

e-issn: 2147-1185

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi

Journal of the Human and Social Science Researches

itobiad

Cilt/Volume: 8 - Sayı/Issue : 3

Temmuz-Ağustos-Eylül/ July-August-September 2019

insan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
itobiad

Cilt/Volume:8 Sayı/ Issue: 3

Temmuz-Ağustos-Eylül / July-August-September 2019

ISSN: 2147-1185

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Süleyman ÖZCAN- itobiadmuhasabe@gmail.com
Eyüp-İstanbul

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -itobiad@itobiad.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY

ALAN EDİTÖRLERİ/ FIELD EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU - emuezzinoglu@gmail.com
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ - hayrettinkeskingoz@gmail.com
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN - ofhabergetiren@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM - erhantecim@gmail.com
Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences And Humanities, Konya-TURKEY
Asist Prof. Dr. Şükrü MADEN - sukrumaden@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ - mehmethaberli@gmail.com, Bilecik-TURKEY
Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science
Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR - gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir-TURKEY
Bandırma Onyediy Eylöl University
Lecturer Can DOĞAN- candogan@karabuk.edu.tr, Karabuk-TURKEY
Karabuk University

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO-pmanso@ubi.pt
Universidade De Beira,-PORTUGAL
Prof. Dr. Jaime De Pablo VALENCIANO -jdepablo@ual.es
University of Almeria-SPAIN
Assoc. Prof. Dr. Saim KAYADİBİ -saim@iiium.edu.my
International Islamic University Malaysia (IIUM)- MALAYSIA
Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO - miralles@unex.es
University of Zaragoza-SPAIN
Prof. Dr. Georgi MARINOV -georgi.marinov@gmail.com
University of Economics Varna-BULGARIA
Assoc. Prof. Dr. Halim GÜL -halimgul@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Dr. Maciej MILCZANOWSKI - macm@poczta.onet.pl
Rzeszow University-POLAND
Assoc. Prof. Dr. Tetiana KUSHNAREVA - kushnareva_t@mail.ru
Vernadsky Federal University-RUSSIA
Asist Prof. Dr. Şükrü MADEN - sukrumaden@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Tuğrul TEZCAN - ttezcantobiad.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Hamdi KIZILER - hamdikiziler@gmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Ihor HURAK - ihorhurak@gmail.com
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk- UKRAINE
Asist Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN - ofhabergetiren@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU - emuezzinoglu@gmail.com
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ - hayrettinkeskingoz@gmail.com
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Yuliya BİLETSKA - yuliyabiletska@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Yakup KOÇYİĞİT - yakup0842@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ - mehmethaberli@gmail.com, Bilecik-TURKEY
Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science
Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR - gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir-TURKEY
Bandırma Onyediy Eylöl University
Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM - erhantecim@gmail.com
Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences And Humanities, Konya-TURKEY
Lecturer, Mahmut KANBAŞ- medineli@gmail.com
Marmara University, Faculty of Theology, İstanbul-TURKEY
Lecturer Can DOĞAN- candogan@karabuk.edu.tr, Karabuk-TURKEY
Karabuk University

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ / ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Uzman, Rukiye YEŞİLAY - profesyoneltercume@hotmail.com
Asist. Mustafa SUNA - mustafasuna@karabuk.edu.tr
Uzman, Cihat KIZILER - c.kiziler@outlook.com

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

ADRES/ADDRESS

Eyüp-İSTANBUL

e-posta: itobiad@itobiad.com

DİZİNLENME BİLGİLERİ / ABSTRACTING AND INDEXING SERVICES

[itobiad] Tubitak-Ulakbim, Index Islamicus, EBSCO HOST, Modern Language Association (MLA), IPSA, ULRICH'S (Proquest), J-Gate, DRJI, Index Copernicus, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ). **For detailed information, please click here:** www. itobiad.com

 <p>“itobiad: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi yılda dört kez yayınlanan hakemli, akademik uluslararası bir dergidir. itobiad'da yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları itobiad'a ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.”</p>
 <p>“Itobiad: Journal of the Human and Social Sciences Researches is a peer-reviewed, international journal published four times a year. The scientific and legal responsibility of the articles published in itobiad belongs to the authors. Although the language of publication is Turkish, articles are published in other languages. All publication rights of the published articles belong to itobiad and cannot be printed, reproduced or transferred to the electronic media in whole or in part without the permission of the publisher. The editorial board is responsible for publishing the articles. ”</p>

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Abdülkadir ŞENKAL, Doç. Dr. (Kocaeli Üniv.)	A.Volkan ERDEMİR, Dr. Öğr. Üyesi (Erciyes Üniv.)	Engin İ. ERDEM, Dr. Öğr. Üyesi (A.İ.Baysal Üniv.)	Hamdi KIZILER, Doç. Dr. (Karabük Üniv.)
Adem EFE, Doç. Dr. (Süleyman Demirel Üniv.)	Alptekin MOLLA, Dr. Öğr. Üyesi (Bahkesir Üniv.)	Erhan AKDEMİR, Dr. Öğr. Üyesi (Eskişehir Anadolu Üniv.)	Hamza AKTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi (Gümüşhane Üniv.)
Ahmet AKIN, Dr. Öğr. Üyesi (Türkistan/Kazakistan A.Yeevi Ünv., S.D. Üniv.)	Anastasiia ZHERDİEVA, Dr. (Orta Doğu Teknik Üniv.)	Ersin MÜEZZİNOĞLU, Doç. Dr. (Karabük Üniv.)	Harun IŞIK, Dr. Öğr. Üyesi (Erciyes Üniv.)
Ahmet GÜRBÜZ, Prof. Dr. (Karabük Üniv.)	Arif ÖZSAĞIR, Doç. Dr. (Gaziantep Üniv.)	Fahri ÇAKI, Doç. Dr. (Bahkesir Üniv.)	Hakan SAMUR, Doç. Dr. (Mardin Artuklu Üniv.)
Ahmet KAVAS, Prof. Dr. (İst. Medeniyet Üniv.)	Ayşe AYATA, Prof. Dr. (Orta Doğu Teknik Üniv.)	Fatih ÖZKAN, Dr. Öğr. Üyesi (İğdir Üniv.)	Harun ÇAĞLAYAN, Dr. Öğr. Üyesi (Kırıkkale Üniv.)
Ahmet OĞUZ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Ayşe GÜÇ IŞIK, Dr.	Fatih AYDIN, Dr.	Hasan SANKIR, Dr. Öğr. Üyesi (Bülent Ecevit Üniv.)
Ahmet TALİMCİLER, Doç. Dr. (Ege Üniv.)	Aylin Yonca GENÇOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi (Erciyes Üniv.)	Faruk YALVAÇ, Doç. Dr. (Orta Doğu Teknik Üniv.)	Hasan ŞENOCAK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Üniv.)
Ahmet YATKIN, Doç. Dr. (Fırat Üniv.)	Aziz DOĞANAY, Doç. Dr. (Marmara Üniv.)	Ferhat AKDEMİR, Dr. Öğr. Üyesi (Sinop Üniv.)	Hasan SANKIR, Dr. Öğr. Üyesi (B.Ecevit Üniv.)
Ahmet YILDIRIM, Prof. Dr. (Yıldırım Beyazıt Üniv.)	Betül MUTLU, Dr. Öğr. Üyesi (B. Ecevit Üniv.)	Ferhat GÖKÇE, Dr. Öğr. Üyesi (Y.Beyazıt Üniv.)	Hasan TANRIVERDİ, Dr. Öğr. Üyesi (Gümüşhane Üniv.)
Ahmet Canan KARAKAŞ, Dr. Öğr. Üyesi. (Karabük Üniv.)	Betül KARAGÖZ YERDELEN Doç. Dr. (Giresun Üniv.)	Fusun KARA, Doç. Dr. (Fırat Üniv.)	Hasan KAYIKLIK, Prof. Dr. (Çukurova Üniv.)
Ahmet Sait SİCAK, Dr. Öğr. Üyesi (M.Kemal Üniv.)	Cenap ÇAKMAK, Doç. Dr. (Osmangazi Üniv.)	Gencay ZAVOTÇU, Prof. Dr. (Kocaeli Üniv.)	Hayati BEŞİRLİ, Prof. Dr. (Gazi Üniv.)
Ahmet YEMENİCİ, Dr. Öğr. Üyesi (Yıldırım Beyazıt Üniv.)	Cengiz POYRAZ, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Üniv.)	Gizem SAYGILI, Dr. Öğr. Üyesi (S.Demirel Üniv.)	Hercules Iraklis MILLAS, Prof. Dr. (University of Athens)
Akın TEMÜR, Dr. Öğr. Üyesi (Ondokuz Mayıs Üniv.)	Celalettin ÇELİK, Prof. Dr. (Erciyes Üniv.)	Göknil ERBAŞ, Dr. Öğr. Üyesi (Mersin Üniv.)	Hikmet ÖZDEMİR, Prof. Dr. (Marmara Üniv.)
Aladdin GÜLTEKİN, Yrd. Doç.Dr (Karabük Üniv.)	Celal GÜLŞEN, Dr. Öğr. Üyesi (Nevşehir Üniv.)	Göktürk TÜYSÜZOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi (Giresun Üniv.)	Hiroki WAKAMATSU, Dr. Öğr. Üyesi (Tunceli Üniv.)
Alev ERKİLET, Prof. Dr. (Sakarya Üniv.)	Coşkun ÇAKIR, Prof. Dr. (Şehir Üniv.)	Gönül İÇLİ, Prof. Dr. (Pamukkale Üniv.)	Hulusi GEÇGEL, Dr. Öğr. Üyesi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
Ali ASKER, Doç. Dr. (Karabük Üniv.)	Cuma ÇATALOLUK, Doç. Dr. (Gaziosmanpaşa Üniv.)	Gülay ARIKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniv.)	Hüseyin AKYÜZ, Dr. Öğr. Üyesi (A.İ.Baysal Üniv.)
Ali AYTEN, Prof. Dr. (Marmara Üniv.)	Dilaram AKRAMOVA, Dr. Öğr. Üyesi (G.Antep Üniv.)	Gülçin TANRIBUYURDU, Dr.	Hüseyin YILMAZ, Prof Dr. (Yüzüncü Yıl Üniv.)
Ali Galip SEZGİN, Prof. Dr. (S.D. Üniv.)	Dilek SEZGİN MUTLU, Doç. Dr. (Uludağ Üniv.)	Hakan ARSLAN, Dr. Öğr. Üyesi (Ç. Karatekin Üniv.)	İ. Hakkı İMAMOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi. (Karabük Üniv.)
Ali KABASAKAL, Dr. Öğr. Üyesi (Sakarya Üniv.)	Ersoy SOYDAN, Dr. Öğr. Üyesi (Kastamonu Üniv.)	Halis BAŞEL, Dr. Öğr. Üyesi (Sivas Cumhuriyet Üniv.)	İbrahim ASLAN, Dr. Öğr. Üyesi (Ankara Üniv.)
Ali Osman ÖZTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Ticaret Üniv.)	Eldar HASANOV, Doç. Dr. (Sakarya Üniv.)	H. Mustafa AKKAYA Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	İbrahim AŞLAMACI, Dr. Öğr. Üyesi (İnönü Üniv.)
Ali Rıza ABAY, Prof. Dr. (Yalova Üniv.)	Ensar S. ÇETİN, Dr. Öğr. Üyesi (Ç.Karatekin Üniv.)	Halis Yunus ERSÖZ, Prof. Dr. (İstanbul Üniv.)	İbrahim İŞİTAN, Doç. Dr. (Karabük Üniv.)
Ali YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi. (GOPaşa Üniv.)	Ersoy SOYDAN, Dr. Öğr. Üyesi (Kastomonu Üniv.)	H. İbrahim KUTLAY, Dr. Öğr. Üyesi (FSM Üniv.)	İhsan ÇAPÇIOĞLU, Doç. Dr. (Ankara Üniv.)
		Hamit ERDOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	

İhsan TAYHANİ, Dr. Öğr. Üyesi (European University of Lefke)	Musa BİLGİZ, Doç. Dr. (Erzurum Atatürk Üniv.)	Osman ÇEPNİ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Sedat MURAT, Prof. Dr. (İstanbul Üniv.)
İ. Erkinay Toktogulova, Prof. Dr. (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Ünv.)	Mohammad ORAYF, Prof. Dr. (King Abdulaziz University-جامعة عبدالعزیز الملك)	Ozan BÜYÜKYILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Serhat KÜÇÜK, Dr. Öğr. Üyesi (Kocaeli Üniv.)
İlyas CANIKLI, Doç. Dr (Yıldırım Beyazıt Üniv.)	Muhammed Ali Al AHMAD, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Osman ERCİYAS, Dr. Öğr. Üyesi (KKTC Lefke Avrupa Üniv.)	Serdar ÖSEN, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)
İlyas SÖĞÜTLÜ, Doç. Dr. (Karabük Üniv.)	M. Radwan AL CHAHROUR, Dr. Öğr. Üyesi, (Karabük Üniv.)	Ömer BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi (Gazi Üniv.)	Serap TOPRAK, Dr. Öğr. Üyesi (Bitlis Eren Üniv.)
İsmail BİLGİLİ, Dr. Öğr. Üyesi (Necmettin Erbakan Üniv.)	M. Emin EREN, Dr. Öğr. Üyesi (Ankara Üniv.)	Ömer Faruk HARMAN, Prof. Dr. (Marmara Üniv.)	Selman YILMAZ, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Üniv.)
İsmail ŞIK, Doç. Dr. (Çukurova Üniv.)	M. Tayyip KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi (Dicle Üniv.)	Ö. Faruk HABERGETİREN, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Selim ARGUN, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Üniv.)
İsmail YÜCEDAĞ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Mustafa AYKAÇ, Prof. Dr. (Marmara Üniv.)	Özlem AVCI AKSOY, Dr. Öğr. Üyesi (Uşak Üniv.)	Semih ÖZKAN, Dr. Öğr. Üyesi (Alanya H. E. Paşa Üniv.)
Kürşat DEMİRCİ, Prof. Dr. (Boğaziçi Üniv.)	Mustafa ÇALIŞIR, Doç. Dr. (Sakarya Üniv.)	Parvana BAYRAM, Dr. Öğr. Üyesi (Gazi Üniv.)	Seyfullah KARA, Prof. Dr. (Karabük Üniv.)
Kasım ERTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi (Şırnak Üniv.)	Mustafa DELİCAN, Prof. Dr. (İstanbul Üniv.)	Pınar MEMİŞ, Dr. (Sakarya Üniv.)	Seyhun DOĞAN, Prof. Dr. (İstanbul Üniv.)
Levent ŞAHİN, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Üniv.)	Mustafa KOÇ, Doç. Dr. (Sakarya Üniv.)	Rabiye ÇETİN, Dr. Öğr. Üyesi (Ankara Üniv.)	Sevde DÜZGÜNER, Dr. Öğr. Üyesi (Marmara Üniv.)
Levent AYTEMİZ, Prof. Dr. (Bandırma 17 Eylül Üniv.)	Mustafa Lütüf ŞEN, Doç. Dr. (Sakarya Üniv.)	Ramazan YELKEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniv.)	Sevil GEMRİK, Dr. Öğr. Üyesi (B.Ecevit Üniv.)
Macit Kenanoğlu, Prof. Dr. (İstanbul Şehir Üniv.)	Mustafa YİĞİTOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Sanem YAMAK ATEŞ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Süleyman ÖZDEMİR, Prof. Dr. (İstanbul Üniv.)
Mahmut BİLEN, Doç. Dr. (Sakarya Üniv.)	Mücahit ARPACI, Dr. Öğr. Üyesi (Dicle Üniv.)	Recep DEMİR, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Süleyman GEZER, Prof. Dr. (Hitit Üniv.)
M. Sami ÇOLLÜOĞLU Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Mücahit COÇKUN, Prof. Dr. (Karabük Üniv.)	Recep ÖNAL, Dr. Öğr. Üyesi (Balıkesir Üniv.)	Ş.Muhammed DUALI, Dr. Öğr. Üyesi (GOPaşa Üniv.)
Mazlum UYAR, Dr. (Marmara Üniv.)	M. Nur PAKDEMİRLİ, Dr. Öğr. Üyesi (Celal Bayar Üniv.)	Recep ÖZDİREK, Dr. Öğr. Üyesi (Kastamonu Üniv.)	Şükrü MADEN, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)
Mehmet ALICI, Doç. Dr. (Mardin Artuklu Üniv.)	Neşe ÖZDEN, Prof. Dr. (Ankara Üniv.)	Reyhan ÇELİK, Dr. Öğr. Üyesi (Erciyes Üniv.)	Sırma Oya TAKVAR, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)
Mehmet DEMİRYÜREK, Doç. Dr. (European University of Lefke)	Nihat DURAK, Dr. Öğr. Üyesi (A. İzzet Baysal Üniv.)	Rıdvan EKMEKÇİ, Doç.Dr. (Pamukkale Üniv.)	Talip AYAR, Dr. Öğr. Üyesi (A. İzzet Baysal Üniv.)
Mehmet HABERLİ, Dr. Öğr. Üyesi (Bilecik Üniv.)	Nihat ÖZTÜRK, Prof. Dr. (Pamukkale Üniv.)	Rıza KORKMAZGÖZ, Dr. Öğr. Üyesi (Ondokuz Mayıs Üniv.)	Taşkın DENİZ, Doç. Dr. (Karabük Üniv.)
Mehmet KAHRAMAN, Doç. Dr. (Tuzla Üniv.)	Nihan AYTEKİN, Dr.	S. Nuri AKGÜNDÜZ, Dr. Öğr. Üyesi. (A. İzzet Baysal Üniv.)	Tekin AKGEYİK, Prof. Dr. (İstanbul Üniv.)
Mehmet Zeki DUMAN, Dr. Öğr. Üyesi (Yüzüncü Yıl Üniv.)	N. Bahadır KAYIŞOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Sanem YAMAK ATEŞ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Thomas G. Fraser, Prof. Dr. (University of Ulster-London)
Mehmet AYAS, Dr. Öğr. Üyesi (GOPaşa Üniv.)	Nurullah KARTA, Dr. Öğr. Üyesi (Yüzüncü Yıl Üniv.)	Sanem ÇİTÇİ, Dr. Öğr. Üyesi (Sakarya Üniv.)	Tsuyoshi SUGIYAMA, Dr. (Ankara Üniv.)
Mehmet Ali DURAN, Dr. Öğr. Üyesi (Balıkesir Üniv.)	Nurcan TÜRKER, Dr. Öğr. Üyesi (Erciyes Üniv.)	Sakine UĞURLU KARAAĞAÇ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)	Tuğul TEZCAN, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Üniv.)
Metin KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi (Bandırma 17 Eylül Üniv.)	Oya PAKER, Doç. Dr. (Ege Üniv.)	S. Nur Kerimkuloviç Prof.Dr. (İ. Razakov Kırgız Devlet Teknik Ünv.)	T. Poyraz TACOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi. (Hacettepe Üniv.)

Tuncay GÜLOĞLU, Doç. Dr. (Yalova Ün.)	Vecdi AKYÜZ, Prof. Dr. (Marmara Ün.)	Yuliya BİLETSKA, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Ün.)	Zübeyir BULUT, Dr. Öğr. Üyesi (A. İzzet Baysal Ün.)
Umur KEDİKLİ, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Ün.)	Yaşar BEDİRHAN, Dr. Öğr. Üyesi (A. İbrahim Çeçen Ün.)	Yunus KAPLAN, Dr. Öğr. Üyesi (Yüzüncü Yıl Ün.)	Zeki PARLAK, Prof. Dr. (Uluslararası Saraybosna Ün.)
Ünal ÖZDEMİR, Prof. Dr. (Karabük Ün.)	Yaşar ÇELİKKOL, Dr. Öğr. Üyesi (Fırat Ün.)	Zeki TEKİN, Prof. Dr. (Karabük Ün.)	
Vahit GÖKTAŞ, Doç. Dr. (Ankara Ün.)	Yavuz ERCAN, Prof. Dr. (Ankara Ün.)	Zeynep Yücel, Dr. Öğr. Üyesi (Balıkesir Ün.)	
Vahit TÜRK, Prof. Dr. (Sakarya Ün.)	Yusuf GÖKALP, Dr. Öğr. Üyesi (Çukurova Ün.)	Zeynep ÖZCAN, Dr. Öğr. Üyesi (Karabük Ün.)	

İçindekiler/Contents

ix | Editör/Editor

Makaleler/Articles

- 1470-1503 | Emel TÜZEL İŞERİ & Temel ÇALIK
Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları
Corporate Career Barriers Faced by Women School Managers and Their Solutions to Overcoming These Barriers
- 1504-1525 | Yasemin BARLAK
II. Abdülhamid Döneminde Yemen Zeydîlerinin Osmanlı Hilâfetine Bakışı
Yemeni Zaydis' View of Ottoman Caliphate During the Period of Abdulhamid II
- 1526-1544 | Çiğdem BOGENÇ & Mehmet SABAZ
Dünya Miras Alanı Safranbolu'nun Alan Yönetim Planının Geliştirilmesi Sürecinde; Tema, Hedef ve Eylemlerin Belirlenmesi
Determination of Themes, Goals and Actions in the Process of Developing Field Management Plan of the World Heritage Site, Safranbolu
- 1545-1558 | Nükhet BAYER & Ece ZEYBEK YILMAZ & Ayhan BAYRAM
Sağlık Çalışanlarının Üniversitelere Geçiş Süreçlerini Etkileyen Unsurlar
Factors Affecting the Transition Process of Healthcare Professionals to Universities
- 1559-1576 | Mehmet TAŞKIRMAZ & Canan Gamze BAL
Yaşam Doyumu ve Yılmazlık Arasındaki İlişkide Duygusal Zekanın Aracı Rolü
Mediating Role of Emotional Quotient in the Relationship between Life Satisfaction and Resilience
- 1577-1595 | M. Çağatay GÖKTAN
Fotoğrafta Gözetleme Olgusu Üzerine Bir İnceleme
A Review on the Phenomenon of Voyeurism in Photography
- 1596-1612 | Yunus ABDURAHİMOĞLU
Özbekistan'da Sovyetler Dönemi Kur'an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yılduzu Dergisi Örneği)
Translation Activities of the Holy Quran in Uzbekistan During the Soviet Era (An Example of "Sharq Yulduzi" Journal)

- 1613-1633 | Esmâ DURUKAL
Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim
Change from Marketing 1.0 to Marketing 4.0
- 1634-1653 | Levent ÖZER & Attila ÖZDEK & Soner ALGI
Samsun Yöresi Halk Müziği Örneklerinin Müzikal ve Edebi Yönden İncelenmesi
A Musical and Literary Examination of Folk Song Examples of the Province of Samsun
- 1654-1665 | Hatice GÜLER
Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı Devleti İlişkisi
The Relationship between the Mameluke Sultanate and the Ilkhanid State in the Context of Religion-Religious Sects
- 1666-1687 | Ümit EKER
Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn” Yapısının Mahiyeti ve İşlevleri
Nature and Functions of the Structure of “-AdUrGAn” in the Recent Chagatai Turkish
- 1688-1708 | Murat KÜRKCÜ & Hilal COŞKUN ÖNAL
Kamu Özel İşbirliği Modellerinin Türk Maliye Politikası Bakımından Değerlendirilmesi
The Evaluation of Public Private Partnership Models in Terms of Turkish Fiscal Policy
- 1709-1742 | Çiğdem ÇALAPKULU & Yasin BOZDEMİR
2018 Genel Seçimleri Odaklı TV’de Yayımlanan Siyasal Reklamların Çekicilikler Bağlamında Analizi
An Analysis of Political Advertisements Featured on the Basis of the 2018 General Elections in the Context of Attraction
- 1743-1764 | Nurullah DENİZER
Bireysel Kimliğin Oluşumu ve Toplumsal Düzenin Temel Unsurları Açısından Naḥl Sûresi 90. Ayete Dair Bir Değerlendirme
A Review of the Surah Naḥl Verse 90 in Terms of Formation of Individual Identity and Basic Elements of Social Order
- 1765-1787 | İbrahim Halil ERDOĞAN
Tarih Bilinci ve Kelam İlimindeki Muhtasar Teliflerin İslam Eğitim Geleneğindeki Yeri

	The Place of Concise Copyrights in Historical Awareness and Science of Kalam in the Islamic Education Tradition
1788-1812	Sibel KAVAKLI KUNDAKÇI Osmanlı'da Mahkeme ve Kadın: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Konular (1732-1733) Courts and Women in the Ottoman Empire: Issues to Which Women Were a Party in the Court (1732-1733)
1813-1829	Faruk DAYI & Reşit ÇETİNKAYA Likiditenin Borç Üzerine Etkisi: Otomotiv Firmalarında Bir Uygulama The Effect Of Liquidity On Liabilities: An Application In Automotive Companies
1830-1850	Barış AYDIN & Fatih Fuat TUNCER Kamu Düzeni, İdare ve Tarihsel Bakiye Dolayımıyla Ezeli ve EbediÖte(de)ki: Afrika Africa: An Eternal and Endless Other/Yonder via Public Order, Administration and Historical Residual
1851-1874	Güller ŞAHİN & Ali KONAK Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri Energy and Foreign Trade Dynamics of Growth in the Sample of Turkey and Azerbaijan
1875-1905	Fatih ÖZKAFA Harf İnkılabı Ekseninde Türk Aydınının Arap Harflerine ve Hat Sanatına Bakışı Turkish Intellectuals' Viewpoint of Arabic Letters and Calligraphy Art in the Context of Alphabet Reform
1906-1930	Murat GÜNDÜZ & Mehmet SOYER Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi A Review of the Correlation between Global Competitiveness and Economic Freedom with Binary Logistic Regression Analysis
1931-1948	Metin ÖZKARAL & Büşra YAŞAR Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme Metropolitan Municipalities and Social Services: A Review on the Kocaeli Metropolitan Municipality

1949-1966	İhsan ÇAPCIOĞLU & Ahmed Hamza ALPAY Çevresel Gerontoloji Bağlamında ‘Yerinde Yaşlanma’nın Temel Belirleyicileri ve Aktif Yaşlanma Süreciyle İlişkisi Basic Determinants of ‘Aging in Place’ in the Context of Environmental Gerontology and Its Correlation with the Process of Active Aging
1967-1990	Ramazan ASLAN & Abdurrahman ÖZBEYAZ Satın alma sürecinde marka bağımlılığı üzerine bir araştırma: Adıyaman üniversitesi örneği A research on brand dependency in the purchasing process: a case study in adiyaman university
1991-2009	Mehmet Ali POLAT Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği Examination of the Relationship between Economic Growth and Tax Revenues: The Case of Turkey
2010-2026	Rüştü YAYAR & Mücella BURSAL Türkiye’de Konut Kira Fiyatlarının Hedonik Tahmini A Hedonic Estimation of Housing Rental Prices in Turkey
2027-2056	Tuncay TÜRK BEN Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerin Yapısal ve Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi An Analysis of Narrative Texts in Turkish Textbooks in Terms of Structural and Educational Principles
2057-2080	Hüseyin KAZAN Tüketim Bağlamında Dijital Kadın Dergilerinde Haber-Reklam İlişkisi: Marie Claire Türkiye Örneği News-Advertisement Relationship in Digital Women’s Magazines in the Context of Consumption: Sample of Marie Claire Turkey
2081-2098	Nida ABDIOĞLU & Sinan AYTEKİN

	Açığa Satış Fiyatının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Mali Endeksi (XUMAL) Üzerinde Bir Uygulama
	Determinants of Short Selling Price: An Application on the Borsa Istanbul Financial Index (XUMAL)
2099-2109	Ali ALGÜL
	Romantizm Akımının Karşıtlığı İçinde Abdülhak Hâmit Tarhan'ın Hacle Adlı Kitabında Yaşama Yeniden Tutunması
	Abdulhak Hamit Tarhan's Re-Holding on to the Life in His Book Hacle within the Antagonism of the Romanticism Movement
2110-2127	Dursun Ali AYKIT & Merve YETİM
	Yahudiliğin Tek İbadet Merkezi Kudüs müydü?
	Was Jerusalem the Only Worship Center of Judaism?
2128-2140	Gökhan Oruç ÖNALAN
	Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Uluslararası Para Fonu Küresel Bölge Gruplarının Kompozisyonu
	A Composition of Global Region Groups of the International Monetary Fund on the Basis of Macroeconomic Indicators
2141-2156	Gökmen KANTAR
	Milliyetçilik Anlayışının; Atatürk Dönemi Türk Yönetim Sistemine Yansımaları
	Reflections of the Sense of Nationalism on the Turkish Management System During Atatürk's Era
2157-2176	Ferhat APAYDIN
	Çin Ekonomisinde Cari İşlemler, Bütçe ve Tasarruf Dengesi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi
	An Empirical Analysis of the Relationship between Current Accounts, Budget and Saving Balance in the Chinese Economy
2177-2202	Efe SIVIŞ
	ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Pazarında Rus Hâkimiyetine Karşı LNG Hamlesi
	Foreign Policy Followed by the U.S. in The European Energy Market: Shale Gas Revolution and Lng Thrust Against The Russian Dominance
2203-2228	Elif DENİZ
	Spor Sponsorluğu İle Marka İmajı ve Marka Değeri Arasındaki İlişki: Nicel Bir Araştırma

- The Relationship Between Sports Sponsorship, Brand Image and Brand Value: A Quantitative Research
- 2229-2242 Mustafa KUNDAKCI & Yılmaz BACAĞLI
- Şakerim Kudayberdiuli'nın Şiirlerinde Düşünme Hâlleri**
- Ways of Thinking in Sakerim Kudayberdiuli's Poems
- 2243-2255 Selim YILDIRIM
- Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları Başarılı Olabilir mi? Kırılmalı Birim Kök Analizi**
- Can Carbon Dioxide Emission Policies Be Successful in European Union Countries? Unit Root Analysis With Structural Changes
- 2256-2271 Hayrettin KESGİNGÖZ & Serkan DİLEK & Muharrem YELDAN
- Türkiye'nin Demir Çelik Sektörünün Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi
- Comparative Analysis of The Competitiveness of Turkey's Iron-Steel Industry**
- 2272-2296 Recep KOÇ & Bekir Sami OĞUZTÜRK
- “Sosyal Sermaye ve İnovasyonun Belirleyicileri; Düzce İli İçin Bir İnceleme**
- Determinants of Social Capital and Innovation; An Investigation for Duzce Province
- 2297-2350 Ayhan Nuri YILMAZ & Gökmen KILIÇOĞLU
- Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Potansiyellerinin Mukayeseli Analizi
- Soft Power Potentials of European Union and Turkey: A Comparative Analysis**

İtobiad

- 2351-2355 Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies
- Publication Principles & Representation of Footnotes and Reference

Editör / Editor

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad] yayın hayatına başladığı ilk süreçten günümüze kadar uluslararası birçok platformda kendi adını hissettirmiş ve ilk günkü heyecanla bu azmini sürdürmeye devam eden bir dergidir. Siz akademisyenlere hizmet gayesi taşıyan bu dergi ilk günkü gibi yayın politikasından asla taviz vermeden 8. Yılıni geride bırakmıştır.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sosyal Bilimler alanında Ulusal ve Uluslararası bilinirliği olan birçok veritabanı, indeks ve kütüphanelerde yerini almış bir dergidir. Bu sahada hazırlanmış tüm bilimsel çalışmalara önem vermekte, hazırlanmış tüm bilimsel çalışmaları takdir etmekte ve tüm bilimsel çalışmaları titizlikle dikkate almaktadır. Dergide ilk günden bu güne 914 çalışma yayınlanmış olup, 462 adet ise reddedilmiştir.

DergiPark Sisteminde yapılan (2016) yeni güncelleme sonrasında 10.07.2019 senesine kadar 1.243.260 kişi makale indirimi yapmıştır.

Teşekkür ederiz.

Editör

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1470/1503

**Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer
Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları**

Corporate Career Barriers Faced by Women School Managers and
Their Solutions to Overcoming These Barriers

Emel TÜZEL İŞERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Asst. Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Education
orcid.org/0000-0001-5638-0450
emel.tuzel@gop.edu.tr

Temel ÇALIK

Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi
Prof. Dr., Gazi University, Gazi Faculty of Education
orcid.org/0000-0003-3656-6260
temelc@gazi.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 02.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 28.06.2019
Yayın Tarihi / Published : 26.08.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: TÜZEL İŞERİ, E, ÇALIK, T. (2019). Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1470-1503. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/559985>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları*

Öz

Bu çalışmanın amacı, kadın okul yöneticilerinin karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerini, okul yöneticisi kadınların görüşleri doğrultusunda incelenmek ve karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerini yenmek için hangi yollara başvurduklarını ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ili merkez ilçelerine bağlı okullarda görev yapmakta olan okul yöneticileri arasından maksimum çeşitleme yapılarak belirlenen 10 kadın okul müdürü oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerindenfenomenolojikullanılmıştır. Araştırma sonucunda kadın okul yöneticilerinin üst yönetimleve özellikle kadın öğretmenlerle çeşitli sorunlar yaşadıkları ortaya koyulmuştur. Bu sorunları çözmek için ise iletişim kurmaktan mahkeme yoluna gitmeye kadar uzanan bir çözüm sürecine başvurdukları belirlenmiştir.Katılımcıların tümünün, kadınların Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki yönetim kademelerinde temsil edilme oranlarını yetersiz bulduğu belirlenmiştir.Bu durumun ise sadece kadınların kendi bireysel çabaları ve isteklilikleri sonucunda ortadan kaldırılabileceğini belirttikleri ortaya koyulmuştur. Katılımcıların tamamına yakınına göre, Milli Eğitim Bakanlığı'nda kadınların okul yöneticiliğine seçilmesi sürecinde kadına yönelik pozitif ayrımcılık işlememekte, tersine erkeklere yönelik pozitif ayrımcılık bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul Yönetimi, Kadın Yöneticiler, Kadın Müdürler, Kariyer Engelleri, Kurumsal Kariyer Engelleri.

Corporate Career Barriers Faced by Women School Managers and Their Solutions to Overcoming These Barriers

Abstract

The purpose of this study is to examine corporate career barriers faced by women school managers according to their views and to reveal their solutions to overcoming these barriers. The study group consisted of 10 women school principals, who work in schools in affiliation with the central districts of the province of Ankara and who were determined using maximum variation. In the study, phenomenological approach which is among qualitative research designs was used. As a result of the study, it was determined that women school managers faced various problems with both senior management and especially with women teachers. In order to solve these problems, women school principals resorted to a solution process ranging from establishing communication to going to court. It was determined that all of the participants found women's rates of representation in management levels within the body of the Ministry of National Education insufficient; however, they believed that this condition could be fixed only through women's individual efforts and aspirations. According to nearly most of the participants, there is no positive discrimination against women in the process of selecting women as school managers in the Ministry of National Education. On the contrary, there are positive discrimination against men.

Keywords: School Management, Women Managers, Women Principals, Carrier Barriers, Corporate Career Barriers.

* Bu çalışma Tüzel'in (2014) Çalık danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Yöneticilerin üzerinde en çok zaman harcadıkları işlerin başında insanları yönetmek ve insanlarla ilgili kararlar almak gelmektedir. Yöneticilerin örgütteki insanlara yönelik aldıkları terfi ve kadro kararları da bu kapsamda değerlendirilir ve etkileri bu denli uzağa giden veya geri döndürülmesi zor olan başka bir karar yoktur (Drucker, 2006, s. 69). Bu nedenle çalışmak için örgüte başvuranlar arasından önceden belirlenen ölçütlere uygun, en iyi potansiyele sahip ve işin gerektirdiklerini en iyi biçimde karşılayabilecek olan adayın seçilmesi gerekir. Birden çok ardışık eylemden oluşan seçme işleminin her aşamasında belirlenen ölçütlerden bir bölümü aranır ve bu ölçütlere uymayan adaylar elenir. Elenen adaylara ise niçin seçilmediklerine dair çok net fakat onların kişiliklerini ve duygularını zedelemeyecek biçimde açıklama yapılır (Karlı, 2004, s. 112).

Kamu görevlileri özelinde incelendiğinde, bireyler arasında ayrımcılığı neden olan çeşitli kariyer engelleri ortaya çıkabilir. Bunlar (Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, 2006, s. 177):

1. Kamu görevlilerinin bir kariyere başlaması ve görevine devam etmesinde aşılması oldukça güç olan ve siyasetin yönetime müdahalesinden kaynaklanan politik engeller bulunabilir.
2. Kamu hizmetine giriş, yaş sınırlandırması, kamu görevlisi sayılarının beklenmedik sıklıkta değiştirilmesi gibi personel sisteminin bozukluğu kapsamında değerlendirilebilecek olan düzenlemeler bulunabilir.
3. Kamu görevlisinin kendisine yüklenebilecek nedenlerden ötürü yükselmesi engellenebilir şeklinde sıralanmaktadır. Ancak ülkelerin hukuk devleti olma ilkesinin gelişmişlik düzeyi arttıkça, yönetimde kişiselliğe ve kayırmacılığa sebep olan bu olumsuzluğun azaldığına da dikkat çekilmektedir.

Yukarıda sayılan ve bireyler arasında ayrımcılığa neden olan faktörlerin yanı sıra, bireylerin karşılaşılabilecekleri bir diğer ayrımcılık türü, cinsiyetlerine bağlı olarak ortaya çıkabilir. Niles ve Harris-Bolsbey (2002, s. 107), cinsiyet rollerindeki toplumsallaşmış bakış açısının, kadınların iş hayatında seçimi ve yükselmesi konularında sık sık ayrımcılık içeren uygulamalarla karşılaşmasına neden olduğuna dikkat çekmektedir.

Dünya'nın ABD, İngiltere, Japonya, Çin, Almanya, Malezya, Yunanistan, Tayvan, Kenya, Azerbaycan, Arabistan, Uganda, Güney Kore, Güney Afrika, Avustralya, Etiyopya, İsveç gibi birbirinden oldukça farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya sahip pek çok ülkesindeki kadınların çeşitli sektörler içerisinde yönetsel pozisyonlara ulaşması önündeki engelleri araştıran çok sayıda çalışma (Baxter ve Wright, 2000; Chou, Fosh ve Foster, 2005; Cotter, Hermsen, Ovadia ve Vanneman, 2001; Domenico ve Jones,

2006; Kang ve Rowley, 2005; Kauser ve Tlaiss, 2011; Kria ve Mukulu, 2002; Schein, 2001; Rowe, 1990; Oakley, 2000; Simpson, 2003; Subramaniam ve Arumugam, 2013) ve eğitim örgütlerinin çeşitli kademelerinde kadınların yönetici olmalarına ilişkin kariyer engellerini belirlemeye yönelik yapılan çeşitli araştırma çalışmaları (Batoool ve Sajid, 2011; Joshi ve Bhogayata, 2003; Brown, 1996; Kaparou ve Bush, 2007; Mathipa ve Tsoka, 2001; McStravog, 2006; Moorosi, 2010; Moreau, Osgood ve Halsall, 2005; Onsongo, 2004; Oplatka, 2006; Panigrahi, 2013; Sharma, Sharma ve Kaustik, 2011) bulunmaktadır. Farklı sektörlerde ve ülkelerde kadınların kariyer engellerini belirlemeye yönelik olarak tamamlanan yüksek lisans ve doktora düzeyinde tez çalışmalarına da (Adair, 1999; Arttchariya, 1997; Back, 2007; Blasdel, 2010; Cosimini, 2011; Heine, 2008; Martin, 2010; Pillay, 2005; Schmidt ve Moller, 2011) rastlanmaktadır.

Türkiye’de çeşitli sektörlerde kadınların kariyer engellerinin neler olduğunun belirlenmesini amaçlayan ve bu engelleri çalışan görüşleri (Örücü, Kılıç ve Kılıç, 2007), yönetici görüşleri (Anafarta, Sarvan ve Yapıcı, 2008; Bingöl, Aydoğan, Şenel ve Erden, 2011; Çarıkçı, Çiftçi ve Derya, 2010) ve yönetici ve çalışan görüşleri (Negiz ve Yemen, 2011) doğrultusunda ortaya koymaya yönelik olarak yapılan çeşitli araştırmalar ve kadın istihdamı ve kadınların kariyer ilerleyişine ilişkin sorunları inceleyen kuramsal temelli (Arıkan ve Yıldırım, 1993; Aydın-Tükeltürk ve Şahin-Perçin, 2008; Başak, 2000; Çakır, 2008; Gül ve Oktay, 2009) çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Kadın yöneticilerin karşılaştıkları sorunları ve kariyer engellerini işletme, siyaset ve sosyal bilimler, sağlık kurumları yöneticiliği, turizm gibi çeşitli sektörlerde inceleyen (Akdöl, 2009; Akçamete, 2004; Bilir-Güler, 2005; Çalışkan, 2012; Durgun-Şahin, 2002; Irmak, 2010; İnel, 2013, Karaca, 2007; Mayatürk, 2006; Sezen, 2008; Yoğun-Erçen, 2008; Zeybek, 2010) tez çalışmaları da bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde, örneklemelerinin çeşitli kamu kurumları ile özel sektörde yer alan tekstil, imalat sanayi, sağlık, ilaç, konaklama ve bankacılık sektörü gibi çeşitli istihdam alanlarında çalışan ve/veya yönetici konumundaki işgörenlerden oluştuğu belirlenmiştir. Bir diğer ifade ile gerek Türkiye’de gerekse Dünya’nın birbirinden farklı diğer ülkelerinde kadınların cinsiyetlerine bağlı olarak karşılaştıkları kariyer engellerinin farklı disiplinlerdeki araştırmacıların dikkatini çeken ve üzerinde önemle durdukları konulardan biri olduğu söylenebilir.

Yapılan ilgili sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi ve kamu yönetimi literatürü ve araştırma sonuçlarını kapsayan detaylı inceleme çalışmaları sonucunda, “kariyer” ve “kadın ve kariyer” çalışmalarında kadınların kariyer gelişimlerine ilişkin karşılaştıkları sorunların, kariyer yapmaya istekliliğin önemi (Barutçugil, 2002; İnandı ve Tunç, 2012; Eryiğit, 2000; Taymaz, 2007) buna karşın kadınların kariyer yapma konusundaki isteksizlikleri (Altınışık, 1995; Arıkan, 1999; Palmer ve Hyman, 1993), cinsiyete yönelik stereotipler ve mesleki cinsiyet ayrımı (Arıkan, 1999; Akkök, Gökçe, İşsever, 1993; Mitchell ve Weber, 2002; Mullins, 2006; Oakley, 2000; Öğüt,

2006; Schein, 2001), toplumsal cinsiyet ve kariyer engelleri (Acker, 2009; Dedeoğlu, 2000; Dökmen, 2004; Kocacık ve Gökkaya, 2005; Önder, 2013; Türkkahraman ve Şahin, 2010;), örgütsel-kurumsal kariyer engelleri (Altınışık, 1995; Çalışkan ve Kuşak, 2004; Maddock, 1997; Mullins, 2006; Niles ve Harris-Bowlsbey, 2002; Oakley, 2000; Özdevecioğlu, Bulut, Tekçe, Çirli, Gemici, Tozal ve Doğan, 2003) üzerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları kurumsal ayrımcılıklar Çalışkan ve Kocakuşak (2004) tarafından: işe giriş emeklilik ve belirli işlere yönlendirilmesi, çalışma koşulları, ücret, izinler ve sosyal haklar, yükselme ve mesleki eğitimden yararlanma ve işyerinde cinsel tacize maruz kalma olarak sıralanmaktadır. Özdevecioğlu vd. (2003) ise çeşitli çalışmalarda kadınların yönetim kademelerinde ilerleyişini engelleyen faktörlerin, cinsiyet ayrımı, üstlerinin rehber ve destek olmayışı, kadınların iş dünyasında politik davranmamaları, kariyer stratejilerinden yoksun olmaları, yetiştirme tarzları, ailevi sorumlulukları, isteksizlikleri, kurumsal özellikler, toplumsal değerler olarak belirlendiğine dikkat çekmektedir. Buna göre, Türkiye gibi geleneksel cinsiyet anlayışının baskın olduğu toplumlarda kadınların yöneticilik pozisyonuna gelmelerinin önünde de birçok engelle karşılaştıkları söylenebilir. “Kadın olmak” olgusunun varlığını sürdürdüğü bu yapıda, sistemdeki görevlerin ve sorumlulukların “eril” tanımlanması, özellikle kamu sektöründe kadın için dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. Yönetici kadının durumu kamu ve özel sektör açısından değerlendirildiğinde özel sektörde daha iyi bir tablo ortaya çıkmakta iken, benzer bir iyimserlik kamu sektörü için söylenememektedir (Negiz ve Yemen, 2011).

04.08.2013 tarih ve 28728 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumu Yöneticileri Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği’nce (Resmi Gazete, 2013), okul müdürü olarak atanmak için Türkçe dil bilgisi, yönetimde insan ilişkileri ve iletişim, okul yönetimi ve geliştirme, eğitim-öğretim liderliği, eğitim ve yönetimde etik, Türk idare sistemi, protokol kuralları, Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi ve genel kültür konularını içeren yazılı sınavın %70; il millî eğitim müdürü veya görevlendireceği bir millî eğitim müdür yardımcısı başkanlığında, iki millî eğitim müdür yardımcısı veya şube müdürü, bir ilçe millî eğitim müdürü ile İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü tarafından okul müdürü veya daha üst görevlerde bulunan Bakanlık personeli veya üniversite öğretim elemanları arasından görevlendirilecek bir kişinin katılımıyla beş asıl üyeden oluşan “Sözlü Sınav ve Değerlendirme Komisyonu” tarafından yapılacak olan sözlü sınav sonucunun %30’u ve eğitimler, ödüller ve cezalar, kariyer, ek puan ve hizmet puanlarının tamamı hesaplanarak atama puanı belirlenmektedir. Müdür yardımcılığı için ise, yapılacak olan yazılı sınav sonucunun değerlendirileceği belirtilmektedir. Buna göre, kadınların okul yöneticisi olarak atanmalarının önünde herhangi bir yasal engel olmadığı görülmektedir. Ancak ilgili yönetmelikte yer aldığı şekliyle, okul müdürü

olarak atanmada sözlü puan uygulamasının yer alması, çeşitli sendikalar tarafından yönetici atanması hususunda adaylar arasında ayrımcılık ve kayırmaya sebep olabileceği şeklinde eleştirilmiş (Türk Eğitim-Sen, 2013a, s. 7) ve yönetmeliğin keyfi uygulamalara sebep olabileceği belirtilerek iptaline yönelik çeşitli davalar açılmıştır (Eğitim Sen, 2013; Türk Eğitim-Sen, 2013b).

Turgoose, Hall, Carter ve Stride (2006) özellikle erkek işi olarak görülen mesleklerde, kadınların işe alım uygulamalarında daha fazla teşvik ihtiyacı duyduklarını, yapılan teşvik ve özendirmenin ise uygulamalarda daha esnek çalışma saatleri ve aile dostu politikalarla desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Buna göre çoğunlukla erkek işi olarak karakterize edilen yöneticilik mesleğinin kadınlar tarafından daha fazla tercih edilmesini sağlamak açısından çeşitli teşvik ve özendirmelerde bulunulmasının, kadınların yönetici olmaya ilişkin istekliliğini arttıracığından bahsedilebilir. 2010 yılında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şurası kararları içerisinde de, "Okul yöneticiliğine atamada kadın yöneticilerin sayısını arttırmaya dönük teşvikler sağlanmalıdır." şeklinde bir karar alınmıştır (MEB, 2010).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımları değerlendirildiğinde, hem güçlü ekonomik faktörleri hem de kültürel faktörleri içeren çok boyutlu bir yapıda olduğu görülmektedir. Kadınların işgücüne katılımları, standart nicel araştırmalar ile ölçülemeyen ve temsil edilmesi mümkün olmayan bir dizi sosyal ve ekonomik unsuru da içermektedir. Bu nedenle tipik olarak kullanılan araştırma yöntemleri yerine, araştırılan konuya ilişkin daha derinlemesine bir bakış açısı koyan nitel çalışmaların yürütülmesi de önemli görülmektedir (Dünya Bankası, 2009). Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışmada, eğitim örgütleri özelinde kadınların yönetici olmaları sürecinde karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerinin neler olduğunun detaylı bir biçimde incelenmesi amaçlanmıştır.

Amaç

Bu araştırmanın amacı kadınların okul yöneticisi olmaları sürecinde karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerini, okul yöneticisi kadınların görüşleri doğrultusunda incelenmek ve kadın okul yöneticinin karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerini yenmek için hangi yollara başvurduklarını ortaya koymaktır. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Halen ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın okul yöneticilerinin cinsiyetlerine bağlı olarak algıladıkları kurumsal kariyer engelleri nelerdir?
2. Bu kariyer engellerine ilişkin çözüm yolları nelerdir?

2. Yöntem

Okullarda kadınların kariyer ilerleyişi ve okul yöneticisi olmaları önündeki kariyer engellerini okul yöneticilerinin (Çelikten, 2004; Aksu, Çek ve Şenol, 2013; Çetin ve Atan, 2012), öğretmenlerin (Gündüz, 2010), hem öğretmen hem de okul yöneticisi (İnandı, 2009; Can, 2008) ve merkez ve taşra teşkilatı

Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları

yöneticilerinin (Çiçek-Sağlam ve Bostancı, 2012) görüşleri kapsamında inceleyen çeşitli araştırmalar ile bazı kuramsal çalışmaların (Altınışık,1995) gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitel araştırma modelinin kullanıldığı bu araştırmada ise veri kaynaklarını araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da grupların oluşturduğu fenomenoloji deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2011) kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni farkında olunan ancak tam olarak anlamlandırılmayan ve hakkında yüzeysel bilgiye sahip olunan fenomenlerin derinlemesine incelemesini sağlar (Creswell, 2012). Fenomenolojik çalışmalar, birden fazla kişinin bir fenomene veya kavrama dair yaşadıkları deneyimlerinin ortak anlamını tanımlamayı amaçlar (Creswell, 2015). Kullanılan desen aracılığıyla halihazırda karşılaşmış oldukları kariyer engellerini aşarak yönetici koltuğuna oturmuş olan kadın yöneticilerin, kariyer ilerlemeleri sürecinde karşılaştıkları engellerin neler olduğunu ve bunları nasıl aştıklarını, kendi deneyim ve yaşantılarını doğrultusunda detaylı bir biçimde açıklamaları sağlanmıştır.

Katılımcılar: Ankara ili merkez ilçelerinde, 2013-2014 eğitim öğretim yılı itibarıyla Altındağ: 5, Çankaya:13, Etimesgut: 2, Keçiören:2, Mamak:11, Sincan:2 ve Yenimahalle:6 olmak üzere toplam 41 kadın okul müdürünün ilköğretim okullarında görev yaptığı belirlenmiştir. Çalışmada Ankara ili merkez ilçelerindeki ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın okul müdürlerinin %25'ine ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmanın katılımcılarını bu okul yöneticileri arasından maksimum çeşitleme yapılarak belirlenen 10 kadın okul müdürü oluşturmaktadır. Maksimum çeşitlilik örneklemesinin amacı, görece olarak daha küçük bir örneklem oluşturmak ve bu örneklem içinde probleme taraf olabilecek katılımcıların maksimum düzeyde çeşitliliğini sağlamak şeklinde tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.108). Araştırmada maksimum çeşitleme örneklemesine bağlı olarak, evli, bekâr, dul ve boşanmış katılımcılardan en az bir ve bununla birlikte ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim almış en az bir katılımcının da çalışma grubunda yer alması sağlanmıştır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılara ait demografik değişkenler Tablo 1'de verilmiştir.

Yönetici Kodu	Yaş	Müdürlük Kıdemi	Müdür Yrd./Baş Yrd.Kıdemi (yıl)	Eğitim Durumu	Medeni Durum
Y1	55	9	21	Lisans	Evli
Y2	41	3	6	Dokt. terk(EYD)	Boşanmış
Y3	55	17	4	Lisans	Boşanmış
Y4	41	6	5	Y.Lis.terk(EYD)	Evli

Y5	42	10	2	Y. Lis.terk(EYD)	Evli
Y6	63	25	-	Ön lisans	Evli
Y7	51	3	6	Y. Lisans (EYD)	Dul
Y8	43	10	6	Y. Lisans (EYD)	Boşanmış
Y9	39	7	8	Lisans	Evli
Y10	45	18	3	Lisans	Bekâr

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubunda yer alan katılımcıların yaşlarının 39 ile 63; okul müdürlüğündeki kıdemlerinin 3 ile 25 yıl; müdür yardımcılığı/ başyardımcılığı kıdemlerinin ise müdür yardımcılığı yapmamış bir okul müdürü hariç 3 ile 25 yıl arasında değiştiği görülmektedir. Katılımcıların biri ön lisans, dördü lisans mezunu olup, ikisi yüksek lisans mezunu, ikisi yüksek lisansı yarıda bırakmış ve biri ise doktora eğitimini yarıda bırakmıştır. Medeni durumları incelendiğinde, beşi evli, üçü boşanmış, biri bekâr, biri ise duldur.

Veri Toplama Aracı: Kadın okul yöneticilerinin okul yöneticisi olmaları sürecinde karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerinin neler olduğu ve bu kariyer engelleri ile nasıl başa çıktıklarını ortaya koymaya yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formu ile toplanmıştır. Standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımında soruların nasıl ifade edileceği önceden yapılandırılmış olup, tüm katılımcılara aynı sorular sorulur, ancak katılımcıların sorulara verecekleri cevaplar açık uçludur. Standartlaştırılmış açık uçlu sorular, araştırmanın konu hakkında daha detaylı bilgi alabilecekleri sondalama soruları sorulmasına izin verdiği için, araştırmaya önemli katkı sağlar (Turner, 2010, s. 756). Görüşme formunun ilk kısmında çalışma grubunda yer alan kadın okul yöneticilerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik kişisel bilgiler formu yer alırken, ikinci kısmında ise,

1. Kadınların okul yöneticisi olma sürecinde cinsiyetlerine bağlı olarak karşılaştığı kurumsal kaynaklı kariyer engellerini nasıl değerlendirirsiniz?
2. Siz (varsa) karşılaştığınız bu kurumsal kariyer engellerini nasıl aşıyorsunuz? soruları yer almaktadır.

Görüşmeler esnasında katılımcılara yukarıda bahsedilen iki soru yazılı olarak verilmiş, araştırmacı ise Tüzel (2014) tarafından geliştirilen "Kurumsal Kariyer Engelleri Ölçeği"nde yer alan "Üstlerle ilişkiler ve sosyal kabul", "Temsil ve özendirme" ve "Resmi engeller, fırsat eşitliği ve pozitif ayrımcılık" boyutlarının değerlendirilmesine yönelik olarak oluşturulan;

- Üst makamlarla ilişkiler-sosyal kabul
- Diğer okul yöneticileri ve öğretmenlerle ilişkiler-sosyal kabul
- Temsil edilme ve özendirme
- Fırsat eşitliği
- Pozitif ayrımcılık
- Resmi engellersonda sorularının da yer aldığı araştırmacı formu kullanmıştır.

Üst makamlarla ilişkiler ve sosyal kabule yönelik olarak kadın yöneticilerin bağlı oldukları Milli Eğitim Müdürlükleri ve diğer üst makamlar ile olan ilişkilerinin; diğer okul yöneticileri ve öğretmenlerle ilişkiler-sosyal kabulüne yönelik olarak çeşitli sosyal ortamlar ve resmi ilişkileri kapsamında bir araya geldikleri Milli Eğitime bağlı diğer okulların yöneticileri ve birlikte çalıştıkları öğretmenlerle olan ilişkilerinin; temsil ve özendirme kapsamında kadınların eğitim örgütlerinde kadın yönetici olmaya özendirilmeleri ve cinsiyetlerinin yönetim kademesinde temsil edilmesine yönelik görüşlerinin; fırsat eşitliğine yönelik olarak kadınların yönetici olmalarına yönelik fırsat eşitliğine sahip olup olmadıklarının; pozitif ayrımcılık konusunda kadınların yönetici olmaları hususunda pozitif ayrımcılık uygulamalarına yönelik görüşlerinin neler olduğunun ve kadınların yönetici olmalarıönünde resmi bir engel algılayıp algılamadıklarının ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Katılımcıların görüşlerini araştırmada yer alan herhangi bir kurumsal kariyer engeli kısıtlaması olmaksızın bildirmeleri; bununla birlikte eğer araştırmannın esas aldığı Kurumsal Kariyer Engelleri Ölçeği'nde yer alan boyutlara ilişkin görüş bildirmediler ise araştırmacının görüşme esnasında yönelttiği sonda sorular ile bu kapsamda da değerlendirme yapmaları sağlanmıştır. Diğer yandan, Yıldırım ve Şimşek (2011, s. 142-145)'in dikkat çektiği biçimde, görüşme soruları katılımcıya yöneltilirken akışa göre gerekli değişikliklerin yapılmasına, katılımcıların daha rahat cevaplar verebilmeleri açısından olabildiğince günlük iletişim tarzına yakın ifadeler kullanılmasına, gerektiğinde katılımcıların ek bilgiler vermesi yönünde teşvik edilmesine dikkat edilmiş olup, görüşme sürecinin ilgili konu kapsamında devam etmesi için konu sapmaları halinde ilgili sorunun bir başka şekilde tekrar ifade edilmesine dikkat edilmiştir. Ayrıca konunun tarafsız olarak ele alındığı ve var olan durumu betimlemek amacıyla bu görüşmenin yapıyor olduğu da görüşme başlangıcında katılımcılara belirtilmiştir.

Verilerin Toplanması: Araştırma verileri Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nden alınan yasal izin belgesi ile çalışma grubuna dâhil edilen kadın yöneticilerin okullarında gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Araştırma kapsamında yer alması uygun görülen katılımcılara, görüşmeler öncesinde telefon ile ulaşılarak tahmini görüşme süresi belirtilmiş ve uygun görüşme saatleri belirlenerek randevu alınmıştır.

Görüşme başlangıcında, katılımcılara görüşmelerin bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacağı, kimliğinin gizli tutulacağı ve araştırma raporunda isminin şifrelenerek takma isim ile anılacağına ilişkin bilgi verilmiş, elde edilen ses kayıtlarının diğer yönetici, üst yönetici ve öğretmenler ile paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce, biri katılımcıda diğeri ise araştırmacıda kalmak üzere iki nüsha halinde hazırlanan “Görüşme Sözleşme Formu” imzalanmıştır. Görüşme yapılan 10 katılımcıların 9’u görüşme sözleşme formunu imzalamış, biri imzalamak istememiştir. Bununla birlikte tüm katılımcılara araştırmacı tarafından imzalanan görüşme sözleşme formu nüshası verilmiştir. Görüşmeler esnasında not tutulmuş ve katılımcılardan izin istenerek ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Beş katılımcı ses kayıt cihazı kullanılmasına izin vermiş olup, geriye kalan beş katılımcı ise ses kayıt cihazı kullanılmasını istemediklerini belirtmiştir.

Verilerin Analizi: Araştırmanın kapsamında yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen ses kayıtları araştırmacı tarafından dinlenerek deşifre edilmiş ve birebir kâğıda dökülmüştür. Deşifre işlemleri sonucunda elde edilen yazılı doküman bir yandan ses kayıtları dinlenerek tekrar gözden geçirilmiş ve eksik ve hatalı yazımlar olup olmadığı kontrol edilmiştir. Ses kaydı yapılmasını istemeyen katılımcılara ait veriler ise yapılan görüşmeler esnasında not tutularak elde edilmiştir. Burada katılımcıların birebir ifadelerinin not edilmesine dikkat edilmiş ve tutulan notlarda yer alan ifadeler görüşme esnasında tekrarlanarak katılımcıların onayı alınmıştır.

Araştırma betimsel analiz ve içerik analizinin bir arada kullanıldığı iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada kadın yöneticilerin karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerine ilişkin elde edilen doküman, analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi aşamalarını kapsayan (Yıldırım ve Şimşek, 2011) betimsel analiz tekniğine uygun şekilde Tüzel (2014) tarafından geliştirilen “Kurumsal Kariyer Engelleri Ölçeği”nin alt boyutları (“Üstlerle ilişkiler ve sosyal kabul”, “Temsil ve özendirme” ve “Resmi engeller, fırsat eşitliği ve pozitif ayrımcılık”) birer tema olarak ele alınmıştır.

Diğer taraftan elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde birbirine benzeyen verilerin belli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek okuyucunun anlayabileceği bir form kapsamında düzenlenerek yorumlanması amaçlanmaktadır (Creswell, 2012). Katılımcıların önceden belirlenmiş olan kurumsal kariyer engelleri temaları altında karşılaştıkları sorunlar verdikleri yanıtlar doğrultusunda öncelikle alt kodlar halinde yazılarak sıralanmıştır. Benzer alt kodlar bir araya getirilerek, temalar altında yer alan alt temalar belirlenmiştir. Böylelikle önceden belirlenen temaların, katılımcıların görüşleri doğrultusunda alt kodlar ve alt temalar oluşturularak daha detaylı bir biçimde ortaya koyulması sağlanmıştır.

Analizin ikinci aşamasında ise kadın okul yöneticilerinin her bir alt temada karşılaştıkları kariyer engellerini nasıl yendikleri yine tüm katılımcılara ait dokümanların birlikte değerlendirilmesi ve karşılaştıklarını ifade ettikleri kariyer engeli alt teması altında hangi çözüm yollarını uyguladıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Katılımcıların her bir sorun alt temasının çözümüne yönelik ifadeleri bir arada değerlendirilmiş ve çözüm yolu kodları oluşturulmuştur. Aynı alt tema altındaki sorunları çözmeye yönelik çözüm kodları bir arada verilmiştir.

Betimsel analizin bulguların doğrudan alıntılarla desteklenmesi (Yıldırım ve Şimşek, 2011) aşamasına uygun olarak, katılımcıların örnek ifadelerine de bulgular kısmında yer verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlilik: Araştırmada inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik yoluyla geçerlik ve güvenirliliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. İnandırıcılık (iç geçerlik) veri toplama aracı olarak kullanılan standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formunun kapsam geçerliliğinin sağlanması yoluyla elde edilmiştir. Betimsel analiz tekniğine uygun olarak önceden kabul edilmiş olan kurumsal kariyer engelleri temaları Tüzel (2014)'ün geliştirdiği "Kurumsal Kariyer Engelleri" ölçeği alt boyutları temel alınarak oluşturulmuştur. Tüzel (2014) kadınların karşılaştıkları kurumsal kariyer engellerine yönelik kapsam geçerliliği ve kullanılabilirlik açısından dört eğitim yönetimi ve denetimi alan uzmanı, bir psikolojik danışma ve rehberlik alan uzmanı ve bir ilköğretim bölümü sınıf öğretmenliği alan uzmanının görüşlerine başvurmuştur. Bu çalışmada ise, belirtilen ölçekte yer alan alt boyutlar temel alınarak oluşturulan standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formunun geçerliliğini sağlamak amacıyla biri ölçme ve değerlendirme alanında, ikisi eğitim yönetimi ve denetimi alanında ve biri ise kadın okul yöneticisi olmak üzere dört uzmanın görüşleri doğrultusunda soru formuna nihai hali verilmiştir. Görüşme esnasında meydana gelebilecek olası kesintileri ortadan kaldırmak ve elde edilen verilerin geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak açısından ses kaydı alınması istenmiştir. Beş katılımcı ses kaydı alınmasına izin verirken, beşi ise ses kaydını kabul etmemiştir. Yine güvenirliliği sağlamak açısından ses kaydı istemeyen katılımcıların ifadeleri birebir not edilmiş ve görüşme sonucunda oluşturulan notlar katılımcılara okutularak varsa gerekli düzeltmeleri yapmaları ve yanlış ifade edilmiş olan kısımları düzeltmeleri istenmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların maksimum çeşitlemeye dayalı olarak farklı demografik değişkenlere sahip kadın yöneticiler arasından seçilmesi yoluyla geçerliliğin (aktarılabirlik) sağlanmasına çalışılmıştır. Ayrıca araştırma raporunda araştırma süreci ayrıntılı bir biçimde betimlenerek aktarılabirliğin sağlanması amaçlanmıştır.

İç güvenirliliği (tutarlılık) sağlamak amacıyla ise ses kayırlarının birebir deşifresi sonucunda elde edilen ham veriler bir ve analizler sonucu oluşturulan tema, alt tema ve kodlar ise iki eğitim yönetimi alan uzmanının

görüşlerine sunulmuş, alınan uzman görüşleri doğrultusunda tutarlılık incelemesi yapılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın alt problemleri “Halen ilköğretim okullarında görev yapmakta olan kadın okul yöneticilerinin algıladıkları kurumsal kariyer engelleri nelerdir? ve “Bu kariyer engellerine ilişkin çözüm yolları nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Bu alt problemlerin çözümlenmesi amacıyla, Tüzel (2014) tarafından geliştirilen “Kurumsal Kariyer Engelleri Ölçeği”nde yer alan her bir alt boyut ve destekleyici sorular birer tema olarak ele alınmış ve yapılan içerik analizi sonucunda her bir tema altında ortaya çıkan kurumsal kariyer engellerine ilişkin kodlar ve ilgili kodlardaki kurumsal kariyer engellerinin çözüm yollarına ilişkin alt kodlar belirlenmiştir. Nitel veriler araştırılan konu ile ilgili olarak okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir resim sunmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle nitel verinin ayrıntılı ve belirli bir derinliğe sahip olması büyük önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda katılımcılardan elde edilen tüm veriler detaylı biçimde incelenmiş, birden çok defa ifade edilen tema, alt tema veya kodların yanı sıra, sadece birer katılımcı tarafından ifade edilen içeriğe de bulgularda yer verilmiştir. Böylelikle ilerleyen araştırmalarda elde edilen bu verilerin de göz ardı edilmeden incelenmesine olanak sağlanması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında belirlenen temalar ve bu temalara ilişkin bulgular aşağıda verilmektedir.

1.Üst Makamlarla İlişkiler ve Sosyal Kabule Yönelik Bulgular

Katılımcıların “üst makamlarla ilişkiler ve sosyal kabul” temasına ilişkin vermiş oldukları cevapların içerik analizi sonucunda ortaya çıkan kurumsal kariyer engellerine ilişkin alt temalar, bu temalara ilişkin alt kodlar ve ilgili alt kodlardaki çözüm yollarına ait kodlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Üst Makamlarla İlişkiler ve Sosyal Kabul Temasında Ortaya Çıkan Kurumsal Kariyer Engelleri ve Çözüm Yolları

Kurumsal Kariyer Engelleri - Alt Temalar	Kurumsal Kariyer Engelleri- Alt Kodlar	Çözüm Yolları - Kodlar
✓ Öğretmenlerle cinsiyete bağlı sorun yaşama (n=7)	<p><u>Kadın öğretmenlerle yaşanan sorunlar</u></p> <p>✓ Çekememezlik (n=2),</p> <p>✓ Kıskançlık(n=2),</p> <p>✓ Düşmanca davranma (n=2)</p> <p>✓ Dedikodu (n=1),</p> <p>✓ Lakaytlık (n=1),</p>	<p>✓ Tavrı ve davranışlarıyla kendini tanıtmaya çalışma (n=4)</p> <p>✓ Alttan alma (n=1)</p> <p>✓ Başarılı olduğunu kanıtlama (n=1)</p> <p>✓ Görmezden</p>

Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları

	✓ Hafife alınma (n=1)	gelme(n=1)
	✓ Kadından yönetici olmayacağı önyargısı (n=1)	✓ Mahkeme yoluna gitme (n=1)
	<u>Erkek öğretmenlerle yaşanan sorunlar</u>	
	✓ Kadından yönetici olmayacağı önyargısı (n=1)	
	✓ Hafife alınma (n=1)	
	✓ Kabullenilmeme (n=1)	
✓ Üst makamlarla cinsiyete bağlı sorun yaşama (n=6)	✓ Erkek yöneticilerle aralarında ayrımcılık yapılması (n=2)	
	✓ Cinsel içerikli rahatsızlık/ima duyma (n=2)	✓ Dik duruş sergileme (n=4)
	✓ Kendisine cephe alınması (n=1)	
	✓ Hafife alınma (n=1)	
	✓ Ezmeye çalışma (n=1)	
	✓ İnfomal ilişkilerdeki sıkıntılar (n=1)	
✓ Kendi okuldaki diğer yöneticiler ile cinsiyete bağlı sorun yaşama (n=1)	✓ Kabullenilmeme (n=1)	✓ Dik duruş sergileme (n=1)
✓ Diğer okul yöneticileri ile cinsiyete bağlı sorun yaşama (n=1)	✓ Ciddiye alınmama(n=1)	✓ Empati kurma (n=1)
	✓ Kadından yönetici olmayacağı önyargısı (n=1)	✓ Daha fazla çalışıp kendini kabul ettirme (n=1)

Tablo 2 incelendiğinde, üstlerle ilişkiler ve sosyal kabul teması altında yer alan kurumsal kaynaklı kariyer engellerinin “öğretmenlerle cinsiyete bağlı sorun yaşama”, “üst makamlarla cinsiyete bağlı sorun yaşama”, “kendi okulundaki diğer yöneticiler ile cinsiyete bağlı sorun yaşama” ve “diğer okul yöneticileri ile

cinsiyete bağlı sorun yaşama” olmak üzere dört alt tema altında toplandığı görülmektedir.

Öğretmenlerle Cinsiyete Bağlı Sorun Yaşama Alt Teması: Kadın okul yöneticilerinin en fazla algıladığı kurumsal kaynaklı engellerin birlikte çalıştığı öğretmenlerle ilgili olduğu, bununla birlikte öğretmenlerle yaşanan sorunların ise erkek öğretmenlerle yaşananlardan daha çok kadın öğretmenlerle yaşandığı görülmektedir. Kadın öğretmenlerle yaşanan sorunlar çekememezlik, kıskançlık, düşmanca davranma, dedikodu, lakaytlık, hafife alınma ve kadından yönetici olmayacağı önyargısı olarak belirlenmiştir. Erkek öğretmenlerle yaşanan sorunlar ise kadından yönetici olmayacağı önyargısı, hafife alınmave kabullenilmeme olarak sıralanmaktadır. Kadın okul yöneticilerinin öğretmenleri ile karşılaştığı bu sorunları çözümlene de ise tavır ve davranışlarıyla kendini tanıtmaya çalışma, alttan alma, başarılı olduğunu kanıtlama, görmezden gelme ve mahkeme yoluna gitme yollarını seçtiği görülmüştür. Bu tema altında görüş bildiren Y2 kodlu katılımcının örnek ifadesi:

“Şimdi, bir kere bir okula ilk başladığımızda kadın olmanız bir dezavantaj oluyor. Yani sizin kadın olduğunuz kadın öğretmen arkadaşlarda bir lakaytlık yaratıyor. “Aa kadın! Kadından müdür mü olur? Senin işin gücün yok mu? Bu erkek işi.” gibi hani. Kafalarımızda hep bir yöneticiliğin erkek işi olduğuna dair önyargılar var. Ve bunu kırmak için erkeklerden çok kadın öğretmen arkadaşlarımla mücadele etmek zorunda kaldım. Kendimi daha iyi ifade etme ihtiyacı duydum.” şeklindedir.

Üst Makamlarla Cinsiyete Bağlı Sorun Yaşama Alt Teması:Kadın okul yöneticilerinin cinsiyetlerine bağlı olarak öğretmenlerle yaşadıkları sorunlara ilişkin kurumsal kariyer engellerini, üst yönetim ile yaşadıkları kurumsal kaynaklı kariyer engellerinin izlediği görülmektedir. Bu sorunlar erkek yöneticilerle aralarında ayrımcılık yapılması, cinsel içerikli rahatsızlık/ima duyma, kendisine cephe alınması, hafife alınma, informal ilişkilerdeki sıkıntılar ve ezmeye çalışma olduğu görülmektedir. Kadın okul yöneticilerinin bu sorunları yenmek için ise dik duruş sergileme yolunu vurguladığı görülmektedir. Benzer biçimde kendi okullarında görev yapmakta olan diğer yöneticilerle, kabullenilmeme sorunu yaşayan bir kadın yöneticinin de dik duruş sergileme yoluna başvurduğu görülmektedir. Y3 kodlu katılımcının örnek ifadesi şu şekildedir:

“Bir şey yapılacağı zaman, komisyon oluşturulacağı zaman genelde erkekleri alıyorlar. Bayanları pek almıyorlar. Ben bunun mücadelesini aslında çok verdim. ... Örneğin ehliyet sınavında gözetmen veya komisyon üyeliği. Yazıyı hep erkeklerde dolaştırıyorlar. “Benim ehliyetimde var, ben de araba kullanıyorum. Niçin bayanlara sormuyorsunuz bunu?” dedim, “Bayanlar yapamaz.” dediler, “Ne münasebet, benim adımlı yazacaksınız. Ben gireceğim.” ... Tabi ben böyle zorlayınca benim adımlı yazmak zorunda kaldılar. O zaman ilçe milli eğitim müdürü ve şube müdürleri bana çok kötü davrandılar. Yani “Sen bayansın, burada ne işin var? Sen yapamazsın bunu.” dediler. “Hayır yaparım. Niye? Siz farklı bir şey mi yapıyorsunuz?” dedim ve girdim. B ehliyetim var benim. Beni yıldırım için

özellikle tuttular kamyon, otobüs verdiler. Ben otobüs şoförlüğünden anlar mıyım? Anlamam. Ama sırf bıktırmak için bunu yaptılar. Ama asla bıkmadım. Kamyonun tepesine de çıktım. Otobüse de bindim. Hiç bir şekilde de taviz vermedim.”

Kendi Okuldaki Diğer Yöneticiler İle Cinsiyete Bağlı Sorun Yaşama Alt Teması: Kendi okulundaki diğer yöneticilerle cinsiyetine bağlı sorun yaşadığını ifade eden Y9 kodlu katılımcı “Okula ilk atandığımda iki erkek muavin vardı kabul etmediler beni. Hem okulda daha eski hem de yaşça benden büyüklerdi. Kendilerince bir düzenleri vardı. Çatışmalar yaşadık.” ifadesini kullanmış, kabullenilmediğini ancak sonunda kendini kabul ettirdiğini belirtmiştir.

Diğer Okul Yöneticileri İle Cinsiyete Bağlı Sorun Yaşama Alt Teması: Diğer okul yöneticileri ile cinsiyete bağlı sorun yaşadığını belirten bir katılımcının ise *ciddiye alınmama* ve *kadından yönetici olmayacağı önyargısı* ile karşılaştığını belirttiği, bu önyargıları ise *empati kurma* ve *daha fazla çalışıp kendini kabul ettirme* ile yendiğini belirttiği görülmektedir. Katılımcının konuya ilişkin ifadesi şu şekildedir:

“...diğer müdürlere gelince, en basiti okul müdürlerinin periyodik toplantıları olur. O toplantılara katıldığımda başlangıçta erkek, yaşı benden daha büyük daha deneyimli müdür ağabeylerim dediğim, onlarla ilk ilişkilerimde kesinlikle beni ilk başta ciddiye almıyorlardı. Nöbetçi öğrenci gibi davranıyorlardı. “Ne haber kız ufaklık?” diye bana dokunan, saçımı okşayan, böyle daha çok öğrenci-öğretmen, baba-kız ilişkisi kuran müdür arkadaşlarımız bile vardı. ... Madem kadın olmaktan kaynaklı bana bir önyargı var, o zaman bunu kırmanın en doğru yollarından biri mevzuatta ve okulda yaptığım uygulamalar noktasında.” diye düşündüm ve boş zamanlarımda olabildiğince mevzuata hâkim olmaya, okuldaki işleri daha sistemli yapmaya başladım. Böylece “Bak işte kadın beceremiyor bu işleri.” gibi açıkları vermemek için daha fazla çalıştım.” (Y2).”

2. Temsil ve Özendirmeye Yönelik Bulgular

Katılımcıların “temsil ve özendirme” temasına ilişkin vermiş oldukları cevapların içerik analizi sonucunda ortaya çıkan kodlar ve kurumsal kariyer engellerine ilişkin çözüm yollarına ait alt kodlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Temsil ve Özendirme Temasında Ortaya Çıkan Kurumsal Kariyer Engelleri ve Çözüm Yolları

Kurumsal Kariyer Engelleri –Alt Temalar	Çözüm Yolları - Kodlar
✓ Kadınların MEB bünyesinde yönetim kademelerinde temsili yetersiz (n=10)	✓ Bireysel çaba ve isteklilik (n=3)

✓ Yöneticiliğe Özendirilme:	✓ Çalışma koşullarının kadına göre düzenlenmesi (n=2)
Kadınlar için yöneticiliğe özendirme yok (n=7)	✓ Kadının cinsiyet rollerine ilişkin toplumsal bakış açısını değiştirme (n=1)
	✓ Kişisel isteklilik (n=2)
✓ Yöneticiliğe Özendirilme:	✓ Üst yönetim desteği (n=3)
Kadınlar yöneticiliğe özendiriliyor (n=3)	✓ Sendika desteği (n=1)
	✓ Akademisyen desteği (n=1)

Tablo 3 incelendiğinde tüm katılımcıların *kadınların MEB bünyesinde yönetim kademelerinde yeterince temsil edilmediğini* ifade ettiği ancak yeterince temsil edilmenin ise *kadınların kişisel çaba göstermeleri ve istekli olmalarına bağlı olduğunu* belirttikleri görülmektedir.

Kadınların MEB Bünyesinde Yönetim Kademelerinde Temsili Alt Teması: Kadınların MEB bünyesinde yeterli sayıda temsil edilmediğini belirten Y5 kodlu katılımcının örnek ifadesi şu şekildedir:

“Kadın erkek ayrımı gibi bir şeyi benim beynim kabul etmiyor. Evet azınlıkta kadınlar. Ama bunu da sağlayacak olanlar kadınlar. Kadınların bir şey yapması gerekiyor. Hiç kimse onlara haklarını vermeyecek. Ama şu an ki duruma bakın, koşullara bakın. Zaten kadın hazır kazanmış olduğu hakları kaybetmek üzere. Hiç kimsenin de “Gık!” dediği yok. Kendileri çabalamak zorunda... Kadınlara “Buraya gelmeyeceksiniz.” denmiyor. Çalışacaklar. Konularını kendileri düzeltecekler.”

Kadınların Yöneticiliğe Özendirmesi Alt Teması: Kadınların MEB bünyesinde yöneticiliğe ne derecede özendirildiğine ilişkin cevaplar incelendiğinde ise, *kadınların yöneticiliğe özendirilmediğine* ilişkin katılımın, *kadınların yöneticiliğe özendirildiğini* düşünen katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Yöneticiliğe özendirildiğini belirten katılımcıların, *üst yönetim desteği, sendika desteği ve üniversitede birlikte çalıştığı akademisyen desteği* gördüğünü belirttiği görülmektedir. Kadınların yöneticiliğe özendirilmesinde, *çalışma koşullarının kadına göre düzenlenmesi gerektiğinin, kadının cinsiyet rollerine ilişkin toplumsal bakış açısını değiştirilmesinin ve kadının kişisel istekliliğinin* önemini vurgulayan katılımcı görüşleri de bulunmaktadır. Konuya ilişkin özendirilmenin bulunmadığını ifade eden Y9 ve özendirmede destek gördüğünü belirten Y2'nin örnek ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Kadınlar yönetici olsun diye bir özendirme çalışması yok. “Öncelikle bayan öğretmenler yöneticiliğe başvursun, sizi de aramızda görmek isteriz.” diye bir şey yok. Neticede sınava döndü bu işler. Ama gerek sendikalar olsun gerek üst yönetim olsun hiçbir toplantıda kadın öğretmenlerin yöneticiliğe yönlendirildiğini görmedim. “Kadınlar da yönetime gelsin.” denmedi hiçbir zaman. İlk kez ilçe milli eğitimde duydum. Müdür “Kadın Türkiye'nin yükselen değeri. Kız çocuklarını okutmak, topluma kazandırmak lazım” dedi. Kadınlı ilgili bu konuyu konuştu. Ama

Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları

bunun dışında kimseden duymadım. Görev yaptığım diğer illerde de, Kocaeli’de, İzmir’de de çalıştım, oradaki il ve ilçe milli eğitimlerde de böyle bir konu gündeme gelmedi. Asla kadınla ilgili bir şey duymadım. Türkiye’de erkek hegemonyası var zaten. Erkek baskın bir ülke.”(Y9).

“Özendirilme konusunda annemin desteğini gördüm. Onun dışında uzun zamandır sendikacılık yapıyorum. Sendikadaki arkadaşlarımın ve yüksek lisans ve lisans dönemimde birlikte çalıştığım üniversitedeki öğretim üyelerinin kesinlikle bu konuda “Yönetici olabilirsin.” şeklinde desteğini gördüm. MEB bünyesinden, çalışma arkadaşlarımdan, üst makamlardan görmedim. Bakanlığın kadınlar için bir özendirme politikası olduğunu düşünmüyorum.” (Y2).

3.Resmi Engeller, Fırsat Eşitliği ve Pozitif Ayrımcılığa Yönelik Bulgular

Katılımcıların “resmi engeller, fırsat eşitliği ve pozitif ayrımcılık” temalarına ilişkin vermiş oldukları cevapların içerik analizi sonucunda ortaya kodlar ve çözüm yollarına ilişkin alt kodlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Resmi Engeller, Fırsat Eşitliği ve Pozitif Ayrımcılık Temalarında Ortaya Çıkan Kariyer Engelleri ve Çözüm Yolları

Kurumsal Kariyer Engelleri - Temalar	Kurumsal Kariyer Engelleri – Alt Temalar	Çözüm Yolları - Kodlar
Resmi Engeller	✓ Resmi engel bulunmuyor (n=10)	-
	✓ Mülakatlarda erkeklerin tercih edilmesi (n=1)	-
Fırsat Eşitliği	✓ Fırsat eşitliği sağlanıyor (n=5)	✓ Daha fazla çaba harcama (n=1)
	✓ Erkeklerle daha fazla avantaj sağlanıyor (n=3)	✓ Ataerkil bakışı kabullenme (n=1)
	✓ Eşitlik olmadığı hissettiriliyor (n=2)	-
Pozitif Ayrımcılık	✓ Kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık bulunmuyor (n=8)	✓ Tesadüfi yönetici olma (n=2)
	✓ Erkeklerle yönelik pozitif ayrımcılık yapılıyor (n=2)	✓ Çalışarak yönetici olma (n=1)
	✓ Gerektiğinde yapılabilir (n=1)	-

Tablo 4 incelendiğinde tüm katılımcıların *kadınların yönetici olmalarına ilişkin resmi engel bulunmadığını* belirttikleri, buna karşın bir katılımcının *mülakatlarda erkeklerin tercih edileceğini* düşündüğü görülmektedir.

Resmi Engeller Alt Teması: Katılımcıların tümü yönetici olma konusunda herhangi bir resmi engel bulunmadığını ifade etmiş olup, örnek ifade şu şekildedir:

“Yok. Resmi engel bulunmuyor. Tamamen bayanların tercihine kalmış.”(Y10).

Fırsat Eşitliği Alt Teması: Katılımcıların kadınlara yönetici olmada fırsat eşitliği sağlanmasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, katılımcıların yarısının *fırsat eşitliği sağlandığını* düşündüğü görülürken, bu konuda *erkeklerle daha fazla avantaj sağlandığı* ve *eşitlik olmadığının hissettirildiğini* belirten görüşler de bulunmaktadır. Bu konudaki engelleri yenmede ise *daha fazla çaba harcama* ve *ataerkil bakışı kabul ederek durumdan rahatsız olmama* şeklinde görüş belirtildiği görülmektedir. Fırsat eşitliğinin sağlandığını belirten Y8 ve erkeklerle daha fazla avantaj sağlandığını belirten Y6 kodlu katılımcıların örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir:

“Fırsat eşitliği konusunda hiçbir engel yok. Ancak şöyle bir sıkıntımız oluyor: Daha iyi bir okula geçmek için diyelim ki iki kişi var elinizde, biri erkek biri bayan. Bayan daha pasifte kalıyor. Bayan geride kalıyor, çünkü erkek ilişkilerini biraz daha iyi kullanıyor. Biz, bizi buraya getirecek insanlarla ilişkilerimizi iyi kurmaya kalktığımızda yanlış anlaşılıyor. Ya da hakkımızda yanlış düşünülüyor.” (Y8).

“Yine de erkekler öncedir. Sadece Türkiye’de değil, dünyanın her yerinde öyle diye düşünüyorum. Evde de ataerkil. Babamlardan da öyle gördüm. Garipsemiyorum ama bu durumu. Anneden, yetişme tarzından ne gördüysem o. Biz böyle yetiştik diyorum” (Y6).

Pozitif Ayrımcılık Alt Teması: Katılımcıların kadınların yönetici olmalarında pozitif ayrımcılık görüp görmedikleri ile ilgili görüşleri incelendiğinde, tamamına yakınının *kadına yönelik pozitif ayrımcılık olmadığını* belirttiği, bununla birlikte tam tersine *erkeklerle pozitif ayrımcılık yapıldığını* belirten görüşler de olduğu görülmektedir. Bir katılımcının ise pozitif ayrımcılıkla karşılaşmamış olmakla beraber *gerektiğinde kadına pozitif ayrımcılık yapılmış olabileceğini* belirttiği görülmektedir. Yönetici olmada pozitif ayrımcılık görmemekle birlikte, *tesadüfi* olarak yönetici olduğunu belirten ve *çalışarak yönetici olduğunu* belirten katılımcı görüşleri bulunmaktadır. Kadına yönelik pozitif ayrımcılık olmadığını belirten Y8, gerektiğinde kadına pozitif ayrımcılık yapılabileceğini belirten Y4 ve tesadüfi yönetici olduğunu belirten Y1’in örnek ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Hiç alakası yok. Bir pozitif ayrımcılık olduğunu düşünmüyorum. Sadece gösteriş açısından “Bakın burada kadın var.”. Siyasi partilerde de aynı şey geçerlidir, diğerlerinde de. “Bakın bizde de kadın var, biz aydınız.” demek için oraya iki üç tane göstermelik serpiştirilmiş kadın koyuyorlar. Kadınlara çok da değer verildiğini, önemsendiğini asla düşünmüyorum.” (Y8).

"Uygulamada ben hiç pozitif ayrımcılık görmedim. Seçilirken de neyse o. Ama belki şöyle olabilir: Seçileceğiniz yerdeki konumunuz değerlendirilerek. Yapılmışsa bir istatistiki veri, orada da bir bayanın olması gerekip de seçilmişsek, orada belki bir pozitif ayrımcılık yapılmıştır. Ama bunu da çok size söylemezler." (Y4).

"Ben hiç görmedim. Türkiye'de de yok. Tesadüf olduk yönetici." (Y1).

Tartışma ve Sonuç

Homans (1950), örgüt içerisindeki bir grubun üyeleri arasındaki etkileşime ilişkin olarak, eğer iki veya daha fazla sayıda birey arasındaki etkileşim yoğun olursa, bu bireyler arasında birbirlerine karşı sempatinin artacağını belirtmektedir (Aydın,2005, s. 287).Buna karşın araştırma bulguları insan ilişkilerinin en yoğun olduğu ortamlardan biri olan okullarda, kadın okul yöneticileri ile daha çok kadın öğretmenler olmak üzere olumsuz bir iletişimin varlığını ortaya koymaktadır.Halen okul yöneticiliği yapmakta olan kadın katılımcıların okul yöneticiliği sürecinde algıladıkları üstlerle ilişkiler ve sosyal kabul kapsamındaki kurumsal kariyer engellerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, çoğunluğunun bir kadın yönetici olarak üstlerle sosyal ilişkileri ve sosyal kabullerine değinmeden önce, kadın öğretmenlerin kendilerini sosyal kabulüne ilişkin çekememezlik, kıskançlık, düşmanca davranma, dedikodu, lakaytlık, hafife alma ve kadından yönetici olmayacağı önyargısı olarak sıraladıkları çeşitli sorunlar yaşadıklarını belirttikleri dikkat çekmektedir.

Kalıp yargılar ve önyargılar kişilerin diğerlerine ilişkin özel duygu ve düşüncelerine açıklamalarından çok, kişilere dair kalıp yargılar ve önyargılardan kaynaklanan varsayımların kişiye dair alınan kararları ve bu kararlara ait önemli sonuçları etkilemesinden dolayı önemli görülmektedir (Bodenhausen ve Richeson, 2010). Bazı belirgin sosyal kategorilerin, kişilerin diğerlerine karşı algılarını, tutum ve görüşlerini yapılandırdığı ve cinsiyet değişkeninin de, bu belirgin sosyal kategorilerden bir tanesi (Abrams, 2010, s. 23) olduğu bilinmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, aslında kadın öğretmenlerin kadın yöneticilere karşı kalıp ve önyargılara sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Kadın okul yöneticilerinin kadın öğretmenlere görece erkek öğretmenlerin kendilerini sosyal kabullerine ilişkin daha az sorun ile karşılaştığı, bunları ise kadından yönetici olmayacağı önyargısı, hafife alınma ve bir kadın yönetici olarak kabullenilmeme olarak sıraladıkları görülmektedir. Buna göre, kadın okul yöneticilerinin üst yönetim ile aralarındaki sosyal kabulden ziyade, öncelikle okul içerisindeki kadın öğretmenlerle aralarında yaşanan çeşitli sorunları daha önemli buldukları söylenebilir. Diğer taraftan literatürde okul ve eğitim yönetimi (Baştuğ ve Çelik, 2011; Negiz ve Yemen, 2011) ve farklı sektörlerde (Cortis ve Cassar, 2005; Balgiu, 2013) erkek çalışanların kadın yöneticiye ilişkin tutumlarının kadın çalışanlardan daha olumsuz olduğunu ortaya koyan araştırma sonuçları da bulunmaktadır.

Literatürde kadın yöneticilere ilişkin çalışanların görüşlerini inceleyen farklı araştırmalarda, kadın yöneticilere yönelik çeşitli olumsuz çalışan algılarının yer aldığı görülmektedir. Örneğin Aktaş, Algür ve Cengiz (2009)'ün turizm sektöründe çalışan kadın ve erkek yöneticiler üzerinde yaptıkları araştırmasında erkek yöneticiler, kadın yöneticilerle kıyaslandığında kadın yöneticilerle ilgili "Daha duygusaldır, kaprislidir, soğukkanlı değildir, iş yaşamına odaklanamazlar, narindirler, liderlik özellikleri sınırlıdır, hırsları gerginlik yaratır, iş ve özel hayatlarını ayrı tutamazlar, fazla detaycılardır" şeklinde olumsuz görüş bildirmişlerdir. Benzer bir bulgu da İraz (2009) tarafından yapılan Konya ilindeki kamu ve özel bankalarda çalışan kadın ve erkek yöneticiler üzerindeki çalışmasında ortaya koyulmuş ve erkek yöneticilerin kadın yöneticilere oranla kadın yönetici ve çalışanlara karşı daha olumsuz tutuma sahip olduklarını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Negiz ve Yemen (2011) tarafından kadınların yönetsel görevlere gelmelerinde ve yönetsel görevlere geldiklerinde karşılaştıkları sorunlar ve yönetsel görevlerde başarılı olup olmadıklarını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan araştırma sonuçlarına göre de, kadın yöneticilerin birlikte çalıştıkları personelin görüşlerine göre, kadınların yöneticiliği konusunda genel olarak olumsuz bir tutum sergiledikleri belirlenmiştir.

Kadın okul yöneticilerinin okul içerisindeki sosyal kabul edilmelerine ilişkin yaşadıkları sorunları ortadan kaldırmak için başvurdukları çözüm yollarını ise tavır ve davranışları ile kendini tanıtmaya çalışma, alttan alma, başarılı olduğunu kanıtama, görmezden gelme ve mahkeme yoluna başvurma olarak belirttikleri görülmektedir.

Bireylerin bir diğer kişiye karşı tutumlarının o kişi ile yaşadıkları çeşitli deneyimler sonucunda ortaya çıktığı, olumsuz deneyimlerin ise, o kişiye karşı oluşan olumsuz tutumların kaynağını oluşturduğu bilinmektedir (Hitt, Miller ve Collelaa, 2006). Aaltio-Marjosola, ve Kocalainen (2001) ise insanın önemli bir faktör olarak yer aldığı örgütlerin, içerisinde yer alan bireylerin kişiliklerine ve duygularına bağlı olarak ortaya çıkan irrasyonel ve karanlık bir yüzü olduğunu belirtmektedir. Her örgüt gibi, okulların da havasında hissedilen kendine has bir kişiliği oluştuğu (Bursalıoğlu, 1976) göz önüne alındığında, kadın okul yöneticilerinin görev yaptığı okullarda özellikle kadın öğretmen-kadın yönetici arasında meydana gelen olumsuz iletişimin, kadın okul yöneticilerinin okullarında karşılaştıkları karanlık yönlerden biri olduğu söylenebilir.

Mullins (2006, s. 143), iş hayatının başlı başına maskülen bir çizgide olması nedeniyle, kadınların iş yaşamında örgütlerin objektif olmalarıyla çelişen çeşitli cinsiyet ayrımcılığı içeren uygulamalarla karşı karşıya kaldıklarını, bu uygulamaların ise, istihdam ve işe seçme süreçlerinde, informal iletişim süreçlerinde, kadınlara karşı tutumlarda ve kariyer gelişimi sürecinde görülebileceğini belirtmektedir. Bu araştırmanın sonuçları da kadın okul yöneticilerinin okul içinde öğretmenlerle yaşadıkları sorunlara ek olarak, kadın okul yöneticilerinin yarıdan fazlasının üst makamlarla cinsiyetlerine bağlı olarak sorunlar yaşadığını dile getirdiği, bu sorunların erkek

yöneticilerle kadın yöneticiler arasında ayrımcılık yapılması, kendisine cephe alınması, hafife alınma, cinsel içerikli rahatsızlık/imada bulunma, ezmeye çalışma ve informal ilişkilerde yaşadıkları çeşitli sıkıntılar şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Buna göre, kadın okul yöneticilerinin gerek öğretmenlerle, gerekse üst yönetimde yer alan diğer yöneticilerle ilgili karşılaştığı sorunların kapsamı incelendiğinde, ilgili literatürde çoğunlukla dikkat çekilen kadın yöneticilerin üst yönetim kadrolarının sosyal ortamlarına girememesi, mentorluk hizmeti alamama veya atanma sırasında kadınlar yerine erkeklerin tercih edilmesinin ötesinde, aslında çok fazla dile getirilmeyen daha farklı ve derin boyutlarda sorunlarla başa çıkmaya çalıştığı görülmektedir (Altınışık, 1995; Çelikten, 2004; Mullins, 2006; Niles ve Harris-Bowlsbey, 2002; Özdevecioğlu vd., 2003; Palmer ve Hyman 1993).

Kadınlar ve cinsiyetin örgüt literatürüne Rosebeth Moss Kanter'ın 1977 yılında yayınlanan "Şirketlerde Erkekler ve Kadınlar" adlı kitabıyla girdiği söylenebilir (Acker, 1990). Kanter, büyük Amerikan şirketlerinde cinsiyetçiliği ele aldığı kitabında, çalışma ortamında görmezden gelinen ve istekleri kısıtlanan kadınların şirket amaçlarına karşı yönde çalışan nasıl bir negatif alt kültür geliştirdiklerini ve bu şirketlerdeki baskın grup olan beyaz erkeklerin kurumsal yapıyı, yönetim süreçlerini ve şirket kültürünü nasıl belirlediklerini ortaya koyan ilk kişidir. Daha da önemlisi, bu erkek ağırlıklı kültürün işe alma, terfi ve ödüllendirme ölçütlerini de saptamakta olduğuna ve kadın ve erkeklerin yeterliliği, karar alışı ve yetenekleri konusunda bazı toplumsal önyargıları da dayatmakta olduğuna dikkat çekmektedir (Maddock, 1997). Ayrıca, kadınlara yönelik kurumsal ayrımcılık uygulamalarının sadece kadınların yükselmesini sınırlandırmadığı, bunun yanı sıra kadınların mesleki ilerlemeleri için gerekli mentörlük hizmetlerini sosyal ağların çoğunlukla erkeklerden oluşması ve kadınların ise bu informal iletişim ağlarından dışlanmaları sebebiyle alamamalarına neden olduğu bilinmektedir (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2002). Örneğin, Palmer ve Hyman (1993) kimi kadın yöneticilerin diğer erkek yöneticiler tarafından kahve veya bar dedikodularından dışlandıkları için örgütsel politikaların dışında bırakıldığını, bu erkeklerle kendilerini sosyal ağa dâhil edecekleri bağları kuramadıklarını ve bu nedenle de kendilerini grup üyesi olarak göremediklerini vurgulamaktadır. Bir yöneticinin örgüte katkıda bulunan başarılı bir üye olabilmesi için, örgüt içindeki ve dışındaki politik ve toplumsal yaşam ağına katılarak, bu ağın bir parçası olması gerektiği (Palmer ve Hyman, 1993) göz önüne alındığında, kadın yöneticilerin birlikte çalıştığı öğretmenler ve üst yönetim ile olan olumsuz ilişkilerinin başarılı bir yönetim tarzı sergilemelerini olumsuz yönde etkileyebileceğini söylemek mümkündür.

Can (2008)'a göre, kadınların toplumsal ve kültürel yapının zorlama ve engellemelerine karşı kendilerini güçsüz ve dirençsiz hissetmeleri ve toplumsal algılamaalarda kadın ve erkek mesleklerinin ayrımının yapılarak yöneticiliğin erkek mesleği olarak görülmesi de kadınların okul yöneticisi

olmaları önünde sıralanan bir engeldir. Kadın okul yöneticilerinin karşılaştıklarını belirttikleri kariyer engellerine ilişkin sorunların içeriği incelendiğinde, zihinsel olarak küçümsenmek, aşağılanmak, cinsel tacize uğramak (Keashly ve Jagatic, 2003) gibi çeşitli olumsuz davranışlara maruz kalmakla açıklanan “mobbing” kavramı ile karşı karşıya kaldıkları söylenebilir. Okul yöneticilerinin okul içinde öğretmenlerce ve diğer yöneticilerce mobbinge uğradıklarını ortaya koyan çeşitli çalışmalar da bulunduğu göz önüne alındığında, (Cemaloğlu ve Ertürk, 2008; Toker-Gökçe, 2012) bu bulgunun ileriki araştırma süreçlerinde daha detaylı olarak incelenebilecek bir araştırma problemini açığa çıkardığı da söylenebilir.

Araştırma sonuçları, kadın yöneticilerin tamamına yakınının belirtilen sorunlar karşısında dik duruş sergileyerek bu sorunların üstesinden geldiklerini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde kendi okulundaki diğer yöneticiler tarafından bir kadın yönetici olarak kabullenilmediğini belirten bir katılımcı da yine dik duruş sergileme yoluna başvurduğunu belirtmiştir. Kadın okul yöneticilerinin diğer okul yöneticileri ile cinsiyetlerine bağlı olarak yaşadıkları sorunları ise, ciddiye alınmama ve kadından yönetici olmayacağı önyargısı olarak sıraladığı; bu sorunları yenmede ise empati kurmaya çalışma ve daha fazla çalışarak kendini kabul ettirme çözüm yolunu seçtikleri ortaya koyulmuştur. Buna göre, kadın okul yöneticilerinin genellikle daha güçlü görünmeye çalışarak bu sorunları yenmeye çalıştıkları söylenebilir. Benzer bir bulgu Yoğun Erçen (2008) tarafından kadınların cam tavanı aşarak yönetim kademelerine ulaşmak için kullandıkları en etkin stratejileri belirlemeye yönelik olarak yapılan Financial Times Europe 500'e giren 11 Türk işletmesinde görev yapmakta olan en az bir defa terfi alan kadınlar üzerindeki araştırma sonucunda da ortaya koyulmuştur. Yoğun Erçen (2008), Türkiye'de kadınların en sık kullandıkları kariyer ilerletme stratejisini yüksek performans gösterme olarak belirlemiştir.

Kadın ve erkek ayrımcılığını ortadan kaldırmaya ve cinsler arası eşitliği sağlamaya yönelik politikalar içinde, iş hayatında kadınların karşılaştıkları ayrımcılığın önlenmesi çalışmaları ayrıca önemli bir yere sahiptir. Dünyadaki pek çok ülkede istihdamda fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik hukuki düzenlemeler ve kanunlar çıkartılırken, kanunların uygulama aşamasında takibini sağlayacak ulusal düzeyde kurumlar, bakanlıklar arası komisyonlar, işçi-işveren, hükümet ve kadın temsilcilerinden oluşan farklı kesimlerden katılımcıların da yer aldığı konseylerin oluşturulması gibi kurumsal yapılanmalara gidilmektedir (Koray, 1992). Buna karşın araştırma sonucunda halen okul yöneticiliği yapmakta olan kadın katılımcıların tümünün, kadınların MEB bünyesinde yönetim kademelerinde temsil edilme oranlarını yetersiz bulduğu ancak bu durumun ancak kadınların kendi bireysel çabaları ve isteklilikleri sonucunda ortadan kaldırılabilceğini belirttikleri ortaya koyulmuştur. Katılımcıların çoğunluğunun kadınların yöneticiliğe yeterince özendirilmediğine dikkat çekerken, kadınları yöneticiliğe özendirilmenin çalışma koşullarını kadınlara göre düzenleme, kadının cinsiyet rollerine

ilişkin toplumsal bakış açısını değiştirme ve kadınların kişisel istekliliğini arttırma ile mümkün olacağına vurgu yaptıkları görülmektedir. Benzer bir çalışmada Çelikten (2004) de devlet okullarında görev yapan kadın okul müdürlerinin sayıca az olmasının sebeplerini ortaya koymayı amaçlamış ve kadın okul müdürlerinin kendilerine olan güvensizlik, çevreden destek görememe ve iş-aile arasında seçim yapamama gibi ikilemlerden dolayı idareciliği pek de isteyerek yapmadıklarını belirlemiştir. Bu bağlamda "Aile dostu politika" uygulamalarının ve özellikle medyada ve eğitim kurumlarında yapılacak olan cinsiyet eşitliğine duyarlı çalışmaların kadınların yöneticiliği tercih etmelerine ve mesleklerini sürdürmelerine yardımcı olabileceği söylenebilir.

Kendi kişisel deneyimleri kapsamında kadınların yöneticiliğe özendirildiğini belirten katılımcıların ise daha çok üst yönetim desteği aldıklarını ifade ettikleri, bununla birlikte sendika ve akademisyen desteği gördüğünü belirten katılımcıların da olduğu görülmektedir. Kadın okul yöneticilerinin tümünün kadınların okul yöneticisi olmalarına ilişkin resmi engel bulunmadığını belirttiği, diğer yandan bir katılımcının resmi engel bulunmamakla birlikte mülakatlarda erkeklerin tercih edilmesinin söz konusu olabileceğine dikkat çektiği ortaya koyulmuştur. MEB'de kadına yönelik pozitif ayrımcılık ve yöneticiliğe özendirme uygulamaları değerlendirildiğinde, 2008-2010 yılları arasında yürürlüğe giren çeşitli yönetmeliklerde kadın öğretmenlere yatılı ilköğretim bölge okulları (YİBO)'nda daha fazla hizmet puanı verilmesi, YİBO'lara kadın müdür yardımcılarının atanması, YİBO'lara müdür ve müdür yardımcısı olarak atamada kadın adaylara 15 ek puan verilmesi şeklinde uygulanan hükümler olduğu görülmektedir (Türk Eğitim-Sen, 2012). Bununla birlikte benzer uygulamaların tüm eğitim kurumları ve kademelerinde de yaygınlaştırılmasının, kadınların okullarda yönetici koltuğunda daha fazla yer almaları için destekleyici olacağı söylenebilir.

Katılımcıların yarısı kadınlara fırsat eşitliği sağlanıyor görüşünde iken, diğer yarısı yönetici olma hususunda erkeklere daha fazla avantaj sağlandığı ve eşitlik olmadığını hissettirildiğini belirtmiştir. Buna göre, kadın okul yöneticilerinin çalışma hayatında kadına ilişkin yapılan uluslararası düzenlemelerde, son yıllarda "kadının korunması" ifadesinin yerini alan "fırsat ve muamele eşitliği sağlanması" gerekliliğinin (Altan-Aslan, 2002, s. 29) aslında tersi biçimde erkekler lehine işlediğini düşündüğünü göstermektedir. Kadın okul yöneticilerinin bu kapsamdaki sorunları çözümlenmeye yönelik ise daha fazla çaba harcadığını veya ataerkil bakışı kabul ettiğini belirten katılımcı görüşleri olduğu belirlenmiştir.

Belirli bir iş için, erkeklerden daha düşük bilgi ve beceriye sahip bir kadının işe alınmasını değil, aynı işe başvuran ve çok benzer niteliklere sahip kadın ve erkekler arasından seçim yapılırken seçimin kadınlardan yöne yapılmasını ifade eden pozitif ayrımcılık uygulamalarının (Özar, 2006, s.5),

kadın okul yöneticilerinin tamamına yakınına göre, MEB bünyesinde kadınların okul yöneticiliğine seçilmesi sürecinde işlemediği; tersine erkeklere yönelik pozitif ayrımcılık olduğu görüşünü ortaya koyan katılımcılar olduğu görülmektedir. Buna göre aslında kadınların yönetici olmalarını destekleyen bir kurumsal bakış açısının olmasının tersine, kadının aleyhine cinsiyet ayrımcılığından bahsedilebilecek bir seçim sisteminin var olduğu şeklinde bir algıdan söz edilebilir. Diğer taraftan kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür (Resmi Gazete, 2010). Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” hükmü yer almaktadır. Buna göre, kadınlara yönelik iş yaşamında yapılacak olan her türlü ayrımcılığın anayasa önünde suç teşkil ettiği görülmektedir. Anayasadaki eşitlik ilkesine ek olarak, 10. 06. 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 4857 sayılı İş Kanunu’nun “eşit davranma ilkesi” çerçevesinde yer alan 5. Maddesine göre de “İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz.” hükmünün kadınlara yönelik ayrımcılığın önüne geçmede bir önlem olarak yer aldığı görülmektedir (Resmi Gazete, 2003b). Ayrıca kadın-erkek arasında fiili olarak eşitliğin sağlanması açısından ulusal hukukta ve uluslararası belgelerde yer bulan ve demokratikleşmenin önemli bir adımı olarak kabul edilen kadına yönelik pozitif ayrımcılığın (Dinçkol, 2005, s.103-115) kadınların okul yönetimine daha fazla katılmalarını sağlayacak olan etkili bir araç olarak kullanılmasının, yönetim kademelerindeki kadın ve erkek açısından temsil edilme dengesini sağlamada etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Bununla birlikte araştırma sonucunda, hiçbir şekilde pozitif ayrımcılık görmemesine rağmen çalışarak veya tesadüfi yönetici olduğunu belirten katılımcı görüşleri de bulunmaktadır. Kadınların yönetici atanması sürecinde okulun sosyo-ekonomik ve bölgesel değişkenlerine bağlı koşullar gerektiğinde pozitif ayrımcılık yapılmış olabileceğini belirten bir katılımcı ise kadına pozitif ayrımcılık yapılmış olsa bile bunun dile getirilmeyeceğini düşündüğünü belirtmiştir.

Öneriler

Araştırma sonucunda kadın okul yöneticilerinin gerek birlikte çalıştıkları öğretmenler gerekse üst yönetim kademelerinde yer alan diğer yöneticiler ile cinsiyetlerine bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur. Kadınların yaşadıkları bu sorunların temelinde, kadına atfedilen cinsiyet rolleri ile çelişen yöneticilik mesleğini yapıyor olmaları gösterilebilir. Bu bağlamda karşılaşılan bu kariyer engellerini önleyecek birincil önlemin toplumsal cinsiyete dair kalıp yargıların toplumun tamamında kırılmasına yönelik bir bilinçlendirme yapılması olduğu söylenebilir. Bu ise ancak eğitim sisteminin kadına atfedilen toplumsal cinsiyet rollerini kadının

kariyer gelişimi ve yükselmesi önünde bir engel oluşturmayacak biçimde ele alması ile mümkündür denilebilir.

Araştırma bulgularına göre kadınların okul yöneticisi olmaları yönünde resmi bir engel bulunmadığı ancak uygulamada ortaya çıkan ve fırsat eşitliğine aykırı olarak kadınları ikinci plana düşüren erkek egemen bakış açısının bulunduğunu göstermektedir. Bu bakış açısının kırılması ve kadın-erkek eşitliğine önem veren nesillerin yetiştirilmesinde ise öğretmenlerin önemli bir görev üstleneceği söylenebilir.

Bunun yanı sıra, kadın okul yöneticilerinin okul yöneticisi olma sürecinde büyük oranda eşlerinin ve ailelerinin desteğine ihtiyaç duydukları da belirlenmiştir. Kadınların okul yönetiminde yer almaları üzerinde de kısıtlayıcı bir etkiye sahip olan ve toplumun geniş bir kesiminde kabul görmüş olan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin, toplum nezdinde kadın-erkek eşitliğini vurgulayan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine duyarlı bir gündem oluşturulması yoluyla ele alınması önemli görülmektedir. Bu açıdan, MEB ve medya işbirliği ile hazırlanacak olan projeler, kampanyalar ve kamu spotları, ülke çapında toplumsal cinsiyet eşitliğine dikkat çekecek ve kadının toplum içindeki konumunu güçlendirme yönünde önemli katkılar sağlayacaktır denilebilir.

Araştırma sonucunda kadın okul yöneticilerinin erkek egemen üst yönetim kademeleri ve birlikte çalıştıkları öğretmenler ile ilişkilerinde çoğunlukla psikolojik yıldırma temelli çeşitli sıkıntılar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu açıdan MEB bünyesinde bir mobbing ofisinin açılmasının, özellikle kadın yöneticilerin karşılaştıkları sorunları belirlemeye ve ortadan kaldırmaya yönelik çözümler ortaya koyması ve kadın yöneticilerin çok fazla dillendiremedikleri ancak karşı karşıya kaldıkları bu üstü örtülü sorunlar konusunda onlara destek olması açısından önemli görülmektedir.

Kaynakça

Aaltio-Marjosola, I. & Kocalainen, A. (2001). Personality. Wilson, E. M. (Ed.). In *Organizational behaviour reassessed: The impact of gender*. London :Sage Publications. pp. 17-36.

Abrams, D. (2010). *Processes of prejudice: Theory, evidence and intervention. Equality and Human Rights Commission Research Report No: 56*, Manchester: Centre for the Study of Group Processes, University of Kent.

Acker, J. (2009). From glass ceiling to inequality regimes. *Sociologie du Travail*, 51, 199-217.

Adair, C. K. (1999). *Cracking the glass ceiling: Factors influencing women's attainment of senior executive positions*. Doctor of philosophy dissertation. Fort Collins, Colorado: Colorado State University. <http://www.bookpump.com/dps/pdf-b/1120648b.pdf> adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Akçamete, C. (2004). *Kadın ve erkek yöneticilerin kadınların üst düzey yönetici olmalarına yönelik tutumlarının ve cam tavan sorununun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.

Akdöl, B. (2009). *Cam tavan ve kurumsal bir strateji pozitif ayrımcılık: İlaç sektöründe bir sınıflandırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İşletme Anabilim Dalı.

Akkök, F., Gökçe, S. ve İşsever, A. (1993). Kadın makine mühendislerinin mesleki-sosyal durumları ile ilgili belirlemeler. İçinde II. *Ulusal Makine Mühendisliği ve Eğitimi Sempozyumu rapor ve bildiriler kitabı*. 79-96, Yayın No: 153.

Aktaş, A., Algür, S. ve Cengiz, F. (2009). Turizm sektöründeki kadın yöneticilerin cam tavan sendromu açısından değerlendirilmesi: Antalya'da bulunan konaklama işletmelerinde yapılan bir araştırma. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi bildiriler kitabı*, 21-23 Mayıs, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İşletme Bölümü, (s.270-276).

Altan-Aslan, Ş. (2002). Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitsizliği. *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, 11-12, 29-32.

Altınışık, S. (1995). Kadın öğretmenlerin okul müdürü olmasının engelleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 1(3), 333-334.

Anafarta, N., Sarvan, F. ve Yapıcı, N. (2008). Konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin cam tavan algısı: Antalya ilinde bir araştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15, 111-137.

Arıkan, G. ve Yıldırım, Ş. (1993). Amerikan toplumunda kadınların yönetim kadrolarında yer alma koşulları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 45 -53.

Arıkan, S. (1999). Yönetimsel kademelerde kadın yöneticilerin karşılaştıkları güçlükler. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(4), 147-154.

Arttchariya, P. (1997). *Women managers in Thailand: Cultural, organizational and domestic issues*. PhD dissertation. United Kingdom: University of Warwick.

Aydın, M. (2005). *Eğitim yönetimi*. (7. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınları.

Aydın-Tükeltürk, Ş. ve Şahin-Perçin, N. (2008). Turizm sektöründe kadın çalışanların karşılaştıkları kariyer engelleri ve cam tavan sendromu: cam tavanı kırmaya yönelik stratejiler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*6(2), 113-128.

Back, D. P. (2007). *Perceptions and reactions to career barriers among women in executive leadership roles at community colleges*. PhD dissertation. Greensboro: The University of North Carolina, The Faculty of The Graduate School.

<http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/umi-uncg-1290.pdf> adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Balgiu, B. A. (2013). Perception of women as managers. The difference of attitudes between employees and non-employees. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*,78, 330-334.

Barutçugil, İ. (2002). *İş hayatında kadın yönetici*. (Birinci basım). İstanbul: Kariyer Yayınları.

Başak, S. (2009). Cam tavanlar. *Kök Araştırmalar Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 119-132.

Baştuğ, Ö. Y. Ö. ve Çelik, B. (2011). İlköğretimde öğretmen, müdür ve müfettişlerin kadın yöneticilere yönelik tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(1), 63-76.

Batool, S. Q. & Sajid, M. A. (2011). *Women in management*. 14th International Business Research Conference, 28-30 April, Dubai.

<http://www.wbiconpro.com/461-Syeda.pdf> adresinden 21.11.2012 tarihinde erişilmiştir.

Baxter, J. & Wright, E. O. (2000). The glass ceiling hypothesis: A comparative study of the United States, Sweden, and Australia. *Gender & Society*, 14(2), 275-294.

Bilir-Güler, S. (2005). *Örgüt kültürü içinde cinsiyet ayrımcılığı ve kadınların işyerinde karşılaştıkları mesleki baskılar: Trakya bölgesi imalat sektöründe kadın çalışanlar üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.

Bingöl, D., Aydoğan, E., Şenel, G. ve Erden, P. (2011). Cam tavan sendromu ve kadınların hiyerarşik yükselmelerindeki engeller: TC. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ankara Merkez Teşkilatı Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(1), 115-132.

Blasdel, E. S. (2010). *A phenomenological study of barriers for women in federal law enforcement*. Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Management in Organizational Leadership, University of Phoenix.

http://media.proquest.com/media/pq/classic/doc/2652996481/fmt/ai/rep/NP DF?_s=aWvs0qWJhAN0Y8s2ZcfG3ZDQScM%3D adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Bodenhausen, G. V. & Richeson, J. A. (2010). Prejudice, stereotyping, and discrimination. In Baumeister, R. F. & Finkel, E.J. (Eds.), *Advanced social psychology: The state of the science*. (pp. 341-383). United Kingdom: Oxford University Press.

Brewer, N., Mitchell, P. & Weber, N. (2002). Gender role, organizational status, and conflict management styles. *The International Journal of Conflict Management*, 13(1), 78-94.

Brown, M. (1996). Barriers to women managers' advancement in education in Uganda. *International Journal of Educational Management*, 10(6), 18-23.

Bursalıoğlu, Z. (1976). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. (Genişletilmiş 4. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınlar No: 60.

Can, N. (2008). Okul yöneticilerinin yönetimde cinsiyet faktörüne ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(147), 35-41.

Cemaloğlu, N. ve Ertürk, A. (2008). Öğretmen ve müdürlerin maruz kaldıkları yıldırmanın yönü. *Bilig*, 46, 67-86.

Chou, W. G., Fosh, P. & Foster, D. (2005). Female managers in Taiwan: Opportunities and barriers in changing times. *Asia Pacific Business Review*, 11(2), 251-266.

Cortis, R. & Cassar, V. (2005). Perceptions of and about women as managers: investigating job involvement, self-esteem and attitudes, *Women In Management Review*, 20(3), 149-164.

Cosimini, S. H. (2011). *Female administrators in higher education: Victories, broken barriers and persisting obstacles*. Unpublished dissertation. Johnson & Wales University. Dissertation & Theses Collection. Paper AAI3456113.

<http://scholarsarchive.jwu.edu/dissertations/AAI3456113> adresinden 25.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Cotter, D. A., Hermsen, J.M., Ovadia, S. & Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80(2), 655-682.

Creswell, J. W. (2012). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4nd ed.). United States: Pearson Education Limited.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal.

Çakır, Ö. (2008). Türkiye'de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 25-47.

Çalışkan, A. (2012). *Kamu sektöründe istihdam edilen kadınların kariyer engellerini ve cam tavan sendromunu algılamalarına ilişkin bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı.

Çalışkan, M. ve Kocakuşak, N. (2004). *Çalışma yaşamında kadın*. Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) Kadın Kurultayı. 22-24

Ekim 2004.<http://eski.bianet.org/2004/10/21/45622.htm> adresinden 12.03.2012 tarihinde alınmıştır.

Çarıkcı, İ.H., Çiftçi, M. ve Derya, S. (2010). İş-aile yaşam çatışması: Türkiye'deki kadın yöneticiler üzerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2), 53-65.

Çelikten, M. (2004). Okul müdürü koltuğundaki kadınlar: Kayseri ili örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 91-118.

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.

Diñkol, B. (2005). Kadın-erkek eşitliği için pozitif ayrımcılık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (8), 101-117.

Domenico, D. M. & Jones, K. H. (2006). Career Aspirations of Women in the 20th Century. *Journal of Career and Technical Education*, 22(2),

<http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JCTE/v22n2/pdf/domenico.pdf> adresinden 25.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Dökmen, Z. (1991). Bem cinsiyet rolü envanterinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Dil ve Tarif-Coğrafya Fakültesi Dergisi*,35(1), 81-89.

Drucker, P. (2006). *Klasik Drucker*. (Çev. Zülfü Dicleli). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Durgun-Şahin, N. (2002). *Çalışma yaşamında kadın yöneticiler ve Muğla örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.

Dünya Bankası (2009). *Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı: Eğilimler, belirleyici faktörler ve politika çerçevesi*. Washington, DC.

Eğitim Sen (2013).*Yönetici atama yönetmeliğinin bazı maddelerinin iptali istemiyle dava açtı*. Eğitim Sen Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası. http://www.egitimsen.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=20062&sube=0#. UuA5p9JajIU adresinden 22.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Eryiğit, S. (2000). Kariyer yönetimi. *Kamu-İş: İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 6(1).

Gül, H. ve Oktay, E. (2009). Türkiye ve dünya'da kadınların çalışma hayatında yaşadıkları cam tavan algıları üzerine kavramsal bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,12(19), 421-436.

Heine, A. (2008). *A model for managing the barriers of introducing women into a mining industry*. Magister commercii, Human Resources Management. South Africa: University of Pretoria.

Hitt, M. A, Miller, C. C. and Colella, A. (2006). *Organizational behavior: A strategic approach*. USA: John Willey & Sons, INC.

İrmak, R.(2010). *Cam tavan sendromu- bir hastane uygulaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Hastane ve Sağlık Kur. Yön. Bilim Dalı.

İnandı, Y. ve Tunç, B. (2012). Kadın öğretmenlerin kariyer engelleri ile iş doyum düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*,2(2), 203-222.

İnel, M. (2013). *Kurum yapısının cam tavana etkisi: Türkiye'nin Ege bölgesi kurumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tez. İzmir: Gediz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.

İraz, R.(009). Çalışma yaşamında kadın ve erkek yöneticilerin cam tavan sendromuna ilişkin tutumlarının karşılaştırılması. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi bildiriler kitabı*, 21-23 Mayıs, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İşletme Bölümü. (s.277-284).

Joshi, B. & Bhogayata, C. (2003). Barriers faced by women educational managers at an Indian University. *Sanshodhan Multi Disciplinary, Multi lingual Quarterly Research e – Journal*, 4.

<http://www.sanshodhan.net/barriers%20faced%20by%20women%20educational%20managers.pdf> adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Kang, H-R. & Rowley, C. Women in management in South Korea: Advancement or retrenchment?. *Asia Pasific Business Review*, 11(2), 213-231.

Kaparou, M. & Bush, T. (2007). Invisible barriers: The career progress of women secondary school principals in Greece. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 37(2), 221-237.

Karaca, A.(2007). *Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: Cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı.

Karslı, M. D. (2004). *Yönetmel etkililik*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kauser, S. & Tlaiss, H. (2011). The Arab women manager: Participation barriers, and future prospects. *Journal of International Business and Economy*, 12(1), 35-56.

Keashly, L. & Jagatic K. (2003). By another name. American Perspectives on workplace bullying. In Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D. and Cooper. C.L. (Eds.) *Bullying and Emotional Abuse in the Workplace*. London: Taylor & Francis Group.

Kocacık, F. ve Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.

Koray, M. (1992). Çalışma yaşamında kadın gerçekleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 25(1), 93-122.

Maddock, S. (1997). Cinsiyet kültürü, stres ve kamu kesiminin yeniden yapılanması. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 30, 1-2.

Martin, M. (2010). *The glass ceiling: An analysis of women working for federal agencies*. Master of Public Administration Thesis. Georgia: Kennesaw State University.

Mathipa, E. R. A. & Tsoka, E. M. (2001). Possible barriers to the advancement of women to leadership positions in the education profession. *South African Journal of Education*, 21(4), 324-331.

Mayatürk, E. (2006). *Çalışma yaşamında cinsiyete dayalı ayrımcılık ve bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilir Dalı, Yönetim ve Organizasyon Programı.

McStravog, D. (2006). *Barriers to female progression to senior positions within the 26 district councils in Northern Ireland*. Women's Development Steering Group, Reino Unido. <http://www.womeninlocalcouncils.org.uk/research> adresinden 22.12.2011 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2010). 18. Milli Eğitim Şurası kararları.

http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2010/ttkb/18Sura_kararlari_tam_ami.pdf adresinden 23.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Moorosi, P. (2010). South African female principals' career paths: understanding the gender gap in secondary school management. *Educational Management Administration & Leadership*, 38(5), 547-562.

Moreau, M-P., Osgood, J. & Halsall, A. (2005). *The career progression of women teachers in England: A Study of barriers to promotion and career development: Final report of the women teachers' careers and progression project*. London: Metropolitan University.

http://londondietetics.co.uk/library/c51886_3.pdf adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Mullins, L. J. (2006). *Essentials of organizational behaviour*. England: Pearson Education Limited.

Negiz, N. ve Yemen, A. (2011). Kamu örgütlerinde kadın yöneticiler: Yönetici ve çalışan açısından yönetimde kadın sorunsalı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 195-214.

Niles, S. G. & Harris-Bowlsbey, J. (2002). *Career development interventions in the 21st century*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education Inc.

Oakley, A. (2005). *The Ann Oakley reader: Gender, women and social science*. United Kingdom: The Policy Press.

Onsongo, J. (2004). *Factors affecting women's participation in university management in Kenya*. Gender Issues Research Report Series, No. 22. Ethiopia: Organisation for Social Science Research in Eastern and Southern Africa (OSSREA).

<http://www.ossrea.net/publications/images/stories/ossrea/girr-22.pdf>
adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Oplatka, I. (2006). Women in educational administration within developing countries: Towards a new international research agenda. *Journal of Educational Administration*, 44(6), 604-624.

Öğüt, A. (2006). Türkiye'de kadın girişimciliğin ve yöneticiliğin önündeki güçlükler: Cam tavan sendromu. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 56-78.

Önder, N. (2013). Türkiye'de kadın işgücünün görünümü. *ÇSGB, Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 36-61.

Örücü, E., Kılıç, R. ve Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 117-135.

Özar, Ş. (2006). Erkek egemen toplum ve kadın istihdamı. *Toprak İşveren Dergisi*.<http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2006-69-semsaozar.pdf>
adresinden 02.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

Özdevecioğlu, Ö., Bulut, E. A., Tekçe, E. A., Çirli, Y., Gemici, T., Tozal, M. ve Doğan, Y. (2003). Kadın ve erkek yöneticilerin yönetimi altındaki personelin motivasyon, stres ve iş tatmini farklılıklarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 124-138.

Palmer, M ve Hyman, B. (1993). *Yönetimde kadınlar*. (Çev. Vedat Üner). 1. Baskı. İstanbul: Rota Yayın Dağıtım.

Panigrahi, M. R. (2013). Perception of secondary school stakeholders towards women representation in educational leadership in Harari Reion Of Ethiopia. *International Women Online Journal of Distance Education*, 2(1), 27-43.

Resmi Gazete (2010). 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. 13.05.2010 tarih ve 27580 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete (2013). Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumu Yöneticileri Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği. 04.08.2013 tarih ve 28728 sayılı Resmi Gazete.

**Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya
Yönelik Çözüm Yolları**

Resmi Gazete (2003b). 4857 Sayılı İş Kanunu. 10.06.2003 tarih ve 25134 sayılı Resmi Gazete.

Pillay, S. (2005). *A study of the barriers to career progress of women in an organization*. Unpublished dissertation. Degree of Master of Business Administration at the Nelson Mandela Metropolitan University.

<http://dspace.nmmu.ac.za:8080/xmlui/bitstream/handle/10948/822/Dissertation%20%20MBA%20pdf.pdf?sequence=1> adresinden 26.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Rowi, M. P. (1990). Barriers to equality: The Power of subtle discrimination to maintain unequal opportunity. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 3(2), 153-163.

Schmidt, T. M. & Møller, A. L. (2011). *Stereotypical Barriers for Women in Management*.

http://pure.au.dk/portal/files/36185535/opgave_til_nettet.pdf adresinden 25.01.2014 tarihinde erişilmiştir.

Schein, E.V. (2001). A global look at psychological barriers to women's progress in management. *Journal of Social Issues*, 57(4), 657-688.

Sezen, B. (2008). *Örgütlerde kadın çalışanların karşılaştıkları cam tavan engeli: Orta ve büyük ölçekli otel işletmelerinde bir araştırma*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.

Sharma, A., Sharma, S. & Kaustik, N. (2011). An exploratory study of glass ceiling in Indian education sector. *Zenith International Journal of Multidisciplinary Research*, 1(8), 73-82.

Simpson, R. (1997). Have times changed? Career barriers and the token woman manager. *British Journal of Management*, 8, 121-130.

Subramaniam, I. D. & Arumugam, T. (2013). Barriers to women managers' career progressions in Malaysian government link companies (Glcs). *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 7(2), 248-256.

Taymaz, H. (2007). *İlköğretim ve ortaöğretim okul müdürleri için okul yönetimi*. (8. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Toker-Gökçe, A. (2012). Mobbing: İşyerinde yıldırma özel ve resmi ilköğretim okulu öğretmen ve yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 272-286.

Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2006). *İnsan kaynakları yönetimi*. (1. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Turgoose, C., Hall, L., Carter, A. & Stride, C. (2006). *Encouraging an increase in the employment of women returners in areas of skill shortage in traditionally male industries*. The University of Sheffield.
<http://www.dti.gov.uk/files/file28572.pdf> adresinden 23.01.2014 tarihinde erişilmiştir.
- Turner, D. W. III. (2010). Qualitative interview design: A practical guide for novice investigators. *The Qualitative Report*, 15(3), 754-760.
- Türk Eğitim-Sen (2012). *Çalışma hayatında kadın sorunları ve Türk Eğitim-Sen*. Ankara: Sistem Ofset.
- Türk Eğitim-Sen (2013a). Ucube yönetici atama yönetmeliğini protesto ettik. *Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası Genel Merkezi Aylık Haber Bülteni*, Mart 2013, 108, 7-10.
- Türk Eğitim-Sen (2013b). Ucube yönetici atama yönetmeliğini protesto ettik. *Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu Kamu Çalışanları Sendikası Genel Merkezi Aylık Haber Bülteni*, Mart 2013, 108, 7-10.
- Türkkahraman, M. ve Şahin, K. (2010). Kadın ve kariyer. *Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 75-88.
- Tüzel, E. (2014). Eğitim Örgütlerinde Kadın Yöneticilerin Kariyer Engellerinin İncelenmesi (Ankara İli Örneği), (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara-Türkiye.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yoğun-Erçen, A. E. (2008). *Kadınların cam tavan aşma stratejileri: Büyük ölçekli Türk işletmelerinde bir inceleme*. Yayınlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Zeybek, E. (2010). *Kariyer engelleri ve cam tavan: Ankara'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1504/1525

**II. Abdülhamid Döneminde Yemen Zeydîlerinin Osmanlı
Hilâfetine Bakışı**

Yemeni Zaydis' View of Ottoman Caliphate During the Period of
Abdulhamid II

Yasemin BARLAK

Dr. Öğr.Üyesi, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Assistant Professor, Sinop University, Faculty of Theology

ybarlak@sinop.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9750-0623

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28.03-2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 28.06.2019
Yayın Tarihi / Published	: 27.08.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
PubDateSeason	: July-August-September

Atıf/Cite as: BARLAK, Y. (2019). II. Abdülhamid Döneminde Yemen Zeydîlerinin Osmanlı Hilâfetine Bakışı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1504-1525. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/545839>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

II. Abdülhamid Döneminde Yemen Zeydîlerinin Osmanlı Hilâfetine Bakışı*

Öz

XIX. yüzyıldan itibaren Batılı devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki işgal hareketleri gittikçe arttı. Sultan II. Abdülhamid, Müslüman toplumlar arasında halifelik iddiasıyla ayrılıkçı hareketlerin başlaması tehlikesine karşı sürekli tetikte olmak durumunda kaldı. Kendilerini “*halife*” olarak isimlendiren ve Hz. Muhammed’in soyundan geldiklerini ifade eden Zeydî imamlar, daha önce Yemen’in iç bölgelerini kendi kontrolleri altında tutmaktaydı. Osmanlı Devleti 1872’de gerçekleştirdiği önemli bir harekât sonrasında Yemen hâkimiyetini iç kesimleri de kapsayacak şekilde genişletti. Zeydî imamlar yeni gelişmelerden oldukça rahatsızlık duydular. Özellikle bir takım dinî gerekçeler gösterip, Tanzimat’ın ilanı ile birlikte gayrimüslimlere verilen hakların artırılmasını öne sürerek yönetime karşı sık sık isyan etmeye başladılar. İmam Yahya ile Osmanlı yönetimi arasında gerçekleşen uzlaşma çabaları II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesi ile sonuçsuz kaldı.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Hilâfet, Zeydî İmamlar, Yemen İsyânı, Osmanlı.

Yemeni Zaydis’ View of Ottoman Caliphate During the Period of Abdulhamid II

Abstract

Beginning from the 19th century, invasive actions of Western states towards Ottoman territories steadily increased. Sultan Abdülhamid II had to be vigilant all the time against the danger of separatist movements claiming caliphate among Muslim communities. Zaydi imams who called themselves “*caliphs*” and claimed to be descendants of the Prophet Muhammad had been keeping the inner regions of Yemen under their control. As a result of an important operation performed in 1872, the Ottoman Empire expanded its dominance over Yemen to cover the inner regions as well. Zaydi imams felt uncomfortable with the new developments. They began to revolt against the government frequently on the basis of increased rights of non-Muslims with the proclamation of the Tanzimat, especially by giving certain religious justifications. The efforts to compromise between Imam Yahya and the Ottoman government failed when Abdulhamid II was dethroned.

Keywords: Abdulhamid II, Caliphate, Zaydi Imams, Yemen Revolts, Ottoman.

* Bu makale yazarın “Dinî ve Siyasî Yönden Osmanlı Devleti İdaresinde Yemen (1872–1909)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.

Giriş

Osmanlı Devleti, 1853-1856 yılları arasında yaşadığı Kırım Savaşı'nın ardından Paris Antlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşmayla birlikte bir yandan Ruslara karşı Avrupa'nın desteğini alırken bir yandan da siyasî, ekonomik ve kültürel açıdan yoğun bir şekilde Avrupa'nın etkisi altına girmeye başladı. Balkan olayları sırasında Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerine karalama çalışmaları gerçekleştirmesi ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Avrupa'dan beklenen desteğin görülememesi, Osmanlı Devleti'nde büyük bir hayal kırıklığı yarattı (Karpaz, 2005: 21; Koloğlu, 2005: 20-21). Özellikle Sultan II. Abdülhamid'in henüz yönetime geldiği yıllarda gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı, devleti birçok açıdan olumsuz etkiledi. Bu savaşın sonrasında Batılı devletler Osmanlı'nın geri dönülmez bir şekilde parçalanmaya doğru gittiğini düşünmeye başladılar. 1881'de Tunus Fransızlar tarafından işgal edildi. 1882'de ise İngilizler Mısır'a girdi. İtalya Trablusgarp ve Kızıldeniz'in batı kıyılarında üsler oluşturmak için harekete geçti. Avusturya Bosna-Hersek'in yanı sıra Selanik'e yönelik planlar yapmaya başladı. Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan Balkanlar üzerinde yayılmacı çalışmalarına hız kazandırırken, Rusya Doğu Anadolu'yu imtiyaz bölgesi olarak ilan etti (Koloğlu, 2005: 31).

Kırım'dan, Kafkaslardan, Balkanlardan ve farklı coğrafyalardan Osmanlı topraklarına yönelik gerçekleşen göç hareketleri, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Müslüman nüfusun önemli ölçüde artmasına sebep oldu (Karpaz, 2005: 324-325; İpek, 2006: 73). Osmanlı toprakları dışında yaşamakla birlikte bağımsızlığını kaybetmiş ya da Avrupalı devletlerin karşısında oldukça savunmasız duruma gelmiş yaklaşık 250 milyon Müslüman ise himayeye muhtaç durumdaydı (Karpaz, 2005: 324). Yaşanan tüm olumsuz gelişmelerle birlikte, "*Osmanlı Devleti, pek çok yönden benzersizdi. Tek Müslüman büyük devlet ve tek Avrupalı Müslüman devletti.*" (Deringil, 2007: 13). Anlaşılmaktadır ki Osmanlı egemenliği altındaki Müslümanların yanı sıra sınırların dışındaki Müslümanların da Osmanlı'dan beklentileri büyüktü.

İçerisinde bulunulan siyasî şartlar sebebiyle hilafet konusu Osmanlı Devleti için gerek iç siyasette, gerekse dış siyasette daha da önemli bir hale geldi. Osmanlı sultanları "*halife*" unvanını I. Murad'dan beri kullanmaktaydı. Yavuz Sultan Selim, Arap Yarımadası'nı Osmanlı topraklarına katması ile "*Hâdimu'l-Haremeyn eş-Şerifeyn*" unvanını aldı. Nitekim bu sayede her yıl dünyanın her tarafındaki Müslümanları biraraya getiren hac organizasyonu Osmanlı'nın idaresine geçti. Bu şerefli görev, tüm dünyada Osmanlı Devleti'nin itibarını artırarak, İslam dünyasında hilafetin temsilcisi olmalarına imkân sağladı. Nitekim bu ayrıcalıklı durum üzerine padişahların yazışmalarında zaman zaman halife sıfatını kullandıkları,

kendilerini Sünnilerin halifesi olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır (İnalçık, 1999: I, 93-94; Özcan, 1997: 7-17).¹

Esasen daha önceki dönemlerden itibaren Müslüman ülkelerle veya yabancı ülkelerle gerçekleşen yazışmalarda, lüzum hissedildikçe padişahların halife sıfatlarına vurgu yapılmaktaydı. Ancak tarihçilerin büyük çoğunluğu, Osmanlı Devleti'nin, hilafeti ilk defa yabancılara karşı uluslararası konjonktürde bir yaptırım aracı olarak, 1774 yılında Ruslarla imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile kullandığını ifade etmektedirler (Buzpınar, 2004). Antlaşma sonrasında Osmanlı halifesi Rus topraklarındaki Müslümanların hâmesi konumuna geldi.² Bu tarihlerden sonra Osmanlı padişahları halifelik sıfatını ve konumunu siyasî ilişkilerinde oldukça sık kullanmaya başladılar. Devletin Avrupa ile rekabet gücü zayıflayarak Osmanlı topraklarında çeşitli sebeplerle yabancı nüfuzu arttıkça, Osmanlı yönetiminin de siyasî sahada gücünü artırması gerekti. Sultan II. Mahmud, ardından Abdülmecid ve Abdülaziz ile gelişen bu siyaset, II. Abdülhamid ile daha da önem kazandı. Hatta onun iktidarı dönemi, Osmanlı tarihinde hilafetin saltanat ile bütünleştiği bir dönem olarak algılanır hale geldi (Landau, 2001: 27-29; Ortaylı, 2002: XII, 889). Dış ilişkilerindeki hareketlerden ziyade denge politikalarının şekillendirdiği bu dönemde, Osmanlı hükümetinin dışarıya karşı elindeki tüm siyasî kozlarını kullandığı görülmektedir (Koloğlu, 2007: 285-291).

Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarına dönük politikası ise, XIX. yüzyılın gelişen şartları içerisinde belirginlik kazanmaya başladı. Kuzey Afrika'da Fansa ve İngiltere'nin ilerleyişi, özellikle II. Abdülhamid döneminde ciddi kaygılara yol açtı. Arap Yarımadası'nın güvenliği yeniden sorgulanmaya başlandı. Bu seferki sorun sadece silahlı saldırılar değil, halkın devlete karşı kıskırtılması endişesiydi. Batı'nın Arap dünyasını bir takım siyasî yönlendirmelerle etki altına alması, Osmanlı Devleti için en büyük tehlikelerden biriydi. Halkın devletten beklentileri artmış, Batı'nın bu topraklarda gerçekleştirdiği siyasî hareketler sonucunda Sultan'ın ve devletin kurumlarının İslâmî kimliği sorgulanmaya başlanmıştı. Osmanlı Sultanı'nın bir itibar ve denge unsuru olarak kullandığı hilâfet, İslam'ın ilk yeşerdiği bölge olan ve Hz. Muhammed'le aynı ırktan olan Arapların yaşadığı topraklarda meşruluğunun kanıtlanması, benimsetilmesi ve gücünün hissettirilmesi zaruretini doğurdu. Bu gelişmeler, özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük siyasî mücadeleler verilmesini gerekli kıldı

¹ Osmanlı, hilafet konusunda Şîî İran'ın rekabetinden oldukça rahatsızdı. Devlet yönetimi III. Ahmed döneminde deniz ötesi Müslümanlarını temsil edeceği gerekçesiyle yalnızca Hindistan'da böyle bir girişimi onaylayabileceğini ifade etmişti. Bkz. Buzpınar, Ş. T. (2004). Osmanlı Hilâfeti Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Mülâhazalar, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 10, 2-5.

² Karpat, bu anlaşma sonrasında Rusların da Balkan Ortodoks Hıristiyanlarını temsil etme imtiyazını elde ederek Slav kökenli Osmanlı vatandaşlarını devlete karşı kıskırtma fırsatı kazandığını belirtmektedir. Karpat, K. H. (2005). *İslâm'ın Siyasallaşması*, 2. Baskı, (çev. Şiar Yalçın), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 129-131.

(Koloğlu, 2007: 157-163). XIX. yüzyıl ve sonrasında gelişen bu şartlar içerisinde Yemen Vilayeti, iç ve dış siyaset açısından devletin ciddi politikalar üretmesini gerekli kılan vilayetlerinden biri haline geldi.

Yemen’de Osmanlı Hilâfetine Bakış

Yemen, Osmanlı hilâfetine benimseme konusunda en fazla problem teşkil eden bölgelerden biri olmuştur (Karpas, 2005: 338). Esasen bölgenin coğrafi konumu, dinî ve siyasî yönden oldukça önem taşımaktadır. Yemen Hicaz’ın güney komşusudur. Bu sebeple kutsal toprakların güvenlik alanlarından birini oluşturmaktadır. Yemen’in Asîr bölgesi; Vehhabîleri barındırmaktadır. Zeydîlerin Şîî olmaları ise halkı Şîî olan diğer Müslüman bölgelerle bir yakınlık oluşturmaktadır. Yemen aynı zamanda Hindistan’ın denizaşırı komşusudur ve Hindistan ile ticarî bağlantıları vardır. Ayrıca Mısır ile Yemen arasında geçmişten gelen idarî bir yakınlık mevcuttur. Kızıldeniz’in batısında yer alan Afrika sahilleri ile olan coğrafi yakınlığı sebebiyle Yemen’in Afrika ile de tarihi bağlantıları vardır. Dolayısıyla bu dönemde Yemen’de yaşanan problemler diğer Müslüman bölgelerden de yakından takip edilmektedir. Burada çıkan bir isyanın başarıya ulaşması, Osmanlı Devleti’nin Müslüman toplumlara karşı ciddi anlamda itibar kaybına sebep olabilecektir. Nitekim devletin kontrolündeki diğer Arap toprakları içerisinde Osmanlı hilafetine karşı yer yer muhalif fikirler ortaya çıksa da bu hareketler genel olarak Osmanlı Devleti’ne karşı bir başkaldırı amacı taşımadığı gibi Yemen’deki gibi sürekli isyanlar şeklinde de gerçekleşmemiştir (Zeine, 2003: 51).

Halkı Müslüman olan Yemen’de sık sık isyanların ortaya çıkması, Padişah’ın itibarını olumsuz yönde etkileyecek önemli bir sorun olarak görülmüştür. Nitekim Batı’da bu durum çok iyi fark edildiğinden sürekli gündemde tutulmaya çalışılmış, Avrupa gazetelerinde Yemen’le ilgili haberlere çok fazla yer verilmiştir (BOA, Y.A.HUS, 486/81; BOA, Y.EE, 136/127). Böylece diğer bölgelerdeki Müslümanların da Yemenlilerin Osmanlı yönetimine karşı gerçekleştirdikleri isyanlardan etkilenerek Osmanlı’ya karşı benzer şekilde harekete geçebilecekleri düşünülmüştür. Özellikle Mısır’da Osmanlı hilâfetine karşı halkı yönlendirmek için çalışmalar yapan Batılılardan biri olan Blunt,³ Yemen’in bu çok önemli konumu ile ilgili olarak düşüncelerini ifade ederken; Sultan’ın, deniz kıyısında bulunmanın avantajını kullanarak Mekke’nin komşusu olan Yemen’in birkaç sahil kentini 20.000 Türk askeri ile elinde tuttuğunu, aksi takdirde burada tutunamayacağını belirtmektedir. Her gün

³ Wilfrid Scawen Blunt (1840-1922) İngiliz diplomattır. Arapları Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçirmek amacıyla yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Kendisi zengin bir aileye mensuptur. 1870’lerden sonra Osmanlı ve Arap topraklarına seyahatlerde bulunmuştur. Bazı Arap kabileler hakkında İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na çeşitli raporlar sunan Blunt, Araplar, İslam ve Osmanlı hilafeti üzerine önemli yazılar yazmıştır. Bkz. Buzpınar, Ş. T. (2002). II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Hilafetine Muhalefetin Ortaya Çıkışı: 1877-1882, *Hilafet Risâleleri II. Abdülhamit Devri*, (haz. İsmail Kara), İstanbul: Klasik, C. I, 54-56.

bir isyan haberi beklediğini söyleyen Blunt, İstanbul'un zayıflığına dair ilk işaretin burada gerçekleşecek bir bağımsızlık savaşını hızlandıracağını ummaktadır (Blunt, 1975: 109-110). Şüphesiz Yemen'in bu konumunun yabancı devletler kadar Osmanlı hükümeti de farkındaydı. Bu nedenle Yemen'in kontrolüne büyük önem vermekte, askerî, dinî ve siyasî yönden Yemen'e sürekli yatırım yapmaktaydı.

Osmanlı yönetimi, dışarıdan yapılan olumsuz propagandalara karşılık verebilme ve Arap bölgelerde dinî hassasiyet konusunda devlete karşı geliştirilmeye çalışılan olumsuz yargıların giderilmesi amacı ile İslamî kimliğini ve liderliğini her vesile ile vurgulamaya çalışmaktaydı. Bu ise oldukça zor olmaktaydı; zira devletin Arap coğrafyası üzerinde Tanzimat'ın ilanı ile başlayan bozuk bir imajı vardı (Abdullah b. Hüseyin: 1409/1989: 248). Araplar Tanzimat ile birlikte Osmanlı'nın yönünü Batı'ya çevirmiş olduğunu, devletin yapısının Batı'nın kontrolünde değişmeye başladığını, bu nedenle gayrimüslimlere daha fazla haklar tanındığını düşünmekteydiler (Gâid, 2004: 113). Nitekim Islahat Fermanı da aynı şekilde gayrimüslimlere oldukça önemli haklar vermekte, devlet kademelerinde görev almalarına müsaade etmekte, kendilerine Tanzimat ile birlikte verilen haklar genişletilmekteydi. Osmanlıcılık ideolojisi dine dayalı *millet* sistemini ortadan kaldırmaktaydı. Böylece farklı dinden olan insanlarla Müslümanlar arasında hiçbir farklılık kalmamaktaydı. Bunun sonucunda Müslümanlar özellikle hukukî ve sosyal konulardaki imtiyazlı konumlarını kaybetmişlerdi. Bu şartlar içerisinde Müslümanlar, yeni uygulamaları şeriate aykırılık ve dinden uzaklaşma hareketleri olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim gayrimüslimler diledikleri gibi okullar açabilmekteydiler. Mahkemeler Batı usulü bir hukuk yapısına dönüştürülmekteydi. Avrupalıların bu reformların sonucu olarak Osmanlı Devleti içerisinde iktisadî ve kültürel yatırımlarını artırdıkları, Osmanlı idaresi altında yaşayan Hıristiyanların üzerindeki himayelerini güçlendirirken, onlar lehine sürekli yeni haklar ve imtiyazlar elde etmeye çalıştıkları bir gerçektir (Özcan, 1997: 43-44). Farklı bölgelerde açılan yabancı okullar da elit kesime hitabeden gösterişli halleriyle ve eğitimleriyle Müslümanların bu bakışını perçinlemekteydi (BOA, DH. MKT, 2915/78).

1870'lere gelindiğinde, Avrupalıların Osmanlı'nın iç işlerine müdahalelerinin gittikçe arttığı görülmektedir. Avrupalı devletlere ticari alanda verilen imtiyazlar Osmanlı pazarının yabancılar tarafından paylaşılmasına neden olmuş, bu durum yerli sanayiye ağır bir darbe vururken, ordunun yenilenmesi için yapılan masraflar da devleti ağır bir borç altına sürüklemişti (Özcan, 1997: 43; Ortaylı, 2000: 48-49). İlber Ortaylı, içerisinde bulunulan durumu şu ifadeleriyle belirtmektedir:

"1856 Islahat Fermanı Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri camiasına girmesinin bedelidir. Bundan sonra devletler ticaret, sanayi, maden, ulaştırma alanında birtakım imtiyazlar alacaklar, daha önce elde ettiklerini pekiştirecekler, bundan başka iç ve dış politikaya devamlı müdahale edeceklerdi." (Ortaylı, 2000: 49)

Osmanlı yönetimine karşı gelişen bu rahatsızlıklar içerisinde, Arapları Osmanlı'ya karşı muhalefette cesaretlendiren diğer önemli bir konu ise Mısır'da yaşanan gelişmelerdi. Zira Osmanlı Devleti Vehhabî hareketine karşı Mısır askerinden destek almış ve Hicaz'dan San'a'ya kadar ilerleyen ayaklanma, Mısır ordusunun yardımları ile bastırılabilmişti. Osmanlı'nın bu dönem içerisinde askerî gücünün zayıflamış olması, Mehmed Ali Paşa'yı harekete geçirdi. Mısır, Osmanlı Devleti'ni tehdit eder hale geldi. Anadolu içlerine kadar ilerleyen Mehmed Ali Paşa, İngilizlerin yardımı ile durdurulabildi. Bunun sonucunda Mısır, Osmanlı'ya karşı önemli bir imtiyaz elde etmeyi başardı. Bu durumun Mısır ile yakın teması olan Arap bölgelerinde ve Yemen'de, devlete karşı muhalefet açısından ciddi anlamda cesaretlendirici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır (Abdullah b. Hüseyin, 1409/1989: 248). Ayrıca Mısır'ın Osmanlı karşısındaki bu başarısı, bazı Arap düşünürlerde Osmanlı hükümetinin çöküşüne doğru gittiği ve yeni çareler aranması gerektiği kanaatini oluşturmaya başlamıştı (Bkz. Filibeli Ahmed Hilmi, 1325/1908-1909: 33).

Mısır'ın Arap bölgeler üzerindeki en önemli etkilerinden biri de Urabî Paşa⁴ isyanıdır (Hotinli, 1997: I, 470-472). Bu hareket, bir yandan Avrupalılara karşı bir tepki niteliği taşıırken, diğer yandan da Osmanlı'nın dinî hâkimiyetini tehdit edecek bir milliyetçilik hareketi olma özelliğine sahiptir. Bu ise Osmanlı'ya karşı diğer Arap bölgelere örnek oluşturabilecek ciddi bir tehlike olmuştur. Hatta sarayla gerçekleşen yazışmalarda, Urabî Paşa ve onunla birlikte hareket eden Mısırlı âlimlerle ilgili olarak, hareketin bizzat Osmanlı hilâfetine tehdit içeriği taşıdığı, Hicaz ile Mısır'ın bu konuda iletişim içerisinde olduğu, meselenin Asîr bölgesindeki şeyhleri de etkilediği belirtilmektedir (BOA, Y.EE, 14/8).

II. Abdülhamid Dönemi Yemen İsyânlarında Din-Siyaset İlişkisi

1517 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil edilen Yemen, 1538 yılında Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa tarafından kontrol altına alındı. 1635'den itibaren Yemen'i Zeydî imamlar yönettiler. 1839'da İngilizlerin Aden'e girmesi Osmanlı yönetimi tarafından

⁴ Ahmed Arabî (Urabî) el-Mısırî asker asıllıdır. Ezher'de iyi bir eğitim görmüş, hatipliği ile Mısır'da ön plana çıkmıştır. İngiliz ve Fransız ordusunun harekete geçmesine neden olan 1881 Mısır isyanının lideri olması açısından önemli bir şahsiyettir. Urabî Paşa'nun isyanı ve sonrasında Mısır yönetimini etkileyen başarısının ardından, İngilizler Mısır'daki konumlarını askerî açıdan güçlendirirlerken, II. Abdülhamid Mısır'da gelişmekte olan milliyetçi harekete karşı Urabî Paşa ile anlaşma yolunu tercih etmiştir. Hatta Mısır'da Ragıp Paşa yönetiminde oluşturulan kabineye Cihadiye Nazırı atanarak kendisine nişan verilmiştir. İngilizler Osmanlı yönetiminden Urabî Paşa'yı asi ilan etmesini istediklerinde, II. Abdülhamid buna yanaşmayınca bu amaçlarını Hidiv aracılığı ile gerçekleştirmişler, asılmasına karar vermişken bu karardan son anda vazgeçerek Urabî Paşa'yı Seylan'a sürgün etmişlerdir. 1901'de Hidiv Abbas Hilmi Paşa zamanında affedilerek Mısır'a dönen Urabî Paşa, 1911'de vefat etmiştir. Bkz. Hotinli, A. (1997). *Arâbî Paşa, İslâm Ansiklopedisi*, Eskişehir: M.E.B. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, C. I, 470-472; Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul: Homer Kitabevi, 252-260.

endişeyle karşılandı. Ancak 1848/1849 tarihinde yapılan Yemen harekâtı beklenen sonucu vermedi (Sırma, 2008: 48-55). 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması bölgenin stratejik önemini daha da artırdı (Ingrams, 1968: 57). Bunun üzerine 1870-1872 tarihlerinde Yemen'e büyük bir harekât düzenlendi (Uçarol, 1989: 31). Yemen'in yeniden kontrol altına alınmasının oldukça kapsamlı bir askerî harekât ile gerçekleşmesi, bölge halkı tarafından bu durumun yer yer bir *işgal* olarak değerlendirilmesine neden oldu. Zira daha öncesinde Yemen'in iç işlerine pek müdahale etmeyen Osmanlı yönetimi, bu tarihten sonra merkezileştirme politikasıyla birlikte Yemen'i her alanda Osmanlı egemenliği altına alma gayretine girdi. Yemenlilerin bakış açısıyla bu müdahale aynı zamanda dinden uzaklaştırma hareketiydi.⁵Zeydî İmam Mansur Muhammed b. Yahya Hamidüddin'e göre bu harekâtın ardından gerçekleştirilen icraatlarla birlikte kendilerinin özgürlükleri kısıtlanmış, şeriflerin itibarı alçaltılmıştı. Ayrıca Yemen'de görev yapmakta olan sivil ve askerî görevliler Müslümanca hareket etmiyorlardı. İçki içmekte ve zina etmekteydiler. Halka zulmetmekten ve haramdan kaçınmamakta, Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünnetine göre dinî görevlerini yerine getirmemekteydiler. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere gayrimüslimlere tanınan haklar da Yemenlileri rahatsız eden en önemli meselelerden biri oldu. Onlara önemli yetkiler verilerek Araplarla eşit konuma getirilmişlerdi ki bu asla kabul edilemez bir durumdu. Yemen imamları, çeşitli Arap bölgelerinde gerçekleşen idam cezalarının, Avrupalıların baskıları sonucu özellikle Müslümanlara karşı uygulandığını düşünmekteydiler. Bu durumda Türklere karşı savaşmak, Allah yolunda cihat sayılmaktaydı ve bundan asla vazgeçilmeyecekti (Gâid, 2004: 112-114). Nitekim II. Abdülhamid dönemi boyunca Zeydîler Yemen'de üç büyük isyan gerçekleştirdiler. 1891ve 1898 yıllarındaki iki isyan İmam Mansur Muhammed b. Yahya Hamidüddin tarafından (Âtîf Paşa, 1326/1908-1909: II, 146, 171-186), 1904 yılındaki son büyük isyan ise onun oğlu İmam Yahya tarafından çıkarıldı (Sâidî, 1983: 32-33).

İmam Hamidüddin, 1891'de başlatmış olduğu isyan döneminde farklı kabile şeyhlerine göndermiş olduğu mektuplarda, Osmanlı'nın bu dönemde uyguladığı politikardan rahatsızlığını açıkça dile getirmekteydi. Bu mektuplardan birinde İmam Hamidüddin, kendini hilafet makamında ifade eden Osmanlı Devleti'nin, yeni bir din ihdas etmiş olduğunu belirtmekte, haramları helalle birleştirip içki içtiklerini, beş vakit namazı terk ederek Ramazan orucunu da alenen tutmadıklarını söylemekte, zayıflara zulümden ve şerifleri tahkirden kaçınmayan "*acem taifesi*" olarak isimlendirdiği Osmanlı yönetiminin mağlup edilmesi konusunda şeyhlerden yardım istemekteydi (BOA, Y.EE, 65/11).

⁵ Faruk Osman Abaza, özellikle II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen merkeziyetçi politikanın Yemenlilerin Osmanlı yönetimine karşı isyanlarında öncelikli sebep olduğunu belirtmektedir. Bkz. Abaza, F. O. (1979).*el-Hükümül-Osmânîfi'l-Yemen 1872-1918*, 2. Baskı, Beyrut: y.y., 116.

İmam, Taizmeşâyihine gönderdiği bir mektupta, ileri gelenleri, Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in sünneti ile geçmiş imamların hayatlarına uyararak *Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker* üzere mücadeleye davet ederken, bunu "Allah yolunda cihad" (*el-cihâdu fî sebîlillah*) olarak isimlendirmektedir (BOA, Y.EE, 65/11). Zeydî mezhebine göre bir devlette *Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker* "iyiliği emretmek ve fenalığı yasaklamak" anlamındaki bu prensibi uygulayacak olan güç imamdır (Doğan, 2009: 254; Serjeant, 1969: 287). Gerekli şartlara sahip olan imam, Cuma namazını kıldırmak, hakları kısıtlamak veya kerhen almak, ayrıca had cezalarını uygulamak gibi birtakım yetkilere sahip olan kişidir. Bu konuda imamın yardımcısı da muhtesiblerdir. Muhtesibler imam adına *Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker* görevini yerine getirirler. Bunlar aynı zamanda toplumun âlimleridir. Dolayısıyla toplumda iyiliği emredip kötülüğü yasaklama konusundaki sorumluluk, toplumun önderine ve onun görevlendirdiği kişilere düşmektedir. Ayrıca önder konumunda bulunanlar Hz. Ali evladından olmalıdır (Doğan, 2009: 254). Görüldüğü gibi Zeydîlerin bu yaklaşımı, buldukları bölgede başka bir otoritenin varlığına pek fırsat verecek bir yapıya sahip değildi. Osmanlı yönetimine karşı Yemen'de yaşanan asıl sorunun da imamların bu konumundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda İmam Hamidüddin ve onun gibi diğer imamların başkaldırılarında dayanak olarak gördükleri İmam Zeyd b. Ali'nin mücadelesini ve söylemlerini iyi irdelemek gerekmektedir. Zira benzer söylem ve yöntemlerin bu defa Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleşen isyanlarda, Zeydî imamlar tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim İmam Zeyd b. Ali, kendi döneminde zalim olarak değerlendirdiği Emevî yönetimine karşı mücadele vermiş, bu amaçla âlimlere Kur'an ayetlerinden ve hadis metinlerinden yararlanarak etkileyici içerikli mektuplar yazmış ve onları halka zulmeden Emevî iktidarına karşı cihada davet etmiştir. Zeyd b. Ali'ye göre namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek gibi ibadetlerin yerine getirilmesi ve içki içmek, zina etmek gibi haramlara herkesin dikkat etmesini sağlamak için çalışmak gerekmektedir (Doğan, 2009: 254-260) Zeyd b. Ali, özellikle bir toplumun âlimlerinin uygulaması gerektiğini belirttiği *Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker* prensibine göre farzları şu şekilde sıralamıştır:

1. Toplumda İslam terk edildiği takdirde insanları İslam'a davet etmek
2. Zulümden uzak durmak
3. Zalimleri reddetmek
4. Fey ve ganimetleri yerlerine taksim etmek
5. Dinin sınırlarını ve kanunlarını muhafaza etmek
6. Sıla-i rahim yapmak (akrabayı gözetmek, ziyaret etmek)
7. Ahde vefâ göstermek

8. İyilik yapmak

9. Haramlardan kaçınmak (Doğan, 2009: 258-268)

Dikkat edilecek olursa yukarıdaki maddelerin büyük bir kısmı siyasî içerik taşımakta, toplumsal olaylara doğrudan müdahale etmeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca iktidarın Müslüman olmakla birlikte belli farizalara uymaması ve zulmetmesi durumunda, kesinlikle toplum önderlerinin harekete geçerek bunu düzeltmesi dinî bir vecibe olarak görülmektedir. Hatta bu konuda karşı karşıya bulunulan idarenin gücü, yapısı, konumu önemsenmemektedir.

İmam Hamidüddin, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmanın meşruiyeti ve gerekliliği konusunda Kur'an'dan çeşitli ayetleri gerekçe göstermiş ve şeyhleri bu şekilde ikna etmeye çalışmıştır. Bu amaçla kullandığı ayetlerden biri "Size ne oluyor da Allah yolunda ve "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!" diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşıyorsunuz!" (Nisâ: 4/75) mealindeki ayettir. Bu ayet daha ziyade yerel yönetimdeki usulsüzlükleri hatırlatır ve bunu isyan için delil gösterir niteliktedir. Diğer bir ayet ise "(Ey müminler!) Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarımızla ve canlarımızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır" (Tevbe: 9/41) mealindeki ayettir ki, bu ayet ile halk cihad etme konusunda dinen mecbur tutulmaya çalışılmıştır (BOA, Y.EE, 65/11). İmam Hamidüddin'in, kabilelerin ileri gelenlerini ikna edebilmek amacıyla ayetlerden yararlanması oldukça dikkat çekicidir. Zira bu durum, İmam'ın Osmanlı'ya karşı kabile şeyhlerini kendi tarafına almak için ciddi bir gayret sarf ettiği anlamına gelmektedir. Aksi takdirde bazı kabileler İmam için savaşmayı düşünmeyecektir. İmam Hamidüddin'in, Yahya Fâria adında bir şeyhe gönderdiği Osmanlıcaya çevrilmiş olan mektubu, şeyhleri ikna etmek için verdiği mücadelenin örneklerindedir (BOA, Y.EE, 65/11) .

"Nakib-i Mukbil Yahya Fâriaba'de's-salam. Hamd olsun ahval güzeldir. Ben de hastalıktan yeni kalktım. Ve halinizi haber aldım. Şayi' olduğuna göre vürûdunuznâsî'raiçün imiş. Lakin biliriz ki sen akıllı ve âkıbetbeyn bir adamsın. Ve âl-i Muhammede ve husûsenmakâm-ı imamette bulunana muhibsin. Şüphe yok ki ahvâl-i sabıkayı tecrübe ettik. Onlar (ya'ni Türkler) ne büyük ne küçük kadrini bilmezler. Sizin böyle i'tibar ve haysiyet bulmanız bizim sayemizdedir. Bir ay kadar görünmez olsak da bizden emniyet bulsalar artık kimseyi tanımazlar. Siz de i'tibardan düşersiniz. Malûmunuzdur ki İzzet Paşa ukkâle atâ ve ihsan ider idi onlar da İzzet Paşanın odasından çıkınca "Allah imamı hıfz itsün. Çünkü ânın sebebiyle bunlara nâil oluyoruz." derler idi. Maksudım Allah ile senin beyninde olan ahdi unutmamaklığın ve ihtiyatı elden bırakmamaklığın ihtardır. Biliyorsun ki Haşidliler pederlerine bile halfiderler. Nerede kaldı ki ukkali yekdiğerine half etmesinler. İşte seni intibaha davet ediyorum. Allah şanını ıslah etsin vesselam." (BOA, Y.EE, 65/11)

Bu mektuba göre İmam Hamidüddin Osmanlı yönetiminin meşâyihe iltifatta bulunmak konusunda samimi olmadığını ifade etmektedir. Zira

Yemenliler iltifata oldukça önem vermektedirler. İmam Hamidüddin'in ifadelerine göre, Türkler ne büyük ne küçük kadrini bilirler. Valilerden İzzet Paşa gibi *ukkâl'*e ihsanda bulunanlar olduysa da Türklerin bu şekilde bir kısım meşâyih'e ihtiramda bulunmasını, kendisine karşı yapılan bir taktik olarak gören İmam, şayet kendisi ortadan kalkmış olsa ve Türkler bundan emin olsalar aynı şekilde davranmayacaklarını söylemektedir (BOA, Y.EE, 65/11). Esasen bu gerekçelerin öne sürülmesi, bir kısım meşâyihin Osmanlı Devleti idaresinden rahatsız olmadığını ve devletin şeyhlerle iyi ilişkiler içerisinde olmaya özen gösterdiğini yansıtmaktadır. İmamın Abdümenafogullarına gönderdiği bir mektup da bunu destekler niteliktedir. Mektuba göre, kabileler içerisinde haberlerin yayılarak dışarıya bilgi sızmasına vesile olanların bulunduğu söylenmekte, bundan duyulan endişe ifade edilmektedir.

"Bismillâhirrahmânirrahîm el-Mansur Billah. Benî Abd-i Menâf'ın hülâsası kâffe-i ihvânımızhazerâtına ve kâffe-i nukebâyaba'des-selâm. Salâh-ı cumhûrdan dolayı hazret-i müdebbiri'l-umûrahamdiderim. İşbu mektubumu hayli müddet hasta olarak inâyet-i ilahîye ile iktisâb-ı âfiyet ittikten sonra tastîr ve tesyîridiyorum. Rahatta şiddette Mevlaya şükrederim. "Mâhiyemiz" geldi. Yedindeki kağıd-ı mefâdınikesb-i itla'ıtdim. Zaten sizin evlâd-ı Rasûle olan muhabbet-i kâmilinizi bilirim. Rûesâ-yıkabâilden ve cünûd-ı kesîreashâbından olduğunuz dahî nezdinizde ma'lumdur. Ma'lûmunuzdur ki iş sebâtamuhtacdır. Zira sâbıkan olduğu gibi olmasın. Kararımızı iş'âr ve ihbârideriz. Ahvâlimiz cemâatinizden bazı kesân tarafından hebnakl ve i'lan olunuyor. Bundan dolayı zarar görmeyelim. Bu tarafda ne olursa nakl ve ihbar olunmuş. Mukdimi ile maiyyetinin kimin hanesine gideceklerini ve yoksa karyelere mi dağılacaklarını anlayamadık. Keyfiyyetitahkîkider ve necâb-ı mahsusla bildiririz vesselam." (BOA, Y.EE, 65/11)

Yukarıdaki ifadelerde İmam'ın, Zeydî kabilelerin Türklere karşı birlik içerisinde hareket etmeleri gerektiğini düşünürken, kendisine bağlılıkları konusunda onlardan emin olmak istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca kabileler üzerindeki etkisini artırmak için kendilerinin Hz. Peygamberin evladından olduklarını hatırlatmak ihtiyacı duyduğu, bir yandan da kabilelerden nakdî destek aldığı görülmektedir.

İmam Hamidüddin'in oğlu İmam Yahya'nın da kendi döneminde Osmanlı idaresine karşı yaygınlaştırmaya çalıştığı isyan hareketine destek bulmak için, çeşitli ayet ve hadisleri delil olarak kullandığını görmekteyiz. Tirmizî'den, Müslim'den, Nesâî'den seçtiği hadisler, Zeydîlerin en önemli düsturu olan iyiliği emir, kötülükten sakındırma ve yanlışlara müdahale etmek üzere savaşılmaya teşvik amaçlı kullanılmıştır. İmam Yahya, Osmanlı asker ve memurlarının dini uygulamamakla ve zina, içki gibi haramları işlemek ve namaz kılmayıp, oruç tutmamakla birlikte, dini bozduklarını söyleyerek, bunlara karşı mücadele etmenin gerekliliğini belirtmektedir (BOA, Y.PRK.AZJ, 52/77) .

Yemen meşâyih'i kendilerini oldukça beğenmekte ve taltif edilmeyi sevmektedirler.Onların bu yönleri Osmanlı yönetimi ile ilişkileri konusunda

özellikle önem taşımaktadır. Zira İmam Hamidüddin'in gönderdiği bazı mektuplarda, Hz. Peygamber için *ceddimiz* ifadesi kullanılmaktadır ki, (BOA, Y.EE, 65/11) bu ifade Yemenli şeyhlerin Müslüman toplumlar içerisinde kendilerini peygamber soyundan gelmekle ne kadar özel bir konumda gördükleri konusunda oldukça önemli bir anlam taşımaktadır. Başka bir belgede bir kısım Yemenli şeyh ise kendilerini *Himyerîler* olarak ifade etmektedir (BOA, Y.PRK.AZJ, 3/105). Yemenlilerin bu tür yaklaşımları onların hem dinî hem de askerî sahada kendilerini özel ve güçlü hissetmelerine neden olmaktadır. Hayat standartlarının düşüklüğüne rağmen, Müslüman toplumlar içerisinde kendilerine özel oluşturdukları gelenekler ile farklı bir görüntü çizen ve asaletleri ile gurur duyan bu insanlar, özgüvenlerinin oldukça yüksek olması ve cesaretleri sayesinde, en azından kendi topraklarında Osmanlı yönetimi ile boy ölçüşmeyi göze alabilecek bir yapıya sahiptirler (BOA, Y.EE 8/19).

Zeydî imamlar daha ziyade Yemen'in dağlık kesimlerine hâkim olmayı tercih etmekteydi. Merkezî yerlerde Osmanlı yönetimi şeyhlerle ilişkilerinde yer yer başarı sağlamıştı. Ayrıca imamlar yüksek bölgelerde halkı etki altına alabiliyor, zekât gelirlerine daha rahat el koyabiliyorlardı. İmam Hamidüddin, egemen olduğu bölgelerde zekâtları toplarken, karşılığında makbuz olarak üzerine mührünü bastıracağı pusulalar dağıtıyordu. Mühründe "*Emirü'l-Mü'minîn Mansur Billâh Hamidüddin*" yazılıydı. Pusula üzerinde bir de "*Şu kadar riyal aldım. Allah nesline ve malına bereket versin*" yazılmaktaydı. Verilen emirleri dinlemeyenler ise derhal idam edilmekteydiler. Âtîf Paşa'ya göre İmam Hamidüddin'in İslamî eğitim almış olması halkın içerisindeki saygınlığını artırmaktaydı. Halkı Osmanlı Devleti'ne karşı farz olarak ifade ettiği cihada çağırırken, bu yönünü kullanmakta ve gönüllü veya gönülsüz, bir şekilde bedevî kesimi itaati altına almaktaydı (Âtîf Paşa, 1326/1908-1909: II, 202).

İmam Hamidüddin ile 1902 yılında yapılan bir görüşme, kendisinin Osmanlı yönetiminden isteğini daha somut bir şekilde açıklar niteliktedir. Hasan Hâlid başkanlığında Yemen'e giden nasihat heyetinin kendisi ile mektup aracılığı ile yaptığı görüşmede, Padişah II. Abdülhamid'e bağlılığını saygılı ifadelerle belirten Hamidüddin, İbnReşid ve benzerlerinin devlet nezdindeki seçkin konumlarını öne sürerek, kendilerinin seyyidlerden olmaları sebebiyle bunadaha layık olduklarını belirtmektedir. Kısaca özerklik istemekte, Osmanlı sultanı ile daha düzeyli ilişkiler kurmak istediğini belirtmektedir. Devlete bağlı bir vilayet olmayı, dolayısıyla yerel yönetime tabi olmayı kesinlikle kabul edememektedir. Geleneksel yaşantılarını korumayı arzu etmekte, bunun İbnReşid gibi örneklerinin olması ise İmam'ı cesaretlendirmektedir (Hasan Hâlid, t.y.: 15-18).

İbnReşid aslen Yemen'in Benî Kahtan'dan gelen kabilelerinden birine mensup olup, Yemen'den Medine'ye on beş günlük mesafede ve kuzeydoğu tarafında bulunan Hail'e hicret etmiş ve buraya yerleşmişti. Savaşçı bir kabile olan İbnReşid'in kabilesi, emirlik şeklinde bir yapıya sahipti (Kırcıman, 1994: 125-129). Halkını bağımsız bir emirlik ile yöneten İbnReşid,

II. Abdülhamid'e bağlıydı ve gerektiğinde ona askerî destek veriyordu (Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, 1999: 73). Padişah, kuvvetli ordusu bulunan İbnReşid'i kendi tarafında tutmak için ona oldukça iyi muamelede bulunurdu. Nitekim bir defasında Kuveyt'teki İngiliz tehdidine karşı kendisi ile bağlantıya geçen Padişah'ın isteği ile İbnReşid derhal buraya hareket etmişti. Padişah, Emir ile daimî temas için İstanbul'a bir mutemed göndermesini istemişti. Reşid adlı bu mutemede paşalık unvanı verildi. İstanbul'da Padişah'ın belirlediği bir misafirhanede ikamet ettirildi. Sonrasında İbnReşid adına başka mutemedler de görev yaptılar. II. Abdülhamid İbnReşid'in kabilesinden önde gelenleri İstanbul'da ağırladı. Onlara çok hürmet edildi. Çeşitli hediyeler verildi. Kendisine duyulan güven ve iltifata sadakatle karşılık veren İbnReşid ise İkinci Meşrutiyetten sonra dahi Osmanlı Devleti'ne bağlılıktan ayrılmadı (Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, 1999: 205-207).

İbnReşid'in aslen Yemenli olması muhtemelen İmam Hamidüddin'i etkilemekte ve emirlik konusundaki ısrarını artırmaktaydı. Bununla birlikte İmam Hamidüddin'in bu istekleri Padişah II. Abdülhamid tarafından kesinlikle kabul edilebilir görülmemiştir (Hasan Hâlid, t.y.: 15-18). Dönemin etkili ve hareketli aydınlarından CemaleddinAfganî'nin vilayetlerle ilgili görüşleri Yemen İmamı'nın hükümetten beklentileri ile benzerlik taşımaktaydı. Bu da Arap aydınları arasında bu tür düşüncelerin hareketlilik kazandığını göstermektedir. Afganî, bizzat Padişah'a vilayetlerin hidivlik haline getirilmesini savunmuş ve buna Yemen'i de dahil etmişti. Düşüncesine göre Hicaz'a Haşimî eşrafından biri, Yemen'e de Zeydî imamı hidiv olmalıydı. Böylece her bölgenin yöneticisi kendi halkından olacaktı. Afganî, Mısır'daki hidivliğin ideal bir örnek olduğunu öne sürmekteydi. Ancak bu yaklaşımdan II. Abdülhamid şiddetle rahatsız olmuş, daha fazla endişeye sürüklenmişti. Hatta Afganî'ye "*Seyyid hazretleri bu fikrinle Sultan'a ne bıraktın?*" diyerek teklifinin kabul edilemez olduğunu belirtmişti (Muhammed Mahzumî Paşa, 2006: 192-194).

1870 sonrası Osmanlı Devleti'nin Müslümanlara yönelik devlet politikasında hilafet konusunun başrol oynadığını belirtmiştik. Yemen'de, devlete itaat konusu bir yana, Padişah II. Abdülhamid'in 1904 yılından itibaren en büyük endişesi, bu tarihte isyan eden İmam Yahya'nın kendisini halife olarak ilan edip etmediği meselesiydi. Sık sık isyan eden Yemen Zeydîleri, isyanlarıyla askerî açıdan zaten yeterince problem teşkil ediyordu. Bununla birlikte Müslümanların kulağına gidecek olan ikinci bir halife ismi, ortaya çıktığı bölge itibarıyla kabul görmeyecek olsa da Padişah II. Abdülhamid'in Müslümanlar nezdinde otoritesini sarsabilecek bir çatlak oluşturabilirdi. Yemen'de çeşitli memuriyetlerde bulunan ve 1911-1923 yılları arasında son Yemen valisi olarak görev yapan Mahmud Nedim Bey,⁶ İmam Yahya'nın

⁶ Mahmud Nedim Bey'in hayatı ve faaliyetleri konusunda bkz. Mahmud Nedim Bey, (2001). *Arabistan'da Bir Ömür Son Yemen Valisinin Hatıraları Veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?*, (der. Ali Birinci), İstanbul: İsis Yayınları, VII-IX.

hilâfet iddiası ile tehdit oluşturabileceği konusunda, Padişah'ın sık sık ifade ettiği kaygılarını, kendi değerlendirmesi ile *yersiz* bulurken, Padişah'ın durum üzerine kendisinden görüş bildirmesini istediğinde, ona şunları söylediğini belirtmektedir:

“İmam Zeydî mezhebindedir. Ve Zeydilere göre İslâm yetmiş fırkadır. Bu yetmiş fırkanın yalnız bir fırkası fırka-i Naciyedir. Zeydiler de kendilerini bu fırka addederler. Fırka-i Naciyenin tabîi reisi de onlarca halifedir. Fakat nihayet bir tabir ve unvandan ibarettir. Yoksa bizim anladığımız mânâda hilâfet ile bir alâka ve münasebeti yoktur. İmam kaç defa şu suretle idare-i kelâm etmiştir: “Evet ben halifeyim, fakat sizin anladığınız mânâ ve mahiyette halife olmak asla akıl ve hayalimden geçmemiştir. Ben Zeydilerin halifesiyim, yani, imamıyım. Hattâ Yemen’de bulunan Şafiîler bile beni imam veya halife tanımazlar. Bu nihayet Zeydilerle benim aramda bir iştir.” (Mahmud Nedim Bey, 2001: 20).

Nitekim öteden beri Zeydîler kendi mezheplerindeki halife anlayışı nedeniyle, padişaha hiçbir zaman halife demiyorlardı. Çünkü padişahlar Fatımî sülalesinden gelmiyorlardı. Bunun yerine padişah için *sultan* unvanını kullanıyorlardı (Ahmet İzzet Paşa, 1992: I, 101). II. Abdülhamid, İmam Yahya ile ilgili kaygılarını belirtirken, mührüne *Emirilmüminin* ifadesini yazıyor olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirdiğinde ise Mahmud Nedim Bey, İmam Yahya'nın bu konuda da şöyle açıklama yaptığını belirtmektedir: “*Emirilmümininliğime gelince Fırka-i Naciye efradı mümindirler ben de bunların emiri olmak hasebile Emirilmümininim. Aczimi bilirim. Zeydilerin âmâl ve metalibi haricinde hiçbir emel ve arzum yoktur*”. İmam Yahya bu fikirlerini esasen *arz-ı atebeiulya* kılmıştır.” (Mahmud Nedim Bey, 2001: 20).

Yukarıda geçen diyaloglarda Mahmud Nedim Bey, Padişah'a İmam Yahya'nın her ne kadar ciddi bir tehdit olmadığını ifade etmekteyse de genel kanaat bunun aksinedir. Yemen'deki ayaklanmalar Osmanlı'nın yalnızca Yemen'de değil, etkisi itibariyle Mısır, Hicaz, Suriye ve hatta Hindistan'da sorun oluşturabileceği düşünülen bir meselesidir. Zeydîlere verilecek ufak bir imtiyaz, resmî bir salahiyet, Hicaz ve Irak başta olmak üzere bütün Arap Yarımadası'nda hareketlenmelere neden olabilecektir. Araplar arasında Osmanlı hilafetine karşı gelişen fikirlerin yer yer dillendirildiği bu dönemlerde, Osmanlı'nın buradaki başarısızlığı, hilafet makamını sarsabilecektir (BOA, Y.PRK.AZJ, 50/80). Örneğin 1891 isyanında Mekke-i MükerrermeEmareti'nden merkeze gönderilen telgrafnamede, Yemen isyanının Hicaz urbanını etkilediği ve bazı kabilelerde fesat hareketleri gözlemlendiği ve urbana bu konuda gereken uyarıların yapıldığı belirtilmiş, bununla birlikte durumun ciddiyetine ve Hicaz'ın hassas konumuna binaen Hicaz'daki askerî kuvvetin artırılmasına karar verilmişti (BOA, Y.MTV,55/81). Hükümet Arap dünyası için tehlike gördüğü imamların beklentilerine göre anlaşmaya varmak konusunda direnmekteydi. Bununla birlikte Yemen'de yıllarca süren mücadelelerde, hükümet kendi istediği sonuca ulaşabilmiş de değildi.

1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle, diğer vilayetlerde olduğu gibi Yemen'de de yeni hükümetin alacağı kararlar merakla beklenmeye başlandı. İmam Yahya yeni dönemden ümitliydi ve hükümet ile müzakerelerine devam etmek istemekteydi. Bunun bir göstergesi olarak zabıtlardan ve çeşitli şahıslardan oluşan nezdindeki esirleri serbest bırakmıştı (Mahmud Nedim Bey, 2001: 125-126). Dönemin sadrazamı Kâmil Paşa ise bir yandan İmam Yahya'ya ters bir karşılık vermiyor, bir yandan da Yemen'in asayişini sağlamak ve kontrolünü tam olarak ele geçirebilecek güçlü bir ordu oluşturmak için zaman kazanmaya çalışıyordu. Bu sırada Hüseyin Hilmi Paşa sadrazam oldu. İmam Yahya'nın isteklerini resmen değerlendirmeye aldı. İmam; vilayet ve ordu merkezinin Hudeyde'ye alınmasını ve dağlık kısmın Zeydî imametine terk edilmesini, Tihame'de ise kaza yönetiminin İmam tarafından atanacak kadırlara verilmesini istiyordu (Çoğ, 2006: IV, 136; Aydın, 1998: XVIII, 550-551).

İmam Yahya'nın, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile gerçekleştirdiği iletişimin sonucunda II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sadece birkaç ay önce, 8 Ocak 1909 tarihinde Dersaadet'e gönderdiği bir arıza, İmam'ın Osmanlı Hilâfeti'ne bakışını ve devletten beklentilerini yansıtmaya açısından güzel bilgiler vermektedir. Arızada, İmam Yahya, Padişah'a karşı oldukça saygıdeğer ifadeler kullanmıştır. Osmanlı hükümetine karşı sürekli hatırlattığı konu ise Hz. Peygamber'in neslinden geliyor olmalarıdır. Bu açıdan Yemenlilerin Türkler ve diğer Müslümanlar arasındaki farklı konumunu vurgulanmaktadır. Kendilerini bir bakıma Ehl-i Beyt'in devamı olarak tanımlayan İmam, Hz. Muhammed'in birçok hadisinde Ehl-i Beyt'e hürmet etmelerini emrettiğini hatırlatmakta, Hulefâ-i Râşidîn'in dahi bu konuda hassas davrandıklarını belirtmektedir (BOA, Y.EE.KP, 34/3303).

Hükümetin Yemen'e, ıslahat ve arabulucu olarak gönderdiği Seyyid Abdullah b. Hüseyin b. Mütevekkil ile Seyyid Muhammed b. Abdullah eş-Şereffî'nin gelişlerinden memnun kaldıklarını, bu kişilerin başarılı girişimleri ile resmî kurumlar ve Yemenliler arasında olumlu bir gelişme yaşandığını belirten İmam Yahya, Yemen'de akan kanın durmasını arzu ettiklerini, bunun aksine olarak kendisi ile ilgili belirtilen her ifadenin ise yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Verdikleri mücadelenin nedeninin, Yemen'de görev yapan memurların İslam'a uymayan halleri ile zulüm derecesindeki uygulamaları olduğunu, bu kişilerin dinî açıdan oldukça zayıf bulduklarını, esasen ne devlete ne de İslam ahkâmına karşı farklı bir fikirde olmadıklarını belirtmektedir (BOA, Y.EE.KP, 34/3303). Bu sözlerle İmam Yahya'nın açıklamalarında ve genel yaklaşımında Padişah'a bağlılığını oldukça açık bir şekilde ifade ettiğini özellikle belirtmemiz gerekmektedir. Nitekim İmam, Osmanlı Devleti'ne karşı olan saygı ve bağlılıklarını yinelerken, karşı oldukları meselenin tamamen şahıslarla ilgili olduğunu belirtmesi dikkati çekmektedir. Şu durumda şartlar her ne şekilde alırsa alsın, İmam'ın Osmanlı Devleti'nin gücünü tanıdığı, kendisinin yabancılarla ilişkilere dayalı belirgin bir politika gütmeye çalışmadığı anlaşılmaktadır. Her şekilde meseleleri devlet iledir. Uzlaşılacaksa yine devlet ile belli

prensipler dâhilinde uzlaşılacaktır. Bu durum, Yemenlilerin genel anlamda Osmanlı yönetimini dışlamadıklarının, aksine Osmanlı'nın gücüne ihtiyaç duyduklarının açık bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

İmam Yahya, kendilerinin Sa'de'de⁷ ikamet ettiklerinin doğru olduğunu belirtmekte ancak burayı merkez edindikleri konusundaki bilgilerin gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir. Bunun bir iftira olduğunu söylemekte, Sa'de'yi düzlük ve dağlık kısımlarıyla özelliksiz, kumluk bir arazi olarak nitelendirmektedir. İmam Yahya, bu açıklamaların ardından asıl isteği olan ıslahat konusuna girmektedir. Zira hükümet idarede büyük bir değişikliğe gidilmesinden ziyade, ıslahat konusuna sıcak bakmaktadır. Bu minval üzere isteklerini belirten İmam, geçmişte belirtilen maruzatlara geçiştirici ifadelerin dışında hiçbir karşılık göremediklerini söylemektedir. İmam Yahya, ifadelerinde sadrazamı överek ve kendisinden umutlu olduklarını belirterek isteklerini açıklamaya çalışmaktadır. Anlaşılan, eski Yemen valisi olan Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile anlaşabilecekleri konusunda umutludur (BOA, Y.EE.KP, 34/3303). Ayrıca kendilerinin Osmanlı yönetimine karşı müspet düşünceler içerisinde olduklarını ve asla yabancılarla iş birliği düşünmediklerini özellikle belirtmektedir.

Kendilerinin Hz. Peygamber'in sülalesinden olmaları sebebiyle *âile-i kerîme* ismiyle nitelendiren İmam, neseplerinin şöhretinin herkesçe malum ve meşhur olduğunu söylemekte, bununla övünmektedir. İmam, diğer takdir edilecek yönlerini; ilim ile meşgul olmaları ve yaşantılarının dinin farzlarını öğrenmekten ibaret olması şeklinde belirtirken, büyük günahlara kesinlikle yaklaşmadıklarını hatırlatmaktadır. Mezheplerinin de hak bir mezhep olduğunu ifade eden İmam Yahya, devlet memurlarının, bunların inançlarının bozuk olduğu, nifak çıkardıkları ve hileci oldukları şeklinde kendilerine iftira ettiklerini söylemektedir. En büyük rahatsızlıkları ise bu işlerde ecnebilerle dahi işbirliği ettikleri konusunda, kendilerine iftira edildiğidir ki, İmam Yahya bunu en kabul edilemez davranış olarak görmektedir. Zira böyle bir düşünceyi ortaya atanlar, menfaat sevgisine sahip olanlar ve zulümlerinin devamını isteyenlerdir. Oysaki Zeydiler varlıklı insanlar olmadıkları gibi ecnebilere istifadeyi düşünecek şekilde yoldan çıkmış bir inanca sahip de değildiler. Kendilerinin tek emelinin Emr-i bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i ani'l-Münker ilahi emrini tatbik ve dinin çizdiği kuralları muhafazadan ibaret olduğunu belirtmekte, İstanbul'a göndermiş olduğu üç kişinin, Yemen'de yapılmasını istedikleri ıslahatları bildirmekle görevli olduklarını ifade etmektedir. Amaçlarının, gerçekleştirilecek bu ıslahatlarla birlikte çatışmaların durdurulmasıdır. Bunun ardından fakir olan ve çeşitli sıkıntılara maruz kalan Yemen halkının hayat standartları yükselecektir (BOA, Y.EE.KP, 34/3303).

⁷ Sa'de kasabası San'a'nın kuzeyinde, Yemen ile Asir bölgesi arasındadır. Çevresinde birçok kabile yaşamaktadır. Kasaba, sancak olabilecek büyüklükte geniş bir bölgeye hâkim bir merkez konumundadır. Ahmed Râşid, (1291/1874-1875). *Yemen ve San'a Tarihi*, y.y., C. II, 307-308.

Anlaşılan odur ki İmam Yahya'nın isteği, Yemen'de Osmanlı yönetiminin belli kesimlerde güç olarak bulunması ve dış saldırılardan Yemen'i muhafazasıdır. Ancak Zeydî bölgelerde kendisinin resmi açıdan dinî otorite olmasını arzulamakta, Zeydî bölgelerin idaresinin kendisine verilmesi isteğini açıkça ifade etmektedir. Bunun yanında, Peygamber soyundan gelenlere de ihsanda bulunulmasını istemektedir. Böylece Padişah'a bağlılığını ifade eden İmam Yahya, belirttiği şartlar yerine getirildiğinde halkın da Padişah'ın egemenliğini ve İslamî kimliğini benimseyeceğini söylemektedir. Şu durumda İmam Yahya, istediği şartlar altında yönetim ile anlaşmışta, dinî açıdan halka Osmanlı yönetimini benimsetme konusunda herhangi bir zorluk yaşamayacaktır. İmam Yahya'ya göre bu şekilde Hıristiyanların Müslümanlar arasına sokmaya çalıştıkları nifaka da kesin olarak son verilmiş olunacaktır. İslam bağlarını muhafaza ve takviye etmek için Resulullah'ın ve ashabının şefaati vasıta kılarak "*Padişah'tan bu isteklerimizin kabulünü dileriz*" derken, hukukun şer'î olmasını ve bu mahkemelerin yönetiminin kendisine verilmesini arzu ettiğini özellikle belirtmektedir (BOA, Y.EE.KP, 34/3303).

Sonuç bölümünde İmam Yahya'nın ifadeleri; bin seneden beri hanedanın Hz. Peygamber soyundan gelen sülalelerine ait olduğu, Yemenlilerin örf ve adetleri gereği kendi seyyid ve eşrafından başkasına meyletmedikleri ve tarih boyunca bu şekilde davrandıklarıdır. Ahalinin devlete ısındırılması ancak İslam hukukunun uygulanmasıyla olabilecektir. Nitekim devletin emniyet görevlilerinin ve memurlarının, dinin gereklerine aykırı hal ve hareketleri ile zulümlerinin üst düzeylere çıkması buna engel olmuştur (BOA, HR.SYS,107/49; BOA Y.EE. KP, 34/3303).

İmam Yahya'nın ifadelerinde de yer aldığı gibi imamların isyan hareketlerindeki sebeplerde her ne kadar dinî meseleler önem arz etmekteyse de meselenin asıl olarak vergiler ve mahkemeler konusunda düğümlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim vergileri tamamen Osmanlı yönetimi topladığında, imamların maddi gücü ortadan kalkmaktadır. Halkın davalar için imamın kontrolündeki fakihlere değil de devletin mahkemelerine başvurmaları halinde ise imamların toplum karşısında dinî otoritesi kalmayacaktır. Nitekim halk, imamlar tarafından yeri geldiğinde dinî deliller kullanılarak, gerektiğinde geçimleri karşılanarak, bazen de zor kullanılarak devlete karşı savaştırılmaktadırlar.

Yemen'deki isyan problemini çözmek amacıyla yıllarca arayış içerisine giren hükümetin, imamlar ile onların istedikleri şartlarda anlaşmaya uzun bir süre yanaşmadığı, bu konuda sonuna kadar direttiği görülür. Hatta Zeydîlerdeki imamet anlayışının bir şekilde bertaraf edilmesi gerektiği görüşünde olanlar dahi mevcuttur. Buna göre halk ile devlet arasındaki en büyük engel imamlardır. Oysa hükümetin Yemen için yaptığı ve yapmayı planladığı yatırımların amacı, halkın imamlara bağımlılıktan kurtulmaları ve medeni hayata geçebilmeleridir. Böylece Yemen Vilayeti kalkınacak, Yemenliler eğitim ve kalkınma programları sayesinde geleneksel kabile

yaşantısından kurtulacak, devlete bağlı birer Osmanlı vatandaşı haline geleceklerdir (BOA, Y.MTV,46/119).

II. Abdülhamid'in padişahlığının son günlerine rastlayan bir dönemde İmam Yahya ile hükümet arasında gerçekleştirilen anlaşma girişimleri üzerine, bir ıslahat layihası hazırlandı. Bu layiha, İmam'ın isteklerine hükümetin olumlu cevap verdiği ve Yemen'de asayişin sağlanacağı anlamına gelmekteydi. Bu amaçla İmam Yahya'nın İstanbul'a gönderdiği heyetin müzakerelerde bulunduğu sırada, 31 Mart Vakası ortaya çıktı. Yemen heyetinin gözleri önünde cereyan eden bu hadise onları oldukça şaşırtmıştı. Dolayısıyla II. Abdülhamid idaresi boyunca Yemen'de verilen mücadelede sona yaklaşmışken, Padişah'ın ansızın tahttan indirilmesi, yapılacak olan anlaşmayı sonuçsuz bırakmış ve olayın hemen sonrasında İmam Yahya yeniden isyan etmiştir. Bu durum bölgede çok daha fazla kan dökülmesine ve anlaşmanın gecikmesine neden olmuştur (Mahmud Nedim Bey, 2001: 125-129). İmam Yahya ile ancak 1911 yılında tekrar anlaşmaya varılabılmış, yapılan anlaşma sonucunda ise mahkemeler ve vergiler konusunda İmam devletten isteklerini büyük oranda almıştır. Dean Anlaşması'na Osmanlı tarafını temsilen katılmış olan Ahmet İzzet Paşa, anlaşmanın en önemli maddelerini belirtirken mahkemelerin şer'î hükümlere göre hareket edeceğinin karara bağlandığını söylemektedir. Şer'î mahkemelerin zaten daha önceden oluşturulmuş olması nedeniyle bu madde anlaşmada problem teşkil etmemiştir. Hâkimler ise Yemen imamı tarafından seçilecek ve devlet tarafından tayin edileceklerdir. Bununla birlikte San'a'da bir istinaf mahkemesi kurulacak, yerli halk ile memur kesimi arasındaki davalar ile Osmanlı'ya ait misafirlerin mahkemeleri burada görülecektir. Bu mahkemenin başkanı ve üyeleri İstanbul'dan gönderilecektir. İmam'a bırakılan bölgelerde vergiyi İmam alacaktır. Osmanlı'ya bırakılan bölgelerde ise İmam'ın tahsilat yapmamasına karşılık kendisine yıllık 20.000 lira tahsisat verilmesi kararlaştırılmıştır (Ahmet İzzet Paşa, 1992: I, 103-105). Bu tarihten sonra İmam Yahya'nın korkulanın aksine Osmanlı Padişahı ve hilâfet kurumuna karşı propaganda yapmadığı, herhangi bir yabancı ülkeyle uzlaşma içerisine girmediği bu konuda Batılıların beklentilerini gerçekleştirmediği görülmektedir.

1872 sonrasında Yemen'de yapılan tüm çalışmalara rağmen sonuç olarak geline nokta, isyanların aralıklı olarak devam etmesi ve 1904'te başlayan İmam Yahya isyanının, İmam'ın kendi şartlarına uygun bir sonuç alınca kadar sürmesi olmuştur. William Ochsenwald, bu durumun tarihçiler arasında genel olarak Osmanlı'nın Yemen'de başarısızlığı olarak değerlendirildiğini, ancak kendisinin buna katılmadığını belirtmektedir. Ochsenwald, Yemen'de sarf edilen efor ve askerî açıdan verilen büyük kayıplara rağmen, Osmanlı'nın Yemen'de güçlü bir etki oluşturduğu görüşündedir. Askerî, idari, hukuki, eğitim, güvenlik, ulaşım ve vergi sistemindeki düzenlemelerin yanı sıra imar edilen hastaneler, okullar, telgraf sistemi, gayrimüslimlerin statüsü ve eğitimi gibi birçok konuda Yemen'de belirgin kurumsallaşmalar olmuştur (Ochsenwald, 1998: 151). Osmanlı

idaresi döneminde gerçekleşen bütün bu devlet hizmetleri Yemen'in gelişmesine pek çok olumlu katkı yapmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 1774 yılında Ruslarla imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte "halife" sıfatını gayrimüslim devletlere karşı siyasî sahada daha belirgin olarak kullanmaya başladı. 1853-1856 Kırım Savaşı ve ardından yaşanan askerî ve siyasî gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşısında gittikçe zayıf duruma düşürürken bir yandan Avrupa'nın Müslüman topraklarını da hedef alan sömürü hareketleri, diğer yandan Kırım, Kafkas ve Balkanlardan Osmanlı topraklarına gerçekleşen göçler, askerî ve ekonomik sıkıntılar içerisindeki Osmanlı Devleti'nin Müslüman halklara karşı sorumluluklarını artırır. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise Devletin Kuzey Afrika'daki toprakları işgal edilmeye başlanmış, Müslümanlara yönelik tehditler daha da artmıştı. Sultan II. Abdülhamid, Avrupalı devletlerin istilalarına karşı Müslümanları tek bir çatı altında birleştirmek için İslam birliği siyasetini ortaya koydu. Ancak bazı İslam bölgelerinde halifeye karşı ayaklanmalar söz konusu olabiliyor, bu da Batılıların işine geliyordu.

Yemen, Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil olduğu 1517 yılından itibaren sık sık Zeydî ayaklanmalarına sahne olmuştur. İç bölgelerin yönetiminde oldukça zorluk çeken devlet, uzun bir dönem bölgenin sahil kesimlerini kontrol altında tutmayı ve iç bölgeleri Zeydî imamlara bırakmayı uygun görmüştür. 1839'da İngilizlerin Aden'e yerleşmesi ve 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından Batılı devletlerin Kızıldeniz sahillerine yerleşmeye başlaması Yemen'in daha kapsamlı bir şekilde Osmanlı yönetimi altına girmesini gerekli kılmıştır. 1872'de bir anlamda yeniden fethedilen Yemen'de yeni vilayet nizamnamesine göre düzenlemeler yapıldı. Bu gelişmeler Yemen Zeydîleri tarafından olumlu karşılanmadı. Zira merkezileştirmeye dönük düzenlemeler Zeydî imamların Yemen'deki etkisini kırmış, özellikle vergilerin devlet tarafından toplanması ve hukukun Osmanlı yönetimine bağlanması büyük tepki çekmişti. Zeydîler esasen Mehmed Ali Paşa dönemi ve sonrasında Mısır'da yaşanan hadiselerden de etkileniyorlardı. Tanzimat'ın ilanı sonrasındaki gelişmeleri dinsizliğe doğru bir gidiş olarak görüyor, Yemen'de görev yapan askerî ve sivil memurları da İslam'ı uygulamamakla itham ediyorlardı. Bu durumda Zeydîliğin temel esaslarından biri olan Emr-i bi'l-Maruf ve Nehy-i ani'lMünker'in yerine getirilmesi ve Allah yolunda cihad edilmesi gerekiyordu. Yemen Zeydîleri Hz. Muhammed'in soyundan geldikleri için kendilerini halife olarak tanımlıyorlardı. Osmanlı halifesine ise "sultan" demekle yetiniyorlardı.

II. Abdülhamid dönemi boyunca Yemen'de üç büyük isyan gerçekleşti. Bu isyanlar Osmanlı Devleti'nin Müslüman toplumlar içerisindeki itibarını olumsuz etkiliyor, diğer bölgelerde devlet aleyhinde gelişen bazı hareketlere

de cesaret kazandırıyor. Bu durumda isyanların bitirilmesi ve Yemen imamının Osmanlı halifesine itaatinin dünya kamuoyunda açıkça görülmesi gerekiyordu. II. Abdülhamid döneminin sonlarında gerçekleşen İmam Yahya isyanı ise oldukça zor bastırılabilmişti. Bu gelişmelerin sonucunda İmam ile anlaşma yapmaya hazırlanan Osmanlı yönetimi, İmam'ın İstanbul'a gönderdiği temsilciler aracılığı ile görüşmelere başladı. İmam'ın; *Osmanlı Sultanı* ile kesinlikle boy ölçüşmek gibi bir niyetinin olmadığı, halifeliğinin lokal olarak kendi bölgesinde geçerli olduğu ve isteğinin Osmanlı çatısı altında olmakla birlikte Arabistan'daki Reşidîler gibi iç yönetimin kendilerine bırakılması olduğu anlaşıldı. Henüz sonuca bağlanmayan ve devam eden görüşmeler sırasında 31 Mart Vakası'nın gerçekleşmesi Yemen meselesinin çözümünü akim bıraktı. Yemen sorunu 1911 yılında yapılan Dean Antlaşması'yla ancak çözülebildi.

Kaynakça

- Abaza, F. O. (1979).*el-Hükmü'l-Osmânîfi'l-Yemen 1872-1918*, 2. Baskı, Beyrut: y.y.
- Abdullah b. Hüseyin, (1409/1989).*Müzekkerâtî*, Amman: MektebetüBerhûme.
- AhmedRâşid, (1291/1874-1875). *Yemen ve San'a Tarihi*,y.y., C. II.
- Âtîf Paşa, (1326/1908-1909). *Yemen Tarihi*, İstanbul: Şirket-i Tab'iye.
- Blunt, W. S.(1975). *TheFuture of Islam*, Lahore: Sind Sagar Academy.
- BOA, DH.MKT, 2915/78, 26 Ş 1327 (12 Eylül 1909).
- BOA, HR.SYS, 107/49, 29 Kanunusani 1324 (11 Şubat 1909).
- BOA, Y.A.HUS, 486/81, 14 S 1323 (20 Nisan 1905)
- BOA, Y.EE, 136/127, 8 M 1317 (19 Mayıs 1899).
- BOA, Y.EE, 14/8, 25 Ş 1299 (12 Temmuz 1882).
- BOA, Y.EE, 65/11, 29 Z 1308 (5 Ağustos 1891).
- BOA, Y.EE 8/19, 11 S 1325 (26 Mart 1907)
- BOA, Y.EE.KP, 34/3303, 15 Z 1326 (8 Ocak 1909).
- BOA, Y.MTV,46/119, 18 R 1308 (1 Aralık 1890).
- BOA, Y.MTV,55/81, 29 Ra 1309 (2 Kasım 1891).
- BOA, Y.PRK.AZJ, 52/77,27 Ca 1325 (8 Temmuz 1907).
- BOA, Y.PRK.AZJ, 3/105, 29 L 1297 (4 Ekim 1880).
- BOA, Y.PRK.AZJ, 50/80, 29 Z 1322 (6 Mart 1905).
- Buzpınar, Ş. T. (2004). Osmanlı Hilâfeti Hakkında Bazı Yeni Tespitler ve Mülâhazalar,*Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı: 10,ss. 1-38.

- Buzpınar, Ş. T. (2002). II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Hilafetine Muhalefetin Ortaya Çıkışı: 1877-1882, *Hilafet Risâleleri II. Abdülhamit Devri*,(haz. İsmail Kara), İstanbul: Klasik, C.I, ss. 37-61.
- Çoğ, M. (2006). Yemen Layihaları, *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, (ed. Mustafa Öztürk & Enver Çakar) Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, sayı: 1, C. IV, ss. 127-195.
- Deringil, S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 3. Baskı, (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan, İ. (2009). *İmam Zeyd b. Ali*, Ankara: TDV Yayınları.
- Gâid, S. A. A. (2004). *et-Tatavvuru't-Târihili'l-Hüviyyeti'l-Vataniyyeti'l-YemeniyyetiMünzüBidâyeti't-Târîhi'l-Hadîs ve HattâKıyamü'l-Cumhuriyyeti'l-Yemeniyye*, San'a: y.y.
- Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*,(çev. Ali Berktaş), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Hasan Hâlid, (t.y.). *Yemen Seyahatnamesi*,İÜ Kütüphanesi, Nr. 4917.
- Hotinli, A. (1997). Arâbî Paşa, *İslâm Ansiklopedisi*, Eskişehir: M.E.B. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, C. I, ss. 470-472.
- Ingrams, H. (1968). *The Yemen Imams, Rulers&Revolutions*, (Printed in Great Britain for John Murray), London: CamelotPress Ltd.
- İnalçık, H. (1999). Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), (Yayın Kurulu Başkanı: Halil İnalçık), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. C.I, ss. 37-116.
- İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon: Serander Yayınları.
- Karpat, K. H. (2005). *İslâm'ın Siyasallaşması*, 2. Baskı, (çev. Şiar Yalçın), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kıcıman, N. K. (1994). *Medîne Müdafaası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?..*, İstanbul: Sebil Yayınları.
- Koloğlu, O.(2005). *Avrupa Kıskaçında Abdülhamit*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O.(2007). *Abdülhamit Gerçeği*, 5. Baskı, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Landau, J. M. (2001). *Pan-İslâm Politikaları İdeoloji ve Örgütlenme*, (çev. Nigar Bulut), İstanbul: Anka Yayınları.
- Mahmud Nedim Bey,(2001). *Arabistan'da Bir Ömür Son Yemen Valisinin Hatıraları Veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?*,(der. Ali Birinci),İstanbul: İsis Yayınları.
- Muhammed Mahzumî Paşa, (2006). *CemaleddinAfganî'nin Hatıraları*, (terc. Adem Yerinde), İstanbul: Klasik.

- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri(1840-1880)*, Ankara: TTK Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2002). Son Universal İmparatorluk ve II. Abdülhamid, *Türkler*, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek & Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.XII, ss. [889-].
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, İlaveli 2. Baskı, Ankara: TDV Yayınları.
- Sâidî, A. G. (1983). *Hareketü'l-Muâzarati'l-Yemeniyyeti fî Ahdi'l-İmam Yahya bin Muhammed Hamidüddin (1322-1367/1904-1948)*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb.
- Serjeant, R. B. (1969). *The Zaydîs, Religion in The Middle East Three Religions in Concord And Conflict, Volume 2 Islam*, (ed. A. J. Arberry), Cambridge: University Press.
- Sırma, İ. S. (2008). *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, (1325/1908-1909). *Abdülhamid ve Seyyid Muhammed el-Mehdi (Asr-ı Hamîdî'de Âlem-i İslam ve Senûsîler)*, İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid, (1999). 5. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Uçarol, R. (1989). *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Zeine, Z. N. (2003). *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (çev. Emrah Akbaş), İstanbul: Gelenek Yayınları.

[itobiad], 2018, 8 (3): 1526/1544

**Dünya Miras Alanı Safranbolu'nun Alan Yönetim Planının
Geliştirilmesi Sürecinde; Tema, Hedef ve Eylemlerin Belirlenmesi**

Determination of Themes, Goals and Actions in the Process of
Developing Field Management Plan of the World Heritage Site,
Safranbolu

Çiğdem BOGENÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve
Mimarlık Fakültesi

Assist. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Architecture Design
and Fine Arts cigdem.bogenc@erdogan.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-2790-6614

Mehmet SABAZ

Prof.Dr., Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi
Prof., Bartın University, Faculty of Forestry

msabaz@bartin.edu.tr

Orcid ID:0000-0003-1624-0706

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 22.11.2018
Kabul Tarihi / Accepted	: 19.06.2019
Yayın Tarihi / Published	: 28.08.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: BOGENÇ, Ç, SABAZ, M. (2019). Dünya Miras Alanı Safranbolu'nun Alan Yönetim Planının Geliştirilmesi Sürecinde; Tema, Hedef ve Eylemlerin Belirlenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1526-1544. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/486557>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'nun Alan Yönetim Planının Geliştirilmesi Sürecinde; Tema, Hedef ve Eylemlerin Belirlenmesi¹

Öz

UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin Dünya Mirası Listesinde yer alma koşullarından biri olarak yönetim planı talebiyle Dünya Miras Alanı (DMA) adayları ve mevcut miras alanları için alan yönetim planı hazırlanması zorunluluğu doğmuştur. Başarılı bir koruma yaklaşımını beraberinde getirecek olan alan yönetim planı, doğal ve kültürel varlıkların sürdürülebilir bir şekilde korunarak, anıt eserlerin çağdaş yaşam içerisinde toplumsal amaçlarla kullanılmasını da sağlayacaktır. Bu çalışmada 1994 yılında UNESCO Dünya Kültürel Miras listesine kabul edilen Safranbolu'nun halen alan yönetim planına sahip olmaması sorununa odaklanılmış DMA Safranbolu için Alan Yönetim Planı tema, hedef ve eylemlerini belirlemek amaçlanmıştır. Safranbolu'ya ilişkin doğal ve kültürel veriler üzerinden tarihi kent ilgi grupları (uzman grubu, merkezi-yerel yönetim, yöre halkı) ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılarak yönetim planı temaları tespit edilmiş bu temalar doğrultusunda ilgi gruplarına SWOT analizi yapılmıştır. SWOT analizi sonucunda sürdürülebilir Safranbolu için alan yönetim planının hedef ve eylemleri belirlenmiş, doğal ve kültürel peyzaj alanlarının sürdürülebilirliği için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Koruma, Alan Yönetim Planı, Safranbolu, Kentsel Peyzaj.

Determination of Themes, Goals and Actions in the Process of Developing Field Management Plan of the World Heritage Site, Safranbolu

Abstract

The necessity of preparing a field management plan for the World Heritage Site (WHS) candidates and the existing heritage sites has been arisen from the demand of a management plan, which is one of the conditions for the UNESCO World Heritage Center to be included in the World Heritage List. The field management plan will not only bring along a successful conservation approach, but will also ensure the preservation of natural and cultural assets in a sustainable way and the use of monuments for social purposes within modern life. Focusing on the problem that Safranbolu which was accepted in the UNESCO World Cultural Heritage list in 1994 still lacks a field management plan; this study aims to determine themes, goals and actions of Field Management Plan for WHS Safranbolu. Based on the natural and cultural data concerning Safranbolu; profound face-to-face interviews were conducted with historical city interest groups (expert group, central-local government, locals) and management plan themes were determined. SWOT analysis was applied to the interest groups in line with these themes. As a result of the SWOT analysis, goals and actions of the field management plan were determined for a sustainable Safranbolu and recommendations were developed for the sustainability of natural and cultural landscape areas.

Keywords: Cultural Heritage, Conservation, Field Management Plan, Safranbolu, Urban Landscape.

¹*Bu makale, " Dünya Mirası Safranbolu Alan Yönetim Planının Geliştirilmesine Yönelik Bir Çalışma" başlığıyla, Prof. Dr. Mehmet SABAZ danışmanlığında, Çiğdem BOĞENÇ tarafından 2016 yılında tamamlanmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

“Binalarımızı, kent planlamalarımızı, arkeolojimizi ve bahçelerimizi, sanatımızı ve kitaplarımızı ve makinelerimizi kapsayan ortak mirasımız; geçmişimizden geleceğimize yapacağımız yolculukta bize rehberlik eden başlıca işaretlerdir”
(Bridgwood & Lennie, 2009)

Doğal ve kültürel miras alanları içerisinde buldukları mekânsal yapıdan farklılıkları ve sahip oldukları eşsiz nitelikleri ile insan uygarlığının kanıtı olarak korunarak geleceğe aktarılmalıdırlar. Bu alanlar diğer kırsal ve kentsel alanlardan farklı olarak değerlendirilmeli ve kendilerine özgü planlama süreçleri ile yönetilmelidirler. Kültürel miras özelliği taşıyan, kentsel belleğin ve kentsel kimliğin bir parçası olan tarihi mekânlar, geçmiş ve gelecek arasında aidiyet hissi yaratırken bireyin diğer kuşaklarla ilişki kurmasını da sağlamaktadır. Kentsel yaşamın şahidi bu alanların, geçmişe saygı duyarken geleceğe öykünen koruma anlayışıyla korunması oldukça önemlidir (Bridgwood ve Lennie, 2009).

Dünya üzerinde kent kimliğinin belirleyici öğeleri arasında yer alan miras alanlarının önemi her geçen gün daha da fazla artmaktadır. Artan önemle beraber korumaya yönelik stratejiler gelişmekte ve başarılı bir koruma süreci için alan yönetimi kavramı gündeme gelmektedir. UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin dünya mirası listesinde yer alacak alanlardan yönetim planı talep etmesiyle aday alanlar ve daha önceden miras listesine girmiş alanlar için yönetim planlarının hazırlanması gerekliliği doğmuştur. Yeryüzünde üstün evrensel değere sahip ve UNESCO tarafından tespit edilerek, var oldukları ülkenin devleti tarafından korunma garantisi altına alınmış, doğal ve kültürel varlıklar Dünya Kültür Mirası olarak tanımlanmaktadır. Dünya Miras Komitesi'ne göre; üstün evrensel değere sahip ortak kültürel mirasımız bugünkü ve gelecek kuşakların ortak çıkarları için korunarak nesilden nesile aktarılmalıdır (Rodwell, 2007).

1993 yılında Fielden ve Jokilehto tarafından “Dünya Miras Alanları için Yönetim Rehberi” hazırlanmış ve bu rehber 1998 yılında güncellenerek yönetim planlarının hazırlanması sürecinde yönlendirici bir kaynak olmuştur (Yürü, 2009). 1998 yılında hazırlanan bu rehber göre alan yönetim planlaması, etkili bir yönetimi teşvik edecek, yönetimin sürekliliğini sağlayacak ve rehberlik hizmeti verecektir (Feilden ve Jokilehto, 1993). Lodge ve Terrace (2006) Yönetim Planı kavramını yasal açıdan emredici bir belge değil alan kullanıcı ve ziyaretçilerinin ihtiyaçları doğrultusunda Dünya Mirası Alanının korunması için stratejilerin belirlendiği ve alanın yönetimi hakkında bilgilendirici bir taslak olarak tanımlamışlardır. Yönetim planında miras alanına yönelik olarak etkin bir araştırma yöntemi ve yönetim işleyişinin alan kullanım planları ile örtüşmesi gerekmektedir (Cleere, 1993). Yönetim planı ile ilgili bir diğer tanım ise doğal ve kültürel koruma alanlarının kaynak değerlerini kullanım, yönetim ve kullanımını destekleyici imkânların gelişimini kontrol ve rehberlik eden bir plandır. Bu

plan alanın gelişimi ve yönetimi ile ilgili tüm faaliyetlerin uygulanmasına yardımcı olur (Thorsell, 1995). Yönetim Planı alanın önemi ve alanın yönetimi için gerekli amaçların belirlendiği, kaynak değerlerinin durumunu ve ziyaretçi memnuniyetini gözetilen yönetim ve kullanım için sürekli gelişen ve dönüşen bir süreç (Comer, 2002), olarak ifade edilmiştir.

Yönetim planı, “Yönetim alanının korunmasını, yaşatılmasını, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı planı ve çevre düzenleme projesi veya koruma amaçlı imar planını dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesinin, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen planlar yönetim planlarıdır” (Anonim, 2005) ifadesi ile kanunda yer almıştır.

Bu çalışmanın odak noktasında yer alan Safranbolu Homeros’un İlyada destanında geçmekte olan Paflagonya bölgesinde bulunmakta ve bilinen tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar gitmektedir. Gasga kabilesinden M.Ö. 1400’de Hititler tarafından alınmıştır. 15 yy’ da ticari etkinliği artmış olan İran-İpek yolunun bir kolunun Bolu-Kastamonu üzerinden geçmesi bölgedeki ticari yoğunluğu arttırmış Safranbolu’da bu yoğunluktan etkilenmiştir. 16 yy’ dan sonra Anadolu’nun toplumsal yapısındaki değişme kırsal alandan kente göçü hızlandırmış Safranbolu’da bu göçlerin etkisi altında kalmıştır. Ancak Çarşı bölgesindeki cami, han, hamam gibi anıtsal nitelikteki kamusal yapıların 17. yy’ dan sonra yapılmış olması kent nüfusundaki asıl gelişmenin bu dönemde olduğunu göstermektedir.

18. ve 19. yy geleneksel Türk toplum yaşantısını günümüze aktaran Osmanlı dönemi kenti 1940’lı yıllara kadar fazla değişikliğe uğramadan bakım ve onarımlarla korunmuştur (Somuncu, Yiğit ve Bölükbaşı, 2009). 18. yüzyılda Asya ve Avrupa arasındaki ticaretin önemli bir merkezi haline gelen Safranbolu geleneksel kent dokusu, ahşap yığma evleri ve anıtsal yapılarıyla tamamı kentsel sit ilan edilen ender yerleşmelerden birisidir (Albayrak, 2013). Günümüzde ahşap Türk mimari eserlerinin bozulmamış, bir arada ve yaşamlarını sürdürür haliyle görebilme imkânı sunan Safranbolu’yu her yıl yerli ve yabancı birçok turist ziyaret etmektedir. (Emiroğlu, 1981).

Bilinen en az 7500 yıllık geçmişe sahip Safranbolu’da farklı bölgelerde farklı imparatorlukların etkilerine rastlanmaktadır. Safranbolu’nun Çarşı ve Bağlar bölgesi Selçuklu ve Osmanlı sürekliliğini gösterirken Kıranköy bölgesi Roma- Bizans-Osmanlı etkisini göstermektedir. Günümüzde Osmanlı konakları diye adlandırılan yapıların strüktür ve yapı sistemleri Hititler ‘den miras olarak kalmıştır. Safranbolu evlerinde yapı ustası ve çalışma ekiplerinin Hitit-Roma-Bizans-Osmanlı gelenek ve becerilerini kullanarak çalıştıklarını görebilmek mümkündür. Ayrıca Safranbolu’da başarılı bir şekilde korunmuş kent dokusu ve konaklar Osmanlı dönemin de Müslüman-Rum-Ortodoks aile ve sosyal yaşantısı hakkında önemli bilgiler de vermektedir (Canbulat, 2016).

Safranbolu'nun kentsel sit ilan edilmesinde yapıların tek başlarına kültür varlığı olmasının ötesinde tarihi bir bütünlük göstermeleri etkili olmuştur (Bayazıt, 2014). Sadece evleri ile değil o evlerin sahiplerinin yaptıkları camiler, kahveler, türbeler, çeşmeler de kent bütününe oluşturan önemli unsurlardır. Bütün bu yapılar kent bütününe oluşturdukları için Safranbolu bir Osmanlı kenti olarak tüm yapılarıyla koruma altına alınmıştır. Safranbolu'da kent içi mekânsal yapıyı oluşturan belirgin farklılıklar gösteren başlıca üç farklı bölge bulunmaktadır. Bu bölgeler Şehir (Çukur, Çarşı), Kıranköy (Misak-ı Milli), Bağlar'dır.

Kent merkezinin farklı yükseklikler üzerinde kurulması ve çevresinde ormanların bulunması Çarşı kesimiyle Bağlar arasındaki sıcaklık farkından dolayı Safranbolu'da yazlık ve kışlık olmak üzere iki ayrı oturma düzeni kurulmuştur. Birincisi "Şehir" diye bilinen vadiler içerisindeki yerleşme yeridir. "Şehir" kışın oturlan kent parçasıdır. Daracık sokakları, han, hamam, cami ve çeşmeleriyle günümüze kadar korunmuş adeta 1/1 ölçekli bir maket bir müze görünümündedir (Çetinor, 1976).

Şekil 1: Vadi yamaçlarına konumlanmış Safranbolu Evleri (Kişisel arşiv, 2015)

Şehir 'de vadi yamaçlarına yerleşen evler birbirini örtmeden topografya ile uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Evlerin arkalarındaki kayalıklar duvar gibi yükselmekte ve evleri kışın sert rüzgârlardan korumaktadırlar (Günay, 2003).

Çarşı ve Bağlar arasında 3 km kadar mesafe olmasına rağmen iki bölge arasında büyük bir ısı ve iklim farklılığı görülmektedir. Bağlar bölgesinde yazlar serin kışlar soğuk geçmektedir (Tunçözgür, 2002). Yazları serin geçen Bağlar bölgesi Safranbolu halkının yazlık olarak kullandığı, geniş ve düzenli bahçeler içerisinde yapılaşmış alandır.

Çarşı ve Bağlar bölgesi arasında kalan ve yeni merkez alanı ile iç içe bulunan bölge Kıranköy'dür. Cumhuriyet dönemine kadar kentteki Rum azınlıklar yoğun bir şekilde Kıranköy'e yerleşmişlerdir. Mübadele döneminden sonra bu bölgedeki Rum nüfus ciddi oranda azalmıştır. Rum nüfusun buradan

ayrılması ve yeni merkezle iç içe olması sebebiyle bölge ciddi tahribata uğramıştır (Koruma amaçlı imar planı açıklama raporu). Kıranköy kesiminde yaşayan Rum azınlıkların evlerin de bulunan şaraphanelerden Safranbolu'da ve yakın çevresinde bağcılığın da çok gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır (Aktüre ve Şenyapılı, 1976).

Safranbolu evleri yüzyıl önceki Türk yaşayışını çok iyi yansıtan sağlam bir mimarlık bilgisi ile kurulmuşlardır. O devrin ekonomik kaynakları, kalabalık aile yapısından doğan yaşama biçimi, sanata dönüşen teknolojsi Safranbolu evlerini biçimlendirmiştir. Kent ve mahalle dokusundan evin bölümlerine kadar yüzyılların deneyinde geçmiş ve gelenekselleşmiş bir mimarlık ürünü olarak görülmektedir (Günay, 2003).

Safranbolu evlerinin inşasında yerleşim düzenleri, birbirine olan konumları, yeşil doku ile ilişkileri çevre ve iklime uyumun önemle göz önünde bulundurulmuştur. Yapılarda kullanılan malzeme ve bileşenlerin mekânlar ısı konforu sağlamaya dönük olarak akılcı bir şekilde tasarlanmıştır. Yazın serin kalabilen yazlık mekânlar, kışın ise, diğer odalara göre daha sıcak ve ısıtıldığında ısını kolay kaybetmeyen "kışık oda"lar akılcı tasarımın unsurlarıdır (Ulukavak, 2010).

Özellikle Osmanlı döneminde Safranbolu'nun ekonomik açıdan özel bir yeri vardır. Safranbolu bulunduğu stratejik konumu nedeniyle uzun yıllar önemli bir konaklama noktası olmuştur (Bayazıt, 2014). Tipik bir Osmanlı kenti özelliği gösteren Safranbolu'da Han-Hamam-Cami-Çarşı bir arada yer alırken Çarşı'nın orta noktasında satış yeri olarak bedesten yer almaktadır. Kentin en merkezi konumunda bulunan cami çevresinde dükkânlar sırlanmakta ve bu dükkânlarda çeşitli zanaat kollarına ait üretim yapılmaktaymış (Tuncel, 1980).

Kırsal alandan gelen göç nüfusu bölgede çeşitli zanaat dallarının gelişmesini sağlamış ve ekonomik anlamda Safranbolu'nun gelişimine önemli katkıda bulunmuştur. Safranbolu'da kentin zanaat üretiminde birinci planda bulunan dericilik ve bununla ilgili eylem kollarının geç devirde yapılan anıtsal yapılar arasında yayılmaları ve Çarşı içerisinde geniş yer tutmaları kırsal bölgeden gelenlerin kentin Türkleşmesine ve kendileriyle ilgili zanaat kollarının kente yerleşmesine yol açtığını göstermektedir. 19. yy' la kadar Safranbolu zanaat üretimini korumuş özellikle dericilik alanında üretim artışı göstermiştir. 1923 yılında Safranbolu'da 414 adet debbağ (derici), 430 adet yemenici, kunduracı vb., 135 adet manifaturacı ve iplikçi, 600 katırcı ve beygirci, 250 marangoz, 120 mutabiye ve 350 bez dokuma tezgâhı bulunuyormuş (Yazıcıoğlu ve Al, 1982).

Ancak 1937'de Karabük'te Sanayii Tesislerinin kurulması ve 1939 yılında Karabük Demir-Çelik fabrikalarının üretime başlaması, kentin yapısını hızla değiştirmiş ve halkın büyük bir kesimi sanayi alanında çalışmak üzere Karabük'e göç etmiştir. Şehir dışından Karabük'e çalışmaya gelenlerin bir kısmı da Karabük'te konut bulamayınca Safranbolu'luların tarihi evlerini

satın alarak bu evlerde yaşamaya başlamışlardır. Yeni ev sahiplerinin bu tarihi evlerde kendi ihtiyaçlarına göre tadilat yapmaya başlamaları konakların tarihi dokusunun hızla bozulmasına neden olmuştur. Bu olumsuz durumun farkına varan yerel yönetim 1975 yılında Safranbolu'yu koruma çalışmaları için ilk adımı atmıştır (Kuş ve Ulukavak, 2015).

Safranbolu'daki koruma yaklaşımı için iki aşamadan söz edilebilir. İlk aşama bilinçlenme, tanıma ve tanıtılma sürecidir. Bu süreç 1975'te Safranbolu'da düzenlenen Avrupa Mimari Miras Yılı etkinlikleri ile başlamış 1975, 1976, 1977 yıllarında İTÜ'nün Safranbolu Belediyesi ile beraber yürüttüğü "Safranbolu Mimarlık Değerleri ve Folkloru Haftaları" ile devam etmiştir. Yürütülen bu çalışmalar Safranbolu'da koruma bilincinin oluştururken birçok uzmanın da Safranbolu ile ilgili farkındalıklarının artmasını sağlamış ve Safranbolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından 1985 yılında, kentsel sit alanı ilan edilmiştir. İkinci aşama ise 1990 yılında başlayarak günümüze kadar devam eden süreçtir. Safranbolu Koruma İmar Planı 1991 yılında şehir planı İsmet Okyay'a hazırlanarak uygulamaya konulmuş (Ulukavak, 2007) ve Safranbolu 1994 yılında 614 sıra numarası ile UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin hazırladığı Dünya Miras Listesi'nde kültürel miras olarak yer almaya hak kazanmıştır.

Safranbolu'nun dünya miras listesine girmesi ile kenti koruma çalışmaları daha da önem kazanırken turizme yönelik yatırımların artması da ilçedeki turizm hareketliliğini olumlu yönde etkilemiştir (Türker, 2002). Kentin UNESCO üyeliği ve destinasyonun tanıtımının başarılı bir şekilde yapılması, ulusal ve uluslararası alanda Safranbolu'nun turistik imajının yüksek olması gibi hususlar Safranbolu'ya olan talebi her geçen gün arttırmıştır. Artan ziyaretçi talebi ve ticari kaygılar turizmin plansız bir şekilde gelişmesine neden olmuş tarihi kentte koruma-kullanma dengesi çoğu zaman göz ardı edilmiştir (Ceylan ve Somuncu, 2016).

Safranbolu'da hızla gelişmekte olan turizm faaliyetleri ve Karabük Demir Çelik fabrikası ilçedeki temel üretim sektörlerine (dericilik, safran, çavuş üzümü, sebze-meyve üreticiliği) tercih edilmiştir. Günümüzde geleneksel yaşam kültüründe ticari faaliyetlerden (tarım, hayvancılık, dericilik, el sanatları) elde edilen gelir yerini daha çok turizmden elde edilen gelire bırakmıştır. Varolan kültürel miras turizmin gelişmesine katkı sunarken, turizm faaliyetleri de kültürel mirasın korunması için finansal kaynak oluşturmuştur (Endresen, 1999).

Tarihi İpek Yolu üzerinde yüzyıllar boyunca ticaret ve yaşam merkezi olarak gelişmiş bir Osmanlı kenti olan Safranbolu tarihi kentsel dokusu ve kent kültürü ile özgünlüğünü korumuş bir kültürel peyzaja sahiptir (Bekci, Taşkan ve Bogenç, 2013).

Şekil 2: Safranbolu kültürel peyzajına ait bir görünüm (Kişisel arşiv, 2016)

Bu nedenle DMA Safranbolu'nun sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerden taviz vermeden koruma-kullanma-yaşatma dengesinin sağlandığı şeffaf ve eşgüdümlü bir Alan Yönetim Planına ihtiyacı vardır. Çünkü Safranbolu, artan turist sayısı ile birlikte yüksek gelir beklentisi içerisine girmiş halk yerel özelliklerden en fazla karı elde etmek adına ticari kaygıların etkisinde kalmış dolayısıyla bu durum özgün ve yerel özellikler için tehdit unsuru oluşturmuştur. Hem yaşanan bu sorunsallar hem de UNESCO'nun Miras alanları için Alan Yönetim Planı talebi DMA Safranbolu için Alan Yönetim Planı'nın başarılı bir şekilde hazırlanması gereğini yeniden ortaya koymuştur.

Dünya Miras Alanı Safranbolu için Yönetim Planı gerekliliğini incelediğimizde;

UNESCO koşulu olarak Yönetim Planı Gerekliliği: Dünya Mirası komitesi tarafından yayınlanmış olan "Operasyonel Kurallar" çalışmasında uzun vadeli ve sürdürülebilir koruma için Yönetim Planları vazgeçilmez yol göstericidirler.

Türkiye Cumhuriyeti Yasalarına Göre Gerekliliği: 5226 sayılı Kanunla değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun Ek-2a maddesi ve 3. maddesine ilave edilen tanımlar ile "Yönetim Alanı" ve "Yönetim Planı" kavramları ulusal hukuk mevzuatının içinde ilk defa yer almış ve doğrultuda ülkemizde yönetim planlarının sadece "Dünya Miras Alanları" için değil, tüm sit alanları için hazırlanması zorunluluk olmuştur.

Dünya Miras alanlarının evrensel değerini koruyabilmek, uzun vadeli koordinasyon sağlayabilmek ancak alan yönetim planı ile sağlanabilir. Yönetim Planı tüm bunları düzenleyecek temel doküman niteliğindedir.

Osmanlı kenti özelliği taşıyan Safranbolu sahip olduğu doğal ve kültürel değerler ile tüm dünya insanları için üstün evrensel değere sahiptir. Bu nedenle Safranbolu'nun korunarak geleceğe aktarılması insanlığın temel vazifelerinden biridir. UNESCO'nun bu süreçte koruma yaklaşımının, tüm paydaşlarla daha başarılı bir şekilde yapılabileceği düşüncesi ile gelişen Alan Yönetimi Planı tüm miras alanları için zorunluluk halini almış fakat

DMA Safranbolu için halen bir alan yönetim planı hazırlanmamıştır. Sınırlı imkânlar içerisinde çalışmalarını yürüten koruma ve yaşatmada görevli paydaşlar Safranbolu Alan yönetim planının hazırlanmasını bir takım nedenlerden dolayı ertelemişlerdir. Yapılan bu çalışma ile DMA Safranbolu için hazırlanacak olan Alan yönetim planına veri oluşturabilecektir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve geliştirilen öneriler Safranbolu'nun Alan yönetim planının geliştirilmesi sürecinde tüm paydaşlara ve plan yapıcılara rehber olabilecek niteliktedir.

Yöntem

Günümüzde imkânları kısıtlı, tüm problemlere çözüm bulmaya çalışmakta olan bir merkezi yönetimin geneli içinde, kısıtlı olan destekler ile Safranbolu korunmaya çalışılmakta artan göç, hızlı sanayileşme, derinlemesine düşünülmemiş yaklaşımları içeren turizm anlayışı yerleşimin üstün evrensel değerini tehdit etmektedir. Bu çalışmada Tarihi kenti tehdit eden bütün bu sorunlar ve sorunlara çözüm arayışı ile DMA Safranbolu Alan yönetim planı tema, hedef ve eylemlerini tespit etmeye odaklanılmıştır.

Bu çalışma 4 aşamadan oluşmaktadır (Şekil 2). Çalışmanın ilk aşamasını konu ile ilgili literatür taraması oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci aşamasında alana ilişkin doğal ve kültürel peyzaj değerleri detaylı olarak araştırılmıştır. Çalışmanın üçüncü aşamasında amaç örneklem alanının mevcut durumunu ortaya koyabilmek, problemleri tanımlamak ve paydaşların Safranbolu hakkındaki düşüncelerini ve algılarını tespit etmektir. Bunun için yerinde gözlem, inceleme ve ilgili taraflar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Burada 1.ve 2. aşamada elde edilen bulgular doğrultusunda kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Herhangi bir durum hakkında fazlaca bilgiye sahip birey ve durumların belirlenmesinde etkili bir araç olduğu için kartopu örneklem yöntemi seçilmiştir. Çünkü bu yöntem konu hakkında en çok kimler bilgi sahibi olabilir, bu konuyla ilgili kim ya da kimlerle görüşmeliyiz sorularına yanıt bulmamızı sağlarken çalışmanın konusu ile ilgili derinlemesine bilgi edinmemizi de olanak tanımaktadır (Patton, 1987). Çalışmanın bu aşamasında 20 farklı paydaş ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu kişiler: 4 akademisyen (Sanat tarihçi, mimar, turizmci), 3 mühendis (inşaat), 4 konak otel işletmecisi, 1 sivil toplum kuruluşu başkanı (kültür ve turizm), Safranbolu Belediye Başkanı, Karabük İl Kültür ve Turizm Müdürü, yerel halktan 5 kişi (esnaf) ve turizm danışma bürosu personelinden oluşmaktadır. Görüşmeler 30-120 dakika aralığında sürmüştür. Görüşmeler esnasında ses kaydı alınarak kayıtlar metne aktarılmış ve metinler üzerinden analiz yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için yüz yüze görüşme yapılan bireylere yönlendirici soru sormamaya özen gösterilmiştir. Çalışmanın problemi ve amacına göre hazırlanan Safranbolu'da yönetim planı gereksinimi, Safranbolu'da koruma, Safranbolu'da kentsel peyzaj ve yaşam kalitesi, Safranbolu'nun fırsatları ve Safranbolu'yu tehdit eden unsurlar, gelecekte

arzulanan Safranbolu ve bu beklentilerin karşılanması için yapılması gerekenler, hakkında yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur.

Çalışmanın son aşamasında DMA Safranbolu'ya yönelik olarak güçlü ve zayıf yönler ile tehdit ve fırsatların tespit edilmesi için SWOT analizi yapılmıştır. SWOT grupları; Üstünlükler (Strengths), Zayıflıklar (Weaknesses), Fırsatlar/Olanaklar (Opportunities) ve Tehditler/Tehlikeler (Threats) olarak dört ana başlık altında toplanmaktadır. Çözümlemelerinde en çok önem teşkil eden içsel ve dışsal faktörler incelenerek SWOT listelerinde ortaya konmaktadır. Stratejik planlamanın yapıldığı süreçte, içsel ve dışsal faktörler arasında başarılı bir denge kurulmaktadır. Aynı zamanda SWOT çalışmaları alternatif stratejilerin ele alınmasında, karşılaştırılmasında ve en uygun olanının belirlenmesinde kullanılabilir. Bu nedenle SWOT çalışması başarılı bir şekilde yapıldığında stratejilerin belirlenmesinde önemli bir araçtır (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007). Stratejik planlamalar için SWOT analizi bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (Dilek ve Kandemir, 2016). Çünkü SWOT analizi ile destinasyonlar, kuruluşlar ve firmalar zayıf yönlerinin üstesinden gelen, güçlü yönlerini ortaya koyan, fırsatları değerlendiren ve tehditlere dayanabilen stratejiler geliştirebilirler (Dilek ve Keskingöz, 2013).

DMA Safranbolu Alan Yönetim Plan'ının hedeflerinin belirlenmesi sürecinde SWOT analizinde kullanılan temalar çalışmanın 3. aşamasında elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu 6 tema: Yönetim ve Eşgüdüm, Turizm ve Tanıtım, Koruma ve Planlama, Kültürel Yapı ve Kültürel Mirası Destekleyen Ekonomik Girdiler, Eğitim, Bilinçlendirme ve Araştırma, Kentsel Peyzaj ve Yaşam Kalitesidir.

Belirlenen temalara yönelik hedefleri tespit etmek için Karabük Valisi, Karabük İl Kültür ve Turizm Müdürü, Karabük İl Afet ve Acil Durum Müdürü, Karabük Orman İşletme Müdürü, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü, Karabük Kent Konseyi temsilcisi, Karabük Belediyesi İmar Müdürü, Safranbolu Belediyesi Eski Başkanları, Safranbolu Kaymakamı, Safranbolu Belediyesi İmar Müdürü, Safranbolu Turizm Tesisi işletmecileri, Safranbolu Arasta Çarşısı Zanaatçıları, akademisyenler, Safranbolu İlçe Özel İdare Müdürü, Safranbolu Muhtarlar Derneği temsilcileri, Sivil toplum örgütü temsilcileri, çok sayıda yazar ve araştırmacıya belirlenen 6 temaya yönelik SWOT analizi yaptırılmıştır. Elde edilen bulgulardan DMA Safranbolu'nun Alan Yönetim Planı hedefleri belirlenmiş ve hedeflere yönelik eylemler geliştirilmiştir.

Elde edilen SWOT analizi bulguları, literatür ve teorik söylemler ile Türkiye'de alan yönetimine ilişkin yasal hükümlerin, veri analizi sonuçlarına ve uygulama ve/veya gerçeklemeye yönelik sorgulanması ve çalışmanın sorularının yanıtlanması ile elde edilen çıkarsamalara göre önerilerin geliştirilmesi yapılmıştır. Yapılan tüm çalışmalar sonucunda Dünya Miras Alanı Safranbolu için Alan Yönetim Planı tema, hedef ve hedeflere yönelik eylemler belirlenmiştir.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'nun Alan Yönetim Planının Geliştirilmesi Sürecinde; Tema, Hedef ve Eylemlerin Belirlenmesi Çiğden

1.
Aşama

Kavramsal çerçevenin oluşturulması

- Tarihi Çevre
- Kültürel Miras
- Koruma ve Koruma Yaklaşımları
- Yönetim Planı Kavramı

2.
Aşama

Safranbolu'nun Yapısal Durumu

Doğal ve Fiziki Yapı

Demografik Yapı

Sosyo-Ekonomik Yapı

3.
Aşama

Safranbolu Kapsamında Yürütülen Çalışmalar

Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim,
Özel Sektör ve Yöre Halkı ile yüz
yüze Görüşme

Çalışma Konusu ve Alanı İle İlgili
Uzmanlarla Görüşme

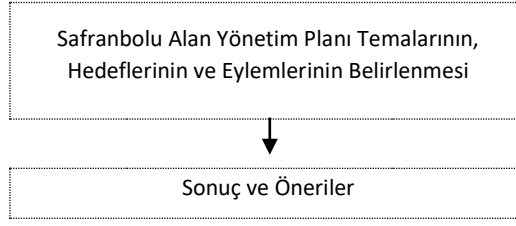
Doğal ve Kültürel Peyzaj
Değerlerinin İnceleme Gezileri,
Gözlemler ve Görsel Materyaller İle
Saptanması

Sayısal Verilerin CBS Yardımı İle
Eğim, Bakı, Yükseklik, Toprak,
Jeoloji, İmar Planı Analizlerinin
Yapılması ve Değerlendirilmesi

4.
Aşama

Yönetim Planı Tema Hedeflerinin Belirlenmesi İçin
Alana Yönelik Olarak Güçlü ve Zayıf Yönler İle
Tehdit ve Fırsatların Değerlendirilmesi İçin SWOT
Analizinin Yapılması

Şekil 2. Çalışmanın aşamaları

Bulgular

Alanın mevcut durumunun tespiti ve paydaşların alan hakkındaki bilgi ve beklentilerini belirlemeye yönelik yapılan yüz yüze görüşmeler ve incelenen raporlar doğrultusunda Alan yönetim planı temaları belirlenmiştir. Temalara yönelik hedefleri tespit etmek için paydaşlarla yarı yapılandırılmış derinlemesine yüz yüze görüşmeler de bulunularak paydaşlara çalışma alanına özel SWOT (Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) analizi yaptırılmıştır. Merkezi ve yerel yönetim yetkilileri, çalışanları, kamu kurum yetkilileri ve çalışanları ve yöre halkı ile yapılan yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler sonucu belirlenen temalara yönelik tespit edilen bulgulardan aşağıdaki hedefler ve eylemler DMA Safranbolu için önerilmiştir.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'da "Yönetim ve Eşgüdüm" temasına yönelik belirlenen hedefler ve eylemler;

- Hedef 1: Alanda yetkili kurumlar arası etkin ve verimli bir örgütlenme sağlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir.
- Hedef 2: Yerel yönetimlerde çeşitli kademelerde görev yapan çalışanlara DMA Safranbolu hakkındaki farkındalığının artırılmasına yönelik eğitimler verilmelidir.
- Hedef 3: Alan Yönetimi Planı'nın tanımlanması ve gerekliliğinin anlatılması sağlanmalıdır.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'da "Turizm ve Tanıtım" temasına yönelik hedefler ve eylemler;

- Hedef 1: Safranbolu ve yakın çevresi için öncelikle koruma-kullanma dengesi kurularak sürdürülebilirlik sağlanmalıdır.
- Hedef 2: Dünya Miras Alanı Safranbolu için başarılı ve özgün rehberlik hizmetleri verilmeli ve "Ziyaretçi Yönetim Planı" hazırlanmalıdır.
- Hedef 3: Safranbolu'da kültürel turizme ek olarak eko turizm, termal turizm gibi farklı turizm uygulamalarının planlanması ve ziyaretçilerin alanda daha uzun süre vakit geçirmeleri sağlanmalıdır.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'da "Koruma ve Planlama" temasına yönelik hedefler ve eylemler

- Hedef 1: Dünya Miras Alanı Safranbolu'da ulusal ve uluslararası koruma kriterleri ile uyumlu projelendirme ve uygulamaların gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Hedef 2: Safranbolu Koruma Amaçlı İmar Planı, Safranbolu'nun sosyolojik, ekonomik ve ekolojik özelliklerine bağlı olarak alanın tüm paydaşları ile ortak çalışmalar yapılarak revize edilmelidir.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'da "Kültürel Yapı ve Kültürel Mirası Destekleyen Ekonomik Girdiler" temasına yönelik hedefler ve eylemler

- Hedef 1: Tarım sektörünün kültür turizmi ve sürdürülebilir gelişme ile uyumlu biçimde geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Hedef 2: Safranbolu'da somut olmayan kültürel miras olarak geleneksel üretimin kültür turizmi ile uyumlu biçimde gelişmesi sağlanmalıdır.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'da "Eğitim, Bilinçlendirme ve Araştırma" temasına yönelik hedefler ve eylemler

- Hedef 1: DMA Safranbolu'nun özgün değerleri ve UNESCO üyesi olmanın avantajları hakkında yerel halkın bilgilendirilmesi ve bu konuda eğitimlere ağırlık verilmesi.
- Hedef 2: Doğal ve Kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması.
- Hedef 3: Kültür varlıklarının sürdürülebilirliği için geleneksel yapı ustalarının yetiştirilerek usta-çırak ilişkisinin devam ettirilmesi koruma süreçlerinin sağlıklı yürütülebilmesi açısından önem taşımaktadır.
- Hedef 4: DMA Safranbolu'nun okunabilirliğinin artırılması sağlanmalıdır.
- Hedef 5: Safranbolu hakkında araştırmaların yapılması ve bu araştırmaların desteklenmesi.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'da "Kentsel Peyzaj ve Yaşam Kalitesi" temasına yönelik hedefler ve eylemler

- Hedef 1: Safranbolu için kentsel tasarım rehberi hazırlanmalıdır.
- Hedef 2: Tarihi kentsel peyzajın korunması, iyileştirilmesi ile sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

- Hedef 3: Kentsel sit alanında ulaşım ve yol dokusu yeniden ele alınarak değerlendirilmeli otopark ve araç trafiği düzenlenerek özellikle yayalar için kolay erişim imkânları sağlanmalıdır.

Sonuç

Tüm dünyada Uluslararası kuruluşların 1980'li yıllarla beraber korumaya olan ilgisinin artması çağdaş koruma yaklaşımlarının benimsenmesinde önemli bir adım olmuştur. Yakın geçmişe kadar korumanın sadece fiziksel boyutu ön plandayken artık ekonomik ve sosyal boyutu da göz önüne alınarak koruma ve gelişme bir bütün halinde ele alınmaya başlanmıştır. Koruma da katılımcı ve sürdürülebilir yaklaşım Alan Yönetimi kavramını doğurmuştur. Koruma ve gelişmenin birlikte ilerlemesi düşüncesi UNESCO Dünya Mirası Komitesi'nin çalışmalarını hızlandırmış doğal ve kültürel miras alanlarına verilmesi gereken önemi arttırmıştır. Böylece Dünya Mirası Listesinde yer alan ya da almak isteyen miras alanlarının doğal ve kültürel kaynakların akılcı kullanımını öngören alan yönetim planı hazırlaması gerekliliği gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada DMA Safranbolu'nun doğal ve kültürel sit alanlarının sürdürülebilir korunması ve geliştirilmesine yönelik şeffaf, katılımcı ve eşgüdüm ilkeleri doğrultusunda Alan yönetimi planının tema, hedef ve eylemlerinin belirlenmiştir. Çalışma ile DMA Safranbolu'nun korunarak geliştirilmesi amacıyla sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal oluşumuna yönelik hedef ve eylemler tanımlanarak kültürel miras alan yönetim modeline girdi teşkil edecek veriler oluşturulmuştur. DMA Safranbolu için önerilen Alan Yönetim Planı ile uygulamaların gerçekleştirilmesi halinde belirlenen hedeflere ulaşmak mümkün olacaktır. Belirlenen hedefler ile varılacak başlıca sonuçlar aşağıdaki gibidir;

Yönetim ve eşgüdüm temasının hedefleri ile sürdürülebilir bir Safranbolu için şeffaf, katılımcı ve eşgüdüm içerisinde bir alan yönetimi sağlanmış olacaktır. Alan yönetimi planının kurgulanması ve uygulamaya geçirilmesi aşamasında kamu kurum ve kuruluşları, akademik topluluklar ve sivil toplum örgütleri başlıca paydaşlar arasında yer almalıdır. Alan yönetimi plan temalarının belirlenmesi, tanımlanan hedeflere ulaşılması ve eylemlerin gerçekleştirilmesi, söz konusu paydaşların eşgüdüm düzeyinin artırılması ile mümkün olacaktır. DMA Safranbolu ile ilgili yapılacak her türlü uygulama ve denetimde kurumlar arası mevzuata bağlı olarak bir takım kargaşalar yaşandığı görülmüştür. Öncelikle yasal mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılarak, kurumlar arası görevler, yetkiler ve sorumluluklar açıkça belirlenmeli, fiziksel planlama ve uygulama çalışmaları için, donanımlı teknik kadro, kurum ve kuruluşlara görev verilmelidir. Eşgüdümün sağlanması ve sürekli denetimi için farklı kurumlardan ve disiplinlerden oluşacak bağımsız bir birim oluşturulmalıdır.

Kültürel mirasın koruma kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele alınması, eşsiz kültürel mirasımızı tanıtmak ve

tüm insanlığı bunları paylaşmaya davet ederek korumak açısından büyük önem taşımaktadır. Koruma ve kullanma dengesinin sürdürülebilirlik ilkelerini bu doğrultuda belirleyerek, tanıtım ve turizm faaliyetleri ile ziyaretçi yönetimi konularında tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak yeniden planlamak ve uygulamak gerekmektedir. Doğal ve kültürel miras alanları ile turizm arasındaki ilişki dinamiktir. Ziyaretçiler, ev sahipleri ve işletmeciler arasında paylaşılan değerlerin yanı sıra çatışan değerler söz konusu olabilmektedir. Bu ilişkinin günümüz ve gelecek kuşaklar için ortak bir paydada sürdürülebilir biçimde yönetilmesi tüm taraflar için olumlu olacaktır. Sürdürülebilir turizm, turizme kaynak oluşturan doğal, kültürel ve yerel değerlerin korunarak geliştirilmesi ile sağlanabilir (Çubuk, 1996). Bu bağlamda turizm ve tanıtım hedefleri ile bölgenin turizm potansiyelinin artırılması sağlanırken, ziyaretçi yönetimi ile yöreye gelen ziyaretçilerin memnun ayrılması ve tekrar gelişleri sağlanmış olacaktır.

Bilinçli ve düzenli bir biçimde korunabilmiş tarihi çevreler ilgi çekici ve öğretici olurken bireyler arasındaki sosyal ilişkileri de olumlu yönde etkilemektedir (Ahunbay, 2009). DMA Safranbolu için geliştirilen koruma ve planlama hedefleri doğal ve kültürel peyzaj kaynakları sürdürülebilir şekilde korunacaktır.

Safranbolu' da bir çok sivil mimari örneği (cami, hamam, çarşı, çeşme) restorasyon maliyetlerinin yüksek olması nedeni ile restore edilememiş, ucuz kira geliri ile sağlanan yaşam standardı, düşük konut sınıfında değerlendirilmiştir. Ayrıca bu yapılar sahibi tarafından restore edilemediği için ya terk edilmiş ya da düşük ücretlerle kiraya verilmiştir. Terk edilmiş birçok yapı örneği bugün ya yıkılmış ya da yıkılmak üzeredir. Yok olmak üzere olan mimari öğelerimizin restorasyonu için bilindiği gibi UNESCO'dan, Dünya Mirası Fonu'ndan, ulusal ve uluslararası fonlardan, sivil toplum/meslek kuruluşlarından ve özel sektör yatırım ve kaynaklarından faydalanılmalıdır.

Safranbolu'da çağdaş koruma yaklaşımlarına uygun olarak, ulusal ve uluslararası koruma kriterleri bağlamında projelendirme ve uygulamaların gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Restorasyon uygulamalarında yaşanan sorunları önlemeye yönelik geçmişte olduğu gibi günümüzde de lonca birlikleri kurulmalı restorasyonda çalışacak ustalar buralarda yetiştirilmelidir. Bu birliklerde eğitilmiş restoratörler, kalifiye işçiler ve ustalar yetiştirilmelidir. Başarılı restorasyon çalışmaları tarihi kent geçmişinin geleceğe aktarılmasında önemli rol oynayacaktır. 18. ve 19. yüzyıl Türk tarihini, kültürünü, ekonomisini, yaşam biçimini ve teknolojisini yansıtan Safranbolu evlerinin ahşap taşıyıcı sistem elemanları Sarıçam (*Pinus brutia* L.) ve Köknar (*Abies* sp.) türü ağaçların kerestesi ile yapılmıştır. Restorasyon çalışmalarında kullanılacak malzemenin temini için ilgili kurumlar ile ortak çalışmalar yürütülmelidir. Ayrıca koruma ile ilgili alanlarda iş yapan firmalarda ve ilgili kamu kurumlarında Sanat Tarihçisi, Arkeolog, Mimar, Restorasyon Uzmanı Mimar, Restoratör gibi uzman

sayılarının artırılması, restorasyon uygulamaları yapacak firmalarda restorasyon uygulama tecrübesi ve usta sertifikalı kişilerin çalışmasının aranması ve yerel işgücünden yararlanılmalıdır.

Washington Deklerasyonu ile kentsel korumanın tüm düzeylerdeki kentsel planlama politikaları ve sosyo-ekonomik gelişme ile entegre edilmesi ifade edilmektedir. Kültürel yapı ve kültürel mirası destekleyen ekonomik girdiler hedefleri ile Safranbolu'da zanaatçılık yeniden hayata geçirilerek bölgenin sosyo-ekonomik gelişimi sağlanacaktır.

Kaybolmaya yüz tutmuş olan zanaatların sürdürülebilirliği sağlanırken zanaat ürünleri turistik eşyaya dönüştürülerek kültür turizmi açısından katkı sağlayacak (Yeni ve Çetin, 2015) ve ziyaretçilerin alabilecekleri yöreye özgü yeni ürünlerin satıldığı dükkânların varlığı da turistik ürünlere olan talebi arttıracaktır. Turizm sektörüne bağlı olarak artan bu talep bölge ekonomisinin iyileşmesi ve kalkınması açısından da önem arz etmektedir (Gürbüz, 2002).

Miras alanlarının zarar görmesinin başlıca nedenlerinden biri de, toplumun miras alanlarının önemini farkında olmamasıdır. Miras bilinci mirasın korunması ve yönetiminin önemli bir bileşenidir. Dolayısıyla eğitim, farkındalık ve araştırma hedefleri ile hem ziyaretçiler hem de bölgede yaşayanlara yönelik olarak korumada farkındalık artırılmış olacaktır. Kültürel değerleri, gelecek nesillerden emanet aldığımız bilinci ile korumak ve geliştirmek tüm bireylerin görevidir ve toplumda bu bilinci oluşturmaya yönelik verilecek eğitimler bireylerin daha duyarlı olmasını sağlayabilecektir. Ayrıca akademik düzeyde yürütülecek kapsamlı bilimsel araştırmaların Safranbolu Dünya Mirasının korunmasına, geliştirilmesine ve gelecek kuşaklara aktarılmasına önemli katkılar sunabilir. Bu çerçevede örneğin alana ait tarihi belgelerin ve eserlerin ya da elektronik kopyalarının araştırmacıların hizmetine sunulması yararlı olabilir. Ayrıca DMA Safranbolu ile ilgili her türlü bilimsel çalışmalar dünya mirasının daha iyi korunması, uluslararası platformlarda tanınması ve geleceğe aktarılmasında önemli rol oynayacaktır.

Kentsel peyzaj ve yaşam kalitesi hedefleri tarihi kentsel peyzajın dinamik karakterini korurken sürdürülebilir kullanımı ile sosyal ve fonksiyonel çeşitlilik sağlanarak insanların yaşadığı peyzajın kalitesi artmış olacaktır.

DMA Safranbolu'da kentsel peyzaj kültür varlıklarının bireyler tarafından algılanmasını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bireyler üzerinde pozitif etki bırakabilmek adına sokak döşemeleri, sokak mobilyaları, aydınlatma elemanları, çöp kutuları, çiçeklikler, oturma bankları, otobüs durakları alanın karakterine uygun malzeme ve üslupta seçilerek tarihi kentsel peyzaj ile uyumlu bir şekilde tasarlanmalıdır. Kentteki otobüs durakları göze çarpmayacak şekilde saydam camdan yapılarak tarihi kent ile uyumlu basit bir çatı olarak tasarlanmalıdır. Kentin birçok noktasında ahşap bankların kullanılması kent sakinleri ve turistler

için önem taşımaktadır. Ayrıca gezi güzergâhları boyunca kısa süreli dinleme mekânları düzenlenmelidir. Kent içerisindeki donatı elemanları kentin kimliğine uygun bir şekilde tasarlanmalı Çarşı, Bağlar ve Kıranköy bölgesi başta olmak üzere Safranbolu kentsel sit alanında yolların biçimi orijinal kaplama özellikleri korunmalı ve aynı malzeme ile onarılmalıdır. Fiziksel engelliler, yaşlı ve bebekli anneler için önemli bir sorun olan yaya yollarındaki malzemelerin, özgün doku ile uyumlu, düzgün ve sıkı olmasına dikkat edilmelidir. Yapılacak bu düzenlemeler ile tarihi kentsel peyzajın dinamik karakteri korunurken sürdürülebilir kullanımı ile sosyal ve fonksiyonel çeşitlilik sağlanarak insanların yaşadığı peyzajın kalitesi artmış olacaktır. Doğal ve kültürel peyzaj alanlarının dengeli ve sürdürülebilir kullanımı gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da karşılamış olacaktır.

Yönetim planı koruma alanlarında görev yapan yöneticiler için alanın korunması ve geliştirilmesinde önemli bir doküman niteliğindedir. Bu anlamda hazırlanan bu çalışma ile DMA Safranbolu'nun yönetim planı hazırlama sürecine rehberlik etmek amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Aktüre, S. ve Şenyapılı, T. (1976). Safranbolu'da mekânsal yapının gösterdiği nitelikler ve koruma önerilerinin düşündürdükleri. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi* 2(1), 61-96.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayazıt, N. (2014). *Safranbolu geleneksel konutları ve toplumsal değişme*. 9. Kültür yayını. İstanbul: Safranbolu Belediyesi Safranbolu Araştırmaları Merkezi.
- Bekci B., Taşkan G., Bogenç Ç. (2013). A habitant-focused approach to the concept of eco-city at industrialized cities with a rural city character (Bartın-Karabük) Turkey sample. *Journal of Food, Agriculture & Environment*. 11(2), 867-872
- Bridgwood, B. ve Lennie, L. (2009). *History, performance and conservation*. New York: Taylor&Francis Group.
- Canbulat, İ. (2016). "Safranbolu", *UNESCO world heritage in Turkey*, Ankara: Turkish national commission for UNESCO. s.225-251.
- Ceylan, S., Somuncu, M. (2016). Kültür turizmi alanlarında turizmin çeşitlendirilmesine eleştirel bir bakış: Safranbolu UNESCO dünya miras alanı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi* 1 (1).
- Cleere, H. (1993). *Archaeological resource management in the United Kingdom*, United Kingdom: Allan Sutton Publishing.
- Comer, D.C. (2002). *Guide for producing site management plans: planning for sustainable management of archaeological and historic sites*, United Kingdom: Allan Sutton Publishing.
- Çetinor, B. (1976). Safranbolu evleri. *İlgi Dergisi* 10 (23).
- Çubuk, M. (1996 Kasım). Sürdürülebilir turizm: Turizm planlamasına ekolojik yaklaşım. *Türkiye'de 19. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Alanya*, (s.7-9).

- Dilek, S., Kandemir, O. (2013). In the process of global crisis the importance of tourism in decreasing regional development differences: An evaluation of Kastamonu province in Turkey. *International Journal of Management & Innovation* 5(1), 12-30
- Dilek, S., Keskingöz, H. (2016). SWOT analysis of Safranbolu city in terms of tourism. *Journal of Research in Business & Social Science* 5 (1), 54-64. doi:0.20525/ijrbs.v5i1.48
- Gürbüz, A. (2002). Yerel Kalkınma Stratejisi İçinde Turizm ve Safranbolu. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (s.29-48).
- Emiroğlu, M. (1981). Korunması gereken örnek bir kentimiz, No: 297. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını*.
- Endresen, K. (1999). *Sustainable tourism and cultural heritage: a review of development assistance and its potential to promote sustainability*. France: Nordic World Heritage Office.
- Feilden, B. ve Jokilehto, J. (1993). *Management guidelines for world cultural heritage sites*, Rome: International centre for the study of the preservation and restoration of cultural property.
- Günay, R. (2003). *Safranbolu evleri*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 94.
- Kejanlı T., Akın C. T., Yılmaz A. (2007). Türkiye’de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 179-196. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69926>
- Kuş, A. ve Ulukavak, K. (2015). *Safranbolu: Korumada 40. yıl (1975-2015)*, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları 2. İstanbul: Göksu Ofset Matbaacılık.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2005). Kanun No: 2863, Kabul Tarihi: 21.7.1983, Yayın Tarihi: 23.7.1983 Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0>
- Lodge, B. ve Terrace, H. (2006). *Durham Riverbanks management plan*, Durham City Council. Erişim adresi: [www.durhamcity.gov.uk/Pid/5142 - 26k](http://www.durhamcity.gov.uk/Pid/5142-26k), (30.03.07).
- Patton, M.Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*, Newbury Park. California: Sage Publication.
- Rodwell, D. (2007). *Conservation and sustainability in historic cities*, Singapore: Blackwell Publishing.
- Somuncu, M., Yiğit, T., Bölükbaşı, E. (2009). *Safranbolu raporu*, Türkiye’nin dünya miras alanları koruma ve yönetimde güncel durumlar. *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi*, Ankara. 215-240.
- Srivastava, S. (2015). A study of awareness of cultural heritage among the teachers at university level. *Universal Journal of Educational Research* 3(5), 336-344.
- Thomas, L., Middleton, J. ve Phillips, A. (2003). *Guidelines for management planning of protected areas, world commission on protected areas (WCPA)*. Erişim adresi: www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/guidelines.htm, (21.02.07).
- Thorsell, J. (1995). *A practical approach to the preparation of management plans for natural heritage sites*. France: UNESCO World Heritage Centre.

Dünya Miras Alanı Safranbolu'nun Alan Yönetim Planının Geliştirilmesi Sürecinde; Tema, Hedef ve Eylemlerin Belirlenmesi Çiğden

Tuncel, M. (1980). Türkiye'de kent yerleşmelerinin tarihçesine toplu bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 23, 123-157.

Tunçözgür, Ü. (2002). *Dünü ve bugünü ile Safranbolu*. Karabük: Işıl Yayıncılık.

Türker, N. (2002). Cultural tourism in Safranbolu. 12. *International Research Conference of the Council for Australian University Tourism and Hospitality Education, 6-9 February 2002 Western Australia*, Bildiriler içinde (s.76 -77).

Ulukavak, K. (2007). *Bir Safranbolu'lunun penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler-Denemeler)*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

Ulukavak, K. (2010). *Safranbolu'da bir zaman bir başkan (1974-1980)* 2. Basım. Karabük: Safranbolu Belediyesi.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, World Heritage Centre. (2007). Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention. Erişim adresi: whc.unesco.org/opgutoc.htm (15.03.07).

Yazıcıoğlu, H. ve Al, M. (1982). *Safranbolu, Karabük, Ulus, Eflâni. tarihçe, kaynaklar*. Karabük: Özer Matbaası.

Yeni, Ö. ve Çetin, Y. (2015). Kastamonu/Daday'da son demlerini yaşayan geleneksel bir zanaat: Külekçilik zanaatı, *International Journal of Social Science* 33, 69-78.

Yürü, N. (2009). *Kentsel sit alan yönetimi-İstanbul, Beyoğlu örneği* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1545/1558

**Sağlık Çalışanlarının Üniversitelere Geçiş Süreçlerini Etkileyen
Unsurlar**

Factors Affecting the Transition Process of Healthcare Professionals
to Universities

Nükhet BAYER

Dr. Öğretim Üyesi, Lokman Hekim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ass.
Asst.Prof., Lokman Hekim University, Faculty of Health Sciences
nukhetbayer@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0003-3177-0596

Ece ZEYBEK YILMAZ

Öğretim Görevlisi, Arel Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Lecturer,
Lecturer , Arel University, School of Applied Sciences
ece.zeybek@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6708-9017

Ayhan BAYRAM

Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, Görele Uyg. Bilimler Yüksekokulu Ass.
Asst.Prof., Giresun University, School of Görele Applied Sciences
ayhan_bayram1987@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0003-0640-8106

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 14.02.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 27.07.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.08.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: BAYER, N, ZEYBEK YILMAZ, E, BAYRAM, A. (2019). Sağlık Çalışanlarının Üniversitelere Geçiş Süreçlerini Etkileyen Unsurlar. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1545-1558. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/527148>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Sağlık Çalışanlarının Üniversitelere Geçiş Süreçlerini Etkileyen Unsurlar

Öz

Çalışmanın amacı daha önce kliniklerde doktor, hemşire ve fizyoterapist olarak çalışan daha sonra istifa ederek üniversitelerde öğretim elemanı olan sağlık çalışanlarının üniversiteye geçiş süreçleri ve bu süreçlerini etkileyen etmenleri belirlemektir. Araştırmada 7 tanesi hemşirelik ve sağlık hizmetleri bölümünde, 3 tanesi fizyoterapi-rehabilitasyon bölümünde ve 2 tanesi de tıp fakültesinde görev yapan öğretim elemanlarına nitel araştırma yöntemlerinden biçimsel mülakat yöntemiyle hazırlanan sorular sorulmuştur. Biçimsel mülakat yöntemiyle elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmada NVivo 12 ProNitel Veri Analiz Programı kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda klinikler ve üniversitelerin çalışma şartları ve mobing durumlarına göre farklılık gösterdiği, ücret açısından çok fazla bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Üniversitelere geçiş nedenlerinin çalışma şartlarının zorluğu, iş yoğunluğu, kişisel gelişim, vb etkenlerden kaynaklandığı, kliniklerle üniversitelerin iş birliği yapmaları gerektiği ve klinik deneyimi olan akademisyenlerin öğrenciler üzerinde daha etkili olabileceği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ders, Eğitim, İş, Sağlık sektörü, Tecrübe.

Factors Affecting the Transition Process of Healthcare Professionals to Universities

Abstract

The purpose of the study is to determine the transition process of healthcare professionals, who had worked in clinics as doctors, nurses and physiotherapists before and then resigned and begun to work as university instructors, to universities, as well as factors affecting these processes. In the study, the instructors 7 of whom work in the department of nursing and health services, 3 in the department of physiotherapy-rehabilitation and 2 in the medical faculty were asked questions prepared via stylistic interview method, which is among qualitative research methods. Content analysis was applied to the data acquired via stylistic interview method. Analyses in the study were carried out using the NVivo 12 ProNitel Data Analysis Software. As a result of the analyses, it was determined that clinics and universities varied according to their working conditions and mobbing statuses; however, there was not much difference in terms of wage. It was found that the reasons of transition to universities arised from factors such as difficult working conditions, workload, personal development; clinics and universities had to cooperate and academicians with clinical experience would be more effective on students.

Keywords: Lesson, Education, Job, Health sector, Experience.

Giriş

Günümüz iş dünyasında, kurumlar nitelikli çalışanları temin etme ve mevcut nitelikli çalışan kadrosunu korumaya yönelik tutum ve davranışlar gösterirken, iş görenler de yaşamları boyunca şartları daha iyi olan kurumlar tarafından istihdam edilme beklentisi içerisindeyler. Çalışanlar, kendilerini tatminsiz ve gerilim altında hissettiklerinde, çalışma hayatının ortaya çıkardığı sıkıntı ve baskılardan kurtulmak amacıyla başvurdukları çözüm yolları arasında gönüllü olarak işten ayrılma veya istifa davranışları yer almaktadır (Eroğlu, 2000). Bedeian'a (2007) göre işi bırakma isteğine sebep oluşturabilecek kurumsal etkenler çözülmesi beklenen sorunlar gibi görülmektedirler. Çünkü bu etkenler çalışanların kuruma karşı negatif düşünce ve hareketler içerisine girmelerine sebebiyet vermektedir (Aktaran Özdoğan, 2016). Ayrıca kurumlar daha iyi ve etkili çalışma koşulları oluşturmak, yeniden yapılandırma uğraşları ile yüksek performans sağlayarak iş değişikliği ve çeşitlendirmesi çalışmalarını da yapabilmektedir (Cheung, 2005). Her ne sebeple olursa olsun işgörenin işini bırakması kurumları son derece yakından ilgilendiren bir durumdur. Zira işini bırakan işgörenin yerini doldurmak, işin devamlılığı ve kalitesi için kaçınılmazdır.

Sağlık Çalışanlarının İşten Ayrılma Süreci

Tüm dünya ülkelerinde sağlık çalışanları, sağlıkla ilgili hedeflere ulaşma sürecinde sağlık sisteminin en önemli yapı taşı oluşturmaktadır. Küresel çapta önümüzdeki yıllarda daha da artmasından endişelenilen yaklaşık 7,2 milyon sağlık çalışanı açığı olduğu tahmin edilmektedir (Ferede, Kibret, Million, Simeneh, Belay ve Hailemariam, 2018). Sağlık sektöründe işgücü sıkıntısı en büyük zorluklar arasında yer almaktadır. Sağlık çalışanlarının görevlerini sürdürme veya görevden ayrılma kararları, bireysel, örgütsel ve işle ilgili çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Nitelikli sağlık çalışanlarının işten ayrılması, sağlık kuruluşlarının yanı sıra bir bütün olarak değerlendirildiğinde tüm sağlık sektörü için çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Özellikle hasta ihtiyaçlarının karşılanması ve kaliteli hasta bakımı sağlanması kapasitesi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca artan iş yükü, personel yetersizliği, çalışanlarda moral bozukluğu ve daha fazla strese yol açmaktadır (Almaki, Fitzgerald ve Clark, 2012; Kaddourah, Abu-Shaheen ve Al-Tannir, 2018). Sağlık sektörü gibi hizmetin yoğun olduğu kurumlarda insan kaynağının önemi ve kolay yetişmediği göz önünde bulundurulduğunda, iş bırakma sonucu ortaya çıkan insan kaynağı açığının yerine konması kurumların bu konu üzerinde önemle durmasını gerektirir. İş bırakmanın nedenleri ortadan kaldırıldığında, işgören devir oranı düşecek, iş bırakan işgörenin yerine birini bulma zorunluluğu ortadan kalkacak, yeni işe alınan işgörenin de yetiştirilmesi için geçen zaman ve işgücü kaybı da söz konusu olmayacaktır (Çamlıbel, 2010). Sağlık kurumlarında iş bırakma oranlarının en yüksek üst yöneticiler ve hemşirelerde olduğu belirlenmiştir (Lee, Dai, Chang, Chang, Yao ve Liu, 2017). Hastaneler hastalarına mükemmel kalitede bakım sağlamak için

Daha önce sağlık kurumlarında görev yapan doktorlar, hemşireler ve fizyoterapistlerin üniversitelere geçiş süreci ve bu süreci etkileyen etmenler belirlenerek, uygulama şekilleri arasındaki farklılıklar ele alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya başlamadan önce Lokman Hekim Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (2019/03-01) gerekli yazılı izinler ve katılımcılara araştırma hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılarak olurları alınmıştır. Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden, ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede örneklem, problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulmaktadır (Büyüköztürk, 2012). Ölçüt örnekleme göre belirlenen kişilerle nitel araştırma yöntemlerinden biçimsel mülakat yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmada sağlık çalışanlarının çalıştıkları sağlık kurumlarından ayrılarak üniversitelere geçiş sürecini etkileyen etmenleri belirlemek amacıyla yapılan biçimsel mülakatta yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Literatür taraması yapılarak araştırmacı tarafından oluşturulan görüşme formu beş sorudan oluşmaktadır. Hazırlanan sorular; demografik, katılımcıların mevcut işinden ayrılarak akademisyen olma nedenleri, eski ve yeni görevleri arasındaki farklılıklar, saha deneyimi olan ve olmayan akademisyenlerin özellikleri arasındaki farklılıklarla eğitim sistemi ile ilgili konuları içermektedir. Kapsam geçerliliği için uzman görüşüne başvurulmuş ve form üzerinde ön görülen değişiklikler yapılarak anlaşılabilirliğini test etmek için ön uygulama yapılmıştır. Görüşmeler, Mart/2019 döneminde katılımcıların belirlediği yer ve zamanda 15-20 dakikalık zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından katılımcıların bilgisi dahilinde ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırmanın temel soruları şu şekildedir:

1. Sağlık çalışanlarının iş değiştirme nedenleri nelerdir?
2. Sağlık çalışanlarının iş değiştirmelerini etkileyen kişisel, mesleki ve kurumsal faktörler nelerdir?
3. Sağlık çalışanlarının eski işi ve akademisyen olmaları arasındaki farklılıklar nelerdir?
4. Kliniklerde çalışarak uygulama deneyimi olan ve olmayan akademisyenlerin eğitimci rolleri arasındaki farklılıklar nelerdir?

Verilerin Analizi

Araştırmanın katılımcıları üniversitelerde öğretim elemanı olan 12 kişiden oluşmaktadır. İlgili öğretim elemanlarının 7 tanesi hemşirelik ve sağlık hizmetleri bölümünde, 3 tanesi fizyoterapi-rehabilitasyon bölümünde ve 2 tanesi de tıp fakültesinde görevlidir. Araştırmanın yapılabilmesi için her bir katılımcıdan yazılı ve sözlü izinler alınmıştır. Katılımcıların dağılımının eşit olmamasının temel nedeni, araştırma yapılan bölümlerde çalışan sayısının oransal farklılık göstermesidir. Bu doğrultuda biçimsel mülakat yöntemiyle

elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır (Karasar, 2012). İçerik analizi (Creswell, 2017); a) benzer kuramsal düşünceyi örnekleyen verileri betimlemek ve ilişkilendirmek amacıyla kodlama, b) kodları gruplandırmak ve kategorilere ayırma ve c) aralarındaki ilişkiyi ortaya koyacak sorularla kategori-tema uyumunu belirleme şeklinde ifade edilmektedir. Araştırma kapsamında katılımcı görüşleri NVivo 12 Pro'ya aktarıldıktan sonra oluşturulan kodlar ve temalar düzenlenerek bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. NVivo ile oluşturulan temalar doğrultusunda katılımcıların görevleri ve görev değişikliğine iten faktörler ortaya konularak, iş doyumunu ve çalışma şartlarının doktor, hemşire ve fizyoterapistlerin üniversitelere geçiş sürecine olan etkisi incelenmiştir. Ayrıca saha tecrübesinin ders anlatma sürecine olan katkısı incelenmiş ve eğitim sisteminin saha uygulamalarındaki etkisi tartışılarak geliştirilmesine yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

Bulgular

Örneklem grubuna ilişkin sosyo-demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Grubuna İlişkin Sosyo-Demografik Bilgiler

	Fre.	%
Cinsiyet		
Erkek	2	16,67
Kadın	10	83,33
Yaş		
25-29 Yaş Arası	2	16,67
30-34 Yaş Arası	4	33,33
35 Yaş ve Üzeri	6	50
Eğitim Durumu		
Yüksek Lisans	3	25
Doktora	9	75
Görev Yapılan Bölüm		
Hemşire	7	58,33
Doktor	2	16,67
Fizyoterapist	3	25
Kliniklerde Çalışma Süresi		
3-8 Yıl Arası	4	33,33
9-12 Yıl Arası	5	41,67
13 Yıl ve Üzeri	3	25

Araştırmaya katılanların büyük bir kısmının kadın (%83,3), 35 yaş ve üzerinde oldukları (%50), eğitim durumlarının doktora (%75), hemşirelik bölümünde görevli oldukları (%58,33) ve 9-12 yıl arasında klinik deneyimi (%41,67) olduğu görülmektedir. Alıntılama yapılırken konuya ilişkin olumlu ve olumsuz görüşlerin en kapsamlı olduğu düşünülen katılımcı ifadelerine yer verilmiştir.

Kliniklerden Ayrılarak Üniversitelere Geçiş Süreci

Araştırmanın ana temasını iş doyumu kavramı oluşturmaktadır. İş doyumu kavramının altında ise iki alt tema olduğu belirlenmiş ve bu alt temaları oluşturan unsurlar ifade edilmiştir. Alt temalardan ilki çalışma şartlarıdır. Çalışma şartlarını oluşturan unsurların iş yükü, mobbing ve ücret olduğu belirlenmiştir. İkinci alt tema ise bilimsel gelişimdir. Bilimsel gelişimi oluşturan unsurun tecrübenin gerekliliği olduğu belirlenmiştir. Akademi ya da sektörde çalışma arasındaki farkı belirlemeye yönelik elde edilen temalar ise kurum içi eğitim ve mesleki eğitimidir. Katılımcılar kliniklerden ayrılarak üniversiteye geçiş nedenlerinin genellikle çalışma şartlarında ki zorluklar, iş doyumu düzeyinin düşük olması, yoğunluk, daha fazla gelişim sağlamak, vb. etkenlerden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çalıştıkları kliniklerden ayrılarak üniversitelerde çalışmaya başlama süreçlerine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 2: *“Eğitimini aldığımız halde bu konuda ki düşünce ve fikirlerinizi ilgili birimlere iletmeniz dahi genellikle umursanmıyor ve çalıştığımız yerdeki ritüellere uymak çok ağır geliyor, ben boşa mı okudum hissiyatı doğuruyor, sanırım ben akademide unvan sahibi olursam ancak söz geçirebilirim düşüncesi oluşuyor.”*

Katılımcı 3: *“Öğrenciliğimden bu yana akademisyen olmak istiyordum. Ama biraz deneyimim olması öğrenciye anlatacaklarım ya da bir rol model olma sürecinde konuşmalarımın havada kalmasını istemiyordum. Akademisyenlik daha rahat ve çalışma şartları çok daha iyi.”*

Katılımcı 4: *“Toplumda gençlerin ve kadınların eğitim ve sağlık yönü ile çok fazla ihtiyacının olduğunu düşündüm. Bu yüzden hem hemşirelik hem de ebellek alanında iyi öğrenciler yetiştirebilmek için akademisyenliği tercih ettim.”*

Katılımcı 5: *“Sağlık meslek lisesi döneminde hocam tavsiye etmişti. Akademisyen olup donanımlı öğrenci yetiştirmenin hemşirelik mesleğine daha çok katkı sağlayacağını söylerdi. Belki akademisyenlikte maaş çok yüksek değil ama hemşirelikte ki kadar çok yorulmuyorsunuz. Araştırma yaparak yeni bilgiler öğrenme ve öğretme bir imkânına sahip oluyorsunuz.”*

Katılımcı 6: *“Hemşireliği gerçekten seviyordum akademisyen olmayı hiç düşünmemiştim ama iş koşulları çok ağır, mesleki okullarda böyle öğretilmiyor. İş yerinin uzak olması, ulaşım sorunları, iş arkadaşlarımdaki uyumsuzluk, vb... Başka önemli bir etkende hayatımın düzene girmesi, nöbet sisteminde bir düzen yok, çünkü her hafta değişik günlerde nöbetçi oluyorsun...”*

Katılımcı 7: *“Klinikte yaşadığımız zorluklarda akademisyenliğe geçişi teşvik ediyor bundan dolayı akademisyenliği kaçış olarak düşünenlerde var ben pek böyle düşünenlerden değilim. Klinik ortamda mesleği icra etmek daha kolay ama burada etkin eğitim ve öğretim için daha farklı bir düzeyde eğitimin alınması gerektiğini düşünüyorum.”*

Katılımcı 8: *“Klinik ortamında kendimi mutsuz hissediyordum. Fakat işimi çok severek yapıyordum. Bu mutsuzluk işimle alakalı değildi. Çalışma ortamı*

mutsuzluğunun yanı sıra benimde bir değişikliğe ihtiyacım vardı. Saha tecrübesi ve bilgi birikimimle daha iyi bir şeyler verebileceğimi düşünüyorum, bu yüzden akademisyenliği seçtim."

Katılımcılar kliniklerden akademisyenliğe geçişleri için geçerli bir nedenleri olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle çalışma hayatındaki zorluklar, fikirlere önem verilmemesi, tecrübenin aktarılması arzusu gibi akademiye geçiş niyetini ortaya koyan ifadelerin olduğu görülmektedir.

Çalışma Şartları

Katılımcılar genellikle kliniklerin çalışma şartlarının uzun çalışma süreleri, risk düzeyinin yüksek olması, mobing, vb. etkenler dolayısıyla üniversitelere göre çok daha ağır olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların klinik ve üniversiteler arasındaki çalışma şartlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde dikkat çeken ifadeler şu şekildedir:

Katılımcı 5: *"Hasta oluyorsun hemşire eksikliğinde raporun kabul edilmiyor, hastayken bile çalışmak zorunda kalıyorsun. Hemşirelikte sağlığım bile tehdit altında sonuçta enfekte bir iğne batsa direk hepatit olabilirsin."*

Katılımcı 6: *"Meslekte kişisel gelişim adına yaptığım her şey sıkıntı oluyor ve ben bunlardan çok yıprandım. Çok yoruluyordum ve yorgunluğumu karşımdaki kişiye anlatamıyordum. Tek başına nöbet tutuyorsun ve iki kişi olduğumuzda da yoğun saatlerde çatışmalar yaşanıyor. Eleman eksikliği, tek kişi çalışarak 24 saat nöbet tutmak, kadın olarak çok fazla sorumluluklarımızın olması olumsuz etkiliyor."*

Katılımcı 9: *"Sürekli aynı hasta profili monoton bir süreç, bir süre sonra kendime bir şeyler katmak istiyorum."*

İş hayatındaki monotonluk, çalışma koşulları kişilerin motivasyonunu olumsuz etkileyen faktörler arasında kabul edilmektedir. Bu doğrultuda örgütsel bağlılığı azaltan faktörlerden birinin de çalışma şartları olduğu düşünülmektedir.

Ücret

Katılımcılar genellikle klinik ve üniversiteler arasında çok fazla ücret farkı olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların klinik ve üniversiteler arasındaki ücret farklılıklarına ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 5: *"Sağlık meslek lisesi döneminde hocam tavsiye etmişti. Akademisyen olup donanımlı öğrenci yetiştirmenin hemşirelik mesleğine daha çok katkı sağlayacağını söylerdi. Belki akademisyenlikte maaş çok yüksek değil ama hemşirelikte ki kadar çok yorulmuyorsun. ... Hemşirelik maaşı zaten tatmin edici değil, çektiğin sıkıntıyı düşündüğünde oldukça az bile."*

Katılımcı 6: *"Aynı zamanda maddi faktörlerde benim için etkili oldu neredeyse doktorla aynı eforu sarf ediyorum yani ameliyatları saymazsak ama onun dörtte biri"*

maaş alıyorum. Fazla mesai alsam bile ayda 96 saat fazla mesai yapıyorum ve bunu ben istemiyorum çünkü o bile çok düşük.”

Katılımcı 9: *“Maaş olarak ciddi bir fark yok. Şuan neredeyse aynı maaşı alıyoruz.”*

Katılımcı 10: *“Akademisyenlerin daha çok manevi olarak doyum sağladığını düşünebiliriz. Çünkü vakit olarak özel hastaya çıkılamıyoruz.”*

Katılımcıların ifadelerin de belirtildiği üzere iş doyumunun sağlanmasında ücretin tek başına yeterli bir etken olmadığı düşünülmektedir.

Mobing (Psikolojik Şiddet)

Katılımcılar genellikle kliniklerde, kariyer gelişimi sürecindeki engeller, yöneticilerin söylemleri, düzensiz yazılan nöbetler, vb. etkenlerle mobingin çok fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların kliniklerde yaşanan mobinge ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 3: *“Herkes yaşıyordur belki ama yaşadığım mobingler o kadar yordu ki ben burada hiçbir zaman emekliliği göremem diyordum. ... Direktörümüz ... Bazı şeyler değişecek düzeltiriz dedi ama çok yıpratıcı olduğu için bir süre sonra istemedim. Kliniğe girerken bile kendimi kötü hissettiğim oluyordu.”*

Katılımcı 6: *“Yüksek lisans yaptığım dönemde çok zorluklar yaşadım hatta sorumlu hemşirem bak ben sağlık meslek lisesi mezunuyum, zaten sorumlu hemşirenim sen ne olacaksın sağlık bakanı mı? Diye benimle alay etmişti. Hemşire olarak ne kadar iyi eğitim alsanızda klinikte saygı görmüyorsunuz.”*

Katılımcı ifadelerinde mobingin temel nedeni olarak eğitim seviyesi artacağı için mevcut yöneticilerin konumunu kaybetme riski olduğu düşünülmektedir. Bu konuda kurum için eğitimlerin, işbirliğinin desteklenmesinin, örgüt içi yıldırma eylemlerinin azaltılmasında olumlu etkisinin olacağı düşünülmektedir.

Klinik ve Üniversite İşbirliği

Katılımcılar genellikle kliniklerin ve üniversitelerin işbirliği yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların klinik ve üniversite işbirliğine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 2: *“Ya şöyle biz o kadar yayın yapıyoruz, bakım kalitesini artırmak hemşirelerin verdiği bakım kalitesi artırmak için kanıta dayalı birtakım yayınlar yapıyoruz ama bunların bir çoğu uygulamaya geçemiyor o zaman ben bu çalışmayı niye yaptım diyorsunuz. Onların bunlardan haberi olmuyor bazen bizim orda yaşanan sorunlardan haberimiz olmuyor, yani...”*

Katılımcı 4: *“Şuan Türkiye de bu iki grubun kopuk olarak yürütüldüğü düşüncesindeyim.”*

Katılımcı 7: *“Bizim meslek adına klinik uygulama ile teoriğin birleştirilmesinde sorunlarımız olduğunu okula geçtiğim zaman daha iyi anladım.”*

Katılımcı 8: “Akademide birtakım çalışmalar yapılıyor ama bunu kliniğe yansıtarak uygulamaya geçirmek gerekli, şimdi bilgisayarlı rehabilitasyon üzerine yoğunlaşıyor ama hastahanelere doğru düzgün cihaz alamıyorken temel tıbbi tedavisini yerine getiremiyorken en basit bir cihaz bile alamıyorken, bilgisayarlı ortamda nasıl rehabilite yapabiliriz? Mesela tabii ki bunlar güzel ama akademisyenlerin şundan haberi olmuyor bazen alt taraf kan ağlıyor temel yapılması gereken şeyler yapılmıyor.”

Katılımcı 11: “Yeni çıkacak ilaçları deneyimleyemiyorum ama süreç o kadar hızlı işlemediği için zaten teknik olan şeyleri takip ediyorum onunla ilgili bir sıkıntı olmaz. Bizden birileri gidiyor, orada da birileri oluyor, sağlık usta çırak ilişkisi olduğu için ne kadar uygulama yapma şansı olursa kendinden deneyimli biriyle o kadar iyi gelişir.”

Katılımcı ifadelerinde genellikle klinik ve üniversite işbirliğinin olmadığı ve bu konuda işbirliği yapılmasının sağlık alanındaki gelişmelere önemli katkı sağlayacağı belirtilmektedir.

Klinik Deneyimi

Katılımcılar genellikle kliniklerdeki deneyiminin üniversitede ders anlatımları konusunda kendilerine katkılarının çok fazla olduğunu ve öğrencilerin klinik deneyimlerin anlatıldığında derse daha fazla ilgi duyduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların üniversitelerde klinik deneyiminin önemine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 4: “Benim gözlemlediğim özellikle uygulama sahasında ve özellikle doğum alanında olduğum için söylüyorum bizim öğrencilerimiz benimle birlikte oldukları için doğuma girerken çok rahatlıkla girebiliyordu. Doktora öğrencisi bile olsa öğrenci akademik olarak hocası onunla birlikte olmadığı zaman doğum salonlarında tüm hastaneler de çok titiz olduğu için öğrenciye uygulama şansı verilmiyor. ...”

Katılımcı 6: “Teorik olarak anlatılan ile hastanede çalışma ortamı bambaşka özellikle uygulama alanında çok eksikliklerin olduğunu düşünüyorum. Bir doğumu anlatırken kişinin bunu görmesi lazım hasta üzerinde deneyimlemesi gerekiyor. Bunun da belirli bir yeterlilikte olabilmesi için özellikle böyle uygulamalı alanlarda mutlaka deneyimin olması gerekiyor.”

Katılımcı 8: “Biz kendimiz öğrenciyken de bunu hissediyorduk alanda çalışıp gelen hoca her yönüyle anlatıyor, hastalığı size anlatırken sanki tiyatro izler gibi hocanın anlattıkları bir tablo gibi oluşabiliyor, o anlatma şekliyle o hastalığı unutmuyorsunuz mesela.”

Katılımcı 9: “İkisi arasında çok fark olduğunu düşünüyorum. Benim hocalarımın hepsi klinik deneyimi olan hocalardı. Deneyimli bir hoca olması öğrenci için daha avantajlıdır.”

Katılımcı 11: *“Bizim alanda tecrübe olmadan olmaz. 15 yıllık klinik tecrübem olmazsa öğrencilere anlatacağım şeyler hep havada kalır.”*

Katılımcı 12: *“Bence bizim gibi uygulamaya dayalı olan meslek gruplarında klinik tecrübe çok önemli, o yüzden bende 10 yıllık klinikte çalışma tecrübem olduğu için onun çok faydasını gördüm. Sonuç itibarıyla stajlarda oluyor. Süre bakımından yetersiz kalır.”*

Katılımcı ifadelerinin akademisyenlerde klinik tecrübesi olması gerektiği konusunda görüş birliğinde oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Sağlık sektöründe yapılan işin insan hayatını ilgilendirmesi nedeniyle çalışanlar yoğun stres altında işlerini yapmaktadırlar. Aşırı mesleki stres, fiziksel ve zihinsel sağlık riskinin artış göstermesiyle çalışanların iş gücü ve yaşam kalitesini azaltmaktadır (Kudielka, Hanebuth, Kanel, Gander, Grande ve Fischer, 2005; Elfering, Grebner, Gerber ve Semmer 2008). Mesleki stresin yarattığı sorunlar giderek daha fazla ortaya çıkmaktadır. Sağlık çalışanları doğrudan ciddi mesleki hastalıklar ve hasta yakınlarının saldırı girişimleri dolayısıyla ölüm tehlikesi ile sık sık karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu durum sağlık çalışanlarının diğer meslek çalışanlarına göre daha stresli bir ortamda çalışmalarına neden olmaktadır. Çalışanların yaşadıkları tükenmişlik, hasta memnuniyeti, optimal hasta bakımı ve hasta iyileşme sürelerindeki uzama çalışma şartlarıyla yakın bir ilişki içerisinde (Moore ve Cooper, 1996; Harris, 2001; Vahey, Aiken, Sloane, Clarke ve Vargas, 2004). Araştırmaya katılan katılımcıların kliniklerden ayrılarak akademiye geçiş nedenleri arasında çoğunlukla çalışma şartlarının ağır olması, iş doyumu düzeyinin düşük olması, yoğun çalışma saatleri, öğretmeyi sevmek, araştırma yapma, mesleğe katkı sağlama, vb nedenlerin olduğu görülmektedir. Çalışma koşulları, kurum kültürü, karar verme süreçlerine katılım ve iş birliğini de içine alan normlara ilişkin ortak algılar olarak tanımlanmaktadır. Sağlık kurumlarında pozitif kültürün, hastane de yatış süreleri, hemşire devir hızında düşüş ve hizmet kalitesiyle anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu belirlenmiştir. Sağlık personelinin fazla mesai ücretlerinin yanı sıra çalışma ortamına ilişkin algıları hasta güvenliğinin sonuçlarıyla ilgili olabilecek önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Stone, Mooney-Kane, Larson, Horan, Glance, Zwanziger ve Dick, 2007). Katılımcılar sağlık çalışanlarının çalışma koşullarının, akademisyenlerden farklı saat dilimlerinde çalıştıkları, uzun vardiyalar şeklinde çalıştıkları ve bunun da kronik yorgunluğa sebep olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Sağlık çalışanlarının iş bırakma veya değiştirmelerine bir çözüm olarak; ücret baskısı ortadan kaldırılarak genç hemşireler için cazip bir kariyer tercihi olabilir ve deneyimli hemşirelerin işten ayrılmalarının önüne geçilebilir. Bu durumda örgütsel bağlılık düzeyinin artacağı düşünülmektedir. Örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğu farklı araştırmacılar tarafından da belirlenmiştir (Allen ve

Meyer, 1991; Varol, 2017). Deneyimli hemşireler ve işe yeni başlayan hemşireler arasında çok büyük ücret farkları bulunmamaktadır. Katılımcıların ücret ile ilgili görüşlerine bakıldığında memnuniyetsiz oldukları görülmektedir. Psikolojik şiddet diğer adıyla mobbing; bir veya birkaç kişi tarafından sistemli bir şekilde yönlendirilen düşmanca ve ahlaki olmayan iletişimi, çaresiz ve savunmasız bir konuma itilmiş bir bireyin durumunu ifade etmektedir (Leymann, 1996). Zachariadou ve arkadaşları (2018) Kıbrıs'ta sağlık çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada hemşirelerin hekimlere göre daha fazla mobbing davranışına maruz kaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Altıncı Avrupa koşulları araştırmasının sonuçlarına göre; Avrupa ülkelerinin birçoğunda işyerlerinde mobbingin çok yaygın olduğu, katılımcıların %16 sının şiddet, fiziksel veya cinsel tacizde dahil olmak üzere olumsuz sosyal davranışa maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Sixth European Working Conditions Survey, 2018). Mobbing yaşanan kurumlarda örgütsel kültür ve örgütsel adalet algıları da olumsuz yönde etkilenmektedir. Kurum kültürünün zayıf olması durumunda sağlık kurumlarında sağlık çalışanları, çalışma ortamındaki kötü koşullardan, grup içindeki bireylerle ve hastalarla olan iletişimleri de olumsuz yönde etkilenecektir. Sağlık hizmetlerinin karmaşıklığı, farklı meslek gruplarından bilgi ve uygulamaların entegrasyonunu gerektirdiğinden, ekip çalışması ve meslekler arası işbirliği, sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde organize edilebilmesi için gerekmektedir. Katılımcılar akademisyen olarak çalışıldığında klinik ortamdan uzak kalınması nedeniyle birtakım gelişmelerin takip edilemediğini ve üniversitelerde yapılan bilimsel araştırmaların kliniklerle birlikte yürütüldüğünde önemli katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca klinik deneyiminin gerekli olduğunu, klinik deneyimin ders sunumuna olumlu katkısı olduğu ve öğrencilerin karşılaşılan olayların anlatıldığı örnekler dolayısıyla derse daha fazla odaklandıklarını belirtmişlerdir.

Kaynakça

- Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Almalki, M. J., Fitzgerald, G. & Clark, M. (2012). The Relationship Between Quality Of Work Life And Turnover Intention Of Primary Health Care Nurses In Saudi Arabia. *BMC Health Services Research*, 12(314), 1-11.
- Büyüköztürk, Şener (2012), *Örnekleme Yöntemleri*, (Erişim Tarihi: 11.07.2018), <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>.
- Cheung, C. K. (2005). Adaptation to Work Restructuring Among Working People In Hong Kong. *The Journal of Socio-Economics*, 34(3), 361-376.

- Cheung, J. (2004). The Decision Process of Leaving Nursing. *Australian Health Review*, 28(3), 340-348.
- Creswell, J. W. (2017). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, H. Özcan (Ed), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çamlıbel, Z. (2010). *İş Güçlüğü Ve İş Değiştirme Niyeti İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Kadın Çalışan Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
- Elfering, A., Grebner, S., Gerber, H. & Semmer, N. K. (2008). Workplace Observation Of Work Stressors, Catecholamines And Musculoskeletal Pain Among Male Employees. *Scandinavian Journal Of Work Environment & Health*, 35(5), 337-344.
- Eroğlu, F. (2000). *Davranış Bilimleri*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Ferede, A., Kibret, G. D., Million, Y., Simeneh, M. M., Belay, Y. A. & Hailemariam, D. (2018). Magnitude Of Turnover Intention And Associated Factors Among Health Professionals Working In Public Health Institutions Of North Shoa Zone, Amhara Region Ethiopia. *Biomed Research International*, 2018(1), 1-9.
- Harris, D. N. (2001). Managment Of Work- Related Stres İn Nursing, *Nursing Standard*, 16(10), 47-52.
- Kaddourah, B., Abu-Shaheen, A. K. & Al-Tannir, M. (2018). Quality Of Nursing Work Life And Turnover İntention Among Nurses Of Tertiary Care Hospitals İn Riyadh: A Cross-Sectional Survey. *BMC Nursing*, 17(43), 1-7.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar – İlkeler – Teknikler*. 23. Basım, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kudielka, B. M., Hanebuth, D., Kanel, R. V., Gander, M. L., Grande, G. & Fischer, J. E. (2005). Health Related Quality Of Life Measured By The SF 12 İn Working Populations: Associations With Psychosocial Work Characteristics. *Interntional Journal Of Nursing Studies*. 10(4), 429-440.
- Lartey, S., Cummings G. & Profetto-Mcgrath, J. (2014). Interventions That Promote Retention of Experienced Registered Nurses in Health Care Settings: A Systematic Review. *Journal of Nursing Management*, 22(8), 1027-1041.
- Lee, Y. W., Dai, Y. T., Chang, M. Y., Chang, Y. C., Yao, K. G. & Liu, M. C. (2017). Quality Of Work Life, Nurses' Intention To Leave The Profession, And Nurses Leaving The Profession: A One-Year Prospective Survey. *Journal Of Nursing Scholarship*, 49(4), 438-444.
- Leymann, H. (1996). The Content And Development Of Mobing At Work. *Europen Journal Of Work And Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.

Moore, K. A. & Cooper, C. L. (1996). Stress In Mental Health Professionals: A Theoretical Overview. *International Journal Of Social Psychiatry*, 42(2), 82-89.

Özdoğan, A. T. (2016). *Örgütsel Tükenmişliğin İş Değiştirme Fikri Üzerindeki Etkileri: Öğretmenler Üzerine İstanbul'da Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Sixth European Working Conditions Survey (2015), *European Foundation For The Improvement Of Living And Working Conditions*, (Erişim Tarihi: 11.07.2018), <https://www.eurofound.europa.eu/publications/resume/2015/working-conditions/first-findings-sixth-european-working-conditions-survey-resume>.

Stone, P. W., Mooney-Kane, C., Larson, E. L., Horan, T., Glance, L. G., Zwanziger, J. & Dick, A. W. (2007). Nurse Working Conditions And Patient Safety Outcomes. *Medical Care*, 45(6), 551-578.

Stone, P. W. & Gershon, R. R. M. (2009). Nurse Work Environments and Occupational Safety in Intensive Care Units. *The Journal of Nursing Administration*, 39(Supplement), 27-34.

Vahey, D. C., Aiken L. H., Sloane, D. M., Clarke, S. P. & Vargas, D. (2004). Nurse Burnout And Patient Satisfaction. *Medical Care*, 42(2), 57-66.

Varol, F. (2017). Çalışanların Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminlerinin İşten Ayrılma Niyetlerine Olan Etkisi: İlaç Sektörü Örneği, *Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 200-208.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Zachariadou, T., Zannetos, S., Chira S., Gregoriou, S. & Pavlakis, A. (2019). Prevalence And Forms Of Workplace Bullying Among Health Care Professionals In Cyprus: Greek Version Of Leymann Inventory Of Psychological Terror Instrument. *Safety And Health At Work*, 9(3), 339-346.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1559/1576

**Yaşam Doyumu ve Yılmazlık Arasındaki İlişkide Duyusal
Zekanın Aracı Rolü**

Mediating Role of Emotional Quotient in the Relationship between
Life Satisfaction and Resilience

Mehmet TAŞKIRMAZ

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / SBE

PhD. Student, Kahramanmaraş Sütçü İmam University / ISS

mehmettaskirmaz@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0423-4432

Canan Gamze BAL

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / İİBF

Assoc. Prof., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / FEAS

canan_gamze@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-1031-2588

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 25.04.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 19.08.2019
Yayın Tarihi / Published : 31.08.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: TAŞKIRMAZ, M, BAL, C. (2019). Mediating Role of Emotional Quotient in the Relationship between Life Satisfaction and Resilience. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1559-1576. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/558101>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Yaşam Doyumu ve Yılmazlık Arasındaki İlişkide Duygusal Zekanın Aracı Rolü

Öz

Bu çalışma, yaşam doyumu ve yılmazlık arasındaki ilişkide duygusal zekanın aracı rolünü araştırmaktadır. Birçok çalışmada; kişinin yaşam doyumunun, yılmazlık seviyesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, çok sayıda yazar; duygusal zekanın, yaşam doyumu ve yılmazlıkla pozitif ilişkili olduğunu bildirmiştir. Yaşam doyumu, yılmazlık ve duygusal zeka arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için yapısal eşitlik modellemesi tasarlandı. Araştırma verileri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden elde edildi. Önceki çalışmalar doğrultusunda tahmin edildiği gibi yaşam doyumunun, yılmazlıkla istatistiksel olarak anlamlı pozitif ilişkili olduğu tespit edildi. Buna ilaveten, duygusal zekanın, yaşam doyumu ve yılmazlık arasındaki ilişkide aracı rolünün bulunduğu açığa çıkarıldı. Sonuçların sentezinde; bu çalışmanın, ilgili taraflar açısından oldukça faydalı çıkarımlar yansıttığı ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, Yılmazlık, Duygusal Zeka, Öznel İyi Oluş, EQ, Uyarlayıcı Tepkiler.

Mediating Role of Emotional Quotient in the Relationship between Life Satisfaction and Resilience

Abstract

The study investigates the mediating role of emotional quotient in the relationship between life satisfaction and resilience. Many studies in the literature indicate that a person's life satisfaction is correlated with resilience level. Also, many authors have reported that emotional quotient is positively associated with life satisfaction and resilience. Structural equation modeling has been designed to reveal the relationship between life satisfaction, resilience and emotional quotient. Study data were obtained from the students receiving education in Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Economics and Administrative Sciences. As predicted from the previous studies, it was determined that life satisfaction was positively correlated with resilience in a statistically significant way. Furthermore, it was revealed that emotional quotient mediated the relationship between life satisfaction and resilience. According to the results, the study provides considerably useful implications for the parties concerned.

Keywords: Life Satisfaction, Resilience, Emotional Quotient, Subjective Well-Being, EQ, Adaptive Responses.

1. Introduction

In the literature, many studies have accumulated regarding emotional intelligence (Goleman, 1995; Schutte et al., 1998), resilience (Wagnild and Young, 1993), life satisfaction (Diener et al., 1985), relationship between emotional intelligence and life satisfaction (Kong and Zhao, 2013; Extremera and Rey, 2016), relationship between resilience and life satisfaction (Kong et al., 2015; Shehzad et al., 2015; Şahin-Baltacı and Karataş, 2015; Naemi, 2018), relationship between emotional intelligence and resilience (Danacı and Pınarcık, 2017; Armstrong et al., 2011; Schneider et al., 2013; Di Fabio and Saklofske, 2018; Özer and Deniz, 2014). These papers exhibit considerable theoretical and practical implications. Nevertheless, researches are not available as to the mediating role of emotional intelligence on the relationship between life satisfaction and resilience in the literature.

Overall life satisfaction is related to an individual's wants and needs, both physically and psychologically, and reflects the degree to which the experience of an individual's life satisfies that these wants and needs (Rice, 1984). Shortly, life satisfaction conceptually expresses a cognitive, judgmental process (Diener et al., 1985, s. 71). Life satisfaction forms the cognitive sub-dimension of subjective well-being (SWB). From this perspective, shortly overall life satisfaction is a cognitive conceptualization of SWB (Sirgy, 2002). The other components of subjective well-being are positive affect and negative affect (Andrews and Withey, 1976).

Emotional intelligence is an individual differentiating characteristic that mirrors the ability to monitor one's own and others emotions, to distinguish among the emotions, and to use this information to guide one's thought and actions (Salovey and Mayer, 1990). It has become popular with Goleman's best-selling book (Goleman, 1995). According to Goleman, emotional intelligence is mainly a set of features such as self-activation which to continue on its own pathway despite troubles, postpone the satisfaction by controlling impulses, arrange of one's own mood, suppress the adversities so as not to block the thought, feeding hope and empathy. It can be described as an adaptive function. In this regard, emotional intelligence represents one's capacity to process emotion-related information about self and others which serves as an adaptive function. (Salovey and Grewal, 2005). Lastly, emotional intelligence can be learned and improved (Karimi et al., 2014, s. 183).

Resilience is defined as performing an act of extraordinary courage and adaptability in the wake of life's misfortunes (Wagnild and Young, 1990). It also can be expressed as "an ability to avoid adversity and overcome difficult circumstances in one's life" (Marsh, 1996). According to another research, resilience is a response in circumstances where individuals

encountered subjectively essential threats, risks or harms, readjusted positively, and did not lose normal functioning (Bonanno, 2004, s. 20).

This paper studies the relationship between life satisfaction and resilience, and the mediating role of emotional intelligence on the relation. Some researches, refer to the relationship between emotional intelligence and resilience, suggest a meaningful correlation between the two (Armstrong et al., 2011). Thus, we expect to find the same result as in the literature. Prior researches in the literature claim meaningful relationship between emotional intelligence and life satisfaction (Kong and Zhao, 2013; Extremera and Rey, 2016) and, resilience and life satisfaction (Kong et al., 2015; Shehzad et al., 2015; Şahin-Baltacı and Karataş, 2015; Naemi, 2018). For this reason, we believe that the research findings, regard to the relationship between life satisfaction and resilience, and the relationship between emotional intelligence and resilience will be consistent with previous researches. Finally, the paper reveals the mediating role of emotional intelligence on the relationship between life satisfaction and resilience.

2. Theoretical Backgrounds

2.1. Life Satisfaction, Emotional Intelligence and Resilience

Life satisfaction conceptually expresses a cognitive, judgmental process (Diener et al., 1985, s. 71). It is a cognitive dimension of SWB. The other components of SWB are positive and negative affect (Andrews and Withey, 1976). The cognitive component of SWB reflects people's satisfaction with their lives in general and describes their satisfaction with specific domains of life (e.g. work, family life) as well. Whereas, the affective component symbolizes the frequency of one's own positive and negative emotions in his/her life (Burrus et al., 2012).

Emotional intelligence is defined as an array of non-cognitive capabilities, competencies, and skills that influence one's ability to succeed in handling environmental demands and pressures (Bar-On, 2006). Emotional intelligence is an individual distinguishing characteristic that mirrors the ability to monitor one's own and others emotions, to discriminate among them, and to use this information to guide one's thought and actions (Salovey and Mayer, 1990). Also, according to Goleman's approach, emotional intelligence is mainly a set of features such as self-activation which to continue on its own pathway despite troubles, postpone the satisfaction by controlling impulses, arrange of one's own mood, suppress the adversities so as not to block the thought, feeding hope and empathy (Goleman, 1995).

Based on the field of psychiatry, resilience studies (Hoznik, 1984; Rutter, 1987; Kadner, 1989; Wagnild and Young, 1990, 1993) was brought about in

the 1980s and increasingly maintained in the 1990s (Wagnild and Young, 1993). Firstly, Block and Block (1980) defined the term resilience on one side, as the dynamic capacity of an individual to modify his/her model level of ego-control as being related to ego in organization of behavior, and on the other side as a function of the demand characteristic of the environmental conditions in their paper.

Hoznik (1984) defined resilience characteristics as self-confidence, curiosity, self-discipline, self-esteem, and control over the environment. According to Rutter (1987), resilience acts as a buffer to psychotic disorder, and resilient individuals possess self-esteem, a set of problem-solving skills, and satisfying interpersonal relationships, and believe his/her own self-efficacy. Resilience, also conceptualized by Kadner (1989) as an individual's capacity to make a psycho-social come back in adversity.

2.2. Hypotheses

Previous research supports significantly positive relationships between emotional intelligence and resilience (Danacı and Pınarcık, 2017; Armstrong et al., 2011; Schneider et al., 2013; Di Fabio and Saklofske, 2018; Özer and Deniz, 2014). Thus, we expect that this current study's results will confirm the previous research. Furthermore, previous research in the literature claims meaningful positive relationships between emotional intelligence and life satisfaction (Extremera and Rey, 2016; Kong and Zhao, 2013) and, resilience and life satisfaction (Kong et al., 2015; 2017; Shehzad et al., 2015; Naemi, 2018; Şahin-Baltacı and Karataş, 2015), which is why current research results will be in parallel line with previous studies. Research hypotheses and the proposed model (see Figure 1) are shown below.

Hypothesis 1: There is a positive relationship between life satisfaction and resilience.

Hypothesis 2: There is a positive relationship between emotional intelligence and life satisfaction.

Hypothesis 3: There is a positive relationship between emotional intelligence and resilience.

Hypothesis 4: Life Satisfaction significantly leads to resilience with a positive path.

Hypothesis 5: Emotional intelligence mediates the relationship between life satisfaction and resilience.

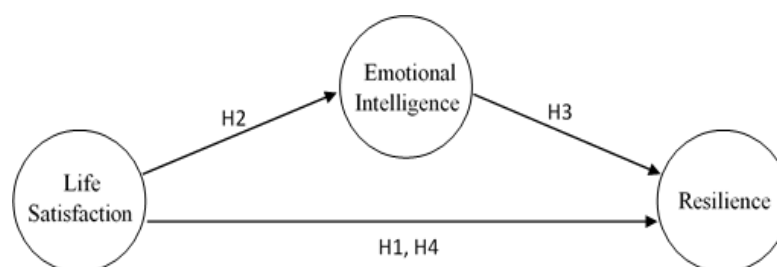

Figure 1. Model Schema of the Research.

3. METHODS

3.1. Sample and Data Analysis

In terms of ethical research, we obtained the Social and Humanities Ethical Committee Report for study surveys within the framework of TÜBİTAK directive. And, in relation to the implementation of surveys, we offered the opportunity to fill-in a self-report questionnaire to two hundred and ninety-seven students from Kahramanmaraş Sütçü İmam University in Turkey. Respondents were randomly chosen and accepted to attend the survey. After the survey study, we received 296 usable surveys (a response rate of 100 percent). There is not any missing value on questionnaires. The majority of the respondents were females (n=169, 57.1 percent) while male respondents made up 42.9 percent (n=127) of the sample. In terms of marital status, a thumping majority of respondents (n=291, 98.3 percent) were single. The vast majority of them were graduate students (n=291, 98.3 percent) whereas four of respondents were studying a master's degree and one of the respondents was a doctoral student.

We performed structural equation modeling (SEM) and employed Amos v.20 statistical program because it is easy to use, and can quickly design and modify visual SEM. The survey data was input into SPSS v.20 for Windows, and we used SPSS for descriptive statistics, correlation, validity, and reliability of survey data. According to SEM, maximum likelihood (ML) estimation method was performed. Later, absolute indices (normed chi-square, GFI, AGFI, and RMSEA) and relative indices (IFI and CFI) were calculated to evaluate the goodness-of-fit of the model.

3.2. Measures

We attached age, gender, marital status, and education level as a demographic variable to research.

The Satisfaction with Life Scale (Diener et al., 1985) was employed to measure global life satisfaction. The scale is consisting of one dimension and based on a self-report questionnaire. Diener et al., (1985) used the 7-point scale (1=strongly disagree, 2= disagree, 3=slightly disagree, 4=neither agree nor disagree, 5=slightly agree, 6=agree, 7=strongly agree) while the

present study used a 5-point scale. In Diener et al.'s study (Diener et al., 1985), the internal consistency of the measure ranged from .82 to .87, while this paper's Cronbach's alpha value of the scale was .77. The Satisfaction with Life Scale was adapted by Dağlı and Baysal (2016) into Turkish and we used these translated expressions in the current article.

Emotional intelligence was measured using 'The Assessing Emotions Scale' (Schutte et al., 1998). 'The Assessing Emotions Scale' consists of 33-items and is based on a self-report questionnaire of global emotional intelligence with 5-point scale. The scale's internal reliability ranges from .87 to .90 whereas Cronbach's alpha of the scale is .75 as an acceptable level in the present study. We used a 5-point Likert scale. Further, 'The Assessing Emotions Scale' was divided into three dimensions: intrapersonal and interpersonal utilization of emotions; optimism and regulation of emotions; and appraisal of emotions in the recent paper. The Assessing Emotions Scale was adapted and modified by Tatar, Tok and Saltukoğlu (2011) and, Tatar, Tok, Bender, and Saltukoğlu (2017) into Turkish. We used 33-items questionnaire expressions of Diener et al. (1985) in the recent paper and these expressions corresponds to 33-items in the paper of Tatar et al. (2011).

In the present study, we used The Resilience Scale which was developed by Wagnild and Young (1993). The Resilience Scale, developed by Wagnild and Young (1993), was adapted by Terzi (2006). The Resilience Scale includes 25-items with a 7-point Likert scale. However, we employed a 5-point Likert scale in this paper. Based on the self-report questionnaire, The Resilience Scale also consists of two dimensions as personal competence and acceptance of self and life. As a result Cronbach's alpha value of the scale was .80 in the recent study.

3.3. Validity and Reliability

Amos v.20 statistical program was employed to measure the validity of the research variables through confirmatory factor analysis (CFA). Afterward, the reliability of the variables was tested by SPSS v.20 for Windows. Satisfaction with life scale (Diener et al., 1985), The Assessing Emotions Scale with one-factor (Schutte et al., 1998) and The Resilience Scale with two-factor (Wagnild and Young, 1993) has been approved. As shown below, statistical values for the validity of the relevant variables are appropriate (see tables demonstrated below).

Table 1. Life Satisfaction's CFA and Reliability Analysis

SEM Statistical Values								
CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	RFI	IFI	TLI	CFI	RMSEA
0.51	0.99	0.99	0.99	0.98	1.00	1.00	1.00	0.00

Cronbach Alpha .773

According to Satisfaction with Life Scale (see Table 1), CFA by structural equation modeling (SEM), goodness indices values indicated a good model fit. CMIN = 2.54 (less than 3, and insignificant), and GFI, AGFI, NFI, RFI values less than 1 and greater than .90 support that this model fit the data very well. Thus, 'Satisfaction with Life Scale' (Diener et al., 1985) was confirmed as valid. Also, Cronbach's Alpha value .773 shows that the scale is reliable.

Table 2. Emotional Intelligence's CFA and Reliability Analysis

SEM Statistical Values								
CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	RFI	IFI	TLI	CFI	RMSEA
1.32	0.95	0.93	0.87	0.84	0.96	0.95	0.96	0.03
Cronbach Alpha		.819						

As shown above, goodness indices for the structural equation modeling of one-factor emotional intelligence scale (Schutte et al., 1998) are at an acceptable level. Furthermore, emotional intelligence scale with one-factor expressions was validated and included all dimensions (intrapersonal and interpersonal utilization of emotions, optimism, and regulation of emotions, and appraisal of emotions) of the scale. According to the reliability analysis after validation, 'The Assessing Emotions Scale' was found to be reliable with .819 reliability value.

Table 3. Resilience's CFA and Reliability Analysis

SEM Statistical Values								
CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	RFI	IFI	TLI	CFI	RMSEA
1.34	0.95	0.93	0.87	0.85	0.96	0.95	0.96	0.03
Personal Competence of Resilience's Cronbach Alpha		.817						
Acceptance of Self and Life of Resilience Cronbach Alpha		.600						

Confirmatory factor analysis by Amos indicates that The Resilience Scale (Wagnild and Young, 1993) was separated into two dimensions as personal competence (expression range of R2-R24), and acceptance of self and life (expression range of R7-R25). This result coincides with Wagnild and Young's (1993) study. Also, according to goodness indices of resilience, we concluded that the scale is valid. Personal competence sub-dimension reliability was accepted very well, whereas acceptance of self and life sub-dimension reliability was tolerable level (see Table 3).

4. RESULTS

Descriptive Statistics of Life Satisfaction (Personal Competence and Acceptance of Self and Life), Emotional Intelligence and Resilience is reported in Table 4 as below.

Table 4. Means and Standard Deviation of the Study Variables

	Mean	Standard Deviation
Life Satisfaction (LS)	3.045946	0.795443
Emotional Intelligence (EI)	3.818468	0.529240
Personal Competence (PC)	3.951014	0.590489
Acceptance of Self and Life (ASL)	3.844595	0.618656

4.1. Correlations across Study Variables

As we expected, we found that there was a positive correlation between all variables in terms of Pearson correlation. All Components of the latent variables significantly correlated with each other (significant at the 0.01 level). Moreover, the correlation data, demonstrated in Table 5, was obtained from SPSS by computing arithmetic mean. Path coefficient of correlations belongs to the SEM model (Figure 2-3), was displayed in Table 6 as below.

Table 5. Pearson Correlations across LS, EI, PC and ASL

	LS	EI	PC	ASL
LS	1	-	-	-
EI	0.342	1	-	-
PC	0.303	0.692	1	-
ASL	0.348	0.548	0.664	1

4.2. Integration Model of Study Variables

We employed Amos v.20 for Windows which is a statistical packet program in order to analysis and design structural equation modeling (SEM) related to life satisfaction, resilience, and emotional intelligence. As shown in Figure 2-3, emotional intelligence (EI) has a one-factor while resilience has just two dimensions (Personal Competence = PC and Acceptance of Self and Life = ASL). Lastly, life satisfaction consists of a single factor.

Table 6. Statistical Values of SEM-1 and SEM-2 Paths

Path coefficient	z-statistic	Significance level
------------------	-------------	--------------------

SEM-1 Path			
LS → PC	0.38	5.26	***
LS → ASL	0.49	4.46	***
SEM-2 Path			
LS → PC	0.01	0.19	0.84
LS → ASL	0.17	2.15	0.03
LS → EI	0.45	4.24	***
EI → PC	0.88	5.16	***
EI → ASL	0.72	4.92	***

*** which mean significantly different at the 0.001 level (two-tailed).

With reference to Table 6-7 and Figure 2, research results supported Hypothesis 1. LS and Resilience (PC and ASL) significantly correlated with each other. Besides this, the pathway coefficient was positive (.38 and .49 respectively). These results confirmed prior studies regarding the positive relationship between life satisfaction and resilience (Shehzad et al., 2015; Naemi, 2018; Şahin-Baltacı and Karataş, 2015). As demonstrated in Table 6-7 and Figure 3, there is a positive relationship between EI and LS (.45). As we thought, the findings support Hypothesis 2 (Extremera and Rey, 2016; Kong and Zhao, 2013). Similarly, a positive relationship between EI and resilience (.88 and .72 respectively) confirmed Hypothesis 3. In addition to this, Hypothesis 3 is consistent with previous studies (Armstrong et al., 2011).

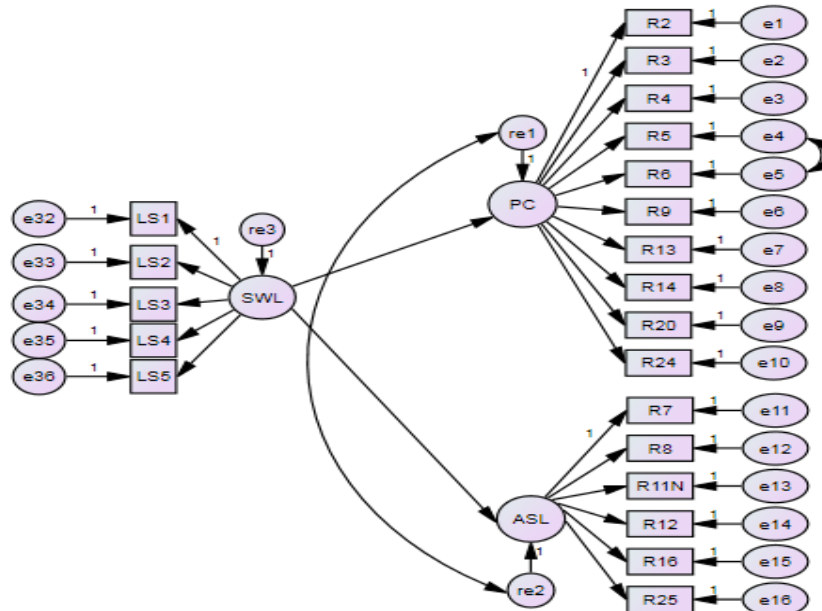

Figure 2. Proposed Path Model of SEM-1.

This paper not only emphasizes the sign of the relationship but also clarifies which variable predicted the others. From this perspective, “Life satisfaction significantly leads to resilience with positive path” hypothesized (Hypothesis 4). Research results (see Table 7 and Figure 2 clearly revealed that LS significantly leads to resilience (PC and ASL) with a positive path. Some studies only argued a positive relation between LS and resilience (Tagay et al., 2016). However, some of them alleged the positive relationships and hypothesize to which LS significantly leads resilience with a positive path as well (Shehzad et al., 2015; Naemi, 2018; Şahin-Baltacı and Karataş, 2015). Finally, according to Figure 2-3, LS significantly leads to resilience in the first model (SEM-1) while compared to SEM-1, statistical value is insignificant for LS-PC, and significant but high p-value for LS-ASL in the second model (SEM-2). That’s why we accepted Hypothesis 5. In this way, we concluded that EI mediates the relationship between LS and resilience.

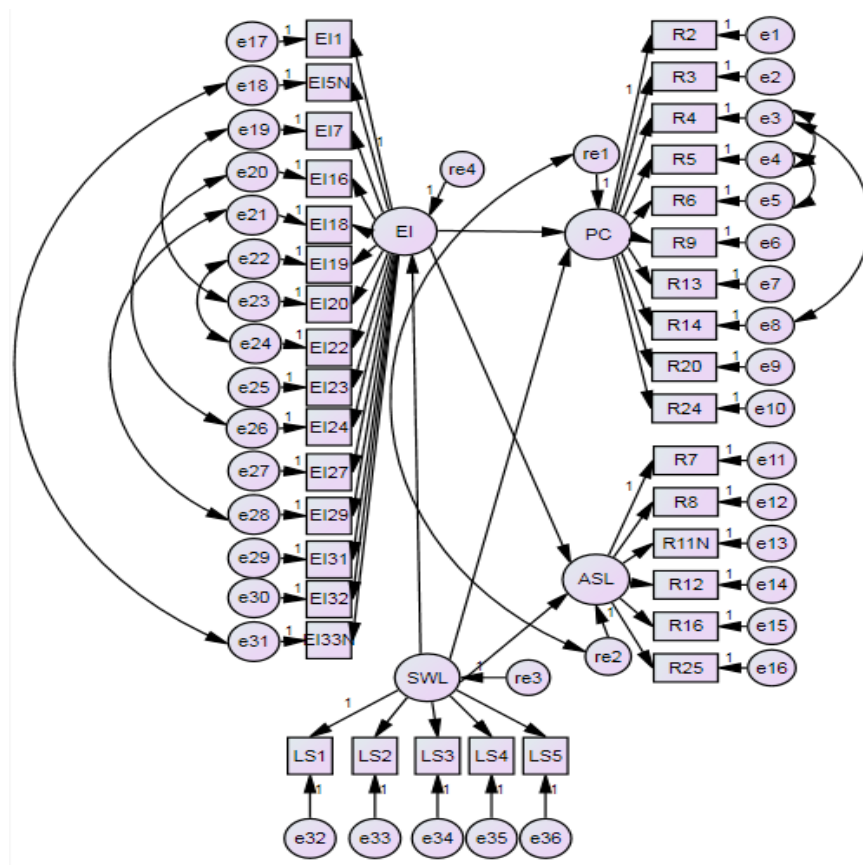

Figure 3. Proposed Path Model of SEM-2.

As shown in Figure 2-3, we used life satisfaction, emotional intelligence, and personal competence, acceptance of self and life (sub-dimensions of

resilience) as latent variables in the structural equation modeling. Also, expressions related to latent variables accounted for the indicator variables of the model (see Table 1, 2 and 3 for the meanings of codes as an indicator).

Table 7. Fit index for the SEM-1 and SEM-2

SEM-1 Statistical Values								
CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	RFI	IFI	TLI	CFI	RMSEA
1.24	0.93	0.91	0.85	0.83	0.96	0.96	0.96	0.03
SEM-2 Statistical Values								
CMIN/DF	GFI	AGFI	NFI	RFI	IFI	TLI	CFI	RMSEA
1.36	0.87	0.85	0.74	0.72	0.91	0.90	0.91	0.03

Research results suggest that the proposed path model of SEM fit the data reasonably well (see Table 7). CMIN/DF which mean chi-square to degrees of freedom ratios was 1.561 in the model. According to Carmines and McIver (1981), it is indicative of an acceptable fit if the ratio is in the range of 2 to 1 or 3 to 1. Moreover, another goodness index (GFI, AGFI, CFI, IFI, and TLI) was in the range of, .80 to 1, and RMSEA value was less than .05. Consequently, all of these statistical values proved that the SEM model (see Figure 2-3) is compatible with the data reasonably well (Jöreskog and Sörbom, 1984; Bentler and Bonett, 1980; Browne and Cudeck, 1993).

The Sobel test (Sobel, 1982) was statistically significant (Significance values of personal competence and Acceptance of Self and Life respectively; .001 and .001 < .05). These results confirmed Hypothesis 5. According to this, emotional intelligence mediates the relationship between life satisfaction and resilience.

5. Conclusion

This paper examines the relationship between life satisfaction, resilience and emotional intelligence; and if emotional intelligence mediates the relationship between life satisfaction and resilience or not. There are several studies on life satisfaction, emotional intelligence, and resilience. Notwithstanding, papers in the literature about the mediating role of emotional intelligence on the relationship between life satisfaction and resilience aren't available yet, except this work. That makes this study different from other papers.

Life satisfaction which is a cognitive component of SWB may change the intrinsic and external world of the individuals. For instance, to satisfy with life is likely to make a person more resilient against adversities. Some researchers have argued that life satisfaction predicted resilience (Shehzad

et al., 2015; Naemi, 2018; Şahin-Baltacı and Karataş, 2015; Khani et al., 2016; Kaçay et al., 2017; Kapila and Kumar, 2015). For example, Shehzad et al. (2015) claimed that if life satisfaction increases, the individual is more likely to be resilient. According to Naemi's work, fundamental psychological need satisfaction meaningfully predicted the resilience of teachers (Naemi, 2018). In another paper, it was found that perceived social support and life satisfaction significantly predicted resilience (Şahin-Baltacı and Karataş, 2015). To take into consideration of these studies, we expected that this study would provide the same result. Thus Hypothesis 1-4 was designed.

Extremera and Ray (2016), according to their research result, argued that the ability of emotional intelligence was significantly and positively correlate with life satisfaction. Similarly, Kong and Zhao (2013) supported the same result in their paper. That's why we hypothesized that "There is a positive relationship between emotional intelligence and life satisfaction" (Hypothesis 2).

According to Armstrong et al. (2011), if one reported a high level of emotional intelligence, their life event-distress relationship was likely weaker. In this context, we expressed that emotional intelligence and resilience are positively associated. Therefore, we asserted Hypothesis 3.

After the validity and reliability of research scales including sub-scales as well were provided, a series of analyzes was employed. As a result of the research analysis, as expected Hypothesis 1-4 (Şahin-Baltacı and Karataş, 2015; Shehzad et al., 2015; Naemi, 2018; Khani et al., 2016; Kaçay et al., 2017; Kapila and Kumar, 2015), Hypothesis 2 (Özdemir and Dilekmen, 2016; Extremera and Ray, 2016; Rey et al., 2011; Kong et al., 2012; Sun et al., 2014; Urquijo et al., 2016; Businaro and Pons, 2015; Wang and Kong, 2014; Ruiz-Aranda et al., 2014; Kong and Zhao, 2013; Palmer et al., 2002) and Hypothesis 3 (Danacı and Pınarcık, 2017; Armstrong et al., 2011; Schneider et al., 2013; Di Fabio and Saklofske, 2018; Özer and Deniz, 2014) were supported (see Table 6-7 and Figure 2-3). Besides this, according to Sobel test (Sobel, 1982), it was revealed that emotional intelligence mediates the relationship between life satisfaction and resilience. According to this, we confirmed Hypothesis 5.

As an individual, to be aware of yourself and others may be the first step to understanding life itself. Self-esteem and respect for others can facilitate his/her own life. To love oneself and others and to be loved by others should be the most natural right of being a person. For instance, when an individual comes to life in the womb, he/she is powered and loved by his/her mother. Such treats (e.g. parental, family and peer support) throughout life support individual against environmental uncertainty and any difficulties. However, above all, the desire for a virtuous life makes life more meaningful, and eliminates the aimlessness in life and blesses life

satisfaction. Nevertheless, life lessons and experiences one has lived can force his/her patience, and as a result of all these chain reactions, that person's resiliency may be eventually exhausted. At this point, the capability of emotional intelligence can bring this tragedy an optimal solution. After all, emotional abilities are not unchangeable because emotions can be tamed lifelong. Thus, emotional intelligence studies and practices can enhance the emotional intelligence of an individual (Goleman, 1995).

Reference

- Andrews, F. M., & Withey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: America's perception of life quality*. New York: Plenum.
- Armstrong, A. R., Galligan, R. F., & Critchley, C. R. (2011). Emotional intelligence and psychological resilience to negative life events. *Personality and Individual Differences*, 51(3), 331–336. doi:10.1016/j.paid.2011.03.025
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13–25. Retrieved from <http://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>.
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance test and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588–606. doi: 10.1037/0033-2909.88.3.588
- Block, J. H., & Block, J. (1980). The role of ego-control and ego in the organization of behavior. In W. Collins (Ed.), *Development of cognition, affect, and social relations* (p.48). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20-28. doi:10.1037/0003-066X.59.1.20
- Browne M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In Bollen, K. A., & Long, J. S. (Eds.) *Testing structural equation models*. Newbury Park, CA: Sage, 136–162.
- Burrus, J., Betancourt, A., Holtzman, S., Minsky J., MacCann, C., & Roberts, R. D. (2012). Emotional Intelligence Relates to Well-Being: Evidence from the Situational Judgment Test of Emotional Management. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 4(2), 151–166. doi:10.1111/j.1758-0854.2012.01066.x
- Businaro, N., & Pons, F. (2015). Do Intelligence, Intensity of Felt Emotions and Emotional Regulation Have an Impact on Life Satisfaction? A Quali-quantitative Study on Subjective Wellbeing with Italian Children Aged 8-11. *Child Indicators Research*, 8(2), 439–458. doi:10.1007/s12187-014-9250-x

Carmines, E. G., & McIver, J. P. (1981). Analyzing models with unobserved variables. In Bohrnstedt, G. W., & Borgatta, E. F. (Eds.) *Social measurement: Current issues*. Beverly Hills: Sage.

Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Adaptation of the satisfaction with life scale into turkish: the study of validity and reliability. *Electronic Journal of Social Sciences*, Autumn-2016, 15(59), 1250–1262. doi:10.17755/esosder.75955

Danacı, M. Ö., & Pınarcık, Ö. (2017). Investigating the effects of teacher candidates' expectationlessness and expectation levels on emotional intelligence. *IJOESS*, 8(29), 1054–1070.

Di Fabio, A., & Saklofske, D. H. (2018). The contributions of personality and emotional intelligence to resiliency. *Personality and Individual Differences*, 123, 140-144. doi:10.1016/j.paid.2017.11.012

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. doi:10.1207/s15327752jpa4901_13

Extremera, N. & Rey, L. (2016). Ability emotional intelligence and life satisfaction: Positive and negative affect as mediators. *Personality and Individual Differences*, 102, 98–101. doi:10.1016/j.paid.2016.06.051

Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. London: Bloomsbury.

Hoznik, M. P. (1984). Life-span development. *Annual Review of Psychology*, 35, 309–331. doi:10.1146/annurev.ps.35.020184.001521

Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1984). *LISREL-VI user's guide* (3rd Ed.). Mooresville, IN: Scientific Software.

Kaçay, Z., Demirel, M., Demirel, D. H., Işık, U., & Soyer, F. (2017). Investigation of Life Satisfaction and Resilience Levels of the Students Studying At the School of Physical Education and Sports According To Various Variables. *Acta Kinesiologica*, 1, 89–94. Retrieved from <http://actakinesiologica.com/wp-content/uploads/2017/11/04-CL-15-ZK.pdf>

Kadner, K. D. (1989). Resilience: Responding to adversity. *Journal of Psychosocial Nursing*, 27(7), 20–25.

Kapila, G., & Kumar, A. (2015). Life Satisfaction and Resilience among Divorced Women in India. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(1), 98-106.

Karimi, L., Leggat, S. G., Donohue, L., Farrell, G., & Couper, G. E. (2014). Emotional rescue: the role of emotional intelligence and emotional labour on well-being and job-stress among community nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 70(1), 176–186. doi:10.1111/jan.12185

- Khani, M. H., Tamme, B., Moradianie Geizeh Rod, S. K., & Nickles, L. (2016). The Mediator Role of Life Satisfaction and Lack of Depression in the Effect of Intimacy With Parents on Resilience: The Next Generation of Path Modeling, *Int J School Health*, 3(4):e34983. doi:10.17795/intjsh-34983.
- Kong, F., Wang, X., Hu, S., & Liu, J. (2015). Neural correlates of psychological resilience and their relation to life satisfaction in a sample of healthy young adults. *NeuroImage*, 123, 165–172. doi:10.1016/j.neuroimage.2015.08.020
- Kong, F., Zhao, J., & You, X. (2012). Social support mediates the impact of emotional intelligence on mental distress and life satisfaction in Chinese young adults. *Personality and Individual Differences*, 53, 513-517. doi:10.1016/j.paid.2012.04.021
- Kong, F., & Zhao, J. (2013). Affective mediators of the relationship between trait emotional intelligence and life satisfaction in young adults. *Personality and Individual Differences*, 54, 197–201. doi:10.1016/j.paid.2012.08.028
- Naemi, A. M. (2018). Relationship between basic psychological needs satisfaction with resilience and marital satisfaction in teachers. *International Journal of Educational and Psychological Researches*, 4(2), April-June 2018, 78–83. Retrieved from http://www.ijeprjournal.org/temp/IntJEducPsycholRes4278-696238_192023.pdf
- Özdemir, M., & Dilekmen, M. (2016). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Duygusal Zekâ ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 98–113.
- Özer, E., & Deniz, M. E. (2014). An Investigation of University Students' Resilience Level on the View of Trait Emotional EQ. *Elementary Education Online*, 13(4), 1240–1248. doi:10.17051/io.2014.74855
- Palmer, B., Donaldson, C., & Stough, C. (2002). Emotional intelligence and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 33, 1091–1100. doi:10.1016/S0191-8869(01)00215-X
- Rey, L., Extremera, N., & Pena, M. (2011). Perceived Emotional Intelligence, Self-Esteem and Life Satisfaction in Adolescents. *Psychosocial Intervention*, 20(2), 227–234. doi:10.5093/in2011v20n2a10.
- Rice, R. W. (1984). Organizational work and the overall quality of life. *Applied Social Psychology Annual*, 5, 155–178.
- Ruiz-Aranda, D., Extremera, N., & Pineda-Galán, C. (2014). Emotional intelligence, life satisfaction and subjective happiness in female student health professionals: the mediating effect of perceived stress. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 21, 106–113. doi:10.1111/jpm.12052

- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316–331. doi:10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x
- Sahin-Baltaci, H., & Karatas, Z. (2015). Perceived social support, depression and life satisfaction as the predictor of the resilience of secondary school students: The case of Burdur. *Eurasian Journal of Educational Research*, 60, 111-130. doi:10.14689/ejer.2015.60.7
- Salovey, P., & Grewal, D. (2005). The science of emotional intelligence. *Current Directions in Psychological Science*, 14(6), 281–285. doi:10.1111/j.0963-7214.2005.00381.x
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211. doi:10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG
- Schneider, T. R., Lyons, J. B., & Khazon, S. (2013). Emotional intelligence and resilience. *Personality and Individual Differences*, 55(8), 909–914. doi:10.1016/j.paid.2013.07.460
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of a measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 25, 167–177. doi:10.1016/S0191-8869(98)00001-4
- Shehzad, S., Zahid, N., Syed, I. A., Asad, N., Karmaliani, R., & Pasha, O. (2015). Association of depression and life satisfaction with low resilience among married women of Karachi, Pakistan. *Open Journal of Epidemiology*, 5(4), 251–259. Retrieved from http://ecommons.aku.edu/pakistan_fhs_son/109
- Sirgy, M. J. (2002). *The Psychology of Quality of Life*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic intervals for indirect effects in structural equations models. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological methodology 1982* (pp.290–312). San Francisco: Jossey Bass.
- Sun, P., Wang, S., & Kong, F. (2014). Core Self-evaluations as Mediator and Moderator of the Relationship between Emotional Intelligence and Life Satisfaction. *Social Indicators Research*, 118(1), 173–180. doi:10.1007/s11205-013-0413-9
- Tagay, O., Karatas, Z., Bayar, O., & Cakar, F. S. (2016). Resilience and life satisfaction as the predictors of general self-efficacy. *Global Journal of Guidance and Counseling in Schools: Current Perspectives*, 6(1), 11–17. doi:10.18844/gjgc.v6i1.580
- Tatar, A., Tok, S., & Saltukoğlu, G. (2011). Adaptation of the revised schutte emotional intelligence scale into Turkish and examination of its

psychometric properties. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 21:4, 325-338. doi:10.5455/bcp.20110624015920

Tatar, A., Tok, S., Bender, M. T., & Saltukoğlu, G. (2017). Translation of original form of Schutte Emotional Intelligence Test into Turkish and examination of its psychometric properties. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(2), 139–146. doi:10.5455/apd.221802

Terzi, Ş. (2006). Adaptation of resilience scale (RS) to the Turk culture: it's reliability and validity. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(26), 77–86. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/tpdrd/issue/21446/229734>

Urquijo, I., Extremera, N., & Villa, A. (2016). Emotional Intelligence, Life Satisfaction, and Psychological Well-Being in Graduates: the Mediating Effect of Perceived Stress. *Applied Research Quality Life*, 11(4), 1241–1252. doi:10.1007/s11482-015-9432-9

Wagnild, G. M., & Young, H. M. (1990). Resilience among older woman. *Journal of Nursing Scholarship*, 22 (4), 252–255. doi:10.1111/j.1547-5069.1990.tb00224.x

Wagnild, G. M., & Young, H. M. (1993). Development and Psychometric Evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165–178. Retrieved from https://sapibg.org/download/1054-wagnild_1993_resilience_scale_2.pdf

Wang, Y., & Kong F. (2014). The Role of Emotional Intelligence in the Impact of Mindfulness on Life Satisfaction and Mental Distress. *Social Indicators Research*, 116(3), 843–852. doi:10.1007/s11205-013-0327-6

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1577/1595

Fotoğrafta Gözetleme Olgusu Üzerine Bir İnceleme

A Review on the Phenomenon of Voyeurism in Photography

M. Çağatay GÖKTAN

Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Böl.

Asst.Prof., Kocaeli University, Faculty of Fine Arts, Dept. of Photography

cagatay.goktan@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-0119-193X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 16.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 05.08.2019
Yayın Tarihi / Published : 31.08.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: GÖKTAN, M. (2019). Fotoğrafta Gözetleme Olgusu Üzerine Bir İnceleme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1577-1595. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/540856>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Fotoğrafta Gözetleme Olgusu Üzerine Bir İnceleme

Öz

Fotoğraf makinesi yapısı gereği kaydettiği şeyleri teşhir eden özelliğe sahip bir araçtır. Ortaya çıkardığı görüntülerin bu niteliği dolayısıyla da icadından günümüze kadar olan süreçte hem üreticileri hem de izleyicileri açısından birçok tartışmaya konu olmuştur. Özellikle belgesel fotoğrafta, çekilen konunun daha samimi, inandırıcı ve dikkat çekici olabilmesi adına doğallığının bozulmaması gerektiğine ilişkin görüşü savunanlar, gözetledikleri şeylere karşı kayıt edildiklerinin farkında olmayacakları bir yaklaşım benimsemektedirler. Aslında bu tutum, hem gözetlenen hem de kayıt altına alınan insanların kişisel haklarına yapılmış bir ihlali de beraberinde getirebilmektedir. Bu makale fotoğraf üretimini dikizcilik kavramı bağlamında bireyin kendisini en rahat hissettiği özel yaşam alanlarını konu alan çalışmalar üzerinden incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ele alınan konuya ilişkin metin ve eser analizleri içeren bu çalışmanın kuramsal araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Gözetleme, Röntgencilik, Dikizci, Özel Yaşam.

A Review on the Phenomenon of Voyeurism in Photography

Abstract

Camera is a tool which, by its nature, exposes the things it captures. Due to that quality of the images it produces, it has been subjected to many discussions for both producers and the audience since the invention of photography until today. Those who defend naturalism for the subject being shot to be more candid, convincing and interesting especially in documentary photography adopt an approach in which the objects being spied on are not aware of the recording process. Indeed, this attitude might cause a violation of personal rights to people who are spied on and recorded. This paper aims to review and evaluate photography production on the basis of studies examining privacy areas where the individual feels most comfortable within the context of voyeurism. The study including text and work analyses on the subject being handled is intended to contribute to the theoretical research.

Keywords: Photography, Peeping, Voyeurism, Voyeur, Private Life.

Giriş

Birçok insanın başkalarının özel hayatlarını izlemeye yönelik bir ilgisi bulunmaktadır. Özellikle günümüz modern toplumlarında, her ne kadar kişinin mahremiyeti önemli bir unsur haline gelmiş olsa da, hızla gelişen bilişim ve iletişim teknolojileri (Youtube, Facebook, Twitter, Instagram, Google Street View, vb.) aracılığıyla hem yaygınlaşmaya hem de sıradanlaşmaya başlayan yeni bir gözetleme kültürü oluşmuştur. İnsanların “abartılı paylaşım”larla bilinçsiz bir şekilde kendilerini metalaştırarak teşhirciliğe ve dikizciliğe gün geçtikçe daha fazla ilgi duyduklarını ve artık neredeyse sınırları belirsizleşen bu olguların günlük eğlencelerinin önemli bir unsuru haline dönüştüğünü ifade eden Hal Niedzviecki (d.1971), “Dikizleme Günlüğü” ismini taşıyan kitabında bu duruma ilişkin pek çok örnek vermektedir. (Niedzviecki, 2010: 14, 69, 173, 217). Kendilerini teşhir etmek isteyenler ve/veya başkalarını gözetlemek isteyenler için de kuşkusuz fotoğrafın vazgeçilmez bir önemi bulunmaktadır. Kavramsal sanatçı ve fotoğraf eleştirmeni Victor Burgin (d.1941), fotoğrafın “narsist tanımlama” ile ‘röntgencilik’ arasında, kasvetli bir nevi ‘Sophie’nin Seçimi’ olduğunu öne sürmektedir. (Linfield, 2013: 25). Bu makale fotoğraf üretimini başkalarının özel hayatlarını gizlice dikizleme arzusu ve eylemi bağlamında incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda örnek teşkil edebilecek çalışmalar üzerine bir araştırma yapılarak; “gözetleme” kavramı, Sophie Calle, Michael Wolf, Yasmine Chatila, Arne Svenson, Shizuka Yokomizo ve Gail Albert Halaban’ın fotoğrafları bağlamında çözümlenmeye çalışılmıştır.

Fotoğraf çekme eylemi, başkalarının özel hayatlarına yönelik daha doğal görüntüler yakalamak adına gizli bir şekilde gerçekleştirildiği takdirde fotoğrafçıyı bir gözetleyici, odağındaki şeyleri de birer gözetlenen haline getirmektedir. Tesadüfen tanık olduğu mahrem bir durum karşısında kişisel yaşamın gizliliğine saygı göstermek ve bakışlarını başka bir yöne çevirmek yerine, aksine gizlenerek olayı daha uzun bir süre seyretmeye devam etmeyi tercih eden yetişkin bir birey, gözetlemekten zevk alan bir karaktere sahiptir. Özellikle bu amaç doğrultusunda insanların özel hayatlarını gizlice dikizleyen ve kaydeden bir kişi de yasaları ve/veya etik değerleri önemsemiyor demektir. Ayrıca çekildikten sonra toplumla paylaşılan bu türden fotoğraflar ise üreticileri dışında izleyicilerini de birer dikizciye dönüştürmektedirler. Fakat güvenli ortamında edilgen konumda bulunan seyirciler, her ne kadar gözetleme dürtüsüyle kışkırtılmış olsalar da, bizzat eylemi (saatlerce, günlerce, haftalarca, aylarca) gerçekleştirenlerle aynı ölçüde değerlendirilmemelidirler. Bu anlamda gerçekliğin kendisi ile temsili arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Yine de özel hayatlarla ilişkin merakın uyandırdığı gözetleme arzusu, birçok kişi için heyecan veren bir zevk kaynağı olabildiği gibi aynı zamanda endişe, korku ve paranoyaya da yol açabilmektedir.

Pek çok medeni toplumda özel hayatı bilinçli bir davranış dâhilinde gizlice gözetlemek ve kaydetmek yasaların ve etik değerlerin hiçe sayılması anlamına gelmektedir. Özel hayatın gizliliği, kişilik haklarının ihlali söz konusu olduğunda hukuki yaptırımlarla korunma altına alınmıştır. Kamusal hayattan ayrılmış, kişiye özgü bir tanımlama olan özel hayat, “her bireyin özgür olarak kişiliğini oluşturabildiği ve geliştirebildiği, hem diğer insanlarla hem de dış dünya ile ilişkili bir alanı kapsayan” geniş bir kavramdır. (Roagna, 2013: 12). Daimi olarak yaşadığı veya yeterli bağının olduğu yere işaret eden kişinin özel alanına ise bir hastane ya da otel odası dâhil olabilmektedir. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 8. Maddesi “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” gereğince;

“1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. 2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.” (Roagna, 2013: 6).

Kamuya mal olmuş kişiler için kamunun bilgi almakta üstün bir yararı söz konusu olduğunda, haber amaçlı izinsiz fotoğraflarının çekilmesi ve yayımlanması bir takım sınırlamalar dâhilinde hukuka uygun olarak kabul edilebilmektedir. Diğer yandan kişilerin özellikle en mahrem eylemlerini gerçekleştirdikleri özel hayatlarını ve alanlarını, onların müsaadesi olmadan gözetlemek, görsel ve/veya işitsel kayıt altına almak, bunları yayımlamak ve/veya sergilemek özel hayatın gizliliği hakkını ihlal etmek anlamına gelmektedir. (Kurt, 2017: 582; Öngören, 1998: 65, 68). İcadından günümüze kadar olan süreçte fotoğrafın bu tür kullanımları birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Amerikalı deneme-roman yazarı, kuramcı ve eleştirmen Susan Sontag (1933-2004), 1977 yılında yayımlanmış olan dünyaca ünlü “Fotoğraf Üzerine” isimli kitabında, fotoğraf makinesine sahip olmanın, o kişiyi etkin bir “dikizciye” dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Ona göre “fotoğraf çekme hareketinde hoyratça bir taraf bulunduğunu yadsımak mümkün değildir. [...] Fotoğraf makinesi, fotoğrafçıyı fotoğrafını çektiği insanlara karşı duyabileceği her türlü, ahlaki sınırları kaldıran ve toplumsal engelleri yok eden bir tür pasaporttur. [...] Fotoğraf çekmek, dünyayla her türlü olayın anlamını düzleyen bir kronik dikizci ilişkisi kurdurmaktadır.” (Sontag, 2005: 12, 17, 51). Bu bağlamda da sinema tarihinde kült haline gelmiş önemli yapımlardan birisi olan Birleşik Krallık doğumlu Amerikalı gerilim filmleri yönetmeni Alfred Hitchcock’un (1899-1980) 1954 tarihli “Arka Pencere” isimli filmini ele alarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“Fotoğrafçının geçici bir süre hareket edemez durumda olması, onu gözlerinin önünde cereyan eden olaya karışmaktan alıkoymuş ve görüntü

almayı daha önemli kıldıran bir sonuç doğurmuştur. Fiziksel müdahaleyle aynı anlama gelmese de, bir fotoğraf makinesi kullanmak yine de bir katılım şeklidir. Fotoğraf makinesi bir gözlem istasyonu işlevi görse de, fotoğraf çekme edimi pasif gözlemede bulunmayı aşan bir edimdir -cinsel dikizcilik gibi, hâlihazırda cereyan etmekte olan olayı sürdürmeyi teşvik etmenin en azından örtük, genellikle de açık bir yoludur.” (Sontag, 2005: 14).

Sontag'ın önemli tespitler içeren bu yorumları dışında “Arka Pencere” filmi bu makale kapsamında biraz daha detaylı incelemek gerekmektedir. Film, bacağı alçıda olduğu için altı hafta boyunca iki odalı bir evde kalmak zorunda olan, işinde oldukça başarılı bir haber fotoğrafçısı L. B. Jefferies'in arka avlusundaki pencereleri açık komşularını gözetlemesi ve sonuç olarak da bir cinayeti ortaya çıkartmasını konu almaktadır. Yönetmenin haber ve savaş fotoğrafçıların yaşamları üzerinden yaratmış olduğu gerçekle kurguyu harmanladığı karizmatik kahramanı, çok hareketli ve tehlikelerle dolu bir hayatı olan fakat talihsiz bir kaza sonucu kalmak zorunda olduğu evinde kendisini kapana kısılmış hisseden bir karaktere sahiptir. İşini yapamamaktan, sevgilisi Lisa Carol Fremont (Grace Kelly) ve hemşiresi Stella'nın (Thelma Ritter) yardımına muhtaç olmaktan rahatsızlık duyan Jefferies, arka bahçesindeki olayları gözetleyerek aslında kendi sıkıntılarında da bir şekilde uzaklaşmaya çalışmaktadır. Jefferies komşularını onların haberi olmadan gözetlemeye başladığında, seyircisi de aynı onun gibi insanların özel hayatlarını merakla izlemeye sürüklenmektedir.

Fot. 01: Alfred Hitchcock, “Arka Pencere”, 1954

Jefferies film boyunca komşularını; dansçı bir genç kızı (“bayan vücut”), kocasını kaybetmiş bir kadını (“bayan yalnız kalp”), yeni evlenen bir çifti, köpekleri olan bir karı-kocayı ve müzisyen bir adamı pencerelerinden sürekli olarak gözetlese de onun asıl odak noktasında takı satan toptancı bir adam ve hasta karısı (Thorwald'lar) yer almaktadır. Çünkü Bayan Thorwald kocasıyla sürekli kavga ederken birden gizemli bir şekilde ortadan kaybolmuş ve geride bıraktığı eşyaları da kocası tarafından toplanmıştır. Jefferies'in kullandığı dürbün ve tele objektifli fotoğraf makinesi gözetleme eylemini daraltarak, odaklandığı bölgede normalde çıplak gözle görmenin mümkün olmadığı ayrıntıları izleme olanağı sunmuştur. Jefferies tüm bu

araçlara rağmen cinayete hiç bir zaman tam olarak tanık olmasa da film süresince onu şüphelendiren bir takım ipuçlarından yola çıkarak Bay Lars Thorwald'ın (Raymond Burr) karısını öldürdüğünü düşünmektedir. Bu anlamda filmdeki sır perdesini asıl aydınlatan olay ise arka bahçedeki çiçeklerin toprağını eşeleyen köpeğin öldürülmüş olmasıdır. Tüm komşular köpek sahibinin feryatlarını duyduklarında balkon ya da camlarından durumu izlerlerken, Bay Thorwald karanlıklar içerisinde sigarasını içiyordur. Bunun üzerine Jefferies arka bahçesini çektiği eski fotoğraflarından birisini çıkartarak, bahçenin güncel durumu ile bir karşılaştırma yapmış ve öndeki iki çiçeğin diğerlerinden daha kısa olduğunu fark etmiştir. Böylelikle de Bayan Thorwald'un cesedinin diğer çiçeklerin altına gömüldüğünü ortaya çıkartarak cinayeti çözmüştür.

Gizlice gözetlemekten alınan hazzı ve bunun toplumsal etkilerini eleştiren bu film, röntgencilğe teşvik ettiği seyircisini bir takım etik soru(n)ları düşünmeye sevk etmektedir. Bir suçu ortaya çıkartmak amacıyla da olsa başka insanların hayatlarını onların müsaadesi olmadan gözetlemek, bir suçu başka bir suçla aydınlatmak doğru bir yaklaşım biçimi olarak kabul edilebilir mi? Peki Jefferies'in tüm engellemelere rağmen saplantılı tavrı sonucunda ortaya çıkartmış olduğu bu cinayet, onun sadece paranoyasının bir ürünü olsaydı, eylemin kendisi tam aksi yönde adamın masumiyetinin kanıtlanması olarak yine de aynı sonuca ulaşır mıydı? Jefferies, sevgilisi Lisa ile gerçekleştirdiği bir diyalogda arkadaşı Dedektif Teğmen Thomas J. Doyle'dan (Wendell Corey) çok hoşlanmasa da "gördüklerimizin mahrem şeyler olduğunu söylemekte doğru bir noktaya işaret ettiğini" düşündüğünü ifade etmiştir. Diyalogun devamı ise şu şekilde tamamlanmıştır:

"L. B. Jefferies: Acaba birini dürbünle veya objektifle gözetlemek doğru mu? Sence bir suç işlemediğini ispatlamak için bile olsa doğru olur muydu? Lisa Carol Fremont: Arka pencere ahlakını pek bilmem. L. B. Jefferies: Aynı şeyi benim içinde yapabilirler tabii. İsteseler büyüteç altındaki böcek gibi izleyebilirler." (Hitchcock, 1954).

Bu ifadesine rağmen Jefferies, Bay Thorwald'un camından etrafı izlediği sahnede fark edilmiş olabileceğini hissettiğinde dehşete düşmüştür. Gözetlenenin gözetleyene, gözetleyenin gözetlenene dönüşmesi Jefferies'in hiç hoşuna gitmemiştir. Çünkü kendi eylemi bir suçu ortaya çıkartma amacı taşırken, Bay Thorwald'ın eylemi suçu gizlemeye; tanıkları bulup onları ortadan kaldırmaya yönelik bir yaklaşım içermektedir. Dikizci bakışlar arasındaki farklı içeriklerin irdelenmeye çalışıldığı bu sahne ile Jefferies'in gözetleme eyleminin Bay Thorwald'inkine göre bir kıyaslaması yapılmaktadır. Bu anlamda da mutlu bir son aracılığıyla bir suçun başka bir suç işlenerek ortaya çıkartılması sanki doğruymuş izlenimi yaratılmaktadır.

Diğer yandan Jefferies işe gidemediğinden onunla daha fazla zaman geçirebildiği için mutlu olan sevgilisi Lisa'ya karşı başlangıçta oldukça ilgisiz davranmaktadır. Lisa açık bir şekilde Jefferies ile evlenmek

istemektedir. Fakat Jefferies'in Lisa'ya olan tavırları aksi yöndedir. Jefferies'in evliliğe olan görüşleri, gözetlediği yeni evlenen çiftin davranışlarında yansımaları bulmaktadır. Başlarda evine girer girmez mutlulukla perdelerini kapatan erkek karakteri, akabinde penceresindeki sigara içme sahnelerinde, kısa süre içerisinde birlikteliklerinden yorgun düşmüş, sıkılmış ve karısının ısrarcı çağrılarında bunalmış bir portre çizmektedir. Bu durum, eğer Jefferies Lisa ile evlenirse başına geleceklerin bir göstergesi haline dönüşmüştür. Fakat Jefferies'in gözetleme merakını fark eden Lisa, onun bu arzusuyla kendisini özdeşleştirmek ve dikkatini çekmek amacıyla arka bahçedeki olaylara gittikçe daha fazla dâhil olmaya başlamıştır. Özellikle filmin sonlarına doğru hayatını tehlikeye atarak Bay Thorwald'ın evine girmiş ve böylelikle gözetleyenden gözetlenene dönüşerek Jefferies'in arzusunun ilgi odağı olmayı başarmıştır.

Ayrıca geleceğe ilişkin öngörülerıyla bir sigorta şirketi hemşiresi değil de, "çingene bir falcı" olması gerektiğini düşünen Stella karakteri ise, film süresince Jefferies ile gerçekleştirmiş olduğu diyalogları aracılığıyla filmin üzerine kurulu olduğu temel düşünceyi sorgulayan bir tavır sergilemiştir. Jefferies'e eyalet kanunlarına göre röntgenciliğin cezasının altı ay hapis cezasına tekabül ettiğini, ayrıca da eskiden böyle bir suçu işleyen kişilerin gözlerine kızgın demirle mil çekildiğini hatırlatarak ve "bikinili sarışın bombalardan biri bile kızgın demire değer mi?" sorusunu yönelterek, gerçekleştirmiş olduğu gözetleme eyleminin kötü sonuçlar doğurabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur. Diğer yandan kendi deyimiyle "ev yapımı felsefe" olarak tanımladığı topluma yönelik eleştirisini de şu sözleriyle ifade etmiştir: "röntgenci bir kuşak olduk. İnsanların yapması gereken evlerinden dışarı çıkıp, değişiklik olsun diye dışarıdan içeriye bakmak." (Hitchcock, 1954).

Bilindiği üzere ev, kişinin kendisini en güvende hissettiği ve başka hiçbir yerde olmadığı kadar rahat davranabildiği özel bir alandır. Güneş ışıklarının ve de havanın içeri girmesini sağlayan evin pencereleri ise insanların özel hayatlarını gözetlemenin en kolay yolu olmuştur. Özellikle filmdeki gibi hava koşullarının sıcak olması durumunda içeri daha fazla serinlik kazandırabilmek adına açılan pencereler gözetlemeyi seven meraklı gözler için kolaylıkla bir arzu nesnesine dönüşebilmektedir. Bu doğrultuda bir evin pencerelerinin açık olması, gözetleme ve kaydetme eylemini haklı çıkartan bir gerekçe olarak değerlendirilebilir mi?

Hitchcock, filminde hem eylemler hem de diyaloglar aracılığıyla "komşuluk" ve "gözetleme" kavramlarını gerilimli bir şekilde sorgulamaya tabi tutmuştur. Öldürülen köpeğin sahibinin ilgisiz komşularına yöneltmiş olduğu, komşular arası diyalogun ve yardımlaşmanın gittikçe bozulduğunu ifade eden sitemkâr sözleriyle, birlikte yaşadığı halde bir birlerine gittikçe yabancılaşan bir toplum eleştirisinde bulunulmuştur. Bu anlamda Jefferies'in gözetleyerek de olsa komşusuna yardım etmesi ise seyircisini ahlaki bir çıkmaz içerisinde bırakmıştır. Jefferies ile özdeşleşen seyirci, bir anlamda suça teşvik edilerek gözetleyen durumuna dönüştürülmüş olsa da,

suçun ortaya çıkartılmasına yardım etmesi dolayısıyla da mutlu bir sona kavuşturulmuştur. Sonuç olarak bu kurgusal bir filmdir ve gerçek anlamda kimseye bir zararı dokunmamaktadır. Peki, bir suçlunun yakalanmasıyla sonlanmayan bir gözetleme eyleminin gerçek hayat içerisindeki etkilerine odaklandığımızda, düşüncelerimiz bu filmde olduğu gibi ahlaki bir çıkmaz içerisinde kalır mıydı?

Sophie Calle'den Gözetleme Günlükleri

Kavramsal sanatın önemli isimlerinden birisi olan Sophie Calle (d.1953), özel hayatın sınırlarını ve toplumsal ahlak kurallarını hiçe sayan yaklaşımıyla şiddetli etik tartışmaların odağında yer almış sıra dışı bir sanatçıdır. Onun gerçeklik ve kurguyu iç içe geçiren, itiraf ve ifşa niteliği taşıyan, fotoğrafla anlatıyı birleştiren; performanslar, metinler ve yerleştirmelerden oluşan çalışmaları, kendisinin ve yabancıların otobiyografilerine odaklanmaktadır. Başkalarının hayatlarına, davranışlarına, sırlarına ve özellikle de mahrem dünyalarına olan saplantılı ilgisi, onu bir tür röntgenciye dönüştürmektedir.

Amerikalı roman yazarı, şair ve senarist Paul Auster'in (d.1947) Leviathan isimli kitabındaki Maria karakteri Sophie Calle'ın yaşamının bazı evrelerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte gerçek ve kurgunun iç içe geçtiği romanın kurmaca kahramanlarından birisi olan Maria'nın yaşamı da Sophie'yi etkilemiştir. Leviathan'daki Maria nasıl ki Sophie'nin gerçek yaşamından alıntılanmış bazı olayları canlandırıyor, Sophie de yazarın hayal gücünün bir sonucu olarak Maria'ya attığı bazı özellikleri kendi gerçek yaşamında canlandırmıştır. Bunun üzerine Calle, Auster'dan "New York Kullanma Kılavuzu" isimli kitabı için kendisine görevler vermesini rica etmiştir. Auster da görevleri gerçekleştirirken başına gelebilecek hiçbir olaydan sorumlu olmayacağını belirterek sanatçının bu ricasını kabul etmiştir. Kitabın ilk bölümü Auster'ın talimatlarından ve Calle'in de bu talimatları gerçekleştirme sürecinden oluşmaktadır.

Calle'in ilk görevi "Gülümsemek" başlığını taşımaktadır. Auster, hayatı içerisinde denk geldiği ve tanımadığı tüm insanlara gülümsemesini ve karşılık olarak yöneltilen tüm gülümsemeleri de defterine kaydetmesini talep etmiştir. İkinci talimatı "Yabancılarla Konuşmak"tır. Gülümsemeyle yetinmeyip akabinde olumlu ya da olumsuz (sempati işaretinden dolayı mutluluk duyanlar ya da rahatsız olanlar) onunla diyalog kurmaya çalışanlara iltifat etmesini ve elinden geldiğince uzun bir sohbet geliştirmesini söylemiştir. Calle'in üçüncü görevi "Dilenciler ve Evsizler" üzerinedir. Auster, sanatçının çevresindekileri kendisinden daha çok düşünmesini, görmezden gelmenin kolay olduğu ihmal edilmiş düşkünlere yiyecek ve sigara vermesini istemiştir. Son talimat ise "Bir Yeri Benimsemek"tir. Kent içerisinde kamuya açık bir yer seçmesini, orayı kendisine aitmiş gibi benimsemesini, her gün oraya gidip bir saat kalmasını, kendi eviymişçesine temizlemesini ve güzelleştirmesini; günlük gözlemlerini notlar alarak, fotoğraflar çekerek kaydetmesini ve sonuç olarak

da bir şeyler öğrenip öğrenmediğini değerlendirmesini istemiştir. Sanatçı Auster'ın tüm bu talimatlarını büyük bir titizlikle yerine getirmiştir.

Fot. 02-03: Sophie Calle, "Telefon Kabini", 1994

Calle, son talimatı üzerine kendisine kent içerisinde Greenwich ve Harrison sokaklarını birleştiren kavşakta yer alan bir "Telefon Kabini" seçmiştir. 20 Eylül 1994 Salı gecesi telefon kabinini sahiplenen Calle, bir hafta boyunca her gün 12.00-13.00 saatleri arasında orada bulunarak Auster'ın talimatlarını kendince yerine getirmeye çalışmıştır. Yan yana duran iki kabinden sağdaki kabinin tozunu almış, camlarını silmiş, cilalamış, zeminini çimen yeşiline boyamış ve kendi getirdiği iki sandalyeyi asma kilitlerle zincirlemiştir. Ayrıca kabinin içerisine ayna, küllük, kolonya, dergi, kartpostal, bloknot, kurşunkalem, dolmakalem, yapıştırıcı, kâğıt bardaklar, portakal suyu, patlamış mısır, cips, sigara, naneli pastil, vazo olarak kullandığı bir Coca-Cola şişesi ve çiçekler (kırmızı, beyaz gül, beyaz papatya, karanfil) gibi günlere göre değişiklik gösterebilen birçok şey koymuştur. Her gidişinde ziyaretçiler tarafından alınanların yerini aynı ya da başka şeylerle doldürmüştür. Bununla birlikte gelenlerin kabine ilişkin yorumlarını ve önerilerini yazabilecekleri bir eleştiri kâğıdı da eklemiştir. Bu kâğıtları dolduranlar arasında viski, yastık, tarak, fırça, vb. ek ürünler talep edenlerin yanı sıra kabine ilişkin fikirlerini paylaşanlar da yer almıştır. Kabini kullananlar arasından bir kesim bu durumu gayet "güzel", "hayranlık verici", "insancıl bir jest" ve "süper sempatik" olarak tanımlarken, diğer kesim ise oldukça "tuhaf" ve "korkutucu" olarak değerlendirmiştir. Kabini "sevimli bir yuva"ya ya da orada birisinin öldüğünü düşünerek bir tür "anıt mezar"a veya "şapel"e benzetmişlerdir. (Calle, 2002: 22, 70, 73).

Paul Auster'ın "Bir Yeri Benimsemek" başlıklı son talimatını da tamamlayan Calle'in "Telefon Kabini" isimli bu çalışması, 27 Eylül Salı günü saat 9.30'da AT&T'nin görevlileri tarafından kabindeki her şey çöpe atılarak sonlandırılmıştır. Tüm operasyonun toplam bilançosu ise "125 gülümseme, 72 karşılık, 10 redde karşılık kabul edilen 22 sandviç, 0 ret, kabul edilen 8 paket sigara, 154 dakikalık sohbet" olmuştur. (Calle, 2002: 84).

Calle, kitabında gerçekleştirdiği talimatlara ilişkin ve kabine gittiği her günün, yaşadığı her olayın; hem telefondaki konuşmaların hem de kendisiyle kurulan diyalogların yıl, ay, gün, saat, dakika ve saniye olarak ayrıntılı kayıtlarını paylaşmıştır. Bunun için gülümsemeleri sayaçla tutan sanatçı, zamanları ise kronometre ile ölçmüştür. Fakat Calle'in gerçekleştirdiği bu çalışmanın bağlamını ve tüm anlamını değiştiren asıl unsur, kamusal bir telefonu dinlemenin iki yıl hapis cezası olduğunu bildiği halde, telefonun altına sabitlediği bir saat kayıt yapabilme özelliğine sahip küçük bir kayıt cihazı ile telefon görüşmelerini kaydetmiş ve bunları da kitabında paylaşmış olmasıdır. Kabini "sevimli bir yuva"ya benzetenler, gerçekleştirdikleri özel telefon görüşmelerinin hiç tanımadıkları bir yabancı tarafından ses kayıtlarının yapıldığı bilselerdi acaba yorumları yine bu kadar olumlu olabilir miydi? Ama tabii ki telefonu kullanan hiç kimsenin ses kayıtlarının alındığından haberi olmamıştır. İlk bakışta oldukça masum, insanlığın ve kentin manevi gücünü olumlu yönde arttıran iyi niyetli bir yaklaşım; kamusal yaşamı güzelleştiren bir yarar, vb. görünen bu performans, aslında kitap olarak yayımlanarak gizli bir gözetlemenin suç kayıtları haline dönüşmüştür.

Fot. 04: Sophie Calle, "Otel: Oda 47", 1981

Sanatçının "Otel" ismini taşıyan çalışması ise çok daha tedirgin edicidir. Calle, 16 Şubat 1981 Pazartesi günü, müracaatlar ve bekleyle geçen bir yılın sonunda, bir Venedik oteline, başka birinin yerine üç haftalık bir süre için oda temizlikçisi olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. (Hacking, 2015: 433). 6 Mart 1981 günü saat 13.00'de C. Otelindeki görevini tamamlayana kadar otelin dördüncü katındaki on iki odasından sorumlu olan Calle, asıl görevini şu sözlerle ifade etmiştir: "Temizlik saatleri boyunca, müşterilerin kişisel eşyalarını, geçici yerleşmelerinin izlerini ve aynı odanın farklı kişilerle birlikte yaşadığı değişimi inceliyordum." (Calle, 2002: 95).

Calle, gerçek kimliğini gizleyerek oda temizlikçisi rolüne büründüğü bu otelde, odaları gezerken yakalanmamak için fotoğraf makinesini ve kayıt aletini temizlik kovanının içerisinde saklamıştır. Üç hafta boyunca temizlik için girdiği tüm odaları sanki kendisi ipuçları arayan bir dedektifmiş ve orası da bir suç mahalliymiş gibi gözlemleyerek hemen hemen her şeyin ayrıntılı kayıtlarını almış ve tüm bu dokümanları da açık bir şekilde kitabında yayımlamıştır. Ayrıca fotoğrafladığı nesnelere ve dokümanlar dışında yazılı olarak odadaki hemen hemen her şeyin detaylı bir tarifini gerçekleştirmiştir. O kadar ki gözlemlediği odalardaki yerleri değiştirilen nesnelere bile kayıtları mevcuttur. Hatta müşterilerin odalarını karıştırmak, valizlerini açmak, vb. dışında, mektuplarını, günlüklerini okumaya ve orada yazılı olanları da kitabındaki notlarına aktarmaya kadar varan, özel hayatı ve mahremiyeti hiçe sayan dikizci ve ifşa edici bir yaklaşım benimsemiştir.

Sanatçının, insanların özel eşyalarını karıştırırken kendince kayda değer bir şey bulamadığında sıkıldığını belirten sözler sarf etmesi; bir odadan çaldığı iki adet çikolata ile ilgili “onlarla yalnızca benim ilgilendiğimi anlıyorum” ifadesinde bulunması; zaman zaman kulağını kapıya dayayarak dinlediği konuşmaları “beni yoruyorlar” diye nitelendirmesi; karıştırdığı bir cüzdanın içerisinde bulduğu bir adamın vesikalık fotoğrafını “bir mahkûm edasında” olarak tanımlaması, kendisinin gerçekleştirmiş olduğu eylemleri dikkate alındığında oldukça ironik bir nitelik taşımaktadır. (Calle, 2002: 12, 139, 140). Gösterdiği incelikli hizmeti için ona teşekkür edip bahşiş veren otel sakinleri acaba eşyalarını karıştırırken hatta fotoğraflarken onu suçüstü yakalamış olsalardı nasıl bir tepki verirlerdi?

Sanatçının kitabındaki son çalışması ise “Adres Defteri” (1983) ismini taşımaktadır. Hiç tanımadığı bir kişinin yolda düşürmüş olduğu bir telefon fihristini bulan Calle, bu defterin bir fotokopisini çektikten sonra adres defterinin ilk sayfasında koordinatları bulunan sahibine isimsiz olarak geri göndermiştir. Akabinde fihristte adı geçenleri arayarak, sokakta rastlantı sonucu bulduğu bir adres defterinde isimlerinin yer aldığını ve ancak buluşma sırasında ismini söyleyeceği fihrist sahibi ile ilgili konuşmak üzere görüşmek istediğini belirtmiştir. Calle, buluşmayı kabul edenlerle gerçekleştirdiği röportajlar sonucunda elde ettiği betimlemeler yoluyla adres defteri sahibini tanımayı amaçlamıştır. Fihristin içindekileri ve görüşmeleri ayrıntılı bir şekilde ifşa eden bu çalışma, kendi ifadesiyle “soruşturma”nın sürdürüldüğü 28 gün boyunca art arda “Adres Defterli Adam” başlığı altında Fransız Liberation gazetesinde yayımlanmıştır.

Fihristin sahibini daha iyi tanıyabilmek adına bir yazı bilgisi uzmanına bile danışan Calle, kitabında bu görüşmeyle ilgili şu ifadelerle yer vermiştir: “bu yazının akıllı, eğitilmiş, olgun, kuru, iğneleyici bir mizah duygusuna sahip bir kişiliğe ait olabileceğini tahmin etti.” (Calle, 2002: 159). Durumdan haberdar olan fihrist sahibi, aynı gazeteye özel yaşamını ihlal eden bu yöntemi şiddetli bir biçimde kınadığını ve ne kadar incindiğini belirten bir yanıt göndererek kızgınlığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Çünkü Calle’in

sonuç olarak adama ilişkin hazırlanmış olduğu karakter analizi birçok hakaret de içermektedir.

“‘Evet, olur’ demek yerine, her zaman kibarlıkla, büyük bir gösterişle, yerlere kadar eğilip selamlayarak, gülünç, çok gülünç ve özel tonlamalarla, bastırılmış bir tür densizlikle, pozculuğun sınırında, retorik süslemelerle, konuşurken inişler çıkışlar yaparak ‘zevkle, çok hoşuma gider’ diyen bir adam. [...] Olup biteni kokluyormuşçasına burnu havada konuşan [...] soyтары, insan ve trajik figürleri arasında gidip gelen bir Shakespeare karakteri.” (Calle, 2002: 162).

Diğer yandan sanatçının gerçekleştirdiği bu çalışmayı “soruşturma” olarak adlandırmış olması da, kendisini sanki bir suçluyu ortaya çıkartmaya çalışan bir dedektifin yerine koyuyormuş izlenimi yaratmaktadır. Şair, deneme yazarı, yayıncı Enis Batur (d.1952), Calle’i “yetkilerini kötüye kullanarak ‘hasta’ları üzerinden deneyler gerçekleştirmiş kimi XX. yüzyıl hekimlerinin tavrını anıştıran bir çekirdek özellik gördüğünü” söylemiş ve işlerinin çarpıcılığının da bu sapkın yaklaşımdan kaynaklandığını ifade etmiştir. (Calle, 2002: 8). Sophie Calle “New York Kullanma Kılavuzu” kitabında yer alan “Telefon Kabini”, “Otel” ve “Adres Defteri” çalışmalarında insanların özel hayatlarına izinsiz olarak dâhil olmuş ve yasadışı yollarla ele geçirdiği görsel, işitsel ve yazılı malzemeleri yayımlayarak, onları kendi kişisel çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Calle’in başkalarının özel hayatlarına saygı göstermeyen bu çalışmaları, aslında bir dikizcinin itirafları olarak değerlendirilebilecek bir içeriğe sahiptir.

Pencere Dikizcileri: Michael Wolf, Yasmine Chatila ve Arne Svenson

Sophie Calle’in gözetleme günlüklerinden farklılık gösterse de kişilerin özel yaşamlarını gizlice dikizleme bağlamında Michael Wolf’un (d.1954) “Şeffaf Şehir”, Yasmine Chatila’nın (d. 1974) “Çalıntı Anlar” ve Arne Svenson’un (d.1952) “Komşular” isimli çalışmaları hakkında da benzer yorumlarda bulunmak mümkündür. Alman sanatçı Wolf, 2007 yılında başladığı ve 2008 yılında kitaba dönüştürdüğü “Şeffaf Şehir” isimli çalışmasında, Chicago kentinin etkileyici kentsel görünümünün yanı sıra gökdelenlerin içerisinde geçen yaşamlardan kesitler sunmuştur. Wolf, 2007 yılının başlarında Çağdaş Fotoğraf Müzesi tarafından Chicago’da bir sanatçı olarak konaklaması ve kentin genel görünümünü fotoğraflaması amacıyla davet edilmiştir. Projesine başlamadan önce Flickr üzerinden bir araştırma gerçekleştirerek, Chicago’nun çatıkatlarını gösteren fotoğraflardan seçtiği ve çekim yapmak istediği yirmi üç adet çatı görselini aynı şehirde sponsorluğunu yapan kişiye göndermiştir. Bu doğrultuda sponsoru aracılığıyla tespit edilen çatı katlarının sahiplerinden, yöneticilerinden ve de kiracılarından resmi olarak izin alan sanatçı, saatlerce çatıda bekleyerek ya da ışığın iyi olmadığı

koşullarda birkaç gün sonra çekimlerini tekrarlayarak “Şeffaf Şehir” isimli serisini oluşturmuştur. (Egan, 2008: 107).

Fot. 05: Michael Wolf, “Şeffaf Şehir Detay”, 2007

Sanatçının ifadesine göre aslında başlangıçta Chicago’nun mimarisine odaklanan bu proje, çekmiş olduğu yüksek çözünürlük büyük boyutlu fotoğraflarından birisini yüz kat büyüttüğünde, penceresinin gözetlendiğini ve fotoğraflandığını fark edip tepki gösteren bir kişinin kendisine yöneltmiş olduğu bir el hareketini keşfetmesi üzerine yeniden şekillenmiştir. (Wolf, 2009). Wolf bu fotoğraftan sonra Chicago’nun kendine özgü çağdaş kent mimarisini gösteren soyutlanmış geometrik bina yüzeyleri dışında, içlerindeki sosyal yapıya da odaklanmaya başlamıştır. Onun fotoğraflarında çoğunlukla büyük ve kalabalık şehir hayatı içerisindeki evlerinde ya da ofislerinde izole edilmiş ve kendi özel dünyalarında kaybolmuş olan yalnız insanlar dikkat çekmektedir. Öncelikle tele objektiflerle sonrasında ise dijital olarak aşırı büyütülmüş bu fotoğraflar, çağdaş kent toplumunun birbirlerine yabancılaşan kültürünü; yalıtılmış hayatların sakin, yalnız ve soğuk yapısını gözler önüne sermektedirler.

Kahire doğumlu sanatçı Yasmine Chatila (d. 1974), 2008 tarihinde kitaplaştırdığı “Çalıntı Anlar” isimli çalışmasında, New York’ta gecenin karanlığında gizlenerek iyi bir konumda bulunan binaların pencerelerinden görünen yabancıların özel yaşantılarına ilişkin fotoğraflar çekmiştir. Chatila, saatlerce sabırla bekleyerek çektiği bu fotoğraflardaki kişilerin tanınmaması amacıyla da, orijinal mekânlardan farklı yapılar içerisine taşımak için bilgisayar başında uzun bir zaman harcamıştır. Daha sonra arka arkaya çektiği birçok fotoğrafı birleştirerek hareketli bir görüntü haline de getiren sanatçı, 2016 tarihinde ise “Çalıntı Anlar II” başlığı altında bu çalışmasını video olarak yayınlamıştır. (Chatila, 2017, 2018). Chatila, çalışmasıyla ilgili olarak basın bülteninde şu ifadelerde bulunmuştur:

“Sakin bir kış gecesinde pencereden dışarı baktım. Uzaktaki bir binayı görebiliyordum, pencereler aydınlıktı ve insanları dairelerinin içinde belirsizce fark edebiliyordum. Ne yapabiliyor olabileceklerini hayal ettiğimde, aklım vahşi fanteziler ve sıradan klişeler arasında çırpındı. Onların hayatlarının gerçekliği ile beklentilerimi karşılaştırmanın merakı içerisindeydim. Şehrin farklı bölgelerinde aylarca sürekli gözlem yaptıktan sonra, garip, komik ve akıldan çıkmayan anların yüzlerce fotoğrafını topladım. Zaman zaman insan doğasını savunmasızken, bilinçli değilken ve hiç kısıtlanmamışken bir anlık görebilecek kadar şanslıydım.” (Chatila, 2019).

Fot. 06: Yasmine Chatila, “Çalıntı Anlar”, 2008

Fot. 07: Arne Svenson, “Komşular”, 2012

Amerikalı fotoğrafçı Svenson’ın 2012 yılında başladığı ve 2015 yılında kitaba dönüştürdüğü “Komşular” isimli çalışması ise, Manhattan’da karşı binalarında yaşayan komşularının pencerelerindeki görünümüne odaklanmaktadır. (Svenson, 2018). Wolf’un, Chatila’nın ve Svenson’ın fotoğraflarında grafiksel ve estetik bir unsur oluşturan pencerelerin çerçeveleri, bir yandan görüntülerin içeriğini kısıtlarken, diğer yandan da çalışmalarındaki gizemin ve fantezinin gücünü arttırmaktadır. Sözde özel alanlarında güvende hisseden bu insanlar, gözetlendiklerinin farkında değildirler. Bu üç fotoğrafçı da uzak odaklı tele objektiflerle gerçekleştirdikleri dikizci eylemlerinin bir suç teşkil edebileceğinin farkında olarak, çalışmalarını oluştururken ya da yayımlarken hukuki bir problem yaşamamak adına yüzlerin görünmemesine ya da görünen yüzlerin belirgin olmamasına veya isim, amblem, dövme gibi herhangi tanımlayıcı bir işaretin yer almamasına dikkat etmişlerdir.

Yokomizo ve Halaban'ın Gözetleme Oyunları

Japon fotoğrafçı Shizuka Yokomizo (d.1966), on beş yılı aşkın bir süredir yaşadığı Londra'da 1998-2000 tarihleri arasında gerçekleştirdiği "Yabancı" isimli çalışmasında, yabancılara gönderdiği anonim bir mektup aracılığıyla, belirli bir tarih ve saatte, pencerelerinin önünde fotoğraf makinesine bakarak poz vermeleri teklifinde bulunmuştur. Yokomizo'nun gönderdiği mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

"Sayın Yabancı, şu an tanımadığım insanları içeren fotoğraflık bir proje üzerinde çalışan bir sanatçıyım. Eğer bu projeye katılabilirseniz memnun olurum. Bu proje gelecek yıl bazı sergilerde gösterilebilir. Akşam oturma odanızda dururken sokaktan fotoğrafınızı çekmek isterim. Sokakta pencerenin dışında bir fotoğraf makinesi yerleştirilmiş olacak. Eğer fotoğrafınızın çekilmesinin bir sakıncası yoksa lütfen odada durun ve 10 dakikalığına pencereden kameraya bakın __ / __ / __ : __ (tarih ve saat). __ / __ / __ : __ öncesinde gelmiş olacağım ve fotoğraf makinemi kuracağım. 10 dakika süresince fotoğrafınızı çekeceğim ve ayrılacağım. Talimatlar: Sadece siz olmalısınız, odada yalnız başına bir kişi. Lütfen tüm ışıkları açın ve pencereden en az 1-1.5m uzaklıkta durun. Eğer pencereye çok yakın olursanız, fotoğrafta sadece bir gölge olarak gözükeceksiniz. Evinizde her zaman giydiğiniz kıyafetleri giymenizi rica ediyorum. Lütfen mümkün olduğunca hareketsiz bir şekilde durun ve fotoğraf makinesine sakın bir şekilde bakın. Hareketsiz durmak için 10 dakika oldukça uzun bir süre. Lütfen bunu mümkün olduğu kadar deneyin ama zaman zaman rahatlayabilirsiniz. Eğer katılmak istemiyorsanız, kabul etmediğinizi göstermek için lütfen sadece perdelerinizi kapatın. Sizinle tanışmak için kapınızı çalmayacağım. Birbirimize yabancı kalacağız. Fakat daha sonra size ismim, adresim ve telefon numaramla birlikte küçük bir baskı göndereceğim. Eğer fotoğrafınızın sergilenmesini istemiyorsanız, beni haberdar edebilirsiniz. Sizi gerçekten pencereden görmeyi umuyorum. İçtenlikle, Sanatçı." (Yokomizo, 2000).

Belirtmiş olduğu tarih ve saatte pencerenin önünde bulunan ve tripod üzerine yerleştirdiği fotoğraf makinesinin ayarlarını çekime hazır hale getiren sanatçı, teklifini kabul edip poz veren kişilerin on dakika içerisinde fotoğraflarını çektikten sonra oradan ayrılmıştır. Fotoğrafladığı insanların, evin içerisindeki aydınlığın ve dışarıdaki karanlığın etkisiyle camdaki yansımadan dolayı Yokomizo'yu tam olarak görüp görmedikleri belirsiz olsa da, fotoğraflarındaki bir iki kişi dışında herkes doğrudan fotoğraf makinesine bakar bir şekilde poz vermiştir. Pencere, dışarısının belirsiz atmosferi ile evin güvenli koşullarını ve kamusal ile özel alan arasındaki ayrımı ön plana çıkartmıştır. Yazar ve sanatçı Mark Durden'e göre;

"Yokomizo'nun fotoğrafları, gece vakti, pencereleri hem bir teşhir alanı hem de mesafe koyucu bir paravan olarak kullanarak belgeselin etkileşimli doğasını gözler önüne serer. Evin ve sokağın içerdiği kişisel ve

kamusallık çağrışımlarına rağmen, bu anlaşmalı etkileşim ilişkisi içinde yakınlık ve mahremiyetle olan tüm bağlarını koparır.” (Durdun, 2015: 330).

Fot. 08-09: Shizuka Yokomizo, “Yabancı”, 1998-2000

Diğer yandan dışarıdaki yabancıнын varlığının farkında olan ama içinde bulunduğu koşullar dolayısıyla belki de onu zar zor gören içeridekiler, tam olarak ne ile karşılaşacaklarını bilmemektedirler. Yokomizo için de benzer bir durum söz konusudur. Sanatçı fotoğraflayacağı kişilerin yaş, cinsiyet, ırk, vb. özelliklerinden çekim anına kadar habersizdir. Bu yabancıları seçmesindeki temel sebep ise hepsinin zemin katta yaşıyor olmasıdır. Dolayısıyla bir birini hiç tanımayan, karşılaşmadan önce görünüşleri dışında cinsiyetlerini bile bilmeyen iki yabancıнын karanlık bir saatte buluşmuş olmaları ve bir birleriyle hiçbir diyalog kurmadan yüz yüze gelmeleri, fotoğraflara oldukça tuhaf ve gerilimli bir atmosfer kazandırmıştır. Yokomizo’nun merak, heyecan, endişe ve korku içeren bu çalışmaları, pencereden görünen mahrem bir alanı konu almalarına rağmen, kişileri dikizlenmeye maruz kalmış birer kurban haline dönüştürmemektedir.

Gail Albert Halaban’ın (d.1970) 2009 yılında NY Robert Mann Gallery’de sergilenen “Penceremden Dışarı” ismini taşıyan çalışması ise, New York’ta apartmanda yaşayan insanların pencerelerinden görünen gizemli hayatlarına ve yaşadıkları alanların mimari dokusuna ilişkin bir takım kesitler sunmaktadır. Aynı yaklaşımını Paris, Amsterdam, Utrecht, Berlin, Bangkok, İstanbul, Buenos Aires gibi birçok kentte de devam ettiren sanatçı, çalışmasıyla özellikle büyük kentlerin dayattığı izole edilmiş yaşamları içerisindeki komşuların birbirleri arasındaki ilişkiyi ve diyalogu arttırmayı amaçlamaktadır. Halaban’ın fotoğraflarındaki insanlar, ilk bakışta gözetlendiklerinden habersizmiş gibi görünmektedirler. Projesine ilişkin yapılmış olan açıklamalardan habersiz olan seyirci için sanki komşularını pencerelerinden dikizliyormuş izlenimi yaratan bu fotoğraflar, aslında çektiği insanlarla karşılıklı bir iş birliği sonucunda üretilmiş kurgusal çalışmalardan oluşmaktadır. Halaban’a göre pencereler, “bilinen ve

bilinmeyen, şehrin hücum eden sesleri ve özel hayatların sonsuz sessizliği arasında kalan ince bir sınırdır.” (Halaban, 2015). Ürkütücü geldiğini bilse de insanların pencerelerinden içeriye bakmayı sevdiğini söyleyen sanatçı, seyircisinin fotoğraflarını gördüğünde onun dost canlısı bir pencere izleyicisi olduğunu fark edeceklerini ifade etmiştir. (Halaban, 2016).

Fot 10: Gail Albert Halaban, “Penceremden Dışarı”, 2009

Halaban’ın genç bir anne olarak uykusuz geçirdiği geceler bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gece yarısı bebeğiyle ilgilenmek zorunda olduğu için komşularının pencerelerine bakarak yalnızlığını gidermek üzere bir bağ kurma arayışı içerisinde olan sanatçı, sonuç olarak böyle bir proje üretmiştir. Başlangıçta kendi yakın komşuları ile gerçekleştirdiği çekimlerine, sonradan istek üzerine diğer ülkelerdeki kentleri de dâhil etmiştir. Web sitesinin iletişim kısmında da, çalışmasında yer almak isteyen her gönüllünün, yaşadıkları kenti belirtmek, komşularından izin almak ve kendi pencerelerinden onların pencerelerinin bir fotoğrafını mail aracılığıyla kendisine göndermek şartıyla bu projeye katılabileceklerini duyurmuştur. (Halaban, 2015). Bu doğrultuda da uzun bir süredir komşu oldukları halde birbirlerine yabancı olabilen kentli insanların fotoğraf aracılığıyla komşularıyla yüz yüze iletişim kurmalarını sağlayarak, çalışmasını toplumu birbirine yakınlaştıran bir sosyal sorumluluk projesine dönüştürmüştür.

Sonuç

Sontag’ın “Fotoğraf Üzerine” kitabında, Hitchcock’un ise “Arka Pencere” filminde belirttikleri üzere, fotoğraf makinesini kullanmak o kişiyi etkin bir dikizciye dönüştürmektedir. Gerçek yaşam içerisinde bu tespiti destekleyen veya karşısında yer alan birçok örnekle karşılaşmak mümkündür. Kent yaşamı içerisinde özellikle de teknolojinin gelişmesiyle birlikte gözetle(n)me alışkanlıklarının artış gösterdiği ve ayrıca komşuluk ilişkilerinin ise gün geçtikçe daha da birbirlerine yabancılaştığı bilinen bir gerçektir. Bununla

birlikte günümüzde başkalarının özel hayatlarını gözetlemeyi teşvik eden birçok yayın ve yayım bulunmaktadır.

Fotoğraf makinesini kullanan her yetişkin bireyin toplumsal sorumluluklarının bilinci içerisinde hem mesleki hem de sanatsal olarak başkalarının kişisel yaşam alanlarına onların müsaadesi olmadan dâhil olmaması gerekmektedir. Sophie Calle, Michael Wolf, Yasmine Chatila ve Arne Svenson'ın çalışmaları gözetleme eyleminin gerçek hayat içerisindeki tedirgin edici sonuçlarını ortaya koymaktadırlar. İnsanları gizlice dikizleme arzusunu ve eylemini teşvik edebilen ya da bireyleri gözetlenme paranoyası içerisinde sürükleyebilen bu çalışmalar, birçok kişi için sanatsal bağlamlarında hem içerik hem de estetik olarak çekici olsalar da aynı zamanda özel hayatın mahremiyetini de ihlal etmektedirler. Shizuka Yokomizo ve Gail Albert Halaban ise başkalarının özel yaşamlarını onların müsaadesi dışında ifşa etmek yerine, kendilerini teşhir etmek isteyenlerin evlerine birer misafir olarak dâhil olmuşlardır. İki sanatçının da ele aldıkları şeyler her ne kadar özel hayata ilişkin olsa da, bu çalışmalar konularına yaklaşım biçimleriyle fotoğrafçının gizli bir dikizciye dönüşmediği örnek bir nitelik taşımaktadırlar. Sonuç olarak başkalarının özel yaşamları, gizlice dikizleme, kaydetme, yayınlama ve yayımlama bağlamında kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmemesi açısından hassasiyetle yaklaşılması ve değerlendirilmesi gereken tartışmalı bir konudur.

Kaynakça

- Calle, S. (1998). Gotham Handbook. Paris: Actes Sud.
- Calle, S. (1998). L'hôtel. Paris: Actes Sud.
- Calle, S. (2002). New York Kullanma Kılavuzu (Çev., Özge Açikkol), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Calle, S. (2005). Appointment with Sigmund Freud. London: Thames & Hudson.
- Chatila, Y. (2008). Stolen Moments, New York: Edelman Arts, Inc.
- Chatila, Y. (2017). "Stolen Moments II Video Trailer". (19.01.2019). Erişim adresi: <https://vimeo.com/180503721>
- Chatila, Y. (2018), "Stolen Moments Video". (19.01.2019). Erişim adresi: <https://vimeo.com/249474858>
- Chatila, Y. (2019). "Stolen Moments". (18.01.2019). Erişim adresi: <http://www.yasminechatila.com/press-release>
- Durden, M. (2015). Fotoğraf Bugün (Çev., Yiğit Adam, Emre Gözğü), İstanbul: Akbank Sanat.

- Egan, N.; Manaugh, G.; Wolf, M. (2008). *The Transparent City*, New York: Aperture & MoCP.
- Frizot, M. (1998). *A New History of Photography*. Köln: Könemann.
- Hacking, J. (2015). *Fotoğrafın Tüm Öyküsü*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Halaban, G. A. (2015). "Out My Window". (14.01.2019). Erişim adresi: <https://fb80cf751da8277d05d6-216f1596b34f996fff4e0075dc160b6e.ssl.cf1.rackcdn.com/ArtistStatement20151.pdf>; <https://www.gailalberthalaban.com/INFO/CONTACT/1>
- Halaban, G. A. (2016). "Out My Window". (13.01.2019). Erişim adresi: <https://www.gailalberthalaban.com/OUT-MY-WINDOW/OUT-MY-WINDOW,-VIDEO/1>
- Hitchcock, A. (Yönetmen). (1954). *Arka Pencere* [Sinema filmi]. USA: Alfred J. Hitchcock Productions.
- Kurt, L. M. (2017). "Kamuya Mal Olmuş Kişi Kavramı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66 (3), s. 581-604. (11.02.2019). Erişim adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/2236/23211.pdf>
- Linfield, S. (2013). *Acımasız Aydınlık: Fotoğraf ve Politik Şiddet* (Çev., Mehmet Emir Uslu), İstanbul: Espas Yayınları.
- Nietzviecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü* (Çev., Gökçe Gündüç), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öngören, G. (1998). *Medya ile Mücadele Rehberi*, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Roagna, I. (2013). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkının Korunması* (Çev., Ayşe Gül Alkış Schäling), Ankara: Şen Matbaa.
- Sontag, S. (2005). *Fotoğraf Üzerine* (Çev., Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Svenson, A. (2018). "The Neighbors". (09.01.2019). Erişim adresi: <https://arnesvenson.com/theneighbors.html>
- Türkçe Sözlük (1979). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük (2019). Türk Dil Kurumu. (22.12.2018). Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr/>
- Wolf, M. (2008). *The Transparent City*. New York: Aperture Foundation.
- Wolf, M. (2009). "Michael Wolf's Talk, Edited Excerpt", New York: Aperture Foundation. (11.01.2019). Erişim adresi: <https://vimeo.com/8081974>
- Yokomizo, S. (2000). "Yabancı". (04.01.2019). Erişim adresi: <http://www.shizukayokomizo.com/6/4592958791>

[itobiad], 2019, 8 (3): 1596/1612

**Özbekistan’da Sovyetler Dönemi Kur’an-ı Kerim Tercüme
Faaliyetleri (Şark Yulduzu Dergisi Örneği)**

Translation Activities of the Holy Quran in Uzbekistan During the
Soviet Era (An Example of “Sharq Yulduzi” Journal)

Yunus ABDURAHİMOĞLU

**Dr. Öğr. Üyesi , Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam
Bilimleri/Tefsir Anabilim Dalı**

Asst. Prof., Bartın University Faculty of Theology Department of Tafsir

yunusa@bartin.edu.tr

Orcid 0002-3008-5397

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 26.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 26.08.2019
Yayın Tarihi / Published	: 03.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: ABDURAHİMOĞLU, Y. (2019). Özbekistan’da Sovyetler Dönemi Kur’an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yulduzu Dergisi Örneği). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1596-1612. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/47378/582865>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Özbekistan'da Sovyetler Dönemi Kur'an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yulduzı Dergisi Örneği)

ÖZ

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim miladi 610 yılında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy yoluyla indirilmeye başlamıştır. Allah'a ve Peygamberine iman eden Müslümanlar o tarihten itibaren Kur'an-ı Kerim'i kendileriyle özleştirmeye ve gündelik hayatlarında tatbik etmeye çabalamışlardır. Bu sebeple de Arapça olarak nazil olan mukaddes kitabı kendi dillerine tercüme etmeye gayret etmişlerdir.

Bu çalışmada Özbekistan'da Sovyetler Birliği döneminde inançları yüzünden baskı ve zulüm gören Özbeklerin, Gorbaçov'un yeniden yapılanma ve şeffaflık politikası sonucunda dini açıdan serbestliğe kavuşmalarıyla manevi değerlerini yeniden canlandırma adına Kur'an-ı Kerim'i Özbek Türkçesine tercüme etme gayretleri konu edilecektir. Bu dönemde Özbek Türkçesine çevrilen Kur'an-ı Kerim'in Şark Yulduzı dergisindeki yayım süreci ve tercüme özellikleri araştırılarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Alouddin Mansur, Şark Yulduzı Dergisi, Özbek Türkçesi, Kur'an, Tercüme.

Translation Activities of the Holy Quran in Uzbekistan During the Soviet Era (An Example of "Sharq Yulduzi" Journal)

ABSTRACT

As is known, the Qur'anic Guide for People, the Holy Quran began to be downloaded through revelation to the Prophet (peace be upon him) in 610. Muslims who believe in Allah and His Messenger have been trying to identify the Quran with themselves and apply it to their daily lives. For that reason, they have been trying to translate the Holy Scripture, which was descended from Arabic, into their own language.

The study will focus on the efforts of the Uzbeks, who had faced oppression and tyranny due to their beliefs in Uzbekistan during the Soviet era, to translate the Quran into Uzbek Turkish for the purpose of reviving their spiritual values after regaining their religious freedom as a result of Gorbachev's policy of reconstruction and transparency. It will be tried to search and introduce the publication process and interpretation features of the Quran, which was translated into Uzbek Turkish during that era, in the Sharq Yulduzi Journal.

Keywords: Alouddin Mansur, Sharq Yulduzi Journal, Uzbek Turkish, the Qur'an, Translation.

Giriş

İlahi dinlerin kutsal metinleri tarih boyunca insan hayatını düzenlemede büyük bir yer tutmuştur. Bu kutsal metinlerin geçmişten günümüze kadar inananlar tarafından kendi dillerine tercüme, tefsir ve izahları yapılmaya devam etmektedir. Arap dilinde indirilen Kur’an-ı Kerim’in diğer dillere tercüme ve tefsir edilmesi meselesi Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden günümüze kadar devam edegelen faaliyetlerdendir. Örneğin Fatıha suresinin Farsçaya tercümesi Asr-ı saadette Selman-ı Fârisî tarafından yapılmıştır (es-Serahsi, 1989: 37; Hamidullah, 2016: 104).

Türklerin VIII. Yüzyılda İslamiyet’le tanışmaları X. Yüzyılda devletçe (Karahanlı Devleti) İslam’ı din olarak kabul etmeleri, Mâverâünnehir ve Harezm’in medeniyet merkezine dönüşmesine ve bu topraklarda yüzlerce âlimin yetişmesine vesile olmuştur (Celal, 2018: 22). Müslümanların mukaddes kitabı olan Kur’an-ı Kerim’in ilk Türkçe tercümesinin yazarı ve tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte, yapılan araştırmalarda ilk kez satır arası tercüme şeklinde Karahanlı Türkçesiyle (Hakâniye Türkçesiyle) yazılmış olduğu belirtilmektedir (Ata, 2004:V). Bu da Müslüman Türklerin hayatlarını düzenlemede İslam’a ve Kur’an-ı Kerim’e sınıksız sarıldıklarının bir göstergesidir. Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınan satır arası ilk Kur’an tercümesi ise H. 804/M. 1401 tarihine aittir. Bu tercüme Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde kayıtlı olup, 652 varaktan ibaret tam bir Kur’an-ı Kerim’ tercümesidir (Küçük, 2014: 14).

Özbekistan’da Sovyetler Birliği döneminde Kur’an-ı Kerim’in Özbek Türkçesine tercümesinin “Yeniden Yapılanma ve Şeffaflık” politikası sonucunda gerçekleştiğini ve ilk olarak dergilerde yayımlandığını söylemek mümkündür (Маһсур, 1990: 167; Абдуллаев, 1989: 22). O günün şartları dikkate alındığında, bilimsel dergilerin toplumu bilgilendirme ve yönlendirme yönünden etkili araçlardan birisi olduğu görülmektedir. Bu kapsamda “Şark Yıldızı” ve “Fan va Turmuş” dergileri en önemli dergilerdendir. Kur’an-ı Kerim tercümesini baştan sona ciddiyetle ve titizlikle yürüten “Şark Yıldızı” dergisi araştırmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için söz konusu dergi hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Şark Yıldızı Dergisi

“Şark Yıldızı” Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Yazarlar Birliğinin aylık yayımlanan “Edebî-Bedî, İctimai-Siyasi” dergisidir. Gafur Gulom Adındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı tarafından çıkarılmıştır. 1931 yılından itibaren yayına başlayan dergi, dönemin siyasi yapısından dolayı isim değişiklikleri yaşamıştır. 1946 yılından itibaren o dönemde derginin

editörlüğünü yapan Oybek'in teklifi ile dergi "Şark Yulduzı" adını almıştır. 1990 yılında elli dokuz senesini dolduran derginin 59. cildi neşredilmiştir (ҲОШИМОВ, 1991:4-18).

Kur'an-ı Kerim'in günümüz Özbek Türkçesine tercümesinin 1990 yılında "Şark Yulduzı" dergisinde neşredilme konusu Özbekistan Yazarlar Birliği Sekreteryasının 14.09.1989 tarihli toplantısında karara bağlanmıştır. "Şark Yulduzı" yayın kurulu bu karardan hareketle 10.10.1989 yılında Kur'an-ı Kerim'in tercümesini incelemek ve yayımlamak için yetkili bir heyet oluşturmuştur. Ayrıca Özbekistan Yazarlar Birliği bünyesindeki Bediî Tercüme ve Edebî Bağlantılar Merkezi ile Orta Asya Cumhuriyetleri Dinî İdaresi uzmanları yapılan birkaç tercümeyi inceleyerek geniş okur kitlesine uygun, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in manasını doğru aktaran Alauddin Mansur'un tercümesinin yayımlanmasını kararlaştırmıştır. Bu karar dergi heyeti tarafından da kabul edilmiştir (ҲОШИМОВ, 1990:170). Kur'an-ı Kerim tercümesinin dergide neşredilmeye başlamasından itibaren, üniversite talebeleri ve akademisyenler olmak üzere toplumun her kesiminden "Şark Yulduzı" dergisinin yayın kuruluna, iyi dilek ve temennilerini içeren mektup ve telgraflar ulaşmıştır (ҲОШИМОВ, 1990:167-170).

Kur'an-ı Kerim'in "Şark Yulduzı" dergisindeki tercümesinin hazırlanmasında öncülük eden yetkili heyet üyeleri aşağıda gösterilmiştir:

1. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf-Orta Asya Cumhuriyetleri Dini İdaresi Reisi, Müfti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Halk Milletvekili, Heyet Başkanı.
2. Alibek Rustamov-Filoloji Doktoru, Profesör, Arap Dili Uzmanı.
3. Erkin Vohidov-Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Şairi ve Milletvekili.
4. Ozod Şarafiddinov-Beruni Adındaki Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Ödülü sahibi, Taşkent Devlet Üniversitesi Profesörü.
5. Ne'matilla İbrohimov-Filoloji Doktoru, Profesör, Taşkent Devlet Üniversitesi Şark Fakültesi Dekanı, Arap Dili Uzmanı.
6. Ötkir Hoşimov-"Şark Yulduzı" Dergisi Baş Editörü, Hamza Adındaki Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Ödülü Sahibi.
7. Umaralı Normatov-Filoloji Doktoru, Özbekistan Bilim Uzmanı.
8. Nurali Kobul-"Çölpon" Neşriyatı Müdürü, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Milletvekili.
9. Muhammad Ali-Berdak Adındaki Karakalpakistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Ödülü sahibi, Özbekistan Yazarlar Birliği Bedii Tercüme ve İlişkiler Merkezi Başkanı.
10. Omon Muhtorov-"Şark Yulduzı" Dergisi Baş Editör Yardımcısı, Yazar.
11. Nosır Fozilov-"Şark Yulduzı" Dergisi Yetkili Sekreteri, Özbekistan Devlet Sanatçısı.
12. Ortık Abdullaev-"Şark Yulduzı" Dergisi Edebi Tenkit Bölümü Müdürü, Filoloji Bilimi Uzmanı (ҲОШИМОВ, 1990:170).

Büyük Manevi Miras

Kur’an-ı Kerim tercümesinin neşredilmeye başlandığı “Şark Yıldızı” dergisinin 1990 yılı, 59. cilt, 3. sayısında, seksen yıldır Sovyet Sosyalist sisteminde ateizm ideolojisi ile ateist olarak yetiştirilmeye çalışılan topluma ön bilgi ve giriş mahiyetinde iki makaleye yer verilmiştir. Bu makalelerden ilki “Тараққиёт Зид Фиқирларнинг Тўқнашувида” (İlerleme-Karşıt Fikirlerin Çatışmasıyla Ortaya Çıkar) adıyla derginin tercüme heyetinde yer alan filoloji doktoru Profesör Alibek Rustamov’a aittir. Söz konusu hâkim anlayış içinde yetişmiş olmasına rağmen makalesinde farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Nitekim Rustamov kişinin hayattaki başarısının, inanç ve ameline bağlı olduğunu, insanın diğer varlıklardan, bir inanca sahip olması ve o inancına göre amel ederek yaşaması ile ayrıldığını vurgulamıştır. Aynı zamanda Rustamov, Kur’an-ı Kerim tercümesinin neşredilmesi girişimini “*cemiyetimiz istikbalinin iyi olacağına işaretler*” diye karşılamış; tercüme faaliyetinin herkes için özellikle de ateistler için büyük öneme sahip olacağı ifade etmiştir. (Рустамов, 1990: 162).

Makalesinin devamında Rustamov Kur’an-ı Kerim’in insanlığa ve dünya medeniyetine katkısını vurgulamıştır. Dil ve belagat ilminin gelişmesindeki etkisi üzerinde durarak, Orta Asya’da yetişen ulemanın mirasından Batı’nın faydalandığını ancak Sovyetler döneminde yetişmiş olan aydın kesimin bundan bihaber olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’in Anadolu Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Rus diline yapılan tercümelemleri hakkında bilgi aktarmıştır (Рустамов, 1990: 162).

Özbek Türkçesine tercüme edilen Kur’an-ı Kerim’in daha iyi anlaşılması hususunda giriş niteliği taşıyan diğer bir makale ise “Улкан Маънавий Мерос” (Büyük Manevi Miras) adıyla yayımlanmıştır. Bu makaleyi kaleme alan Orta Asya Cumhuriyetleri Dini İdaresi Reisi, aynı zamanda tercüme heyeti başkanı olan Muhammad Sodik Muhammad Yusuf’tur. O makalesine Kur’an kelimesinin anlamını ifade etmekle başlamaktadır. Muhammad Sodik’a göre “Kur’an” Arap dilinde “Kıraat” anlamındadır. Terim olarak da “*Kur’an Allah’ın mu’ciz kelamı olarak, Muhammed aleyhi’s-selama vahiy aracılığı ile indirilen ve tilaveti ibadet sayılan bir kitaptır*” (Муҳаммад Юсуф, 1990: 164). Muhammad Sodik makalenin devamında mucize ve vahiy kavramlarını açıklamakta, ilk nazil olan Kur’an ayeti hakkında bilgi vermektedir. Bununla birlikte: “*Kur’an-ı Mecid’in gökten indirilen, ezberlenen, yazıya dökülen aynı zamanda amel edilen bir kitap olduğunu*” ifade etmektedir. Kur’an-ı Kerim’in Hz. Ömer bin Hattab teklifi ile halife Hz. Ebu Bekir es-Sıddık döneminde cem edildiğini, kıraatı hususunda çıkan ihtilafın tehlikelerini fark eden Huzeyfe bin Yemân’ın durumu halife Hz. Osman bin Affan’a bildirdiğini, Halife’nin emriyle yine Zeyd bin Sabit rehberliğinde istinsah edildiğini beyan etmektedir. Altı nüsha olarak istinsah edilen Kur’an-ı Kerim’in bir nüshasını Hz. Osman’ın kendine aldığını, kalanları meşhur kariler (Kur’an-ı Kerim’i ezberleyen ve okuyan kişiler) eşliğinde çeşitli vilayetlere

gönderdiğini ve herkesin bu nüshalardan istinsah ve de karilerden talim etmesini emrettiğini kaydetmektedir (Myxammaд Юcyф, 1990: 164).

Araştırma esnasında dikkatimizi çeken hususlardan biri de Muhammad Sodik Muhammad Yusuf'un Taşkent'teki Osman Mushaf'ı hakkında bilgi vermesi olmuştur. Ona göre: "Kur'an-ı Kerim'i Emir Timur Şam'dan Semerkand'a getirmiştir. Türkistan Rus askerleri tarafından istila edildiği esnada Kur'an San-Petersburg'a götürülmüştür. Ekim ayı devriminden sonra V. İ. Lenin, Müslümanlara onların kutsal kitaplarını iade etmeyi kararlaştırdı. Kur'an-ı Kerim tren vagonunda korumalar eşliğinde Kırım'ın Ufa şehrine, sonra da Taşkent'e getirildi... Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları IV. Kurultayında Dini İdare gözetimine geri verilen bu nüsha Halife Hz. Osman fermanıyla istinsah edilen nüshalardan biridir" (Myxammaд Юcyф, 1990: 164). Şunu da belirtmemizde fayda vardır ki "Taşkent Mushafı" olarak bilinen bu Mushaf üzerinde yapılan incelemeler sonucunda farklılıklar tespit edilmiştir. Bunlar Hz. Osman Mushaf'ları ile metin yönünden, ayrıca varaklarının eksi olması, ayet kısımlarının noksan oluşu ve imla hataları yönünden farklılıklardır. Netice olarak Taşkent Mushafının Hz. Osman'ın Mushaf'larından olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Altıkulaç, 2007: 80-87).

Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, makalesinde Kur'an-ı Kerim'in özelliklerini sıradan bir kitapla mukayese etmektedir. Genelde herhangi bir kitabın başlığından içeriği hakkında bilgi sahibi olunduğunu, kitapların bölümlere ayrıldığını, bölümlerin de ana başlık ve alt başlıklardan oluşarak içeriğinin aydınlatıldığını beyan etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ise bunun aksinin söz konusu olduğunu, konularının iç-içe geçtiğini, ahlak ayetlerinden sonra cennet cehennem ayetlerine geçildiğini ya da nikâh ayetlerinin peşinden iktisat ayetleriyle karşılaştığını vs. söylemektedir. Kur'an nasıl bir kitaptır? sorusunu akla getirdiğini söyleyen Muhammad Sodik cevap olarak da Kur'an-ı Mecid'in bir hidayet kitabı olduğunu yani insanları lütuf ile doğru yola davet ettiğini, ondaki tarih, tıp, kimya ile ilgili bilimlere ait ayetlerin insan aklına hitap ederek hidayete çağırdığını ifade etmektedir (Myxammaд Юcyф, 1990: 165).

Muhammad Sodik Muhammad Yusuf'un: "Ancak geçmişte ölümsüz eserler bırakan ulemalar yurdu, Kur'an-ı Kerim'e tefsir yazan Carullah Zemahşeri, Fahreddin Razi, Ebu'l- Berekâten-Nesefi, Ebu Mansur el- Maturidî ve diğer büyük müfessirler yurdu olan bu diyarımızda yaşamakta olan nesillerin esas kısmı yüzyılı aşkındır Kur'an'ı okuyup-anlamaktan mahrum idi, tercüme de tefsir de yoktu" (Myxammaд Юcyф, 1990: 165)-şeklindeki sözleri de o dönemde manevi açıdan yaşanan sıkıntıları ve gelinen noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Özbekistan'ın bağımsızlığa erişmesinden günümüze kadar ise din eğitimi hususunda pek çok adım atılmış, özellikle son yıllarda "Özbekistan Uluslararası İslam Akademisi" (O'zbekiston Xalqaro İslom Akademiyasi) ve "İmam Buhari Uluslararası İlmî-Araştırma Merkezi" (İmom Buxoriy Xalqaro

İlmiy-Tadqiqot Markazı) faaliyete geçirilmiştir (www.institutions.ziyonet.uz, 2019; www.bukhari.uz, 2019).

Alauddin Mansur'un Kur'an-ı Kerim Tercümesi

Arap dilini ve Kur'an-ı Kerim'i iyi bilen bir uzman olarak tanınan Alauddin Mansur toplum tarafından şeyh ve âlim olarak nitelenmektedir. 1952 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti, Oş İli, Kara-Su ilçesinde dünyaya gelmiştir (www.ziyouz.uz, 2019)

Alauddin Mansur'un Kur'an-ı Kerim'i günümüz Özbekçesine tercüme etmeye başladığı tarih bilinmemekle birlikte, Allah Teâla'nın yardımıyla hicri 1412 yılı Rabiülahir ayının 21 Salı günü, miladi 1991 yılı 29 Ekim'de tamamlandığı kendisi tarafından kaydedilmiştir (Мансур, 1992: 183). Mütercim Kur'an-ı Kerim'in Özbek Türkçesine tercümesinin tamamladığını belirttiği tarih Özbekistan'ın yeni bağımsızlığının ilan ettiği tarihe denk gelmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde M. S. Gorbaçov'un "Yeniden Yapılanma ve Şeffaflık" politikası ile birlikte 1989 yılında dini serbestlik tanınmıştır. Özbekistan'da Kur'an-ı Kerim'in günümüz Özbekçesine tercümesine dini serbestlik tanındıktan sonra müsaade edildiği ve gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu da tarih olarak Sovyetler döneminin son yılları olan 1990 ve Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığının ilk yılı olan 1991'e tekabül etmektedir.

Özbekistan'ın bağımsızlığa erişmesi ile birlikte, yapılan bu tercüme "Gafur Gulom" ve "Çölpon" neşriyatları tarafından bir milyon adet olarak basılmıştır (www.ziyouz.uz, 2019).

Alauddin Mansur ayrıca 2000 yılında Kara-Su şehrinde "Kur'an-ı Kerim'i Öğrenme İlmî Merkezi" açarak, Kur'an-ı Kerim'i Kırgız ve Rus (Alişer Ahmad ile birlikte) dillerine tercüme etmiştir (Topal, 2019: 156; www.ziyouz.uz, 2019).

Kur'an-ı Kerim Tercümesinin Şark Yıldızı Dergisinde Yayımlanması

Heyetlerin onayı ile tercüme faaliyeti Şark Yıldızı dergisinde 1990 yılı 59. cildinin 3. sayısından itibaren yayımına başlatılmıştır. Alauddin Mansur Kur'an-ı Kerim'in Özbek Türkçesine tercümesini 1991 yılı 29 Ekim'de tamamladığını belirtmiş olsa da tercümenin Şark Yıldızı'nda neşredilmesi daha uzun sürmüştür (24 ay), tercümenin son kısmı ise Dergi'nin 1992 yılının 62. cildi, 2. sayısında nihayete ermiştir.

Kur'an-ı Kerim'in Özbek Türkçesine tercümesinin Dergi'deki 24 aylık süreli yayımını tablo haline getirmeye çalıştık. Tabloda, sırasıyla tercüme edilen Kur'an-ı Kerim sure ve ayetlerinin Dergi'nin hangi yıl, cild ve sayısının hangi sayfalarında yayımlandığını göstermeye gayret ettik. Sadece ilgili sayfaları eksik tarandığı için 59. cilt 3-8 ve 10. sayılardaki orijinal tercümeyle ulaşamadık.

Şark Yulduzı Dergisinde Kur'an-ı Kerim'in Özbek Türkçesine Tercümesinin Yayın Tablosu

Sıra No:	Sure İsmi	Ayet Numarası	Yıl/ Cilt/ Sayı	Sayfa Numarası
1	Fatiha Bakara	1-7 1-141	1990, 59/3	167-178
2	Bakara	142-286	1990, 59/4	153-166
3	Orijinaline ulaşamadığı için sure ve ayet numarası verilememiştir.		1990, 59/5	171-188
4	Orijinaline ulaşamadığı için sure ve ayet numarası verilememiştir.		1990, 59/6	153-174
5	Orijinaline ulaşamadığı için sure ve ayet numarası verilememiştir.		1990, 59/7	155-166
6	Orijinaline ulaşamadığı için sure ve ayet numarası verilememiştir.		1990, 59/8	167-180
7	Orijinaline ulaşamadığı için sure ve ayet numarası verilememiştir.		1990, 59/9	149-166

Özbekistan'da Sovyetler Dönemi Kur'an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yıldızı Dergisi Örneği)

8	Orijinaline ulaşamadığı için sure ve ayet numarası verilememiştir.		1990, 9/10	151-168
9	Yusuf Rad İbrahim	1-111 1-43 1-52	1990, 59/11	167-184
10	Hicr Nahl	1-99 1-128	1990, 59/12	187-200
11	İsra Kehf	1-111 1-110	1991, 60/1	113-128
12	Meryem Taha Enbiya	1-98 1-135 1-112	1991, 60/2	129-144
13	Hac Mü'minûn Nûr	1-78 1-118 1-64	1991, 60/3	147-164
14	Furkân Şuarâ Neml	1-77 1-227 1-93	1991, 60/4	167-184
15	Kasas Ankebût	1-88 1-69	1991, 60/5	153-168

	Rûm	1-60		
16	Lokmân Secde Ahzâb Sebe'	1-34 1-30 1-73 1-54	1991, 60/6	153-168
17	Fâtır Yâsîn Sâffât	1-45 1-83 1-182	1991, 60/7	165-178
18	Sâd Zümer Ğâfir (Mü'min) Fussilet	1-88 1-75 1-85 1-54	1991, 60/8	149-168
19	Şûrâ Zuhruf Duhân Câsiye Ahkâf Muhammed	1-53 1-89 1-59 1-37 1-34 1-38	1991, 60/9	159-180

Özbekistan’da Sovyetler Dönemi Kur’an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yulduzı Dergisi Örneği)

20	Feth	1-29	1991, 60/10	155-174
	Hucurât	1-18		
	Kâf	1-45		
	Zâriyât	1-60		
	Tûr	1-49		
	Necm	1-62		
	Kamer	1-55		
21	Rahmân	1-78	1991, 60/11	167-88
	Vâkıa	1-96		
	Hadîd	1-29		
	Mücâdele	1-22		
	Haşr	1-24		
	Mümteherine	1-13		
	Saf	1-14		
	Cuma	1-11		
	Münâfikûn	1-11		
	22	Tegâbün		
Talâk		1-12		
Tahrîm		1-12		
Mülk		1-30		
Kalem		1-52		
Hâkka		1-52		

	Meâric	1-44		
	Nûh	1-28		
	Cin	1-28		
	Müzzemmil	1-20		
	Müddessir	1-56		
23	Kıyâme	1-40		
	İnsân	1-31		
	Mürselât	1-50		
	Nebe'	1-40		
	Naziât	1-46		
	Abese	1-42	1992, 61/1	185-202
	Tekvîr	1-29		
	İnfitâr	1-19		
	Mutaffifîn	1-36		
	İnşikâk	1-25		
24	Burûc	1-22		
	Târık	1-17		
	A'lâ	1-19		
	Gâşiye	1-26		
	Fecr	1-30		
	Beled	1-20		

Özbekistan'da Sovyetler Dönemi Kur'an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yıldızı Dergisi Örneği)

Şems	1-15		
Leyl	1-21		
Duhâ	1-11		
İnşirâh	1-8		
Tîn	1-8		
Alak	1-19		
Kadr	1-5		
Beyyine	1-8		
Zilzâl	1-8		
Âdiyât	1-11		
Kâria	1-11	1992, 61/2	159-184
Tekâsür	1-8		
Asr	1-3		
Hümeze	1-9		
Fîl	1-5		
Kureyş	1-4		
Maûn	1-7		
Kevser	1-3		
Kâfirûn	1-6		
Nasr	1-3		
Tebbet	1-5		
İhlâs	1-4		
Felak	1-5		

	Nâs	1-6		
--	-----	-----	--	--

Kur'an-ı Kerim Tercümesinin Özellikleri

Günümüz Özbek Türkçesine yapılan bu Kur'an-ı Kerim tercümesi, dönemin belli zorlukları ve engellerine karşı verilen mücadele sonucunda ortaya çıkmıştır. Sovyetler dönemi boyunca toplumun özellikle Kur'an-ı Kerim'den uzak kaldığı bir gerçektir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim tercümesini okuyan herkesin onu anlayabilmesi için ön bilgiye ihtiyacı vardı. Bu nedenle aşağıdaki vereceğimiz özellikleriyle öne çıkmaktadır:

1. Alaaddin Mansur surelerin tercümesine başlamadan önce her sure içerisinde ismi geçen peygamberler hakkında tanıtıcı bilgilere yer vermiştir. Bunun yanında surelerin temel konularını okuyucuya iletmeye çalışmıştır. Özellikle sure isimleri üzerinde durarak, o sureye neden bu isim verildiği izah etmiştir. Örneğin Neml Suresi hakkında, *"Surede Allah Teâlâ'nın en zayıf ve çilekeş mahlûklarından biri olan karınca hakkında da bahsedildiğinden dolayı, bu sure "Neml- Karınca" suresi diye adlandırılmıştır"* bilgisini aktarmıştır (Маңсуп, 1991: 179).
2. Tercüme esnasında Kur'an-ı Kerim'in anlamını esas alarak Özbek Türkçesine çevirmiş, gerekli gördüğü yerlerde ise parantez içinde ve "İzah:" (Изоҳ:) ibaresinden sonra açıklamalarda bulunmuş ancak dipnot kullanmamıştır (Маңсуп, 1991: 113-128).
3. Tercümenin özelliklerinden biri de secde ayetlerinin geçtiği yerlerde: *"Bu bir secde ayeti olup, onu okuyan kişinin Allah için bir kere secde etmesi vaciptir"* şeklinde açıklamada bulunmuştur (Маңсуп, 1991: 120). Ra'd suresi 15. ayetini tercüme ettikten sonra: *"İslam esaslarına göre kâinattaki tüm varlık Allah Teâlâ'ya secde ediyor, yani Allah'ın sorumlu kıldığı vazifeyi yerine getirerek O'na itaat ediyor. Zaten Yaradan'a itaatsizlik helak olmak demektir... İster Mümin, ister kâfir olan insan bedenindeki bir organ vazifesini yerine getiremez ise o insanın tüm hayatı izden (şirazedden) çıkar. Demek hayat nizamının bozulmaması için yer ve gökteki her şeyin sadece Yaradan'a boyun eğmesi şarttır. Bu ayet secde ayetidir"*- diye açıklama yapmıştır (Маңсуп, 1990: 177).
4. Alaaddin Mansur tercüme esnasında ayetlerde geçen Hac, Zekât, Nikâh ve Talak gibi kelimelerle ilgili ayetin manasını verdikten sonra, geniş açıklamalarda bulunmuştur (Маңсуп, 1990: 155-162).
5. Tercümeye Kur'an İlimleri açısından bakılacak olursa sure ve ayetlerin nüzul sebeplerine Alaaddin Mansur'un genişçe yer verdiği görülmektedir. Bu husus da tercümenin diğer özelliklerinden biridir. Örneğin Mücadele suresinin 1. ayetini tercüme ettikten sonra, *"Bu ayetin nazil olmasına aşağıdaki olay sebep olmuştur. Sahabeden Evs İbn Sâmî'tin karısı Havle binti Sa'lebe isimli bir kadın Peygamber aleyhi's-selâmın huzuruna gelerek: "Ya Resulallah, Evs beni*

zihâr yaptı” diye kocasından şikâyetlenir...(mütercim burada zihâr hakkında bilgi vermekte ve başka hangi ayette geçtiğinden de bahsetmektedir.) *Peygamber aleyhi’s-selâm şikâyetçi kadına: “Öyle ise sen kocan için haram sayılırsın” diye cevapverdiği esnada bu ayetler nazil oldu ve Allah Teâla “Zihâr” konusunda kendi hükmünü beyan etti”* bilgisini nakletmiştir (Маҳсуп, 1991: 176-177).

6. Tercüme esnasında ayetlerde zikredilen Hz. Yusuf (Маҳсуп, 1990: 168-175), Hz. İbrahim (Маҳсуп, 1990: 180-184) ve diğer peygamber kıssalarını, ayrıca Ashabu’l-Kehf (Маҳсуп, 1991: 121-122) gibi kıssaları da genişçe izah etmiştir.

Alauddin Mansur’un Tercümesinde İstifade Ettiği Kaynaklar

Alauddin Mansur Kur’an-ı Kerim’i tercüme ettiği esnada istifade ettiği kaynakları, tercümenin son kısmının yayınlandığı sayıda kaydetmektedir. Bu kaynakların bir kısmında müellif isminin zikredilmediği, tamamında ise yayın evi ve yayın tarihinin belirtilmediği görülmektedir. Bu kaynaklar şunlardır:

1. Tefsiru’l-Kadı Beydavî
2. Tefsiru’l-Celâleyn
3. Tafsiru İbn Kesîr
4. Tefsiru’l-Kurtubî
5. Tefsiru’n-Nesefî
6. Abdullah Endelusî, El-Muharrer el-Vecîz
7. Seyyid Kutub, Fî Zilâli’l-Kur’ân
8. Muhammed Mahlûf, Safvetü’l- Beyân li-Me’âni’l-Kur’ân
9. El- Müntehab fî Tefsiri’l-Kur’ani’l-Kerim
10. Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetü’t-Tefasir
11. Muhammed Ali es-Sabuni, Revaiu’l-Beyan (Маҳсуп, 1992: 183)

Sonuç

Cenabı Allah’ın mûciz kelamı ve insanlar için hidayet rehberi olan Kur’an-ı Kerim, nazil olduğu andan günümüze kadar insanlığın anlamaya çalıştığı mukaddes kitaptır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den itibaren Müslüman veya

Gayrı Müslim birçok kişi tarafından Kur'an-ı Kerim'in yüzlerce tercümesi ve tefsiri kaleme alınmıştır.

Şark Yulduzi dergisinde yayınlanan açıklamalar da ilgili gayretlerden birisidir. Alauddin Mansur tarafından yapılan tercümede lafzî/literal çeviriden daha çok anlama dayalı ve kısmen açıklamalı yöntem tercih edilmiştir. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de geçen Hac, Zekât, Nikâh ve Talak gibi kavramları ayrıca izah etmesi, sure isimleri hakkında bilgi vermesi, secde ayetlerini belirterek tilavet secdesi uygulamasını tarif etmesi, ayet ve surelerin nüzul sebeplerine yer vermesi ve kıssalarla ilgili bilgi aktarması yapılan bu tercümenin özelliklerini yansıtmaktadır.

İslam ve Kur'an-ı Kerim'den ayrı düşmenin hallerini ve sıkıntılarını Muhammad Sadık'ın ifadesiyle Türkistan halkı, Sovyetler Birliği döneminde seksen yüz senelik tarih diliminde tecrübe etti. Ulema yurdu olan bu topraklarda Kur'an-ı Kerim'i tercüme ve tefsir etmek bir tarafa, halkın onu okuması ve anlamaya çalışması suç sayıldı, yasaklandı. Ancak Sovyetler Birliği'nin son döneminde yürütülen "yeniden yapılanma ve şeffaflık" politikası sonucunda bu tür faaliyetlere müsaade edildi ve insanlar manevi miraslarına sahip çıkmaya başladılar.

Belirtilmesi gereken hususlardan birisi de dönemin şartları dikkate alındığında Kur'an-ı Kerim'in Özbek Türkçesine tercüme edilmesi konusunun büyük önem arz etmesidir. Bu konuya Orta Asya Cumhuriyetleri Dini İdaresi ve Şark Yulduzı dergisi yetkililerinin öncülük etmeleri, tercümenin aynı zamanda ciddiyetle ve titizlikle yürütüldüğünün göstergesidir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'in Özbek Türkçesine tercüme edilmesi hususunun hem yetkili heyet hem de Alauddin Mansur için dini konularda gerçekleştirilen önemli bir ilmi faaliyet ve tecrübe olduğunu söylemek mümkündür.

Bu tercüme faaliyeti Özbekler arasında yediden yetmişe rağbet gördü. Özbekistan'ın bağımsızlığa ermesiyle birlikte Kur'an, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam ilmine ait eserler de telif ve tercüme edilmeye başlandı. Özellikle son yıllarda "Özbekistan Uluslararası İslam Akademisi" (O'zbekiston Xalqaro İslom Akademiyasi) ve "İmam Buhari Uluslararası İlmî-Araştırma Merkezi" (İmom Buxoriy Xalqaro İlmîy-Tadqiqot Markazi) gibi dini araştırma merkezlerinin açılması ulema yurdu olan bu toprakların yeniden canlanması ve ecdadımızın bıraktığı mirasa sahip çıkma hususunda atılan adımlardır.

Kaynakça

Абдуллаев И. (1989). Қуръони карим, Фан ва Турмуш Журнали, 56 (8), 22-23.

- Altıkulaç T. (2007). Hz. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerif (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Nüshası), İstanbul: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ata A. (2004). Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş- Metin- Notlar- Dizin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Celal V. (2018). İslâm Medeniyetinin Yitik Mirası Harezm Me'mun Akademisi, Ankara: Araştırma Yayınları.
- Hamidullah M.(2016). Kur'an-ı Kerim Tarihi, (Çev: Abdulaziz Hatip ve Mahmud Kanık), İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ҳошимов Ў. (Муҳаррир). (1990). Қуръон Таржимаси Хусусида, Шарқ Юлдузи Журнали, 59 (5).
- Ҳошимов Ў. (Муҳаррир). (1990). Қуръон Нашри- Тарихий Ходиса, Шарқ Юлдузи Журнали, 59 (7).
- Ҳошимов Ў. (Муҳаррир). (1991). Изланишнинг Машаққатли Ўқулари, Шарқ Юлдузи Журнали, 60 (6).
- Küçük M. (2014). Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Мансур А. (1990). Қуръон, Шарқ Юлдузи Журнали, 59 (3-12).
- Мансур А. (1991). Қуръон, Шарқ Юлдузи Журнали, 60 (1-12).
- Мансур А. (1992). Қуръон, Шарқ Юлдузи Журнали, 61 (1-2).
- Муҳаммад Юсуф М.С. (1990). Улкан Маънавий Мерос, Шарқ Юлдузи Журнали, 59 (3).
- Рустамов А. (1990). Тараққиёт Зид Фикрларнинг Тўқнашувида, Шарқ Юлдузи Журнали, 59 (3).
- Şemsuddîn es-Serahsî. (1989). Kitabu'l- Mabsut Cilt 1, Beyrut: Daru'l-Marife.
- Topal E. (2019). Kırgız Türkçesi Kur'an-ı Kerim Tercümesinde Dini Terimler, TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 7 (16).

<http://www.bukhari.uz/>

<http://institutions.ziyounet.uz/uz/object/index/>

<https://ziyouz.uz/ozbek-ziyolilari/sha-x-alouddin-mansur-1952/>

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1613/1633

Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim

Change from Marketing 1.0 to Marketing 4.0

Esmâ DURUKAL

Öğr. Gör. Dr., ADÜ, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Asst. Prof. Dr., ADU, Faculty of Economics and Administrative Sciences
e-mail: eacayip@adu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8684-6311

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 04.04.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 28.06.2019
Yayın Tarihi / Published : 05.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: DURUKAL, E. (2019). Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1613-1633. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/549402>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim

Öz

Sürdürülebilir bir rekabet avantajı yaratmak, günümüz dijital değişimine uyum sağlamak için firmaların pazarlamada meydana gelen evrimi takip etmesi ve kendilerini sürekli olarak bu dönüşüme göre güncellemesi zorunlu bir nitelik taşımaktadır. Firmaların günümüz şartlarında geleneksel anlayış yerine dijitalleşmeye önem veren bir pazarlama anlayışına geçişi söz konusudur. Pazarlama anlayışı, ürün odaklı yaklaşım olarak nitelendirilen pazarlama 1.0'dan, müşteri odaklı olarak nitelendirilen pazarlama 2.0, değer odaklı anlayış olarak nitelendirilen pazarlama 3.0 ve sanal gerçeklik odaklı pazarlama 4.0 anlayışı olarak değişim göstermiştir. Bu çalışmanın amacı, geleneksel pazarlama anlayışı Pazarlama 1.0'dan günümüz dijital pazarlama anlayışı Pazarlama 4.0'a yolculuk sürecindeki değişimi kavramsal çerçevede anlatmaktır. Ayrıca bu yaklaşımlar arası farklılıklar ve bu sürece firmaların entegrasyonundan bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama 1.0, Pazarlama 2.0, Pazarlama 3.0, Pazarlama 4.0, Pazarlamanın Değişimi.

Change from Marketing 1.0 to Marketing 4.0

Abstract

In order to create a sustainable competitive advantage and adapt to today's digital change; it is imperative that companies follow the evolution in marketing and update themselves continuously according to this transformation. In today's conditions, firms have shifted to a marketing concept that gives importance to digitalization instead of traditional understanding. Marketing concept ranges from marketing 1.0, which is characterized as product-oriented approach, to marketing 2.0, which is characterized as customer-oriented approach, to marketing 3.0, which is characterized as value-focused approach, and to marketing 4.0, which is characterized as virtual reality-oriented approach. The purpose of the study is to explain the change from marketing 1.0, which is a traditional understanding of marketing, to marketing 4.0, which is today's digital understanding of marketing within a conceptual framework. In addition, the differences between these approaches and the integration of firms into the process will be discussed.

Keywords: Marketing 1.0, Marketing 2.0, Marketing 3.0, Marketing 4.0, Change of Marketing.

Giriş

Teknolojik gelişmeler ışığında pazarlama; üretim teknolojileri ve sanayi devrimi gelişmeleri sonucunda ortaya çıkan pazarlama 1.0 yaklaşımı, enformasyon teknolojisi ve internet tabanlı önemli değişimlere uğrayarak ortaya çıkan pazarlama 2.0 yaklaşımı ve yeni dalga teknolojileri ile ortaya çıkan pazarlama 3.0 süreçlerinin ardından dijital pazarlama olarak da adlandırılan ve pazarlama 4.0 olarak tanımlanan yeni bir sürece girmiştir (Taş ve Şeker, 2017, s.12; Çağlıyan ve diğerleri, 2018, s.187). Bilişim teknolojisi evriminin en büyük çözümü, yani internet, yeni bir nesle ulaşmak için pazarlama 4.0 ile bütünleşmektedir. Bu yeni nesil gereklidir, çünkü müşteriler yalnızca temel ihtiyaçlarını, isteklerini ve kaygılarını karşılayacak ürünler aramamaktadırlar. Ayrıca yaratıcılıkları ve değerlerini karşılamaları gerekir, ancak en önemlisi, aynı zamanda ürünün bir parçası olmalarını, yani katılabilmelerini, ürünlerle etkileşime girmelerini ve etkisinin bir sonucu olmalarını gerektirmektedir. Bilgi teknolojisi çağından, deneyimlerini paylaşabilecek ve ürünün gerçekten vaat ettiklerini tatmin edip etmediğini kontrol edebilmelidir. Bu nedenle, pazarlama ürün etrafında, aynı şekilde internette veri etrafında hareket etmemektedir. Günümüzde, hem pazarlama faaliyetleri hem de internet, müşterilerin etrafında hareket etmekte, ürünlerle etkileşimlerini güçlendirmekte, kullanıcıların değerlerini göz önünde bulundurmakta ve onlara daha fazla veri sunmaktadır (Jara ve diğerleri, 2012, s.852).

2019 Küresel Dijital Raporu'na göre; yaklaşık 8 milyar nüfusun %57'si ortalama 4.6 milyar internet kullanıcısı ve nüfusun % 45'i neredeyse 3.5 milyar ise aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Ayrıca nüfusun %42'si ise sosyal medyayı mobil üzerinden kullanmaktadır. Türkiye'de ise bu oranlar dünya ortalamasının üzerindedir. Nüfusun %72'si 59 milyon kişi internet kullanıcısı ve %63'üne tekabül eden 52 milyon kişi aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Ayrıca kullanıcıların 44 milyonu mobil olarak sosyal medyaya erişebilmektedir. Bu bilgiler ışığında giderek dijitalleşen müşteriler için firmaların modern pazarlama pratiği ve dijital dönüşümü birleştirerek pazarlama çabalarını değiştirmesi gerekliliği araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

Dijital teknolojilere bu kadar güçlü bir bağımlılık, dijital bozulma zorluklarıyla yüzleşmek ve pazarlama 4.0'ın çağdaş rekabet gücü yüksek pazar alanında sunduğu fırsatları değerlendirmek için ne kadar hazırız? sorusunu ortaya çıkarmaktadır (Vassileva, 2017, s.47). Bu araştırmanın amacı; pazarlama kavramının geçtiğimiz yüzyılın başlarındaki ilk pazarlama fikirlerinden, günümüze dek evrimleşmesini, odak noktalarını ve kilometre taşlarını sistematik olarak sunmaktır. 21. yüzyılda, pazarlama kavramının nasıl geliştiğini ve bu değişimlerin günümüz dünyasında nasıl uygulanması gerektiği, işletmelerin bu süreçlere entegrasyonu anlatılmıştır. Ayrıca müşterilere, çalışanlara, hissedarlara vizyon sunmak ve iş ortaklarına değer sağlamak için pazarlama stratejisini değiştirme ve uyarlama ihtiyacı vurgulanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Pazarlama düşüncesinin gelişimine gitmeden önce, yıllar içinde gelişen ve pazarlama düşüncesinin pazarlama şeklini yansıtabilecek pazarlama kavramının tanımına dikkat çekilmelidir. Pazarlama kelimesi, anglosaxon kökenli olan “markete” fiilinden gelir ve belirli bir ürünün satılması ve satın alınması fikrini temsil eder (Fucui ve Dumitrescu, 2018, s.43). Hangi ürünlerin müşteriler tarafından tercih edileceğini iletişim, satış ve işletmedeki birtakım adımlar ile belirlenmesi süreci olarak tanımlanan pazarlama, teknolojinin gelişmesiyle birlikte giderek önemini arttırmaktadır (Taş ve Şeker, 2017: 12). Pazarlama sürekli değişen ve zamanla gelişen bir disiplindir. Pazarlama temel kavramlar, yapıları ve doğası içindeki sayısız yenilik ve katkılarla işaretlenmiştir (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.137). Pazarlama artık değişerek geleneksel ihtiyaç ve arzuların karşılanması konusundaki geleneksel görüşe odaklanmamaktadır (Wojciech, 2017, s.194).

Pazarlama evrimi ürün yönetimi, müşteri yönetimi ve marka yönetimi olarak ifade edilen üç ana disipline dayanmaktadır. Bu disiplinler insan yaşamının farklı yönlerine adapte olma ihtiyacına cevap vermektedir. 1950 ve 1960’lı yıllarda ürün yönetimine odaklanma, 1970 ve 1980’lerde müşteri yönetimine doğru gelişme göstermiştir. Marka yönetimi ise 1990’lı yılların sonu 2000’li yılların başında kullanılmaya başlamıştır (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017).

1950’lerin başlarında, imalat sektörü gelişmiş ekonomilerin merkezi olmuştur. Böyle bir ortamda pazarlama, finans ve insan kaynakları ile birlikte üretimi destekleyen birkaç önemli fonksiyondan sadece biri olarak görülmektedir. Pazarlama işlevi, pazarlama departmanını oluşturan uzmanların sorumluluğundadır. Temel amaç, müşterilerin şirketin ürünlerini seçmesidir (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017). 1950’lerden bu yana her on yılda ortaya çıkan pazarlamadaki gelişim; değişen pazarları, müşterileri, rakipleri ve işbirlikçileri anlamak için uygulayıcılar tarafından yeni anlayışlar ve araçlar doğurmaktadır (Kotler ve diğerleri, 2010, s. 29). Tablo.1.’de bu yaratılan anlayış ve araçlar sunulmuştur:

Tablo. 1. Pazarlama Kavramlarının Gelişimi

1950’ler	<ul style="list-style-type: none"> •Pazarlama Karması •Marka İmajı •Pazarlama Kavramı 	<ul style="list-style-type: none"> •Ürün Yaşam Döngüsü •Pazar Bölümlendirme •Pazarlama Denetimi
1960’ler	<ul style="list-style-type: none"> • 4 P • Yaşam Tarzı Pazarlama 	<ul style="list-style-type: none"> •Pazarlama Miyopluğu •Genişletilmiş Pazarlama Kavramı
1970’ler	<ul style="list-style-type: none"> • Hedefleme •Stratejik Pazarlama 	<ul style="list-style-type: none"> •Konumlandırma •Hizmet Pazarlaması

Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim

	<ul style="list-style-type: none">•Sosyal Pazarlama•Makro Pazarlama	<ul style="list-style-type: none">•Toplumsal Pazarlama
1980'ler	<ul style="list-style-type: none">•Pazarlama Savaşı•Yerel Pazarlama•Doğrudan Pazarlama•İçsel Pazarlama	<ul style="list-style-type: none">•Küresel Pazarlama•Mega Pazarlama•Müşteri İlişkileri Yönetimi
1990'lar	<ul style="list-style-type: none">•Duygusal Pazarlama•İnternet Pazarlaması•Sponsorluk Pazarlama	<ul style="list-style-type: none">•Deneyimsel Pazarlama•E-Ticaret Pazarlama•Pazarlama Etiği
2000'ler	<ul style="list-style-type: none">•Yatırım Getirisi Pazarlaması•Müşteri Varlığı Pazarlaması•Tüketici Güçlendirilmesi•Orijinallik Pazarlaması	<ul style="list-style-type: none">•Marka Değeri Pazarlaması•Sosyal Sorumluluk Pazarlaması•Sosyal Medya Pazarlaması•Birlikte yaratma Pazarlaması

Kaynak: Kotler ve diğerleri, 2010: 28

1960 yılında ünlü bir pazarlamacı olan E. Jerome McCarthy, pazarlama faaliyetlerini, 'pazarlama karması' olarak adlandırdığı pazarlamanın 4P'sini ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma olarak tanımlamaktadır (Leino, 2016, s. 3). Pazarlama, nihayetinde belirtildiği gibi "işletme sermayesi" ne odaklanmak için "marka değeri" nden "müşteri sermayesi" ne geçiş yapmıştır. Başlangıçta, temel işlev finansal ve insan kaynakları bileşenlerini dikkate alarak üretimi desteklemektedir. Pazarlama karması, ürün yönetimi ile ilgili eylem ve uygulamaları özetlemektedir. Bu aşamada pazarlama sadece taktik olarak ifade edilmektedir. Ekonomik bağlamdaki belirsizlik, talebin azlığı ve tüketici davranışlarındaki değişme sadece 4P'yi kullanarak pazarlamayı yönetmeyi zorlaştırmıştır (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.137). 90'lı yıllarda Robert F. Lauterborn, 4P'in döneminin sona erdiğini ve yeni modelin müşteri değeri, müşteriye maliyet, müşteriye kolaylık ve müşteri ile iletişim olan pazarlamanın 4C'si olduğunu savunmuştur (Leino, 2016, s.3). "Ürün" kavramının "müşteri" kavramına odaklanmak için bir kenara bırakılması gerektiği; segmentasyon, hedefleme ve konumlandırmanın 4P'den önce gelmesi gerektiği ifade edilmektedir. Böylece pazarlama; modern pazarlamanın önünü açan, stratejik birliğine katılmak için taktiksel bileşen olarak görülmemektedir (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.137).

Sadece 15-20 yıl önce şirketler pazarlama için; basılı medya, sokak reklamları, televizyon, radyo, farklı etkinlikler, faks makineleri ve doğrudan posta gibi tamamen farklı araçlara sahipti. 2010'un ortasında pazarlama kanallarının sayısı, teknolojideki dijitalleşme ve mevcut gelişmelerden dolayı büyük bir artış göstermekteydi. Dijital çağ ve internet'in diğer teknolojilerle birlikte hızla büyümesi, insanların yaşama biçimini temelden

değiştirdi. İletişim, bilgi paylaşımı ve alışveriş alışkanlıklarının hepsi değişti ve şirketler müşterilerine değer katmanın yeni yollarını geliştirmek zorunda kaldılar. İnternet ve dijitalleşme, sınırların ötesinde, zaten bir milyardan fazla müşterinin yaşadığı çevrimiçi bir dünyaya sorunsuz şekilde büyüyen bir elektronik pazar alanı geliştirmiştir. Yeni pazar yeri, pazarlamacılara müşterilerine değer yaratırken yeni yaklaşımlar da sunmaktadır (Leino, 2016, s.3). Çevrimiçi perakendeciler müşterilerin ne satın aldığını, nelere baktığını izleyebildiği; site içerisinde nasıl gezindiğini; promosyonlardan ve sayfa düzenlerinden ne kadar etkilendiklerini; bireyler ve gruplar arasındaki benzerlikleri ölçebildikleri, çoklu kanallarla müşteri ile iletişim yollarını kullanmaktadır (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017). Dolayısıyla pazarlama faaliyetleri teknolojik gelişmeler sayesinde; daha etkileşimli, yenilikçi ve kişiselleştirilmiş bir bakış açısı kazanmış ve işletmelere daha verimli bir işleyiş sağlamıştır (Başyazıcıoğlu ve Karamustafa, 2018:633).

Pazarlama 1.0

20. yüzyılın ilk yarısında, pazarlama konseptinin geliştiricisi ünlü pazarlama profesörü Philip Kotler; şirketlerin az sayıda ürün sunacakları, ürün ve üretim fikrine dayanan pazarlama teorisi ve pratiğinin gelişimine dayanan büyük bir müşteri kitlesi için pazarlama 1.0 konseptini tasarlamıştır. Bu fikre en iyi örnek Henry Ford tarafından tasarlanan Ford T modeli için, “her müşteri siyah olduğu sürece istediği herhangi bir renge boyanmış bir otomobil alabilir” şeklinde ifadesidir (Fucui ve Dumitrescu, 2018, s.44). İlk pazarlama yöntemi olan pazarlama 1.0; ürün odaklı bir yaklaşım olarak adlandırılmaktadır (Ertuğrul ve Deniz, 2018:160). Temel olarak, hedef pazardaki ihtiyaçları ve istekleri göz önünde bulundurmadan ürün satmaya ve satışı arttırmaya odaklanmaktadır (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.81; Çetin, 2018, s.178). Ürün kullanılabilirliği satışını sağladığı için arz ekonomisidir. Bu yöntemde iletişim, geleneksel kanallar (posta, TV ve radyo reklamları) aracılığıyla tek yönlüdür (Rahayu ve diğerleri, 2018, s. 81). Sanayi devrimi pazarlama 1.0 yaklaşımının ortaya çıkmasında önemli bir etken olması (Toksarı, 2018, s.326) bu yaklaşımda, teknolojinin merkezinde makinelerin yer almasıyla birlikte, ürünler kitlesele bir pazara sunulmak üzere üretilmekteydi (Taş ve Şeker, 2017, s.12). Ürün, üretim, satış ve pazarlama kavramları gibi çeşitli kavramlardan oluşan pazarlama 1.0'ın ilk günlerinde, piyasada az sayıda üretim yapan işletme mevcuttu. Hedef ise ürünleri standartlaştırmak ve maksimum seviyede üretim yapmaktı. Böylece üretim maliyeti dolayısıyla ürünün fiyatı düşecek ve düşük maliyet ile üretilen mal ve hizmetler daha çok sayıda müşteriye ulaşabilecek, dolayısıyla yüksek üretim verimliliği elde etmeye odaklanılmıştır (Başyazıcıoğlu ve Karamustafa, 2018, s.624).

Pazarlama açısından web 1.0 teknolojisi değerlendirildiğinde, endüstriyel devrimin bir sonucu olarak pazarlama 1.0 süreci yaşanmakta, yeni iletişim

ve bilişim teknolojileri yükselişi bu sürece eşlik etmektedir (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.139). Kotler'e göre, ilk pazarlama yaklaşımını ifade eden pazarlama 1.0, yeni bilgi endüstrisi ve iletişimin yükselişine ve özellikle internet balonunun patlamasının ardından yeni bir sanayi devrimi sırasında üretimin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.138). İnternet tarayıcıları ve ilk web sayfalarının 1993 yılında ortaya çıkması internetin devrilme noktası olan Web 1.0 olarak ifade edilmektedir. Firmalar e-posta ve web sayfalarında içerik oluşturmakta ve kullanıcılarda içeriği kullanmaktadırlar (Frost ve diğerleri, 2018). Temel prensibi çevrimdışı işletmelerin ürün ve hizmetlerini sağlamak olan "salt okunur web" olarak da adlandırılan "web 1.0" uygulaması kullanıcıların pasif olduğu ve ticari linkleri tıklayarak ticari sitelerin sayfalarına sadece göz attığı dönemdir (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.138). Temel amaç, online bir varlık oluşturarak bireyleri online mal veya hizmet satın almaya teşvik etmektir. Müşterilerin firma ile etkileşime girmeden veya katkıda bulunmadan geri bildirim ilemediği (Solanki ve Dongaonkar, 2016, s.75) web 1.0 döneminde pazarlama, tek yönlü iletişimin ticari bir yaklaşımını uyarlar. İçeriğin dağıtılması, temel olarak çevrimiçi tüketicilere mesaj göndermek, statik afişlerin uygulanması, ortak siteler arasında bağlantılar kurmak ve haber bültenleri göndermek gibi dikey bir türdür. Böyle bir durumda, şirketin temel amacı, tüketici beklentileri hakkında endişe etmemek daha fazla satmak üzerine yoğunlaşmaktadır. Hedeflemeye dayanan bir yaklaşım göz önünde bulundurulur. Segmentasyona, pazarlama karması unsurlarına ve hedefle tek yönlü temasta bulunur. Sonuç olarak, pazarlama 1.0 müdahaleci, kitlesel işlemlere odaklanmış ve pazarlama karması "4P" si üzerine kuruludur (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.138).

Pazarlama 2.0

Ürün talebini teşvik etmek için, pazarlamanın tamamen taktik pazarlama 1.0'dan daha stratejik bir seviyeye gelişmesi gerekiyordu. Bu bağlamda ilişkisel pazarlama olarak da bilinen pazarlama 2.0 kavramı ortaya çıkmıştır (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017). İlişki pazarlaması yalnızca pazarları anlamak için yeni bir yöntem geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda ilgilenmek için yeni bir yol sağlamaktadır. Yeni gerçeklik anlayışında:

- Piyasa, iki taraf veya temsilci arasındaki geleneksel ve basit ikili bakış açısıyla analiz edilmekten, her ilişkinin bir ağ olarak değerlendirildiği farklı bir pazardan geçmektedir.
- Tüketici, anonim olmayı reddeden ve kişiselleştirilmiş bir ürün gerektiren giderek daha karmaşık yapıdadır.
- İlişkisel pazarlama teknolojisinin, maliyet tasarrufu için basit otomasyon aşamasının ötesine geçtiği düşünülmektedir.
- Müşteri sadakati bir öncelik haline gelmiştir (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017).

İlişki odaklı bir pazarlamanın benimsenmesi, müşteri gelişimine veya sadakatini arayan pazarlama uygulamalarının geliştirilmesine odaklanan

hedefler koyma hedefinin ötesine geçen şirket için köklü bir değişim süreci anlamına gelir. İlişkilere odaklanmak, pazarın ve onu oluşturan etmenlerin geliştirdiği faaliyetlerin anlaşılmasının yanı sıra pazarlama faaliyeti hakkında yeni bir düşünme şeklidir. Böyle bir oryantasyonu benimsemenin ana sonuçları;

- Tüketicilerin işletmeye aktif katılımı,
- İş stratejisinin merkezinde yer alan değer kavramının önemi,
- Arz ve tüketim eylemindeki değişim,
- Uzun vadeli ilişkilerin değer yaratma ve aktarma aracı olarak göz önünde bulundurulması,
- İşletmeyi etkileyen ve ilgilenen bir süreç olarak pazarlama kavramı (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017) olarak değerlendirilmektedir.

Pazarlama yaklaşımı, arzın önemli ölçüde artmasına paralel olarak ürün seçeneklerindeki önemli bir artışın bir sonucu olarak kökten değişmiştir. Tüketiciler bir dizi seçenek arasından seçim yapabilir ve bilgi akışı ile ortaya çıkan iletişim olanakları sayesinde benzer ürünler arasındaki seçenekleri karşılaştırabilecek ve bilgi sahibi olabileceklerdir. Bu yaklaşımda, ürünün değerini tanımlayan tüketicidir ve bu tam olarak müşteri odaklı yaklaşım Pazarlama 2.0 olarak kabul edilmektedir (Wojciech, 2017, s.194; Rahayu ve diğerleri, 2018, s.81). Pazarlama kavramının ikinci evrimi, çağdaş bilgi çağının ilk adımlarıyla birlikte gelen Pazarlama 2.0 dönemidir. Bu bilgi çağı, iletişim ve bilgi teknolojilerinin evrimi ve gelişmesine dayanır. Pazarlama 2.0 konseptinin dönemi, tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerinin ele alınması ve yerine getirilmesi gerektiği düşüncesiyle tanımlanmaktadır (Fucui ve Dumitrescu, 2018, s.45). Pazarlama 2.0 "işlemsel pazarlama" dan "pazarlama kolaylaştırıcısı" olarak nitelendirilebilecek yeni bir yaklaşıma geçmektedir (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.81). Pazarlama 2.0 döneminin merkezinde bilgi teknolojisi bulunmakta ve amacı tüketicinin tekrar gelip daha fazla satın almasını sağlamaktır (Taş ve Şeker, 2017, s.12). Bu pazarlama dönemi, avantajlı fırsatlara dönüşen yeni hedef pazarları keşfetmek için müşterilerin ihtiyaç ve istekleri ile ilgili derinlemesine, kapsamlı arama ve araştırma ile öne çıkmaktadır (Çetin, 2018, s.179; Ertuğrul ve Deniz, 2018, s.160). Pazarlama 2.0'da fonksiyonel faydalar ile birlikte, duygusal faydalara yönelme başlamış, ürün ve hizmet tanıtımında bu yöndeki stratejiler işletmeler tarafından uygulanmıştır. İşletmeler müşterilerin bilinçli olarak ürünleri sorgulamaya başlaması ile birlikte stratejilerini müşteri temelli olarak oluşturmuş; politikalar, amaçlar, planlar ve taktikler bu doğrultuda yeniden şekillenmiştir. Böylece müşteriler pasif rollerini bir kenara bırakarak aktif rol üstlenmiş, işletmeler ise müşterilere kralmış gibi davranmaya başlamıştır (Toksarı, 2018, s.626).

Pazarlama, internet'in ortaya çıkışından bu yana iletişim biçiminde çok hızlı bir gelişme yaşamıştır. Pazarlama 2.0, üç kavramın bir birleşimi olarak özetlenebilir: web 2.0, web pazarlama ve sosyal medyadır (Erragcha ve

Romdhane, 2014, s.138). Web 2.0 teknolojisi ve pazarlama pratiği arasındaki birleşme, pazarlama 2.0 olarak bilinen dönemin adaptasyonu ile sonuçlanmıştır. Pazarlama 2.0, web 2.0 teknolojisinin kullanımı ile tüketiciler ve işletmeler arasında etkileşimli iletişim kanalları açmak amacıyla sunduğu etkileşimli yetenekler olarak tanımlanmaktadır (Aldhaheri ve Christian, 2013, s.37). Web 2.0; insanların online ortamda bilgi paylaşma ve işbirliği yapma becerisine odaklanan “sosyal web” olarak adlandırılmaktadır. İnsanların bloglar, sosyal paylaşım siteleri, facebook, google+, you-tube vb. sosyal medya siteleri, wikiler vb. aracılığıyla sosyal medya diyaloglarında birbirleriyle etkileşime girebilme ve işbirliği yapabilme imkanı sağlamaktadır (Solanki ve Dongaonkar, 2016, s.76). Pazarlama 2.0'ın temel ilkesi, tüketicileri pazarlama yaklaşımının tüm seviyelerine entegre etmek ve tek bir alıcı değil, pazarlama sürecinde aktif bir oyuncu olarak görmesidir. Bu değişiklikler, mevcut müşterilerle olan ilişkilerin yönetimini geliştirmek için tüketicilerin etkileşime girmesini sağlayan araçların geliştirilmesini gerektirmektedir. Böyle bir yaklaşım, müşteriyle bilgi paylaşımı ve müşterileri arasında bilgi paylaşımını sağlamaya odaklanır. Müşterilerin şirketlerin pazarlama prosedürlerine entegrasyonu ve bazı durumlarda kilit bir oyuncu olarak iletişim kurulması esastır. Tüketiciler daha sonra ürün tasarım sürecinde veya geliştirilmesinde aktif katılımcılar olabilmekte ve reklam mesajlarının yapımına bile katılabilmektedir (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.138). Ayrıca sosyal web toplulukların oluşturduğu siteleri karakterize etmek amacıyla kullanıcılar ile içerik yönetimi arasındaki yeni etkileşim ve iletişim yolları için kullanılmaktadır. Bu sayede sosyal ağ oluşturma, toplu bilgi üretimi ve bilgi alışverişi konusunda kullanıcı sayısını artırmaktadır (Choudhury, 2014, s.8098). Müşteriler birbirleriyle iletişime geçerek şirketler ve markalar hakkında konuşabilmektedir. Bir güzellik ürünleri markası olan Sephora yeni bir medya varlık türü olarak sosyal medya topluluğu oluşturarak, bu topluluğun ürettiği tüm içeriği Beauty Talk platformlarında toplamaktadır. Ayrıca bu platform, müşterilerin topluluğun diğer üyelerine bir şey danışmak istediği güvenilir bir araç pozisyonuna gelmiş durumdadır (Özata, 2017: 38). Bu nedenle, “müşteri kraldır” efsanesi Web 2.0'da gerçeğe dönüşüyor. Nitekim, müşteri durumunun gerçek ustası olarak karar vermektedir. Özetle, pazarlama 2.0'ın ortaya çıkmasıyla geleneksel pazarlamayı etkileyen değişiklikler ortaya çıkmış ve bir eylem stratejisinden bir etkileşim stratejisine geçiş ile siteler ağında değer yaratma gündeme gelmiştir (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.138). Dolayısıyla işletmeler müşterilerin gereksinimlerine tamamen uyarlanmış bir dizi ürün ve hizmet sunabilmek amacıyla tüketicilerini tanımak için sosyal medya, web pazarlaması kullanımını ön planda tutmaktadırlar (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017).

Pazarlama 3.0

Kurumsal rekabet stratejisi için değer kavramı çok önemlidir. Müşterilere rekabetten daha fazla değer sunmak, sadakat sağlamak ve korumanın tek yolu haline gelmektedir. Bu anlamda, derinlemesine bir bilginin varlığı ve

müşterilere kişisel ilgi gösterilmesi bir öncelik haline gelmiştir. Bu, ancak bir bütün olarak kuruluş ve tüm kaynakları piyasaya ve müşteri memnuniyetine yönelik olarak yönetiliyorsa mümkündür. Rakipleri hizmet seviyelerinde, fiyatlarda, psikolojik ve sosyal nitelikte başka faydalar (güvenlik, güven vb.) oluşturma ve sunmada daha iyi performans gösteren şirket kaynaklarının kullanımına dayanan rekabetçi stratejiler aranmaktadır. Bunu yapmanın yolu, müşteri için üstün bir değer yaratmak ve onu organizasyonla bağlantılı tutmaktır. Bu amaçlar için en yaygın olarak geliştirilen eylemler; bir yandan, ürünlerin ve müşteri hizmetlerinin ortak teslimi yoluyla ticari seçeneklerin içeriğini kalıcı olarak zenginleştiren; öte yandan, müşteriyle olan ilişkiyi sürdürmeye elverişli, uzun vadeli bir davranış geliştirmek ve ek olarak, psikolojik ve sosyal nitelikte faydalar sağlamak, aynı zamanda tüketici için değişim ve ilişki sürecidir (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017).

Pazarlama 3.0, müşterilerin aktif, endişeli ve yaratıcı insanlar olarak değerlendirildiği, değer odaklı pazarlama yaklaşımıdır. Tüketici-marka ilişkileri için önemli bir zorluktur çünkü tüketicilerin kendi sesleri, fikirleri ve deneyimleri vardır (Kotler ve diğerleri, 2010). Markalar, müşterilerin endişe ve isteklerini yerine getirmeleri ve değer yaratmaya daha fazla katılım sağlamayı talep etmektedir. Bu nedenle, sadece müşterilerin geleneksel ihtiyaç ve isteklerine odaklanmakla kalmamaktadır. Markalar, müşterileriyle kişisel sohbetler yaratmakta, duyguları, deneyimleri hakkında konuşmakta ve kendilerini özgür hissetmelerini sağlamaktadır. Sosyal medya, müşterilerin fikir ve deneyimlerini paylaştığı etkileşim alanı haline gelmekte; tüketicilere, diğer tüketicilerin markalarla olan deneyimlerini doğruladığı, onayladığı ve kontrol ettiği işe yarar bir ortam sunmaktadır (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017). Değer odaklı olarak ifade edilen bu çağda, insanların yalnızca tüketici olarak görülmediği pazarlamacıların insanları kalp, zihin ve hisleri olan tüketiciler olarak değerlendirmesine öncülük etmektedir (Fuciu ve Dumitrescu, 2018, s.45). Bu arada şirketler, misyon, vizyon ve değerleri bakımından sosyal, ekonomik ve çevresel adalet konusundaki en derin ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Amaç, toplumdaki sorunları ele almak için çözümler sunmaktır (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017).

Kotler, pazarlama 3.0 kavramına göre tüketicileri; aktif, araştırmacı ve yaratıcı bireyler olarak nitelendirmenin yanı sıra belirli bir markanın hümanist boyutunun, çevre üzerindeki etkisinin, yani kurumsal sosyal sorumluluğunun, faaliyetlerinin sosyal ve çevresel boyutunun farkında olarak ifade etmektedir. Müşterilerin endişelerinin azalması ve isteklerinin karşılanması konusundaki beklentileri, geleneksel ihtiyaç ve isteklere odaklanmak yerine, müşterinin ürünler üzerinde yaratıcı bir etkiye sahip olabileceği gerçeği; müşteri, üretici ve ürün arasındaki karşılıklı ilişkileri değiştirmektedir. Bu yeni gereklilikler, internet başarısının doğrudan

sonucudur ve temel olarak kullanıcıların fikirlerini yayınladıkları, diğer kayıtlı kullanıcılarla çok sayıda iletişim kurdukları ve kamuya açık web sitelerinden bir dizi okuyucunun yer aldığı kullanıcı deneyimleri ve ürünlere dair fikirlerden etkilenen yeni nesil sosyal ağ siteleridir. Dolayısıyla, yoğun olarak bilgiye dayanan pazarlama 2.0'dan, diğer insanların katılımına dayanan teknolojileri kullanan katılım çağına doğru ilerlemektedir. Bu katılım çağında, insanlar ürünleri tüketmenin yanı sıra fikir, yenilik ve eğlence yaratan tüketicilerden oluşmaktadır. Dahası; bu etkileşimler, "Geleceğin "İnterneti, Nesnelerin İnterneti, Nesnelerin Ağının" yeni özellikleri sayesinde ve üç güçlü teknolojik kuvvetin; her yerde bulunan bilgi işlem cihazları, düşük maliyetli ve her yerde kullanılabilen bant genişliği ve açık standartlar genişletilebildiği için, bu etkileşim sadece sosyal ağlar ve çevrimiçi platformlarla sınırlı değildir. Bu nedenle, internet kurumların ve bireylerin sınırsız bağlantı ve etkileşimine erişim sunmaktadır (Wojciech, 2017, s.194; Çetin, 2018, s.179). Pazarlama 3.0 döneminde, tüketicilerin değişmesi şirketlerin öncelikle temel faaliyetlerini geliştirmeye ve bunu toplum tarafından aranan değerlerle uyumlu hale getirmeye odaklanmasını gerektirmektedir (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.81).

Pazarlama 3.0 dönemi, pazarlama uygulamalarının tüketici davranışındaki ve tutumundaki değişikliklerden çok etkilendiği bir dönemdir. Tüketici daha işbirlikçi, kültürel ve manevi pazarlama yaklaşımları talep ettiği tüketici merkezli dönemin daha sofistike şeklidir. Pazarlama 3.0 dönemindeki bu değişiklik özeti Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo. 2. Pazarlama 3.0'a Giden Üç Değişiklik

Katılım Çağı ve İşbirlikçi Pazarlama	Teknoloji
Küreselleşme Çağı Paradoksu ve Kültürel Pazarlama	Yasal, Siyasi, Ekonomi, Sosyo-kültür
Yaratıcı Toplum Çağı ve İnsan Ruhu Pazarlaması	Pazar

Yeni dalga teknolojisi, tüketicilerin değer yaratma konusunda işbirliği yapmalarını sağlayan bilgi, fikir ve kamuoyunun yaygın şekilde yayılmasını kolaylaştırır. Teknoloji, toplumda kültürel paradokslar yaratan politik ve yasal, ekonomi ve sosyal kültür manzarasının küreselleşmesini sağlar. Teknoloji aynı zamanda dünyayı görmede daha manevi olan yaratıcı pazarın yükselişine de neden olmaktadır (Kotler ve diğerleri, 2010, s.22).

Pazarlama 3.0; web 3.0 uygulamalarının girişimciler ve markalara uyguladığı şeffaflık, tutarlılık ve yeni bir ortam gerektirmektedir. Bu bağlamda, şirketler müşterileri, çalışanları, iş ortakları ve yatırımcılarıyla işbirliği yapmaya zorlamaktadır. Yeni teknoloji dalgası küreselleşmenin kaynağı olmuştur. Bu nedenle, küreselleşme paradoksları, özellikle de sosyo-kültürel paradoks, zor bir ikilemi yönetme baskısı altında olan tüketicileri etkilemektedir: yerel bir vatandaş ve küresel bir vatandaş olmak. Kültürel konular daha sonra şirketlerin göz önünde bulundurması

gerekenlerle ilgilidir. Pazarlama 3.0, kültürel boyutu, etrafındaki çeşitli topluluklara hitap eden bir işletmenin ekonomik modelinin merkezine yerleştirmektedir. Teknoloji geliştirme aynı zamanda yaratıcı insanların toplumdaki rolünün artmasına yol açmaktadır. Bu insanlar sosyal medyayı geniş ölçüde kullanmakta; ihtiyaç duydukları ortak yaratıcılar, kişisel tatmininin kritik bir ihtiyaç olduğu piramidinde öne sürülen Maslow'un aksine ikna olmaktadır. Onlar için "maneviyat ve arayışı" her şeyden önemlidir. Bu insanların yaşam tarzları ve tutumları, insanların ihtiyaçlarını ve isteklerini algılama şeklini etkilemektedir. "Psiko-manevi faydalar bu nedenle tüketicilerin temel ihtiyacıdır". Şirketler bu yeni trendin farkında olmalıdırlar (Erragcha ve Romdhane, 2014, s.138).

Pazarlama 3.0 pazarlama kavramını insan özlemleri, değerleri ve hislerine yerleştirmektedir. Tüketicilerin, diğer ihtiyaçları ve umutları hiçbir zaman ihmal edilmemesi gereken tam bir insan olmasını önermektedir. Bu pazarlama görüşü, duygusal pazarlamayı insan ruhu pazarlamasıyla tamamlar. Bu nedenle, pazarlama uygulamaları tüketici davranışındaki ve tutumundaki değişikliklerden çok etkilenir.

Kotler'e (2011) göre başarıya ulaşmak için yeni pazarlamanın yapması gerekenler:

- (a) bütünsel olmak
- (b) güçlü markalar oluşturmak
- (c) tanıtım ve elektronik liderliğe dayalı pazarlama eylemleriyle marka oluşturma performansını artıran bilgi ve iletişim sistemlerini elden çıkarmaktadır.

Pazarlama 3.0'ın eksenleri bu nedenle yeni sosyal ve ekonomik bağlamı karakterize eden üç ana değişiklikte tanımlanır: yeni teknoloji geliştirme, küreselleşme ve yeni bir tüketici profilidir. Bu, şirketlerin:

- (a) işleriyle ilgili topluluk sorunlarını anlamaları;
- (b) ne olduklarını, neden işte olduklarını ve ne olmak istediklerini tam olarak tanımlamışlardır (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017).

2010 yılından itibaren pazarlama 3.0 konseptinin Kotler ve diğerleri tarafından açıklanmasından itibaren bu pazarlama fikrine ilgi her geçen gün artmış ve işletmeler pazarlama 3.0'a göre iş fırsatlarının artacağına inanmıştır (Warring, 2015). Pazarlama 3.0 çağında tüketicilerin istek ve ihtiyaçları sürekli değişikliğe gitmiş ve işletmeler bu duruma daha duyarlı hale gelmiştir. İşletmeler bu ölçüde sürekli piyasa araştırması yapmış, teknolojileri takip etmiş ve bunları tüketiciler tarafından aranan değerlerle uyumlu hale getirmişlerdir (Rahayu ve diğerleri, 2018, s. 81). Pazarlama 3.0'a göre stratejilerin belirlenmesi durumunda, daha yüksek tüketici güveni ile sonuçlanacağı ve bunun neticesinde tüketici davranışlarının yanı sıra

tüketicilerin istek, ihtiyaç ve tercihleri dikkate alınarak pazarlama faaliyetlerini iyileştirmede fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Toksarı, 2018, s. 327).

Pazarlama 4.0

Günümüz şartlarında geleneksel pazarlama ile dijital pazarlamayı bütünleştiren yeni pazarlama yaklaşımı, müşterilerle etkileşimi zaman ve mekan içinde değiştirerek iş kurallarını dönüştürmektedir. Böylece:

(a) Pazarlama hedefleri, marka katılımı, bağlılık, elde tutma ve tavsiye anlamında tanımlanırken, tüketici kalite algısı, memnuniyet ve tecrübe, bunları elde etmek için kullanılan araçlardır.

(b) Online satışlar konsolide edildiğinden, pazarlama stratejileri web tarayıcısının iki boyutlu mağazalarına göre tasarlanmaya başlamaktadır. Son on yılın elektronik pazarlama ortamında, süresiz bağlantı noktaları (ev telefonu, iş telefonu, e-posta), her zaman ulaşılabilir cep telefonuyla değiştirildi. Yeni pazarlamanın ağ yaygınlığı, evrensellik, özgünlük ve birliklilik ile nitelendirildiği için sonuçlar büyüktür.

(c) Teknoloji gelişimi, insan-bilgisayar etkileşiminin ötesine geçer. Örneğin, nesnelerin interneti (IoT), birbiriyle ilişkilendirilmiş hesaplama cihazları, mekanik ve dijital makineler, nesnelere, hayvanlar, bitkiler veya insanlara benzersiz tanımlayıcılar ve bir ağ üzerinden insanlara ihtiyaç duymadan veri aktarma yeteneği sağlayan bir sistemdir.

(d) Şirketler, karar alma süreçlerini etkileyen çok sayıda kanal üzerinden tüketici-marka ilişkileri hakkında geniş miktarda bilgiye erişebilmektedir (Jiménez-Zarco ve diğerleri, 2017, s. 197).

Pazarlama 4.0, çalkantılı piyasalar, agresif küresel rekabet, talepkar müşteriler, yeni teknolojilerin hızlı ortaya çıkması ve yıkıcı yeniliklerin neden olduğu karmaşık değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.83). Pazarlama 4.0, "şirketler ve tüketiciler arasındaki online ve offline etkileşimi birleştiren bir pazarlama yaklaşımı" ile ilgilidir. Makineyi veya yapay zekayı, diğer teknolojilerine üretkenliği artırmak için harmanlarken, aynı zamanda müşteri etkileşim sürecini geliştirmek için insandan insana bağlantıyı güçlendirmektedir (Fucui ve Dumitrescu, 2018:45). Bu süreç, müşterinin katılımını artıracak insandan insana bağlantısı ile dengelenmelidir (Rahayu ve diğerleri, 2018, s. 83). Ayrıca marka geliştirmede öz ve stili harmanlayarak müşteri katılımını artırmak için makinadan makineye bağlantıyı insandan insana bir dokunuş ile tamamlayan pazarlama yaklaşımı olarak ifade edilmektedir (Özata, 2017, s.85). Yani, marka sadece iyi bir marka öne sürmekle kalmaz, aynı zamanda iyi içerikle ve güncel ambalajlamayla ilgili olarak desteklenmektedir (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.83). Günümüzde büyük veri, sosyal medya, kurumsal sosyal sorumluluk ve e-ticaret gibi kavramların hayatımıza girmesi ile birlikte pazarlama 4.0 dönemine geçiş oldukça hızlanmaktadır (Taş ve Şeker, 2017, s.12). İnsan hayatında internetin önemli bir yer

edinmesi, işletmelerin teknolojiyi kullanarak pazarlama stratejilerini belirlemeye yönlendirmiştir. Ekonomik aktiviteler küresel teknolojilerdeki dönüşümlerden dolayı değişime uğramıştır (Toksarı, 2018, s.327).

Pazarlama 4.0, ekonomik faaliyetleri dijital dönüşümle değiştiren yeni bir kuşaktır. Pazarlama şartları 4.0, sadece internet ve sosyal medyaya odaklanan pazarlama 3.0'ın bir pazarlama evrimi değil, aynı zamanda marka-tüketici ilişkilerini geliştiren pazarlama stratejileri tasarlamak için de kullanılabilir. İşletmeler aracı kuruluşlar ya da direk olarak hedef kitlenin düşüncelerini öğrenme sürecinde yer almaktadırlar (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.80). Ürün ve kullanıcı etkileşiminin, önceki 3 kuşak pazarlamada bir araya getirme kabiliyetlerini sunan, pazarlama 4.0, aynı zamanda ürün ve ürünlerle etkileşime olanak tanımaktadır. Bu yeni nesil pazarlama, ilk iki nesilden yola çıkarak talep ve ihtiyaçlara odaklanmaya devam etmekte, pazarlama 3.0'da yer alan değerleri, arzuları, yaratıcılığı ve endişeleri, tatmin etmeye devam etmektedir (Çetin, 2018, s.179). Markalar insan merkezli çağda empatiye dayalı araştırmalar, sosyal dinleme ve netnografi aracılığıyla müşterilerin gizli arzu ve kaygılarını ortaya çıkarmayı gerektirmektedir (Özata, 2017, s.164). Ayrıca, var olan online platformlara katılmak için bir ortam sunmakta ve pazarlama 4.0 üzerinden ürünlerle doğrudan etkileşime girmektedir. Bu katılım, insanlara markadan gelen değerler ve toplumsal eylemler hakkında daha fazla farkındalık kazandıracak, yani bir markanın itibarı hakkında ve sonuç olarak, sunulan özelliklerin, değer odaklı eylemlerin ve üründen eklenen değerlerin gerçekten orada olduğunu doğrulamak için bir ortam sunacaktır (Çetin, 2018: 179). Tüketiciler ürünün özelliklerini görüntüleyebilmekte veya radyo frekansı tanımlamasını (RFID) ve yakın alan iletişimi (NFC) etiketlerini kendileri tarayarak satın alabilmekte, gelişmiş teknolojiye sahip ürünlerle doğrudan etkileşimini sunmaktadır. Bu durumlar tüketicilerin daha bilinçli olmalarını sağlamaktadır. Makine ile insan arasındaki etkileşim artıkça, pazarlama stratejileri dijitalleşmeye dönüşmüştür. Geleneksel ticaret önce e-ticarete, sonra m-ticarete dönüşmüş; teknolojinin sürekli gelişimi hem sosyal hayatı hem de iş hayatını ciddi anlamda etkilemiştir (Başyazıcıoğlu ve Karamustafa, 2018:633).

Ürün yaşam döngülerinin hızlanması ve kısaltılmış planlama süreleri ile kuruluşlar, özellikle insan faktörü ve iş akışı hakkında hızlı bir şekilde uyum sağlamak zorundadır. Bu anlamda, pazarlama 4.0'ın zamanlama, yetenek yönetimi, veri ve analitik, merkezleşme derecesi ve pazarlama organizasyonu modelleri açısından farklılık gösterdiği söylenebilir. Tablo.3'de bu farklılıkları içeren özellikler sunulmuştur:

Tablo.3. Pazarlama 4.0'ın temel özellikleri

Zamanlama	Yetenek yönetimi	Veri ve analitik	Pazarlama organizasyonu modelleri
*Pazarlama faaliyetlerini hızlandırmak *Sürekli adaptasyon *Pazarlama faaliyetlerini planlamak	*Nitelikli analistler *Veri uzmanları *Müşteri deneyimi görevlisi *İçerik görevlisi *Veri hikayesi anlatıcısı *Veri bilimciler *Çok kanallı kampanya yöneticisi	*Veri yönetimi *Gelişmiş analitik *Tüketici içgörüsü	*Merkezileşme derecesi *Odak: ürünler, bölümler, kanallar, coğrafya, işlev

Kaynak: Vassileva, 2017:49

Zamanlama ile ilgili olarak, dinamik bir ortamda kendi kendini üreten ve kendini yenileyen örgütsel gelişim sürecini yansıtır. Bu yaklaşım, yeni ürün geliştirme sürecinin yazılım geliştirme ilkelerine dayanan yöntem olarak oldukça yararlıdır. Pazarlama 4.0'ın başarılı bir şekilde uygulanması için yetenekler çok önemlidir. Birçok şirket, nitelikli analist ve veri uzmanı eksikliğini bildirmektedir. Personelin ihtiyaç duyduğu yeni pazarlama yetkinlikleri; müşteri deneyimi görevlisi, içerik görevlisi, çok kanallı kampanya yöneticisi, veri bilimcisi, veri hikaye anlatıcısı gibi yeni pazarlama teknolojisi rollerini ortaya çıkarmaktadır (Vassileva, 2017, s.49).

Üretim, yönetme, dağıtma ve tüketme, şirketlerin hayatta kalabilmesi için kritik hale gelmekte ve dolayısıyla veri ve analitik hayati öneme sahip olmaktadır. Bu alanda veri yönetimi, gelişmiş analitik, tüketici görüşleri üç işlevsel alan ortaya çıkmaktadır. Pazarlama organizasyonu, pazarlama çabalarının markalara ve iş birimlerine dağıtıldığı, tamamen merkezi, hibrit ve merkezi olmayan şirketlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Pazarlama organizasyonu modelleri genellikle ürünlere, segmentlere, kanallara, coğrafyalara veya fonksiyonlara odaklanmaktadır (Vassileva, 2017, s.49). Zamanlama, yetenek yönetimi, veri ve analitik, merkezileşme derecesi ve pazarlama organizasyonu modelleri açısından farklılık göstermektedir. Sistem, ihtiyaç duyulan pazarın karşılanması ve müşteri ihtiyaçlarının karşılanması için marka kimliği, marka imajı, marka bütünlüğü ve marka etkileşiminden oluşmaktadır (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.80).

Pazarlama 4.0, marka kimliği, marka imajı, marka bütünlüğü ve marka etkileşiminden oluşmaktadır. Marka kimliği, markanızı tüketicinin kafasında konumlandırmakla ilgilidir. Konumlandırma pazarınız için benzersiz olmalıdır. Marka imajı tüketicinin zihin payını kazanmakla ilgilidir. Marka, tüketicinin duygusal gereksinimlerine hitap etmeli ve

farmasötik endüstrisinin ürününün ötesinde istemelidir. Marka bütünlüğü, konumlandırma ve marka değeri ile iddia edilenleri katı farklılaşma ile yerine getirmekle ilgilidir. Yeni boyut marka etkileşimi; işletmelerin markadan müşteriye olan değerlerini almakta ve müşteriye, dünyada değerlere dayalı eylemlerin etkisi konusunda daha fazla farkındalık kazandırmaktadır. Pazarlama 4.0, büyük verilerin pazarlanmasıdır. İnsan merkezli olmaktan içerik pazarlamasına kadar pazarlama 4.0, şirketlerin dijital ekonomideki müşteri yollarının değişen doğasına uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Dijitalleştirme, satın alma karar verme sürecini dönüştürür, müşterilerin bilgi arama şeklini, ürünleri ve hizmetleri göz önünde bulundurma ve değerlendirme, kuruluşla etkileşimde bulunma ve satın alma yapma yöntemlerini içerir. Müşteri yolunda, geleneksel pazarlama ve dijital pazarlamanın bir araya gelebileceği 5A (farkındalık, çekicilik, sorma, eylem ve savunma) ilkesi bilinmektedir. Örneğin, insanlar televizyonda geleneksel reklamcılık yoluyla bir ürünün farkında olabilirler. Ardından, online olarak sosyal medyada sorar, sonra satın alır ve memnun olduğu için ürünü hem sosyal medyada hem de offline toplulukta topluluğuna önerebilir (Rahayu ve diğerleri, 2018, s.83). Pazarlama 4.0'ın nihai amacı, müşterileri farkındalık aşamasından savunuculuk aşamasına taşımaktadır. Pazarlama uzmanları müşterileri savunuculuk aşamasına getirmek için müşteri katılımını sağlayacak taktikler uygulamak zorundadır. Pazarlamacılar, müşterilerin sosyal medyadaki sohbetlere katılımını artırmak için çözüm sunabilmek adına sosyal CRM, dijital müşteri deneyimini zenginleştirmek için mobil uygulamalar ve arzulanan müşteri davranışlarına teşvik edebilmek için oyunlaştırma tekniği kullanabilmektedir (Özata, 2017, s.104-220).

Pazarlama Evriminin Karşılaştırılması

Endüstri devrimi ile başlayan Pazarlama 1.0 kavramı, bilgi teknolojileri ve internet tabanlı olarak gelişerek Pazarlama 2.0 olarak değişim göstermiştir. Yeni dalga teknolojiler ile gelişen pazarlama 3.0'un dönemi sonrasında web 4.0 ve siberetik devrim ile pazarlama 4.0 dönemi süreci başlamıştır. Tablo 4'de Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a evrimi çeşitli faktörler dikkate alınarak özetlenmiştir:

Tablo. 4. Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Pazarlama Evrimi

	Pazarlama 1.0	Pazarlama 2.0	Pazarlama 3.0	Pazarlama 4.0
Anlayışı	Ürün odaklı pazarlama	Müşteri odaklı pazarlama	Değer odaklı pazarlama	Sanal pazarlama
Amacı	Ürün satışı yapmak	Müşteriyi memnun etmek ve elde tutmak	Dünyayı daha güzel bir yer yapmak	Bugünden geleceği yaratmak
Etkinleştirme	Endüstri devrimi	Bilgi teknolojileri	Yeni dalga	Web 4.0 ve

Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim

kuvveti			teknolojileri	siberetik devrimi
Şirketler tarafından görülen pazar	Fiziksel ihtiyaçları olan kitle müşteri	Akıl ve kalp farklılaşması ile daha akıllı müşteri	Zihin, kalp ve ruh değerleri olan bütün insan	Tam bilinçli müşteri topluluğu, ortak ürünler yaratma
Anahtar pazarlama kavramları	Ürün geliştirme	Farklılaştırma	Değerler	Tam zamanında ve müşteriye özel üretim
Şirket pazarlama kuralları	Ürün özellikleri	Kurumsal ürün konumlandırma	Kurumsal misyon, vizyon ve değerler	Vizyon, değerler ve beklentiler
Değer önerileri	İşlevsel	Duygusal ve işlevsel	Ruhsal, duygusal ve işlevsel	Kendi kendine yaratıcı, ruhsal, duygusal ve işlevsel
Müşterilerle etkileşim	Tek kaynaktan çok kullanıcıya	Bire bir ilişki	Çoklu kaynaktan çok kullanıcıya işbirliği	Çoklu kaynaktan çok kullanıcıya işbirliği ve beraber yaratıcılık

Kaynak: (Kotler ve diğerleri, 2010, s.6; Tarabasz, 2013, s.130)

Pazarlama anlayışı; ürün odaklı anlayıştan, müşteri odaklı, değer odaklı ve en sonunda sanal gerçeklik odaklı anlayışa doğru gelişim göstermiştir. Pazarlamanın amacı başlangıçta sadece ürün satışı gerçekleştirmekten, müşteriye memnun etmek ve elde tutmak, sonunda da bugünden geleceği yaratmak olarak gelişim göstermiştir. Pazar şirketler tarafından başlangıçta fiziksel ihtiyaçları olan hedef kitle olarak görülürken, ortak ürünler yaratan tam bilinçli müşteri toplulukları olarak görülmeye başlamıştır. Şirketler pazarlama kuralları başlangıçta yalnızca ürün özellikleri üzerine koyarken, günümüzde vizyon, değerler ve beklentiler üzerine oluşturmaya başlamıştır. Günümüzde, insan duygularının yer aldığı, hikayeleştirilenin başarıda kilit bir rol oynadığı, tüketicinin duyguları, ruhu ve kalbi olan canlılar olarak tanımlandığı pazarlama 4.0 dönemine girilmiştir (Çağlayan ve diğerleri., 2018:187). Pazarlama anlayışındaki bu gelişim beraberinde kullanıcı gereksinimlerini değiştirmiştir. Şekil 1'de pazarlama evreleri ile kullanıcı gereksinimleri birlikte sunulmuştur:

Şekil 1. Her pazarlama jenerasyonu ile ilgili kullanıcı gereksinimleri

Kaynak: Wojciech, 2017

Kullanıcı gereksinimleri önceleri ihtiyaçlar, istekler olarak değerlendirilirken, kullanıcıların endişelerinin, arzularının, değerlerinin ve yaratıcılıklarının dikkate alındığı bir sürece geçilmiştir. Günümüzde ise kullanıcıların gereksinimlerini ifade edebilmeleri için sürece katıldıkları ve onayladıkları bir süreç söz konusu olmaktadır.

Sonuç

2019 yılı itibarıyla internetin ortaya çıkması ve kullanımı üzerinden geçen 30 yıl pazarlamanın işleyişini de neredeyse kökten değiştirmiştir. Bilişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim rekabeti bir hayli hızlandırmıştır. Günümüz işletmeleri bu rekabetin ortasında çağa uyum sağlayabilmek için; kalite, yenilik, tasarım, hız, tutundurma gibi ürüne ilişkin pek çok konuda sürekli olarak yenilenmek zorundadır. Pazarlama uzmanları, yöneticiler ve şirketlerin günümüz şartlarında pazarlama stratejilerine müşterileri, tedarikçileri, çalışanları ve yatırımcıları entegre etmeleri bir gereklilik haline gelmiştir. Böylelikle iş dünyası sürekli yenilenmeye ve gelişmeye giden yolda birbirine entegre olmuş dünyanın zorluklarıyla bu iş birliği sayesinde daha kolay yüzleşebilecektir.

Günümüz şartlarında firmalar müşterilerine tutarlı ve sorunsuz bir alışveriş deneyimi yaşatabilmek için tek kanalla müşteriye ulaşmak yerine çoklu kanallarla müşteriye ulaşma imkanı sağlayan omnichannel pazarlamayı uygulamaları gerekmektedir. Online ve fiziksel kanallar aracılığıyla müşteriye hem fiziksel mağazada rehberlik etmeli hem de online ortamlarda mobil uygulamalar ile; facebook, instagram, bloglar gibi sosyal medya

kanalları ile ya da web sayfaları üzerinden eşlik ederek müşterilerin firmalar ile olası tüm temas noktaları ya da en fazla temas kurdukları araçlar belirlenmelidir. Bu sayede işletmeler çoklu kanallarla müşteri ile daha uzun ve sürdürülebilir ilişkiler kurabilecektir.

Tüketicilerin bu yeni çağında, müşterilerin kendi istekleri, fikirlerini ifade etmeleri ve müşteri ile kişisel bir diyalog kurmak için firmalar çaba göstermelidir. Sosyal ağlar sayesinde, ürünlerle ilgili kullanıcı deneyimleri günümüzde önem kazanmakta ve internet, karşılaştırma ve onayların yapılabileceği ve belirli bir ürünü satın alan diğer müşterilerin deneyimlerinin kontrol edildiği bir ortam haline gelmiştir. Aynı zamanda bir markanın ünü hakkında görüşlerini ifade etmek ve ürünün üretici tarafından verilen sözleri yerine getirip getirmediğini değerlendirmek için de bir yerdir. Bu durum sosyal ağlar üzerinden geniş çaplı entegrasyonun gözlenmesinin ve sanal sosyal ortamların Foursquare veya youpping gibi fikir oluşturucu platformlar aracılığıyla ürünlerle doğrudan sonuç almasının nedenidir.

Firmalar müşteriler ile etkileşim de sadece internet ve sosyal medyaya odaklanmak yerine tüketici marka ilişkisi sağlayarak geniş bir bilgiye erişebilmektedir. Firmalar markalarını geliştirmek amacıyla müşteriye ürünün bir parçası haline getirmeli, müşteri katılımını sağlamalı ve müşterilerin deneyimlerini paylaşmaları sağlanmalıdır. Bunun içinde müşteriye farkındalık aşamasından savunuculuk aşamasına taşıyarak müşteri katılımını sağlayacak taktikler uygulamak önemli bir gerekliliktir. Firmalar bu süreci iyi yönetebilmek için arzulanan müşteri davranışlarına teşvik edebilmek amacıyla oyunlaştırma teknikleri kullanmakta, online müşteri deneyimlerini daha zengin hale getirmek için mobil uygulamalardan yararlanmaktadır. Ayrıca firmalar müşteriye ulaşmada oldukça önemli bir alan olan sosyal medyayı en aktif şekilde kullanarak müşterilerin bu ağlarda sohbetlere katılımını sağlayacak ve artıracak sosyal müşteri ilişkileri yönetimini kullanabilmektedir.

Sonuç olarak; işletmelerin müşteri tatmini sağlamak, müşteriye elde tutmak, müşteri sadakati sağlamanın müşteri istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesinin ötesinde müşteriye kalbiyle, hisleriyle, ruhuyla, endişeleri ile değerlendiren, sosyal katılım ve sosyal yanlısı imajlarının artırılması eylemlerinde açıkça görülebilen değerlere dayanması gerektiğini belirtebiliriz. Dijital teknolojilere bu kadar güçlü bir bağımlılık, çağdaş rekabet gücü yüksek pazar alanında sunduğu fırsatları değerlendirmek için işletmelerin bu süreçlere hızla entegre olmaları gerektiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça /

Aldhaheri, A., & Christian, B. (2013). How to Implement Marketing 2.0 Successfully. *International Journal of Business and Social Science*, 4 (10), 36-42.

- Başyazıcıoğlu, H., N. & Karamustafa, K. (2018). Marketing 4.0: Impacts of Technological Developments On Marketing Activities. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, 8 (2), 621-640.
- Choudhury, N. (2014). World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0, *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, 5 (6), 8096-8100.
- Çağlıyan, V., Şahin, E. & Selek, N. (2018). Öğrencilerin Marka Farkındalığının, Marka İmajı ve Marka Güvenine Etkisi: Selçuk Üniversitesi, İİBF Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40): 186-198.
- Çetin, F., A. (2018). Pazarlama 4.0; Nesnelerin İnterneti Aracılığıyla Pazarlamaya Eklenen Yeni Bir Değer. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science*, 5 (26), 175-185.
- Ertuğrul, İ., & Deniz, G. (2018). 4.0 Dünyası: Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 158-170.
- Erragcha, N., & Romdhane, V. (2014). New Faces of Marketing In The Era of The Web: From Marketing 1.0 To Marketing 3.0, *Journal of Research in Marketing*, 2 (2), 137-142.
- Fucui, M., & Dumitrescu, L. (2018). From Marketing 1.0 To Marketing 4.0 – The Evolution Of The Marketing Concept In The Context Of The 21st Century, *International Conference Knowledge-Based Organization*, 24 (2), 43-48.
- Frost, R., & Fox, A., Strauss, J. (2018). E-Marketing. Taylor & Francis Group, Eighth Edition, Routledge, New York.
- Jara, A., J., Parra, M., C., & Skarmeta, A., F. (2012). Marketing 4.0: A new value added to the Marketing through the Internet of Things, 2012 Sixth International Conference on Innovative Mobile and Internet Services in Ubiquitous Computing, 852-857.
- Jiménez-Zarco, A., I., Rospigliosi, A., Martínez-Ruiz, M., & Izquierdo-Yusta, A. (2017). Marketing 4.0: Enhancing Consumer-Brand Engagement through Big Data Analysis, Chapter 5, 94-117.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2010). Marketing 3.0, Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- Leino, J. (2016). Social Customer Relationship Management - Maximizing Customer Relationships. Helsinki Metropolia University of Applied Sciences Bachelor of Business International Business and Logistics Thesis, 1-45.
- Özata, N. (2017). Pazarlama 4.0 Gelenekselden Dijitale Geçiş. Optimist: İstanbul.
- Rahayu, A., U., Herawaty, I., Rahmawati, N., Prafitriyani, A., S., & Afini, A., P. (2018). Marketing 4.0: A Digital Transformation In Pharmaceutical

Industry To Reach Customer Brand Experience, *Jurnal Universitas Padjadjaran*, 16(1), 80-85.

Solanki, M., & Dongaonkar, A. (2016). A Journey of Human Comfort: Web 1.0 to Web 4.0, *International Journal of Research and Scientific Innovation (IJRSI)*, 3 (9), 2321-2705

Tarabasz, A. (2013). The Reevaluation of Communication in Customer Approach-Towards Marketing 4.0, *International Journal of Contemporary Managament*, 12 (4), 124-134.

Taş, B. & Şeker, Ş., E. (2017). Nöropazarlama ve Yönetim Bilişim Sistemleri. *YBS Ansiklopedi*, 4 (2), 12-17.

Toksarı, M. (2018). Küresel Rekabet Dünyasında Pazarlama 4,0'ın ve Gerçek Zamanlı Pazarlamanın (Real Time Marketing) İşletmelere Katmış Olduğu Değer. 5. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS)*, 26-29 Ekim 2018.

Vassileva, B. (2017). Marketing 4.0: How Technologies Transform Marketing Organization, *Óbuda University e-Bulletin*, 7 (1), 47-56.

Wojciech, L. (2017). The Impact Of The Internet Of Things On Value Added To Marketing 4.0. *MINIB*, 26 (4), 187-204.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1634/1653

**Samsun Yöresi Halk Müziği Örneklerinin Müzikal ve Edebi Yönden
İncelenmesi**

A Musical and Literary Examination of Folk Song Examples of the Province
of Samsun

Levent ÖZER

Dr., Necmettin Erbakan Üni, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Education
tempolevo@hotmail.com Orcid ID: 0000-0003-4286-3712

Attila ÖZDEK

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üni., Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Assoc. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Education
argor73@hotmail.com Orcid ID: 0000-0001-7214-5928

Soner ALGI

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üni, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Lecturer, Necmettin Erbakan University, Faculty of Education
soneralgi@hotmail.com Orcid ID: 0002-2354-2844

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 25.02.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 03.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 08.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: ÖZER, L, ÖZDEK, A, ALGI, S. (2019). Samsun Yöresi Halk Müziği Örneklerinin Müzikal ve Edebi Yönden İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1634-1653. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/532281>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Samsun Yöresi Halk Müziği Örneklerinin Müzikal ve Edebi Yönden İncelenmesi

Öz

Bu araştırma TRT repertuarında Samsun iline kayıtlı bulunan halk ezgilerinin müzikal ve edebî yönlerinin incelenmesi amacıyla yapılmış betimsel bir araştırmadır. Çalışmada Karadeniz ve Samsun yöresinin müziği, Samsun ilindeki müzik eğitimi ve müzikle ilişkili kurumlar, ilin tarihi ve coğrafi özellikleri, ilin coğrafi konumunun müzik kültürüne olan etkileri, yörede yaygın olarak kullanılan çalgılar ve halk oyunları hakkında genel bilgiler verilmiştir. TRT sözlü ve sözsüz repertuarında Samsun iline kayıtlı toplam 28 halk ezgisi tespit edilmiş ve bu ezgiler alfabetik sıraya göre incelenmiştir. Bütün ezgiler; makamsal yapı, ses genişlikleri, usul ve edebî özelliklerine göre incelenmiştir. Elde edilen veriler yorumlanmış ve bu verilerden bazıları grafikler ile sunulmuştur. Sonuçta elde edilen bulgular doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Makam, Usul, Müzik, Türk Halk Müziği.

A Musical and Literary Examination of Folk Song Examples of The Samsun Province

Abstract

The study is a descriptive study conducted to examine musical and literary aspects of the folk songs recorded in the province of Samsun in the TRT repertoire. In the study general information were provided about music, music education and music related institutions in Samsun province, historical and geographical features of the city, the effects of the geographical location on music culture of the city, instruments and folk dances widely used in the Black Sea and Samsun regions. A total of 28 lyric and instrumental folk songs were determined from TRT repertoire, which belong to Samsun province and the songs were examined in alphabetic order. All the folk songs were examined according to their musical structure, sound width, style and literary order. The obtained data were interpreted and some of these data were presented with graphics. In conclusion, suggestions were made in accordance with the findings obtained.

Keywords: Samsun, Maqam, Style, Music, Turkish Folk Music.

Giriş

Bir halk türküsünde ekonomik, kültürel ve tarihsel olayların, gelenek-görenek ve inançların, coğrafyanın ve günlük yaşamın etkisi hissedilebilir. Halk müziği, bir toplumun bütün yönleriyle hayat tarzının duygu, düşünce ve zevklerinin işlendiği ve o toplumun kültürünü yansıtan sözlü veya sözsüz ezgilerden oluşmaktadır. Türk halk müziği ile ilgili yapılan çalışma ve araştırmalar incelendiğinde henüz ele alınmamış birçok konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da daha önce Samsun iline kayıtlı halk müziği ezgileriyle ilgili yeterince çalışma yapılmamış olduğu fikrinden hareketle TRT repertuarı incelenerek amaca uygun örnekler tespit edilmiş ve çeşitli boyutlarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Problem Durumu

Kültürümüzün bir aynası niteliğindeki türkülerimizin incelenmesi; yörelere göre ezgisel ve edebî yapılarıdaki benzerlik ve farklılıkların ortaya koyulması açısından oldukça önem teşkil etmektedir. Benzer çalışmaların; Denizli, Kütahya, Erzurum, Bursa, Kırıkkale, Kırşehir, Kayseri, Kerkük, Sivas (Şarkışla), Nevşehir gibi il ve yöreler için yapıldığı ancak Samsun ve yöresi ile ilgili benzer bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.

Tarihi MÖ 5000'lere kadar uzanan Samsun'un; Hitit, Frigya, Kimmer, Lidya, Milet, Pers, Roma ve Bizans gibi farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı ve sonrasında Anadolu Selçukluların hâkimiyetine girdiği çeşitli tarihsel bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde Canikli Beyliği'ne başkentlik de yapmış olan Samsun, XIII. yy.da bir süre Trabzon Rum İmparatorluğu egemenliğine girmişse de XIV. yy. sonlarına doğru Yıldırım Beyazıt zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır (Gül,1987:7).

Karadeniz sahil şeridinin orta bölümünde yer alan Samsun ili; Ordu, Sinop, Amasya, Çorum ve Tokat illerine komşudur. Stratejik özellikteki coğrafi konumunun 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün İstiklâl Savaşı'nın başlangıç noktası olarak Samsun'u seçmesinde de büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Samsun ili; deniz, kara, hava ve demiryolu ulaşım imkânları gelişmiş bir şehirdir. Bu durum komşu il ve bölgeler ile etkileşimin kolay ve sürekli olmasını sağlamış, bu etkileşim hayatın her alanında olduğu gibi müzikte de kendini göstermiştir.

Samsun her ne kadar Karadeniz bölgesi sınırları içerisinde olsa da kemençe ve tulum eşlikli horonların oynandığı tipik Doğu Karadeniz bölgesi müzik kültüründen farklı bir müzik kültürüne sahiptir. Doğudan batıya doğru ilerledikçe değişen Karadeniz müzik kültüründe Samsun'un özel ve önemli bir yeri vardır. Çünkü Samsun; coğrafi konumu, ulaşım yollarının zenginliği ve çeşitliliği sebebiyle yurdun hemen her yöresi ile etkileşim halindedir. Bu durumun Samsun'un kendi müzikal kimliğini kazanmasında ve tipik Doğu Karadeniz müziğinden farklı olmasında önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

Samsun'da; karşılama ve halay türündeki oyunların horon türü oyunlara göre ağırlıkta olduğu, kullanılan halk müziği çalgılarının da, yurdumuzun diğer bölgelerine benzer şekilde ağırlıklı olarak bağlama, ut, cümbüş, bendir, davul ve zurna olduğu bilinmektedir. Buna karşın merkezde yaygın olmamakla birlikte, Ayvacık köylerinde müzikli toplantılar ve düğünlerde kemençenin de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bir diğer dikkat çekici nokta da ülkemizde bağlama yapımıcılığı ve özellikle de bağlama teknesi imalatı açısından Samsun'un önde gelen şehirlerden birisi olmasıdır.

Günümüzde Samsun'da özellikle Türk müziğine ve müzik eğitimine ayrı bir önem verilmektedir. Samsun Belediye Konservatuvarı 1979 yılında kurulup Cumhuriyet Dönemi'nde açılan ilk belediye konservatuvarı olma özelliğini taşımaktadır. İlde; *İlk Adım Güzel Sanatlar Lisesi*, *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı* ve yine *19 Mayıs Üniversitesi Devlet Konservatuvarı* bulunmaktadır. Buna ek olarak *Samsun Devlet Klasik Türk Müziği Korosu* ve *Türkiye'de Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü*'ne ait altı opera-bale müdürlüğünden biri de Samsun'da faaliyetlerine devam etmektedir.

Bu tarihsel geri plan ile kültürel zenginlik ve farklılık değerlendirildiğinde araştırmamızın problem cümlesi: "*Samsun yöresi halk müziği örneklerinin müzikal ve edebî özellikleri nasıldır?*" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Araştırmamızın çerçevesi ulaşım ve değerlendirme kolaylığı açısından TRT Halk Müziği Repertuarı taranarak oluşturulmuş ve 26 sözlü 2 sözsüz ezgi çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylece ulaşılan 28 halk müziği örneği için araştırmamızın alt problemleri:

- Samsun halk müziği örneklerinin makamsal yapıları nasıldır?
 - Samsun halk müziği örneklerinin ses genişlikleri nasıldır?
 - Samsun halk müziği örneklerinin ölçü/usul yapıları nasıldır?
 - Samsun halk müziği sözlü örneklerinin edebî yapıları nasıldır?
- Şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Samsun halk müziği örneklerinin usul, makam ve edebî yönleri ile incelenerek, ortaya çıkan bulguların bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara rehber olması ve farklı il ve yörelerde de yapılacak benzer çalışmalarla zamanla oluşacak bir Türkiye Türkü Atlası çalışmasına katkı sağlanması amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Araştırma daha önce bu alanda çalışma yapılmamış olması ve elde edilen verilerle ortaya konulan analizin müzik bilimi ve eğitiminin çeşitli alan ve basamaklarında kullanılması açısından önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu araştırmanın yürütülmesinde literatür taraması ve betimsel durum analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma için, Samsun ilindeki kütüphane ve kültür müdürlükleri gibi basılı kaynakların bulunduğu kurumlara gidilmiş, konuya yönelik kaynaklar için dijital ortam taranmış, Denizli, Kütahya, Erzurum, Bursa, Kırıkkale, Kırşehir, Kayseri, Kerkük, Sivas (Şarkışla), Nevşehir yöreleri için yapılmış benzer çalışmalar incelenmiştir.

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2012: 77).

Betimsel araştırmalar mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamaya çalışan, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimleyen araştırmalardır (Kaptan, 1995: 59).

Anadolu müziği makam coğrafyası içerisinde yaşamını sürdüren bir müziktir. Her ne kadar bölgesel ve yerel çeşitlilik ve farklılıklar olsa da Anadolu halk müziklerini makam kavramı ve kuramı içerisinde değerlendirmek ve çözümlmek gerektiği düşünülmektedir. Halk müziğimizin makam anlayışına uygun bir şekilde değerlendirilmesi son birkaç yüzyıldır neredeyse görmezden gelinmiştir. Halk müziğini makam kuramından bağımsız değerlendirmeye çalışan çeşitli yaklaşımlar zaman içerisinde birçok problemin oluşmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu konu geçmişten günümüze kadar hep tartışılmıştır. Türk halk müziğinin melodik çözümlmeleri için “ayak” ve sonrasında da “makam dizisi” kavramlarının yaygınlaştığı bilinmektedir. Makam kuramıyla ilgili XVIII. yy sonuna kadar gelen *edvar* geleneğinin yeniden incelenmesi ve yorumlanmasıyla Türk makam müziği kuramının bütün geleneksel müzikleri kapsayacak şekilde yeniden olgunlaştırıldığı çalışmalar hızla artmaktadır. Sonuç olarak bu araştırmada da köklerini eski edvar geleneğinden alan yeni makam çözümlmeleri kullanılmaya çalışılmıştır. Bu alanda son dönem içerisinde Yalçın Tura, Nilgün Doğrusöz, Okan Murat Öztürk, Cenk Güray ve Sühan İrden gibi araştırmacı ve akademisyenler çok önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır (Özdek, 2018; Akt: Balbay, 2018: 51)

Öztürk (2014:251), eski edvar geleneğini referans alarak ortaya koyduğu makam kuramında makamı üç ana unsur içerisinde açıklamakta ve tanımlamaktadır. Bunlar *perde sistemi*, *hareket perdesi* ve sonrasındaki merkezileşmeler ile *karar perdeleriyle* beraber makam oluşturan *ezgi çekirdekleri* şeklindedir. Samsun yöresi halk müziği örneklerinin makamsal analizi, bu kuram çerçevesinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İlgili Araştırmalar

Demir (1999), Karagenç (1999), Şengül (2004), Öztürk (2004), Usanmaz (2006), Eroğlu (2005), Kınık (2007), Ateş (2008) ve Şenel (2009) yaptıkları benzer çalışmalarda; Denizli, Kütahya, Erzurum, Kerkük, Bursa, Kırıkkale, Kayseri, Şarkışla ve Nevşehir yöresi halk müziği ezgilerini tür, biçim, makam, usul ve nazım türü gibi açılardan analiz etmişlerdir.

Bulgular

Tespit edilen Samsun halk müziği ezgilerinin müzikal ve edebî analizleriyle ilgili bulgular her ezgi/türkü için aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Al Eline Kalemi

Nota 1. "Al Eline Kalemi" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2897) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *zirgüleli hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Bir oktavlık ses genişliği olan türkü sözlere karar perdesinin dördüncü derecesi (RE) ile başlamıştır. Birim zaman 1/4'lük olup, usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Ses sahalarında karar perdeleri durak/karar perdelerini göstermek üzere "D" harfi ile gösterilmiştir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün mani, nazım şeklinin koşma olduğu, yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, c, b / d, e, f, e şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmüştür.

Allah Allah Dedik

Nota 2. "Allah Allah Dedik" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2766) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *uşak* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği 10'lu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin bir tam ses pes olan derecesinden (SOL) ile başlamıştır. Birim zaman 1/4' lük olup, usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin bent, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin beyit olduğu, on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a/ b, b/ c, c şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmüştür.

Ata Binmiş Gidiyor

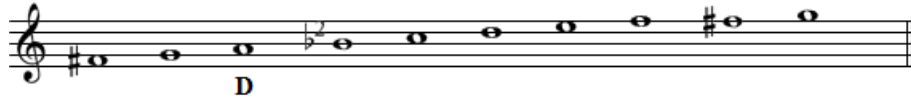
Nota 3. "Ata Binmiş Gidiyor" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 392) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği 6'lı olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin üçüncü derecesinden (DO) ile başlamıştır. Birim zaman 1/4' lük olup, usulü ana usullerden 2/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a / (c, c) / d, d, e, d / (f, f) şeklinde ve kavuştaklı (13'lü hece ölçüsü) olduğu görülmüştür.

Beni Bir Dost Yaraladı

Nota 4. "Beni Bir Dost Yaraladı" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 311) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *gülizar* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği 9'lu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin yedinci derecesinden (SOL) ile başlamış ve sekvensler yoluyla melodi geliştirilmiştir. Karar sesine göre dördüncü perdede (RE) güçlü etkisiyle duraklar yapıldığı görülmektedir. Birim zaman 1/4' lük olup, usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, a, b / c, c, c, b şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmüştür.

Bir Esmerin Sevdası Var Serimde

Nota 5. "Bir Esmerin Sevdası Var Serimde" Ses Sahası

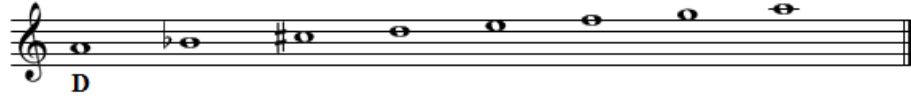
Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2796) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *karcıgar geçkili hüseyini* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği 9'lu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin altıncı derecesinden

(FA#) ile başlamıştır. İnci özelliklerle karar perdesine gelen ezginin tekrar benzer bir yapıyla başlayıp bu sefer karcıgar geçkisiyle karar perdesine geldiği görülmektedir. Birim zaman 1/8'lik olup, usulü birleşik usullerden 7/8 (2+2+3)'lidir. Bu ölçü yapısıyla tipik Karadeniz müziğinin izlerini taşıdığı düşünülebilir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dördlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, c, b / d, d, d, b şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmüştür.

Bir Mektup Yazayım Gül Yüzlü Yâre

Nota 6. "Bir Mektup Yazayım Gül Yüzlü Yâre" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 427) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin oktavı olan sekizinci derecesinden (LA) ile başlamış, incici özelliklerle beşinci ve dördüncü derecelerde durak yaptıktan sonra karara gelmiştir. Birim zaman 1/8'lik olup, usulü birleşik usullerden 7/8 (3+2+2)'lidir. Bu ölçü yapısıyla Karadeniz müziğinin izlerini taşıdığı düşünülebilir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dördlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, a, b / c, b, c, b / d, d, d, b şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmüştür.

Cebinde Çakısı Var

Nota 7. "Cebinde Çakısı Var" Ses Sahası

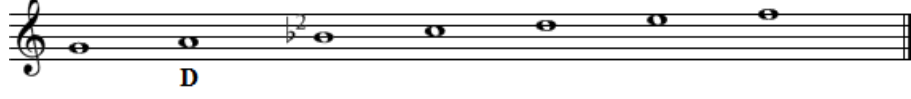

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 386) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *neva* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir tam beşli olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin güçlüsü olan dördüncü derecesinden (RE) ile başlamış, incici özelliklerle karara gelmiştir. Birim zaman 1/4' lük olup, usulü ana usullerden 2/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dördlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a / c, d, e, d şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmektedir.

Çarşamba Dedikleri

Nota 8. "Çarşamba Dedikleri" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 529) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir küçük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinin bir tam ses pesi olan yedinci derecesinden (SOL) ile başlamış, makamın güçlüsü olan beşinci dereceyi gösterdikten sonra inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/4'lük olup, usulü her söz dörtlüğünün birinci ve üçüncü dize girişlerinde 5/4'lük başlayıp sonrasında 4/4'lük devam etmektedir. Usul yapısındaki bu durum dikkat çekici şekilde Çarşamba'yı Sel Aldı adlı türküde de görülmektedir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu, dörtlüklerin yedili kavuştakların on üçlü hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a /(c, c, d, d)/e, e, f, e/ (g, g, d, d) şeklinde olduğu görülmektedir.

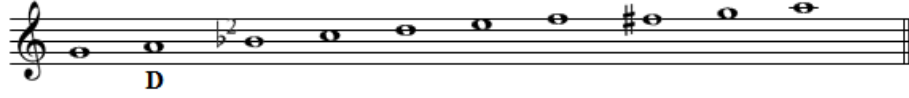
Çarşambayı Sel Aldı

Nota 9. "Çarşamba'yı Sel Aldı" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2040) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesine göre üçüncü derece olan (DO#) ile başlamış, önce çıkıcı sonra inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/4'lük olup, usulü her söz dörtlüğünün birinci ve üçüncü dize girişlerinde 5/4'lük başlayıp sonrasında 4/4'lük devam etmektedir. Usul yapısındaki bu durum dikkat çekici şekilde Çarşamba Dedikleri adlı türküde de görülmektedir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu, yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a /(c, c, d, c)/e, e, f, e/ (g, g, h, g) şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu türkünün yörede bilinen bir hikâyesi olduğu da tespit edilmiştir.

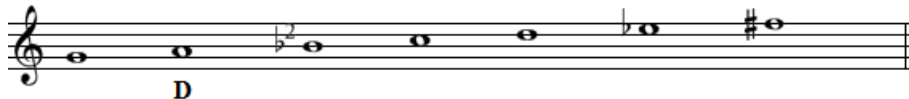

Çatal Çama Kurşun Attım Geçmedi**Nota 10. "Çatal Çama Kurşun Attım Geçmedi" Ses Sahası**

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 3767) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği dokuzlu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesine göre altıncı-yedinci derece olan (FA#-SOL) sesleri ile başlamış, sekizinci dereceden sonra makamın güçlüsü beşinci dereceyi (Mİ) göstermiş ve inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/4'lük olup, usulü her söz bendinin birinci ve üçüncü dize girişlerinde 5/4'lük başlayıp sonrasında 4/4'lük devam etmektedir. Usul yapısındaki bu durum dikkat çekici şekilde Çarşamba Dedikleri ve Çarşamba'yı Sel Aldı adlı türkülerde de görülmektedir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin üç dizeli bent, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu, bentlerin on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, a /b, b, b şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmektedir.

Dolama Giyer Dolama**Nota 11. "Dolama Giyer Dolama" Ses Sahası**

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 567) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği küçük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinde başlayıp yedinci derece olan (SOL) perdesine atlamış, güçlü olan beşinci dereceyi (Mİ) gösterip inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 2/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin üç dizeli bent, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, bentlerin sekizli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, a /b, b, b/c, c, c şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmektedir.

Ekin Ektim Çöllere**Nota 12. "Ekin Ektim Çöllere" Ses Sahası**

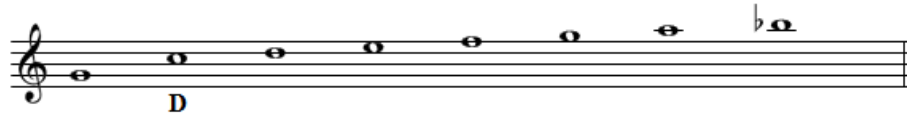
Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 179) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan

perdeler ve ezgisel yapı bakımından *karcığar* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği büyük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesine göre ikinci derece (Sİ) ile başlayıp, güçlü olan dördüncü dereceyi (RE) gösterip inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, bentlerin yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a /c, c, d, c şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmektedir.

Elinde Süt Küleği

Nota 13. "Elinde Süt Küleği" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2929) DO kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından basit *çargâh* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği küçük onlu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesine göre bir tam dörtlü pes olan (SOL) ile başlayıp, karar perdesini gösterdikten sonra, sırasıyla beşinci dereceyi (SOL) ve altıncı dereceyi (FA) gösterip inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/8'lük olup usulü birleşik aksak usullerden 5/8'lidir (2+3). Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün mani, nazım şeklinin koşma olduğu, dörtlüklerin yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının bağımsız manilerden oluştuğu için a, a, b, a /c, c, d, c/ e, f, g, f şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmektedir.

Evlerinin Önü Bir Büyük Orman

Nota 14. "Evlerinin Önü Bir Büyük Orman" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 4310) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği küçük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesine göre bir büyük ikili pes olan (SOL) ile başlayıp, çıkıcı özelliklerle altıncı dereceye (FA) kadar çıkmış ve güçlü perde olan dördüncü dereceyi (RE) gösterdikten sonra inici özelliklerle karar perdesine gelmiştir. Birim zaman 1/8'lik olup usulü birleşik aksak usullerden 9/8'lidir (2+2+2+3). Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin bent, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu, bentlerin on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, a /b, b, b şeklinde ve

kavuştaklı(on ikili hece ölçüsü) olduğu görülmektedir. Ayrıca türküye ait yörede bilinen bir hikâye de tespit edilmiştir.

Garşıda Gördüm Seni

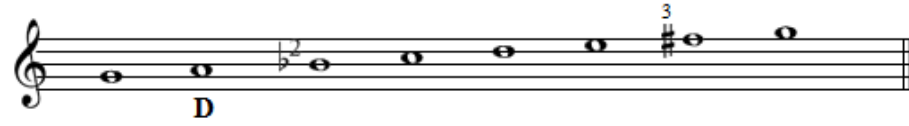
Nota 15. “Garşıda Gördüm Seni” Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2807) DO kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından üçüncü derecesinde asma karar yapan *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği küçük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri üçüncü derece olan (DO) ile başlamış, ezgisel yapısı çıkıcı sıra seslerle yedinci dereceye (SOL) kadar ilerleyerek dördüncü dereceyi (RE) güçlü gibi gösterdikten sonra karar perdesinden (LA) üçüncü dereceye (DO) gelerek asma karar yapmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 2/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dördlük, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu dördlüklerin yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a /c, c, d, c şeklinde ve kavuşaksız olduğu görülmektedir.

Gel Gönül Sabreyle Çile Dolmamış

Nota 16. “Gel Gönül Sabreyle Çile Dolmamış” Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 1073) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri yedinci derece olan (SOL) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan beşinci dereceyi (Mİ) gösterdikten sonra inici bir karakterle karar perdesine (LA) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dördlük, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu dördlüklerin on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, c, b /d, d, d, b şeklinde ve kavuşaksız olduğu görülmektedir.

Hey Termeli Termeli

Nota 17. “Hey Termeli Termeli” Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT

Rep. No 4385) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri üçüncü derece (DO) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan beşinci dereceyi (Mİ) gösterdikten sonra yedinci dereceye (SOL) giderek inici bir karakterle karar perdesine (LA) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu dörtlüklerin yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, a, b / (c, c, d, c) / e, e, f, e şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmektedir.

Kırmızı Buğday Danelerde

Nota 18. "Kırmızı Buğday Danelerde" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2779) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir büyük altılı olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri beşinci derece (RE) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan beşinci dereceyi (Mİ) gösterdikten sonra inici bir karakterle karar perdesine (LA) pes yedenden (SOL) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu dörtlüklerin yedili hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a / (c, c, c, c) / d, d, e, d şeklinde ve kavuştaklı olduğu görülmektedir.

Metelik Oyun Havası

Nota. 19. "Metelik Oyun Havası" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözsüz bir ezgi olan bu oyun havasının ulaşılan notasında (TRT Oyun Havaları Rep. No 295) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir büyük onlu olarak ifade edilebilecek olan oyun havası karar perdesi olan birinci derece (LA) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan beşinci dereceyi (Mİ) gösterdikten sonra yedinci derece olan (SOL) ve etrafındaki tiz

bölgede dolaştıktan sonra inici bir karakterle karar perdesine (LA) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 2/4'lüktür.

Ne Ötersin Dertli Dertli

Nota 20. "Ne Ötersin Dertli Dertli" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 295) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseyni* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir küçük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesi olan birinci derece (LA) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan beşinci dereceyi (Mİ) yedinci derece olan (SOL) ve dördüncü derece olan (RE) perdeleri üzerinden gösterdikten sonra inici bir karakterle karar perdesine (LA) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 3/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu dörtlüklerin sekizli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, a, b /c, c, d, c şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmektedir.

Niçin Güzel Beni Zar İncidirsin

Nota 21. "Niçin Güzel Beni Zar İncidirsin" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2822) LA kararlı yazımın tercih edildiği ancak ezgisel yapının üçüncü derece olan (DO#) perdesinde asma karar yaptığı görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir küçük yedili olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri beşinci derece (Mİ) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan dördüncü dereceyi (RE) gösterdikten sonra aslında karar perdesi olan birinci dereceden (LA) çıkıcı bir karakterle asma karar perdesi olan üçüncü dereceye (DO#) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü bileşik usullerden 9/4'lüktür (3+2+2+2). Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu dörtlüklerin on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, c, b /c, c, c, b şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmektedir.

Oduncular Gelmez Oldu

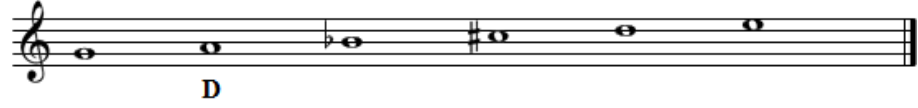
Nota 22. "Oduncular Gelmez Oldu" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2782) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hüseynî* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri yedinci derece olan (SOL) ile başlamış, ezgisel yapı makamın sekizinci derecesine (LA) çıktuktan sonra küçük aralıklarla örülü inici bir karakterle karar perdesinde sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin bent, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu bentlerin on birli hece ölçüsü ile yazıldığı, kafiye şemasının a, b, b /c, c, c şeklinde ve kavuştaksız olduğu görülmektedir.

Oğlan Gider Oduna

Nota 23. "Oğlan Gider Oduna" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 2823) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir küçük altılı olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesi olan (LA) ile başlamış, ezgisel yapı makamın güçlüsü olan (RE) perdesini gösterdikten sonra inici bir karakterle karar perdesinde sonlanmıştır. Birim zaman 1/8'lik olup usulü bileşik usullerden 9/8'liktir. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin ilk bölümde yedili hece ölçüsüyle yazılmış dörtlük ikinci bölümde on birli hece ölçüsüyle yazılmış bent olduğu, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu, kafiye şemasının a, a, b, a /c, c, c şeklinde ve kavuştaklı (2 dizeli ve on birli hece ölçüsü) olduğu görülmektedir.

Oyun Havası

Nota 24. "Oyun Havası" Ses Sahası

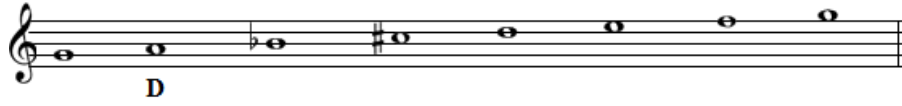
Kırık hava türünde sözsüz bir ezgi olan bu oyun havasının ulaşılan

notasında (TRT Oyun Havaları Rep. No 298) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan oyun havası, karar perdesi olan birinci derece (LA) ile başlamış, beşinci dereceyi (Mİ) gösterdikten sonra sekizinci derece olan (LA) etrafında dolaşmış, nihayetinde en baştaki tema ile karar perdesine (LA) gelerek sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü basit usullerden 2/4'lüktür.

Sarmaşık Bülbülleri

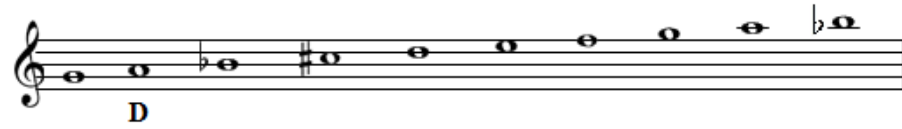
Nota 25. "Sarmaşık Bülbülleri" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 1818) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği bir oktav olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri üçüncü derece olan (DO#) ile başlamış ve beşinci dereceye (Mİ) çıktıktan sonra karar perdesine inici olarak dönmüş, ikinci müzik cümlesinde ise makamın güçlüsü olan (RE) perdesini gösterdikten sonra inici bir karakterle karar perdesinde sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, dörtlüklerin yedili hece ölçüsüyle yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a/ (c, c)/ d, d, e, d/(f-g, f-g) şeklinde ve kavuştaklı (2 dizeli ve on ikili hece ölçüsü) olduğu görülmektedir.

Sular Durulur Derler

Nota 26. "Sular Durulur Derler" Ses Sahası

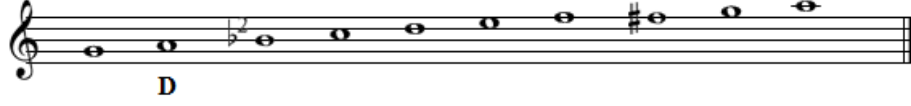

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 128) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *hicaz* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği küçük onlu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri tizleşmiş altıncı derece olan (FA#) ile başlamış ve sekizinci derece (LA) etrafında dolaştıktan sonra inici bir karakterle karar perdesinde sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 4/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin dörtlük, nazım türünün güzelleme, nazım şeklinin koşma olduğu, dörtlüklerin yedili hece ölçüsüyle yazıldığı, kafiye şemasının a, a, b, a/ c, c, d, e, şeklinde ve kavuştaklı (4 dizeli, yedili hece ölçülü, f, f, g,f) olduğu görülmektedir.

Yamadan Gel

Nota 27. "Yamadan Gel" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 708) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *muhayyer* makamının özelliklerini yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği büyük dokuzlu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri tizleşmiş altıncı derece olan (FA#) ile başlamış ve sekizinci derece (LA) etrafında dolaştıktan sonra inici bir karakterle karar perdesinde sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 2/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin beyit, nazım türünün ağıt, nazım şeklinin koşma olduğu, bentlerin yedili hece ölçüsüyle yazıldığı, kafiye şemasının a, a/ b, b/ c, c, şeklinde ve kavuşaksız olduğu görülmektedir. Ayrıca türküye ait yörede bilinen bir hikâye de tespit edilmiştir.

Yol Üstüne Kurdum Kara Kazanı

Nota 28. "Yol Üstüne Kurdum Kara Kazanı" Ses Sahası

Kırık hava türünde sözlü bir ezgi olan bu türkünün ulaşılan notasında (TRT Rep. No 3397) LA kararlı yazımın tercih edildiği görülmüştür. Kullanılan perdeler ve ezgisel yapı bakımından *uşak ve hicaz* makamlarının özelliklerini bir arada yansıttığı düşünülebilir. Ses genişliği küçük dokuzlu olarak ifade edilebilecek olan türkünün sözleri karar perdesinden (LA) başlayıp uşak makamı içerisinde üçüncü derece olan (DO) perdesini gösterdikten sonra hicaz makamına geçerek altıncı dereceye (FA) kadar inici bir karakterle karar perdesinde sonlanmıştır. Birim zaman 1/4'lük olup usulü ana usullerden 2/4'lüktür. Sözleri incelendiğinde; nazım biriminin bent, nazım türünün taşlama, nazım şeklinin koşma olduğu, bentlerin on birli hece ölçüsüyle yazıldığı, kafiye şemasının a, a, a/ b, b, b şeklinde ve kavuşaklı (2 dizeli beyit, on birli hece ölçüsü, c, c) olduğu görülmektedir.

Sonuçlar

TRT Repertuarında yer alan ve çalışmada incelenen 28 adet Samsun halk müziği örneğinin 2 tanesinin sözsüz 26 tanesinin sözlü olduğu ve sözlü eserlerin tamamının kırık hava olduğu görülmüştür.

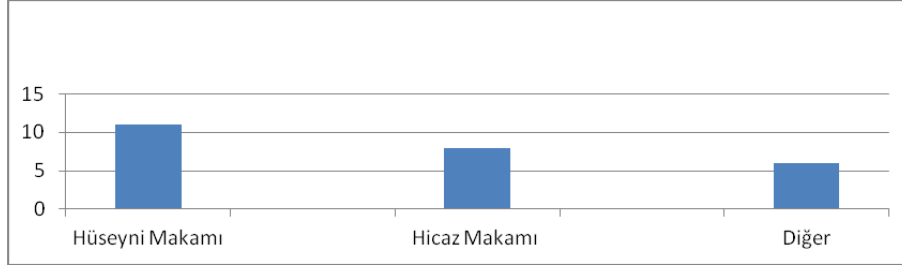
Müzikal inceleme sonucunda ezgilere ilişkin bulgular şu şekildedir. Ezgilerin tamamı "sol anahtarlı porte" ile yazılmıştır. Ezgiler oldukça büyük

oranda (25-%89) "LA kararlı" dır. Ezgilerin oldukça önemli bir kısmı (24-%86) yedili, sekizli, dokuzlu, onlu gibi "büyük ses genişliklerine" sahiptirler.

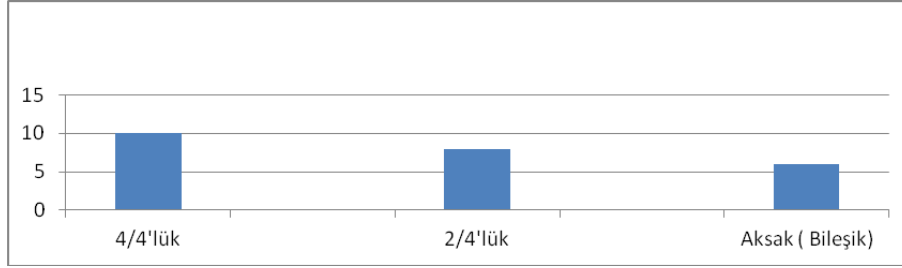
Ezgilerin 11 tanesinin (%39) "hüseyni makamı" özellikleri, 8 tanesinin (%29) "hicaz makamı" özellikleri taşıdığı, bunun yanında diğerlerinin de büyük oranda hüseyini makamına akraba makam olarak değerlendirilebilecek makam özelliklerine sahip oldukları görülmüştür.

Grafik 1. "Ezgilerin Makamlarına Göre Dağılım Oranları"

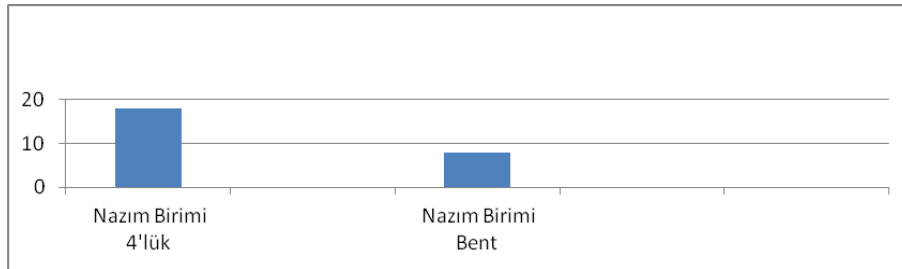
Ezgilerin 10 tanesinin (%36) 4/4'lük, 8 tanesinin (%29) 2/4'lük olmak üzere ağırlığının ana (basit) usullerde olduğu ve sadece 6 tanesinin (%21) aksak (bileşik) ölçü yapısına sahip olduğu görülmüştür.

Grafik 2. "Ezgilerin Usullerine Göre Dağılım Oranları"

Sözlü olan 26 ezgi edebî yönden incelendiğinde ise 18 tanesinin (%69) nazım biriminin "dörtlük", 6 tanesinin (%23) "bent" olduğu görülmüştür.

Grafik 3. "Ezgilerin Nazım Birimlerine Göre Dağılım Oranları"

Nazım türlerinde 11 tanesinin (%42) "güzelleme", 12 tanesinin (%46) "ağıt" olduğu; nazım şekli bakımından tamamına yakınının (25-%96) "koşma" olduğu; 14 tanesinin (%54) yedili hece ölçüsüyle, 9 tanesinin (%36) on birli hece ölçüsüyle ve 2 tanesinin de (%7,7) sekizli hece ölçüsüyle yazıldığı; 15 tanesinin (%58) kavuştaklı, 11 tanesinin (%42) kavuştaksız olduğu

görülmüştür. Ayrıca iki sözlü ezginin yörede bilinen hikâyelerine de çeşitli kaynaklarda rastlanmıştır.

Bu sonuçlar ışığında Samsun yöresi halk müziği örneklerinin makamsal yapı çeşitliliği bakımından belirli bir sınırlılığa kaldığı ve sadece hüseyini ve yakın makamlar ile hicaz makamının yörede yaygın olarak kullanıldığı; usul anlayışının tipik Doğu Karadeniz müziği etkisinden çok Orta Anadolu müziği etkisine bağlı kaldığı ve ölçü yapısı bakımından müzik cümlesi girişleri 5/4'lük olup 4/4'lük devam eden bazı karakteristik örneklere rastlanıldığı; halk edebiyatımızın genel yapısında karşılaşılan dördlük şeklindeki nazım biriminin Samsun yöresinde de çokça kullanıldığı; güzelleme ve ağıt gibi nazım türlerinin ön planda olduğu ve TRT Repertuarında Samsun yöresine kayıtlı uzun havaya rastlanmamasına karşın bireysel ve toplumsal çeşitli problemlerin *ağıt* nazım türüyle ifade edilmeye çalışılmış olabileceği; halk edebiyatımızın çok karşılaşılan nazım şekli olan koşmanın bu yörede de çokça tercih edildiği; yedili ve on birli hece ölçüsünün ağırlıkta olduğu; hem kavuştaklı hem de kavuştaksız örneklere rastlanıldığı ve bazı türkülerin hikâyeleri olduğu söylenebilir.

Samsun halk müziği örneklerinin incelenmesiyle elde edilen bu sonuçların Samsun ilinin kara, hava, deniz ve demiryolu gibi çeşitli yollardan ulaşımına açık olması ve tarihsel zenginlik sebebiyle ortaya çıkmış birçok boyutlu kültürel etkileşimle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü üzere bu çok boyutlu kültürel etkileşim Samsun halk müziğinin özgün ancak tipik Doğu Karadeniz müziği algısından farklı bir duruma evrilmesini sağlamıştır. Samsun halk müziğinde Karadeniz müziği etkisinden çok Orta Anadolu ve Batı Anadolu müzik kültürü etkisinin daha belirgin olduğu söylenebilir.

Samsun ve çevresi müzik kültürü ile ilgili daha kapsamlı çalışmaların yanında yurdumuzun başka yöreleri için de benzer çalışmalar yapılması öneri olarak sunulabilir.

Kaynakça

Ateş, M. (2008). TRT Repertuarındaki Şarkıyla Yöresine Ait Türkülerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

BALBAY, Turgut. (2018). Konya İli Karacadağ Yöresi halk Müziği Ve Ülkemiz Müzik Eğitimindeki Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Eroğlu, D. Kürşat. (2005). T.R.T Repertuarındaki Kırıkkale Türkülerinin Ezgisel Yapı Makam-Ayak Nazım Türü ve Usul Yönünden İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Demir, Z. (1999). TRT Repertuarında Bulunan Denizli Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

GÜL, K. Vehbi. (1987). Samsun ve Samsun Belediyesi. Ankara: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Kaptan, S. (1995). Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Ankara: Rehber Yayınevi.

Karagengç, M. (1999). TRT Repertuarında Bulunan Kütahya Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kınık, M. (2007). Kayseri Türkülerinin Müziksel Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şenel, Ü. (2009). Nevşehir Yöresi Türkülerinin Melodik Yapı Bakımından Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Şengül, M. (2004). T.R.T Repertuarında Bulunan Erzurum Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Öztürk, O. (2004). TRT Repertuarındaki Kerkük Türkülerinin Tür ve Biçim Yönünden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Öztürk, Okan M. (2014). Makam Müziğinde Ezgi ve Makam İlişkisinin Analizi ve Yorumlanması Açısından Yeni Bir Yaklaşım: Perde Düzenleri ve Makamsal Ezgi Çekirdekleri, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Usanmaz, Ç. Erdem. (2006). Bursa' da Müzik Geleneği ve T.R.T Repertuarındaki Bursa Türkülerinin Müzikal Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1654/1665

**Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı
Devleti İlişkisi**

The Relationship between the Mameluke Sultanate and the Ilkhanid
State in the Context of Religion-Religious Sects

Hatice GÜLER

**Öğr. Gör. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri
ve İnkılap Tarihi Bölümü**

**Lect. Dr., K.A.E. University, Rectorate, Department of History of Atatürk's
Principles and Revolution**

haticeguler@ahievran.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-8544-2734

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 12.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 05.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 08.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: GÜLER, H. (2019). Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı Devleti İlişkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1654-1665. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/563533>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Din-Mezhep Bağlamında Memlûk Sultanlığı ile İlhanlı Devleti İlişkisi

Öz

Bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır: Birincisi XIII. yüzyılın ortalarında Memlûk Devleti tarafından tesis edilmeye çalışılan huzur ortamının İlhanlı devleti eliyle hangi temeller üzerine zedelendiğini tespit etmek, ikincisi ise İlhanlı devletinin tutumu karşısında Memlûklerin sergilediği tavrın mezhepsel boyutlarını ortaya koymaktır. Elbette İlhanlı Devleti-Memlûk Sultanlığı münasebetinin esasını belirleyen sadece din ve mezhep farklılığı değildir. Açıkçası Memlûkler ve İlhanlı devletleri arasındaki ilişkinin tanımı birbirlerine yönelik istila tehdidi söz konusu olduğunda karşılıklı tutumlarıdır. Bu teorik çerçeve, hakim oldukları tüm coğrafyayı kapsamı itibarıyla halifeliği de içermektedir. Halbuki İslam fetih anlayışının temelini teşkil eden cihat teorisine göre gayr-i müslime karşı savaş verilmelidir. Memlûk Devleti'nin İlhanlılara karşı olağan savaş koşullarından bile çok daha fazla güce ihtiyaç duyması normal karşılanmamalı ve bu durumun temelleri irdelenmelidir. Çalışmamızda şartların Memlûkler lehine gelişmesine kadar olan hadiseler tespit edilmekle birlikte dinî ve siyasî etkilerin tesiriyle her iki devletin birbirini tarihten silecek ciddi boyutlara erişmediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, İlhanlılar, İslamiyet, Mezhep, Din.

The Relationship between the Mameluke Sultanate and the Ilkhanid State in the Context of Religion-Religious Sects

Abstract

The study has two purposes: Firstly, it is aimed to determine on what foundations the peace atmosphere, which was tried to be established by the Mameluke State in the middle of the 18th century, was damaged by the Ilkhanids and secondly to reveal the sectarian dimensions of the attitudes displayed by the Mamelukes against the attitudes of the Ilkhanids. Undoubtedly, it is not only the religious and sectarian difference which establishes the essence of the relationship between the Ilkhanid State-Mameluke Sultanate. The relationship between the Ilkhanid State-Mameluke Sultanate is obviously defined by their mutual attitudes in case of an invasion threat to each other. This theoretical framework includes caliphate as well, because it comprises the entire geography. However, according to the jihad theory which is the basis of the Islamic understanding of conquest, the non-muslims should be fought. The need of the Mameluke State for more power than the usual conditions of war against the Ilkhanids should not be considered normal and the reasons of that condition should be examined. In our study, it was determined that the conditions developed on behalf of the Mamelukes; however, the aforementioned states did not erase each other from history under the influence of religious and political factors.

Keywords: Mamelukes, Ilkhanids, Islam, Sect, Religion.

Giriş

1250-1517 yılları arasında hüküm süren Memlûk devletinin kuruluşu bu devletin İslam coğrafyasının ve hicrî sekizinci asra kadar uzanan tarihî şartların neresinde yer aldığı ile yakından ilgilidir. Memlûk Devleti, söz konusu coğrafya ve yüzyılın tarihî şartlarına cebren dahil olmaya çalışan Moğolların ilerleyişini tarihte durdurma şerefine nail olmuş bir devlettir. Bu itibarla yönetim anlayışı ve Moğolların ilerleyişini durdurması ile dikkatleri üzerine çeken Memlûk Sultanlığı alelade bir devlet olarak düşünülmemelidir. Moğolların hükmettiği coğrafyada meskûn Müslümanlar Moğollara karşı bıkmadan mücadele etmek zorundaydı. Müslümanları kendi yanına çekemeyeceğini anlayan Moğol hükümdarı Hülâgu Han, bu durumun en belirgin örneğidir. Ancak Hülâgu Han'ın uyguladığı politikaların zaman içerisinde değiştiği bilinmektedir. Anlaşıyor ki dinî anlamda aynı çizgide olmamalarından kaynaklanan durumu menfaatine kullanmayı tercih eden Hülâgu Han, Batı seferine çıktığında Müslüman olanlara yönelik hasmane tavır sergileyerek bilhassa İslamiyeti zayıflatmak ve Sünnîleri etkisizleştirmek için mezhepleri kullandı. Diğer taraftan Şia'nın en katı kollarından biri olan Bâtınîleri ortadan kaldırmak suretiyle Alamut kalesini aldı ve Bâtınî lideri Rükneddin Hürşah'ı öldürdü. Bölgede bulunan Hristiyanlara karşı olumlu bir politika izledi ki; hanımı Dokuz Hatun'un Hristiyan olmasından dolayı onlara farklı bir yaklaşım içinde olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlar için kutsal sayılan ancak Abbâsî devletinde IX. yüzyıldan itibaren sürekli itibar kaybı halinde olan ve yalnızca Sünnî Müslümanların manevi kıymet verdiği bir kurum olarak kalan halifelîğe son verildi. Esasında konu açıktır: Hülâgu Han'ın Hristiyanlara verdiği destek ile bölgede 1090'lı yıllarda başlamış Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki mücadelelerin körüklenmesinde etkili oldu. Öte yandan aşağıda görüleceği üzere, Hülâgu'nun insanlar arasında bir birlikten söz edilemeyen İran'a gelişinin siyasi ve askeri tesiri, sosyal ve dini tesirinden daha büyük oldu.

Peki Memlûk Devleti bir Türk-İslam devleti olarak, Hülâgu Han'ın izlediği bu politikanın tazyîkini kırmaya çalışarak ve İslam dininin koruyuculuğunu-savunuculuğunu üstlenerek leh ve aleyhine hangi durumlarla karşılaşmıştır? Memlûk Sultanı Baybars öncelikli olarak Kahire'de İlhanlıların ortadan kaldırdığı hilafeti tekrar tesis etti. Bu vesile ile Müslümanların kaybolan güvenlerini yeniden kazanmasını sağladı. Yukarıda değindiğimiz üzere İslam'ın varlığına son vermek isteyen İlhanlı Devleti'nin uyguladığı dinî siyaset ile Hristiyan dünyasının yaklaşmasına karşılık İslam dininin hamiliği için hiç de küçümsenmeyecek bir uğraş verme içerisine giren Sultan Baybars'ın, Altınorda Devleti ile ittifak kurması, İslam dininin varlığını sürdürmesinde etkili oldu. Ancak bu duruma sadece dinî bir yaklaşımla bakmak doğru değildir. Sultan Baybars, Altınorda Devleti'nin İlhanlılar ile olan ihtilafından faydalanmak istedi,

böylece İlhanlılara karşı koymak için bir müttefik kazandı. Altınorda Devleti Sultanı Berke'nin Müslüman olması, Baybars'ın bu siyasetini daha da kolaylaştırdı ve etkin hale getirdi.

Bu durum nedeniyle İlhanlı Devleti de müttefiklikler kurma girişimi yaparak Memlûk Sultanlığı'nı sonlandırmak için Batı ile irtibat kurma teşebbüsünde bulundu. Hatta Hristiyan batı dünyasına doğunun kutsal topraklarını vaadeden bir tablo vardır. Ancak Moğollar Batı devletlerinin gözünde tehdit arzemediği için ve kendi aralarındaki meselelerinden ötürü İlhanlı Devleti'nin teklifine sıcak bakmadılar. Buna rağmen İlhanlı hanları amaçlarını her zaman canlı tuttu.

Memlûk-Moğol Hanedanları Münasebetleri

H.656/M.1258 başlarında Moğol devleti hükümdarı Hülâgu, halifeliğin başşehri olan Bağdat'ı ele geçirdiği vakit Abbâsî Halifesi el-Mustasım Billah idi. O döneme kadar kayda değer bir çalışması olmadığı gibi önemli meselelere kayıtsız kalması ile tanınmış halife, söz konusu tehlikeye yönelik olarak da maiyetindekilerin de etkisi ile önlem alma gereği duymadı. Zira halifenin etrafı yalnız liyakatsiz devlet adamlarıyla değil hainlerle de çevriliydi. Vezir el-Alkâmi Muhammed b. Ali başta olmak üzere halifeye Hülâgu ile iş birliği yapmak suretiyle ihanet eden ağırlıklı olarak Arap olan devlet ricalinin entrikaları sebebi ile, Hülâgu Han, Abbâsî halifeliği üzerine eğildi. Öncelikle 1257 yılında şehrin surlarının yıktırılmasını, halife ile görüşmek üzere kendi karargahına gelmesini istediğini belirten bir elçiyi Bağdat'a gönderdi. Bu teklifin reddedilmesi üzerine Ketboğa ve Kadgan öncülüğündeki kuvvetler beraberinde otuz bin kişilik bir ordu ile Bağdat'a girdi. Kırk gün süren katliamdan kuyu ve kanallara saklananlar dışında kurtulan olmadı. Halife başkenti terk etti ve üç oğluyla birlikte Moğollara teslim oldu. Hülâgu Bağdat'dan (Reşîdeddîn, 1957; III/ s. 57-59) birliğine dönerken elinde esir tuttuğu Abbâsî halifesinin tekmelenerek öldürülmesini emretti (Reşîdeddîn, 1957, III/s. 60-61). Beş asır süren Abbâsî halifeliğinin yıkılışı bu kadar kolay oldu.

Hülâgu Irak'a hakim olmakla birlikte Suriye'yi ele geçiremedi ve Suriye, İlhanlı-Memlûk çekişmesinin temel nedeni oldu. Suriye'yi ele geçirmek adına Hülâgu'nun faaliyetleri hız kazanırken, Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Sâlih Necmüddîn Eyyûb'un ölümü ile Mısır ve Suriye'de başlayan kaosun boyutu bütünüyle değişti. Onun, ağırlıklı olarak Harezmliler ve Kıpçaklardan oluşturduğu memlûkleri, oğlu Turanşah devrinde Mısır'da 1250'de Memlûk Devleti adı ile yeni bir Türk devleti kurmak suretiyle yeni bir dönemi başlattı. Hülâgu'nun Bağdat'tan sonra Suriye'ye yöneldiği süreçte Memlûk devletinde el-Melik el-Muzaffer lakabı verilen Kutuz tahta geçirildi (Kuşçu, 2002; s. 622). Ancak daha sonra gelen haberle büyük Han'ın ölümünü öğrendi ve geriye dönüşünden önce ordunun idaresini baş komutan olarak tayin ettiği Ketboğa'ya bıraktı. Bundan sonra Ketboğa Memlûklere mektup göndererek teslim olmalarını istedi ancak Sultan Kutuz

bu isteği reddettiği gibi sefaret heyetini dahi katletti. Bunun üzerine Ketboğa ordusu ile Filistin'e yürüdü ve Ayn Câlût mevkiinde Memlûklerin orduları karşısında tam bir bozguna uğradılar. 1260 yılında Memlûk devletinin Moğollar'ı Ayn Câlût'ta hezimetle uğratmasıyla, Memlûk devleti Suriye'ye tamamen hakim oldu ve Mısır-Suriye birliğini sağladı. Böylece bu devlet kısa bir zamanda dünyanın en büyük siyasi güçlerinden biri haline geldi ve adeta Ortaçağ tarihinin ağırlık merkezi Doğu Akdeniz'e nakledildi. Öteden beri İslam ve Hristiyan dünyasının mücadelelerinin vuku bulduğu bu bölgenin maruz kaldığı bulanık yapıyı kısa vadede de olsa yumuşatan Memlûkler, kuvvetli ve düzenli ordularıyla Haçlıların mücadelelerini İslam alemi lehine çözdüler ve Moğol istilasını durdurmayı başardılar (Kanat, 1996; s. 38).

Moğollar Ayn Câlût hezimetinden sonra amaçlarından vazgeçmediler; daima Suriye'yi işgal etme düşüncesini yaşattı. İran'a hakim olan İlhanlılar bu hedefi gerçekleştirmek için ellerinden gelen bütün çabayı gösterdi. Avrupalılar da onlara gerçekleştirdikleri Haçlı Seferleri ile yardımcı olup, Memlûk devletine karşı olan mücadelelerine iştirak etti.

Memlûkler anlaşıldığı üzere baştan beri Moğollar ve Haçlılarla savaşmış ve onları Şam diyarından çıkardı. Sultanlığın payına yeni işlevler düştükçe, bir başka deyişle bölgeye zarar vermeye yeltenenlerin savuşturulması sorumluluğu ile 1265 yılında Kilikya/Sis'i sultanlıklarına katarak Dârü'l-İslam'ın bir parçası yaptılar (İbn Cemaat, 1938; s. 361). Bu itibarla Memlûklerin cihad mefkûresine bakış açısını da gösterebilecek bir delil niteliğinde İbn Teymiyye'nin, Melik Muhammed bin Kalavun'a yazdığı mektubundaki şu ayetler gösterilebilir: *"Allah, müşrikler hoşlanmasalar da kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak için rasûlünü hidayet ve hak din ile gönderendir."* (Tevbe Sûresi, 9/33) Sultana selam ettikten sonra da şöyle devam eder: *"Allah bu dinin kıyamet gününe kadar tüm dinlerden üstün olmasını istemektedir ve şahit olarak Allah yeter. Allah Müslümanlara malları ve canlarıyla cihat etmelerini farz kılmıştır. Cihat gücü yeten her Müslüman için görevdir. Müslümanların her yıl en az bir defa düşmanlarıyla cihat etmeleri gerekir."* (İbn Teymiyye, 1976; s. 179).

Gazan Han zamanında (1294-1304) İslamiyet'e dahil olunduktan sonra Haçlılarla mücadeleler devam etti. Ancak bu çabalar onları zafere ulaştıramamakla beraber Kalavun hanedanının hakim olduğu dönemde Memlûk Devleti önünde Ayn Câlût'ta uğradıkları yenilgiden çok daha kötülere ile karşılaştırdı. İlhanlılar, Nastûrîlik mezhebine ilgi duyan Hülâgu'nun oğlu ve vârisi Abaka (1265-1281), Abaka'nın oğlu Argun (1284-1291) zamanlarında, Memlûk Sultanı Kalavun'un tahta çıkmasından hemen sonra hiç gecikmeksizin onun Suriye'deki hükümlerine sahasına tecavüz etmeye başladılar. Daha da ileri giderek Memlûkler'i Suriye'den çıkarıp atmak maksadıyla Hristiyan dünyasının başı Papa ile ve aynı zamanda Avrupa'daki çeşitli kraliyet hanedanları ile haberleşerek ve temaslarda

bulunarak Batıların yeni bir Haçlı Seferi düzenlemelerini istediler. Bu Haçlı Seferi gerçekleşemediği gibi kısmen Ermeniler, Franklar ve Gürcülerin katılımıyla da takviye edilmiş Abaka'nın ordusu 1280 yılında Hıms yakınında Memlûk ordusu karşısında sayı üstünlüğüne sahip bulunmasına rağmen feci bir mağlubiyete uğradı (Hitti, 2011; s. 933-934). Seylan kralı, Mısır'a gönderdiği elçi ile birlikte bir de mektup yolladı ancak bunu Kahire'de kimse okuyamadı. Halkının Moğollara yaptığı yardım dolayısıyla Küçük Ermenistan viranelik haline getirildi ve Haçlıların elinde bulunan çok sayıda kale ve hisarlar düşürüldü. Çıkan savaşlarda yerle bir edilmiş bulunan Filistin'deki Trablusşam birkaç yıl içinde yeni baştan imar edildi ve fakat eski yerinde değil de denizden beş altı kilometre iç kısımda Ebû Ali (Kaadîşa) etekleri üzerinde yeniden kuruldu. Kalavun, saltanat yıllarının sonuna doğru devlet dairelerinin her çeşidinde çalışmakta olan Hristiyan tebaasının işlerine son verilmesi için emirnameler çıkarmış bulunuyordu (Hitti, 2011; s. 934). Bu haliyle devletin yapmaya çalıştığı şey; ulvî ve fedakarca İslam'a hizmet etme ülküsü ile atılan küçük ama emin adımlardan başka bir şey değildi.

1300 yılında gerçekleşen Haznedâr savaşına müteakip Suriye'nin merkezi Dımaşk (*Şam*) İlhanlılara dahil oldu ve Gazan Han'ın vekil bıraktığı Emir Kıpçak'ın Memlûk hakimiyetine girmesine kadar yüz gün süreyle Moğolların elinde kaldı. Öte taraftan Haznedâr savaşı ile galibiyet elde eden İlhanlılara karşı intikam teşebbüsüne geçen en-Nâsır Muhammed bin Kalavun tarafından 1303 yılında Merc es-Suffâr'da (*Şaghab*) yenilgi tattırıldı. Yine 1303 yılında Tedmür civarında yapılan savaş ise Memlûklerin galibiyeti ile neticelendi (Yiğit, 2008; s. 141). Dolayısıyla Moğol tehlikesi, Ebû Said ile en-Nâsır Muhammed bin Kalavun arasında 1321 yılında barış sağlanıncaya kadar devam etti. Ez-Zâhir Baybars döneminde İran Moğolları ile olan düşmanca münasebetler tabi olarak Kalavun hanedanının Memlûk devletine hakim olduğu dönemde de aynı şekilde devam etti. Diğer bir Moğol devleti olan Altınorda ile olan münasebetler ise karşılıklı ticari ilişkiler ve ortak düşmanları olan İran Moğollarına karşı birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymalarından dolayı daima dostane olarak devam etti (Kanat, 1996; s. 39).

Bir türlü sağlanamayan mutabakat, ancak Berke Han'ın Abaka Han ve Hülâgu Han ile giriştiği zorlu ve uzun süren mücadeleler sonucunda Memlûk sultanlarının hükmettiği Mısır ile Altınorda arasında ciddi siyasi ilişkiler sayesinde XIII. yüzyılın son yarısında gerçekleşti (Kanat, 1996; s. 40).

Memlûk-İlhanlı ilişkileri daha önce de geçtiği gibi baştan itibaren düşmanlık üzerine kuruldu. Memlûk sultanı Kutuz mağlup etmesi imkansız görünen Moğollara ilk mağlubiyetlerini tattırdı, İslam tarihine adını altın harflerle yazdırdı. Bu savaştan sonra zamanın iki büyük devleti sürekli savaştılar. Aralıklarla bir asırdan fazla devam eden iki devlet arasındaki bu savaş hali; İlhanlı hükümdarlarının Müslüman oldukları dönemden itibaren yerini zaman zaman sulh dönemlerine bıraktı (Yiğit, 2008; s. 140).

İlhanlıların İslamiyet'e Yaklaşmasında Memlûklerin Etkisi

Öncelikle Moğolların hangi Tanrı'ya inandıkları sorusuna açıklık getirilmelidir: İranlılar Moğolların ortaya çıktığı dönemde Müslümanlardı. İslamiyet'ten önceki dinleri olan Zerdüştlükte "Hürmüz" ve "Ehrimen" iyilik ve kötülük tanrılarıdır. Moğol ve İranlıların kullandıkları birbirine benzeyen Tanrı adları etnografların ve tarihçilerin dikkatinden kaçmamıştır. Tesadüf olmadığı düşünülen bu benzerliği gözden kaçırmayan Schmidt ve Ratsel gibi araştırmacılar dikkatini bu konu üzerinde teksif etmiştir ki "körmüst" kelimesi oldukça iyi biliniyor. Ayrıca Huc E. R. Çingis-han'ın tac giyme merasimini tasvir ederken bu kelimedden bahsetmektedir. Aynı kelimenin Holstunskiy ve Kovaleskiy'in sözlüklerinde geçtiği Banzaroff ve Blochet tarafından kaydedilmektedir. Banzaroff, Körmüst ve Gök-Tanrı kelimelerinin aynı olduğu görüşündedir. Çingis-han'a bazen Gök'ün oğlu, bazen Körmüst'ün oğlu, bazen de Çince olarak *T'ien-tse* diyorlardı. Budistler Sanskritçe ve Tibetçe kitapları Moğolca'ya çevirirken "*indra*" kelimesini "*körmüst*" ile karşılamışlardı ki bu da söz konusu kelimenin Budist propagandasının başlamasından daha önce Moğollarda mevcut olduğunu gösterir. Eğer körmüst kelimesi Moğolca'ya başka bir dilden geçmişse bu Farsça'dan değil, Budizm ile Hintçe'den geçmiştir ve Hint İran mitolojisine göre de Varuna'nın karşılığıdır (Gumiliev, 2003; s. 270). Alanının uzmanları tarafından yapılan bağlayıcılığı yüksek olan bu değerlendirmeler Moğolların Budizm'e inandıklarını doğrular nitelikteydi.

Reşidüddîn'in tarihî çalışmalarında açıkça ortaya çıkmayan çelişki bilinci diğer bir Fârisî tarihçi olan ve varoluşun tanımlayıcısı Kutuz lakaplı Şerefüddîn Abdullah bin Fadlullah Eş-Şirâzî'nin (h.663-730/m.1264-1330) eserlerinde görülmektedir. Memlûk Devletinin İslam anlayışını ve İslamiyet düşmanı olan Moğollar'a karşı zaferlerini teyit ederek Müslümanların bir gün Moğol vahşetinden ve İslamî olmayan saltanatlarından kurtulmalarını umduğunu belirten şu satırları kaleme almıştır: "*Allah, müminlerden mallarını ve canlarını kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler. Kâfirlere ve münâfıklara boyun eğmeyin, takvâ hususunda yardımlaşın.*" Giderek artan bu bilinç sadece bu konuda değildi. Zira düşmanlardan da bahsediyordu. Bu durum Moğollar, yasaları ve Cengizhan'ın anlatıldığı tarafsız ifadelerden de anlaşılmalıdır (Ömerî, 1968; II/s. 17-18). "*Yasaları arasında Sünnîliğe uygun olanlar vardır. Bu şahıs sadece bir kral ya da yazar değil, aynı zamanda çok güçlü bir zihne ve duygulara sahip.*" Moğollar ve Cengizhan hakkındaki bu ifadelerden dolayı Bağdat'ı ele geçirip Abbasi hilafetini yok etmesi dolayısıyla İslam alemine gerçek zararı veren kişinin Cengizhan oğlu Tuluy'un oğlu Hülâgu olduğu anlaşılmaktadır (Ömerî, 1968; II/s. 17-18). Cengizhan'ın torunu Berke Han, Memlûklerle bir olup İran İlhanlılarından olan amcaoğullarına karşı geldi (İbn Abdu'z-Zâhir, 1976; s. 88-89). Moğolların İslam'a yaklaşmasında yasalarının Sünnîliğe uygun olması da etkili oldu. Ayrıca Sünnîliğe benzerliğinden dolayı bu yasalar Mısır'ın bazı bölgelerinde tatbik edildi

(Ayalon, 1971; s. 105-106). Gerçekten İran sadece Safevîler zamanında Şiileşmedi fakat İmâmî mezhebe intisap etmek için bir tek zorlama yapılmadı. Cengizhan zamanından beri Yasa'da vurguladığı Moğol örfüne kadar dinî müsamaha devam etti (Makrizî, 1853; c.II /s. 220-221).

Gazan Han döneminde Memlûk tahtında Sultan el-Melik en-Nasır Muhammed bin Kalavun bulunmaktadır. Üç ayrı saltanat devresi toplanacak olursa Memlûkler arasında en uzununu olduğu gibi aynı zamanda İslam tarihi ana kaynaklarında görülen en uzun süre ile hükümlan olmuş devlet başkanlarından biri olduğu görülür. El-Melik en-Nasır Muhammed bin Kalavun'un bu uzun süreli kırk iki yıllık saltanatı döneminde, Moğolların Gâzân Mahmud idaresinde tertiplelediği Memlûkler'e yöneltilmiş en sonuncu ve en ciddi istila teşebbüsü akabinde İlhanlı devletinde resmî din İslamiyet oldu (Hitti, 2011; s. 936).

İlhanlı hükümdarı ve Hristiyanların hamisi Abaka 1268'de IV. Papa Clemens'e ve III.Nikolai'a (1277-1280) elçi göndererek Mısır Memlûklerine karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesini istedi fakat Katolik Avrupa destek vermeyi reddetti. Bu durumla beraber İlhanlılar İslam'ın gücü karşısında eğilmek zorunda kaldı. 1295'te İran'da İlhanlı tahtına geçen Gazan Han (h.649-703/m.1295-1304) İslamiyet'i kabul etmek suretiyle İran'ı büyük kağan ulusuna bağlayan vassallık bağlarını kopardı, eski Moğol gelenekleri ve yasasını bir kenara attı (Gumiliev, 2003; s. 243).

Kahire'yi kendisine h.659/m.1261 tarihinden beri mahal edinen Gazan Han'ın, devletin resmî dini olarak Sünnî İslam'ı yol edinmesi Müslümanların halifesine bağlılığının bir göstergesiydi (Devâdârî, 1971; VIII/s. 76). Görünen o ki İlhanlılar bu şekilde davranmadı ve Gazan Han İslamiyet'i kabul eden bir han olmasına rağmen Müslüman Memlûk Sultanlığı altındaki bölgelere çeşitli saldırılarda bulundular. Gazan Han, Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü içine alan geniş coğrafya üzerine ilk saldırısını 699/1299 yılı Muharrem ayında gerçekleştirdi. Bilâd'ın geçilmesini müteakip Memlûk ordusunun bölgeyi terk etmesi Şam'ın düşmesini de etkiledi. Zira Gazan Han ikinci hamlesini h.700/m.1300 yılı Muharremi'nde yapıp Suriye'de bir belde olan Kayseriyye'ye kadar ulaştıktan sonra (Makrizî, 1972; c.I/III, s. 906-909) üçüncü ve son hamlesini de 1303 yılı Cemâziye'l-âhirinde yaptı ve Memlûklerin ezici hezimetine rağmen Dımaşk'a ulaştı (Makrizî, 1972; /III, s. 930-938). Gazan Han h.699/m.1300 yılı Cemâziye'l-evvel ayında şehri ve beldeleri terk ettiğinde Memlûkler Şam'a döndü. Anlaşıldığı üzere Mısır, Şam ve Hicaz'da Memlûkler geleneksel Sünnî bakış açısıyla iktidarlarını ve devletlerini meşru kıldılar ancak İlhanlılar bunu başaramadılar. Gazan Han, Dımaşk'a saldırıya kalkıştığında İlhanlı ordusu Şam'ı işgal altında tuttu ve Gazan Han'ın talebi üzerine şehrin ilim adamları kendisiyle Merc-i Raht'ta karşı karşıya geldi.

Moğollar tarafından Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra İlhanlı iktidarında bir tarafta ulusal bir devlet olan İran konsepti, diğer tarafta ise ümmetin ve Dârü'l-İslam'ın birliğine dayanan Sünnî bir devlet konsepti olmak üzere

ideolojik bir sorun ortaya çıktı. Gazan Han'ın yaylağının adı *Ocan*'dan *Şehrü'l-İslam*'a dönüştürüldü. Hatta İlhanlı yazarlar ve tarihçiler Gazan Han'ı Sünnî Fıkıh geleneğine ait olan *İslam'ın padişahı* ya da *imanın müceddidi* ya da *asrın müceddidi* olarak tanımladılar (Reşîdeddîn, 1959; c.I/ s. 213-215).

İlhanlıların Şiiliğe Yönelmesi

Gazan saldırıları Memlûk devleti için ciddi bir tehlike oluşturmamıştır. Gazan'dan sonra gelen Olcaytu Han (h.703-716/m.1304-1316) bu saldırılara bir son verdi. Aynı zamanda Sünnî mezhebinden de tedricî olarak vazgeçerek on iki imamın Şii mezhebine geçiş yaptı. Olcaytu Han, Hanefî mezhebini terk ederek Şafii mezhebine geçti. H.709/m.1309 yılı Zî'l-ka'desi'nde ise İmâmî mezhebe bağlılığını ilan etmiştir (Makrizî, 1853; c.II/s. 220-221). İlhanlıların Memlûk Devleti'ni yok etmekte başarısız olmaları ve Şii mezhebine olan tedrici yönelişleri tabi olarak devlet ideolojilerini etkilemiştir. Ancak bu etkilenme, kendilerini İranlılığa maletme veya eski İran medeniyetinin bir uzantısı olarak görme amaçlı değildir.

Sünniliğin İlhanlılarda Tekrar Etkili Olması

Ebû Said Bahadırhan (h.716-736/m.1316-1336) zamanında İlhanlı Devleti dağıldı ve birçok küçük devlete bölünerek kendi içinde çatıştı. Olcaytu Han'ın ölümü üzerine henüz on iki yaşındaki Ebû Said Han 1317 yılında İlhanlı devletinin başına geçti. Dolayısıyla küçük yaşta olmasından dolayı Emir Çoban devlet idaresinde yetki sahibi oldu (Spuler, 1987; s. 132). Ebû Said Han tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak, Sünniliği Şiiliğin karşısında yeniden devletin resmî mezhebi yaptı ve bastırılan sikkelerin üzerinde bulunan on iki imamın adlarını kaldırarak yerine dört halifenin adlarını tekrar yazdırdı (Spuler, 1987; s. 213). Bu durumda koyu bir Sünnî olmasının etkisi bulunmaktadır. Ebû Said Han bununla da yetinmedi, Olcaytu Han'ın uygulamaya başladığı yasakların ve değişikliklerin hepsine son verdi. Böylelikle İlhanlı Devleti'nin hakim Şiiliğini zayıflattı (Grousset, 2001; s. 30).

Sonuç

Bu çalışmada İslam dininin hamiliğini üstlenen Memlûk Devleti'nin İlhanlı Devleti'ne karşı sergilediği dinî-mezhebî tavır ortaya konulmaya çalışıldı. Haçlılara karşı bir mücadele içerisinde olan Memlûk Devleti, İlhanlı Devleti karşısında da siyasî-dinî mücadeleye başladı. İki devlet arasında gerçekleşen savaşların temalarından biri de kuşkusuz mezheptir.

Memlûk Sultanı Baybars Kahire'de İlhanlıların ortadan kaldırdığı hilafeti tekrar tesis etmesi vesilesi ile Müslümanların kaybolan güvenlerini yeniden kazanmasını sağladı. Yukarıda değindiğimiz üzere İslam'ın varlığına son vermek isteyen İlhanlı Devleti'nin

uyguladığı dinî siyaset ile Hristiyan dünyasının yaklaşmasına karşılık İslam dininin hamiliği için hiç de küçümsenmeyecek bir uğraş verme içerisine giren Sultan Baybars'ın, Altınorda Devleti ile ittifak kurması, İslam dininin varlığını alasıyla sürdürmesinde etkili oldu. Ancak bu duruma sadece dinî bir yaklaşımla bakmak doğru mudur? Elbette İslam dünyasının güvenini ve sevgisini kazanan Memlûk Devleti'nin, İlhanlılar ve Haçlılara karşı İslam dini için verdiği mücadelelerin siyasi etkenlerden beslendiği unutulmamalıdır.

Sonuç itibariyle Memlûk Sultanlığı ve İlhanlı Devleti'nin arasındaki ilişkiye bir ad vermek gerekirse bu ad bir çekişme; çekişme ise esasında her iki devletin kuruluşları meselesi oldu. İncelenen döneme ilişkin net olarak söylenebilecek gerçek ise Memlûk Devleti'nin en parlak dönemlerine damga vuran sultanların, İslam dinini İlhanlılardan koruma gereği duydukları gerçeğidir. Çalışmamızda Memlûk-İlhanlı mücadelesinde dini farklılıkların etkisini ortaya koyma gayretimize rağmen Memlûk-İlhanlı arasındaki siyasette İlhanlılar'ın Suriye'ye hakim olmak istemelerinin etkisi de gözardı edilmemelidir.

Kaynakça / Reference

İbn Abdü'z-Zâhir, Muhyiddîn, (1976), *Er-Ravzu'z-Zâhir fi-Sîreti'l-Mülki'z-Zâhir*, (tah. Abdülaziz el-Hoytar), Riyad.

Ayalon, David, (1971), The Great "Yasa" of Chingiz Khân, *Studia İslamica*, 33, 97-140.

Batur, Ahsen, (2014), *Türkler Hakkında Gördüklerim*, İstanbul, Selenge Yayınları.

Brockelman, Carl, (2014), History of The Arabic Written Tradition (haz. Joep Lameer), *Handbook of Oriental Studies*, Volume, 117/ II. Leiden.

Devâdârî, Ebî Bekir bin Abdullah bin Aybek, (1971), *Kenzu'd-Dürer*, (tah. U. Haarmann), 1/8. Kahire, Masâdır-ı Târihu Mısru'l-İslamiyye.

İbn Cemâat, Bedreddin Ebî Abdullah Muhammed, (1938), *Tahrîru'l-Ahkâm fi-Tedbîri Ehli'l-İslam*, (Tah. H. Kofler), Almanya.

Gibb, H. A. R., (1991), *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Endülüs Yayınları.

Gumiliev, Lev Nikolayeviç, (2003), *Muhayyel İmparatorluğun İzinde*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul, Selenge Yayınları.

Günaltay, M. Şemseddin, (1991), *İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, Endülüs Yayınları.

Hazard, Paul, (1996), *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

- Hamidullah, Muhammed, (2013), *İslam Müesseselerine Giriş*, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Hemedânî, Reşîdeddîn Fazlullah, (1957), *Câmiü't-Tevârih*, cüz III. (tah. Abdülkerim Ali oğlu Ali Zâde), Bakü.
- Hemedânî, Reşîdeddîn Fazlullah, (1959), *Câmiü't-Tevârih*, cüz I/II. (tah. Behmen Kerîmî), Tahran.
- Hitti, Philip. K. (2011), *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, İstanbul: İ.F.A.V. Yayınları.
- Humphreys, R. S., (2004), *İslam Tarihi Metodolojisi*, İstanbul, Litera Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim, (2003), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötügen Neşriyat.
- Kanat, Cüneyt, (1996), Memlûk-Timurlu Münasebetleri (1382-1447), *Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İzmir.
- Kehhâle, Ömer Rıza, (1957), *Mu'cemu'l-Müellifin*, Dımaşk, Terâcimü'l-Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- King, David A., (2011), Memlûk Astronomisi, (çev. Ayşe Dudu Kuşçu), *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 1 (29), 421-460.
- Köprülü, Fuad.-Barthold, William, (1963), *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Köprülü, Fuad, (1943), Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları, *Belleten*, VII/27, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, (2002), "İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Memluklerle İlk Teması", *Türkler Ansiklopedisi*, 8, 364-375.
- Levanoni, Amalia, (2011), The Halqah in The Mamluk Army, *Mamluk Studies Review*, XV. 37-65.
- Makrizî, Takıyüddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed bin Yusuf, (1853), *el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hıtat ve'l-A'sâr*, (I-II), Bulak.
- Makrizî, Takıyüddîn Ebi'l-Abbâs Ahmed bin Yusuf, (1972), *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, (tah. Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire.
- Merçil, Erdoğan, (2000), *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara, T.T.K. Yayınları.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdu'l-Vahhâb, (2004), *Nihâyetü'l-Ereb fî-Fünûni'l-Edeb*, c.XXIX, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ömerî, Şehâbeddîn Fazlullah, (1992), *Et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif*, (Tah. Semir ed-Durûbi), el-Kerek.
- Ömerî, Şehâbeddîn Fazlullah, (1986), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî-Memâliki'l-Emsâr, Devletü'l-Memâliki'l-Ülâ*, (neşr. Dorothea Kravulsky), VI.bab, Beyrut, el-Merkez el-İslamî li'l-Behûs.

- Ömerî, Şehâbeddîn Fazlullah, (1968), *Mesâlikü'l-Ebsâr fi-Memâliki'l-Emsâr*, bab II, (tah. Klaus Lech), Weisbaden.
- Rásony, Laszlo, (1983), *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Ankara, T.K.A.E. Yayınları.
- Seyyid, Rıdvan, (1984), *el-Ümmet ve'l-Cemaat ve's-Sulta*, Beyrut, Dirâsetü fi'l-Fikri's-Siyâsi el-Arabîyu'l-İslâmî.
- Spuler, Bertold, (1987), *İran Moğolları Siyasî, İdarî ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, TTK Yayınları.
- Şâkir, Muhammed, (1990), *et-Târihü'l-Arabî ve'l-Müerrihûn*, c. III, Beyrut, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin.
- Şeşen, Ramazan, (2012), *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, İ.S.A.R. Vakfı Yayınları.
- Şeşen, Ramazan, (1998), *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İ.S.A.R. Vakfı Yayınları.
- İbn Tangrıbirdî el-Atabekî, C., (1984), *El-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mütevfi Bağdâdu'l-Vâfi*, I. Beyrut: El-Hey'eti'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü'l-Kitâb.
- İbn Tangrıbirdî el-Atabekî, C., (1992), *En-Nücûmu'z-Zâhire*, c. VIII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Teymiyye, (1976), *Er-Risâle ilâ es-Sultan el-Melik en-Nasır*, (neşr. Selahaddin el-Müneccid, Beyrut.
- Togan, Zeki Velidî, (1985), *Tarihte Usûl*, İstanbul, Enderun Yayınları.
- Turan, Osman, (2011), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Yiğit, İsmail, (2008), *İslam Tarihi, Memlûkler*, İstanbul, Kayıhan Yayınları.
- Zâhirî, Garsüddîn Halil Şahin, (1892), *Zübdetü Keşfu'l-Memâlik ve Beyânu't-Turuk ve'l-Mesâlik*, Paris.
- İbn Zunbul, (1998), *Ahîretü'l-Memâlik*, Mısır, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü'l-Kitâb.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1666/1687

**Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn”
Yapısının Mahiyeti ve İşlevleri**

Nature and Functions of the Structure of “-AdUrGAn” in
the Recent Chagatai Turkish

Ümit EKER

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University/Faculty of Divinity

umiteker@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-4380-1815

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 13.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 05.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 10.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: EKER, Ü . (2019). Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn” Yapısının Mahiyeti ve İşlevleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1666-1687. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/577396>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn” Yapısının Mahiyeti ve İşlevleri

Öz

Çağatay Türkçesinde genel olarak hareket ismi veya geçici sıfat yapma görevinde kullanılan “-GAn” eki, müstakil kullanımının yanında son dönem Çağatay Türkçesinde zaman zaman “-AdUrGAn” şeklinde de görülebilmektedir. Yapı bu şekliyle eklendiği fiilde geniş / şimdiki zamanda fiilin bir müddet sürdüğünü ortaya koyar. Ekin genişleyerek “-AdUrGAn” şeklini almasında “-GAn” ekindeki işlev çeşitlenmeleri nedeniyle geniş zaman anlamının zayıflamasının önemli etkisi vardır. Yapıda, geniş / şimdiki zamanda fiilin bir müddet devam ettiği veya hâlen devam etmekte olduğu anlamını ortaya koymak için “-GAn” ekinin önüne “-AdUr” yapısı getirilmiş ve süreç içinde bu üç unsur kalıplaşmıştır. İlk kez klasik öncesi, yoğunluklu olarak da klasik sonrası devir Çağatay Türkçesi döneminde kullanılan yapı, yalnız başına ve geniş zamana bağlı bir hareket gösteren geçici bir isim olarak kullanılabildiği gibi iyelik, çokluk ve isim çekimi eklerini de alabilmekte, yüklem olarak da kullanılabilmektedir. “-AdUrGAn” yapısının yerini Çağatay Türkçesinin ardılı Özbek Türkçesinde “-(ä)yâtgän” ve “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” biçimleri almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağatayca, Çağatay Türkçesi, Son Dönem Çağatay Türkçesi, “-AdUrGAn” Yapısı, Sıfat-Fiil Eki.

Nature and Functions of the Structure of “-AdUrGAn” in the Recent Chagatai Turkish

Abstract

“-GAn” suffix which is generally used for making temporary adjectives or action nouns in Chagatai Turkish can occasionally be seen as “-AdUrGAn” in the recent Chagatai Turkish besides its distinct use. The structure reveals that the verb continues in the way it is suffixed in the verb for some time in the present / present continuous tense. Weakening of the meaning of the present tense seriously affects shaping the suffix as “-AdUrGAn” by widening, due to functional diversifications in the “-GAn” suffix. “-AdUr” structure is added before the “-GAn” suffix to show that the verb had continued or continues in the present / present continuous tense for some time and these three factors have become stereotyped within the process. The structure that was firstly used in the preclassical Chagatai Turkish period and intensely in the postclassical Chagatai Turkish period can be used either as a temporary noun showing an action alone and based on the present time or a predicate taking possessive, plural and inflexional suffixes. The structure of “-AdUrGAn” has been replaced by the forms of “-(ä)yâtgän” and “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” in the Uzbek Turkish, which is a successor of the Chagatai Turkish.

Keywords: Chagatai, Chagatai Turkish, Recent Chagatai Turkish, “-AdUrGAn” Structure, Adjective-Verb Suffix.

Giriş

Türkistan’daki bütün Türk boylarının XV. yüzyılın başlarından XX. yüzyıla (1921) kadar kullandıkları ortak yazı ve edebiyat diline Türk dili literatüründe “Çağatay Türkçesi” (= Çağatayca) adı verilmektedir. Çağatay Türkçesi Türkistan’da Harezmi Türkçesinin devamı olarak Timurular Devleti döneminde gelişmiş ve Timurulardan sonra da bölgenin yazı ve edebiyat dili olma özelliğini sürdürmüştür. Çağatay Türkçesi daha oluşum evresi olan Timurular döneminde “Türk tili, Türk elfâzı, Türkî tili, Türkî lafzı, Türkçe til, Türkî, Türkçe” terimleriyle ifade edilmiştir. Ali Şîr Nevâî’nin döneminde bu lehçe için “Çağatay lafzı” ifadesi öne çıkmıştır (Eckmann, 2017: 15-17).

Başlangıçta sadece göçebe Türklerin dili için sonrasında Çağatay İmparatorluğu’nda yaşayan bütün Türk boylarının dili için kullanıldığı düşünülen Çağatay Türkçesi, XIX. yüzyılda H. Vámbéry’nin “Çagataische Sprachstudien” (Leipzig, 1867) adlı eseriyle Orta Asya İslami Türk edebiyatı dilinin belirli bir devrini ifade eden bir terim olarak kullanılmaya başlamıştır. H. Vámbéry bu terimi sadece 12-19. yüzyıllar arasındaki Orta Asya İslami Türk edebiyatının dili için değil, aynı zamanda kendi döneminin bütün lehçeleri özellikle de Özbek Türkçesi için kullanmıştır (Eckmann, 2017: 18).

Türk dili literatüründe Çağatay Türkçesinin dönemlerini belirten pek çok tasnif yapılmıştır. Bunların en çok kabul göreni J. Eckmann’ın tasnifidir. Buna göre Çağatay Türkçesi, “Klasik Öncesi Devir (XV. yüzyıldan 1465’e kadar)”, “Klasik Devir (1465-1600)”, “Klasik Sonrası Devir (1600-1921)” olmak üzere üçe ayrılmıştır. Klasik öncesi devirde, Mevlânâ Sekâkî, Lutfî, Atâî, Seyyid Ahmed Mirzâ, Haydar Harezmi, Gedâî vd.; klasik devirde Ali Şîr Nevâî, Hâmidî, Şeybânî, Ubeydî, Bâbü, Bayram Hân vd.; klasik sonrası devirde Ebu’l-Gâzî Bahâdır Hân, Baba Rahîm Meşreb, Saykalî, Mûnis Harezmi, Ömer Hân, Nâdire, Mukîmî vd. eserler vermişlerdir (Eckmann, 2017: 21).

Bugüne kadar Çağatay Türkçesinin yukarıdaki üç dönemine ait eserler üzerinde dilin çeşitli düzeyleri açısından birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ilk örneklerine klasik öncesi devir Çağatay Türkçesinde rastlanan “-AdUrGAn” yapısı üzerinde durulacak, yapının oluşumu ve işlevi aydınlatılmaya çalışılacaktır. Taranan eserlerden çalışmamız için seçilen örnekler olduğu gibi alınmış, çevriyazı işaretleri başta olmak üzere kaynak metnin yazım özelliklerini değiştirme yoluna gidilmemiştir. Ancak anlamı bozucu nitelikteki bariz yazım hataları düzeltilmiştir. Çağatay Türkçesi metinlerinin çevriyazı işaretleriyle Özbek Türkçesinden seçilen örneklerin çevriyazı işaretleri birbirinden farklıdır. Bu örneklerde de kaynak metin olduğu gibi alınmış, çevriyazı işaretleri bu örneklerde de hiçbir şekilde değiştirilmemiştir. İncelemeye geçmeden önce yapının en önemli unsuru

olan ve ileriye doğru münasebet kuran aynı zamanda da öge belirleyici bir konumda bulunan “-GAN” eki hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır¹.

“-GAN”², Çağatay Türkçesinde geniş ve geçmiş zaman işlevli sıfat-fiil yapma ekidir. Ek, yalın olarak kullanılabildiği gibi üzerine çokluk, iyelik ve hâl eklerini alarak geçici isim olabilmektedir. J. Eckmann, ekin üç işlevine işaret etmiştir: İsim-fiil işlevi, geniş zaman sıfat-fiili işlevi ve “-mİş” ekli geçmiş zaman işlevi (Eckmann, 1988: 51-53; 2017: 102-107).

Ekin Çağatay Türkçesinden önce, daha Eski Türkçe döneminden beri kullanıldığı (Tekin, 2003: 171) bilinmektedir; fakat yaygınlığı yoktur (Turgunbayev, 2004: 25). A. V. Gabain de ekin geç zamanlarda görülen ender şekil olduğunu (1995: 146) belirtmiştir. Eski Türkçe döneminden sonra Oğuz grubu Türk lehçeleri “-Dİk” ve “-mİş” eklerini, Kıpçak-Karluk grubu lehçeler ise “-GAN” ekini öne çıkarmıştır (Kononov, 1980: 124).

Eski Türkçe döneminden sonra Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerinde ekin çok yaygın bir şekilde kullanıldığı görülür. Ek bu dönemlerde yalın olarak kullanılabildiği gibi üzerine isim çekim eklerini de alabilmektedir (Hacıeminoğlu, 1997: 93, 94; 2003: 167, 168; Bayraktar, 2004: 75-78). Bu yönüyle ek, hem sıfat hem de geçici isim yapma görevindedir. Kaşgarlı Mahmut “*Dîvânu Lugâti't-Türk*” adlı eserinde ekin bir işi çok ve sık yaparı gösterdiğini ve Arapçadaki mübalağa bildiren vezinler olan “faÖÖal” ve “mifÖal” vezinlerine benzediğini ifade eder (DLT II: 53, 54). Ek, Karahanlı Türkçesinden itibaren kalıplaşarak kalıcı isimler meydana getirmeye başlamış (Ercilasun, 1984: 173); Karahanlı Türkçesi döneminde sadece geniş zaman bildiren bir sıfat-fiil eki olarak kullanılıyorken Harezmi Türkçesi döneminden itibaren “-Dİk” ekli geçmiş zaman işlevini de üstlenmiştir (Schinkewitz, 1947: 55, 56).

Eski Oğuz Türkçesinde ek, “g” erimesi sonucu oluşan “-An” şeklini alır. Ayrıca ek Eski Oğuz Türkçesinde geniş / şimdiki zaman sıfat-fiil ekidir (Timurtaş, 1994: 136; Bayraktar, 2004: 79; Gülsevin ve Boz, 2004: 148; 2007: 124; Akar, 2018: 192).

“-GAN” sıfat-fiil eki Çağatay Türkçesinin ardılı Özbek Türkçesinde de varlığını korumuştur. Ek, Özbek Türkçesinde geniş ve geçmiş zaman sıfat-fiilidir ve ekin başındaki “g” ünsüzü ünsüz uyumuna girer (Abdurahmanov vd., 1973: 122-124; Şaabdurahmanov vd., 1975: 511; Abdurahmanov vd., 1992: 169; Coşkun, 2000: 191; Abdurahmanov vd., 2008: 400, 401; Abduresulov, 2009: 177-179; Taciyev vd., 2012: 210, 211; Yıldırım, 2012: 230, 231). Özbek Türkçesinde ek, öğrenilen geçmiş zamanda, görülen geçmiş zamanın olumsuzunda, gelecek zaman çekiminde kullanılan “-âyâtgân” veya “-ädigân” yapısı içinde, şimdiki zamanın hikâyesi çekiminde kullanılan “-

¹ Yapının incelemesi, Türkçenin yapısına uygun olarak sondan başa doğru gerçekleştirilecektir.

² Konuyla doğrudan ilgili olmaması nedeniyle ekin yapısı ve oluşumuyla ilgili görüşlere yer verilmeyecektir.

“*üyâtgân*” yapısı içinde, gelecek zaman sıfat-fiili “-*ädigän*”, “-(y)*digän*”, “-(ä)*dirgän*” ve şimdiki zaman sıfat-fiili “-(ä)*yâtgän*” içinde de kullanılmaktadır (Abdurahmanov vd., 1973: 124, 125; Şaabdurahmanov vd., 1977: 512-514; Abdurahmanov vd., 1992: 169; Coşkun, 2000: 135-191; Abdurahmanov vd., 2008: 372, 373; Tacıyev vd., 2012: 211-213; Yıldırım, 2012: 158-231).

Ek, Çağatay Türkçesinin bir diğer ardılı Yeni Uygur Türkçesinde çoğunlukla geniş zaman, daha az olarak da “-*dl²k*” geçmiş zaman sıfat-fiili işlevinde kullanılır (Kaşgarlı, 1992: 197; Polat, 2011: 228, 229; Öztürk, 2015: 103). “-*GAn*” sıfat-fiil eki Yeni Uygur Türkçesinde sıfat-fiil işlevinin yanı sıra zaman ve kip çekimlerinde de kullanılmaktadır. Örneğin görülen geçmiş zaman bazen “-*GAn* + *iyelik ekleri* + *yok / bar*” kuruluşuyla yapılmaktadır. Bunun yanı sıra öğrenilen geçmiş zamanda, “-*AdigAn*” yapısıyla kurulan gelecek zaman çekiminde de ek, zaman işleviyle kullanılmaktadır (Kaşgarlı, 1992: 184; Polat, 2011: 292-296; Öztürk, 2015: 82, 83).

Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin dışında Kıpçak grubu lehçelerde³ de “-*GAn*” ekine rastlanmaktadır. Örneğin Kazak ve Kırgız Türkçelerinde ek, sıfat-fiil görevindedir ve iki lehçede de ekin başındaki ünsüz, ünsüz uyumuna girmiştir. Bu lehçelerde görülen geçmiş zaman çekiminde “-*DI²*” ekinin yanı sıra “-*GAn*” eki de kullanılmaktadır. Bu lehçelerde öğrenilen geçmiş zaman çekimi daha çok bu ekle yapılmaktadır (Öner, 1998: 147-224; Tamir, 2007: 461-471).

Türkiye Türkçesinde Eski Türkçeden beri kullanılagelen “-*GAn*” ekinin başındaki “g” ünsüzü genellikle düşmüş durumdadır, ancak ek “kaygan, sürüngen” vb. örneklerde kalıplaşmadan dolayı korunmuştur. Eklendiği fiille sıfat veya isim olarak kullanılır. Geçişli ve geçişsiz her tür fiile gelebilir, sıfat tamlaması oluşturabilir, sıfat tamlaması içinde bir isim tamlamasının tamlayanı olabilir (Korkmaz, 2009: 939). “-*An*” ekini almış sıfat-fiilli parça tek başına, geniş zaman bildiren geçici bir isim olarak kullanılır. İsim olarak kullanıldığında üzerine iyelik, çokluk ve diğer isim çekim eklerini alabilir (Korkmaz, 2009: 943).

Yapının içerisindeki bir diğer unsur “-*DU²r*” ekidir. Ekin “*tur-*” yardımcı fiilinden eklediği, bir diğer ifadeyle bağımsız biçimbirimden bağımlı biçimbirime geçtiği bilinmektedir. Eski Türkçede “*tur-*” yardımcı fiili gerek birleşik fiil (Demirci, 2016: 510; Eraslan, 2012: 437, 438) gerekse ek-fiil görevinde (Gabain, 1995: 87, 88; Eraslan, 2012: 439, 440) kullanılabilir.

“*tur-*” fiili Karahanlı Türkçesinde de ek-fiil görevindedir (Ercilasun, 1984: 123; Hacıminoğlu, 2003: 197). Bu dönemden itibaren bildirme, “*tur-*” fiili üzerine geniş zaman 3. teklik şahıs ifade eden “-*U²r*” ekinin getirilmesiyle yapılmıştır. Esasen buradaki “*tur-*”, yardımcı fiildir; buna eklenen “-*U²r*” eki de bildirme ifade eden geniş / şimdiki zaman ekidir (Ercilasun, 1984: 123). Bu durum Karahanlı Türkçesiyle başlamış, Harezmi Türkçesiyle devam etmiştir.

³ Çalışmanın hacmi düşünülerek bu lehçelerden sadece Kazak ve Kırgız Türkçesindeki kullanımlara yer verilecektir.

Harezmi Türkçesinde de “*turur*” yapısı anlam bakımından geniş / şimdiki zaman ifade eder. Harezmi Türkçesi döneminden başlayarak “*turur*” yapısının üzerindeki geniş zaman ekinin düştüğü, geniş zaman işlevini “*tur-*” fiilinin üstlendiği görülür. Bu durumda “*tur-*” fiili ekleşme eğilimine girmiş durumdadır. Hatta Harezmi Türkçesi metinlerinde tespit edilen “*bardur ‘vardır’*” örneğinde “*-tU²r*” ekinin başındaki ötümsüz “*t*” ünsüzü de ötümlüleşerek “*d*” ünsüzüne dönüşmüştür (Haceminoğlu, 1997: 164).

Ek-fiil, geniş zaman bildirme ifade eden “*turur*” yapısı Çağatay Türkçesinde hem ekleşmiş hem de ekleşmemiş şekilleriyle kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinde başlayan ekleşme eğilimi bu dönem Türkçesinde oldukça ilerlemiş durumda olmakla birlikte tamamlanmış değildir. Dolayısıyla “*-DU²r*” veya “*durur*” / “*turur*” biçimleri (Eckmann, 2017: 134) metinden metine, bölgeden bölgeye değişen farklı kullanımlarıyla görülebilmektedir.

Çağatay Türkçesinde “*-DU²r*” ekinin ek-fiil, geniş zaman bildirme çekiminin yanı sıra şimdiki zaman çekiminde de kullanıldığı bilinmektedir: “*fiil tabanı + -A / -y(-dU²r) + şahıs eki*” (Eckmann, 2017: 129, 130). Şimdiki zaman çekiminde kullanılan “*-A / -y(dU²r)*” yapısında “*tur-*” fiilinden ekleşen “*-DU²r*” eki açıkça görülmektedir. Bu kullanımda “*tur-*” fiilindeki sürerlilik ve geniş / şimdiki zaman anlamı ekte de devam etmiş ve şimdiki zaman çekiminde başat rol oynamıştır. “*-DU²r*” eki Çağatay Türkçesinde, “*-mI²ş*”, “*-GAN*” ekleri ve “*-p(dU²r / tU²r; durur / turur)*” yapısıyla yapılan öğrenilen geçmiş zaman şekillerinin 3. şahıslarında “*-gU² + iyelik ekleri + -DU²r / durur / turur*” yapısıyla kurulan mutlak gelecek zaman çekiminin bütün şahıslarında (Eckmann, 2017: 124-128) kullanılır ve çoğunlukla ekleşmiş durumdadır.

Eski Oğuz Türkçesinde ek-fiil geniş zaman bildirme eki olarak 3. teklik şahıslar için “*turur*” ~ “*-tur*” biçimi kullanılır ve bu düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalan eklerden biri olarak daima yuvarlak şekilde görülür (Timurtaş, 1994: 111; Akar, 2018: 183).

Özbek Türkçesinde “*-DU²r*” eki Çağatay Türkçesinde olduğu gibi ek-fiil geniş zaman bildirme işlevinde kullanılmaya devam etmiştir. Ek, 3. şahıslar haricinde kullanılmaz, bunlarda şahıs eki doğrudan ismin üzerine eklenmiştir (Abdurahmanov vd., 1973: 33, 34; Şaabdurahmanov vd., 1975: 377-379; Coşkun, 2000: 80; Yıldırım, 2012: 98).

Yeni Uygur Türkçesinde de Özbek Türkçesine yakın bir kullanım görülür. Ek, 3. şahıslar haricinde düşürülmüştür. 3. çokluk şahısta çokluk eki “*-lAr*” kullanılmaz (Kaşgarlı, 1992: 181, 182; Öztürk, 2015:54;).

Türkiye Türkçesinde “*-i-*” fiilinin geniş zamanının 3. şahıs çekimlerinde “*-DI⁴r*” eki kullanılır. Bu ek Eski Türkçeden beri kullanılagelen “*tur-*” yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden “*tur-ur > dur-ur > -DI⁴r*” ekleşmiştir. Geniş zaman ifade eden bu ek aynı zamanda şimdiki zamanı da karşılar. Ek bir bakıma bildirme işlevinde olduğu için “*bildirme ekleri*” şeklinde ifade edilir (Korkmaz, 2009: 703).

“-AdUrGAn” yapısı içerisindeki diğer unsur da “-A” zarf-fiil ekidir. Ek ya kelimeyi cümle içerisinde zarf hâline getirir ya da birleşik fiil kuruluşunda iki fiil arasında yer alır. Eski Türkçede nadir olarak görülür (Gabain, 1995: 85) ve asıl fiil ile aynı zamanda gerçekleşen fiili, hareketi ifade eder (Tekin, 2003: 172). Özellikle edatların yapımında kullanılması bakımından işlevleri yapım ekine yaklaşıp (Eraslan, 2012: 119).

Ek, Karahanlı (Hacıeminoğlu, 2003: 173; Bayraktar, 2004: 159), Harezmi (Hacıeminoğlu, 1997: 166; Bayraktar, 2004: 160) ve Çağatay (Eckmann, 2017: 107-109) Türkçelerinde yaygın olarak kullanılır. Çağatay Türkçesinde ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerinde “-y” şeklini alır (Eckmann, 2017: 107). Şiir dilinde seyrek olarak “-yU” biçimi de bulunur. Ekin Çağatay Türkçesindeki işlevleri şunlardır:

Bir hareketin yapılış şeklini göstermek için kullanılır: a. kıya bak- “yan bakışla bakmak”, Zarf-fiil eki ikileme içinde kullanıldığında yineleyici ve alışılmış hareketleri ifade eder: “çeke çeke, bara bara. b. Zaman ifade eder: Şimdiki ve geçmiş zamanın her ikisi: āftāb oltura tağka yavuk yēttim “Güneş batınca dağın yakınına ulaştım.” c. Amaç ve hedef ifade eder: mēni köre kēldi “Beni görmeğe geldi.”, d. Asıl hareketin sınırını belirtir: andın toya içti “Ondan doyuncaya kadar içti.”, e. Belirsiz zarf-fiiller ile kullanılan şu fiiller çeşitli birleşik fiilleri meydana getirir: al- “almak”: yeterlilik ve olabilirlik ifade eder: bola alur “Olabilir.”, başla- “başlamak”: avara başladı baş u töküle başladı tiş “baş ağarmağa ve diş dökülmeye başladı.”, bē- “vermek”: başkaları uğruna yapılan bir harekete işaret ederek veya bir hareketin çabukluğunu ifade eder: han yığıp oğlan uşağın yeksān örgete bērdi barığa imān “Han, oğul ve çocuklarını bir araya toplayıp, onlara imanı öğretiverdi.”, bil- “bilmek; yeterli olmak”, imkānsızlığa işaret etmek için olumsuz biçimi ile: hiç kim mēni hālās ēte bilmes meger hūdā “Beni Allah’tan başka kimse kurtaramaz.”, bol- “olmak, bulunmak”, yeterlilik veya (az olarak) olabilirlik göstermek: anamğa hōd mümkin ēmes ēdi, kim mundağ söz ayta bolğay “Kendi anama bile böyle söz söylemek mümkün değil idi.”, kēl- “gelmek”, daha önceki bir tarihten beri devam eden bir hâl veya hareketi ifade eder: bu vilāyetler kādımın Türkke bola kēlgendür “Bu vilayetler, eskiden beri Türklerle ait ola gelmiştir.”, kiris- “girişmek”, başlamak anlamında: yamğur yağa kirishti “Yağmur yağmaya başladı.”, kör- “görmek”, uğraşmak, çalışıp çabalamak anlamında: Ōāşıklarğa kata körgil özüni “Aşıklara katılmaya bak.”, kal- “kalmak”, bir hareketteki sürekliliğe işaret eder: yol başında tura kaldı Mīrzā “Mirza, yol başında durup kaldı.”, sal- “salmak”, ite sal- ifadesinde: çünki derbend içige yētküdür, Zālını köksige urup ite sal “(Sen) derbent içine ulaştığın zaman (silahını) Zal’ın göğsüne dayayıp iterek sok.”, tur- (< dur-) “durmak”, süreklilik ifade eder: yarımni köre turmak üçün Ömr tiler mēn “Hayatı, (devamlı) yarimi görüp durmak için dilerim.”, tüş- “düşmek, inmek” hızlı bir harekete işaret eder: Ahşidin kaçıp çıkışında sizdin ayrıla tüşkende Endicān kēldim “Ahşi’den kaçıp çıkınca, sizden ayrı düşünce Endican’a geldim.”, yavuş- “yaklaşmak, yakına gelmek”: taḡ ata yavuşup ēdi “Şafak sökmeye yakın idi.”, yaz- “kaçırmak, başaramamak, yanılmak”, “yapmağa yaklaşmak; gerçekleştirmek üzere olmak” anlamını ifade eder: garğ bola yazdı “Boğuluyordu.”, yiber- “göndermek”: Hāğ subhānehu ayta yiberdi “Hak subhanehu vahiy gönderdi.” (Eckmann, 2017: 107-109).

Eski Oğuz Türkçesinde “-A” zarf-fiil eki işlek olarak kullanılır. Ek, Türkiye Türkçesindekine yakın işlevdedir. Daha çok tekrar gruplarında ve tasvir fiillerinin oluşturulmasında kullanılır (Gülsevin ve Boz, 2004: 151; 2007: 130) ve “-mak suretiyle”, “-mak için”, “-maktan dolayı” gibi tarz belirten bir anlam oluşturur (Akar, 2018: 198).

“-A” zarf-fiil eki Özbek Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bu ekin eklendiği zarf-fiil yalnız başına kullanılmayıp ya tekrar durumunda ya da tasvir fiilleriyle kullanılır. Sonu ünsüzle biten fiil tabanlarına “-ä” şeklinde, ünlüyle bitenlere ise “-y” şeklinde gelir (Abdurahmanov vd., 1973: 127; Şaabdurahmanov vd., 1975: 519, 520; Abdurahmanov vd., 1992: 170, 171; Coşkun, 2000: 193; Abdurahmanov vd., 2008: 421; Abduresulov, 2009: 182, 183; Tacıyev vd., 2012: 214; Yıldırım, 2012: 234).

Yeni Uygur Türkçesinde “-A” zarf-fiil eki ünsüzle biten fiil tabanlarında görülür. Ünlüyle bitenlerde ise “-y” eki kullanılır. Ekin tek başına kullanımı bazı kalıplaşmış şekiller dışında bulunmaz. Ek, tekrar gruplarında sürekliliği, sıklığı ifade eder (Kaşgarlı, 1992: 199; Polat, 2011: 259, 260; Öztürk, 2015: 106;).

Kıpçak grubu lehçelerde de Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerindeki kullanımlara benzer bir durum söz konusudur. Örneğin Kazak Türkçesinde de ek sonu ünsüzle biten fiillere “-y” şeklinde, ünlüyle biten fiillere ise “-A” şeklinde gelir. Ek, daha çok birleşik fiillerde ve tekrar gruplarında kullanılır (Tamir, 2007: 472). Kıpçak grubu bir diğer lehçe Kırgız Türkçesinde de Kazak Türkçesine benzer bir kullanım bulunur. Ek bu lehçede “-A/O” şeklindedir ve Türkiye Türkçesindeki “-ArAk” zarf-fiil ekinin yerini tutar (Kasapoğlu Çengel, 2007: 526).

Türkiye Türkçesinde “-A” zarf-fiil eki belirli bazı şekiller dışında sadece tekrar gruplarında kullanılır. Ünlüyle biten fiil tabanlarında ekten önce araya “-y-” yardımcı ünsüzü girer. Bu zarf-fiil Türkçede “sürekli olarak” veya “arka arkaya tekrarlanarak yapılan bir hareket”i gösterir ve eklendiği fiilin yapılaş tarzını ifade eder (Korkmaz, 2009: 984, 985).

Son dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde sıkça kullanımı bulunan “-AdUrGAn” yapısı, yukarıda incelemesini yaptığımız üç unsurdan oluşmaktadır: “-A” zarf-fiil eki, “-dUr” bildirme eki ve “-GAn” sıfat-fiil eki. Bu üç ek kalıplaşarak⁴ ayrı bir sıfat-fiil ekini oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu son biçim de aynı “-GAn” ekinde olduğu gibi geniş / şimdiki zaman sıfat-fiildir, fakat aralarındaki fark “-AdUrGAn” yapısındaki geniş / şimdiki zaman anlamının daha güçlü olmasıdır. Bilindiği gibi Çağatay Türkçesindeki “-GAn” eki, geçmiş zaman işlevli sıfat-fiil eki olarak da kullanılabilir (Eckmann, 2017: 106, 107). Bu işlev genişlemesi nedeniyle “-GAn” ekinin geniş / şimdiki zaman işlevinin bazı kullanımlarda zayıfladığını düşünmekteyiz. Bu işlev zayıflamasının etkisi “-AdUrGAn” ekiyle giderilmekte ve özellikle geniş / şimdiki zaman işlevinin güçlendirilmesi gereken yerlerde kullanılarak bu anlam pekiştirilmektedir.

İncelenen metinlerde yapının ilk kez XV. yüzyılda yaşayan ve eserler veren Lutfi'nin *Dîvân'*ında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu eser haricinde Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik devir eserlerinde yapıya rastlanmamıştır.

⁴ Ek kalıplaşması olayları için bk.; Korkmaz, 2000.

Esasen Özbekistan merkezli bazı çalışmalarda “-AdUrGAn” yapısının XV. yüzyıl sonrasına ait eserlere özgü bir kullanım olduğu (Abdurahmanov vd., 1973: 124, 125) belirtilmiştir.

Lutfî'nin eserinde yapının içindeki “-tur” ekinin “-dur” şekline dönüştüğü, başka bir ifadeyle ekin başındaki ünsüzde ötümlüleşme olayının gerçekleştiği görülür. Türk dilinin Çağatay Türkçesinden önceki safhaları olan Harezmi Türkçesinde, Eski Uygur Türkçesinde ve Köktürk Türkçesinde yapıya rastlanmamıştır⁵. “-AdUrGAn” yapısı Çağatay Türkçesinde XVII. yüzyıldan sonra yoğun olarak kullanılmaya başlamış ve Çağatay Türkçesinin son bulduğu XX. yüzyıla kadar kullanımını artarak devam ettirmiştir. Yapının yoğun olarak kullanıldığı eserlerden olan *Şecere-i Terâkime*'de yapının “-dUrGAn” kısmı zarf-fiilli kısımdan ayrı yazılmış ve bildirme eki de “-tU²r” şeklinde işaretlenmiştir. XV. yüzyıl eserlerinden Lutfî'nin *Dîvân*'ında tam tersi olarak ekin başındaki “t” ötümsüz ünsüzünün “d” şeklinde ötümlü olarak bulunması, yapının bu kısmındaki kalıplaşmanın henüz tamamlanmadığını, kalıplaşma eğiliminin şairlerin diline, bölgesel özelliklere göre farklı farklı evrelerde olduğunu, ancak her şeye rağmen bu eğilimin güçlenerek devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla “-AdUrGAn” yapısı içindeki “-dUrGAn” kısmı metinden metine farklılık göstermekte, fakat işlev değişmemektedir.

Çağatay Türkçesi sona erdikten sonra (1921) Taşkent ağzı esasına dayanan Özbek Türkçesinde “-AdUrGAn” yapısının yerini “-(ä)yâtgän” ve “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” yapıları almıştır. Bunlardan “-(ä)yâtgän” yapısı geniş / şimdiki zaman işlevli sıfat-fiil; “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” yapısı ise daha çok gelecek zaman, az olarak da geniş / şimdiki zaman işlevli sıfat-fiildir (Abdurahmanov vd., 1973: 124, 125; Şaabdurahmanov vd., 1977: 512-514; Abdurahmanov vd., 1992: 169; Coşkun, 2000: 191; Abdurahmanov vd., 2008: 372, 373; Tacıyev vd., 2012: 211-213; Yıldırım, 2012: 231).

Çağatay Türkçesinin diğer ardılı Yeni Uygur Türkçesinde “-AdUrGAn” yapısı yerini “yat-” yardımcı fiilinin kaynaşmış biçimi olan “-vat” ekine bırakmıştır (Kaşgarlı, 1992: 197; Polat, 2011: 230, 231; Öztürk, 2015: 103).

1. Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn” yapısının Kullanımları

1.1. Yapının “Sıfat” Olarak Kullanımı

Son dönem Çağatay Türkçesi metinlerinde “-AdUrGAn” yapısı çoğunlukla geniş/şimdiki zaman işlevli bir sıfat-fiil yapısı olarak kullanılmaktadır. Ancak, incelenen metinlerde yapının gelecek zaman ve geçmiş zaman işlevine de rastlanmıştır. Bu örneklerde yapının eklendiği fiilin anlamında bir süreklilik veya tekrarlanma durumu söz konusudur. Aşağıdaki örneklerde yapının eklendiği morfolojik birim önündeki ismi

⁵ Yapıyı tespit etmek için Çağatay Türkçesi dönemi öncesine ait taranan eserler şunlardır: Eski Türkçe dönemi: Eski *Orhun Yazıtları*, Eski *Uygurca Dört Çatik*, *Aç Bars Hikâyesi*, *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, *Altun Yaruk*, Karahanlı Türkçesi: *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakâyık*; Harezmi / Kıpçak Türkçesi: *Nehcü'l-Ferâdis*, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, *Gülistan Tercümesi*, *Muînü'l-Mürîd*.

nitelendirmiştir. Dolayısıyla bu parça sıfat görevindedir. Aşağıdaki örneklerde yapı geniş/şimdiki zaman işlevli bir sıfat-fiil yapısıdır:

“*Ey pādīshāh-zāde, bu dūnyāda turadurğan dūnya émes*” (BT: 12). // Ey padişah oğlu! Bu dünya ebedi değildir [sürekli yerinde duracak değildir].

“*Bu dūnyādan sefer kıladurğan kişiğe azuğ çapduğnu tayyār kılduğ dēp cuvāb bērdiler*” (BT: 12). // Bu dünyadan gitmekte olan kişiye yol azığını hazırladık, diye cevap verdiler.

“*Ey h’āce, müselmān boladurğan nē-me-ni āytuñ, men hem āytp Müselmān bolay dēdiler*” (BT: 12). // Ey hoca! [kişiyi] Müslüman yapan şeyi söyleyin, ben de söyleyip Müslüman olayım, dedi.

“*Uruşkan yiriniñ bir yüzinde akıp bara turğan iki uluğ su bar irdi*” (O²: 125). // Savaştları yerin bir tarafında akıp giden iki büyük nehir vardı.

“*Ve ikinci köñlimdin yahşı ırım ve niyyet kılp anıñ üçün tuman at koyup turur-min kim tuman uzak turmas, tiz kite turğan nimerse bolur*” (O²: 146). // İkinci olarak gönlümden iyilik geçirdiğim için Tuman adını koydum. Çünkü duman uzun süre kalmaz, çabuk dağılan bir şeydir.

“*Ve ikinci köñlümdin yahşı ırım ve niyyet kılp anıñ üçün Tuman at koyup turur men kim tuman uzak turmas, tiz kite turğan nimerse bolur*” (ŞT: 173). // İkinci olarak gönlümden iyilik geçirdiğim için Tuman adını koydum. Çünkü duman uzun süre kalmaz, çabuk dağılan bir şeydir.

“*Biz muniñ kıla turğan işlerini halvetde Óarz kılalı tip halvet bolganda aytdılar*” (ŞT: 192). // “Biz bunun yapıp durduğu işleri yalnızken söyleyelim.” Dediler ve yalnız kaldıklarında [şöyle] dediler.

“*Seniñ ve sendin gıybet kıla turğan biglerniñ haқиқatin bilmek üçün özümni ölüg kılp irdim tidi*” (ŞT: 194). // “Senin ve senin gıybetini yapan beylerin gerçek yüzlerini öğrenmek için ölü taklidi yaptım.” dedi.

“*Türkmenleriñ tārīh bile turğan kişileri Ógürçık Alpni on altı arқada Óğuz Hānga yetkürüp mundaқ sanap tururlar*” (ŞT: 207). // Türkmenlerin tarih bilen kişileri Ógürçık Alp’i on altı nesil geriye Óğuz Han’a götürürler ve [şecereyi] şöyle sıralarlar.

“*Uзақ Óömr tapқан devletli ve müsülmānlıққа gūşis kıla turğan kişi irdi*” (ŞT: 220). // Uzun ömürlü, bahtlı ve sürekli olarak İslam’a hizmet için çalışan bir kişiydi.

“*Sizlerdin ötünümüz ol turur kim uluğ Ebū’l-hān ve küçük Ebū’l-hān tağınıñ kuşların ve ikin ike turğan çeşmelerin bizge berseñiz siz her nemerse tiseñiz her yılda anı biz sizge bereliñ tidiler*” (ŞT: 226). // “Sizlerden ricamız, Büyük Ebulhan ve Küçük Ebulhan dağının kuşlarını ve ekin ekilen su kaynaklarını bize verirseniz siz ne isterseniz her yıl biz onu size verelim” dediler.

“*Türkmeniñ tārīh bile turğan yahşıları ve bahşıları aytp tururlar*” (ŞT: 227). // Türkmenlerin tarih bilen iyileri [bilgili kişileri] ve bahşıları [din adamları] [şöyle] söylemişlerdir.

Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn” Yapısının Mahiyeti ve İşlevleri

“*Yā Resūlu’llāh! Men eşittim ki siz ‘bul cum’ādın ol cum’āğaça bul namāzdın ol namāzğaça miyānede vākıŌ boladurgen baŌzi günāh-ı şağire ve terk-i ādāblar için kefaret bërmağ her bende-i mü’omīnga lāzımdur.’ dëpsiz*” (ME: 148). // Ey Allah’ın elçisi! Ben duydum ki siz, bu cumadan diğer cumaya kadar arada işlenen küçük ve büyük günahlar için her müminin kefaret vermesi gerektiğini söylemişsiniz.

“*Ağası hem bul sözni kabūl kıldı ve ikevleri Müselmān bolmağnı kaşd kılıp bir Müselmānlıknı taŌlīm bēredürgen kişini ahtarıp kētdiler ve Basra şehrini bir kışlağğa keldiler*” (ME: 150). // Ağabeyi de bu sözü kabul etti ve ikisi birlikte Müslüman olmak için İslam’ı öğreten bir kişi aramaya başladılar, [araya araya] Basra şehrinin bir köyüne geldiler.

“*Hudā’yā! Yeryüzide tabiŌji günāhge mā’ōil bolup günāh birle Ōālemni fesād kılıp nā-hağ kan tōkedürgen ādemni yaratur musen?*” (ME: 156, 157). // Ey Allah’ım! Yeryüzünde doğası gereği günaha eğilimli olan, [işlediği] günahlarla insanlar arasında bozgunculuk çıkararak, haksız yere kan döküp duran insanı mı yaratacaksın?

“*Ēmdi bizler dek tesbīh ve Ōibādetğa meşğūl boladurgen ferīste halk kılsañ bolmas mu?*” (ME: 157). // Şimdi bizim gibi sürekli tesbih ve ibadetlerle meşgul olan melek yaratsan olmaz mı?

“*Anđın soñra Cebrā’ōil -Ōaleyhi’s-selām- ol bendeni cennetni tegidin akadurgen nehr-i hāyāt dēgen deryāğa alıp barıp çömlütürgeyler*” (ME: 241). // Ondan sonra Cebrail [as] o kişiyi, cennetin içinde akmakta olan “Hayat Nehri” denen nehre alıp götürecektir ve [o nehirden] yıkayacaktır.

“*Törtinçi sıfatları emitedürğan dāye analarınıñ oñ emçeki kıyañ erdi*” (YİF: 230). // Sıfatlarından dördüncüsü, sürekli olarak emdiği sün annesinin sağ memesi kuruydu.

“-AdUrGAn” yapısının geniş/şimdiki zaman işlevinin yanı sıra az da olsa gelecek zaman işlevine de rastlanmıştır. Aşağıdaki 4 örnekte yapının gelecek zaman işlevinde kullanıldığı görülmektedir:

“*Melikniñ kele turğan yolına barıp Kırkut Big sekkiz miñ kişi birlen yolniñ bir yanında turup Tuğrul Big sekkiz miñ kişi birlen yolniñ bir yanında turdı tağı uzağ qaravul saldı*” (ŞT: 201). // Melikin geçeceği yola gelip Kırkut Bey sekiz bin kişiyle yolun bir tarafına, Tuğrul Bey sekiz bin kişiyle yolun diğer tarafında beklemeye başladılar ve uzağa keşif kolu gönderdiler.

“*Allāhu TeŌālā’ğa birer nēmeni qarz bēredürgen kişi bar mu?*” (ME: 168). // Allah Teâlâ’ya bir şeyi borç verecek kişi var mı?

“*Vāy dūzahge kiredürgen ümmetlerni hālleriga!*” (ME: 165). // Vay cehenneme girecek olan ümmetlerin hâllerine!

“*Ey gümrāh-larğa yol körsetküci-ler, kelime-i şehādet-din bölük yēne örgetedürğan nē-me bolsa örgetiñ*” (BT: 13). // Ey yolunu kaybeden kimselere yol göstericiler! Kelime-i şehadetten başka öğretilecek bir şey varsa öğretin.

“*Peyğamber -aleyhi’s-selām- ayıpdurlar ki ehl-i cennetler cennetge kiredürgen vaktleride Allāhu TeŌālā tarāfidın nidā këlür*” (ME: 162, 163). // Peyğamber [as]

[şöyle] buyurmuştur: Cennetlikler cennete girecekleri vakit Allah tarafından bir ses gelir.

Yapının 2 örnekte geçmiş zaman işlevli olduğu görülmüştür. Bu durum yapının işlevinde süreç içinde bir genişlemeye işaret etmektedir:

“İmdi Qalaçlar’ğa bolup ayta turğan sözimizni qoymağalı munçaqlı aytdük yeter” (O²: 129). // Şimdi haklarında uzun uzadıya bilgi verdiğimiz Halaçlar’ı bir kenara bırakalım. [Bu konuda] verdiğimiz bilgiler yeterli.

“Canıbik Hännüñ bir kişisi Ebü’l-Hân Türkmeniğa kelip her yılda ala turğan mällarını alıp köp tiveni ayılğan ottuzlı tivecige tapşurup kitdi” (ŞT: 225). // Canıbik Han’ın bir adamı Ebulhan Türkmenine gelerek her yıl sürekli olarak aldığı malları alıp birçok deveyi adı geçen Otuzlu deveciye emanet edip gitti.

1.2. Yapının “İsim” Olarak Kullanımı

1.2.1. Yapının Müstakil Kullanımı

Aşağıdaki örneklerde geçici isim durumundaki sıfat-fiilli parça yalın olarak kullanılmış, başka bir deyişle ek almamıştır:

“mini seyda kıla durğan bu köñüldür bu köñül / h’ar u rüsva kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Beni aşk çılgını yapan bu gönüldür bu gönül. / [Beni] rezil rüsva eden bu gönüldür bu gönül.

“oq bigin kâmetimizni kara kaşlıklar için / muttasıl ya kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Kara kaşlıklar için boyumuzu endamımızı ok gibi / daima yay gibi yapan bu gönüldür bu gönül.

“mini yazğurma siver dip ki meniñ haddim imes / ol temennâ kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Beni seviyor diye hatalı görme, benim elimde değil. / Bunu arzu eden bu gönüldür bu gönül.

“barma dirler işiki sarı dem-â-dem niteyin / köp takâzâ kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Onun kapısının eşğine doğru gitme diyorlar, ne yapayım? Bunu bana takaza edip duran bu gönüldür bu gönül.

“târ-ı müyiñ hevesi birle qarangu kiçede / cänni sevdâ kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Saçının telinin hevesiyle karanlık gecede / canı satışa çıkaran bu gönüldür bu gönül.

“düşmen ü dost arasında min-i gâfilni / biser ü pâ kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Dost düşman içinde benim gibi gafili / başsız ayaksız yapan bu gönüldür bu gönül.

“özgedin körme ki közüñ yaşını ay lutfi / Öayn-ı deryâ kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD: 119). // Ey Lutfi! Gözünün yaşını başkasından görme. / Onu deryaya döndüren bu gönüldür bu gönül.

“Anıñ için tiriklikinde hem siz ikkiñiz barça işni kıla turğan ölgende hem sizler kıluñ tidiler” (ŞT: 193, 194). // “[Han] hayattayken onun bütün işlerini siz yaptığınız için öldüğünde de [gerekli işleri] siz yapın.” dediler.

1.2.2. Yapının Çekim Ekli Kullanımı

Türk dilinin tarihî ve çağdaş bütün lehçelerinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de sıfat-fiil eklerinin üzerine çokluk, iyelik ve hâl ekleri gelebilmektedir. Bu durumda sıfat-fiilli parça isme dönüşür, cümle içinde özne, nesne ve tamlayan görevleri üstlenebilir. Yapının üzerine “-dA” eki eklendiğinde sıfat-fiil ekli parça zaman zarfı görevi üstlenir. Aşağıda yapının çekim ekli şekilleri görülmektedir:

“*Han, kişi yiberip Ulaş’ı keltürüp Oğuz Han’niñ yurtuda turğanda ni iş kıla turğanın ve çerige barğanda neçük yörüy turğanın ve dostlarğa neçük müriüvvet kılıp ve düşmānlarğa ni tavr-ı müdārā kılğanın bir bir sordı*” (O²: 138). // Han kişi gönderdi, Ulaş’ı getirtti. Oğuz Han’ın yurdunda kaldığı süre boyunca nasıl hareket edeceğini, askerın yanına gittiğinde [onlara] ne şekilde muamele edeceğini, dostlara nasıl dostluk göstereceğini, düşmanlara nasıl davranacağını bir bir sordu.

“*On altı miñ kişi yığılıp, Şāh Melik’niñ kile turğanın bilip, yolına barıp.*” (O²: 154). // On altı bin kişi toplandı, Şah Melik’in gelmekte olduğunu anladı ve önüne çıktı.

“*Bir kerret ve arқа tarafında leşker tartıp bara turğanda bir kün Han aytdı: ‘Köñlimiz buğday unıdın bolğan aşnı tiley turur.’ tidi*” (O²: 149). // Bir keresinde Han, ordusuyla birlikte gittiği sırada “Gönlümüz buğday unundan yapılan bir yemek istiyor.” dedi.

“*Kāfir dise ğamzeñni oқ uçı bile sözler / mihrāb içide kan kılaturkanı nedindir*” (LD: 69). // Yan bakışınla sözlerine kâfir dense de mihrap içinde kan döküp durmanın sebebi nedir?

“*Ve yene Peyğamber -Öaleyhi’s-selām- ayıtdurlar ki meni şefāÖatim ile saÖadetge yetedürgenlerni hemmedin niķ-bahtraqları dünyāda sıdķ ihlās birle [lā ilāhe illa’llāh] değenlerdür*” (ME: 239). // Ve yine Peygamber [as] [şöyle] buyurmuştur: Benim şefaetimle mutluluğa kavuşanların herkesten daha bahtlıları dünyada içten bir şekilde ‘la ilahe illallah’ diyenlerdir.

1.2.3. Yapının Ek-Fiil İle Kullanımı

“-AdUrGAn” yapısını almış parça “ê-, tur- (-dUr), bol-” yardımcı fiil / ek-fiilleriyle kullanılabilir, yüklem olabilir⁶. İncelenen metinlerde bu türden kullanımlara rastlanmıştır:

“*Pil māl, devlet, ādemiler ki⁷ vefā kılaturğan emes*” (BT: 12). // Mal, devlet ve saadet insanoğluna vefa göstermez [bunlar gelip geçicidir].

“*Қозı Tegin köñlindin bu anam ornıға болуп маңа mihrbānlıķ kıla turğan turur tidi*” (ŞT: 187). // Kozı Tegin içinden “Bu anam yerinedir, bana şefkatli davranandır.” dedi.

⁶ “bol-” fiilinin üzerine gelen “-sA” şart kipi ekinin yargı bildirmediği için yüklem oluşturamayacağı, zarf-fiil eki olabileceğini belirten çalışmalar söz konusudur. Konuyla doğrudan ilgili olmadığı için bu tartışmalara burada değinilmeyecektir. Bu çalışmada “-sA” eki, zarf-fiil eki değil şart kipi olarak değerlendirilecektir.

⁷ “ādemilerge” olmalıdır. “ki” edatıyla okunması hatalıdır.

“*Peyğamber -Óaleyhi’s-selām- ‘Kaýsı bir Óamel meni düzahdın uzağ ve cennetğa yakın kıladurgen bolsa anı meñe örgetiñ. ’ dediler*” (ME: 146). // Peyğamber [as], “Hangi iş beni cehennemden uzak [tutar], cennete yaklaştırır? Bana onu öğretin.” dediler.

“*Ëy señi! Evvel sen meñe ħars ü muħabbet ve pās-bānlik kıılır ediñ. Ëmdi men señe ħars ü muħabbet ve pās-bānlik kıladurgen boldım, dep ħitāb kıılır*” (ME: 168). // “Ey cömert! Önceleri sen bana sevgi ve muhabbet hisleri besledin, beni koruyup kollardın. Şimdi ben sana sevgi ve muhabbet duyup [seni] koruyup kollar oldum.” diye söyler.

“*Bes eger ol bendeğa korkunç yetedürgen bolsa ol ferişte yanında turup ‘Ëy bende korkmağıl!’ dep teselli bérür*” (ME: 203). // O bir şeyden korkacak olsa o melek yanında durup “Ey kul, korkma!” diye teselli verir.

“*Ve özge kişiler sizlerğa bir söz aytgende veyā bir iş kılgende özleriñiz aña ħefe boladurgen bolsañızlar an-dağ sözni özleriñiz hem bir özge kişiğe aytmageysizler*” (ME: 243). // Ve başka kişiler sizlere bir sır verdiğinde veya [onunla] bir iş yaptığınızda, onunla sonra hasım olsanız da o sırrı başka bir kişiye anlatmayınız.

“*Ëy müöminler! Allāhu TeÓālā tarāfiğa kaçññlar ki men Allāhu TeÓālā tarāfidın sizlerğa korkunç yetküredürgendürmen*” (ME: 223). // Ey müminler! Allah Teâlâ’ya koşunuz, çünkü ben Allah Teâlâ tarafından sizlere korku [ve saygı] ulaştırıcıyım.

“*Ammā Ġarīb raķıblerdin ħāzer kıılıp turadurğandır*” (GS: 2105). // Ancak Garip sürekli olarak rakiplerden çekinen bir [kişi]’dir.

1.3. “-AdUrGAn” Yerine “-(I/U)p tUrGAn” Yapısının Kullanımı

Çağatay Türkçesinin Taşkent ağzında “-AdUrGAn” yapısı yerine “-(I/U)p tUrGAn” yapısının da kullanıldığı görülür. Burada “-A” yerine “(I/U)p” zarf-fiil eki tercih edilmiştir, başka bir deyişle sadece zarf-fiil tercihi değişmiştir:

“*Mundın ziyāde ħicālet ve serzeniş ħācet ħermes.*” dep *meóyüs bolupturgen vaktleride Óarş tarāfidın nidā kélür*” (ME: 178). // “Daha fazla ayıplama ve serzeniş gerekmez.” diye üzüldükleri sırada arş tarafından ses gelir.

“*Ëmdi düzahñı ħamım degen zehrini içmaķğa kandağ tāķat kıılırmız?*” dep *yığlap turgen vaktleride Óarş tarāfidın nidā kélür*” (ME: 178). // “Şimdi cehennem’in ‘hamim’ denen zehrini içmeye nasıl tahammül ederiz?” diye ağlaştıkları sırada arş tarafından ses gelir.

2. Yapının Özbek Türkçesindeki Şekli

2.1. Çağatay Türkçesindeki “-AdUrGAn” Yapısının Özbek Türkçesindeki Şekilleri: “-(ä)yātğän” ve “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirğän”

Çağatay Türkçesinin ardılı Özbek Türkçesinde “-AdUrGAn” yapısı yerini “-(ä)yātğän” ve “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirğän” yapılarına bırakmıştır. “-(ä)yātğän” yapısı daha çok geniş/şimdiki zaman işlevli bir sıfat-fiil yapısı

iken “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” yapıları çoğunlukla gelecek zaman, az olarak da geniş/şimdiki zaman işlevli sıfat-fiil yapıları olarak görev yapar (Abdurahmanov vd., 1973: 124, 125; Şaabdurahmanov vd., 1977: 512-514; Abdurahmanov vd., 1992: 169; Coşkun, 2000: 191; Abdurahmanov vd., 2008: 372, 373; Tacyev vd., 2012: 211-213; Yıldırım, 2012: 231).

2.1.1. “-(ä)yätgän” Yapısı

2.1.1.1. Yapının Sıfat Olarak Kullanımı

Özbek Türkçesinde “-(ä)yätgän” yapısı aşağıdaki örneklerde sıfat yapma görevindedir:

“Bugun biz tarixiy bir davrda-xalqimiz o‘z oldiga ezgu va ulug‘ maqsadlar qo‘yib, tinch-soyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o‘z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo‘lida ulkan natijalarni qo‘lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamuz” (MÖT: 202). // Bugün biz tarihî bir devirde halkımızın kendine iyi ve büyük amaçlar koyduğu, barış ve huzur içinde hayat geçirmekte olduğu, öncelikle kendi güç ve imkânlarına dayanarak demokratik devlet ve vatandaşlık [esaslarına bağlı] toplum kurma yolunda önemli sonuçları elde ettiği bir zamanda yaşamaktayız.

“Chunki har qaysi milat yoki xalqning ma‘naviyati uning bugunki hayoti va taqdirini, o‘sib kelayotgan farzandlarining kelajagini belgilashda shak-shubhasiz hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi” (MÖT: 210). // Çünkü herhangi bir milletin veya halkın maneviyatı, onun bugünkü hayatı ve kaderinden öte [o milletin] çocuklarının geleceğini belirlemede şüphesiz fiili bir ehemmiyete sahiptir.

“/.../ yangi jamiyat asoslarini qurayotgan hozirgi murakkab va tahlikali zamonda /.../” (MÖT: 214). // /.../ yeni cemiyetin esaslarını oluşturan günümüzün karışık ve tehlikeli ortamında /.../.

“Men bazm bo‘layotgan maydon orqali o‘tmoqchi bo‘lib, devor nahrasidan oshib tushdim” (MÖT: 218). // Ben sofraya kurulan meydanı geçerek duvarın üstünden atlayıp indim.

2.1.1.2. Yapının Çekim Eki Alarak Geçici İsim Olması

Çağatay Türkçesinde aynı görevdeki “-AdUrGAn” yapısında olduğu gibi “-(ä)yätgän” yapısı da üzerine çokluk, iyelik ve hâl eklerini alarak eklendiği fiili geçici isim durumuna dönüştürmektedir. Aşağıda bu durumun örnekleri görünmektedir:

“Biz o‘z taqdirimizni o‘z qo‘limizga olib, azaliy qadriyatlarimizga suyanib, shu bilan birga, taraqqiy topgan davlatlar tajribasini hisobga olgan holda, mana shunday olijanob intilishlar bilan yashayotganimiz, xalqimiz asrlar davomida orziqib kutgan ozod, erkin va farovon hayotni barpo etayotganimiz, bu yo‘lda erishayotgan yutuqlarimizni xalqora hamjamiyattan olgani-bunday imkoniyatlarning barchasini aynan mustaqillik berganini bugun hammamiz chuqur anglaymiz” (MÖT: 202). // Biz kendi irademizi kendi elimize alarak ve kadim değerlerimize dayanarak bununla birlikte gelişmiş devletlerin tecrübelerini [de] göz önünde bulundurmak suretiyle işte böyle ulvi değerler için çalışarak yaşamımızı

sürdürmemiz, halkımızın yüzyıllar boyunca hayalini kurduğu [adeta] dört gözle beklediği özgürlük ve refahı hayata geçirmemiz, bu yolda eriştiğimiz başarılarımızın, uluslar arası gücümüzden aldığımız imkânların hepsinin özgürlüğümüzü sağladığı [hususunu] bugün hepimiz çok iyi anlıyoruz.

“Ular xalqimizni ana shu bebaho boylikdan judo qilish uchun har xil usul va vositalar bilan zo’r berib urinayotgani barchamizni tashvishlantirmasdan qolmaydi, albatta” (MÖT: 210). // Onlar halkımızı bu paha biçilmez zenginlikten uzak tutmak için türlü usul ve vasitalarla [üzerimize] yüklenmekte olduğu hepimizi endişelendirmekten [geri] durmayacaktır.

“Bugunki kunda dunyoning ayrim hududlarida ana shunday harakatlar natijasida katta ma’naviy yo’qotishlar yuz berayotgani, millatning asriy qadriyatları, milliy tafakkuri va turmush tarzi izdan chiqayotgani, axloq-odob, oila va jamiyat hayoti, ongli yashash tarzi jiddiy xavf ostida qolayotganini kuzatish mumkin” (MÖT: 210). // Günümüzde, dünyanın bazı yerlerinde bu gibi hareketler sonucunda büyük manevi eksikliklerin ortaya çıktığını, milletin kadim değerlerinin, millî düşüncesinin ve hayat tarzının bozulduğunu, ahlak, adap, aile ve toplum hayatının, bilinçli yaşam tarzının ciddi tehlike altında kaldığını görmek mümkün.

“Operatsiyaga kirip ketayotganingizda men yo’lakda turgan edim, hayajonda bo’lsangiz kerak, tanimadingiz” (MÖT: 252). // [Siz] ameliyata girerken ben koridorda duruyordum, heyecandan olsa gerek [beni] tanımadınız.

“Boshliqlar bu mushkul muammoni yechish uchun bosh qotirib o’tirganlarida, o’tov eshigi oldida turgan qurolli yigit Shiroq degan bir cho’ponning kirishga ijozat so’rayotganini bildirdi” (MÖT: 258). // Başkanlar, bu zor bilmeceyi çözmek için hop oturup hop kalktıklarında, çadırın eşiği önünde duran silahlı genç, Şirak adındaki bir çobanın girmek için izin istediğini haber verdi.

“Shu topda men pochtagi biznikiga yo’l olganiga, tog’amdan xat olib kelayotganiga zig’irday ham shubha qilmasdim” (MÖT: 321). // Şu an benim, postacının bize geldiğine, dayımdan mektup getirdiğine en küçük bir şüphem yok.

“Ichkaridan chiqqan chol-kampirlar mehmon bilan ko’rishayotganda Tohir qorayib turgan ikki g’ildirakli soyabon aravani ko’rdi” (MÖT: 336). // İçeriden çıkan yaşlı kadın ve erkekler, misafir ile görüştükleri sırada Tahir, karası görünen iki tekerlekli at arabasını gördü.

2.1.1.3. Yapının Ek-Fiil İle Kullanımı (Yüklem Olması)

Özbek Türkçesinde taranan metinlerde “-(ä)yätgän” yapısının, üzerine görülen geçmiş zaman ekini (hikâye) alarak şimdiki zamanın hikâyesi çekiminde görev aldığı görülmüştür.

“Labidan oqqan qonni qum shimib ketayotgandi” (MÖT: 284). // Kum, [onun] dudağından akan kanı emip yok ediyordu.

2.1.2. “-(ä)digän / +-(y)digän / (ä)dirgan” Yapısı

Özbek Türkçesinde “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” yapıları çoğunlukla gelecek zaman, az olarak da geniş/şimdiki zaman işlevli sıfat-fiil yapısı olarak kullanılır. (Abdurahmanov vd., 1973: 124, 125; Şaabdurahmanov vd., 1977: 512-514; Abdurahmanov vd., 1992: 169; Coşkun, 2000: 191; Abdurahmanov vd., 2008: 372, 373; Tacıyev vd., 2012: 211-213; Yıldırım, 2012: 231). Yapılar, geçici sıfatlar yaptığı gibi ek alarak geçici isim de yapabilir. Bunların yanı sıra yapıların ek-fiil / yardımcı fiil ile birlikte yüklem oluşturduğu da tespit edilmiştir.

2.1.2.1. Yapının Sıfat Olarak Kullanımı

Aşağıdaki örneklerde “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” yapılarının geçici sıfatlar oluşturduğu görülmektedir:

“Zamonaviy tilda aytadigan bo'lsak, bu milliy mentalitetimizning asosini tashkil etadigan, bizni boshqalardan ajratib turadigan shunday bir xususiyatki, uni sezmaslik, anglamaslik, ko'rmaslik umuman mumkin emas” (MÖT: 208). // Günümüzün diliyle söyleyecek olursak, bu millî anlayışımızın esasını teşkil eden, bizi başkalarından ayıran böyle bir özelliktir ki bunu sezmek, görmemek, hiç mümkün değildir.

“Ming afsuski, mana shunday tarixiy haqiqatni anglamaydigan yoki anglashni istamaydigan chet eldagi ba'zi siyosatchi va arboblار nafaqat siyosat yoki iqtisodiyot, balki ma'naviyat bobida ham bizga aql o'rgatishga, azaliy hayot tarzimiz, ruhiy dunyomizga yot bo'lgan qarashlarni majburan joriy etishga urinmoqda” (MÖT: 210). // Çok yazıktır ki işte bu gibi tarihî gerçekleri anlamayan veya anlamak istemeyen yurt dışındaki bazı siyasetçi ve uzmanlar, özellikle siyaset veya ekonomi, yanı sıra maneviyat konusunda da bize akıl vermeye, önceki hayat tarzımıza ve ruhi dünyamıza yabancı olan düşünceleri zorla hayata geçirmeye çalışmaktadır.

“O'zining bugunki kuni va ertangi istiqbolini o'ylab yashaydigan har bir ongli inson, har bir xalq tashvishga tushishi tabiiy albatta” (MÖT: 212). // Kendisinin bugününü ve geleceğini düşünen her akıllı insanın ve her milletin endişeye düşmesi doğaldır elbette.

“O'zbekistonni hatto xaritadan ham ko'rsatib berolmaydigan, lekin o'zini mutlaq haqiqatning yagona ifodachisi deb hisoblaydigan kimsalarning /.../” (MÖT: 212). // Özbekistan'ı daha haritada bile gösteremeyen, fakat kendisini mutlak hakikatin yegâne temsilcisi gibi gören kimselerin /.../.

“Haqiqat va xolislikdan yiroq bo'lgan, faqat g'arazli siyosiy manfaatlarni ko'zlaydigan bunday qarashlar hech kimga naf keltirmaydi” (MÖT: 214). // Gerçeklikten ve tarafsızlıktan uzak olan, fakat siyasi menfaatleri gözetken bu gibi görüşler hiç kimseye fayda getirmeyecektir.

“Shuni aytish lozimki, bu tushunchalar kimdir shunchaki o'ylab topgan shirin kalom, quloqqa xush yoqadigan so'zlar emas” (MÖT: 206). // Şunu söylemek gerekir ki bu düşünceler [birileri tarafından] uydurulan tatlı kelimeler veya kulağa hoş gelen sözler değildir.

2.1.2.2. Yapının Çekim Eki Alarak Geçici İsim Olması

Aşağıdaki örnekte “-(ä)digän” yapısı üzerine çokluk eki gelmiş ve kelime geçici isme dönüşmüştür:

“*Qovun saylidan keladiganlar-kelmas bo’lganlar, tan va tan bo’laklari kuchli erkakning istaklariga tugal bo’yin egip ketgan edilar*” (MÖT: 228). // Kavun bayramından gelenler, gelmeyenler sabahtan beri vücudu güçlü erkeklerin isteklerine tamamiyla boyun eğmekteydiler.

2.1.2.3. Yapının Ek-Fiil İle Kullanımı (Yüklem Olması)

İncelenen metinlerde Özbek Türkçesinde “-(ä)digän” / “-(y)digän” yapısının “bol-” ek-fiil / yardımcı fiilini alarak yüklem olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda bu örnekler görülmektedir:

“*Masalan, ezgu odatimizga aylanib ketgan mehroqibat tushunchasini oladigan bo’lsak, uning juda teran tarixiy, milliy, diniy ildizlari borligini ko’rish mumkin*” (MÖT: 206). // Örneğin, güzel adetlerimize haline gelmiş olan samimiyet ve muhabbet düşüncesini alacak olsak, onun çok derin, tarihî, millî, dinî köklerinin olduğunu görmek mümkün olacaktır.

“*Kelinoyim bilan gaplashadigan bo’ldi*” (MÖT: 322). // Yengemle konuşacak oldu.

“*Bir oydan keyin kelinoyim o’z eliga ketadigan bo’ldi*” (MÖT: 323). // Bir aydan sonra yengem, kendi memleketine gidecek oldu.

“*Agarki masalaga amaliy ko’z bilan qaraydigan bo’lsak /.../*” (MÖT: 212). // Eğer meseleye fiili olarak bakacak olursak /.../.

“*Oyimtilla! Bekor ketayotirsiz! Bu kun xotinlar qovun saylidan kelmaydigan bo’libdirlar*” (MÖT: 228). // Hanımefendi! Boşuna gidiyorsunuz! Bu gün kadınlar kavun bayramından gelmeyecek olmuşlar.

Özbek Türkçesinde nadiren de olsa “-(ä)turgan” yapısı kullanılmaktadır. Yapı bu hâliyle Çağatay Türkçesindeki “-AdUrGAn” yapısına benzemekte olup işlevi çoğunlukla geniş/şimdiki zaman, az olarak da gelecek zamandır. Aşağıdaki örnekte yapının gelecek zaman işlevi öne çıkmaktadır:

“*Bu yerda biror ziyofat bo’laturgan bo’lsa, erta bilan uning bir asari ko’rinar edi*” (MÖT: 218). // Bu yerde herhangi bir ziyafet verilecek olsa sabahtan onun bir işareti görünürdü.

Sonuç

Çağatay Türkçesinde “-GAn” sıfat-fiili, geniş / şimdiki zaman işlevindedir ve bu tarihî lehçenin klasik öncesi, klasik ve klasik sonrası bütün devirlerinde işlek olarak kullanılır. Özellikle klasik devirde ekin geniş / şimdiki zaman işlevinin yanına, geçmiş zaman işlevi de eklenmiş ve bir anlamda ekte işlev genişlemesi meydana gelmiştir. Bu işlev genişlemesi “-GAn” ekinde bazı kullanımlarda geniş / şimdiki zaman işlevinin zayıf kalmasına neden olmuş ve özellikle cümlede sıfat-fiilin geniş / şimdiki zaman işlevinin öne

çıkarılması gereken durumlarda başka bir ek / yapıya daha ihtiyaç duyulmuştur. Dilde sonradan ortaya çıkan bu ihtiyaç, Çağatay Türkçesinde şimdiki zaman yapısı olarak kullanılan ve “-A” zarf-fiil eki ile “-dUr” bildirme ekinin kalıplaşmasından oluşan “-AdUr” yapısının, “-GAn” sıfat-fiil ekinin önüne getirilmesiyle teşkil olunan “-AdUrGAn” yapısıyla giderilmiştir.

“-AdUrGAn” yapısı, Çağatay Türkçesi metinlerinde ilkin XV. yüzyıldan itibaren (klasik öncesi devir) görülmeye başlamış (Lutfî'nin *Dîvân'ı*), ancak yapının kullanım yoğunluğu XVII. yüzyıldan itibaren (klasik sonrası devir) önemli ölçüde artış göstermiştir. Özellikle Çağatay Türkçesinin klasik sonrası devir eserlerinden *Şecere-i Terâkime*'de yapının yoğun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

“-AdUrGAn” yapısı içerisindeki üç ayrı unsurun kalıplaşmasından oluşmuştur, ancak bu kalıplaşma düzeyi metinden metine farklılık göstermektedir. Örneğin Lutfî'nin *Dîvân'ı*nda yapıdaki “-dUr” ekinin aynı şekilde (-dUr) zarf-fiilli parçaya bitişik olarak yazıldığı görülür, oysa klasik sonrası devir Çağatay Türkçesi eseri olan *Şecere-i Terâkime*'de ekin başındaki ünsüz ötümsüzdür ve ek zarf-fiilli parçadan ayrı “-tUr” şeklinde yazılır. Bu farklılıklar yapının klasik sonrası devir başlarında (XVII. yüzyıl başları) henüz kalıplaşma sürecini tamamlamadığını gösterir.

“-AdUrGAn” sıfat-fiilli Çağatay Türkçesinde sıfat ve isim olarak kullanılabilir. Yapı yalın isim olarak kullanılmakta, ismin çokluk, iyelik ve hâl eklerini alarak cümlede çeşitli öğeleri karşılamakta, “-è-”, “-bol-”, “-tur-” yardımcı fiillerini alarak yüklem olabilmektedir.

Çağatay Türkçesinin son dönem metinlerinde “-AdUrGAn” yapısının yerine az da olsa “-(I / U)p tUrGAn” yapısının da kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, bu farklı yapıların Çağatay yazı dilinin çeşitli ağızlarında yaşadığını, başka bir deyişle bunların dilin ağızlar havuzunda bulunduğunu ve bölgeden bölgeye, metinden metine farklı bağlamlarda kullanım sahasına çıktığını düşündürmektedir.

Çoğunlukla son dönem Çağatay Türkçesinde kullanılan “-AdUrGAn” sıfat-fiilinin yerini Çağatay Türkçesi yazı ve edebiyat dilinin sona erdirildiği 1921 yılından sonra gelişen Özbek Türkçesinde “-(ä)yâtgän” ve “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgän” yapıları almış, bunlardan “-(ä)yâtgän” geniş / şimdiki zaman; “-(ä)digän” / “-(y)digän” / “-(ä)dirgan” ise gelecek zaman sıfat-fiilli olarak kullanımını devam ettirmiştir.

Kısaltmalar

DLT II: Atalay, B. (2006). *Divânü Lûgat-it-Türk II Çeviri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BT: Berbercan, M. T. (2012). *Buğra Tezkiresi*. Ankara: Hâkim Yayınları.

LD: Karaağaç, G. (1997). *Lutfî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

O²: Demir, N. (2015). *Oğuzname Kazan Nüshası*. İstanbul: Kesit Yayınları.

ŞT: Kargı Ölmez, Z. (1996). *Şecere-i Terâkime*. Ankara: Simurg Yayınları.

MÖT: Üşenmez, E. (2012). *Modern Özbek Türkçesi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

YİF: Eker, Ü. (2018). "Çağatay Türkçesiyle Yazılmış 'Yetmiş İki Farz' Adlı Eserin Söz Dizimi Özellikleri (Kelime Grubu İncelemesi-Çevriyazı-Aktarım-Tıpkıbasım)". *TÜRÜK Uluslar arası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 6. Sayı: 14. s. 218-246.

GS: Eker, Ü. (2017). "Çağatay Türkçesi Eserlerinden Garip Senem Şah, Dil İncelemesi-Metin-Aktarım ". *TEKE Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. Sayı: 6/4. s. 2080-2113.

Kaynakça

Abdurahmanov, G., Şukurov, Ş. (1973). *Özbek Tilining Tarihiiy Grammatikasi*. Taşkent: Okutuvçi Neşriyatı.

Abdurahmanov, G., Mahmudov, K. (2008). *Özbek Tilining Tarihiiy Grammatikasi Fonetika, Morfologiya ve Sintaksis*. Taşkent: Özbekistan Feylesufları Milliy Cemiyeti Neşriyatı.

Abdurahmanov, H., Rafiev, A., Şadmankulova, D. (1992). *Özbek Tilining Ameliiy Grammatikasi*. Taşkent: Okutuvçi Neşriyatı.

Abduresulov, Y. (2009). *Türkiy Tillerning Kıyasiiy-Tarihiiy Grammatikasi*. Taşkent: Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Fen Neşriyatı.

Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Demirci, Ü. Ö. (2016). *Eski Türkçede Fiiller*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Eckmann, J. (1988). "Çağataycada İsim-Fiiller". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1962*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 51-60.

Eckmann, J. (2017). *Çağatayca El Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elmalı, M. (2014). "Kutadgu Bilig'de Dil Olgusu ve Dilsel Belirlemecilik". *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume: 9/9. s. 505-518.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri Fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Gabain, A. V. (1995). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2003). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2007). “Kırgız Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 481-542.
- Kaşgarlı, S. M. (1992). *Modern Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Orkun Yayınları.
- Kononov, A. N. (1980). *Grammatika Yazıka Tyurskih Runičeskih Pamyatnikov*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Korkmaz, Z. (2000). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (2015). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, K. (2011). *Hazırkı Zaman Uygur Tili Grammatikisi*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Schinkewitz, P. J. (1947). “Rabguzî Sentaksı”. *Türk Dili Belleten (Seri 3, Sayı 8-9)*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 3-123.
- Sertkaya, O. F. (2017). “Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine”. *SUTAD*. Bahar 2017. Sayı: 41. s. 107-118.
- Şaabdurahmanov, Ş., Hacıyev, A. P. (1975). *Özbek Tili Grammatikası I Cilt, Morfologiya*. Taşkent: Özbekistan SSR Fen Neşriyatı.
- Şukurov, Ş. (1976). *Özbek Tilide Fe'l Zamanları Terakkıyatı*. Taşkent: Özbekistan SSR Fen Neşriyatı.

- Taciyev, Y., Nazarova, N., Taciyeva, G. (2012). *Özbek Tilidegi Ergeş Morfemalerning Semantik-Stilistik Hususiyetleri*. Taşkent: Özbekistan Respublikası Aliy ve Orta Mahsus Ta'lim Vezirliğı Yayınları.
- Tamir, F. (2007). "Kazak Türkçesi". *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 429-480.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Sanat Kitabevi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Turgunbayev, C. (2004). *Kırgız Türkçesinde Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (1973). *Gerundien im Türkischen. Eine morphologische und Syntaktische Untersuchung*. (Inaugural-Dissertation). Mainz. s. XV + 88.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1688/1708

**Kamu Özel İşbirliği Modellerinin Türk Maliye Politikası
Bakımından Değerlendirilmesi**

The Evaluation of Public Private Partnership Models in Terms of
Turkish Fiscal Policy

Murat KÜRKCÜ

Dr., Hazine ve Maliye Uzmanı, Hazine ve Maliye Bakanlığı
Dr., Treasury and Finance Expert, The Ministry of Treasury and Finance
murat_kurkcu@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-0169-4203

Hilal COŞKUN ÖNAL

Hazine ve Maliye Uzmanı, Hazine ve Maliye Bakanlığı
Treasury and Finance Expert, The Ministry of Treasury and Finance
hconal@muhasebat.gov.tr
Orcid ID: 0000-0001-6541-5598

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 25.12.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 28.07.2019
Yayın Tarihi / Published : 11.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: KÜRKCÜ, M, COŞKUN ÖNAL, H. (2019). Kamu Özel İşbirliği Modellerinin Türk Maliye Politikası Bakımından Değerlendirilmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1688-1708. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/502424>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Kamu Özel İşbirliği Modellerinin Türk Maliye Politikası Bakımından Değerlendirilmesi*

Öz

Toplumların artan ihtiyaçları devletlerin yerine getirmesi gereken hizmetlerde ve altyapı yatırımlarında artışa neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kamu kesimi finansman açıkları, kamu gelir yapısındaki yetersizlikler ve istikrar sorunları göz önüne alındığında altyapı yatırımlarının tek başına kamu kesimi tarafından karşılanmasının zorlaştığı görülmektedir. Bu durumda idareler özel sektör ile işbirliği yollarına başvurmaya başlamıştır. Kamu Özel İşbirlikleri (KÖİ), kamu idaresinin uygulamayı düşündüğü hizmetleri sunmak amacıyla alternatif kaynak oluşturmaya dönük uygulamaları kapsamaktadır. Bu çalışmanın amacı günümüzde kamu yatırım ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde alternatif bir kaynak olarak KÖİ modelinin, literatür araştırmasını yaparak, farklı boyutlarıyla analiz etmek ve bu çerçevede söz konusu modelin Türk kamu maliyesine olan etkilerini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Özel İşbirliği (KÖİ), KÖİ'lerin Avantajları, Maliye Politikası, Risk Transferi, Yap-İşlet-Devret Modeli.

The Evaluation of Public Private Partnership Models in Terms of Turkish Fiscal Policy

Abstract

Increasing needs of societies cause an increase in the services and infrastructure investments that the states have to fulfill. Considering the public sector financing deficits, deficiencies in the public income structure and stabilization problems in developing countries; it is seen that the compensation of infrastructure investments solely by the public sector gets harder and harder. In this case, the administrations have begun to seek ways of cooperating with the private sector. Public Private Partnerships (PPP) comprise of applications aiming to create an alternative resource for the purpose of providing the services that the public administration intends to apply. The purpose of the study is to perform a literature research of the PPP model as an alternative resource to realize today's public investments and services, to analyze it with different dimensions and in this framework, to evaluate the effects of the aforementioned model on the Turkish public finance.

Keywords: Public Private Partnership (PPP), PPP Advantages, Fiscal Policy, Risk Transfer, Build Operate Transfer Model.

1. Giriş

Teknolojik yenilikler, hızlı nüfus artışı ve artan ihtiyaçlar devletlerin de yerine getirmesi gereken hizmetlerde artışa neden olmaktadır. Devlet eliyle bu hizmetlerin yerine getirilmesi anlayışı zamanla yerini Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) uygulamalarına bırakarak, artan ihtiyaçlar doğrultusunda yeni finansman arayışlarını gündeme getirmektedir. Değişen bu anlayış çerçevesinde yeni kamu yatırım modelleri gündeme gelmiştir. Bu bağlamda KÖİ'lerin ilk ortaya çıktığı dönemlerde özellikle altyapı yatırımlarının finansmanında oldukça önemli bir rolü olduğu ifade edilebilir.

Kamu Özel İşbirliklerini benimsemekteki temel motivasyon; etkinlik, değer yaratımı, bütçe kısıtları ve risk yönetimi üzerinedir. Etkin bir KÖİ sistemiyle birlikte anılan yasal sistemin yanı sıra -iktisadi serbestlik, rekabetçilik ve işsizlik oranlarıyla temsil edilen- makro iktisadi bir çevrenin varlığı KÖİ'ler için temel bir zorunluluktur. Ayrıca politik çevre ve önceki KÖİ tecrübelerinin de bir ülke için KÖİ'leri daha çekici hale getirmekte anahtar faktörler olduğu ifade edilebilir (Mota ve Moreira, 2015).

Bu çalışmanın temel amacı kamu yatırım ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde alternatif bir finansman kaynağı olarak KÖİ'lerin analiz edilerek kamu maliyesine olan etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu amaçla; makalenin 2. Bölümünde KÖİ uygulamalarının kavramsal olarak tanımlanması, 3. bölümünde KÖİ'lerin avantajları ve dezavantajları, 4. bölümünde Türkiye'de KÖİ uygulamalarının maliye politikası açısından analizi ve 5. Bölümünde ise sonuç yer almıştır.

2. Kavramsal Olarak Kamu Özel İşbirliği

Literatürde KÖİ uygulamalarının çeşitli kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. DBOT, 3P, PFI, PPP, P3s, PSP gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır (Uz, 2007). Ülkemizde ise Kamu-Özel Sektör İşbirliği, Kamu-Özel Ortaklığı, Kamu Özel İşbirliği kavramları yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Literatürde Kamu Özel İşbirliğine ilişkin çeşitli tanımlara rastlamak mümkündür. Örneğin; International Monetary Found-Uluslararası Para Fonu (IMF)'ye göre KÖİ, kamunun sağlamış olduğu altyapıya dönük hizmetlerin özel sektörçe sağlanabilmesine dönük olarak yapılan düzenlenmeler olarak ifade edilmektedir. IMF, kamu yatırımlarının finansmanı ve özel yürütmelere ek olarak KÖİ'nin, iki önemli özelliğe daha sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi hizmet şartları ve yatırımlar üzerinde önemli bir etkisinin olması, ikincisi ise riskin hükümetten özel sektöre transfer edilmesidir (Organization for Economic Cooperation and Development- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü [OECD], 2008).

OECD (2011) KÖİ'leri proje risklerinin özel sektör ve kamu arasında paylaşılması açısından, sabit sermaye aracı olarak kamu varlıklarına mali destek sağlayan ve sunan bir yol olarak tanımlamaktadır. Avrupa Komisyonu (European Commission) (2004) KÖİ'leri, iş dünyası ile sağlanması planlanan hizmet ya da altyapının finansmanı, inşaatı, tadilatı, yönetimi veya bakım-onarımı konularında kamu ile gidilebilecek işbirliği biçimleri şeklinde ifade eder. Avrupa Yatırım Bankası ise KÖİ'leri kamu sektörüne varlık ve hizmet temin etmek için özel sektöre ait kaynakların kullanılması amacıyla özel sektör ile kamu kurumları arasında kurulan bir iş birliği olarak tanımlar (Sarısu, 2009).

Kamu Özel İşbirliği Uygulamalarının Muhasebe İşlemleri Genel Tebliği'nde yapılan tanıma göre kamu özel işbirliği uygulamaları temel olarak yap-işlet-devret veya yap-kirala-devret modelleri ile gerçekleştirilmektedir (Maliye Bakanlığı, 2015). KÖİ; Kalkınma Bakanlığı KÖİ Gelişmeler Raporunda, kamu ve özel sektör arasında bir sözleşme çerçevesinde gerçekleştirilen projelerde yatırım ve hizmetlere ait maliyet, risk ve getirilerin paylaşılması şeklinde ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Kamu özel işbirlikleri sektörel olarak temiz teknoloji (yenilenebilir enerji, yeşil teknoloji ve enerji etkinliği projeleri), enerji ve güç, katı atık, telekomünikasyon ve bilgi-iletişim teknolojileri, taşımacılık ve su ve arındırma alanlarında uygulanan projeler şeklinde sınıflandırılabilir (World Bank, 2016a).

Tipik bir KÖİ projesi 4 aşamalı bir süreçten geçmektedir. Temelde projeye odaklanılan birinci aşamada proje tanımlanarak fizibilite çalışmaları yapılır. 2. 3. ve 4. aşamalarda ise sırasıyla detaylı hazırlık, ihale ve proje uygulama süreçleri tamamlanır (EPEC [European PPP Expertise Centre-Avrupa KÖİ Uzmanlık Merkezi], 2016).

Başarılı bir KÖİ için anahtar unsurlar; iyi bir hazırlık yapılması, taraflar arasında ortak bir vizyon yaratılması, partnerlerin anlaşılmasına çalışılması, tüm taraflar için riskler ve getirilerin açıkça ortaya konulması, tüm tarafların çalışmalarının yapıldığından emin olunması, tutarlı ve koordinasyonlu bir işbirliği ortamının geliştirilmesi, iletişim, adil bir müzakere ortamı ve taraflar arasında güven tesisi şeklinde ifade edilebilir. Kamu Özel İşbirliklerinin en önemli tarafını "İşbirliği" oluşturmaktadır. Arata, Petrangeli ve Longo'ya (2016) göre ise Kamu Özel İşbirliklerinde başarının anahtarı Kamu ve Özel sektör arasında yük ve sorumlulukların paylaşılmasında dengenin sağlanmasıdır.

2.1. Literatürde Kamu Özel İşbirliği

1980'ler boyunca küreselleşme dikkate değer bir şekilde hızlanmış ve OECD ülkelerinde devletin ekonomi ve toplumda sahip olduğu rolde azalmaya yönelik bir trend izlenmiştir (Mota ve Moreira, 2015). Devletin rolünde meydana gelen bu değişimle birlikte KÖİ'lerde de artış gözlenmiştir. Özellikle büyük altyapı projelerinin gerçekleştirilmesine dönük çabalar neticesinde popülaritesini artıran Kamu Özel İşbirliği uygulamalarına ilişkin

literatürde pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar uygulamalara ilişkin ülke ve durum incelemelerinden kamu özel işbirliği modellerine, risklerin paylaşılmasına, kamu garantilerine kadar pek çok alana yayılmıştır.

Leahy (2005) Birleşik Krallık'ta, Monteiro (2005) Portekiz'de, Brenck Vd. (2005) Macaristan, Polonya, Hırvatistan ve Çek Cumhuriyetinde KÖİ uygulamalarının rolleri üzerinde çalışmışlardır. Ayrıca Opara Vd. (2017) ise kurumsal çevrenin KÖİ projelerinin sonuçları üzerindeki etkilerini Kanada örneği üzerinden ortaya koymuşlardır. Emek (2015) büyük altyapı yatırımlarının yerine getirilmesinde oldukça sık kullanılan kamu özel işbirliği uygulamalarını Türkiye örneği üzerinden analiz etmiştir.

Ayrıca Ferroni ve Castle (2011) sürdürülebilir tarımsal kalkınmanın sağlanması bakımından kamu özel işbirliği uygulamalarının rolünü incelemiştir. Alagöz ve Yokuş (2017) ise Türkiye'deki ve Dünyadaki gelişmeler ışığında ekonomik büyüme ve cari açığın finansmanında KÖİ uygulamalarını analiz etmiştir.

Özellikle imtiyaz sözleşmelerinin tanımı, kapsamı ve riskin kamu ve özel sektör arasında dağılımı üzerinde duran Emek (2009) AB ve Türkiye'deki düzenlemeleri karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Boz (2013) ise çalışmalarını KÖİ modelinin hukuksal çerçevesinin belirlenmesi üzerine yürütmüştür. Çınar, Türkoğlu ve Tütünsatar (2017) Türkiye'de sağlık hizmetlerinin sunumunda KÖİ uygulamalarını özellikle entegre bir sağlık hizmeti sunmak üzere tasarlanmış olan şehir hastanelerini hizmet memnuniyeti bakımından incelemişlerdir. Tekin (2017) ise sağlık sektöründe kamu özel işbirliği uygulamalarına ilişkin çalışmasında Türkiye ve Dünyadaki önemli örnekleri incelemiştir. Alagöz ve Yokuş (2018) Türkiye'de gerçekleştirilen KÖİ projelerinde finansman yapısı, vade yapısı ve faiz oranlarını analiz etmek suretiyle ödemeler bilançosu üzerindeki yansımaları incelemiştir.

KÖİ modellerini kategorize etmeye dönük en önemli çalışmalardan birisi de Tang, Shen ve Cheng (2010) tarafından yürütülmüştür. 1998-2007 döneminde inşaat endüstrisindeki kamu özel işbirliği projelerine ilişkin yayınlanmış olan önemli makaleleri inceleyen Tang, Shen ve Cheng (2010) kamu özel işbirliği projelerine ilişkin çalışmaları ampirik ve ampirik olmayan çalışmalar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmuştur. Genel olarak ampirik araştırmalarda kamu özel işbirliği modellerinin üç temel karakteristiğine –riskler, ilişkiler ve finansman- vurgu yapılmıştır. Ampirik olmayan araştırmalarda ise finansman, proje başarısı, riskler ve imtiyaz sürelerine odaklanılmıştır (Tang, Shen ve Cheng, 2010:691).

2.2. Dünyada ve Türkiye'de KÖİ Uygulamaları

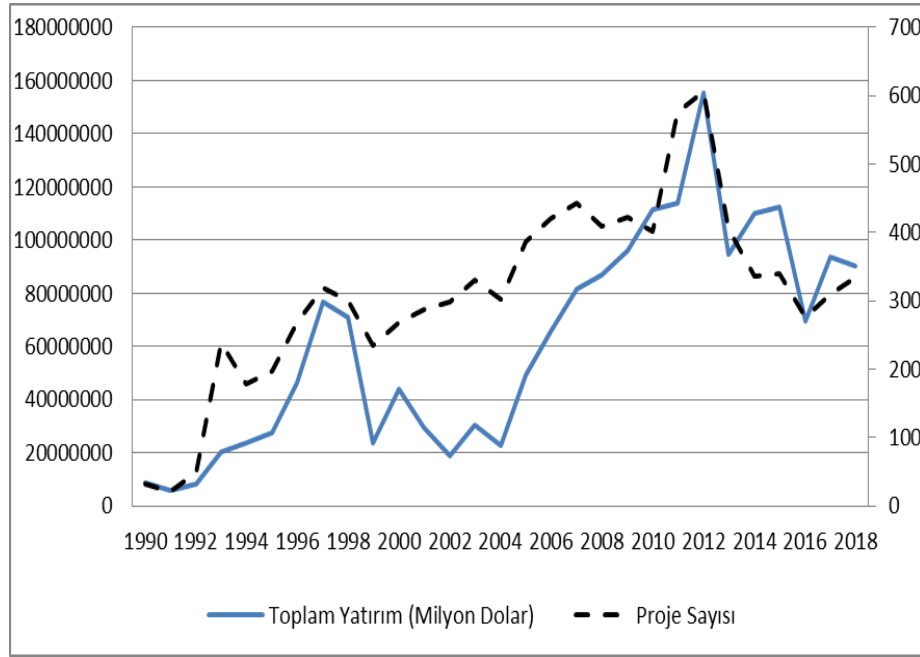
KÖİ yaklaşımı her ne kadar geç 1990'larda geniş ölçüde uygulansa da kamu altyapılarında özel yatırım Avrupa Ülkelerinde 18. Yüzyıldan beri

görülmektedir (Tang, Shen ve Cheng, 2010). Bu alanda uygulamaya konulan ilk sistemli program, KÖİ'lerin teşvik edilmesi amacıyla 1992'de İngiltere'de kurulan Özel Sektör Finansmanı Girişimi (PFI)'dir (Hall, 2008).

KÖİ'ler 1990'ların sonundan itibaren sağlık eğitim ve askeri projeler başta olmak üzere giderek daha da yaygın hale gelmiştir. Dünyada KÖİ projeleri 90'lardan itibaren hem proje sayısı hem de yatırım miktarı itibariyle artan bir eğilim göstermiştir. 1990-2018 döneminde altyapı yatırımlarına ilişkin KÖİ'lerin genel seyri şekil 2.1.'de yer almaktadır.

Şekil 2.1: 1990-2018 Döneminde Kamu Özel İşbirliği Yatırımları

Kaynak: World Bank, 2019a.

Şekil 2.1'den de anlaşılacağı üzere hem proje sayıları hem de yatırım tutarları bakımından belirli dönemlerde azalmalar olmakla birlikte 2012 yılına kadar KÖİ'lere ilişkin genel bir artış trendinden bahsedilebilir. 2012 sonrasında ise proje sayıları ve yatırım tutarları yüksek olmakla birlikte bir yavaşlama eğilimi görülmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre 1990-2018 döneminde altyapı yatırımlarına ilişkin enerji, bilgi ve iletişim teknolojileri, taşıma ve su-kanalizasyon temel sektörlerine ilişkin projelerin sayısı 7124'dür. Bu projelerin yatırım tutarı ise 1.772.649.000\$ olmuştur. Bu dönemde en yüksek yatırım enerji temel sektörü altında yer alan elektrik alt sektöründe gerçekleşmiştir. Düşük gelirli ülkelerde gerçekleştirilen KÖİ'ler proje sayıları itibariyle toplam projelerin %3,45'i, bu projelere yapılan yatırımların ise % 1,3'ü civarındadır (World Bank, 2019a).

1990-2018 döneminde dünyada KÖİ projeleri ve bunlara yapılan yatırım tutarları bakımından ilk sıralarda gelen 10 ülke tablo 2.1'deki gibidir.

Tablo 2.1: 1990-2018 Döneminde KÖİ Proje ve Yatırımları

Ülke	Proje Sayısı	Ülke	Yatırım Tutarı (Milyon \$)
Çin	1525	Brezilya	391.664
Hindistan	1017	Hindistan	264.726
Brezilya	942	Çin	194.276
Rusya Federasyonu	347	Türkiye	144.099
Meksika	320	Meksika	87.611
Türkiye	226	Rusya Federasyonu	73.178
Kolombiya	184	Endonezya	67.152
Tayland	170	Filipinler	56.929
Peru	153	Malezya	51.857
Filipinler	152	Kolombiya	46.696

Kaynak: World Bank, 2019b. (Erişim Adresi: <http://ppi.worldbank.org/snapshots/rankings>. Erişim Tarihi:23.05.2019)

Tablo 2.1'den de anlaşılacağı üzere KÖİ'lerde gelişmekte olan ülkeler oldukça önemli bir yere sahiptir. Çin, Hindistan ve Brezilya hem proje sayıları hem de yatırım tutarları bakımından 1990-2018 döneminde Dünyada KÖİ'lerin en çok uygulandığı üç ülke olmuştur.

Türkiye 1990-2018 döneminde Dünyadaki KÖİ projeleri bakımından 226 projeye 6. sırada yer almaktadır. Yatırım tutarları bakımından ise Brezilya, Hindistan ve Çin'in ardından 144.099 milyon \$ ile 4. sırada yer almıştır.

3. KÖİ'lerin Avantajları ve Dezavantajları

KÖİ'lerin Geleneksel Kamu Alımlarına tercih edilmesinde sahip oldukları avantajlar ve dezavantajlar belirleyici bir rol üstlenmektedir. Tang ve diğerlerine (2010) göre KÖİ yaklaşımının en temel avantajlarından biri pek çok yolla kaynak tasarrufu sağlanmasına imkân vermesidir. KÖİ projeleri, özel sektör ile kamu sektörü arasında ileriye dönük belli taahhütleri içerdiği için bünyesinde avantajları bulundurmasının yanında bazı riskleri de bulundurmaktadır. KÖİ'lerin en önemli avantajı parasal değer yaratımıdır. Parasal değer yaratımı bir projenin, geleneksel kamu alımlarıyla yapılandan daha az maliyetle ya da aynı maliyete daha üst nitelikte yapılması olarak ifade edilebilir (Herpen, 2002).

Özel sektörün sahip olduğu tecrübe ve yönetim becerilerinin kamuya aktarılmasını sağlayan KÖİ projeleri, yatırım ortamının iyileşmesine ve

verimlilik artışına da katkıda bulunabilir. Özel sektörün kamu projelerine disiplin getirmesi suretiyle maliyet artışı ve proje ertelemelerine ilişkin riskler etkin bir şekilde ortadan kaldırılabılır (Tang ve diğerleri, 2010; Ho, 2006). KÖİ yaklaşımının uygulanmasıyla, Tang ve diğerlerine (2010) göre kaynakları etkin kullanma ve kaynak tasarrufu sağlamaya dönük avantajlarının yanı sıra iktisadi ortamın iyileştirilmesine dönük katkılar da sağlanabilir.

Kamu hizmetlerinin sunumunda eksikliklerin oluşmasına neden olan hususlardan birisi de bu hizmetlerin sunumu için gerekli olan sermayenin doğru yönlendirilememesidir. Bu eksikliklerin giderilmesi bakımından özel sektörün sermaye etkinliğini sağlamadaki kapasitesinden ve birikiminden faydalanılması kamu hizmetlerinin sunumunda etkinliği artırıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir (World Bank, 2016b).

Kamu otoriteleri için KÖİ'lere girişten birçok yarar sağlanması beklenir. Kamu sektörü finansal olarak çeşitli kısıtlara sahipken özel firmalar sermaye piyasalarına erişimde daha büyük bir kapasiteye sahiptir. Özel sektör; ölçek ekonomileri, finansal yenilik, daha büyük bir kaldırma kapasitesi ve yalnızca asıl gelirden ziyade öngörülen gelirin monetizasyonuna ilişkin imkânlar sunabilir (Power, Burris, Vadali ve Vedenov, 2016).

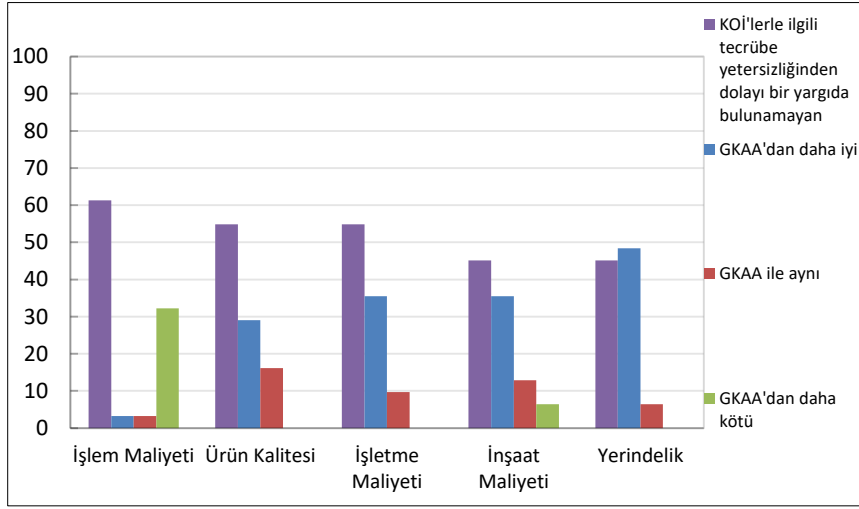
KÖİ modeliyle kamu kaynağı yerine özel girişimlere ait sermayenin doğrudan altyapı projelerine yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük altyapı yatırımlarının tamamlanmamış olması bu tarz projelerde sık sık finansman sorunuyla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bu durumda mevcut sermayenin kamu hizmetlerinin sunumuna yetmemesinin, artan devlet borçları ve bütçe açıklarıyla sonuçlanacağı ifade edilebilir. Sonuç olarak büyük altyapı projelerinin gerçekleştirilerek sosyal refah artışı sağlanması ve finansman sorunu arasındaki açmazın giderilmesinde KÖİ'lerin önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu model ihtiyaç duyulan yatırımların finansmanı için devlet kaynaklarının kullanımında tasarruf sağlar. Kamu gelir-harcama dengesi üzerindeki olumlu etkileriyle KÖİ uygulamaları bütçe açıklarını da düşürebilir. Özellikle büyük sermaye gerektiren projelerin KÖİ uygulamalarıyla yapılmasının kamu sektörü üzerinde ciddi maliyet avantajlarının yakalanmasına katkıda bulunacağı söylenebilir (Herpen, 2002). Ancak bu avantajlarına rağmen KÖİ'lerin borçlanma maliyetlerinde yani faiz oranlarında artışa neden olması ve projelere sağlanan kamu garantileri nedeniyle katlanılan maliyetler bütçe açıkları üzerinde ters bir etkiye neden olabilir.

Yapım aşamasından sonra işletmesinin de üstlenildiği KÖİ modellerinde, yapım aşamasının daha hızlı ve kaliteli bir şekilde yürütülmesi bu modellerin önemli bir avantajı olarak görülebilir (Teker, 2008).

Şekil 3.1'de bazı OECD üyesi ülkelerle ilgili yapılan KÖİ ve Geleneksel Kamu Altyapı Alımlarıyla (GKAA) ilgili karşılaştırma yer almaktadır.

Şekil 3.1: Bazı OECD Ülkelerinde Çeşitli Boyutlarıyla Geleneksel Kamu Altyapı Alımları-KÖİ Karşılaştırması

Kaynak: OECD, 2013.

Ülkelerin % 3.2'si işlem maliyetleri bakımından KÖİ'lerin GKAA'lardan daha iyi olduğunu düşünmektedir. % 32.3'ü ise daha kötü olduğunu düşünmektedir. Ürün kalitesi açısından değerlendiren ülkelerin % 29'u GKAA'lardan daha iyi, % 16.1'i ise aynı olduğunu düşünmektedir. İşletme maliyetleri bakımından ülkelerin % 35.5'i daha iyi olduğunu, % 9.7'si aynı olduğunu ifade etmektedir. İnşaat maliyetleri bakımından ülkelerin % 35.5'i KÖİ'lerin daha iyi olduğunu, % 6.5'i ise daha kötü olduğunu düşünmektedir. Ülkelerin % 48.4'ü ise KÖİ'lerin yerindelik bakımından GKAA'lardan daha iyi olduğunu ifade etmiştir. KÖİ'lerle ilgili yeterli tecrübeye sahip olmadıkları için bir yargıda bulunamayan ülkelerin oranının yüksek olması da ülkelerin önemli bir bölümünde KÖİ'lerle ilgili yeterli tecrübe ve bilgi birikimine ulaşılamadığına işaret etmektedir.

KÖİ'ler pek çok avantajlarının yanı sıra bazı dezavantajlara da sahiptir (Hall, 2008; Herpen, 2002; World Bank, 2016b). Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Özel sektörle işbirliği neticesinde sunulan sağlık hizmetlerinde ekonomik amaçlar sosyal amaçların önüne geçebilir,
- 2) KÖİ modeline ilişkin sözleşmelerin karmaşık olması sözleşme tasarımının ve yönetiminin profesyonellerce yapılmasını gerektirmekte ve dolayısıyla modelin uygulama alanını sınırlandırabilir,
- 3) Yeterli birikim ve tecrübe sahibi olunmaması modelin başarı olasılığını azaltmaktadır,
- 4) Uzun vadeli olarak düzenlenen KÖİ sözleşmeleri üstlenilen riskler nedeniyle genel bütçe esnekliğinin azalmasına ve yatırım planlamasının daha karmaşık hale gelmesine neden olabilir,

5) Kaynakların bir kısmının özel sektörde borçlanılarak elde edilmesi maliyetlerin yükselmesine neden olabilir.

KÖİ'leri dezavantajlı hale getiren diğer hususlar da risklerin iyi yönetilememesi ve verilen garantiler nedeniyle izleyen yıllarda bütçe üzerinde oluşacak ilave yüklerdir.

4. Türkiye'de Uygulanan Kamu Özel İşbirliği Modelleri ve Maliye Politikasına Etkisi

Ülkemizde özel sektör ve kamu arasındaki işbirliği tarihsel olarak Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır.

1980'lerde hızla yükselen liberalleşme politikalarıyla birlikte bütçe imkânlarındaki sınırlılık, dış borçlanma kapasitesindeki yetersizlik ve kamu hizmetlerini sunan birimlerin verimlilik düzeyiyle karşılayamadıkları altyapı hizmetleri nedeniyle gelişmekte olan piyasa ülkeleri uluslararası finans piyasalarından yararlanmaya dönük adımları ön plana çıkarmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkelerle benzer bir süreci yaşamıştır. Liberalleşme politikalarıyla birlikte toplumsal refahı artırmaya dönük çalışmalar hız kazanmıştır. Bu bağlamda özellikle altyapı yatırımları, toplumsal refah artışı ve kamu hizmetlerine olan ihtiyacın karşılanması bakımından önemli bir rol üstlenmiştir.

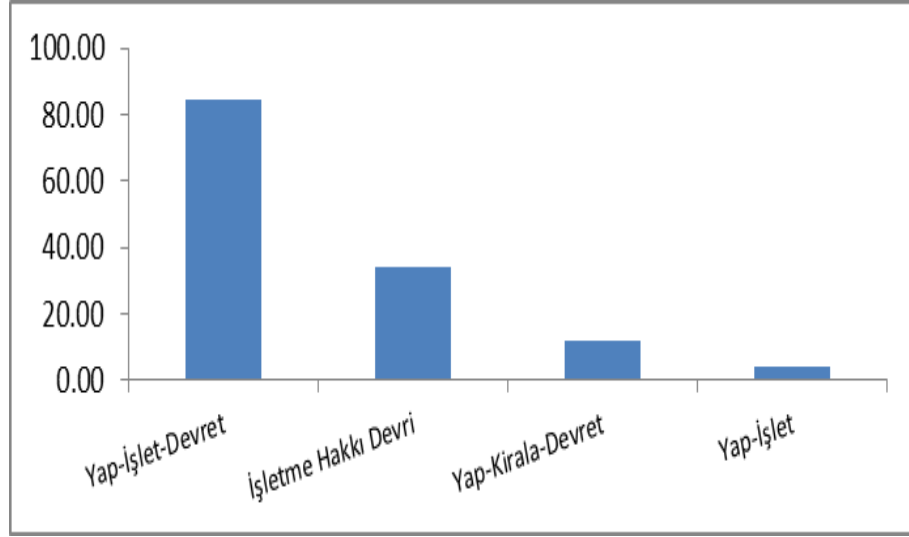
KÖİ'lere kalkınma planlarında da yer verilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma planıyla yeni finansman yöntemlerinin geliştirilmesi ve etkin hale getirilmesi öngörülürken, Onuncu Kalkınma Planına göre ise kamu kaynaklarına ek olarak sağlık yatırımlarının da KÖİ uygulaması ile yapılması amaçlanmıştır.

Küreselleşme olgusu kamu hizmetlerinin piyasalaşmasında ve KÖİ'lerin uygulama alanlarının artmasında etkili olmuştur (Şahin ve Uysal, 2012).

KÖİ modelleri kullanılarak yapılan sözleşmeler Şekil 4.1'de gösterildiği gibidir. Şekil 4.1'den de görüleceği üzere sözleşme büyüklüğü itibarıyla KÖİ projelerinde en büyük tutarı Yap-İşlet-Devret modeli teşkil etmiştir. Yap-İşlet-Devret modeli yaklaşık 84.75 milyar \$'lık sözleşme değeriyle KÖİ uygulamalarında en çok tercih edilen model olmuştur. 34.22 milyar \$ tutarındaki sözleşme değeriyle İşletme Hakkı Devri 2., 11.71 milyar \$ tutarındaki sözleşme değeriyle Yap-Kirala-Devret 3. ve 4.20 milyar \$'lık sözleşme değeriyle Yap-İşlet modeli 4. sıradaki KÖİ modeli olmuştur.

Şekil 4.1: Sözleşme Modellerine Göre KÖİ'ler (Milyar \$)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2018.

Kamusal hizmetlerin yüksek kalitede ve en düşük maliyetle toplum kesimlerine nasıl sunulabileceği önemli bir sorundur. Bu soruna çözüm bulma çalışmalarında hem gelişmiş hem de gelişen ekonomilerde KÖİ'ler önemli fırsatlar sunmaktadır.

Pek çok faktör uygulanan KÖİ modellerinde meydana gelen artışta etkili olmuştur. Bu faktörleri mikro ve makroekonomik faktörler olarak ikiye ayırabiliriz. Kamu harcamalarında etkinlik ve etkililiğin mikro ekonomik faktörlerle, kamu yatırım kaynaklarının bulunabilirliği ve bütçelerin ise makroekonomik faktörler ile ilgili olduğu söylenebilir (Maskin ve Tirole, 2007).

2008-2009 küresel krizi küreselleşmenin aksine hükümetler üzerinde bir takım olumsuz etkilere yol açarak KÖİ projelerindeki artışın yavaşlamasına neden olmuştur. Kriz mali alanda daralmaya ve buna bağlı olarak da alt yapı yatırımlarına bütçeden ayrılan fonların azalmasına, uzun vadeli borçlarda vade süresinin azalmasına ve maliyetlerin yükselmesine ve altyapı hizmetlerine olan talepte de daralmaya neden olmuştur (Cuttaree ve Mandri-Perrott, 2010).

4.1. Maliye Politikası Araçlarına Olan Etkiler

Devlet bütçesi ve kapsadığı unsurların tamamı maliye politikası araçları olarak ifade edilebilir (Erdem, Şenyüz ve Tathoğlu, 2003).

Maliye politikası araçlarını iki grupta incelemek mümkündür. Birinci grupta; vergi politikası, borçlanma politikası, borç yönetimi politikası ve diğer gelirlerin yer aldığı kamu gelirleri yer alırken ikinci grupta ise reel

harcamalar ve transfer harcamalarının dahil olduğu kamu harcamaları bulunmaktadır (Kuş, 2008).

4.1.1. Vergiler ve KÖİ Uygulamaları

KÖİ projelerinde devlet yüksek maliyetli projelerin gerçekleştirilmesini sağlamak için bazı vergi istisnaları sağlamaktadır. KÖİ'lerle ilgili olarak 3996 sayılı Kanun, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı¹, Bütçe Kanunu² ve çeşitli vergi kanunlarıyla önemli teşvik ve yardımlar sağlanmaktadır. Ayrıca Başbakanlık tarafından hazırlanan 1999/6 sayılı Genelge³ ile 2000 Yılı Yatırım Programı Hazırlama Esasları belirlenerek YİD (Yap-İşlet-Devret) ve Yİ (Yap-İşlet) modellerine ağırlık verileceği açıklanmıştır (Yerlikaya, 2002). 3996 Sayılı Kanun (m. 12) ve 94/5907 sayılı BKK (Bakanlar Kurulu Kararı) (m.41) uyarınca, YİD modeli çerçevesinde yapılan yatırımlarla ilgili yapılan işlemler harçlardan ve damga vergisinden istisna edilmiştir⁴. KÖİ projelerini teşvik etmek amacıyla 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun geçici 29. Maddesiyle bazı istisnalar getirilmiştir⁵. Söz konusu istisnaların uygulanmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi yetkisi de Maliye Bakanlığı'na bırakılmıştır.

YİD modeline dayalı projelerde başarılı sonuçların ortaya çıkabilmesi için vergi teşvikleri getirilebilir. KDV istisnası uygulamasıyla YİD modeline dayalı projelerin gerçekleştirilmesi sürecinde yapılan mal teslimi ve hizmet ifalarının KDV dışında tutulması suretiyle maliyet avantajı sağlanmasının hedeflendiği ifade edilebilir (Erdem, 2012). KÖİ'ler vasıtasıyla kamu hizmetleri ve altyapı yatırımlarının bir kısmının özel sektör tarafından üstlenilmesi bütçe açıklarını azaltıcı pozitif bir etkiye sahipken, uygulanan istisna ve muafiyetler nedeniyle oluşabilecek vergi kayıpları da bütçe açıklarını artırıcı negatif bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda bütçe üzerindeki net etkinin de ölçülmesi gerekmektedir.

4.1.2. Borçlanma ve KÖİ

Kamu sektörü yürütmüş olduğu hizmetlerin sunumunu vergiler gibi asli finansman kaynaklarıyla yerine getirmediği durumlarda borçlanma gibi alternatif finansman kaynaklarına yönelmektedir. Kamu hizmetlerinin sunumunda borçlanma yoluna gidilmesi risk artışına neden olduğundan vergi gibi asli finansman kaynaklarıyla karşılanamayan yatırım hizmetlerinin finansmanında KÖİ uygulamaları önemli hale gelmiştir. Ancak kamu borç ve açığı üzerinde KÖİ'lerin etkilerinin net bir şekilde ölçülememesi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

1 R.G, T. 25.07.1995, S. Mükerrer 22354 Makro Ekonomik Politikalar ve Reaksiyonlar: 3- Yatırım Politikaları

2 15.11.1998 tarih ve 23524 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1999 yılı Bütçe Programında "15. Altyapı Hizmetlerinde yapısal Değişim Projesi" başlığında YİD ile ilgili amaçlar konulmuştur.

3 R.G; T. 07.07.1999, S. 23784

4 3996 Sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtılması Hakkında Kanun, Madde 12

5 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu Geçici 29. maddesi, Erişim Tarihi:16.06.2015, Resmi Gazete Tarihi: 2/11/1984

KÖİ projelerinin doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi, şeffaflığın sağlanması ve kamunun katlandığı maliyetlerin de ortaya konulması bakımından KÖİ'lerin borçlanma ve kamu açığı üzerindeki etkilerinin ölçülmesi gerekir. Bu bakımdan Eurostat KÖİ'lerin borçlanma ve kamu açığı üzerindeki etkilerini ölçmek için iki temel kural benimsemiştir: 1) KÖİ projelerine yapılan sermaye yatırımlarının kamu harcaması olarak hesaplanması ve dolayısıyla kamu açığına/fazlasına eklenmesi, 2) KÖİ projelerinde yatırımı finanse etmek için yapılan borçlanma senedi ihraçlarının (proje bonoları gibi) tamamının genel kamu borcuna eklenmesi (EPEC, 2010).

Özel sektör tarafından yapılan borçlanma KÖİ uygulamalarını daha riskli ve maliyetli hale getirmektedir. Kamu sektörü ile karşılaştırıldığında, özel sektörün yeni finansman kaynaklarına erişimi ödenecek faizleri artırarak yatırım maliyetlerinin de artmasına neden olmaktadır (Hall, 2008, s. 13-16). Genel ekonomik koşullardaki belirsizlikler ve algılanan riskler, pek çok ülkede genellikle özel şirketlerin kamu sektörüne oranla daha yüksek borçlanma maliyetlerine katlanmasına neden olmaktadır (Hall, 2010, s. 7). Genellikle ödünç verilebilir fonları ellerinde bulunduranlar özel sektöre kıyasla devlete daha düşük oranda borç vermektedir. Bunun da temel nedeni özel sektörün borçlarını çevirmekte güçlükle karşılaşabilecek olmasıdır. Borç verenler proje başarısızlıkları durumunda devletin gelir kayıplarını vergi vb. yollardan karşılayabileceğini ancak özel sektörün böyle bir durumunun söz konusu olmadığını bilirler (Sadka, 2006).

Genellikle bankaların özel sektöre uzun vadeli borç vermede daha az istekli olması da şirketlerle devletlere uygulanan faiz oranları arasındaki farkın giderek artmasına neden olmuştur. Örneğin 2009'un ortalarında Avrupa'da şirketler devletlere göre % 4 daha fazla faiz ödemek durumunda kalmışlardır (Hall, 2010, s. 7). Alagöz ve Yokuş (2018) Türkiye'deki KÖİ projelerinde yatırımların % 25 öz kaynak % 75 civarında da döviz bazlı kredilerle finanse edildiğini tespit etmişlerdir. Bu durum borç düzeyi arttıkça ülkede borç problemlerine neden olmaktadır. Ayrıca öz kaynak kullanımları azaldıkça proje maliyetleri de artmaktadır.

Proje finansmanında yaşanan diğer bir sorun da banka mevduatlarıyla sözleşme süreleri arasındaki vade uyumsuzluğudur. Türkiye'de mevduat toplayan ticari bankaların mevduatlarının yapıları büyük oranda kısa ve orta vadeli (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK], 2013). Bu nedenle ticari bankalar uzun vadeli (25-30 yıllık sözleşme süreli) büyük yatırım tutarlarına sahip projeleri finanse ederken vade uyumu konusunda sıkıntıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Sonuç olarak KÖİ uygulamaları devlete kendi bütçesini ya da borçlanma olanaklarını kullanarak yapacağı büyük yatırım projelerini, özel sektör kaynaklarını ve birikimini de kullanmak suretiyle gerçekleştirme imkânını vermektedir.

4.1.3. Kamu Harcamaları ve KÖİ

Kamu harcama büyüklükleri kapsama dahil edilecek birimlere de bağlı olarak, zamana ve yere göre değişiklik gösterebilmektedir (Türk, 2011). Genellikle geleneksel kamu fonlarının büyük bir kısmı altyapı yatırımlarına ayrılmaktadır. Alt yapı projelerinin gerçekleştirildiği KÖİ uygulamalarının finansmanında kullanılabilir mekanizmalar çeşitlilik arz etmektedir. KÖİ uygulamaları; kamu fonları, şirket fonları, proje finansmanı, ticari bankalar, sermaye piyasaları, altyapı fonları, ihracat kredi ajansları, kalkınma finans kurumları, çok taraflı yardım ajansları ve çok taraflı kalkınma bankaları gibi çeşitli finansman mekanizmaları kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu finansman biçimleri kamuya, mali imkânsızlıklar nedeniyle gerçekleştirilemeyen önemli alt yapı yatırımlarının yapılması konusunda önemli imkânlar sunmaktadır.

2006-2017 döneminde GSYİH, KÖİ yatırımları, özel yatırımlar ve kamu yatırımları Tablo 4.1’de yer aldığı gibidir.

Tablo 4.1: 2006-2017 Döneminde GSYİH*, KÖİ Yatırımları**, Özel Yatırımlar*** ve Kamu Yatırımlarının*** Seyri

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıllar	GSYİH	Kamu Yatırımları	Özel Yatırımlar	Toplam Yatırımlar	KÖİ Yatırımları ⁶
2006	789.228	28.463	197.949	226.412	37
2007	880.461	32.525	214.878	247.403	485
2008	994.783	39.061	228.017	267.077	1.003
2009	999.192	39.173	184.394	223.566	227
2010	1.160.014	47.003	241.470	288.473	11.178
2011	1.394.477	53.247	338.137	391.383	3.343
2012	1.569.672	60.108	368.724	428.832	4.703
2013	1.809.713	78.165	438.044	516.209	47.272
2014	2.044.466	80.433	510.309	590.742	5.761
2015	2.338.647	95.271	599.516	694.787	2.185
2016	2.608.526	105.822	658.839	764.661	12.700
2017	3.104.907	134.463	797.407	931.870	16.739

Kaynak: TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (Erişim Tarihi: 24.12.2018)

⁶ TC Strateji ve Bütçe Başkanlığının aylık ortalama kur verileri esas alınarak TL’ye dönüştürülmüştür.

<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/tab3-D12-%C3%96V%C4%B0Z-KURLARI-2.xls>

*<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/TABLO-1-8-2009-BAZ-YILLI-GAYR%C4%B0-SAF%C4%B0-YURT%C4%B0%C3%87%C4%B0-HASIL-2.xls>

**https://koi.sbb.gov.tr/Rapor/PKT_Yil.aspx

**<http://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz>

GSYİH'deki artışa paralel olarak hem kamu yatırımları hem de özel yatırımlarda 2006-2014 döneminde bir artış trendi görülmektedir. KÖİ yatırımlarındaki artış kamu yatırımlarına oranla özellikle 2010-2014 arası dönemde ivme kazanmış ve ciddi boyutlara ulaşmıştır. Özellikle 2013 yılında uygulamaya konan büyük altyapı projelerinin de etkisiyle kamu yatırımlarının yarısından fazla bir KÖİ yatırımı gerçekleşmiştir.

Kamu harcamasının ekonomide yaratabileceği etkiler çeşitli alanlarda olabilmektedir. Kamu harcamaları ekonomik ve sosyal hayatta çeşitli etkilere sahiptirler. Kamu harcamalarının makroekonomik etkisi, çarpan mekanizması ve hızlandıran prensibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik etkisi ise, üretim, tüketim, gelir dağılımı, devri hareketler, tam çalışma üzerindeki etkileri olarak sayılabilir (Türk, 2011).

Ekonominin üretim kapasitesinin artırılabilmesi için otoban gibi büyük altyapı yatırımlarına öncelik verilebilir. Bu bağlamda, daha yüksek bir mali çarpan ortaya çıkabilir (Sylvain ve Wilson, 2012).

Bir proje sayesinde çarpan katsayısının büyüklüğüne bağlı olarak gelir artışı olacaktır. Devlet KÖİ projeleriyle bir sözleşme imzaladığında dolaylı olarak kamu harcaması yapmaktadır. Yani özel sektörün bilgi, birikim ve becerisini kullanan devlet kamu harcaması yaparak ekonomide bir genişleme gerçekleştirmiş olacaktır.

4.2. KÖİ Uygulamasının Yeni Mali Alan Oluşturması

Mali alanı kamu net borç stoku ile kamu borçlanma limiti arasındaki fark olarak ifade etmek mümkündür. Mali alan, hükümetin finansal pozisyonunda herhangi bir bozulmaya neden olmaksızın, ulaşılmak istenen amaca yönelik olarak hükümete bütçe olanakları çerçevesinde sağlanan kaynaklar şeklinde de tanımlanabilir (Şahin ve Uysal, 2012).

Mali alan oluşturma yöntemlerinden bazıları; kamu gelirlerinde artış sağlanması, hangi harcamalara öncelik verileceğinin belirlenmesi, KÖİ modellerinin kullanılması, etkin bir borç yönetim yapısı oluşturulması, dış yardımlara erişim, senyoraaj gelirleri ve ekonomik kalkınmada sürdürülebilirliğin sağlanması şeklinde sıralanabilir (Kesik, Berksoy ve Şahin, 2014).

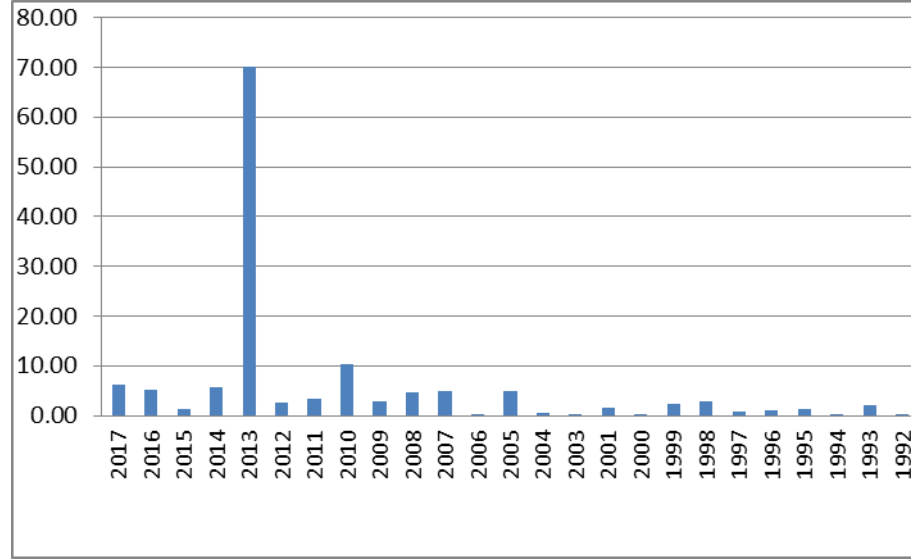
Mali alan, bir ülkenin borçlarını ödeyebilme olanağı ve ödeyememe sınırı arasındaki fark şeklinde tanımlanabilir. Kayalidere (2014)'ye göre aslında bu farklı tanımlar tek bir tanım üzerinde birleşmektedir. Yani mali alan, orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir bütçe yapısının devam ettirilebilmesi ve

finansal durumda herhangi bir bozulmaya neden olmadan kamu harcamalarının finansmanı için ilave kaynak oluşturabilmesidir.

Şekil 4.2’de, 1992’den günümüze KÖİ modelleri temel alınarak gerçekleştirilen veya sözleşmeye esas büyüklük değerleri itibariyle toplam yatırım projelerinin tutarları verilmiştir. En fazla artış 2010-2013 arasında gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise 70 milyar doları geçmiştir.

Şekil 4.2: 1992-2017 Döneminde Sözleşme Büyüklükleri İtibariyle KÖİ’ler (Milyar \$)

Kaynak: (Kalkınma Bakanlığı, 2018)

5. Sonuç

KÖİ’ler yatırım programlarının ve özellikle altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik olarak kullanılan geleneksel yöntemlere alternatif bir uygulama değil daha ziyade onların tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda KÖİ projeleriyle yeni mali alan oluşturulmasına katkı sağlayarak altyapı, ulaştırma, eğitim, sağlık gibi birçok alanda yapılması gereken büyük çaplı kamu hizmetlerini gerçekleştirme konusunda ilerleme kaydedilmesine olanak sağlanabilir. Ayrıca KÖİ’lere dayalı finansman ve hizmet şekillerinin benimsenmesi kısa vadede mali kaynaklara olan ihtiyacın azaltılmasına da imkân sağlayabilir.

KÖİ ile yürütülen altyapı projelerinde büyük kamusal dışsallıklar söz konusuysa o zaman hükümetin mali desteği uygun bir tercih olabilir. KÖİ projelerinden öncelik sırasına göre yüksek finansman bulma potansiyeli olanlar ve yalnızca ekonomik olarak yapılabilir projelerin tercih edilmesi gerektiği söylenebilir.

Türkiye’de KÖİ’ler son yıllarda kamu hizmetlerinin genişlemesine ve hizmet kalitesinin iyileşmesine önemli katkılar sunmuştur. Türkiye örneği özellikle finansmana erişim konusunda sorunlar yaşayan gelişmekte olan ülkelerdeki

büyük finansman kaynağı gerektiren altyapı yatırımları için KÖİ modellerinin uygulanabilir olduğuna işaret etmektedir. Türkiye’de özellikle büyük finansman kaynağı gerektiren altyapı yatırımlarında oldukça sık kullanılan KÖİ modelleri son yıllarda hem proje sayısı bakımından hem de yatırım tutarları bakımından önemli büyüklüklere ulaşmıştır. Bu durum bir yönüyle ekonomik aktivitenin artmasına olanak sağlayarak yeterli kamu finansman kaynağı bulunmadığı durumlarda bütçe üzerindeki yükün artmamasına olanak sağlarken, diğer yönüyle ise özellikle projelerde özel sektörün kullanmış olduğu öz kaynağın oranına göre özel sektör borçlanmasının artmasına ve borç problemlerine neden olabilmektedir. Ayrıca kamu garantilerinin de izleyen bütçe dönemlerinde bütçe üzerinde negatif etkiler üretmesi beklenebilir.

KÖİ projelerinde optimum risk transferi yapılmadığı durumlarda KÖİ, geleneksel yöntemle yapılan kamu yatırımlarına nazaran kamu hizmetlerinin daha pahalıya ve düşük kalitede sunulmasına neden olabilir.

Sonuç olarak KÖİ projelerinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi ve tamamlanabilmesi bakımından; projeye ilişkin hazırlanan yapılabirlik etütlerinin nitelikli olması, karşılaşılabilecek risklerin doğru olarak tanımlanması ve bu risklerin dağıtılmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca klasik yöntemler ile KÖİ’lerin karşılaştırmalı analizlerinin yapılması, ihale sistemlerinin şeffaflık ve rekabete dayalı bir hale getirilmesi, projelerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması ve özellikle altyapı projelerine yönelik yeni finansman kaynakları belirlenmesi ve bunların çeşitlendirilmesi de büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Alagöz, M. ve Yokuş T. (2017). Kamu özel işbirliği (KÖİ) yatırımları ve ekonomik illüzyon etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (32), 115-122.

Alagöz, M. ve Yokuş T. (2018). Kamu özel işbirliği yatırımları ve dış borç ödeme projeksiyonu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(3), 867 - 889.

Arata, M.; Petrangeli, M. & Longo, F. (2016). Innovative approaches to implement road infrastructure concession through public-private partnership (PPP) initiatives: A case study. *Transportation Research Procedia*, 14 (2016), 343-352.

BDDK. (2013). Türk bankacılık sektörü genel görünümü raporu. Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.

Boz, S.S. (2013) Kamu özel işbirliği (PPP) modeli. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 277-332.

Brenck, A., Beckers, T., Heinrich, M., Hirschhausen, C. V. (2005). Public-private partnerships in new EU member countries of Central and Eastern Europe. EIB Papers. Volume 10. n°2/2005, 82-111. (Erişim Adresi: https://www.eib.org/attachments/efs/eibpapers/eibpapers_2005_v10_n02_en.pdf)

Cuttaree, V. and Mandri-Perrott, C. (2010). Public-private partnerships in Europe and Central Asia. Washinton D.C.: The World Bank.

Çınar, N.F., Türkoğlu, Ç. ve Tütünsatar, A. (2017). Kamu-özel ortaklığı/işbirliği modeli ve sağlık hizmetlerinin sunumunda hizmet memnuniyetinin ölçülmesi: Entegre sağlık kampüsleri (şehir hastaneleri) için bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), 215-232.

Emek, U. (2009). Karşılaştırmalı perspektiften kamu özel İşbirlikleri: Avrupa Topluluğu ve Türkiye. *Rekabet Dergisi*, 10(1), 7-53.

Emek, U. (2015). Turkish experience with public private partnerships in infrastructure: Opportunities and challenges. *Utilities Policy*, 37 (2015), 120-129.

Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2003). Kamu maliyesi. İstanbul: Ekin Kitapevi.

Erdem, T. (2012, Mayıs). Yap-İşlet-Devret modeli kapsamındaki yatırımlara yönelik olarak getirilen KDV istisnası. Erişim adresi: <http://www.vmhk.org.tr/wp-content/uploads/2012/05/Tahir-Erdem-Yap-İşlet-Devret-Modeli.pdf>

European Commission. (2004). Green paper on public-private partnerships and community law on public contracts and concessios (COM(2004) 327 final).

EPEC (European PPP Expertise Centre). (2010). Eurostat treatment of public-private partnerships purposes, methodology and recent trends. Erişim adresi: <https://library.pppknowledgelab.org/documents/4297/download>

EPEC. (2016). Blending EU structural and investment funds and PPPs in the 2014-2020 programming period guidance note. Erişim adresi: http://www.eib.org/attachments/epec/epec_blending_ue_structural_investment_funds_ppps_en.pdf

Ferroni, M. & Castle, P. (2011). Public-private partnerships and sustainable agricultural development. *Sustainability*, 3(7), 1064-1073; doi:10.3390/su3071064.

Hall, D. (2008). Critique of PPPs. A report commissioned by the European Federation of Public Service Unions. Erişim adresi:

<https://www.epsu.org/sites/default/files/article/files/PPPs-crit-finalLAYOUT-2.pdf>

Hall, D. (2010). More public rescues for more private finance failures - A critique of the EC communication on PPPs. Public Services International Research Unit. Erişim adresi: <http://www.psir.org/sites/default/files/2010-03-PPPs.doc>

Herpen, G.W.E.B. van. (2002). Public private partnerships, the advantages and disadvantages examined. Publication of: Association for European Transport.

Ho, S.P. (2006). Model for financial renegotiation in public-private partnership projects and its policy implications: game theoretic view. *Journal of Construction Engineering and Management*, 132 (7), 678-688.

Kalkınma Bakanlığı. (2014). Kamu özel işbirliği özel ihtisas komisyonu raporu.

Kalkınma Bakanlığı. (2016). Dünyada ve Türkiye’de KÖİ uygulamalarına ilişkin gelişmeler. Yatırım programlama, izleme ve değerlendirme genel müdürlüğü.

Kalkınma Bakanlığı (2018). Erişim tarihi: 26.04.2018. Erişim adresi: <https://koi.kalkinma.gov.tr>

Kayalıdere, G. (2014). Mali alan ve kamu maliyesi perspektifinden mali alan oluşturma yöntemleri. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kesik, A., Berksoy, T. ve Şahin, M. (2014). Mali alan teori-uygulama. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kuş, K. (2008). Vergi rekabeti – Vergi cenneti ilişkisi: Maliye politikası üzerine etkisi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Leahy, P. (2005). Lessons from the private finance initiative in the United Kingdom. EIB Papers. Volume 10. n°2/2005, 58-71. (Erişim Adresi: https://www.eib.org/attachments/efs/eibpapers/eibpapers_2005_v10_n02_en.pdf)

Maliye Bakanlığı. (2015). KÖİ uygulamalarının muhasebe işlemleri genel tebliği (Sıra No:45). Muhasebat Genel Müdürlüğü

Maskin, E.and Tirole, J. (2007). Public-private partnerships and government spending limits. *International Journal of Industrial Organization*, 26 (2008), 412-420.

Monteiro, R.S. (2005). Public-private partnerships: some lessons from Portugal. EIB Papers. Volume 10. n°2/2005, 72-81. (Erişim Adresi: https://www.eib.org/attachments/efs/eibpapers/eibpapers_2005_v10_n02_en.pdf)

Mota, J. and Moreira, A.C. (2015). The importance of non-financial determinants on public-private partnerships in Europe. *International Journal of Project Management*, 33, 1563-1575.

OECD (2008). Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2011). Hand Out From Lessons to Principles for the use of Public-Private Partnerships. 32nd Annual meeting of Working Party of Senior Budget Officials.

OECD. (2013). Government at a Glance 2013. Paris: OECD Publishing. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/gov_glance-2013-en.

Opara, M., Elloumi, F., Okafor, O. & Warsame, H. (2017). Effects of the institutional environment on public-private partnership (P3) projects: Evidence from Canada. *Accounting Forum*, 41:2, 77-95, DOI: 10.1016/j.accfor.2017.01.002

Power, G. J.; Burris, M.; Vadali, S. and Vedenov, D. (2016). Valuation of strategic options in public-private partnerships. *Transportation Research*, 90 (2016), 50-68. (<http://dx.doi.org/10.1016/j.tra.2016.05.015>)

Sadka, E. (2006). Public-private partnerships: A public economics perspective. International Monetary Fund, IMF Working Paper.

Sarısu, A. (2009). Kamu özel işbirlikleri. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Sylvain, L. and Wilson, D. (2012). Highway grants: roads to prosperity? *FRBSF Economic Letter*, 2012 (nov26), 1-5.

Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2012). Kamu maliyesine etkileri açısından kamu özel sektör ortaklıkları üzerine bir değerlendirme. *Maliye Dergisi*, 162, 155-174.

Tang, L.Y., Shen, Q., Cheng, E.W.L. (2010). A review of studies on Public-Private Partnership projects in the construction industry. *International Journal of Project Management*, 28 (2010), 683-694.

TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018) <http://www.sbb.gov.tr>, 24.12.2018.

Teker, D. L. (2008). Sağlık sektöründe proje finansman modelleri: Türkiye için bir model önerisi ve bir hastane projesinin fizibilite analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 37, 116-131.

Tekin P.Ş. (2017). Küresel kamu özel ortaklığı uygulamaları ve Türkiye sağlık sektörü açısından bir değerlendirme. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 16(2), 5-20.

Türk, İ. (2011). Kamu maliyesi. Ankara: Turhan Kitabevi.

Uz, A. (2007). Kamu özel ortaklığı/Public private partnership (Kavram ve hukuksal çerçeve). *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2, 1165-1182.

Kamu Özel İşbirliği Modellerinin Türk Maliye Politikası Bakımından Değerlendirilmesi

World Bank (2016a). World Bank Database. Erişim adresi: <http://pppirc.worldbank.org/public-private-partnership/sector>. 10.02.2016.

World Bank (2016b). World Bank Database. Erişim adresi: <http://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/ppp-objectives>, 10.02.2016.

World Bank (2019a). Private Participation in Infrastructure Database (Erişim Adresi: <http://ppi.worldbank.org/visualization/ppi.html#sector=&status=&ppi=&investment=®ion=&ida=&income=&ppp=&mdb=&year=&excel=false&map=&header=true>. Erişim Tarihi: 23.05.2019)

World Bank, (2019b). Private Participation in Infrastructure Database (Erişim Adresi: <http://ppi.worldbank.org/snapshots/rankings>. Erişim Tarihi: 23.05.2019)

Yerlikaya, G. K. (2002). Yap-İşlet-Devret modeli, hukuki mahiyeti ve vergilendirme. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1709/1742

**2018 Genel Seçimleri Odaklı TV'de Yayımlanan Siyasal
Reklamların Çekicilikler Bağlamında Analizi**

An Analysis of Political Advertisements Featured on the Basis of the
2018 General Elections in the Context of Attraction

Çiğdem ÇALAPKULU

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İletişim Fak.
Assist. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Communication
ccalapkulu@sakarya.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-3423-0440

Yasin BOZDEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Graduate Student, Institute of Social Sciences
yasinbozdemir@outlook.com
Orcid ID: 0000-0001-9052-0672

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 11.02.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 28.07-.2019
Yayın Tarihi / Published : 11.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ÇALAPKULU, Ç, BOZDEMİR, Y. (2019). 2018 Genel Seçimleri Odaklı TV'de Yayımlanan Siyasal Reklamların Çekicilikler Bağlamında Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1709-1742. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/525541>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

2018 Genel Seçimleri Odaklı TV'de Yayımlanan Siyasal Reklamların Çekicilikler Bağlamında Analizi

Öz

Demokratik toplumlarda girilen iktidar mücadelesinde vatandaşlara bilgi vermek, tutumlarını değiştirebilmek, ikna edebilmek amaçları doğrultusunda siyasi iletişim kaçınılmaz bir gerekliliktir. Siyasi iletişimin en önemli kollarından birisini siyasal reklamlar oluşturur. Seçim sonuçlarını etkileyen önemli değişkenlerden birisi de siyasal iletişim ve siyasal kampanyalardır. Siyasal iletişimin başarısını belirleyen en önemli faktörlerden birisi olan ikna, birçok farklı mesaj içeriği ile oluşturabilir. Seçim dönemlerindeki siyasal kampanyalarda kullanılan reklam çalışmalarında, ikna stratejilerinden çekicilikler yoluyla hedefteki seçmen kitlenin ikna edilebilmesi amaçlanır. Bu çalışmada, 24 Haziran 2018 genel seçimleri çerçevesinde milletvekilliği adaylıklarının resmi olarak açıklandığı 30 Mayıs 2018 tarihinden sonra ulusal kanallarda yayımlanan AKP/MHP/CHP/İYİ PARTİ ve SP adlı siyasi partilerin siyasal reklam filmlerinden öne çıkan her bir tanesi göstergebilimsel incelemeye tabi tutulmuştur. Bunun sonucunda incelenen reklamlardan elde edilen ikna bağlamındaki reklam çekicilik bulguları, sınıflandırılıp partiler özelinde analiz edilerek bu durumun 2018 genel seçim sonuçlarına yansımaları ve katkısı yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Siyasal Parti, İkna, Çekicilik, Seçim.

An Analysis of Political Advertisements Featured on the Basis of the 2018 General Elections in the Context of Attraction

Abstract

In the struggle for power in democratic communities, political communication is an inevitable necessity in line with the objectives of giving citizens information, changing their attitudes and persuading them. Political advertising is one of the most important branches of political communication. One of the important variables affecting election results is political communication and political campaigns. Persuasion, which is among the most important factors determining the success of political communication, can be formed with many different message contents. In advertising studies used in political campaigns during election periods, it is aimed to persuade the target voters via attractions which are among persuasion strategies. In the study, each of the prominent advertisements of the political parties named AKP/MHP/CHP/IYI PARTY and SP, which were featured on national channels after May 30, 2018 when deputyship nominations were officially announced within the frame of the general elections of June 24, 2018, was subjected to a semiotic analysis. As a result of that, findings of advertising attractions obtained from the advertisements analyzed within the scope of persuasion will be categorized and analyzed specific to the parties. Finally, the reflection and contribution of this condition to the results of the 2018 general elections will be interpreted.

Keywords: Political Communication, Political Party, Persuasion, Attraction, Election.

Giriş

1. SİYASET ve İLETİŞİM

İletişim hayatta insanlar için temel bir özellik olmakla birlikte, insan ile ilişkili olan her şeyde varlığını gösteren bir gereksinimdir. Antik Yunan’a kadar kökleri uzayan siyaset kavramı da ilk andan itibaren iletişim ile ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur. Siyasetin tanımı “devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış” olarak yapılmaktadır (TDK, 2018). Ünlü siyaset bilimci David Easton’a göre ise siyaset; “Maddi ve manevi değerlerin otoriteye dayalı dağıtılması sürecidir” (Fedayi, 2011: 4; Aktaran:Çavdar, 2018: 7).

Zamanla toplumlar gelişip, yönetim biçimleri çeşitlenip, siyaset sistematik bir disiplin halini aldığı anda, yöneten ve yönetilen algısı demokratik bir zeminde kendisine yer bulmuştur. Siyasal iletişim bu gelişmelerle birlikte paralellik göstermiş ve bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmıştır. Siyasal iletişimin birçok farklı tanımı bulunmaktadır. “Siyasal iletişim, politik tüm konuların siyasal aktörler, seçmenler ve kurumlar arasındaki iletişimidir” (Bostancı, 2015: 22; Aktaran:Dündar, 2018: 18). Farklılık arz eden özelliklere haiz olan kişilerin birbirlerini anlayabilme durumları “iletişim” olarak meydana çıkarken birbirinden farklı toplumsal ve kültürel değerlere sahip olan fertlerin aynı amaç için bir araya gelebilmelerine “siyaset” denilmektedir. Bu iki ayrı disiplinin aynı potada erimesi sonucu “siyasal iletişim” gün yüzüne çıkmıştır (Oktay, 2002: 7; Aktaran:Dündar, 2018: 17). Siyasi parti ya da aday gibi siyasal figürler, düşüncelerini belirli toplumlara, topluluklara benimsetmek amaçlı iletişim biliminden yararlanmaktadır. Bu durum, siyasallık ile iletişimin bağlantı noktalarının mercek altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Söz konusu gereklilik de akademik düzlemde siyasal iletişim dalını doğurmaktadır (Aziz, 2003: 3; Aktaran:Aydın ve Süslen, 2018: 151).

Siyasal iletişim, demokrasinin önem kazandığı gelişmiş toplumlarda varlığı daha çok hissedilen bir gereksinimdir. Bu doğrultuda Türkiye’de özellikle çok partili döneme geçişten sonra, günümüze kadar hızla gelişen ve önemi giderek artan bir ivmeye sahiptir. Siyasal iletişim özellikle seçim dönemlerindeki siyasal kampanyalar başta olmak üzere, toplum ve iktidar arasındaki süreklilik arz eden enformasyon ve etkileme özelliğine sahiptir. Siyasal iletişimin yararlandığı araçlar reklam, propaganda, halkla ilişkilerdir.

1.1. Siyasal Reklam

Bir siyasal kampanyada, siyasi aktörlerin seçmenler üzerinde aday veya parti nezdinde olumlu izlenim oluşturma, davranış değişikliği

gerçekleştirmek için mesaj oluşturma ve bu iletilerin seçmenlere ulaşması amaçlı medya üzerinde satın alım gerçekleştirilmesi, siyasal reklam faaliyetini ortaya çıkartmaktadır (Uztuğ, 2004: 315; Aktaran:Çötök ve Vodinalı, 2015: 503). Bir diğer tanıma göre siyasal reklam, seçmenler ile aday arasında köprü kurarak, azami sayıdaki seçmen tarafından adayın bilinirliğini arttırmak, aynı zamanda adayı rakiplere nazaran elverişli bir noktada konumlandırmak, asgari kaynaklar ile siyasal kampanyanın kazanımı için gerekli olan oy oranına ulaşmak için yararlanılan çabaların ifadesidir (Bongrand, 1992: 17; Aktaran:Balcı, 2006:m113). Reklamın farkındalık yaratmak, farklı kılmak, algı yaratmak, tutumları değiştirmek gibi temel özelliklerinin ikna kavramı ile ilintili olduğu bilinmektedir. Siyasal reklamlarda bu amaçlar ürün/hizmet temelinde değil; aday, parti, lider odaklı sağlanmak istenmektedir. İster ürün/hizmet reklamı ister siyasal reklam olsun reklamın özünde ikna temelli bir iletişim faaliyeti olduğu açıktır.

1.2. Reklamda İkna ve Çekicilik

“İletişim sürecinde ikna etme, alıcının tutum, inanç ve davranışlarını değiştirmeye yönelik gönderici tarafından gerçekleştirilen bilinçli girişimler şeklinde tanımlanır” (Bettinghaus ve Cody, 1994: 7; Aktaran:Aydın, 2010: 20). Reklamın özünde yatan ikna, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki temel noktanın birleşiminden meydana gelmektedir. İkna süreci, kişinin mevcut algısı ve eylemlerini yönlendirme bağlamında etkin rol oynamaktadır (Wells vd., 2006: 113; Aktaran:Aydın, 2010: 21). İkna ve iletişim birbirinden ayrılmaz kavramlardır. İknanın ortaya çıkması için kişiler arası iletişim sürecinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Söz konusu iletişim faaliyeti, karar kılınmış hedefler çerçevesinde gerçekleştirilir ise işlerlik kazanmaktadır. Bu iletişim süreci başlamadan iknanın gerçekleşebilme ihtimali söz konusu olmamaktadır. Bu doğrultuda kaynak, hitap ettiği alıcıda birtakım etkiler yaratmak istemektedir. Bu etkiler inanç ve eylem odaklıdır (Bakır, 2006 : 79).

Reklamlarda birçok farklı ikna stratejilerinden, mesajlarından yararlanır. Bunlardan birisi de ikna edici iletişim kavramına ait çekicilik kavramıdır. Reklamlar, içerisinde yaratıcı unsurlar barındırmaktadır. Reklam ile farkındalık yaratılmak istenen öge, yaratıcı unsurlardan çekicilik yoluyla öne çıkartılabilmektedir. Bu bağlamda hedef alınan bireylerin, mesaj aracılığıyla tepki verebilmesi ve güdülenebilmesi için bu kişilerin duygu, düşünce, istek gibi özelliklerinin dikkate alınması son derece önem arz etmektedir. (Belch ve Belch, 2004: 183; Aktaran:Ateş, 2016: 86). Tüm bireyler yaşamın hiçbir döneminde fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları gibi hayatı idame ettirmeye yönelik olan kategoriler hususunda yoksunluk

yaşamak istemezler. Bu kategorilerde yer alan yiyecek, giyecek gibi nesnelere yönelik reklamlar, bireylerde bu nesnelere karşı eğilim oluşturma görevi üstlenmektedirler. Reklam bu görevini, fertleri ürün/hizmet doğrultusunda ikna ve eyleme teşvik etmede başarılı olan çekicilik kavramını kullanarak gerçekleştirmektedir. Çekicilikler ikna süreci, insanların istek ve gereksinimleri, psikoloji gibi etmenlerin bilimsel incelenmesi ile ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu bu çekicilikler, rasyonel ve duygusal çekiciliklerdir. İkna süreçlerindeki mesaja dair çekicilikleri sınıflandırmayı ilk Aristo gerçekleştirmiştir. Ethos, pathos, logos adı verilen çekiciliklerinden Ethos, ikna sürecinde öncelikli rol oynamakta ve kaynak temelli mantıksal işaretleri kapsamaktadır. Duygulara hitap eden pathos, arzu ve his odaklıdır. Son olarak logos, hedef kitlenin mantığına yönelmektedir (Aristoteles, 2004: 16; Aktaran: Çakar, 2009: 9).

Reklam faaliyetlerinde yararlanılan çekicilikler niteliklerine göre rasyonel (ussal) ve duygusal olmak üzere ayrı ayrı karşımıza çıkmaktadır. Bu çekiciliklerden her ikisi de kendi içlerinde birçok farklı alt nitelikte çekicilik barındırır. Siyasal reklam açısından çekiciliklerin değerlendirilmesine baktığımızda Ted Brader’in sınıflandırılması görülmektedir. Siyasal içerikli reklamlarda ussal ve duygusal çekicilikler sınıflandırmasını Ted Brader ortaya koymaktadır. Rasyonel çekicilik salt akli hedef alan, bununla birlikte analitik ve pragmatist özellikler, ussal çıkarımlar gibi olguları da bünyesinde barındıran bir çekiciliktir. Kişi veya kitledeki pozitif veya negatif duyguların açığa çıkmasını hedefleyen, bunu sağlamak için de uygun nitelikli belli başlı imgeleri, müzikleri sürece dahil eden çekicilik ise duygusal özelliklidir (Brader, 2006; Aktaran:Ateş, 2016: 87).

1.2.1. Rasyonel Çekicilikler

Bireyleri ikna etmek amaçlı bireysel menfaatleri merkez alan rasyonel çekicilik, ilgi çekilmek istenen ürünün veya hizmetin yararlarını öne çıkartmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2001: 522; Aktaran:Balcı, 2006: 79). Bu bağlamda, gönderici tarafından oluşturulan fayda savlarıyla yüklü mesajlar, alıcının öne sürülenlere karşı olumlu ya da olumsuz tepkisi sonucunda doğabilecek sonuçlar ile ilgilenmektedir (Kotler, 2000: 556; Aktaran: Balcı, 2006: 79). Belirli kanıtlar olmaksızın ussal çekicilik kavramından söz edilemez. Tanıklara dair deneyimler, beyanlar, analitik bilgiler, nicel yönelimli saptamalar ile iddialara dayanak sağlanmalıdır (Kotler, 2002: 18; Aktaran:Çakar, 2009: 12).

1.2.2. Duygusal Çekicilikler

“Duygusal çekicilik; hedef alınan kitleleri, ask, neşe, umut, heyecan, korku, kızgınlık, utanma, cesaret, sıcaklık, nostalji ve mutluluk gibi duyguları hissetmelerini sağlayarak ikna etmeye çalışan bir çekicilik türüdür”

(Bettinghaus ve Cody, 1987: 154; Nabi, 2002: 290-291; Aktaran:Balcı, 2006: 81). Duygusal çekiciliğin siyasi nitelikli reklamlardaki kullanımı, konu ile ilgilenen birçok araştırmacının, ilgili reklamlara eğilim göstermesine sebep olmuştur. Siyasal reklamların hedef kitle için önem arz eden duygusallık, milliyetçilik gibi olgulara ait simgeleri içermesi, bu konuyu, araştırmaların ilgi odağı haline getirmiştir (Johnson, Cartee ve Copeland, 1997a:97; Aktaran:Balcı, 2006: 82).

Ted Brader, pozitif doğrultuda gurur, eğlence, merhamet, coşku; negatif doğrultuda korku, hüznün, öfke gibi duygusal çekicilik sınıflandırması yapmıştır (Brader, 2006: 151;Aktaran:Ateş, 2016: 57). Duyguların meydana gelişi ve sonrasında bıraktıkları tesir açısından iki ayrım mevcuttur. Gurur, coşku gibi olumlu karakterli olan çekicilikler pozitif duygusal; korku, öfke hüznün gibi olumsuz karakterliler ise negatif duygusal çekicilikler olarak sınıflandırılmaktadır (Watson, Clark ve Tellegen, 1988: 1063-64; Aktaran:Ateş, 2016: 88). Bu bağlamda Brader pozitif yönlü duygusal çekiciliklerin genellikle iktidar partisince, buna karşılık negatif mahiyetteki duygusal çekiciliklerin ise muhalefet partilerince sergilendiğini belirtmektedir (Brader, 2006: 112; Aktaran:Ateş, 2016: 57).

Korku çekiciliğinde bazı faktörler, mesajın algı ve ikna gücüne tesir etmektedir. Bu faktörler, mesajın yöneldiği kitle ya da birey tarafından karşı karşıya kalınan risk boyutu, var olan tehlikeler ile karşılaşabilme durumu ve bu olumsuzluklar ile başa çıkabilmek için sunulan alternatif yolların kullanılabilirliğidir. Bu çekiciliğin temel alındığı reklamlarda, doğrudan veya üstü kapalı olarak bireylere yaşayacakları problemler, sıkıntılar sergilenir sonrasında ise kötü bir deneyim yaşamamaları amacıyla bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak yöntemler sunulmaktadır (O'Keefe ve Daniel, 1990: 165; Aktaran:Çakar, 2009: 19). Siyasal düzlemde yarışılan diğer parti ya da adayın galibiyetiyle birlikte, gelecekte ülkenin durumu, kişisel özgürlükler ve ekonomik alanlarda olumsuzluk baş göstereceği, kaos oluşacağı biçiminde mesajlar, ikna temelli korku çekiciliğinin siyasetteki kullanımudur (Kalender, 2000a:132-13; Aktaran:Balcı, 2006: 96).

Coşku çekiciliğine dair mesajlarda gelecek odaklılık, değişim vurgusu, beklentilerin gerçekleşmesi, gelecekte yapılacak faaliyetler için kararlılık gibi dört temel içerik bulunmaktadır (Ateş, 2016: 64). Seçmenlerde partiye karşı aidiyetin güçlenmesi ve olumlu tutumlarının süregitmesi, coşku çekiciliğinin majör bir etkisidir. Bir diğer varılan nokta ise bu çekiciliğin tesiri neticesinde, siyasal faaliyetlere katılımın daha yüksek olduğu gerçeğidir (Brader, 2005: 70; Aktaran:Ateş, 2016: 64).

Gurur çekiciliği, bayrak gibi simgelerden yahut etkili müziklerden yararlanmak veya vatan gibi ortak değerlere sahip kitleye özgü birtakım

sembolik unsurlar yoluyla, geçmişteki tarihi zaferleri tebci etmek suretiyle ilgili birey ve kitle üzerinde olumlu ya da olumsuz davranış değişikliği oluşturmaya neden olan çekicilik türüdür (Ateş, 2016: 65).

Bir diğer çekicilik öfke çekiciliğinin var olduğu reklamlarda, ülkenin geçmişindeki hoş olmayan durumlar ve buna ait kesitler, bundan etkilenen mağdur insanlar, bu olumsuz durumlara dair tepki gösteren kişiler kullanılır (Ateş, 2016: 68). Öfke çekiciliği, seçmenler üzerinde siyasi rakipler özelinde öfke temelli negatif etki oluşturmak, oy oranlarında rakibin etkinliğini kırmak, azaltmak amaçlıdır. Ayrıca bu çekicilikte, reklam mesajının birtakım görsel (görüntü) , işitsel (ses) unsurları ile beraber hazırlanmasıyla, ilgili çekiciliğin etki düzeyinin genişlediği görülmektedir (Brader, 2005: 156-164; Aktaran:Ateş, 2016: 68).

Fakirlik, harp durumu gibi belli başlı nitelikteki bir durum karşısında, farkındalık veya bu durumun nedenleri üzerinde negatiflik yaratmayı sağlayan ve tüm bunları yerine getirmeye çalışırken de beraberinde müzik, görüntü gibi sembollerden yararlanan çekicilik türüne hüznün çekiciliği adı verilmektedir (Ateş: 2016: 69).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bir iletişim faaliyeti olan reklamlar, tanıtım ve ikna edici işlevselliğinin yüksek olması nedeniyle siyasal iletişimde siyasal reklam adı altında kullanılmaktadır. Reklam çekiciliği, reklamlarda yoğun bir şekilde kullanılan, ikna edici iletişim kapsamında incelenen önemli bir ikna yöntemidir. Söz konusu ikna amaçlı faaliyetlerden biri olan siyasal reklam olduğunda, reklam çekiciliklerinin siyasal reklamların mesaj stratejilerini oluşturması kaçınılmazdır. Çekicilikler bağlamında farklı mesaj stratejileriyle oluşturulan siyasal reklamlar, partilerin oy kazanıma dolayısıyla da seçim sonuçlarına etki etmektedir. Bu doğrultuda ilgili çalışmada AKP/MHP/CHP/SP ve İYİ PARTİ adına 24 Haziran 2018 genel seçimleri için hazırlanan siyasal reklamlarda, ikna amaçlı kullanılan reklam çekicilikleri ve bunların seçim sonuçlarına etkisi irdelenmektedir. Literatürde reklam çekiciliklerinin siyasal reklam alanında inceleme konusu olduğu çalışmalar çok fazla bulunmamaktadır. Özellikle 24 Haziran 2018 seçimlerine dair ilgili konuda yapılan bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Reklam çekiciliklerinin siyasal reklamlarda kullanımının seçim sonuçları gözetilerek yorumlandığı bu çalışmada iletişim, reklamcılık, siyaset, ikna edici iletişim, siyasal reklam gibi birçok alanda literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

2.2. Araştırmanın Önemi

2018 genel seçimlerinde siyasi partilerin seçim kampanyaları düzenlediği ve bu kampanyalarında siyasal reklam filmlerine maddi manevi büyük rol biçtiği yadsınamaz. Çalışmanın temalarından biri, seçmen kitleyi ikna etmek amaçlı düzenlenen siyasal reklam filmlerinde, ikna odaklı kullanılan mesaj stratejilerinde reklam çekiciliklerinin rolünün saptanmasıdır. Çekicilik türlerinin partilerin siyasal reklamları özelinde sınıflandırılması, 2018 genel seçim sonuçlarında ilgili partilerin aldığı oy oranlarının çekiciliklere göre yorumsal bağlantısının yapılması çalışmanın diğer bir temasıdır. Bilimsel bir düzlemde ortaya çıkartılan bu çalışmanın literatür yanı sıra reklam ve halkla ilişkiler ajansları, anket şirketleri, devlet kurumları, siyasi partilerin karar mercileri, medya gibi toplumsal organlardan birçoğuna da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın yöntemi, göstergebilim analiz olarak belirlenmiştir. Saussure tarafından geliştirilen göstergebilim çözümleme tekniğinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada ele alınan siyasal reklamlar, reklam çekiciliklerine ulaşmak amacıyla gösterge, gösteren, gösterilen tablosu oluşturularak çözümlenmiştir.

Reklam filmini oluşturan olaylar kendi içerisindeki anlamsal tutarlılıklara göre incelenmiştir. Reklamda kesitler halinde ayrı ayrı verilmek istenen mesajlar, anlamlar, ilgili kısımlara ayrılarak çözümlenmiştir. Reklamdaki sahne içeriği ve kesitler, anlama göre farklılaştıkça, farklı görseller ve göstergebilim tabloları oluşturulmuştur. Tablolar, hemen üstlerinde yer alan ve aynı rakamsal değeri taşıyan görselleri açıklamamaktadır. Reklam filmine ait bir görselin hemen altında oluşturulan göstergebilim tablosu, ilgili görsel içerikten önceki sahnelerin, olayların çözümlenmesidir. Örneğin Tablo.1, Görsel.1'den önceki reklam filmindeki kesitlerin, göstergelerin incelenmesini konu almaktadır. Reklam filmlerinin videoları, <https://www.youtube.com> internet sitesinden temin edilmiştir.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 24 Haziran 2018 genel seçimlerinde Cumhuriyet İttifakını oluşturan AKP/MHP ve Millet İttifakını oluşturan CHP/SP ve İYİ PARTİ isimli siyasi partilerin, milletvekilliği adaylıklarının resmi olarak açıklandığı 30 Mayıs 2018 tarihinden itibaren, ilgili seçim amaçlı hazırlanan kampanya kapsamındaki "televizyonda yayımlanan" siyasal reklam filmleri

oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, 24 Haziran 2018 seçimleri için düzenlenen AKP/MHP/CHP/SP ve İYİ PARTİ’ye ait siyasal reklam filmlerinden her parti başına birer tanesi, çalışmanın örneklemini olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Ak Parti Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi

Tablo 1-10 arasındaki görselleri içeren AKP reklam filmi link:

<https://www.youtube.com/watch?v=rSTkxC-D4Do>

Görsel 1.

Tablo 1. Görsel 1’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Doğa
Gösteren	Uçan, Anka kuşu animasyon görseli.	Tahta çubuğa bağlı, mavi zemin üzerinde beyaz renkli, çift başlı kartal simgeli bayrak.	Açık arazide doğan güneş.
Gösterilen	Türkiye metaforu olarak kullanılan Anka Kuşu, güneşle birlikte doğmuş ve bir Türk devleti olan Büyük Selçuklu Devleti döneminde var olmaktadır. Günümüz Türkiye’si’nin tarihinin Selçuklular’a kadar uzandığı anlatılmak istenmektedir.	Selçuklu Devleti’nin bayrağı.	Günümüz Türkiye’si’nin temellerinin Selçuklular tarafından atıldığı, Türklerin Anadolu serüveninin Selçuklu Devleti ile başladığı.

Görsel 2.

Tablo 2. Görsel 2’ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne	İnsan
Gösteren	Uçan, Anka kuşu animasyon görseli.	Çadır.	Çınar ağacı animasyon görseli.	Çadır içinde uyuyan yetişkin erkek.
Gösterilen	Türkiye Cumhuriyeti'ni simgeleyen Anka Kuşu, Osmanlı'nın kuruluş döneminde uçmaktadır. Bu, Osman Bey'in Türk olduğunu, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin devamı olduğunu belirtir.	Osmanlı Devleti'nin beylik dönemini tasvir eden, o döneme ait Türk çadırları.	Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in rüyasında gördüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nun işareti olan çınar ağacı.	Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey.

Görsel 3.

Tablo 3. Görsel 3'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Hayvan	İnsan
Gösteren	Atın üzerinde uçan, Anka kuşu görseli.	Etrafı surlarla çevrili, eski dönemlere ait bir şehir kesiti.	Beyaz bir at.	At üzerinde, zırh giymiş, kılıç kuşanmış yetişkin bir erkek.
Gösterilen	İstanbul'u Türklerin fethettiği, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin devamı olduğu.	İlgili şehir görselinin İstanbul şehrine ait olduğu.	Dörtnala koşan ve şaha kalkan güçlü bir at, mücadeleye hazır olma durumu.	Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethetmek istemektedir. Bunun için hazır, kararlıdır.

Görsel 4.

Tablo 4. Görsel 4’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Hayvan	Doğa	İnsan
Gösteren	Atın üzerinde uçan, Anka kuşu animasyon görseli.	Arazide yürüyen birden fazla at.	Bitki örtüsünden yoksun, kumlarla kaplı arazi.	At üstünde seyahat halinde, askeri kıyafetli birçok insan.
Gösterilen	Osmanlı İmparatorluğu’nun devamı olarak Türkiye’nin görülmesi.	Osmanlı Devleti’nde ilgili dönemde ordunun ulaşım aracı olarak at kullanılması.	Çöl.	Yavuz Sultan Selim önderliğindeki Osmanlı ordusunun Mısır seferinde Sina Çölünden geçmesi.

Görsel 5.

Tablo 5. Görsel 5’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	İnsan	İnsan
Gösteren	Karşılıklı olarak konumlandırılmış, farklı renk ve görünüme sahip asker minyatürleri.	Dizlerinden aşağısı gözüken, eski devirlere ait ayakkabı ve elbise giymiş insanlar.	Tahtta oturan, eski devirlere ait kıyafetler giymiş elinde uzun bir çubuk olan erkek.
Gösterilen	Osmanlı ordusu ve karşısındaki düşman ordunun savaş alanındaki temsili.	Padişaha yardımcı olan devlet adamları.	Temsili ordular üzerinde, savaş planlaması yapan Osmanlı Padişahı.

Görsel 6.

Tablo 6. Görsel 6'ya kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	İnsan	İnsan
Gösteren	Askerlerin üzerinde uçan, Anka kuşu animasyon görseli.	Askerlerin arasından geçen, arkasında tek başına oturan bir erkek bulunan, sürücülü at arabası.	Nizami bir şekilde karşılıklı olarak sıralanmış askerler.	Ay yıldız işli düğmelere sahip, yaka kısmında Osmanlı hanedan broşu bulunan bir kıyafet giyen, yüzük takan, at arabasında oturan erkek.
Gösterilen	Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olarak Türkiye'nin görülmesi.	Arabanın içerisindeki kişinin önemli biri olduğu.	Askerlerin at arabasıyla gelen kişiyi, askeri törenle karşılaması.	Camiye gelirken askeri törenle karşılanan Osmanlı Padişahı.

Görsel 7.

Tablo 7. Görsel 7’ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne	Doğa	İnsan
Gösteren	Üzerinde Arapça, Türkçe harfler ile Bandırma yazan, denizde seyreden gemi.	Türkiye sembolü Anka kuşunun vapur güvertesindeki tüyleri.	Tüylerin birleşmesi sonucunda yeniden doğan Anka kuşu.	Gece yarısı, üstünde kara bulutlar kaplı bir deniz.	Anka kuşunun tüyüne dokunan, kalpaklı, siyah kıyafetli, bir erkek.
Gösterilen	Atatürk’ün Samsun’a giderken yolculuk yaptığı Bandırma Vapuru.	1.Dünya Savaşı sonrasında işgal edilen, parçalanan, dağılan Türkiye.	Kurtuluş mücadelesinin temellerinin atıldığı Bandırma vapurunda Türkiye’nin yeniden doğması.	Bandırma Vapuru’nu Samsun’a doğru yolculuğu gerçekleştirdiği Karadeniz.	Mustafa Kemal’in kurtuluş savaşını başlatmaya Samsun’a gitmesi ve Türkiye’nin yeniden doğuşu.

Görsel 8.

Tablo 8. Görsel 8’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	Türkiye Büyük Millet Meclisi binasının içinden çıkarak, gökyüzüne doğru uçmaya başlayan, uzaya kadar uçan Anka kuşu animasyon görseli.	Türkiye’nin sınırlarını kapsayan, uzaydan görünmekte olan, ay yıldız simgeli Türkiye haritası.
Gösterilen	Türkiye’nin kurulduğu dönemden itibaren yükselişe geçmesi, hedeflerine doğru son sürat ilerlemesi. Uzaydaki gelişmeleri yakından takip etmesi, uzaya kadar çıkabilecek yüksek teknolojiye sahip olduğu.	Türkiye’nin dünyadaki en güçlü devletleri dahi geride bırakabilecek potansiyele sahip, gelişmiş bir ülke olduğu.

Görsel 9.

Tablo 9. Görsel 9'a kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	İnsansız hava aracı, büyük bir havalimanı, geniş bir otoyol, yüksek binalara sahip bir şehir manzarası, toplu binaların olduğu bir bölge, büyük bir baraj, uzun bir karayolu tüneli, Marmaray, Osmangazi Köprüsü, Boğaz Köprüsü.	İnsansız hava aracının ve Marmaray'ın yanında, büyük bir havalimanı ve geniş bir otoyol üzerinde, yüksek binaların olduğu bir şehir, sanayi bölgesi ve büyük bir barajın üstünde, uzun bir karayolu tüneli içinde, Osmangazi Köprüsü ve Boğaz Köprüsü'nün etrafında uçan Anka kuşu animasyon görseli.
Gösterilen	İleri teknoloji sahibi, modern görünümlü bu devasa yapılar gelişmişliği göstermektedir.	Türkiye'nin gelişmiş modern bir teknolojisinin bulunduğu. Bu kapsamda ileri teknoloji gerektiren yapılara, araçlara sahip olması. Türkiye'nin güçlü, büyük bir ülke olduğu.

Görsel 10.

Tablo 10. Görsel 10’a kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Gökyüzüne, ileriye doğru uçan Anka kuşu animasyon görseli.	Takım elbiseli, ileri doğru bakan, sağ el işaret parmağını ilerideki bir konumu gösterecek şekilde uzatmış bir erkek.
Gösterilen	Türkiye’nin daima ileriye, yeniliğe doğru gitmesi. İlerlemek, kalkınmak, güçlü bir ülke olmak yolundaki hedeflere doğru ilerlemesi.	Türkiye’nin mevcut Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın işaret parmağıyla Türkiye için ileriye hedef göstermesi. Türkiye’nin daha fazla ilerlemesi, büyümesi, gelişmesi gerektiğini belirtmesi. Türkiye’nin de bu hedef doğrultusunda yola koyulduğu.

Ak Parti reklamında rasyonel ve pozitif duygusal çekiciliklerin (coşku, gurur) bir arada kullanıldığını görmekteyiz. İktidar partisi Ak Parti döneminde ülke adına yapılan insansız hava aracı, baraj, havalimanı, otoyol, tüneller, köprüler, sanayi bölgeleri, modern devlet binaları ve şehirler gibi unsurların reklamda gösterilerek seçmen kitleye yapılan icraatlar bakımından kanıt sunulmuştur. Bunlar rasyonel çekicilik kullanımına örnektir. Reklamda duygusal çekicilik türlerinden gurur ve coşku çekiciliği kullanılmıştır. Coşku çekiciliğine ait geleceğe yönelik bakış açısı, geleceğe doğru ülkenin ilerlemesi, gelecekte gerçekleştirilmek istenen hedeflere yönelik kararlılık bağlamında mesajlar verilmiştir. Bunlara, birlik beraberlik unsuruna ait semboller eşlik etmiştir. Reklam filmi, geçmişten günümüze Türk ve Türkiye tarihine; önemli devletler, devlet adamları, tarihi olaylar, olgular üzerinden bakılarak kurgulanmıştır. Türkiye’nin ortak geçmişindeki Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler; Fatih Sultan Mehmet, Osman Gazi, Atatürk gibi önemli şahsiyetler konu alınmıştır. Reklam filminde bunun yanı sıra İstanbul’un fethedilmesi, Yavuz Sultan Selim tarafından Sina Çölü’nün geçilmesi, Atatürk’ün Samsun’a çıkması gibi zaferler, başarılar da işlenmiştir. Türk ulusuna özgü bayrak gibi semboller gösterilmiş, birlik beraberliğe yönelik mesaj vurgusu yapılmıştır. Tüm bunlar gurur çekiciliğine ait mesaj işaretleridir.

3.2. Milliyetçi Hareket Partisi Reklamının Göstergibilimsel İncelemesi

Tablo 1-7 arasındaki görselleri içeren MHP reklam filmi link:

<https://www.youtube.com/watch?v=yCMmUNRzW3A>

Görsel 1.

Tablo 1. Görsel 1'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	İnsan	Doğa
Gösteren	Bir arada bulunan, yüzlerinde gülümseme bulunan, yerden toprak avuçlayan çocuklar.	Toprak.
Gösterilen	Birliktelik. Çocukların yaptıkları işten dolayı elde ettikleri hoşnutluk.	Trakya ya da İç Anadolu gibi bir coğrafi bölgede bulunan, fazla yağış almayan, bitki örtüsünden yoksun toprak..

Görsel 2.

Tablo 2. Görsel 2'ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Doğa	Doğa	İnsan
Gösteren	Beyaz renkli, ağzı açık bir kese.	Çift minareye sahip eski bir yapı.	Şehri çevreleyen yüksek, sıradağlar.	Çevresine göre farklı yapıda ve bitki örtüsünden yoksun toprak.	Yere çömelmiş, toprağı sırayla kesenin içine koyan çocuklar.
Gösterilen	Keseye toprak konulup bir yere taşınacak olduğu.	Erzurum 'da bulunan Çifte Minareli Medrese.	Yüksek dağlara sahip Doğu Anadolu'da bulunan bölge.	Toprağın kazıldığı.	El birliğiyle yapılan işten dolayı duyulan haz. Paylaşma, yardımlaşma olguları.

Görsel 3.

Tablo 3. Görsel 3’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Doğa	İnsan
Gösteren	Desenli, kırmızı kurdelalı içi toprak dolu bez kese.	Toprak	Toprağı sırayla kesenin içine koyan çocuklar. Kesenin bağlanması.
Gösterilen	Desenlerin sadeliği, doğallığı yansıtır. Kırmızı kurdele ile bağlanmış olması kutsal, önemli bir iş için kullanılacak olduğunu belirtir.	Fazla yağış almayan, ülkenin kurak bir bölgesi. Trakya ya da İç Anadolu bölgesinin arazisi.	El birliğiyle yapılan bu işten dolayı duyulan haz. Yapılan işe önem verilmesi.

Görsel 4.

Tablo 4. Görsel 4’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Doğa	Doğa	Doğa	İnsan	İnsan
Gösteren	Deniz, kumsal.	Etrafı dağlarla çevrili göl.	Papatya çiçekleri bulunan arazi.	Kesenin içine toprak koyan çocuklar.	Ellerinde keselerle deniz kenarında, papatya bahçesinde, çorak arazide koşan çocuklar.
Gösterilen	Türkiye’nin sahil kesiminde bir yer.	Trabzon’da bulunan Uzungöl.	Ilıman bölge olması. Akdeniz/Ege Bölgesinde bir yer.	Trabzon’un toprağının keseye koyulması.	Türkiye’nin farklı bölgelerinden toprakların getirilmesi.

Görsel 5.

Tablo 5. Görsel 5'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Doğa	İnsan	İnsan
Gösteren	Yer yer yıkılmış, eski dönem kale surları.	Çorak, bitki örtüsünden yoksun arazi.	Diyarbakır'ın renklerini içeren forma giyen, elinde keseye koşan çocuklar.	Ellerinde keselerle koşan çocuk topluluğu.
Gösterilen	Diyarbakır Kalesi.	Güneydoğu Anadolu Bölgesi.	Diyarbakır toprağının keseye koyulması, götürülmesi.	Türkiye'nin çeşitli yerlerine ait toprakların çocuklar tarafından toplanıp bir yere götürülmesi.

Görsel 6.

Tablo 6. Görsel 6'ya kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Doğa	Nesne	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Türkiye'nin her bölgesinde getirilen toprağın karıştırılması.	Çiçeklerden meydana gelen bir Türkiye haritası.	Çocuklar çeşitli yörelere ait toprakları birbirine karıştırmakta ve içine tohum atmaktadır.	Kırmızı beyaz renkli tek tip forma giymiş çocuklar.	Farklı renklerde forma giymiş çocuklar.
Gösterilen	Birliktelik, bütünlük, ulus bilinci.	Türkiye'nin güzelliğinin farklı kültür ve etnik kökenlerin bir araya gelmesinden kaynaklandığı.	Türkiye'yi farklı etnik kökene ve kültüre sahip birçok kesimin oluşturduğu.	Türkiye Türk milletinin indir. Ulus bilinci.	Türkiye farklı coğrafi bölgeleri, birbirinden farklı kültürleri, kökenleri barındırmaktadır.

Görsel 7.

Tablo 7. Görsel 7’ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

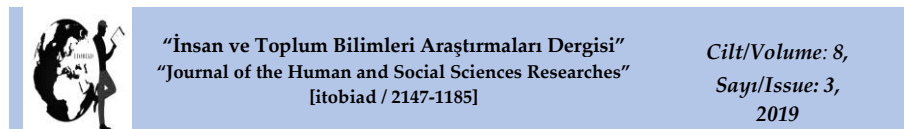
Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne	İnsan
Gösteren	MHP lideri Devlet Bahçeli’nin halktan kimseler ile çekilmiş olduğu, farklı konseptlerde birçok küçük fotoğraf.	Üç hilal sembolü.	İçerisinde üç hilal bulunan Türkiye ve Kıbrıs haritası.	Siyah takım elbiseli, yürüyen yetişkin erkek.
Gösterilen	Devlet Bahçeli halkın içerisinde gelmektedir. Devlet Bahçeli toplumun her kesimiyle kucaklaşmaktadır.	Milliyetçi Hareket Partisi’nin sembolü.	MHP’nin her kesime hitap ettiği. Tüm Türkiye’yi seçmen kitlesi olarak hedeflediği. Bütünlük, birliktelikten yana bir parti olduğu.	MHP lideri Devlet Bahçeli. Vakur, kendinden emin bir duruş, hafif tebessüme sahip yüz ifadesi. Memnuniyet, kararlılık.

Milliyetçi Hareket Partisi’nin reklamında sadece pozitif duygusal çekicilikler (coşku, gurur) kullanıldığı görülmektedir. Güler yüzlü çocukların, neşeli olay örgülerinin, renkli sahnelerin ve manzaraların varlığı, mutluluk, birliktelik, birlik beraberlik sembollerinin kullanımı coşku çekiciliğine işaretler. Reklamda, birlik beraberlik mesajlarının verilmesi, bir bütün olma vurgusunun yapılması, Türkiye’nin birçok farklı iklime, kültüre, tarihi yapıya sahip olduğunun vurgulanması ayrıca Kıbrıs’ın da tamamıyla Türkiye’ye ait olacağı mesajlarının verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra reklamda yoğun olarak bayrak sembolünün varlığı tespit edilmiştir. Tüm bunlar gurur çekiciliğine ait unsurlardır.

3.3. Cumhuriyet Halk Partisi Reklamının Göstergebilimsel İncelemesi

Tablo 1-11 arasındaki görselleri içeren CHP reklam filmi link:

<https://www.youtube.com/watch?v=yWKUIZQuXVE>

Görsel 1.

Tablo 1. Görsel 1'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	Yan tarafında tarlalar bulunan, geniş karayolu.	Mavi takım elbise, siyah ayakkabı giymiş, yolun ortasında tek başına yürüyen yetişkin erkek.
Gösterilen	Bir hedefe, bir yere ulaşmak için kat edilmesi gerekli mesafe.	Bir yere gitmeye, ulaşmaya çalışma.

Görsel 2.

Tablo 2. Görsel 2'ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	İnsan	İnsan
Gösteren	İçerisinde birkaç insan bulunan bir atölye.	Atölyenin içerisine doğru yük taşıyan, yüzü görünmeyen, yağ lekeli bir iş tulumu giyen erkek.	Kaynak işi yapmak için maske kullanan, kaynak işi yapan küçük yaşta bir erkek çocuk.
Gösterilen	Çocuk işçi ve yetişkinlerin beraber çalıştığı, köhne bir iş yeri.	Ağır iş yapan, zor şartlar altında çalışan bir işçi.	Yaşına göre çok ağır ve tehlikeli bir işte çalışmak. Yüzündeki ifadeye göre yaptığı işten mutlu olmadığı.

Görsel 3.

Tablo 3. Görsel 3’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	İnsan	Nesne	Doğa
Gösteren	Okul üniformaları giymiş, karanlıkta okula doğru yürüyen küçük çocuklar.	Sarhanlı İlköğretim Okulu tabelası ve taş duvarla örülü bahçesi bulunan bir okul.	Havanın karanlık olduğu bir vakit.
Gösterilen	Okula giriş yapan öğrenciler.	Modern olmayan, küçük bir okul.	Sabah vakti, havanın geç aydınlanması, kış mevsimi.

Görsel 4.

Tablo 4. Görsel 4’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	İnsan	Doğa	İnsan
Gösteren	Sıradan bir takım elbise giymiş, kucağında oyuncaklarla dizili tahta bir tezgah tutan, ileriye bakan yaşlı bir yetişkin erkek.	Deniz kenarında kızıl bir gökyüzü.	Göğüs bölgesinden yukarı gözükmeyen, yürüyen insanlar.
Gösterilen	Karamsar, umutsuz bakışlara sahip. Oyuncaklara rağbet eden kimsenin olmayışı, yetişkin erkeğin fakir bir kimse olduğu.	Güneşin batışı. Karamsarlık, içe kapanıklık.	Çevresinde olup bitenle ilgilenmeyen insanlar.

Görsel 5.

Tablo 5. Görsel 5'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	İnsan
Gösteren	Ev penceresinden sokağa doğru bakan, başında örtü bulunan, sıradan kıyafetli, elinde bez bulunan, orta yaşlı bir kadın.
Gösterilen	Ev hanımı. Düşük gelire sahip bir kimse olduğu. Yüzündeki olumsuz ifade, problemlerinin bulunduğunu yansıtmakta.

Görsel 6.

Tablo 6. Görsel 6'ya kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	İnsan
Gösteren	İçerisinde sıra sıra kiralık ve satılık ilanlı dükkanların bulunduğu, iki katlı, köhne bir iş hanı.	Dükkanının kepengini indiren, sade giyimli yetişkin bir erkek.
Gösterilen	İş hanındaki ticaretin durduğu. İşsizlik, ekonomik kriz.	Ticaretle uğraşan kişi, esnaf. Yüzündeki memnuniyetsizlik, hoşnutsuzluk ifadesinden kişinin ticari hayatının bozuk olduğu.

Görsel 7.

Tablo 7. Görsel 7’ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	İnsan	İnsan
Gösteren	Mavi renkli bir otobüs.	Otobüse binen yetişkin bir erkek.	Bir bacağı olmayan tekerlekli sandalyeye bağlı, engelli, yetişkin bir birey.
Gösterilen	Toplu taşıma niteliğindeki belediye ya da özel halk otobüsü.	Vücudunda herhangi bir engeli olmayan insanlar otobüse rahatlıkla binebilir.	Engelli vatandaşlar otobüse rahatça binemezler. Diğer insanların engelli vatandaşlara karşı duyarsız olması.

Görsel 8.

Tablo 8. Görsel 8’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Doğa	İnsan
Gösteren	Arazinin ortasında duran traktör.	Büyük binaların bulunduğu bir şantiye sahası.	Büyük bir arazi.	Tarlada, boynundaki keseden yere tohum atan yaşlı bir erkek.
Gösterilen	Ekonomik durumun kötülüğünden makine kullanılmaması.	Yapımı devam eden binalar, şehirleşme, ekili dikili alanların yok edilmesi.	Ekilir, dikilir nitelikte bir tarım alanı.	Çiftçi. Hasat almak için toprağa tohum atmaktadır.

Görsel 9.

Tablo 9. Görsel 9'a kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Doğa	İnsan
Gösteren	Yan tarafında tarlalar bulunan, geniş karayolu.	Yolun tam ortasında asfalttan yukarı çıkmış sarı bitki.	Mavi takım elbise giymiş, yolun ortasında yürüyen yetişkin erkek.
Gösterilen	Bir hedefe, bir yere ulaşmak için kat edilmesi gerekli mesafe.	Zorlukların aşılabildiği. Umut, hayat, canlılık.	Bir yere gitmeye, ulaşmaya çalışma.

Görsel 10.

Tablo 10. Görsel 10'a kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	İnsan	İnsan	İnsan	İnsan	İnsan
Gösteren	Elindeki işi bırakıp atölyeden dışarı doğru yürüyen çocuk işçi.	İş hanından dışarıya yürüyen yetişkin erkek.	Ofis koridorunda yüzü görünmeyen, yürüyen yetişkin erkek.	Erkeklerin ve türbanlı başı açık genç kızların yürümesi.	Engelli vatandaşın tekerlekli sandalyeyi kullanarak ilerlemesi.
Gösterilen	Çocuk işçinin bıkkınlığı, değişim istemesi.	Esnafın bir şeye, bir yere doğru yürümesi.	Kaliteli bir ortamda çalışan kişinin bir şeye veya yere doğru yürümesi.	Farklı kesimlerde n kişilerin birleşerek bir şeye veya yere yürümesi.	Engelli bireyin kararlı bakışlarla bir şeye veya yere yürümesi.

Görsel 11.

Tablo 11. Görsel 11’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	İnsan	İnsan	Nesne	İnsan
Gösteren	Yan tarafında tarlalar bulunan, geniş bir karayolu üzerindeki birçok insan.	Çocuk, yaşlı, genç, kadın (türbanlı, açık), erkek, engelli, esnaf, çiftçi gibi birçok kesimin gülerek bir arada yürümesi.	CHP simgesi altı ok amblemi ve Cumhuriyet Halk Partisi yazısının altında EVET kelimesi.	Lacivert takım elbiseli, sert, kararlı bakışlara sahip, arkasındaki kalabalığın önünde yürüyen yetişkin bir erkek.
Gösterilen	Bir amaç ve hedefe ulaşmak için buluşmuş insan topluluğu, halk.	Toplumda bulunan tüm kesimlere, tüm farklılıklara hitap etmek. Herkese kucak açmak, birleştirmek.	Oy pusulasında CHP’ye verilen oy. Halkın içinde buldukları olumsuz durumun değişmesi için CHP’ye oy verilmesinin gerektiği.	CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun mevcut durumdan memnun olmayan halkın tümünü değişim yönünde inandırması, halkı, milleti etkilemesi. CHP lideri Kılıçdaroğlu önderliğindeki halkın ona inanması, güvenmesi, onu takip etmesi.

Cumhuriyet Halk Partisi reklamında rasyonel ve hem negatif (korku, hüznün) hem de pozitif duygusal çekiciliklerin (coşku) bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Reklamda yoğun olarak halkın çoğu kesiminde işsizlik, olumsuz ekonomik durum ve olaylar, geçim sıkıntısının varlığı ve engelli vatandaşların yaşadığı sorunlar gibi olumsuzluklara dair mesajlara yer verilmiştir. Bu doğrultuda yoğun olarak negatif çekiciliklerden hüznün çekiciliği kullanılmıştır. Ayrıca reklamda halkın içinde bulunduğu düşünülen ekonomik sıkıntı ile ilgili mesajlara yer verilmesi ve bu olumsuz halin CHP’ye oy verildiği takdirde düzeleceğinin, oy verilmez ise düzelmeyeceğinin güdülenmesi korku çekiciliğinin varlığını gösterir. Halkta

ekonomik fayda ve yarar sağlamaya yönelik mesajların varlığı ise mantığa hitap eden rasyonel, bilişsel çekiciliğe dair kullanımdır. Reklamda pozitif çekiciliklerden coşku çekiciliğine de yer verilmiştir. Değişimin vurgulanması ve bu doğrultuda heyecanlanan, neşelenen halkın pozitifliği buna örnektir.

3.4. İyi Parti Reklamının Göstergibilimsel İncelemesi

Tablo 1-5 arasındaki görselleri içeren İyi Parti reklam filmi link:

<https://www.youtube.com/watch?v=GO-pEbCGw8w>

Görsel 1.

Tablo 1. Görsel 1'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	İyi Parti yazısı, amblemi ve Demokrasi Vizyonu yazısı.	"İnanç özgürlüğünü hiç lafı dolandırmadan uluslararası hukuka ve insan haklarına uygun olarak düzenleyeceğiz" cümlesi.
Gösterilen	İyi Parti'nin demokrasi ile ilgili düşünceleri, hedefledikleri.	Ülkede inanç özgürlüğüne dair problemler olduğu ve İyi Parti'nin bu problemi kapsamlı bir şekilde çözeceği.

Görsel 2.

Tablo 2. Görsel 2’ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne
Gösteren	“Bireysel hak ve özgürlükler yoruma açık olmayacak şekilde anayasa ile teminat altına alınacak” cümlesi.
Gösterilen	Ülkede kişisel hak ve özgürlükler konusunda yoruma dayalı esneklikten kaynaklı problemler yaşandığı. İyi Parti’nin seçimi kazanırsa anayasa yoluyla farklı yorumlamalara sebebiyet vermeyecek şekilde bunları teminat altına alacağı.

Görsel 3.

Tablo 3. Görsel 3’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne
Gösteren	“İnternetin önündeki tüm engelleri kaldıracağız” cümlesi.
Gösterilen	Ülkede internet kullanımına yönelik bazı yasaklar olduğu ve İyi Parti’nin iktidar olduğu takdirde bu yasakların hepsini kaldıracağı.

Görsel 4.

Tablo 4. Görsel 4’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne
Gösteren	“25 Haziran WIKIPEDIA açılacak” cümlesi.
Gösterilen	Bir internet ansiklopedisi olan Wikipedia erişiminin ülkede kısıtlandığı. İyi Parti’nin iktidara gelmesi halinde bu yasağın seçimin ertesi günü kaldırılacağı.

Görsel 5.

Tablo 5. Görsel 5'e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne
Gösteren	“Türkiye demokrasi ve özgürlükler ülkesi olacak. Tek yapman gereken...” cümlesi.	Üstte Meral Akşener ve fotoğrafının net bir şekilde, diğer siyasi adaylara ait isim soyisim, resim kısımlarının belli belirsiz gözüktüğü oy pusulası. Alttaki kısma EVET yazılı mühür vurulması.	İyi Parti yazı ve ambleminin bulunduğu, yan tarafında Saadet Partisi yazı ve ambleminin bulunduğu, üstte (İttifakı) yazısının bulunduğu oy pusulası. Alttaki kısma EVET yazılı mühür vurulması.
Gösterilen	Türkiye’de demokrasi ve özgürlükler ile alakalı birtakım sorunlar yaşandığı. Türkiye’nin demokrasi ve özgürlüklerin önemsendiği bir ülke olması gerektiği ve bunun için de tek bir yolun var olduğu.	Cumhurbaşkanlığı seçimindeki oy pusulası. Pusulada Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce’nin ortasında bulunan Meral Akşener lehine EVET yazılı oy kullanılması. Reklamda söz edilen ülkedeki sıkıntıların çözümü için yapılması gerekenin Meral Akşener’e oy verilmesi olduğu.	Milletvekili seçimleri için oluşturulan Millet İttifakı ve bu ittifakın içinde yer alan SP ve İyi Parti. Reklamda bahsi geçen ülkedeki sıkıntıları sadece İyi Parti’nin çözebileceği ve bunun için de yapılması gereken tek şeyin İyi Parti lehine oy verilmesi olduğu.

İyi Parti reklamını incelediğimizde hem rasyonel hem de negatif duygusal çekicilik (korku) kullanıldığını görmekteyiz. Reklamda ülkede olmaması gereken birçok konuda yasakların ve kısıtlamaların bulunduğu, İyi Parti’nin seçimi kazanması halinde bunların çözüleceği, rakip partinin kazanması

durumunda ise bu engellerin, yasakların devam edeceği yönündeki mesajlar, negatif çekiciliklerden korku çekiciliği kullanımına işaret eder. Ayrıca mevcut uygulamaların yanlış olduğuna ve bireylerin yararına olmadığına dair seçmen kitlesine bilgilendirme yapılarak fayda, yarar bağlamında rasyonel çekicilik kullanılmıştır.

3.5. Saadet Partisi Reklamının Göstergibilimsel İncelemesi

Tablo 1-3 arasındaki görselleri içeren Saadet Partisi reklam filmi link:

<https://www.youtube.com/watch?v=-oEwN-6Qjlo>

Görsel 1.

Tablo 1. Görsel 1’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne
Gösteren	“Biz itibarımızdan tasarruf ederek milletin cebine akıtacağız” cümlesi.	Kürsüde bulunan, takım elbiseli, sağ el işaret parmağı yukarı kalkmış erkek ve kürsünün iki yanında içi ağzına kadar altın dolu animasyon görseli.	Üstlerine altın yağan genç erkek ve bayan, sırtında yük bulunan yetişkin erkek, bir çocuğunu kucağında taşıyan diğer çocuğunun da elinden tutan türbanlı anne animasyon görseli.
Gösterilen	Milli kaynakların şahsi çıkarlar doğrultusunda harcandığı fakat bundan böyle bunun olmayacağı, bunların artık milletin yararı için harcanacağı, bu kaynaklardan milletin yararlanacağı.	Devlet kaynakları ve bütçesini elinde bulunduran siyasetçi, devlet başkanı.	Halkın farklı kesimlerine ayrımcılık yapılmadan hizmet edileceği. Halkın ekonomik durumunun düzeltileceği. Halka hizmet etmenin öncelik olduğu.

Görsel 2.

Tablo 2. Görsel 2'ye kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne	Nesne
Gösteren	“Tüketime ve gösterişe ayrılan kamu kaynakları, üretime ve istihdama yönlendirilerek hızlı ve yaygın kalkınma hamlesi başlatacağız” cümlesi.	İçinden aşağıya doğru altın akan boru hattının vanasını tutan erkek, borudan akıp aşağıda biriken bir miktar altın yükü taşıyan erkek, elinde megafon tutan erkek, altından bir kulenin üstünde oturan erkek, bulutlar ve yapraklar animasyon görseli.	Yukarı doğru ivmelenen büyük bir ok, bulutlar, bulutların çevresinde istatistiki grafik şekilleri.
Gösterilen	Kamu kaynaklarının faydasız yerlere harcandığı fakat bunun bir an önce önüne geçilip hızlıca tüm ülke bazında kalkınmanın sağlanacağı.	Devlet kaynakları ve ülke servetinin boşa akıtıldığı.	Finansal anlamda kalkınma, yükselme, ilerleyiş.

Görsel 3.

Tablo 3. Görsel 3’e kadar reklam filmindeki göstergelerin çözümü

Gösterge	Nesne	Nesne
Gösteren	“Geleceğin için #Değiştir” cümlesi.	Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu’nun ve Saadet Partisi’nin ambleminin bulunduğu iki ayrı evet mührü vurulmuş oy pusulası.
Gösterilen	Güzel bir gelecek için mevcut iktidarın halk tarafından seçimle değiştirilmesi gerektiği.	Ülkede özellikle finansal anlamda yaşanan sıkıntıların, ekonomideki yavaşlığın Saadet Partisi iktidara gelirse düzeleceği, Saadet Partisi’nin ülkeye ekonomik refah getireceği. Mevcut durumda, ülkenin geleceğinin tehlikede olduğu ve tüm bu problemlerin düzeltilmesi için halkın Saadet Partisi’ne seçimde oy vermesinin gerektiği.

Saadet Partisi reklamının analizi sonucunda negatif duygusal çekicilik (korku) kullanıldığı görülmektedir. Reklamda ülkede özellikle ekonomik yönden sıkıntılar olduğu ve bu sıkıntıların çözülemediği takdirde ülkedeki ekonomik durumun daha da kötüye gideceği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Seçmen kitleye belirsizlik, endişe oluşturmak temalı mesajlar iletmek ve rakip partiye yönelik saldırı mesajları, korku çekiciliğinin ana unsurlarıdır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Reklam çekicilikleri çerçevesinden ilgili reklamlar göstergebilimsel olarak çözümlendiğinde; hem rasyonel hem duygusal çekicilik kullanan partiler (AKP, CHP, İyi Parti), birkaç duygusal çekiciliği bir arada kullanan partiler (coşku-gurur, AKP ve MHP), (korku-hüzün, CHP), tek çekiciliği kullanan parti (korku-SP) sonucuna varılmıştır. Rasyonel çekicilikleri MHP ve SP dışındaki partilerin kullandığı görülmüştür. Pozitif veya negatif duygusal çekicilikleri tüm partiler reklamlarında kullanmıştır.

Pozitif çekicilikleri (AKP, MHP ve CHP), negatif çekicilikleri (CHP, İyi Parti, SP), hem negatif hem pozitif duygusal çekicilikleri ise sadece (CHP) reklamlarda kullanmıştır. İktidar partisi (AKP) pozitif duygusal çekicilik doğrultusunda reklam mesajları oluştururken, muhalefet partilerinin geneli (CHP, İyi Parti, SP) negatif duygusal çekicilik doğrultusunda reklam mesajlarını oluşturmuşlardır.

Reklamları incelenen beş parti açısından 2018 milletvekili seçim sonucuna bakıldığında, seçim öncesindeki mevcut iktidar partisi olan AKP’nin 24 Haziran 2018 tarihli seçimi kazanıp en fazla oyu aldığı, seçim öncesinde

muhalefet partisi olan CHP'nin ikinci en fazla oyu aldığı ve seçim öncesinde diğer muhalefet partilerinden MHP'nin 3., İyi Parti'nin 4., SP'nin ise sonuncu olduğu görülmektedir.

27. Dönem Milletvekili Seçim Sonuçları (2018)

YÜKSEK SEÇİM KURULUNDAN DUYURU
24 HAZİRAN 2018 PAZAR GÜNÜ YAPILAN CUMHURBAŞKANI VE 27.DÖNEM MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMİ
MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ İLE İLGİLİ OLARAK;
YURT İÇİ SEÇİM ÇEVRELERİNDEN GELEN İL BİRLEŞTİRME TUTANAKLARINA VE ANKARA İL SEÇİM KURULUNDAN GELEN
YURT DIŞI SANDIK SONUÇLARI İLE GÜMRÜK KAPILARINDAN GELEN SANDIK SONUÇLARI UYARINCA
DÜZENLENEN BİRLEŞTİRME TUTANAKLARINA GÖRE

Örnek:96/C

C) YURT İÇİ, YURT DIŞI VE GÜMRÜK SANDIKLARI DAHİL MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİM SONUCU

KAYITLI SEÇMEN SAYISI	59.367.469
OY KULLANAN SEÇMEN SAYISI	51.189.444
GEÇERLİ OY SAYISI	50.137.175
GEÇERSİZ OY SAYISI	1.052.269
SEÇİME KATILMA ORANI	%86,22

Geçerli oyların seçime katılan siyasi partilere ve bağımsız adaylara dağılımı ile bu dağılımın oranları

SIYASI PARTİ ADI	YURT İÇİ SEÇİM SONUCU	YURT DIŞI VE GÜMRÜK KAPILARI SANDIK SEÇİM SONUCU	TÜRKİYE GENELİ TOPLAM	ORAN (%)
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	20.559.732	778.961	21.338.693	%42,56
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	5.444.728	120.603	5.565.331	%11,10
HÜR DAVA PARTİSİ	153.649	1.890	155.539	%0,31
VATAN PARTİSİ	110.849	4.023	114.872	%0,23
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ	5.606.622	260.680	5.867.302	%11,70
CUMHURİYET HALK PARTİSİ	11.086.897	267.293	11.354.190	%22,65
SAADET PARTİSİ	660.749	11.390	672.139	%1,34
İYİ PARTİ	4.932.510	60.969	4.993.479	%9,96
BAĞIMSIZLAR	75.630		75.630	%0,15
GENEL TOPLAM	48.631.366	1.505.809	50.137.175	%100,0

Negatif duygusal çekicilikleri kullanan muhalefet partileri (CHP, SP, İyi Parti) oy oranlarında istedikleri sonucu alamazken, pozitif duygusal çekiciliği kullanan iktidar partisi (AKP) seçimden galip çıkmıştır. Rasyonel çekicilik kullanmayan (SP) sonuncu olurken, (MHP) çok yüksek bir oy oranına ulaşamamıştır. Reklamlarında rasyonel çekicilikleri kullanan partilerin, kullanmayan partilere nazaran daha fazla başarı sağladıkları söylenebilir. Hem rasyonel hem de duygusal çekicilikleri bir arada kullanan partilerin, (rasyonel veya duygusal) tek çekicilik kullanan partilere nazaran başarılı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Tüm bu veriler ışığında; negatif duygusal çekicilik temalı reklamların seçmen kitlede istenilen etkiyi yaratmadığı, pozitif duygusal çekiciliği kullanan, özellikle de iktidar partisinin (AKP), seçmen kitleye yönelik ikna edici iletişiminin başarılı olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça / Reference

Aydın, B. O., & Süslen, B. (2018). Siyasal reklamların göstergebilimsel yöntemle analizi: Chp 2017 halkoylaması reklam filmi örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 149-164.

Aydın, D. (2010). *Reklam hafızası ve reklam beğenirliği ilişkisi: Televizyon reklamlarına ilişkin deneysel bir çalışma*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Ateş, S. (2016). Siyasal reklamlarda duygusal çekicilik kullanımı: 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde siyasal partiler tarafından üretilen reklam filmlerinin analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3 (12), 85-103.

Ateş, S. (2016). *Siyasal reklamlarda duygusal çekicilik kullanımı: 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde siyasal partiler tarafından üretilen reklam filmlerinin analizi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Bakır, U. (2006). *Televizyon reklamlarında ikna unsuru olarak mizah*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Balcı, Ş. (2006). *Negatif siyasal reklamlarda ikna edici mesaj stratejisi olarak korku çekiciliği kullanımı*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Çakar, S. (2009). *Reklamlarda korku çekiciliğinin kullanılması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Çavdar, O. (2018). *Siyasal iletişim aracı olarak gazetelerde politik mizah ve karikatür: 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Dündar, G. (2018). *Siyasal iletişim bağlamında kullanıcıların ürettikleri içeriklerin Twitter’da sunumu: Türkiye anayasa referandumu örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Türk Dil Kurumu. (21.11.2018). Erişim Adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c2e6bee236e57.10874993

Vodinalı, S. & Akıncı Çötök, N. (2015). Siyasal propaganda bağlamında siyasal reklamlar: 2015 Türkiye genel seçimlerinde Akp/Chp/Mhp partileri tv reklamları üzerine bir değerlendirme. *Global Media Journal Turkish Edition*, 6 (11), 497-531.

YouTube internet sitesi. (05.12.2018). Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=rSTkxC-D4Do>

- YouTube internet sitesi. (06.12.2018). Erişim Adresi:
<https://www.youtube.com/watch?v=yCMmUNRzW3A>
- YouTube internet sitesi. (07.12.2018). Erişim Adresi:
<https://www.youtube.com/watch?v=yWKUIZQuXVE>
- YouTube internet sitesi. (09.12.2018). Erişim Adresi:
<https://www.youtube.com/watch?v=GO-pEbCGw8w>
- YouTube internet sitesi. (10.12.2018). Erişim Adresi:
<https://www.youtube.com/watch?v=-oEwN-6Qjlo>

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1743/1764

**Bireysel Kimliğin Oluşumu ve Toplumsal Düzenin Temel
Unsurları Açısından Naḥl Sûresi 90. Ayete Dair Bir Değerlendirme**

A Review of the Surah Naḥl Verse 90 in Terms of Formation of
Individual Identity and Basic Elements of Social Order

Nurullah DENİZER

Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Assistant Professor, Usak University, Faculty of Islamic Sciences
nurullah.denizer@usak.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-4731-6585

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 03.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 05.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 16.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: DENİZER, N. (2019). Bireysel Kimliğin Oluşumu ve Toplumsal Düzenin Temel Unsurları Açısından Naḥl Sûresi 90. Ayete Dair Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1743-1764. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/586343>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Bireysel Kimliğin Oluşumu ve Toplumsal Düzenin Temel Unsurları Açısından Naḥl Sûresi 90. Ayete Dair Bir Değerlendirme

Öz

Kur'ân, insanlara gönderilmiş ilâhî bir mesajdır. Bu mesaj içerisinde insana varoluş sebebi bildirilmiş, yaratıcısı tanıtılmış, onun yaratıcısına, kendisine, içerisinde yaşadığı çevreye ve insanlara karşı sorumlulukları bildirilmiştir. İnsanın hesap gününde başarılı olarak kurtuluşa ulaşması için Kur'ân ona rehberlik etmiş, Allah'ın rızasına ve kendi fitratına uygun olan davranışları emretmiş, olmayanları ise yasaklamıştır. Naḥl sûresi 90. ayet Allah'ın üç emrini ve üç yasağını bildiren bir ayettir. Bu ayette Allah insanlara adaleti, ihsânı ve yakınlarla yardım etmeyi emretmiş, çirkin işleri, kötü işleri ve haddi aşmayı yasaklamıştır. Emredilen ve yasaklanan bu üçer husus, bireysel kimliğin oluşması ve toplumsal düzenin sağlanmasında son derece kilit bir noktada bulunmaktadır. Bu makalede Allah'ın bu üç emri ve üç yasağı irdelenecek ve bunların bireysel kimliğin oluşmasına ve toplumsal düzeninin teşekkülüne katkısı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Emir, Nehiy, Bireysel Kimlik, Toplumsal Düzen

A Review of the Surah Naḥl Verse 90 in Terms of Formation of Individual Identity and Basic Elements of Social Order

Abstract

The Qur'an is a divine message sent to people. In this message, the reason of existence was revealed to the human being and the creator was introduced. In the Qur'an, the human responsibilities to his creator, the environment and other people are also explained. The Qur'an has ordered people to behave in accordance with Allah's approval and their own nature, and forbids those who do not. Surah Naḥl verse 90 is a verse which notifies the three commandments and the three prohibitions of Allah. In this verse, Allah has commanded people to do justice and benevolence, to help their relatives and has prohibited them from doing ugly deeds, bad deeds and transgressions. Each of the three issues commanded and prohibited play a key role in the formation of individual identity and in the maintenance of social order. In this article, these three commandments and three prohibitions of Allah will be analyzed and their contribution to the formation of individual identity and to the organization of social order will be revealed.

Keywords: Qur'an, Commandment, Prohibition, Individual Identity, Social Order

Giriş

Bir hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'ân, insanların yaratıcısı olan Allah'la, içinde yaşadıkları âlemlerle ve birlikte yaşadıkları insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen ve bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde kurulması için muhtevasında çeşitli ilkeler, emirler ve yasaklar bulunan bir kitaptır. Bu ilâhî mesaj içerisinde insanın dünyaya imtihan için gönderildiği haber verilmiş (el-Mülk 67/2; el-İnsân 76/2), bu imtihanın bir gereği olarak ona bazı görevler verilmiş, sorumluluklar yüklenmiş, çeşitli emir ve yasaklar bildirilmiştir. Söz konusu emir ve yasaklara riayet etmek insanın öncelikle Allah'a karşı olan sorumluluğudur. Aynı zamanda bunların, bir arada yaşanılan diğer insanlara karşı olan sorumluluk boyutu da bulunmaktadır. Allah'ın rızasını kazanma maksadıyla yapılan her türlü meşrû amelin ibadet kapsamında olduğu düşünülecek olursa Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde birey ve toplumun maslahatına yönelik olan her türlü ameli de ibadet olarak değerlendirmek mümkündür.

Dünya hayatında imtihana tâbî tutulan insanın ahiretteki konumunu belirleyecek olan, Allah'a, insanlara ve yaşadığı çevreye karşı nasıl bir tutum sergilediği, nasıl tercihlerde bulunduğu ve bu tercihlerini ne şekilde uygulamaya geçirdiğidir. İnsanın doğru tercihlerde ve doğru davranışlarda bulunması için Kur'ân insana rehberlik etmiş, onun Allah'a ve topluma karşı olan görev ve sorumluluklarını bildirmiştir. Zira insan öncelikle Allah'a karşı sorumlu olmakla birlikte, onun bu sorumluluğunun pratik hayata yansımaları sadece namaz, oruç ve hac gibi bireysel ibadetlerle sınırlı değildir. İnsanın, birlikte yaşadığı insanlara ve topluma karşı da mükellefiyetleri vardır ve bunları yerine getirip getirmeme durumu da onun ahirette vereceği hesabın bir parçasıdır. Bu nedenledir ki Kur'ân'da bir yandan Allah'ın varlığı, birliği, kâinattaki mutlak hâkimiyeti ve ahiret hesabı gibi meseleler üzerinde durularak itikadi bir temel oluşturulmuştur. Diğer yandan ise Kur'ân'da, aile, iktisad, hukuk, yönetim ve ahlâk gibi toplumu ilgilendiren hususların düzenlenmesine dair ilkeler, emir ve yasaklar getirilerek ilâhî iradenin murâd ettiği toplumsal düzeni oluşturacak küllî kaideler insanlara bildirilmiştir.

Toplumsal düzenin oluşturulması ve korunması Allah'ın müslümanlara yüklediği sorumluluklardan birisidir. Nitekim Âl-i 'İmrân sûresindeki "Siz, insanlar (ın iyiliği) için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz..." (Âl-i 'İmrân 3/110) ve "Sizden; hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Âl-i 'İmrân 3/104) ayetleri hem müslümanları iyiliği emredip kötülükten sakındıran en hayırlı ümmet olarak nitelemekte, hem de onlara içlerinde iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini yerine getiren bir topluluğun sürekli bulunması vazifesini yüklemektedir. 'Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker' tabiri ile ifade edilen iyiliği emredip kötülükten sakındırma, mezkûr ayetlerde müslümanların özelliği olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte bu özellik müslüman olduğunda

kendiliğinden kazanılan bir özellik değildir. Müslümanların bu özelliği gayret ederek kazanması gerekmektedir. Müslümanların en hayırlı ümmet olması, iman etmeleri, eylemlerinin inançları ile tutarlılık arz etmesi, güzel ahlâk sahibi olmaları ve insanlara iyiliği emredip onları kötülükten sakındırarak kendi sahip oldukları özellikleri başkalarına da kazandırma gayreti içinde oldukları içindir. (Denizer, 2019, s. 283) Ancak bu özelliklere sahip bir toplumun oluşması için emredilecek iyiliğin ve sakındırılacak kötülüğün objektif bir şekilde bilinmesi gerekir. İyilik ve kötülük çok geniş mana muhtevasına sahip ve insanların içeriğini subjektif olarak doldurulabilecekleri kavramlardır. Bu nedenle Kur’ân çeşitli ayetlerde Allah katında neyin iyi, neyin kötü olduğunu haber vermiş; insanlara yapmaları gereken amelleri emretmiş, uzak durması gereken amelleri ise nehyetmiştir.

İnsanın bireysel olarak olgunlaşarak Allah’ın razı olduğu bir kul olabilmesi ve buna bağlı olarak toplumsal düzenin sağlanması hususunda Allah’ın insanlara olan emir ve yasaklarını vecîz bir şekilde bildiren ayetlerden birisi, *“Şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği ve yakınlara yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, her türlü kötü işi ve haddi aşmayı/azgınlığı yasaklar. Düşünüp tutasınız diye böylece size öğüt verir.”* meâlindeki Nahl sûresi 90. ayettir.

Abdullah b. Mes’ûd bu ayeti Kur’ân’daki hayrı ve şerri en iyi şekilde toplayan ayet olarak nitelemiştir. (Nîsâbûrî, 2002, 2: 388) Bu ayette emredilen ve yasaklanan hususlar, öncelikli olarak müslüman bir ferdin bireysel olarak sahip olması ve uzak durması gereken ahlâkî özellikleri ve amelleri bildirmektedir. Bununla birlikte bu ayetin muhtevasının, bireyi aşan ve toplumu da yakından ilgilendiren bir boyutu da bulunmaktadır. Zira ayette emredilen adalet, ihsân ve yakınlara yardımda bulunmak, nehyedilen hayâsızlık, fuhşiyât ve azgınlık eylemsel bir boyut kazandığında bunların topluma yansımaları olacaktır. Nitekim Katâde’nin de işaret ettiği gibi bu ayette câhiliyye devrinin bütün güzel davranışlarının teyit edilip emredilmesi, buna karşılık bütün kötülüklerinin özetlenip yasaklanmış olması (Râzî, 1981, 20: 103) bu hususların toplumsal boyutunu gözler önüne sermektedir. İlâhî iradeye uygun bir müslüman toplumu inşa etmenin temel taşlarını içeren bu ayet, muhtemeldir ki bu özelliğine binaen Ömer b. Abdülazîz’in halifelik döneminden itibaren, müslümanları bir araya getiren bir ibadet olan Cuma namazındaki hutbelerde okunagelmiştir. (Mes’ûdî, 2005, 3: 151) Bu uygulama ile mezkûr hususların müslümanların zihninde canlı kalmasının amaçlandığı düşünülebilir. Bu çalışmada, Nahl sûresi 90. ayette yer alan emir ve yasakların, bireysel kimliğin oluşumu ve toplumsal düzenin teşekkülü açısından taşıdığı önem ve değer ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Bireysel Kimlik ve Toplumsal Düzenin İnşası İçin Ayette Emredilen Hususlar

Nahl sûresi 90. ayette geçen 'أمر' fiili 'أمر' kökünden türemiştir. Dilimize de geçmiş olan emir kelimesi yaygın olarak fiil kalıbında (أمر) buyurmak, komut vermek, talimat vermek, yasaklamanın zıttı; isim kalıbında (أمر) ise iş, olay gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (Halil b. Ahmed, 2003, 1: 85; Ezherî, 2001, 15: 207; İbn Manzûr, 1414, 4: 26-27) Emir kavramı; belagat, mantık ve kelâm ilimlerini de ilgilendirmektedir. Çalışmamızın genel çerçevesinden sapmamak için ve ele aldığımız ayetin şer'î bir hüküm içermesi nedeniyle emir kavramının ıstılâhî yönünü fıkıh usûlcülerinin tariflerine dayanarak aktaracağız. Erken dönem Hanefî usûlcülerinden Cessâs (ö. 370/981) emri, "bir kimsenin, bir şeyin kesin olarak yapılmasını irâde ettiği zaman başka bir kimseye 'yap' veya 'et' demesinden ibaret" olarak tanımlarken (Cessâs, 1994, 2: 79), Mu'tezile'nin önde gelen isimlerinden olan Şafiî fakîhlerinden Kâdî Abdulcebbar (ö. 415/1025) ve (ö. 476/1083) emri "bir kimsenin mertebe olarak kendisinden aşağıda bulunan bir kimseden bir işin yapılmasını sözlü olarak istemesi" şeklinde tarif etmişlerdir. (Abdülcebbar, 1996, s. 141; Şîrâzî, 2013, s. 93) Emrin bu tanımlarında dikkat çeken hususlar, emrin hükmetme yetkisine sahip bir kimse tarafından verilmesi ve buyrulan işin mutlaka yerine getirilmesinin gerekliliğidir. Dolayısıyla konu edindiğimiz ayette emredilen hususlar, mutlak hüküm sahibi Allah'ın kullarına mutlak surette yapmalarını buyurduğu ve buna bağlı olarak onlara sorumluluk yükleyen hususlardır.

1.1. Adalet/'Adl

Nahl sûresi 90. ayette insanlara emredilen ilk husus adalettir. 'ع-د-ل' kökünün sözlüklerdeki en yaygın anlamı eşitlik, denklik ve benzerliktir. (İbn 'Abbâd, 1994, 1: 422-423; Cevherî, 1987, 5: 1761; İsfahânî, 2002, s. 551; İbn Manzûr, 1414, 11: 430) Bir kavram olarak adalet, ifrat ve tefrit arasındaki orta yol, şeriatte ise yapılması dinen mahzurlu bulunan şeylerden kaçınmak ve hak yolda istikamet üzere bulunmak olarak tarif edilmiştir. (Cürçânî, 1983, s. 147) Adalet kavramının sözlük anlamındaki eşitlik ve denklik arasındaki nüans da gözden kaçırılmamalıdır. Zira adalet bazen eşitlikle bazen de denklikle sağlanabilir. Yani eşitlik veya denklik tek başına her zaman adaleti sağlamaya yeterli gelmeyebilir. Örneğin bir mühendis az düşünüp az iş yapsa da onun bu durumu, mühendisin çizdiği projeyi gerçekleştirmek için çok çalışan işçilerin durumuna denktir. (İbn Miskeveyh, 2011, s. 342)

Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) adaleti iki başlık altında değerlendirmiştir. Mutlak olan adalet, iyilik yapana iyilik etmek, eziyet etmeyene eziyet etmemek gibi akıl gereği güzel olan, hiçbir surette mensûh olmayan yani genelgeçer olan adalettir. Diğerisi ise ancak şeriatle bilinebilir ve bazen de şeriatin bildirmesiyle değişiklik gösterebilir. (İsfahânî, 2002, s. 552) Adalet kavramının mana muhtevası, Sa'îd b. Cübeyr'in (ö. 94/713[?])

kendisine adaletin manasını soran halife Abdulmelik'e (ö. 86/705) verdiği cevapta veciz bir şekilde özetlenmiştir. Ona göre adaletin dört farklı yönü bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, *"Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."* (Nisâ` 4/58) ayeti gereğince hüküm verme konusundaki adalettir. Adaletin ikinci yönü, konuşurken adaletli olmak yani doğru söz söylemektir. *"...Söz söylediğiniz zaman, (söz konusu) yakınlarımız dahi olsa adaletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti."* (En`âm 6/152) ayeti bu hususa işaret etmektedir. Adaletin üçüncü boyutu, hesap gününde Allah'ın adaletine uygun olarak kurtuluşa vesile olacak sebepler konusundaki adalettir. *"Ve bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası namına bir şey ödeyemez, kimseden fidye ('adl) kabul edilmez, hiç kimseye şefaet fayda vermez. Onlar hiçbir yardım da görmezler."* (Bağara 2/123) Bu ayette 'fidye' manasında kullanılan 'adl' kelimesi, ahirette Allah'ın hesap görürken adaletli olacağını bildirmektedir. Allah, kurtuluşlarına vesile olması için vahiy ile insanlara neyi emretmişse onları (iman, ibadet, sâlih amel) fidye olarak kabul edecek, insanların indî düşünce ve batıl inançları ile kurtuluşlarına vesile olarak gördükleri hususları dikkate almayacaktır. Adaletin dördüncü yönü ise herhangi bir şeyi Allah'a denk tutmamak yani O'na şirk koşmamaktır. *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler (başka şeyleri) Rablerine denk tutuyorlar (ya`dilûn)." ayeti de adaletin bu yönüne işaret etmektedir. (En`âm 6/1) (Ezherî, 2001, 2: 124)*

Sa`îd b. Cübeyr'in Kur`ân ışığında adalet kavramına dair yaptığı bu açıklamalar, adaletin hem iman hem amel hem de insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde gözetilmesi gereken bir ilke olduğunu göstermektedir. İnsanların hüküm verirken ve söz söylerken adaletli olmaları gerektiğinin bildirildiği ayetlerde bu hususların Allah'ın emri olduğunun vurgulanması önemlidir. Zira İslam dininin hedeflediği toplum yapısının oluşturacak en önemli etkenlerden birisi, insanların birbirleriyle ilgili yargıda bulunurken ve söz söylerken adaletli olmalarıdır. Nitekim adalet, "hak edene hakkını kendiliğinden vermek ve kendi hak ettiğini de almak" olarak da tarif edilmiş, adaletin zıttı olan zulüm ise "hak ettiğini almak, fakat başkasına hakkını vermemek" olarak tanımlanmıştır. (İbn Hazm, 1987, 1: 353) Hz. Peygamber de devlet idaresinden aile içi ilişkilere varıncaya kadar adaletle davranılması gerektiğini bildirmiş (Müslim, "Hibât", 13; Müslim, "İmâre", 43) ve bunu yapanların Allah katında mükâfatlandırılacağını müjdelemiştir. (Nesâî, "Âdâbü'l-kuğât", 1)

İnsanların kendi iradeleriyle başkalarının hakkını teslim ettiği ve kimsenin hakkının kimsede kalmadığı bir toplumun huzur ve refah seviyesinin artacağı açıktır. Allah'ın konu edindiğimiz ayette ve başka bazı ayetlerde (Nisâ` 4/58, En`âm 6/152) insanlara adaleti emretmesi, adaletin daha önce zikri geçen 'hayırlı toplumun' inşasına yönelik temel unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

Müfessirler Nahl sûresi 90. ayette emredilen adaletin iki boyutundan bahsetmişlerdir. Bunlardan birincisi itikadda ibadettir. Bu ayette yer alan 'adalet' kavramını 'insaf' kavramı ile tefsir eden Taberî (ö. 310/923) insanların kendilerine çeşitli nimetler veren Allah'ı tanımaları ve O'na şükretmelerini 'insaflılık', insanlara hiçbir fayda ve zararı olmayan Tâgut ve putları övmeyi, onlara tapmayı ise 'insafsızlık' ve 'adaletsizlik' olarak tanımlamış ve bu nedenle İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) bu ayetteki adaleti, "Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şehadet etmek." olarak izah ettiğini nakletmiştir. (Taberî, 2001, 14: 334-335) Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210) adaleti ifrâṭ ve tefrîṭ arasında ortada bulunan şey olarak tanımlamış, itikadda adaleti de tevḥîd olarak kabul etmiştir. Ona göre kâinata bir ilah bulunmadığını söylemek ta'tîl*, bir ilahtan fazlasının bulunduğunu kabul etmek ise şirk ve teşbîhtir ki bunların ikisi de kınanmıştır. Adalet ise bu iki duruma da düşmeden insanın kelime-i tevḥîd ile tek bir ilahın varlığını kabul etmesidir. (Râzî, 1981, 20: 104) Adalet her şeyi yerli yerine koymaktır ki bu da insanın Allah'ın rubûbiyyetini ve kendi kulluğunu yerli yerine koyması ve bunların hakkını vermesi anlamına gelir. (Mâtürîdî, 2004, 3: 114) Bunun aksine hareket etmenin yani Allah'a ortak koşmanın Kur'ân'da büyük bir zulüm olduğu haber verilmiştir. (Loḫmân 31/13) Zulüm ise adaletin zıttıdır.

Adaletin ikinci boyutu olan amellerde adalet ise insanların dünya hayatındaki işlerini yine ifrâṭ ve tefrîṭe düşmeden yapmaları ile olur ki bu da Hz. Peygamber'in getirdiği şeriattir. Râzî'nin değerlendirmesine göre Hz. Musa'nın şeriatinde hâkim olan unsur şiddet ve sertlik, Hz. İsa'nın şeriatinde hâkim olan unsur ise afv ve müsâmahadır. Bunların arasında orta olanı yani adaletli olanı, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) şeriatıdır. Nitekim Allah "İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûlün de size şahit olması için sizi orta/mutedil bir millet kıldık." (Bakara 2/143), "Onlar, infâk ettikleri zaman ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır." (Furḫân 25/67) ve "Elini boynuna asıp bağlama (cimri olma), hem de onu büsbütün açıp saçma (israf etme); aksi halde kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın." (İsrâ' 17/29) ayetleri ile müslüman toplumunun her konuda adaletli yani dengeli, aşırılıklardan kaçınan ve orta yolu tutan bir toplum olması gerektiğini bildirmiştir. (Râzî, 1981, 20: 104)

Kurtubî (ö. 671/1273) de tefsirinde İbnü'l A'râbî'den nakille Allah ile kul arasındaki adaleti, kulun Allah'ın hakkını kendi nefsinin korumaya tercih etmesi, Allah'ın rızasını kendi arzu ve isteklerinden önde tutması olarak tarif etmiştir. Kişinin kendisine karşı göstermesi gereken adalet ise nefsinin helâke götüreceği işlerden uzak durmasıdır. (Kurtubî, 2006, 12: 412-413)

* Ta'tîl: Erken dönemlerde Allah'ın zatını sıfatlarından soyutlayanlar için, sonraki dönemlerde Allah'ın varlığını tanımayan, doğanın herhangi bir yaratıcı olmadan varlığını sürdürdüğünü ileri sürenler için de kullanılan teşbîh karşıtı kavram.

Bu açıklamalardan anlaşılmalıdır ki insan açısından adalet, hem Allah'a hem kendi nefesine hem de diğer insanlara karşı gözetilmesi emredilen bir ilkedir. Allah'a, kendine ve topluma karşı adaletli olan yani bunların hepsine hakkını veren/verme gayreti içinde olan bireylerden teşekkül etmiş bir toplumun, Kur'an'da bahsi geçen 'hayırlı ümmet' ve 'orta/mutedil ümmet' sıfatları ile vasıflanmaya layık olmaya yaklaşacakları îzahtan vârestedir.

Adalet Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) tarafından kâinatın nizamı, amelde ve ibadette vacib olarak kabul edilen ahlâki bir fazilet olarak değerlendirilmiştir. (Yazır, 1962, 5: 3117) Bazı ahlâkçılar da adaleti esas amel ve inançlarımız, sosyal yaşamdaki mutlak görevlerin tamamı, başkalarının hukukuna uyarak kimseye asla haksızlık ve fenalık etmemek, ilmi ile âmil olma gücünün ifrât ve tefrîtinden sakınarak orta hali, aklın ölçüsü olan vicdan kuvveti ve ona uygun olan meşrû fiil ve davranışlar olarak tarif etmişlerdir. Bütün bu tarifler adaletin, bireyin topluma karşı yapmakla yükümlü olduğu müspet ve menfi görevler bütünü olduğunu göstermektedir. (Erdem, 2005, s. 168) Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572) *Ahlâk-ı Alâî* adlı meşhur eserinde adaletin içerisinde on iki çeşit fazilet bulunduğunu belirterek bunları şöyle sıralamıştır: Sadakat, ülfet (karşılıklı anlaşma ve muhabbet), vefâ, şefkat, sıla-i rahim, mükâfât (görülen iyiliğe ziyadesiyle mukabelede bulunmak), hüsn-i şirket (ortak yapılan işlerde dürüst olarak ortaklara insaf çerçevesinde ve güzel bir şekilde davranmak), hüsn-i kadâ (herkese güzel davranmak, başkalarının haklarını gözetmek ve onları minnet altında bırakmamak), teveddüd (kişinin çevresinde bulunan kendi dengi ve fazilet sahibi kimselerin sevgisini ve muhabbetini kazanması), teslîm (Allah'ın emir ve yasaklarını kalp rızası ile kabul etmek), tevekkül (Allah'a güvenmek) ve ibadet. (Kınalızâde, t.y., s. 111-123) Kınalızâde'nin adalet kapsamında saydığı faziletlere bakıldığında onun, Naıl sûresi 90. ayette emredilen diğer iki unsuru yani insanlara iyilikte bulunmayı ve yakınları koruyup gözetmeyi adalet kavramının muhtevasında değerlendirdiği görülmektedir. Bu nedenle olsa gerektir ki ahlâkçılar adaleti ahlâkın en üstünü ve görevlerin en mükemmeli olarak kabul etmişlerdir. Çünkü adalet Allah'ın mahlûkat için koyduğu ve hak için ikame ettiği mîzandır. Adalet olmazsa dünyada nizam, toplumda salâh kalmaz. (Mâverdî, 2013; s. 226, Erdem, 2005, s. 169)

Adalet Kur'an'da her şeyin temeli olarak kabul edilir. Bundan dolayı duruma göre değişkenlik göstermez. Adalet hayatın her alanında talep edilen ve uygulamada olması gereken bir değerdir. (Ersöz, 2016, s. 16) Toplum adalet temeli üzerine kurulmuş bir yapıya sahipse orada Allah'ın koymuş olduğu sınırlar çerçevesinde ferdî bir özgürlük olacaktır. Bu da ancak adalet ilkesinin uygulandığı bir sosyal yaşamda gerçekleşebilir. (Karataş, 1998, s. 55; Buladı, 2002, s. 23) Adaletin toplumsal nizamın sağlanmasına yönelik bir diğer işlevi ise toplumdaki "ahlâkî zaafırları

gidermek, ahlâkî suçların doğmasını önlemek, sözde iyilikleri ve şeklen âdil olan hareketleri reddetmektir.” (Ballıkaya, 2005, s. 190)

Görüldüğü gibi adalet; kulun yaratıcısına karşı yükümlü olduğu iman ve ibadetlerin yerine getirilmesini, İslam’ın hayata yaklaşımına dair temel prensibi olan orta yol ilkesini, kişinin kendi nefesine ve yakınlardan başlamak üzere bütün insanlara ve varlıklara karşı davranışlarını da kapsayan bir mana muhtevasına sahiptir. (Kara, 2013, 146) Dolayısıyla adaleti hem bireysel kimliğin ve ahlâkın oluşmasının hem de toplumsal nizamın sağlanmasının en başta gelen ilkesi olarak kabul etmek mümkündür.

1.2. İhsân/İhsân

Sözlükte ‘güzel olmak’ manasına gelen ve ‘ح-س-ن/ħ-s-n’ kökünün masdarı olan ihsân kelimesi; yaptığı işi güzel yapmak ve başkalarına iyilik etmek anlamlarında kullanılmaktadır. (Halil b. Ahmed, 2003, 1: 318; Zebîdî, 2001, 34: 223) Bir kimsenin yaptığı işin ihsân olarak değerlendirilebilmesi için hem neyi nasıl yapması gerektiğini bilmesi hem de bu bilgiyi en güzel bir biçimde eyleme dönüştürmesi gerekir. “O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış (ehsene) ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.” (Secde 32/7) ayetinde ihsân bu anlamda kullanılmış, “İnsanlar, işlerini ihsânla yapmalarına göre değer kazanır.” diyen Hz. Ali de bu manayı kasd etmiştir. (Çağrı, 2000, 21: 544)

İhsân kavramı Kur’ân’da hem Allah’a hem de insana nispet edilerek kullanılmıştır. Allah’a nispet edildiği ayetlerde bu kavram Allah’ın mükemmel yaratıcılığını ve kullarına karşı lütfunun fazlalığını ifade etmektedir. (Secde 32/7, Teğâbün 64/3, Kaşâş 28/77, Talâk 65/11) İhsân bazı ayetlerde de müminleri nitelemek üzere ‘muhsin’ kavramıyla ifade edilmiştir. Müminlerin ‘muhsin’ kavramıyla zikredildikleri ayetlerde, onlarda bulunan aşırılıktan sakınma, cesaret, kararlılık (Âl-i ‘İmrân 3/147-148), öfkeye hâkim olma, hoşgörü, sabır, affetme (Âl-i ‘İmrân 3/134-135; Mâide 5/13; Hûd 11/115; Yûsuf 12/90), cömertlik ve gözü tokluk gibi niteliklere işaret edildiği görülmektedir.

Tefsirlerde Nahl sûresi 90. ayetteki ihsânın, sözlük anlamı olarak zikrettiğimiz iki anlamı da kapsamakta olduğu belirtilmiştir. Yani ayette emredilen ihsân hem kişinin yapmış olduğu işi güzel yapması hem de başkalarına iyilikte bulunması anlamına gelmektedir. Müfessirler yapılan işin güzel yapılması anlamındaki ihsânı Cibrîl hadisine dayanarak Allah’a ibadet ve tâatte bulunma sadedinde tefsir etmişlerdir. Bu hadiste ihsân, “Allah’a O’nu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni görüyor.” (Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1) şeklinde tarif edilmiştir. Bu tariften hareketle ihsânın; ibadetin kendisini tamamlayacak olan bütün şart ve rükunları ile birlikte eksiksiz ve dikkatli bir şekilde yerine getirilmesi, ibadete başlarken ve ibadet esnasında Allah’ın azametinin ve celâlinin hatırda bulundurulması, hem kemmiyyet hem de keyfiyyet açısından tâat olan amellerin fazlaca yapılması ile olacağı ifade

edilmiştir. (Râzî, 1981, 20: 105-106; Kurtubî, 2006, 12: 413) Bu özelliği nedeniyle olsa gerektir ki Râgıb el-İsfahânî ihsânı, adaletten üstün olarak kabul etmiştir. (İsfahânî, 2002, 236-237) Zira adalet, zorunlu/farz olandır. Allah kullarına farz kıldığı işlerde adaletle hareket etmiş ve ancak güçlerinin yettiği şeyleri onlara farz kılmıştır. İhsân ise müstehabtır. Allah hem adaleti hem de ihsânı emretmiştir. Çünkü farz olan ibadetlerin yapılmasında mutlaka bazı eksikliler olacak, bu durumda farzlara ilave olarak ihsân kapsamında yapılan ibadetler bu eksiği tamamlayacaktır. Adalet alması gerekeni almak vermesi gerekeni vermek iken ihsân alması gerekenden azını almak, vermesi gerekenden ise fazlasını vermektir. Bu nedenle adaletle riayet etmek vâcib iken ihsân mendûb ve sünnet olarak kabul edilmiştir. (Taberî, 2001, 14: 335; Zemahşerî, 1998, 3: 464; Râzî, 1981, 20: 106;)

Yapılan işin güzel yapılması sadece Allah'a ibadet ve tâat konusu ile sınırlı değildir. Hz. Peygamber'in "Allah her şeyde ihsân ile davranılmasını kullarının üzerine gerekli kılmıştır. Bundan dolayı öldürdüğünüzde güzel davranın, hayvanların kesiminde güzel davranın." (Müslim, Şayd, 57; Tirmizî, Diyât, 14) hadisinde insanların birbirleri ile ve diğer mahlûkatla olan ilişkilerinde de ihsâna riayet etmekle emrolunduğunu bildirmiştir. İnsan olsun hayvan olsun bir canlıya yapılabilecek en kötü iş olan öldürmede dahi ihsân yani bu işin güzel yapılması emredilmiştir. Bu emir, mahlûkat arasındaki diğer bütün ilişkilerin de ihsân ilkesine bağlı kalınarak yürütülmesini gerektirir. Dolayısıyla Allah'ın emri olarak ihsân, mümin bireyin mahlûkâta karşı bütün söz ve davranışlarında gözetmesi gereken vaz geçilmez bir tavır olarak kabul edilmelidir.

Müfessirler ayette geçen ihsân kavramı ile başkalarına iyilikte bulunmanın da emredildiğini belirtmişlerdir. Çünkü ihsân kavramının içerisine, Allah'ın emrine saygı duyarak, mahlûkâta şefkat göstermek de dâhildir. (Râzî, 1981, 20: 106; Kurtubî, 2006, 12: 413; Yazır, 1962, 5: 3118)

Yukarıda zikrettiğimiz Cibrîl hadisinin bazı rivayetlerinde ihsân, "أَنْ تَعْمَلَ كَأَنَّكَ" "أَنْ تَعْمَلَ لِلَّهِ كَأَنَّكَ تَرَاهُ" ve "تَرَى" lafızları ile nakledilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, 2001, 1: 315; Beyhakî, 2003, 1: 112) Bu durumda ihsânın manası "(Allah'ı) görüyormuş gibi amel etmendir." ve "Allah için O'nu görüyormuşsun gibi amel etmendir." olur. Mâtürîdî (ö. 333/944), İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Süyûtî (ö. 911/1505) de tefsirlerinde hadisin bu rivayetini kullanmışlardır. (Mâtürîdî, 2004, 3: 114; İbn Kesîr, 1999, 6: 354; Süyûtî, 2003, 2: 141) Mâtürîdî bu bağlamda ihsânın üç manaya ihtimali olduğunu söylemiştir. Birincisi insan ile Allah arasındadır ve insanın Allah'ı görüyormuşçasına amel etmesi ile olur. İkincisi insanın diğer insanlarla olan münasebetlerindedir. Şeriatın kendisine izin verdiği ölçüler içerisinde kişinin kendisi için istediğini başkası için de istemesiyle gerçekleşir. Üçüncüsü ise kişinin kendisine karşı olan ihsândır ki bu da kişinin nefsinin helâke götürecekt işlerden koruması ile olur. (Mâtürîdî, 2004, 3: 114-115) Görüldüğü gibi Mâtürîdî ihsânı sadece ibadetlerle sınırlamamış, kişinin kendisi ve diğer insanlarla ilgili işlerini iyi

ve güzel yapmasını da bu kavram kapsamında değerlendirmiştir. Zira amel, ibadetten daha kapsamlı bir kavramdır. Her ibadet ameldir ancak her amel ibadet değildir. Her amelin ibadet olması ancak yapılan işlerin Allah rızası gözetilerek yapılması ile mümkün olur. Bu nedenle namaz, oruç, zikir gibi bireysel ibadetleri Allah'ı görüyormuşçasına yapmak ihsân kapsamına dâhil olduğu gibi, sosyal hayattaki günlük işlerin ve diğer insanlarla münasebetlerin Allah rızası gözetilerek ve O'nun gözetiminde olunduğunun idrâki ile yapılması da ihsân kavramının mefhûm alanı içerisinde.

Allah'a ve mahlûkata karşı olan yükümlülüklerin en güzel bir şekilde yerine getirilmesini ifade eden ihsân hem mümin bireyin Allah katındaki değerini artıran hem de toplumun müsbet yönde gelişimine katkı veren anahtar bir kavramdır. Daha önce zikredildiği gibi Kur'ân'da bazı ayetlerde müminler 'muhsin' olarak adlandırılmış ve onların çeşitli özelliklerine işaret edilmiştir. İhsân ile amel ederek bu özelliklere sahip olma çabası içerisinde olmak, kişinin bireysel kimliğinin tekâmüle ulaşmasını sağlayacaktır. İhsân kapsamında değerlendirilen amellerin yapılma sıklığının artırılması, bu ameller ile kişi arasında bir ünsiyet oluşturacak ve bunun sonucunda ihsân kimliğinin bir parçası haline dönüşecektir. Kur'ân'da zikredilen 'muhsin' nitelemesine layık olmak, ancak böyle bir çabanın ve sürecin sonucu olsa gerektir.

İnsan, fitratının doğal bir sonucu olarak bireysel kimliğinin oluşmasına olumlu ve olumsuz katkı sağlayan çeşitli duygulara sahiptir. Doğasında var olan bu potansiyel duyguların işlevsel hale gelmesi, bireyin kendi çabası ve çevresel faktörlerin etkisiyle mümkün olur. İnsanda bulunan iyilik etme/ihsân potansiyelinin eyleme geçmesi öncelikle bireyin kendi iç motivasyonunu sağlayan faktörlerle ilgili olmakla birlikte onun, ihsân konusunda sosyal çevresi tarafından desteklenmesi de son derece önemlidir. (Çapcıoğlu ve Akın, 2018, s. 643, 648) Zira insanın iyi insan ve iyilik eden insan olma çabası yaşadığı çevreden kabul görmez, onun bu çabaları saflık, ahmaklık vb. gibi olumsuz ifadelerle adlandırılırsa bu durum, bireyin iç motivasyonunu olumsuz etkileyecek ve ihsân potansiyelinin işlevsel hale gelmesini engelleyecektir. Dolayısıyla ihsânın yaygınlaşması için bireyin şahsî gayreti ile birlikte toplumsal bir çabanın gerekliliği de söz konusudur.

İhsânın da tıpkı adalet gibi kişinin hem Allah'a hem de diğer insanlara karşı olan sorumlulukları ile bağlantısı bulunmaktadır. İnsan Allah'a karşı kulluk görevi olan ibadetlerini şart ve rükünlerine dikkat ederek güzel bir şekilde yerine getirmeli, aynı şekilde gerek kendisine özel gerekse başkalarını ilgilendiren günlük işlerini de hakkını vererek yapmalıdır. En basit bir iş dahi olsa bunu özensizce değil, imkânlar dâhilinde olabilecek en güzel şekilde yapmaya çalışmak bireysel ahlâk ve öz saygı sahibi olmanın göstergelerinden biridir. Bu hassasiyeti gözetilen insanlardan oluşan bir toplumda barış, huzur ve refah seviyesinin yükseleceği şüphesizdir.

1.3. Yakınlara Yardım Etmek/Îtâ' zi'l-ķurbâ

'قرب' kökünden türemiş ve 'uzak olmayan, yakın' anlamlarına gelen 'قريب/ķarīb' kelimesi, aynı zamanda biriyle aynı nesebten olan kimseyi ifade etmek için de kullanılmaktadır. (Halil b. Ahmed, 2003, 3: 370-371; Ezherî, 2001, 9: 111) Bu kökten türemiş 'el-aķrabûn', 'ulu'l-ķurbâ' ve 'zu'l-ķurbâ' gibi kelime ve terkibler Kur'ân'da kişinin kan bağı olan kimselerle olan hısımlığını ifade etmek üzere akraba manasında kullanılmıştır. (Bakara 2/83, 177, 180, 215; Nisâ' 4/7, 8, 33)

Naħl sûresi 90. ayette adalet ve ihsândan sonra emredilen üçüncü husus akrabalara vermek, onlara yardımda bulunmaktır. Bu kavram genellikle kişinin kan ve evlilik bağı ile bağlı bulunduğu kimseleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte ahlâkî açıdan çok geniş kapsamlı bir teşvik ifade eden bir bağlamda kullanıldığından ötürü kişinin akrabaları haricinde ait olunan sosyal cemiyet ve yaşanan çevredeki tüm yakınlarına da işaret etmektedir. (Esed, 2002, s. 548) Müfessirler akrabaya vermekten kastın, onlara maddî olarak yardımda bulunmayı ifade ettiğini söylemişlerdir. (Râzî, 1981, 20: 103; Kurtubî, 2006, 12: 414) Nitekim "Akrabaya hakkını ver..." (İsrâ' 17/26) ayetinde de bu husus dile getirilmiştir. Aslında bu şekilde yapılan yardım da ihsân içerisine dâhilse de şanına verilen önemden ötürü ayette müstakil olarak zikredilerek emredilmiştir. (Yazır, 1962, 5: 3118) "Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin (ihsân). Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez." (Nisâ' 4/36) ayeti hem akrabaya yardımda bulunmanın ihsân kapsamında olduğunu hem de yapılması emredilen yardımın sadece akrabalarla sınırlı olmadığını göstermektedir.

Akrabaların birbirlerine yardım etmesi aile sevgisi ve tutkusundan kaynaklanan bir yardımlaşma olarak değil, İslam toplum düzeninin dayanışma ilkelerine göre yakın çevreden uzak çevreye doğru yayılan bir yardımlaşma olarak kabul edilmelidir. (Kutub, 2003, 4: 2190) Zira her bir ailenin ve sosyal çevrenin kendi içerisindeki yardıma muhtaç kimseleri maddî olarak destekledikleri bir toplum ekonomik, sosyal ve ahlâkî olarak yüce ve saf bir toplum olacaktır. (Mevdûdî, 1991, 3: 53) Aile fertleri ve akrabalar arasındaki bağların kuvvetli olması, toplumda birlik ve beraberliğin sağlanmasının temel unsurlarındandır. Bunun gerçekleşebilmesi için her bireyin en yakınından başlamak üzere gerek nesebî ve manevî yakınlarına gerekse mekân itibariyle yakınlarına destek olması, onlara imkânı nispetinde yardımda bulunması gerekir. Mutlu bireyler ve toplumların meydana gelmesi, böyle bir yardımlaşmanın ne denli önemsendiği ve hayata geçirildiğiyle ilintilidir. (Dölek, 2010, s. 55-56)

Yakınlara yardımda bulunmak sorumluluk bilinci ve dolayısıyla bireysel ahlâk sahibi olunduğunun göstergelerinden biridir. Bu bilince sahip kimselerden oluşan toplumda ise yardıma ihtiyacı olanlar sürekli

destekleneceği için insanlar arasındaki manevî bağlar kuvvetlenecek ve toplumun huzur ve refah düzeyi artacaktır. Diğer yandan bu durum, ihtiyaç içerisinde olan bazı kimselerin, ihtiyaçlarını istemeden de olsa gayr-ı meşrû yollarla karşılama yoluna başvurmalarına da mahal vermemiş olacaktır. Yakınlara yardım etmek, kişiye bencillikten uzaklaşma ve diğerkâmlık özellikleri de kazandırarak onun bireysel ahlâkî gelişimine de katkı sağlayacaktır. Bu nedenle akrabaya ve yakınlarla yardımda bulunmanın, Allah'ın emrini yerine getirmiş olma bakımından kişiye, manevî bağları kuvvetli bir toplum oluşturmaya olan katkısından dolayı da topluma faydası bulunmaktadır.

2. Bireysel Kimlik ve Toplumsal Düzenin Selameti İçin Ayette Nehyedilen Hususlar

'نهى' fiilinin masdarı olan nehy kelimesi 'عن' harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında emrin zıttı, mani olmak, alkoymak, engellemek, yasaklamak anlamına gelmektedir. (Halil b. Ahmed, 2003, 4: 274-275; İbn Manzûr, 1414, 15: 343-344) Fıkıh usûlü ıstılahında ise nehiy, "bir işten kaçınmayı buyurucu bir tarzda talep etmeye delâlet eden söz" olarak tarif edilmiştir. Usûlcülerin çoğunluğu nehiyin bir hüküm ifade edebilmesi için nehyetme konumunda bulunanın, yasaklamaya muhatap olandan üstün bir konumda bulunması gerektiği görüşünde birleşmişlerdir. (Apaydın, 2006, 32: 544-545) İbn Teymiyye (ö. 728/1328) emir lafzının mutlak olarak söylendiğinde nehi de içine alacağını, emir verme yetkisine sahip kişinin aynı zamanda nehyetme yetkisine de sahip olduğu görüşündedir. Ona göre her iki durumda da emir sahibine itaat etmek gerekmektedir. Nehiy emre dâhil olduğundan dolayı nehiyin gereğini yerine getirmeyen kimsenin emrin gereğini yerine getirmemiş olacağı görüşünde olan İbn Teymiyye, böyle birinin âsî bir kimse sayılacağını ifade etmiştir. (İbn Teymiyye, 2004, 7: 175) Buna göre denilebilir ki nehiy olumsuz bir emirdir ve gereğinin yerine getirilmesi hususunda emir ile eşit seviyededir. Nahl sûresi 90. ayette Allah'ın emri olan üç husus belirtildikten sonra Allah'ın nehyettiği üç husus bildirilmiştir.

2.1. Çirkin İşler/Faḥşâ'

Faḥşâ'; 'ف-ح-ش' kökünden türemiş olan fuḥş kelimesinin çoğuludur. Sözlükte fuḥş, her şeyde haddi ve ölçüyü aşmak, hakka muvâfık olmamak, sözde ve fiildeki kötülük ve çirkinlik anlamlarına gelmektedir. (Halil b. Ahmed, 2003, 3: 304; Ezherî, 2001, 4: 111) İslâmî literatürde ise selîm tabiatın kendisinden nefret ettiği ve doğru aklın eksik bulduğu (Cürcânî, 1983, s. 165), edep ve ahlâka mugâyir olup dinin yasakladığı kötü ve çirkin her iş (Bozkurt, 1996, 13: 211) karşılık olarak kullanılmaktadır.

Kur'ân'da fuḥş kelimesi ve türevleri genel olarak sözlük anlamına mutabık olacak şekilde İslam'a göre kötü ve çirkin olan işler, özel olarak ise cahiliye müşriklerinin Allah'ın emri olduğunu iddia ettikleri bazı çirkin ve haram işler, zinâ, livâta, nüşûz ve sadakayı engelleme gibi çeşitli kötülüklere münhasır kılınarak kullanılmıştır. (Nisâ' 4/15, 19, A'râf 7/28, 'Ankebût 29/28,

Ahżâb 33/30, alâk 65/1) Fuş kavramı hadislerde de çeşitli türevleriyle bir söz ve davranışın itidal sınırlarını aşması, günah ve hayâsızlık anlamlarında kullanılmıştır. (Buhârî, “Edeb”, 39, 48, “Büyü”, 113; Müslim, “Selâm”, 11, “İmân”, 172; Tirmizî, “Birr”, 59) Müfessirler de faşâ’yı söz ve fiil nevinden olan, büyük veya küçük her türlü çirkin iş ve günah, fesâd ve şer ehlinin elinden çıkan, Allah’ın koyduğu sınırları aşan davranışlar olarak tefsir etmişlerdir. (Mâtürîdî, 2004, 3: 115; Zemahşerî, 1998, 3: 465; Râzî, 1981, 20: 103; Kurtubî, 2006, 12: 414) Sözlükteki ve Kur’ân’daki bu anlamlardan hareketle bu ayette nehyedilen faşâ’nın, İslam hayat düzeni içerisinde yeri olmayan her türlü çirkin işi ihâta ettiği söylenebilir. Faşâ` kapsamına giren ve bu ayette nehyedilen işlerden uzak durmak umûmî bir yükümlülüktür. Bu yükümlülüğü yerine getiren veya samimi olarak yerine getirme gayreti içinde olan kimselerin ahlâk bakımından, bu kimselerin oluşturduğu toplumun ise huzur, refah ve nizam bakımından terakkî edeceği kuşkusuzdur.

2.2. Kötü İşler/Münker

‘ن-ك-ر/n-k-r’ kökünün ism-i mef’ûlu olan münker kavramı, aklın kötü bulduğu yahut iyiliği ve kötülüğü konusunda bir karar veremediği, şeriatın ise kötü olduğuna hükmettiği ve tanımadığı her türlü işi ifade etmektedir. (İsfahânî, 2002, s. 823; Cürcânî, 1983, s. 37; Fîrûzâbâdî, 1996, 5: 120-121) Müfessirler de münkeri, şeriatın nehyetmek suretiyle reddettiği, fıtratın hoşlanmadığı dolayısıyla şeriatın da kötü gördüğü rezil, çirkin ve aşağılık işler olarak tarif etmişlerdir. (Râzî, 1981, 20: 103; Kurtubî, 2006, 12: 414; Ebû Hayyân, 2008, 5: 513)

Münker kavramı Kur’ân’da yer yer müstakil bir durumu ifade edecek şekilde kullanıldıysa da bu manalara tahsis edilmemiştir. İslam âlimleri de münkeri, genel olarak hem amelî hem de itikâdî hususlarda aklın ve şeriatın kabul etmediği hususlar olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla münker, dinen ve aklen güzel olmayan, yapıldığında ferdî ve ictimâî hayata zarar veren, insanların hayrına olmayan, dünya ve ahiret saadetini kazanma yolunda engel teşkil eden her şey olarak tanımlanabilir. (Dumlu, 1999, s. 27-30) Böylesine geniş bir mana muhtevasına sahip olan münker kavramının içine dâhil olan amelî ve itikâdî hallerin bütünü Nahl sûresi 90. ayette nehyedilmiştir.

Hız. Peygamber’in “Sizden kim bir münker görürse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin ki bu, imanın en zayıf mertebesidir.” (Müslim, “İmân” 78; Tirmizî, “Fiten”, 11) hadisi, münkere karşı asla tepkisiz kalınmaması ve imkânlar ölçüsünde onunla mücadele edilmesi gerektiği mesajını vermektedir. “Toplum düzeninin korunması için herkes kendi gücü oranında bu görevi yapmak zorundadır. Bu prensip İslam toplumunun güzel vasıflarını koruyan en önemli niteliklerden biridir.” (Karaman, 1995, s. 31) Hâsılı münker ile ilgili Kur’ân’ın bu nehyinin ve Hız. Peygamber’in verdiği mesajın

gereğinin yerine getirilmesinin, bireyin ahlâken olgunlaşmasını ve buna bağlı olarak toplumun müspet yönde gelişmesini sağlayacağı açıktır.

2.3. Haddi Aşma/Bağy

Sözlük anlamı haddi aşmak, zulüm ve haktan ayrılmak olan (Halil b. Ahmed, 2003, 1: 154; Cevherî, 199987, 6: 2281; İbn Manzûr, 1414, 14: 78-79) bağy kelimesi dinî bir terim olarak kullanıldığında şeriatın koyduğu sınırların dışına çıkmak ve Allah'a karşı gelmek anlamlarına gelmektedir. Bu kavram Kur'ân'da hem sözlük hem de terim anlamında kullanılmıştır. (Şafak, 1991, 4: 451) Râgıb el-İsfahânî bir şeyin bağy olarak nitelenmesinde bazen kemmiyet demek olan miktarın bazen ise keyfiyet demek olan sıfatın ölçü alındığı görüşündedir. Bağyi, aşıp aşılmaması fark etmeksizin aranan şeyde orta yolu aşmayı istemek, olması gerekenden fazlasını talep etmek olarak tanımlayan İsfahânî onun iki çeşit olduğunu söylemiştir. Farzdan nafilere geçmek iyi, haktan batıla veya şüpheye geçmek ise kötü olan bağydır. (İsfahânî, 2002, s. 136) Bu tanımlamada dikkat çeken husus; İsfahânî'nin fiiliyata geçmeyen, henüz arzu ve talep aşamasında bulunan aşırılıkları da bağy olarak değerlendirmesidir.

Bağy, Naḥl sûresi 90. ayette nehyedilen üçüncü ve son husustur. Müfessirler bu kavramı tefsir ederken zulüm ve haddi aşma anlamlarının yanı sıra kin ve kibir ifadelerini de kullanmışlar, aslında bağyin de münker kapsamı içerisine dâhil olduğunu ancak zararının çokluğundan ötürü Allah'ın onu müstakil olarak zikrettiğini ifade etmişlerdir. (Taberî, 2001, 14: 336; Râzî, 1981, 20: 103; Kurtubî, 2006, 12: 414) Bu bilgiler ışığında ayette nehyedilen bağyin, genel ahlâk kurallarının sınırlarından taşan, kişinin gerek yaratıcısının gerekse mahlûkâtın haklarını çiğneyen her tür davranışını ifade ettiğini söylemek mümkündür. (Mevdûdî, 1991, 3: 53)

Naḥl sûresi 90. ayette adaletin emredilmesiyle başlayan hükümler, adaletin zıttı olan zulüm anlamına da gelen bağyin nehyedilmesiyle sona ermiştir. Zira adaletin sağlanması ancak aşırılıkların ve başkalarının (Allah'ın ve mahlûkâtın) hakkına tecâvüzün önüne geçilmesi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu ayette emre ve nehye konu olan hususların başlangıcı ile sonu arasında bir uyum ve bütünlük olduğu görülmektedir. Ayette dikkat çeken bir başka nokta ise ayette bahsedilen hususlardan ilki olan ' 'adl'in bir manasının da 'denge' olmasıdır. Ayette üç tane emir ve üç tane nehy bulunması, bunlar arasında bir denge bulunduğu şeklinde de değerlendirilebilir.

Fahreddîn Râzî, bu ayette nehyedilen hususlarla ilgili yaptığı değerlendirmede Allah'ın beşerî nefislere dört kuvvet verdiğini söylemektedir: Bunlar hayvanî şehvet, yırtıcı ve yok edici gazap, şeytanî vehim ve meleklerle mahsûs olan akıldır. Son sırada zikredilen melekî aklın insan tarafından terbiye edilmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü bu, kudsî ve ulvî ruhların ürünlerinden, meleklerin cevherindedir. İlk başta sayılan üç kuvvetin ise islâh edilmesi gerekir. Şehvî kuvvet, dünyevî lezzetleri elde

etme hususunda arzudur. Bu kuvvet özellikle 'fuhuş' olarak adlandırılır. Zira Allah, "Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadımlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık (fuhuş), öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur." (Nisâ' 4/22) ayetinde zinayı fuhuş olarak adlandırmıştır.** Bu durumda Allah'ın faḥşâ'yı nehyetmesinin maksadı, şeriatın izin verdiklerinin haricinde kalan şehevî lezzetleri elde etmeyi yasaklamaktır. Yırtıcı ve yok edici olan gazab kuvveti, insanları sürekli olarak başkalarına belayı, şerri ve eziyeti ulaştırmak için çalışmaya sevk eder. Doğal olarak insanlar bunu yadırgar ve bu durumdan hoşlanmaz. Bu durumda münker, gazab kuvvetinin sonucu olarak ortaya çıkan aşırılıktan ibarettir. Şeytanî vehim ise sürekli olarak insanlara hükmetmeye, onları idaresi altına almaya çalışır ki bağı ile ifade edilen de budur. Çünkü bağı, başkalarına hiç imkân vermeden onlara tepeden bakarak zulmetmek demektir. Bu konu ile ilgili olarak bazı hikmet sahibi kimseler bu üç kuvvetten en değersizinin şehevî kuvvet, ortada olanın gadabî kuvvet en üstte olanın da vehmî kuvvet olduğunu söylemişlerdir. Allah da bu sıraya uygun olarak önce şehevî kuvvetin eseri olan faḥşâ'yı, sonra gadabî kuvvetin eseri olan münkeri en son da vehmî kuvvetin eseri olan bağı zikretmiştir." (Râzî, 1981, 20: 106)

Râzî'nin bu açıklamalarından, bu ayette nehyedilen faḥşâ', münker ve bağı, ıslâh edilmemiş insan nefsinin ortaya çıkardığı sonuçlar olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu ayette nehyedilen hususların, insanın nefsini terbiye ederek bireysel ahlâk sahibi olmasına yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Mâtürîdî ayette nehyedilen faḥşâ', münker ve bağı ile ilgili muhtemel bir durumu, aslında bunların hepsinin bir olduğunu söyleyerek dile getirmektedir. Faḥşâ' olan şey aynı zamanda münker ve bağı, münker olan şey de aynı zamanda faḥşâ' ve bağıdır. (Mâtürîdî, 2004, 3: 115) Bu kavramların birbirleri ile yakın bir anlam ilişkisi içerisinde oldukları açıktır. Yukarıda da belirtildiği gibi nehyedilen bu hususların müstakil olarak zikredilmesindeki maksat aralarındaki nüansları ortaya koymak ve yasaklanan bu hususların hepsinin ayrı ayrı önemli olduğuna dikkat çekmek olabilir. Zira bunların hepsi önce bireysel olarak insanı, sonra da topyekün toplumu yozlaşmaya ve çürümeye yönelten, varoluş amacından uzaklaştıran hallere isim olmuş kavramlardır. Kötü işlerin (faḥşâ') tüm boyutlarıyla, çirkin işlerin (münker) tüm aldaticılığı ve cazibesıyla haddi aşmanın (bağı) bütün olumsuz sonuçlarıyla yaygın olduğu bir toplumun ayakta kalması mümkün değildir. (Kutub, 2003, 4: 2191)

** Kanaatimize göre Râzî burada şehevî arzuların, şeriatın cevaz vermediği şekilde giderilmesini zinâ ve dolayısıyla fuhuş olarak isimlendirmektedir. Zira Râzî'nin bu ayette zina olarak tefsir ettiği fuhuş gayr-i meşrû cinsel birliktelik değil, cahiliye devrinde normal karşılanan, daha önce babanın nikâhladığı bir kadın ile evlenmektir. Ancak İslam aileye verdiği değerden ötürü arada nikâh dahi olsa böyle bir birlikteliği fuhuş olarak kabul etmiş ve bu çirkinliği yasaklamıştır. Dolayısıyla Râzî şeriatın hükmüne binaen bu birlikteliği zinâ olarak değerlendirmiştir.

Naḥl sûresi 90. ayet "... (Allah) düşünüp tutasınız diye böylece size öğüt verir." ifadesi ile sonlanmaktadır. Burada zikredilen öğütten maksat, ayette emredilen ve yasaklanan üçer husustur. Burada önemli olan bir diğer nokta; bu ayetin, kendisinden önceki "...Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik." (Naḥl 16/89) ayeti ile olan bağlantısıdır. Bu iki ayet birlikte değerlendirildiğinde, Kur'ân'ın her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, rahmet ve müslümanlar için bir müjde olmasının tafsilatının, 90. ayette emredilen ve nehyedilen altı mükellefiyetle açıklandığı görülmektedir. Ayette emredilen üç şey ruhu ilâhî bilgiler ve sâlih amellerle olgunlaştıran, nehyedilen üç şey ise ruhu mutluluktan ve hayır elde etmekten alıkoyan şeylerdir. Dolayısıyla bu emir ve yasaklar, dünyada misafir olan ahiret yolcusu insanın ebedi saadete ulaşmak için dünya hayatında ihtiyaç duyduğu bir rehber mesabesinde. (Râzî, 1981, 20: 107) Elmalılı'nın naklettiğine göre "Kur'ân'da Naḥl sûresi 90. ayetten başka bir ayet bulunmasaydı dahi Kur'ân'a 'her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde' denilmesi yine doğru olurdu." denilmiştir. (Yazır, 1962, 5: 3119)

Ayetin sonunda Allah'ın emir ve yasaklarını içeren bu öğüdün insanlara tezekkür etmeleri/düşünüp tutmaları için verildiği belirtilmiştir. Tezekkür hem dil ile anma hem de kalp ile hatırlama ve akıldan geçirme anlamına gelen bir kavramdır. (İbn Manzûr, 1414, 4: 309) Ayetin sonunda tezekkür kavramının kullanılmasıyla, ayette emredilen ve nehyedilen hususları ifade eden kavramlar ve bu kavramların içeriğinin sürekli hatırdâ tutulmasına, emredilenleri yerine getirmekle ve nehyedilenlerden uzak durmakla elde edilecek hayırlara, bunların aksinin yapılması durumunda ortaya çıkacak kötülük ve zararların düşünülmesi gerektiğine dikkat çekilmek istenmiş olması mümkündür. Tezekkür kavramının hatırlama anlamına geldiği göz önünde bulundurulacak olursa, ayette emredilen ve nehyedilen hususlara dair geçmişte yaşanan tecrübelerin hatırdâ tutulması da bu emir ve yasakların önemini daha iyi idrâk edilmesine vesile olacaktır. Gerek Kur'ân'da gerekse kişinin şahsî hayat tecrübesinde ayette zikredilen altı hususa ve bunların yapılıp yapılmaması durumunda ortaya çıkan olumlu ve olumsuz sonuçlara dair örneklerin hatırdâ canlı bir şekilde muhafaza edilmesi, kişinin hayatına bu emir ve yasakların gereğini yaparak devam etmesinde yol gösterici olacaktır.

Naḥl sûresi 90. ayette emredilen ve nehyedilen hususlar insanın hem Allah'a hem de topluma karşı olan mükellefiyetleridir. Bu mükellefiyetlerin yerine getirilmesi kişiye Allah katında değer kazandırarak onun ahiret saadetini elde etmesinin yolunu açacağı gibi, içerisinde yaşadığı toplumun nizamını ve refahını da olumlu yönde etkileyecektir. Zira ayette zikredilen adalet, iḥsân ve yakınlara yardım etme emirlerini yerine getiren bireylerden oluşan bir toplumda düşmanlıktan, zulümden, hakka tecâvüzden ve akrabalık bağlarının kopmasından söz edilemez. Bu emirlere riayet etmek, toplumda

mutlu bir hayat, karşılıklı sevgi, yardımlaşma ve dayanışma zuhûra getirir. Adaletsizlik, zulüm, yalan, zina ve benzeri kötü ve çirkin işlerin, haddi aşmanın yaygınlaştığı bir toplumda ise gerek ferdi gerekse ictimâî huzur, refah ve nizamın olmayacağı açıktır. Bunların bulunduğu yerde iffetten, güzel ahlâktan eser olmayacağı gibi, toplumdaki bireyler için şeref vesilesi ve dayanışma sebebi olacak bir vasıta da bulunmaz. (Bilmen, 1984, 4: 1815-1816) Ahiret saadetini kazanmanın yolu, imtihan sahası olan dünya hayatında kişinin Allah'a ve çevresindeki insanlara karşı olan sorumluluklarını yerine getirmekten geçmektedir. Bu sonuca ulaşmanın anahtarı insanlara Nahl sûresi 90. ayette adalet, ihsân ve yakınlarla yardımda bulunma emredilerek, çirkin işler, kötü işler ve haddi aşma yasaklanarak verilmiştir.

Sonuç

Kur'ân, ebedî saadete ulaşabilmesi için insana rehberlik eden ilâhî bir mesajdır. Kur'ân bu rehberlik işlevini yerine getirirken insandan yaratıcısı olan Allah'ı tanımamasını istemiş (iman), ona Allah'a karşı olan mükellefiyetlerini bildirmiş (ibadet) ve hemcinsleri ile münasebetlerini düzenleyen çeşitli hükümler koymuştur (muâmelât). İnsanın dünya imtihanında başarılı sayılma ölçüsü, Kur'ân'ın kendisine bildirdiği bu hususlardaki tutum ve davranışlarıdır. Nahl sûresi 90. ayet, insanların bu hususlardaki davranışlarının nasıl olması gerektiğini belirleyen, onların hem Allah'a hem de diğer insanlara karşı olan sorumluluklarına dair Allah'ın emir ve yasaklarını vecîz bir şekilde haber veren bir ayettir. Bu ayette yer alan emir ve yasakların aynı zamanda bireysel kimliğin oluşması, bireysel ahlâkın gelişmesi ve toplumsal düzenin sağlanması hususunda birer kilit taş olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Nahl sûresi 90. ayette Allah insanlara adaleti, ihsânı ve yakınlarla yardımda bulunmayı emrettiğini, çirkin işleri, kötü işleri ve haddi aşmayı yasakladığını bildirmiştir. Bu emir ve yasaklar aslında, Allah'ın emri denildiğinde genel olarak ilk akla gelen namaz, oruç, zekât gibi ibadetleri ve Allah'ın yasakları denildiğinde ilk akla gelen içki, kumar, domuz eti, zina gibi haramları ve bunlardan çok daha fazlasını kapsamaktadır.

Ayette emredilen ilk husus olan adaletin muhtevasında öncelikle bir olan Allah'a inanmak ve emrettiği şekilde O'na ibadet etmek bulunmaktadır. Bunlar, Allah'ın insanın üzerindeki hakkıdır. Ancak insanın üzerinde diğer insanların da hakkı bulunmaktadır. Hayatın her alanında çeşitli şekillerde münasebet içerisinde olunan insanların hakkını yememek, onlara ihsân ile hak ettikleri şekilde muamele etmek ve yakınlarla yardımda bulunmak hem emri olması bakımından Allah'ın hem de kulun hakkıdır. Dolayısıyla adalet insanın hem iman ve ibadet konularında Allah'a hem de sosyal hayatta insanlara karşı olan sorumluluklarını kapsayan çatı bir kavramdır. Bu nedenle böylesine geniş bir kapsamı olan adalet kavramına dair emre riayet

edilmesinin, insanı ahiret saadetine ulaştıracak ilk ve belki de en önemli adım olarak addedilmesi mümkündür.

Naḥl sûresi 90. ayette çirkin ve kötü işler ile haddi aşmak yasaklanmıştır. Yasaklanan bu fiilleri işlemek hem Allah'ın emrine mugâyir bir hayat yaşamak hem de başkalarının hakkına tecâvüz etmek, dolayısıyla hem Allah'ın hem de kulun hakkını yemek anlamına gelecektir. Ayrıca kötü ve çirkin işlerin bireysel ve toplumsal ahlâka büyük zarar vereceği de yadsınmaz bir hakikattir. Kötü ve çirkin işlerin yaygınlaştığı ve sıradanlaştığı, Allah'a ve diğer insanlara karşı sınırların aşıldığı bir toplumda barış, huzur ve nizamdan bahsedilemeyeceği gibi böyle bir toplumun Kur'ân'da bahsedilen hayırlı ümmet nitelemesinin yanına dahi yaklaşamayacağı açıktır.

Naḥl sûresi 90. ayet, muhtevasında üçü emir, üçü ise nehiy olmak suretiyle toplam altı husustan bahseden ve bunlarla hayrı ve şerri özetleyen bir ayettir. Bu altı hususun 'bal arısı' anlamına gelen 'Naḥl' sûresinde yer alması son derece câlibi dikkat bir tevâfuktur. Zira arının balını koyduğu petek altıgendir. Diğer yandan bu ayette zikredilen hususlar, balın çiçeklerin özü olması misali hayrın ve şerrin özü olarak değerlendirilebilir.

Netice itibariyle en-Naḥl sûresi 90. ayet, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara çok vecîz ve bir o kadar da kapsamlı bir şekilde haber veren bir ayettir. Kişinin hem Allah'a hem de yaşadığı topluma karşı olan mükellefiyetlerini bildiren bu ayet bireysel kimlik ile ahlâkın oluşmasının ve toplumsal düzenin sağlanmasının adeta anahtarı mesabesinde dir.

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus. (2006). "Nehiy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ballıkaya, Şükran. (2005). *Kur'ân'da Adâlet Kavramı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. (2003). *Şu'abü'l-îmân*. (thk. Ahmed en-Nedvî-AbdulAli Abdulhamîd Hâmid). Riyad: Mektebetü'r-rüşd.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. (1984). *Kur'ân-ı Kerîmin Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Bozkurt, Nebi. (1996). "Fuhuş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Buladı, Kerim. (2002). Kur'ân ve Adalet. *Diyanet İlmî Dergi*, 38/1, 23-32.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. (2002). *el-Câmi'u's-şâhih*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. (1994). *el-Fuşûl fi'l-uşûl*. (thk. Uceyl Câsim en-Neşemî). Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf ve's-şu'ûnî'l-islâmiyye.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. (1987). *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*. (thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr). Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. (1983). *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Çağrı, Mustafa. (2000). "İhsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çapcıoğlu, İhsan ve Mehmet Akın. (2018). Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla İslam'da 'İhsan' Erdemi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 4/2, 640-649.
- Denizer, Nurullah. (2019). *Kur'ân'da Hayır ve Şer*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Dölek, Adem. (2010). Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akrabalık Hakkını Gözetmek. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2, 33-56.
- Dumlu, Ömer. (1999). *Kur'ân'da Maruf ve Münker*. İzmir: Anadolu Dağıtım.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. (2015). *Sünen*. (thk. Râid b. Sabrî İbn Ebî Alfe). Riyad: Dâru'l-hadârat.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. (2008). *Tefsîru'l-bahri'l-muhtâ*. (thk. Âdil Ahmed-Ali Muavvaz). Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Erdem, Hüsamettin. (2005). *Ahlâk Felsefesi*. Konya, Hü-Er Yayınları.
- Ersöz, Resul. (2016). Kur'ân'a Göre "Hakk" ve "Adalet" Kavramları Bağlamında İslâm Toplumunun İctimâî Değerleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/2, 1-27.
- Esed, Muhammed. (2002). *Kur'ân Mesajı*. (trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. (2001). *Tehzîbü'l-luğa*. (thk. Muhammed 'Ivâd Mur'ib). Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsî'l-Arabî.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm. (2003). *Kitâbü'l-'Ayn*. (thk. Abdulhamîd Hindâvî). Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. (1996). *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. (thk. Muhammed Ali en-Neccâr). Kahire: y.y..
- Hemedânî, Ebu'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr. (1996). *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*. (thk. Abdülkerîm Osmân). Kahire: Mektebetü'l-vehbe.
- İbn 'Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmail b. el-Abbâs et-Tâlekânî. (1994). *el-Muhtâ fi'l-luğa*. (thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn). Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb.

İbn Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî. (2001). *el-Müsned*. (thk. Şuayb el-Arnaut-Âdil Mürşid-Sa'îd Lehhâm-Ahmed Berhûm). Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. (1987). *Müddâvâtü'n-nüfûs ve tehzîbü'l-ahlâk ve'z-zühd fi'r-rezâ'il (Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî içinde)*. (thk. İhsân Abbâs). Beyrut: el-Müessesetü'l-arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' ed-Dımaşkî. (1999). *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. (thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme). Riyad: Dâru tayyibe.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. (1414). *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru sâdir.

İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub el-Hâzin. (2011). *Tehzîbü'l-ahlâk*. (thk. Amâd el-Hilâlî). Beyrut: el-Menşûrâtü'l-cemel.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. (2004). *Mecmû'u fetâvâ*. (nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım). Medine: Vizaretü'ş-şuûnî'l-islâmiyye ve'l-evkâf ve'd-da' ve ve'l-irşâd.

İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. (2002). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. (thk. Safvân Adnân Dâvûdî). Dimeşk: Dâru'l-kalem.

Kara, Mustafa. (2013). Kur'ân'da 'Adalet Kavramı ve Güncel Değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 137-172.

Karaman, Fikret. (1995). Ma'rufu Emretme ve Münkeri Nehyetme Görevi Hakkında Bir Değerlendirme. *Diyanet İlmî Dergi*, 31/2, 15-32.

Karataş, Osman. (1998). *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Adalet Kavramı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Kınalızâde Ali Efendi. (t.y.) *Ahlâk-ı Alâî*. (haz. Hüseyin Aygül). İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr b. Ferh. (2006). *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*. (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

Kuşeyrî, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. (2006). *el-Câmi'u's-şahîh*. (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî). Riyad: Dâru tayyibe.

Kutub, Seyyid b. İbrahim b. Hüseyin eş-Şâzilî. (2003). *Fî zülâli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'ş-şuruk.

Mâverdüî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. (2013). *Edebü'd-dünyâ ve'dîn*. Beyrut: Dâru'l-minhâc.

Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Hüzelî. (2005). *Mürûcü'z-zehab ve me'âdinü'l-cevher*. (thk. Kemâl Hasan Mer'î). Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. (2004). *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. (thk. Fatîma Yusuf Hâyimî). Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Çur'ân*. (1991). İstanbul: İnsan Yayınları.

Nîsâbûrî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. (2002). *el-Müstedrek 'ale's-şahîhayn*. (thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ). Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye.

Râzî, Ebu Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. (1981). *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-fikr.

Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahmân b. Ebu Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (2003). *ed-Durru'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-meş'ûr*. (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Kahire: Merkezü hicr li'l-buhûs ve'd-dirâseti'l-arabiyye ve'l-islâmiyye.

Şafak, Ali. (1991). "Bağy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şîrâzî, Ebû İshak Cemâlüddîn İbrahim b. Ali b. Yusuf. (2013). *el-Luma' fi usûli'l-fıkḥ*. (thk. Abdulkâdir el-Hatîb el-Hasenî). Beyrut: Dâru'l-hadîsi'l-kettâniyye.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdadî. (2001). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Çur'ân*. (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Kahire: Dâru hicr.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. (1978). *el-Câmi'u's-şahîḥ*. (thk. Ahmed Muhammed Şâkir). Kahire: Şirketü ve mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1962). *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Nebioğlu Basımevi.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. (2001). *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Çâmûs*. (thk. Ali Hilâlî). Kuveyt: y.y..

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (1998). *el-Keşşâf 'an ḥakā'iki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fi vüçûhi't-te'vîl*. (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz). Riyad, Mektebetü'l-ubeykân.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1765/1787

**Tarih Bilinci ve Kalam İlmindeki Muhtasar Teliflerin İslam
Eğitim Geleneğindeki Yeri**

The Place of Concise Copyrights in Historical Awareness and Science
of Kalam in the Islamic Education Tradition

İbrahim Halil ERDOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Asst.Prof., Akdeniz University Faculty of Theology

ihalilerdogan@akdeniz.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-8081-1895

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 31.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 05.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 21.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ERDOĞAN, İ. (2019). Tarih Bilinci ve Kalam İlmindeki Muhtasar Teliflerin İslam Eğitim Geleneğindeki Yeri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1765-1787. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/572317>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Tarih Bilinci ve Kalam İlmindeki Muhtasar Teliflerin İslam Eğitim Geleneğindeki Yerine Dair

Öz

Tarih bilinci sonrakilere aktarılan bir tecrübe birikimi ve gelecek nesillerin hazır bulduğu önemli bir tarihi miras olma özelliği taşır. Gelenek, örf, adet ismi de verilen bu tecrübe birikimi tarihin süzgecinden geçerek klasik olma niteliğini elde etmiştir. On dört asırlık bilgi birikimine sahip Müslümanların bu kültürü günümüze aktarmada izleyeceği yöntem de ayrıca büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada genel olarak klasikler özelde de akâid ve kalam klasiklerinin telif nedenleri ve bunların sonraki nesile neler kazandırdığı incelenmeye çalışılmıştır. Kalam ilmine yön verme özelliğine sahip bu klasiklerin okunmasında izlenecek metodoloji de bu vesileyle analiz edilecektir. Çünkü geleneği günümüze aktarmada sadece yazılan metinlerin satır aralarına sıkışmak, İslam'ın evrensel değerleri ile de problem oluşturabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Bilgi, Muhtasar, Aşamalı Eğitimi, Gelenek.

The Place of Concise Copyrights in Historical Awareness and Science of Kalam in the Islamic Education Tradition

Abstract

Historical awareness is an accumulation of experience transferred to the next generations and an important historical heritage also descended to the next generations. This accumulation of experience, which is also known as custom and tradition, has passed through the filter of history and become classic. The method to be followed by the Muslims who have had an accumulation of knowledge for fourteen centuries in transferring this culture to our day is of great importance, as well. In the study, it was tried to examine the copyrights reasons of classics in general and of akâid and kalam classics in particular and what they will bring in the next generations. The methodology that will be followed in reading these classics which direct the science of Kalam will be analyzed on this occasion. Because getting stuck in the lines of written texts in transferring the tradition to the present day might create problems with the universal values of Islam.

Keywords: Kalam, Knowledge, Concise, Progressive Education, Tradition.

Giriş

Gelenek; örf, âdet, an'ane, görenek, teamül" ve -ahlâkî değerlendirme diye ifade edilen alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar bütünüdür (Dönmez, 2007: 87). Başka bir ifade ile tarihin tecrübe birikiminin sonraki nesillere aktarılması ile oluşan bir mirastır. Bunu kısaca "tarih bilinci" şeklinde de ifade etmek mümkündür.

Toplumların hayatında önemli bir yere sahip olan tarih bilinci, haddi zatında insan ile diğer yaratıkları birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Çünkü hayvanlar için böyle bir tarih bilinci söz konusu değildir. Nitekim bir hayvan ilk yaratıldığı dönemde nasıl ise yüzyıllar geçmesine rağmen aynı işlevi görür ve herhangi bir gelişim sağlamaz. Somut bir örnek olarak; ilk arı nasıl çalışarak bal yapıyorsa, günümüzdeki arılarda aynı şekilde bal yapma ameliyesini yerine getirir ve kendi edindiği tarihi tecrübeyi bir sonraki nesline aktarma gibi bir lükse sahip değildir. Şayet böyle bir durum söz konusu olsaydı, ürettikleri balın insanlar tarafından alıkonulduğunu bir sonraki nesle aktaracaklar ve belki de şu an insanlar arılardan bal elde edemeyeceklerdi. Ya da ilk fare insanlar tarafından nasıl avlanıyor idiyse şu anda da aynı yöntemlerle avlanabilmektedir. Şayet hayvanda tarihi tecrübe olmuş olsaydı, fareler kendilerinden sonraki gelen nesillere insanların onlara nasıl tuzak kurarak avladıklarını anlatacak ve insanlar fare avlaması için belki de yeni şeyler geliştirmek durumunda kalacaklardı. Böyle bir durumda ise bir fareyi yakalamak için faklar bir işlev göremeyecek ve daha devasa aletler icat edilmek durumunda kalıncaktı. O halde tarih bilincinin sadece insanlara mahsus bir olgu olduğu görünmektedir. Bu bilinç ile oluşan geleneksel bilgi birikimine gelince, bunlar insanın hazır bulduğu büyük bir mirastan ibarettir. Toplumlar bu mirası daha da geliştirerek bir sonraki nesillere ve ondan sonraki nesillere aktarmak suretiyle, keşfedilmiş bir varlığı tekrar sil baştan keşfetme gibi bir zaman kaybını önlemiş olmaktadır.

I. Tarihi Birikim ve Gelenek

Tarih bilinci, milletlerin yaşam pratiğini gerçekleştirmede önemli yeri olan toplumsal hafıza mesabesinde. Tarihi devirleri yetersiz olan milletlerin tarihçileri, ister istemez faraziyelere dayanan bir tarih bilinci kurgulamaya çalışır ki, bu da bir realiteyi değil tarih yazarının kendi tasavvurunun hâkim olduğu bir bilinci ortaya koymaya daha eğilimli bir durum arz eder. Halbuki klasikler o eski devirlerin tarihini, kültürünü, inancını ve tüm bilgi birikimini sonraki nesillere yaklaştıran birer vasıtadır. Sonrakiler tarafından sahip olunan bu büyük miras ile artık işe sıfırdan başlama yerine önceki devrin bilginlerinin getirdiği yere kadar incelenir ve onların bıraktığı yerden daha ileri taşıma gayreti içerisine girilir (İnalçık, 1954: IX). O halde tarih bilinci, doğru düşünen kimseler için, sayfalarında önemli dersler ve ibretler bulunan büyük bir geçmiş, sonraki nesillere yansıtan bir aynadır. Çünkü bu tarihî tecrübe, bir veya birkaç neslin zihin ürünüdür. Bu zihin ürünlerinden istifade etmeyen ve klasiklerini ihmal eden her toplum, varlığını ileri

boyutlara taşıyamayacağı gibi, geleceğini şekillendirme bakımından da oldukça gerilerden başlamak durumunda kalacaktır.

İbn-i Haldûn'un (ö. 808/1406) ifadesi ile gelenek, her toplumun önem verdiği ve ilgi gösterdiği ilimlerden biridir. Ancak bu, sadece geçmiş dönemlerin geçmişteki hadiselerini ve devletlerin nasıl geliştiği ve güçlendiğini, savaşlarında neler olduğu serüvenlerinin aktarılması değildir. Burada asıl olan, meselelerin iç yüzü, gelişen tüm olayların sebepleri ve temelleriyle beraber inceden inceye araştırılıp değerlendirilmesini sağlamaktır. Böyle olunca, gelenekteki bilgilerin tescil edildiği tarih ilmi, olayların nedenselliğini ve sebeplerini derinlemesine inceleyen bir ilim şeklinde algılanır ve asıl misyonunu ifa etmiş olur (İbn Haldûn, 2001: 6-8).

O halde klasikler tarihin bize verdiği en büyük miras olarak, telifleri, tarihi olayları, sîreti, sünneti ve tüm yapıtları ile yanlış olsun doğru olsun hepsi ile birlikte tarihtir ve sonrakiler için önemli bir zenginliktir. Burada bu mirası hazır bulan neslin hem tarihi geçmişine hem de sonrakilere bırakacağı mirasa yönelik büyük sorumlulukları vardır. Zira geçmişi körü körüne taklit etmek, miras bırakılan ilimlere hiçbir emek harcamadan, sadece öncekilerin hazırına konmak hem geçmişe hem de sonrakilere ağır haksızlığı da birlikte getirecektir. Bu konuda hazır bulunan miras emanetine riayet edip, öncekilerin eserlerinden yararlanırken, bu bilgilerin analizini yaparak daha da geliştirmek için bütün gayretini sarf eden kimseler durumuna yükselip, gelecek nesilleri de bu konuda çalışmaya sevk etmek için belli bir çaba harcanmalıdır. Bunu yaparken klasiklerde hata arama, âlimlerini rencide etme ve hatta hakarete varan bir tavır içerisine girme değil, aksine onların diktiği sancağı daha da yükseklere çıkartmanın çaba ve gayreti içerisinde hareket edilmelidir. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan peygamber kıssaları, geçmiş ümmetlerin durumları gibi âyetlerin muhtevasının bir anlamı da insandaki tarih bilincini geliştirmeye yöneliktir. Zaten Kur'ân'ın kendisi bu gerçeği ifade etmiş ve Yusuf kıssasında "*Şüphesiz, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır*" (Yusuf: 12/111), buyurmuştur.

II. Muhtasar Metin Te'lîfinin Nedenleri

İtikâdî mezheplerin tam olarak şekillendiği hicrî V. asırdan itibaren Ehl-i Sünnet âlimleri, halkı ehl-i bid'atın yanlış inançlarından korumak ve İslam toplumunun kendi inançlarını kolayca öğrenmelerini sağlamak için, akâid meselelerini ele alan muhtasar risâleler yazmayı bir gelenek haline getirmişlerdir (Yavuz, 1989: II/216). Aslında muhtasar akâid eserlerin telifini İslam'ın ilk asırlarına kadar götürmek de mümkündür. Ebû Hanîfe'den rivayet edilen "*el-Fıkhü'l-Ekber*" ve "*el-Âlim ve'l-Müteallim*", Hakîm es-Semerkandî'nin "*es-Sevâdü'l-A'zam*" ve el-Kâdî Abdülcabbâr'ın (ö.415/1025) "*el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn*" adlı eserleri bu gibi metinlerin ilk örneklerindedir. Klasik dönemde yazılan bu eserlerin gayesi, bir ilim dalındaki öncelikli konuları telif ederek kolay ve anlaşılır bir üslup ile küçük

hacimli eserler oluşturup ilim talebesinin işini kolaylaştırmaktı. Özellikle Arap dili konusunda yazılan sarf, nahiv eserleri bu amaca yönelik olarak vücuda getirilmiştir. Bu özet metinler, ilim talebesinin kolay öğreneceği bir yöntemle yazılmış hem de ilgili ilim dalının ana hatlarını tam olarak kapsayan bir metodolojiyi takip etmiştir.

İslam ilim geleneğinde ezberleme/hıfz yöntemi oldukça yaygın bir eğitim metodudur. Kur'ân-ı Kerîm, vahiy kâtipleri tarafından yazı ile kayıt altına alınmakla birlikte, sonraki nesillere aktarılması şefevi/ezber metodu ile gerçekleşmiştir. Kur'ân'ın hafızalarda ezber olarak tutulması, hafızlık gibi bir müesseseyi de beraberinde getirmiş ve asırlar boyunca İslam ümmeti, Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyen ve onu ezberleten hafızlık kurumları tesis etmiştir. Arap alfabesindeki noktalama ve harekeleme işleminin sonraki dönemlerde uygulamaya konulduğu düşünülürse, Kur'ân'ın hafızadan hafızaya, dilden dile bir yöntem ile aktarılmasından dolayı, kayda değer bir hatanın olmadığı söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm İslam eğitim geleneğine de sirayet etmiş olmalı ki, neredeyse ortaya çıkan her bilim dalı için ilim talebesinin kolayca ezberlemesini sağlamaya yönelik muhtasar metinler yazıldığı görülmektedir. Hatta İslâmî ilimlerin birçok dalında manzum eserler de ortaya koyan İslam alimlerinin bu muhtasar ederleri incelendiğinde, ilmin ilk basamağında öğrencinin ezberlemesini kolaylaştıracak bir yöntemi tercih ettikleri görülmektedir. Böylelikle ilim talebesinin, okunan bilim dalına ait meseleleri ana hatları ile ezberlemesi ve kısa cümlelerle hafızasında tutması temin edilerek o ilme giriş yapılması sağlanmıştır.

İslamî gelenekteki muhtasar eserleri ezberleme yöntemini, analitik düşünmenin karşıtı olarak düşünmemek daha doğrudur. Bir nesir ya da manzûm ifadenin; ne anlam ifade ettiği bilinmeksizin veya matematiksel bir formülü sadece ezberlemek, eğitim bilimleri açısından elbette onaylanacak bir durum değildir. Kur'ân, hadis ve diğer İslamî bilimlere dair muhtasar metinlerin ezberlenmesi konuları ana hatları ile öğrenmek ve o ilme bir giriş yapmak demektir. Nitekim Arap dili ve belâğatı alanında yazılan ve İslam tarihi açısından önemli bir yere sahip olan, asırlarca Osmanlı medreseleri dahil birçok İslam ülkesinde okutulan ve ezberletilen "*Avâmil*", "*İzhâr*", "*Kâfiye*", "*Maksud*" gibi muhtasar metinlerin yanısıra akâid ve kelâm alanında telif edilen "*el-Fıkhu'l-Ekber*", "*es-Sevâdu'l-A'zam*" benzeri eserler hâlâ aynı tazeliğini ve önemini korumaya devam etmektedir.

Muhtasar metinlerin, ilim talebesi tarafından ezberlenmesi teşvik edilirken, ilmin usulünü temsil eden bu kısa cümlelerin, zihinde canlı tutulması ve idrak edilen suretlerin zihinsel anlamda zaptı (Cürcânî, 2006: 120) hedeflenmiştir. Unutmanın ve zayı olmanın zıt anlamını ifade eden 'hıfz' ile aynı zamanda ilmin zayı olmaktan korunması kastedilmiştir. Çünkü bir şeyi hıfz etmek, aynı zamanda onu korumak, zihinde muhafaza etmek demektir. Öğrenci bu hıfz yöntemi sayesinde, ileri aşamalarda eğitimini alacağı şerh, haşiye ve ansiklopedik bilgileri öğrenmede büyük kolaylık elde edecek,

bilimsel anlamda sağlam adımlarla hedefe varmasında da bu usullerin önemli bir etkisi olacaktır. Ezberci eğitim metodunu eleştiren bazı kimselerin asıl tenkit ettikleri noktanın bu olmadığı açıktır. Onlar, sadece ezberlenmekten ibaret olan ve aksiyoner bir potansiyele sahip olmayan bilgilerin ezberlenmesini eleştirmiş olmalılardır. Zaten hayata geçirilmeyen, ya da işlevsel bir fonksiyona sahip olmayan bilginin sadece zihinde yük olduğu genel geçer bir kuraldır. Dolayısıyla muhtasar metinleri öğretirken takip edilen hıfz/ezber yöntemi, öğrenciyi bir ileri aşamaya taşıyacak usul bilgilerini elde etmeye sevk eden giriş niteliğindedir.

Öğrenci açısından muhtasar metinlerin en önemli özelliklerinden bir tanesi de telif bakımından tedrici/aşamalı bir eğitim yöntemini benimsemiş olmasıdır. Her bilim dalı için izlenen bir yöntem olan aşamalı eğitim sistemi, muhtasar metinlerde daha da belirgin bir hal aldığı görülmektedir. Bir sporcunun hafif egzersizlerden başlayıp yavaş yavaş diğer ağır sporlara doğru yönelmesi gibi, ilim talebesinin de muhtasar metinler sayesinde ilimlerin özet bilgi ve anlatımlarından ibaret olan muhtasar metinlerle başlayıp daha sonra şerh, haşiye ve uzun anlatımlara sahip olan eserlere yönelmeleri hedeflenmiştir. Böylelikle ilk anlarda uzun ve teferruata giren konularla meşgul olarak öğrencinin yılgınlığına ve ümitsizliğine sebep olacak bir olumsuz bir psikolojinin de önüne geçilmiş olacak ve zihninde bulunan bu özet bilgiler, ileride göreceği daha geniş anlamları tanımada kendisine yardımcı olacaktır.

Muhtasar bir metnin öğrencinin zihninde tam olarak oturması, mesele hakkında ana temayı ortaya koyma ve özü anlamaya daha yatkın olmayı da beraberinde getirecektir. Çünkü bir meselenin özü, ana fikri, temeli, teması ve motifi insan zihninde kesin bir yargı olarak yerini aldığı anda, bunlar onu daha çok çalışmaya, üzerinde düşünmeye, analitik tahliller yapmaya sevk edecektir. Bu anlamda cümlelerin kısa ve öz oluşu, onu zihinde tutmayı kolaylaştıracak, hocanın yaptığı izahat, şerh ve tahliller de öğrenciyeye yol gösterici nitelik taşıyacaktır. Dolayısıyla bu durum aynı zaman da öğrenciyeye zor olanı başarma ve eldeki verilerle neticeyi tahsil etme gibi özgüven duygusunu kazandırarak sonrasına emin adımlarla hareket etmesini sağlayacaktır.

Burada bir noktanın özellikle altını çizmek gerekir ki, muhtasar metinlerin okunuş tarzı bir roman, hikâye, broşür ya da gazete ve derginin köşe yazısı gibi değildir. Tamamen öğretmen-öğrenci diyalogu şeklindeki bir eğitim-öğretim yöntemine dayalı ayrı bir eğitim sistemidir. Öğretmen olmaksızın, metinleri kendi başına okumaya çalışan bir öğrenci, metinlerin anlaşılmasız olduğu, cümlelerin çok kısa tutulduğu, örnek verilmediği, anlamı tam ifade etmediği gibi birçok zorluğu ifade ederek, muhtasar metinleri değersiz görme gibi bir eğilimin içerisine girecektir. Zaten İslam eğitim tarihinde bu metinler genel olarak ilk basamak medreselerinin eğitim programlarına dâhil edilmiştir. Dolayısıyla bu eserlerin bir veya birkaç kişi tarafından

anlaşılması, zor bulunması veya başarısızlıkla sonuçlanması fikri, bu metinlerin değeri konusunda olumsuz bir hükme varılmasını sağlamaz. İslam eğitim geleneğinde hocaların yetiştirdiği öğrencilerin isimleri, yaptıkları ilmî seyahatler/rihleler titizlikle biyografik kayıt altına alınmıştır. İslam literatüründe tabakât ve ricâl eserleri diye ifade edilen bu biyografi kitaplarında, öğretmen-öğrenci ilişkisine büyük önem atfedilmiş, bir kimsenin ilim toplumu içerisindeki itibarı, bu hususta yaptığı seyahatlere, ders aldığı hocalara ve yetiştirdiği öğrencilere nispetle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Muhtasar metinlerin hazırlanması, bir şairin güzel bir şiiri yazmak için gösterdiği çabaya benzetilebilir. Şairin, şiirini yazarken duygu, hayal ve düşüncelerini belli bir düzene bağlı olarak, çekici, etkileyici ve akıcı bir üslup ile ahenkli mısralar içinde olmasına gösterdiği özen, faklı bakımlardan muhtasar metin yazarı kimse tarafından da benimsenen durumlardır. Zira bir meseleyi 140 karakterde anlatmaya çalışmak ile daha fazla karakter kullanarak meramı ifade etme arasında önemli bir çaba gerektiren zorluk söz konusudur. Dolayısıyla gerek metnin okunması esnasında öğrencinin ve gerekse telif esnasında yazarın karşılaştığı bu zorluklara karşı sabır, kendine güven ve dikkat gibi duygular metnin eğitim alanındaki önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Muhtasar eserler, İslam tarihinin her döneminde ilgi görmüştür. Özellikle büyük hacimli eserlerin kullanımı esnasında ortaya çıkan zorlukların yaşanması özet eserlerin telif edilme ihtiyacını doğurmuştur. Muhtasar eserlerin telif edilmesi İslam'ın ilk dönemlerine kadar gitmekteyse de de Hicrî IV. (X.) asırdan sonra bir ihtiyaç haline gelmiştir. Öncekiler doğrudan muhtasar risaleler telif ederken, sonradan gelenler hacimli eserlerini aynı zamanda muhtasar formda kaleme almayı tercih etmişlerdir. İslam âlimlerini ihtisar faaliyetlerine sevk eden nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Telifin yapıldığı ilmin, sadece ana konularını ihtiva ederek, ileri bir safhada okunması gereken detay bilgileri çıkarıp, meseleleri sadece ana hatları ile anlatarak okuyanın daha kolay ezberlemesini ve öğrenmesini sağlamak. Nuredîn es-Sâbûnî'nin (ö.580/1184) "*el-Kifâye fi'l-Hidâye*" adlı hacimli eserinden sonra "*el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*" adlı muhtasar metni yazmasındaki sebep bundan ibarettir (Sâbûnî, 1969: 29). Abdülkâhir el-Cürcânî'nin "*el-Avâmilü'l-Mie*", İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö.761/1360) "*Katrü'n-Nedâ*", Birgivî'nin "*el-Avâmil*" ve "*İzhârü'l-Esrâr adlı*" eserleri nahiv ilmine dair yazılmış bu tür muhtasarlardandır (Durmuş, 2006: XXXI/57).

2. Bazı eserlerde yer alan bilgilerin kaynakları durumundaki isnad zinciri, hacimlerinin kabarmasına yol açtığı gibi bilgi akışının kesintiye uğramasına da sebep olmuştur. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö.356/967) "*el-Eğânî*" adlı yirmi dört ciltlik hacimli eseri üzerine, günümüze kadar ondan fazla muhtasar yapılmıştır (Kılıç, 1994: X/317). Yapılan bu muhtasar metinlerde, bahsedilen sakıncaların ortadan kaldırılmasının hedeflendiği görülmektedir.

Fîrûzâbâdî de “*el-Ğâmûsü'l-Muhît*” adlı eserinde benzer bir amaçla dâilcilerin ve râvilerin isimlerini zikretmemiştir (Durmuş, 2006: XXXI/57).

3. Bazı eserlerin sonraki dönemlerde gelen âlimler tarafından konularının dağınık, tertibinin düzensiz olduğu şeklindeki algısı, o eseri daha düzenli bir şekilde getirip, konularını belli bir tertip ve düzen içerisinde tekrar telif etmeye sevk etmiştir. Fahreddin er-Râzî, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin “*Delâilu'l-İ'câz*” ve “*Esrâru'l-Belâğa*” adlı iki eserini bu anlamda ihtisar etmiş, içerisindeki konuları yeni bir taksimata tabi tutarak, tek bir eser halinde “*Nihâyetü'l-İ'câz fî Dir'ayeti'l-İ'câz*” ismi ile kaleme almıştır (Râzî, 2004: 24-25).

4. Bazı eserler, içerdiği konulardan kaynaklı, belli bir kültür düzeyine sahip okuyucular tarafından anlaşılması güç olduğundan, eser kendi yazarı tarafından telhis edilmiştir. Sa'düddîn et-Teftâzânî'nin (ö.792/1390), “*Telhîsü'l-Miftâh*” adlı eserinden sonra kaleme aldığı “*el-Mutavvel*” isimli şerhini ihtisar ederek “*Muhtasarü'l-Meânî*”yi telif etmesinin sebeplerinden birinin bu olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde Nâsıruddin el-Beyzâvî medreselerdeki öğrencilerin felsefî kelâmı daha kolay öğrenebilmeleri için felsefî kelâm türüne dair yazdığı “*Tavâli'u'l-Envâr min Matâli'i'l-Enzâr*” adlı eserini özetleyerek “*Misbâhu'l-Ervâh*” adlı muhtasar eseri oluşturmuştur (Aykaç, 2016: 390).

5. Bazı eserlerin bir kısım muhtevasının sonraki dönem insanlarına hitap edemez duruma gelmesi. Bu durum bazen hacimli eserlerin muhtasar şekline getirilmesi şeklinde olabildiği gibi, muhtasar olarak kaleme alınan eserleri kapalı bulunmasından dolayı şerh etme şeklinde de cereyan etmiştir. İbn Ebü'l-İsba' (ö. 654/1256) “*Tahrîrü't-Tahbîr*” adlı eserini, “*et-Tahbîr*” adlı daha hacimli eserinden kısaltmış, Ebû'l Berekât en-Nesefî (ö.710/1310) ise “*el-Umde*” adlı muhtasar metinden sonra “*el-İ'timâd fî'l-İ'tikâd*” adlı hacimli eserini kaleme almıştır (Nesefî, 2001).

İslam telif geleneğinde yapılan muhtasar metinler öğrenci ve hoca talepleri dikkate alınarak yazıldığı gibi bazen de müellifin zevkini yansıtmak veya muhatap olduğu toplumun beklentilerine cevap vermek amacıyla telif edilmiştir. Bu anlamda Osmanlı âlimleri, özellikle medreselerde okutulan ilimlerde sarf-nahiv ve belâgat konularındaki Arapça ve Farsça diliyle yazılan hacimli eserleri, Osmanlıcaya tercüme ederek kendi dillerinde muhtasarlarını yazmışlardır. Muhtasar metin yazma geleneği sadece dinî ilimlerin telifi ile kalmamış, dil, edebiyat, tarih, coğrafya, matematik ve hatta tıp bilimine kadar geniş bir yelpazede, meseleleri sadece ana hatlarıyla aktaran metinlerin telifine kadar gitmiştir (Durmuş, 2006: XXXI/57).

Muhtasar metinleri teşvik edenler olduğu gibi onu bazı yönleri ile tenkit edenler de olmuştur. İbn-i Haldûn (ö. 808/1407) anlamı bozacak şekilde kısaltılan muhtasar metinleri eleştirmiş ve ihtisar konusunda aşırıya kaçmanın, bilgiyi zedeleyeceğini ifade etmiştir. Ona göre bazı kimseler, bilgi konusunda kısa yolları tercih etmiş, her ilim dalında kısa programlar

hazırlamak suretiyle o ilmin birçok meselelerini delilleri ile birlikte güya çok mânaları az lafızlarla ifade etmeyi hedeflemişlerdir. Ancak bu yöntem, yazıdaki edebiyatı bozmuş, anlaşılmasını zorlaştırmış ve özet metnin anlaşılabilirliği için o konudaki büyük eserlere müracaat etmeyi zorunlu hale getirmiştir (İbn Haldûn, 2001: I/733). İbn-i Haldûn'un ifadeleri, mutlak olarak muhtasar metinlere karşı bir tepki değil, hazırlanan muhtasarların anlamı bozacak şekilde ihtisar edilmesi veya yazıdaki edebî güzellikleri ortadan kaldıracak bir kısaltmaya gidilmesidir. İbn Haldûn'da oluşan böyle bir eleştirel düşünce, muhtemeldir ki kendi döneminde yapılan birtakım eserlerin ihtisar edilmesindeki hatalardır. Hâlbuki gelinen noktada ilim adamlarının temel kaynakları arasında yerini koruyan muhtasar eserler, söylenenin aksine az söz ile çok mâna ifade eden nesir yazıları ya da edebiyatın zirvesi olan manzûm şiir şeklinde kaleme alınan telifler olmuştur.

Muhtasar metinlerin öğrenciler için vakit kaybı olduğunu iddia edenler de olmuştur. Bunlara göre, insanlar daha önce muhtasar şeklinde telif edilmiş usul eserlerini ezberleyip, hafızaya aldığı o kısa kelimelerle kalarak, bu metinlerdeki sembol kelimeleri ezberlemekle ömür tüketmekte ve bulmaca şeklinde yazılmış cümleleri çözmek için bir ömrü heba etmektedirler. Sonuç itibarıyla zayıf olan ile sahih olanı birbirinden ayıramamakta ve bu kısa metinle doğru bilgiye erişmeye fırsat bulamamaktadırlar. Hatta öğrencilerin bu metinlerin içerisine dalarak, o metin için bir şerh veya haşiye olmaması durumunda kelimelerin anlaşılamayacağını iddia etmişlerdir. Buna göre muhtasar için hedeflenen amaçta, bir anda yok olup gitmektedir (Hicevî, 1995: II/459).

Her ne kadar muhtasar metinler eleştirilmiş olsa da İslam kültür geleneği bu hususta tam tersini iddia etmektedir. Bu konuda yazılan eserlere bakıldığı zaman muhtevastaki ilmi derinlik, çeşitlilik ve düzen bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Çok zaman uzun ve büyük ansiklopedi tarzı kaleme alınan eserlerde bulunmayan özet ve gerekli bilgiyi bu metinlerde bulmak mümkün olmaktadır. Ayrıca yazıldığı bilim dalını belli bir sanat çerçevesinde ele alan bu eserlerdeki zarafet, öğrencinin kısa zamanda o sanat dalını kuşatan bilgileri genel anlamda kavramasını sağlamaktadır. Zaten bu eserler ilme giriş anlamında kaleme alındığı için, ilgili bilim dalı için nihai hedef sayılmaması gerekir. Hatta bu ilmi metinlerin içerdiği birçok bilgi, sonradan kaleme alınan sayfalar dolusu eserlerden daha faydalı sonuçlar verebilmektedir. Ancak bu metinlerin bir öğretici tarafından okutulması, sabır, ciddiyet ve çalışma ile anlaşılması da esas kabul edilmelidir. Bu sabır ve ciddiyet öğrencide o ders hakkında bir bilince sahip olmasını beraberinde getirecektir.

Muhtasar metinlerin kısa ve kapalı ifadeler olması ise ayıplanacak bir durum değil aksine övgüye layık bir sanat biçimi olarak algılanmalıdır. Bu kapalılık beraberinde hoca-öğrenci ilişkisi ve ilmin ve âlimin değerinin yücelmesin gibi güzellikleri de beraberinde getirecektir. Çünkü erişimi kolay, hoca-talebe tedrisatına dayanmayan bir bilgi, zaman içerisinde

değersizleşme, ilmin ve âlimin konumlarını ve anlamlarını yitirmesi gibi olumsuz bir durumla karşı karşıya kalacaktır.

III. Kelam İlminde Muhtasar Geleneği

Kelam ilminin geçirdiği dönemeler dikkatle incelendiğinde hiçbir zaman dinamizmini kaybetmediği ve İslam'ın evrensel değerleri ile örtüşen gelişime sürekli ayak uydurduğu söylenebilir. İslami ilimler içerisinde harici bir örnek ve taklide ihtiyaç duymayarak Müslüman aklın inşa ettiği ve özgün ilkeleri bulunan bir disiplindir (Altıntaş, 2010: 22). Kelam ilminin bir önceki evresinin akâid ilmi olduğu düşünülürse, bu hususta ilk ortaya konulan teliflerin büyük hacimli değil, muhtasar risaleler şeklinde olduğu görülecektir. Ancak muhtasar yazma geleneği bununla sınırlı kalmamış, sonraki dönemler de farklı müellifler tarafından farklı amaçlarla da kaleme alınarak bu gelenek devam ettirilmiştir.

Muhtasar eser yazmak veya bir ilmi manzum ya da nesir şekline getirerek özetlemenin edebiyat/belâğat açısından önemli bir yeteneğin icrası olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in, bir üstünlük ve meziyet olarak "bana cevâmiu'l-kelim verildi" (Buhârî: Ta'bîr 22; Müslim: Mesâcid 1; Nesâî: Cihâd 1; Ahmet b. Hanbel: Müsned, IV/264) şeklindeki ifadesinde geçen, 'özlü söz' kelimesi, bunun anlamı az lafızla çok mâna anlatma yeteneğidir (İbnü'l-Esîr, 1979: I/295). Dolayısıyla böyle bir sıfat övülmüş ve Hz. Peygamberin sözlerinde böyle bir sanatın en güçlü göstergelerinin mevcut olduğu bildirilmiştir. Arap edebiyatının meânî kısmında 'itnâb' ve 'îcâz' kavramları bu tür bir konuşma ve yazma sanatından bahsetmektedir. Itnâb, îcâzın karşıtı olan bir sanat biçimidir ve müspet anlamı ile 'manayı tüm yönleri muhtevi olacak genişlikte kuvvetle belirtmek' anlamına gelen bir edebiyat/belâğat terimidir. Böyle bir uzatmadan maksat mânayı açıklığa kavuşturmak, pekiştirmek, mübalağa ve tasvir amacına yönelik bir fayda elde etmektir (Uzun, 1999: XIX/219). Îcâzın anlamı ise 'maksadı ifade etmek için kullanılan tabirde, anlamı bozmaksızın mümkün olduğunca en az harfi kullanmak' demektir (Râzî, 2004: 215). Bu şekilde söylenen söze "vecîz" denilmiştir (Saraç, 2000: XXI/392). Asıl itibariye söz sanatı, îcâz sayesinde belâğat seviyesine erişir. Dolayısıyla veciz söz söyleme ya da az kelime ile çok anlam ifade eden konuşma şekli, tarihin her safhasında övülmüştür. Hz. Peygamber "Cevâmiu'l-Kelim" (جَوَامِعُ الْكَلِمِ) ile gönderilmiş olduğunu beyan etmiş (Buhârî: Cihâd, 122, Ta'bîr 22, İ'tisâm, 1, 5, 7, 8, Eşribe, 71) ve bununla veciz söz söyleme sanatını kastetmiştir. Îcâz sanatı, Kur'ân-ı Kerîm'i mucize kılan îcâz yönlerden biri olarak zikredilmiştir. Bu sanatı eşsiz bir edebiyatla kullandığından dolayı da Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) bu anlamda bir eser yazmış ve "Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Îcâz" şeklinde bu anlama gelen bir ifade ile isimlendirmiştir. Burada îcâz için "gayeyi, mümkün olan en az harf ile tabir etmek" şeklinde tarif etmiştir (Râzî, 2004, 215). İlmî metinlerdeki bilimsel derinlik, bilgi çeşitliliğinin artmasına, sağlam ve

düzenli olmasına sevk etmektedir. Dolayısıyla muhtasar metinlerden elde edilen avantaj çok zaman uzun yazılarda bulunmamaktadır.

Bu anlamda muhtasar metinler, telif edildiği alan ile ilgili kapsamlı bir sanatsal eser oluşturmaktadır. Bu kapsam ile birlikte, ilim talebesi az zamanda birçok bilgiyi kuşatma imkânı bulabilmektedir. Ancak burada şunun bir kez daha altı çizilmelidir ki, bu ilmî metinler ilme giriş mesabesinde bir araçtır ve asla nihai hedef değildir.

İlmî metinlerin içerisinde yer alan bilgilerin, avantaj bakımından çağdaş kitapların birçoğundan daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, muhtasar metin okutan bir öğretici sabır, ciddiyet, çalışma ve anlama gibi yüksek kabiliyetleri elde eder. Böyle bir sabır ve ciddiyet, zaman içerisinde öğreticide, başkalarında olmayan bir melekeye sahip olmasını sağlayacaktır.

Muhtasarlara üzerine yazılan şerh ve haşiyeler bu metinlerin kapalı olduğu, açıklanmaya muhtaç olduğu ve neden böyle ihtisar edildiği şeklinde bir eleştiriye götürmemesi gerekir. Zemahşerî'nin (ö.538/1144) *"el-Mufassal"* adlı eserini şerh eden İbn-i Yaîş (ö.643/1246) eserine başlarken bu hususu ifade eden çok önemli ifadeler kullanmıştır. Asıl metindeki mücmel konuları açıkladığını, garip kelimeleri şerh ettiğini, örnek verilmemiş ve kapalı kalmış konuları açtığını ifade ettikten sonra şöyle demiştir: "Ben bu metni şerh etmekle, metnin müellifinin bu konuda eksik kaldığını iddia etmiyorum. Çünkü böyle bir metni hazırlarken bu kadar az cümlelerle çok anlam ifade eden ve belâgat ilmindeki 'icâz' sanatını en güzel bir şekilde kullanan biri, belli bir mânâyı ifade için uzun ve çok kelimeler kullanmak anlamına gelen "itnâb" sanatını da yapmaya kadirdir". Halil b. Ahmed (ö.175/791) "İlimde öyle konular var ki, eğer onları açıklasaydık bu defa güçlü ve zayıf (âlim ve cahil) eşit duruma gelirdi. Ama bizden sonra gelecek olan hocalarında bir meziyeti olması gerekir" ifadesiyle önemli bir noktaya işaret etmiştir (İbn Yaîş, 2001: I/39). Halil b. Ahmed, klasik dönemde telif edilen muhtasar eserlere yönelik bu değerlendirmesi ile, muhtasar metinlerin ilmin tümünü ihtiva ettiği şeklindeki bir iddiaya sahip olmadığını, sonraki devir alimlerinin de yapacağı/yapması gereken bilimsel katkılarının olacağını/olması gerektiğini net bir şekilde ortaya koymuştur.

IV. Muhtasar Metinler ve Aşamalı/Tedricî Eğitim

Muhtasar eserlerin bir öğretici eşliğinde analizinin yapılarak okunması/okutulması ilmî açıdan büyük önem arz etmektedir. Bu da öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında bir eğitimin varlığının İslam'ın kadîm geleneğinde mevcut olduğunu göstermektedir. Tabakât eserlerinin muhtevasında bu durum geniş şekilde ele alınmıştır. İlimin yalnız başına öğrenilmesini doğru bulmayan selef, hoca olmaksızın ilme yönelen bir kimseyi kınamış ve "tek başına ilme giren, tek başına çıkar" demişlerdir (İbn Kasım, 2000: 74).¹ İmam-ı Şâfi'ye isnad edilen bir ifade de "*sadece kitaplara*

¹ Bu söz İmam-ı Şâfi'ye nispet edilmiştir. İfadenin aslı (مَنْ دَخَلَ فِي الْعِلْمِ وَحْدَهُ خَرَجَ وَحْدَهُ) şeklindedir.

itimat ederek fakih olan kimse, ahkâmı zayi eder" denilmiştir. İnsanlar için en büyük çürümenin/belanın, hoca-talebe ilişkisi yaşamaksızın sadece yazılardan bilgi edinmeye kalkışmak olduğu ifade edilmiştir (Kinânî, 2012. 97). Burada asıl olan hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde gelişecek olan ilmî bir disiplinin oluşması yönündeki hakikattir. Bu diyalog ile yapılan eğitimlerde, hatalar en asgari düzeye inecek, eğitim esnasında ortaya çıkacak olan muhtemel yazım hataları düzeltilecek ve anlaşılmayan ya da farklı anlaşılmaya müsait olan bilgiler netliğe kavuşacaktır. Hoca-öğrenci diyalogunun önemi ve gerekliliğini kavrama noktasında, Hz. Peygamber'in Allah'tan telakki ettiği vahyi ümmetine aktarması ve bu anlamda tebyîn görevini üstlenmesi ile ortaya çıkan peygamber-ümmet ilişkisi bu iletişimin en mükemmel örneğidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in, Ka'be'nin damına değil de Hz. Peygamber'in kalbine inmesindeki hikmetlerden birisinin de bu olduğu realitesi anlamını tazelemiş olacaktır. İlimde tadrîci eğitimi bir kenara bırakıp kendi başına tıp kitaplarını okuyarak hekim olmanın mümkün olmadığı realitesi, sair tüm ilmi disiplinler için de geçerli olduğunu düşünmek mümkündür.

Muhtasar metinlerin ilme giriş mesabesinde olduğu neredeyse tüm muhtasar müelliflerinin ortak görüşüdür. Bu da ilim talebesinin o ilmin içerdiği konuları ana hatları ile tanınması demektir. Bunun bir ileri aşaması ise muhtasar metin şeklinde telif edilen bu ilmin şerh, haşiye ve daha hacimli eserlerine geçiş sağlamasıdır. Hayatın her alanında olduğu gibi ilim tahsilinde de aşamalı geçiş yöntemi doğanın tabiatına uygun olarak ortaya konulmuştur. Bir ağacın meyve vermesi için geçirdiği evreler, anne karnındaki bir ceninin geçirdiği aşamalar, hayata adım atan canlının gelişimi gibi durumlar hep bu merhalelere muhtaçtır (Saka, 2001: 59). Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi üç yılda nazil oluşunun hikmetlerinden bir tanesi de ezberlenmesinin ve öğrenilmesinin kolaylaştırılması, cahiliye toplumunu aşamalı bir şekilde eğitime metodunun hayata geçirilmesi şeklinde ifade edilmiştir (Kattân, 1995: 105).

Kur'ân-ı Kerîm, ümmetin pratiğe dayalı ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde bölümler/aşamalar halinde nazil olmuştur. Böyle bir iniş yöntemi ilk terbiye etme hareketini oluşturma ve eğitimi uzun zamana yayma, mevcut şartlarla da uyum sağlamıştır. Çünkü eğitim, uzun zamanla birlikte belli deneyim ve aksiyon gerektiren bir uygulamadır. Kur'ân'ın, bu eğitimin hazırlık aşaması olan asr-ı saadet döneminde bölüm bölüm (müneccem) indirilmesi, uygulamaya dayalı bir sistem olduğu şeklindeki bir realiteyi de ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile Kur'ân'ın oluşturmak istediği ümmet yapısı, sadece teorik bir anlayış, soyut bir düşünce ve zihinsel anlamda değerlendirmeler için sunulan bir sistem değildir (Demirci, 2002, 176). Dolayısıyla Kur'ân'ın ilk günden itibaren tek seferde değil de bölümler şeklinde nüzulünün hikmeti tam da bu aşamalı eğitimi tarif etmektedir. Aslında bu metodoloji insan doğasıyla da tamamen örtüşen ve hatta eşyanın

tabiatına da tamamen uyum sağlayan bir yöntemdir. “Bir şeye zamanından önce erişmek isteyen kimse, sonucundan mahrum olur” (Ali Haydar, 2003: I/99)² küllî kaidesi, mutlak anlamından hareketle eğitim anlamında da önemli bir durum tespitini ortaya koymaktadır. Kur’ân’ın bu aşamalı eğitim sisteminin benzerini Hz. Peygamberin davetindeki uygulamalarında da görmek mümkündür. (Zorlu, 2006: 237) Mekke döneminde sadece sözlü olarak başlanan İslam’a davet metodu, Medine’ye hicretle birlikte farklı aşamalara geçilerek birtakım aksiyonlara dönüşmüştür. Bunlar, devleti ve ümmeti koruma adına yapılan seriyeler, gazveler, anlaşmalar, devlet başkanlarına gönderilen tebliğ mektupları şeklinde alt seviyeden üste doğru belli bir metot dâhilinde devam etmiştir.

Netice olarak tedricî/aşamalı metot, doğanın özünde olan bir sistemdir. İlk insanın yaratılışı (Secde, 32/7), anne karnındaki ceninin doğumuna kadar geçirdiği evreler (Hac, 22/5), doğum sonrasında vefatına kadar olan aşamalar, kısaca kâinatta bulunan canlı bitki, hayvan ve cansız tüm varlıklar için genel geçer bir kaide olan bir durum olduğu gibi, bilgi edinme yönteminde de insana örnek olması bakımından önemli bir misal olduğunu düşünmek gerekir.

Buhârî’nin rivayet ettiği bir olay, İslam’a davetin ve ümmetin imân, amel ve ahlak noktasında eğitimin aşamalı bir yöntem ile yapıldığını ifade etmektedir. Hz. Âişe, Kur’ân’ın nâzil oluşunda ortaya çıkan telif hakkında soru soran bir Iraklıya şöyle cevap vermiştir: Kur’ân’dan ilk önceleri insanları cennet ile müjdeleyip cehennemden sakındıran ayetler nazil oldu. Tevhid ve ahiret inancı insanlarda sübut bulunca, insanlar İslam’a yöneldiler. Bundan sonra artık helal ve haramlarla ilgili ahkâm ayetleri nazil olmaya başladı. Eğer ilk olarak “içki içmeyin” denilse, insanlar “içkiyi asla terk etmeyiz”, şayet “zina etmeyin” denilse “zinayı asla bırakmayız” diyeceklerdi (Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân 5).

Muhtasar metinler, her ilmin usûl kısmını teşkil ettiğine göre, aslı bilmeden teferruata geçmek makul bir eğitim şekli olarak kabul edilemez. İsfahânî (ö. V/XI), eğitimin aşamalı olarak gerçekleştirilmesinin önemini uzun bir yolculuğa çıkan kimsenin azık kullanmasına benzetmiştir. Uzun bir hac yolculuğuna/sefere çıkan kimse çeşitli yerlerde mola vermek suretiyle ilerleme sağlar. Sefer için hazırladığı azığın tümünü birden değil, her durakta kendisine yeter miktarda kullanması kendisini hedefe ulaştırması için elzem bir durumdur. İlme başlayan bir öğrencinin de muhtasar metinlerden azar azar öğrenerek hedefe varması, amaca daha sağlam adımlarla varmasını sağlayacaktır (İsfahânî, 2007: 146).

Özellikle asrımızda teknolojinin hızla ilerlemesi, teknolojiden nasıl istifade edilmesi gerektiği konusunda eğitici bir bilgi edinmeksizin oldukça yaygınlaşan bilgi kirliliği karmaşası ile birlikte, ilme henüz yeni başlayan

² Bu ifade bir mecelle kaidesidir. Bu kurala örnek olarak fikhî anlamda babasını katlederek bir an önce mirasına erişmek isteyen kimseyi buna örnek vermişlerdir.

talebelerin değişken ve mütereddit bir yapı ile hemen tasnife ve eleştiriye yöneldikleri görülmektedir. İlmî olarak henüz pişmeden bilimsel çıkarımlarda bulunmaları hatta dini konularda fetva vermekten bile kaçınmadıkları gibi başkalarını eğitime eğilimine girmekten çekinmedikleri sık karşılaşılan durumlardan birisi haline gelmiştir. Bu durum İslam'ın ve Kur'ân'ın tavsiye ettiği tedrici/aşamalı eğitim metodunu ve muhtasar metinlerdeki amaç ve yöntemi bir kez daha gündeme getirmektedir. Selef bu hususu manzûm bir ifade ile şöyle dile getirmiştir:

نَصَدَّرَ لِلتَّدْرِيسِ كُلُّ مَهُوسٍ بَلِيدٍ تَسْمَى بِالْفَقِيهِ الْمُدْرَسِ
فَحَقٌّ لِأَهْلِ الْعِلْمِ أَنْ يَتَمَثَّلُوا بِنَبِيْتِ قَدِيمِ شَاعٍ فِي كُلِّ مَجْلِسِ
لَقَدْ هَزُلْتُ حَتَّى بَدَا مِنْ هَزْلِهَا كِلَاهَا وَحَتَّى سَامَهَا كُلُّ مُفْلِسِ

Anlamı:

Bilgin, eğitimci diye isimlendirilen bütün ahmak ve çılgınlar eğitimin başına geçtiyse,

Hakkıdır ilim ehlinin onların durumunu her oturumda yaygın olan şu eski atasözüne benzetmeleri,

(Kuzu) o kadar zayıf ki cılızlığından böbrekleri gözükyüyor;

Yine de bütün müflisler onun pazarlığını yapıyorlar" (İbn Kesîr, 1988: XII/88; İbnü'l-Esîr, 1987: XIII/335).³

Nizâmiye medreselerindeki eğitim geleneğine bakıldığında akâid öğrenmek farz-ı ayn ilimlerden kabul edilmiştir. Bununla beraber medresenin müfredatı içerisinde yer almamıştır. Bunun sebebi ise medrese öncesi dönemde talebenin bu ilmi öğrenmesi gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla akâid ilmi medrese öncesi mektep müfredatlarında okutulmuştur. Burada okunan muhtasar eserler mektep öğrencisinin kolayca ezberleyebilmesi için birçoğu manzûm olarak kaleme alınmış ve bazıları oldukça yoğun ilgiye mazhar olmuştur. Buna göre kelim ilmi Osmanlı medreselerinde temel bir ilim kabul edilirken, nizamiye medreselerinde akâid gibi kendisine bir yer bularak meşruiyet kazanamadığı görülmektedir (Demirci, 2013: 254-255).

Osmanlı medrese geleneğine bakıldığında özellikle kelim konularında okutulan eserlerde hiyerarşik bir düzenin olduğu görülecektir (Hızlı, 2008: 27). İlk aşamada Nesefî akidesi gibi kısa ve muhtasar eserlerle başlanmış, ileri aşamalarda ise bunların şerhine ve daha hacimli eserlerine geçiş yapılmıştır. Bizzat Fatih Sultan Mehmet'in programladığı Kelim derslerinin

³ Şiirin aslı Ebû'l-Hasan el-Fâli'ye nispet edilmiştir. Burada zımnî bir teşbihten söz edilebilir. Şair yukarıda bahsettiği çılgın ve bilgisiz olduğu halde fetvaya kalkışan kimseleri cılız ve zayıf bir koyuna benzetiyor. Zayıf ve cılızlığı o kadar belli ki kemiği bir tarafa iç organlarından olan böbrek bile dışarıdan gözükecek şekilde komik bir hal almıştır. Ancak ne kadar başarısız/müflis/parasız/sermayesiz varsa, pazarda bu koyun için pazarlık yapıyor/mühürlüyorlar.

birinci kısmında Neseî akidesinin, sonrasında Tefâzânî'nin Neseî akâidi üzerine yaptığı şerhin, ikinci kısımda Celâleddîn ed-Düvvânî'nin "İsbât-ı Vâcip" risalesinin ve sonrasında sırasıyla "Akâid-i Celâl", Adududdîn el-Îcî'nin "el-Mevâkif", ve son olarak Şeyyid Şerîf el-Cürçânî'nin "Şerhu'l-Mevâkif" ve Tefâzânî'nin "Şerhu'l-Mekâsîd" okutulmuştur (Yazıcıoğlu, 1980: 274; Demir, O. (2012: 34).

V. Klasik Metinleri Okumada Metodoloji

Basiretli bir okuyucunun, klasikleri değerlendirme sırasında esas alması gereken birtakım temel ölçüleri olmalıdır. Bunlardan ilki, o klasiği telif eden müellifin içinde yaşadığı toplumun arka planındaki sosyal, siyasi ve kültürel yapıyı iyiden iyiye incelemesidir. Çünkü her toplumun, dışına çıkmayacağı kendine özgü örf, adet ve gelenekleri vardır. Dolayısıyla miras olarak elde edilen bu bilgilerin, o dönemdeki toplumun mevcut karakteri içerisinde gerçekleştiği bilgisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Aynı şekilde Hz. Peygamberin sünnetini analiz ederken onun Sîyreti içerisinde değerlendirmesi gerekir. Milâdi yedinci yüzyılda, hicaz bölgesinde bulunan Müslüman toplumun örf, adet, gelenek, sosyal ve kültürel yapısını bilmeden, sadece rivayetlerin satır aralarına sıkışıp kalmak, İslam'ın bugünü için getirdiği evrensel ilkelerin korunmasında sağlıklı bir sonuç vermeyecektir. Geleneğin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve siyasi şartlardan soyutlanarak, sadece metinden hareketle, metni herhangi bir tahlile tabi tutmaksızın, tartışmasız kabul edip bunu nakletme, farklı kültür yapısına sahip kimselerin kabul edemeyeceği durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vereceği göz ardı edilmemelidir. Bu durum İslam'ın evrensel bir din olma özelliğine de gölge düşürecektir. Çünkü evrensellik her asra, topluma ve kültüre uyum sağlamakla evrenselliğini devam ettirir. Bilgi, yaşanan tarihi devreye sokarak, hayatı kendi akışı içinde ve bulunduğu adreste tetkik etmek ve yaşanmış sürecin parçası olarak okumakla elde edilmelidir. Klasik teliflerdeki bir sözü asıl öğrenilmesi gereken ilke, amaç, tecrübe, anlam ve eğitimi bir kenara bırakıp, kelimeler üzerinden hareket etmek doğru bir yaklaşım tarzı olmadığı açıktır. Nitekim İslam dini hiçbir ferdine, Hz. Peygamber'in yedinci yüzyılda Hicaz bölgesindeki yaşadığı hayatı, aynı formda tekrar yaşamasını telkin etmemiştir. Evrensel ilkelere sahip olan İslam dini, her asır ve coğrafyada yaşayan müslümanların kendi hayatlarını yaşarken önceden yaşanmış örnek bir hayat olan sünnet çizgisindeki ilkeleri kendine rehber kabul etmesini, bunu yaparken aynı formun korunması şeklinde değil, örnek davranış modellerinden ders çıkararak hareket etmesini ister (Bardakoğlu, 2017: 66). Eğer böyle olmasaydı, Medine'de ikamet etmek bir sünneti ihya etme anlamı taşıması gerekirdi. Hatta bazılarının yanlış anladığı gibi, hicret sonrası tekrar Medîne dışına taşınmak irtidad sebebi sayılması gerekirdi. Nitekim Haccâc, İbn-i Mes'ud'dan rivayet edilen "Hicretten sonra tekrar Medîne'den çıkıp başka yerlerde ikamet eden lanetlenmiştir (Nesâî: Zinet 25)" şeklindeki bir hadisi bahane ederek birtakım sahabeleri mürted olmakla suçlamıştır (Buhârî: Fiten 14).

Bu yöntem, kelimelerin ilminin ortaya koyduğu bakış açısı ile değerlendirildiğinde de durum pek farklı değildir. Her ilmî disiplinde olduğu gibi, kelimelerin de geçirdiği evreler yakından incelendiğinde, aynı tablonun ortaya çıktığı görülecektir. İslam'ın ilk asrında, Hz. Peygamber'in hayatta olması, sahabenin istediği soruyu Allah Resulüne sorma ve cevabını alma konusunda sıkıntı yaşamaması, böyle bir ilmin oluşmasına ihtiyaç doğurmamıştır. Ancak hemen sonrasında bakıldığında âkaid ilmi şeklinde ortaya çıkan ve dinin inanç ile ilgili esaslarını bir araya toplayarak inanılması gereken kuralları belirleyen eserler meydana getirilmiştir. Nitekim ilk dönem alimlerin akâid eserlerinde, herhangi bir tartışma ve kanıtlanma yoluna gitmeksizin sadece itikâdî esasları belirleme noktasında mesafe kat etmeye çalışılmıştır.⁴

Akademik perspektif, gelenekten yararlanma konusunda ona eleştirel yaklaşmayı reddetmez. Geçmiş sorgusuz ve sualsiz olduğu gibi kabul etme, eleştirel bir bakış açısı ile düşünmemek, olduğu gibi anlamaya çalışmak, bilinçsizce öncekilerin izlerini takip etmek, onların yanlışlarının görmezden gelinmesi veya benzerinin sürdürülmesi gibi bir anlam taşıdığı gibi, geleneği toptan yok saymak da en büyük hazinemizi yok saymak demektir (Aydın, 2012: 18).

Her ilmî disiplinin kendine ait esas ve usulleri vardır. Bilimsel bir realiteye erişmek için bu metinlere veya şerhlerine erişmek gerekir. Bu esas ve usuller bazen tüm metinler için genel geçer kurallar olmakla birlikte, bazen de metnin kendisinden kaynaklanan ve sadece o metne özel metodlar olabilmektedir. Bu metinlerin malzemesini, yazılı satırlar, bu satırların yazılı olduğu levhalar oluşturur. Ulaşılması gereken nihâî hedef ise bu cümlelerin analiz edilmesi ve şekil verilmesi sonucunda elde edilecek bilgilerin canlandırılması ve yaşam sahasına konulmasıdır. Klasik metinleri okumak sadece dilbilgisi, dil yapısı, nazım/sözdizimi, terminoloji ve literatür bilgisi demek değildir. Bir metni sadece okuma ve literatürünü anlama ile metinde verilmek istenen ana hedefin hakkıyla anlaşılması farklı şeylerdir. Kelâm, tarih, fıkıh, usûl, ahlak, felsefe, psikoloji ve benzeri tüm ilmî disiplinlerin klasik metinleri, belli bir edebiyata, tenkide ve kompozisyona ihtiyaç duyar. Zaman, kültür ve medeniyetlerin değişimi de göz önüne alındığında bu kompozisyonun önemi daha belirgin bir hale gelecektir. Hiçbir bilim adamının bu metinlerden uzak durmasının mümkün olmadığı gibi, tüm ilim dalları da asıl itibarıyla bu metinlere muhtaçtır.

Klasik bir metnin muhtevasını anlayabilmek için genel anlamda, müellifin biyografisi, yaşam tarzı ve özellikleri; eserin yazıldığı coğrafya ve zaman dilimi, bulunduğu asrın yazar üzerindeki siyasi etkileri; çağdaşlarının bu

⁴ Ebû Hanîfe'nin "*el-Alim ve'l-Müteallim*", "*Fıkhu'l-Ekber*", Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin "*Akâidetü't-Tahâviyye*", Semerkandî'nin "*es-Sevâdu'l-A'zam*" adlı eserler buna örnek verilebilir.

konuda yazdıkları eserlerden hangi yönü ile temayüz ettiği gibi konular önem arz etmektedir. Sonrasında ise elde bulunan metnin kaleme alınmış şekli, varsa bu hususta yazarın hikayesi, manzum veya mensûr oluşu, ait olduğu bilim dalı gibi konuların bilinmesi de ayrıca önemli olan konulardandır. Metin içerisinde kullanılan kavramlar, farklı asırlarda dilin gelişimi, yazıldığı dilin kültürü gibi hususlar metnin analizi ve bu metinle varılmak istenen hedefe ulaşma açısından önemlidir. Bu sayılan hususlar bir metnin anlam ve üslubunu kavrama ve muhtevasını diri tutma açısından mutlaka göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır.

Zaman ilerledikçe, fetihlerin gerçekleşmesi ile İslam toplumunun farklı din mensuplarıyla bir araya gelmesi farklı ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Bu durum Müslümanlara, bir taraftan başka milletlerin dinî ve felsefî düşüncelerini öğrenme fırsatı verirken diğer taraftan da itikâdî meseleleri sadece kendi taraftarlarına anlatma ile sınırlı kalmayıp, başka din mensuplarını da İslam inancına davet etme şeklinde bir çığır daha açılmasına vesile olmuştur. Bu defa itikâdî konuları birtakım aklî delillerle temellendirme ihtiyacı hâsıl olmuş ve mütekaddîmûn kelâm dönemi böylece kendini geliştirerek devam etmiştir. Hicrî VI. ve VII. yüzyıllarda ise Râzî'nin başlattığı felsefe ile kelâmı birbirine mezcetme hareketi başlamıştır. XIX. asırla birlikte eski kelâmî yöntemleri yetersiz gören bir kısım alimler, çağın gereksinimlerini göz önüne alarak “Yeni İlmi Kelam Dönemi” şeklinde bir dönemi başlatmışlardır. Tüm bu evreler gösteriyor ki, İslam dininin inanç ile ilgili meseleleri ilk başladığı asırda olduğu şekli ile kalmamış, dinin evrensel ilkesine uygun olarak gelişerek devam etmiştir. Netice itibariyle bu konular insaflı bir bakış açısı ile gözden geçirildiğinde, her dönemin bilim adamları kendi üzerine düşen görevi yerine getirip, sonrakilere zengin bir miras bırakmış, yaşadığı toplumun ihtiyaçları ve imkanları ölçüsünde, kendi toplumlarına bilimsel çözümler üretmişlerdir.

Kelam alanında kaleme alınan ilk dönem eserler cümlesinden olarak, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) “*el-Fıhku'l-Ekber*”, “*el-Âlim ve'l-Müteallim*” adlı muhtasar risalesi zikredilmektedir. Hatta bu hususta muamelat fıkhının ve kelâmın temellerini atan kimse olarak bilinmektedir. Aynı zamanda daha sonra gelen Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), Ebû Hanîfe'nin attığı bu temel üzerinden kelâm ilmini sistemli bir hale getirmiştir. Hicrî 80 ve 150 yılları arasında yaşayan Ebû Hanîfe'nin kelâm konusundaki eserlerinde ele aldığı konulara dikkat edildiğinde o günün inanç meselelerini, bir dizi inanılması gereken konuları zikretme yerine, meselelere problematik olarak yaklaşmış ve bulunduğu coğrafya ve zaman dilimindeki sosyo-politik ortamın analizini yapmıştır. Bu anlamda Ebû Hanîfe, “*el-Fıhku'l-Ekber*” adlı risalesine başlarken iman edilmesi gereken altı ilkeyi saydıktan hemen sonra “*Allah birdir ve bu birlik adet bakımından değildir*” (Ebû Hanîfe, 1342: 4) ifadesi ile başlar. Mesele problematik açıdan analiz yapıldığında, o dönem Mu'tezile mensupları tarafından tercümesi yapılan antik Yunan felsefesi klasiklerinin yaygınlaştığı ve bundan dolayı Hristiyanlardaki hulul nazariyesinin yansıması olan teslis inancına karşı,

Allah'ın tek olmasının muhtevasına dikkat çekilmiş ve bunun sayısal olarak değil, zât ve sıfatlarında tek olduğu vurgulanmıştır. Zaten cümlelerin hemen sonrasına Kur'an'ın Allah tasvirini ilişitirerek, "*O'nun ortağı yoktur, doğmamış ve doğurmamıştır*" (İhlâs: 112/3-4) ayeti ile bu düşünceyi temellendirme yoluna gidilmiştir. Ebû Hanîfe'nin sonraki cümlesinde ise "*O yarattıklarından hiçbir şeye benzemez, yarattıklarından bir şey de ona benzemez*" diye bir ifade kullanılarak, yine o dönemde ortaya çıkan ve Kur'an'daki müteşabih ayetlerden hareketle Tanrı ve insan düzleminde ontolojik bir yakınlaşmayı öngören teşbih ve tecsim problemine çözüm getirme hedefi gözetilmiştir.

Mu'tezile mensuplarının o dönemde ortaya attıkları ta'til teorisini de bir problem olarak gören Ebû Hanîfe, Allah'ın zâtî ve subûâtî sıfatlarını tek tek sayarak bunların ezeli sıfatlar olduğuna dikkat çekmiştir. Özellikle Allah'ın kelam sıfatına vurgu yaparak "*Allah'ın sıfatları hâdis değildir, onlar ezeldir. Kim bunlara hâdis der veya şüphe ederse dinden çıkar*" (Ebû Hanîfe, 1342: 5) ifadesini kullanmıştır. Burada Kur'an-ı Kerîm'i tarif etmesi ve sonrasında "*Kur'ân Allah'ın kelamıdır ve mahlûk değildir*" ifadesini kullanması da yine dönemin en büyük problemlerinden biri olan Mu'tezile mensuplarının beyan ettikleri Halku'l-Kur'ân fikrine karşı Ehl-i Sünnet düşüncesinde olanların dikkatini çekmeye yöneliktir.

Tüm bu meseleleri klasik eserlerden okurken takip edilecek olan metodolojinin ve problemin kaynağının bilinmesi müellifin o ibareyi oraya yazmasındaki gayeyi ortaya koyma açısından önemlidir. Ancak bu meselenin tekrar bugün üzerinde durularak, "*Kur'an mahlûk mudur değil midir?*" şeklindeki bir tartışmayı başlatmak veya anlatmak da yersiz kabul edilebilir. Çünkü bulunduğumuz asırda Mu'tezile'nin ortaya attığı anlamda "*Kur'an'ın mahlûk olduğu*" veya "*taaddüdü kudemâ*" diye tabir ettiği Allah'ın sıfatlarını nefyetme tartışması aynıyla mevcut değildir. Bunun yerine sıfatlardan soyutlanmış ve pasif bir Tanrı inancını savunan Deizm mensupları vardır. Bugünün problemlerini gelenekten alınan bilgi mirasına istinat ederek çözmek yerine metne bağlı kalarak meseleyi olduğu gibi bugüne taşımamanın, bilim dünyasındaki ilerlemeye ve inanç alanında doğru bir adım atmaya fayda sağlamayacağı malumdur. O gün Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia etmek suretiyle onun Allah kelamı olmadığını beyan eden Mu'tezile mensuplarının yerine bugün "*Kur'ân'ın bazı ayetlerinin Peygamber'in zihnindeki genel ve küllî vahiyden istinbat edilmiş tikel referanslar olduğunu*" (Öztürk, 2016: 201) ifade ederek, Kur'an'ın evrenselliğine ve onun bugünkü işlevselliğine karşı çıkan aydın modernistlerin varlığı göz önünde bulundurularak cevaplar aranması gerekmektedir.

Aynı tedrici yöntem kelam alanındaki eserlere kronolojik olarak bakıldığında her birinde ayrı ayrı kendini gösterecektir. İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin "*Kitâbu't-Tevhîd*" adlı eserinde izlediği yöntem de bir taraftan Ebû Hanîfe'nin temellerini tesis ettiği kelam konularını daha

sistematik bir şekilde ele almak iken diğer taraftan da aynı jeo-kültürel hat içerisinde varlığını devam ettiren ve çağdaşı olan Mu'tezile'nin Bağdat ekolü mensubu Ka'bî'nin (ö. 319/931) görüşlerini zikrederek fikirlerinin tutarsızlıklarını beyan etmek olmuştur (Bebek, 2001: XXIV/27). Kelamın birçok konusundaki Mu'tezilî görüşleri Ka'bî üzerinden eleştiren Mâtürîdî, sıfatlar, ecel, rızık, husun-kubuh, ru'yetullah ve daha birçok konu hakkındaki muhalif görüşlerinden dolayı Mu'tezile'yi ve bu mezhebin mensubu olan Ka'bî'yi bilgisizlikle itham etmiştir (Mâtürîdî, 2003).

Kelam ilminde klasikleşen eserlerden biri olan ve Neseî'nin kaleme aldığı (ö. 537/1142) "*el-Akâidü'n-Neseîyye*" adlı risale de aynı şekilde konuları problematik olarak ele alıp incelemiştir. Risâlesine "ehl-i hak der ki" şeklinde başlayan Neseî bu ifadesiyle Ehl-i Sünnet kelamcılarını kastetmiş ve bulunduğu zaman dilimi olan Hicrî V. Ve VI. yüzyıllarda kelâmî tartışmaların odak noktasında bulunan bid'at ekolleri saf dışı bırakmak, sünnî görüşlerin hak, diğerlerinin batıl olduğu izlenimini vermeyi hedeflemiştir (Hererî, 1997: 19). İkinci cümlesinde ise "eşyanın hakikati sabittir" cümlesi ile kelamda o günün tartışmalarından biri olan "varlık" probleminin sünnî anlayıştaki anlamını konu edinmiştir. Çünkü milattan önce V. yüzyılda antik Yunan düşüncesi çevresinde ortaya çıkan ve sufestâiler diye bilinen felsefe akımı, "varlık" âleminin aslında olmadığını, bunların zan ve vehimden meydana geldiğini iddia etmekteydi (Teftâzânî, 1988: 14). Hatta bunlar duyu ile elde edilen bilgileri bile yok saymaktaydılar (Bağdâdî, 1977: 185). Bunların 'lâ edriyye', 'İnâdiyye' ve 'İndiyye' diye grupları vardır (Tehânevî, 1996: I/958). Netice itibarıyla Neseî'nin yaşadığı sosyal çevrede bu türlü sofistik düşünce akımlarının varlığının mevcut olduğu müşahede edilmektedir.

Kelam ilmi disiplininin özellikle klasik okuma metodolojisinde, gelenekten gelen bu kavramların bugünkü karşılıklarının bilinmesi, nüans farklılıkları ile bile ayrılma bugün karşılıklarının olup olmadığı gibi konular asıl gayenin belirlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır. Nitekim mutlak varlığın kendiliklerinden hiçbir zaman bilinmeyeceğini ileri süren felsefî akımlar günümüzde farklı isimler altında varlığını mevcudiyetini sürdürmektedir. Mesela Yunanca "bilgi ve mârifet" anlamına gelen gnostos sözcüğünün başına olumsuzluk eki olan "a" ekinin gelmesiyle oluşan ve Türkçeye "bilinemezci" şeklinde tercüme edilen Agnostik akımlara olan eğilim bugünün dünyasında da belirginliğini devam ettirmektedir. Muhteva olarak bakıldığında klasik dönemin süfestâileri ve günümüz Agnostik mensuplarının iddia ettiği; evrenin nasıl yaratıldığını bilebilmenin mümkün olmadığı, Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu bilebilmenin imkânsızlığı gibi ortak düşünceleri vardır. Dolayısıyla Klasik kelam eserlerinde bu türden akımları ifade etmek için İndiyye, İnâdiyye ve lâedriyye gibi isimler verilmiş ve bunların tümünü süfestâiyye başlığı altında toplamamışlardır. Hatta bu düşüncenin izlerine uzak doğunun Sümeniyye ve Berâhime gibi akımlarında da rastlamak mümkündür (Yeşilyurt, 2013: 40-41).

Sonuç ve Değerlendirme

Medeniyet, tecrübe, gelenek ve bunların oluşturduğu bilgi birikimi her toplumun fertlerine öz benlik şuuru kazandıran hazır bulduğu büyük bir mirastır. Bu mirası görmezlikten gelmek, reddetmek, küçümsemek veya modern felsefenin tanımıyla buna sırt dönmek büyük bir servetin kaybedilmesi anlamına gelir. Nitekim bugün dünyanın geldiği noktanın arka planında, önceki nesillerden devralınan bilgi, tecrübe ve deneyimin bulunduğu muhakkaktır. Zaten tarih bilincinin amacı da yeryüzünün halifesi olan insana geçmişin analizini yaparak geleceğe yön verme misyonudur. Bu misyonu üstlenen kimselerin, geçmişe sırt dönmek ve onu küçümsemek yerine, tarihten gelen bu mirası daha da geliştirerek bir sonraki neslin verimli yaşamasını sağlamaları gerekir. Yaşanmış hataların tekerrür etmemesi, güzelliklerin ise daha ileri bir seviyeye çıkartılması tarih bilinci sayesinde gelişim gösterir. Hayvanlar âlemi bu tarihi bilinç ve yaşadıkları hayatı bir sonraki nesle aktarma durumu olmadığından hiçbir gelişme kaydedemez ve ilk yaratılıştaki misyonun aynısını devam ettirmek durumunda kalırlar.

Klasik eserler, bir toplumun gelişmesi ve bilinç elde edebilmesinde rol oynayan en önemli değerlerdir. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere İslam inancı konusunda yazılan tüm klasikler on dört asır boyunca Müslüman toplumların gelişmesinde çok büyük bir misyonu yüklenmişlerdir. Ancak aydınlanma dönemi ile birlikte Batının toplumlara sunduğu modern hayat felsefesi, İslam coğrafyası dâhil tüm dünyada modernist bir algıyı da beraberinde getirmiş ve adeta geleneğe sırt dönmeyi de dikte etmiştir. Böylece Batı ya modernizm ya gelenek şeklinde iki seçenek sunmuş ve bu düşüncesi ile dünyaya hâkimiyet sağlama yolunu tercih etmiştir. İslam coğrafyasında bazı bilim adamları bu durumdan nasibini almış ve Batının modernizmi karşısında kapıldığı kompleks ile Kur'an başta olmak üzere İslam medeniyetinin birikimi olan klasik değerlere tarihsel bir bakış açısı ile bakmaya başlamıştır. Halbuki İslam ilim medeniyetinin mirası olan teliflerden muhtasar, şerh ve haşiye türünde yazılan tüm eserler sonraki dönem insanına belli bilgileri nakletmenin yanı sıra, eğitimde bir yöntem ve metodoloji sunmanın gayreti içinde olmuştur. Bu eserlerin vücuda getirilmesi yönünde önceki dönem âlimlerinin çektiği sıkıntılar belli bir misyonun edası ve İslam inancının bireye yüklediği sorumluluğun bir neticesi olarak kabul edilmelidir. İslam medeniyet birikiminin hem ezber hem de telif usulüyle aktarıldığı göz önüne alındığında hataların asgari düzeye indirilerek gelişim sağladığı bir gerçektir. Bir konuşmacının hitabı esnasında bir mısra şiir okuyamaması ya da istiklal marşını bile elindeki kâğıttan okuması şeklindeki müşahedeler ezber yapmanın da eğitimin bir parçası olduğu hakikatini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Altıntaş, R. (2010). "Geçmişten Günümüze Kelam Geleneği". *Eski Yeni*, 16/22-29.
- Aydın, M. Ş. (2012). *İslami Geleneğe Eğitim Ahlakı*. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Aykaç, M. (2016). "Nâsıruddin el-Beyzâvî ve Osmanlı Kelâm Geleneğindeki Yeri". *İslami Araştırmalar*. cilt: XXVII, sayı: 3/388-403.
- Bağdâdî, A. (1977). *el-Fark Beyne'l-Firak*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.
- Bardakoğlu, A. (2017). *İslam Işığında Kendi Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Bebek, A. (2001). "Ka'bî". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T.D.V. Yayınları.
- Bozkurt, N.; Küçükaşçı, M. S. (2003). "Mekke". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Ankara: T.D.V. Yayınları. XXVIII/561.
- Cürcânî, S. Ş. (2006). *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Demir, O. (2012). "Osmanlı medreselerinde kelam öğretimi (İznik, Bursa, Edirne, İstanbul)" Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Kelam Bilim Dalı.
- Demirci, M. (2008). "Kur'ân'ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9: 175-198.
- Demirci, O. (2013). "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi". *Kelam Araştırmaları Dergisi*. 11/1: 253-270.
- Dönmez, İ. K. (2007). "Örf" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T.D.V. Yayınları. XXXIV/387-93.
- Durmuş, İ. (2006). "Muhtasar" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T.D.V. Yayınları. XXXI/57.
- Ebû Hanîfe, İ. A. (1342). *el-Fıkhü'l-Ekber*. Haydarabat: Meclisü'l-Dâireti'l-Meârifi'n-Nizâmiyye.
- Haydar, A. (2003). *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Hererî, A. (1997). *el-Metâlibu'l-Vefiyye Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Meşârî.
- Hızlı, M. (2008). "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 17, Sayı: 1: 25-46
- İbn el-Esîr İ. (1987). *el-Kâmil fi't-Târih*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İmiye.
- İbn Kasım, A. İ. (2000). *ed-Delîl İle'l-Mütûni'l-İlmiyye*. Riyâd: Dârû's-Sumay'î.
- İbn Kesîr, E. F. İ. (1988). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî

- İbn-i Haldûn, E. (2001). *Mukaddime*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn-i Yaş, E. B. (2001). *Şerhu'l-Mufassal*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l Esîr, M. (1979). *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*. Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tancî, Beyrut: el-Mekbetü'l-İlmiyye.
- İnalcık, H. (1954). *Fatih Devri, Önsöz*, (Derleme ile). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İsfahânî, R. (2007). *ez-Zerîa ilâ Mekârimi's-Şerîa*. Kahire: Dâru's-Selâm.
- Kattân, M. (1995). *Mebâhis fî Ulûmi'l-'Kur'ân*. Kahire: Mektebetü Vehbe.
- Kılıç, H. (1994). "Ebü'l-Ferec el-İsfahânî". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T.D.V. Yayınları. X/317.
- Kinânî, İ. C. (2012). *Tezkiret'ü'-Sâmi' ve'l-Müteallim*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Mâtürîdî, E. M. (2003). *Kitâbu't-Tevîd*. Ankara: T.D.V İslam Ansiklopedisi Yayınları.
- Mevsilî, A. (2015). *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesefî, E. B. (2011). *el-İ'timâd fî'l-İ'tikâd*. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyyeti Li't-Türâs.
- Öztürk, M. (2016). *İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Râzî, F. (2000). *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Râzî, F. (2004). *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Îcâz* Thk, Nasrullah Hacımüftüoğlu. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Sâbûnî, N. (1969). *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*. Haz. Fethullah Hulefy. Mısır: Dâru'l-Meârif.
- Saka, Ş. (2001). "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XLII: 59-76.
- Saraç, M. A. Y. (2000). "Îcâz". *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, T.D.V. Yayınları. XXI/392.
- Seâlibî, M. H. (1995). *el-Fikrû's-Sâmî fî Târîhi'l Fıkhi'l- İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Teftâzânî, S. (1988). *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Kahire: Mektebetü Külliyyâti'l-Ezheriyye.
- Tehânevî, M. A. (1996). *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*. thk. Alî Dahrûc, Beyrut: Mektebetü Lübnân.

Uzun, M. (1999). "İtnâb". T.D.V. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T.D.V. Yayınları. XIX/219.

Yavuz, Y. Ş. (1989). "el-Akâidü'l-Adudiyye". T.D.V. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: T.D.V. Yayınları.

Yazıcıoğlu, M. S. (1980). "XV. Ve XVI Yüzyıllarda Osmanlı Medreselerinde İlm-i Kelâm Öğretimi ve Genel Eğitim İçindeki Yeri". *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Sayı: 4. Sayfa: 273-283.

Yeşilyurt, T. (2013). *Çağdaş İnanç Problemleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Zorlu, C. (2006). "Tebliğde Öncelik ve Tedricilik". *Hız. Peygamber'in Tebliğ Metodu Işığında İslam'ın Güncel Sunumu*, Ankara: T.D.V. Yayınları, 236-248.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1788/1812

**Osmanlı'da Mahkeme ve Kadın: Mahkemede Kadınların
Taraf Olduğu Konular (1732-1733)**

Courts and Women in the Ottoman Empire: Issues to Which Women
Were a Party in the Court (1732-1733)

Sibel KAVAKLI KUNDAKÇI

**Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü**

**Asst. Prof., Kastamonu University, Faculty of Science and Literature, History
Department**

e-mail: skavakli@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-5407-4107

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 14.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 18.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 21.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: KAVAKLI KUNDAKÇI, S. (2019). Osmanlı'da Mahkeme ve Kadın: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Konular (1732-1733). İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1788-1812. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/578099>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Osmanlı'da Mahkeme ve Kadın: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Konular (1732-1733)

Öz

Osmanlı kadın tarihi üzerine yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde, tarihte Osmanlı kadınının toplum içindeki yerleri ve rolleri hakkında bilgi edinilmektedir. Osmanlı kadın tarihi üzerine yazılan yazılar genellikle, kadınların ekonomik anlamda toplumsal üretime katkıları, sosyal alandaki varlıkları ve kadınların hukuksal haklarını kullanımı üzerinedir. Osmanlı toplumunda hukukun ve geleneklerin erkek iktidarına öncelik tanınmasına rağmen kadınların kendilerine tanınan hakları kullandıkları bilinmektedir. En önemli hukuksal haklardan biri kadınların mahkemeye başvurabilmeleridir. Bu anlamda, Osmanlı kadınının bizzat kendileri ya da vekilleri aracılığıyla mahkemeyi sık sık kullandıkları bilinmektedir. Çalışmada, mahkeme ve kadın ikilemi üzerinden kadınların mahkemeyi neden ve nasıl kullandıkları anlatılacaktır. Çalışmanın ana kaynağı 210 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilidir. Sicil, 1732-1733 tarihlidir. Buna göre Kastamonu mahkemesi özelinde 1732-1733 yılları arasında bir yıllık süreçte kadınların mahkemeye yansına süreci çalışmanın konusudur. Sicil, tarandığında belgelerin yaklaşık %80'inde kadınların var olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mahkeme, Kadın, Kastamonu, Şer'iyye Sicili, Toplumsal Cinsiyet

Courts and Women in the Ottoman Empire: Issues to Which Women Were a Party in the Court (1732-1733)

Abstract

The number of studies on the history of the Ottoman women is increasing every passing day. Owing to these studies, we obtain information about the place and role of the Ottoman women in society in the history. Articles on the history of the Ottoman women generally center upon women's economic contribution to social production, presence in the social domain and use of their legal rights. Although the law and traditions in the Ottoman society prioritized men's power, it was obvious that women used the rights which were accorded to them. One of the most important legal rights of women was to apply to a court. In this sense, it is known that the Ottoman women often used courts either on their own or via their attorneys. The purpose of the study is to discuss why and how women used courts on the basis of the dilemma of court and woman. Main reference of the study is the Kastamonu Court Records numbered 210 and dated 1732-1733. Accordingly, the study focuses on how the Ottoman women were present in courts between 1732-1733, specific to the Kastamonu court. Screening the records, it was seen that women were present in approximately 80% of the documents.

Keywords: Court, Woman, Kastamonu, Court Records, Social Gender.

Giriş

Toplumun bir parçası olarak kadının en temel görevi, bugün ve geçmişte olduğu gibi anneliktir. Modern dönemde kadın, annelik niteliğinin yanında daha birçok görevler üstlenerek; toplumda varlığını kanıtlamaya çalışır halde görülmektedir. Bugün kadının toplumsal veya kamusal alanda varlığının sorgulandığı, erkek ve kadın eşitliğinin tartışıldığı ve kadın haklarının savunulmaya ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Oysa İslamiyet'ten önce Türklerde kadın, ata binen, silah kullanan, savaşa katılan, devlet yönetiminde söz sahibi olan, elçi ağırlayan durumdaydı. Bu dönemde kadının velayet ve mülkiyet hukukunda erkeklerle eşit haklara sahip olduğu bilinmektedir (Altındal, 1994: 9). İslamiyet'ten sonra ve Osmanlı döneminde ise kadının hukukî, toplumsal, sosyal ve ekonomik durumunda bazı değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler, öncelikle toplumda hukukun ve geleneklerin erkek iktidarına öncelik tanınması şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Osmanlı'da kadın tarihi uzun yıllar yazılmamış ve kadın yok sayılmıştır (Gürhan, 2017: 1644-1645). Bu bağlamda kadın tarihinin yazılması için Osmanlı tarihinin nasıl yazıldığı önem kazanmaktadır. Osmanlı tarihi uzun bir süre hem Türkiye'den hem de dışarıdan tarihçiler tarafından şarkiyatçı bir bakış açısıyla yazılmıştır (Yılmaz, 2012/1: 64). Daha önce tarihi yazan erkekler, sadece kendi yaptıklarını kayda geçirmişler, tarihin konusu da erkeklerin tarihte yapıp ettikleri olmuştur. Bu durum, kadınların deneyimlerinin önemsenmemesine ve görünmez olmalarına neden olmuştur (Gürhan 2017: 1645; Çakır, 2010: 44). Son zamanlarda sosyal tarih yazımı ile birlikte kadın araştırmalarının sayısı artmıştır. Özellikle Faroqhi, Jennings, Gerber gibi yabancı araştırmacıların Ankara, Kayseri, Bursa mahkemeleriyle ilgili olarak yaptıkları çalışmalar Osmanlı kadın çalışmalarının öncüleridir (Faroqhi, 1987; Jennings, 1975: 53-114; Gerber, 1980: 231-244). Osmanlı kadını hakkında yapılan bu ilk çalışmalar, kadınların adalet arayışı, kadın ve vakıf ilişkisi, gayrimüslim kadınlar, aile tarihi, tereke kullanımına dair çalışmalar gibi çeşitli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Ortaya çıkan eserler, genel olarak Osmanlı kadınının tecrübelerini, aile ve toplum içindeki pozisyonlarını ve cinsiyetler arası ilişkileri görmek ve kadın-hukuk ilişkisini yansıtmak bakımından önemlidir (İpşirli, Arçıt, 2005: 576).

Kamusal alandaki erkek egemenliği ve bütün kamusal alanın erkeklere göre düzenlenmesi, kadının toplumda pasif bir konumda kalmasının nedenleri arasında gösterilebilir. Toplumsal cinsiyet ve kadın kimliğinin oluşumu konusunu içeren çalışmalarda bu durum gözlenmektedir (Berktaş, 2003: 50-52; Metin, 2017: 82-91; Açık, 2015: 38-40). Osmanlı kadını ile ilgili onları anlatan yeteri kadar kaynak olmamasına rağmen, Şer'iyye Sicilleri, Şikâyet Defterleri, Ahkâm Defterleri kadın çalışmalarının en temel kaynaklarıdır. Bu kaynakların kadını anlattığı ölçüde kadınlar hakkında tespitler yapabilmek mümkündür. Bunların içinde de mahkeme

tutanakları olan şer'iyeye sicillerinin ayrı bir önemi vardır (Gedikli, 2007: 73-96). Çünkü kadınlar, kendilerine tanınan en önemli hukukî hakları olan mahkemeye başvurma hakkını çok iyi kullanmışlardır. Kaza merkezlerinde kadı tarafından kurulan mahkemelere erkekler kadar kadınların da geldiği tespit edilmiştir. Tabi ki bu durumda, mahkemenin açıklığı, erişilebilirliği, çabukluğu ve tarafsızlığı büyük bir rol oynamaktadır. Yine de mahkemelerin genellikle orta sınıf mensuplarınca, özellikle babalarını ve eşlerini kaybeden ve hane halkı arasında nüfuzlu ve zengin bir erkeğin bulunmaması sebebiyle güçlü akrabalık bağları bulunmayan kadınlar tarafından kullanıldığı da bilinmektedir. (Zarinebaf-Shahr, 2000: 241). Buna rağmen mal varlığı, sınıfı, köylü ya da kentli olma durumu fark etmeksizin her Osmanlı kadını mahkemeye gelmiş ve daha çok evlenme, boşanma, mülk edinme, miras gibi konuları gündeme getirmişlerdir (Akyüz, 2007: 77). Çalışmada, Kastamonu kadısı tarafından kurulan mahkemede tutulan 210 numaralı Kastamonu Şer'iyeye Sicili ana kaynak olarak kullanılmıştır. Sicil H. 1144-1145 M. 1732-1733 yıllarını içermektedir ve 400 sayfadır. Bu sicilin seçilmesinin sebebi, sicilin sayfa sayısının fazla olması ve sicilden tespit edildiğine göre kadının günlük ve senelik işlem hacminin fazla olmasıdır. Çalışmanın amacı, Kastamonu mahkemesinin bir yıllık işlem yoğunluğu içinde kadınların mahkemeye hangi konularda ne kadar yansıdığını tespit etmektedir.

1.Mahkemede Kadınların Taraf Oldukları Tereke İşlemleri

Sicilden anlaşıldığına göre, kadınları mahkemeye getiren ilk sebep, miras işlemleridir. Osmanlı miras hukuku İslam hukukuna göre şekillenmiştir. Mirasçı olma şartları arasında kan hısımlığı ve evlilik bağı yer almaktadır. Buna göre kadınlar, eş, anne, kız, kardeş ve nine olarak mirasçı sıfatıyla tereke işlemleri için sık sık mahkemeye gelmişlerdir. Terekenin taksimi konusunda kadın varislerin erkek varislere göre yakınlarının terekesinden ne kadar faydalandığı konusu önem kazanmaktadır. Örneğin, koca çocuk olması durumunda terekeden dörtte bir alırken kadın sekizde bir; çocuğun olmaması durumunda koca terekenin yarısını alırken kadın dörtte birini almaktadır (Aydın, 2017: s. 307-308). Mahkeme, kadın-erkek arasında bu farklılığı öngören İslam veraset hukukuna göre karar veriyordu (Baer-Göçek, 2000: 59-60). Alpaslan mahallesinden Kapıcı el-Hacc Mustafa'nın terekesi üzerinden hareketle bu durumu görmek mümkündür. Kapıcı el-Hacc Mustafa'nın varisleri annesi Alime, kardeşleri Receb, Emine ve Fatma'dır. Tereke miktarı, 787,5 kuruştur. Terekenin varisler arasında taksimi; Alime'ye 131 kuruş, Receb'e 328,5 kuruş, Emine ve Fatma'ya 164'er kuruş şeklindedir. Buna göre erkek kardeş kız kardeşlere göre terekeden daha fazla pay almıştır (KŞS 210, 168, 331). Örnekten de anlaşılacağı üzere tereke kayıtlarında ölünün borçları, teçhiz ve tekfin masrafları çıkarıldıktan sonra tereke miktarı yazılır. Yazılan bu tereke miktarı varisler arasında veraset hukukuna göre pay edilir. Bu paylaştırılmaya göre mirasçı olarak kadınlar kendilerine düşen hakkın verilmesi veya verilmemesi durumunda mahkemeye gelmekten çekinmemişlerdir. Örneğin, Kastamonu kazası

Cemalağa mahallesinden olup İstanbul'dan gelirken Bolu'da vefat eden Taşçı Halil Beşe'nin veraseti, ayrıldığı eşi Hatice, kızları Fatma ve Züleyha ile kardeşi Ayşe'ye aittir. Taşçı Halil Beşe'nin kardeşi Ayşe, el-Hacc Mehmed Çelebi'nin vekâleti ile terekeye el koyan yine Taşçı Halil Beşe'nin kızları Züleyha ve Fatma hakkında mahkemeye başvurmuştur. Ayşe, terekeden kendisine kalan emlak ve eşya için 69 kuruş ile 15,5 kuruşluk yedi batman alet ve 20 batman yapağı almıştır. Mahkemede kadı huzurunda kardeşinin kızlarının zimmetlerini temize çıkarmış ve terekeden hissesini aldığı mahkemeye tasdik ettirmiştir (KŞS, 210, 115, 224). Genellikle bu şekilde tutulan tereke işlemleri ile ilgili kayıtlarda ismi geçen kadınların taraf oldukları veraset işlemlerinin konusu ve sayısı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Mahkemede Kadınların Taraf Oldukları Veraset İşlemlerinin Konusu ve Sayısı

Kadınların Taraf Oldukları Veraset İşlemlerinin Konusu	Kayıt Sayısı
Veraset mallarını paylaşarak kayıt altına almak	21
Tereke işlemleri için vekil, vasi ve kayyum tayin etmek	18
Tereke sahibinin ölüm nedenine göre meydana gelen diyet davası ve varislerin keşif talebi	16
Varisler tarafından terekeden hisse veya mal satışı ve hibesi	13
Varisler arasında malları bölüşmede çıkan anlaşmazlık	12
Tereke sahibinin varisler dışında alacağı davaları	11
Terekeden nafaka talebi	4
Terekeden varisler dışındaki kişiler tarafından haksız yere alınan mahsul davası	3
Toplam	98

Tablodan anlaşılacağı üzere, tereke işlemleri ile ilgili olarak kadınlar daha çok veraset mallarını bölüştükten sonra kayıt altına aldırma için mahkemeye gelmişlerdir. Varis olarak kadınları mahkemeye getiren ikinci sebep olarak, tereke işlemleri için vekil, vasi ve kayyum atanması talebi yer almaktadır. Üçüncü sırada tereke sahibinin ölüm nedenine bağlı olarak meydana gelen "dem-i diyet" davası ya da vefat eden kişinin keşfinin yani olay yeri incelemesinin yapılması isteği bulunmaktadır. Varisler tarafından terekeden hisse veya mal mülk satışı dördüncü sıradadır. Varisler arasında hisse paylaşımından kaynaklanan anlaşmazlıklar ya da paylaşımına sadık kalmamaktan meydana gelen davalar, tablonun beşinci sırasındadır. Tereke sahibinin varisler dışında alacağının olması doğal olarak varisleri alacaklı yapmaktadır. Nafaka talebi ve varisler terekeye el koymadan varisler dışında terekeden yapılan haksız paylaşım da yine kadınların varis olarak mahkemeye gelme nedenlerindedir. Bu konular, örnekler üzerinden anlatılacaktır.

1.1.Veraset Mallarını Paylaşarak Kayıt Altına Almak

Hukukun kadınlara tanıdığı en önemli haklar, evlilik devam ederken mehir, nafaka ve miras olma hakkıdır. Ayrılma durumunda ise iddet süresince iddet nafakası ve mehir hakkı devreye girer. Günümüzdeki gibi boşanma sonrasında devam eden bir nafaka hakkı yoktur. Sadece çocuk olursa ve çocuğun bakımı anneye bırakılmış ise çocuklar için nafaka hakkı doğar. Buna göre, kadınları veraseti paylaşma konusunda mahkemeye getiren sebeplerin başında vefat eden ve çoğunlukla da boşanmış oldukları eşlerinin terekesinden mehir ve iddet nafakası haklarını almak isteği gelmektedir. Kocanın ölmesi ya da karı-kocanın ayrılması durumunda ödemesi sonraya bırakılan “mehr-i müeccel”in kadına ödenmesi gerekmektedir (Acar, 2011: 380). Bu hak, bazen terekeye el koyan varisler arasında dava konusu olurken bazen de örnekte görüldüğü gibi doğrudan hakkın verilmesi şeklinde neticelenmiştir. Örneğin, İpçiler mahallesinden iken vefat eden eski şehir kethüdası oğlu es-Seyyid Hasan’ın ayrıldığı eşi Havva, terekeye el koyan kayını es-Seyyid Hüseyin Çelebi’den es-Seyyid Hasan’ın terekesinden mehir ve iddet nafakası hakkını talep etmek için mahkemeye gelmiştir. Terekede 22 kuruşluk mehir ve iddet nafakası hakkı bulunan Havva’ya 22 kuruşluk bir inek, iki düve, bir tosun ve bakır kap kaçak verilmiştir (KŞS 210, 246, 483).

Terekeden hisse talebi ile mahkemeye başvuran kadınların içinde olduğu kayıtların sayısı 21’dir. Toplam 32 kadın bu konuda mahkemede yer almıştır. Kadınların 22’si vekilleri ve ikisi vasileri tarafından temsil edilmişlerdir. Bu konuda kadınları daha çok terekeden mehir ve iddet nafakası haklarının talebi mahkemeye getirmiştir.

Mehir, kadına verilen değeri sembolize etmek, boşamayı güçleştirmek, dul kalma halinde malî güvence olmak gibi gerekçelerle evlenen erkeğin eşine verdiği maddi bir değerdir. Kadınlar, ölen kocalarından bu hakkın talebi için mahkemeye gelmeleri, kadınların bu haktan mahrum edilmek istendiklerini gösterebilir. Günümüzde özellikle bazı bölgelerde kadınların miras ve mehir hakkının verilmemesi geçmişe dayanmaktadır.

1.2.Tereke İşlemleri İçin Vekil, Vasi ve Kayyım Tayini

Sicilde, vefat eden kişinin tereke işlemleri için varislerin vekil, vasi ve kayyım atama talebi ile mahkemeye geldikleri görülmektedir. Bu konuyu içeren ve içinde taraf olarak kadınların geçtiği kayıt sayısı 18’dir. Eksik ehliyetli ve ehliyetsiz kişilerin bakım, terbiye ve gözetilmesi, onlarla ilgili hukukî işlemlerin yapılması ve yine mallarının korunup iade edilmesi vesâyet ve vekâlet olarak iki şekilde gerçekleşmektedir (Aydın, 2017: 222). Eda ehliyeti bulunmayan veya eksik olanları himaye ve mallarını idare etmeye ilişkin sorumluluğa vesâyet bu sorumluluğu üstlenen kişiye de vasi adı verilmektedir (Bardakoğlu, 2013: 66). Değerlendirilen sicilde, 13 kayıt vasi tayini ile ilgilidir. Bilindiği gibi çoğunlukla babanın bulunmadığı durumlarda anne vasi tayin edilirdi. (Aydın, 2017: 223). Örneğin, Bedirgazi

mahallesinden Kırçalı Mustafa Beşe'nin küçük kızı Hatice'ye annesi Fatma vasi olarak tayin edilmiştir (KŞS 210, 63, 118).

Vekâlet, bir kişinin birine kendi adına hukukî işlem yapma yetkisi vermesi demektir (Aybakan, 2103: 1). Kadın varislerin de olduğu üç belgede tereke işlemleri için vekil tayin edildiği görülmektedir. Örneğin, Topçuzade mahallesinden vefat eden Tohatluzade Mehmed Ağa'nın varisleri eşi Şerife ile oğlu es-Seyyid Ahmed'in vasisi yine annesi Şerife, Mehmed Ağa'nın tereke ile ilgili her türlü işlemi için damadı es-Seyyid Hasan Efendi'yi vekil tayin etmiştir (KŞS 210, 153, 301).

Yaşayıp yaşamadığı belli olmayan, kayıp durumda olan Atabeygazi mahallesinden Osman Beşe'nin mal ve eşyasına sahip çıkmak için eşi Rahime kayyım atanmıştır (KŞS 210, 182, 357). Kayyımın, bu örnekte kullanılan anlamı, kadı tarafından kısıtlı, gaip gibi kişiler adına hukukî tasarruflarda bulunmak üzere tayin edilen kişilerdir (Özmel, 2002: 107). Örnekten anlaşıldığına göre, Rahime gaip olan eşi adına her türlü hukukî tasarruflarda bulunma hakkına sahiptir.

1.3.Tereke Sahibinin Ölüm Nedenine Göre Meydana Gelen Diyet Davası ve Varislerin Keşif Talebinde Bulunması

Mahkemenin en başta gelen görevlerinden bir tanesi de olay yeri inceleme gibi çalışmasıdır (Ortaylı, 2017: 79; Kavaklı, 2013: 117-142). Şüpheli ölümlerde, varislerin mahkemeden keşif talebinde bulunup, yakınlarının ölüm nedeninin belirlenmesini talep etmeleri diyet cezasının ortaya çıkması için önemlidir.(Aydın, 2017: 193). Bu durumda, mirasçılar ya kasten öldürüldüğü anlaşılan yakınlarıyla ilgili olarak "dem-i diyet" davası açabilirler ya da kaza ile meydana gelen ölümlerde dem-i diyet davalarının olmadığını mahkemede dile getirebilirlerdi. Kadınların taraf olarak yer aldığı ve bu konuyu içeren belgelerin sayısı 16'dır. Bu belgelerin 12'si dem-i diyet ile ilgili iken dördünde ölen kişi ile ilgili keşif talebi vardır. Örneğin, vefat eden Hallaçlar köyünden Fatma'nın annesi İsmihan ile oğulları Osman ve Mustafa, mahkemeye gelerek Fatma'nın erik ağacından düşerek öldüğünü söyleyerek keşif talebinde bulunmuşlardır (KŞS 210, 85, 163). Kırkeşme mahallesinden Hüseyin Beşe'nin Abdülcebbar mahallesinin mescidi önündeki yolda ölü olarak bulunması üzerine öldürüldüğünü düşünen varisleri annesi Fatma, eşi Havva ve kardeşleri Hasan Beşe ve İbrahim mahkemeye başvurarak keşif talebinde bulunmuşlardır (KŞS 210, 17, 34).

Sicilde geçen dem-i diyet davasıyla ilgili örnek, öldürülen Bayındır Divanından Benli Mehmed Beşe ile ilgilidir. Varisleri, boşandığı eşi Ayşe ile kardeşleri Hüseyin Beşe ve Ali Beşe'dir. Varisler maktulün dem-i diyet talebi için divan halkı hakkında davacı olmuşlarken aralarında 140 kuruş divan halkından alınması üzerine barış yapılmıştır (KŞS 210, 93, 179).

Bu konuyla ilgili toplam 24 kadın mahkemeye bu sebeplerle gelmiştir. Bunlardan beşi vekilleri aracılığıyla mahkemede temsil edilmişlerdir.

1.4. Varisler Tarafından Terekeden Hisse veya Mal-Mülk Satışı ve Hibesi

Tereke işlemleri ile ilgili olarak varislerin içinde kadınların da olduğu terekeden hisse ya da mal-mülk satışı ve hibesi ile ilgili sicilde yer alan belgelerin sayısı 13'tür. Erkeklerden daha çok kadın varislerin bu yola başvurdukları görülmektedir. Örneğin Gökdere mahallesinden vefat eden Mustafa Beşe'nin varisi annesi Alime vekili Hafız Mehmed'in vekâleti ile terekedeki evde olan hisse hakkını terekeye el koyan Mustafa Beşe'nin kardeşi Ahmed Çelebi'ye satmıştır (KŞS 210, 33, 61).

Sicilden anlaşıldığına göre, toplamda 20 kadın terekeden kendilerine kalan mal ve mülklerini satmak için varislerle birlikte ya da tek olarak mahkemeye gelmiştir. Bunlardan 10'u vekilleri tarafından temsil edilmişlerdir.

1.5. Varisler Arasında Malları Bölüşmede Çıkan Anlaşmazlık

Sicilden anlaşıldığına göre varisleri tereke ile ilgili olarak mahkemeye getiren sebepler içerisinde mal paylaşımından doğan anlaşmazlık ve bu konunun davaya dönüşmesi yer almaktadır. Bu konuda içinde kadınların da bulunduğu varislerin mahkemeye geldiği kayıt sayısı 12'dir. Bunlardan sekizinde tek başına kadın varis varken ikisinde diğer varislerle birlikte kadınlar vardır. İki kayıta erkek varis, içinde kadınlarında olduğu varisler hakkında mahkemeye gelmiştir. Konuya, Kübcügez mahallesinden vefat eden Pazarbaşı oğlu Ali Çelebi'nin mecnun oğlu Molla Mustafa ile kızı Ayşe arasındaki hisse paylaşımından doğan miras davası örnek olarak gösterilebilir. Molla Mustafa mecnun olduğu için mahkemede vasisi amcası Ahmed Çelebi tarafından temsil edilmiştir (KŞS 210, 143, 281). Görüldüğü gibi miras davaları daha çok varisler arasında yaşanırken bir de kadınların mehir ve iddet nafakası hakkını talep ettikleri davalar da vardır. Örneğin, Fatma boşandığı eşi İsmaili köyünden Halil'in vefat etmesi üzerine terekesine el koyan babası Ahmed Halife'yi vekili eşi Mustafa Beşe'nin vekâleti ile mehir ve nafaka hakkını talep etmek için dava etmiştir (KŞS 210, 148, 292).

Daha çok varisler arasında ve vefat eden eşin mehir ve iddet nafakası hakkına binaen terekedeki malları paylaşma konusunda ortaya çıkan davalarda kadınların tek taraf olarak mahkemeye başvurmaları onların tereke hakkından mahrum edilmek istendikleri izlenimini verebilir. Sicile göre toplam 16 kadın bu anlaşmazlıklarda kayıtlara konu olmuştur. Bunlardan 6'sı vekilleri aracılığıyla temsil edilmişlerdir.

1.6. Tereke Sahibinin Varisler Dışındaki Kişilerden Alacağı Davaları

Tereke sahibinin hayatta iken alacaklı olması üzerine öldükten sonra varisleri tarafından bu alacaklar dava konusu olabilmektedir. Bu şekilde düzenlenmiş belge sayısı 11'dir. Bu konularda kadınların genellikle varislerle birlikte mahkemeye geldikleri görülmektedir. Üç kayıta tek

başına kadın vardır. Örneğin, Havva eşi İpçiler mahallesinden Mehmed Beşe'nin Basmacı el-Hacc Ahmed de olan alacağını talebi, aralarında dava konusu olmuştur. Havva'ya göre eşi Mehmed Beşe, Basmacı el-Hacc Ahmed'e basma çiti emanet vermiş o da bunları satarak para kazanmış ancak parasını vermemiştir (KŞS 210, 18, 37).

Sicilden anlaşıldığına göre bu konuda 20 kadın bu sebeple mahkemeye gelirken bunlardan 12'si vekilleri ve dördü vasileri tarafından temsil edilmişlerdir.

1.7.Nafaka Talebi

Kadınların mahkemeye gelmelerinin en önemli sebeplerinden biri de ölen eşlerinin terekesinden geride kalan küçük çocuklarının bakımı için nafaka talep etmeleridir. Bu konu, İslam hukukunda hidâne kavramıyla ilgilidir. Evlilik devam ederken çocukların bakım ve terbiyesinden anne ve baba birlikte sorumlu olurken boşanma durumunda çocukların beden ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesini, gözetilip eğitilmesinin konu alan velâyet hidâne terimiyle ifade edilir. Buna göre çocukların hidâne hakkı öncelikle anneye aittir (Bardakoğlu, 1998: 467-471). Konuyla ilgili örnekte, Alacamescid mahallesinden vefat eden Basmacı el-Hacc Mehmed'in küçük kızları Ümmügülsüm ve Hatice'nin vasileri anneleri Fatma, mahkemeye gelerek kızları için ölen babalarının terekesinden nafaka talep etmiştir (KŞS 210, 98, 187). Bu konuda üç kadın vasi olarak, bir kadın da kardeş olarak mahkemeye gelerek vefat eden yakınlarının terekesinden nafaka talep etmişlerdir. Böylece konuyla ilgili kayıt sayısı dördür.

2.Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Aile Hukuku İle İlgili Konular

2.1.Boşanma ve Mehir

İslam hukukuna göre erkek ve kadın arasında şart olmamakla birlikte sıhhatli bir evliliğin olması için mehir gereklidir. Nikâhın şartlarından olmasa da sonuçlarından biri olan mehir, evlenecek erkeğin karısına verdiği veya taahhüt ettiği para veya mal anlamına gelmektedir. Mehir kadının malıdır ve dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Bu gerekçeyle İslam toplumunda kadınlara tanınan en önemli haklardan biri olarak değerlendirilebilir. Peşin ödenen mehir, "mehr-i muaccel"; ödemesi sonraya bırakılan ise "mehr-i müeccel" olarak adlandırılır (Aydın, 2017: 278-280; Yargı, 2006: 259-270; Ortaylı, 210: 95-105). Kadınlar, eşlerinden boşandıklarında ya da eşleri öldüğünde, yukarıda tereke ile ilgili örneklerde de görüldüğü gibi, alınmamış ya da sonraya bırakılan mehir hakkını mahkemeye başvurarak talep edebilirlerdi. İşte kadınları mahkemeye getiren en önemli sebeplerden biri boşanma konusu ve buna bağlı olarak mehir ve iddet nafakasıdır. Değerlendirilen kayıtlarda karı-koca arasında gerçekleşen boşanma, daha çok karı-kocanın anlaşarak evlilik birliğine son vermeleri şeklinde gerçekleşen "muhâlaa" dır. Kadın mehir ve iddet nafakası hakkından feragat ederek boşanabileceği gibi taraflar arasında

muhâlaa bedelinin belirlenmesi şeklinde de boşanma gerçekleşebilirdi (Aktan, 1992: 412). Boşanmış veya nikâhı feshedilmiş kadının beklemesi gerekli olan iddet içerisinde kadının nafakası kocasına aittir. Buna da iddet nafakası adı verilmektedir (Aydın, 2017: 291). Boşanma ile birlikte ortaya çıkan mehir ve iddet nafakası konuları ile ilgili değerlendirilen yıllarda toplam 28 kayıt vardır. Bunların 24'ü doğrudan boşanma ile ilgili olup, 4'ü mehir ve iddet nafakası ile ilgili açılmış davalardır. 24 boşanma kaydının 18'inde de kadınların mahkemeye bizzat başvurdukları anlaşılmaktadır. Buna göre, boşanma durumlarını kayıt altına aldırarak konusunda erkeklere göre kadınların daha istekli oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, erkek egemen bir toplumsallıkta, kadınların kendi olası mağduriyetleri söz konusu olduğunda, devlet ve hukuk güvencesi arayışlarının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Mehir ve iddet nafakası konusu davalarında ise kadınların doğrudan mahkemeye geldikleri ve vekil kullanmadıkları görülmektedir. Sadece boşanma olayının kayıt altına alınması için mahkemede bulunan 24 kadından altısı vekil kullanmıştır. Bu kayıtlardan genellikle kadınların mehir ve iddet nafakası hakkından feragat ederek ya da bu haklarına karşılık bir boşanma bedeli alarak boşandıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, Deveciler mahallesinden Fatma, boşandığı eşi Mehmed hakkında mahkemede mehir ve iddet nafakası hakkından feragat ederek boşandığını mahkemede beyan etmiştir (KŞS 210, 39, 74). Başka bir örnekte Kırkçeşme mahallesinden Rahime, amcası Veliyyüddin Çelebi'nin vekâleti ile mahkemeye başvurarak boşandığı eşi Melekzade Ahmed Efendi'den 60 kuruşluk mehir-i müeccel ve iddet nafakası hakkı karşılığında kayıta geçen ifadeyle "bedel-i hal" boşanma ücreti olarak bir ev aldığını beyan etmiştir (KŞS 210, 15, 31).

Mehir ve iddet nafakası ile ilgili davaların ikisi mehirci olan kişiler hakkında açılmıştır. Örneğin, Deveciler mahallesinden Ünzüle, kayınpederi Osman Beşe hakkında mahkemeye başvurmuştur. Ünzüle, eşi Mehmed ile evlenirken Osman Beşe Ünzüle'nin 20 kuruşluk mehir-i müeccel hakkına kefil olmuştur. Mehmed ölünce mehir hakkını Osman Beşe'den talep etmektedir. Osman Beşe, mehirci kefil olduğunu ancak oğlunun ölmediğini söylese de Ünzüle eşi Mehmed'in öldüğünü şahitler ile ispatlamıştır (KŞS 210, 198, 401). Bu örnekten anlaşılacağı üzere, mehirci ödenmesine kefil olan Ünzüle'nin kayınpederi Osman Beşe, mahkemede şahitlerin ispatı ile kocasının ödemekle yükümlü olduğu mehirci Ünzüle'ye vermek zorunda kalmıştır. Anlaşılacağı üzere Osmanlı taşrasında yaşayan bir başka kadının hakkı da yine hukuk teminatı altında ancak mahfuz tutulmuştur.

Konu ile ilgili diğer iki dava, mehir ve iddet nafakası hakkının talep edilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Örneğin Mergüze kazası İncügez köyünden Saime, eşi Atabey mahallesinden sipahi Mehmed Bey hakkında mehir, iddet nafakası ve doğan oğlunun nafakası konusunda davacı olmuştur. Saime, eşinin 25 kuruş mehir-i müeccel ve iddet nafakası hakkını vermeden boşandığını ve hatta boşandığı sırada hamile olduğunu ve doğan oğlunun nafakasını da ödemediği iddiası ile mahkemeye başvurmuştur. Mehmed

Bey mahkemede, eşine boşanma bedeli olarak bir sim saat, bir çuka, bir boğasi vererek boşandığını ve boşandıkları esnada eşinin hamile olmadığını söylemiştir. Şahitler ise Saime'nin boşanma bedeli olarak adı geçen eşyaları alarak eşinden boşandığını doğrulamışlardır (KŞS 210, 59, 111). Görüldüğü üzere bu kez mahkemenin nosyonu, hakikatin aydınlatılması noktasında ortaya çıkmıştır.

Toparlamak gerekirse, kadınların mahkemeye gelme sebeplerinin başında boşanmalarını hukuksal bir temele dayandırma ihtiyacı gelmektedir. Yine boşanma sırasında çıkan anlaşmazlıklar da kadınları bu konuda mahkemeye getiren sebepler olmuştur. Aile hukuku ile ilgili konularda genellikle kadınların eşleri hakkında mahkemeye başvurdukları anlaşılmaktadır.

2.2.Nikâh

Değerlendirilen yıllarda nikâhla ilgili kadınları ilgilendiren kayıtların sayısı altıdır. Bunlardan ikisi, velinin izni alınmadan gerçekleştirilen bir nikâhla ilgilidir. İslam hukukuna göre, "velisiz nikâh olmaz" hadisiyle, âkil ve baliğ olmayan kadınların nikâhına mutlaka velilerinin rızası gerekli kabul edilmiştir. Baliğ ve âkil olan kadınların ise evlenmelerinde velilerinin rızası Hanefî mezhebinde aranmamış olmasına rağmen diğer mezheplerde nikâh sırasında velinin rızasının alınması uygun görülmüştür (Aktan, 1992: 400). Konu ile ilgili ilk örnek, velisinin iznini almadan evlenen Gökdere mahallesinden Ahmed Beşe'nin kızı Ümmügülsüm ile ilgilidir. Kayıttan anlaşıldığına göre, Ümmügülsüm babasının iznini almadan dedesi Mehmed'i vekil yaparak Osman ile evlenmiş ve hatta onun evine taşınmıştır. Velisi olarak babası, mehir ve denkli konularda itiraz etme hakkına sahipken, Ahmed Beşe, izni olmadığı gerekçesi ile mahkemeye başvurarak bu nikâhın feshini istemiştir. Mahkeme, Ahmed Beşe'yi haklı bularak, veli izni olmadan yapılan söz konusu nikâhın yenilenmesine karar vermiştir. Anlaşıldığı üzere, mahkeme nikâhın yenilenmesini isteme yoluyla, velinin ikna edilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Neticede, Ümmügülsüm ile Osman yenilenen nikâhlarında bir kez daha baba Ahmed Beşe'den izin almaksızın yine dede Mehmed'in vekâleti ile evlenmişlerdir. Olay üzerine Ahmed Beşe bir kez daha mahkemeye gelmiş ancak bu defa eşi Ayşe hakkında davacı olmuştur. Ahmed Beşe, Osman kızını istemeye gelince eşi Ayşe'ye eğer kızımızın Osman'la evlenmesine izin verirsen dokuz talak boş ol şeklinde şart etmiştir. Ayşe her ne kadar izninin olmadığını söylese de babası Mehmed'in nikâha vekillik yapması Ahmed Beşe'yi kızının nikâhında karısının rızası olduğu konusunda şüpheye düşürmüştür. Hadise üzerine Ayşe mahkemede kızının evlenmesinde rızası olmadığına dair yemin etmiştir (KŞS 210, 79, 51; 80, 154). Ayşe'nin yemini nedeniyle Ahmed Beşe, karısından boşanmak zorunda kalmamıştır. Talak üzerine yapılan boşama yemini, şarta bağlı boşama kapsamında gerçekleştiğinden, şartın gerçekleşmemesi boşanmayı geçersiz kılmıştır (Okur, 2009: 13).

Konuyla ilgili bir diğ er ö rnekte, İ sfendiyarbey mahallesinden Rabia ile ilgilidir. Rabia bizzat kendisi mahkemeye gelerek Hacıhamza mahallesinden İ smail hakkında davacı olmuştur. Rabia'ya göre kendisi baliğ olmadan önce annesi, İ smail ile nikâhını kıymıştır. Mahkemeye başvurduğu günün sabahı adet görüp baliğ olan Rabia, hemen mahkemeye başvurarak nikâhın feshini talep etmiş ve nikâhı feshedilmiştir (KŞS 210, 129, 250). Erkek ve kadın arasında gerçekleşecek nikâhın sahih olması için belli şartları vardır. Bu şartlardan biri de tarafların âkil ve baliğ olmalarıdır. Büluğ çağına ermeden babası veya dedesinin dışındaki bir velisi tarafından evlendirilen kadınların nikâhları bağlayıcı değildir. Bu şekilde nikâhı kıyılan kadınlar, bu nikâhı tek taraflı irade beyanlarıyla feshedebilirler (Aydın, 2017: 267). Rabia hukukun kendisine tanıdığı bu hakkı mahkemeye gelerek kullanmıştır. Genç bir kadının hakları konusunda bilgi sahibi olmadığını aynı zamanda hakkını aramak konusunda da irade gösterdiğini yansıtmaya açısında Rabia örneği önemlidir.

Sahi bir nikâhın şartlarından biri de erkek ve kadın arasında karşılıklı rızanın olmasıdır. Bu rızanın olması durumunda evlenecek taraflardan birinin, genellikle Türk adetlerine göre erkek, kadına evlenme teklifi yapması yani icabta bulunması, kadının da bu teklifi kabul etmesi gerekir. İ cab ve kabulün bulunmadığı nikâh geçerli değildir (Aktan, 1992: 398). Buna göre, Gürdeşe köylü Celepoğ lu Ali ile Budak köylü Ç oban Hacı her ikisi de Fatma ile evlenmek istemektedir. Fatma ise mahkemede kendi rızası ile Celepoğ lu Ali ile evlenmek istediğini beyan etmiştir (KŞS 210, 200, 405).

Osmanlı hukunda nikâhın zaman zaman mahkemede bizzat kadı tarafından kıyıldığı da görülmektedir (Aydın, 2017: 276). Buna göre bir yılda Kastamonu mahkemesinde kıyılan bir nikâh kaydı örneği vardır. Bu kayıtta, Gökdere mahallesinden Ali, amcasının kızı Fatma ile evlenmiştir (KŞS 210, 17, 35).

Ö rnekler değerlendirildiğinde kadınların nikâh işlemleri ile ilgili olarak vekile ihtiyaç duymadan bizzat kendilerinin mahkemeye gelmeleri önemlidir. Velisinin izni olmadan kıyılan nikâhın yenilenmesi, genç bir kızın bâliğ olunca nikâhını feshetmek istemesi, başka bir kadının evleneceği kişi hakkında irade beyan etmesi nikâhla ilgili ö rneklerdir.

2.3.Nişan

Evliliğe atılan ilk adım, nişanlanmadır. Nişanlılık tarafların birbirlerine bazı ö demelerde bulunmalarını zorunlu kılmıyorsa da taraflar birbirlerine, özellikle erkek tarafı kız tarafına âdetlere göre bir takım hediyelerde bulunmuş ve hatta mehirin bir kısmını ya da tamamını peşin olarak ödemiş olması gerekir (Aktan, 1992: 397; Cin, 1974: 46-50). Nişan bozulduğ unda erkek tarafının verdiği bu hediyeler taraflar arasında sorun oluşturabilirdi. Mehirin tamamı ya da bir kısmının ö denmesi durumunda nişan bozulunca iade edilmesi gerekirken, hediye olarak verilen eş yalar Hanefi mezhebine göre hibe hükümlerine tabi tutulurdu. Hediyeler aynen duruyorsa iade

edilir, kullanılmış ya da tükenmiş ise iade edilmez (Bardakoğlu, 1998: 421-426). Kadınların yer aldığı nişanla ilgili olarak toplam beş kayıt vardır. Bunların hepsinde erkekler, kadınlar hakkında mahkemeye gelmişlerdir. Mahkemede beş kadından üç kadın vekili ile temsil edilmiştir. Kayıtların konusu genellikle nişanın feshedilmesi ve nişan sırasında erkek tarafının verdiği hediyeler ile ilgilidir. Örneğin, Muzaffereddin mahallesinden Abbas Ağa, Kozkırın köyünden Hatice hakkında mahkemeye gelmiştir. Hatice'nin vekili babası Receb'dir. Abbas Ağa, nişanlısı Hatice ile nikâhın olmadığını, nişanın feshedildiğini ve kızın babası Receb'e nişan için verdiği eşyalara karşılık Receb'den 5 kuruş aldığını mahkemeye bildirmiştir (KŞS 210, 107, 205).

2.4.Nafaka

İslam hukukuna göre eşin bütün masrafları kocaya aittir. Koca karısına olan nafaka yükümlülüğünü yerine getirmez ve evinin ihtiyaçlarını karşılamazsa kadın mahkemeye başvurarak kendisi ve çocukları için nafaka talebinde bulunabilirdi. Nafaka için zorunlu bir miktar yoktur; bu kocanın maddi durumu ve örfü göredir. Ancak mahkeme tarafından bir nafaka takdir edildiğinde koca nafakayı ödemek zorundadır (Aydın, 2017: 280-281). Kadınları eşleri hakkında mahkemeye getiren sebeplerden biri de nafakadır. Dört kayıt nafaka ile ilgili olup bunların hepsinde kadınlar eşleri hakkında mahkemeye gelmişlerdir. Sadece bir kadın vekil kullanmıştır. Örneğin bir nafaka davası, Sorgun kazası Aşağıviran köyünden İsmihan ile ilgilidir. Eşi Ahmed Beşe başka bir şehirde iken malından günlük 10 akçe İsmihan'a nafaka bağlanmıştır. İsmihan nafakayı alamamış ve eşi altı ay önce dönmüştür. Eşinin nafaka borcu 150 kuruş iken 13 kuruşa anlaşmışlardır (KŞS 210, 184, 362). Böylece İsmihan, kocasının mahrum bıraktığı nafaka hakkını yine mahkemeye başvurarak temin etmiştir.

2.5. İddet Süresi

Kadınların mahkemeye başvurma nedenlerinden biri de iddet yani bekleme süresi ile ilgilidir. Bu, evliliği sona eren kadının yeniden başka bir erkekle evlenebilmesi için hukuken beklenmesi gereken süreyi ifade etmektedir (Aydın, 2017: 290-291). Konuyla ilgili belgelerde iki kayıt vardır. İkisi de kadınlar tarafından mahkemeye yansıtılmıştır ve kadınların vekil kullanmadıkları görülmektedir. İlk örnek, Kastamonu'dan çok uzak bir mekândan gelen iki kişi ile ilgilidir. Tebrizli Seyyidetülcihan mahkemeye gelerek, Niğbolulu Süleyman Beşe hakkında iddet süresini beklemeden kendisiyle evlendiği konusunda davacı olmuştur. Süleyman Beşe ise Tebriz'de nikâh yaptığını ve oranın darü'l-harp olması dolayısıyla iddet süresini beklemenin zorunlu olmadığını söylemiş ve hatta mahkemeye bir de fetva sunmuştur. Mahkeme fetvayı kabul etmiş ama yine de tedbir amaçlı, Seyyidetülcihan'ı adet oluncaya kadar ilişkiye girmemeleri gerektiği konusunda uyarmıştır (KŞS 210, 60, 114). Bu örnek kadının özellikle aile hukukunda İslam hukukundan farklı bir karar verdiğinin göstergesidir.

Çünkü iddet süresi için tek bir adet ile iddet süresi sona ermez. En az üç adet süresi geçmesi gerekirken mahkeme, örnekte kadınla ilgili olarak en azından bir adet süresi beklemesini kadına tembih etmiştir. Mahkemenin özellikle aile ve evlilik konusunda İslam'ın hüküm ve kuralları dışında önemli bir ölçüde gelenekleri de izlediği düşünülebilir. Mahkeme, ısrarla bu konuda kanunun tatbikini zorlamamakta gelenek ve şeriat arasında aşırı bir zıddiyet yoksa uzlaşmayı tercih etmektedir (Ortaylı, 1992: 457). İkinci örnek ise Sorgun Kazası Kavak köyünden Fatma ile ilgilidir. Fatma, yeni evlendiği eşi İsmailağa mahallesinden Mehmed hakkında mahkemeye gelmiştir. Kayıttan anlaşıldığına göre, Fatma iddet süresinin dolmadığı konusunda çevreden aldığı duyumlardan dolayı kocasıyla birlikte olamamaktadır. İddet süresini sorgulamak için mahkemeye başvurmuştur. Fatma'nın ölen eşi Mehmed'in kardeşleri Mehmed'in H. 28 Muharrem 1145/M. 21 Temmuz 1732 tarihinde öldüğünü ve iddetin H. 8 Cemâziye'l-âhir 1145/M. 26 Kasım 1732'de tamamlandığını söylemişlerdir. Fatma'nın mahkemeye başvurduğu tarih ise H. 25 Cemâziye'l-evvel 1145/M. 13 Kasım 1732'dir. Buna göre Fatma'nın birkaç gün daha beklemesi gerekmektedir (KŞS 210, 113, 220). Boşanmış kadınların, üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti), kocası ölen kadınların ise dört ay on gün iddet beklemeleri gerekir. Adetten kesilmiş olanlarla henüz adet görmeyenlerin bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer (Erdem, 2013: 76). Buna göre örnek kayıta geçen tarihlerde Fatma'nın bekleme süresi de dört ay on gündür. Bu örnekte mahkemenin iddet süresine uyduğu görülmektedir.

2.6. Evlilik İzni

Ortadan kaybolan (mekûd) veya eşini terk eden (gâib) kocanın ölümünün ispatlanması, hükmen ölümüne karar verilmesi neticesinde kadına bir başkasıyla evlenmesine izin verilirdi (Aydın, 2017: 289). Bu sebeple, belgelerde eşlerinin ölümünü ispat ederek başkasıyla evlenmek için mahkemeden izin almaya gelen iki kadın vardır. Bunlar, Balatlar köyünden Fatma ile Deveciler mahallesinden Ayşe'dir. Fatma, eski eşi Ahmed'in Gence seferinden dönerken Niksar yakınlarında öldüğünü ve ölüsünü Ahmed Beşe ve Hasan Beşe'nin Kastamonu'ya getirdiklerini onlara inanıp Ali ile evlendiğini söylemiştir. Mahkeme, Ahmed'in hükmen öldüğünü ve Fatma'nın Ali ile evliliğini onaylamıştır (KŞS 210, 91, 175).

Kadınlar, boşanma ve boşanma ile birlikte ortaya çıkan mehir ve iddet nafakası, nikâh, nişan, nafaka, iddet süresi ve evlilik gibi aile hukuku ile ilgili konularda mahkemeyi sık sık kullanmışlardır. Velisinin izni olmadan yapılan nikâhın yenilenmesi, nikâh işlemi için kadının rızasının alınması, iddet süresi dolmayan kadının evliliğinin sonlandırılmaması aile hukuku ile ilgili önemli ayrıntılardır. Ayrıca bu konuda İslam hukukunun imparatorluğun her yerinde aynı uygulandığını da söylemek zordur. Özellikle aile hukukunda İslam hukukunun yanında geleneklerin de ön planda olduğu unutulmamalıdır (Ortaylı, 1992: 456-467).

3. Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Mülk Alım-Satım Ve Hibe İşlemleri

Osmanlı'da kadınların mülkiyet hakkına sahip oldukları bilgisinden geleneksel aile ekonomisine katkı sağladıkları, ticari hayatta aktif olarak yer aldıkları çıkarımı yapılabilir (Jenning, 1975; Gerber, 1980). Çünkü mülk alım-satım işlemleri, kadınların ticari hayata katılması ile ilgili bir göstergedir. Yapılan çalışmalarda kadınların yaşadıkları bölgede mülk alım-satımlarında aktif rol oynadıkları görülmektedir (Gerber, 1998: 330; Karta, 2016: 145). Bu durum, Kastamonu için de geçerlidir. Değerlendirilen yıllarda, toplam 31 kayıta mülk alım satım işlemlerinde alıcı veya satıcı olarak kadınların isimleri geçmektedir.

Mülk satıcısı olarak 29 kadın; alıcısı olarak 12 kadın kayıtlarda yer alır. Satış ve hibe işlemlerinde kadınların vekil kullanma oranları bir hayli yüksektir. Örneğin 29 kadından 22'si ve 12 kadından 7'si vekilleri aracılığı ile satış ya da hibe işlemlerini gerçekleştirmiştir. Mülk alım-satım ya da hibe işlemlerinde kadınlar daha çok mülkü satan taraf olarak görülmektedir. Bu işlemlere konu olan menkul ise çoğunlukla evdir. Kadınların sattıkları mülklerin kaynağı ise genellikle mirastır. Örneğin, Cebrail mahallesinden Fatma, babasından kalan değirmeni amcasının oğlu İsmail'e satmıştır (KŞS 210, 242, 476). Örnekten de anlaşılacağı gibi kadınlar, anneden, babadan, kocadan miras kalan mülklerini satma yoluna gitmişlerdir.

Satışlarda kadınların en çok başvurduğu yollardan biri, mülkü satıp ücretin tamamını ya da bir kısmını alıcıya kendilerini ölünceye kadar bakmak şartı ile hibe etmeleridir. Örneğin, Akmesicid mahallesinden Rabia, evini torunu Ayşe'ye 100 kuruşa satmıştır. Evin ücreti olan 100 kuruşu ve evin içinde olan eşyasını ölünceye kadar kendisine bakmak şartı ile hibe etmiştir (KŞS 210, 271, 535). Ayrıca değerlendirilen kayıtlardan karı-koca arasında mülk alışverişinin sıklıkla yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Akmesicid mahallesinden Kalaycı Hüseyin Dede, eşi Ayşe'ye sahip olduğu evi 200 kuruşa satarak ücretini eşine olan borcuna takas etmiştir. Ortak aldıkları Servinaz isimli köleden de kendisine ait olan yarı hissesini eşine hibe etmiştir (KŞS 210, 124, 240). İslam hukukunda karı-koca arasında kesin bir mülkiyet ayrımı bulunmaktadır. Kadın mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunabilir. Kocanın buna meşru ya da hukuki bir gerekçe olmadan itiraz etme hakkı yoktur. İşte İslam hukukundaki bu mal ayrımı anlayışının karı-koca arasında görülmesi, Ayşe'nin kocasına borç vermesi ve kocanın da bu borcu ödemesi günümüz karı-koca ilişkileri düşünüldüğünde oldukça anlamlı gelmektedir. Ayrıca borç alışverişlerinde erkekler kadar kadınların da yer alması, iktisadi ilişkilerde de kadınların aktif rol oynadığını göstermektedir. (Koca, 1998: 90).

4. Mahkemede Kadınların Taraf Olarak Yer Aldığı Suçlar İle İlgili Konular

4.1. Darp ve Tehdit

Sicilde darp ve tehdit konusunda kadınların yer aldığı kayıt sayısı 13'tür. Kayıtların tamamında darp ve tehdidin kadınlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili 16 kadının ismi belgelerde geçmektedir. Bunlardan beş kadın vekilleri aracılığı ile mahkemeye başvurmuşlardır. İki kadından biri boşandığı eşi diğeri hâlihazırdaki eşi hakkında davacı olmuştur. Örneğin, İsmailbey mahallesinden Ayşe, boşandığı eşi Nuh Beşe'yi mahkemeye gelerek şikâyet etmiştir. Ayşe'nin iddiasına göre eski eşi Nuh Beşe sekiz yıl önce kendisini darp ve tehdit ederek zorla ev ve bahçesini kendisine hibe ettirmiştir. Yine yirmi gün önce mehir ve nafaka hakkından feragat ederek boşanması konusunda Ayşe'yi tehdit etmiştir. Ayşe, sekiz yıl önce eşinin zoru ile kendisine hibe ettiği ev ve bahçesini aynı zamanda mehir ve nafaka hakkını alarak boşanma talebi ile mahkemeye gelmiştir. Şahitler ile de durumunu ispatlamıştır (KŞS 210, 119, 230). Görüldüğü üzere, bütün mal varlığını kocasının tehdidi ile kaybeden, evlendiği günden beri aile içi şiddete maruz kalan ve boşanma olayını dahi kocasının istediği şartlarla kabul etmek zorunda bırakılan bir kadının hakkı, hukuk teminatıyla korunmuştur.

Bu örnek üzerinden hareketle başka kayıtlarda da koca şiddetinin değişik biçimlerde tezahür ettiği görülmektedir. Yine Tahirfakih mahallesinden Ayşe, kardeşi Yahya Beşe'nin vekâleti ile eşi el-Hacc Alioğlu Mustafa'dan şikâyetçi olmuştur. Mustafa, yedi ay önce evlerinde bulunan köleleri için başkasına satarsam eşim benden boş olsun şeklinde bir şart öne sürmüş ve köleyi de bir başkasına satmıştır. Bunun üzerine Mustafa, boş olduklarını düşündüğü eşi Ayşe ile birlikte olmaya kalkışınca Ayşe, reddetmiştir. Akabinde Mustafa, Ayşe'yi döverek yataklık hale getirmiş; kadın kardeşi Yahya Beşe'nin evine sığınmak zorunda kalmıştır. Mahkemece Ayşe'nin, Mustafa'dan 222 kuruşluk hakkını alarak boşanmasına karar verilmiştir (KŞS 210, 171, 337). Anlaşıldığı üzere, her iki örnekte de kadınlar koca şiddetine maruz kaldıkları gerekçesi ile mahkemeye başvurarak boşanmak istemişlerdir. İslam hukukunun evliliğe son verme yetkisini öncelikle kocaya verdiği ve kocanın da tek taraflı irade beyanı ile evliliği bitirme hakkına sahip olduğu bilinmektedir. Kadın, hastalık, gaiplik, hapis, nafaka sağlayamama ve şiddetli geçimsizlik sebebi ile mahkemeye başvurup tefrik talep edip kocasından ayrılma hakkı kazanabilirdi (Acar, 2011: 277-279). Yukarıdaki örneklerde karı-kocanın anlaşarak ya kadının mehir ve nafaka hakkından feragat etmesi ya da bu hakka karşılık bir bedel alarak boşanma yolunu seçtiği konusu ile ilgili örnekler verilmişti. Oysa şiddete maruz kalan kadının evliliğini sona erdirebilme yolları oldukça sınırlıdır. Buna rağmen örneklerde de görüldüğü gibi hukukta, kocasını kadına şikâyet ederek haksız yere dövüldüğünü söyleyebilme ve kocaya müeyyide uygulanmasını sağlayabilme imkânı bulunmaktadır (Özkorkut Ünal, 2016: 237-240).

Darp olayında iki kadını karşı karşıya getiren olay, altı aylık bir çocuğun ölümü ile ilgilidir. Abdülcebbar mahallesinden Ayşe, Öcüler köyünden Fatma'yı konuyla ilgili olarak dava etmiştir. Boşandığı eşi Himmetoğlu Osman, altı aylık çocuklarının bakımını Ayşe'ye vermemiştir. Oysa, karı-

kocanın ayrıldığı durumlarda çocuğun bakım ve terbiyesi yani hidâne hakkı öncelikle anneye verilmesi gerektiği, anne yoksa veya bir sebeple bu sorumluluğu yerine getiremiyorsa annenin kadın akrabalarına verildiği bilinmektedir (Bardakoğlu, 1998: 470; Aydın, 2017: 294). Ancak bu örnekte Osman, çocuğun bakımını üstlenmiş ve hatta çocuğu yeni evlendiği kadına vermiştir. Şimdi çocuğa Osman'ın yeni eşi Fatma bakmaktadır. Ayşe'nin iddiasına göre Fatma, altı aylık çocuğu darp edip kolundan atıp öldürmüştür. Fatma ise çocuğa baktığını doğrulamış; ancak çocuğun hastalanarak öldüğüne yemin etmiştir. Böylece mahkeme Ayşe'yi haksız bulmuştur (KŞS 210, 150, 297).

Bu konuda, eşleri tarafından tehdit ve darp edilen kadınların mahkemeye gelerek hak arama süreçleri oldukça önemlidir.

4.2. Ahlaka Aykırı Suçlar

Kadınları mahkemeye getiren sebeplerden biri de maruz kaldıkları yüz kızartıcı bir takım suçlardır. Mahkeme kayıtlarına bu suçların yansması kadınların toplum tarafından dışlanmaktan korkmadıklarını düşündürülebilir (Sonbol, 2000: 211; Peirce, 2005: 35-45). Değerlendirilen yıllarda Kastamonu mahkemesine yansıyan ve bu türden suçları içeren kayıt sayısı toplam 8'dir. Bunlardan biri dışında hepsi kadınların mahkemeye başvurmaları neticesinde tutulmuştur. Yine tamamında kadınların karşısında erkekler yer almıştır. Kadınların bu konuda vekil kullanma oranları da son derece düşüktür. Sadece bir olayda iki kadının vekil kullandığı görülmektedir. Bu örnek, Deveciler mahallesinden Fatma ile annesi Hayrünnisa ile ilgilidir. Anne kızın vekili Mehmed Halife'dir. Onlar Kırkçeşme mahallesinden Ahmed Ağa hakkında kendilerini tecavüz kastıyla kaçırdığı konusunda şikâyetçi olmuşlardır. Ahmed Ağa ise suçu işlemediğine yemin etmiştir (KŞS 210, 163, 321). Bu olayda, anne ve kız kuvvetle muhtemel kendilerine isnat edilen tecavüz gibi yüz kızartıcı bir iddiayı mahkemeye getirerek hem hukuk önünde hem de toplum nazarında töhmetten kurtulmuşlardır (Kundakçı, Kavaklı, 2107: 153-170).

Yüz kızartıcı suçlarda kadınların vekil dahi kullanmadan mahkemeye gelerek akrabalarını suçlamaları son derece önemlidir. Böyle iki kayıt vardır biri kardeşlerini suçlayan Kırkçeşme mahallesinden Hatice, diğeri Honsalar mahallesinden Ayşe ile ilgilidir. Ayşe, boşandığı eşinin şiddetine uğrayan bir kadındır. Eski eşi İbrahim Beşe, Ayşe'yi evinden kaçırarak tecavüz etmek istemiştir. Direnen kadını ise darp ederek yaralamış ve yine de tecavüz etmiştir. Ayşe mahkemeye başvurarak yaralarının keşfini ve eski eşinin bunları yaptığını mahkemeye bildirmek istemiştir (KŞS 210, 71, 135). Hatice ile ilgili örnek daha vahimdir. Hatice, aynı evde oturdukları erkek kardeşleri İbrahim ve Hüseyin'in kendisine sürekli tecavüz ettikleri ve birlikte olduklarını ve hatta kardeşlerinden hamile olduğunu söylemiştir. Durumunu da şahitler ile ispatlamıştır. Hatta mahalleli İbrahim ve Hüseyin'in kötü haline şahitlik ederek kendi kadınları ve kızlarını sürekli

taciz ettiklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine kayıttan kardeşlerin mahkemece tutuklandığı ve hapse atıldığı anlaşılmaktadır (KŞS 210, 185, 365). Biri boşandığı eşi tarafından tecavüze uğrayan bir diğeri ise kardeşleri tarafından iğfal edilen iki kadın, toplum nazarında dışlanmayı göze alarak maruz kaldıkları cinsel şiddeti mahkemeye getirerek cesaretle hak arama mücadelelerini vermişlerdir.

4.3. Hırsızlık

Kadınların davacı ve davalı olduğu hırsızlık suçu ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Birinde Cebrail mahallesinden Mehmed Beşe, evinden çalınan eşyalarını İsfendiyarbey mahallesinden Fatma'da görünce Fatma'yı dava etmiştir. Fatma'nın iyi haline mahalleli şahitlik etmiştir (KŞS 210, 42, 81). Diğer örnek, Has köyünden Havva ile ilgilidir. Köylüsü Mehmed Beşe'yi gece yarısı evine girip yattığı yastığın altından bir sim kemer kuşağını çaldığını iddia etmişse de ispatlayamamıştır (KŞS 210, 56, 106). Her iki kadın da vekil kullanmamışlardır.

5. Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Mülk Davaları

Kadınların taraf olduğu davaların başka bir konusu da mülktür. Miras kalan mülkler terekenin paylaşılmasından sonra da dava konusu olabilmektedir. Değerlendirilen sicilde, kadınların davacı veya davalı olarak yer aldığı 10 kayıt mülk davaları ile ilgilidir. Bunlardan yedisi kadınların mahkemeye başvurması sonucu açılan davalardır. Davalara konu olan 12 kadın vardır. Bunlardan dördü vekil kullanmışlardır. Vekili aracılığı ile mahkemeye başvuranlardan biri Topçuzade mahallesinden Ayşe'dir. Eşi Mehmed Beşe Ayşe'nin vekilidir. Ayşe ile birlikte diğer kardeşleri Emine ve Hatice'ye anne ve babalarından miras kalan ve ortak sahip oldukları iki ambar, bir ev ve bir odada olan hisselerini aslen Kastamonu Kübcügez mahallesinden olup Bursa'da kadılık yapan Mehmed Efendi'ye satmışlardır. Satış olmasına rağmen Ayşe, kadı Mehmed Efendi ile mülkte ortaklık beklemektedir. Kadı Mehmed Efendi'nin vekili el-Hacc İbrahim Efendi, satışın kesin ve kati olduğunu ve Ayşe ile ortaklığın kalmadığını mahkemede ispatlamıştır (KŞS 210, 11, 22). Bu olayda önemli olan husus, Osmanlı taraftaki sıradan bir kadının kendisine sattığı mülk konusunda Bursa kadısından şikayetçi olmasıdır.

6. Kadın Tereke Sahipleri

Osmanlı miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mallar için kullanılan kavrama tereke adı verilmektedir. Şer'iyye sicillerinde çok sayıda tereke kaydı yer almaktadır. Bu kayıtlarda ölen kişinin kimliği yanında aile durumu, eş ve çocuk sayısı, servetinin miktarı ve dağılımı, menkul ve gayri menkul malları, borç ve kredi ilişkileri, mehir ve nafaka gibi konularda oldukça ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (Özcan, 2005: 406-407). Değerlendirilen sicilde on kadına ait tereke kaydı tespit edilmiştir. Tabloda, bu kadınların isimleri, varisleri ve tereke miktarları yer almaktadır.

Tablo 2: Tereke Sahibi Kadınların Mahalleleri, Varisleri ve Tereke Miktarları

Tereke Sahibi	Mahallesi ve Köyü	Varisleri	Tereke Miktarı (kuruş)
Saliha binti Şaban		Boşandığı Eşi Mehmed Beşe	454
		Küçük çocukları Ayşe, Emine, Havva, Hüseyin	
		Annesi Ayşe	
Alime binti el-Hacc Mehmed	Hacıdursun	Boşandığı eşi Mehmed	41
		Kız kardeşleri Fatma ve Hatice	
Ayşe binti Hasan	Akmescid	Boşandığı eşi Ahmed Beşe	66
		Küçük kızı Hatice	
		Kardeşi Saliha	
Hatice binti Ahmed		Eşi Molla Hasan	179
		Annesi Saliha	
		Küçük çocukları Mehmed, Fatma	
Havva binti Mehmed	Atabeygazi	Kardeşleri Mustafa Bey, el-Hacc Ahmed	440
Rabia binti Ahmed	Honsalar	Boşandığı eşi Ali	715,5
		Kardeşleri Ali Beşe, Asiye, Rahime	
Şerife Saliha binti es-Seyyid el-Hacc Ahmed	Cedid	Boşandığı eşi Mehmed Ağa	449
		Kardeşlerinin çocukları es-Seyyid Mehmed ile küçük es-Seyyid Ali,	
Ayşe binti el-Hacc Mustafa	Gürdeşe Köyü	Kız kardeşinin çocukları el-Hacc Alizade Ahmed Bey, Mustafa Çelebi	462
Alime binti Yusuf	Honsalar	Boşandığı eşi Kıbrısızade el-Hacc Ahmed Efendi	1627
		Küçük çocukları Ahmed, Ayşe	
Hatice	Gökdere	Boşandığı eşi Recep	36
		Çocukları İbrahim, Ümmühan, küçük kızı Emine	

Tablodan da anlaşıldığı gibi, tereke miktarı en yüksek olan tereke sahibi Honsalar mahallesinden Alime'dir. En düşük tereke miktarı ise Gökdere mahallesinden Hatice'ye aittir. Vefat eden kadınlardan beşinin küçük çocuğunun olması onların erken yaşlarda öldüğü ihtimalini göstermektedir. Alime, Rabia, Şerife Saliha evlenmiş oldukları halde çocukları yoktur. Havva ve Ayşe ise hiç evlenmemişlerdir.

7. Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Vakıflar ile İlgili Davalar

Çalışılan yıllarda kadınların taraf olduğu iki evlad-ı vakıf davası vardır. Kadınlar tarafından açılan her iki dava, Hoca Muslihiddin Vakfı ile ilgilidir. İlkinde Çankırı Koçhisar kazasından Dokuzkatoğlu kızları Hatice ve Rahime, Kastamonu mahkemesine vekilleri Hatice'nin eşi Mustafa Ağa'nın vekâleti ile başvurarak, gelirleri vakfa ait olan dükkânlara vâkıfın

evladından oldukları gerekçesi ile el koyan Sare ve Fatma hakkında davacı olmuşlardır. Sare'nin vekili eşi Taşçızade Mehmed Ağa, Fatma'nın vekili de eşi el-Hacc Mehmed'dir. Mahkemede Sare ve Fatma vâkıfın soyundan geldiklerini ispatlamışlardır (KŞS 210, 114, 223). İkinci dava, Hoca Muslihiddin Vakfı'nın evladından olması hasebiyle vakfın mütevellisi Ayşe ile ilgilidir. Ayşe vekili eşi Mehmed Çelebi'nin vekâleti ile mahkemeye başvurarak vakfa bağlı dükkâna müteveli oldukları gerekçesi ile el koyan Ahmed Beşe ve diğer Ahmed'i dava etmiştir. Şahitler ile Ayşe, vâkıfın evladından olduğunu ispatlayarak haklı çıkmıştır (KŞS 210, 150, 296).

8. Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Köle Davaları

Kastamonu sicilinde azat edilen bir kölenin azat edilmediği gerekçesi ile terekeye eklenmesi ve bir köle satışı, kadınların taraf olduğu köle davaları ile ilgilidir. İran'ın Revan kazasından olup Kastamonu'da oturan Fatma, Atabeykavağı köyünden İbrahim Beşe hakkında davacı olmuştur. Fatma'yı Revan'da satın alan ve sonra da onu azat ederek onunla evlenen Mehmed Beşe, İbrahim Beşe'nin kardeşi ve varisidir. Fatma'yı köle olarak düşünerek Mehmed Beşe'nin terekesine eklemek istemektedir. Fatma, şahitler ile azat edildiğini ispatlamıştır (KŞS 210, 63, 120). İkinci örnek, köle satışı ile ilgilidir. Oğlu tarafından kendisine hibe edilen köleyi üç yıl önce mahallelisi Şaban Beyzade Mehmed Ağa'ya satan Kanara mahallesinden Havva, eşinin kendisinin haberi yokken sattığı gerekçesi ile mahkemeye gelmiş ve davacı olmuştur. Oysa Mehmed Ağa, köleyi kendi rızaları ile bir sim saat ve 70 kuruş nakit paraya sattıklarını şahitler ile ispatlamıştır (KŞS 210, 265, 522).

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı hukukunun kadına verdiği haklar çerçevesinde kadınlar, bizzat ya da vekilleri aracılığıyla çeşitli sebeplerle mahkemeye gelme haklarını kullanmışlardır. Çalışmanın konusu, Kastamonu mahkemesi özelinde 1732-1733 yılında mahkemeye gelerek haklarını kullanan kadınlar üzerinedir. Aşağıdaki tablolar, bir yılda kadınların hangi konularda mahkemeye geldiklerini, kayıtlara yansıyan kadın sayısını ve bu kadınlardan vekil kullananların sayısını göstermektedir.

Tablo 3: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Veraset İşlemlerinin Konusu

Kadınların Taraf Olduğu Veraset İşlemlerinin Konusu	Kayıt Sayısı	Kadın Sayısı	Vekil Kullananlar
Veraset mallarını paylaşarak kayıt altına almak	21	32	22
Tereke işlemleri için vekil, vasi ve kayyım tayini	18		13 anne vasi, 1 kadın kayyım
Tereke sahibinin ölüm nedenine göre meydana gelen diyet davası ve varislerin keşif talebi	16	24	5
Varisler tarafından terekeden hisse veya mal satışı ve hibesi	13	20	10
Varisler arasında malları bölüşmede çıkan	12	16	6

Osmanlı'da Mahkeme ve Kadın: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Konular (1732-1733)

anlaşmazlık			
Tereke sahibinin varisler dışında alacağı davaları	11	20	12
Nafaka talebi	4	4	-
Terekeden haksız yere alınan mahsul davası	3	4	1
Toplam	98	120	56

Tablodan da anlaşılacağı üzere kadınları mahkemeye getiren ilk sebep veraset işlemleri olmuştur. Bu işlemler için kadınlar, bazen tek başlarına bazen de diğer varislerle birlikte mahkemeye gelmişlerdir. Tereke işlemleri arasında, diğer varislerle birlikte miras kalan malları paylaşarak kayıt altına aldırarak isteği ilk sırada yer almaktadır. Örneklerden, kadınların tereke işlemleri için kendilerine vekil tayin ettikleri ve mahkemece vasi olarak atandıkları görülmektedir. Bir kadın ise kayıp olan eşinin mallarını korumak ya da hukukî işlemlerini yapmak için kayyım atanmıştır. Kasten veya kazaen öldürülen kişilerin varislerinin ve bunların içinde kadınların mahkemeye gelme sebebi, yakınlarının ölüm nedeninin tespit edilmesi ve buna göre doğacak diyet davalarının mahkemece görülmesi için olmuştur. Varisler kendilerine kalan malları her zaman anlaşarak paylaşmıyor olabilirlerdi bu durumda haksızlığa uğradığını düşünen taraf genellikle mahkemeye gelerek hakkını arayabilirdi. Konu boyunca işlenen örneklerde haksızlığa uğradığını düşünen tarafın çoğunlukla kadın olması onların mirastan mahrum edilmek istendiği görüntüsü verebilir. Varisler bir araya gelerek kendilerine miras kalan malları satış yoluna gidebilirlerdi. Bu durumda kadın varislerin bu sebeple mahkemeyi kullandıkları örneklerden anlaşılmaktadır. Tereke sahibinin ölmeden önce yaptığı borç alıp verme durumları da öldükten sonra varisler ile karşı taraf arasında davaya dönüşebilirdi. Bu davalarda varisler arasında kadınların da olduğu kayıtlardan öğrenilmektedir. Veraset işlemleri konusunda kadın varisleri mahkemeye getiren bir başka sebep de çocukları için ölen kocalarının terekesinden nafaka talebidir. Varisler terekeye el koymadan, varisler dışında terekeden haksız yere alınan mallar da tereke işlemleri ile ilgili diğer konulardır. Veraset işlemlerinde mahkemeye gelen kadınların yarıya yakınının vekil kullandığı tablodan anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Aile Hukuku İle İlgili Konular

Kadınların Taraf Olduğu Aile Hukuku İle İlgili Konular	Kayıt Sayısı	Kadın Sayısı	Vekil Kullananların Sayısı
Boşanma ve Mehir	28	28	8
Nikâh	6	6	
Nişan	5	5	3
Nafaka	4	4	1
İddet Süresi	2	2	
Evlilik İzni	2	2	
Toplam	47	47	12

Aile konusunda, kadınların eşleri ile boşandıklarını kayıt altına aldirmek için sık sık mahkemeye geldikleri görülmektedir. Değerlendirilen nikâh ile ilgili kayıtlar, velisinin izni olmadan nikâhlanan kadın, buluş çağına ermeden annesi tarafından evlendirilen kız ve iki erkek arasında tercih yapan kadın ile ilgilidir. Nişan akdinin bozulması neticesinde kız tarafına verilen hediyelerin alınması konusunda iki taraf arasında çıkan anlaşmazlıklar nişan ile ilgili kayıtların konusudur. Eşinden boşanan kadınların çocukları için nafaka talebi, iddet süresi ve evlilik izni kadınları mahkemeye getiren diğer sebeplerdir. Kadınların aile hukuku ile ilgili konularda vekile ihtiyaç duymadan haklarını kendilerinin talep etmesi oldukça önemlidir.

Tablo 5: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Suçlar İle İlgili Konular

Kadınların Taraf Olduğu Suçlar İle İlgili Konular	Kayıt Sayısı	Kadın Sayısı	Vekil Kullananların Sayısı
Darp ve Tehdit	13	16	5
Ahlaka Aykırı Suçlar	8	8	2
Hırsızlık	2	2	
Toplam	23	26	7

Kadınların taraf olduğu suçlarla ilgili konularda darp ve tehdit ilk sırada gelmektedir. Kocasından tarafından tehdit edilen ve şiddet gören kadınlar bu konunun örnekleridir. Yine erkek şiddetine maruz kalan üç kadın köle ile hamile olup çocuğunun düşmesine sebep olan erkek hakkında mahkemeye başvuran kadın, diğer örneklerdir. Kadınların taraf olduğu suçlar ile ilgili konularda yine boşandığı eşinden çocuğunu alamayan annenin çocuğunun ölümünü sorgulaması önemlidir. Kocasından tarafından şiddete uğrayan kadın, yine kocasından tarafından tecavüze uğramış ve durumu da mahkemeye gelip ihbar etmiştir. Yüz kızartıcı suçlar arasında iki erkek kardeşinin tecavüzüne uğrayıp hamile kalan kadının hikâyesi oldukça vahimdir. İki kadın hırsızlık suçu hakkında mahkemeye gelmiştir. Bu konuda kadınların, vekile ihtiyaç duymadıkları tablodan görülmektedir.

Tablo 6: Mahkemede Kadınların Taraf Olduğu Çeşitli Konular

Kadınların Taraf Olduğu Çeşitli Konular	Kayıt Sayısı	Kadın Sayısı	Vekil Kullananların Sayısı
Mülk Alım-Satım	31	41	29
Mülk Davası	10	14	4
Evlad-ı vakıf davası	2	5	5
Köle Davaları	2	2	
Toplam	45	62	38

Mülk alım-satım konularında kadınların alıcı ya da satıcı olarak mahkemede hazır bulunmaları onların ekonomik hayattaki varlıklarının bir göstergesidir. Kadınların taraf olduğu alım satım işlemlerinde çoğunlukla ev alınıp satılmış ve satışa konu olan mülklerin kaynağının ekseriyetle miras olduğu dikkati çekmektedir. Satış işlemlerinde kadınların vekil kullanma oranlarının yüksek olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

Hoca Muslihiddin Vakfı'nın mütevelliliği konusunda kadınlarla ilgili mahkemeye yansıyan dava konusu ikidir. Azat edilen kölenin terekeye eklenmesi ve köle satışı ile ilgili iki örnekte yer alan konular kadınların mahkemeye gelme nedenleri arasındadır.

Kadınların vekil olarak genellikle birinci derecede yakın akrabalarını tercih ettikleri çalışma boyunca verilen örneklerden anlaşılmaktadır. Birinci derecede yakın akraba olarak ilk sırada eş yani koca gelmektedir. Daha sonra sırasıyla baba, kardeş ve oğul vekil olarak atanmıştır. Sadece iki belgede kadınların vekâleten müvekkillerini temsil ettikleri yani vekil oldukları görülmektedir. İlkinde İbnineccar mahallesinden Ahmed Beşe'nin Cebrail mahallesinden İmam Mehmed Beşe ile olan alacak-verecek davasında annesi İsmihan vekâleten mahkemeye başvurmuş ve oğlunu savunmuştur (KŞS 210, 33, 62). Diğerinde eşi hasta olan Ümmühan, eşi Hancıoğlu Hüseyin Halife'nin ortağı Araç Kazası Karapürçek köyünden İsmail hakkında vekâleten davacı olmuştur (KŞS 210, 14, 27).

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı gibi kadınlar en çok tereke işlemleri için vekile ihtiyaç duymuşlardır. Aile hukuku ile ilgili konularda 47 kadından sadece 12'si vekil kullanmıştır. Bir mülkün alışı veya satışını yapmak için mahkemeye gelen kadın sayısı 41'dir ve bunların 29'u vekil kullanmıştır. Kadınların taraf olduğu dördüncü konu suçlar olmuştur. Darp, tehdit ve yüz kızartıcı suçlarla ilgili olarak mahkemeye gelen kadınların toplam sayısı 26'dır ve sadece yedisi vekil kullanmıştır. Kadınların taraf olduğu mülk davalarının sayısı ondur. Yine on kadına ait tereke kaydı yer almaktadır.

Kaynakça

- Acar, H. İ. (2011). "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 17, s. 367-368.
- Acar, H.İ. (2011). "Tefrik", *DİA*, 40, s. 277-279.
- Açık, T. (2015). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Osmanlı Hukukunda Kadından Eşkiye Olup Olmayacağına Dair Bir Tartışma: Havva Hatun Örneği", *KAREN 1*, s. 35-94.
- Aktan, H. (1992). "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, s. 396-433.
- Akyüz, J. (2007). "Osmanlıda Kadınların Hukuki Haklarını Kullanımı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, s. 75-91.
- Altındal, M. (1994). *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Argıt, İpşirli, B. (2005). "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (5), s. 575-621.

- Aybakan, B. (2013). "Vekâlet", *DİA*, 43, s. 1-6.
- Aydın, M. A. (2017). *Türk Hukuk Tarihi*, Beta, İstanbul.
- Baer, D., Göçek, F. M. (2000). "18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, s. 47-62.
- Bardakoğlu, A. (1998). "Hibe", *DİA*, 17, s. 421-426.
- Bardakoğlu, A. (1998). "Hidâne", *DİA*, 17, s. 467-471.
- Bardakoğlu, A. (2013). "Vesayet", *DİA*, 43, s. 66-70.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Cin, H. (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, *Kastamonu Şer'iyeye Sicili*, No: 210.
- Çakır, S. (2010). *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Erdem, S. (2013). "İslam Hukukuna Göre İddet ve İddet Bekleyen Kadının Nikahı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), s. 71-95.
- Faroqhi, S. (1987). *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Newyork.
- Gedikli, F. "Şer'iyeye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar", *Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları-Tespitler-Problemler-Teklifler*, İSAM, İstanbul, s. 73-96.
- Gerber, H. (1980). "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City Bursa 1600-1700", *IJMES*, 12, s. 231-244.
- Gerber, H. (1998). "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)", çev. Hayri Erten, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, s. 327-343.
- Gürhan, V. (2017). "18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesi'nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), s. 1644-1664.
- Jennings, R. (1975). "Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri", *Journal of The Economic And Social History of The Orient (JESHO)*, 15 (1), s. 53-114.
- Karta, N. (2016). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadının Ekonomik Faaliyetleri", *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 3 (2), s. 142-155.
- Kavaklı, Kundakçı, S. (2017). "Mahalle Baskısı Bağlamında Osmanlı Taşrasında Cinsel Suçlar (1624-1650)", *Karadeniz Araştırmaları*, 14 (54), s. 153-170.

- Kavaklı, S. (2013). "Ölüm ve Yaralanma Olaylarıyla İlgili Keşif Hücetlerinin Değerlendirilmesi: Onyedinci Yüzyıl Amasya Şer'iyeye Sicillerinden Örneklerle", *History Studies*, 5 (3), s. 117-142.
- Koca, Yılmaz, K. (1998). *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Metin, A. (2017). "Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), s. 74-92.
- Okur, K. H. (2009). "İslam Hukuku'nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 2009, s. 5-30.
- Ortaylı, İ. (1992). "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2, s. 456-467.
- Ortaylı, İ. (2010). *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2017). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Özcan, T. (2005). "Tereke", *DİA*, 30, s. 406-407.
- Özkorkut, Ünal, N. (2016). "İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Koca Şiddetine Karşı Kadının Başvurabileceği Hukuk Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (1), s. 231-248.
- Özmel, İ. (2002). "Kayyım", *DİA*, 25, s. 107-108.
- Perice, L. (2005). *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sonbol, A. (2000). "Osmanlı Mısır'ı ve Modern Mısır'da Tecavüz ve Hukuk", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yargı, M. A. (2006). "Günümüzdeki Mehir Uygulamaları ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 8, s. 259-270.
- Yılmaz, İ. (2012/1). "Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10, s. 61-81.
- Zarınbaf-Shahr, F. (2000). "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1813/1829

Likiditenin Borç Üzerine Etkisi: Otomotiv Firmalarında Bir
Uygulama

**The Effect Of Liquidity On Liabilities: An Application In
Automotive Companies¹**

Faruk DAYI

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
Asst. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Business Administration
fdayi@kastamonu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0903-1500

Reşit ÇETİNKAYA

Öğr. Gör., Kastamonu Üniv. Tosya Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Bölümü
Lecturer, Kastamonu University, Tosya Vocational High School,
Department of Accounting and Tax
rcetinkaya@kastamonu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-9997-7986

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 28.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 08.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 22.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atf/Cite as: DAYI, F, ÇETİNKAYA, R. (2019). The Effect Of Liquidity On Liabilities:
An Application In Automotive Companies. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları
Dergisi, 8 (3), 1813-1829. Retrieved from
<http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/583740>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal
içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees
and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University,
Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

¹ **Notes:** This study was presented at the "International Finance and Banking Conference FIBA 2019" in
Romania on 28-29 March, 2019.

Likiditenin Borç Üzerine Etkisi: Otomotiv Firmalarında Bir Uygulama

Öz

Likidite, kısa veya uzun vadeli borçların ödenme gücünü göstermektedir. Firmaların elde ettiği kârın artmasıyla, firmalardaki likit varlıklar artmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren otomotiv firmalarının son yıllarda satışlarının arttığı görülmüş olup bunun sonucunda da işletmelerin kârları artmıştır. Kârın artması ile birlikte likiditenin artması da beklenmektedir. Çalışmada otomotiv firmalarının borç ödeme güçleriyle likiditeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Uygulamada Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren 11 otomotiv firmasının 2010-2017 yılları arası mali tablo verileri kullanılmıştır. Mali tablo verilerinden elde edilen; finansal kaldıraç oranı, nakit, alacaklar, stoklar, borçlar, hasılat değişkenleri ile panel veri analizi yapılmıştır. Otomotiv firmalarının %54 oranında borçlandıkları tespit edilmiştir. Analiz sonucunda finansal kaldıraç oranı ile alacaklar, borçlar, stoklar arasında pozitif yönlü; hasılat ve nakit varlıklar ile negatif yönlü ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Likidite, Finansal Kaldıraç, Çalışma Sermayesi, Otomotiv Sektörü, Finans.

The Effect Of Liquidity On Liabilities: An Application In Automotive Companies

Abstract

Liquidity refers to the ability of an enterprise to pay off its short or long term liabilities. The higher the profit of companies, the more the liquid assets. The sales, and consequently the profits of automotive companies operating in Turkey have been increasing in the last few years. Liquidity is expected to increase with the increase of profits. The aim of the study is to investigate the correlation between solvency and liquidity of automotive companies. In the application, the eight-year (2010-2017) financial statement data of 11 automotive companies operating in the Istanbul Stock Exchange (Turkey) were used. A panel data analysis was conducted using financial leverage ratio, cash, receivables, inventories, liabilities and revenue variances obtained from the financial statement data. It was determined that automotive companies had 54 percent of their assets in debts. As a result of the analysis, it was determined that there was a positive correlation between financial leverage ratio and receivables, liabilities and inventories, whereas there was a negative correlation between financial leverage ratio and revenues and liquid assets.

Keywords: Liquidity, Financial Leverage, Working Capital, Automotive Sector, Finance.

1. Introduction

The sales and profits of automotive companies operating in Turkey are increasing every year. Exports have increased especially with the depreciation of the Turkish lira against the US dollar. In particular, the cost of automobiles produced in Turkey is lower than those produced abroad. Thus, exports in the automotive sector have increased and gained importance in Turkey. Automobile companies are investing more to produce more. Inventories and trade receivables increase with the increase in production. In addition, borrowing is also increasing. For these reasons, liquidity is required to keep sufficient cash. Furthermore, there is an increase in assets and liquidity of automotive companies with the increase in production. Therefore, it is useful to examine the liquidity and assets of companies.

Table 1 shows the amounts and rankings of the 2017 total and liquid assets (cash and cash equivalents) of the automotive companies trading on the Istanbul Stock Exchange (Turkey).

Company's Name	Total Assets		Cash and etc.	
	Total (\$)	Number	Total (\$)	Number
Ford Automotive Industry Inc.	3.666.503.184	1	477.220.358	2
Tofas Turk Automobile Factory Inc.	3.176.740.745	2	693.835.320	1
Otokar Automotive and Defense Industry Inc.	531.032.688	3	60.502.074	3
Anadolu Isuzu Automotive Industry and Trade Inc.	482.531.867	4	26.020.372	5
Karsan Automotive Industry and Trade Inc.	384.082.655	5	4.291.866	9
Ege Industry and Trade Inc.	331.092.215	6	56.459.778	4
Persan Machine Parts Industry Inc.	138.624.245	7	2.112.651	10
Katmerciler On-Vehicle Equipment Industry and Trade Inc.	114.326.780	8	9.500.558	6
Bosch Brake Systems Industry Trade Inc.	24.962.499	9	8.521.528	7
DITAS Dogan Spare Parts Manufacturing and Technical Inc.	20.627.480	10	1.444.449	11
Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants Inc.	13.336.946	11	6.561.355	8

The values given in the table are converted from Turkish Lira to American Dollars. The effective exchange rate of The Central Bank of the Republic of Turkey was taken on 29th December, 2017. The Ford Automotive Industry Inc. (\$ 3.67 billion), Tofas Turk Automobile Factory Inc. (\$ 3.18 billion) and Otokar Automotive and Defense Industry Inc. (\$ 531 million) rank first,

second and third, respectively, in terms of total asset while the Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants has the lowest total asset (\$ 13.3 million). The Tofas Turk Automobile Factory Inc. (\$ 693,8 million), Ford Automotive Industry Inc. (\$ 477,2 million) and Otokar Automotive and Defense Industry Inc. (\$ 60.5 million) rank first, second and third respectively in terms of liquid asset while the DITAS Dogan Spare Parts Manufacturing and Technical Inc. (\$ 1.44 million) has the lowest liquid asset. Figure 1 shows the liquid assets/total assets for companies in 2017 rate with graph.

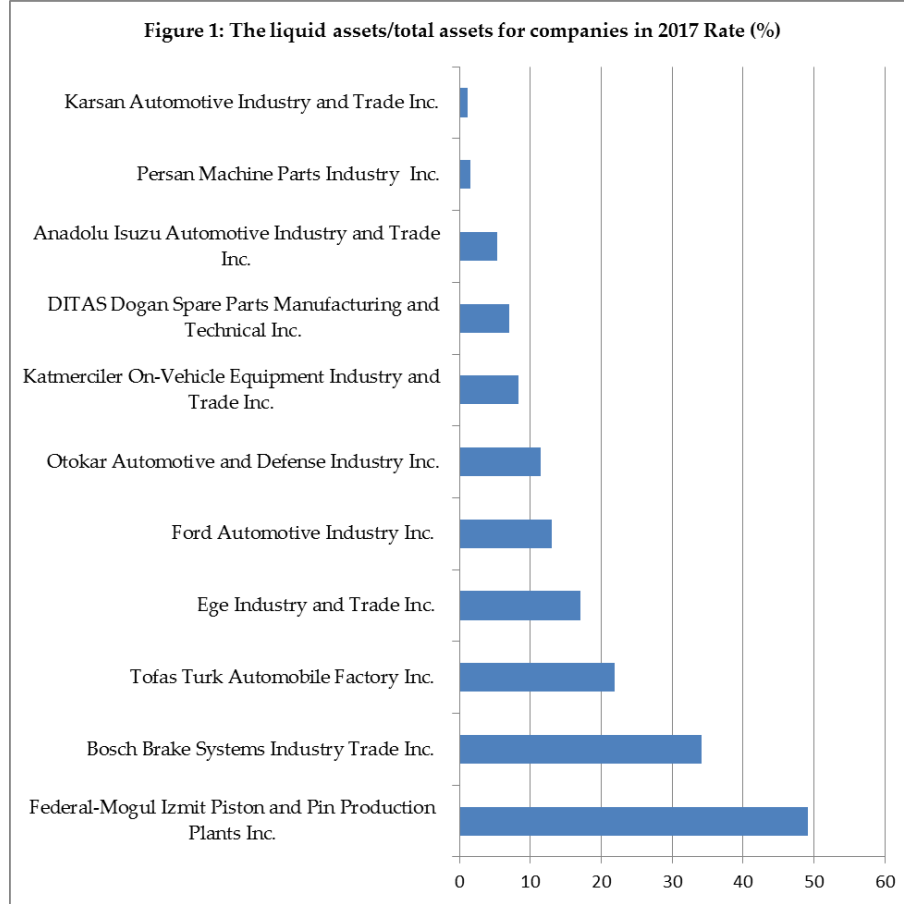

Table 2 shows the liquid assets/total assets for companies in 2017.

Table 2: The liquid assets/total assets for companies in 2017	
Company's Name	Rate (%)
Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants Inc.	49,20
Bosch Brake Systems Industry Trade Inc.	34,14
Tofas Turk Automobile Factory Inc.	21,84
Ege Industry and Trade Inc.	17,05

Effect Of Liquidity On Liabilities: An Application In Automotive Companies

Ford Automotive Industry Inc.	13,02
Otokar Automotive and Defense Industry Inc.	11,39
Katmerciler On-Vehicle Equipment Industry and Trade Inc.	8,31
DITAS Dogan Spare Parts Manufacturing and Technical Inc.	7,00
Anadolu Isuzu Automotive Industry and Trade Inc.	5,39
Persan Machine Parts Industry Inc.	1,52
Karsan Automotive Industry and Trade Inc.	1,12

The Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants (49.20%), Bosch Brake Systems Industry Trade Inc. (34.14%), Tofas Turk Automobile Factory Inc. (21.84%) and Ford Automotive Industry Inc. (13.02%) rank first, second, third and fourth, respectively, in terms of ratios (cash and cash equivalents divided by total assets) while the Otokar Automotive and Defense Industry Inc. (11.39%), which ranks third in terms of total asset, ranks fifth in terms of ratios. The Karsan Automotive Industry and Trade Inc. (1.12%) has the lowest ratios. The liquid assets/total assets ratios show that firms with low cash flow have more liquid assets.

Figure 2 shows trade debt/total assets for companies in 2017 rate with graph.

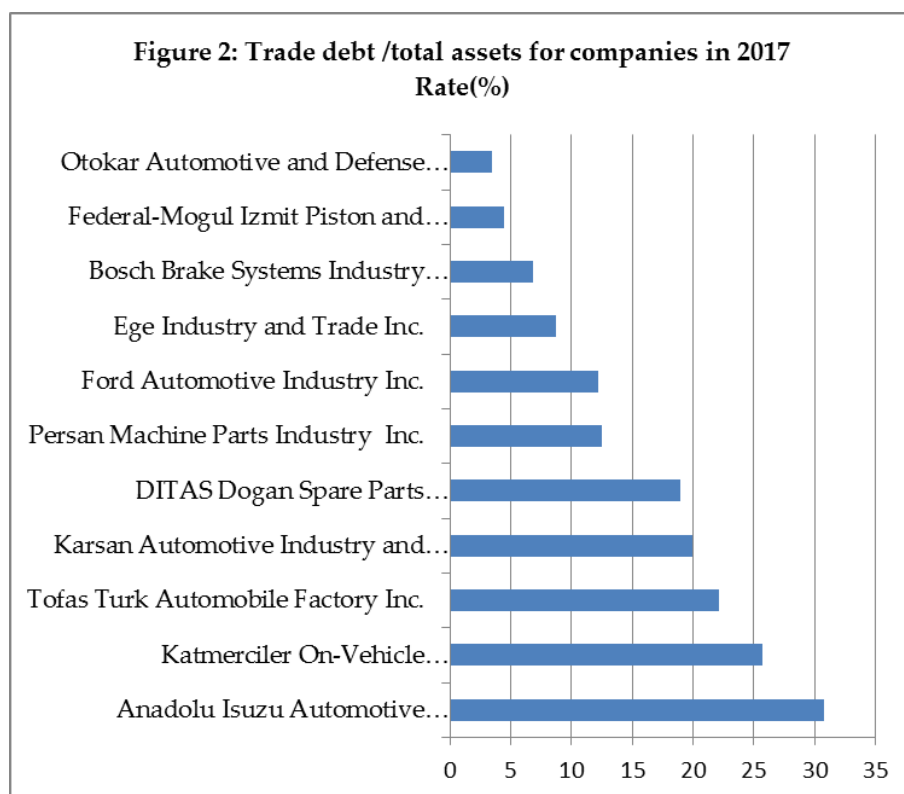

Table 3 shows trade debt/total assets for companies in 2017 rate .

Table 3: Trade debt /total assets for companies in 2017

Company's Name	Rate(%)
Anadolu Isuzu Automotive Industry and Trade Inc.	30,82
Katmerciler On-Vehicle Equipment Industry and Trade Inc	25,7
Tofas Turk Automobile Factory Inc.	22,13
Karsan Automotive Industry and Trade Inc.	19,94
DITAS Dogan Spare Parts Manufacturing and Technical Inc.	18,97
Persan Machine Parts Industry Inc.	12,47
Ford Automotive Industry Inc.	12,16
Ege Industry and Trade Inc.	8,72
Bosch Brake Systems Industry Trade Inc.	6,84
Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants Inc.	4,4
Otokar Automotive and Defense Industry Inc.	3,48

The Anadolu Isuzu Automotive Industry and Trade Inc. (30.82%), Katmerciler On-Vehicle Equipment Industry and Trade Inc. Co. (25.70%) and Tofas Turk Automobile Factory Inc. (22.13%) rank first, second and third, respectively, in terms of accounts payable/total liabilities ratios. The Tofas Turk Automobile Factory Inc. has lower liquid assets than trade liabilities. The Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants is with the highest liquid asset ratio ranks tenth (4.40%) in terms of trade liabilities ratio. The Bosch Brake Systems Industry Trade Inc. is with the second highest liquid asset ratio ranks ninth (6.84%) in terms of trade liabilities ratio. Some firms' liquid assets are not sufficient to pay their trade liabilities. It is, therefore, important to examine the effect of firms' liquid assets on their solvency.

Assessing the success of automotive companies is an important source of data for their future planning. Financial analysis, therefore, plays an important role in the assessment of firms' financial performance (Bayburt, 2007, p. 578). There are many methods used to assess financial performance. However, the most commonly used ones are financial statement analysis techniques. Ratio analysis is a financial statement analysis method and is often used by firms to assess financial performance (Karadeniz et al. 2014, p. 131). Four ratios are used in ratio analysis: liquidity, financial structure ratios, operating ratios and profitability ratios (Akdogan & Tenker, 2007, p. 643). Ratio analysis establishes a mathematical relationship between financial statement accounts, and ratios are calculated by dividing the monetary amounts of accounts by each other. The ratios have been calculated to determine the relationship between the liquidity and liabilities of the companies. Using ratio analysis of variables about liquidity and

liabilities is considered to be more useful for analysis. This study investigates the relationship between automotive companies' liquidity and liabilities. We believe this study will contribute to the literature.

2. Literature

In this section, the concept of liquidity is examined in the first chapter. Literature review is given the second chapter.

2.1. Concept of Liquidity

Liquidity is defined as the rate at which an asset can be converted into cash while maintaining its value (Kocoglu et al. 2016, p. 90) and depends on two important factors: 1) the rate at which an asset is converted into money; and 2) an asset's ability to maintain its nominal value over time (Aksoy & Yalciner, 2008, p. 78). Liquidity consists of cash and cash equivalents (Akan, 2008, p. 66) and is exposed to various risks such as foreign exchange and interest (Cagdas& Gursoy, 2003). When the liquidity is high, the solvency raises (Saldanli, 2012, p. 175). Excess liquid assets increase the cost of working capital (Akbulut, 2011, p. 197) and deprive a firm of income from alternative investment instruments. Therefore, liquidity should be managed to achieve an optimal balance between risk and profitability (Poyraz, 2012, p. 48).

Liquidity management is an important part of working capital management. Firms often do not take working capital into account in financing policies and long-term capital budgeting decisions (Richards & Laughlin, 1980, p. 32). Inadequate working capital can lead to a decrease in real liquidity (Okka, 2010, p. 85). Although long-term funding sources are required in investment decisions, the management of current assets requires short-term resources because firms should have sufficient cash to pay for their trade and current liabilities. Besides cash and cash equivalents, liquid assets obtained from credit card, commercial and other receivables are also used for the payment of debts. As there is no cost, firms use withholdings payable and liquid assets for tax payment instead of held-to-maturity liquid assets.

There are two concepts related to liquidity: technical liquidity and true liquidity. Technical liquidity refers to the ability of a firm to have sufficient liquidity to pay its liabilities. True liquidity is the ability of a firm to pay all its liabilities in the liquidation process (Poyraz, 2012, p. 50). If firms do not have sufficient liquid assets to pay their accrued or overdue liabilities, then they turn to alternative financial sources, which are generally overdraft accounts or short-term loans. Firms' interest expenses depend on borrowing conditions. When firms are unable to pay their due liabilities, they borrow again to pay them, which, in turn, increase their financing costs. It is only natural that firms benefit from leverage effect in order to increase their market values. However, borrowing that exceeds the debt limit decreases firms' value. Therefore, firms are expected to benefit from financial leverage ratio and to borrow up to the point that maximizes the value of the firm (Ercan & Ban, 2008, p. 189).

Liquidity ratios are generally used to assess liquidity. Current ratio, liquidity ratio and cash ratio are the most commonly used liquidity ratios. Various financial structure ratios are used as liquidity indicator. In this study, financial leverage ratio and ratio of short term liabilities/total liabilities was used to investigate the relationship between liquidity and solvency.

2.2. Literature Review

Studies generally focus on liquidity risk, especially in the banking sector. In this study, the liquidity risk in the banking sector is not mentioned. Studies on the liquidity risk of non-financial firms are given in this section.

Senol and Karaca (2017) investigated the impact of financial risks on firm value in 35 firms trading on the Istanbul Stock Exchange (Turkey). They reported that liquidity risk negatively affects firm value.

Benmelech et al. (2016) they examined whether the liquidity of the automotive sector is affected by the crisis in USA. It is stated that Firms did not attract customers' loans during the financial crisis and consequently the sales of automobiles decreased. They find that it is very important credit for the illiquidity in short-term. Zengin and Yuksel (2016) assessed liquidity risk in banks and reported that a decrease in net working capital ratio and an increase in net interest margin result in an increase in liquidity risk. Isil and Ozkan (2015) analyzed the liquidity risk of Islamic Banks and reported that liquidity risk and credit expansion has an effect on credit risk.

Having focused on the relationship between liquidity and financial crisis, Campello et al. (2011) investigated the impact of the 2008 global financial crisis on firms' cash and credit management. They determined that firms are more likely to use their credit lines during favorable economic conditions.

There are also studies that establish a relationship between liquidity and profitability ratios. Saleem and Rehman (2011) examined the relationship between liquidity and profitability ratios, and reported that liquidity ratios (current ratio, liquidity rate, cash ratio) have an effect on return on assets (ROA) and return on investment (ROI) ratios but not on return on equity (ROE).

Some studies examine the impact of working capital financing policies on liquidity and profitability. Poyraz (2012) investigated the effect of working capital financing strategies on profitability and determined that working capital ratio is negatively correlated with profitability ratios. Wang (2002) examined the effect of cash cycle on ROA and ROE in Japanese and Taiwan firms and determined that aggressive liquidity management affects firm value. Baum et al. (2006) examine the relation between short debt and long debt. They aim firm value maximization about debt. They find that a firm, it has short debt more than long debt, has more profitable the other. Jose et al. (1996) analyzed the 21-year data of firms using multiple regression analysis

in order to determine the relationship between profitability and liquidity. They concluded that aggressive working capital management has no effect on profitability.

3. Material and Method

The aim of this study is to investigate the effect of firms' liquidity on their solvency. The study sample consisted of 11 automotive companies trading on the Istanbul Stock Exchange. Automotive companies' net profits increase every year, which, in turn, increase their liquidity. Therefore, assessing the impact of firms' financial performance on their liabilities will contribute to the literature. The list of the companies is given in Table 4.

Numbers	Company's Name
1	Anadolu Isuzu Automotive Industry and Trade Inc.
2	Bosch Brake Systems Industry Trade Inc.
3	DITAS Dogan Spare Parts Manufacturing and Technical Inc.
4	Ege Industry and Trade Inc.
5	Federal-Mogul Izmit Piston and Pin Production Plants Inc.
6	Ford Automotive Industry Inc.
7	Karsan Automotive Industry and Trade Inc.
8	Katmerciler On-Vehicle Equipment Industry and Trade Inc
9	Otokar Automotive and Defense Industry Inc.
10	Persan Machine Parts Industry Inc.
11	Tofas Turk Automobile Factory Inc.

Many studies measured stock liquidity while some others examined the effect of working capital elements on stock price and profitability. This study examines the effect of firms' liquidity on their solvency. Liquidity ratios are used to measure liquidity. Since there is no similar study on the subject, the model developed in this study will contribute to the literature. A model has been developed to measure the automotive companies' liquidity and solvency. Table 5 shows the codes of variables, data types, frequencies and data sources in the model.

Variables	Codes	Types	Frequency	Data Sources
Financial Leverage	FL	Dependent	Years	Financial Statements
Total Cash	CASH	Independent	Years	Financial Statements
Total Receivable	REC	Independent	Years	Financial Statements

Total Inventory	INV	Independent	Years	Financial Statements
Revenues	REV	Independent	Years	Financial Statements
Total Debt	DEBT	Independent	Years	Financial Statements

2008-2017 data was going to be used in the study; however, the 2008 global financial crisis affected firms' activities and working capital elements (Isik & Kiraci, 2012). Yildirim (2011) determined that Turkey was exposed to liquidity risk less than the US in the 2008 global financial crisis. Considering the fact that the 2008 global financial crisis might have affected all companies on a global scale, we used data from 2010 on. The financial leverage ratio used was calculated using the financial statement data of the firms. The logarithms of the financial variables (except financial leverage ratio) were used in the analysis.

Financial leverage ratio is the dependent variable in the model. Financial leverage ratio is calculated by dividing total debt by total liabilities. It shows how much of the assets are financed by liabilities. Financial leverage ratio is included as a dependent variable in order to assess the firms' liquidity and liabilities. The total liabilities in the model are the firms' trade liabilities. There is a direct relationship between sales revenues and liquidity. The higher the sales revenue, the higher the liquidity, and therefore, the higher the solvency. Moreover, the higher the liquidity, the higher the receivables turnover. Receivables in the model are trade receivables. The higher the sales, the higher the receivables turnover, and thus, the higher the liquidity. Inventories refer to liquid assets converted into commercial products. The higher the inventories, the lower the liquidity. Decreasing inventories results in a decrease in receivables and liquid assets. The highest liquidity is cash, which is used directly to pay liabilities. The higher the liquid assets, the higher the liquidity. Cash and cash equivalents are used in the model. The higher the liabilities, the higher the financial leverage ratio. There should be sufficient liquid assets for the payment of liabilities.

It is not possible to use econometric methods other than panel data analysis in case of more than one cross-section in time series. Several horizontal and vertical sections require panel data analysis. Panel data consists of a combination of multiple horizontal sections such as households, companies and countries, and multiple time sections (Baltagi, 2005: 1). The formula used in panel data regression analysis is as follows (Baltagi, 2005: 11):

$$y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T$$

i is the number of firms, t is the time series, u_{it} is the coefficient of error, α is the constant, X'_{it} is their number of observations and β is the coefficient of explanatory variables (Guris, 2018, p.7). There are several panel data analysis methods, the most common of which are fixed effects, random

effects, pooled regression and stochastic parameters (Green, 2010, p.386-387). There are also balanced and unbalanced panel data models (Baum, 2006, p.46-51). Unbalanced panel data analysis is used when a dataset has missing data on some years (Tatoglu, 2013, p.1). Since the data sets of all variables are the same, balanced panel data method was used. Hausman test is used to decide which method to use in panel data analysis. Hausman test is used to decide which estimators to use in panel data analysis (Tatoglu, 2018, p.184). The study model is as follows.

$$FL_{it} = \alpha + \beta_1 CASH_{it} + \beta_2 REC_{it} + \beta_3 INV_{it} + \beta_4 REV_{it} + \beta_5 DEBT_{it} + u_{it}$$

Financial leverage ratio is the dependent variable while liquid assets, receivables, inventories, revenues and liabilities are the independent variables. The logarithms of all variables except financial leverage ratio were used.

4. Findings

The first part of this section addresses the descriptive statistics of the variables. Hausman and Breusch Pagan tests were used to determine the model of the analysis in the second part of this section. The final part shows the results of the panel data random effects method analysis. Table 6 shows the descriptive statistics of the variables in the model.

Variables	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
Financial Leverage	0,5405682	0,2624962	0,0500	1,3000
Total Debt	8,6235870	0,8095226	7,4510	10,4038
Revenues	7,7430820	0,9213654	5,9500	9,5872
Total Receivable	7,9402300	0,7587745	6,4362	9,5262
Total Inventory	7,6948250	0,8381891	6,0814	9,0616
Total Cash	7,4914560	0,9675433	5,5327	9,4192

The financial leverage ratio ranges from 0.05 to 1.30 (mean: 0.54). Therefore, the automotive companies' ratio of liabilities to total assets is 54%. It is seen that companies are given a weighted financing with a little liabilities. It is thought that the rate is normal for sector. The total liabilities range from 7.45 to 10.40, revenues from 5.95 to 9.58, total receivables from 6.43 to 9.52, total inventories from 6.08 to 9.06 and total cash from 5.53 to 9.41. As the variables take logarithmic value, it is not possible to make any comments about variables.

Hausman Test was used to decide whether to use fixed effects or random effects in panel data analysis. Therefore it is very important for it is used in analysis which method. Table 7 shows the Hausman Test results.

	(b) Fixed Effect	(B) Random Effect	b-B	S.E.
Total Debt	0,3851035	0,3670696	0,018034	0,0367888
Revenues	-0,4210386	-0,4500679	0,0290294	0,0721317
Total Receivable	0,2218568	0,2253541	-0,0034972	0,0270776
Total Inventory	0,114314	0,101646	0,012668	0,0169109
Total Cash	-0,0694717	-0,0700557	0,0005841	0,009564
Prob > Chi2 = 0. 8896				

According to the Hausman test results, the random effects model should be used (Prob > 0.05). But the other method can be valid for analysis, too. Therefore Breusch-Pagan Test was used to decide which method of least squares method or pooled least squares method was to be used. Table 8 shows the Breusch-Pagan test results.

	Var	st = sqrt(var)
Financial Leverage	0,0689043	0,2624962
e	0,0151946	0,1232665
u	0,0261612	0,1617442
chibar2(01) = 68.69		
Prob > chibar2 = 0.0000		

According to the Breusch-Pagan test results, the random effects model should be used (Prob < 0.05). The analysis has been according to random effects and Table 9 shows the results of the panel data random effects analysis.

Observations =88	R-sq: 0,5478	Wald chi2(5) = 58.35		
Company=11	Prob>Chi2=0.0000			
Financial Leverage	Coefficient	Std. Dev.	z	P>z
Total Debt	0,3670696	0,0919804	3,99	0.000
Revenues	-0,4500679	0,1269821	-3,54	0.000
Total Receivable	0,2253541	0,0966314	2,33	0.020
Total Inventory	0,101646	0,0534814	1,9	0.050
Total Cash	-0,0700557	0,029956	-2,34	0.019

Effect Of Liquidity On Liabilities: An Application In Automotive Companies

Constant	-0,4671731	0,4617272	-1,01	0.312
----------	------------	-----------	-------	-------

Panel data analysis was performed with 88 observations of 11 companies. The explanation power of the model (%54) is quite high compared to similar studies. Therefore, the model is statistically significant. According to analysis results, there is a positive relationship between financial leverage ratio and total liabilities. When financial leverage ratio increases by 1%, total liabilities increase by 36%. Financial leverage ratio increases with an increase in liabilities; therefore, the positive relationship between the two is an expected result. Companies must pay attention over indebtedness. If they cannot pay due debts, they may face liquidity risk.

The other result shows there is a negative relationship between sales revenue and financial leverage ratio. Sales revenues affect financial leverage ratio by 45%. The total liabilities to total assets ratio increase with a decrease in sales revenues. The total liabilities to total assets ratio decrease with an increase in sales revenues. More cash is earned as sales revenues increase. However, it is important to evaluate the cash obtained from sales in the best. Thus, liabilities can be paid.

The total receivables increase by 22%, as the financial leverage increases by 1%. Therefore, the financial leverage ratio increases with an increase in trade receivables. Moreover, the financial leverage ratio is expected to decrease with a decrease in receivables because inventory is sold for cash at a profit and some of the inventory is purchased in cash and some on credit. If the companies collect their receivables on time, they do not have any liquidity risk.

When the company sale increases, if the receivables increase more than cash, the company's cash assets have decreased. Therefore, there is a positive relationship between inventory and financial leverage ratio. A 1% increase in inventory results in a 10% increase in financial leverage ratio. Total inventory increases trade liabilities and reduces liquidity. Thus inventory turn rate should be high. There is a negative relationship between liquid assets and financial leverage ratio. A 1% reduction in liquid assets results in a 7% decrease in liabilities. When liabilities are paid off, liquid assets and financial leverage ratio decrease.

5. Conclusion

Liquidity plays an important role in the efficient management of liquid assets. The effective management of liquid assets increases liquidity. The signs that liquid assets are not effectively managed are as follows: paying liabilities before the due date, investing liquid assets, purchasing excess inventory or holding excess liquid assets. Liquidity risk plays a significant role in the determination of solvency. Receivables should be collected as quickly as possible and liability terms should be as long as possible. In this

way, liquidity increases. Thus, the level of financial security of companies with high liquidity levels is increasing.

When financial leverage ratio increases by 1%, total liabilities increase by 36%. Financial leverage ratio increases with an increase in liabilities; therefore, the positive relationship between the two is an expected result. Increasing the financial leverage to a certain level increases the company's profits. If the company earns less than the capital cost, companies must reduce the borrowing amount. The high cost of capital may adversely affect the financial structure.

There is a negative relationship between sales revenue and financial leverage ratio. Sales revenues affect financial leverage ratio by 45%. The total liabilities to total assets ratio increases with a decrease in sales revenues. The total liabilities to total assets ratio can decrease with an increase in sales revenues. Companies can obtain more liquidity as cash sales. Therefore, they can use the money from sales to pay their debts.

A 1% increase in financial leverage results in a 22% increase in total receivables. Therefore, financial leverage ratio increases with an increase in trade receivables. There is a positive relationship between inventory and financial leverage ratio. Although there is no direct relationship between the receivables and the financial leverage, the possibility of the company to pay financial liabilities decreases if the receivables cannot be collected.

A 1% increase in inventory results in a 10% increase in financial leverage ratio. There is a negative relationship between liquid assets and financial leverage ratio. Buying inventory, trade liabilities can increase. As the inventories have a low cash conversion rate, optimum inventory availability can lower the financial leverage.

A 1% reduction in cash et al. results in a 7% decrease in liabilities. When liabilities are paid off, cash et al. decrease. It is recommended that the cash assets be at a sufficient level. Having more than enough cash is deprived of alternative earnings.

An increase in automotive companies' profit and profitability increases their liquidity. The automotive companies' high receivables, inventories, liabilities and fixed assets require the effective management of liquid assets. The effective management of total assets leads to an increase in liquidity, and thus, in profit and profitability. Liquidity can positively affect the value of companies. The liquidity of the stocks of automotive companies traded in the stock market can be studied in the next in literature. Further research on working capital management in automotive companies and factors affecting their value will contribute to the literature.

Reference

- Akan, N. B. (2008). Likidite Riski Olcumu. *Bankacılar Dergisi*(66), 66-81.
- Akbulut, R. (2011). IMKB'de imalat sektorundeki işletmelerde işletme sermayesi yönetiminin karlılık üzerindeki etkisini olcmeye yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 195-206.
- Akdogan, N., & Tenker, N. (2007). *Finansal Tablolara ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, A., & Yalciner, K. (2008). *İşletme Sermayesi Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayburt, N. (2007). İşletmelerde Performans Değerlendirmenin Önemi ve Performans Göstergeleri Arasındaki İlişkiler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(53), 577-592.
- Baum, C. F., Schäfer, D. & Talavera, O. (2006). The Effects of Short-Term Liabilities on Profitability: The Case of Germany, *The Quarterly Journal of Economics*, 132(1), 317-365.
- Benmelech, E., Meisenzahl, R. R. & Ramcharan, R. (2017). The Real Effects of Liquidity During the Financial Crisis: Evidence From Automobiles, Short-Term Liabilities on Profitability: The Case of Germany, *DIW Discussion Papers*, No. 635, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin.
- Campello, M., Harvey, E. G., Graham, J. R., & R. Harvey, C. (2011). Liquidity Management and Corporate Investment During a Financial Crisis. *The Review of Financial Studies*, 24(6), 1944-1979.
- Cagdas, B., & Gursoy, C. T. (2003). Şirketlerde finansal risk yönetimi amaçlı bir modelin geliştirilmesi yöntem ve aşamalar. *İTÜ Mühendislik Dergisi*, 2(3), 55-64.
- Ercan, M. K., & Ban, U. (2008). *Finansal Yönetim*. Ankara : Gazi Kitabevi.
- Isıl, G., & Ozkan, N. (2015). İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye'de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 23-37.
- Jose, M. L., Lancaster, C., & Stevens, J. L. (1996). Corporate returns and cash conversion cycles. *Journal of Economics and Finance*, 6, 20-33.
- Karadeniz, E., Kosan, L., & Kahilogulları, S. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Spor Şirketlerinin Finansal Performansının Oran Yöntemiyle Analizi. *Cukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 129-144.
- Kocoglu, S., Cevik, Y. E., & Tanrıoven, C. (2016). Bitcoin Piyasalarının Etkinliği, Likiditesi ve Oynaklığı, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 77-97.
- Okka, O. (2010). *Finansal Yönetim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Poyraz, E. (2012). İşletme Sermayesi Finanslama Stratejilerinin Karlılık Oranları Üzerindeki Etkisi (Akbank T.A.S. Uygulaması). Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(1), 47-56.

Richards, V. D., & Laughlin, E. J. (1980). A Cash Conversion Cycle Approach to Liquidity Analysis. Financial Management, 9(1), 32-38.

Saldanlı, A. (2012). Likidite ve Karlılık Arasındaki İlişki - İMKB 100 İmalat Sektörü Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(16), 167-176.

Saleem, Q., & Rehman, R. U. (2011). Impacts of liquidity ratios on profitability (Case of oil and gas companies of Pakistan). Interdisciplinary Journal of Research in Business, 1(7), 95-98.

Senol, Z., & Karaca, S. S. (2017). Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: BIST Örneği. Gazi İktisat Dergisi, 3(1), 1-18.

URL1. (2018). Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.S., <https://www.anadoluisuzu.com.tr/yatirimci-iliskileri/faaliyet-raporlari>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL2. (2018). Bosch Fren Sistemleri Sanayi Ticaret A.S., <https://www.boschfren.com.tr/>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL3. (2018). DITAS Dogan Yedek Parca İmalat ve Teknik A.S., <http://www.ditas.com.tr/yatirimci-iliskileri-raporlar-ve-sunumlar>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL4. (2018). Ege Endüstri ve Ticaret A.S., http://egeendustri.com.tr/bilgi_toplumu_hizmetleri_yatirimci_iliskileri_birimi, (Date accessed :10.12.2018).

URL5. (2018). Federal-Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim Tesisleri A.S., <https://www.kap.org.tr/tr/sirket-bilgileri/ozet/951-federal-mogul-izmit-piston-ve-pim-uretim-tesisleri-a-s>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL6. (2018). Ford Otomotiv Sanayi A.S., <https://www.fordotosan.com.tr/tr/yatirimcilar/yatirimci-iliskileri-anasayfasi>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL7. (2018). Karsan Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.S., <https://www.karsan.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri/kurumsal-yonetim/ortaklik-yapisi-yatirimci-iliskileri>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL8. (2018). Katmerciler Arac Ustu Ekipman Sanayi ve Ticaret A.S., <http://www.katmerciler.com.tr/L/TR/mid/363/g/363/Yatirimci-Iliskileri.html>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL9. (2018). Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş., <https://www.otokar.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL10. (2018). Parsan Makine Parcalari Sanayi A.S., <http://www.parsan.com/index.php/parsan-iletisim/>, (Date accessed: 01.11.2018).

URL11.(2018). Tofas Turk Otomobil Fabrikasi A.S., <https://tofas.com.tr/YatirimciIliskileri/GenelBakis/Pages/default.aspx>, (Date accessed: 01.11.2018).

Wang, Y. J. (2002). Liquidity management, operating performance, and corporate value: evidence from Japan and Taiwan. *Journal of Multinational Financial Management*, 12(2), 159-169.

Yıldırım, B. D. (2011). Türkiye'nin Finansal Piyasa Likiditesi, Ölçümü ve Analizi. *Central Bank Review*(11), 11-28.

Zengin, S., & Yuksel, S. (2016). Likidite riskini etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörü üzerine bir inceleme. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 77-95.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1830/1850

**Kamu Düzeni, İdare ve Tarihsel Bakiye Dolayımıyla Ezeli ve
EbediÖte(de)ki: Afrika**

Africa: An Eternal and Endless Other/Yonder via Public Order,
Administration and Historical Residual

Barış AYDIN

**Doktora Öğrencisi, İMÜ SBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
PhD Candidate, İMU FPS Department of Political Science and Public
Administration / barisaydin@gmail.com**

Orcid ID: 0000-0002-2629-5228

Fatih Fuat TUNCER

**Dr. Öğr. Üyesi, İGÜ İİSBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Assistant Professor, İGU FEASS Department of Political Science and
International Relations / fftuncer@gmail.com**

Orcid ID: 0000-0002-4034-5949

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 08.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 19.08.2019
Yayın Tarihi / Published : 22.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Citeas: AYDIN, B, TUNCER, F. (2019). Kamu Düzeni, İdare ve Tarihsel Bakiye Dolayımıyla Ezeli ve EbediÖte(de)ki: Afrika. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1830-1850. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/562083>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Kamu Düzeni, İdare ve Tarihsel Bakiye Dolayısıyla Ezeli ve Ebedi Öte(de)ki: Afrika

Öz

Bu çalışmada ilkin, Afrika'nın fiziki, siyasal, toplumsal ve tarihsel süreçlerine dair bilgilendirmenin yanı sıra kolonyalizm öncesi ve sonrası kamu düzeni ve kurumlarının kısa bir değerlendirmesini yapılacaktır. Ardından genellikle Batı tipi kurumsallıkları norm addederek mukayese faaliyetine girişen cari kamu yönetimi konvansiyonlarının karşısında Afrika'nın kendine özgü bir özneliği mi cisimlediği yahut Batıdaki kurumların yerel renkli sıradan bir benzerinden mi ibaret olduğuna dair çıkarımlar yapmak gayretindedir. Buradan hareketle Afrika, her ne kadar kolonyalizmin kahredici etkilerinin yarattığı muazzam bir tahribatı haiz olsa da Batı tipi bir çatışmacı toplumsal-siyasal gelenekten ziyade köklerindeki oydaşma, müzakere, ortak karar alma ve yaşamı müşterek sevk ve idare etmeye dayalı kadim kültürü nedeniyle son yıllarda fazlasıyla dillendirilen Batı-dışı bir kamu yönetimi anlayışı tesis etmeye fazlasıyla namzettir.

Anahtar Kelimeler: Kolonyalizm, Kamu Yönetimi, İngiliz ve Fransız Sömürge İdareciliği, Güney Afrika Cumhuriyeti, Postkolonyalizm, Uluslararası İlişkiler, Toplumsal İnşacılık

Africa: An Eternal and Endless Other/Yonder via Public Order, Administration and Historical Residual

Abstract

The study is primarily intended to provide a brief overview of the physical, political, social and historical processes of Africa, as well as a brief assessment of public order and public institutions before and after colonialism. Then it attempts to make inferences about whether Africa embodies an idiocratical subjectivity against the current public administration conventions, which generally embark on comparison activities by considering Western-style institutionalisms a norm, or whether it is a simple and colourful local imitation of institutions in the West. Thus, although Africa has faced a tremendous destruction due to the overwhelming effects of colonialism; it is a strong candidate for the establishment of a non-Western sense of public administration discussed particularly in recent years, due to its roots in consensus, negotiation, joint decision-making and its ancient cultural life based on joint management instead of a conflict-oriented Western social-political tradition.

Keywords: Colonialism, Public Administration, English and French Colonial Administration, Republic of South Africa, Post-colonialism, International Relations, Social Constructivism

"afrika dediğin bir garip kıta
el bilir âlem bilir
ki şekli bozulmasın diye akdeniz'in
hâlâ eskisi gibi çizilir
haritalarda"

(Süreya, 2001: 34)

Giriş

Afrika¹ üzerine bahis açmak bugün her zamankinden daha zordur zira koca bir kıta neredeyse tümüyle gündemden uzaklaştırılmış durumdadır ve onu haber ağlarında birkaç fakirlik ve sefalet enstantanesinden, şiddetli ırk ve kabile çatışmalarından öte bir yerde görmek mümkün olamamaktadır. Muktedirlerin medyaları tarafından AIDS, kuraklık, açlık gibi meseleler bile çoğu zaman haber değeri taşımaktan uzak görülmektedir ve *Görkemli Uygarlığımız* ibret-i âlem nispetinden yarattığı bu prototip sayesinde cümle aleme korku salmaktadır. *Sürdürülebilir bir sefalet* için her bir yanını ne öldüren ne onduran bir yardım ağıyla donattığı bu mazlum kıtayı *bize katılm, yoksa haliniz harap* demenin en kanlı canlı örneği olarak özenle korumaktadır. Egzotik ve turistik bir değer olmasıyla bile pek göz önünde bulundurulmayan bu gadre uğramış kara parçası, *modern dünya* ve *muhayyilede* ancak bir *National Geographic stüdyosu*² olarak kendine yer bulabilmektedir.

Bu çalışmada Afrika'nın fiziki, siyasal, toplumsal ve tarihsel süreçlerine dair bilgilendirmenin yanı sıra kolonyalizm öncesi ve sonrası kamu düzeni ve kurumlarının kısa bir değerlendirmesini yapmak ve kıtanın karşılaştırmalı kamu yönetimi yaklaşımı bakımından teşkil ettiği yeri belirlemek gayretinde olunacaktır. Ayrıca genellikle Batı tipi kurumsallıkları norm addederek mukayese faaliyetine girişen cari kamu yönetimi konvansiyonlarının karşısında Afrika'nın kendine mahsus bir niteliği mi olduğu yahut Batıdaki kurumların yerel soslu basit bir benzerinden mi ibaret bulunduğu dair çıkarımlar yapmak gayretindedir.

1. Afrika Bir Nedir?

Otuz milyon metrekaresi aşan yüzölçümüyle dünyanın yüzde altısını karaların da yüzde yirmi dördünü teşkil etmesiyle dünyanın ikinci büyük kara parçası olan Afrika, bir milyarı aşkın nüfusuyla bu alanda da dünya

1 Metin boyunca Afrika ifadesiyle daha çok Sahra-altı Afrika kast edilmektedir.

2 <http://sozluk.sourtimes.org>'taki *Afrika* maddesinin tanımlarından biri.

ikincisidir. Hali hazırda diplomatik olarak tanınmış elli dört bağımsız ülke, dokuz bölge ve üç tane de kısmen tanınmış ülkenin bulunduğu bu kara kıtanın nüfusu ellilerden bugüne iki yüz milyondan bir milyara çıkararak beş kat artmıştır ve mevcut nüfusun yarısı on dokuz yaşın altındadır. Dünya üzerinde tüm iklim kuşaklarında bulunan tek kıta olan Afrika, bunun doğal bir sonucu olarak muazzam bir canlı ve bitki çeşitliliğine sahip olsa da popüler muhayyilede daha çok uçsuz bucaksız çöller diyarı olarak yer bulmuştur. Yer altı ve yer üstü zenginlikler bakımından da oldukça şanslı olan Afrika, değerli madenlerin çoğunun rezervlerinin neredeyse tamamına tek başına sahip olmasına karşın kolonyal mirasın mahvedici etkileri nedeniyle bu konumunu sosyo-ekonomik bir artıya tahvil edememiştir.

Etnik ve dilsel açıdan da muazzam bir çeşitliliği haiz olan bu renkli kıta, tek bir etnik grubu temel alan ulus-devletler çağı olan on dokuzuncu yüzyıla beraber dünya-tarihsel gelişmelere intibak edememiş ve mezkur çok parçalılıktan istifade ederek on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar daha çok ticaret kolonileri oluşturmakla işe koyulan Avrupalı sömürgeci talan hareketinin bu tarih itibariyle çok daha geniş bir yönetsel ve sosyo-kültürel tahakküm unsuruna evrilmesine engel olamamıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında baş gösteren bağımsızlık hareketleri 1960'lara kadar artarak devam etmiş ve bugün Afrika'da kolonyal bakiyenin sıkıntılarının halen kronik sorunlar olarak hükümünü sürdürdüğü bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletler kolonyal dönemin kamu yönetimi konvansiyonlarını çoğunlukla aynen devralmış, bu nedenle kolonyal pratiklerin yarattığı tahribatı bertaraf etmek bir kenara, bu tahribattan kaynaklı suni gerilimleri daha da derinleştirip kronik hale getirmeye hizmet eden bir siyasal pratiğin ötesine geçememiştir.

Antropolog ve arkeologların mutabakatıyla insan yaşamının ilk ortaya çıktığı yer olmasının yanı sıra medeniyetin de ilk unsurlarının vücut bulduğu mekan olan Afrika'da, buzul çağı sonrası milattan önce on binlerde oldukça yeşil ve bereketli bir vadi olan Sahra'nın beş binli yıllara doğru giderek kavurucu bir sıcağa teslim olmasıyla buradaki yaşam, kuzeyde Mısır ve Nil havzasına, Batıda deniz kıyılarına, güneyde Sahra-altı tabir edilen daha makul iklim şartlarına sahip coğrafyalara doğru kaymıştır. Milattan önce binli yıllarda demir işlemeciliğinde dönemin diğer coğrafyalarına göre hayli mesafe kat eden Afrikalı uygarlıklar beş yüzlere doğru bu işte artık demir alet edevat ihracına varacak kadar yetkinleşmişlerdir.

Milattan önce üç binlerden üç yüzlü yıllara kadar üç bin yıl hüküm süren ve Afrika sosyo-kültürel ve siyasal yapısında derin izler bırakan dünyanın en

uzun ömürlü ve erken medeniyetlerinden biri olan Antik Mısır Medeniyetinde üç binli yıllarda yazının keşfiyle beraber ilk tarihsel kayıtlar ortaya çıkmış ve üç yüzlü yıllarda İskender'in Mısır'ı Pers işgalinden kurtarması Avrupalıların ilk Afrika'ya ayak basması olarak tarihe geçmiştir. Roma İmparatorluğu'nun bugünkü Tunus topraklarında bulunan Fenike Kolonisi Kartaca'yı ele geçirmesiyle Akdeniz kıyısı boyunca bütün Kuzey Afrika'da, milattan sonra üç yüzlerin ortalarına kadar süren Roma siyasi, sosyal ve idari düzeni hüküm sürmüştür. Milattan sonra yedinci yüzyıla beraber İslam Halifeliğinin yönetimi altına giren bu coğrafyada yerel kabileler ve Arap Müslüman kabileler giderek kaynaşmış ve sekizinci yüzyılda İslami merkez Şam'dan güney Akdeniz kıyısına, bugünkü Tunus topraklarında yer alan dönemin önemli şehri Kayravan'a kaymıştır. On birinci yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar Arap yarımadasından Mısır'a gelen Hilâlîler ile Filâlîler başta olmak üzere Arap Bedevilerinin de etkisiyle Kuzey Afrika'daki etnik unsurların ciddi ağırlıkta bir kısmı Müslümanlaşmış ve İslam kültürü ile siyasi idari yapısı bu coğrafyada hükmünü icra eder hale gelmiştir.

Dokuzuncu yüzyıldan kolonyal dönemin başlangıcına kadar on binden fazla devlet ya da benzer politik birimin varlığını sürdürdüğü muazzam birçok parçalı sosyo-politik yapıya sahip olan Afrika'da, bu dönemde, belli bir siyasi ve idari yapıdan ziyade her klan ya da kabilenin kendi müstakil kural ve kaideleri üzere idari yapısını oluşturduğu bir kamu yönetimi anlayışı geçerli olmuştur. Bu çok parçalılığı tek bir model üzerinden, üstelik de o coğrafyalarda yaşayan insanların hilafına, yekpare bir bütün haline getirmek ya da sadece birini egemen kimlik addedip işbirlikçi unsur tayin ederek yönetmeye ve iktisadi kaynaklarını sömürmeye dayalı kolonyal dönemde, kolonyalistlerin birbirlerinin nüfuz alanlarını tayin etmek maksadıyla oluşturduğu gelişi güzel ve keyfi sınır çizme faaliyeti, etkileri halen sürmekte olan yıkıcı sorunları beraberinde getirmiştir. Bir diğer deyişle 1884-85'te toplanan Berlin Konferansı'nda sömürgeci güçlerin aralarındaki çatışmaları sona erdirmek maksadıyla birbirlerinin etki sahalarını belirlemek için yaptığı paylaşım haritası (*Scramble for Africa*), vahşiler gibi kimseden habersiz toprak peşinde koşmayacağına dair muktedirler arası bir tür centilmenlik anlaşmasına tekabül ettiği gibi (Ferro, 2002: 134) Afrika'daki etnik ve kimlik temelli çatışmaların şimdi bile ciddi sorunlar olmasının en temel sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Afrika'nın iktisadi yapısını ciddi akamete uğratan kölecilik ise on beşinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar dahili ve harici köle tacirleri

tarafından yürütülmüş, bu tarihler arasında yaklaşık on sekiz milyon insan sahra altı Afrika'dan köleleştirilerek satılmıştır. Bunların on iki milyonu aşkın bir kısmı Atlantik üzerinden Amerika'ya satılmış ve bu ticaretin kendi kontrolünde dönmemesi ve zamanla özellikle Batı Afrika'da ticari tarım mallarını üretilip satılmasına insan gerekliliği nedeniyle İngilizler bu ticaretin karşısında yer almış ve kölelik karşıtı ciddi bir uluslararası kamuoyu oluşmuştur. Başka bir ifadeyle İngilizler tarafından, az da olsa yerel otoritelerin de içinde bulunduğu kaçak köle ticareti yerine bilhassa Batı Afrika'da kakao, hurma yağı, altın ve kereste gibi mamul malların satışına dayalı bir iktisadi yapı yaratılmıştır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'yla beraber Batılı sömürgeci güçlerin rotayı kendi ana karalarına çevirmesi, Afrika'daki kolonyal yönetim baskısını tavsatmış ve zamanla bu güçlere karşı yerel halkın bağımsızlık temelli örgütlenme ve mücadeleleri ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Bu mücadeleler sonucu şimdilerde Afrika'nın tamamına yakınında bağımsız devletler olsa da birkaç ülke haricinde kıtanın halen muazzam bir iktisadi ve siyasi istikrarsızlıkla malul olmasının köklerinin yattığı dönem olarak kolonyal döneme biraz daha tafsilatlı eğilmek gerekli görünmektedir.

2. Afrika Kolonyalizm Devri: Bakirenin Fethi ya da Afrika'nın İcadı

Bugüne kadar ezeli ve ebedi ötekimiz olarak *iş gören* halinin de ötesinde, bugün tümünden görünmez hale geldiği gibi neredeyse ötekilik vasfını bile yitirip *iş göremez* olan bu *Kayıp Kıta* sömüren beyaz elden değil, ama zihinlerden çoktan emekli edilmiş durumdadır. Deyim yerindeyse Afrika, güçlü enerji şirketleri, onlara bağımlı olan devletler ve bu ikisinin kontrolündeki enformasyon ağlarından çok önce, ilkin, cari mütehakkim zihniyeti şekillendiren yayılcı sosyal bilimin istilasına ve bir *etnolog* bombardımanına uğramıştır. Öyle ki, modernliğin inşasında başat role sahip kodlayıcı sosyal bilimler artık sadece *modern olmayanı* arayıp bulan detektörler olmayı da aşarak, tam bir beyaz cüretiyle, Batı dışı bir modernlik kurabilmiş toplumsal deneyimleri de *layık* oldukları yere, yani kendinin addettiği asri zamanın gerisine yerleştirmiştir. Doğrunun ne olduğunu ve hatta yoksul çevre ülkeleri tarafından yapılması gereken *doğru yanlışların* bile neler olduğunu çok iyi bilen bu endüstri dünyası, kimi farklı kültürel formların kendisiyle eşzamanlı yaşamadığı ve dolayısıyla *ilerlemediği* fikriyle geri kalmış olan bu bölgelere *modernlik* ihraç etmiştir. Böylelikle Afrika, kendince modern silahlarla kotarılan modern savaşlar ve hatta savaşsız modern katliamlarda ve artık modern kurumlar aracılığıyla üretilen yeni sömürü mekanizmalarında vücut bulmuş bu *muasır medeniyeti* acıyla müşahade etmek durumunda kalmıştır.

'Peki Afrika ezeli ebed şimdiki durumunda mıydı?' sorusuna cevap vermek için Afrika'nın maruz kaldığı kolonyal pratiklerin bir okumasını yapmak gerekliliği ortada olsa bile bu okuma da aslında bir Avrupa ve Dünya tarihi okuması anlamına gelmektedir. Bu nedenle "emperyal mücadelenin kendisini kavramaksızın, kültürün içinde kalarak –ki bu kültür, arkasında tam bir yok edicilik ve farklı olanı kendine benzetme tarihinin yattığı bir kültürdür- dünyayı kavramanın" imkânı yoktur (Said, 2000: 58).

Burada Avrupa'nın kendinden olmayanı arayıp bulan ve onu kodlayıp bu kodlamayı da onun evveliyatı olarak ona belleten, başka bir deyişle hem kendini hem de ötekini icat eden devasa bir kolonyal söylemsel yapı ürettiği ve böylece kendi kimliğini de tarih yapıcı egemen kimlik düzeyinde sabitlediği söylenebilir. Batı tarihyazımının temel kodlayıcı olarak batı-dışı toplumları *müzeleştirilen*, onları Tarih'in puslu kıtalarına gömüp, gizleyen yaklaşımı, kendini Tarih'in asli müsebbibi ve dolayısıyla medeni unsuru olarak geride kalanlara hikmet vazeden bir üst merci biçiminde telakki etmesinin temel meşrulaştırıcısıdır. Söz konusu süreç tarihyazımının yanı sıra kapitalizm, Avrupa-merkezilik, kolonyalizm ve modernite gibi asri fenomenlerin karmaşık ve özgün bir bileşiminin ürünüdür.

Öte yandan Avrupa'nın kendi kimliğini tarih yapıcı egemen kimlik olarak kurumsallaştırmasının mühimmatını Afrika'dan ve orada yürüttüğü kolonyal pratiklerden devşirmesi serüveni, Michael Hardt ve Antonio Negri tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir:

"Kolonileştirilmiş özne metropoliten muhayyilede öteki olarak kurulur ve böylelikle kolonileştirilen mümkün olduğu ölçüde uygar Avrupa'nın temel değerlerinden yoksun bırakılır. (Biz onları anlamayız; onlar kendilerini kontrol edemez, onlar insan hayatına değer vermez, onlar ancak şiddetten anlar.) Irksal farklılık bütün kötülük, barbarlık, sınırlandırılmamış cinsellik vb. kapasitelerini yutabilen bir kara deliktir. Dolayısıyla, kolonileştirilen siyah özne her şeyden önce ötekiliği içinde karanlık ve gizemli görünür (...) Avrupalı-olmayan ötekilerin negatif kuruluşu en nihayetinde Avrupa kimliğini kuran ve ayakta tutan şeydir." (2001: 143-144)

Ayrıca Avrupa'nın neredeyse tamamen çevre ülkelerinden tevarüs edilmiş bereketinin altında da kolonilerden akan maddi zenginlik ve emek, "zencilerin, Arapların, Hintlerin ve sarı benizli insanların alın terleri ve cesetleri"nin yattığını iddia etmek ziyadesiyle mümkündür (Fanon, 1985: 94).

Kolonyalizm deneyimi, Avrupa tarihi bakımından başat belirleyenlerden biri olması nedeniyle, “Avrupa kapitalizminin doğumuna yardım eden bir ebe” olarak da nitelendirilebilir. Avrupa modern kolonyalist dönemde fethettiği topraklardan yaptığı doğal kaynak, mal ve zenginlik yağmasının yanında oralardaki üretim ve tüketim ilişkilerini, ekonomik etkinlik tarzını ve kültürel nitelikleri yeniden yapılandırmış; onları kendi ekonomileriyle karmaşık ilişkiler içerisine sokmuş, böylelikle koloniler ve kendisi arasında insan ve doğa kaynakları sirkülasyonu yaratmıştır (Loomba, 2000: 21). Bunun yanında kolonyalizm, temas ettiği farklı kişilere ve kültürlere, seyyahlar, misyonerler, bilim adamları (etnolog, antropolog, arkeologlar) ve kurduğu kolonyal yönetimlerdeki memurlar vasıtasıyla kendi kültürel formlarını benimsetme yolu olarak da işlev görmüştür.

Yine aynı dönemde “transkültürasyonun önemli bir temas bölgesi olarak” edebiyat eserleri; “yeni dünyaları toplumlarının sağladığı ideolojik filtreler”, madunu popüler kültürel önyargı ve görme tarzlarıyla yorumlayan seyahatnameler; kendisini katıksız ‘olgusal’ bir söylem olarak sunabilmek için bünyesindeki figüratif ve açıkça ahlaki ve politik olan argümanları temizleyerek, kendisini değerden bağımsız, yansız ve evrensel olarak sunan dili sayesinde edindiği güç ve buyurganlıkla bünyesinde toplumsal cinsiyet ve ırk açısından barındırdığı önyargıları saldırgan bir biçimde nesnel hakikatler olarak sunabilen bilimsel teoriler ve yapıtlar kolonyal egemenliğin kurulmasında ve kurumsallaştırılmasında çok önemli roller oynamışlardır (Loomba, 2000: 86-94). Bu malzemeler çoğunlukla geç Orta çağ Avrupa’sında görülen “ormanlarda, medeniyetin sınırları dışında yaşayan, uzun saçlı, çıplak, şiddet düşkünü, ahlak duygusundan yoksun ve duyuları aşırı gelişkin ‘vahşi adam’ siması”nu temel almış ya da onu ufak tefek değişikliklerle yeniden üretmiş ve *klişeleştirerek* bir kez daha popüler kullanıma sunmuştur. Bir diğer deyişle “klişeleştirme basit bir cehaletin ya da ‘gerçek’ bilgi eksikliğinin sonucu değil, daha ziyade enformasyonu işlemekten geçirme metodudur ve klişelerin işlevi ‘benlik ve ‘öteki’ arasında yapay bir farklılık duygusunu sürekli kılmaktır.” (Loomba, 2000: 79-81)

Popüler dağarcığımızda yer eden siyahlara ve Afrikalıya ilişkin temsiller de kolonyal dönemde üretilen bilgilerin kör edici etkisini hâlâ taşımaktadır zira Hollywood ve dünyanın diğer popüler sinema endüstrilerinde, özellikle cinsel içerikli filmlerde kullanılan *aygır zenci* figürü siyahların döllemeye yetkin, fakat yaşamın kültürel bağlarından kopuk, hayvani bir cinselliğe sahip oldukları yönündeki düşünceleri pekiştiren bir temsil olmuştur. Bir başka açıdan

“siyah adamın bedeninin parçaları ve derisiyle, yani fiziğiyle uzun uzadıya uğraşan bu görmekten korkan (skopofilik) bakış, ‘temelde belli bir erkek narsizmi üzerine kurulmuş, siyah adamların, beyaz adamların onları görmek istedikleri ayna imgelerine indirgendiği klasik cinsel fantezi mizansenidir.”
(Ching & Low, 1996: 147)

İlaveten, kıtadaki yüksek HIV taşıyıcısı oranını -kolonyal dönem biliminin ürettiği- aşırı cinselleşmiş Afrikalı imgesinden hareketle olur olmaz korunmasız cinsel ilişkiye girme arzusuyla açıklayan Batılı hekimler, Afrika’da AIDS’in nedenleriyle ilgili bu türden çıkarsamaları nedeniyle yoksulluğun burada oynadığı temel rolü göz ardı eden ve sonuçta yine ırkçılığın değirmenine su taşıyan bir bakış sunmuştur (Stillwaggon, 2003: 132-138).

Yaşamın fazlasıyla ortalığa saçılmışlığı Afrika’nın hijyen yoksunu olmasının temel sebebi olduğundan hastalık ve tehlikeler de toplumsal yaşamın temel bir bileşeni olarak doğallaşmış, böylelikle kolonyal muhayyile, hiçbir steril engelin olmadığı bu cangılvari yapının ürünü siyah özneyi hastalıklı, vahşi ve kötü öteki yapmak ve dahası insan türünden bile saymamak için kendince yeterli kanıtlara ulaştığı kanaatine varmıştır. Batılı mütehakkim kafa, modern insanın böyle yaşamadığı ancak hayvanların bu türden bir yaşam sürdürdüğü akıl yürütmesinden hareketle, kendi steril coğrafyalarında, kurumlarıyla yaşamı daha kapalı ve *insani* hale getirerek bu korkutucu heryerdeliği disipline etmiştir zira bu kafa nazarında, ortalığa saçılmış yaşam hastalıklı bünyenin temel varoluş sebebidir ve kapitalist yaşam formlarından hiçbirine de uymadığı için egemenin kabul edemeyeceği bir görüngüyü imlediği gibi kontrol dışı olması nedeniyle de sistem açısından tehlike arz etmektedir.

Batı, ıslah etme lütfunda bulunduğu sömürge halklarına, onlar aynı zamanda tarihsizlikle de malûl oldukları için, sınırsız bir zulme maruz kalmalarına aldırış etmeden kendisinin tarihini ve *gelişme* çizgisini görerek tarihin *asli* noktalarını işgal eden bu davranış kalıplarını ve örüntülerini aynen taklit etmek suretiyle kendisi gibi *müreffeh* yarınlara adım atacakları bir yolu açtığını düşünme eğilimindedir. Bu bakışa göre *gelişmenin* tek yolu Garphılaşmadan geçtiğinden her ne kadar bu süreç kan ve gözyaşı yüklü olsa da buna içlenmeden durumdan vazife çıkarmayı bilmek gerekmektedir. Dolayısıyla

“Afrika, tarihsel sömürgeciliğin getirdiği uygarlaştırıcı modernleşmeden fayda sağlamış bir bölge olarak, *olumlu açıdan*

bakıldığı sürece hoş görülebilir; ama Afrikalılar tarafından hâlâ imparatorluk mirasının ıstırabını çeken bir yer olarak görülüyorsa, o zaman Afrika'ya haddi bildirilmeli, beyaz adam gittikten sonra gerilemiş, esasen aşağı bir yer olarak gösterilmelidir." (Said, 2000: 55)

3. Kolonyalizm Sonrası ya da Hep Kolonyal Dönem

Kolonyalizm temel olarak kolonilerdeki işgücü ve doğal kaynakları sömürmeye dayalıysa da bu ekonomik etkinliklerle eş zamanlı olarak ortaya koyduğu kendine özgü baskı ve denetim mekanizmalarını da kurumsallaştırmıştır. Hâkim olduğu koloninin toplumsal yapısını icat ettiği yeni temsil biçimleri yoluyla kökten değiştirmiş, bu sayede kendisine yerli halktan işbirlikçiler yaratarak aslında tarihsel olarak -en azından etnik- hiçbir ihtilafı olmayan bu toplulukları birbirlerinin düşmanı haline getirerek yeniden kurmuştur. Örneğin Ruanda'da bulunan ve aslında aynı dil grubuna, aynı yaşam tarzına ve aynı sosyal formasyona sahip üç temel etnik grup olan Hutular, Tutsiler ve Twalar binlerce yıl birbirleriyle barış içinde yaşamış olsalar da, kolonyal tarihçiler ve antropologlar eliyle Ruanda toplumunun sosyal dokusunu ve kimlik oluşumunu radikal bir biçimde değiştiren kolonyalizm, daha açık renkli olan Tutsileri ayrıcalıklı ilan edip onlara kolonyal iktidardan ve ayrıcalıklardan yararlanma imkânı sunarak mezkur gruplar arasında derin yapay farklılıklar oluşmasına sebebiyet vermişlerdir. Bir diğer deyişle kolonyal devlet esnek sosyal kategorileri katı etnik kimlikler haline dönüştürmüş (Balta, 2003: 17) ve bunun sonucunda da Ruanda'da 1994'te resmi rakamlara göre 800.000 Tutsi'nin katledildiği dünyanın en büyük soykırımların biri olarak tarihe geçen ciddi bir insanlık dramıyla karşı karşıya kalınmıştır.

Avrupalı eril öznenin koloni toplumlarında yarattığı bu ağır tahribat nedeniyle, kolonyal yönetimlerin son bulması kolonyal pratiklerin sonu anlamına gelmemiş ve kolonyal yönetimler sonrası Afrika'da hepsi birer *mikro kolonyal yönetim* olan devletler kurulmuştur. Dolayısıyla bugün, Afrika'nın güya ırksal ve kültürel farklılıklar nedeniyle birbirlerini boğazlayan halklarının durumunu, Afrikalıların şiddetten başka hiçbir yolu bilmeyen fitratına bağlamaktansa Batılı kolonyal pratiklerin yerel toplumun geleneksel yapısında yarattığı ciddi tahribata yormak daha makul görünmektedir.

Şimdilerde Afrika 300 milyon insanın açlık sorunuyla baş etmeye çalıştığı, her beş saniyede, bir kişinin AIDS'e yakalandığı, her yıl -çoğu çocuk- bir milyon kişinin sıtma nedeniyle hayatını kaybettiği, her on doğum yapan kadından birinin yaşamına devam edemediği, genç nüfusun yarısının okula

gitme olanağının olmadığı, ortalama yaşam beklentisinin 48 yıl olduğu, dünyadaki çocuk ölümü vakalarının yarısının cereyan ettiği ve toplam nüfusun yarısının sağlıklı suya ulaşamadığı bir kıta durumundadır.

Saydığımız bu başlıca sorunların yanında kıtanın dünya ekonomisindeki payı %1,2 ve uluslararası sermaye kuruluşlarına da toplam borcu -2000'lerin başı itibarıyla- 325 milyar dolar seviyesindedir. Bütün bunlar silahlanmadan taviz vermediğinden dünya üzerindeki hafif silahların beşte biri olan 100 milyon silah Afrika'da dolaşımındadır ve savaş 100 milyon insanın gündelik gerçeği olduğu gibi 10 milyon kişi de kendi ülkesinde mülteci durumundadır (OXFAM, 2003: 26-39). Kıtanın bütün bu içler acısı göstergelerini muktedirlerin doymak bilmez, gözü dönmüş kâr hürsından ayrı düşünmek muhakkak ki mümkün olmasa da egemen güçler, ezici bir ağırlığını kendi yarattıkları yapısal sorunlara çözüm bulma gayretinden özenle kaçınarak kıtanın dört bir yanında, sözde sivil toplum aracılığıyla çeşitli yardım etkinlikleri de gerçekleştirmektedir. Yine de yanaltıcı bir genellemeye gitmemek için burada şunu vurgulamakta fayda vardır: Afrika'da yardım işlerini organize eden sivil toplum kuruluşlarını tümüyle sözde ve kifayetsiz addetmek gerekmesede bütün iyi niyetli çabalara karşın bu kuruluşların finansmanının da egemen güçler tarafından sağlandığı düşünüldüğünde onların yapabileceklerinin fazlasıyla bu muktedirlerin iki dudağı arasında olduğuna da dikkat çekmek elzemdir.

Misal çoğunlukla gıda yardımı biçiminde olan bu yardımlar, bugün itibarıyla muhtaç ülkelerin yerli gıda sanayisini çökertmiş durumdadır zira yardım yapan ülkelerin, yardım yaptığı ülkenin yerli üreticilerini devreye sokmak yerine kendi devasa tarım çiftliklerini nasiplendirecek bir yolu tercih etmesi bir yardım endüstrisinin oluşmasına yol açmış ve bu türden yardımlar uzun vadede açlık ve kıtlığın başlıca nedenlerinden birini teşkil eder hale gelmiştir (Balta, 2003: 23).

Afrika halen sahip olduğu doğal kaynaklarıyla modern dünyanın hammadde ihtiyacının tedarikçisi olarak iş görmesi nedeniyle -fazlasının dikkatle esirgendiği- "icap ettiği kadar" ilgi görmektedir ve esas itibarıyla bu kıta, muktedirler nezdinde, medeniyetin kendini çevirmesi için gerekli yeraltı ve üstü değerlere sahip olmasıyla koca bir metal ve enerji muntıkası olarak insansızlaştırılması daha da tercihe şayan bir kara parçası olarak telakki edilmektedir. Üzerinde yaşayanlar şimdilik, bu sebeple mazur görülmektedir ve onlara soyları tükenmesin diye, -tam bir vahşi doğa aşışının, doğal yaşamın bir milli park estetiğinde korunması için yapması gerektiği gibi- yardımlar tam da bu saiklerle yapılmaktadır.

Kendini bile sömürmekten aciz yoksul çevre ülkelerine kendi *engin yok etme yeteneğini* ve bu konudaki deneyimlerini aktaran şirketler aynı zamanda kısa yoldan teknolojik yıkımı ve kültürel yozlaşmayı da *hasımlarına* sunmakta ve bir bakıma -eğer psikolojik bir okuma yapmakta sakınca yoksa- kendi geçmişleri olarak gördükleri *ilkellerden intikam* almaktadır. Belirtmek gerekir ki buradaki şirket sözcüğü sıklıkla zikredilen sistem, kapitalizm gibi soyut bir göndergeye sahip değil; tam tersine bunlar gündelik hayatta fazlaca göz önünde olan ve örneğin televizyon reklamlarında barışı, sevgiyi, paylaşmayı, renklerin kardeşliğini, hatta türlerin kardeşliğini popüler birer simge olarak öne süren ve tüketen pek *saygın, kanlı canlı* uluslararası kartelleri işaret etmektedir.

Bütün bu tarihsel, toplumsal, siyasal ve iktisadi manzara üzerinden Afrika'daki *bağımsız* devletlerin bu manzaranın ortaya çıkmasındaki müspet ya da menfi rolü, sorunların çözümü ya da derinleştirilmesi noktasındaki payları ve kolonyal dönem sonrası siyasal sistemin ve kamu düzeninin inşa, sevk ve idaresindeki konvansiyonlarına göz atmak gerekmektedir.

4. Afrika'da Kamu Yönetimi

Afrika'da kamu yönetimi ve düzeni mefhumunun kimilerine gülünç bir oksimoron gibi görünmesinin nedeni, kolonyalizm sonrasında ulusal ve yerel ölçekli kurtuluş hareketleri sonrası *bağımsızlığını* kazanan kıta ülkelerinin neredeyse tamamında sömürge yönetiminin yerine gelen yerli yönetimlerin eskisine rahmet okutacak çapta totaliter siyasal yapılar yaratmasıdır. Erken davrananın yönetime el koyduğu bir kaos diyarı olarak da tanımlanan Afrika'da ulusal ve yerel kurtuluş hareketlerinin muhtemel ufkunu tüm Afrika'nın kurtuluşu ülküsüne dayandıran Kwame Nkrumah, Franz Fanon vb. gibi enternasyonalist fikir ve devlet adamlarının yanı sıra bunları kendi iktidarını konsolide etmenin vesilesi sayan Idi Amin, Mobutu Sese Seko vb. namılı diktatörler de kendine yer bulmuştur. Bu isimlerin peşi sıra yekten diktatör olarak tanımlanamasa da yerli yerince birer otokrat olarak nitelendirilebilecek Robert Mugabe, Cemal Abdunnâsır, Enver Sedat, Hüsnü Mübarek, Jomo Kenyatta, Muammer Kaddafi ve Ömer el-Beşir vb. gibi hemen hepsi asker kökenli devlet adamları kolonyal yönetim sonrasında ülkelerinin siyasal-toplumsal ikbalini tek başlarına ellerinde tutmuştur.

Bu bakımdan kolonyalizm sonrası Afrika siyasal arenasında askerlerin siyasal sistemin temel kurucu ögesi olmasının yarattığı sivil ve demokratik siyaset eksikliğinde, toplumsal meseleleri sosyolojik, iktisadi ve felsefi boyutlarından ziyade tek yönlü bir güvenlikçi paradigmada algılayan asker

yöneticilerin azımsanmayacak bir payı vardır. Bir başka deyişle Afrika'da kolonyalizm sonrası tesis edilen siyasal yapıların temel sorunu, kolonyalizmin olanı kaşındığı olmayanı bizzat kendi ürettiği bir durumda yeni yerli yönetimlerin sorunların kaynaklarına inmeden palyatif nitelikli ve çoğunlukla iç tehdit algısı üzerinden işleyen siyaset etme tarzının sorun çözmeye değil derinleştirmeye hizmet etmesidir.

Afrika kolonyalist istilaya uğramadan önce Batı dünyasında anlaşıldığı biçimiyle modern devlet gibi devasa bir yönetsel mekanizmaya yabancı olsa da geniş coğrafyalara hükmeden imparatorluk tipi siyasal yapılara sahip olagelmıştır. Kuzeydeki Antik Mısır medeniyeti dışarda bırakıldığında dönemin Habeşistan'ın da hayli büyük toprakları uhdesinde barındıran bir imparatorluktan bahsedilebilse de o bile oldukça az personel istihdamı nedeniyle Batı'daki muadillerine nazarla devletçik boyutundadır. Afrika kadim kültürünün toprak ve ürünleriyle tesis ettiği ihtiyacından fazlasını talep etmeyen tevekkül ilişkisi nedeniyle toplumsal ve ekonomik artığın sevk ve idaresinin temel kurumu olarak teşekküllü bir devlet aygıtı ortaya çıkmamış ve bu kadim kültür kolonyalizm sonrası devlet inşa süreçlerinde de etkili olmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra kolonyalizmin Latin Amerika'nın aksine Afrika'da tarihsel olarak görece daha yakın tarihli bir olgu olması nedeniyle Batılı kurumsallıklar burada yeteri çapta müesses nizam boyutuna bürünmemiş, daha çok yerel kültürel ve yönetsel kültürün üzerinde ancak yüzeysel etki gösterebilmiştir (Hyden, 2010: 70-72).

Bu bakımdan Afrika'daki modern devlet deneyimlerinin geleneksel yapıyla ilişkisini, gelenekseli modern kurumların dışında tutmaya azami gayret gösteren, bir tür Jakobenizme tekabül eden *güçlü modern tekçilik*, gelenekselin varlığını formel olarak tanımaya da fiilen işlerliğine müsamaha gösteren *düzenlenmemiş ikilik*, geleneksel kurum ve yasalara neredeyse yarı-özerk bir muhtariyet atfeden *düzenlenmiş zayıf ya da güçlü ikilik*, geleneksel kurum ya da yasalara ancak devletin nezareti ve gözetiminde izin veren ve bu yönüyle geleneksel otoriteye meşruiyetini ancak devlete intisap etmesi durumunda bahşeden *zayıf modern tekçilik* ve son olarak geleneksel kurum ya da yasaların devletin bütün kurumlarında cari olduğu *güçlü geleneksel tekçilik* olarak ifade edilebilecek beş temel başlık altında kavramsallaştırmak mümkündür (Hinz, 2008: 61-64).

Afrika'daki cari devlet yapılarının ardındaki kolonyal miraslardan ilki genellikle Fransız nüfuz bölgesinde hâkim olan fakat yer yer İngiliz ve diğer nüfuz bölgelerinde de müşahede edilebilen ve kolonyal gücün kendi kurumlarını tesis edip kendi yöneticileri eliyle hedef mazlum coğrafyanın

iktisadi zenginliklerini sömürmenin yanı sıra emperyal heveslerle mezkûr coğrafyayı sosyo-kültürel bakımdan da dönüştürme amacı güden doğrudan yönetim (*mise en valeur*) anlayışıdır. Buna mukabil esas itibarıyla İngiliz nüfuz bölgelerinde cari bir diğer kolonyal yönetim konvansiyonu da hedef coğrafyada hüküm süren yönetsel ve sosyo-ekonomik yapıya müdahale etmeden kaynak transferini yerli bir işbirlikçi eliyle sevk ve idare etme ilkesine dayanan dolaylı yönetim yaklaşımıdır (Authaler, Michels, 2014: 4-6).

Bu iki tarz, bağımsızlık sonrası Afrika devletlerinin inşasında birtakım izler bıraksa da bu süreçte en önemli rolü, eğitimlerinin neredeyse tamamını Batılı ülkelerde yapmış ve bağımsızlık süreci ve sonrasında ülkelerinin tahkimatında ön saflarda yer alan yerel seçkinler oynamıştır. Modernlik katarının kaçtığı endişesiyle koşar adım o katarı yetişmeye ayarlı müteyakkız bir *acilcilik*, ülkelerinin özgül durumlarıyla Batılı kurumlar arasında makul bir sentez arayışından ziyade tarihi hızlandırmaya yönelik radikal toplumsal dönüşüm projelerini daha tercih edilebilir kılmış ve makul sentezin yaratması muhtemel geniş kesimlerin katılımını önceleyen bir kamu bürokrasisi inşası ve kamu politikası icrasına ket vurmuştur. Yerel seçkinlerin geleneksel sosyo-kültürel yapının özsel manada Batılı terakkiye mâni olduğuna dair önyargıları, kolonyal dönemdeki sorunların daha da derinleşerek kronik hale gelmesine sebep olmuştur. Bu noktada demokratik bir düzene yaklaşık yirmi beş yıl önce geçiş yapmış olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, kıtanın diğer ülkelerine göre daha avantajlı başladığı modern devlet inşa serüvenine biraz daha tafsilatlı eğilmek, yukarıda bahis konusu edilen handikaplara karşın görece bir ilerleme kaydetmenin Afrika şartlarında bile olsa mümkün olduğunun işaretlerini vermesi bakımından öğreticidir.

5. Güney Afrika Cumhuriyeti: Siyasal, İktisadi, Kamusal Yapı ve Kurumlar

Yerli siyahi halkla on altıncı yüzyılda gelen sömürgeci Hollandalılardan neşet etmiş *Afrikaner*ler arasında yerli halkın ciddi bir siyasal, iktisadi ve toplumsal tecridini ön gören ayrımcılığı temel alan *Apartheid* rejimine, Nelson Mandela önderliğindeki Afrika Ulusal Konseyi tarafından son verilmiş ve ülke ilk defa demokratik bir seçim gerçekleştirmiştir. İki yıllık geçiş döneminin ardından 1996'da kabul edilen anayasayla beraber birinin mutlak üstünlüğüne dayalı toplumsal ve siyasal sistem yerini toplumun bütün kesimlerinin sayıları nispetinde ortak ve eşit paydaş olduğu bir siyasal arena bırakmıştır.

İrsal ayrımla katmerli bir sınıfsal sömürünün özgül bir bileşimini ifade eden *Apartheid* rejimine (Gharehaghaji, 1997: 77) yönelik uluslararası baskıların bertarafı maksadıyla 1983-1994 arasında yasalar nezdindeki dört ırkın temsili için Beyazlar, Renkliler ve Asyalıların müstakilen temsil edildiği ve nüfusun yüzde seksenini oluşturan siyahların yine bu haktan istifade edemediği üç meclisli bir siyasi yapı tesis edilmiş, buna karşın herhangi bir ihtilaf durumunda Beyazlar Meclisi yine son karar mercii olarak tayin edilmiştir. Bugün Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yasama başkenti Cape Town'da yerleşik 400 üyeden müteşekkil ve mensupları beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlenen Ulusal Meclis'in (*National Assembly*) yanı sıra yine temsilcileri beş yıllık periyotlarla seçilen 90 sandalyeli Eyaletler Ulusal Konseyi (*National Council of Provinces*) adlı bir başka meclisten oluşan iki kanatlı bir meclis yapısı vardır (South African Government). Kökleri Hollanda dönemi yönetimi dominyonlarına uzanan dokuz idari bölgeye ayrılmış olan Güney Afrika'da her bir bölge nüfus ve yüzölçümünden bağımsız bir biçimde eşit oranda onar üyeye temsil edilmektedir ve bunlardan altısı seçimle gelirken diğer dördü -biri ilin başbakanı olmak üzere- özel delegelerden ibaret olduğu gibi bu grubun başında da mezkûr bölgenin başbakanı bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Burada herhangi bir parametreden bağımsız eşit temsil nosyonu genellikle büyük toprak sahibi ayrıcalıklı beyaz sınıfın eski imtiyazlarını *apartheid* sonrasında da sürdürmek istemesinin idari konvansiyonu olarak düşünülebilir zira demokratik seçimlerde nüfusun yüzde seksenini oluşturan siyahlara karşı merkezi iktidarı sevk ve idare şansı kalmayan bu ayrıcalıklı toplumsal kesim en azından Eyalet Ulusal Konseyinde bu yolla sayılarının üzerinde bir temsil olanağına kavuşmuştur. Eyaletlerin eğitimden, sağlığa, kolluk kuvvetinden kültür ve eğlenceye, bayındırlıktan bölgesel kalkınmaya, ticari ve endüstriyel faaliyetlerin düzenlenmesinden geleneksel otoritenin içerilmesine kadar hayli genişletilmiş bir iç yetki alanı olduğu ve merkezi bütçede de eşit derece paydaş olduğu (Güven, 1995: 99) düşünüldüğünde bu fazladan temsiliyetin önemi daha da aşikâr hale gelecektir.

1995 itibariyle meclisten bağımsız onu denetleme ve edindiği malumatı kamuoyuyla paylaşma sorumluluğunu haiz bir tür ombudsmanlık kurumunun yürürlükte olduğu Güney Afrika, çok partili bir siyasi rejime ilaveten aynı kişinin en fazla iki sefer beş yıllığına seçilebildiği ve başkanın aynı zamanda bizzat hükümetin de başı olarak görevini ifa ettiği bir

başkanlık sistemine sahiptir. Bağımsızlık öncesinde İngiliz Kraliyetine bağlı bir genel vali tarafından yönetilen ve ilkin 1961'deki bağımsızlık sonrası kurulan Cumhuriyetle beraber ihdas edilen devlet başkanlığı mevkiine karşın 1994'te Apartheid rejimi sona erene kadar demokratik bir seçime sahne olmayan Güney Afrika'da, bu rejimin sona erişinin akabindeki seçimlerden o güne kadar yaklaşık otuz yıl yasadışı ilan edilmiş Nelson Mandela önderliğindeki Afrika Ulusa Konseyi büyük bir zaferle ayrılmıştır.

Apartheid döneminin sonlandırılması için yapılan uluslararası baskılardan kaynaklı iktisadi, kültürel ve sosyal nitelikli ciddi ambargolar ve bunların bir parçası olarak uluslararası sermayenin yatırımlarını durdurması ve olası yatırım girişimlerine de taammüden taş koymasının tetiklediği iktisadi kriz dönemin hükümetinde içe kapanmacı bir teyakkuz hali yaratsa da kamu sektöründe maaşların dondurulması, yatırımların ciddi boyutta azaltılması ve kamu sektöründe özelleştirme odaklı bir daralmayı hedefleyen deregülasyon politikalarını gündeme getirmiş ve Apartheid sonrasında bile bu deregülatif önlemler aynıyla vaki biçimde devam etmiştir.

1996 sonrasında anayasal bir statüye kavuşturulan idari sistemde tepede devlet başkanı, altında ona bağlı ve onun liderliğinde ihdas edilmiş bir hükümet ve onun da altında bu hükümetin uhdesinde bulunan idari müesseselerden müteşekkil bir idari düzene sahip Güney Afrika'da dokuz eyalette o ilin başkanı ve ona bağlı yürütme kurulunu ihtiva eden kamu düzeni idari yapının temelini oluşturmaktadır. Resmi olarak öyle adlandırılmasa da fiili olarak federal olarak nitelendirilebilecek Güney Afrika'da, bu dokuz eyalette toplam sekiz adet büyükşehir belediyesine ilaveten 44 ilçe belediyesi ve onları oluşturan 226 tane yerel belediye vardır (Örmeci, 2015).

Gelişmekte olan devlet olarak Güney Afrika'da müdahaleci biçimde gelişen kamu politikaları ilki, Apartheid rejiminin yarattığı sosyal, ekonomik ve siyasal zorlukları ortadan kaldırmak, ikincisi ANC'nin sosyalizan yöneliminin de bir sonucu olarak piyasadaki kadınlar, siyahlar aleyhine cari eşitsizlikleri güçlü devlet müdahalesiyle azaltmak olmak üzere iki temel dert üzerinden yürütülmüştür. Afrika'nın genelinde bilhassa 60 sonrası kurulan bağımsız devletlerin sömürgecilik geçmişi nedeniyle Weberyen manada teşekküllü bir bürokrasi yok denecek kadar az olsa bile Güney Afrika'da bürokrasisi tipik bir gelişmekte olan ülke hususiyetleri gösterecek kadar müessestir. Bu nedenle devletin inşasını öncelikli amaç edinmiş, kamu ve piyasanın güçlü devlet müdahalesiyle oluşturulmasının hem gerekli hem de faydalı olduğuna kani bir bürokratik aygıtı sahip Güney Afrika'da devletin ekonomi politikası National Industry Policy Framework adlı bir çerçeve

metin üzerinden yürütülmektedir. Güney Afrika'da kamu politikalarının öncelikli hedefi, nüfusun geniş kesimlerinin muazzam yoksulluk ve eşitsizlik şartlarında yaşadığı gerçeğinden hareketle dengeli bir ekonomik büyüme ve insani gelişme odaklıdır. Güney Afrika nispeten daha iyi durumda olsa bile kıtanın genelinde bütün bu çabalara rağmen halen yetersiz ekonomik gelişme gösteren Sahra-altı ülkeleri, 90'larda IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar eliyle devlet müdahalesini şeytanlaştıran piyasa yönelimli yapısal uyum programlarına zorlanmış ve durumları daha da kötüye gitmiştir. Yine de yapısal uyum programları bazı ülkelerde, ülkelerin iç siyasal yapılarında serbest piyasa rejiminin gerektirdiği kadar görece bir demokratikleşmeyi de beraberinde getirmiştir (Mabasa, 2014: 5-8).

Altmışlarda İngilizlerden bağımsızlığın kazanılması sonrası siyahların ülke içi ırkçı tecride karşı verdiği muazzam mücadeleyi 1996'da yürürlüğe giren ultra demokratik bir anayasayla taçlandırmaları, o güne kadar imtiyazlı beyaz azınlığın kamu politikalarını kategorik eşitsizliğin derinleştirilmesi yönünde sevk ve idare etmesinin tahripkar etkilerini (Tilly, 2014: 204) ortadan kaldırmamışsa da Güney Afrika'nın geniş yığınlarının selameti bu kısır döngüyü kırarak hayat hamlesini yapabilme iradesinde saklıdır.

6. Afrika Nasıl Kurtulur?

Buraya kadar yaptığımız şekilde, erken dönem kolonyal pratikler ve onlardan güç alan somut birtakım faaliyetlerin dökümünü yapmak kolonyal dönemin hem sömürgeci hem de sömürülen halklar nezdinde yarattığı sosyo-politik ve felsefi farklılaşmaları anlamak bakımından gereklidir, çünkü kolonyalizm sonrasının güncel politik gelişmeleriyle de paralel bir biçimde, özellikle Batı akademisinde güç kazanan birtakım paradigmalardan tam da bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, Batının, barbar ötekini hem kendini hem de onu kurmada ve kolonizasyonun yanı sıra dünya-tarihsel hegemonyasını tedricen genişletmesinde büyük katkıları olan akademik mesaisinin açmazlarını ortaya koymak amacındaki bu çalışmaların, zamanla, karşınının muktedirliğine vakıf olmuş böylelikle "bir savlar enflasyonuna ve gem vurulmamış genişlikte bir faaliyet alanına sahip kültürel eleştirinin, sonunda eleştirel enerjisini harcayarak nasıl eleştirel olmayan ve kendi getirdiği yeniliğin narsisçe kutlanmasından ibaret bir şeye" dönüştüğünü de vurgulamadan geçmemek gerekmektedir (Dirlik, 2008: 6).

Postkolonyal çalışmaların aşırı kültüralist yerel kültür ve pratiklerin her ne pahasına olursa olsun ihyasını kutsayan tavrı, kapitalizmin özellikle II. Dünya savaşı sonrası ulaştığı evreyle de paralellik arz etmektedir, çünkü

yetmiş iki milleti pazara dahil etmek ve sermayenin önündeki *ideolojik engelleri* kaldırmak dürtüsü, ister istemez postkolonyal çalışmaların daha rahatlıkla ve hatta sistemin teşvikiyle icra edilmesini kolaylaştırmıştır. İcracılarının niyetlerinden bağımsız olarak düşünülse bile söz konusu çalışmaların kapitalist gelişmenin şu evresinde muteber olmasının da tesadüf olmadığını belirtmekte fayda vardır.

Öte yandan kültürler ve onlara mensup olanlar arasındaki ilişkinin birbirine tamı tamına bitişik, tam anlamıyla eşzamanlı ve bütünüyle karşılıklı olduğu ön varsayımından vazgeçilmesi ve kültürlerin, siyasal sistemler arasındaki geçirgen ve genelde savunma amaçlı sınırlar olarak ele alınarak, ötekilerin ontolojik anlamda verili şeyler değil de tarihsel olarak kurulmuş şeyler biçiminde telakki edilmesi durumunda, hakim kültür de dahil olmak üzere kültürlerle sıklıkla atfedilen dışlayıcı önyargıları aşındırmak mümkün olacaktır. Kültürler, işte o zaman, hepsi de mensuplarının esasını oluşturan, küresel tarih içinde ortaya çıkan denetim ya da terk, hatırlama ve unutmama, zor kullanma ya da bağımlılık mntıkları olarak temsil edilebileceklerdir (Said, 2000: 67). Bir başka deyişle kimlik mefhumu anlamı sürekli erteleyen ve aslında temsili mümkün kılan fark düşüncesi üzerinden ele alınırsa, nihai kapanıma direnen, sürekli bir akışın geçici sabitlenişini ifade eden ve bu sabitlenişten her daim artakalan fazlaya, “ek”e dikkat kesilen bir kimlik yaklaşımına ulaşılabilir (Hall, 1998: 182-183).

Avrupa ve dünya kamuoyu, Afrika’daki savaşlar ve *vahşet* görüntülerini her daim, ekonomik geriliğe ve “kimliklerin geri kalmışlığına bağlayarak”, oranın kendinden geri bir zamanı yaşadığını vurgulamıştır. “Bu bakış açısı daha ilk adımda, birilerinin refahının başka bir yerde yarattığı eş zamanlı şiddeti sorgulamamıza engel olduğu ölçüde emperyal mantığın ve şiddetin ayrılmaz bir parçasını oluştur[muş]” ve dolayısıyla bu bakış da bize “dünyanın bir coğrafyasında yaşanan huzurla diğer coğrafyalarında yaşanan vahşetin ilişkisini ve eş zamanlılığını” unutturmıştır (Balta, 2003: 15-16).

Sonuç

Netice itibarıyla Frantz Fanon ve Aime Cesaire’in mücadelenin en hararetli dönemlerinde bile dile getirmekten geri durmadıkları, Afrikalıların kendi taraflarından yerleşik kimlikle ilgili sabit fikirleri ve kültürel açıdan geçerli kabul edilen tanımları terk etmeleri ve sömürge halkı olarak yaşadıkları kaderin farklı olabilmesi için, önce onların farklı olmaları, aşikâr bir zorunluluk gibi görünen milliyetçiliğin aynı zamanda düşman da olması gerektiği (Balta, 2003: 15-16) yönündeki kavrayışları çok önemlidir. Bir diğer

yandan Afrikalılar kısa vadeli yerel iyileştirmeleri orta vadeli değer ve yapı dönüşümleriyle eklemlenecek ve bunların birbirini beslediği bir yol haritasını, eylem gündemini oluşturabilirlerse hem kendilerini hem de dünyanın geri kalanını ihya edecek bir ufkun mucidi olacaklardır (Wallerstein, 1998: 71). Ayrıca *Apartheid*, kölecilik ve sömürgecilik gibi emperyalist pratiklerin bir daha hiç gelmemecesine bertarafı, bu pratikleri mümkün kılan modernitenin tümleştirici zihniyetini yeniden üretmeyecek bir mücadeleyle mümkün olabilecektir (Norval, 1995: 172). Aksi takdirde Afrika, madun ulusçuluğunun “çokluğu yabancı tahakkümünden kurtarmayı amaçlarken ülke içinde aynı ölçüde şiddetli tahakküm yapıları kurmakla sonuçlanan” kronik çıkmazından öte bir kendilik inşasına girişemeyecek gibi görünmektedir (Hardt, Negri, 2001: 152).

Nihayet temel mesele şu sorular üzerinde düşünlenmektedir: Afrika yardım için uzanan *beyaz* elimizle kafeslerine yiyecek atıp Batılı vicdanlarımızı rahatlattığımız bir milyar nüfuslu *dev bir hayvanat bahçesi* midir; yoksa bizimle aynı zamanı ve aynı dünyayı farklı bir kültürel ve teknik formla yaşayan -yaşamaya çalışan-, bugünkü gibi topyekûn bir gaspı da sadece bizim modern uygarlığımızın teknik yapısını devam ettirebilmemiz için gerekli maden ve enerji kaynaklarını kullanmaya tenezzül etmemesi -yoksa böyle bir yoksunluğu değerlendirmeye takat bulamaması mı?- yüzünden hak eden, başka bir hayat yaşayabilecek eşdeğerimiz midir?

Sonuç olarak Afrika, her ne kadar kolonyalizmin kahredici etkilerinin yarattığı muazzam bir tahribatla malul olsa da Batı tipi bir çatışmacı toplumsal-siyasal gelenekten ziyade köklerindeki oydaşma, müzakere, ortak karar alma ve yaşamı müşterek sevk ve idare etmeye dayalı kadim kültürü nedeniyle son yıllarda fazlasıyla dillendirilen Batı-dışı bir kamu yönetimi anlayışı tesis etmeye fazlasıyla namzettir. Bir diğer deyişle Afrika'nın temel toplumsal yaşam formu “kabile, koalisyonların işlevsel olduğu bir yolla, kararlarını tartışarak alır; böyle bir demokratik işleyiş, halkın orijinal kurumlarının merkezindedir” (Lijphart, 2016: 359).

Kaynakça / Reference

- Authaler, C., Michels, S. (2014) Post-war Colonial Administration (Africa). U. Daniel ext., 1914-1918 *Online International Encyclopedia of the First World War*. Issued by Freie Universität. Berlin. Erişim Tarihi: 24.04.2018 (1-12).
- Balta, E. (2003). Afrika'daki Savaşlara Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Birikim* 175/176. 15-25.
- Ching, G., Low, L. (1996). Onun Öyküleri mi? Emperyalizm Hikayeleri ve İmgeleri. G. Bowman vd., *Yitik Ülke Masalları*. (131-166). Çev: T. Yöney. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Dirlik, A. (2008). *Postkolonyal Aura*. Çev: G. Doğduaslan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Fanon, F. (1985). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev: B. Doktor. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi*. Çev: M. Cedden. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gharehaghaji, A. V. (1997). *Afrika*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Güven, G. (1995). *Ortaklaşmacı Demokrasi ve Güney Afrika Cumhuriyeti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Hall, S. (1998). Kültürel Kimlik ve Diaspora. J. Rutherford vd., *Kimlik Topluluk/ Kültür /Farklılık*. (173-192). Çev: İ. Sağlamer. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hardt, M., Negri, A. (2001). *İmparatorluk*. Çev: A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hinz, M. O. (2008). Traditional Governance and African Customary Law: Comparative Observations from a Namibian Perspective. N. Horn, A. Bösl (Eds.), *Human Rights and the Rule of Law in Namibia*. (59-87). Windhoek: MacMillan Education.
- Hyden, G. (2010). Where Administrative Traditions and Alien: Implications for Reform in Africa. M. Painter, B.G. Peters (Eds.), *Tradition and Public Administration*. (69-83). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lijphart, A. (2016). *Demokrasi Modelleri*. Çev: G. Ayas, U. U. Bulsun. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. Çev: M. Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mabasa, K. (2014). Building a Bureaucracy for the South African Developmental State: An Institutional-Policy Analysis of the Post-Apartheid Political Economy. MA Thesis by Sup. M. Qobo in Department of Political Sciences, Faculty of Humanities. South Africa: University of Pretoria.

- Norval, A. J. (1995). Toplumsal Belirsizlik ve Apartheid'in Krizi. E. Laclau (Der.), *Siyasal Kimliklerin Oluşumu*. (149-172). Çev: A. Fethi. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- OXFAM. (2003). Afrika Kavşakta: Hizmet Götürme Zamanı. Çev: İ. Uğur. *Birikim* 175/176. 26-39.
- Örmeci, O. (2015). Siyasal Sistemler: Güney Afrika Cumhuriyeti. <http://politikaakademisi.org/2015/02/01/siyasal-sistemler-guney-afrika-cumhuriyeti/>. Erişim Tarihi: 25.04.2018.
- Said, E. W. (2000). *Kış Ruhü*. Çev: T. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Stillwaggon, E. (2003). Afrika'da AIDS ve Yoksulluk. Çev: İ. Akça. *Birikim* 175/176. 132-138.
- South African Government. (2018). Structure and Functions of the South African Government. <https://www.gov.za/node/537988>. Erişim Tarihi: 25.04.2018.
- Süreya, C. (2005). *Sevda Sözleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TC. Dışişleri Bakanlığı. (2018). Güney Afrika'nın Siyasi Görünümü. <http://www.mfa.gov.tr/guney-afrika-siyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 24.04.2018.
- Tilly, C. (2014). *Demokrasi*. Çev: E. Arıcan. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Wallerstein, I. (1998). *Liberalizmden Sonra*. Çev: E. Öz. İstanbul: Metis Yayınları.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1851/1874

**Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Büyümenin, Enerji ve Dış
Ticaret Dinamikleri**

Energy and Foreign Trade Dynamics of Growth in the Sample of
Turkey and Azerbaijan

Güller ŞAHİN

**Dr., Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Dr., Kutahya University of Health Sciences
drgullersahin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5987-359X>**

Ali KONAK

**Dr. Öğr. Üyesi, K.B.Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Asst. Prof., K.B.U, Faculty of Economics and Administrative Sciences
alikonak@karabuk.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1804-8339>**

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 15.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 01.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 23.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: ŞAHİN, G, KONAK, A. (2019). Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1851-1874. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/578450>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri

Öz

Enerji, ülkelerin büyüme ve kalkınma aşamalarında başat rol oynayan üretim faktörlerinden birisidir. Ancak, ülkelerin tamamı üretim sürecinde gerekli olan enerji kaynakları açısından zengin değildir. Bu durum, ülkelerin başta petrol ve doğal gaz olmak üzere pek çok enerji kaynağının temini açısından diğer ülkelere bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, bu bağımlılık enerji ithal edilen diğer ülkelere önemli bir sermaye transferi anlamına gelmektedir. Böylece üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirlerin önemli bir kısmı enerji ithal edilen ülkelere aktarılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 1995-2016 dönem aralığı içerisinde Türkiye ve Azerbaycan örneğinde, enerji ithalatı ve ihracatı ile dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Amaç doğrultusunda GSMH, ihracat, ithalat, enerji ithali ve ihracı değişkenleri arasındaki ilişki eşbütünlüğe, Vektör Hata Düzeltme Modeli ve nedensellik metodolojileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Çözümleme bulguları, her iki ülke için değişkenler arasında uzun ve kısa dönemli etkileşimlerin varlığını, ayrıca tek ve/veya çift yönlü nedensellik ilişkilerini göstermiştir. Temel sonuçlar, tüm değişkenlerin birlikte hareket ettiğinin; Türkiye ekonomisinde büyüme dinamiğinin daha çok ihracata, Azerbaycan ekonomisinde ise ithalata dayalı olarak gerçekleştiğinin bilgilerini vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyümenin Enerji ve Ticaret Dinamikleri, Johansen Eşbütünlüğe, Vektör Hata Düzeltme Modeli, Granger Nedensellik, Azerbaycan, Türkiye.

Energy and Foreign Trade Dynamics of Growth in the Sample of Turkey and Azerbaijan

Abstract

Energy is one of the production factors playing a major role in the growing and developing stages of countries. However, not all countries are rich in energy resources required in the production process. This situation causes countries to become dependent on other countries in terms of the supply of many energy resources, primarily oil and natural gas. Therefore, this dependence leads to the transfer of a significant amount of capital to other countries from which energy is imported. Thus, a significant portion of the revenues generated as a result of production activities is transferred to the countries from which energy is imported.

The purpose of the study is to examine the impact of energy import and export and foreign trade on growth in the sample of Turkey and Azerbaijan in the period between 1995-2016. For that purpose, the relationship between the variables of GNP, export, import, energy import and export was estimated using cointegration, Vector Error Correction Model and causality methodologies. Analysis findings showed the existence of long and short term interactions between the variables for both countries, as well as one and/or two-way causality relationships. The main results showed that all the variables were moving together and the growth dynamic in the Turkish economy was based on exports, whereas the growth dynamic in the Azerbaijani economy was based on imports.

Keywords: Energy and Trade Dynamics of Growth, Johansen Cointegration, Vector Error Correction Model, Granger Causality, Azerbaijan, Turkey.

Giriş

Günümüzde özellikle teknolojideki gelişmeler, üretim sürecinde enerji ihtiyacının önemli oranda artış göstermesine neden olmuştur. Enerjinin üretim sürecinde girdi olarak kullanılmasının yanı sıra ısınma, ulaşım, aydınlatma gibi çeşitli nedenlerle de enerji tüketimi enerjiye olan talebi artırmıştır. Dolayısıyla enerji kaynaklarına sahip olamayan ya da kısıtlı oranlarda sahip olan ülkeler enerji talebinden olumsuz etkilenmiş, enerji temini açısından enerji kaynaklarına sahip olan ülkelere bağımlı hale gelmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye, enerji kaynaklarının sınırlılığı nedeniyle diğer ülkelere enerji açısından bağımlı grupta yer alan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin enerji kaynaklarının sınırlılığı yanında nüfus artış hızının yüksekliği ve genç nüfusun fazlalığı da enerji ihtiyacının, dolayısıyla enerji bağımlılığının artmasına neden olan diğer faktörleri oluşturmaktadır. Türkiye açısından söz konusu olan bu durum, Azerbaycan açısından ise tersi bir durumu ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye enerji ithal eden bir ülke iken, Azerbaycan enerji ihracatçısı olan bir ülke konumundadır.

Bu çalışmanın amacı, 1995-2016 dönem aralığı içerisinde Türkiye ve Azerbaycan örnekleminde, enerji ithalatı ve ihracatı ile dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Amaç kapsamında çalışma beş kısımda görüntülenmiştir. Giriş bölümünün ardılı, birinci kısımda Azerbaycan ekonomisinin yapısı ve dış ticaret profili; ikinci kısımda Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ticaret ilişkileri; üçüncü kısımda literatür incelemesi açıklanmıştır. Çalışma, ampirik analiz ve sonuç kısımları ile tamamlanmıştır.

1. Azerbaycan Ekonomisinin Yapısı ve Dış Ticaret Profili

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, petrol ve doğal gaz kaynakları sayesinde ekonomik gelişmesini sağlamış, Dağlık Karabağ sorununa rağmen bölgede zenginleşen bir ülke görüntüsü çizmiştir (Üzümcü, 2015: 107). Aynı zamanda, önemli ticaret yollarının üzerinde yer alan bir ülke konumunda olmuştur. Kuzeyinde Rusya, kuzeybatısında Gürcistan, güneyinde İran, batısında Ermenistan ve Türkiye, doğusunda ise Hazar Denizi'ne komşu olan bir ülkedir. Bu konumu, ticari açıdan Azerbaycan'a büyük avantajlar sağlamaktadır. Sadece konumu değil aynı zamanda sahip olduğu doğal kaynaklar da ülkenin önemini artırmaktadır. Azerbaycan ekonomisi, devletin piyasalarda halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğu, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan bir yapıya sahiptir (DEİK, 2013: 13). Yeraltı kaynakları açısından zengin olan ülkede sınırlı miktarlarda kurşun, çinko, bakır, gümüş, demir ve mermer gibi madenler bulunmaktadır. Ülkenin en önemli doğal zenginliklerini ise, petrol ve doğal gaz meydana getirmektedir. Petrol, Şirvan bölgesinde, Gence yakınlarında, Kür nehri kıyılarında, Hazar Denizi'ne uzanan Abşeron yarımadasında ve Hazar Denizi'nde bulunmaktadır. Bu bölgeler içerisinde ise petrolün en büyük kısmı Hazar Denizi'nden temin edilmektedir. Ticari açıdan büyük gelirler elde edilmesine imkân sağlayan ve hem ülke hem de

bölge ekonomisinin performansında önemli bir rol oynayan petrol, günümüzde Azerbaycan'ın gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır (Süleymanov ve Hasanov, 2013: 75). Dolayısıyla, ülke enerji rezervleri ve ihracatı açısından zengin ülkeler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, hem tüketim hem de üretim aşamasında petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarına çok büyük miktarlarda ihtiyaç duyan Türkiye için Azerbaycan ile kurulacak ticari ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Geçmişten günümüze uzanan tarihsel süreçte Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler, her zaman sıcak ve güçlü tutulmuş, geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye, Azerbaycan'ın siyasi açıdan bağımsızlığını sürdürebilmesi, ticari açıdan da sahip olduğu doğal kaynakları etkin bir şekilde değerlendirebilmesi için Azerbaycan'a sürekli olarak destek vermektedir (DEİK, 2013: 13).

Ülkenin ekonomik açıdan en önemli zenginliği olan petrol ve doğal gaz yatakları, ekonomik büyümenin temelini oluşturmaktadır. Nitekim ülke ihracatının %90'ı söz konusu kaynaklarla karşılanmaktadır (Çaça, 2011: 2). Azerbaycan'a son 15 yılda 100 milyar dolardan fazla yabancı sermaye yatırımları yapılmıştır (Kalaycı, 2013: 41-43). Enerji kaynaklarına yönelik yapılan yabancı sermaye yatırımları, ekonomide istikrarlı bir gelişme sürecinin yaşanmasında önemli bir rol oynamıştır (Süleymanov ve Hasanov, 2013: 83). Bununla birlikte, dünya konjonktüründeki gelişimsel çizgilere bağlı olarak petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki yükselişler de bu enerji kaynaklarına sahip olan Azerbaycan'ın önemli gelirler elde etmesine katkı sağlamıştır. Petrol üretiminin devlet kontrolünde gerçekleştirilmesi nedeniyle, ekonomideki kamu sektörünün payı oldukça yüksektir. Petrol gelirleri doğrudan veya 'Azerbaycan Devlet Petrol Fonu' aracılığıyla devlete aktarılmakta ve burada biriken fonlar, devlet tarafından kamu çalışanlarının maaş ödemeleri, savunma harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve kamu yatırım projeleri için kullanılmaktadır (DEİK, 2013: 13). Devlet, bu fonlar sayesinde hem sosyal hem de ekonomik açıdan büyük kazanımlar elde etmiştir. Ekonomik yapının daha iyi anlaşılabilmesi için 2000-2017 zaman aralığındaki sürece yönelik seçilmiş bazı makroekonomik göstergeler Tablo 1 içerisinde aktarılmıştır.

Tablo 1 Azerbaycan Ekonomisine Ait Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler: 2000-2017

Yıllar	GSYH (Milyon \$)	Büyüme (%)	Enflasyon % (Yıllık Ortalama)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)
2000	5.27	11.1	1.8	2.11	2.02	95	-167
2001	5.70	9.9	1.5	2.36	2.12	238	-51

Türkiye ve Azerbaycan Örnekleminde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri
(Energy and Foreign Trade Dynamics of Growth in the Sample of Turkey and Azerbaijan)

2002	6.23	10.6	2.8	2.655	3.10	-454	-768
2003	7.27	11.2	2.2	3.038	4.75	-1.31	-2.02
2004	8.68	10.2	6.7	4.123	6.20	-2.07	-2.58
2005	13.24	26.4	9.7	8.139	6.81	1.32	167
2006	20.98	34.5	8.3	13.71	7.89	5.82	3.70
2007	33.05	25.0	16.7	22.35	9.26	13.09	9.01
2008	48.85	10.8	20.8	31.88	11.22	20.66	16.45
2009	44.29	9.4	1.5	22.75	9.78	12.97	10.17
2010	52.90	4.9	5.7	28.23	10.23	17.99	15.04
2011	65.95	0.1	7.9	37.03	15.70	21.33	17.14
2012	69.68	2.2	1.1	36.68	17.39	19.29	14.97
2013	74.16	5.8	2.4	35.91	19.49	16.42	12.23
2014	75.24	2.0	1.4	32.55	19.71	12.83	10.20
2015	53.07	1.1	4.0	20.03	18.44	1.584	-222
2016	37.86	-3.1	12.4	17.57	16.52	1.05	-1.36
2017	40.74	0.1	12.9	19.84	17.10	2.73	1.68

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri,

<https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>,
(08.10.2018).

Tablo 1 incelendiğinde; ülke ekonomisinde 2000 yılı itibariyle olumlu yönde bazı gelişmelerin yaşandığı, ekonomik büyümenin hız kazandığı, özellikle 2005-2008 yılları arasında GSYH’de gerçekleşen ortalama %25.1 büyüme oranı dikkati çekmektedir. Bu yüksek büyüme oranı, hem ihracat miktarında hem de birim fiyatında artışların söz konusu olduğu enerji sektöründen kaynaklanmaktadır. Sektörde yer alan özellikle ham petrol ve doğal gazın üretim miktarındaki artışlar, söz konusu ürünlerin fiyatlarındaki artışlarla birleşince, ülkeye önemli miktarlarda sermaye girişleri yapılmış bu durum ise ekonominin büyümesinde etkili olmuştur. 2009 ve 2010 yıllarında ise, hem ham petrol hem de doğal gazın üretilen miktarında artışlar olmasına karşın büyümenin daha önceki 4 yıla kıyasla önemli oranda yavaşladığı görülmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında 2008 yılında yaşanan küresel krizin piyasalara olan olumsuz etkisi ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki düşüş etkili olmuştur. Petrol fiyatları, 2008 yılının başında varil başına 147 \$ seviyesinden 2008 yılı sonunda varil başına 33 \$ seviyelerine kadar gerilemiştir. Bu durum, doğal olarak üretim hacminde artışlar olsa da büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Ayrıca, bu dönemde ekonomik yapı ve büyüme oranları, Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan gerginlikten de olumsuz yönde etkilenmiştir (DEİK, 2013: 14-15). Kısacası, 2008 krizi nedeniyle 2009 yılında petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki düşüş yanında Rusya ile Gürcistan arasındaki gerginlik, ülkenin ihracattan elde ettiği gelirlerin azalmasına ve yüksek büyüme oranı hızının yavaşlamasına neden olmuştur.

Azerbaycan’ın ihracat ve ithalat parametreleri değerlendirildiğinde; 2005 yılı öncesinde ihracat gelirlerinin ve ithalat harcamalarının sınırlı seviyelerde

gerçekleştiği, ihracat gelirlerinin ancak ithalat harcamalarını karşılamaya yetecek düzeyde olduğu, hatta 2003 yılında ithalat harcamalarının ihracat gelirlerini aştığı görülmektedir. Ancak, Hazar havzasında yer alan enerji kaynaklarından aktif bir şekilde yararlanılmasına yönelik olarak yapılan uluslararası anlaşmalara ve yatırımlara bağlı olarak, hem ülkedeki petrol üretimi hem de gerçekleştirilen üretimin ihraç edilmesi ile ülkenin ihracat gelirleri artmıştır. İhracat kaynaklı gelirlerde gözlemlenen bu artış, ağırlıklı olarak ham petrolün ve doğal gazın ihraç miktarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Bu süreçte dünya pazarlarındaki petrol fiyatlarının yükselmesine bağlı olarak, ham petrolün birim fiyatı da artmıştır. Dolayısıyla, petrolün üretim ve ihraç miktarının artması, ayrıca ham petrol fiyatlarındaki artışlar ağırlıklı olarak ham petrol ve doğal gaz ihraç eden ülkenin ihracattan elde ettiği gelirlerini önemli oranda yükseltmiştir. 2000 yılında %84, 2001 yılında %91.23, 2002 yılında %81.23 ve 2004 yılında %82 olan petrol gelirlerinin ihracat içindeki payı 2005 yılında da artmaya devam etmiştir. 2006 yılı sonlarına doğru Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattından ihracata başlanması ile 2011 yılında %90'ın üzerine çıkmıştır (Aras ve Süleymanov, 2012: 228-229). Günümüzde de petrolün özellikle de ham petrolün Azerbaycan'ın ihracatı içerisindeki ağırlığı devam etmektedir. Bu durum, beraberinde bir takım riskleri de getirmektedir. Özellikle, ihracat gelirlerinin önemli oranda petrol ve doğal gazdan elde edilmesi, ülke ekonomisini dünya piyasasındaki enerji taleplerine ve dolayısıyla enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı son derece kırılgan bir hale getirmiştir. Bunun en güzel örneğini ise, 2008 yılındaki küresel kriz göstermiştir. 2008 yılında ihraç gelirlerinin %90'ını ham petrol ve doğal gazdan elde eden ülke, kriz nedeniyle petrol fiyatlarındaki azalışlara bağlı olarak ihracat gelirlerinde önemli azalışlarla karşılaşmış, petrol fiyatlarındaki azalıştan kaynaklanan gelir kaybını en aza indirebilmek için ham petrol ve petrol ürünleri ihracatını artırmıştır.

Azerbaycan'ın 2017 yılında en fazla ihracat yaptığı ilk üç ülke sırasıyla İtalya, Türkiye ve İsrail olmuştur. Tablo 2 ele alındığında, 2017 yılında Azerbaycan'ın İtalya'ya gerçekleştirdiği ihracattan elde ettiği ihracat geliri, toplam ihracat gelirlerinin %22.02'sini; Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracattan elde ettiği ihracat geliri, toplam ihracat gelirlerinin %9.22'sini ve İsrail'e gerçekleştirdiği ihracattan elde ettiği ihracat geliri ise toplam ihracat gelirlerinin %8.82'sini oluşturduğu görülmektedir. 2017 yılında Azerbaycan toplam ihracatının yaklaşık %40'lık kısmını bu üç ülkeye yapmıştır.

2017 yılı ithalat verileri, ithalatın en fazla Rusya, Türkiye ve Çin ülkeleri ile yapıldığının bilgisini vermektedir. Toplam ithalat harcamalarının %42.6'lık kısmı bu ülkelerden gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'ın ihracatı ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz dayalı olmasına karşın, ithalatı ihracata kıyasla daha fazla çeşitlilik göstermektedir ve ağırlıklı olarak da tarımsal ürünlere dayalıdır. Petrol anlaşmaları kapsamında ülkeye getirilen ve petrol üretimi sürecinde kullanılan teknolojik ağırlıklı ürünler dikkate alınmadığında, ithalat harcamalarının yarısına yakını tarım ürünlerine yöneliktir

(Süleymanov ve Hasanov, 2013: 86). Azerbaycan, çoğunlukla, petrol sektöründe kullanılmak üzere ithal edilen ürünler dışında, sigara, buğday, şeker, ilaç, yarı işlenmiş demir, işlenmemiş metal ürünleri ve çimento temini için ithalat harcaması yapmaktadır. Bu bağlamda, ülkenin coğrafi yapısının tarımsal üretime müsait olmasına karşın tarımsal ürünlerin ithal edilmesi dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, petrol dışındaki sektörlerle yönelik olarak yapılacak yatırımların teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Tablo 2 Azerbaycan'ın Dış Ticaret Yaptığı Ülke Sıralaması: 2017 Yılı

İthalat Yapılan İlk 15 Ülke			İhracat Yapılan İlk 15 Ülke		
Ülke	İthalat Harcaması (Bin \$)	Toplam İthalat Harcamalarının %si	Ülke	İhracat Geliri (Bin \$)	Toplam İhracat Gelirlerinin %si
Rusya	1.471	16.7	İtalya	4.406	22.0
Türkiye	1.284	14.6	Türkiye	1.366	9.2
Çin	978	11.1	İsrail	638	8.8
ABD	729	8.3	Rusya	587	8.0
Ukrayna	483	5.5	Çek Cum.	556	6.9
Almanya	476	5.4	Kanada	534	3.8
İtalya	320	3.6	Gürcistan	471	3.5
İngiltere	317	3.6	Endonezya	465	3.5
İran	238	2.7	Almanya	450	3.4
Brezilya	173	1.9	Portekiz	446	2.9
Hollanda	149	1.7	Çin	443	2.7
Japonya	145	1.6	Hindistan	365	2.5
Fransa	121	1.3	Ukrayna	350	2.4
Türkmenistan	110	1.2	Fransa	337	2.3
Kazakistan	105	1.2	Taipei	267	1.9

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerinden derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır, <http://www.stat.gov.az/source/trade/indexen.php>, (15.08.2015).

Ayrıca Tablo 2'de yer alan veriler, hem ihracat hem de ithalat açısından Azerbaycan'ın Türkiye için önemli bir ticaret ortağı olduğunun kanıtlarını sunmaktadır. Bu ise çalışmanın örneklem kümesi seçimini açıklayan nedendir

2. Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki Ticaret İlişkileri

Derin tarihsel ve kültürel bir geçmişe sahip olan iki ülke arasındaki ticaret ilişkileri, özellikle son yıllarda önemli bir gelişim göstermiştir. Süreç içerisinde Türkiye, Azerbaycan'ın petrol ürünleri için hem önemli bir pazar

hem de Azerbaycan petrolünün dünya piyasalarına taşınmasında önemli bir koridor ülke haline gelmiştir. Türkiye açısından ise, özellikle ülkeden ithal edilen doğal gaz enerji kaynakları arasında önem arz etmektedir. Ekonomik ilişkilerdeki bu gelişmelere paralel olarak iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi de önemli oranda artmıştır. Fakat Azerbaycan'ın toplam ihracatı içerisinde, Türkiye'nin payına bakıldığında iki ülke arasındaki dış ticaretin istenen seviyelere ulaştığını söylemek zordur. Türkiye'nin önemli bir enerji bağımlısı ülke olduğu ve Azerbaycan'ın da Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına sahip olduğu düşünüldüğünde, iki ülke arasındaki dış ticaretin geliştirilmesinin hassas bir denge noktasını oluşturduğu açıktır.

Tablo 3. incelendiğinde, iki ülke arasındaki ticarete Türkiye için dış ticaret fazlasının söz konusu olduğu ve bu dış ticaret fazlasının 2000 yılından beri düzenli olarak arttığı görülmektedir. 2006 yılı yılına kadar Azerbaycan ile sınırlı seviyelerde gerçekleşen ticaret ilişkileri, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının tamamlanması ile birlikte hızlanmaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının 2006 yılında resmi olarak açılması ile birlikte Azerbaycan petrolü boğaz trafiği ile zaman kaybetmeden ve Rusya devre dışı bırakılarak, Türkiye üzerinden kolaylıkla uluslararası piyasalara aktarılabilmiştir. Türkiye'nin doğu-batı arasında bir enerji koridoru haline gelmesi nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik önemi artmıştır. Azerbaycan'dan gerçekleştirilen bir diğer önemli ithalat kalemi ise doğal gazdır. Petrol ithalindeki sürece benzer şekilde, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projesinin 2007 yılında hayata geçirilmesi ile birlikte Türkiye, Azerbaycan doğal gazını Rus doğal gazından çok daha ucuza almaya başlamıştır. Bu bağlamda, 2006 yılından önce sınırlı seviyelerde gerçekleşen ihracat ve ithalat faaliyetlerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattının devreye girmesi ile birlikte hareketlendiği, iki ülke arasındaki ihracat ve ithalat faaliyetlerinin önemli oranlarda artış gösterdiği görülmektedir (Süleymanov ve Hasanov, 2013: 90-93). 2007 yılında Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ihracatı 2006 yılına göre yaklaşık 2 kat artarken, 2008 yılında ithalatı bir önceki yıla göre yaklaşık 3 kat yükselmiştir. Ancak, kriz petrol fiyatlarını olumsuz yönde etkilemiş, 2009 yılında Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatından elde ettiği gelir bir miktar artarken ithalat harcamaları çok büyük oranda gerilemiştir. Türkiye açısından ithalat harcamalarının azalmasında, petrol fiyatlarındaki gerilemelerin de etkisi olmuştur. 2010 yılından 2014 yılına kadar ise iki ülke arasındaki hem ihracat gelirlerinde hem de ithalat harcamalarında genel olarak bir artış eğilimi dikkati çekmekle birlikte, yıllar itibariyle dalgalı bir seyir gözlenmektedir. 2014 yılında Türkiye, Azerbaycan'a ihracatından yaklaşık 1.3 milyar \$ gelir elde ederken; 500 milyon \$ civarında ithalat harcaması yapmıştır. 2015 ve 2016 yıllarında ise Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatından elde ettiği gelir her iki yılda da yaklaşık 1.2 milyar \$ civarında gerçekleşirken, Azerbaycan'dan ithalat 2015 yılında yaklaşık 1.5 milyar \$, 2016 yılında ise yaklaşık 1.1 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3 Yıllara Göre Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Dış Ticaret
(Bin \$): 2000-2014

Yıllar	Türkiye' nin Azerbaycan' a İhracatı	Azerbaycan' ın Toplam İthalatı (Milyar \$).	Toplam İhracatın %si	Türkiye' nin Azerbaycan' dan İthalatı/Milyar USD	Azerbaycan' ın Toplam İhracatı (Milyar \$).	Türkiye' nin Toplam İthalatı İçindeki Payı (%)
2000	128	1.17	10.9	104	1.745	6.0
2001	148	1.43	10.3	67	2.314	2.9
2002	156	1.66	9.3	83	2.167	3.8
2003	195	2.62	7.4	107	2.590	4.1
2004	224	3.51	6.3	182	3.615	5.0
2005	313	4.21	7.4	275	4.347	6.3
2006	385	5.26	7.3	388	6.372	6.0
2007	624	5.71	10.9	1.056	6.058	17.4
2008	807	7.16	11.2	626	47.756	1.3
2009	906	6.12	14.8	107	14.701	0.7
2010	771	6.60	11.6	170	21.360	0.8
2011	1.302	9.75	13.3	455	26.570	1.7
2012	1.520	9.65	15.7	600	23.907	2.5
2013	1.463	10.71	13.6	525	23.975	2.1
2014	1.286	9.18	14.0	502	21.828	2.3
2015	1.171	9.21	12,7	1.477	12.729	11,6
2016	1.181	8.48	13,9	1.132	13.457	8,41

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/trade/indexen.php>, (15.08.2015).

2013 yılında enerji kullanımının ortalama ¾'ünü ithalat yoluyla karşılayan Türkiye, petrolün %92'sini, doğal gazın yaklaşık %99'unu ve kömürün %95'ini ithal etmek zorunda kalmıştır (EÜAŞ, 2013: 12). Türkiye'nin ithalat yoluyla temin ettiği ham petrolün %95'lik bölümü sadece altı ülkeden gerçekleşmektedir. 2013 yılında, Türkiye'nin ham petrol ithalatında ilk sırada %32'lik payla Irak, %28'lik payla İran ve %15'lik payla Suudi Arabistan olmuştur (TP, 2014: 27). Azerbaycan'dan gerçekleştirilen ham

petrol ithalatının miktarı ise görece olarak yükselmiş olsa da pay olarak %1 civarında gerçekleşmiştir (Üzümcü, 2015: 105).

Türkiye'nin doğal gaz tüketiminde de dışa bağımlılık oranı yüksektir ve gaz talebinin %98.5'i ithalatla karşılanmaktadır. 2014 yılında günlük yaklaşık 49 bin varil/gün ham petrol üretimi yapılırken, 718 bin varil/gün ham petrol tüketilmiş; yerli ham petrol üretiminin tüketime oranı %7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl içerisinde 49.8 milyar m³ doğal gaz tüketilmiş olmasına karşın, bu tüketimin sadece 502 milyon m³'ü ülke içinde üretilmiştir. Yerli üretimin tüketime oranı ise %1 seviyesinde gerçekleşerek son 10 yılın en düşük düzeyine gerilemiştir. Bir diğer ifadeyle, petrolde ithalata bağımlılık oranı %93, doğal gazda ithalata bağımlılık oranı ise %98.7 olmuştur. Türkiye'nin ham petrol ithalatının %90'lık kısmı bu altı ülkeden gerçekleşmiştir. Bu ülkelerden %31'lik payla Irak, %30'luk payla İran ve %11'lik payla Suudi Arabistan ilk 3 sırada yer alan ülkeler olmuştur. Doğal gaz tüketiminde dışa bağımlılık oranının yüksekliği açısından ham petroldekine benzer bir durum söz konusudur. Türkiye'de kullanılan doğal gazın yaklaşık %50'si elektrik üretimi için kullanılmaktadır. 2014 yılında Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Rusya % 56'lık oranla ilk sırada yer alırken, Rusya'yı %19'luk oranla İran ve %9'luk oranla Azerbaycan ve Cezayir takip etmiştir (TP, 2015: 37-38). Türkiye'nin artan miktarda doğal gaz ithalatı ödemeler dengesinin açık vermesinde etkin rol oynamaktadır. Bu noktada Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı ülke olmasına ve Azerbaycan'ın da ihracatının ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaza dayalı olmasına karşın, iki ülke arasındaki enerji teminine dayalı dış ticaretin yüzde olarak düşük seviyelerde gerçekleşmiş olması, sonraki süreçte dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Tablo 4 Türkiye'nin Yaptığı Doğal Gaz Anlaşmaları

Mevcut Anlaşmalar	Miktar (milyar m ³ /yıl) (9000Kcal/m ³ , e baz)	İmzalanma Yılı	Durumu	Geçerlilik Yılı
Cezayir (LNG)	4.4	1988	Devrede	2024
Nijerya (LNG)	1.3	1995	Devrede	2021
İran	9.6	1996	Devrede	2026
Rusya (Karadeniz)	16	1997	Devrede	2025
Rus. Fed. (Batı)	4	1998	Devrede	2021
Türkmenistan	15.6	1999	-	-
Azerbaycan (Faz-I)	6.6	2001	Devrede	2021
Azerbaycan (Faz-II)	6	2011	2017/2018	2032/33
Azerbaycan (BIL)	0.15	2011	Devrede	2046

Kaynak: BOTAŞ, <http://www.botas.gov.tr/index.asp> - Gaz Alım Anlaşmaları, (17.08.2018).

Türkiye'nin imzaladığı doğal gaz anlaşmaları kapsamında yürürlükte olan 7, toplamda ise 9 tane anlaşma vardır. Bu anlaşmalardan, Azerbaycan ile imzalanmış ve yürürlükte olan anlaşmaların doğal gaz miktarının toplam büyüklüğü 12.75 milyar m³tür. Anlaşmadaki doğal gaz miktarı 6.6 milyar m³ olsa da bu gazın hepsi tüketilememiştir. Taahhüt edilen 6.6 milyar m³lük gazın, yıllık ortalama 3.6 milyar m³ü kullanılmış, 'al ya da öde'¹ yükümlülüğü sebebi ile 5.2 milyar m³lük sınırın altında kaldığı için Türkiye 343 milyon \$ ceza ödemek durumunda kalmıştır (http://ekonomiekibi.com/haber/detay/11132/turkiye_ucuz_azeri_gazini_neden_almiyor, 2015: 1).

Türkiye ile Azerbaycan arasında yapılan anlaşmanın şartları çok cazip fırsatlar sunmaktadır. Bu şartların en uygunu ise, 5.2 milyar m³'ten sonra Azeri doğal gazı için 1000 m³ başına sadece 45 \$ ödenecek olmasıdır. Ancak, Türkiye'nin 1996 yılında İran ile yaptığı yıllık 9.6 milyar m³lük doğal gaz anlaşması ve bu anlaşmadaki 'al ya da öde' prensibi söz konusu duruma engel oluşturmaktadır (TCMB, 2015: 2). Bu anlaşmanın mücbir şartları nedeniyle Türkiye şartları daha ağır olan İran gazını, şartları daha hafif olan Azerbaycan doğal gazına seçmek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, bölgede etkin güç olan Rusya ve İran ile yapılan anlaşmaların ve karşılıklı ticaret hacmi büyüklüğünün bu ülkelerin dış ticaret ilişkilerinde Azerbaycan'ın önünde yer almalarında diğer faktörleri oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat miktarı, 1993 yılından itibaren ihraç ürünlerinin tanınması ve kabul görmeye başlaması ile birlikte yükselme eğilimi göstermiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'a olan ihracatının artmasında, Azerbaycan'ın ithalatında önemli bir paya sahip olan İran'ın ihraç ürünlerinin Türk ürünler ile karşılaştırıldığında düşük kaliteli olması, Azerbaycan ile Rusya arasındaki Kuzey Kafkas demir yolunun kapalı olması ve Azerbaycan'da faaliyette bulunan Türk şirketlerinin Türkiye'den ithalat yapmaları etkili olmuştur. Ancak yüksek gümrük vergisi oranları nedeniyle iki ülke arasındaki dış ticaret, beklenenin altında gerçekleşmiştir. Bu noktada Rusya, gümrüksüz mal ihraç etmesi; İngiltere, İngiliz Petrolleri yatırımları; ABD ise ülkedeki petrol yatırımları nedenleriyle Azerbaycan'a ihracat konusunda önemli avantajlara sahip ülkelerdir. Bununla birlikte, Türkiye'de ürün çeşitliliği açısından Azerbaycan'ın ithalatı açısından önemini koruyan bir ülkedir ve iki ülke arasındaki ticaret, gelecek yıllarda önemini artırma potansiyeline sahiptir (Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Türkiye'nin Azerbaycan'a olan ihracatında, çoğunlukla, demir ve çelikten yapılan eşyalar, elektrikli makinalar ile bu makinalara ait yedek parçalar, elektrikli makinalar dışındaki mekanik cihazlar ve bu cihazlara ait yedek parçalar, otomotiv sektörüne ait parçalar, otomotiv sektörü dışında kalan motorlu kara taşıtları ve yedek parçaları, optik alet ve cihazlar ile mobilya ve

¹ Al ya da öde yükümlülüğü, Türkiye'nin 1996 yılında İran ile yaptığı anlaşma gereği 2026 yılına kadar İran'dan 9.6 milyar m³ doğal gaz satın almasını ve kullanmasını ya da kullanmаса bile ödeme yapmak zorunda olmasını ifade eden bir uygulamadır.

orman ürünleri yer almaktadır. Bu ihracat unsurlarına ilave olarak alçı ve çimento, karton ve mamulleri, sebze ve meyve, sabun ve müstahzarları, taş, kâğıt, tuz ve kükürt gibi pek çok üründe ihracat potansiyeli bulunmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın son yıllarda sağlık sektörüne yaptığı yatırımlara paralel olarak hastanelerde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan araç-gereç ve tıbbi ekipmanlar da yoğun bir şekilde talep edilmektedir (DEİK, 2013: 18). Belirtilen tüm açıklamalar ışığında, Azerbaycan ekonomisi pek çok ülke için çeşitli alanlarda yatırımlar yapılmasına ve çeşitli ürünlerde ihracat yapmaya açık bir pazar konumundadır.

3. Literatür İncelemesi

Büyüme ve enerji arasındaki ilişkilere yönelik literatür oldukça geniştir. Ancak, parametreler arası ilişkilerden elde edilen sonuçlar için ortak bir konsensüsün bulunmadığı görülmektedir. Bu durumun olası bir sebebi, büyüme-enerji etkileşimini çeşitli kanallardan etkileyen farklı makroekonomik göstergelerin modeller içerisine alınmayışı olarak düşünülmektedir. Yapılan son çalışmalarda, bu parametreler arasındaki etkileşimi incelemek için, özellikle Cobb-Douglas üretim fonksiyonu altında, sermaye ve emek gibi diğer değişkenlere yer verilmektedir. Diğer bazı çalışmalarda ise, toplam üretim fonksiyonu için kurulan modellere ticaretinde ilave edildiği dikkati çekmektedir. Toplam üretim fonksiyonuna yönelik literatür sahası, üç araştırma odağında incelenebilir. Birinci odak noktası, büyüme-enerji arasındaki ilişkiyi araştıran büyüme hipotezi, koruma hipotezi, geribildirim hipotezi ve tarafsızlık hipotezini içermektedir. İkinci odak noktasında ise, büyüme-ticaret arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Enerji-ticaret-büyüme arasındaki ilişkiye yönelik literatür sahası ise son odak noktasıdır (Tiba ve Frikha, 2018: 799-800). Parametreler arasındaki ilişki farklı dönemler ve/veya zaman aralıkları, çeşitli ülke ve/veya ülke grupları açısından sınımlanmıştır. Bu çalışmanın literatüre katkısı ise, enerji ithal eden bir ülke olarak Türkiye'yi enerji ihracatçısı olan Azerbaycan ile büyümenin enerji ve dış ticaret dinamikleri açısından karşılaştırmasıdır. Bir diğer katkı ise, literatürü oluşturan çoğu çalışmada kullanılan enerji tüketimi ve kullanımı değişkeni yerine, enerji ithalat ve ihracat verilerinin kullanılmasıdır.

Büyüme ve enerji arasındaki etkileşimi açıklayan çalışmalardan Hondroyiannis vd. (2002), Yunanistan'da 1960-1996 dönemi için elde ettikleri bulgularda değişkenlerin eşbütünleşik olduğunu tespit etmişlerdir. Chang (2010) çalışmasında, Çin ülkesinde 1981-2006 zaman aralığında enerji tüketimi ile büyüme arasında geri-besleme etkisini yansıtan çift yönlü nedensellik olduğunu ifade etmiştir. Tsani (2010), Yunanistan için 1960-2006 döneminde enerji tüketiminden GSYH'ye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisine ulaşmıştır. Tiwari (2011) çalışmasında, Hindistan'da 1970-2007 inceleme dönemi içerisinde enerji tüketimi ve büyüme arasındaki etkileşime yönelik olarak eşbütünleşik bir ilişki olmadığını, ancak büyümeden enerji

tüketimine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu belirtmiştir. Farhani ve Rejeb (2012), 1973-2008 zaman aralığında MENA ülkelerinde enerji tüketimi ile büyüme arasında eşbütünleşme ve enerji tüketiminden büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.

Komal ve Abbas (2015) çalışmalarında, Pakistan'da 1972-2012 dönemi için enerji tüketimi ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına ulaşmışlardır. Antonakakis vd. (2015) araştırmalarında, 106 ülkede 1971-2011 zaman aralığı için enerji ile büyüme ilişkisini incelemişler; büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Doğan ve Değer (2016), 1970-2013 zaman aralığında Hindistan'da enerji tüketimi ile büyüme değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğunu, enerji tüketimindeki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0.98 oranında artırdığını belirtmişlerdir. Ballı vd. (2018), Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturan ülkelerde 1992-2013 dönemi içerisinde enerji tüketimi ile büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisini tespit etmişlerdir. Bozma vd. (2018) çalışmalarında, BRICS ve MINT ülkelerinde 1990-2014 dönemi için iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Benzer sonuçlara ulaşılan bir diğer çalışma ise Özkök ve Polat (2018) tarafından 1980-2011 dönemi için yapılmış, büyüme ile enerji tüketiminin birbirinin nedenseli olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalardan Yanar ve Kerimoğlu (2011), 1975-2009 zaman aralığında enerji ile büyüme ilişkisi için enerji tüketiminden büyümeye doğru giden tek taraflı bir nedensellik tespit etmişlerdir. Doğan ve Topallı (2016), 1965-2013 dönemleri için Türkiye ekonomisinde aynı sonuçlara ulaşmışlardır. Karış (2017) ise çalışmasında, 1960-2013 döneminde büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü pozitif bir etkileşim olduğunun bilgisini vermiştir. Aynı dönem aralığı için Yenisu (2018) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, enerji tüketiminden büyümeye doğru giden tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Enerji ithalatı ile büyümeyi karşılaştıran Sarıtaş vd. (2018) ise, 1970-2015 dönem aralığında değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine ulaşamamışlardır.

Enerji-ticaret-büyüme arasındaki ilgileşimin incelendiği çalışmaların ise, literatürde daha az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Ben Aïssa vd. (2014), 1980-2008 dönemi içerisinde 11 Afrika ülkesinde enerji tüketimi, ticaret ve üretim arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bulgular, hem kısa hem de uzun dönemde üretim ile ihracat arasında ve üretim ile ithalat arasında iki yönlü bir nedensellik olduğuna dair kanıtlar ortaya koymuştur. Ancak, kısa dönemde, üretim ile yenilenebilir enerji tüketimi ve ticaret ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında bir nedenselliğe; uzun dönemde, üretimden ve ticaretten yenilenebilir enerjiye doğru bir nedensellik kanıtına ulaşamamıştır. Nasreen ve Anwar (2014) tarafından, 1980-2011 arasındaki dönemde 15 Asya ülkesi için yapılan çalışmanın sonuçları, büyüme, ticari açıklık, enerji tüketimi arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına ve büyüme-enerji, ticari açıklık-enerji ilişkisinde çift yönlü nedenselliğe işaret etmiştir. Sbia vd. (2014), doğrudan yabancı yatırımlar, temiz enerji, dış

açıklık, karbon salınımları ve büyüme arasındaki bağlantıyı, 1975-2011 dönemi için Birleşik Arap Emirlikleri örnekleminde analiz etmişlerdir. Ampirik bulgularda, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu; doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık ve salınımların enerji talebini azalttığı; büyüme ve temiz enerjinin, enerji tüketimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Tiba vd. (2016) ise, yenilenebilir enerji, çevre, dış ticaret, büyüme bağlantısını 1990-2011 döneminde orta ve yüksek gelir grupları için karşılaştırmalı olarak araştırmışlar ve ülke grupları açısından farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Tiba ve Frikha (2018) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, aynı zaman aralığı içerisinde aynı gelir grupları için gelir, ticari açıklık ve enerji tüketimi arasındaki üç yönlü nedensellik incelenmiştir. Yüksek ve orta gelirli ülkelerde temel ampirik sonuçlar, enerji tüketimi ile gelir arasında ve ticari açıklık ile gelir arasında geri besleme nedenselliğinin varlığına işaret etmiştir.

4. Ampirik Analiz

Bu çalışmanın amacı, 1995-2016 dönem aralığı içerisinde Türkiye ve Azerbaycan örnekleminde, enerji ithalatı ve ihracatı ile dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

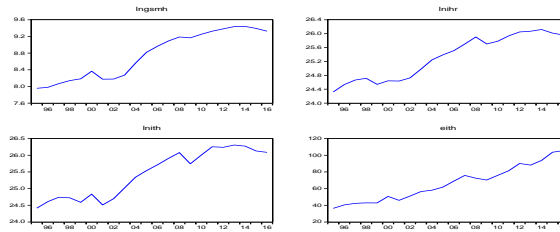
4.1. Veri Seti

Amaç kapsamında iki ülke için tahmin edilen modeller aşağıdaki gibidir:

$$gsmh_{TY} = f(ihr_{TY}, ith_{TY}, eith_{TY})' \quad [1]$$

$$gsmh_{AZ} = f(ihr_{AZ}, ith_{AZ}, eihr_{AZ})' \quad [2]$$

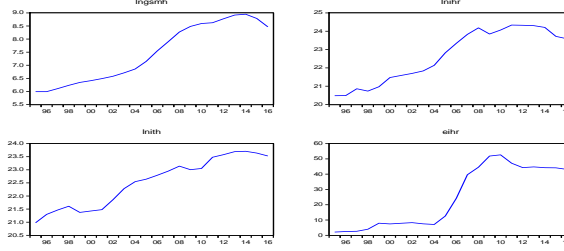
Modellerde yer alan değişkenlerden *gsmh*, kişi başına gayri safi milli hâsılayı (cari ABD\$); *ihr*, mal ve hizmet ihracatını (cari ABD\$); *ith*, mal ve hizmet ithalatını (cari ABD\$); *eith*, Türkiye'nin enerji ithalatını (net, enerji kullanımının %si); *eihr*, Azerbaycan'n enerji ihracatını (net, enerji kullanımının %si) açıklamaktadır. Söz konusu değişkenler, *eith_{TY}* ve *eihr_{AZ}* değişkenleri hariç olmak üzere, logaritmik yapıda analiz içerisine dâhil edilmiştir. Değişkenlerin zaman yollarını gösteren Grafikler aşağıya aktarılmıştır.

Grafik 1. Türkiye Örnekleminde Değişkenlerin Zaman yolu

Türkiye ve Azerbaycan Örnekleminde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri
(Energy and Foreign Trade Dynamics of Growth in the Sample of Turkey and Azerbaijan)

Grafik 2. Azerbaycan Örnekleminde Değişkenlerin Zaman yolu

Değişkenlere ait veri setleri, Dünya Bankası'nın dünya kalkınma göstergeleri veri tabanından temin edilmiştir. Tüm çözümler, EViews paket programı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

4.2. Metodoloji

Çalışmada, açıklayıcı değişkenlerin bütünleşme derecelerini belirlemek için literatürde sık kullanım alanına sahip Augmented Dickey-Fuller (1981, ADF) ve Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin (1992, KPSS) birim kök sınamaları yapılmıştır. Ardılı, değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin varlığını incelemek için Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme metodolojisi izlenmiştir. Son aşamada ise, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü ve kaynaklarını araştırmak için, Granger nedensellik prosedürlerinde açıklanan Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model, VECM) uygulanmıştır. Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 5 içerisinde yer almaktadır:

Tablo 5 Değişkenlere Ait Özet İstatistikler

Türkiye İçin Kullanılan Değişkenler				
Değişken	<i>lngsmh</i>	<i>imhr</i>	<i>imth</i>	<i>eith</i>
Ortalama	8.89	25.44	25.62	65.44
Maksimum	9.44	26.12	26.30	105.67
Minimum	7.95	24.32	24.41	36.34
Standart Sapma	0.56	0.62	0.69	21.30
Çarpıklık	-0.13	-0.17	-0.16	0.33
Basıklık	1.31	1.40	1.36	1.95
Jarque-Bera	2.65 (0.264)	2.45 (0.293)	2.53 (0.281)	1.42 (0.491)
Azerbaycan İçin Kullanılan Değişkenler				
Değişken	<i>lngsmh</i>	<i>imhr</i>	<i>imth</i>	<i>eith</i>
Ortalama	7.34	23.08	22.71	-18.41
Maksimum	8.94	24.33	23.70	-2.11
Minimum	5.99	20.48	20.97	-52.65
Standart Sapma	1.11	1.44	0.92	19.91

Çarpıklık	0.03	-0.24	-0.21	-0.11
Basıklık	1.32	1.44	1.55	1.18
Jarque-Bera	2.56 (0.276)	2.44 (0.294)	2.08 (0.352)	3.05 (0.216)
Not: Parantez içerisindeki değerler, olasılık rakamlarıdır.				

Johansen eşbütünleşme yaklaşımı, aşağıdaki gibi bir VECM modelinin maksimum bilgi olasılığıdır:

$$\Delta y_t = \pi y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k-1} \tau_j \Delta y_{t-j} + \mu + \varepsilon_t \quad [3]$$

Modeldeki y_t değişken vektörü, n –değişkenlerinin ($nx1$) vektörünü; k , gecikme sayısını; μ , ($nx1$) sabit vektörü belirtmektedir. τ , kısa dönemli katsayıların ($nx(k-1)$) matrisini ve ε_t , beyaz gürültü kalıntılarının ($nx1$) vektörünü temsil etmektedir. π ise, (nxn) katsayı matristir. Eğer katsayı matrisi, (π) $0 < r < n$ şeklinde indirgenmiş rank (r) içeren bir yapıdaysa, her biri r rank koşulu altında, (nxr) boyutlarında geri besleme katsayıları matrisi (θ) ve (nxr) boyutlarında eşbütünleşme vektörlerinin matrisi (β) şeklinde ayrılabilir [$\pi = \theta\beta'$ ve $\beta'y_t \sim I(0)$]. Birincisi, eşbütünleşme ilişkilerinin ve dengesizlik için ayarlama hızının sistemin bireysel denklemlerindeki önemini gösterirken; ikincisi uzun vadeli denge ilişkisini temsil etmektedir ($\pi = \theta\beta'$).

4.3. Bulgular

Değişkenlerin bütünleşme derecelerinin belirlenmesi için yapılan ADF ve KPSS birim kök sına bulguları Tablo 6'da gösterilmektedir. Bulgular, tahmin edilen tüm değişkenler için $I(1)$ düzeyinde birim kök varsayımının reddedildiğini ifade etmektedir. Değişkenlerin durağanlık derecelerinin bulunmasında, serinin özellikle kesme terimi içerip içermediğine göre karar verilmiştir.

Tablo 6 ADF ve KPSS Birim Kök Sınama Bulguları

Türkiye Örnekleme				
Sınama Değişken	ADFC	ADFC&T	KPSSC	KPSSC&T
$ingsmh$	-1.29	-1.49	0.62	0.10*
$\Delta ingsmh$	-2.86**	-2.93	0.15*	0.11*
$inlhr$	-1.35	-0.93	0.62	0.11*
$\Delta inlhr$	-3.36**	-3.36**	0.22*	0.12*
$inmth$	-1.19	-1.39	0.60	0.10*
$\Delta inmth$	-4.37*	-4.33**	0.15*	0.10*
$eith$	0.48	-2.38	0.65	0.15*
$\Delta eith$	-5.01*	-4.77*	0.42*	0.46*
Azerbaycan Örnekleme				
Sınama Değişken	ADFC	ADFC&T	KPSSC	KPSSC&T

Türkiye ve Azerbaycan Örnekleminde Büyümenin, Enerji ve Dış Ticaret Dinamikleri
(Energy and Foreign Trade Dynamics of Growth in the Sample of Turkey and Azerbaijan)

$lngsmh$	-2.51	-1.43	0.61	0.09*
$\Delta lngsmh$	-0.76	-0.60	0.21**	0.17*
$lnihr$	-1.73	0.37	0.59	0.13*
$\Delta ln ihr$	-2.77**	-3.31**	0.31*	0.17*
$lnith$	-1.01	-2.12	0.63	0.10*
$\Delta ln ith$	-3.06**	-3.08	0.21*	0.09*
$e i h r$	-1.48	-2.56	0.56	0.08*
$\Delta e i h r$	-1.97	-1.96*	0.11*	0.11*

Not: ADF ve KPSS sınamaları için C_t kesme terimini; $C&T$ ise kesme terimini ve trendi açıklamaktadır. * ve ** simgeleri sırasıyla, 0.01 ve 0.05 anlam düzeyinde birim kök varsayımının reddedildiğini göstermektedir. Δ_t simgesi fark işlemcisidir.

Birim kök sınamalarından sonra optimum gecikme uzunluğu seçiminde 3 dikkate alınmak üzere, Akaike bilgi kriterini (Akaike Information Criterion, AIC) en küçük yapan istatistiki değerler tarafından önerilen gecikme uzunlukları kullanılarak, her bir ülke için ayrı ayrı kısıtlandırılmamış VAR modeli kurulmuştur. Bu bağlamda, AIC kriteri her iki ülke için de modellerin dinamik yapısının 3 gecikme uzunluğu üzerine kurulmasını önermiştir.

Türkiye örnekleminde kurulan modelde yer alan değişkenlerin eşbütünleşme ilişkisini, kısa ve uzun dönemli katsayıları, nedenselliğin yönünün bilgisini veren Johansen eşbütünleşme, VECM ve Granger nedensellik sınamalarına ait bulgular Tablo 7 içerisinde yer almaktadır. Tablo incelendiğinde; Pantula ilkesi dikkate alınarak belirlenen VAR (2) modelinin kesme terimli-trend içermeyen bulguları, 0.05 anlam düzeyinde, iz testi istatistiği değişkenler arasında 1 tane eşbütünleşik vektör olduğunu; maksimum özdeğer test istatistiği ise eşbütünleşme olmadığını açıklamaktadır. Bu bağlamda, iz istatistiği bilgisine göre değişkenlerin birbirleri ile uzun dönemde eşbütünleşik olduğu söylenmektedir. Söz konusu değişkenlerin kısa ve uzun dönemde, modeli açıklama güçlerinin, sırasıyla ($R^2 = 0.97$ ve $R^2 = 0.98$), oldukça yüksek olduğunu, modelin uygunluk sınaması bulguları ise kurulan modelde normal dağılım, otokorelasyon, değişen varyans varsayımlarının sağlandığını göstermektedir. Hata düzeltme terimi (ECM), uzun dönemde meydana gelen dengesizliklerin kısa dönemde 0.46 hızla düzeltildiğini açıklamaktadır. Hem uzun hem de kısa dönemde, tüm değişkenlere ait istatistiksel anlamlılık altında, ihracat büyümeyi olumlu yönde; ithalat ve enerji ithalatı ise büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Büyümeyi en fazla açıklayan değişkenin ihracat, en az açıklayan değişkenin ise enerji ithalatı olduğu görülmektedir. Granger nedensellik bulguları, ihracat, ithalat ve enerji ithalatının, $gsmh$ 'nin nedeni olduğuna; $gsmh$ ile ithalat, $gsmh$ ile enerji ithalatının arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine; ayrıca enerji ithalatından, ithalata doğru giden nedenselliğe işaret etmektedir.

Tablo 7 Türkiye Örnekleminde Johansen Eşbütünleşme, VECM, VECM Granger Nedensellik Sınama Bulguları

Johansen Eşbütünleşme Sınama Bulguları							
Rank Testleri		İz testi			Maksimum özdeğer testi		
Hipotezler ($H_0; H_1$)	Özdeğer r	λ - ist.	%5	p	λ - ist.	%5	p
$r = 0; r = 1$	0.696	58.70	54.07	0.018*	23.83	28.58	0.180
$r \leq 1; r = 2$	0.623	34.87	35.19	0.054	19.55	22.29	0.115
Not: * simgesi, hipotezin 0.05 anlam düzeyinde reddedildiğini; ^p simgesi, olasılık değerlerini göstermektedir.							
VECM Sınama Bulguları							
Değişken	Kısa Dönemli İlişki		Uzun Dönemli İlişki				
	Katsayı	t - ist.	Katsayı	t - ist.			
$\Delta inih_r$	0.2784	0.9071b	0.4761	1.5259 b			
$\Delta inih_h$	-0.4455	1.7774 a	-0.3172	1.2747 a			
$\Delta eith_h$	-0.0036	1.3163 a	-0.0020	0.7651a			
ECM(-1)	-	-	-0.4566	1.9550a			
C	-9.8678	-4.1785	-11.5145	-4.7651a			
Modelin Uygunluk Sınamaları							
R^2			0.97		0.98		
\bar{R}^2			0.97		0.97		
F - ist.			289.1331 (0.0000)		218.9674 (0.0000)		
Jarque-Bera			0.1315 (0.9363)		0.3924 (0.8218)		
Breusch-Godfrey LM Testi			2.3062 (0.1039)		1.9639 (0.1630)		
ARCH Testi			0.2737 (0.6069)		0.0060 (0.9386)		
Not: a ve b simgeleri, sırasıyla, 0.05 ve 0.10 anlam düzeyi; parantez içerisindeki değerler ise olasılık değerleridir.							
VECM Granger Nedensellik Sınama Bulguları							
Değişken	Δin_gsm_h	Δin_ihr	Δin_ith	$\Delta eith_h$	Nedenselliğin Yönü		
Δin_gsm_h	-	8.6309 a (0.0134)	6.7962 a (0.0334)	5.8669 a (0.0532)	$ihr \rightarrow gsm_h$ $ith \rightarrow gsm_h$ $eith_h \rightarrow gsm_h$		
Δin_ihr	1.0928a (0.1724)	-	3.5157 a (0.5790)	2.2756 a (0.3205)	-		
Δin_ith	0.8354 a (0.0927)	4.7572 a (0.6585)	-	6.0571 a (0.0484)	$gsm_h \rightarrow ith$ $eith_h \rightarrow ith$		
$\Delta eith_h$	6.3478 a (0.0418)	4.1483 a (0.1257)	4.5441 a (0.1031)	-	$gsm_h \rightarrow eith_h$		
Not: a simgesi, ^{x2} ; parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.							

Azerbaycan örneklem kümesini içeren modelin Johansen eşbütünleşme, VECM ve Granger nedensellik sınamalarına ait bulguları Tablo 8 içerisinde yer almaktadır. Tablo, Pantula ilkesi doğrultusunda eşbütünleşme

vektörlerinde denge durumunu sürdüren, ancak azalan ve artan bir trendin varlığını açıklayan VAR (4) modelinin bulgularını vermektedir. Bulgular değerlendirildiğinde; 0.05 anlam düzeyinde, hem iz hem de maksimum özdeğer test istatistikleri, değişkenler arasında 4 tane eşbütünleşme ilişkisini göstermektedir. Model içerisine alınan değişkenler, *gsmh'yi*, kısa ve uzun dönemde, sırasıyla, ($R^2 = 0.98$ ve $R^2 = 0.99$), oranlarında açıklamış; ayrıca model, uygunluk sınamaları açısından varsayımları yerine getirmiştir. Uzun dönemli dengeden sapma, kısa dönemde yaklaşık 0.62 hızla düzelmektedir. Tüm değişkenler, farklı katsayı değerleri ile kısa ve uzun dönemde büyümeyi açıklamaktadır. İhracat ile enerji ihracatı, büyümeyi pozitif yönde; ithalat ise, negatif yönde etkilemektedir. Kısa ve uzun dönemde, açıklayıcı değişkenlerden *gsmh'yi* etkileme derecesi en fazla olan değişkenin ithalat olduğu görülmektedir. Granger nedensellik bulguları ise, açıklayıcı değişkenlerin büyümenin nedeni olduğunu; *gsmh* ile enerji ihracatı arasında birbirini besleyen iki yönlü nedenselliği göstermektedir.

Tablo 8 Azerbaycan Örneğinde Johansen Eşbütünleşme, VECM, VECM Granger Nedensellik Sınama Bulguları

Johansen Eşbütünleşme Sınama Bulguları							
Rank Testleri		İz testi			Maksimum özdeğer testi		
Hipotezler (H_0 ; H_1)	Özdeğer r	λ - ist.	%5	p	λ - ist.	%5	p
$r = 0$; $r = 1$	0.982	185.46	63.87	0.000*	76.49	32.11	0.000*
$r \leq 1$; $r = 2$	0.939	108.97	42.91	0.000*	53.39	25.82	0.000*
$r \leq 2$; $r = 3$	0.865	55.57	25.87	0.000*	38.12	19.38	0.000*
$r \leq 3$; $r = 4$	0.600	17.44	12.51	0.006*	17.44	12.51	0.006*

* simgesi, hipotezin 0.05 anlam düzeyinde reddedildiğini; p simgesi, olasılık değerlerini göstermektedir.

VECM Sınama Bulguları				
Değişken	Kısa Dönemli İlişki		Uzun Dönemli İlişki	
	Katsayı	t - ist.	Katsayı	t - ist.
$\Delta \ln ihr$	0.0045 ^b	-0.0499	0.0784 ^b	0.9595
$\Delta \ln ith$	-0.5887 ^a	5.6002	-0.5033 ^a	5.1836
$\Delta s ihr$	0.0300 ^b	7.0172	0.0283 ^b	7.6945
ECM (-1)	-	-	-0.6194 ^a	2.7916
C	-6.4457	-4.3983	-6.3746 ^a	-4.7674

Modelin Uygunluk Sınamaları		
R^2	0.98	0.99
\bar{R}^2	0.98	0.99
F - ist.	526.2287 (0.0000)	507.5447 (0.0000)
Jarque-Bera	0.5606 (0.7555)	0.9536 (0.6207)
Breusch-Godfrey LM Testi	2.9684 (0.0514)	2.6286 (0.1073)
ARCH Testi	0.6477 (0.4309)	0.3399 (0.5671)

Not: ^a ve ^b simgeleri, sırasıyla, 0.05 ve 0.10 anlam düzeyi; parantez

içerisindeki değerler ise olasılık değerleridir.					
VECM Granger Nedensellik Sınama Bulguları					
Değişken	$\Delta gsmh$	$\Delta iahr$	$\Delta inih$	$\Delta eiahr$	Nedenselliğin Yönü
$\Delta gsmh$	-	10.5025 ^a (0.0052)	6.4861 ^a (0.0390)	5.1368 ^a (0.0767)	<i>iahr</i> → <i>gsmh</i> <i>inih</i> → <i>gsmh</i> <i>eiahr</i> → <i>gsmh</i>
$\Delta iahr$	0.7037 ^a (0.7034)	-	0.3018 ^a (0.8599)	3.2081 ^a (0.2011)	-
$\Delta inih$	3.0160 ^a (0.2213)	11.5702 ^a (0.0031)	-	15.1725 ^a (0.0005)	<i>iahr</i> → <i>inih</i> <i>eiahr</i> → <i>inih</i>
$\Delta eiahr$	6.0228 ^a (0.0492)	17.5993 ^a (0.0002)	9.7034 ^a (0.0078)	-	<i>gsmh</i> → <i>eiahr</i> <i>iahr</i> → <i>eiahr</i> <i>inih</i> → <i>eiahr</i>

Not: ^a simgesi, x^2 ; parantez içindeki değerler olasılık değerleridir.

Türkiye ve Azerbaycan örneklemini için ayrı ayrı ulaşılan bulgular birlikte ele alındığında, enerji-ticaret-büyüme arasında farklı katsayı değerleri ile gerçekleşen ilişileşim olduğu söylenmektedir. Tüm değişkenler kısa ve uzun dönemde birlikte hareket etmekte; Türkiye ekonomisinde büyümenin dinamiğinin daha çok ihracata, Azerbaycan ekonomisinde ise ithalata dayandığı görülmektedir.

5. Sonuç

Türkiye, üretim sürecinde başat bir faktör olan enerji kaynağı açısından fakir bir ülkedir. Mevcut enerji kaynakları, enerji tüketimini karşılamadığı için dışa bağımlı bir enerji politikası izlemektedir. Azerbaycan ise, ekonomik yapısı petrol ve doğal gaz ihracatına dayalı bir ülkedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret ilişkileri, Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı petrol ve doğal gaz ithalatı ile Azerbaycan'a yapılan inşaat yatırımları, hizmet sektörü yatırımları ile perakende tüketim mallarından oluşmaktadır. İki ülke arasında mevcut durumda 3 adet doğal gaz anlaşması vardır. Bu anlaşmalar ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin daha ucuza enerji ithal etmesi, Azerbaycan'ın ise enerji ihracatını artırması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, 1995-2016 dönem aralığı içerisinde Türkiye ve Azerbaycan örnekleminde, enerji ithalatı ve ihracatı ile dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, her iki ülke açısından da dış ticaretin önemine vurgu yapmaktadır. Değişkenlerin kısa ve uzun dönem bilgisini veren katsayı tablolarından ulaşılan denklemler aşağıdaki gibidir:

$$gsmh_{TT} = 0.278 - 0.455 - 0.004 \quad (\text{kısa dönem})$$

$$gsmh_{TT} = 0.476 - 0.317 - 0.002 \quad (\text{uzun dönem})$$

$$gsmh_{AZ} = 0.005 - 0.589 + 0.030 \quad (\text{kısa dönem})$$

$$gsmh_{Az} = 0.078 - 0.503 + 0.028 \text{ (uzun dönem)}$$

Her iki ülke örneğinde elde edilen hem kısa hem de uzun dönemli sonuçlar, iktisadi beklentilerle uyumludur ve literatür incelemesini oluşturan çoğu çalışmanın sonuçları ile benzerdir. Türkiye ekonomisinde, *gsmh* üzerinde en fazla etkisi olan parametreler, sırasıyla kısa ve uzun dönemde, *ithalat ve ihracat*; Azerbaycan ekonomisinde ise her iki dönemde *ithalat* değişkenidir.

Türkiye'nin doğal gaz talebinin, yıllar içerisinde yükseldiği gözlenmektedir. Özellikle, doğal gaz çevrim santrallerine yapılan yatırımlar, doğal gaza olan talebin ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, gelecek yıllar içerisinde Türkiye'nin doğal gaz alım miktarı, Azerbaycan ile yapılan söz konusu anlaşmalarda belirtilen rakamların üstüne çıkma potansiyeline sahip olacaktır. Türkiye'nin Azerbaycan'dan gerçekleştireceği petrol ithalatını artırmaya ve nispeten daha ucuza petrol temin etmeye yönelik çalışmaları zaman kaybetmeden yapması gerekmektedir. Ayrıca, 'kazan-kazan' mantığı çerçevesinde dost ve kardeş ülke olan Azerbaycan ile ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz ithaline dayalı dış ticaretin geliştirilmesi her iki ülke açısından önemli bir dış ticaret politikasını oluşturacaktır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dış ticarete yönelik politika önerisi olarak, özellikle enerjinin büyüme sınırlandıran bir faktör olması nedeniyle ekonomik performansı artırabilmek için iki ülkenin işbirliği düzeyini yükseltmesi gerektiği yönündedir.

Kaynakça

- Antonakakis, N., Chatziantoniou, I. ve Filis, G. (2015). Energy Consumption, CO₂ Emissions, and Economic Growth: A Moral Dilemma. MPRA Paper No. 67422: posted 24. October 2015.
- Aras N. ve Süleymanov, E. (2012). Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları Gelirlerinin İhraç Hacmindeki Yeri ve Ülke Ekonomisine Etkisi. International Conference on Eurasian Economies 2012, Session 4B: Enerji ve Tabii Kaynaklar, 225-232, avekon.org/papers/464.pdf, (17.08.2015).
- Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.az/source/trade/indexen.php>, (15.08.2015).
- Ballı, E., Sigeze, Ç. ve Manga, M. (2018). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: BDT Ülkeleri Örneği. *ÜİİİD-IJEAS*, 18.EYİ Özel Sayısı, 773-788.
- Ben Aïssa, M. S., Ben Jebli, M. ve Ben Youssef, S. (2014). Output, renewable energy consumption and trade in Africa, *Energy Policy*, 66 (2014): 11-18.
- BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi), <http://www.botas.gov.tr/index.asp> - Gaz Alım Anlaşmaları, (17.08.2018).
- Bozma, G., Rahman, A. ve Kolçak, M. (2018). BRICS ve MINT Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketimi İlişkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15: 323-338.
- Chang, C. (2010). A Multivariate Causality Test of Carbon Dioxide Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China. *Applied Energy*, 87: 3533-3537.
- Çaça, C. (2011). Azerbaycan 5 yılda 3 kat zenginleşti. 1-6, <http://www.turcomoney.com/azerbaycan-5-yilda-3-kat-zenginlesti.html>, (13.08.2015).
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2013). Azerbaycan Ülke Bülteni. DEİK/Türk-Azerbaycan İş Konseyi, 1-33.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49: 1057-1072.
- Doğan, B. ve Değer, O. (2016). Enerji Tüketimi, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Hindistan Örnekleme. *Journal of Yasar University*, 11 (44): 326-338.
- Doğan, İ. ve Topallı, N. (2016). Milli Gelir, Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketimi: Türkiye İçin Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Nedensellik Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 7 (1): 107-121.
- Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri, <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>, (08.10.2018).
- Ekonomi Ekibi, (2015). Türkiye ucuz Azeri gazını neden almıyor?. http://ekonomiekibi.com/haber/detay/11132/turkiye_ucuz_azeri_gazini_neden_almiyor, (17.08.2015).
- Ekonomi Bakanlığı, (2014). Azerbaycan Ülke Raporu. <http://www.ekonomi.gov.tr>, (13.08.2015).

- EÜAŞ (Elektrik Üretim Anonim Şirketi), (2013). Elektrik Üretim Sektör Raporu, Ankara.
- Farhani, S. ve Rejeb, J. B. (2012). Energy Consumption, Economic Growth and CO₂ Emissions: Evidence from Panel Data for MENA Region. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2 (2): 71-81.
- Hondroyannis, G., Lolos, S. ve Papapetrou, E. (2002). Energy Consumption and Economic Growth: Assessing the Evidence from Greece. *Energy Economics*, 24 (4): 319-336.
- Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Application to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52 (2): 169-210.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12: 231-254.
- Kalaycı, İ. (2013). Kafdağı'nın Önündeki Ekonomi: Modernleşen Azerbaycan. *Avrasya Etüdüleri*, (44): 27-56.
- Karış, Ç. (2017). Türkiye'de Enerji Tüketimi, CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1960-2013 Dönemi. *KOSBED*, 2017 (34): 169-197.
- Komal R. ve Abbas F. (2015). Linking Financial Development, Economic Growth and Energy Consumption in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44: 211-220.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the Null of Stationary Against the Alternative of a Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have a Unit Root?. *Journal of Econometrics*, 5: 159-178.
- Nasreen, S. ve Anwar, S. (2014). Causal relationship between trade openness, economic growth and energy consumption: a panel data analysis of Asian countries. *Energy Policy*, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.02.009>.
- Özkök, C. S. ve Polat, M. A. (2018). CO₂ Emisyonu-Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 2018 (21): 33-46.
- Sarıtaş, H., Genç, A. ve Avcı, T. (2018). Türkiye'de Enerji İthalatı, Cari Açık ve Büyüme İlişkisi: VAR ve Granger Nedensellik Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (2): 181-199.
- Sbia, R., Shahbaz M. ve Hamdi H. (2014). A Contribution of Foreign Direct investment, Clean Energy, Trade Openness, Carbon Emissions and Economic Growth to Energy Demand in UAE. *Econ Modell*, 36 (2014): 191-197.
- Süleymanov, E. ve Hasanov, F. (2013). Azerbaycan'ın Türkiye'nin Enerji Sektörüne Yatırımlarının Azerbaycan - Türkiye Ekonomik İlişkilerindeki Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2 (2): 73-100.
- TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), (2015). Yazılı Soru Önergisi. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-6266c.pdf>, (17.08.2015).
- Tsani, Z. S. (2010). Energy Consumption and Economic Growth: A Causality Analysis for Greece. *Energy Economics*, 32: 582-590.

- Tiba, S. ve Frikha, M. (2018). Income, Trade Openness and Energy Interactions: Evidence from simultaneous equation modeling. *Energy*, 147 (2018): 799-811.
- Tiba, S., Omri, A., ve Frikha, M. (2016). The Four-Way Linkages between Renewable Energy, Environmental Quality, Trade and Economic Growth: a Comparative Analysis between High and Middle-income Countries. *Energy Syst*, 7: 103-144.
- Tiwari, A. K. (2011). Energy Consumption, CO₂ Emissions and Economic Growth: A Revisit of the Evidence from India. *Applied Econometrics and International Development*, 11 (2): 165-189.
- TP (Türkiye Petrolleri), (2014). Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu: 1-44.
- TP (Türkiye Petrolleri), (2015). Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu: 1-56.
- Üzümcü, A. (2015). ABD-İran Yakınlaşması ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye'nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran ve Irak'ın Artan Önemi: Dış Ticaret ve Enerji İlişkileri Açısından Yani Fırsatlar (Mı?)". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (9): 95-128.
- Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye'de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomik Bilimleri Dergisi*, 3 (2): 191-201.
- Yenisu, E. (2018). Enerji Tüketimi, CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Van YYÜ İİBF Dergisi*, 3 (5): 9-29.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1875/1905

**Harf İnkılâbı Ekseninde Türk Aydınının Arap Harflerine ve
Hat Sanatına Bakışı**

Turkish Intellectuals' Viewpoint of Arabic Letters and Calligraphy
Art in the Context of Alphabet Reform

Fatih ÖZKAFA

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Assoc. Prof., Marmara University Faculty of Theology

fatih.ozkafa@marmara.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2794-5421

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 22.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 16.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 23.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: ÖZKAFA, F. (2019). Harf İnkılâbı Ekseninde Türk Aydınının Arap Harflerine ve Hat Sanatına Bakışı. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1875-1905. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/595309>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Harf İnkılâbı Ekseninde Türk Aydınlarının Arap Harflerine ve Hat Sanatına Bakışı

Öz

Cumhuriyet'in ilanından sonra ivme kazanan harf inkılâbı tartışmalarının kökeni Tanzimat yıllarına kadar uzanır. Başlangıçta, Arap harflerinin Türkçe dil yapısına uymasında yaşanan zorluklara temas eden Osmanlı aydınları zaman zaman konuyu gündeme getirmişler ve ilmî açıklamalarla bunun gerekliliğini ispatlamaya çalışmışlardır. İmlâ sorunlarının çözümü için farklı teklifler sunmuşlardır. Buna mukabil, Arap harflerine taraftar olan çoğunluk ise kendi tezlerini yine ilmî gerekçelerle ortaya koymuşlardır. Ancak bilhassa Cumhuriyet sonrasında Latin harflerine geçilmesini savunanların sayısı artmış ve gerekçeleri de modern Batı toplumuna uyum sağlama, yani çağdaşlaşma eksenli olmuştur. Bu sıralarda bazı aydınlar eski yazıyla alay eden, hatta Arap harflerine hakaretler içeren makaleler kaleme almışlardır. Ahmet Haşim ve Refik Halid Karay bu isimlerdendir. Ahmet Haşim, sadece Arap harflerinin değiştirilmesini savunmamış, bu harflerle icra edilen hat sanatının bile devrinin kapandığını iddia etmiştir. Bununla birlikte, vaktiyle Latin harflerine geçilmesini destekleyen aydınlardan bazıları ise daha sonra pişmanlık duymuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Arap Elifbası, Latin Alfabesi, Hat Sanatı, Harf İnkılâbı, Türk Aydını.

Turkish Intellectuals' Viewpoint of Arabic Letters and Calligraphy Art in the Context of Alphabet Reform

Abstract

The discussions over the Alphabet Reform, which gained momentum after the proclamation of the Republic, trace back to the Reorganizations years. Ottoman intellectuals who had initially touched upon the difficulties of adapting Arabic letters to the Turkish linguistic structure brought up the matter from time to time and tried to prove its necessity with scientific explanations. They offered different proposals for the solution of spelling problems. On the other hand, the majority standing up for Arabic letters revealed their own theses on the basis of scientific reasons. However, the number of those supporting the use of Latin alphabet increased especially after the proclamation of the Republic and their reasoning was oriented around adjusting to the modern western society, in other words modernization. At the same time, some intellectuals wrote articles mocking the old writing system and even insulted Arabic letters. Ahmet Hasim and Refik Halid Karay are among these names. Ahmet Hasim not only defended ruling out Arabic letters, but also claimed that calligraphy, which is performed with Arabic letters, had been an art form of the past. However, some of the intellectuals who once supported the use of Latin letters regretted that later.

Keywords: Arabic Alphabet, Latin Alphabet, Calligraphy Art, Alphabet Reform, Turkish Intellectuals.

Giriş

Osmanlı döneminin son yüzyılı, sosyal ve siyasî alanlardaki ayrışmaların çatışma boyutuna ulaştığı, bunun hem sebebi hem sonucu olarak Osmanlı aydınlarının da derin düşünce farklılıklarıyla birbirlerinden uzaklaştıkları bir dönem olmuştur. Anlı şanlı Devlet-i Aliyye'nin içine düştüğü girdaptan nasıl kurtulabileceğine ilişkin çözüm arayışları, eskiden akla bile gelmeyecek fikirlerin cesurca müdafaa edilmesine zemin hazırlamıştır. Statüko tarafından zaman zaman bastırılmaya çalışılsa da söz konusu yeni teklifler bir şekilde gündeme taşınabilmiş ve oldukça hararetli bir şekilde dile getirilmiştir. Bu tartışmaların ana ekseninde, Batılılaşmanın olumlu ya da olumsuz etkileriyle yakından ilişkili konular yer almaktadır. Ancak radikal fikirleri savunanlardan bazıları körü körüne Batı taklitçiliği yaparak Batıda ne varsa hiçbir süzgeçten geçirmeksizin ithal etme yanlısı iken dönemin aydınlarından bir kısmı, değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışmakla birlikte millî değerlerden taviz verilmeden bunun yapılması gerektiğini düşünmüşler ve daha ihtiyatlı hareket etmişlerdir.

Cumhuriyet sonrasında yapılan inkılâpların büyük kısmı esasen Osmanlı bakıyyesi olan ihtilâflı hususlarla alâkalıdır. Osmanlı döneminde bazen yüksek sesle ifade edilen, zaman zaman rafa kaldırılan tartışmalar olmuştur. Devletin içinde bulunduğu ortama ve siyasî/askerî gündemin yoğunluğuna göre bu tartışmaların sıcaklığı da değişmiştir. Cumhuriyet sonrasında hakim olan anlayış ise nerdeyse bütün inkılâpları, geçiş dönemine bile imkân tanımadan birdenbire uygulamaya geçirmiş ve bu yüzden kamuoyu, olan bitene hazırlıksız yakalanmıştır. Toplumda şok etkisi yapan bazı inkılâpların sosyo-kültürel sonuçları zamanla daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Söz konusu inkılâplar arasında ilim, kültür ve sanat bakımından en müessiri ise "Harf İnkılâbı" olmuştur. Harflerin tebdili konusundaki tartışmalar ekseninde son dönem Osmanlı/ilk dönem Cumhuriyet aydınının Arap harflerine bakışı, farklı görüşlerin dile getirildiği bir ortam hazırlamıştır. Bu sırada yazılan bazı makaleler, husûsen hat sanatını da ilgilendirmektedir.

1. Harflerin Tebdili Meselesi

1 Kasım 1928'deki Harf İnkılâbı ile sonuçlanan ve yaklaşık bir asırlık geçmiş olmakla birlikte bilhassa Cumhuriyetin ilk yıllarında üst perdeden seslendirilen "tebdîl-i hurûf" tartışmaları, devrin bütün okur yazarlarını meşgul eden bir mesele hâline gelmiştir. Böyle bir mesele karşısında herkes kendini bir tarafta bulmuş, lehte ve aleyhte ister istemez "taraf" olmuştur. Çünkü bu konu sadece basit bir imlâ meselesi olmayıp aynı zamanda ait hissedilen medeniyetin ve kültür havzasının da en mühim alâmet-i farikalarından biridir.

Tanzimat devrinin önemli yazarlarından Ali Süavi'ye göre alfabenin muhafaza edilmesi "vacibü'l-hıfz"dır. Hatta alfabe değişikliğinin lafı bile edilmemelidir. Arap harfli Türk yazısının, Latin harfli Avrupa yazılarına göre daha hızlı yazılmak, ayakta, oturarak yazılabilirlik, daha az yer

kaplamak gibi üstünlükleri vardır. Süavi'ye göre alfabenin aynen korunmasını gerektiren bir diğer önemli sebep de Müslümanlar arasındaki birliği sağlamasıdır. Ancak o, burada da harflerin korunmasının, ıslaha ihtiyaç olmadığı anlamına gelmediğini söyler (Çelik, 1994: 639-640).

Münif Paşa, Osmanlı imlâsında hareke koymak âdet olmadığı için kelimelerin beş on farklı sûrette okunabileceği sakıncasından bahseder. Ayrıca, matbuatta diğer milletlerin otuz kırk harf ile kitap basması mümkün iken bizde mesela nesih yazısıyla bir kitap basmak için en az beş yüz cins hurûfa ihtiyaç olduğunu beyan eder (Münif Paşa, 1863: 2).

Hayreddin Bey, harflerin tebdili yerine daha sade ve kullanışlı bir şekilde sokulmasının faydalı olacağını dile getirir (Hayreddin Bey, 1869: 3).

Ebuzziya Tevfik, “tebdil-i hurûfa sa’y olunduğu kadar ta’dil-i usûle himmet sarf edilse yakın vakitte semerât-ı nâfiasının müşâhede olunacağı hakikat-i hâle vâkif olan zevât indinde bedihiyattan ma’dûttur” diyerek Arap harflerinin öğretilmesinde zorluklar olduğunu iddia etmek yerine problemin tâlim usûlünde aranması gerektiğini ifade eder (Ebuzziya Tevfik, 1869: 2).

Darülfünûn Müdürü Hoca Tahsin Efendi’nin alfabe konusundaki ilginç görüşü, Arap kökenli alfabenin Latin yazısında olduğu gibi soldan sağa doğru yazılması teklifidir (Turan, 2005: 92).

Namık Kemâl, Arap harfleriyle imlâ hususunda *Tasvîr-i Efkar*’da yazdığı bir makalesinde, mutlak cehaletten kurtulmuş bir kimsenin kendi lisanını heceleye heceleye okumayacağını, yani “sûret-i telaffuzu ma’lûm olan bir kelimenin kıraatı için yazının harekeli olup olmamasının fark etmeyeceğini” beyan etmektedir (Namık Kemâl: 1866). Yani belli bir okumuşluk seviyesine ulaşan kişinin kelimeleri gayet akıcı ve doğru bir şekilde okuyup telaffuz edebileceğini, yani harekeyle ilgili bir sorun olmadığını ileri sürmektedir. Çünkü ona göre bir insan, mânâsını bildiği kelimeyi harekesiz de görse yanlış okumaz; mânâsını bilmediği kelimeyi ise doğru okumakta fayda yoktur (Namık Kemâl: 1869: 1); dolayısıyla muhtemel yanlış okuma ve telaffuzlarla ilgili meseleler daha çocukluk yıllarında verilecek iyi bir dil ve gramer eğitimiyle halledilebilir.

Harflerin tebdiliyle ilgili tartışmalar Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminde de sıcaklığını muhafaza etmiş, matbuatta daha hararetli olarak ele alınmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa, 2 Mart 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi’nde yaptığı konuşmada “tebdîl-i hurûf” meselesine ilişkin olarak şunları söyler:

Bizim hurûfatımız okunmaz değil, belki hurûfatımız dünyanın en güzel şeklidir. Hiçbir lisanda hurûfatımız kadar güzel ve temiz, manzarası sevimli bir yazı yoktur... Böyle fikirler içimize girmesin. Sonra da büsbütün lâl ü ebkem olur, bütün âlem-i

İslâm'ı üzerimize hüçûm ettiririz. Ve bunun neticesi olarak kendi aramızda birbirimizi yeriz (Tanin, 1923: 2).

Hüseyin Kâzım, İzmir İktisat Kongresi'ndeki Latin harfleri tartışmalarını değerlendirdiği yazısında Kâzım Karabekir Paşa'nın bu kanaatlerine karşı serzenişlerini dile getirmiştir. (Hüseyin Kâzım, 1923: 3214).

Hüseyin Cahit (Yalçın), bizi Osmanlıların kullandığı harflere bağlayan hiçbir dinî mecburiyetin olmadığını yazar ve memleketi kurtarmak için en lüzumlu tedbirlerden birinin harflerimizi değiştirmek olduğunu savunur. Hüseyin Cahit, İctihad Mecmuası'nda da otuz senedir Latin harflerinin kabulüne lüzum olduğu kanaatini beslediğini ve (Arap harfleri yüzünden) memleketin cehalet karanlığı içinde olduğunu yazmıştır. (Hüseyin Cahit, 1923: 1).

Tahsin Ömer'e göre Arap elifbası gelişmemiş bir alfabledir. Ziraî aletlerde nasıl ki saban, dögen gibi ibtidai aletler terk ediliyor ve yerine traktör vs kullanılıyorsa, alfabelerin de mükemmeli olan Latin alfabesine geçilmelidir. (Tahsin Ömer, 1923: 3-4). Arap ve Latin harflerinin benzerliğine dikkat çeken Tahsin Ömer, Arapça'nın Arap harflerinin dinî sebeplerle kutsal bir mahiyeti olduğu görüşüne karşılık, Arap harflerinin de tıpkı Latin harfleri gibi Fenike alfabesinden türetildiğini delil göstermiştir (Çelik, 2018: 23).

Ali Suavî, Osmanlı imlâsındaki hat usûlünün birtakım güzellikler ihtiva ettiğine dikkat çekmekte ve bu hattın sür'atle tahrir edilebildiğini, hem el üstünde tutarak hem ayaktayken kolayca yazılabildiğini, ayrıca küçük bir kâğıt parçasına birçok mânâlar ihtiva edecek resimlerle/çizgilerle yazmaya imkân tanıdığını belirtmektedir (Ali Suavî, 1923: 2). Gerçekten de genellikle sesli harfleri yazmaya ve hareke koymaya lüzum olmadığından, çok daha az harf kullanarak birçok ifadenin yazılmasına Arap harfleriyle imlâ imkân tanımaktadır. Bu yüzden de çok hızlı not tutulabilmektedir. Bu sebeple, 1928'deki Harf İnkılabı'ndan sonra bile bazıları şahsî notlarını eski harflerle yazmaya devam etmişlerdir. Yine meslek icabı hızlı not tutması gereken gazetecilerin bir kısmı da daha süratli yazmaya alışık oldukları eski yazıyı kullanmaya devam etmişlerdir.

Cenab Şehabettin, Servet-i Fünûn'daki 27 Ağustos 1925 tarihli yazısında, lisanımızın kıraat ve imlâsında tesadüf edilen bütün müşkülâtın aslı sebebini, başlangıçta Arap harfleri ile Türkçe yazmak hatasını ihtiyar eden ecdadımıza bağlar (Yorulmaz, 1995: 17). Latin harflerinin alınmasını ise Batı medeniyetine girmemizin kestirme yolu olarak değerlendirir (Yorulmaz, 1995: 363).

Necib Âsım, *Türk Yurdu*'ndaki "Elifba Meselesi" başlıklı makalesinde, alfabede teceddüt ihtiyacının dilimizde Fransızca kelimelerin kullanımı yaygınlaşınca tebarüz ettiğini ifade eder. Ancak problemi çözmek için hareke konması fikrinin uygun olmadığını sesli harflerle kalabalıklaşan yazının bir de hareketlerle dolmaması gerektiğini ekler. Necib Âsım, bin yıllık yazının tebdili yerine onu Türkçe'ye maledecek yöntemler teklif eder.

Ayrıca bu makalesinde İslam hattının kendine has kutsiyetine de temas ederek bunun zamanla herhangi bir yazının ötesine geçerek sanayi-i nefise halini aldığına vurgu yapar (Necib Âsım, 1925: 540). Onun bu görüşleri, o dönemdeki alfabe tartışmaları arasında hattın sanat yönüne dikkat çekmesi bakımından istisnai niteliktedir.

Abdullah Cevdet'in İctihad'daki "Hurûf-ı Munfasıla Hakkında: Latin Harfleri" başlıklı yazısında şu cümleler geçmektedir: "Yeni yazının malûmat-ı umûmiyeyi en hücrâ köylere kadar tamim edeceğini asırlardan beri dünya şuûnundan bîhaber olarak yaşayan Türk'ün gözlerine nur, dimağına feyz ve efkârına intibah vereceğini söylemek zâiddir" (Abdullah Cevdet, 1925: 1).

Yine Abdullah Cevdet'in İctihad'daki "Latin Harfleri Hakkında" başlıklı bir başka yazısında "behemahal Latin harflerini kabul etmeliyiz. Bu kanaatim pek kuvvetlidir ve otuz beş yaşındadır... Arap harfleri Türkçe'nin inkişafına mani olmuştur. Nitekim Arab'ın metafiziği de Türk'ün inkişafına mani olmuştur" diye yazmış ve şöyle devam etmiştir: "Türk, istiklâl-ı tâmını iktisab etmek ve Avrupa aile-i mileline girmek, cemiyet-i beşeriyyenin müstakil bir uzvu olmak için Arap harflerinden, Arap tabiiyet-i maneviyyesinden kurtulmalıdır" (Abdullah Cevdet, 1926: 1).

Bir Osmanlı Yahudisi olan Avram Galanti, Arap harflerinden yana bir tavır alarak "Arabî Harfleri Terakkimize Mâni' Değildir" isimli bir kitap neşretmiştir. Ayrıca konuyla ilgili makaleler de neşretmiştir. Galanti'ye göre yapılması gereken, harfleri bir miktar ıslah etmek ve kolayöğrenmeyi sağlayacak sade, açık bir dille yazılmış kitaplar neşretmektir (Galanti, 1926: 12; Galanti, 1927: 9-14). Çağlayan Mecmuası'ndaki "Latin Harflerine Dair" başlıklı makalesinde şu cümleler yer almaktadır: "Latin harfleri istimal olunursa hâl-i hazırdaki Türkçe'nin fakirliğine binaen memlekette ilmin ifade ettiği yüksek ve tam manada alim mütefekkir yetişmez" (Galanti, 1926: 12).

İsmail Şükrü, insanoğlunun ulaştığı tekâmül seviyesine uygun yepyeni bir alfabe icat edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu alfabe öyle olmalıdır ki "talimde suhulet, tahrirde sürat" imkânı tanınmalıdır. (İsmail Şükrü, 1926: 9-11). Bununla birlikte İsmail Şükrü, Arap yazısının sağdan sola doğru yazılmasının insan fıtratına uygunluk ve süratli yazmayı sağlamak gibi üstünlükleri olduğunu da kabul etmektedir.

Namık Kemâl'in oğlu Ali Ekrem (Bolayır), İbrahim Alâeddin (Gövsâ), Necip Âsım (Yazıksız), Halid Ziya (Uşaklıgil), Necmi (Dilmen) ve Halil Nimetullah (Öztürk) gibi aydınlar da Latin harflerinin kabulüne karşı çıkanlardır. Buna mukabil Celâl Nuri (İleri), vaktiyle Türklerin Arap harflerini kabul etmesini "Türkler için bin sene devam edecek bir talihsizlik" olarak nitelendirir. Arap elifbasının bu memlekette artık iflas ettiğini, başarısız olduğunu, Türkçe için esaslı tebdile kabiliyetsiz olduğunu beyan eder (Celâl

Nuri, 1914: 15). İleri, 1928’de yazdığı bir makalesinde, okur yazar miktarının pek az olmasının sebeplerinden birinin de o zamana kadar kullandığımız Arap elifbası olduğunu savunmakla kalmaz, daha da “ileri” giderek kütüphanelerdeki köhne ciltlerin bizi çıkmaz yola saptadığını, bu bayat, yanlış, muğfel kitap veya risalelerin Latin harfleriyle basılmasındansa imhasının daha faydalı olacağını iddia eder (Celâl Nuri, 1928: 2).

Mustafa Şekib, eski harflerle ilgili olarak “Türkçe için mamut filleri gibi hantal ve mafsalsız olan Arap elifbası” benzetmesini yapmıştır (Mustafa Şekib, 1928: 4).

Harflerin tebdilini müdafaa edenlerin ileri sürdükleri gerekçelerden biri okuma güçlüğü ile ilgili sorunlar iken bir diğeri de matbuatta çok sayıda basma eşkâline ihtiyaç duyulmasıdır. Çünkü Avrupa’da basma eşkâli en fazla otuz beş kırk civarında iken Arap harfleri birleşerek yazıldığı için Osmanlı’da basma eşkâli beşyüze kadar yaklaşmaktadır. Bu ise mürettiplerin gerek tertip gerek harf dağıtmak gibi işler için en az dört beş misli vakit harcamalarına sebep olmaktadır.

Yukarıda bir kısmına özetle yer verilen zıt görüşlerden hareketle, Latin harflerinin kabul edilmesini istemeyen aydınları şöyle sıralayabiliriz: Ali Suavî, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, Necip Asım, İbrahim Alâaddin, Avram Galanti, Halil Nimetullah, Veled Çelebi, Halid Ziya, İbrahim Necmi, Macar Profesör Gombotes Zoltan vs. (Yorulmaz, 1995: 194). Bu isimlerden bazıları, konuyla ilgili mülahazalarını kaleme alırken genellikle ilmî kıstaslar ve gerekçeler ileri sürerek fikirlerini müdafaa etmişlerdir ve kuru taassuptan uzak bir tutum takınmışlardır. Mesela; Latin harflerine geçilmesine taraftar olmayan İbrahim Alâaddin Gövsa, Latin harflerinin avantajlarını da kabul eden ifadelere yazısında yer vermiştir:

Talim ve terbiyeye müntesip bir adam olduğum için harflerimizin uygunsuzluğunu, imlâmızın müşevveşliğini, lisanımızın inzibatsızlığını bilirim. Elinde hiç yazısı olmayan bir millet için Latin harflerinin müreccah olacağına da şüphe etmem. Hatta Türkçe harflerin (stenografik) kaidesini mahzurlarına faik görüyorum. Fakat Latin hurûfunun kabulü, imlâ meselesini halledecek midir, lisanımızın inkişafını temin edecek midir? Hararetili taraftarların okuduğum reyleri beni bu hususta hiç de ikna etmedi (Yorulmaz, 1995: 202).

Halid Ziya Uşaklıgil de konuyla ilgili makalesine, Latin harflerinin kabulünü destekleyenlerin bazı gerekçelerine hak verdiğini belirterek başlamaktadır:

Latin harflerinin Türkçe'ye tatbiki meselesi bence gayet muallak ve muhtelif nukat-ı nazarla hâiz-i taalluk olduğu için bunu bir evet yahut hayır'la halletmeğe imkân görmüyorum. Latin harflerinin kabulü lehinde serd edilebilecek birbirinden hâiz-i kuvvet berâhin var. Binaenaleyh bunlar arasında bir muvazene yaparak ya neticenin temayül ettiği tarafa müteveccih olmak veyahut iki ihtimal arasında bir hatt-ı mutavassıt bulmak lazım gelir (Yorulmaz, 1995: 206).

Ancak uzun değerlendirmelere yer verdikten sonra Halid Ziya şu hükme ulaşmaktadır:

Bütün bu mütalâattan şu netice hasıl oluyor gibidir ki esas itibariyle Latince harflerin kabulüne tamamen muarızım... mevcut yazıyı bazı ufak tefek ıslahat ve tadilat ile muhafaza etmekte hem faide-i ameliyye vardır, hem menfaat-ı lisaniyye..." (Yorulmaz, 1995: 212).

M. Fuad Köprülü, Namık Kemal'in düşüncesine de atıf yaparak harf tebdilinin bir milletin terakkisinde pek büyük bir ehemmiyeti olmadığını teyit ediyor:

Filhakika harf meselesi bir millet için hayati değil, bilakis mahiyet itibariyle tali bir meseledir. Mamafih her nedense, öteden beri bizde bununla uğraşanlar bulunuyor. Nitekim Meşrutiyet'in akabinde de bu mesele yine ortaya konulmuş, harflerimizin ıslahı için muhtelif şekiller teklif edilmiştir. Neticesi gelmeyen bu mesai elyevm hedefi değiştirerek devam etmekte, şimdi de kullandığımız harfleri bırakarak Latin harflerinin kabulü mevzubahis olmaktadır. Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar zannediyorlar ki garp medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Halbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin harflerinin kabulüyle kabil olamaz... Bir milletin harflerini değiştirebilmesi için eski bir harstan mahrum olması ve birçok ibtidai bir halde bulunması icab eder. Halbuki Türk milleti çok

eski bir harsa malik olduğu gibi ibtidai bir millet de değildir. Uygur elifbası terk edilerek Arap harfleri isti'male başlandığı zaman –o vakit ki Türk medeniyeti bugünküne nisbetle çok ibtidai olmasına rağmen- bu harfler yine Türkler arasında çok müşkilatla yerleşti. Hatta Arap elifbası Uygur elifbasına nazaran Türk lisanına daha muvafık bir elifba idi... Alelade mantık ve alelade muhakeme ile elde edilen nazariyeler, hayat sahasında büyük bir tatbik kabiliyeti gösteremezler. İctimai hadiseler üzerinde müessir olmak için kat'i surette ictimai düsturlara teb'iyet etmek mecburiyeti vardır. Bu düsturlara bigane kalanlardır ki ancak Latin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler. Latin harflerinin kabulü meselesi yalnız hars ve tarih meselesi değildir. Bunun iktisadî, tedrisî cihetleri de vardır ki, bunlardan işin yalnız iktisadî sebepleridahi Latin harflerinin kabulü teşebbüsünü akamete mahkûm bırakmağa kâfi gelir. İhtisasa hürmet etmek istediğimiz şu sıralarda böyle mühim husûsat ile herkesin iştigal etmesi bir anarşi tevlid etmekten başka bir şey yaramaz (Köprülü, 1926: 1).

Zeki Velidî (Togan), *Türk Yurdu*'nda neşredilen "Türklerde Hars Buhranı" başlıklı yazısına şu kesin hükümle başlıyor: "Sûret-i kat'iyede bilmeliyiz ki Latin hurûfatının lisanımıza tatbiki imkânsız ve muzırdır" (Türk Yurdu, 1926: 1). Daha sonra ise bu hükmün gerekçelerini muhtelif örneklerle anlatıyor.

Hüseyin Avni (Başman), her iki alfabenin de serbestçe kullanılmasını ve bu rekabet neticesinde hangisi baskın gelirse onunla devam edilmesinin daha uygun olacağını ifade ederek ilginç bir teklifte bulunmuştur (Hüseyin Avni, 1926: 3-5).

Celâl Sahir (Erozan), alfabe değişimini adeta başka bir dil kabul etmekle eşdeğer sayarak, Latin harflerini isteyen Mustafa Şekib'i suçlamıştır (Celâl Sahir, 1926).

İsmet İnönü'nün Adliye Vekili olan Mahmud Esat (Bozkurt), 8 Ocak 1928'de *Türk Ocağı*'nda verdiği konferansta "kendisine mensup olmakla yegâne şeref duyduğum ırkımın bir gün güzel dilini Latin harfleriyle ifade ettiğini görmeği hararetle dilediğimi söylemekten men'-i nefis edemem" demiştir (Ertem, 1991: 207). Bundan cesaret alan Ahmed Cevad (Emre), *Vakit*'te; İbrahim Necmi (Dilmen), *Milliyet*'te; Celâl Nuri (İleri), *İkdam*'da ve *Hürriyet-i Fikriyye*'de; Falih Rıfkı Atay, *Hâkimiyet-i Milliye*'de, Yunus Nadi de *Cumhuriyet*'te yazılar yazmışlardır (Ertem, 1991: 208). Mahmud Esat'ın

mezkûr konuşmasından bir hafta sonra Raufpaşazade Fuad, “Latin harflerinin kabulü, terakkiyatımızın sâikidir” demiş; Hamdullah Suphi Tanrıöver de “Latin harflerini kabul etmek zarurettir ve biz Türk harsının lehine bu harfleri er-geç kabul edeceğiz” demiştir (Milliyet,1960).

1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nda yer alan “(devletin) dini, din-i İslâm’dır” ibaresi 9 Nisan 1928’de kaldırılmış ve laiklik getirilmişti. Bu önemli gelişmeden kısa bir süre sonra, 9 Mayıs 1928’de, milletvekilleri Saffet (Arıkan), Reşit Safvet (Atabinen), Mustafa (Cantekin) ve Sadık (Deniz) tarafından, Latin “rakamlarının” kabulü için bir kanun teklifi TBMM’ye sunuldu. Refet Bey ve Necib Âsım (Yazıksız)’ın lehte konuşmalarına ilâveten Hasan Fehmi (Tümerkan) ile Muhiddin Nami de beynelmilel harflerin kabulünde mahzur olmadığını ve bir an evvel bu değişikliğin yapılması gerektiğini ifade eden konuşmalar yapmışlardı. Daha sonra Maliye Vekili Şükrü (Saracoğlu), bu konuyla ilgili bir komisyon teşkil edildiğini ilan etti (Milliyet: 1928). Saracoğlu, halk kitlelerinin cahil kalmasında en büyük âmilin Arap harfleri olduğuna inananlardandı (Unat, 1953).

Seredilen görüşlerden anlaşılacağı üzere Latin harflerine geçiş birdenbire olmamış, en az bir asırlık münakaşa ve müzakereler neticesinde 1 Kasım 1928’de kanunlaşarak yürürlüğe girmiştir. İctihad Mecmuası bu hususta ilk sayfasına şu başlığı koymuştur: “Cumhuriyetimizin Hars Sahasında Bir Feth-i Mübîni: Latin harflerinin kabulüne karar verildi.” Başlığın altındaki cümleler ise şu minval üzere devam etmektedir: “Latin harflerinin kabulü kararında hükümetimizin inkılap ve teceddüt sahasına dahil en parlak zaferini samimi hürmetle selamlarız” (İctihad, 1928: 1).

Buraya kadar nakletmeye çalıştığımız farklı kanaatler çerçevesinde, yüzlerce yıldan beri kullanılan harflerin bırakılıp yerine Latin harflerinin kabul edilmesinden yana olanların görüşlerinin yaklaşık olarak şu yorumlar ekseninde olduğu söylenebilir:

- a. Şimdiye kadar kullandığımız harfler Arap harfleridir. Ancak bunlar Sami bir lisan olmayan Türkçe’nin bünyesine uygun değildir, imlâmızın bozukluğunun en büyük sebebi budur.
- b. Madem ki Batı medeniyeti topluluğuna dahiliz, o halde bu topluluğun yazı şeklinden de uzak kalmamalıyız. Dolayısıyla Avrupa medeniyetinin yazı şekli olan Latin harflerini de almalıyız.
- c. Latin harflerini kabul etmedikçe inkılâbımız eksik kalacaktır.
- d. Halkımızın ekseriyet itibariyle cahil kalması Arap harflerinin zorluğu yüzündendir. Latin harflerini kabul edersek elifbamız kolaylaşır ve okuma yazma oranı yükselir. Hele ilk mekteplerde elifba tedrisi son derece

basitleşir, çocuklarımız da bugünkü zahmetten kurtulur. Latin harfleri daha kolaydır. Latin alfabesinde sesli harfler fazla olduğu için dilimize uygundur. Ayrıca büyük harf, küçük harf ayrımı vardır.

e. Arap harfleri bizi Çin ayakkabısı gibi sıkışmış ve Müslümanların geri kalmasına sebep olmuştur. Bu harfleri Cebrâil getirmedi, dinle ve milliyetle bir ilişkisi yoktur. Aslında İbrani dili için olan Arap harfleri, Arap fonetiğine göre düzenlenmiş ve birtakım ilâvelerde bulunulmuştur. Latin harflerine Hıristiyan alfabesi gözüyle bakılamaz (Yorulmaz, 1995: 8-9).

Latin harflerinin kabul edilmesine “muhalif” olanların görüşleri ise şu maddeler altında toplamak mümkündür:

a. Şimdiye kadar kullandığımız harfler Arap harfleridir, lâkin Türkçe onları kendi bünyesine uydurabilmiştir. Türkçe'nin Sami dil ailesinden gelmemesi Arap harflerinin Türkçe'ye uymamasını icab ettirmez. Nasıl ki Farsça ve Urduca da Sami bir lisan değildir ve Arap harfleriyle pekâlâ yazılabiliyor ise imlâmızın bozukluğu geçicidir ve düzeltilmesi mümkündür. Mevcut harflere bir iki işaret ilâvesi, Türkçe'ye göre bazı fazlalık sayılan harflerin elifbadan çıkarılması imlâ meselesini halleder.

b. Batı medeniyeti zümresine dâhil olmamız, bir an evvel Avrupa'nın kullandığı yazı şeklini almamızı gerektirmez. Çünkü bunun maddî ve manevî hiçbir kıymeti yoktur. Batı medeniyetine girmiş olan Japonlar da hâlâ eski yazılarını muhafaza ediyorlar.

c. Latin harflerini kabul etmekle yapılan inkılâplar arasında bağ kurulamaz.

d. Halkımızın cahil kalması iktisadî gelişmenin gecikmesinden, maarifin yetersizliğindedir. Bir milletin geri kalmasında kullandığı elifbanın zor veya kolay olmasının bir ehemmiyeti yoktur. Mektep olmadıkça, muallim bulunmadıkça hangi tarafı kabul edersek sonuç değişmeyecektir. Sonra Latin harfleri de zannedildiği kadar kolay öğrenilen şeyler değildir. Bundan başka elifbası son derece karışık olan ve Türkçe'nin bugünkü yazısıyla bile kıyaslanamayacak olan Japonya'nın eğitim seviyesi, elifbası alabildiğine kolay ve basit olan İtalya'nunkinden daha iyidir. Arap harfleri çok zengindir. Kısa zamanda okunuyor ve gözü yormuyor. Ayrıca sağdan sola yazıldığı için çabuk yazılıyor. Latin harflerini almayı

düşünmeden önce mevcut harflerin ıslah çaresine bakılmalıdır. Terakki ve gelişmenin, alfabenin kendisi ile doğrudan bir bağlantısı yoktur.

e. Arap elifbası Müslümanların birleşme sembolü olan Kur'an harfleridir... Eğer alfabeyi değiştirirsek Türk ve İslâm dünyası arasındaki bağlar kopacaktır (Yorulmaz, 1995: 10).

2. Harf İnkılâbından Sonraki Mülâhazalar

Harf İnkılâbı'nın üzerinden çeyrek asır civarında zaman geçtikten sonra da konuyla ilgili birtakım tartışmalar devam etmiştir. İnkılâptan önce, harf değişikliği olursa ne gibi faydaları veya zararları olabileceği üzerinde durulmuşken İnkılâp'tan sonra ise istenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı yönündeki görüşler dile getirilmiştir.

Necip Fazıl Kısakürek, maddeler halinde sıraladığı sorularla tartışmaya farklı bir pencereden bakmış ve Latin harflerini sorgulamıştır:

Kavim üstü, küllî bir şümûlle bütün mü'min beşeriyete atfedilip edilemeyeceği bir ilim meselesi olan harflere Arap harfi ismin vermek mümkün oluyor da doğrudan doğruya ve münhasıran Latinlerin malı olduğu ilmen sabit harflere nasıl Türk harfleri denilebiliyor? Eski harflerin öğrenilmesindeki zorluk, acaba tedris metodlarının sakatlığından mı, bizzat harflerin bünyesindeki çetinlikten mi doğmaktaydı? Eski harflerin bütün millete ve aşağı tabaka halka teşmil edilememesindeki zaaf, acaba o devrin maârifine mi yoksa harflerin zâtına mı âitdi? (Kısakürek: 1951).

Agâh Sırrı Levend, 9 Ağustos 1953 tarihinde *Ulus*'ta neşrettiği ve "Türk kültür tarihinin en mutlu olayı, hiç duraklamadan söyleyebiliriz ki, harf devrimidir" cümlesiyle başladığı makalesinde Latin harflerinin Türkçe için ne kadar elverişli olduğunu ispatlamaya gayret etmektedir (Levend, 2019: 219).

Harf İnkılâbı yapıldıktan ve artık iyice yerleştikten sonraki yıllarda Nurullah Ataç, Latin harfleriyle ilgili şu kanaatlerini dile getirmiştir:

Beğeniyor muyum bugünkü yazımızı? O başka... Arapça'nın kafıyla kefini, siniyle satını, hemzesini, ayınını göstermiyormuş, ona seviniyorum, daha iyi gösterememesi, bizim sesimiz değil

ki bizim yazımızda gösterilsin! Ne var ki bizim seslerimizi de göstermiyor. Genizden çıkardığımız (nazal) 'n'yi göstermiyor, eskiden Arap yazısının 'ha'sıyla gösterdiğimiz sesi göstermiyor, bizim iki türlü 'e'miz vardır, birini göstermiyor. Buna gönlüm katlanamıyor (Ataç, 1957).

Ömer Âsım Aksoy da bu konuda benzer görüşleri savunmuştur:

Alfabemizde eksik harfler yok mudur? Var. Ama bunlar, başka dillerin kelimelerini yazmağa değil, Türkçe kelimeleri doğru sesle yazmağa imkân vermeyen eksiklerdir. Meselâ, Anadolu'da çok yaygın olan kapalı 'e' (é), geniz 'n'si ve 'ha' sesleri alfabemizde yoktur (Aksoy, 1958: 4-6).

Peyami Safa, konuyla ilgili olarak Türk Düşüncesi'nde neşredilen makalesinde, Harf İnkılâbı'ndan 1959 senesine kadarki süreçte çoktan yapılmış olması gereken birçok neşriyatın yapılmadığından dert yanmıştır. Osmanlı imlasıyla yazılmış birçok temel eserin Latin harflerine henüz çevrilip basılmadığını söylemiştir. Ayrıca şu çarpıcı ifadeyle de meselenin vahametini özetlemiştir:

Yeryüzünde bir tek memleket gösterilemez ki, orada gençler kazara millî kütüphanelerine girerlerse bir tek eser okuyamadan çıkıp gitsinler. Böyle bir katliam hiçbir memlekette ve hiçbir memleketin tarihinde yoktur. Herhalde büyük milliyetçi Atatürk bugünkü neticeyi bilerek ve isteyerek Latin harflerini kabul etmemiştir. Latin alfabesinin tatbik şekillerindeki ifrat ve hatalar, aceleler, yanlış istikamet ve hareketler daha ziyade o zamanki Maarif makamlarına ait olmalıdır. Hele Latin harfleri tamamiyle yerleştikten sonra liselerimizde Arap harfleri okutulmasında hiçbir kanuni mahzur yoktu. Bugün de yoktur... Devrimbazlar mugalata yapmasınlar. Latin harflerini atıp Arap harflerini getirmek istemiyoruz. Üniversitelerimizde okutulan Arap harflerinin ve Osmanlıca'nın liselerimizde de öğretilmesini istiyoruz. Buna Türk kanunları engel değildir. Akıl kanunları da bunu emrediyor (Safa, 1959: 8).

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Eski Harflerimiz İçin Umumi Af İstiyorum" başlıklı ilginç makalesinde, Latin harflerini kullanarak

yaşadığımız yıllar içinde edilen faydanın kaybedilen kıymetlerden üstün olduğunun söylenemeyeceğini belirtmiştir (Tepedelenlioğlu, 1966: 4).

İ. Metin Kunt, Arap harflerini öğrenmenin zor olduğunu iddia edenlere yönelik olarak “belki bazılarının eski yazıyı öğrenebilmek için ille de bir hocanın rahlesi önünde yıllarca diz çökmesi gerekebilir, onlara diyecek lafım yok ama böyle kişilerin herhangi başka bir şeyi daha kolay öğrenebileceklerini de sanmıyorum” demiştir (Kunt, 1976).

Cüneyd Emiroğlu mahlasıyla neşredilen, ancak daha sonra Kadir Mısıroğlu adıyla da yayımlanan *İslâm Yazısına Dair* adlı kitapta nakledildiğine göre, vaktiyle Latin harflerini ısrarla savunanlardan bazıları arasında, Harf İnkılâbı artık yerleştikten sonra bundan pişmanlık duyduğunu itiraf edenler de olmuştur. I. Dünya Savaşı esnasında kendisine teklif edilen Maarif Nezareti’ni, Latin harflerini Türkçe’ye tatbik etmek şartıyla kabul edeceğini söyleyen Hüseyin Cahit Yalçın, daha sonralarda şu sözleri sarf etmiştir: “Biz de Latin harflerini terviç ediyorduk. Büyük günah işlemişiz. Bu harflerle yazı yazamıyorum, elime kalem alınca Latin harfleri fikrî insicamı bozuyor” Yine meşhur İttihatçılardan Abdullah Cevdet de bir konuşmasında “bu harfleri (Latin harflerini) tavsiye ve müdafaa ederken büyük günah işlemişim. Tövbeten nasûha!” demiş ve büyük pişmanlık duyduğunu itiraf etmiştir (Emiroğlu, 1977: 17). Ancak bu rivayetlerle ilgili tatminkâr bir kaynak gösterilmemiştir.

Peyami Safa’nın yukarıda verilen görüşlerine benzer fikirleri Mehmet Çınarlı da ileri sürmüştür:

Yazı devrimi yapılır yapılmaz, büyük bir azimle harekete geçilip geçmişin değer taşıyan bütün eserleri kısa zamanda yeni harflerle bastırılmıydı. Halbuki bu işe el atmak, Devlet adamlarımızın aklına ancak yazı devriminden 41 yıl sonra, 1969 yılında gelebildi. “1000 Temel Eser” ve “Büyük Türk Yazarlar” adlı dizilerle başlayan ve pek de iyi idare edilemeyen, eski Türk eserlerini sadeleştirip yeni yazıya aktarma hareketi, politik kavgalara ve şahsî hırslara kurban edilerek kısa bir süre sonra durduruldu. Başta *Tercüman* gazetesinin “1001 Temel Eser” dizisi olmak üzere bu hareketi devam ettirmek isteyen özel teşebbüsleri takdirle karşılamak gerekir... Günün birinde eski eserlerimizin büsbütün karanlığa gömüleceğinden, onları hiyeroglif yazılmış kitabeler kadar bile okuyup çözebilecek kimse bulunamayacağından korkuyorum. Doğru da yanlış da

olsa yazı devriminden artık geri dönülemez. Fakat köksüz bir ağacın yaşayamayacağı gerçeğini, gözümüzü kör edecek kadar belirginleşmiş delillere bakarak, iş işten büsbütün geçmeden idrak edip, yitirdiğimiz kökleri arama yoluna girmemiz gerekir (Çınarlı: 1978).

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Harf İnkılâbı'nın sonuçlarıyla ilgili olarak gayet memnun bir tutum sergilemekte ve şunları ifade etmektedir:

Türk harflerinin kabulünü, Türk Ozanı Mehmet Emin Yurdakul gibi, Türk kültür tarihinde çağ açan, bir kültürden başka bir kültüre yani Osmanlı-İmparatorluk kültüründen Türk-ulusa kültürüne geçiş olarak kabul etmek ve şöyle değerlendirmek yerinde olur: Bu olgu, Türk Rönesansı'nın başlangıcıdır (Velidedeoğlu, 1978).

Daha ziyade felsefe alanıyla ilgilenmiş ve yayınlar yapmış olan Arslan Kaynardağ da milletin "cahil" kalmasını eski harflere bağlayarak Harf İnkılâbı'ndan yana görüşler beyan etmiştir:

Arap yazısı Türk diline uymamış, kullanılışı büyük zorluklar yaratmıştır... Türk ulusunun büyük çoğunluğunun cahil kalmasının başlıca nedeni Arap yazısı idi. Öte yandan çağdaşlaşma süreci içine giren ve kısa bir zaman içinde büyük atılımlar yapmak zorunda olan Türk toplumunun elinde Arap yazısı çok ilkel bir araç gibi kalıyordu... Şimdi şöyle soranlar: Eski yazı kitaplarımız ne olacak, onları nasıl okuyacağız? Üniversitelerimizin belli fakülte ve enstitülerinde Osmanlıca, Arapça ve Farsça kürsüleri ve dersleri vardır. Buralardan yetişecek uzmanlar bir plan hazırlayıp eski yazıyla yazılı değerli kitapları bugünkü yazımıza aktardıkça sorun kendiliğinden çözülecektir (Kaynardağ: 1978).

Eski yazıyla yazılmış ve basılmış eserler bahsi geçince konuyla ilgili şu tevafuktan da kısaca söz etmek yerinde olacaktır: Osmanlı döneminde matbaanın faaliyete geçmesinden sonra 31 Ocak 1729 (1 Receb 1141) tarihinde Arap harfleriyle Müteferrika Matbaası'nda basılan ilk kitap Vankulu Mehmed Efendi'nin "Vankulu Lûgatı" olmuştur (Kut, 1994: 10). Avrupa'dan yaklaşık ikiyüz sene sonra Osmanlı topraklarında matbaanın kurulmasıyla basılan bu ilk matbu eserden yine yaklaşık iki yüz sene sonra,

1928 yılında da Harf İnkılabı yapılmıştır. Harf İnkılâbı'ndan önce Arap harfleriyle, Osmanlıca olarak basılan son eserin Müstakîmzade Süleyman Sa'düddîn Efendi'nin "Tuhfe-i Hattatîn" adlı eseri olduğuna dair rivayetler olsa da bu husus mevsuk değildir.

Harflerin tebdili konusunda yapılan tartışmaların genellikle teknik konular, okuma ve telaffuz problemleri etrafında dolaştığı görülmektedir. Bazı aydınlar ise Latin yazısının bir ilerleme ve uygarlaşma göstergesi olduğundan dem vurmışlardır. Bir milletin kullandığı yazının zihinde tedai ettiği hislere, bıraktığı intibalara ve bilhassa medeniyetler arasına çektiği kat'î çizgilere, bu tartışmalarda pek temas edilmemiştir. Halbuki tercih edilen harflerin pratikteki faydaları ve sakıncaları bir yana, bunların hepsinden daha mühim olanı, başka milletlere verdiği görsel mesaj, onların zihin dünyasında oluşturduğu imajdır. Latin harflerine geçiş, bu imaj yönüyle Türkiye'yi doğu dünyasından koparıp Batı dünyasına angaje etmiştir.

3. Hem Arap Yazısına Hem Hat Sanatına Mesafeli Aydın Örneği

Önceki bölümlerde genel olarak Arap yazısı ve Harf İnkılâbı ekseninde dile getirilen görüşler incelenmiş oldu. Bu bölümde ise doğrudan hat sanatını ilgilendiren bir makalesi çerçevesinde husûsen Ahmet Haşim'in görüşleri ele alınacaktır. Söz konusu metin, ilk olarak *Akşam Gazetesi*'nde 23 Haziran 1337 (1921) tarihinde neşredilmiş olan "Ölümler Mıntıkasında" başlıklı makaledir. Daha sonra aynı makale *Ahmet Haşim, Bütün Eserleri III* adlı kitapta da neşredilmiştir (Ahmet Haşim, 2014: 129-133).

Haşim'in "ölümler mıntıkası" şeklinde vasıflandırdığı mekân, güzel sanatların hat, tezhip, teclit, ebrû ve kâğıt yapımı gibi dallarında zamanın en üst seviyede eğitim veren müessesesi olan "Medresetü'l-Hattatîn"den başkası değildi. Bu medrese ki; hocaları arasında Kâmil Akdik, Hulûsi Yazgan, Ferid Bey, Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, Bahaddin Tokatlıoğlu, Hezarfen Necmeddin Okyay, Müzehhib Yeniköylü Nuri Urunay, Hasan Rıza Efendi ve Hacı Nuri Korman gibi meşhur üstadların yer aldığı önemli bir sanat mektebiydi.

1915 yılında açılan Medresetü'l-Hattatîn için hazırlanan Tâlimatnâme'nin 20. maddesine göre "her sene Ramazan-ı şerîf ile eyyâm-ı resmîyede Medrese tatil edilir." Aynı tâlimatnâmenin 27. maddesine göre "talebinin muallimîn tarafından intihab ve müdürîyetce tensîb edilecek âsârı Medrese'nin tahtındaki mahall-i mahsûsdasûret-i dâîmede teşhir olunur." Yine bu talimatnamenin 28. maddesine göre "bir sene zarfında vücûde getirilip Meclis-i İdare cânibinden takdir edilecek âsâr, Ramazan-ı şerîf tatilinde bir ay müddetle Medrese derûnunda umuma teşhir kılınır" (Ateş, 1991: 7; Derman, 2015: 29-30).

Ahmet Haşim, yukarıda geçen talimatnâme mucibince Medrese’de açılan sergiyi ziyaret etmiş ve müşahedelerini kaleme almıştır. Öncelikle Ahmet Haşim’in bir hat mektebindeki sergiye nasıl bir beklentiyle gittiğini tahmin etmek lâzımdır ki orada gördüklerinden sonra içine düştüğü inkisar-ı hayâl hissiyle böyle bir yazı kaleme almaya onu sevkeden sebepler anlaşılabilir. Kendisi muhtemelen, kadim Türk-İslam sanatlarının aslına uygun bir şekilde meşk ettirildiği bu mektebin talebesinden, Paris’te, Frankfurt’ta ve sair Avrupa memleketlerinde icra edilen modern sanat eserlerine benzer mahiyette eserler bekliyordu.

Ahmet Haşim’in bu sanatlarla ilgili değerlendirmelerini birer şair zehabı varsayıp ciddiye almamak da elbette uygun olmayacaktır. Çünkü kendisinin Galatasaray Sultanîsi’ndeki talebelik yıllarına uzanan bir sanat merakı olup Sanayi-i Nefîse Mektebi’nde estetik ve mitoloji dersleri vermiştir.

Bahsi geçen yazısında Ahmet Haşim, hattatların yazı sergisini “mezar”a teşbih etmektedir. Teşhir edilen eserleri, “mazide yaşamış insanların bize kadar intikal etmiş bazı *dûn metrukâtı* (düşük vasıflı kalıntıları)” şeklinde tasvir etmekte ve bu eserleri ortaya koyanlara ise “hayat içinde hayattan habersiz *muhayyiru’l-ukul* (akıllara durgunluk veren) insanlar” demektedir. Devamında da benzer cümleler sarf edilmektedir:

Mazinin meâsiri yaşayanların beceriksiz elleriyle taklit edildikçe, o mazinin hakikaten bir daha avdet etmemek üzere gittiğini insan daha iyi anlıyor... yazı sergisine bir mektep sergisi gibi değil, Osmanlı hattının ihya ve tekâmülü emeliyle vücûda getirilmiş bir müessese itibariyle baktıktan sonra “mehd”in hakikatte bir “mezar” olduğunu gördük ve kendimizi serzeniş ve itaba haklı bulduk” (Ahmet Haşim, 1921: 2).

Ahmet Haşim, sergiden çıktıktan sonra insanın bir âlem değiştirmiş hissine kapıldığını şu cümlelerle anlatmaktadır:

Bu bina içerisinde ve bu eşya ile çevrili olarak beş on dakika duran insan için hâricin hava ve ziyasına tekrar kavuşmakta anlatılmaz bir mesfî ve anlatılmaz bir lezzet vardır. Zâir çıktıktan sonra beş altı insana çarpmadan ve beş altı defa yürüyüşünü kaybedip sendelemeden “ölü” olmadığına bir türlü emniyet getiremiyor (Ahmet Haşim, 1921: 2).

Yukarıdaki cümlelerinden hemen sonra Ahmet Haşim, bu kadim sanatları ihya gayretine hürmet ettiğini beyan etmekten de geri durmayıp devamında,

mevcut ahval ve şerait ile bu kişiler tarafından ortaya konan işlerin tezat teşkil ettiğinisöylenmektedir:

Günden güne teceddüdümüzle daha gülünç ve iğrenç olduğumuz bu senelerde metrûk himmetleri ihya yolunda gayret gösterenlere karşı hürmet borcumuzu tanımakla beraber, bu “mazi” meraklılarının vazifelerini telâkki hususunda gösterdikleri menfi ve acayip zihniyetle bizi mazisi olmayan milletlerin vaziyetine müşâbihzıt bir vaziyete düşürdüklerini, yani “hâl”siz bir millet şekil ve heyetine koyduklarını da söylemek isteriz (Ahmet Haşim, 1921: 2).

Ahmet Haşim’in Medresetü’l-Hattatîn sergisi hakkındaki bu değerlendirmelerine mukabil, İhtifalci Mehmed Ziya Bey’in (1865-1927) muhtemelen 1922 yılında neşrettiği makalesinden (Derman, 2015: 32-33) iltifatkâr yorumlar ihtiva eden aşağıdaki iktibas, iki münevver insanın ne kadar da birbirlerine zıt fikirler ileri sürebileceğine güzel bir misal teşkil etmektedir:

Her sene Ramazan-ı şerif’de küşadı mutad olan Bâbali caddesinde kain Medresetü’l-Hattatîn meşheribu sene de açılmıştır. Hutût-ı nefîsemizin, tezhib ve hattâ teclid sanatlarının bir derece daha tekemmülü maksadıyla... tesis olunan bu mekteb, bidayet-i tesisinden bugüne kadar şâyân-ı şükran asar-ı terakki göstermiştir. Evkaf-ı İslamiyye müzesi meclis-i idaresine ve müdiriyyetine merbut bulunan bu medresede meşhud olan âsâr-ı terakki meyanında tezhib ve minyatür işleriyle ebri denilen renkli kağıdların nefaset ve zarafeti bilhassa şâyân-ı dikkattir.

Meşherin hutût-ı nefîse kısmına gelince Reisü’l-hattatîn Hacı Kâmil, ta’lik muallimi Hulûsi ve celî hattı muallim-i zarafet-üslûbu Hakkı ve tezhib ve minyatür işleri muallimlerinden Tahir ve Bahaddin bey ve efendilerin çîre-dest-i meharetlere olan elvah-ı nefîse ve bunları meşk-ı taklid ittihaz eden talebenin yazıları, meşherin yüzünü ağartacak manevi servetlerimizdendir.”

Hulâsa, hutût-ı nefisemizin ihmal ve teseyyüb yüzünden ve bilhassa devair-i resmîyemizde meşhûd olan ihtimamsızlık yüzünden uğradığı inhıtata mukabil, bu Medrese müdâvimîninin mahalline masruf olan cehd ve ıkdamları şayan-ı takdir ü teşvikdir.

Cumhuriyet gazetesinin 31 Mart 1925 tarihli nüshasında yayınlanan bir havadis münasebetiyle yapılan yorumlarda verilen birtakım tafsilat ise Medrestü'l-Hattatîn'de açılan sergide teşhir edilen eserlerin arasında hangi büyük hat üstadlarına ait olanların bulunduğunu ortaya koymaktadır:

Her sene olduğu gibi bu sene de Medresetü'l-Hattatîn'de bir yazı ve sanayi meşheri açılmıştır. Meşherde gerek eslafa ait ve gerek yeni hattatlarımızın vücûde getirdiği âsâr-ı nefise teşhir olunmaktadır.

Sergide bir kısım, tamamıyla eski hattatların yazılarını teşhire hasredilmiştir. Bu kısımda 250-300 senelik vardır. İçlerinden en eskisi Yakûtü'l-Mustasımî'nin kaleminden çıkmış olan eserlerdir. Mamafih Yakût'un yazılarının şimdi ancak tarihi kıymeti var. Sanat-ı hat daha ziyade tekemmül ettiği için Yakût'un usûlü terk edilmiştir. Bu kısımdaki 70'i müteceviz eserin arasında Şeyh Hamdullah Efendî'nin sanatkârane yazıları da bulunmaktadır.

Sergi dahilinde diğer bir kısım da Medresetü'l-Hattatîn talebesinin eserlerini teşhir için ayrılmıştır. Bu yazılar arasında fevkalade istidatlar göze çarpıyor. Bilhassa Dürriye Faik Hanım'ın rık'a, sülüs ve ta'lik yazıları, Vehbi, Hüseyin ve İbrahim Galib Efendilerin eserleri çok güzeldir. Sihhî Müze Müdürü Dr. Hikmet Hamdi Bey'in fevkalade muvaffak olduğu ta'lik yazıları da sergide teşhir olunmaktadır.

Necmeddin Okyay, Medresetü'l-Hattatîn'e dair hatıra defterinde de eski hattatların eserlerine bu sergilerde yer verildiğini belirtmektedir: "Orada talebe âsârından başka, onlar müzelere gidip eski eserleri tedkik edemezler, burada görsünler de müstefid olsunlar diye meşhur hattatların eserlerini de teşhir ederdik" (Derman, 2105: 127).

Kadim hattatlara ait önemli eser örneklerinin bir kısmı da muhtemelen Necmeddin Okyay'ın zengin hat koleksiyonundan, medresenin diğer bazı

hocalarında bulunan eski eserlerden veyahut eşrafın koleksiyonlarından buraya muvakkaten getirilerek teşhir edilmekteydi. Nitekim ilk Ramazan sergisinde Evkaf Nazırı Sahip Mollazade İbrahim, Keçecizade Reşad Fuad ve İbnülemin Mahmud Kemâl İnal Bey'in koleksiyonları da teşhir edilmişti (Özkafa, 2010: 121).

Sevimli Ay mecmûasının Teşrinisani 1926 tarihli 9. Sayısında “Kadın Hattatlarımız” başlığı ve Mehmed Said imzası ile neşredilen bir yazıda da kabiliyetli hanım hattatların eserlerinden sitayişle bahsedilmektedir:

Hattat Mektebi'nin yarısından çoğu sakallı olan elli talebesinden onda birini genç ve tahsil görmüş hanımlarımız teşkil ediyor. Niran, Şehribân, Muvahhide, Dürriye ve Melîha isimlerini taşıyan bu hanımlar, hattatlığa büyük bir hevesle sarılmışlar; muvaffak olmak, kadınlığı bu şube-i sanatta da yükseltmek için çalışıyorlar. Vücûda getirdikleri eserler insanın göğsünü iftihar ve gururla kabartacak, çok muvaffak olunmuş eserlerdir.

Dürriye Hanım'ın yazısına bakınız: Bu celi yazıda en usta hattat bile bir kusur bulamayacaktır. Kenarını çerçeveleyen tezhib-i hat da kadın zevk-ı selîminin en bariz bir misali, en canlı şahididir.

Yazı ve tezhib bende öyle merak uyandırdı ki her gün Bakırköy'deki evimden Galata'da Liman İnhisar Şirketi'ndeki işime geldiğim ve yorgun bulunduğum halde öğle tatillerimi Mekteb'de geçirmekten men-i nefis edemiyorum. Bu loş sanat yuvasının ruhumda öyle derin bir tesiri var ki... buradan ayrılırsam öksüz kalacağımı zannediyorum.

Mehmed Mesîh imzasıyla *Millî Mecmûa*'nın 15 Nisan 1927 tarihli nüshasında neşredilen yazıda ise burada teşhir edilen eserler hakkında şu kanaatlere yer verilmektedir:

Hattat Mektebi'nde Ramazan'da açılan sergi, yazımızın üstadlarının ve yeni yetişen bazı gençlerimizin eserlerini ihtiva etmesi dolayısıyla, millî ve bedîi bir zevkin tatmini için ziyaret edilmesi lâzım olan meşherlerden biri idi... En güzel

eserlerimizden biri olan yazımızın muhtelif şekillerde yaratılan nümunelerini burada görenler zannederim ki güzel yazabilmek için ruhlarında bir arzu uyandığını hissettiler. Bilhassa tezhib işlerinin çerçevesi içine istif edilen şaheserlerin inceliği, zarıflığı en ölgün ruhluları bile adeta canlandıracak mahiyette idi. Hakkı Bey'in müzehheb iki nefis levhası, salonda birer bedia halinde gözleri büyülemeğe kâfi geliyordu. Hattâ Mekteb'i ziyarete gelen ecnebiler bile hiç anlamadıkları halde bu nefis eserlerin hayranı idiler (Derman, 2015: 58-59).

Yine Mehmed Mesîh Bey, Milli Mecmûa'nın 15 Mart 1928 tarihli nüshasında bir başka yazı daha kaleme almış ve yazısında şu ifadelere yer vermiştir:

Bu sene de Ramazan'da Hattat Mektebi'nde bir sergi açıldı. Mekteb'in mütevazı çatısı altında sessizce çalışan samimi insanların meydana getirdikleri sanat eserlerini koynunda saklayan bu sergi hakikaten görülmeğe lâyıktır. Orada Türk yazısının inceliklerini, inhinalarını ve Türk ruhunun heyecanlarını gizleyen güzel ve narin eserleri görmek, hakiki bir zevke bürünmek demektir (Derman, 2015: 59-61).

Mehmed Mesih Bey yazının devamında, Hacı Kâmil Efendi, Ferid Bey, Hulûsi Efendi, Halim Efendi, Macid Bey gibi hat üstadları ile isimlerini zikrettiği muhtelif hat talebelerinin eserlerini methetmektedir.

Bu misallerden de anlaşılacağı üzere, zamanın bazı münevverleri ve muharrirleri Medresetü'l-Hattatın'ın Ramazan sergilerini mutad olarak ziyaret edip buradaki eserlerin kendilerinde bıraktıkları intibai kaleme almışlardır. Bu yazıların çoğunda serdedilen fikirler, Ahmet Haşim'in görüşleriyle tezat teşkil etmektedir. Zaten yazı tarihimizi ana hatlarıyla bile tetkik ettiğimizde, bu medresenin hoca kadrosundaki isimlerle bu hocalardan mezun olan birçok talebenin en meşhur hat üstadları arasında zikredildiğine şahit oluruz. Medresetü'l-Hattatın mezunlarından Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in hatıratında nakledilen ve Üsküdarlı Tal'ât Bey tarafından irticalen söylendiği belirtilen (Mesara, 2010: 40) şu mısralar da bu müessesenin hizmetlerini takdir etmektedir:

Neshe yüz tutmuş idi bir eyyâm

Sülûsî mertebe hatt-ı İslâm

Pek celî hizmet edübbi't-tevfik

Yarıma etmedi kârın ta'lik

Hayli hattat yetişti, fatîn

Yaşasın Medresetü'l-Hattatîn

Ahmet Haşim'in dünyasıyla empati kurulacak olursa belki de onun bu sanatta yeni arayışlar, yeni yönelişler beklediğini söyleyebiliriz. Çünkü yazısında geçen şu cümleler ondaki hayal kırıklığını ve kendisinin hattatlardan neler beklediğini ifade ediyor:

Medresetü'l-Hattatîn'in muhtelif işlerine nazaran orada "güzel yazı"nın dinî bir mahiyeti haiz olduğu ve binâenaleyh bâb-ı içtihadın yazı için de kapalı bulunduğu kanaati mevcut olduğu anlaşılıyor. Hususi bir zevk ve muhayyilenin müdâhalesiyle burada ne rık'a, ne sülüs, ne ta'lik, ne kûfi, şekl-i ezelifinden inhiraf etmemiştir. Birçok yıldızların doğup sönmesiyle semâ manzaraları bile değişir ve lâcivert gecelerde ziya nakışları asırlar içinde tahavvül eden eşkâle göre dağılır ve toplanırlar, hattatlarımız sath-ı arz üzerinde semâdan daha basit ve ebedî olmak davasındadır ve şekl-i ezelifde sâbit-kademdirler...

Hat da bir "sanat-ı nefise" olmak itibariyle yaşayış zevkindeki esaslı inkılâba uyacaktır. Eski sert kalıplarını kırarak mütemevvic ve seyyal bir güzellikle âlemi istilâ eden "ruh" için lâyetegayyer ve ölü bir hendeseye tâbi olan kadim "hatt"ın güzelliği bir efsânedir, halkın adem-i rağbeti umûmî terbiyedeki inhitatı değil, sanatla hayat arasında açılan uçurumun genişliğini gösteren feci bir işarettir. Musikî ile cûşa gelenler şimdi sarhoşlardır ve "hatt"ın hayranı yalnız hattat kaldı. Sâzende ve hattat için bundan daha manidar nasıl bir ihtar olabilir?

Ahmet Haşim, yazıda yenilik talebinde nispeten haklı olabilir; fakat o kritik geçiş devrinde bu sanatların unutulmaması, kaybolup yok olmaması ve aslına uygun bir şekilde talim edilmesi gayesiyle teşekkül eden bir mektebe Ahmet Haşim'in beklentilerini karşılayacak bir vazife yüklemek zamansız olacaktı.

Yazısının sonunda Ahmet Haşim önceki haşin cümleleri geride bırakarak belki de yeni bir tefekkür perdesi aralamaktadır. Yani, eski adamlar kalmayınca eskinin sanatı da iğreti duracağı için zamanın insanıyla, hayat tarzıyla, düşünce yapısıyla bu yazıların ahenk içerisinde olması beklenmemelidir. Ona göre, madem ki bu cemiyet ve bu insanlar bir daha asla mazideki gibi olamayacaktır; o halde sanatın cemiyete ve zamana ayak uydurarak yeniden şekillenmesi icap etmektedir.

Ahmet Haşim, ilgili yazısındaki şu son cümlelerde ise adetâ Medresetü'l-Hattatın sergisini niçin ölümler mıntıkası veya mezarlık olarak vasıflandırdığını açıklamaktadır:

Zamanımızda “kitap” şekil itibariyle acınacak bir sükûta uğramıştır. “Basma yazı” hattı öldürmekle artık bir sebep-i vücudu kalmayan “tezhîp” ve “teclid” sanatları da kökü kurumuş çiçekler gibi zevâle uğradı. Binâenaleyh bugün hattat ve mücellid “basma kitap” için çalışmadıkça hayatın hâricinde kalmış lüzumsuz ve anlaşılmaz adamlardır. Mazideki İslâm ve Türk medeniyeti ne güzel hat, ne kitap cildi, ne kavuk, ne de renkli cepkendi. O medeniyet yekpâre, mütemevviç, vâsi ve şâmil bir hayat-ı ebedî idi ki, o hayatta cami, kitap sahifelerinin havaya intikali ve kitap, cami minaresinin kâğıt üzerinde irtisamı idi. Marangoz medeniyeti, deri medeniyeti üzerinde in’ikas eder, kâğıt taşa nakış mevzuları verir, yazı taşın tetemmesi halinde âsâr-ı mimariyenin cephe ve cidarları üzerinde uyanırdı. İnsan bu çerçeve içinde kitabı tutmağı bilen bir el, yazıyı okumağı ve camie bakmağı bilen bir göz ve bütün bunlar için de hayret değil, fakat için için zevk almağı bilen bir kalple yaşardı. Güzel bir eski kap ve güzel bir eski yazı karşısında bugünkü hayretimiz kap ve yazının zamanımızdan olmadığını göstermeğe kâfidir.

Ahmet Haşim’in eski yazıyla meydana getirilmiş olan eserlerle ilgili bu görüşleri, Gadamer’in Hegel’e atıf yaparak üzerinde durduğu “sanatın geçmişte kalmışlık niteliği” felsefesini (Gadamer, 2005: 5) hatırlatmaktadır. Her ne kadar hakikat bilgisi ile sanat arasındaki ilişkiyi temele alsa da bu düşünce, Hegel’in Heidelberg’de ve Berlin’de verdiği Estetik Dersleri’nin çıkış noktası olan motiflerden biridir. Haşim de sanat eserlerinin, kendi hakikat havzaları ve dönemleri içinde bir anlam ifade ettiğini kendi üslubuyla anlatmaya çalışmıştır. Buna göre, eğer bir sanat eseri başka bir

çağdan ve artık eskimiş bir anlayıştan izler taşıyorsa onu zorla yaşatmaya çalışmak bir nevi bitkisel hayata mahkûm etmek gibidir.

Ahmet Haşim'in makalesinde, sanatın güncelliği, sanatta modernleşme gibi sanat felsefesi konularına en çok kapı aralayan kısım burasıdır. Çünkü bu konular en az yüz yıldır düşünürler ve sanatçılar arasında tartışılmaktadır. Hele hele hat sanatı gibi istisnai özelliklere sahip bir sanat dalı için oldukça hassas ve derinlikli konulardır. Kur'an-ı Kerim'in güzelce kitabeti zaruretinden doğarak gelişip zenginleşen bu sanatın dinî/kutsî yönü, diğer sanatlara nispeten ağır basmaktadır ve sanat felsefesinin konu başlıkları hat alanına taşınırken ihtiyatlı hareket edilmelidir.

İşin felsefî cihetinden uzaklaşarak Haşim'in hat eserlerine bakışı, Harf İnkılâbı ile ilgili görüşleri paralelinde değerlendirilecek olursa onun zihin dünyasıyla ilgili farklı ipuçları verebilir. Nitekim, *İkdam*'da Harf İnkılâbı'ndan sonra yazdığı makalede, yeni harflerin Türkçe'yi ne kadar kolay okunur ve yazılır bir lisan haline getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, nesih ve sülüs hatlarının şiirdeki hislere ve hayallere lâayık bir yazı resmi olmadığını ve yeni bir hat şekli lâzım geldiğini, Harf İnkılâbı'ndan beş altı sene evvel yazdığını da eklemektedir. Devamında ise hat sanatının estetik yönünü üstün bulanlara istihfakâr bir üslupla sataşmaktadır:

Yeni harflerin bütün malum faydalarına rağmen eski yazının bir nevi taraftarları vardır ki bunlar sadece terk edeceğimiz hattın bediiyetiyle alâkadarlardır. Şimendiferin kervanı, transatlantiğin yelkenli gemiyi, motorun atı ilga etmiş olmasından şikâyet eden manyaklar cinsinden olan bu gibi muarızların aleyhdarı oldukları şey, yalnız harf inkılâbı olmadığı için onları terakki, tekâmül fikrine imâle etmeğe çalışmak beyhudedir. Bunlar belki mevsimlerin tahavvülünden bile memnun değildirlen. Harikulade insan medeniyeti onların rızası hilafına vücut buldu. Yine onların rızası hilafına olarak lisanımıza muhtaç olduğu tekemmülü verelim.

Harf İnkılâbı on dört milyon nüfusun bir ekseriyetine okumak zevkini verirken aynı zamanda onları şimdiye kadar vücuda getirilen içi kof bir kitap yığınının da kari olmak tehlikesine maruz kılıyordu. Fakat şükretmeli ki, yeni alfabe, yarattığı tehlikenin panzehrini de kendisi bulmuş bulunuyor: Medenî

alfabe kadim hat ile birlikte eski irfanı da iptal etmiştir. Eminiz ki yarın eski kütüphane muhteviyatı yeni nesiller için yazıya nakledilirken ancak birkaç eser iki devrin hadd-i fâsılını geçmeğe muvaffak olacak ve bu suretle şimdiye kadar gıda diye çiğnediğimiz şeyin bir köpükten başka bir şey olmadığı anlaşılacaktır (Ahmet Haşim, 1928).

Bu çarpıcı ifadelerden de anlaşılacağı üzere Ahmet Haşim, eski yazıya sadece iddia edilen birtakım zorluklarından dolayı karşı olmayıp hat yönüyle, estetik yönüyle bile onun bir üstünlüğü olmadığını alaycı ifadelerle savunmuştur. Haşim'in eski yazıyı kendince en çok istihzaya aldığı kısa makalesi "Sağdan Yazı" başlıklı yazıdır. Burada, Paris'ten bir hatırasını nakletmektedir:

Yeni Harf İnkılâbı'nın birçok kıymetleri arasında bir ehemmiyeti vardır ki bunu ancak Avrupa şehirlerinde seyahat etmiş olanlar bilir. Bir gün Paris'te hayvanat bahçesinde maymunlar kafesi karşısında dururken hatırıma gelen bir şeyi defterime yazayım, dedim. Daha ikinci satırı tamamlamadan etrafımda tabî olmayan bir sükût hâsıl olduğunu hissettim. Başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim: Herkes maymunları bırakmış, sağdan yazı yazan adama hayretle bakıyor. Hemen defterimi cebime koydum ve çoluk çocuğa tuhaf bir manzara arzetmiş olmaktan mahcup, oradan süratle uzaklaştım. Bu suretle öğrendim ki, eski yazımızın yazılırken temaşası bir Avrupalı seyirci kitlesini maymunlardan bile daha fazla eğlendiriyor (Ahmet Haşim, 1928).

Ahmet Haşim'in hayatıyla ilgili bazı bilgiler, onun Arap harflerinden bu kadar rahatsızlık duymasının psikolojik sebepleri olabileceğini ortaya koymaktadır. Çocukluğu Bağdat'ta geçen Ahmet Haşim annesini kaybettiikten sonra babasıyla İstanbul'a geldiğinde "Arap Haşim" olarak küçümsenmiştir. Ömür boyu, Araplığı ona çok acı vermiştir. (İnam 2017: 15). Onun yukarıdaki ifadeleri, kendi değerlerine, kültürüne bakışındaki değişimi göstermekle birlikte "kompleks" olarak (Ekinci, 2017: 382) etiketlenebilecek bir tavidir.

Aynı Ahmet Haşim, "Gurebâhâne-i Laklakan" başlıklı yazısında Bursa seyahatinden bahsederken, Hüdavendigâr Türbesi'nde gördüğü üçyüz senelik Kur'an-ı Kerim'in yazı ve tezhibine hayran kaldığını ifade etmekten de geri durmamıştır (Ahmet Haşim, 1923: 158).

Ahmet Haşım'ın "Sağdan Yazı" başlıklı metnindeki alaycı üslubun bir benzeri de Refik Halid Karay'ın metinlerinde karşımıza çıkmıştır. Karay, "Ankara" adlı eserinde eski harfleri parazit, bakteri, sülük veya mikroplara bile benzetmekten çekinmeyerek şöyle anlatmaktadır:

Ah eski yazımız... Bir *Mim*'i düşünelim: Bu mübarek harf başta gelirse vücudundan ayrılmış bir kelle gibi ancak varlığının üçte birisidir... Gerdanından ötesini ara da bul! Ortada ise hem başsızdır hem de ayaksız... İki kazma darbesi yemiş solucan parçası gibi kelimenin içinde kıvrılmış durur. Sona gelirse iki şekle girer: Bitişirse kafası başkasının kuyruğuna bağlı, bacağı sarkık bir parazittir; nahoş yere yapıştırılmış bir sülük... Yanındaki harflerin sanki kanını emer. Ancak sonda bitişmediği zamandır ki âzası tam, boyu posu yerinde, keskin, gösterişli yani tam kendisidir.

Harf değil durmadan kıyafet değiştiren bir melodram canisi! Bir ipek böceği tohumu da ancak bu kadar 'istihâl'e' den sonra kelebek olur.

Mamafih tam şeklinde onu kâğıt üstünde geçirmek pek eğlencelidir: Kamış kalem yeni maktadan çıkmış, kâğıt pürüzsüz, mürekkep kıvamında, lifi yumuşak ise vay efendim vay... Şöyle harfin başını büküp kamburunu sıvazladıktan sonra keyfince bir aşığı cızıttırırverirsin, yağ gibi kayar, kılıç gibi keser, iğne gibi batar. Dur karşısında, yazarken çıkardığın dilini tut yerinde, seyrine bak.

Mim denilen harfi ayrı ayrı şekillerinde teker teker kesip kavanoza atsan kültür şişesinde bir nevi hayvanî ve nebatî mikroplara, *bactérie* ve *basille*lere benzetebilirsin.

Ya *Ayın*'a ne buyrulur? *Mim* kelime sonunda ne kadar ince uzun ise bu aksine hantaldır; sanki Arap harflerinin *Mim* Don Kişot'u, *Ayın* Sanço Pança'sıdır.

[Gözlü] *He*'ler için ne demeli? Başta en eksantrik bir sıcak iklim nebatı gibi kıvrımları, helezonları ve girlandları vardır. Ortada

baştaki şekille hiç alakası, münasebeti, musahabeti kalmaz;
dikiş makinelerinin hani kullanıldığına rastlamadığımız bir
kutu acayip âletleri durur; güya fisto, plise, şerit falan filan
yaparmış... onlardan biridir; bir vidası eksiktir.

Büyük levhalarda ise *He'*ler korkunçlaşır, iki iri gözlü burma
kafalı bir tufan mahlûku olur. Zaten bu gözlerden sel gibi
yaşlar akarak bir ırmak teşkil eden;

Âhmine'l-aşkî ve hâlâtihi

Ahraka kalbî bi-hararâtihi

levhaları yapmışlardı, berber ve kahve duvarlarının süsü idi.
Küçüklüğümde beni çeken elleri zorla tutarak bu şark mitolojisi
resimlerini hayran, hülyalara dalarak seyirde yarı ürkek zevk
alırdım (Karay, 2009: 125-126).

Bu türden yaklaşımları uzun uzadıya değerlendirmeye ihtiyaç duymaksızın,
Yahya Kemal'in *Dergâh* mecmuasında imlâ bahsiyle ilgili yazdığı makalenin
son cümlesindebenzer meseleler hakkında söylediği gibi sorun aslında kafa
yapısından kaynaklanmaktadır: "İmlâmımız lisanımız düzelince, lisanımız da
kafamız düzelince düzelecek, çünkü o da ancak o kadar bozuktur, fazla
değil!" (Yahya Kemal, 1922: 5).

Sonuç

Matbaanın Osmanlı'ya getirilmesi konusunda kâtip, müstensih ve
hattatların içine düşecekleri buhranın getireceği sosyal ve ekonomik
problemler de göz önünde bulundurulmuşken harf inkılâbı tartışmalarında
bu konuların gündeme bile gelmediği görülmektedir. Çünkü matbuatın
yaygınlaşmasından sonra artık müstensihlere pek ihtiyaç kalmamış, az
sayıdaki hattatın muhtemel mağduriyetleri ise dikkate alınacak çapta
görülmemiştir.

Doğurduğu sonuçlardan da anlaşılacağıüzere, inkılâplar içinde sosyal ve
kültürel değişimi en çok etkileyeni Harf İnkılâbı olmuştur. Alfabe
tartışmaların başladığı dönemlerde daha ziyade Türkçe'nin dil yapısıyla ve
imlâ zaruretleriyle Arap harflerinin uyumu konusundaki ihtilaflar bahis
mevzuu olmuştur. Cumhuriyet'ten sonra ise yine bu gerekçeler ileri sürülse
bile daha ziyade Harf İnkılâbı'nın diğer inkılâpları tamamlayıcı ve pekiştirici
rolü esas belirleyici faktör olmuştur. Çünkü Osmanlı kültürüyle ve
zihniyetiyle bağları en hızlı kopartacak olan devrimin Harf İnkılâbı olacağı
düşünülmüştür.

Belki siyasî konjonktürün etkisiyle belki de gerçekten sadece kabul ettikleri ilmî gerekçelere istinaden Arap elifbasından Latin alfabesine geçilmesinin zaruret olduğunu savunan aydınlardan bazıları daha sonra bu görüşlerinden rücû ederek pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. Ancak fikrinden dönenlerin ve bunu açıkça yazanların sayısı azınlıktadır. Başından beri Arap elifbasının asla terk edilmemesi gerektiğini savunanlar arasında ise bu fikrini değiştiren bir kimseye rastlanmamıştır.

Latin alfabesine geçilirse hat sanatının nasıl yaşatılacağı ise nerdeyse hiç kimsenin gündemine gelmemiştir. Sanat konuları memleket meselelerinin gölgesinde kalmıştır. Arap elifbasından Latin alfabesine geçiş konusu bütün toplumu ilgilendiren olağanüstü bir hadise olduğu için bir çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacak kadar malzeme varken, hat sanatının ehemmiyetine dikkat çeken metinlere pek rastlanamamıştır. Yenilikçi zihniyete sahip aydınlar, eski anlayışı hatırlatacak ve sürdürecektir olan her şeye karşı çıkmışlardır. Arap yazısı ile hat sanatı arasındaki ince çizgi ya hiç umursanmamış ya da farkında bile olunmadan her ikisi aynı kefeye konmuştur. Ahmet Haşim'in Medresetü'l-Hattatîn ziyareti sonrasında yazdıklarına göre, şimdiye kadar verilen eserler tekrar edilip duracaksa bu sanat da eski yazıyla birlikte artık tarihte kalmalıdır. Ancak bugün gelinen noktaya bakıldığında hattatların o yıllarda ciddi sıkıntılara düştüğü bilinmekle birlikte hat estetiğinde hiçbir gerileme olmaksızın bu sanatın mevcudiyetini muhafaza ettiği anlaşılacaktır. Dolayısıyla hat sanatı Harf İnkılâbı tartışmalarının arasına kaynamış ve hattatlar kendi dertleriyle başbaşa kalmışlardır. O dönemde çok zor şartlara dâçar olan hattatlar bu sanatı yeni nesillere öğretmekten feragat etmemiş, iyi hattatların yetişmesine öncülük etmişlerdir. Geçiş döneminin hattatları maddi manevi büyük sıkıntılar çekmiş olsalar da onların yetiştirdiği kimseler zamanla el üstünde tutulan muteber sanatkârlar haline gelmişlerdir.

Kaynakça

Abdullah Cevdet (1925). Hurûf-ı Munfasıla Hakkında: Latin Harfleri, *İctihad*, S. 192, 15 Teşrinisani 1925, ss. 1-2.

Abdullah Cevdet (1926). Latin Harfleri Hakkında, *İctihad*, S. 204, 16 Mayıs 1926, s. 1.

Ahmet Haşim (1921). Ölüler Mıntıkasında, *Akşam*, S.988, 23 Haziran 1921 (1337).

Ahmet Haşim (1923). Gurabahane-i Laklakan, *Yeni Mecmua*, 1 Mayıs 1923 (1339), C. 4, S. 75-9, ss. 158-160.

Ahmet Haşim (1928). İntikal Devri, *İkdam*, 12 Eylül 1928.

Ahmet Haşim (1928). Harf İnkılâbı, *İkdam*, 22 Ağustos 1928.

- Ahmet Haşim(1928). Sağdan Yazı, *İkdam*, 13 İkinci Teşrin 1928.
- Ahmet Haşim (2014). *Bütün Eserleri III, Gurabahâne-i Laklakan, Diğer Yazılar* (Haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Aksoy, Ö. Âsım (1958). Söyleyiş Bozukluğu ve Alfabemiz, *Türk Dili*, VIII, S. 85, Ekim 1958, ss. 4-6.
- Ali Suavî (1923). *Tanin*, 3 Mart 1923.s. 2.
- Ataç, Nurullah (1957). *Söz Arasında*, Ankara.
- Ateş, İbrahim (1991). Vakıf Hattat Okulu, *Vakıflar Dergisi*, S. 22, Ankara, ss. 5-14.
- Celâl Nuri (1914). Latin Harfleri, *Hürriyet-i Fikriyye*, S. 8, 20 Mart 1330 (1914), ss. 15-16.
- Celâl Nuri (1928). Türk İnkılâbının Yeni Bir Safhası: Latin Harfleri Meselesi 1, *İkdam*,No: 11148, 5 Mayıs 1928. s. 2.
- Celâl Nuri (1928). Türk İnkılâbının Yeni Bir Safhası: Latin Harfleri Meselesi 2, *İkdam*,No: 11149, 6 Mayıs 1928. s. 2.
- Celâl Nuri (1928). Türk İnkılâbının Yeni Bir Safhası: Latin Harfleri Meselesi 3, *İkdam*,No: 11150, 7 Mayıs 1928. s. 2.
- Celâl Sahir(1926). *Yeni Ses*, 30 Teşrinisani 1926.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1925.
- Çelik, Hüseyin (1994). *Ali Süavi ve Dönemi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, H. Seçkin (2018). H. Seçkin Çelik, Harf İnkılâbından Önce Alfabe Tartışmalarında Üç Farklı Görüş, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2018 Güz (29), ss. 17-40.
- Çınarlı, Mehmet (1978). Atatürk, Yahya Kemâl ve Yazı Devrimi, *Hisar*,S. 254, Kasım 1978.
- Derman, M. Uğur (2015). *Medresetü'l-Hattatîn Yüz Yaşında*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Ebuzziya Tevfik (1869). *Terakki*, 2, 3, 4 Ağustos 1869.
- Ekinci, İdris (2017). Bir Muharrir Olarak Ahmet Haşim", *Hece Ahmet Haşim Özel Sayısı*, 241, Ocak 2017, Ankara, ss. 375-383.
- Emiroğlu, Cüneyd (Mısıroğlu, Kadir) (1977). *İslâm Yazısına Dair*, İstanbul.
- Ertem, Rekin (1991). *Elifbe'denAlfabe'ye, Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gadamer, H. Georg (2005).*Güzelin Güncelliği* (çev. Fatih Tepebaşı), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Galanti, Avram (1925). *Türkçe'de Arabî ve Latin Harfleri ve İmlâ Meselesi*, İstanbul.

- Galanti, Avram (1926). Latin Harflerine Dair, *Çağlayan*, S. 14, 1 Mayıs 1926, ss. 12-13.
- Galanti, Avram, (1927). *Arabî Harfleri Terakkimize Mani Değildir*, İstanbul: Hüsnü Tabiat Matbaası.
- Hayreddin Bey (1869). *Terakki*, 31 Temmuz 1869.
- Hüseyin Avni (1926). *Hayat*, C. I, S. 5, 30 Kanunievvel 1926, ss. 3-5.
- Hüseyin Cahit (1923). Latin Harfleri, *İctihad*, S. 158, 1 Teşrinievvel 1923, ss. 1-2.
- Hüseyin Kâzım (1923). İzmir Kongresi'nde Latin Harfleri, *İctihad*, 156, 1 Ağustos 1923, s. 3214.
- İctihad (1928). *İctihad*, 252, 15 Mayıs 1928.
- İnam, Ahmet (2017). Bir Şiir İnsan Olarak Ahmet Haşim, *Hece Ahmet Haşim Özel Sayısı*, 241, Ocak 2017, Ankara, ss. 11-19.
- İsmail Şükrü, (1926). *Latin Harfleri: Latin ve Arap Harflerinden Daha İyisini Bulalım*, İstanbul: Kader Matbaası.
- Karay, R. Halit (2009). *Ankara*, (Haz. Ali Birinci), İstanbul: İnkılap Kitap Yayınları.
- Kaynardağ, Arslan (1978). Amaçları ve Sonuçları Açısından Yazı Devrimi, *Milliyet Sanat Dergisi*, S. 296, Kasım 1978.
- Kısakürek, N. Fazıl(1951). Harf Davası, *Büyük Doğu*, 44.
- Kunt, İ. Metin (1976). Liselerde Osmanlıca, *Politika*, 27 Mayıs 1976.
- Kut, Turgut (1994). "Dârüttibâa" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 10-11.
- Levend, A. Sırrı (2019). Eski Yazıdan Yeni Yazıya, *150 Yıllık Türkçe Kavgası, Harf ve Dil Tartışmaları*, İstanbul: Akis Kitap, ss. 219-224.
- Mehmed Fuad (1926). *Millî Mecmua*, 1 Aralık 1926.
- Mehmed Mesîh (1927). *Millî Mecmûa*, 5 Nisan 1927.
- Mehmed Mesîh (1928). *Milli Mecmûa*, 15 Mart 1928.
- Mehmed Said (1926). Kadın Hattatlarımız, *Sevimli Ay*, S. 9, Teşrinisani 1926.
- Mesara, Gülbün (2010). A. Süheyl Ünver'in Medresetü'l-Hattatın Hatıraları, *Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları*, İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, ss. 23-45.
- Milliyet*. 23.5.1928, 10.11.1960, 22.11.1960.

- Mustafa Şekib (1928). Yeni Harflerimize Dair Dün Darülfünûn'da İrad Edilen Nutkun Metni: Yeni Harfler Yeni ve Medenî Bir An'ane Vaz' Ediyor, *Vakit*, 22 Ağustos 1928, Yıl 11, S. 3816, s. 4.
- Münif Paşa (1863). *Mecmua-i Fünûn*, Temmuz 1863.
- Namık Kemâl (1869). *Hürriyet*, 23 Ağustos 1869.
- Necib Âsım (1925). Elifba Meselesi, *Türk Yurdu*, No: 12, C. 2, Eylül 1341 (1925), ss. 539-544.
- Özkafa, Fatih (2010). İstanbul ve Hat Sanatı, *Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları*, İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, ss. 111-123.
- Resimli Gazete*, 22 Eylül 1923.
- Safa, Peyami (1959). Arap Harfleri, *Türk Düşüncesi*, Ağustos 1959, S. 58, s. 8.
- Tahsin Ömer (1923). *İlmi ve Tarihi Esaslara Nazaran Harflerimiz Latin Harflerinin Aynıdır*, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Namık Kemâl (1866). *Tasvîr-i Efkar*, 10 Temmuz 1866.
- Tepedelenlioğlu, N. Nazif (1966). Eski Harflerimiz İçin Umumi Af İstiyorum, *İslâm'ın İlk Emri Oku*, C. 5, S. 54, s. 4.
- Togan, Zeki Velidi (1970). *Türk Dünyasında Elifbâ Meselesi*, İstanbul.
- Turan, Şerafettin (2005). *Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Yurdu*, Aralık 1926.
- Unat, F. Reşit (1953). Latin Alfabesinden Türk Alfabesine, *Türk Dili*, Ağustos 1953.
- Velidedeoğlu, H. Veldet (1978). Atatürk Devrimi İçinde Yeni Türk Harfleri, *Milliyet Sanat Dergisi*, S. 296, 6 Kasım 1978.
- Yahya Kemâl (1922). İmlâya Dair Güft ü Gû, *Dergâh*, 18, Yıl 1, C. 2, 5 Kanun-ı Sanî 1338, ss. 3-5.
- Yorulmaz, Hüseyin (1995). *Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1906/1930

**Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin
Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi**

A Review of the Correlation between Global Competitiveness and
Economic Freedom with Binary Logistic Regression Analysis

Murat GÜNDÜZ

Dr., Uşak Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonometri Bölümü
Dr., Uşak University, I.I.B.F., Department of Econometrics
murat.gunduz@usak.edu.tr Orcid ID: 0000-0003-0006-8796

Mehmet SOYER

Y. Lisans Öğrencisi, Uşak Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü
Master Student, Uşak University, Institute of Social Sciences, Department of
Econometrics
mehmetsoyr@gmail.com Orcid ID: 0000-0002-7833-3759

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 29.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 05.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 24.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: GÜNDÜZ, M, SOYER, M. (2019). Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1906-1930. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/571545>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, kurumların, politikaların ve üretim faktörlerinin tümünü kapsayan verimlilik düzeyi olarak tanımlanan rekabet gücü ile ekonomi piyasası içerisinde mal değişimi, mülkiyet hakları ve refah artışını kapsayan ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu doğrultuda 138 ülke verisi baz alınarak, 2018 yılı için 12 farklı ekonomik özgürlük endeksi bileşeninin küresel rekabet gücü üzerinde bir etkisinin olup olmadığı ikili (binary) lojistik regresyon analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, genel ekonomik özgürlük endeksinin küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik özgürlük bileşenlerinin ayrı ayrı küresel rekabet gücü üzerindeki etkileri incelendiğinde ise vergi yükü özgürlük bileşeni haricinde tüm özgürlük bileşenlerinin küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak, ticaret özgürlüğü, mülkiyet hakkı, kamu bütünlüğü, iş özgürlüğü ve parasal özgürlük gibi özgürlük bileşenlerinin küresel rekabet gücü düzeyi üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Rekabet Gücü, Ekonomik Özgürlük, Lojistik Regresyon, Küresel Rekabetçilik Endeksi, Ekonomik Özgürlük Endeksi

A Review of the Correlation between Global Competitiveness and Economic Freedom with Binary Logistic Regression Analysis

Abstract

The aim of the study is to examine the correlation between competitiveness, which is defined as the level of productivity comprising all the institutions, policies and production factors and economic freedom comprising the product variation, property rights and welfare increase within the economy market. In this respect, based on the data of 138 countries; whether the components of 12 different economic freedom indices for 2018 had an impact on global competitiveness power was analyzed with binary logistic regression analysis method. As a result of the analyses, it was determined that general economic freedom index had a significant impact on global competitiveness power. Examining the impacts of the components of economic freedom on global competitiveness power individually; it was found that all the freedom components except the component of tax burden freedom had a significant impact on global competitiveness power. As a consequence, it is seen that freedom components such as freedom of trade, property rights, public integrity, freedom of labor and monetary freedom are effective on the level of global competitiveness power.

Keywords: Global Competitiveness Power, Economic Freedom, Logistic Regression, Global Competitiveness Index, Economic Freedom Index

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde işletmelerin müşterilerine sundukları mal ve hizmetlerin performans ve kullanılabilirliğinin giderek yükseldiği görülmektedir. Müşteriler bu gelişen ekosistemde, birbirine alternatif olarak karşılarında çok sayıda işletme bulmuş ve talep ettiği mal veya hizmeti özgürce, istediği işletmeden, istekleri doğrultusunda seçme hakkına sahip olmuştur. Üreticiler ise diğer firmalarla rekabet edebilmek ve faaliyetlerini sürdürebilmek için müşteri odaklı bir hizmet vermek zorunda kalmış ve müşteriler üreticileri müşteri odaklı bir rekabetin içine çekmiştir. Sürekli gelişen bilgi ve teknoloji karşısında işletmelerin ayakta kalabilmeleri sadece rekabet ile olamayacağı gibi işletmelerin de bilgi ve teknolojiyi takip etmeleri ve müşteri isteklerine cevap verecek geleceğe dönük bir strateji planı uygulamaları gerekecektir (Bilge, 2004, s. 1-2).

18. yüzyıldan başlayan ve ilerleyen zamanlarda daha da gelişme gösteren Sanayi Devrimi'yle birlikte insan ve hayvan gücüne dayalı üretim sürecinden makine gücüne dayalı üretim sürecine geçiş ve pek çok alanda teknolojinin gelişmesi, ülkelerde faaliyet gösteren firmaların ürünlerini üretme şekli ve miktarlarında birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Sanayi Devrimi ile sanayi alanında faaliyet gösteren kişiler kentlere yerleşmiş ve kentlerin adeta bir ticaret merkezi haline gelmesini sağlamışlardır (Küçükcalay, 1997, s. 52-62). Tüm bu gelişmeler ticaret hacminin artmasına neden olmuş ve beraberinde firmaların emek yoğun üretim sürecinden sermaye yoğun üretim sürecine geçmesine neden olmuştur. Makineleşme sonucu artan üretim ve hammadde, fabrikalarda çalışan sayısında ve üretilen ürünleri satın alacak müşteri sayılarındaki artış, firma ya da ülkeleri kıyasıya bir rekabet yarışının içine sürüklemiştir. Ülkelerin enformasyon ve iletişim teknolojilerine yaptığı yatırımlar üretim ve verimlilik artışı yaratarak, ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet avantajı sağlamasına neden olmuştur. Bu sebeple yeni bir teknolojiyi üretilip pazarlayan ulusların, teknoloji transferi yapan uluslara göre dünya pazarında rekabet üstünlüğünü ele alması kaçınılmaz olmuştur (Bayraç, 2003, s. 43-44-49). Günümüzde sanayi işletmelerinin altyapı hizmetlerini sağlayan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) küresel rekabetin artırılmasında da büyük bir öneme sahiptir (Çağlar, 2006, s. 307).

Adamkiewicz-Drwillo (2002)'a göre bir şirketin rekabet edebilirliği, ürünlerini piyasaya ve rekabet gereksinimlerine, özellikle ürün çeşitliliği, kalitesi, fiyatı, optimum satış kanalları ve tanıtım yöntemleri açısından uyarlamak anlamına gelirken, Porter (1990), ulusal düzeyde rekabetçiliği verimlilik olarak tanımlar ve verimliliği rekabet gücüyle bir tutmaktadır. Porter'e göre rekabetçilik, bir ekonomi içerisinde yer alanlara yükselen bir yaşam standardı ve sürdürülebilir bir şekilde yüksek istihdam sağlama

yeteneğidir. WEF (1996)'a göre rekabet gücü, bir ülke vatandaşlarının ekonomik refahını ifade eden kişi başına GSYİH'da yüksek oranda sürdürülebilir bir büyüme oranı yakalayabilmesidir (Siudek ve Zawojka, 2014, s. 93). Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) tarafından yapılan bir diğer tanımlamaya göre rekabet gücü, ülke ekonomilerinde faaliyet gösteren girişimcilerin ürün veya hizmetlerin tasarlanmasında, üretilmesinde ve fiyatlandırılmasında diğer rakiplerinin üzerinde bir performans sergilemesi olarak ifade edilmiştir (Çivi vd., 2008, s. 3). Aynı zamanda literatürde rekabet gücünü ifade eden birçok tanım yer almaktadır (Dilek, 2017:209-210). Bunlardan Türkkın (2001:25), rekabet gücünü rakiplere kıyasla biraz daha iyi veya en azından onlarla aynı seviyede bulunmayı kastetmekte; Çiftçi ise (2006:27), rekabet baskısı karşısında ayakta kalabilmeyi, dayanabilmeyi ifade etmektedir.

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan rekabetçilik kavramı, firma, endüstri ve uluslararası alanlarda kendine yer bulmuştur. Firma düzeyinde rekabet gücü, bir firmanın diğer rakip firmaların sunduğu niteliklere kıyasla fiyat ve fiyat dışı konuların yanında mal veya hizmet sunumunda birtakım iyileştirmeler (ürün tasarımı, kalite, pazarlama, vb.) yaparak müşterilerine düşük maliyetli ve kaliteli bir hizmet sunma yeteneği olarak tanımlanır (Ambastha ve Momaya, 2004, s. 47). Endüstri düzeyinde rekabet gücü ise bir endüstrinin diğer rakiplerine kıyasla işgücü maliyeti, faktör verimliliği, pazar payı gibi alanlarda eşdeğer ya da daha yüksek verimlilik düzeyine erişmesi şeklinde tanımlanır (Düzgün, 2007, s. 424). Markusen (1992) uluslararası rekabet gücünü, bir ülke serbest ticaret koşulları altında dış ticaret dengesini sağlayarak ticaret yaptığı diğer ortakların reel milli gelirine eşit bir sürdürülebilir büyüme sağlıyorsa o ülkenin rekabet edebilen bir ülke olduğu şeklinde tanımlamaktadır (Aktan ve Vural, 2004, s. 6,10,11).

Rekabet gücünü önemli kılan unsurlar, ülke ya da firmaların pazar piyasalarında üstün olmak isteme çabası, firmaların müşteri odaklı üretim yaparak rekabet üstünlüğü sağlamak istemesi, ürünleri kaliteli bir şekilde üretme uğraşı, üretim kaynaklarının diğer faaliyet gösteren firmalara kıyasla etkin ve verimli bir şekilde kullanılması olarak gösterilebilir. Rekabet gücü, firmaların içinde bulunduğu endüstri içerisinde her türlü rekabet baskısını bertaraf etmesini ya da firmaların faaliyet gösterdiği endüstri içerisinde kaynakları doğru ve etkin kullanarak rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü kurabilmesi şeklinde ifade edilebilir (Çiftçi, 2006, s. 27). Dwyer ve Kim'e göre (2003, s.371) rekabet gücünün nihai amacı toplumun reel geliri artırmak iken, rekabet gücü; bir ülkenin uluslararası pazarlardaki performansını etkileyen tüm sosyal, kültürel ve ekonomik değişkenleri kapsayan geniş bir yapıdır. Rekabet, başkalarından üstün olabilmek için yapılan bir çeşit eylemlerdir. Rekabet gücü ise bu eylemlerin ilk önce sürdürülebilir kılınması ve ardından rakiplerinin bir adım önünde olabilmeyi sağlayan yetkinlik derecesidir (Kanıbir, 2004, s. 82).

Herciu ve Olgren'a göre (2011, s. 47) ekonomik özgürlük, hükümetin ülkede yaşayan kişilerin ekonomik özgürlüğünü korumak ve sürdürülebilir kılmak amacıyla vatandaşların ekonomik aktiviteleri (mal ve hizmet üretimi, dağıtım, tüketimi) üzerinde herhangi bir kısıtlama yapmaksızın kişilerin özgürce ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ekonomik özgürlüğü ölçen üç kurum bulunmaktadır. Bu kurumlardan ilki Fraser Enstitüsü, ikincisi Heritage Vakfı, üçüncüsü Freedom House adlı kuruluşlardır.

Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla beraber, ekonomik olarak finans, sermaye ve ticaret piyasalarında devlet müdahalesi ortadan kalkmış, ekonomik faaliyet içerisinde bulunan tüm kişiler sermayelerini özgür bir şekilde harcama eğilimi içine girmiş ve istediği ülke ya da firmayla ticari alışveriş yapma özgürlüğüne kavuşmuştur. Küreselleşme beraberinde ulusal ya da uluslararası rekabete yol açmıştır. Ekonomik özgürlük üzerindeki kısıtların ortadan kaldırılması küresel rekabet gücüne anlamlı bir etki yaratacağı söylenebilir (Alemdar, 2010, s. 69).

Bu çalışmada rekabet düzeyleri ve ekonomik özgürlük verilerine ulaşılan 138 ülke baz alınarak ekonomik özgürlüklerin küresel rekabete olan etkisi ikili lojistik regresyon analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında küresel rekabet gücü düzeyini ölçen kurumlardan bahsedilmiş ardından Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Rekabetçilik Endeksi ve Heritage Vakfı tarafından yayınlanan ekonomik özgürlük endeksi hakkında bilgiler verilmiştir. Uygulama kısmında ise 2018 yılı genel ekonomik özgürlük endeksi ve ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinin her birinin küresel rekabet gücü üzerindeki etkisi incelenmiş ve bulgular yorumlanmıştır.

1. Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi

Çeşitli kurumların farklı ölçüm yöntemleri kullanarak ülkelerin rekabet gücünü belirlediği endeksler bulunmaktadır. Bu ölçümü yapan kuruluşlar Dünya Ekonomik Forumu (WEF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Uluslararası Kalkınma Yönetimi Enstitüsü (IMD)'dir. Tüm bu küresel rekabetçilik endekslerin ortak amacı ise ülkelerin vatandaşlarına sunduğu sosyoekonomik ortamın iyileştirilmesi, bu iyileştirmeler sonucu vatandaşların refahını artıracak önlemlerin alınmasında ve ülkelerin küresel rekabet gücünün güçlü ve zayıf yönlerin ortaya koyulmasında bir rehber görevi olmasıdır (Işık, 2018, s. 125).

1.1. Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Gücü Endeksi (Global Competitiveness Index-GCI)

1979 yılından itibaren Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF) tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Gücü Endeksi, ülkelerin

makro ve mikro ekonomik açıdan rekabetçilik düzeylerini inceler ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerini dikkate alarak rekabet gücünü belirleyen faktörlere farklı ağırlıklar verip rekabet gücü sıralaması yapar (Adıgüzel, 2013, s. 8). Aynı zamanda ülke ekonomilerin kendilerini geliştirmeleri için hangi alanlarda iyileştirme yapması gerektiği konusunda bilgi sağlar. GCI, 4 temel faktör ve bu 4 temel faktörü oluşturan 12 ana başlıktan oluşan unsurları dikkate alarak ülkelerin rekabet gücünü karşılaştıran bir kuruluştur. Bu dört temel faktör şöyle sıralanır; (i) Çevre, (ii) İnsan Sermayesi, (iii) Yenilikçilik, (iv) Piyasalar.

GCI raporunda toplam 98 göstergeden yararlanılmış ve bu 98 göstergenin 44'ü forumun Yönetici Görüş Anketinden, 54'ü güvenli uluslararası dış kaynak tedarikçileri (IMF, OECD, WORLD BANK, UNESCO, WHO, ITU) tarafından sağlanan istatistiklere dayanmıştır. Küresel Rekabet Gücü Endeksi'nin ölçülmesinde makroekonomik ve mikro ekonomik faktörler kullanılmıştır. GCI puanları 0-100 ölçeğine göre değişiklik gösterir. Genel GCI puanı 12 ana başlığın basit ortalaması alınarak elde edilir. Bu 12 ana başlığın her biri % 8,3 oranında eşit ağırlıklandırılmıştır (WEF, 2018). Bir ülkenin ekonomik kalkınması, nüfus yaşam düzeyi, ekonomik rekabet, ülke gayri safi yurtiçi hasılası, kişi başına düşen milli gelir ve ekonomik özgürlüğün pozitif yönde değişim göstermesi şeklinde tanımlanır ve ekonomik gelişmişlik; faktör, verimlilik, yenilikçilik temelli gelişim aşaması şeklinde üç safhadan oluşur. Bu safhalar baz alınarak Şekil 1'de küresel rekabetin belirleyici unsurları gösterilmiştir.

Şekil 1. Küresel Rekabet Endeksinin Belirleyicileri

Temel Gerekşinimler 1. Kurumlar 2. Altyapı 3. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Gelişmişliği 4. Makroekonomik İstikrar 5. Sağlık	Verimlilik Arttırıcı Faktörler 6. Beceri (Yüksek Eğitim ve Öğretim) 7. Mal Piyasasının Etkinliği 8. İşgücü Piyasasının Etkinliği 9. Finansal Piyasanın Gelişmişliği 10. Piyasanın Büyüklüğü	Yenilikçilik ve Çeşitlilik Faktörleri 11. İş Piyasasının Gelişmişliği 12. Yenilikçilik
Faktör Temelli Ekonomiler	Verimlilik Temelli Ekonomiler	Yenilikçilik Temelli Ekonomiler

Kaynak: (WEF Küresel Rekabetçilik 2016-2017 Raporu, s. 5)

Şekil 1'de gösterilen Küresel Rekabetçilik Endeksi'ni oluşturan alt boyutlar bu boyutları oluşturan maddelerin ağırlıklı ortalaması alınarak elde edilmektedir (WEF, 2007-2008, s. 4-6 ; WEF, 2018).

Ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeylerine göre rekabet gücü kriterleri değişebilir ve bu kriterler esas alınarak ülke rekabet gücü puanı oluşturulur.

Ülkelerin “Temel Gereksinimler” kriterlerini sağlaması, o ülkenin Faktör Temelli Ekonomi içinde yer aldığını gösterir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değerleri kullanılarak belirlenmektedir. Ancak tek kriter KBGSYH değildir. Ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırıldıktan sonra küresel rekabet gücünün alt bileşenlerine farklı ağırlıklar verilerek ülkelerin rekabet gücü belirlenir (WEF, 2018).

WEF 2017-2018 Küresel Rekabetçilik Raporuna göre, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi beş temel aşamaya göre gerçekleşir. Bir ülkenin bu beş aşamadan biri olan “Faktör Temelli” gelişmişlik düzeyinde değerlendirilebilmesi için KBGSYH düzeyinin 2,000 \$’dan düşük olması gerekir. Ülkelerin KBGSYH düzeyi arttıkça gelişmişlik düzeyi sınıflandırmasının da değiştiği bununla birlikte yenilikçilik faktörünün ağırlığının da % 5’lerden % 30’a kadar çıktığı görülmektedir. 2018 yılı Küresel Rekabet Edebilirlik Raporunda toplam 140 ülke içerisinde Türkiye 61. olmuştur. Ayrıca bu raporda Türkiye’nin 2018 yılı KBGSYH’sı 10,512 \$ bulunmuş, ülke gelişmişlik düzeyi “Verimlilik Temelliden Yenilikçilik Temelliye Geçiş” aşamasında değerlendirilmiştir (WEF, 2018).

2. Ekonomik Özgürlük Kavramı

Ekonomik olarak özgür bir toplumda bireyler istekleri doğrultusunda çalışmakta, üretmekte, yatırım yapmakta ve tasarruf yapmakta serbesttirler. Ekonomik özgürlüğü olan toplumda hükümetlere de birtakım görevler düşmektedir. Hükümetler vatandaşlarının emeğini, sermayelerini serbest hareket ettirebilmesine, özgürlüğün sürdürülebilir olmasına ve herhangi bir kısıtlama yapmadan ekonomik olarak özgür bir toplum oluşturulmasına dikkat eder (Heritage Foundation, 2019).

Ekonomik olarak özgür bir ülke refah artışının yüksek olduğu bir ülkedir. Ekonomik özgürlük, toplumların daha sağlıklı bir birey olması, yolsuzlukların olmaması, demokrasi, insani gelişme düzeyindeki artış, kişi başına gelir düzeyindeki artış gibi konularla yakından ilişkilidir.

2.1. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Walter (1991)’e göre “kişilerin ülke ekonomilerinde sürdürdüğü ekonomik faaliyetlerini bir başka kişinin ya da devlet tarafından herhangi bir kısıtlama olmadan sürdürebilmesi hakkı” olarak tanımlanan ekonomik özgürlüklerin ölçümü üzerinde çalışan üç kurum bulunmaktadır. Bu kurumların ölçüm kriterleri birbirinden farklı olmasına rağmen, elde edilen sonuçlar kısmen birbirine benzemektedir.

Ekonomik özgürlük, Kanada merkezli Fraser Enstitüsünün yayınladığı Dünya Ekonomik Özgürlüğü (Economic Freedom of World; EFW) Endeksi,

ABD merkezli Heritage Foundation ve Wall Street Journal tarafından ortaklaşa hazırlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi (EÖE) ve Freedom House'un ekonomik özgürlük araştırması ile ölçülmektedir.

Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlüğün temel taşlarını, bireylerin kişisel seçimi, mal ve hizmetlerin değişim aracı olarak serbest kullanılması, pazara giriş ve çıkışın serbest olması, rekabet özgürlüğünün olması ve özel mülkiyet haklarının sağlanması şeklinde tanımlamıştır (Akal, Altunışık ve Gökmenoğlu, 2012, s. 31).

Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksinin hesaplanırken ekonomik özgürlükler dört geniş kategoride gruplandırılmış 12 nicel ve nitel faktöre dayanarak ölçülmüştür. Endekste kullanılan özgürlükler ise; mülkiyet hakkı, kamu bütünlüğü, yargı etkinliği, vergi yükü, kamu harcamaları, mali sağlık, iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük olmak üzere 12 farklı özgürlük bileşeninden oluşmaktadır (Heritage Foundation, 2019). Bu 12 özgürlük bileşeni dört temel alanda birleştirilmiştir. (i) Hukuk Kuralı (mülkiyet hakları, kamu bütünlüğü, yargı etkinliği), (ii) Kamu Büyüklüğü (kamu harcamaları, vergi yükü, mali sağlık), (iii) Düzenleyici Verimlilik (iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük), (iv) Açık Piyasalar (ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük)

Bu dört kategorideki 12 ekonomik özgürlüğün her biri 0 ila 100 arasında derecelendirilir. Bir ülkenin genel puanı, bu on iki ekonomik özgürlüğün ortalaması alınarak elde edilir ve her birine eşit ağırlık verilir. Bu özgürlük bileşenlerinden (i) mülkiyet hakkı: bireylere ait olan her türlü özel mal veya mülklerin, yasalar çerçevesinde güvenceye alındığı, mülkiyetlerin devletin herhangi bir kısıtlamaya gitmeksizin bireyler arasında serbestçe el değiştirdiği özgürlük bileşenini, (ii) kamu bütünlüğü: bir ülkede kamu bütünlüğü, o ülkedeki halkın politikacılara olan güveninin sağlanmasıyla, hükümet ve kamu hizmetlerinin şeffaf olmasıyla, hükümet politikaların şeffaf olmasıyla gerçekleşir, (iii) yargı etkinliği: bu bileşen yargının bağımsız olup olmadığını, adli sürecin kaliteli olup olmadığını ölçer, (iv) Ülke ekonomisinde kamu harcamalarının düşük olması özel kesimin piyasa ekonomisinde payının daha fazla olduğunu gösterir ve özel kesime yapılan yatırım teşviklerini artırır, (v) vergi yükü: vergi yükünün düşük olduğu ülkeler, vergi yükünün daha ağır olduğu ülkelere göre ekonomik açıdan daha özgür olarak kabul edilir, (vi) mali sağlık: hükümetlerin yürüttüğü başarısız bütçe yönetimi sonucu bütçe açıkları kamu borcunun artmasına neden olur. Kamu borcundaki artış ise ekonomik durgunluğa yol açar. Artan borç yükü devlet bütçesi yönetimi, bir ülkenin genel mali sağlığının bozulmasına yol açar. Mali pozisyonlardan kaynaklanan sıkıntılar makroekonomik istikrarı bozar, ekonomik belirsizliği tetikler ve böylece ekonomik özgürlüğü sınırlar, (vii) iş özgürlüğü: İşletmeyi başlatma, çalıştırma ve kapatma kolaylığını etkileyen bir dizi faktörü içerir, (viii) emek özgürlüğü: asgari ücretlere ilişkin düzenlemeler, işten çıkarmaları

Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi

engelleyen yasalar, kıdem tazminatı gereklilikleri ve işe alınma ve çalışılan saatler üzerindeki ölçülebilir düzenleyici kısıtlamaları içeren bir özgürlük bileşenidir, (ix) parasal özgürlük: bir ülkede enflasyonun olması piyasa ekonomisini bozacağı gibi ekonomik durgunluğa neden olur. Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, ekonomik özgürlük düzeyi düşük olarak hesaplanır, (x) ticaret özgürlüğü: mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatını etkileyen gümrük vergisi ve vergi harici kısıtların bir ölçüsüdür. Miktar kısıtlamaları, kotaları, gümrük kısıtlamaları, doğrudan devlet müdahalesi gibi uygulamalar ticareti sınırlayıcı bir etkiye sebep olur, (x1) yatırım özgürlüğü: bireylerin ve firmaların kendi öz kaynaklarıyla hem ülke içinde hem ülke dışında hiçbir kısıtlama olmaksızın belirli faaliyetlerde bulunma iznine sahip olmasıdır, (x11) finansal özgürlük, devletin finans piyasasına minimum düzeyde müdahale ettiği, bağımsız merkez bankası yapısını, kredilerin piyasa koşulları doğrultusunda vatandaşlara tahsis edildiği ve kişilerin her türlü para biriminde işlem yapmakta özgür olduğu sistemi ifade eder (Altınışık, Çakmak ve Peker, 2011, s. 153; Heritage Foundation, 2019).

2019 yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi 186 ekonomi için hesaplanmış ve Türkiye'nin 2018 yılına göre özgürlük puanı 0,8 puanlık azalışla 186 ekonomi içinde 64,6 puan almıştır ve bu da 68. sırada yer almasına neden olmuştur. Özgürlük düzeyi en fazla ve en az olan ülkeler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 1. En Fazla ve En Az Özgür Ülke Sıralamaları

Sıra	Ülkeler	Genel Puan	2018 Yılına Göre Değişim
En Fazla Özgür Ülkeler			
1	Hong Kong	90,2	0,0
2	Singapur	89,4	0,6
3	Yeni Zelanda	84,4	0,2
4	İsviçre	81,9	0,2
5	Avustralya	80,9	0,0
En Az Özgür Ülkeler			
176	Kongo Cumhuriyeti	39,7	0,8
177	Eritre	38,9	-2,8
178	Küba	27,8	-4,1
179	Venezuela	25,9	0,7
180	Kuzey Kore	5,9	0,1

Kaynak: Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi 2019 Raporu
Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi 2019 yılı raporunda, en az özgür ülke sıralamasında genel puanı ve ülke sıralaması belirtilmeyen ülkeler sırasıyla, Irak, Libya, Lihtenştayn, Somali, Suriye ve Yemen'dir.

3. Lojistik Regresyon Analizi

Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin iki veya daha çok sayıda kesikli değer içerdiği, bağımsız değişkenin ise nitel ya da nicel değerler aldığı ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi tahmin etmek amacıyla kullanılan bir doğrusal regresyon modeli çeşididir (Chao, Peng, Lee ve Ingersoll, 2002). Doğrusal regresyon modelinde sürekli olan bağımlı (yordanan, sonuç) değişkeni, süreksiz yani kategorik hale getirilerek lojistik regresyon modeli kurulabilir (Alatlı ve Şenel, 2014:36). Lojistik regresyon analizi, doğrusal regresyon analizinin gerektirdiği normallik, doğrusallık, eşvaryanslık, süreklilik gibi varsayımları gerektirmediğinden, literatürde sıkça kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Lojistik modelde parametrelerin tahmin edilmesinde en küçük kareler yöntemi yerine, en çok olabilirlik (maximum likelihood) yöntemi kullanılır. En çok olabilirlik yöntemi, analiz sonucu elde ettiğimiz tahmini parametre değerlerinin bizim gerçek veri setimize uygunluğunu maksimum yapan parametre değerlerini verir (Alpar ve Karabulut, 2017, s. 591,601).

Bağımlı değişkenin iki kategoriye sahip olduğu bilinen modeller ikili (binary) lojistik regresyon analizi, en az üç ve daha fazla kategoriye sahip olduğu bilinen modeller sıralı ve multinominal (isimsel) lojistik regresyon analizi olarak adlandırılmaktadır. Sıralı lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin kategorilerinin bir sıralama yapılarak (0: düşük, 1: orta, 2: yüksek) oluşturulduğu modellerken, multinominal lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin hiçbir sıralamaya tabi tutulmadan (0: işsiz, 1: emekli, 2: çalışan) en az üç kategoriden oluştuğu modellerdir.

Doğrusal regresyon analizinde bağımsız değişkenlerdeki değişime karşılık bağımlı değişkenin alacağı değer tahmin edilirken, lojistik regresyon analizinde yöntem gereği bağımlı değişkenin alabileceği değerlerden birinin ortaya çıkma olasılığı tahmin edilmeye çalışılır.

Lojistik regresyon analizinde tüm yorumlamalar, tahmin edilen regresyon katsayılarının exponansiyeli alınmış hali olan (e^{β_k}) Odds Ratio (OR) olabilirlik oran değerine göre yapılır. İkili lojistik regresyon modelinde olayın gerçekleşme ve gerçekleşmeme durumuna göre 0 ve 1 olmak üzere iki durum söz konusudur. Olayın gerçekleşme olasılığının, gerçekleşme olasılığına oranı odds oranı olarak tanımlanır ve bu odds oranı 0 ile $+\infty$ arasında değer alabilmektedir (Arlı, Karıcı, 2018, s. 1042).

Odds oranı bağımsız değişkenlerin lojistik model üzerindeki etkisini gösterdiği için hiçbir işleme tabi tutulmadan yorumlanabilir. Ancak Odds Oranının 1'den büyük bulunması yüzdelik olarak yorumlanmak istenirse ($100 \times [OR-1]$) formülü kullanılarak, Odds Oranı 1'den küçük bulunması

yüzdeler olarak yorumlanmak istenirse ($100 \times [1-OR]$) formülü kullanılarak hesaplanır. Odds oranı (OR) 1'den büyük olması durumunda bağımsız değişkenin lojistik model üzerinde artırıcı bir etkisi olduğunu ve bağımsız değişkenin katsayısının pozitif olduğu, OR değerinin 1'den küçük çıkması durumunda bağımsız değişkenin lojistik model üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu ve bağımsız değişkenin katsayısının negatif olduğu, OR değerinin 1'e eşit çıkması durumunda ise bağımsız değişkenin lojistik model üzerinde bir etkisinin olmadığı şeklinde değerlendirmeler yapılır (Demirci, Gündüz, Yakut, 2015, s. 182). İnal, Topuz ve Uçan'a göre (2006, s. 60) odds oranının matematiksel olarak ifade edilme şekli birinci denklemde görüldüğü gibidir.

$$\text{Odds Oranı} = \frac{\pi(x)}{1 - \pi(x)} = e^{\beta_0 + \beta_1 X} \quad (1)$$

Bir regresyon modelinde $E(Y/X)$ ifadesi, koşullu ortalama değerini göstermektedir. Bu ifade, bağımsız değişken (X)'in değeri verildiğinde bağımlı değişkenin (Y) ortalama değerini göstermektedir (İyit ve Genç, 2005, s. 20).

$$E(Y/X) = \beta_0 + \beta_1 X \quad (2)$$

Lojistik regresyonda ise x verildiğinde Y 'nin koşullu dağılım ortalaması $\pi(x) = E(Y/x)$ olarak gösterilir. Arı ve Önder'e göre (2013, s. 170) lojistik regresyon modelinin özel durumu;

$$E(Y/X) = \pi(x) = \frac{e^{\beta_0 + \beta_1 X}}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X}} \quad (3)$$

şekindedir. Yukarıdaki eşitliğe lojit dönüşümü uygulandığında aşağıdaki eşitlik elde edilir. Kleinbaum ve Klein'e göre (1994-2002, s. 19) bu denklemin ifade ediliş biçimi dördüncü denklemde verilmiştir.

$$g(x) = \ln \left[\frac{\pi(x)}{1 - \pi(x)} \right] = \beta_0 + \beta_1 X \quad (4)$$

Lojit dönüşümü uygulandığında, logit değeri ile bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında doğrusal bir ilişki elde edilir ve bu değer $-\infty$ ile $+\infty$ arasındadır.

4. Veri ve Metodoloji

Ekonomik özgürlüklerin küresel rekabet gücü üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada 2018 yılı verileri baz alınmıştır. Araştırmada küresel rekabet gücü düzeyinin bir göstergesi olan ve World Economic Forum (WEF) tarafından yayınlanan Global Competitiveness Index (GCI) verileri kullanılmış, ekonomik özgürlüklerin bir göstergesi olarak ise Heritage Foundation kuruluşu tarafından yayınlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan küresel rekabet endeksi verileri Dünya Ekonomi Forumu'ndan, Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri ise Heritage Vakfı tarafından hazırlanan, yönetici görüş anketleri ve

uluslararası büyük veri kaynaklarından (IMF, OECD, WB.) elde edilmiştir. Analizlerin tamamı SPSS 25.0 istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır. Ekonomik Özgürlük Endeksinin, küresel rekabet edebilirlik gücü üzerindeki etkisi, genel ekonomik özgürlük endeksinin puanı ve 12 farklı özgürlük bileşeni analiz edilerek bulunmuştur. Genel Ekonomik Özgürlük Endeksi puanı, 12 alt bileşenin basit ortalaması alınarak elde edilmektedir.

5. Ampirik Bulgular

Analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlamalar, kodlamaları ve veri tipleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değişkenler, Veri Tipleri, Değişkenlerin Açıklanması ve Kodlama

Bağımlı Değişken	Veri Tipi	Tanım
Küresel Rekabet Gücü Endeksi	Kategorik	Endeksin ortalaması alınarak, bu ortalamanın üzerindeki değerler 0: Rekabet Gücü Düşük; 1: Rekabet Gücü Yüksek olarak kodlanmıştır. 1: Referans kategoridir.
Ekonomik Özgürlük Endeksi	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi genel skoru ve 12 farklı alt özgürlük alanından oluşmaktadır.
Mülkiyet Hakkı	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Kamu Bütünlüğü	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Yargı Etkinliği	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Vergi Yükü	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Kamu Harcamaları	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Mali Sağlamlık	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
İş Özgürlüğü	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Emek Özgürlüğü	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Parasal Özgürlük	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Ticaret Özgürlüğü	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.
Yatırım	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.

Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Özgürlüğü		
Finansal Özgürlük	Sürekli	Ekonomik özgürlük endeksi alt bileşenidir.

5.1. İkili Lojistik Regresyon Analizi Kullanılarak Kurulan Modeller

Model 1: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Genel Ekonomik Özgürlük Endeksi Arasındaki İlişki

Model 2: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Mülkiyet Hakkı Özgürlük Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 3: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Kamu Bütünlüğü Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 4: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Yargı Etkinliği Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 5: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Vergi Yüğü Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 6: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Kamu Harcamaları Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 7: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Mali Sağlık Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 8: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile İş Özgürlüğü Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 9: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Emek Özgürlüğü Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 10: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Parasal Özgürlük Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 11: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Ticaret Özgürlüğü Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 12: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Yatırım Özgürlüğü Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 13: Küresel Rekabet Edebilirlik Gücü ile Finansal Özgürlük Bileşeni Arasındaki İlişki

Model 14: Küresel Rekabet Endeksi (KRE) ile Ekonomik Özgürlük Bileşenlerinin Tamamı Arasındaki İlişki

Tablo 3. Omnibus Model Katsayılarının Anlamlılık Testi

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 8,
Sayı/Issue: 3,
2019

	Model Ki - Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri (P)
Model 1	95,16	1	0,00*
Model 2	106,15	1	0,00*
Model 3	92,20	1	0,00*
Model 4	86,46	1	0,00*
Model 5	1,93	1	0,17
Model 6	21,56	1	0,00*
Model 7	13,35	1	0,00*
Model 8	70,70	1	0,00*
Model 9	18,62	1	0,00*
Model 10	38,25	1	0,00*
Model 11	76,12	1	0,00*
Model 12	39,32	1	0,00*
Model 13	55,46	1	0,00*
Model 14	127,28	12	0,00*

Not: * değeri, % 5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Model Ki-kare değeri, bağımsız değişkenlerin dahil edilmediği yalnızca sabit terimli modelin olduğu -2LogLikelihood olabilirlik değeriyle, sabit ve bağımsız değişkenlerinde dahil edildiği modelin -2LogLikelihood olabilirlik değeri arasındaki farktır.

Omnibus testi, modelin istatistiksel olarak anlamlılığının sınanmasında kullanılır. Bu teste ait hipotezler ise şu şekildedir:

$$H_0 : \beta_0 = \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_k = 0 \quad (\text{Model anlamlı değildir})$$

$$H_1 : \beta_0 \neq \beta_1 \neq \beta_2 \neq \dots \neq \beta_k \neq 0 \quad (\text{Model anlamlıdır})$$

Model 5'teki vergi yükü özgürlük bileşeni haricinde, tüm olabilirlik oran analizine ilişkin test istatistikleri $p = 0,000 < \alpha = 0,05$ olduğundan, yokluk hipotezi reddedilir. Yani tahmin edilen modellerin, vergi yükü haricinde genel olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Model Özeti ile Hosmer ve Lemeshow Uyum İyiiliği Testi

	-2Log Olabilirlik (-2LL)	Cox & Snell R^2	Nagelkerke R^2	χ^2_{H-1}	sd	p
Model 1	96,03	0,50	0,66	5,46	8	0,71*
Model 2	85,05	0,54	0,72	5,72	8	0,68*
Model 3	98,99	0,49	0,65	10,09	8	0,26*
Model 4	104,73	0,47	0,62	10,12	8	0,26*
Model 5	189,27	0,01	0,02	23,03	8	0,00
Model 6	169,63	0,15	0,19	2,15	8	0,98*
Model 7	177,85	0,09	0,12	3,69	8	0,88*
Model 8	120,49	0,40	0,54	2,49	8	0,96*
Model 9	172,57	0,13	0,17	7,26	8	0,51*

Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Model 10	152,95	0,24	0,32	12,28	8	0,14*
Model 11	115,07	0,42	0,57	12,83	7	0,08*
Model 12	151,87	0,25	0,33	15,64	8	0,04
Model 13	135,73	0,33	0,44	7,15	5	0,21*
Model 14	63,91	0,60	0,80	2,99	8	0,94*

Not: * değeri, % 5'e göre model veri uyumunun sağlandığını gösterir.

Lojistik regresyon analizinde tahmin edilen modelin verilere uygunluğu -2 loglikelihood (-2LL) olabilirlik değerine göre belirlenir. Bu değer modelin veriye uygun olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir ölçüttür. Lojistik regresyon analizi, tahmin ettiğimiz modelin uyumunu olabilirlik değeri olarak adlandırılan Likelihood değerinin -2 logaritmasını alarak ölçmektedir. -2LL değerinin alabileceği en küçük değer sıfır iken en yüksek alabileceği değer birdir. -2LL değerinin en küçük değeri alması tahmin edilen modelin verilere iyi derecede uyum sağladığını ifade ederken, en büyük değer olan biri alması tahmin edilen modelin verileri iyi temsil edemediği sonucu çıkarılır. Bir başka ifadeyle eğer -2LL değerinde düşme meydana geliyorsa model veri uyumunun iyileşme gösterdiği, diğer durumda ise model veri uygunluğunun bozulduğu ifade edilir. Olabilirlik değeri değerlendirilirken bir model ile diğer model arasında uyumda meydana gelen değişimler arasındaki fark dikkate alınarak değerlendirme yapılır.

Tablo 4'te vergi yükü ve yatırım özgürlüğü bileşenlerinin olasılık düzeyi (p) % 5'ten küçük bulunduğu için, H_1 hipotezi kabul edilmiş olacak ve model 5 ve model 12'nin model veri uyumunu sağlamadığı belirlenmiştir. Diğer 10 özgürlük bileşenin ve ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinin tamamının modele dahil edildiği analiz sonuçlarında model veri uyumunun sağlandığı görülür.

Tablo 5. Lojistik Regresyon Modelinin Doğru Sınıflandırma Yüzdeleri

	Gözlenen	Tahmin Edilen		Doğru Sınıflandırma Yüzdesi	
		Küresel Rekabet Gücü			
		Düşük	Yüksek		
Model 1	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	62	9	87,3
		Yüksek	11	56	83,6
	Toplam Yüzde				85,5
Model 2	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	62	9	87,3
		Yüksek	12	55	82,1

Toplam Yüzde						84,8
Model 3	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	64	7	90,1	
		Yüksek	16	51	76,1	
Toplam Yüzde						83,3
Model 4	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	58	13	81,7	
		Yüksek	11	56	83,6	
Toplam Yüzde						82,6
Model 5	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	49	22	69,0	
		Yüksek	40	27	40,3	
Toplam Yüzde						55,1
Model 6	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	51	20	71,8	
		Yüksek	28	39	58,2	
Toplam Yüzde						65,2
Model 7	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	39	32	54,9	
		Yüksek	19	48	71,6	
Toplam Yüzde						63,0
Model 8	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	56	15	78,9	
		Yüksek	15	52	77,6	
Toplam Yüzde						78,3
Model 9	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	52	19	73,2	
		Yüksek	27	40	59,7	
Toplam Yüzde						66,7
Model 10	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	48	23	67,6	
		Yüksek	16	51	76,1	
Toplam Yüzde						71,7
Model 11	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	55	16	77,5	
		Yüksek	11	56	83,6	
Toplam Yüzde						80,4
Model 12	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	56	15	78,9	
		Yüksek	17	50	74,6	

Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi

Gücü					
Toplam Yüzde					
76,8					
Model 13	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	55	16	77,5
		Yüksek	15	52	77,6
Toplam Yüzde					
77,5					
Model 14	Küresel Rekabet Gücü	Düşük	66	5	93,0
		Yüksek	6	61	91,0
Toplam Yüzde					
92,0					

Tablo 5'te tüm modellerin doğru sınıflama oranları görülmektedir. Model 1 yorumlanmak istendiğinde, küresel rekabet gücü düşük olan ülkelerin % 87,3'ü, yüksek olan ülkelerin % 83,6'sı doğru tahmin edilmiştir. Genel olarak ise % 85,5'i doğru tahmin edilmiştir. Yani ikili lojistik regresyon modeli, gözlenen 138 ülkenin % 85,5'inin (yaklaşık 118'inin) düşük ya da yüksek rekabet gücüne sahip olup olmadığını doğru tahmin etmiştir. Analiz sonucunda, 56 ülkenin küresel rekabet gücünün yüksek, 62 ülkenin küresel rekabet gücü düşük şeklinde doğru sınıflandırma yapıldığı söylenir. Sonuç olarak, modelin sınıflandırma gücünün oldukça iyi olduğu söylenebilir.

Model 5,6 ve 7 dışındaki diğer modellerin sınıflandırma oranları yüksek bulunmuştur. Diğer modellere ait sınıflandırma oranları da aynı şekilde yorumlanabilir.

Tablo 6. Lojistik Regresyon Tahminleri, Odds Oranları ve Modelin Anlamlılığına İlişkin İstatistikler

Değişken	β	S.E	Wald	df	Sig.	Exp (β)	Olabilirlik Oranı (OR)		
							% 95 Güven Aralığı		
							Alt sınır	Üst sınır	
Model 1	Sabit Terim	-19,29	3,25	35,28	1	0,00*	0,000		
	Genel EÖE	0,30	0,05	35,13	1	0,00*	1,36	1,23	1,50
Model 2	Sabit Terim	- 9,54	1,66	32,83	1	0,00*	0,00		
	Mülkiyet Hakkı	0,17	0,03	32,62	1	0,00*	1,19	1,12	1,26
Model 3	Sabit Terim	- 7,06	1,24	32,56	1	0,00*	0,00		
	Kamu Bütünlüğü	0,17	0,03	30,02	1	0,00*	1,18	1,11	1,26

Model 4	Sabit Terim	- 6,81	1,13	36,34	1	0,00*	0,00		
	Yargı Etkinliği	0,13	0,02	36,87	1	0,00*	1,14	1,09	1,19
Model 5	Sabit Terim	1,44	1,11	1,70	1	0,19	4,22		
	Vergi Yüğü	-0,02	0,01	1,88	1	0,17	0,98	0,95	1,01
Model 6	Sabit Terim	2,58	0,67	14,88	1	0,00*	13,26		
	Kamu Harcamaları	-0,04	0,01	17,37	1	0,00*	0,96	0,94	0,98
Model 7	Sabit Terim	-1,72	0,54	10,27	1	0,00*	0,18		
	Mali Sağlamlık	0,02	0,01	11,40	1	0,00*	1,02	1,01	1,04
Model 8	Sabit Terim	-10,84	1,83	35,24	1	0,00*	0,000		
	İş Özgürlüğü	0,16	0,03	35,46	1	0,00*	1,17	1,11	1,24
Model 9	Sabit Terim	-3,53	0,90	15,43	1	0,00*	0,03		
	Emek Özgürlüğü	0,06	0,02	15,51	1	0,00*	1,06	1,03	1,09
Model 10	Sabit Terim	-13,13	2,62	25,07	1	0,00*	0,00		
	Parasal Özgürlük	0,17	0,03	25,43	1	0,00*	1,18	1,11	1,26
Model 11	Sabit Terim	-19,87	3,36	34,91	1	0,00*	0,00		
	Ticaret Özgürlüğü	0,25	0,04	36,17	1	0,00*	1,28	1,18	1,39
Model 12	Sabit Terim	-4,50	0,92	23,78	1	0,00*	0,01		
	Yatırım Özgürlüğü	0,07	0,01	25,65	1	0,00*	1,07	1,04	1,10
Model 13	Sabit Terim	-5,50	1,00	30,14	1	0,00*	0,00		
	Finansal Özgürlük	0,10	0,02	31,57	1	0,00*	1,11	1,07	1,14

Not: * değeri, % 5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Model 14. Küresel Rekabet Endeksi (KRE) ile Ekonomik Özgürlük Bileşenlerinin Tamamı Arasındaki İlişki

Değişken	β	S.E	Wald	df	Sig.(p)	Exp (β)	Olabilirlik Oranı (OR) % 95 Güven Aralığı
----------	---------	-----	------	----	---------	-----------------	--

Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi

							Alt sınır	Üst sınır
Sabit Terim	-27,77	8,27	11,29	1	0,00*	0,00		
Mülkiyet Hakkı	0,10	0,06	2,69	1	0,10	1,11	0,98	1,25
Kamu Bütünlüğü	-0,02	0,06	0,13	1	0,72	0,98	0,87	1,10
Yargı Etkinliği	0,11	0,05	4,71	1	0,03*	1,12	1,01	1,24
Vergi Yüğü	0,02	0,04	0,32	1	0,57	1,02	0,95	1,10
Kamu Harcamaları	0,01	0,02	0,31	1	0,58	1,01	0,97	1,05
Mali Sağlamlık	0,02	0,01	2,36	1	0,13	1,02	0,99	1,05
İş Özgürlüğü	0,05	0,05	0,97	1	0,33	1,05	0,96	1,15
Emek Özgürlüğü	-0,02	0,03	0,57	1	0,45	0,98	0,92	1,04
Parasal Özgürlük	-0,05	0,07	0,50	1	0,48	0,95	0,84	1,09
Ticaret Özgürlüğü	0,21	0,09	5,81	1	0,02*	1,23	1,04	1,45
Yatırım Özgürlüğü	-0,05	0,03	2,39	1	0,12	0,95	0,89	1,01
Finansal Özgürlük	0,04	0,03	1,73	1	0,19	1,05	0,98	1,12

Not: * değeri, % 5 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Model 1’de genel ekonomik özgürlük düzeyinin, küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Model 1’in Exp (β) değeri 1,36 olarak bulunmuştur. Bu değer yorumlanmak istenirse;

- Genel ekonomik özgürlük endeksindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,36 kat artırmaktadır.
- Genel ekonomik özgürlük düzeyindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olması olasılığında $[(1,36 - 1) \times 100] = \% 36$ ’lık artışa neden olur şeklinde yorumlamalar yapılır.

Model 11’de analiz edilen ticaret özgürlüğü bileşeninin, küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde en çok anlamlı etkiye sahip olan özgürlük bileşeni olduğu söylenebilir. Bu modelin Exp (β) değeri 1,28 olarak bulunmuştur. Ticaret özgürlüğü bileşeni yorumlanmak istenirse;

- Ticaret özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel

rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını 1,28 kat artırmaktadır.

- Ticaret özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığında $[(1,28 - 1) * 100] = \% 28$ 'lik artışa neden olur şeklinde yorumlamalar yapılır.

Model 5'te vergi yükü özgürlük bileşeninin, küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Model 6 kamu harcamaları özgürlük bileşeninin ise küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde negatif yönlü, istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu ve odds oranının 1'den küçük olduğu bulunmuştur. Odds oranına göre yorumlamalar aşağıdaki gibi yapılır;

- Kamu harcamaları özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını yaklaşık 0,96 kat azaltır.
- Kamu harcamaları özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını $[(1 - 0,96) * 100] = \% 4$ oranında azaltmaktadır.

Kamu harcamalarının belli bir eşik düzeyini aşması ülke vatandaşlarına ek vergi yükleri getireceği gibi rekabeti azaltıcı yönde etki edecektir. Kamu harcamaları özgürlük bileşeninin yorumu incelendiğinde kamu harcamalarının belli bir seviyenin üzerine çıkması dahilinde küresel rekabet gücü üzerinde azaltıcı yönde etki ettiği sonucu bunu destekler niteliktedir. Model 14'te sadece yargı etkinliği ve ticaret özgürlüğü bileşenleri anlamlı bulunmuştur. Bu iki değişkene ait yorumlamalar ise aşağıda belirtilmiştir.

Yargı Etkinliği;

- Diğer değişkenler sabitken, yargı etkinliği özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını 1,12 kat artırmaktadır.
- Diğer değişkenler sabitken, yargı etkinliği özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığında $[(1,12 - 1) * 100] = \% 12$ 'lik artışa neden olur.

Ticaret Özgürlüğü;

- Diğer değişkenler sabitken, ticaret özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını 1,23 kat artırmaktadır.
- Diğer değişkenler sabitken, ticaret özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığında $[(1,23 - 1) * 100] = \% 23$ 'lük artışa neden olur.

6. Sonuç

Lojistik regresyon analizi yöntem gereği bağımlı değişkenin nitel yani kategorik olduğu, bağımsız değişkenlerin ise nicel veya nitel olarak bir arada bulunabildiği bir regresyon analizi yöntemidir. Doğrusal regresyon analizinin gerektirdiği varsayımlara ihtiyaç duymamasından dolayı analizlerde sıkça kullanılmaktadır. Lojistik regresyon analizi yönteminde, açıklayıcı (girdi) değişkenlerin açıklanan (çıkıtı) değişken üzerindeki etkisi olasılık olarak hesaplandığından risk faktörleri olasılık olarak ifade edilmiş olur. Bu çalışmada günümüzde hemen hemen her sektörde karşımıza çıkan rekabet kavramının, ekonomik özgürlükler karşısındaki değişimi belirlenmek istenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek ve güncel olması açısından 2018 yılı baz alınmış ve tüm analizler SPSS 25.0 istatistik paket programıyla yapılmıştır. Değişkenlere ait tüm olasılık değeri yorumlamaları ise % 5 anlamlılık seviyesine göre yapılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, genel ekonomik özgürlük düzeyindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,36 kat, mülkiyet hakkı özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,19 kat, kamu bütünlüğü özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,18 kat, yargı etkinliği özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,14 kat, mali sağlamlık özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,02 kat, iş özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,17 kat, emek özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,06 kat, parasal özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,18 kat, ticaret özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,28 kat, yatırım özgürlüğü bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,07 kat, finansal özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilme gücünün yüksek olma olasılığını 1,11 kat artırdığı belirlenmiştir.

12 farklı ekonomik özgürlük bileşenleri modele dahil edildiğinde ise, yargı ve ticaret özgürlüğü değişkenleri anlamlı bulunduğu belirlenmiştir. Bu iki değişkenin sonuçlarına göre, diğer değişkenler sabitken, yargı etkinliği özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını 1,12 kat, diğer değişkenler sabitken, ticaret özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını 1,23 kat artırdığı yorumu yapılır.

Model 5'te vergi yükü özgürlük bileşeni anlamsız bulunmuş ve bu değişkene ait yorum yapılmamıştır.

Model 6 kamu harcamaları özgürlük bileşeni sonuçları yorumlandığında, kamu harcamaları özgürlük bileşenindeki bir puanlık artış, ülkelerin küresel rekabet edebilirlik gücünün yüksek olma olasılığını yaklaşık 0,96 kat azalttığı belirlenmiştir. Nitekim bu, kamu harcamalarının belirli bir seviyenin üzerine çıkması ülke vatandaşlarına ek bir vergi yükü getirecek ve küresel rekabet üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratacağından, beklentilere paralel bir sonuç elde edilmiştir.

Sonuç olarak değişkenlerin tek tek modele dahil edildiği analizlerde vergi yükü değişkeni haricinde diğer tüm 11 değişken küresel rekabete anlamlı ve artırıcı bir etki yaparken, kamu harcamaları özgürlük bileşeni küresel rekabet edebilirlik gücünde azaltıcı etki yapmıştır.

Ekonomik özgürlük bileşenlerinin hepsi modele dahil edildiği analizde ise, yargı etkinliği ve ticaret özgürlüğü bileşenleri küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde anlamlı ve artırıcı bir etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer 10 özgürlük bileşeninin küresel rekabet edebilirlik gücü üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, küresel rekabet gücü düzeyini artırmak isteyen bir ülkenin, ekonomik özgürlük bileşenlerinden mülkiyet hakkı, kamu bütünlüğü, yargı etkinliği, mali sağlamlık, iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük gibi alanlarda iyileştirmeler yapması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça / Reference

- Adamkiewicz-Drwiłło H.G., (2002). Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstw, PWN Warszawa.
- Adıgüzel, M. (2013). Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme. Akademik Bakış Dergisi, Sayı:37, 1-27.
- Akal, M., Altunışık, R. ve Gökmenoğlu, S. (2012). Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler. Rekabet Dergisi, 13(4), 18-36.
- Aktan, C. ve Vural, İ. (2004). Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, Tisk Yayını, Rekabet Dizisi 3, Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Coskun_Can_Aktan/publication/318682256_Rekabet_Gucu_ve_Rekabet_Stratejileri/links/597772c8aca27203ecbdb4e/Rekabet-Guecue-ve-Rekabet-Stratejileri.pdf, 26.05.2019.
- Alatlı, B. ve Şenel, S. (2014). Lojistik Regresyon Analizinin Kullanıldığı Makaleler Üzerine Bir İnceleme, Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 35-52.

- Alemdar, H. (2010). Bütünleşik Pazarlama İletişimi Faaliyetlerinin Çok Uluslu İşletmelerin Küresel Rekabet Stratejilerindeki Önemi, Yüksel Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Alpar, R. ve Karabulut, E. (2017). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler, 5.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Altınışık, İ., Çakmak, Y. ve Peker, H. (2011). Ekonomik Özgürlükler ve Refah. Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, 149-155.
- Ambastha, A. ve Momaya, K. (2004). Competitiveness of Firms: Review of Theory, Frameworks and Models, Singapore Management Review, Vol 26, No. 1; First half 2004, 45-61.
- Arı A. ve Önder H. (2013). Farklı Veri Yapılarında Kullanılabilecek Regresyon Yöntemleri, Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 2013,28(3),168-174 .
- Arlı, N. ve Karıcı, Z. (2018). Maddi Yoksunluğu Etkileyen Değişkenlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.23, S.3, 1039-1048.
- Ayal, E. ve Karras G. (1998). Components of economic freedom and growth: an empirical study. The Journal of Developing Areas, 32(3), 327-338.
- Bayraç, H. N. (2003). Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 1, 41-62.
- Bilge, F. (2004). Küresel Rekabet Ortamında Rekabet Üstü Olabilmek İçin Müşteri Odaklı Pazarlama Stratejileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya.
- Bircan, H. (2004). Lojistik Regresyon Analizi: Tıp Verileri Üzerine Bir Uygulama, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004 / 2, 185-208.
- Chao, Peng, Lee ve Ingersoll (2002). An Introduction to Logistic Regression Analysis and Reporting, Indiana University-Bloomington.
- Çağlar, E. (2006). Türkiye'de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Sempozyum Bildirisi, 305-316.
- Çiftçi, H. (2006). Avrupa Birliği Üyeliğinin Türkiye'nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri ve Sağlayacağı Faydalar, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(2), 23-59.

- Çivi, E., Erol, İ., İnanlı, T., Erol, E.D. (2008). Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:1, 4 : 1-22.
- Demirci A., Gündüz, M. ve Yakut, E. (2015). İnsani Kalkınmışlık Düzeyinin Sınıflandırma Başarılarının Karşılaştırılmasında Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ve Yapay Sinir Ağları Yöntemlerinin Kullanılması, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7/4, 172-199.
- Dilek, S. (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları.
- Düzgün, R. (2007). Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Say:23, Yıl 2007/2, 421-440.
- Dwyer L. ve Kim C. (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators, *Current Issues in Tourism*, Vol. 6, No 5, 369-414.
- Easton, S.T., Walker, M.A. (1997). Income, Growth, and Economic Freedom. *American Economic Review*, 87(2), 328-332.
- Erdem, E. ve Köseoğlu, A. (2014). Teknolojik Değişim ve Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 51-68.
- Erkan, B. (2012). BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin İhracat Uzmanlaşma ve Rekabet Düzeylerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 101-131.
- Fraser Institute, Erişim Adresi: <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom>, 07.05.2019.
- Global Competitiveness Index, Erişim Adresi: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>, 07.05.2019.
- Gürpınar, K., ve Barca, M. (2007). Türk Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Düzeyi ve Nedenleri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 41-61.
- Hercu M. ve Ogrea C. (2011). Interrelations Between Economic Freedom, Knowledge Economy And Global Competitiveness – Comparative Analysis Romania And Eu Average. *Studies in Business and Economics*, 46-60.
- Heritage Foundation. Erişim Adresi: <https://www.heritage.org/index/about>, 07.05.2019.
- Hossian, S. (2016). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: Evidence from Developing Countries, *International Journal of Economics and Finance*, C.8, Sayı.11, 200-214.

- Işık, S. (2018). Yatırım Carilerinin Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- İnal, M. E., Topuz D. ve Uçan O. (2006). Doğrusal Olasılık ve Logit Modelleri ile Parametre Tahmini, Sosyoekonomi Dergisi, 2006-1, 48-72.
- İyit N. ve Genç A. (2005). Lojistik Regresyon Analizi Yardımıyla Denekte Menopoz Evresine Geçişe İlişkin Bir Sınıflandırma Modelinin Elde Edilmesi, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Sayı 25, 19-27.
- Kanıbir, H. (2004). Yeni Bir Rekabet Gücü Kaynağı Olarak Entellektüel Sermaye ve Organizasyonel Performansa Yansımaları, Havacılık Ve Uzak Teknolojileri Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 77-85.
- Kleinbaum D. G. ve Klein M. (1994-2002). Logistic Regression A Self-Learning Text Second Edition.
- Küçükkalay, A. M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:2, 51-68.
- Ovalı, S. (2014). Küresel Rekabet Gücü Açısından Türkiye'nin Konumu Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Year:7 No.13, 18-22.
- Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations, Harvard Business Review. 74-91.
- Siudek ve Zawojka (2014). Competitiveness In The Economic Concepts, Theories And Empirical Research, Warsaw University of Life Sciences – SGGW, Oeconomia 13 (1), 91-108.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C.9, Sayı:2, 25-45.
- Türkkan, E. (2001). Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadi. Turhan Yayınevi.
- Walter, E.B. (1991), Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement, The Fraser Institute Vancouver, British Columbia, Canada.
- World Bank World Development Indicators. Erişim Adresi: <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>, 12.05.2019.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 1931/1948

**Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet:
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme**

Metropolitan Municipalities and Social Services: A Review on
the Kocaeli Metropolitan Municipality

Metin ÖZKARAL

**Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü**

**Asst. Prof., Karabük Univ. Faculty Of Economic And Administrative
Sciences, Political Science and Public Administration Department**

metinozkarakarabuk.edu.tr

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3209-7260>

Büşra YAŞAR

Sosyal Hizmet Uzmanı, Social Worker

busrayasar55@gmail.com

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-4021-1115>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 14.05.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 16.09.2019

Yayın Tarihi / Published : 29.09.2019

Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül

Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ÖZKARAL, M, YAŞAR, B. (2019). Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1931-1948. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/565191>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme

Öz

Sosyal hizmet disiplini; bireyin problemlerini ele alan, sosyal yoksunluklarının giderilmesi için sosyal refahı arttırmayı amaçlayan bir uygulama ve paradigma bütünüdür. Sosyal hizmet faaliyetlerinin gerçekleşmesi için çeşitli kamu kuruluşları eylemlerde bulunmaktadır. Bu kamu kuruluşlarından birisi de mahalli idarelerdir. Ülkemizdeki en güçlü mahalli idari yapılarındandır birisi de kuşkusuz Büyükşehir belediyeleridir. Bu araştırmada, Büyükşehir belediyelerini ilgilendiren mevzuatta yer alan sosyal hizmet alanına ilişkin sorunlar ve faaliyetlerin uygulanabilirliği araştırılmıştır. Daha somut bilgiler elde edebilmek için Kocaeli Büyükşehir Belediyesi bünyesinde çalışan uzmanlardan mülakat tekniği kullanılarak bilgi alınmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; önemli işlevlerin yerine getirildiği görülmekle birlikte; uzman istihdam sayısının artırılması, personele dönük manevi destek süreçlerinin oluşturulması ve kurumlar arası koordinasyonun artırılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmet, Sosyal Devlet, Mahalli İdareler, Kamu Yönetimi.

Metropolitan Municipalities and Social Services: A Review on the Kocaeli Metropolitan Municipality

Abstract

Social service discipline is a whole of systematic applications and paradigms, handling individual's problems and aiming to increase social welfare in order to eliminate social deprivations. For the realization of social service activities, various public institutions take actions. One of these public institutions is local administration. In our country, one of the most powerful local administration structures is undoubtedly "Metropolitan Municipality". In the study, we have investigated problems concerning the social service area, which is involved in the legislation regarding metropolitan municipalities, and the applicability of social service activities. In order to obtain more perceptible data, we have interviewed the experts working within the body of the Kocaeli Metropolitan Municipality. According to the results of the study; it is realized that important functions have been carried out. It is also crucial to increase the rate of specialist employment, to create moral support processes for the staff and to increase the coordination among institutions.

Keywords: Metropolitan Municipality, Social Services, Social State, Local Governments, Public Administration.

GİRİŞ

Kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde yerel yönetimlere oldukça fazla iş düşmektedir. Yerel yönetimler tarafından sunulan sosyal hizmetlerin kalite ve etkinliği yerel yönetim biriminin büyüklüğüne, sahip olduğu kaynak ve nitelikli personel durumuna, hizmet sunulan toplumun gelişmişlik düzeyine, yapı ve özelliklerine göre değişmekle birlikte çocuklara, gençlere, yaşlılara, engellilere, yetişkinlere, muhtaç ailelere yönelik olarak oldukça geniş bir alana yayılmıştır (Aydın,2010:2). Özellikle belediyelerin sosyal hizmet ve yardımlarla ilgili görevlerinin ilgili mevzuatta çok geniş olarak tanımlanmış olması ve bununla birlikte uygulamayı takdire bırakması nedeniyle uygulamalarda farklılıklar görülmektedir (Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, 2009: 27). Bu çerçevede çalışmada, kamu yönetimi ve sosyal hizmet bilim alanlarına katkı sunmak amacıyla, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi örneği üzerinden ilgili süreçler, sorunlar ve öneriler tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de kamu yönetimi teşkilatlanması, 1982 Anayasası’na göre merkezden ve yerinden ikili esasa dayalı olarak örgütlenmiştir. İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütün teşkil etmektedir. Merkezi yönetim, esas itibarıyla başkent ve taşra; yerinden yönetim kuruluşları ise yer ve hizmet bakımından esaslarına göre düzenlenmiştir. Yer yerinden yönetim kuruluşları veya diğer adıyla mahalli idareler (yerel yönetimler) ise il özel idareleri, belediyeler ve köylerden meydana gelmektedir. Yerel yönetim kuruluşları, 1982 Anayasası’na göre, kanunla kurulur ve anayasal ilkelere bağlı olarak yine mevzuatın verdiği yetki, görev ve sorumluluk çerçevesinde faaliyette bulunurlar. İlgili kanunlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Yerel Yönetimler Mevzuatı

	Kanun	Tarih
Belediye	5393 Sayılı Kanun	03.07.2005
Büyükşehir Belediyesi	5261 Sayılı Kanun	10.07.2004
İl Özel İdaresi	5302 Sayılı Kanun	22.02.2005
Köy	442 Sayılı Kanun	18.03.1924

Yerel yönetim örgütlenmesinin en önemli birimi konumu haline gelen “Büyükşehir” (metropolitan) yönetimi ise kavramsal olarak, dünyada metropoliten, anakent, metropolis adları ile ifade edilmekte olup, kelimenin kökeni açısından ise Yunanca meter (ana)

ve polis (şehir) kelimelerinin birleşiminden oluşan meterpolis kelimesinin kısaltılması ile oluşmuştur (Eke, 1985:41-46). Yerel yönetimler ve Büyükşehir belediyesi yaklaşımı ekonomik ve toplumsal değişmeye paralel bir gelişme izlemiştir (Berk, 2003:49-50). Tarihsel gelişimi incelendiğinde Avrupa'da Endüstri Devrimi'nin ortaya çıktığı ve buna paralel oluşan kentlerde 18. ve 19. yüzyıllarda modern anlamdaki yerel yönetim örgütlenmesinin olgunlaşmaya başladığı ifade edilebilir. Ülkemizde ise ilk belediyeler, Osmanlı Devleti döneminde 1854-1856 yılları arasında Batı ülkeleri ile artan ilişkiler sonucunda kurulmuştur. Belediyeler kurulmadan önceki dönemde görevler kısmen merkezi bürokrasi ve uzantısı teşkilat ve memurlar eliyle, kısmen de vakıflar tarafından yürütülmekteydi. Bu dönemde hükümet, belediye ve yargı işleri ile kadıların ilgilendiği görülür (Tortop, 1999:1). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş dönemini ve Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü koşullarına ait yerel yönetim anlayışını yansıtan en önemli düzenleme 1921 Anayasasıdır (11,12,13 ve 14. maddeleri) (Ortaylı, 1985:207).

Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında, toplum önemli belediyecilik ve imar sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlara aranan çözümler ve yapılan uygulamalar sonucunda Ankara başkent olduktan sonra, yeni konumuna uygun olarak baştan sona yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bunun önemli bir adımı olarak, 1924 tarih ve 417 sayılı yasayla Ankara Şehremaneti kurulmuştur (Gülşin, 2008:42-43).

Büyükşehirlere ilişkin sorunlar, 2. Dünya Savaşı sonrasında da köyden kente başlayan göç sonucunda şehir nüfusunun hızla artması sonucu 1960'lı yıllarda artmış, 1970'lerde ise yoğun olarak tartışılan bir konu haline almıştır. 1980'li yıllarda Büyükşehir yönetim sistemi kurma girişimi somutluk kazanmıştır (Tuzcuoğlu, 2003:188-189). Tarihsel seyir aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Tablo 2: Büyükşehir Modelinin Dönemlendirilmesi

DÖNEM	ADLANDIRMA	AÇIKLAMA
1960'lar - 1982	Arayış	Nasıl yapalım?
1984 - 2004	Kuruluş	Yeni Büyükşehirlerin ilave olması
2004 - 2008	Genişletme	Yarıçapa dayalı genişletme
2008 - 2012	Bütünleştirme	Yarıçap içinde sıfır belde
2012 -	Alansal Büyükşehir	Büyükşehir/ilçe sınır+sıfır belde

Kaynak: Arıkboğa, 2013: 51.

Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme

1982 Anayasası; belediyeler açısından yeni düzenlemelerin olduğu bir anayasadır. İlk önce Anayasa'nın 127. maddesiyle bu konu düzenlenmiştir. Maddenin son fıkrasında, kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla mahalli idarelerin kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları ve bunun da kanunla düzenleneceğini belirterek bir bakıma büyük şehir merkezleri için özel yönetim biçimleri geliştirilebileceği hükme bağlanmıştır. Büyükşehir belediyeleri 1982 anayasasının 127. maddesindeki "büyük yerleşim yerlerinde özel yönetim biçimleri oluşturulabilir." hükmüne dayanılarak 1984 yılında kurulmaya başlanmıştır.

Büyükşehir belediyesi olma kriteri olarak en az 3 ilçeye ve 750.000 kişi nüfusa sahip olma zorunluluğu bulunmaktadır. 12.11.2012 tarihli 6360 sayılı kanunla Büyükşehir Belediyesi sayısı 16'dan 30'a çıkarılmıştır. İstanbul, Kocaeli, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya, Samsun belediyelere ek olarak Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illeri de eklenmiştir. Yapılan yeniden düzenleme çerçevesinde getirilen en önemli değişikliklerden birisi Büyükşehir Belediyeleri'nin sınırlarının il sınırlarıyla eşleştirilmesi ve buralarda İl Özel İdareleri'nin kaldırılmasıdır. Bu değişikliklerle Büyükşehir Belediyeleri sosyal hizmet alanında da görev, yetki ve sorumluluk açısından önemli bir konuma gelmiştir.

Sosyal hizmet;" kadınların, çocukların, yaşlıların, gençlerin, maddi bağımlılarının, ailelerin yani toplumsal dezavantajlı gruplar içerisinde sayabilecek bireylerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesi hayat standartlarının iyileştirilmesi amaçlayan sistemli bir bütünüdür"(Sosyal Hizmet Kanunu, 1983:madde3).Demokratik bir toplumda insanın ve toplumun gelişmesi, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, insanın ve toplumun kendi yaşamı ve kaynakları üzerinde denetim sahibi olması, bireyin üretkenliğini, yaratıcılığını harekete geçirecek yaşam koşullarının gelişmesini sağlayan sosyal hizmet alanında eğitimi almış kişiler tarafından hizmetler sunulmaktadır (Cılga, 2004:36).Türkiye'de de Cumhuriyetin kurulmasının ardından kamusal alanda idarenin sosyal hizmet üretimine ilişkin hukuki ve idari düzenlemeler geliştirilmiştir (Tomanbay, 1991:209-212).Birçok alanda, sosyal hizmet disiplini

içerisinde yer alan dezavantajlı grup olarak tanımlanan gruplara çeşitli hizmetler sunulmaktadır.¹

2. İNCELEMENİN YÖNTEMİ²

Yukarıda aktarılan Büyükşehir Belediyeleri ve sosyal hizmet ilişkisini daha somut verilerle genişletebilmek için Kocaeli Büyükşehir Belediyesi incelenmiş, uzmanlarıyla mülakatlar yapılmış ve ilgili sorun, süreç ve önerilerin neler olduğu/olabileceği üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Söz konusu görüşmeler sonucunda sosyal hizmet faaliyetleri hakkında somut bilgi edinme fırsatı yakalanmıştır. Büyükşehir mevzuatında bulunan uygulanması gereken sosyal hizmet faaliyetler, uygulamada yaşanan aksaklıklar ve ihtiyaçların tespiti hedeflenmektedir.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi sosyal hizmet faaliyetleri Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı 11/11/2004 Tarihinde Büyükşehir Belediyesi Meclis kararı ile belirlenen yetki ve sorumluluk kapsamı ile yapılmıştır. Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı aşağıda belirtilen kendisine bağlı müdürlüklerden oluşur:

- 1.Sağlık İşleri Şube Müdürlüğü,
- 2.Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü,
- 3.Veteriner Şube Müdürlüğü,
- 4.Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü,
- 5.Mezbahalar Şube Müdürlüğü.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı içerisinde yer alan sosyal hizmetler şube müdürlüğü yetki, görev ve sorumlulukları çerçevesinde sunulan sosyal hizmet uygulamaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

¹ Konuya ilişkin mevzuat derlemesi Ekler kısmında yer almaktadır.

² Bu çalışmada gerçekleştirilen mülakatların içeriğinin uygun olduğu, Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır.

**Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Üzerine Bir İnceleme**

**Tablo 3: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetleri
(2019)**

SOSYAL YARDIMLAR		ENGELLİLERE SOSYAL YARDIMLAR	SOSYAL YARDIM ORGANİZASYONLARI
41 Kart Gıda Tanımlı Nakit Yardımı	Sağlık (Ameliyat ve Tedavi) Yardımı	Akülü Tekerlekli Sandalye Yardımı	Süt Tanımlı Nakit Yardımı
41 Kart Giyim Tanımlı Nakit Yardımı	Nakliye Yardımı	Manuel Tekerlekli Sandalye Yardımı	Gönül Kazan Projesi (Donuk Gıda Yardımı)
41 Kart Ağır Engelli Nakit Yardımı	Mama Yardımı	Manuel Tek. Sandalye (Özel Nitelikli)	Hoş geldim Bebek Projesi
Nakit Yardımı	Konteyner Yardımı	Çocuk Bezi Yardımı	KURUMSAL YARDIMLAR
Ev Eşyası Yardımı	Çocuk Bezi Yardımı	Hasta Yatağı Yardımı	Özel Peteğim Özel Eğitim Okulu
Kartasye Yardımı	Yakacak Yardımı	İşitme Cihazı Yardımı	İzmit Buzum Balççe Şizofreni Yakınları Derneği
Su Borcu Yardımı	Muhtelif Yardımlar	Sağlık (Ameliyat ve Tedavi) Yardımı	Kocaeli Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
SOSYAL HİZMET ETKİNLİKLERİ		Ortopedik Araç Gereç Yardımı	BARINMA KONAKLAMA VE SOSYAL YARDIM MERKEZİ
Sosyal İnceleme Yapılması		Tıbbi Araç Gereç Yardımı	Barınma Hizmeti
STK' lar ile Koordinasyon Toplantıları Yapılması		Engelli Derneklerine Yardım	Hasta Yakını Konaklama Hizmeti
Sosyal-Kültürel Etkinlikler ve Organizasyonlar		Muhtelif Yardımlar	
BEYAZ KALPLER EĞİTİM VE GELİŞİM MERKEZİ			
Risk Grubunda Bulunan Çocuklara Yönelik Eğitim ve Gelişim Hizmetleri			

Söz konusu çalışmaların sahada ne gibi bir sürece karşılık geldiğinin incelenmesi için ilgili uzmanlarla mülakatlar yapılmıştır. Uzmanlara bulguların akademik bir çalışmada kullanılacağı bilgisi verilmiş ve onayları alınmıştır. Görüşmeler 2019 yılı Şubat ayı içerisinde, yüz yüze ve çalışma ofislerinde gerçekleşmiştir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nde mülakat yapılan çalışanlar aşağıda yer almaktadır;

- *Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü Sosyal Yardımlar Sorumlusu İrfan MEMİŞ*
- *Engelli Erişebilir Sorumlusu Ayşenur KÜÇÜK*
- *Yaşlı Hizmetleri Birimi Sorumlusu Ayşegül ÖZKAR YILDIRIM*

Mülakat sırasında aşağıdaki sorular sorulmuştur:

- *Soru 1: Belediyenize ait sosyal hizmet çalışmaları hakkında bilgi ve görüşleriniz nelerdir?*
- *Soru 2: Bu sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili sorunlar ve güçlükler nelerdir?*
- *Soru 3: Daha etkin sosyal hizmet uygulamaları için öneri ve görüşleriniz nelerdir?*

• Soru 4: Size göre hangi dezavantajlı grupların sosyal hizmet uygulamaları alımında daha önceliklidir?

Sorulara verilen yanıtların dökümü aşağıdaki Bulgular alt başlığında yer almaktadır.

3. BULGULAR

3.1 Sosyal Yardımlar Sorumlusu

Cevap1: “Kurumumuz tarafından yapılan nakdi yardımların daha hızlı ve kolay bir şekilde 41 Kart adı altında sosyal destek projemiz bulunmaktadır. Bu proje kapsamında gıda ve giyim yardımı nakit yardımı, yılda bir kez 500 TL’lik yakacak yardımı, ağır engelli raporu olan düşük gelirlilere aylık 200 TL’lik nakit yardımı, su faturası yardımı, kırtasiye yardımı gibi nakit yardımlarımız bulunmaktadır. Diğer yardımlarımız;

- a) Buzdolabı, çamaşır makinası, çekyat, halı ve benzeri aynı yardımlarımız,
- b) İkiz çocuğu olan geliri düşük olan ailelere bez- mama yardımlarımız,
- c) Sağlık giderleri ve medikal malzeme yardımlarımız,
- d) Hasta yatağı yardımımız,
- e) Kendi ihtiyacını göremeyen yaşlı bireyler için ev temizliği, öz bakım ve sıcak yemek yardımlarımız,
- f) Çok acil durumlarda akülü ve manüel tekerlekli (SGK bunun bir kısmını karşılıyor vatandaş gelip parasını yatırıyor sonra hesabına para yatırılıyor, bunu ödeyemeycek olanlara karşılıyor) ve sandalye yardımımız,
- g) Köye dönüş projesi adı altında memleketlerine dönmek kaydıyla eşyalarının taşınması için ulaşım nakliye yardımımız,
- h) Sosyal hayatı desteklemek amaçlı diğer yardımlarımız bulunmaktadır.”

“65.200 civarında kayıtlı dosyamız bulunmaktadır. Yıllara göre istatistiğimiz bulunmaktadır. Her yıl %30 civarında başvuru artışı var. Başvuruların %92 kabul görüyor, %8 ret. Bu tablo 2017’de bu orandaydı, 2018’dede aynı, ret oranı çok değişmiyor.”

Cevap2: “Her geçen gün başvuru sayısı arttığı için talebe yetişme konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Başvuru yapan ailelerin evlerine ziyaret düzenleniyor. Bunun içinde belirli bir personel sayısına ihtiyaç var. Kurumumuzdaki personel sayısı yeterli gelmiyor. Bu sebepten bekleyen dosyalarımız veya fazladan mesaiye kalan personelimiz oluyor. Fazla mesai demek hem fiziksel hem psikolojik yorgunluğa neden oluyor. Ev

ziyaretlerinde güvenlik noktasında sıkıntı yaşıyoruz. İşimiz manevi yönü ağır basmakta olduğu için manevi yönden tatmin oluyoruz. Fakat risk altında olan gruplarla, ekonomik durumu iyi olmayan aileler olduğu için psikolojik olarak yıpranma oluyor. Örneğin; ben 6 ay kadar sahada çalıştım ilk bir hafta yemek yiyememiştim. Günde 8 hane, mesai olduğu zaman 12 hane ziyaret ediliyor. Mesela 3 tanesi ekonomik durumu iyidir öylesine başvuru yapmıştır, geri kalan 5 dosyayı dinlediğinizde kişinin bütün hikâyesini alıyorsunuz. Gittiğiniz evin ekonomik durumu çok kötüyse, çocuk, engelli birey, şiddet uğrayan kadın gibi bir durum varsa sizi yıpratıyor.”

Cevap3: “Kaymakamlık ve Valilik ayrı ayrı sosyal hizmet yardımı yapıyorlar. Burada bir koordinasyon bozukluğu var. Yapılan sosyal yardımların tek bir yazılım adı altında toplanması gerektiğini düşünüyorum. Böylelikle bireyin hangi kurumlardan ne kadar yardım aldığı görülebilir ve yardımları sistematik etmek isteyenler önlenir. Mesela bireyin gelir durumuna bakıyoruz ve yardıma ihtiyacı olmadığı gözüküyor böyle bir durumda yardım yapılmıyor. Vatandaşın bir kereye mahsus itiraz dilekçe yazma hakkı var. Dilekçe yazıldığında da kurul toplantısı ve ekstra iş yükü, vakit kaybı oluyor. Ret cevabı sonucunda bireyle arada gereksiz bir gerilim oluyor. Diğer kurumlarla aylık yapılan toplantılarda 20 dosya görüşülüyor ve yapılan yardımlar söyleniyor. Fakat genelde kurum başındaki müdürler ve daire başkanları katıldığı için sahada çalışan personel kadar yapılan yardımlara ve dosyalara bazen hâkim olamıyorlar. Bu durumda da kurumlar arası koordinasyon bozukluğu oluyor. Kurumumuzun bir problemi de vatandaşın mal varlığı söylenen beyan üzerine yardımlar yapılıyor ve haksız yere yardımları fark etmek zor oluyor. Mal varlığı bilgisini sadece SYDV ve SHM görebiliyor.”

Cevap 4: “Dezavantajlı gruplar arasında ayırım yapmak pek mümkün değil ama öncelikle gelir durumu düşük olanlar, kimsesiz yaşlılarımız ve risk grubunda olan çocuklara yardım sağlıyoruz.”

3.2 Engelli Erişebilir Sorumlusu

Cevap 1: “Engelsiz taksimiz var. Diyabet ve kanser hastalarımızla da çalışıyoruz. Takiplerimizin sayısı 3’ten 5’e çıktı ve Kocaeli’nin her yerine yetişmeyi hedefliyoruz. Bu yolla ayda 250 kişiye ulaşıyoruz. Engelsiz sanat okulumuz var. Orada engelli vatandaşlarımızın sosyalleşmesini hedefliyoruz. Engelli ve engelsiz vatandaşlarımız bazı faaliyetlerde bir araya getiriyoruz. Korumuz etkinliklerimizle görme ve fiziksel engelli vatandaşlarımız şarkı söyleyerek kendilerini rahatlatıyorlar. Söylenen şarkılar sosyal medyada paylaşılıyor ve destek gördükçe hem şevkleniyorlar hem de kendilerini önemli hissediyorlar. Erişilebilirlik alanında destek vererek tüm alanları erişilebilir yapmaya çalışıyoruz. Yeni başlayan bir uygulamamız engelli

vatandaşlarımıza tiyatro salonu kurmak ve oyunlar sergilemelerini hedefliyoruz. İşitme engelli vatandaşlarımızla halk gösterisi hazırlanıyor.”

“Engelli vatandaşlarımızı faaliyetlere dâhil etmek için olumlu yönde teşviklendiriyoruz. Örneğin; geçen bir amcamızı koroya davet etmek için aradım. Amcamız ‘kızım ben gelsem ne gelmesem ne?’ demişti. Bende amcaya ‘gelirsen eğlenirsin oynarsın hem eşinde gelir oda keyif alır’ dedim. Bazen biraz şaka mahiyette falan konuşarak onları gelmeleri için ikna ediyoruz ki sosyalleşebilsinler diye. Gelmelerini kolaylaştırmak ve yardımcı olmak için destekte bulunuyoruz. Askere gidemeyen erkek engelli bireyler için 3 Mayıs’ta temsili askerlik kınası yapmayı düşünüyoruz. Örneğin; geçen senede %98 yatalak biri vatandaşımız için klasik otomobillerle ve motosikletlerle çarşıda asker konvoyu düzenlenmişti. Konvoyu ambulans ve hemşire refakatinde katılmasını sağladık ve engelli vatandaşımız geçen vatandaşlara karanfil attı. Cemil Meriç Yaşam Merkezi’nde mutfak, müzik, halk oyunları, bahçecilik, seramik, yiyecek hizmetleri, akıl oyunları ve bağımsız yaşam faaliyetleri atölyelerimiz bulunuyor. Bu okulda bir şeyler yapmayı öğreniyorlar ve işe girme imkanları bile bulunuyor. Örneğin; 5 tane çok ağır engelli olmayan bireyimiz var ve şu an aldıkları mutfak eğitimi ile aşçı yamağı olarak işe girebilirler.”

Cevap 2: “Cemil Meriç Yaşam Merkezimiz var. Burada 17-35 yaş aralığı belirli bir sürede, %60’a kadar zihinsel engellileri barındırıyoruz. Bazı engellilerin aileleri gelip gördüklerinde benim çocuğum “bu şekilde değil” diye kabul etmek istemiyorlar. Bu nokta güçlük çekiyoruz. Sosyolog ve psikolog arkadaşlar aileyi ziyaret ederek durumu anlatıyor. Aile kabul edip merkeze gönderdiğinde çoğu çocuk ilk gün hırçın davranıyor sonrasında okul kapansın istemiyor.”

Cevap 3: “Aslında çoğu etkinliği yaptık. Derneklerle şehir içi ve dışı geziler yapıyoruz. Engelsiz diye bir kayıt sistemi ile engelli vatandaşlarımızı kaydedip tüm isteklerine cevap vermeye çalışıyoruz.”

Cevap 4: “Bence görme engelliler öncelikli olmalı, onlara yönelik faaliyetler arttırılmalı diye düşünüyorum. Diğer engel grupları bir şekilde daha kolay faaliyetlere katılıyor ama görme engellilerle yapılabilen faaliyetler sınırlı sayıda oluyor.”

3.3 Yaşlı Hizmetleri Birimi Sorumlusu

Cevap 1: “Biz Engelli ve Yaşlı Şube Müdürlüğü olarak Ocak 2016’da kurulduk. Ondan önce Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü’ne bağlı bir birim olarak hizmet veriyorduk. Temmuz 2018 Yaşlı Hizmetleri birimi kuruldu. Geniş Ailem Projesi ile hizmet veriyoruz. Geniş Ailem Projesi Kocaeli’nde yaşayan, 60 yaş üstü veya engelli, dışa bağımlı konularda yardımcı kimsesi

Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme

olmayan, yalnız yaşayan, eşiyle veya çocuklarıyla yaşayıp evdeki bireylerin de sağlık durumu elverişsiz olan, sosyal destek sistemi yetersiz olan vatandaşlarımıza refakat hizmeti veriyoruz.”

“Sağlık kapsamında; heyet raporu çıkarma, ilaç hatırlatma, eczaneye götürme, ilaç yazdırma, hastane randevusu alma, sağlık taraması yaptırma, muayenede refakat etme gibi sağlık destek hizmetlerimiz bulunuyor. Sosyal kapsamda; alışveriş(market, pazar), ev ziyareti, kitap/gazete okuma, kültürel faaliyetler, tekerlekli sandalyeyle gezinti yapmak gibi sosyal destek hizmetlerimiz bulunuyor. Resmi işlemler kapsamında; fatura ödeme, kuruma yerleştirme(huzurevi ve rehabilitasyon), maaş bağlatma(yaşlılık ve engelli maaşı), sosyal yardım başvurusu ve noter, nüfus, PTT, SGK, tapu, SYDV yardım başvurusu işlemleri ile birlikte diğer işlemler konusunda destek hizmetleri sağlıyoruz.”

“157 tane aktif dosyamız ve 3 tane saha personelimiz var. Personelle araç desteği yeni kurulan bir birim olarak şu an için büyük başarı.157 tane hastaya bire bir dokunuş yapmak büyük bir başarı diyebilirim. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’nden bir projemiz için hibe aldık, Mart ayından itibaren faaliyete geçmeyi düşünüyoruz. Yaşlıları aktif hayata katabilmek için 5 ilçede hobi kulübü kurulması hedefleniyor.”

Cevap 2: “Personelin liyakat sahibi olması lazım özellikle de sosyal hizmet alanında çalışan bir kişinin merhametli ve vicdanlı olması gerektiğini düşünüyorum. Sadece iş olarak değil bunu hayat felsefesi olarak görmesi lazım. Çünkü çalıştığımız alanda bir insanın hayatına dokunuş yapıyoruz. Fabrikada değiliz. Fabrikada bant sistemi vardır ve ürünü şekillendirirsin, olmazsa yeniden yaparsın. Ama burada direkt o insanın en özelini de en genelini de öğreniyorsun, ailesinin içine giriyorsun, bunların hepsi bir süre sonra dinleyen kişide bir yük ve sorumluluk oluyor. O yüzden yapılan işi klasik bir iş olarak düşünmemek lazım ve kişinin mesleğini bir hayat felsefesi olarak görüp yapması lazım.”

Cevap 3: “Biz zaten sağlık Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı olarak çok güzel işler yapıyoruz her alanda. Bünyemizde birçok birim adı altında birçok faaliyetimiz mevcut ve aktif faaliyette takipleri yapılarak çalışılıyor.”

Cevap 4: “Bu sorunun cevabı çok zor, hiçbirini birbirinden ayırmak mümkün değil, hepsine öncelik verilmesi lazım diye düşünüyorum. Bir çark olarak düşünürsek hepsinin dezavantajı farklı ve bağlantılı olabiliyor dezavantajlı durumlar. Kim zor durumdaysa biz ordayız aslında dini, dili, ırkı bizi bağlamıyor. Yaşlı birimi olarak düşünürsek öncelik yardıma ihtiyacı olan bakacak kimsesi olmayan veya bakacak çocukları olsa bile bakmayan kadınlara verilmesi lazım diye düşünüyorum.”

SONUÇ

Yapılan mülakatlar sonucu elde edinilen bilgilere göre Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, bünyesindeki sosyal hizmet faaliyetleriyle birçok alanda hizmet vermeye çalışmaktadır. Muhtaç, kimsesiz ve zor durumda olan kişilere yetişmek amaçlanmaktadır. Yapılan mülakat görüşmelerinin hepsi sahada mesai harcamış, belediye'deki temel sosyal hizmetlerinde görev alan uzman kişilerdir. Dolayısıyla uygulama ve mevzuattaki sorunları gören ve yaşayan uzmanlardır.

Uzmanların aktardıklarına göre; sorun ve güçlükler arasında kurumlar arası koordinasyonsuzluk, yetersiz sayıdaki saha çalışanı ve duygusal yıpranma konuları ön plana çıkmaktadır. Bu sorunlara, diğer yerel yönetim birimlerinde yapılan benzer çalışmalarda da işaret edilmiştir (Özkaral, Akgül ve Dur ;2018: 476-482).

Bahsi geçen sorunlardan koordinasyonsuzluk gizlilik ilkesine dayalı bir sorundur. Gizlilik, meslek etiği gereği sosyal hizmet uzmanının, müracaatçının kendisiyle paylaştığı hiçbir bilgiyi başka bir kurumla veya kişiyle paylaşmamasından kaynaklanmaktadır. Müracaatçı, dosyasında yer alan bilgileri, yetkili bir kişinin onayı olması durumunda paylaşılabilir. Bu sebeple, kuruluşlar bazı temel bilgileri göremeden maddi yardımlar yapmak zorunda kalmaktadır. Bu tip durumlarda vatandaşlar arasında yapılan yardımları suistimal etmek isteyenler çıkabilmekte ve bu sorun yardımların asıl yardım yapılması gereken kişilere ulaşılmamasına neden olmaktadır. Bu sorunların giderilmesi için eşgüdülenmiş ve yeniden tasarlanmış bir yapısal-hukuki düzenlemeler demetine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Bu tür durumların engellenmesi için bir diğer önemli pratik çözüm önerisi de yardım alan veya başvuru yapan kişilerin temel bilgileri, gelir durumu, aldığı yardımlar, mal varlığı, ailedeki birey sayısı gibi bilgilerinin tek bir yazılım sisteminde toplanması olacaktır. Sosyal hizmet alanında faaliyet yapan tüm kurumların bu yazılım üzerinden bilgileri görebilmesinin daha etkin ve verimli olacağı açıktır. Böyle bir yazılımla birlikte hem yapılan yardımların suistimal edilmesinin önüne geçilmiş olur hem de başvuru yapan dosyalara hızlı dönüş sağlanabilir. Ayrıca yetersiz sayıdaki personel için iş yükü azaltılarak fazla mesainin ve çalışan personelin psikolojik yıpranmasının önüne geçilebilir. Daha fazla kişiye hizmet sunulmasının da önü açılmış olur. Etkin ve şeffaf kamu yönetimi paradigması çerçevesinde, bu uygulamaların artırılmasının kamu yönetiminde verimliliğe fayda sağlayacağı açıktır.

Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme

Tüm bu mevzuat ve mülakat incelemesinin ardından ifade edilebilir ki; ülkemiz yaklaşık bir asır içerisinde yerel yönetimler alanında yapısal, hukuki ve işlevsel bağlamda önemli sayılabilecek bir seviyeyi yakalamış gözükmektedir. Bununla birlikte, özellikle sosyal hizmet alanında, yukarıda anılan ve bunlara benzer yapılacak bazı yeniliklerin özelde yerel yönetimlerin, genelde ise kamu hizmetlerinin daha etkin ve verimli çalışabilmesi adına önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arıkboğa, E. (2013). *Geçmişten Geleceğe Büyükşehir Belediye Modeli*.
- Aydın, H. (2010). *Yerel Yönetimlerin Sosyal Hizmetler Ekseninde Değerlendirilmesi*, Mahalli İdareler Dergisi, Şubat, S.186, s.1-8.
- Berk, A. (2003). *Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri*. Sayıştay Dergisi, S. 49.
- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve Meslek Olarak Türkiye’de Sosyal Hizmet*. Ankara. Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu Raporu. 2009.
- Eke, A. (1985). *Anakent Yönetimi ve Yönetimler Arası İlişkiler: Batı Deneyimi ve Türkiye*, Amme İdaresi Dergisi, C.18, S.4.
- Gülşin, H. (2008). *Büyükşehir Belediyeleri ile İlçe Belediyeleri ve İlk Kademe Belediyeleri Arasındaki İlişkiler ve Sorunlar*. Konya.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayınları. İstanbul.
- Özkaral, M.; Akgül, A. ; Dur, K. (2018). *İlçe Belediyeleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları: Safranbolu Örneği*, Alanya 1. Uluslararası Yerel Yönetimler Sempozyumu, 1-3 Kasım 2018, Türkiye.
- Tomanbay, İ. (1991). *Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Tarihi*. Keleş, R.; J. Nowak; İ. Tomanbay. (Drl.). *Türkiye’de ve Almanya’da Sosyal Hizmetler*. Ankara: Selvi.
- Tortop, N. (1999). *Mahalli İdareler*. Yargı Yayınları, Ankara.
- Tuzcuoğlu, F. (2003) *Metropolitan Yönetim*. Sakarya Kitabevi. Sakarya.
- <https://www.kocaeli.bel.tr>

EKLER

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ve SOSYAL HİZMET MEVZUATI

Daha önce değinildiği üzere, sosyal hizmet alanında, Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerine verilen ve birden fazla hukuki metinde zikredilen birçok yetki, görev ve sorumluluk vardır. Aşağıda ilgili kanunlara ilişkin bir liste ve özet derleme yer almaktadır:

- 03 Temmuz 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu
- 10 Temmuz 2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu
- 22 Şubat 2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu
- 24 Mayıs 1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu
- 01 Temmuz 2005 tarihli ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunu
- 08 Mart 2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmelik
- 03 Temmuz 2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu

5393 Sayılı Belediye Kanunu’na Göre:

Madde 13- Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar.

Madde 14- Belediyenin görev ve sorumlulukları şunlardır;

a) Mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla “...sosyal hizmet ve yardım, nikah, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır...” biçiminde düzenlenmiştir.

Madde 15- Belediyenin yetkileri ve imtiyazları;

m) Beldede ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi ve kayıt altına alınması amacıyla izinsiz satış yapan seyyar satıcıları faaliyetten men etmek, izinsiz satış yapan seyyar satıcıların faaliyetten men edilmesi sonucu, cezası ödenmeyerek iki gün içinde geri alınmayan gıda maddelerini gıda bankalarına, cezası ödenmeyerek otuz gün içinde geri alınmayan gıda dışı malları yoksullara vermek.

**Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Üzerine Bir İnceleme**

Madde 38- Belediye başkanının görev ve yetkileri;

a) Belde halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak.

n) Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak.

Madde 60- Belediyenin giderleri şunlardır:

i) Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar.

Madde 76- Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.

Madde 77- Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa Göre:

Madde 7- Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır;

v) Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapmak.

İlçe belediyelerinin görev ve yetkileri şunlardır;

d) Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerden; 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak, otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, engelliler,

kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; mabetler ile sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak.

Madde 18- Büyükşehir belediye başkanının görev ve yetkileri şunlardır;

m) Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere engelli merkezleri oluşturmak.

Madde 24- Büyükşehir belediyesinin giderleri şunlardır;

j) Dar gelirlili, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar.

Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyelerin kadın ve çocuklar için koruma evleri açacakları da mevzuatta düzenlenerek, belediyelere önemli bir sosyal hizmet görev ve sorumluluğu yüklenmiştir (Yıldırım ve Göktürk, 2008: 245). 5393 ve 5216 sayılı yasalar, bireylerin sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunlarının çözülmesi ve sosyal yaşamlarının kolaylaştırılması konularında belediyelere oldukça önemli ve geniş bir yelpazede yetki-görev yüklemişlerdir.

5302 İl Özel İdaresi Kanunu Göre:

Madde 6- İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla;

a) Gençlik ve spor, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde yapmakla görevli ve yetkilidir.

Madde 43- İl özel idaresinin giderleri şunlardır;

h) Yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar.

Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Hizmet: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Üzerine Bir İnceleme

Madde 65- İl özel idaresi sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.

Madde 69- İl özel idaresi, yangın, sanayi kazaları, deprem ve diğer doğal afetlerden korunmak veya bunların zararlarını azaltmak amacıyla ilin özelliklerini de dikkate alarak gerekli afet ve acil durum plânlarını yapar, ekip ve donanımı hazırlar.

Acil durum plânlarının hazırlanmasında varsa il ölçeğindeki diğer acil durum plânlarıyla da koordinasyon sağlanır ve ilgili bakanlık, kamu kuruluşları, meslek teşekkülleriyle üniversitelerin ve diğer mahallî idarelerin görüşleri alınır.

Plânlar doğrultusunda halkın eğitimi için gerekli önlemler alınarak ikinci fıkrada sayılan idareler, kurumlar ve örgütlerle ortak programlar yapılabilir.

2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu Göre:

Madde 3 – Kanunda geçen;

15. (Ek: 11/10/2011 - KHK - 662/10 md.) “Sosyal Hizmet Merkezi”; İhtiyaç sahiplerinin tespit edilerek sosyal hizmet müdahalesinin ve takibinin gerçekleştirilmesi, çocuk, genç, kadın, erkek, engelli, yaşlı bireylere ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetler ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin bir arada ve en kolay ulaşılabilir biçimde, gerektiğinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler ile işbirliği içinde sunulmasından ve bu hizmetlerin koordinasyonundan sorumlu gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarını ifade eder.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanuna Göre:

Madde 33- Sosyal çalışma görevlileri;

(4) Hakkında sosyal inceleme yapılacak çocuğun, incelemeye tâbi tutulacak çevresi mahkemenin yetki alanı dışında ise, davayı gören mahkemenin talimatına bağlı olarak çocuğun bulunduğu yerdeki mahkemece inceleme yaptırılır. Büyükşehir belediye sınırları

içinde kalan yerlerde bu inceleme, davayı gören mahkemeye bağlı olarak çalışan sosyal çalışma görevlilerince yapılabilir.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği Göre:

6284 sayılı yönetmelik incelendiğinde Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) kuruluşunda kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler ile ve bu çerçevede Büyükşehir Belediyeleriyle de iş birliği yapıldığı görülmektedir.

5378 Engelliler Hakkında Kanuna Göre:

Madde 13- (Değişik:6/2/2014-6518/71 md.) Engellilerin meslek seçebilmesi ve bu alanda eğitim alabilmesi için gerekli tedbirler alınır.Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yapılan iş ve meslek analizleri doğrultusunda engelliler için Millî Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca mesleki rehabilitasyon, rehabilitasyon ve eğitim programları geliştirilir. Engellilerin mesleki rehabilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri, kamu kurum ve kuruluşlarıyla belediyeler ve diğer gerçek veya tüzel kişiler tarafından da gerçekleştirilebilir.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1949/1966

**Çevresel Gerontoloji Bağlamında 'Yerinde Yaşlanma'nın
Temel Belirleyicileri ve Aktif Yaşlanma Süreciyle İlişkisi**

Basic Determinants of 'Aging in Place' in the Context of Environmental
Gerontology and Its Correlation with the Process of Active Aging

İhsan ÇAPCIOĞLU

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof., Ankara University Faculty of Divinity
ih sancapcioglu@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0003-4796-5232

Ahmed Hamza ALPAY

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
PhD Student, Ankara University Graduate School of Social Sciences
ahmedhamza0606@outlook.com
Orcid ID: 0000-0002-8781-6939

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 02.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 28.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 29.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ÇAPCIOĞLU, İ, ALPAY, A. (2019). Çevresel Gerontoloji Bağlamında 'Yerinde Yaşlanma'nın Temel Belirleyicileri ve Aktif Yaşlanma Süreciyle İlişkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1949-1966. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/614239>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Çevresel Gerontoloji Bağlamında 'Yerinde Yaşlanma'nın Temel Belirleyicileri ve Aktif Yaşlanma Süreciyle İlişkisi

Öz

'Yerinde Yaşlanma' kavramı, genellikle, yaşlanırken evde kalabilmek için ideal olan politikayı ifade etmek için kullanılır. Yerinde yaşlanmanın felsefesi, evde yaşam ortamının sürekliliğini, toplumda bağımsızlığın korunmasını ve sosyal içermeyi kapsamaktadır. Çevresel gerontoloji alanında çalışan bilim insanları, bireylerin yaşlandıkça, yaşadıkları mekânın fiziksel ve sosyal ortamına daha fazla bağlandıklarını iddia etmektedir. Söz konusu çevresel bağlam ile kişisel kimlik arasındaki etkileşimin yansımaları, çeşitli sosyal, psikolojik ve fiziksel konular bağlamında gözlemlenebilmektedir. Sağlık ve sosyal bakım maliyetlerini sınırlandırmaya yönelik finansal zorunluluklar tarafından bakımevinde kalmaya yönlendirilmelerine rağmen, yaşlı insanlar da, genellikle, yerinde yaşlanmayı tercih etmektedir. Yaşadığı çevredeki sivil faaliyetlere katılım, yaşlıların sosyal ilişkilerini sürdürmelerini, mahalle etkinliklerine ve politikalarına katılmaya devam etmelerini sağlayarak, yerinde yaşlanmanın önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Bu çerçevede, makalemizde, öncelikle, çevresel gerontoloji literatüründeki kuramsal tartışma ve bulgulardan hareketle "yerinde yaşlanma" olgusunun temel belirleyicileri üzerinde durulacaktır. Makalemizin ikinci kısmında ise, yerinde yaşlanma olgusunun aktif yaşlanma süreciyle ilişkisi tartışılacak ve sosyal etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yerinde Yaşlanma, Çevresel Gerontoloji, Mekân, Sosyal Bağlılık, Aktif Yaşlanma.

Basic Determinants of 'Aging in Place' in the Context of Environmental Gerontology and Its Correlation with the Process of Active Aging

Abstract

The concept 'aging in place' is often used to denote the ideal policy of being able to remain at home while aging. The philosophy of aging in place involves the continuity of the home life environment, preservation of independence in society and social inclusion. Scientists working in the field of environmental gerontology claim that as individuals get older, they become more connected to the physical and social environment of the space they live in. Reflections of the interaction between the environmental context in question and the personal identity can be observed in the context of various social, psychological and physical issues. Elderly people generally prefer aging in place, although they are directed to stay in nursing homes by financial obligations aiming to limit both healthcare and social care costs. Participation in civic activities in the surrounding area continues to be an important determinant of aging in place, enabling the elderly to maintain their social relations and continue to participate in neighborhood activities and policies. In this context, our article will primarily focus on the main determinants of the phenomenon of "aging in place" on the basis of theoretical discussions and findings in the environmental gerontology literature. In the second part of the article, the correlation between the phenomenon of aging in place and active aging will be discussed and its social effects will be evaluated.

Keywords: Aging in Place, Environmental Gerontology, Place, Social Adherence, Active Aging.

Giriş

'Yerinde yaşlanma' kavramı, genellikle yaşlanırken evde kalabilmek için ideal olan politikayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Yerinde yaşlanma anlayışına duyulan ihtiyaç, çevresel gerontoloji alanındaki araştırmacılar arasında gelişen bir süreç olarak ortaya çıkmıştır (Johansson vd., 2009, s.50). Çevresel gerontoloji alanında çalışan bilim insanları, yaşlanma sürecinin ilerleyen aşamalarında insanların yaşadıkları yerin fiziksel ve sosyal ortamına daha fazla bağlı olduklarına inanmaktadır (Wadu Mesthrige & Cheung, 2019, s.5).

Yerinde yaşlanma felsefesi, ev yaşamı ortamının sürekliliğini, toplumda bağımsızlığın korunmasını ve sosyal içermeyi sağlamaktadır. Bu bağlamda evde kalmanın desteklenmesi, yaşlı bireylere yaşam ortamında sürekliliği sağlamanın yanı sıra, gündelik yaşamın ve sosyal temasın organizasyonunda daha fazla özgürlük ve bağımsızlık duygusu kazandırır (Barrett vd., 2012, s.361). Çünkü ev; bütün kültürlerde, sıcaklık ve güvenilirlik, güvenlik, yakınlık ve özerklik ile karakterize edilen bir mekândır. Evin; refahı, konforu ve güvenliği en iyi şekilde sağlayacağı ve bakım veren bireylerin hayatlarını kontrol etme ve yönetme gücünü elinde tutacağı kabul edilmektedir (Barrett vd., 2012, s.362).

Yaşlıların sosyal katılımlarının teşviki -ilerleyen yaşla birlikte- komşuluk ilişkilerinde yaşam memnuniyetine katkıda bulunmaktadır. Yaşlı insanların toplumla bağlantıda olmaları konusundaki anlaşılır tercihleri, sosyal dışlanmanın dezavantajlarından aktif olarak uzaklaşmalarını sağlamaktadır. Yaşlıların yerinde yaşlanma potansiyelleri ise, kuşaklar arasındaki uyumu belirlemede önemli rol oynamaktadır. Yerinde yaşlanma olgusu, çoğu toplumda ekonomik ve mantıklı bir tercih olarak kabul edilerek desteklenmektedir. Günümüz toplumlarında yaşlı yetişkin sayısının giderek artması, özellikle kentsel mekânlarda, yaşlıların seyahat davranışları ile sosyal hareketliliğini etkileyen zorlukları anlamayı gerektirmektedir. Bu çalışmada, çevresel gerontoloji literatürünün sunduğu imkânlar çerçevesinde "yerinde yaşlanma" olgusunun temel belirleyicileri tespit edilecek ve aktif yaşlanma süreciyle ilişkisi bağlamında sosyal etkileri değerlendirilecektir.

Çevresel Gerontolojide Mekân Algısı ve 'Yerinde Yaşlanma' Yaklaşımı

Kamu politikalarında somutlaştırıldığı gibi, yerinde yaşlanma, genellikle, maliyetli bakım evlerine yerleştirilmenin alternatifi olarak tanımlanmaktadır (Scharlach & Moore, 2016, s.239). Bu çerçevede, "azalan sağlık, dulluk ya da gelir kaybı gibi yaşam değişiklikleri nedeniyle artan desteğe ihtiyaç duyulduğunda bile mevcut ikamet yerinde kalabilmeyi" ifade etmektedir (Scharlach & Moore, 2016, s.239). Çevresel gerontoloji literatüründe yerinde yaşlanma kavramının tanımlanmasına yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan birine göre, 'yerinde yaşlanma' kavramındaki 'yaşlanma' sözcüğü, bireyin işlevlerindeki azalmaya ya da

kayba işaret eder. Diğer bir yaklaşım ise, 'yerinde' sözcüğündeki 'yer'in bireyin mevcut ikamet mekânı olan evini ifade ettiğini ve aynı fiziksel ortamda kalmanın bireysel ve toplumsal açıdan yararlı sonuçlar ortaya çıkaracağını savunur. Bununla birlikte, yer değiştirmenin birçok yaşlı insanın mevcut evlerini terk etme, yaşadıkları mekânın küçültülmesi ve aileden uzaklaşma gibi negatif etkilerinin yanında, hayatı kolaylaştıran yerlere gidilmesine karar verme özgürlüğü gibi yararlı sonuçları olduğu yönünde iddialar da bulunmaktadır. Esasen bu, özellikle mevcut konutunun, ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kaldığı veya ertelenen bakımın ya da arzu edilen komşuluk ilişkilerinin yetersiz olduğu durumlarda tercih edilen bir yoldur. Nitekim pek çok engelli yaşlının mevcut konutunda en uygun bakımı alamadığına dair bulgular her geçen gün artmaktadır (Scharlach & Moore, 2016, s.239).

Yakın zamanda, yerinde yaşlanmada "mekân" kavramı, çevreyi veya toplumu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Çünkü, yaşlılar açısından yüksek risk faktörü olarak değerlendirilen yoksulluk, 75 yaş ve üstü olmak, kadın olmak, dul olmak, yalnız yaşamak, eğitim düzeyi düşük olmak gibi, genellikle, benzer nitelikteki kronik durumlarla başa çıkmaya yönelik sosyal politikaların ivedilikle üretilmesi gerekmektedir. Söz konusu bireylerden oluşan yaşlı hanelerin bir araya toplandığı semtler, ekonomik ve sosyal dengesizliklerle karakterize edilmektedir. Özetle, bu bireyler açısından yerinde yaşlanma, ilerleyen yaşla birlikte doğrudan ve dolaylı olarak güvenlik, konfor ve bağımsızlık gibi yoksunluklarını daha da kötüleştirebilir (Scharlach & Moore, 2016, s.239). Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise, yaşlıların nerede ve nasıl yaşamak istediklerine ilişkin normatif varsayımlardır. Örneğin, Hastalık Kontrol Merkezleri, yerinde yaşlanmayı; "kişinin yaş ve gelir gibi değişkenlerden bağımsız olarak kendi evinde ve toplumunda güvenli, özgür ve rahat bir şekilde yaşayabilmesi" olarak tanımlamaktadır. Bunun gibi tanımlara yerleştirilmiş bir 'sosyal adalet' boyutu olmasına rağmen, yaşlı yetişkinlerin anılan seçeneklere özgün bir şekilde sahip olup olmadıklarına ilişkin sorular yanıtsız kalmaktadır. Çünkü yerinde yaşlanmaya yönelik kamu politikası teşviklerinin odak noktası; yaşlı yetişkinlerin, ailelerinin ve toplumlarının refahını artırmak yerine, konut bakımıyla ilgili uzun vadeli kamu bakım harcamalarını azaltmaya yönelik stratejiler olmuştur (Scharlach & Moore, 2016, s.239).

Ekolojik Yaşlanma Modeli, "davranış, bireyin yetkinliğinin ve konumunun çevresel baskısının bir işlevidir" yaklaşımını savunur. Bu yaklaşımda, daha ileri bir yeterlik seviyesine sahip bireylerin, daha geniş bir çevre baskısı içinde kapasiteleri azalan bireylerden başarılı davranışsal sonuçlar elde ettikleri varsayılır. Bu modelin bir sonucu, "birey ne kadar az yeterli olursa, çevresel faktörlerin onun üzerindeki etkisi o ölçüde büyük olur" diyen çevresel duyarlılık hipotezidir. Bu perspektifi benimseyen araştırmalar, tipik olarak, istenen davranışsal veya bazen duygusal sonuçlarla ilgili bir dizi kişisel yeterlilik ve çevresel baskı (veya "talep örüntüsü") arasındaki uyum

üzerine odaklanmıştır. Yeterlik ve baskının uyumsuzluğunun klasik bir örneği aşırı güçsüzlüktür. Söz gelimi nitelikli bir bakım tesisinde yaşayan yaşlılar, kendi yemeklerini yapabilecek yeterliğe sahip oldukları halde, kuruluş tarafından sağlanan yemek hizmeti sayesinde bu hizmete bağımlı olmayı öğrenebilirler. Bu yeni durum karşısında, başlangıçta olumsuz duygusal bir tepki olarak hayal kırıklığı yaşayabilir, ancak zamanla bu konuda çaresiz olduklarını görerek, yeterlik duygularını azaltılmış yetkinlik ile yeniden uyarlamayı tercih edebilirler (Scharlach & Moore, 2016, s.240).

Bu dinamik mekân anlayışı, insanları ve çevrelerini ayrılmaz olarak gören, yerinde yaşlanmanın farklı ve daha karmaşık bir kavramsallaştırılmasını gerektirmektedir. Çünkü hiçbir fiziksel çevre toplumsal boyutları olmadan anlaşılabilir. Yerinde yaşlanma, hem yaşlanma deneyiminin hem de mekân deneyiminin dinamik olduğu ve birbiriyle etkileşime girdiği sürekli bir uzlaşma olarak görülür. Başka bir deyişle, yaşadığımız mekânlarla ilişki içinde yaşadığımızda mekân deneyimimiz, yaşlanma deneyimimizden etkilenmektedir. Bu bağlamda Cutchin, yaşlanmayı "kişi-mekân bütünlüğünün evrensel ortaya çıkışının devam eden bir parçası olan karmaşık süreçler dizisi" olarak tanımlamaktadır (Scharlach & Moore, 2016, s.240). Mekânın ekolojik yapısı, onun yaşam boyu süren bir perspektif içinde müzakere edilmesini göz önünde bulundurmaya yönelik sezgisel bir yöntem sunar. Diaz Moore, mekânı, "insanları kapsayan bir çevreyi ('mekân katılımcıları'), fiziksel ortamı, mekân planını ve yerleşik insan etkinlikleriyle kolaylaştırılan zamanla değişebilecek niteliklerini de içine alacak biçimde tanımlamaktadır. Ona göre, bir yapı olarak mekân, deneyimlerimizin sosyal olarak inşa edilmiş anlamlı yönlerini ve bu anlamların, insan çeşitliliğinin zengin dokusunda oynadığı rolü vurgular. İnsanlar bireyselliğe yatkın olmakla birlikte, grupsal, örgütsel ve kültürel seviyelerde bir arada yaşamaya da eğilimlidir. Fiziksel ortam, kesinlikle nesnel, duygusal (aydınlatma) ve mekânsal (genişlik) özellikleri ve onları şekillendiren sistemleri (duvar ve mobilyalar) içerir; dolayısıyla insanların yönelimli olduğu fiziksel ortamı dikkate almak gerekir (Scharlach & Moore, 2016, s.240-241).

Bazen sosyal bir çevrede tasarlanan program ve konum, zaman içerisinde değiştiği için artık mevcut olmayabilir veya insanın değişen ihtiyaçları ve hedefleriyle tutarlı olmayabilir. Belki de böyle bir amaç uyumsuzluğu en iyisidir. Çünkü mekâna ilişkin planlamalar, bir grup için çok küçük olduğunu kanıtlayan bir oda veya aynı ebeveyn sonrası ailenin ihtiyaçlarına uyan genç ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmış bir ev gibi hedeflerimizi ilerletme yeteneğimizi kısıtladığında daha iyi tanınır. Mekânın ekolojik yapısı, ayrıca, herhangi bir çevrenin farklı ölçeklerde (yakın, bina/site, mahalle/toplum ve yerleşim yeri) kavramsallaştırılmış başka konumlar içinde bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yapı, özellikleri aynı olan ev çevresinin sınırlarının ötesine geçebilecek bir mahallede yerleşik, optimum işleyişi mümkün kılan mükemmel bir ev

ortamı sağlamaktadır. Örneğin, birey; son derece kullanışlı, ziyaret edilebilir –zemin seviyesinde kapı, giriş seviyesinde bir yatak odası ile banyo ve benzerlerini sağlayan– bir eve yatırım yapabilir. Ancak bu ev, yürüme mesafesinde anlamlı varış yerleri bulunmayan bir mahallede, caddenin her iki tarafında kullanışlı yaya kaldırımları bulunmayan bir bölgede ise, bağımsız hareketliliğinden ödün vermek durumunda kalabilir (Scharlach & Moore, 2016, s.241).

Mekânın “planlanması” kavramı, belki de anlaşılması en zor olandır. Bununla birlikte planlama, yaşlanma ile mekânın uyumluluğunu kavrama konusunda güçlü bir yapılanmadır. Planlama, yaşlıların diğer insanlarla bağlantılı beklentilerine atıfta bulunarak, hem çevresel psikoloji hem de mimari uygulamalar içerisinde sıkça kullanılan bir kavramdır. Programlama kavramı, hem faaliyeti bilgilendiren hem de sonradan ortaya çıkan etkileşimin yorumunu biçimlendiren bir mekânla ilgili sosyal olarak paylaşılan beklentilerin olduğu görüşünü yansıtmaktadır. Rubinstein ve Medeiros (2004), mekân bakımından iki rolü olduğunu öne sürdükleri kültürün etkisini (a) mekân, dil, anlatım, kendi ve diğerleriyle ilgili beklentiler hakkındaki varsayımlarla etki altına alınmış bir kaynak referans çerçevesi; ve (b) bir bireyin geçmiş deneyimleri, sosyal statüsü ve benzerleri tarafından biçimlendirilen devam eden faaliyetleri için vasita veya açıklayıcı bir mercekle olarak ele almaktadır. Bu kavramsal alan, Lawton’un Ekolojik Yaşlanma Modeli’nde yoktur, ancak anlamın tartışılan doğasının, yaşlı yetişkinler için yaşam kalitesinde önemli bir rol oynadığını gösteren bir araştırma zenginliği bulunmaktadır (Scharlach & Moore, 2016, s.241).

Zaman, anlamın ve dolayısıyla genel mekân deneyiminin şekillenmesinde sıklıkla gözden kaçan bir etkidir. Mekânın diğer boyutları -insanlar, fiziksel ortam, planlama ve etkinlik- zamana bağlı olarak farklılık gösterir. İnsanların yetenekleri, motivasyonları, değerlendirmeleri, sosyal ağları, katıldıkları organizasyon yapıları ve kültürel normlar zamanla değişebilir. Bireyleri ve çevrelerini etkileyen artan bakım ihtiyaçları gibi diğer gelişimsel süreçlerle ilişkili yerlerin (geceleri aydınlattığımız mekânlar gibi) fiziksel düzenlenmesinde günlük değişimler söz konusudur. Ortak beklentilerimizi yansıtan programlar, insan faaliyetlerindeki değişikliklerde gözlemlendiği gibi günler, haftalar, aylar ve yıllar içinde de değişmektedir (Scharlach & Moore, 2016: 241).

Bu durum, hem kişi-çevre uygunluğu ile kastedilen, hem de bu yazının ana konusunu oluşturan yerinde yaşlanma olgusuna yönelik daha ayrıntılı ve dinamik bir anlam ifade eder. Bu yaklaşım, yerinde yaşlanmanın birçok tanımında yer alan mekânın varsayılan değişmez yapısını ve yaşlanma deneyiminin “kayıp” ile muhtemel bağlantısını aşmaktadır. Kişi-çevre uyumu yaklaşımını göz önünde bulundurarak, kişilerin sadece bir takım yetkinlikleri değil, aynı zamanda niyetleri, dünya görüşleri, zaman içindeki anları ve benzerleri de düşünülmalıdır. Çevreye gelince, çevre sadece sınırlı

kaynaklar sunan bir bağlam olarak değerlendirilemez. Buna ek olarak, çevreyi akılda kalıcı mekân olarak yeniden düşünmek, bu tür sınırlılıkların yalnızca fiziksel ortamın nesnel özelliklerinden değil, planlamada yer alan ortak sosyal beklentilerden de kaynaklandığını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla, kişi-çevre uygunluğu, mekân katılımcılarının bireysel projeleri ile bu projelerin altında yatan hedefler arasındaki uzlaşma olarak görülmelidir. Bu hususlar, şu varsayımlara dayanan yerinde yaşlanma olgusuna ilişkin daha güçlü bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir: Yaşlanma deneyimi, kişi ve yer arasında sürekli bir uzlaşma içeren anlam dünyalarında gerçekleşir. Bu anlam dünyaları, amaçlarını gerçekleştirmede her zaman başarılı değilse de, amaçlı olduğunu düşündüğümüz insani faaliyetlerle harekete geçirilir. Zaman, kavrayışın ve mekânın anlamının şekillendirilmesinde kullanılan yapıların derecelendirilmesinde kritik öneme sahip bir boyuttur (Scharlach & Moore, 2016, s.241).

Cutchin (2003), "yerinde yaşlanmanın kurumlar ve diğer sosyal güçlerin aracılık ettiği karmaşık bir coğrafi süreç olduğu"nu iddia etmektedir. Wiles ve arkadaşları (2012) ise, -bağlantı hissi, güvenlik ve yakınlık duyguları, kişisel bağımsızlık tarafından geliştirilen kimlik duygusu, özerklik, umursayan ilişkiler ve oynamak için anlamlı rollerin belirlediği- yerinde yaşlanmanın anlamlı içeriğinin, bu olgunun kalbinde yer aldığını ve ev çevresinin çok ötesine uzandığını savunur. Bu yaklaşıma göre yaşlanma, bir kayıp değil, aksine anlam bakımından zengin bir olgudur. Ayrıca bu yaklaşım; mekânı, bir "muhafaza" olarak değil, dinamik, sosyal olarak inşa edilmiş ortak deneyimler olarak değerlendirir. Yaşlanma deneyimimiz, kısmen, yaşam seyri boyunca yaşadığımız mekânların sistemleri ve beklentinin güçlü rolü nedeniyle, gelecekte potansiyel olarak deneyimlemeyi beklediklerimiz tarafından bir dereceye kadar şekillenmiştir. Bu nedenle, yaşlanma ne sadece sınırlı çevrede meydana gelen bir olgudur, ne de sadece kapsayıcı bir mekândan ibarettir. Esasen her ikisi de yaşlanma sürecinden etkilenir. Zaman geçtikçe, yaşlanan bireyler ve deneyimledikleri mekânlar arasında gerçekleşen sürekli faaliyetler bulunmaktadır (Scharlach & Moore, 2016, s.241).

Kişisel kimlik ve kendi benliğini inşa etme konusundaki sürekliliği korumak, özellikle daha sonraki yaşamda, kişiyi benlik duygusunu zayıflatmakla ve daha önce yaşamını anlamlı kılan pek çok şeyden ayırmakla tehdit eden çeşitli güçler karşısında önemlidir. Yaşla birlikte, yeni rollerin ve maddi mülklerin edinilmesi gibi yollarla kişinin kendini değiştirmeye odaklanması azalırken, potansiyel fiziksel tehditler ve sosyal/çevresel engeller karşısında mevcut benlik bütünlüğünü korumaya yönelik odaklanması artmaktadır. Kendini koruma etkinlikleri ve bağlamları ile desteklenen oldukça istikrarlı bir benlik duygusu yeteneği, ilerleyen yaşlardaki yaşam memnuniyeti ile ilişkilidir. Bununla birlikte, kişinin yaşam boyu benlik algısını destekleyen ilgi alanlarını ve etkinlikleri sürdürmesi, ilerleyen yaşlarda, sadece işlevsel becerideki yaşa bağlı düşüşlerin bir

sonucu olarak değil, aynı zamanda mekânın yaşlanan toplumun işlevselliğini geliştirecek biçimde planlanmaması nedeniyle daha zor olabilir. Diğerlerine nazaran benlik bütünlüğünü dengeli bir biçimde korumak için bireyler; etkinliklerini, isteklerini ve hatta gerçeklik şemalarını değiştirebilirler (Scharlach & Moore, 2016, s.242). Çünkü yaşın beraberinde getirdiği değişimler, kişinin benlik bütünlüğünü korumayı zorlaştırır. Bu durumda, hayat planının erken evrelerinde anlamlı hedeflere ulaşan birey açısından benliğine ve çevresine ilişkin uyarlamaların yapılması gerekli hale gelir. Bu yöndeki uyarlamaları içeren telafi girişimleri; tek başına gerçekleştirilemeyen işlerde yardım almayı, destekleyici cihazlar kullanmayı, yardımcı yaşam teknolojilerine ve çevresel değişikliklerin zorunlu kıldığı destek kaynaklarına başvurmayı içerebilir (Scharlach & Moore, 2016, s.243).

Telafi, desteğe olan gereksinime odaklanırken; kontrol, bireyin hedeflerine ulaşmak için kendisinde ve yaşadığı ortamda meydana gelebilecek değişimi gerçekleştirmeye yönelik gerçek ve algılanan kabiliyetlere odaklanır. Yeni yaşamında kendisini ve özerkliğini kontrol altına alan fiziksel ve sosyal ortamlar bağlamında, kişinin, kendini ve çevresini uzun süre kontrol etme imkânı özellikle önemli olabilir (Scharlach & Moore, 2016, s.243). Çünkü yaşlılar, var olan kişisel ve bağlamsal engeller karşısında bile, genellikle, sosyal olarak meşgul olmaya ve onları kontrol etmeye çalışırlar. Seçicilik teorisi, söz konusu sosyal duyarlılıklar kişiler arası anlamlı ilişkileri - özellikle de olumlu benlik duygusunu- güçlendirdiğinde, yaşlılarda yaşamın sonuna yaklaşma düşüncesini daha fazla öne çıkardığını göstermektedir. Zira yaşlılar, gelecekteki zamanın sınırlı olduğuna inandıkları ölçüde, potansiyel olarak stresli yeni ilişkiler veya bilgiler aramak yerine, tanıdık kişiler arası temaslarla pozitif ilişkileri en üst düzeye çıkarmak için zamanlarını ve enerjilerini yönetme eğilimindedir (Scharlach & Moore, 2016, s.243).

Toplumsal faaliyetler, ilerleyen yaşlarda, özellikle göze çarpan bir dizi mekânizma yoluyla, fiziksel ve psikolojik refahı desteklemektedir. Kişisel kapasitenin ve bağımlılık yaratan fiziksel ve sosyal bağlamların azalmasının; marjinalleşme, amaçsızlık ve çaresizlik gibi öznel deneyimleri desteklediği bir zamanda anlamlı faaliyetler; daha fazla ustalık, kişisel kontrol ve öz yeterlilik duygusunu, yenilenme duygusu ile daha da güçlendirebilir. Toplumsal faaliyetler, aynı zamanda, fiziksel ve bilişsel açıdan başkalarına yardımda bulunmayı teşvik edebilir, sosyal bağları geliştirebilir ve sosyal kabulleri harekete geçirebilir; ayrıca diğer psikolojik ve sosyal imkânları da artırabilir. Bu tür faaliyetler, azalan ve değişen yeteneğin yanı sıra, açıkça tanımlanmış rol yapılarının eksikliğinin, bireylerin yaşlarına ve yeteneklerine göre değer biçerek yaş ayrımcılığında bulunan bir toplumun neden olduğu tehditler karşısında olumlu bir benlik kavramının sürdürülmesine katkıda bulunur (Scharlach & Moore, 2016, s.243).

Yerinde Yaşlanmanın Temel Belirleyicileri

Yerinde yaşlanma olgusunun kökleri, “yaşlı insan ve çevresi arasındaki ilişkinin tanımı, anlamı ve değiştirilmesi ya da optimizasyonu” ile ilgilenen çevresel gerontoloji alanında yer almaktadır (Scharlach & Moore, 2016, s.240). Çünkü insanlar yaşlandıkça, mekânın anlamı ve kendisini uygun şekilde konumlandırmanın önemi; öz saygı, sağlık ve refahla ilgili sonuçlara neden olmaktadır. Çevresel bağlam ile kişisel kimlik arasındaki etkileşim, çok çeşitli sosyal, psikolojik ve fiziksel boyutlara sahiptir. Sosyal boyutlar, genellikle topluluğun mikro ve makro çevrelerine odaklanarak kişisel, ailevi ve mekânsal anlatıları zorunlu kılmaktadır. Psikolojik faktörler, güvenlik ve emniyetle ilgili bağlanma, kayıp ve duyguların açığa çıkmasında görülebilmekte, bu durum ise kişisel maneviyat üzerinde etkili olabilmektedir. Esasen yaşlılar açısından fiziksel ya da maddi ortamın bizzat kendisi destekleyici ya da zorlayıcı olmaya devam edebilir. Mikro düzeyde bu durum, bireyin konutunda yeniden yatırım, adaptasyon veya yeniden yapılandırmaya; toplumsal düzeyde ise, bağlılık düzeylerini korumaya, artırmaya veya azaltmaya yol açabilir (Peace vd., 2011, s.734-735).

Birey açısından yerinde yaşlanma sürecinin olumlu ya da olumsuz çıktılarını açıkça belirlemek zordur. Çünkü bu süreç, bir yandan bireyin yaşadığı mekân ile güçlü sosyal ilişkilere bağlılık, çevre ve yerel halkın yaşlıların hayatlarında önemli roller üstlenmeleri anlamına gelirken, diğer yandan daha yaşlı kişilerin ikamet alanlarına göre kendilerini mutlu ya da aksine kapana kısılmış hissedebileceği sonuçlar doğurabilmektedir (Gorczyca & Grabinski, 2018, s.2412). Yerinde yaşlanma eğilimi, kısmen teknolojik ilerleme, değişen tercihler ve kültür, kısmen de sağlık politikalarındaki değişiklikler tarafından yönlendiriliyor gibi görünmektedir (Alders & Schut, 2019, s.83). Öte yandan, nüfusun yaşlanması, kurumsal bakıma ihtiyaç duyan, potansiyel olarak zayıf bireylerin sayıca artışına neden olabilir. Ayrıca, engellilik düzeyi kurumsal kullanımın kilit bir belirleyicisi olduğundan, yaşlıların gelecekteki yayılması veya sıkışması yetersizliklerle karşılaşmalarına; dolayısıyla kalış süresi ve kurumsal bakımın gelecekteki talep üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasına neden olabilmektedir (Alders & Schut, 2019, s.87).

Sağlık ve sosyal bakım maliyetlerini sınırlandırmak için genellikle finansal zorunluluklar tarafından yönlendirilmesine rağmen, yaşlı insanlar da yerinde yaşlanmayı tercih etmektedir (Van Dijk vd., 2015, s.1771). Fiziksel çevre üzerine yapılan çok sayıda araştırma, yaşlıların fiziksel aktivite düzeylerini ve sağlık sorunlarını inceleyerek, yeterli yeşil alan, erişilebilir binalar, yaşa uygun sokaklar ve geçitler gibi önemli değişkenleri ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yaşlıların, sürekli olarak dış mekân bağlamında mahalle güvenliğinin önemini vurguladıkları tespit edilmiştir. Güvensizlik, yaşlıların kontrol hissini ve mahallede, özellikle geceleri dolaşma yeteneğini etkilemektedir. Son araştırmalar, yol güvenliği ve hizmetlere olan uzaklık

gibi fiziksel faktörlerin güvenlik hislerine etkide bulunduğunu göstermektedir (Van Dijk vd., 2015, s.1772).

Uygun ulaşımın mevcudiyeti, yaşlıların bağımsızlığını ve toplumla temasını sürdürme kabiliyetini derinden etkileyerek yerinde yaşlanma olgusunun belirleyicileri arasında yer almaktadır. Esasen özel araçlara ve toplu taşıma araçlarına erişim, daha yüksek yaşam kalitesi ile ilişkilidir. Yaşlı insanlar, araç kullanımına değer vermekte ve bu durum toplu taşıma ile ilgili engelleri ortadan kaldırmaktadır (Van Dijk vd., 2015, s.1773). İlerleyen yaşla birlikte mahalle, önemli bir sosyal kabul ve kimlik kaynağı haline gelebilmektedir. Yaşlılar komşularla iyi sosyal bağlarla önemsemekte ve bu da komşuluk ilişkilerinde memnuniyeti beraberinde getirmektedir. Esasen komşular, mekânsal yakınlıklarından ve erişilebilirliklerinden dolayı, yaşlı insanların yerinde yaşlanmalarını sağlamaya yönelik çok önemli bir sosyal destek kaynağı olabilmektedir. Ayrıca, yaşlıların çevrelerindeki yaşa ve kültürel çevreye dayalı homojenlik, sosyal içermeye katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, yaşlıların yaş heterojenliğini tercih ettiğini belgeleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Van Dijk vd., 2015, s.1773-1774).

Sivil faaliyetlere katılım, yaşlıların sosyal ilişkilerini sürdürmelerini ve mahalle etkinliklerine ve politikalarına katılmaya devam etmelerini sağlayarak, yerinde yaşlanmanın önemli bir diğer belirleyicisi kabul edilmektedir. Bu bağlamda, yeterli enformasyonun sunulması, yaşlı insanların toplumla bağlantılarını sürdürmelerini ve yaşamlarını yönetmelerini sağladığından, yerinde yaşlanmanın kapsayıcı temalarından biri olarak görülmektedir. Yaşlılar, özellikle yerel medya ve gazeteler, mahallede yaygın olarak ziyaret edilen mekânlar, halka açık sergiler ve doğrudan posta gibi yerel düzeyde ilgili bilgilerin erişilebilirliğine değer vermektedir (Van Dijk vd., 2015, s.1774). Yaşlıların yerleşim mekânı konusundaki anlaşılır tercihleri, ileri yaştaki insanlar hariç, ev hareketlerinin yaşlandıkça azaldığını gösteren yer değiştirme biçimleriyle destekleniyor gibi görünmektedir. Dolayısıyla, özellikle genç gruplarla karşılaştırıldığında, yaşlı insanlar da taşınmayı düşünmeye ya da yer değiştirerek bu tür niyetleri yerine getirmeye daha az eğilimlidir (Hillcoat-Nalletamby & Ogg, 2014, s.1772).

Birçok tanımda ortak olsa da sosyal dışlanmanın statik bir durumdan ziyade çok boyutlu bir süreç olduğu, başka bir deyişle hayatın bir alanındaki dezavantajların diğer yaşam alanlarındaki dezavantajlarla bağlantılı olduğu bilinmektedir. Yaşlılar açısından sosyal dışlanmanın kapsadığı boyutlar arasında üretim etkinliği, finansal faaliyetler, sosyal ilişkiler, sosyal aktivite ve politik ya da sivil faaliyetler yer almaktadır (Dahlberg, 2019, s.2). Esasen yaşlılar, diğer yaş gruplarındaki bireylere göre daha çok sosyal katılımın yanı sıra, sosyal çevreyle sıkı toplumsal bağlarını sürdürmeye de daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Çünkü toplumsal bağlılık, sosyal entegrasyon ve güven, güvenlik duyguları ve kuşaklar arası ilişkilerle bağlantılıdır. İnsanlar

yaşlandıkça, mahalledeki insanların desteğine daha bağımlı, suçlara karşı ise daha savunmasız hale gelmektedir. Bu nedenle, yaşlı yetişkinlerin yerinde yaşlanma potansiyelini sağlayıcı politika ve uygulamaya yönelik öncelikli alanların başında, yaşlı yetişkinler ve kuşaklar arasındaki uyumu güçlendirmede mahalle örgütleri ve yerel makamların desteklenmesi gelmektedir. Yaşlılar açısından güvenli toplumsal ilişkilere dayalı bağlılıklar üzerine kurulan sosyal çevrenin yeniden oluşumunu teşvik eden girişimlerde, suç ve anti-sosyal davranış sorunlarının çözümüne yönelik politikalar aktif olarak tartışılmaktadır (Dahlberg, 2019, s.15).

Son birkaç yıl içinde, yerinde yaşlanma olgusu, araştırmacılar, sağlık çalışanları, hükümetler ve toplumsal hizmet sunan kuruluşlar ile yaşlılar ve aileleri arasındaki tartışmaların gündemini belirlemektedir. Yaşlı yetişkinlerin çoğu, mümkün olduğunca uzun süre kurumsal bakım dışında yaşamını sürdürmek istemektedir. Düzenli gelir, eğitim düzeyi ve sağlık durumu gibi kişisel faktörlerin yanı sıra, ulaşım hizmetlerinden yararlanma, uygun konut, gayri resmi ve resmi destek gibi toplumsal faktörler, yaşlı yetişkinlerin yerinde yaşlanma kapasitelerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte, aile evinde kalmanın avantajları en azından bazı yaşlı yetişkinler için zaman zaman sorgulanmaktadır (Dupuis-Blanchard & Gould, 2018, s.442).

Yerinde yaşlanmayı desteklemek amacıyla il yönetimleri uygun maliyetli ve yenilikçi çözümler uygulamalıdır. Çoğu toplumun kırsal ya da kentsel niteliği ve yerinde yaşlanmaya yönelik toplumun ortak dilini konuşarak hizmet sunan huzurevlerinin bulunması, ekonomik ve mantıklı bir yaklaşım gibi görünmektedir. Beşeri ve mali kaynakların güçlendirilmesi gerekse de, temel altyapı tesislerinin varlığı sayesinde bakımevi yöneticileri bu yaklaşımı desteklemektedir. Günümüzde daha önce görülmemiş oranlarda artan yetişkin yaşlı nüfusun mevcut ihtiyaçlarının karşılanması için desteklenmesi, mevcut desteklerin artırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Dupuis-Blanchard & Gould, 2018, s.448).

Yaşlanan nüfusun kentsel ulaşım sistemleri açısından ortaya çıkardığı sonuçlar da diğer yaş gruplarındaki kişilere göre değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla, yaşlı insanların seyahat davranışları ve hareketliliği gençlerinkilerden önemli ölçüde farklıdır (Alidoust vd., 2019, s.1460). Bu bağlamda, yaşlıların sosyal olarak aktif kalma fırsatlarına sahip olmalarını sağlamak için var olan güçlü, zayıf ve eksik yeteneklerinden yola çıkarak seyahat davranışlarını etkileyen zorlukların daha derin bir şekilde anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Bu endişenin üstesinden gelebilmenin bir yolu, yaşlı insanların sosyalleştiği mekânların özelliklerini araştırmak ve kentin çeşitli alt mahallelerindeki mekânlara erişimde karşılaştıkları zorlukları anlamaktır (Alidoust vd., 2019, s.1462). Böylelikle, yaşlıların sosyalleşme mekânlarına erişimini kolaylaştırmak ve araba kullanmayı bıraktıklarında bile sosyal olarak aktif kalmalarını sağlamak için esnek ve erişilebilir bir toplu taşıma sistemi ile daha yoğun şehirlerde yaşamının zorlukları

vurgulanmalıdır. Yaşlıların, bu tür mekânlara erişiminin ve bu mekânları kullanmalarının toplumsal sağlıklarına katkıda bulunduğu, böylece de genel sağlık ve refahlarını iyileştirdiği görülmüştür (Alidoust vd., 2019, s.1480).

Yerinde Yaşlanma ve Aktif Yaşlanma Süreciyle İlişkisi

“Aktif yaşlanma”, yaşlı insanların fiziksel aktivitelerini günlük rutinlerine entegre etme konusundaki isteklerini ve ihtiyaçlarını (ör. yürüyüş ya da ulaşım, egzersiz ya da memnuniyet) kapsar. Fiziksel aktiviteye katılımın yaşlıların bilişsel işleyişi üzerinde olumlu etkiler yarattığı izlenmiştir. Aktif yaşlanma, insanların yaşlandıkça yaşam kalitesini artırmak için daha iyi sağlık ve güvenlik fırsatlarına katılımı optimize etme sürecini ifade eder. Aktif yaşlanma; sağlık ve sosyal hizmetler, fiziksel çevre ve davranışsal, kişisel, sosyal ve ekonomik belirleyiciler gibi çeşitli etkenlere veya faktörlere bağlıdır. Bu nedenle, açık alanların aktif yaşlanmayı geliştirmede oynayabileceği roller incelemeye değerdir (Yung vd., 2016, s.115). Aktif yaşlanma bağlamında, yaşlıların sosyal katılımının teşviki dikkat çekicidir. Sosyal katılım, yalnızlığı azaltarak yaşlıların sağlık ve yaşam kalitesinin gelişimine katkıda bulunur (Van Dijk vd., 2015, s.1773).

Günümüz toplumlarında, artan yaşam beklentisi ve nüfusun yaşlanması, bir süredir sağlık hizmeti gündeminin yeniden düşünülmesini ve güncellenmesini sağlamıştır. Mevcut durumda araştırılmış olanlarla birlikte yeni sorunlar ortaya çıkmakta, ancak daha fazla araştırmayı gerektiren konuların da ele alınması gerekmektedir. Yaşam süresindeki artış, bireyleri yaşam kalitesine daha fazla dikkat edilmesine yönlendirir; sağlıklı yaşama odaklanma, riskin önlenmesine ve refahın artmasına neden olacak şekilde bireylerin ufkunu genişletir; buna karşılık hastalığa odaklanmış tıbbi etkiler, sosyal faaliyetlerde negatif sinerjiler üretir. Sağlıksız yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıklarındaki değişimler, sağlıksız yaşamın altyapısını oluşturan iletişim ağlarının genişlemesi, bilginin, becerinin ve yetkilendirmenin ehliyetsiz kişilere aktarılması gibi hususlar bu konuda ilk akla gelen örnekler arasındadır. Söz konusu negatif etkileri ortadan kaldırmak için politika yapıcılar; -geleneksel muhataplarının yanı sıra-siyasette, ekonomide ve kamuoyunda gittikçe karmaşıklaşan bir dizi paydaşın memnuniyetsizliğini dikkate almalıdır. Çünkü sağlık hizmetlerinin sadece etkili değil, aynı zamanda ekonomik, beşeri ve sosyal açıdan sürdürülebilir olması gerekir (Grassi vd., 2014, s.vii).

Sağlık alanındaki uygulamaların etkili şekilde planlanması ve yaşlıların sosyal dışlanmasını önlemeye yönelik politikaların benimsenmesi, yaşlıların topluma katılımının güçlendirilmesi bakımından da gereklidir. Yaşlıların aktif rol oynayabileceği bir toplum oluşturmak için tüm kilit paydaşların ortak çabasına ihtiyaç vardır (Ricciardi vd., 2014, s.1). Bu konu, ilişkisel sosyoloji perspektifinden aktif yaşlanma kavramıyla ilişkilendirilebilir ve bu bakış açısı pratik sonuçlar üretebilir. Zira hızla değişen demografik senaryoların beraberinde getirdiği ve bütün kuşakların giderek başa

çıkarmakta zorlandığı sorunlar karşısında, gelecekteki muhtemel eylem planlarını özetler. Aktif yaşlanma, oldukça yeni bir kavramdır ve yaşlanmaya karşı insanların yaşlandıkça yaşam kalitesini yükselten aktif bir tutumu ifade eder. Aktif yaşlanmanın amacı, insanların fiziksel, sosyal ve zihinsel sağlık potansiyellerini gerçekleştirmelerini ve yaşam döngüsünün son aşamasında bile sosyal hayata katılmalarını sağlamaktır. Yaşamın bu evresinde, muhtemel sorunların ve kritik durumların ortaya çıkması karşısında yeterli destek, güvenlik ve bakım ağının varlığı çok önemlidir. Bütün bu nedenlerden dolayı, ilişkisel sosyoloji, yaşlanan nüfus olgusunu, öncelikle aile ve topluluk düzeyinde yoğun bir sosyal ilişkiler ağında çerçeveselendirir (Rossi vd., 2014, s.57).

Aktif ve sağlıklı yaşlanma bağlamında "öznel refah", bireyin kendi yaşamının bilişsel ve/veya duygusal olarak değerlendirilmesi olarak tanımlanabilirken, "psikolojik iyi oluş" terimi, bireyin ideal fonksiyonlarına işaret ederek; hareketlilik, umut ve psikolojik dayanıklılık gibi kavramları içerir. Bununla birlikte, her iki tanım da bireyin kişisel deneyiminde başlangıç noktalarına sahiptir. Yüksek refah, bir anlamda, bireyin kişisel deneyiminin olumlu olduğu anlamına gelir (Riva vd., 2014, s.45). Korunan bilişsel yeteneklerin yanı sıra güvenilir bir "Zihin Kuramı", bireyin kendi kendine yeterlilik duygusu üzerinde olumlu etkilere sahip olan ilişkiler ağına aktif olarak katılmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, gerilemelerinin başlangıcını ertelemek için bu becerileri destekleyici çalışmalarda bulunmak, yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi bakımından uygun bir uyarlayıcı değere sahip olabilir. Bu tür beceriler, kişinin etrafındaki dünyayı açıklamasını, yorumlamasını ve kendisini yeterli şekilde yönetmesini sağlamalıdır. Söz gelimi, bireyin ekonomik ya da finansal konularda, kötü seçimlerden ve kararlardan kaçınması veya daha da önemlisi muhtemel finansal yatırımları konusunda belirsiz promosyon mesajlarının mağduru olmadığından emin olması oldukça önemlidir. Benzer bir durum, gıda seçimi ve sağlıkta kişisel bakım alanları için de geçerlidir. Yaşlıları kapsayan eğitim girişimi, onları yanlış yönlendirilmiş tercihlerin risklerinden korumak için faydalı olabilir. Bu hedeflere ulaşmak için hem genel hem de alana özgü belirli bilişsel ve sosyal becerilere ihtiyaç duyulur ve daha önce ana hatları belirtilen yaklaşımlar onları güçlendirebilir (Antonietti vd., 2014, s.167-168).

Yaşlılar için sosyalleşme, olumlu bir anlam ifade eder. Çünkü kendilerinde mevcut olan davranışsal, maddi, ilişkisel ve iletişimsel kaynakların aktivasyonunu sağlar. Sosyal gruplar içindeki yaşlılar, bir topluluğun üyesi olduklarını, orada özel bir rol oynadıklarını, belirli bir sosyal kimliği üstlenebileceklerini ya da onu güçlendirebileceklerini düşünürler. Grupsal yapılar içindeki yaşlılar diyalogun değerini yeniden keşfederek; sosyalleşmenin yanı sıra, kendilerini özgürce ifade edebildikleri ölçüde dayanışma ihtiyaçlarını da tatmin ederler (Rossi vd., 2014, s.60). Sosyal etkileşim, yaşlıların fiziksel ve psikolojik sağlığına yönelik işlevsel yararlar üretir. Bununla birlikte, kentsel dönüşüm alanlarının planlanması ve

tasarımında, yaşlıların fiziksel ve güvenlik ihtiyaçlarına sıkça vurgu yapılırken, sosyal ihtiyaçları aynı sıklıkla ele alınmamaktadır. Esasen yaşlılar, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik ortamları değiştikçe daha fazla eğitim, daha iyi sağlık ve daha yüksek gelir elde etme fırsatı yakalarlar. Bu faktörler boş zamanlarını değerlendirmeye yönelik dinlenme ve öğrenme aktiviteleri için daha fazla imkâna ve zamana sahip olmalarını sağlar. Böylece, ev ya da bakımevi dışındaki mekânlara yönelik ihtiyaçları ve beklentileri de değişir (Yung vd., 2016, s.114).

Yeni kentsel dönüşüm alanlarındaki yaşlıların sosyal ihtiyaçlarına daha fazla dikkat edilmesi, son derece önemlidir. Çünkü, eski bölgelerdeki kentsel topluluklarda yaşlılara yönelik sosyal ağlar önceden kurulmuştur. Yeni gelişme alanlarında ise, insanlar henüz güçlü bir bağlılık ve topluluk duygusu geliştirememiştir. Sosyal ihtiyaçlar, öncelikle sosyal katılımı içerir. Bunun sağlanamadığı ortamlarda yaşayan yaşlılar açısından günlük hayatlarını değiştirebilecek her şey son derece endişe vericidir. Halka açık mekânların planlanması, eski mahallelerde yaşlandıkça, yaşamlarının derinliklerine gömülen sakinlerin ve toplulukların sosyo-kültürel köklerinin de anlaşılmasını sağlamalıdır. Özellikle, insanların kökleri, bu eski bölgelerin kültürel miras unsurları, hatıraları ve yerel özellikleri ile yakından bağlantılıdır (Yung vd., 2016, s.121). Kentsel yenilenme projeleri, planlama ve tasarımların yetersizliklerini düzeltme fırsatı sunarken, planlamacılar, tüm yaş gruplarının artan ihtiyaçlarını dikkate alarak, özellikle eski semtlerdeki halka açık alanlarda zamanlarının nispeten daha fazlasını harcayan yaşlı insanların yoğunluğunu dikkate almalıdır. Çünkü, hayatlarının uzun yıllarını daha eski mekânlarında geçiren yaşlılar güçlü bir topluluk ve aidiyet duygusu geliştirmişlerdir. Bu nedenle, kamusal açık alanlar planlanırken, yaşlıların sosyal ağlarını ve sosyal refahlarını geliştirebilme imkânları dikkatle araştırılmalı; söz konusu alanlar bu açılardan zenginleştirilmelidir. Böylelikle yaşlıların planlama ve yönetişimin tüm yönlerine katılımı teşvik edilirken, tüm yaş grupları için kapsayıcı şehir yaşamı da desteklenmiş olacaktır (Yung vd., 2016, s.121).

Demografik değişiklikler; politika konuları, sağlık, sosyal refah, iş ve verimlilik, kentsel ve kırsal kalkınma, iletişim araçları ve sosyal hareketlilik dâhil olmak üzere geniş bir yelpazede yeni araştırma alanları ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni durum, yaklaşan zorluklara çözüm üretmek amacıyla çeşitli araştırma programlarını bir araya getiren yeni bir multi-disipliner yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Günümüzde ulusal sağlık hizmetleri, demografik yapısında yaşlıların baskın olduğu, toplam vatandaş sayısındaki büyük değişimlerle karşı karşıyadır. İyi sağlık durumu, yaşlılıkta yaşamı bağımsız sürdürebilmek bakımından en önemli faktördür. Yaşlanma süreçlerinin daha iyi anlaşılması ve çevresel uyuma yönelik bireysel performansın "esnekliği", yaşa bağlı hastalıkların önlenmesi ve sağlık hizmeti stratejileri, ileri yaşlı kategorisindeki insanların yaşamları boyunca sağlıklı ve aktif kalabilmelerinin temelini oluşturur. Zira ilerleyen

yıllarda yaşlılığın biyolojik, bilişsel ve psikolojik boyutları ile daha çok karşı karşıya kalınacaktır (Rossini & Marra, 2014, s.23).

Kamusal açık alanları kullanmanın faydaları genel olarak bilinmektedir. Sorun, yaşlıların sosyal refahını ve aktif yaşlanmasını iyileştirebilecek kamuya açık alanların belli başlı planlama ve tasarımına ilişkin yaklaşımlardır. Eski yerleşim yerlerindeki kentsel tesislerin yenilenmesi, yaşlıların farklı etkinliklerine uyum sağlayacak şekilde esnekliğine ve sosyal katılımına hitap etmeli, böylece tüm vatandaşların yaşlarına bakılmaksızın yaşam kalitesinde uzun vadeli bir iyileşme sağlanmalıdır. Çevresel gerontoloji literatüründe; aktif yaşlanma sürecinde yaşlılar için yaşam kalitesinin aile ve çocuklar, sosyal bağlantılar, sosyal hareketlilik, sağlık, sosyal etkinlikler ve yaşam çevresinden ilgi içerdiği tartışılmaktadır. Ayrıca, destekleyici bir ortam, huzur, memnuniyet, güvenlik ve sıkıntı olmadığı algısı, dış ortamlardan etkilenen yaşam kalitesinin göstergesidir (Yung vd., 2016, s.115).

Kellet ve Rofe'ye göre, halka açık bir alan, "kentsel ortamda, aktif veya pasif kullanım için olanaklar ya da fiziksel dinlenme amaçlı topluluk alanı" olarak tanımlanır. Ayrıca; çevre, yeşil alanlar ve yürüyüş yolları, oturacak yerler, kaldırımlar, yollar, bisiklet yolları, trafik, güvenlik, sosyal hizmetler, binalar ve halka açık tuvaletler gibi küresel ölçekli şehirlerde dış mekân tasarımına yönelik boyutlar belirlenmiştir. Söz konusu mekânsal planlama düşüncesi, yaşlı nüfus için açık alanların canlandırılmasına yönelik girişimler olarak kabul edilebilir (Yung vd., 2016, s.115). Özellikle, bu alanlar yaşlıların nefes almasına, doğayla ve insanlarla bağ kurmasına uygun mekânlar sunmaktadır. Aynı zamanda, yürüyüşün yaşlılar için büyük bir dış mekân fiziksel aktivitesi olduğu bilinmektedir. Dış mekân ortamlarının yaşlılar için fiziksel sağlık ve işleyişin sürdürülmesi ve iyileştirilmesi bakımından ihtiyaç duyulan fizyolojik faydalar gibi çeşitli avantajlar sağladığı belirtilmektedir (Yung vd., 2016, s.115). Sonuç olarak, yaşlılık döneminde bir yere ait olma duygusunun, kimlik ve refah duygusunu sürdürmenin yanı sıra, başarılı uyarlamalar yapılmasına katkıda bulunduğu kuşku yoktur.

Değerlendirme ve Sonuç

Hormesis teorisine göre, organizmalar; hücresel seviyeden sosyal organizasyonlara kadar, büyümek, gelişmek ve hatta sadece hayatta kalmak için bile devam eden uyarımlara ihtiyaç duyarlar. Yüksek seviyede çevresel talepler veya diğer dış tehditler, potansiyel olarak zararlı kısa vadeli sonuçlar doğurabilirken, daha küçük yoğunluklu talepler büyümeyi, esnekliği ve başa çıkma becerisini teşvik edebilir. Stres ve koşullandırma süreci boyunca yönetilebilir zorluklar, -organizma sonraları daha yoğun strese maruz kaldığında-, yapıcı bir şekilde uyum sağlama yeteneğini güçlendiren olumlu telafi edici yanıtları destekleyebilir. Dolayısıyla, insanlar mevcut becerilerini devam ettiren veya zorlayan işler için güçlü bir yönelim gösterirler ve kolayca başarabileceklerinden ziyade orta düzey zorluk

derecesinde olan görevleri tercih ederler (Scharlach & Moore, 2016: 244). Bu açıklamalar çerçevesinde, aktif yerinde yaşlanma olgusuyla ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

- Yerinde yaşlanma kavramı; insanları, mekânları, somutlaştırdıkları programları, yapısal, seçici ve uyumlu süreçler ile tüm girişimleri motive eden hedefleri dikkate alan ve hepsi zamanla gelişen daha dinamik bir kavramsallaştırmaya uygun kişi-çevre uyumu yaklaşımından türetilmiştir.
- Yerinde yaşlanma olgusunun; en temel düzeyde, zamanın (yaş) bireyler, fiziksel ve sosyal bağlamlar arasındaki ortak birimleri müzakere etmek için kullanılan süreçleri ve bu süreçlerin amaçlarını (hedefler, tercihler, öncelikler vb.) yansıttığı söylenebilir.
- Yerinde yaşlanma normatif bir amaçtan ziyade uyarlanabilir bir süreç olarak ifade edilebilir. Var olduğu söylenebilirse “amaç”, birbirinden ayrılabilir yaşlanma ve mekân olgularının basit kavramlarını aşan hareketli süreçler yoluyla, gelişimsel olarak belirgin yapısal sonuçların üretilmesidir.
- İnsanlar fiziksel ve sosyal çevrelerini (ister fiziksel olarak inşa ederek, ister bilerek seçerek, onları uyarlayarak veya onlara adapte olarak) amaçlı bir şekilde “belirli hedeflere ulaşmak için” yapılandırır. Başka bir deyişle, insanlar ve mekânlar arasında gerçekleşen asıl uzlaşmayı gizlediği gerekçesiyle mekânların bir amacı olmadığını varsaymak yanlıştır.
- Yaşlanma deneyiminin altı esas niteliğinin -devamlılık, telafi, kontrol, ilişki, destek ve zorluk- tümü, mekânın olanaklarından veya mekânın yapısıyla ilgili olarak aracılık ve yeterlik gibi sonraki faaliyetlerden etkilenir. Bu nedenle mekânlar, yaşlanma deneyiminin bu altı özellik ile ilişkili olarak gerileyebileceği veya zamanın hem yaşlanan birey üzerinde hem de mekânında doğrudan bir etkiye sahip olabileceği durumlara aracılık edebilir (Scharlach & Moore, 2016, s.244).

Son tahlilde, aktif yerinde yaşlanmanın daha gerçekçi, ayrıntılı ve faydalı bir kavramsallaştırmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Görüldüğü gibi, yerinde yaşlanmanın güncel kavramsallaştırılması, yaşlanmanın -fonksiyonel kayıp olarak anlaşılan- en uzun süre ikamet edilen “mekân” içinde ele alındığı düşüncesine dayandırılmıştır. Bununla birlikte, bu tür kavramsallaştırmalar, mekânın çoklu anlamlarını göz ardı eder ve aynı evde veya apartman dairesinde yaşamını sürdürme olasılığı, ne doğal olarak arzu edilir ne de faydalıdır. Ayrıca, kişi ve çevre arasındaki ilişki oldukça dinamiktir; yaşlanma homojen değildir ve mekân tamamen statik bir yer değildir (Scharlach & Moore, 2016, s.239-240).

Fiziksel çevre, yaşlı bireylerin sürekli olarak dış mekânlarda güvenliğini etkileyen özelliklerin aktivite seviyelerine etkide bulunduğunu göstermektedir. 'Yerinde yaşlanma', bir süreç olarak 'çevresel gerontoloji' alanında yaşam ortamında sürekliliği ve sosyal temasın bağımsızlığını üstlenmektedir. İnsanlar yaşlandıkça, sosyal boyutlar genellikle aile ve konut ortamında bireyin bağıllık düzeylerinin azalmasına veya artmasına yol açabilir. Yerinde yaşlanma sürecinde bireylerin olumlu ya da olumsuz roller üstlenmeleri, yaşlıların ikamet alanlarına göre değişebilmektedir. Yerinde yaşlanma eğilimi, değişen tercihler ve ihtiyaç duyulan kurumsal kullanımın gelecekteki talebi üzerinde etkili olacaktır. Yaşlıları sosyalleştiren ve sosyal sağlıklarına katkıda bulunan kamu politikaları; çevreyi ve toplumu kapsayan, kişisel ve toplumsal olarak istenen, yararlı etkiler üreten ve sosyal adalet boyutunu göz ardı etmeyen normatif politikalardan oluşmalıdır.

Kaynakça / Reference

Alders, P., & Schut, F. (2019). Trends in ageing and ageing-in-place and the future market for institutional care: Scenarios and policy implications. *Health Economics, Policy and Law*, 14(1), 82-100.

Alidoust, S., Bosman, C., & Holden, G. (2019). Planning for healthy ageing: How the use of third places contributes to the social health of older populations. *Ageing and Society*, 39(7), 1459-1484.

Antonietti, A., Balconi, M., Catellani, P., & Marchetti, A. (2014). Empowering Skills for an Active Ageing and Healthy Living. In C. Grassi, P. A. Marsan, & G. Riva (eds.), *Active Ageing and Healthy Living: A Human Centered Approach in Research and Innovation As Source of Quality of Life*. Amsterdam, Netherlands: IOS Press, 157-171.

Barrett, P., Hale, B., & Gault, R. (2012). Social inclusion through ageing-in-place with care? *Ageing and Society*, 32(3), 361-378.

Dahlberg, L. (2019). Ageing in a changing place: A qualitative study of neighbourhood exclusion. *Ageing and Society*, 1-19.

Dupuis-Blanchard, S., & Gould, O. (2018). Nursing Homes Without Walls for Aging in Place. *Canadian Journal on Aging / La Revue Canadienne Du Vieillessement*, 37(4), 442-449.

Gorczyca, K., & Grabinski, T. (2018). Ageing in place: Residential satisfaction in Polish housing-estate communities. *Ageing and Society*, 38(12), 2410-2434.

Grassi, C., Marsan, P. A., & Riva, G. (2014). *Active Ageing and Healthy Living: A Human Centered Approach in Research and Innovation As Source of Quality of Life*. Amsterdam, Netherlands: IOS Press.

Hillcoat-Nalletamby, S., & Ogg, J. (2014). Moving beyond 'ageing in place': Older people's dislikes about their home and neighbourhood environments as a motive for wishing to move. *Ageing and Society*, 34(10), 1771-1796.

- Johansson, K., Josephsson, S., & Lilja, M. (2009). Creating possibilities for action in the presence of environmental barriers in the process of 'ageing in place'. *Ageing and Society*, 29(1), 49-70.
- Peace, S., Holland, C., & Kellaher, L. (2011). 'Option recognition' in later life: Variations in ageing in place. *Ageing and Society*, 31(5), 734-757.
- Ricciardi, W., Specchia M. L., & Marino, M. (2014). Health of the Elderlies and Healthy Ageing: A Challenge for Europe. In C. Grassi, P. A. Marsan, & G. Riva (eds.), *Active Ageing and Healthy Living: A Human Centered Approach in Research and Innovation As Source of Quality of Life*. Amsterdam, Netherlands: IOS Press, 1-9.
- Riva, G., Gaggioli, A., Villani, D., Cipresso, P., Repetto, C., Serino, S., Triberti, S., Brivio, E., Galimberti, C., & Graffigna, G. (2014). Positive Technology for Healthy Living and Active Ageing. In C. Grassi, P. A. Marsan, & G. Riva (eds.), *Active Ageing and Healthy Living: A Human Centered Approach in Research and Innovation As Source of Quality of Life*. Amsterdam, Netherlands: IOS Press, 44-56.
- Rossi, G., Boccacin, L., Bramanti, D., & Meda, S. G. (2014). Active Ageing: Intergenerational Relationships and Social Generativity. In C. Grassi, P. A. Marsan, & G. Riva (eds.), *Active Ageing and Healthy Living: A Human Centered Approach in Research and Innovation As Source of Quality of Life*. Amsterdam, Netherlands: IOS Press, 57-68.
- Rossini, P. M. & Marra, C. (2014). Demographic Changes and the Challenge for a Healthy Ageing. In C. Grassi, P. A. Marsan, & G. Riva (eds.), *Active Ageing and Healthy Living: A Human Centered Approach in Research and Innovation As Source of Quality of Life*. Amsterdam, Netherlands: IOS Press, 23-31.
- Scharlach, A. E. & Moore, K. D. (2016). Aging in Place. In V. L. Bengtson, R. A. Settersten, B. K. Kennedy, N. Morrow-Howell, & J. Smith (eds.), *Handbook of Theories of Aging, Third Edition* (Vol. Third edition). New York, NY: Springer Publishing Company, 239-249.
- Van Dijk, H., Cramm, J., Van Exel, J., & Nieboer, A. (2015). The ideal neighbourhood for ageing in place as perceived by frail and non-frail community-dwelling older people. *Ageing and Society*, 35(8), 1771-1795.
- Wadu Mesthrige, J., & Cheung, S. (2019). Critical evaluation of 'ageing in place' in redeveloped public rental housing estates in Hong Kong. *Ageing and Society*, 1-34.
- Yung, E. H. K., Conejos, S., & Chan, E. H. W. (2016). Social needs of the elderly and active aging in public open spaces in urban renewal. *Cities*, 52 (2016), 114-122.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (1): 1967/1990

**Satın alma sürecinde marka bağımlılığı üzerine bir araştırma:
Adıyaman üniversitesi örneği**

A research on brand dependency in the purchasing process: a case
study in adıyaman university

Ramazan ASLAN

**Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi**

**Asst. Prof., Adıyaman University Faculty of Economics and Administrative
Sciences**

orcid.org/0000-0002-1427-8543

ramazanaslan@adiyaman.edu.tr

Abdurrahman ÖZBEYAZ

Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi / Mühendislik Fakültesi

Asst. Prof., Adıyaman University Engineering Faculty

orcid.org/0000-0002-2724-190X

aozbeyaz@adiyaman.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 29.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 02.09.2019

Yayın Tarihi / Published : 29.09.2019

Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül

Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ASLAN, R, ÖZBEYAZ, A. (2019). Satın alma sürecinde marka bağımlılığı üzerine bir araştırma: adıyaman üniversitesi örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1967-1990. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/546532>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Satın Alma Sürecinde Marka Bağımlılığı Üzerine Bir Araştırma: Adıyaman Üniversitesi Örneği

Öz

Tüketicilerin satın alma davranışlarını belirleyen faktörlerin başında marka gelmektedir. Satın alma sürecinde marka etkisi oluşturmak, hem pazarlama maliyetlerini azaltma hem de rakiplere karşı üstünlük sağlama açısından önemlidir. Bu çalışmada satın alma sürecinde marka etkisini ölçmek için bir anket çalışması yapılmış ve örneklem olarak Adıyaman Üniversite'sinde öğrenimine devam eden 379 öğrenci tesadüfi yöntemlerle seçilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak iki kısımdan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcılara demografi, ikinci kısımda ise farklı ürün kategorilerine ait markalar ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, akıllı telefonda ortalama kullanım ve tercih oranları arasındaki farkın diğer ürün kategorilerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer ürün kategorilerinde de kullanılan ve tercih edilen markalar arasında oransal olarak önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durum bize markanın satın alma sürecinde önemli bir katkısının olduğunu göstermektedir. Ayrıca, marka ve fiyatın satın alma sürecindeki etkisi cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka Bağımlılığı, Pazarlama, Satın Alma Davranışları, Kişisel Ekonomi, İstatistiksel Analiz

A Research on Brand Dependency in the Purchasing Process: A Case Study in Adiyaman University

Abstract

Brand is one of the key factors determining the purchasing behaviors of consumers. Creating a brand impact in the purchasing process is profoundly important for both having superiority over competitors and reducing marketing costs. In the study, a questionnaire study was conducted to measure the brand effect in the purchasing process and 379 students attending Adiyaman University were chosen as sample using random methods. Within the scope of the study, a questionnaire form consisting of two parts was used as data collection tool. In the first part, the participants were asked questions about demographics and in the second part, questions about brands related with different product categories. According to the analysis results; it is seen that the difference between average use and preference rates in smartphones are higher than other product categories. Also, significant proportional differences were detected between the brands used and preferred in other product categories. This situation shows us that the brand has an important contribution in the purchasing process. Besides, when the effects of brand and price were examined according to the variable of gender in the purchasing process; it was seen that there was no statistically significant difference.

Keywords: Brand Dependency, Marketing, Purchasing Behaviors, Personal Economy, Statistical Analysis

* Bu çalışma IIBFMAP / 2017-0003 proje numarası ile Adıyaman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Destek Birimi tarafından desteklenmiştir. Yazarlar, bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Giriş

Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sonucu her geçen gün artan rekabet ortamında tüketici odaklı pazarlamanın önemi artmaktadır. Klasik pazarlama anlayışındaki pazarlama faaliyetlerinin temelinde ürün bulunurken, günümüz modern pazarlama anlayışında, pazarlamacılar tüketicilerin hızla değişen istek ve ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Günümüzde işletmeler üretim odaklı işleyen pazarlama anlayışını terk etmiş, müşteri tatmini odaklı üretim anlayışını benimsemişlerdir. 20. yüzyılın ortalarında gelişen ve sonlarına doğru gelişim ivmesi artan modern pazarlama anlayışında; işletmeler, tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerine cevap vererek kar elde etmeyi amaçlamışlardır. Tüm dünyada benimsenen bu anlayışta tüketicileri memnun edebilmek, öncelikle tüketici davranışlarının doğru analizi ve anlaşılması ile mümkündür(Cömert ve Durmaz 2006:352).

İşletmeler, sahip oldukları müşterileri korumak, yeni müşteriler kazanmak ve rakiplerine karşı pozisyonlarını muhafaza edebilmek için tüketici davranışlarını dikkatle incelemeli ve pazarlama stratejilerini bu doğrultuda planlamalıdır. Tüketicilerin işletmeyi nasıl algıladıkları ve hedef kitlenin ürünlerine bakış açısını öğrenmek, işletmenin hayatının devamlılığı için çok önemlidir. Hepimiz günlük birçok şeyi tüketen tüketicileriz, ihtiyaçlarımız, tercihlerimiz ve satın alma gücümüz tüketeceğimiz ürünleri belirlemektedir. Tükettiklerimiz, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, endüstriyel veya özel ürünler olarak sınıflandırılabilir (Khan 2006:5). Artan arz oranı ile birlikte her geçen gün aralarında pek de farklılık olmayan yüzlerce yeni ürün piyasaya sürülmektedir. Tüketiciler, teknolojik gelişmeler neticesinde bu ürünlerin çoğuna rahatlıkla ulaşmakta ve istediğini satın alabilmektedirler. Tüketicilerin işletmenin ürününü seçmesi için tüketici davranışlarının iyi anlaşılması ve ürünlerin tüketici istek ve ihtiyaçlarına cevap verecek özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Her ne kadar kültür, eğitim düzeyi, tutum ya da davranışlar gibi psikolojik ve sosyoekonomik faktörler satın alma sırasında önemliyse de, ürün özellikleri, tutundurma faaliyetleri, dağıtım, fiyat yapısı ve marka bağımlılığını içeren pazarlama faktörlerinin de tüketici satın almasında etkin olduğu görülmektedir. Son dönemlerde pek çok firma, ürünlerini diğer ürünlerden ayırmak için özellikle markalaşma kararlarına önem vermeye başlamıştır. "Fark farkı yaratır" bilincinde olan bu firmalar ürünlerinin özelliklerini ve farklı pazarlama faktörlerini kullanarak pazarda rakiplerine üstünlük sağlamaya ve etkin olmaya çalışırlar. Firmalar çoğu zaman bunu yaparken, diğer yandan marka bağımlılığının satışlar üzerindeki etkisini göz önünde bulundurarak tüketicilere marka üzerinden bir cazibe sunmaya çalışırlar (Ersin 1999:1).

Günümüzde artan rekabet ortamında marka bir isimden çok işletmeye bir kimlik kazandıran, tüketicilerin algılarına göre şekillenen, tüketicilerin ürün tercihinde rehberlik eden önemli bir işletme varlığı olarak algılanmaktadır. Ayrıca, işletme ve tüketici arasındaki ilişkiyi şekillendiren bir araç olarak

görülmektedir. Artık, entelektüel sermayenin bir parçası olan markalar, diğer işletme varlıklarından bağımsız bir ticari varlık olarak değerlendirilmektedir (Can 2007:225). Bu nedenle marka kavramı, işletmelerin rakiplerinden farklı olmaları ve tüketiciler tarafından tercih edilmesini sağlayan çok önemli bir varlık haline gelmektedir. Küreselleşmenin neticesinde uluslararası rekabet ortamında güçlü marka stratejisine sahip olan işletmeler bir adım önde olacaklardır. Tüketiciler, günümüzde işletmelerin markalara yükledikleri farklı anlamlardan dolayı, ürün yerine markayı satın almaktadırlar (Özgüven ve Karataş 2010:140).

Bristow, Schneider, ve Schuler (2002) yaptıkları araştırmalarında jeans ve kişisel bilgisayar ürünlerini kullanarak Midwestern Üniversitesi öğrencilerinin marka düşkünlüklerini ölçümeye çalışmışlardır. Tüketicilerin karar verme sürecinde bir markaya güvenme eğilimlerini, bilinen markaları ne kadar tercih ettiklerini ve karar verirken daha güçlü olan markayı tercih etme olasılıklarının ne kadar yüksek olduğunu ölçümlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda marka düşkünlüğü bakımından ürün kategorileri arasında farklar olduğunu tespit etmişlerdir. Başka çalışmalarda bu farklılıkların detaylı araştırılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Türken (2016) araştırmasına göre bisküvi tüketiminde tercihi etkileyen en önemli unsurların; besin değeri, marka, ambalaj, fiyat, içerik, lezzet, son kullanma tarihi ve marka deneyimi olduğu ifade edilmiştir. Bisküvi tüketim tercihlerini etkileyen bu unsurların en dikkat çekicisinin %35'lik bir payla marka olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmanın amacı; markanın satın alma üzerindeki etkisinin bir anket çalışması ile araştırılması ve bir Nöropazarlama uygulaması olarak markanın satın alma sürecindeki etkisinin beyin sinyalleri ve göz izleme cihazı ile araştırılması kapsamında uyaran olarak kullanılacak olan ürünün tespitini sağlamaktır. Bu nedenle, çalışma kapsamında yapılan bir anket çalışmasında, farklı ürün kategorilerini içine alan ve satın alma sürecinde kullanılan marka ve tercih edilen marka araştırması yedi farklı ürün için ortaya konmuştur. Bu çalışmadan elde edilen bulgular Nöropazarlama alanında marka bağımlılığı üzerine yapılacak olan çalışmaya ışık tutmuştur.

Marka Kavramı

Satın alma sürecinde müşterinin ihtiyaçlarına çözüm bulmak için alternatifler arasında aynı mağaza, marka veya ürünü tercih etme eğilimine müşteri sadakati veya bağlılığı denir (Odabaşı 2000:17). Birbirleriyle etkileşim içinde olan müşteriler, ürün bileşenleri, işletme ve marka sahibi alt sistemlerinden meydana gelen bir üst sistem olarak marka, kendine özgü özellikleri ile rakiplerine karşı fark yaratır (Erdil ve Uzun 2010:8). Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından marka; *"Bir teşebbüsün mallarının veya hizmetlerinin diğer teşebbüslerin mallarından veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlaması ve marka sahibine sağlanan korumanın konusunun açık ve kesin olarak*

anlaşılmasını sağlayabilecek şekilde sicilde gösterilebilir olması şartıyla kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajlarının biçimi olmak üzere her türlü işaret” olarak tanımlanmıştır (TürkPatent 2017).

Bir işletmenin ürünleriyle özdeşleştirilen ve diğer işletmelerin ürünlerinden ayırt edilmesine yarayan, bir simge, sembol, dizayn, işaret ve isim veya bunların bir kombinasyonu markayı oluşturmaktadır (Kotler 2000:406). Markanın, tüketicinin zihninde ürünlerin algısal farklılığının bir sonucu olduğu söylenebilir. Marka, sadece bir isim veya logo olmanın ötesinde, işletmenin müşteriye verdiği güveni tutma vaadidir. Ayrıca marka, müşteriler ile işletme arasında artarak gelişen bir güven ilişkisine dayalı bir yolculuğu ifade eder (Aaker 2014:9).

Markanın tüketiciye olan yararları şöyle ifade edilebilir; markasız ürünleri alarak riske girmek istemeyen tüketicilere güven verir. Markalı ürünler daha kaliteli olarak algılandıklarından markasız ürünlere göre daha fazla tercih edilir. Satın alma sürecini ürünlerin daha önceden tanınması yoluyla kolaylaştırır ve hızlandırır. Markalı ürünler tüketiciler için garanti anlamına gelir ve tüketicilerin korunmasına katkı sağlar (Cemalcılar 1999:49-50).

Marka, ürünü tanıtmaya ve hakkında bilgi verme, rakiplerinden veya ikame ürünlerden kolayca farklılaştırma ve tüketiciyi motive etme yoluyla satın almasını sağlar. Böylece, tüketicilerde oluşturduğu bağlılık ile sürekli müşteri haline getirir. Bu bağlamda marka artık günümüzün vazgeçilemez bir sembolü olarak görülmektedir (Kurtuldu 2008:71). Tüketiciler marka tercihlerinde daha çok tanıdıkları markaları tercih ederler. Bu yüzden, tanınan markalar tanınmayan markalara oranla daha fazla tercih edilmektedir. Markanın tüketicinin değerlendirme kümesine girebilmesi, markanın tanınırlığı açısından oldukça önemlidir. Satın alma sürecinde bilinmeyen markaların şansları bilinen markalara kıyasla çok daha azdır (Deniz 2011:258).

Bir ürünü tanımının en kolay yolu markadır. Tüketiciler üründen memnun oldukları sürece aynı ürünü tercih etme eğilimindedir. Marka, ürünün menşei göstermenin ötesinde kalite güvencesi ve garantisi taşır (Baykal 1999:69). Cengiz (2009) “Tüketicilerin Ürün Tercihinde Rol Oynayan Ürün Menşei, Marka, Fiyat ve Kalite Değişkenleri Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada, satın alma sürecinde yerli veya yabancı menşeli ürünlerin tercih edilmesinde marka faktörünün farklı bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Özellikle yabancı menşeli ve bilinen markalarda fiyatın satın alma sürecinde çok etkili olmadığını tespit etmiştir. Pak ve Kasnakoğlu (2014) elektronik ürünler, güzellik salonu ve restoran kategorilerini kıyasladıkları bir çalışmada, tüketicilerin marka düşkünlükleri arasında farklı ürün kategorileri açısından anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sonuç olarak, tüketici açısından marka alış veriş memnuniyetinin artmasını sağlar ve tüketici haklarını korur, üretici

açısından ise; satışlarda istikrarı sağlar ve firmaların piyasadaki kalıcılığını korur.

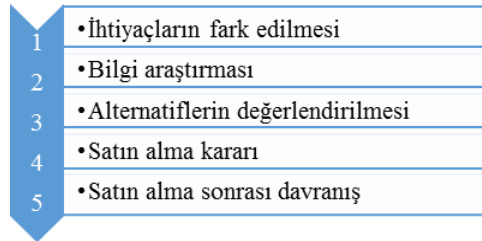
Tüketici Satın Alma Süreci

Pazarlama faaliyetlerinde önemli olan, tüketicilerin satın alma sürecinde işlerini kolaylaştıracak bilgilerin verilmesidir. Böylece tüketiciler işletmelerin rakiplerinden farklı olan özelliklerine göre ürünleri tercih edebilirler. Günümüzde tüketicilerin ihtiyaçlarının ötesinde isteklerini karşılamak için aldıkları ürünleri belirlemek için gerçekleştirdikleri faaliyetler, satın alma süreci olarak tanımlanmaktadır. Tüketicilerin satın alma eğilimlerini kişisel, kültürel, sosyal ve psikolojik vb. çok fazla faktör etkilemektedir. Özellikle çağımızda gelişen teknoloji, artan üretim miktarı ve ekonomik güç neticesinde tüketicilerin alternatif ürünlere olan talebi artmış ve farklılık göstermiştir.

Günümüzde tüketiciler daha katılımcı, daha özgür ve daha talepkar yapıdadırlar. İşletmeler değişim çağında sadece müşteri memnuniyetine odaklanmanın ötesinde, müşterilerine değer oluşturacak pazarlama stratejilerini tercih etmektedirler (Özer 2005:16). Tüketicilerin satın alma davranışları çeşitli etkenler ile oluşur.

Tüketici davranışları tüketicinin üyesi olduğu toplumun kültür, aile, sosyal sınıf ve referans gruplarından, ayrıca bireysel ihtiyaçları, algılamaları, tutum ve inanç gibi faktörlerin etkisiyle oluşur (Cemalcılar 1999:55). Bu faktörlerin haricinde, işletmelerin pazarlama faaliyetlerinin de tüketici davranışlarına etkisi vardır (Mucuk 2017:75). Akyüz (2009) çalışmasında tüketici davranışlarını etkileyen faktörleri temel olarak; Kültürel Faktörler (Kültür, alt kültür, sosyal sınıf vb.), Sosyal Faktörler (Referans grupları, aile, rol ve statüler vb.), Kişisel (Demografik Faktörler - Yaş ve yaşam dönemi, meslek, ekonomik özellikler, yaşam tarzı vb.), Psikolojik Faktörler (Güdüleme, algılama, öğrenme ve tutumlar vb.) olarak incelemiştir.

Pazarlama biliminin en dinamik yönü olan tüketici davranışları, hem uygulamacıların hem de bilim adamlarının ilgisini çekmektedir (Akgün 2010:153). Tüketici neye ihtiyacı olduğunu içsel ve dışsal uyarıcılar sonucunda algıladığı andan itibaren satın alma süreci için harekete geçer. Aşağıdaki şekilde tüketicilerin satın alma süreci aşamalı olarak gösterilmektedir.

Şekil 1. Tüketicilerin Satın Alma Süreci (Kotler ve Armstrgon 2012:133)

Tüketici mevcut ve ileride oluşacak ihtiyaçlarının karşılanması için mal ve hizmetlerle ilgili olarak birçok satın alma kararı verir. Tüketiciler aslında sorunlarını çözmek amacıyla satın alma eylemini gerçekleştirir. Tüketicinin ürüne olan ilgi düzeyi, ürüne duyduğu ilgi ve kendisi için önemine bağlıdır. İlgili ürünün özellikleri ve ilgi düzeyi birbirinden farklı sorun çözme süreçlerine yol açmaktadır. Tüketicinin satın alma karar tipleri üç ana grupta toplanabilir (Mucuk, 2017: 82). Bunlar; rutin (otomatik) satın alma davranışı, sınırlı (değerleyici) sorun çözme (sınırlı karar alma) davranışı ve yaygın (kompleks) sorun çözme davranışı olarak sınıflandırılabilir.

Singh ve Goyal (2009) yaş ve cinsiyet değişkenlerinin satın alma davranışı üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmalarında, tüketicilerin satın alma davranışını oldukça karmaşık bir süreç olarak değerlendirmişlerdir. Ve yaş, cinsiyet, çalışma durumu gibi faktörlerin yanında kişinin sosyal statüsü, ekonomik ve psikolojik durumunun satın alma üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Tüketici satın alma süreci, tüketicinin satın alma niyeti ile başlayan, satın alma karar aşaması ile devam eden ve satın alma sonrasına devam eden bir süreçtir. Süreç, satın alma davranışını bir karar süreci olarak inceler. Fiili satın almadan çok önce başlayan bu sürecin etkileri satın aldıktan sonrada devam eder (Tek ve Özgül 2010:183).

Tüketici davranışları; güdülenmiş, çeşitli faaliyetlerden oluşan, karmaşık, zamansal olarak farklılık gösteren, çevre faktörlerinden etkilenen, rollere göre farklılık gösteren ve kişilere göre değişen bir süreçtir (Yılmaz 2009:11). Makarna, diş macunu, otomobil veya bilgisayar satın alma kararları birbirinden farklılık göstermektedir (Kotler 2000:177). Tüketicilerin bir markayı denedikten sonra, ürünün performansından memnun kalıp, tekrar aynı markayı satın almaları, o markanın bağımlısı olduklarının göstergesidir. Marka bağımlılığı, tüketicinin markaya olan güvenini de yansıtmaktadır (Eru 2007:88). Türkay (2011) çalışmasında, öğrencilerin % 51'nin satın aldıkları cep telefonu markasının satın alma tercihlerine etki ettiğini söylemiştir. Çalışmada katılımcılar açısından kullandıkları cep telefonunun markası önemli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada, müşteri memnuniyeti ve marka bağımlılığının ürünün bedava reklamının yapılmasını sağladığı sonucuna varılmıştır. Marka bağımlılığı artması, müşterilerin ikame ürünlerdeki değişikliklere hassasiyetlerini azalmaktadır.

Azmacı (2006) çalışmasında, marka bağımlılığının derecesi, kişiye, satın alınan nesneye, zamana ve satın alma yerine göre değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Marka bağımlılığı her ürün grubunda farklılık göstermektedir. Tuvalet kâğıdı, kâğıt peçete, dondurulmuş sebze ve kedi maması gibi ürünlerde bağımlılık derecesi düşükken, mayonez, alkolsüz içecekler ve sabun gibi ürünlerde marka bağımlılığı derecesi yüksektir. Tüketiciler, markalarına güvenmektedirler ve tüketicilerin büyük kısmı bağımlı oldukları markaya ulaşamadıklarında, farklı mağazalara giderek kullandıkları markayı satın alacaklarını ifade etmişlerdir.

Metodoloji

Çalışmanın temel amacı, tüketicilerin satın alma sürecinde farklı ürün kategorileri için markaları nasıl değerlendirdiğini belirlemek ve yapılacak bir sonraki çalışmada Nöropazarlama uygulaması olarak markanın satın alma sürecindeki etkisinin araştırılmasında hangi ürün kategorisinin daha uygun olduğu hakkında bilgi elde etmektir. Ülkemizde genç nüfusun fazla olması ve çalışmada kullandığımız ürün kategorilerinin daha çok bu tüketici sınıfı tarafından satın alınması, üniversite öğrencilerinin hedef kitle olarak belirlenmesine sebep olmuştur. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında işletmelerin marka yönetimi süreçlerini yönetmelerine yardımcı olacak bulgular ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda tüketicilerin farklı ürün kategorilerinde hangi markaları kullandıkları ve hangi markaları tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Araştırmanın maliyet ve zaman kısıtları şu şekildedir; belli bir yaş grubu (18-25) tercih edilmiş ve Adıyaman Üniversitesi öğrencileri arasında organize edilmiştir. Ayrıca çalışmada sadece anket yönteminin kullanılması ve araştırma sonuçlarının örneklemin nitelikleri ile sınırlı olması bu çalışmanın en önemli kısıtlarını oluşturmuştur. Bu kısıtlayıcılar nedeniyle, örneklem Adıyaman üniversitesi öğrencileri içinden kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Bu örnekleme yönteminde örneğe seçilecek bireylerden sadece ulaşılabilir olanları örnekleme dahil edilmiştir. 2017-2018 güz yarıyılında yapılan araştırmanın örneklemi, 211'i kadın, 168'i erkek olmak üzere, toplamda 379 katılımcıdan oluşmuştur. Özellikle maliyet ve zaman darlığı nedeniyle bu yöntem uygulanmıştır.

Yöntem

Yapılan çalışmada amacına uygun olarak tüketicilerden objektif bilgilerin elde edebilmesi için tarama modelinde betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili bir anket formu geliştirilmiştir. Çalışma, Adıyaman üniversitesinde eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın hedefine yönelik analizler yapabilmek amacıyla birincil verilere ulaşabilmek için yüz yüze görüşme ile anket yöntemi uygulanmıştır. Hazırlanan anket formunda katılımcılara farklı ürün kategorilerinde (jeans, ayakkabı, şampuan, bisküvi, cips, içecek, akıllı telefon) kullandıkları ve tercih ettikleri markaları içeren sorular yöneltilmiştir. Bu ürün kategorilerinin belirlenmesinde öğrencilere sıklıkla aldıkları ürünler sorulmuş ve verilen cevaplar doğrultusunda anket formu oluşturulmuştur. Ayrıca anketin sonunda satın alma sürecinde marka ve fiyatın katılımcılar için önem derecelerini öğrenmek amacıyla iki adet soru sorulmuştur.

Araştırmada veri kaynağı olarak birincil ve ikincil veriler kullanılmıştır. Birincil veri olarak araştırmacı tarafından hazırlanan anket kullanılmıştır. İkincil veri toplama aracı olarak da konu ile ilgili daha önce yapılan

çalışmalar incelenmiştir. Birincil veri kaynağı olarak hazırlanan ankette demografi. k bilgilere ulaşmak için sorulan çoktan seçmeli sorular ve tüketicilerin ürün kategorileri hakkındaki düşüncelerini belirlemeye yönelik sorulan sorular bulunmaktadır. Araştırmamızdaki tüm analizler SPSS ve Excel programları ile yapılmıştır.

Bulgular

Çalışma kapsamında anketlerin analiz edilmesinden sonra, demografik değişkenler ve marka tercihlerine ilişkin tüketici görüşlerinin incelendiği istatistiki bulgular elde edilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler, öncelikle SPSS (Statistical Package for Social Sciences) yazılımına girilmiş, daha sonra SPSS ve Excel aracılığıyla ilgili sonuçlar oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda katılımcıların kişisel bilgilerine ilişkin yüzde-frekans dağılımları verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	Sayı	Oran(%)
Kadın	211	55,70
Erkek	168	44,30
Sınıf		
1. Sınıf	132	34,83
2. Sınıf	143	37,73
3. Sınıf	61	16,10
4. Sınıf	43	11,34
Toplam	379	100,0

Araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin % 55,7’si kadın, % 44,3’ü ise erkek öğrencidir. Cinsiyete ait frekans dağılımının 211’i kadın, 168’i erkek olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre araştırmaya katılanlar arasında dengeli bir dağılımın olduğu görülmektedir. Katılımcıların okudukları sınıflara göre frekans analizi yapıldığında 132 (34,8%) kişinin 1. Sınıfta, 143 (37,7%) kişinin 2. Sınıfta, 61 (16,1%) kişinin 3. Sınıfta ve 43 (11,3%) kişinin ise 4. Sınıfta okudukları gözlenmektedir.

Ayrıca çalışma kapsamında katılımcıların farklı ürün kategorilerinde kullandıkları ve tercih ettikleri markalar ile ilgili soruların cevapları analiz edilmiştir. Böyle bir analiz aşağıdaki Tablo-2’de verilmiştir. Katılımcıların kullandıkları ve tercih ettikleri cep telefonu markalarıyla ilgili çapraz tablo incelendiğinde; Iphone kullanan katılımcıların 64’ü (87,7%) yine Iphone markasını tercih edeceğini ifade etmiştir. Samsung marka cep telefonu kullanan katılımcıların 121’i (72,0%) yine Samsung markasını tercih edeceğini ifade etmiştir. 38 (22,6%) Samsung marka kullanıcısı ise Iphone markasını tercih edeceğini ifade etmiştir. Diğer cep telefonu markası kullanıcılarının 41’i (29,7%) yine diğer markaları tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Diğer marka kullanıcılarının 65’i (47,1%) Iphone marka cep

telefonunu, 32'si (23,2%) ise Samsung marka cep telefonun tercih edeceklerini ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre Iphone markası Samsung markasına göre katılımcılar tarafından daha fazla tercih edildiği gözlenmiştir. Örneklem içerisinde Iphone kullanıcılarının sayısı 73 (19,3%), Samsung kullanıcılarının sayısı 168 (44,3%) ve diğer marka kullanıcılarının sayısı 138 (36,4%)'dir. Iphone markasını tercih edeceğini ifade edenlerin sayısı 167 (44,1%), Samsung markasını tercih edeceğini ifade edenlerin sayısı 157 (41,4%) ve diğer markaları tercih edeceklerini ifade edenlerin sayısı 55 (14,5%)'tir. Neredeyse katılımcıların yarısı Iphone markasını tercih ettiği gözlemlenmiştir. Çalışma kapsamında Iphone ve Samsung en yaygın kullanılan markalar olduğu için özellikle ayrı sorulmuşlardır. Diğer akıllı telefon markaları ise LG, Vestel, Huawei, HTC olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Cep Telefonu Markaları Çapraz Tablosu						
			Tercih Etmek İstedığınız Marka			Toplam
			Iphone	Samsung	Diğer	
Kullandığınız Marka	Iphone	Sayı	64	4	5	73
		Tercih Oranı %	87,70	5,50	6,80	
	Samsung	Sayı	38	121	9	168
		Tercih Oranı %	22,60	72,00	5,40	
	Diğer	Sayı	65	32	41	138
		Tercih Oranı %	47,10	23,20	29,70	
Toplam		Sayı	167	157	55	379

Gençlerin en yaygın olarak kullandıkları teknoloji ürünleri arasında cep telefonları ön sıralarda bulunmaktadır. TÜSİAD, 2017 yılında yayınladığı "Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret" başlıklı raporda akıllı telefon kullanımının Türkiye'de ve dünyada gittikçe arttığını vurgulamıştır. 2016 yılında %65'lik akıllı telefon penetrasyonu ile Türkiye, dünya ortalamasının (%60) üzerindedir (Kantarci et al. 2017:4). Aynı raporda akıllı telefon kullanımının dünya genelinde artacağı ifade edilmiştir.

Yapılan anket çalışmasında sorulan ürün kategorilerinden biri de içecek ürünleridir. Anket çalışması neticesinde elde edilen içecek markaları çapraz tablosu Tablo-3'te verilmiştir. İçecek sektörü artan dünya nüfusuyla orantılı olarak büyümektedir. Özellikle gençler arasında fast-food tüketiminin artmasıyla birlikte gazlı içecekler talepte artmıştır. Bu nedenle ankette katılımcılara gazlı içecek sektöründeki markalar ile ilgili bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların 264'ü (69,7%) Coca Cola, 10'u (2,6%) Cola Turka, 9'u (2,4%) Le Cola ve 96'sı (25,3%) Pepsi markasını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Coca Cola markasını tüketen katılımcıların 184'ü (69,7%)

yine aynı markayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Cola Turka ve Le Cola'nın gençler arasında çok tüketilen markalar olmadığı gözlenmiştir. Pepsi markasını tüketen katılımcıların 92'si (95,8%) yine Pepsi markasını tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Pepsi markasını kullanan katılımcıların marka bağımlılığının, Coca Cola kullanan tüketicilerden daha fazla olduğu görülmektedir. Her iki içecek markası da pazarlama faaliyetleri açısından rakiplerinin çok üstündedirler. Gençlerin bu iki markaya olan bağımlılıkları rakiplerine kıyasla çok üst seviyede olması bu iki markanın pazarlama faaliyetlerinden kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 3: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri İçecek Markaları Çapraz Tablosu

		Tercih Cola				Toplam	
		Coca Cola	Cola Turka	Le Cola	Pepsi		
Kullanılan Cola	Coca Cola	Sayı	184	12	8	60	264
		Tercih Oranı %	69,70	4,55	3,03	22,72	
	Cola Turka	Sayı	1	9	0	0	10
		Tercih Oranı %	10,00	90,00	0,00	0,00	
	Le Cola	Sayı	2	0	4	3	9
		Tercih Oranı %	22,20	0,00	44,40	33,30	
	Pepsi	Sayı	0	4	0	92	96
		Tercih Oranı %	0,00	4,20	0,00	95,80	
	Toplam	Sayı	187	25	12	155	379

Yapılan anket çalışmasında sorulan ürün kategorilerinden biri diğeride Cips ürünleridir. Anket çalışması neticesinde elde edilen Cips markaları çapraz tablosu Tablo-4'te verilmiştir. Cips markaları ile ilgili yöneltilen soruya katılımcıların, 261 (68,9%) Doritos marka tüketicisinin 182'si (69,7%) yine Doritos markasını tercih edeceklerini belirtmiştir. 62 (16,4%) Lays tüketicisinin 54'ü (87,1%) yine Lays markasını, 26 (6,9%) Ruffles tüketicisinin 23'ü (88,5%) yine Ruffles markasını ve 19 (5,0%) Patos tüketicisinin 14'ü (73,7%) yine Patos markasını tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Tablo 4'de görüldüğü üzere, Doritos en fazla ve Pringles ise en az tüketilen cips markaları olmuştur. En çok tercih edilen marka Doritos iken, Amigo markasının en az tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Cips Markaları
Çapraz Tablosu

		Tercih Cips						Toplam	
		Doritos	Lays	Ruffles	Amigo	Pringles	Patos		
Kullanılan Cips	Doritos	Sayı	182	37	24	3	7	8	261
		Tercih Oranı %	69,73	14,18	9,20	1,15	2,68	3,07	
	Lays	Sayı	5	54	1	0	2	0	62
		Tercih Oranı %	8,10	87,10	1,60	0,00	3,20	0,00	
	Ruffles	Sayı	1	1	23	0	0	1	26
		Tercih Oranı %	3,85	3,85	88,45	0,0	0,0	3,85	
	Amigo	Sayı	0	2	0	4	0	0	6
		Tercih Oranı %	0,00	33,30	0,00	66,70	0,0	0,00	
	Pringles	Sayı	2	0	0	0	3	0	5
		Tercih Oranı %	40,00	0,00	0,00	0,00	60,00	0,00	
	Patos	Sayı	4	0	1	0	0	14	19
		Tercih Oranı %	21,10	0,00	5,30	0,00	0,00	73,60	
	Toplam	Sayı	194	94	49	7	12	23	379

Kek ürününe ait çapraz tablo Tablo 5'te verilmiştir. Katılımcıların tükettikleri ve tercih ettikleri kek markası ile ilgili bilgiler bu tabloda görülmektedir. Katılımcıların toplamda 198'i (52,2%) Dankek markasını, 109'u (28,8%) Browni markasını, 17'si (4,5%) Kekstra markasını ve 55'i (14,5%) Popkek markasını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşılık 96 (25,3%) kişi Dankek markasını, 180 (47,5%) kişi Browni markasını, 26 (6,9%) kişi Kekstra markasını ve 77 (20,3%) kişi ise Popkek markasını tercih edeceklerini ifade etmiştir. Bu sonuçlara göre Browni kullanıldığı oranın neredeyse iki katı fazla oranda tercih edildiği gözlenmektedir.

Tablo 6'da bisküvi markalarında katılımcıların tükettikleri ve tercih ettikleri markaları gösterilmiştir. Katılımcıların toplamda 219'u (57,8%) Biskrem, 46'sı (12,1%) Tutku, 26'sı (6,9%) Çizi, 39'u (10,3%) Burçak ve 49'u (12,9%) ise BenimO markalarını kullandıklarını ifade etmişlerdir. Tercih edilme durumlarına göre bisküvi markalarını incelendiğinde, 101 (26,6%) kişinin Biskrem, 73 (19,3%) kişinin Tutku, 36 (9,5%) kişinin Çizi, 63 (16,6%) kişinin Burçak ve 106 (28,0%) kişinin ise BenimO markalarını tercih ettikleri görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre Biskrem en çok tüketilen ve BenimO ise en fazla tercih edilen markalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Kek Markaları
Çapraz Tablosu

			Tercih Kek				Toplam	
			Dankek	Browni	Kekstra	Popkek		
Kullanılan Kek	Dankek	Sayı	87	70	13	28	198	
		Tercih Oranı %	43,90	35,40	6,60	14,10		
	Browni	Sayı	4	103	1	1	109	
		Tercih Oranı %	3,70	94,50	0,90	0,90		
	Kekstra	Sayı	1	3	12	1	17	
		Tercih Oranı %	5,90	17,60	70,60	5,90		
	Popkek	Sayı	4	4	0	47	55	
		Tercih Oranı %	7,30	7,30	0,00	85,50		
	Toplam		Sayı	96	180	26	77	379

Tablo 6: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Bisküvi Markaları
Çapraz Tablosu

			Tercih Bisküvi					Toplam	
			Biskrem	Tutku	Çizi	Burçak	BenimO		
Kullanılan Bisküvi	Biskrem	Sayı	93	30	17	28	51	219	
		Tercih Oranı %	42,50	13,70	7,80	12,80	23,30		
	Tutku	Sayı	3	41	0	1	1	46	
		Tercih Oranı %	6,50	89,10	0,00	2,20	2,20		
	Çizi	Sayı	1	2	19	1	3	26	
		Tercih Oranı %	3,80	7,70	73,10	3,80	11,50		
	Burçak	Sayı	2	0	0	32	5	39	
		Tercih Oranı %	5,10	0,00	0,00	82,10	12,90		
	BenimO	Sayı	2	0	0	1	46	49	
		Tercih Oranı %	4,10	0,00	0,00	2,00	93,90		
	Toplam		Sayı	101	73	36	63	106	379

Kullanılan şampuan markaları incelendiğinde 234 (61,7%) ile en çok kullanılan markanın Elidor olduğu Tablo 7'de görülmektedir. En çok tercih edilen marka 122 (32,2%) ile yine Elidor markası olmuştur. (Tunç 2007)

yaptığı çalışmada en çok tercih edilen şampuan markasının Pantene olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elidor kullanıcılarının 117'si (50,0%), Pantene kullanıcılarının 26'sı (92,9%), Clear kullanıcılarının 50'si (90,9%), Head&Shoulders kullanıcılarının 50'si (89,3) yine aynı markayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlara göre Elidor en çok kullanılan marka olmasına rağmen rakiplerinin tercih edilme oranlarına göre çok düşük seviyede tercih edilmektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Şampuan Markaları Çapraz Tablosu

			Tercih Şampuan					Toplam
			Elidor	Pantene	Clear	Head&Shoulders	İpek	
Kullanılan Şampuan	Elidor	Sayı	117	24	47	42	4	234
		Tercih Oranı %	50,00	10,30	20,10	17,90	1,70	
	Pantene	Sayı	1	26	1	0	0	28
		Tercih Oranı %	3,60	92,90	3,60	0,00	0,00	
	Clear	Sayı	2	0	50	3	0	55
		Tercih Oranı %	3,60	0,00	90,90	5,50	0,00	
	Head&Shoulders	Sayı	2	0	4	50	0	56
		Tercih Oranı %	3,60	0,00	7,10	89,30	0,00	
	İpek	Sayı	0	0	1	3	2	6
		Tercih Oranı %	0,00	0,00	16,70	50,00	33,30	
	Toplam	Sayı	122	50	103	98	6	379

Tablo 8, katılımcıların kullandıkları ayakkabı markası ve tercih ettikleri ayakkabı markası ile ilgili çapraz tabloyu göstermektedir. Sonuçlara göre 214 (56,5%) ile Nike en çok kullanılan ayakkabı markasıdır. En çok tercih edilen ayakkabı markası ise 124 (32,7%) ile Nike ve Adidas arasında eşit paylaşılmıştır. Katılımcıların üniversitede eğitim gören düşük gelirli bireyler olduğu bilindiği için, (Büyükyavuz 2008) araştırmasındaki gibi düşük gelir düzeyine sahip katılımcıların Nike marka ayakkabıyı tercih ettiği sonucuyla örtüşen bir tablo ortaya çıkmıştır.

Gençlerin kıyafet olarak önde gelen tercihlerinden olan Jean ile ilgili soruya ait verdikleri cevaplar incelendiğinde Tablo 9 karşımıza çıkmaktadır. Bu tabloya göre 205 (54,1%) katılımcının Mavi marka Jeans kullandığı görülmektedir. Sadece 138 (36,4%) kişi Mavi markasını tercih edeceğini belirtmiştir. DeFacto marka Jeans ürünleri 94 (24,8%) ile ikinci sırada tercih edilmektedir. En az kullanılan ve tercih edilen Jean markası ise Loff'tur.

Tablo 8: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Ayakkabı Markaları Çapraz Tablosu

			Tercih Ayakkabı					Toplam
			Nike	Adidas	Kinetix	Puma	Greyder	
Kullanılan Ayakkabı	Nike	Sayı	107	33	59	7	8	214
		Tercih Oranı %	50,00	15,40	27,60	3,30	3,70	
	Adidas	Sayı	7	39	4	3	2	55
		Tercih Oranı %	12,70	70,90	7,30	5,50	3,60	
	Kinetix	Sayı	9	17	59	2	7	94
		Tercih Oranı %	9,60	18,10	62,80	2,10	7,40	
	Puma	Sayı	1	1	1	7	0	10
		Tercih Oranı %	10,00	10,00	10,00	70,00	0,00	
	Greyder	Sayı	0	0	1	1	4	6
		Tercih Oranı %	0,00	0,00	16,70	16,70	66,70	
	Toplam	Sayı	124	90	124	20	21	379

Tablo 9: Katılımcıların Kullandıkları ve Tercih Ettikleri Jeans Markaları Çapraz Tablosu

			Tercih Jeans						Toplam
			Mavi	Loft	Colins	DeFacto	Polo	Koton	
Kullanılan Jeans	Mavi	Sayı	92	16	14	51	10	22	205
		Tercih Oranı %	44,90	7,80	6,80	24,90	4,90	10,70	
	Loft	Sayı	2	4	0	0	1	1	8
		Tercih Oranı %	25,00	50,00	0,00	0,00	12,50	12,50	
	Colins	Sayı	2	0	9	0	0	0	11
		Tercih Oranı %	18,20	0,00	81,80	0,00	0,00	0,00	
	DeFacto	Sayı	22	0	2	41	4	11	80
		Tercih Oranı %	27,50	0,00	2,50	51,20	5,00	13,80	
	Polo	Sayı	3	1	1	0	15	2	22
		Tercih Oranı %	13,60	4,50	4,50	0,00	68,20	9,10	
	Koton	Sayı	17	2	1	2	4	27	53
		Tercih Oranı %	32,10	3,80	1,90	3,80	7,50	50,90	
Toplam	Sayı	138	23	27	94	34	63	379	

Anketin son kısmında katılımcılara satın alma sürecinde marka ve fiyat hassasiyetlerini tespit etmek için katılımcılara yöneltilmiş soruların analiz edilmesi sonucunda aşağıdaki tablolar elde edilmiştir. Cinsiyete göre bir analiz yapıldığında Tablo 10 elde edilmiştir. Satın alma sürecinde markanın etkisinin cinsiyet açısından çapraz tablo analizi incelendiğinde kadın ve erkek dağılımlarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Yani erkeklerin kadınlara kıyasla satın almada marka bağımlısı olduğu sonucuna varılabilir. Her iki grup birlikte incelendiğinde, markanın satın alma sürecindeki etkisini düşük veya en düşük olarak ifade eden katılımcı sayısı 17 (4,5%) iken, etkili veya çok etkili diyenlerin sayısı 150 (39,6%) olmuştur. Markanın herhangi bir etkisi yok diyen kadın ve erkek katılımcı sayısının 88 (23,2%) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: Cinsiyet ve Satın Alma Sürecinde Markanın Etkisi Çapraz Tablosu

			Satın Almada Markanın Etkisi					Toplam
			En düşük	Düşük	Etkisiz	Etkili	Çok Etkili	
Cinsiyet	Erkek	Sayı	7	7	35	44	75	168
		Satın Almada Markanın Etkisi %	4,2	4,2	20,8	26,2	44,6	
	Kadın	Sayı	10	21	53	52	75	211
		Satın Almada Markanın Etkisi	4,7	10,0	25,1	24,6	35,5	
		Toplam	17 (4,5%)	28 (7,4%)	88 (23,2%)	96 (25,3%)	150 (39,6%)	379

Çapraz tablo uygulamasından sonra cinsiyet ile satın alma sürecinde markanın etkisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını analiz etmek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Tablo 11 incelendiğinde cinsiyet ve marka arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür ($P > 0,05$).

Tablo 11: Cinsiyet ve Satın Alma Sürecinde Markanın Etkisi Ki-Kare Testi

	Value (Değer)	Asymp. Sig. (İstatistiksel Önem)
Pearson Chi-Square (Ki-Kare)	7,091	0,131

Satın alma sürecinde fiyatın etkisinin cinsiyet açısından çapraz tablo analizi Tablo 12'den incelendiğinde kadın ve erkek dağılımlarının birbirinden

farklı olduğu görülmektedir. Yani erkekler kadınlara göre satın alma sürecinde fiyatın etkisinin daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle, erkekler için fiyat anlamlı olmasa da daha önemli görünmektedir. Kadın ve erkekler birlikte analiz edildiğinde ise, fiyatın etkisini düşük veya en düşük olarak niteleyen katılımcı sayısı 54 (14,2%) iken, etkili veya çok etkili diyenlerin sayısı 223 (58,8%) olarak görülmektedir.

Tablo 12: Cinsiyet ve Satın Alma Sürecinde Fiyatın Etkisi Çapraz Tablosu

		Satın Almada Fiyatın Etkisi					Toplam	
		En düşük	Düşük	Etkisiz	Etkili	Çok Etkili		
Cinsiyet	Erkek	Sayı	12	15	42	26	73	168
		Satın Almada Fiyatın Etkisi %	7,1	8,9	25,0	15,5	43,5	
	Kadın	Sayı	12	15	60	41	83	211
		Satın Almada Fiyatın Etkisi %	5,7	7,1	28,4	19,4	39,3	
		Toplam	24 (6,3%)	30 (7,9%)	102 (26,9%)	67 (17,7%)	156 (41,2%)	379

Çapraz tablo uygulamasından sonra cinsiyet ile satın alma sürecinde fiyatın etkisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını analiz etmek için Ki-Kare testi yapılmıştır. Tablo 13 incelendiğinde cinsiyet ve fiyat arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($P > 0,05$).

Tablo 13: Cinsiyet ve Satın Alma Sürecinde Fiyatın Etkisi Ki-Kare Testi

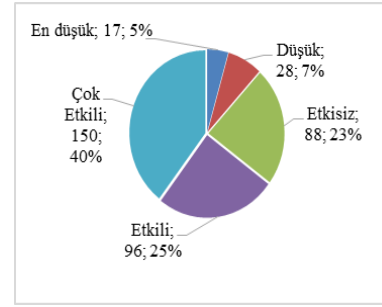
	Value (Değer)	Asymp. Sig. (İstatistiksel Önem)
Pearson Chi-Square (Ki-Kare)	2,327	0,676

Satın alma sürecinde markanın etkisi Şekil 2’de incelenebilmektedir. Buna göre satın alma sürecinde markanın etkisini en düşük veya düşük olarak işaretleyen katılımcı sayısının 45 (11,9 %) ve etkili veya çok etkili olarak işaretleyen katılımcı sayısının 246 (64,9%) olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu markanın satın alma sürecinde etkili olduğunu söylemektedir. Bu durum tüketicilerin marka konusunda her geçen gün daha fazla bilinçlendiklerini göstermektedir. Aşağıdaki grafikte satın almada markanın etkisinin dağılımı görülmektedir.

		Sayı	Oran (%)
Satın Almada Markanın Etkisi	En düşük	17	4,5
	Düşük	28	7,4
	Etkisiz	88	23,2
	Etkili	96	25,3
	Çok Etkili	150	39,6
	Toplam	379	100,0

(a)

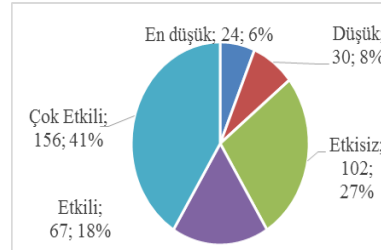
(b)

Şekil 2. (a) Satın Almada Markanın Etkisinin Dağılımına ait tablo ve (b) tabloya ait grafik gösterimi

Satın alma sürecinde fiyatın etkisi ile ilgili bilgiler Şekil 3'te verilmiştir. Şekilde görülen bilgilere göre fiyatın etkisini en düşük veya düşük olarak işaretleyen katılımcı sayısı 54 (14,2 %), etkili veya çok etkili olarak işaretleyen katılımcı sayısı 223 (58,8%) olmuştur. Katılımcıların yarısından fazlası fiyatın satın alma sürecinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Sonucun bu şekilde çıkması, katılımcıların öğrenci olmaları ve düşük bir gelire sahip olmalarından kaynaklıdır.

		Sayı	Oran (%)
Satın Almada Fiyatın Etkisi	En düşük	24	6,3
	Düşük	30	7,9
	Etkisiz	102	26,9
	Etkili	67	17,7
	Çok Etkili	156	41,2
	Toplam	379	100,0

(a)

(b)

Şekil 3. (a) Satın Almada Fiyatın Etkisinin Dağılımına ait tablo ve (b) tabloya ait grafik gösterimi

Satın alma sürecinde markanın ve fiyatın etkisini gösteren veriler Tablo 14'te verilmiştir. Tabloya bakıldığında markanın etkisini en düşük seviyede işaretleyen 5 (29,4%) katılımcının fiyatın etkisini de en düşük olarak işaretlediği görülmektedir. Buna karşılık satın alma sürecinde markanın etkisini en düşük seviyede işaretleyen 10 (58,8%) katılımcı, fiyatın etkisini çok etkili olarak ifade etmiştir. Satın alma sürecinde markanın ve fiyatın etkisiz olduğunu söyleyen katılımcı sayısı 37 olarak tespit edilmiştir. Satın alma sürecinde markanın çok etkili olduğunu söyleyen 14 (9,3 %) katılımcı ise bu süreçte fiyatın etkisini en düşük olarak ifade etmiştir. Satın alma

sürecinde hem markanın hem de fiyatın etkili veya çok etkili olduğunu söyleyen katılımcı sayısı 151'dir. Araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin hem fiyat hem de marka konusunda hassas oldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 14: Satın Alma Sürecinde Marka ve Fiyat Etkisinin Çapraz Tablo Analizi

		Satın Almada Fiyatın Etkisi					Toplam
		En düşük	Düşük	Etkisiz	Etkili	Çok Etkili	
Satın Almada Markanın Etkisi	En düşük	5	1	1	0	10	17
	Düşük	3	1	7	6	11	28
	Etkisiz	1	5	37	14	31	88
	Etkili	1	9	23	26	37	96
	Çok Etkili	14	14	34	21	67	150
Toplam		24	30	102	67	156	379

Katılımcıların buldukları sınıfın marka ve fiyat konusunda etkilerini öğrenebilmek için hazırlanan veri Tablo 15'te gösterilmektedir. Katılımcıların sınıflarına göre satın alma sürecinde markanın etkisini incelediğimizde 1. sınıftakilerin markanın etkisini etkili veya çok etkili olarak ifaden edenlerin sayısı 80 (60,6%), 2. sınıftakilerin sayısı 99 (69,3%), 3. sınıftakilerin sayısı 39 (69,3%) ve 4. sınıftakilerin sayısı ise 28 (65,1%) olarak tespit edilmiştir. Tablo incelendiğinde birinci sınıftakilerin ve son sınıftakilerin markaya olan bağımlılığı diğer sınıflara göre daha düşük seviyede olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 15: Sınıf ve Satın Alma Sürecinde Markanın Etkisi Çapraz Tablosu

			Satın Almada Markanın Etkisi					Toplam	
			En düşük	Düşük	Etkisiz	Etkili	Çok Etkili		
Sınıf	1. Sınıf	Sayı	7	15	30	30	50	132	
		Tercih Oranı %	5,30	11,40	22,70	22,70	37,90		
	2. Sınıf	Sayı	3	9	32	37	62	143	
		Tercih Oranı %	2,10	6,30	22,40	25,90	43,30		
	3. Sınıf	Sayı	3	3	16	18	21	61	
		Tercih Oranı %	4,90	4,90	26,20	29,50	34,50		
	4. Sınıf	Sayı	4	1	10	11	17	43	
		Tercih Oranı %	9,30	2,30	23,30	25,60	39,50		
	Toplam		Sayı	17	28	88	96	150	379

Sınıflarına göre satın alma sürecinde fiyatın etkisini gösteren veriler Tablo 16 verilmiştir. Birinci sınıf içerisinde fiyatı etkili veya çok etkili olarak ifade edenlerin sayısı 75 (56,8%), 2. sınıftakilerin sayısı 85 (59,5%), 3. sınıftakilerin sayısı 39 (64,0%) ve 4. sınıftakilerin sayısı ise 24 (55,8%) kişi olarak

belirlenmiştir. Son sınıftakilerin fiyat konusundaki hassasiyetleri diğer sınıflara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Sınıf ve Satın Alma Sürecinde Fiyatın Etkisi Çapraz Tablosu

			Satın Almada Fiyatın Etkisi					Toplam	
			En düşük	Düşük	Etkisiz	Etkili	Çok Etkili		
Sınıf	1. Sınıf	Sayı	8	9	40	13	62	132	
		Tercih Oranı %	6,10	6,80	30,30	9,80	47,00		
	2. Sınıf	Sayı	8	15	35	37	48	143	
		Tercih Oranı %	5,60	10,50	24,50	25,90	33,50		
	3. Sınıf	Sayı	3	5	14	12	27	61	
		Tercih Oranı %	4,90	8,20	23,00	19,70	44,30		
	4. Sınıf	Sayı	5	1	13	5	19	43	
		Tercih Oranı %	11,60	2,30	30,20	11,60	44,30		
	Toplam		Sayı	24	30	102	67	156	379

Sonuçlar ve Öneriler

Marka, müşterilerin zihninde farkındalık oluşturarak satın alma sürecinde ürünleri rakiplerinin arasında tercih edilebilir kılan önemli bir faktördür. Tüm dünyada markalı ürünlerin kullanım oranı artmaktadır. Bu yüzden işletmelerin rekabet edebilmeleri müşterilerin zihninde markalaşmaları ile mümkündür. Günümüzde işletmeler rekabete karşı koyabilmek için sadece marka olmanın ötesinde, tüketiciler tarafından bilinen güçlü markalar yaratmak zorundadırlar. Marka bağımlılığı yaratabilen işletmeler kendi müşterilerini elde tutma, yeni müşteri bulma ve pazarlama faaliyetlerinde maliyetleri azaltma gibi önemli avantajlar elde edebileceklerdir. Ancak tüketicilerde marka bağımlılığı oluşturmak çok zorlu ve maliyetli bir süreçtir. İşletmeler öncelikle tüketicilerin hangi faktörlerin etkisiyle markaya bağımlılık gösterdiklerini analiz etmeli ve buna uygun pazarlama stratejileri geliştirilmelidir.

Bu çalışmada markanın satın alma üzerindeki etkileri bir anket çalışmasında araştırılmıştır. Yapılan anket çalışması küçük bir örneklem üzerinde yapıldığı için ana kütleye genelleme yapma imkânı vermediğini ifade etmekte fayda vardır. Fakat hedef kitlelerinin önemli bir kısmını oluşturan gençlerin farklı markaları kullanım ve tercihleri hakkındaki düşüncelerine ilişkin bilgi verdiği için elde edilen bulgular değerlidir.

Elde edilen bulgulara göre; akıllı telefon ürünü analizinde neredeyse katılımcıların yarısı Iphone markasını tercih ettiği gözlenmiştir. İçecek ürünü analizine göre Cola Turka ve Le Cola'nın gençler arasında çok tüketilen markalar olmadığı ve katılımcıların büyük çoğunluğu Pepsi markasını tercih edeceğini ifade etmişlerdir. Cips ürünü analizinin sonucuna göre; Doritos en fazla ve Pringles ise en az tüketilen cips markaları olmuştur. Kek ürünlerinde en çok tercih edilen markanın Browni olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ürün olan bisküvide ise en çok tüketilen marka Biskrem ve en fazla tercih edilen marka ise BenimO olduğu sonucuna varılmıştır. Şampuan ürünleri arasında Elidor en çok kullanılan marka olmasına rağmen rakiplerinin tercih edilme oranlarına göre çok düşük seviyede tercih edildiği sonucuna varılmıştır. Yine bulgulara göre en çok tercih edilen ayakkabı markaları eşit şekilde Nike ve Adidas olduğu sonucuna varılmıştır. Jean ürünleri arasında; Mavi'nin en çok, DeFacto'nun ikinci ve Loft'un en az kullanılan ve tercih edilen markalar olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan çalışmada elde edilen bulgulara göre markanın satın alma sürecinde etkili olduğu gözlenmektedir. Tüketiciler marka konusunda her geçen gün daha fazla bilinçlenmektedirler. Satın alma sürecinde marka ve fiyatın etkisinin cinsiyet değişkenine göre analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki; erkeklerin kadınlara kıyasla satın almada marka bağımlısı olduğu sonucuna varılmıştır. Ve yine erkekler kadınlara göre satın alma sürecinde fiyatın etkisinin daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların okudukları sınıflara göre markanın ve fiyatın satın alma sürecindeki etkisini incelediğimizde; birinci sınıftakilerin ve son sınıftakilerin markaya olan bağımlılığının diğer sınıflara göre daha düşük seviyede ve son sınıftakilerin fiyat konusundaki hassasiyetleri diğer sınıflara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada ulaşılabilecek diğer bir sonu ise; farklı ürün kategorilerindeki (Jeans, Ayakkabı, Şampuan, Bisküvi, Cips, İçecek ve Cep Telefonu) marka bağımlılıklarının oransal olarak birbirinden farklı olduğudur. Kullanım ve tercih oranları arasındaki farklar göz önünde bulundurulduğunda, Nöropazarlama araştırmasında akıllı telefonun uyaran olarak kullanılmasının uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Hem artan akıllı telefon kullanımı, hem markaların küresel olarak bilinir olması, hem de gençler arasında akıllı telefon için marka bağımlılığının daha yaygın olması bu ürün kategorisinin seçilmesindeki diğer etkenler olarak karşımıza çıkmıştır.

Sonuç olarak her gün yeni ürünlerin piyasaya sürüldüğü günümüz dünyasında markalaşma işletmeler açısından satın alma sürecinde önemli bir faktördür. Tüketicilerin farklı seçenekler arasında her zaman kendine en fazla faydayı sağlayacak ürünü seçeceği bilinmelidir. Bu yüzden, işletmelerin tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını cevap verebilecek marka yaratma stratejileri uygulamaları gereklidir.

Kaynakça / Reference

- Aaker, David, (2014). *Markalama Başarıya Ulaştıran 20 Temel İlke*. Çeviren: Nadir Özata, MediaCat Kitapları, İstanbul.
- Akgün, Vasviye Özlem, (2010). Modern Alışveriş Merkezlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Konya İlinde Bir Uygulama, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 153–163.
- Akyüz, Zülkif Fatih, (2009). *Marka Bağlılığının Tüketici Satın Alma Kararındaki Etkisi: Ankara Bölgesi Cep Telefonu Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Azmaç, Eda, (2006). *Tüketici Satın Alma Karar Sürecinde Marka Bağlılığının Etkisi; Beyaz Eşya Ürünleri Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baykal, C., (1999). "Türk Mal ve Hizmet Kalitesinin Arttırılması ve Marka Oluşturulması." *Dış Ticarete Durum*, 42, 63-79.
- Bristow, Dennis N., Kenneth C. Schneider, and Drue K. Schuler, (2002). The Brand Dependence Scale: Measuring Consumers' Use of Brand Name to Differentiate among Product Alternatives, *Journal of Product & Brand Management*, 11(6), 343–56.
<http://www.emeraldinsight.com/doi/10.1108/10610420210445488>.
- Büyükyavuz, Celal Özgür, (2008). *Üniversite Öğrencilerinin Kullandıkları Spor Ayakkabılarına İlişkin Marka Kişiliği Algularındaki Farklılıkların Belirlenmesine Yönelik Bir Pilot Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, Emel, (2007). Marka ve Marka Yapılandırma, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1): 225–37.
- Cemalcılar, İlhan, (1999). *Pazarlama - Kavramlar, Kararlar*, İstanbul: Beta.
- Cengiz, Ekrem, (2009). Tüketicilerin Ürün Tercihinde Rol Oynayan Ürün Menşeinin, Marka, Fiyat ve Kalite Değişkenleri Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2): 155–74.
- Cömert, Yavuz ve Yakup Durmaz, (2006). Tüketicinin Tatmini İle Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlere Bütünleşik Yaklaşım ve Adıyaman İlinde Bir Alan Çalışması, *Journal of Yaşar University*, 1(4): 351–75.
- Deniz, Müjgan Hacıoğlu, (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 1(61): 243–268.
- Erdil, T. Sabri ve Yeşim Uzun, (2010). *Marka Olmak*, Beta Basım Yayın, İstanbul.
- Ersin, Meltem, (1999). *Tüketici Satın Alma Karar Aşamasında Marka Bağlılığı Etkisi ve Meyve Suyu Tüketicileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Eru, Oya, (2007). *Marka Bağımlılığını Etkileyen Faktörler: Adnan Menderes Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kantarıcı, Öget; Özalp, Murat; Sezginsoy Cenk; Özaşkinlı Ozan; Cavlak Cihan, (2017). *Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret*, İstanbul. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/9675-dijitallesen-dunyanin-itici-gucu-e-ticaret> (Eylül 5, 2018)
- Khan, Martin (2006). *Consumer Behaviour and Advertising Management*, New Delhi: New Age International (P) Ltd., Publishers, 374p.
- Kotler, Philip, (2000). *Pazarlama Yönetimi*, Çeviren: Nejat Muallimoğlu, Beta Basın Yayım, İstanbul.
- Kotler, Philip ve Armstrong Gary, (2012). *Principles of Marketing*, Prentice Hall, New Jersey.
- Kurtuldu, Hüseyin Sabri, (2008). Markalı Ürünler Kullananları Kullanmayanlardan Ayıran Faktörler, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(25): 71–89.
- Mucuk, İsmet, (2017). *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Odabaşı, Yavuz, (2000). *Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetim*, 8th ed. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Özer, Sinem, (2005). *Elektronik Ortamda Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Müşteri Sadakatinin Sağlanmasındaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgüven, Nihan, Karataş Ezgi, (2010). Genç Tüketicilerin Marka Kişiliği Algılamalarının Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi: MCDonald's ve Burger King, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11): 139-163.
- Pak, Halil ve Berna Tarı Kasnakoğlu, (2014). Markaya Düşkünlük Kavramı Ve Ürün Kategorisine Göre Farklılıklar, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14: 75–86.
- Singh, Jagwinder, and B B Goyal, (2009). Mobile Handset Buying Behavior of Different Age and Gender Groups, *International Journal of Business and Management*, 4(5):179-187.
- Tek, Ömer Baybars ve Engin Özgül, (2010). *Modern Pazarlama İlkeleri*, İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Tunç, Deniz, (2007). *Marka Tercihlerinin Oluşumunda Reklamların Tüketicinin Farklı Demografik Özelliklerine İlişkin Değişen Rolü (Şampuan Ürününe Yönelik Bir Araştırma)*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkay, Ayşegül, (2011). *Satın Alma Davranışları Açısından Üniversite Öğrencileri Arasında Marka Bağımlılığının Önemi: Batı Akdeniz Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türken, Büşra, (2016). *Bisküvi Sektöründe Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TürkPatent, (2017). *Marka Başvuru Rehberi*, Türk Patent Ve Marka Kurumu: 30.

<http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/65F971CA-5A9F-49C1-A009-4F95FFD46AEF.pdf> (Eylül 5, 2018).

Yılmaz, Özer, (2009). *Demografik Faktörlerin Perakendeci Markası Seçim Sürecine Etkileri Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[itobiad], 2019, 8 (3): 1991/2009

**Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin
İncelenmesi: Türkiye Örneği**

Examination of the Relationship between Economic Growth and Tax
Revenues: The Case of Turkey

Mehmet Ali POLAT

Dr., AIM Memuru, D.H.M.İ. Gaziantep Havalimanı

Dr., AIM Officer, D.H.M.İ. Gaziantep Airport

mmpol01062011@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-6041-5003

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 29.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atf/Cite as: POLAT, M. (2019). Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 1991-2009. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/584204>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği

Öz

Çalışmada; vergi gelirleri ile ekonomik büyüme kavramları arasındaki bağlantı, 1960-2018 dönemine ait veriler kullanılarak incelenmiştir. Serilerin durağanlığı; çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı; çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi kullanılarak incelenmiştir. Uzun dönem ve kısa dönem analizleri, kanonik regresyon analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda; Türkiye’de, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemde, karşılıklı bir etkileşim olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; ekonomi büyürken artan milli gelire bağlı olarak vergi tahsilatı artmakta, vergi gelirleri arttıkça da ekonomik büyüme hızlanmaktadır. Ulaşılan sonuçlardan hareketle; Türkiye’de vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi destekleyici yönde kullanıldığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Gelirleri, Ekonomik Büyüme, Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi, Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi, Kanonik Regresyon Analizi.

Examination of the Relationship between Economic Growth and Tax Revenues: The Case of Turkey

Abstract

In the paper; the relationship between tax revenues and economic growth was examined using data of the 1960-2018 period. The stationarity of the series was investigated via unit root test with multiple structural breaks, while the presence of a cointegration relationship between the series was investigated via cointegration test with multiple structural breaks. Long and short term analyses were carried out using Canonical Regression Analysis Method. At the end of the study; it was determined that there was a mutual interaction between tax revenues and economic growth in Turkey, both in the short and the long term. According to the results acquired, as the economy grows, tax collection increases in parallel with the national income and as tax revenues increase, economic growth accelerates. On the basis of the results acquired; it can be stated that tax revenues in Turkey are used to support economic growth.

Key Words: Tax Revenues, Economic Growth, Unit Root Test with Structural Breaks, Cointegration Test with Structural Breaks, Canonical Regression Analysis.

Giriş

Kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi bağlamında devletin en önemli finans kaynaklarından biri olan vergi, ekonomik birimlerden zorla ve karşılıksız olarak alınan gelirlerdir (Temiz, 2008). İç tasarrufları artırarak yatırımlara kaynak oluşturmuş olan vergi; ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırmakta, fiyat istikrarını sağlamakta, dolaylı olarak da olsa üretim ve tüketim düzeyini kontrol altında tutmakta ve kişiler arasındaki gelir dağılımını düzenlemektedir (Işık ve Kılınç, 2009, s. 147).

Kamu harcamalarının finansmanında en temel kaynak olan vergi gelirleri, Türkiye’de de önemli bir konumdadır. Türk Vergi Sistemi’nde 1980’lerden sonra dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru bir geçiş yaşanmıştır ve bu bağlamda, vergi gelirleri içindeki dolaylı vergilerin payı %70’lere kadar çıkmıştır.

Bu çalışma, Türkiye’de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Dünyada bu konuda yapılan birçok ampirik çalışma bulunmasına rağmen vergi-ekonomik büyüme ilişkisine yönelik belirli bir görüş birliği yoktur. Türkiye için yapılan çalışmalarda da benzer bir durum söz konusudur. Çalışmaların büyük bir çoğunluğunda dolaylı ve dolaysız vergi ayırımı yapılarak büyüme-vergi ilişkisi incelenmiştir. Bu değişkenlerin yanı sıra toplam vergi gelirlerini de çalışmaya dâhil eden çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çerçevede çalışmaya toplam vergi geliri değişkeni dâhil edilerek büyüme üzerinde dolaylı ve dolaysız vergi etkilerinden hangisinin baskın olduğuna yönelik kapsamlı bir değerlendirme şansı doğacaktır. Çalışmada; Türkiye’deki dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişki, 1960-2018 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak kanonik regresyon analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmada; ilk olarak, dünyada ve Türkiye’de literatür taraması yapılmıştır. Ardından vergi kavramı ile Türk Vergi Sistemi’nde yer alan vergilerden bahsedilip ekonometrik analiz çalışması yapılmıştır; son olarak da, sonuç ve öneriler bölümüyle çalışma bitirilmiştir.

1. Literatür Taraması

Vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi gözlemleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar; her ülkenin, vergi politikalarına ve konjonktürel durumlarına göre değişik sonuçların çıkmasına neden olabilmektedir.

Vergi politikaları ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki bağlantı, ekonomik büyüme teorileri kapsamında “Neoklasik Büyüme Modeli” kullanılarak ilk defa Solow (1956) tarafından incelenmiştir. Solow yapmış olduğu çalışmada, durağan durumda, ekonomik büyümenin vergi politikalarından etkilenmediğini belirtmiştir. Ancak, Romer (1986) yıllar

sonra yapmış olduğu çalışmada, "İçsel Büyüme Modeli" bağlamında, kamu harcamaları ile vergi gelirleri olguları arasında uzun dönemde bir ilişki tespit etmiştir.

King ve Rebelo (1990), vergi gelirlerinin uzun dönemli ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Açık ekonomilerde vergi oranlarında görülen değişiklikler, sermayenin başka ülkelere kayabilmesine neden olabilmekte ve bu kapsamda, ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilmektedir. Vergi oranında yaşanan artış, hanehalkı fayda fonksiyonunu etkileyerek büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ferretti ve Roubini (1995) çalışmalarında, vergilerin ekonomik büyümeyi etkileme kanallarını tartışmışlar ve genel olarak faktör gelirlerini vergilemenin büyümeyi azaltacağı sonucuna varılmıştır. Çalışmada, ayrıca, tüketim vergisinin çalışma ve boş zaman tercihi arasında boş zaman lehine bir etki göstererek büyüme oranını azalttığı sonucunda ulaşılmıştır. Engen ve Skinner (1996), vergi politikasında yapılacak ufak bir değişikliğin bile ekonomik büyüme verilerini çok düşük düzeylerde etkileyeceğini savunmuşlardır. Chairman (1997), ABD ekonomisinde 1960-1990 dönemini incelediği çalışmada, vergilerin uzun dönem büyümeye etkilerini araştırmıştır. Çalışmada, 1960-1980 yılları arasında uygulanan vergi indirimlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkide bulunduğunu belirlemiştir. Bu bağlamda, düşük oranlı vergiler uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Mendoza vd. (1997), yapmış olduğu çalışmada, vergi oranlarının büyümeyi etkilediğine dair sınırlı miktarda somut bulguya ulaşmışlar ve bu bağlamda, vergi politikasının uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı kanaatine varmışlardır. Widmalm (2001), çalışmada, OECD ülkelerindeki vergi gelirlerini analiz etmek için 1965 ile 1990 yıllarına ait verileri kullanmıştır. Bu kapsamda, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Vedder (2001), ABD'nin 50 eyaleti için yapmış olduğu çalışmada 1957, 1977 ve 1997 yıllarında 40 yıllık bir dönem için ortalama vergi yükünü hesaplamıştır. Çalışmasının sonucunda, vergilerin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif yönde olduğunu belirlemiştir. Padovano ve Galli (2001), 23 OECD ülkesinde 1950-1980 dönemine ait verileri çalışmalarında kullanmışlar ve bu bağlamda, vergi oranları ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda, vergi oranlarında yaşanan herhangi bir artışın, ekonomik büyümeyi uzun dönemde negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Koch vd. (2005), Güney Afrika ekonomisinin 1960-2002 dönemine ait yıllık verilerini kullanmışlar ve bu bağlamda, dolaylı vergilerde yaşanan azalmanın ekonomik büyüme olgusunu olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Anastassiou ve Dritsaki (2005), Yunanistan örneğini 1965-2002 dönemine ait yıllık verileri göz önünde bulundurarak vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında yaşanan ilişkiyi incelemişlerdir.

Çalışmalarında kullanmış oldukları Granger nedensellik testinin sonucuna göre, vergi gelirleri değişkeninden ile ekonomik büyüme değişkenine doğru tek yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Temiz (2008), Türkiye’de 1960 ile 2006 arası dönemine ait ekonomik verileri, dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek için kullanmıştır. Bu bağlamda, uzun dönem analizi için Johansen eşbütünleşme testinden, kısa dönem analizi için ise hata düzeltme modelinden faydalanmıştır. Çalışmasının sonucunda, genel olarak, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında kısa ve uzun dönemde negatif yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Padda ve Akram (2009), Pakistan, Hindistan ve Sri Lanka ekonomilerini 1973-2008 dönemlerini kapsayacak şekilde incelemişlerdir. Regresyon ve VAR analizlerini kullanarak elde ettikleri bulgular sonucunda, vergi oranlarında yaşanan yüksekliğin ekonomik büyüme değişkenini negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Mashkoor vd. (2010), yapmış oldukları çalışmalarında Pakistan’da, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında, toplam vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde negatif yönde etkilediği neticesine ulaşmışlardır. Bu bağlamda, vergi gelirleri içerisinde özellikle de dolaylı vergi oranının yüksek olması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Arin vd. (2011) yapmış oldukları çalışmalarında, İskandinavya ülkelerinin ortalama marjinal vergi oranını hesaplamışlar ve elde ettikleri verileri Amerika ve İngiltere verileriyle birleştirilerek vergiler ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu bağlamda, vergi oranlarında yaşanan artışın, ekonomik büyüme değişkeni üzerindeki etkisinin negatif yönde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Saraç (2015), vergi yükü ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için 1969-2013 dönemini dikkate alarak incelemiştir. İlgili dönem içerisinde dolaylı vergilerle ilişkilendirilen vergi yükü değişkeninin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini, dolaysız vergilerle ilişkilendirilen vergi yükü değişkeninin ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Bu kapsamda, dolaylı vergiler, dolaysız vergilere göre ekonomik büyüme bağlamında tercih edilmelidir. Ahmad vd. (2016), vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi Pakistan ekonomisini örnek alarak incelemişlerdir. ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak 1974-2010 dönemine ait verilerin analiz edildiği çalışmada, uzun dönemde vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda, toplam vergilerde meydana gelebilecek %1 değerindeki artış, ekonomik büyüme değişkeninde %1.25 değerinde bir azalışa yol açmaktadır. Sandalcı ve Sandalcı (2017), OECD ülkelerinin 1990-2014 yılları arasına ait verilerini kullanarak ekonomik büyüme ile toplam vergiler, dolaylı vergiler, dolaysız vergiler arasındaki ilişkiyi analiz ettikleri çalışmalarında, ekonomik büyüme ile vergiler arasında bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Bu bağlamda; dolaylı vergilerde yaşanan bir artış, uzun dönemde ekonomik büyümeyi

pozitif yönde etkilerken toplam vergiler ile dolaysız vergilerde yaşanan bir artış, ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir.

2. Vergi Kavramı ve Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Vergiler

En güncel tanımıyla vergi kavramı, devletin, kamu harcamalarının finansmanını karşılayabilmek amacıyla ödeme gücü olanlardan zorunlu olarak ve ödeme gücü ile orantılı olarak aldığı, karşılıksız ve nakit ödemelerdir (Pehlivan, 2011, s. 98).

Türk Vergi Sistemi; gelir üzerinden, servet üzerinden ve harcamalar üzerinden alınan vergiler olmak üzere 3 grupta incelenmektedir.

2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Gelir üzerinden alınan vergiler; kişilerin kazancı üzerinden alınan *gelir vergisi* ve kurumların kazancı üzerinden alınan *kurumlar vergisi* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu bağlamda, Türk Vergi Sistemi'nde artan oranlı tarifeye bağlı olan gelir vergisi ve sabit oranlı bir tarifeye sahip olan kurumlar vergisi söz konusudur. Gelir vergisi, gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettikleri şahsi gelirlerini dikkate alan subjektif yapıya sahip bir vergi türüdür (Çetinkol, 2013, s. 13).

2.2. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet üzerinden alınan vergiler, kişinin bir servete sahip olması ya da servetin el değişimi sebebiyle alınan bir vergi çeşididir. Servet üzerinden alınan vergiler; emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi olarak 3 gruba ayrılmaktadır (Akdoğan, 2009, s. 263-264). Ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılık gösteren servet vergileri devletin finansal ihtiyaçlarını giderirken yatay ve dikey vergi çeşitliliğini de sağlamaktadır (Öz vd., 2014, s. 2).

2.3. Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler

Üretimden başlayıp satış aşamasının her kademesinde ticari faaliyette bulunulması sonucunda ortaya çıkan vergilerdir. Harcamalardan alınan vergilerin miktarı ticari hayatın canlılığına göre değişmektedir; bu bağlamda, kişilerin kazançları arttıkça tükettikleri mal ve hizmetler üzerinden ödemede buldukları vergiler de artmaktadır. Bu vergiler, vergide adaleti sağlamanın yanı sıra lüks tüketiminin azaltılması ve tasarrufun ön plana çıkartılması bağlamında, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya dolaylı olarak etkide bulunmaktadır (Öncel vd., 2008, s. 399).

Harcamalar üzerinden alınan vergiler; *genel tüketim vergisi başlığı altında* katma değer vergisi (KDV) ile gümrük vergisinden, *özel tüketim vergisi başlığı*

altında özel iletişim vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans oyunları vergisi, harçlar ile değerli kâğıtlar vergisinden ve çeşitli işlemler aracılığıyla elde edilen vergiler başlığı altında damga vergisinden oluşmaktadır (Korkmaz, 2012, s. 46-47).

3. Ekonometrik Analiz

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri analiz edebilmek için 1960-2018 dönemi reel vergi gelirleri (VG) ve reel milli gelir (GSYH) verileri kullanılmıştır. Ayrıca konuyu daha detaylı inceleyebilmek için; dolaylı vergiler (DLVG) ve dolaysız vergiler (DLSVG) şeklinde bir ayrıma da gidilmiştir¹. Verileri reel hale getirebilmek için Tüketici Fiyat Endeksi (2003=100) serisinden yararlanılmıştır. Veriler, Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2019), World Bank (2019a) ve World Bank (2019b)'den alınmıştır. Ayrıca; 1971 Askeri Muhtırası, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve 24 Ocak 1980 Ekonomik Olarak Dışa Açılma Politikası, 1994, 2001 ve 2008 Krizleri de kukla değişkenlerle analizlere dâhil edilmiştir. Kukla değişkenler oluşturulurken, ilgili yıla 1, diğer yıllara 0 değerleri verilmiştir. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler Ek 1'de, korelasyon matrisleri Ek 2'de sunulmuştur.

3.2. Model

Literatürde vergi gelirleri ile ekonomik büyümenin iki farklı yönden incelendiği görülmektedir: Vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ve ekonomik büyümenin vergi gelirleri üzerindeki etkileri. Bu çalışmada her iki etki de ayrı ayrı analiz edilmiştir. Ekonometrik modellerin kurulmasında Temiz (2008); Göçer vd. (2010) ve Saraç (2015) çalışmalarından yararlanılmıştır.

$$\text{Model 1: } \ln GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 \ln VG_t + u_t \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } \ln VG_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln GSYH_t + v_t \quad (2)$$

Burada Model 1 ile vergi gelirlerinin, kamu harcamaları üzerinden milli gelire olan etkileri ölçülmeye çalışılırken, Model 2 ile ekonomide gelir miktarında yaşanan değişimlerin, vergi tahsilatına olan etkileri ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. Ayrıca konuyu daha detaylı inceleyebilmek

¹ Mükellefi ile ödeyicisi aynı olan, başkalarına devredilemeyen ve elde edilen gelir düzeyine göre alınan vergi türüne *dolaysız vergiler* denir. Türk vergi sisteminde yer alan dolaysız vergiler; gelir vergisi, kurumlar vergisi, veraset ve intikal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve emlak vergisidir. Mal ve hizmet kullanımından kaynaklanan vergilere ise *dolaylı vergiler* denir. Türk vergi sisteminde yer alan dolaylı vergiler; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, şans oyunları vergisi ve özel iletişim vergisidir (VMD, 2014).

adına; toplam vergi gelirleri, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler şeklinde ayrıştırılmış ve aşağıdaki modeller kurulmuştur.

$$\text{Model 3: } \ln GSYH_t = \gamma_0 + \gamma_1 \ln DLVG_t + \gamma_2 \ln DLSVG_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\text{Model 4: } \ln DLVG_t = \delta_0 + \delta_1 \ln GSYH_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\text{Model 5: } \ln DLSVG_t = \theta_0 + \theta_1 \ln GSYH_t + v_t \quad (5)$$

Bu modellerin tahminleri sonucunda bağımsız değişkenlerin katsayılarının pozitif çıkması beklenmektedir. Elde edilecek katsayılar, bağımlı değişkenin, bağımsız değişkene göre esnekliğini ifade edecektir. Örneğin; Model (1)'de $\ln GSYH$ 'nin $\ln VG$ 'ye göre türevi alındığında;

$$\beta_1 = \frac{d \ln GSYH}{d \ln VG} = \frac{\frac{1}{GSYH} GSYH'}{\frac{1}{VG}} = \frac{1}{GSYH} \cdot \frac{d GSYH}{d VG} = \frac{d GSYH}{GSYH} \cdot \frac{d VG}{d VG} = \frac{\Delta GSYH}{GSYH} = \frac{\Delta GSYH}{\Delta VG} \quad (6)$$

haline gelecek olup, VG'de meydana gelecek %1'lik değişim karşısında GSYH'de $\% \beta_1$ birimlik değişimin meydana geleceğini göstermektedir².

3.3. Analiz Yöntemleri

Bu çalışmada serilerin durağanlığı; Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testiyle, seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünlüşme testiyle incelenmiş, uzun ve kısa dönem analizleri CCR (Canonical Cointegration Regression: Kanonik Regresyon Analizi) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

3.4. Birim Kök Testleri

Ekonometrik analizlerde, önce serilerin durağanlık derecelerinin tespit edilmesi, sonra kullanılacak analiz yöntemlerine de bu bilgilere göre karar verilmesi, güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi açısından önem taşımaktadır (Uslu, 2018, s. 737). Bu çalışmada göz önünde bulundurulmuş analiz dönemi oldukça uzun olduğu ve bu dönemde Türkiye ekonomisini yakından etkileyen pek çok olay bulunduğu için serilerin durağanlığı Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ile incelenmiştir. Bu yöntem, serilerdeki 5 taneye kadar yapısal kırılma tarihini göz önünde bulundurarak birim kök sınaması yapabilmekte ve bu yapısal kırılma tarihlerini de içsel olarak tespit edebilmektedir. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) testinde kullanılan stokastik veri üretme süreci:

$$y_t = d_t + u_t \quad (7)$$

² Bu işlemlerde ve yorumlamada Göçer (2016, s. 92) temel alınmıştır.

$$u_t = \alpha u_{t-1} + \omega_t \quad (8)$$

Carrion-i-Silvestre vd. (2009) bu yöntemde birim kökün varlığını inceleyebilmek için 5 farklı test istatistiği geliştirmiştir:

$$P_T(\lambda) = \{S(\bar{\alpha}, \lambda) - \bar{\alpha}S(1, \lambda)\} / s^2(\lambda) \quad (9)$$

$$MP_T(\lambda) = \left[c^{-2} T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 + (1 - \bar{c}) T^{-1} y_T^2 \right] / s(\lambda)^2 \quad (10)$$

$$MZ_\alpha(\lambda) = (T^{-1} y_T^2 - s(\lambda)^2) \left(2T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1} \quad (11)$$

$$MSB(\lambda) = \left(s(\lambda)^{-2} T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1/2} \quad (12)$$

$$MZ_t(\lambda) = (T^{-1} y_T^2 - s(\lambda)^2) \left(4s(\lambda) T^{-2} \sum_{t=-}^T y_{t-1}^2 \right)^{-1/2} \quad (13)$$

Buradan MZ_α ve MZ_t testlerinin hipotezleri;

H_0 : Seri durağan değildir

H_1 : Seri durağandır.

P_T , MSB ve MP_T testlerinin hipotezleri;

H_0 : Seri durağandır

H_1 : Seri durağan değildir.

biçimindedir. Bu hipotezleri test edebilmek için gereken kritik değerler, bootstrap ile elde edilebilmektedir. Çalışmada Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Carrion-i-Silvestre vd. (2009) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	P_T	MP_T	MZ_α	MSB	MZ_t	Yapısal Kırılma Tarihleri
LnGSYH	29.85 (9.31)	26.66 (9.31)	-16.46 (-46.88)	0.17 (0.10)	-2.85 (-4.80)	1973; 1977; 1987; 1991; 2002
LnVG	22.76 (9.10)	20.06 (9.10)	-21.50 (-46.82)	0.15 (0.10)	-3.26 (-4.80)	1968; 1972; 1978; 1990; 2001
LnDLVG	23.72 (9.16)	21.47 (9.16)	-20.31 (-46.65)	0.15 (0.10)	-3.12 (-4.79)	1970; 1978; 1984; 1990; 2002
LnDLSVG	26.95 (8.95)	22.43 (8.95)	-18.63 (-46.42)	0.16 (0.10)	-3.04 (-4.79)	1970; 1978; 1988; 1991; 2001
ΔLnGSYH	4.10**	3.85**	-104.96**	0.06**	-7.24**	1976; 1982; 1990; 1997; 2008

	(8.79)	(8.79)	(-45.41)	(0.10)	(-4.75)	
$\Delta \ln VG$	5.17** (8.71)	4.49** (8.71)	-90.64** (-45.88)	0.07** (0.10)	-6.73** (-4.79)	1973; 1981; 1993; 2002; 2008
$\Delta \ln DLVG$	7.23** (8.95)	6.58** (8.95)	-63.58** (-46.15)	0.08** (0.10)	-5.63** (-4.79)	1974; 1981; 1995; 2003; 2008
$\Delta \ln DLSVG$	0.16** (7.83)	0.14** (7.83)	-2323.31** (-43.32)	0.01** (0.10)	-34.08** (-4.65)	1979; 1986; 1994; 2002; 2010

Not: **, İlgili serinin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindekiler, 1000 bootstrap döngüsü ile elde edilmiş, %5 anlamlılık düzeyine sahip kritik değerlerdir.

Tablo 1'deki sonuçlara göre serilerin tamamı düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci dereceden farkları alındığında durağan hale gelmiştir. O halde tüm seriler I(1)'dir. Granger ve Newbold (1974)'e göre düzey değerlerinde durağan olmayan serilerle yapılacak regresyon analizlerinde sahte regresyon sorunu ile karşılaşılabilir. Engle ve Granger (1987) böyle durumlarda eşbütünleşme testi yapılmasının gerektiğini, seriler eşbütünleşik çıkarsa, yapılacak analiz sonuçlarının güvenilir olacağını ifade etmiştir. Bu nedenle analize eşbütünleşme testi ile devam edilmesinin gerektiğine karar verilmiştir. Carrion-i-Silvestre vd. (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testinin, Türkiye'deki önemli yapısal değişimleri, iç ve dış kaynaklı krizleri başarılı bir şekilde tespit ettiği görülmektedir.

3.5. Eşbütünleşme Testi

Çalışmada analiz dönemi uzun olduğu ve bu dönemde Türkiye ekonomisini yakından etkileyen pek çok iç ve dış olaylar olduğu için seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkileri, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testiyle analiz edilmiştir. Maki (2012) testinde; eşbütünleşme denklemindeki 5 taneye kadar yapısal kırılma göz önünde bulundurulabilmekte, yapısal kırılma sayısı ve yapısal kırılma tarihleri test yöntemi tarafından içsel olarak tespit edilebilmektedir. Maki (2012) bu testinde 4 farklı model oluşturmuştur. Bunlardan Model 0; sabit terimde kırılmaya izin veren trendsiz modeli, Model 1; sabit terimde ve eğimde kırılmalı trendsiz modeli, Model 2; sabit terimde ve eğimde kırılmalı trendli modeli ve Model 3; sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmalı modeli ifade etmektedir.

$$\text{Model 0: } y_t = \mu + \sum_{j=1}^m \mu_j K_{jt} + \beta x_t + \varepsilon_t \quad (14)$$

$$\text{Model 1: } y_t = \mu + \sum_{j=1}^m \mu_j K_{jt} + \beta x_t + \sum_{j=1}^m \beta_j x_j K_{jt} + \varepsilon_t \quad (15)$$

$$\text{Model 2: } y_t = \mu + \sum_{j=1}^m \mu_j K_{jt} + \gamma x + \beta x_t + \sum_{j=1}^m \beta_j x_j K_{jt} + \varepsilon_t \quad (16)$$

$$\text{Model 3: } y_t = \mu + \sum_{j=1}^m \mu_j K_{jt} + \gamma t + \sum_{j=1}^m \gamma_j t K_{jt} + \beta x_t + \sum_{j=1}^m \beta_j x_j K_{jt} + \varepsilon_t \quad (17)$$

Bu testin hipotezleri;

H_0 : Yapısal kırılmalar söz konusu iken seriler arasında eşbütünlük yoktur.

H_1 : Yapısal kırılmalar söz konusu iken seriler arasında eşbütünlük vardır.

şekindedir. Bu hipotezleri sınavabilmek için ihtiyaç duyulan kritik değerler Maki (2012, s. 3)'de yer almaktadır. Bu çalışmada Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünlük testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 2'de rapor edilmiştir.

Tablo 2: Maki (2012) Eşbütünlük Testi Sonuçları

Analiz Modelleri	Test Modelleri	Test İstatistiği	Kritik Değerler			Yapısal Kırılma Tarihleri	Karar
			%1	%5	%10		
Model 1	Model 0	-4.72	-5.56	-5.08	-4.78	1971; 1983; 2005	Yok
	Model 1	-3.94	-5.52	-5.03	-4.78	1993	Yok
	Model 2	-5.21**	-5.45	-4.89	-4.62	1997	Var
	Model 3	-5.35	-7.55	-7.00	-6.71	1975; 1983; 1997; 2009	Yok
Model 2	Model 0	-4.78	-5.77	-5.23	-4.98	1971; 1983; 1991; 2005	Yok
	Model 1	-4.31	-5.52	-5.03	-4.78	1993	Yok
	Model 2	-5.32**	-5.56	-5.08	-4.78	1970; 1993; 1997	Var
	Model 3	-6.84*	-7.55	-7.00	-6.71	1976; 1983; 1997; 2009	Var
Model 3	Model 0	-5.34*	-6.07	-5.55	-5.29	1969; 1981; 1993; 2006	Var
	Model 1	-2.83	-6.01	-5.51	-5.24	1988; 1999	Yok
	Model 2	-3.90	-7.47	-6.87	-6.56	1969; 1980; 1998; 2010	Yok
	Model 3	-4.10	-6.52	-6.05	-5.79	1989	Yok
Model 4	Model 0	-5.17**	-5.52	-5.03	-4.78	2007	Var
	Model 1	-5.12*	-5.70	-5.19	-4.93	1999; 2007	Var
	Model 2	-5.73**	-6.25	-5.70	-5.40	1976; 1985; 1997	Var
	Model 3	-5.94	-7.08	-6.52	-6.26	1976; 1986; 1997	Yok
Model 5	Model 0	-4.26	-5.70	-4.60	-4.35	2001	Yok
	Model 1	-5.49*	-6.19	-5.69	-5.44	1967; 1975; 1981; 1994; 2001	Var
	Model 2	-5.33	-6.91	-6.35	-6.05	1972; 1983; 1991; 1997; 2003	Yok
	Model 3	-6.45	-8.00	-7.41	-7.11	1977; 1983; 1994; 2005; 2012	Yok

Not: *** ve *, ilgili modelde sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeylerinde eşbütünlük ilişkisinin bulunduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2'deki bulgulara göre; bütün dönemler için en az bir modelde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Bu nedenle, bu serilerle yapılacak regresyon analizlerinde, sahte regresyon sorunu ile karşılaşılmayacaktır. Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinin, Türkiye'deki önemli yapısal kırılma tarihlerini başarılı bir şekilde belirlediği görülmektedir.

3.6. Uzun Dönem Analizi

Modellerde yer alan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiği için uzun dönem analizleri, CCR kanonik regresyon analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni; kanonik regresyonun, seriler arasındaki korelasyonun en yüksek olması esasına dayanıyor olmasıdır (Keskin ve Özsoy, 2004, s. 67). Ayrıca bu yöntem katsayıları, eşbütünleşik seriler arasındaki eşbütünleşme vektörünü de göz önünde bulundurarak tahmin etmektedir (Park, 1992, s. 120-121). Bu çalışmada da Ek 2'den görülebileceği üzere seriler arasındaki korelasyon 0.99 şeklinde oldukça yüksektir. Bu nedenle, seriler arasındaki bu yüksek korelasyonu da göz önünde bulundurarak analiz yapabilmek için kanonik regresyon analizi yöntemi tercih edilmiştir. Kanonik regresyon analizi yöntemi aynı zamanda değişen varyans ve otokorelasyona karşı dirençli bir test yöntemidir (Gujarati ve Porter, 2012).

Eşbütünleşme testinde elde edilen yapısal kırılma tarihleri de kukla değişkenlerle uzun dönem analizine dâhil edilmiştir. Bu tarihler seçilirken; her bir model için yapılan testte, en çok karşılaşılan tarihler alınmıştır. Kukla değişken oluşturulurken; yapısal kırılmanın olduğu döneme 1, diğer dönemlere 0 değerleri verilmiştir. Uzun dönem analizi için kullanılan modeller:

$$\text{Model 1: } \ln GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 \ln VG_t + \beta_2 K_{1971} + \beta_3 K_{1982} + \beta_4 K_{1992} + \beta_5 K_{2005} + \beta_6 K_{2009} + u_t \quad (18)$$

$$\text{Model 2: } \ln VG_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln GSYH_t + \alpha_2 K_{1971} + \alpha_3 K_{1982} + \alpha_4 K_{1992} + \alpha_5 K_{2005} + \alpha_6 K_{2009} + v_t \quad (19)$$

$$\text{Model 3: } \ln GSYH_t = \gamma_0 + \gamma_1 \ln DLVG_t + \gamma_2 \ln DLSVG_t + \gamma_3 K_{1989} + \gamma_4 K_{1990} + \gamma_5 K_{1992} + \gamma_6 K_{2005} + \gamma_7 K_{2009} + \varepsilon_t \quad (20)$$

$$\text{Model 4: } \ln DLVG_t = \delta_0 + \delta_1 \ln GSYH_t + \delta_2 K_{1978} + \delta_3 K_{1985} + \delta_4 K_{1997} + \delta_5 K_{2005} + \varepsilon_t \quad (21)$$

$$\text{Model 5: } \ln DLSVG_t = \theta_0 + \theta_1 \ln GSYH_t + \theta_2 K_{1971} + \theta_3 K_{1982} + \theta_4 K_{1994} + \theta_5 K_{2001} + \theta_6 K_{2005} + v_t \quad (22)$$

Bu modellerde yer alan katsayılar kanonik regresyon analizi yöntemiyle tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Uzun Dönem Analizi Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
LnVG	0.97*** (0.00)	-	-	-	-
LnGSYH	-	1.02*** (0.00)	-	1.03*** (0.00)	1.01*** (0.00)
LnDLVG	-	-	0.53*** (0.00)	-	-
LnDLSVG	-	-	0.43*** (0.00)	-	-
K₁₉₆₉	-	-	0.27 (0.23)	-	-
K₁₉₇₁	-0.13 (0.60)	0.13 (0.61)	-	-	-0.44 (0.40)
K₁₉₇₆	-	-	-	0.61* (0.09)	-
K₁₉₈₀	-	-	-0.57** (0.01)	-	-
K₁₉₈₃	-0.10 (0.66)	0.10 (0.67)	-	-	0.25 (0.62)
K₁₉₈₅	-	-	-	-0.07 (0.83)	-
K₁₉₉₃	0.06 (0.79)	-0.06 (0.79)	-0.21 (0.33)	-	-
K₁₉₉₄	-	-	-	-	0.35 (0.48)
K₁₉₉₇	-	-	-	-0.15 (0.67)	-
K₂₀₀₁	-	-	-	-	0.44 (0.40)
K₂₀₀₅	0.05 (0.84)	-0.05 (0.84)	0.36 (0.10)	-0.35 (0.34)	0.19 (0.71)
K₂₀₀₉	-0.01 (0.94)	0.02 (0.93)	0.13 (0.55)	-	-
Sabit Terim	2.27*** (0.00)	-2.32*** (0.00)	0.43*** (0.00)	-3.02*** (0.00)	-3.04*** (0.00)
Model Güvenilirlik Testleri					
R²	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99
\bar{R}^2	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99
SER	0.13	0.14	0.16	0.21	0.28
LRV	0.05	0.06	0.04	0.12	0.25
SSR	0.95	1.00	1.40	2.45	4.28

Not: ***, ** ve *; Üzerinde bulunduğu katsayının sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Parantez içindekiler, olasılık değerleridir. SER: Standart Error of Regression (Tahminin standart hatası), LRV; Lon-Run Variance (Uzun Dönem Varyansı) ve SSR; Sum Squared of Resid (Hata terimlerinin kareleri toplamı) olup, bu değerlerin küçük olması, yapılan tahminin başarılı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'teki sonuçlara göre; Türkiye'de 1960-2018 döneminde, vergi gelirleri %1 arttığında milli gelir ortalama %0.97 oranında artmıştır. Bu durum; toplanan vergilerin ekonomik büyümeyi destekleyici şekilde kullanıldığını

göstermektedir. Vergi türleri açısından bakıldığında; milli geliri, dolaylı vergilerdeki %1'lik artışın %0.53, dolaysız vergilerdeki %1'lik artışın ise %0.43 oranında artırdığı, dolayısıyla, dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha yüksek olduğu görülmüştür³. Milli gelirin vergi türleri üzerindeki etkilerinin birbirine yakın olduğu, milli gelir %1 arttığında dolaylı vergilerin ortalama %1.03, dolaysız vergilerin ise ortalama %1.01 oranında arttığı görülmektedir. Model güvenilirlik testlerinin sonuçları da yapılan analizlerin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular literatürde yer alan Göçer vd. (2010) çalışmasının sonuçlarıyla tutarlı, Temiz (2008) ve Saraç (2015) çalışmasının bulgularıyla ise uyumsuzdur.

Uzun dönem analizleri sonucunda kısaca; Türkiye'de vergi gelirleri ile milli gelir (ekonomik büyüme) arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu, ekonomi büyürken artan gelire paralel olarak, vergi tahsilatının da arttığı, elde edilen vergi gelirlerinin, ekonomik büyümeyi destekleyici biçimde kullanıldığı ifade edilebilir.

3.7. Kısa Dönem Analizi

Bu çalışmada kısa dönem analizleri de CCR kanonik regresyon analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu işlemde serilerin birinci farkı alınmış halleri ve uzun dönem analizlerinden elde edilen hata düzeltme terimleri (Error Correction Term: ECT) kullanılmıştır. Kısa dönem analizlerinde kullanılan modeller aşağıdadır:

$$\text{Model 1: } \Delta \ln GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta \ln VG_t + \beta_2 ECT_{t-1} + u_t \quad (23)$$

$$\text{Model 2: } \Delta \ln VG_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \ln GSYH_t + \alpha_2 ECT_{t-1} + v_t \quad (24)$$

$$\text{Model 3: } \Delta \ln GSYH_t = \gamma_0 + \gamma_1 \Delta \ln DLVG_t + \gamma_2 ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (25)$$

$$\text{Model 4: } \Delta \ln DLVG_t = \delta_0 + \delta_1 \Delta \ln GSYH_t + \delta_2 ECT_{t-1} + \epsilon_t \quad (26)$$

$$\text{Model 5: } \Delta \ln DLSVG_t = \theta_0 + \theta_1 \Delta \ln GSYH_t + \theta_2 ECT_{t-1} + v_t \quad (27)$$

Bu modellerde yer alan katsayılar kanonik regresyon analizi yöntemiyle tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Kısa Dönem Analizi Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
$\Delta \ln VG$	0.99*** (0.00)	-	-	-	-

³ Bu durumun önemli bir nedeni; Türkiye'de toplanan vergilerin ortalama 2/3'ünün dolaylı vergilerden oluşuyor olması, yani bu vergilerin daha büyük değerlere sahip olmasıdır.

Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği

$\Delta \ln \text{GSYH}$	-	0.96*** (0.00)	-	0.89*** (0.00)	0.90*** (0.00)
$\Delta \ln \text{DLVG}$	-	-	0.56*** (0.00)	-	-
$\Delta \ln \text{DLSVG}$	-	-	0.44*** (0.00)	-	-
ECT_{t-1}	-0.15** (0.04)	-0.19*** (0.00)	-0.17** (0.01)	-0.21** (0.01)	-0.17*** (0.00)
<i>Sabit Terim</i>	-0.009 (0.59)	0.02 (0.15)	-0.01 (0.51)	0.03 (0.17)	0.04*** (0.00)
Model Güvenilirlik Testleri 0.74					
R^2	0.86	0.86	0.85	0.80	0.74
\bar{R}^2	0.85	0.86	0.84	0.79	0.73
<i>SER</i>	0.07	0.07	0.08	0.09	0.10
<i>LRV</i>	0.004	0.004	0.005	0.009	0.0008
<i>SSR</i>	0.32	0.31	0.33	0.52	0.60

Not: ***, ** ve *; Üzerinde bulunduğu katsayının sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Parantez içindekiler, olasılık değerleridir. SER: Standart Error of Regression (Tahminin standart hatası), LRV; Lon-Run Variance (Uzun Dönem Varyansı) ve SSR; Sum Squared of Resid (Hata terimlerinin kareleri toplamı) olup, bu değerlerin küçük olması, yapılan tahminin başarılı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'teki sonuçlara göre; vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde de güçlü ilişkiler vardır. Modellerin hata düzeltme terimlerinin katsayıları negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum; modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığını ve yapılan uzun dönem analizi sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Model güvenilirlik testlerinin sonuçları da yapılan analizlerin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Modellerin hata düzeltme terimlerinin katsayıları negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum; modellerin hata düzeltme mekanizmalarının çalıştığını, yapılan uzun dönem analizi sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Model güvenilirlik testlerinin sonuçları, yapılan analizlerin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada, vergi gelirlerinde yaşanan %1'lik artışın milli gelirden ortalama %0.97'lik artışa neden olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, toplanan vergilerin ekonomik büyümeyi desteklediği söylenebilir. Yapılan analiz sonucunda, dolaylı ve dolaysız vergi gelirleriyle ekonomik büyüme değişkenleri arasında eşbütünleşme olgusu tespit edilmiş ve bu bağlamda, uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilen seriler arasında yapılacak regresyon analizlerinin istatistikî olarak anlamlı ve tutarlı sonuçlar vereceği belirlenmiştir. Kısacası; uzun dönem ve kısa dönem analizleri sonucunda Türkiye'de vergi gelirleri ile ekonomik büyüme değişkenleri

arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu, ekonomi büyürken artan gelire bağlı olarak vergi tahsilatının da arttığı, elde edilen vergi gelirlerinin ise ekonomik büyümeyi destekleyici biçimde kullanıldığı ifade edilebilir. Dolaylı vergilerin dolaysız vergilerden çok daha yüksek olduğu Türkiye’de, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi dolaylı vergilerin azaltılıp, doğrudan vergilerin artırılmasının vergi adaleti bakımından daha doğru olacağı da bilinmesi gereken bir gerçektir.

Kaynakça

Ahmad, S., Sial, M. ve Ahmad, N. (2016). Taxes and Economic Growth: An Empirical Analysis of Pakistan. *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol. 5, No. 02, May 2016., P.P. 16 – 29, ISSN: 2235 -767X.

Akdoğan, A. (2009). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. Gazi Kitabevi.

Anastassiou, T. ve Dritsaki, C. (2005). Tax Revenues and Economic Growth: An Empirical Investigation for Greece Using Causality Analysis. *Journal of Social Sciences*, 1(2): 99-104.

Arin, P. K., Berlemann, M., Koray, F. ve Kuhlenkasper, T. (2011). The Taxation-Growth Nexus Revisited. *Hamburg Institute of International Economics (HWWI) Research Paper*, 104, 1-24.

BÜMKO (2019). *Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2018)*. Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri>, (18.06.2019).

Carrion-I-Silvestre, J. L., Kim, D. ve Perron, P. (2009). GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and The Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*, 25, 1754–1792.

Chairman, S. J. (1997). Taxes and Long-Term Economic Growth. *A Joint Economic Committee Report*, 1-13.

Çetinkol, G. (2013). *Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği Vergi Sistemine Dolaylı Vergiler Bakımından Uyumlaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, DEÜ, İzmir, 2013, 17.

Engen, M.E. ve Skinner, J. (1996). Taxation and Economic Growth. *National Bureau of Economic Research*, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge.

- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, Vol. 55, No. 2 (Mar., 1987), pp. 251-276.
- Ferretti, M. M. G. ve Roubini, N. (1995). Growth Effects of Income and Consumption Taxes: Positive and Normative Analysis. *NBER Working Paper Series*, Working Paper 5317, 1-40.
- Göçer, İ., Mercan, M., Bulut, Ş. ve Dam, M. M. (2010). Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 97-109.
- Göçer, İ. (2016). *Ekonometri*. Lider Yayınları, İzmir.
- Granger, C.J.W. ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics* 2, 111-120.
- Gujarati, D.N. ve Porter, D. (2012). *Temel Ekonometri*. (5. Basımdan Çeviri). Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2009). *OECD Ülkelerinde Vergi Yükü ve Vergi Türleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi 11(17), 147-173
- Keskin, S. ve Özsoy, A. N. (2004). Kanonik Korelasyon Analizi ve Bir Uygulaması. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10(1), 67-71.
- King, R. G., ve Rebelo, S. (1990). Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications. *Journal of Political Economy* , 126-150.
- Koch, S., Schoeman, N. ve Van Tonder, J. (2005). Economic Growth and the Structure of Taxes in South Africa: 1960-2002. *South African Journal of Economics*, 190-210.
- Korkmaz, M. (2012). *Türkiye’de Vergi Yükünün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi (1988-2010)*, Selçuk Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Maki, D. (2012). Tests for Cointegration Allowing for an Unknown Number of Breaks. *Economic Modelling*, 29(5), 2011-2015.
- Mashkoor, M., Yahya, S. ve Ali, S. A. (2010). Tax Revenue and Economic Growth: An Empirical Analysis for Pakistan. *World Applied Sciences Journal*, 10(11), 1283-1289.

Mendoza, E. G., Milesi-Ferretti, G. M. ve Asea, P. (1997). On the ineffectiveness of tax policy in altering long-run growth: Harberger's superneutrality conjecture. *Journal of Public Economics*.

Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2008). *Vergi Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi

Öz, E., Kutbay, H. ve Buzkiran, D. (2014). Türk Servet Vergisi Sistemine Modern Bir Yaklaşım. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, Yıl: 2, Sayı 4, 2014, s. 1-19.

Padda, I., ve Akram, N. (2009). The Impact of Tax Policies on Economic Growth: Evidence from South-Asian Economies. *The Pakistan Development Review*, 961-971.

Padovano, F. ve Galli, E. (2001). Tax Rates and Economic Growth. *Economic Inquiry*, 39(1), 44-57.

Park, J. Y. (1992). Canonical Cointegrating Regressions. *Econometrica*, 60 (1), 119-143.

Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy* 94(5), 1002-1037.

Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2017). OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1990-2014. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1) 51-62.

Saraç, T. B. (2015). Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 21-35.

Solow, R.M. (1956). A Contribution To The Theory Of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Temiz, D. (2008). *Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi*. 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir.

Uslu, H. (2018). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(20), 729-744.

Vedder, R. (2001). Taxes and Economic Growth. *Taxpayers Network Inc*, 1-28.

Widmalm, F. (2001). Tax Structure and Growth: Are Some Taxes Better Than Others?. *Public Choice*, Volume 107, Issue 3-4, pp 199-219.

VMD (2014), *Demokrasinin Gelişmesinde Verginin Rolü*, Vergi Müfettişleri Derneği.

World Bank (2019a). GDP (current US\$).

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>, (18.06.2019).

World Bank (2019b). Consumer price index (2010 = 100).

<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL?view=chart>, (18.06.2019).

Ekler

Ek 1: Veri Setine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LnGSYH	LnVG	LnDLVG	LnDLSVG
Ortalama	12.942	10.94983	10.38801	10.05952
Ortanca	12.33413	10.14841	9.384744	9.521126
Maksimum	22.03187	20.24734	19.78137	19.25976
Minimum	4.220977	1.712175	1.214408	0.775971
Std. Sapma	6.53299	6.706925	6.769909	6.63108
Çarpıklık	0.053755	0.053326	0.091184	0.000664
Basıklık	1.397751	1.415523	1.397425	1.438328
Jarque-Bera	6.339454	6.199778	6.395367	5.995435
Olasılık	0.042015	0.045054	0.040857	0.049901
Toplam	763.5778	646.0398	612.8925	593.5117
Std. Sapmaların Kareleri Top.	2475.437	2609.005	2658.237	2550.331
Gözlem Adedi	59	59	59	59

Bu tabloda; verilerin, kendi ortalamaları etrafında dalgalandığı, standart sapmalarının küçük olduğu, gözlem sayısının yeterli olduğu görülmektedir.

Ek 2: Korelasyon Matrisi

	LnGSYH	LnVG	LnDLVG	LnDLSVG
LnGSYH	1			
LnVG	0.9998	1		
LnDLVG	0.9996	0.9997	1	
LnDLSVG	0.9992	0.9995	0.9984	1

Bu tabloya göre değişkenler arasında aynı yönlü ve oldukça güçlü ilişkiler vardır. O halde bu değişkenlerle analiz yapmak akla yatkındır.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2010/2026

Türkiye’de Konut Kira Fiyatlarının Hedonik Tahmini

A Hedonic Estimation of Housing Rental Prices in Turkey

Rüştü YAYAR

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üni., İİBF
Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University
rustu.yayar@gop.edu.tr,
ORCID ID 0000-0001-6758-4715

Mücella BURSAL

Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üni., Zara Ahmet Çuhadaroğlu MYO
Lecturer, Sivas Cumhuriyet University
mubursal@cumhuriyet.edu.tr,
ORCID ID 0000-0003-2744-355X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 27.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: YAYAR, R, BURSAL, M. (2019). Türkiye’de Konut Kira Fiyatlarının Hedonik Tahmini. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2010-2026. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/597554>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Konut Kira Fiyatlarının Hedonik Tahmini

Öz

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2017 yılı hane halkı bütçe araştırmaları mikro veri seti kullanılarak Türkiye konut sektöründeki kira fiyatlarını etkileyen değişkenlerin saptanması amaçlanmıştır. Bu amaçla 2796 gözlem verisi kullanılarak veriler doğrusal, logaritmik doğrusal ve tam logaritmik modellerle test edilmiş ve en anlamlı model tahminlerinin tam logaritmik (log-log) modelden elde edildiği tespit edilmiştir. Tam logaritmik model sonuçlarına göre konutlarda konutun sağlık merkezine yakınlığı, konutun garaj, havuz, asansör ve çocuk oyun alanına sahip olması, ısıtma sistemlerinden kalorifer, kombi, soba kullanımı, konutun müstakil, ikiz sıralı ve 10 daireden fazla apartman içerisinde olmasının konutun kira bedelleri üzerinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bununla birlikte hanenin yıllık kullanılabilir geliri ve aylık harcaması arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuş iken, bina yılı ve oda sayısı arasında anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Konut Tercihi, Ekonometrik Analiz, Türkiye, Hedonik Tüketim.

A Hedonic Estimation of Housing Rental Prices in Turkey

Abstract

In this study, it was aimed to determine the variables affecting rental prices of the housing sector in Turkey using a micro data set from the household budget survey by the Statistics Institute of Turkey, in 2017. For that purpose, the data were tested with linear, logarithmic-linear and full logarithmic models using 2796 observational data and it was found that the most significant model estimates were derived from the full logarithmic (log-log) model. According to the full logarithmic model results, it was determined that there were significant relationships between the proximity of the housing to the health center, having a garage, pool, an elevator and children's playground, utilization of heating systems such as central heating, combi and stove, being self-contained, twin row and located in an apartment building with more than 10 flats and the rental costs of the housing. In addition, while there was a significant relationship between the annual usable income and monthly expenditure of the housing; no significant relationship was found between the building age and the number of rooms.

Keywords: Consumption, Housing Preferences, Econometric Analysis, Turkey, Hedonic Consumption.

1.Giriş

Türkiye’de konut sektörü fiyatlarındaki dalgalanmaların fazla olması dikkate alındığında konut fiyatlarındaki değişimi açıklayan çalışmaların incelenmesi konut sektörünün geleceği için önem arz etmektedir. Bu bölümde konut harcamasında etkili olan hedonik fiyat modeli ve hedonik tüketimde etkili olan unsurlardan bahsedilecektir.

1.1 Konut Harcamasında Hedonik Fiyat Modeli

Türkiye’de son yıllarda konut sektöründeki artan talep ve arz nedeniyle bu sektörde yapılan çalışmalar sektör gelişimine paralel olarak artış göstermektedir. Makroekonomide konut hem yatırım hem de tüketim harcaması olarak yer almaktadır. Konut sektörüne yapılan yatırımlar diğer bağlantılı sektörlerinde gelişmesine sebep olmaktadır. Konuta yapılan harcamalar çarpan etkisiyle katlanarak beyaz eşya, mobilya, ev tekstili gibi mallara olan talebi de artırmaktadır. Konut sektörü daha çok yerli sermayeye dayandığından ve diğer sektörlerle içli dışlı olmasından dolayı öncü ve lokomotif bir sektördür (Öztürk ve Fitöz, 2009; 23). Konut birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de piyasadaki hareketlilikten etkilenen önemli bir sektör haline gelmiştir. Bu sebeple konutun literatürde pek çok tanımı mevcuttur.

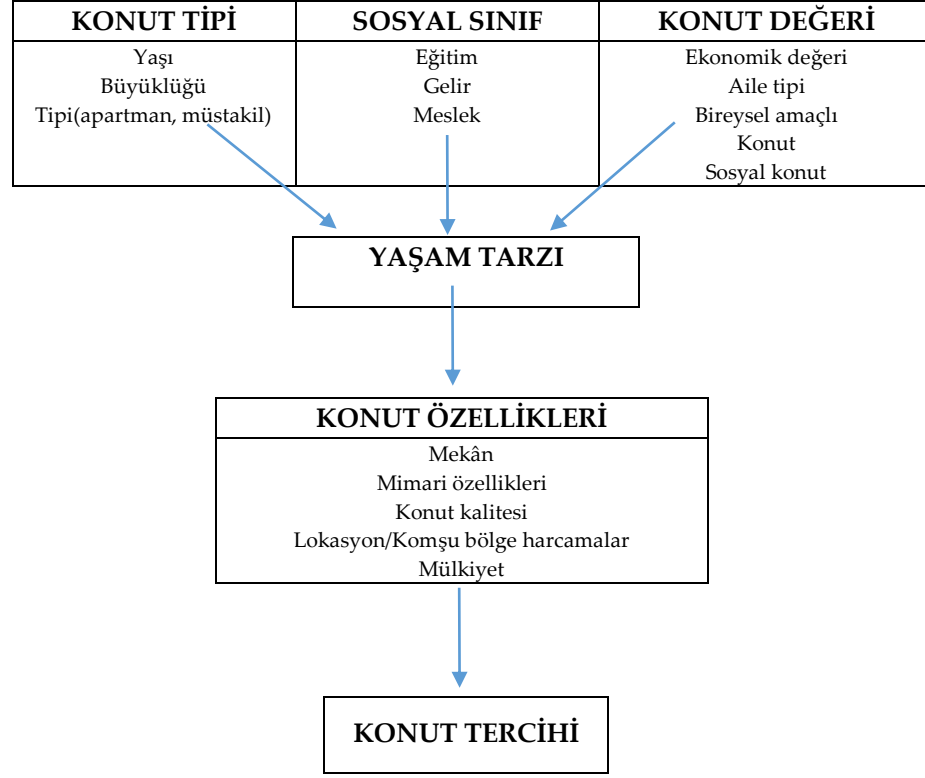
Konut, bireylerin temel hayati ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacını karşılayan, bireylerin özel yaşamlarının geçtiği ve sosyalleşme aşamasının başlangıcı sayılan bir yer olması sebebiyle insanlara aidiyet hissi ve güvence ortamı veren sosyal bir ortamdır. Aynı zamanda konut herhangi mal ile ikame edilemediği için bireylerin yaşamını devam ettirebilmesi bakımından zorunlu ve dayanıklı bir tüketim malıdır (Uğurlar ve Özelçi Eceral, 2014; 133). Durkaya ve Yamak (2004)’a göre ise konut, bireylerin ortak yaşam sürmeleri bakımından “sosyal”, hayatın devam ettirilebilmesi için olanak sağlaması bakımından “fiziksel”, bireylerin bir araya gelmesiyle toplumsal ilişkiler sağlanması bakımından “toplumsal”, kentleşme politikalarını yönetmesi bakımından “yönetimsel”, yatırım aracı gibi görülmesinden ötürü “ekonomik” bir birimdir (Durkaya ve Yamak, 2004; 75). Konutun bir diğer tanımına baktığımızda hem barınma ihtiyacını karşılayan ekonomik bir araç hem de toplumsal ilişkilerin ve yaşam tarzlarının şekillendiği bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakurt Tosun ve Fırat, 2012; 174).

Konutun fiyatını kira ya da satın alma bedeli olarak değerlendirmekteyiz. Bu yüzden hane halkının kira veya satın alma için toplam gelirden konuta ayrılan pay konuta olan talebin temelini oluşturmaktadır. Bireylerin konut talebini belirleyen birçok unsur vardır. Bunlar arasında kişinin geliri, konut fiyatları, diğer malların fiyatları, tüketicinin serveti, bireyin zevk ve tercihleri, kentleşme boyutu, aile yapısı, nüfus artışı, sosyal olanaklar, bölgedeki yeni konut arzı, konut tercihindeki değişimler, konutun ulaşım olanaklarına yakınlığı gibi faktörler yer almaktadır. Dilek vd. (2018) konut

talebini etkileyen unsurları finansal, demografik, lokasyon, dışsal dizayn, içsel dizayn, inşaat firmasının şöhreti ve çevre olarak ele almıştır.

Şekil 1. Konut seçiminde etkili olan unsurlar

Kaynak: (Beamish, Goss, & Emmel, 2001; 4)

Şekil 1’den de görüldüğü üzere konut seçiminde etkili olan birçok unsur bulunmaktadır. Kişiler konut seçiminde bulunurken birçok değişkenden etkilenerek konut talebinde bulunmaktadır.

Konut tercihinde de etkili olan hedonik fiyat modeli konusunda ilk çalışmalar Haas (1992) tarafından yapılmış olup, sonrasında ise Wallace (1926), Waugh (1928) ve Court (1939)’ın yapmış olduğu çalışmalarla bu model daha da geliştirilmiştir. Sonraki yıllardaki çalışmalarda Lancaster (1966) tüketici teorisi ile hedonik modele katkı sağlamış ve Rosen (1974) ise modelin teorik çerçevesini oluşturmuştur (Arıkan Eban, 2008; 3). Lancaster ve Rosen tüketicinin beğendiği birçok sayıda mal özelliğini bir araya getirerek oluşturulan objektif kriterlerle ölçülebilen faydayı etkileyen değişkenleri tahmin etmeye çalışmıştır, ancak kendi aralarında bazı farklılıklar vardır. Lancaster modelinde malları bütçe kısıtıyla ilişkilendirerek niteliksel olarak aynı grubun üyeleri olduğunu varsaymaktadır. Rosen ise tüketicinin mal bileşenlerini satın aldığı

nitelikleriyle ilgili tercihlere sahip olmadığını, sadece tercih sıralamasına göre malların satın alındığını söylemektedir. Lancaster modeli çalışmada mal grubundaki malların birlikte kullanımı mümkün iken Rosen’de bu durum yalnızca dayanıklı tüketim malları için geçerli görülmüştür. Rosen malların fiyatları ile nitelikleri arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı sonucuna varmıştır (Baldemir, Kesbiç ve İnci, 2007, 3; İnci, 2008, 54- 55).

Konutların heterojen özelliklere sahip olması nedeniyle konut piyasası ile ilgili yapılan çalışmalarda hedonik fiyat modeli sıkça kullanılmaktadır. Tüketici teorisine dayanan hedonik fiyat modeli her malın heterojen olduğu ve bu yüzden farklı özelliklerden meydana geldiğini savunmaktadır. Bu model ile konuta eklenen her bir değişken malın kalitesini artırdığı için malın fiyatı da değişmektedir. Örneğin oda sayısının ve alan büyüklüğünün artması, ya da konutun yaşı, garaja sahip olması, bulunduğu konum gibi özellikler konutun değerini artırmaktadır. Hedonik fiyat modelinin dayandığı temel nokta konutun yani malın değeri ile konutun özellikleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasıdır (Arıkan, 2008; 3). Hedonik model, bireylerin tercihlerine ve teknolojik yeniliklere dayalı bir bilgiyi içermektedir. Tüketiciler var olan ihtiyaçlarını gidermek için mevcut olan farklı mal ve hizmetlerden kendilerine en uygun olanı seçmek isterler. Her tüketicinin bu ürünleri tercih ederken farklı davranış sergilemektedir. Firmalar bireylerin bu değişen talepleri karşısında teknolojik yenilikleri de takip ederek ürün yelpazelerini geliştirme olanağı elde etmektedirler. Bununla birlikte firmaların bireylerin tüketim tercihlerini tahmin etmek ve o doğrultuda mal ve hizmet üretmeleri o kadar kolay değildir. Yani bir ürün ile ilgili hangi özellikleri tüketicinin tercih edip etmediğini belirlemek bununla birlikte tüketicinin o ürünlere ne kadar fiyat ödemek istediği zor tahmin edilmektedir (Selim ve Demirbilek, 2009; 75).

Günümüzde otomobil, bilgisayar, konut gibi mallar özelliği itibarıyla tüketicileri farklı tercihlere yönlendirebilmektedir. Bu nedenle bu gibi piyasalarda geniş bir fiyat aralığı vardır. Hedonik model yardımıyla bir malın özellikleri ve fiyatı ilişkilendirilip farklı bir özellik eklendiğinde malın fiyatına ne gibi etkilerinin olduğu araştırılmaktadır. Yani bir mala ek özellikler ile o malın farklılaştırılması sağlanmaktadır. Farklılaştırılmış malların olduğu piyasalara hedonik piyasalar denmektedir. Bu hedonik piyasalarda oluşan mallara ise hedonik fiyat adı verilmektedir (Temurlenk ve Özçelik, 2003; 1). Hedonik fiyatlamının temel dayanağı, bir mal ya da hizmetin kendisi dışında sahip olduğu özelliklere göre fiyatlandırmanın yapılmasıdır. Bu hedonik fiyat modeli farklılaştırılmış bir malda mevcut olan her bir özelliğin malın fiyatına etkisini araştırmak amacıyla geliştirilmiştir(Kördiş vd., 2014; 109).

Rosen (1974)’in piyasa modelinde malları (Z) olan ve onlara ait n tane özelliğin toplamı şeklinde ifade etmiştir. Buna göre Rosen’in hedonik modeli şöyledir:

$$Z = (Z_1, Z_2, \dots, Z_n) \quad (1)$$

Her bir tüketicinin benzer paketler üzerindeki değerlendirmeleri farklı olacağı için tüketicilere farklı özelliği olan bileşmeler sunulmaktadır. Ürünlerin her birinin piyasa fiyatı vardır bu da Z vektörünün sabit değeri ile ilişkilidir. Bu yüzden ürünün piyasada oluşan talep fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilmektedir;

$$P(z) = p(z_1, z_2, \dots, z_n) \quad (2)$$

2 numaralı fonksiyon farklı nitelikler taşıyan malların fiyatları karşılaştırılarak elde edilen hedonik fiyat regresyonu ile benzerdir. Bu ise herhangi bir karakteristik paketin minimum değerini vermektedir. Satıcıların aynı paketleri farklı fiyatlarla satması durumunda, tüketiciler satıcının kim olduğuna bakmadan ucuz olanı tercih edeceklerdir. Bu durumda her bir özelliğin fiyat üzerindeki etkisini bulmak için (2) numaralı denklemin kısmi türevi alınmalıdır. Bu işlem sonucunda tüketicilerin her bir farklı nitelik taşıyan mala yükledikleri değerler tespit edilebilir (Rosen, 1974: 37);

$$P_{zi} = \partial P / \partial Z_i \quad (3)$$

Her özelliğin marjinal örtülü fiyatını hesaplamak için ise bu fonksiyonun her değişken için kısmi türevleri alınmalıdır. Tüm örtülü fiyat değerleri toplandığında ise hedonik fiyatı incelenen malın ya da konutun fiyatına ulaşılabilir (Mutluer, 2008: 254).

2. Literatür Özeti

Çalışmanın bu bölümünde hedonik tüketimin konutun piyasa değeri üzerindeki etkilerini gösteren birçok regresyon modeli çalışmaya yer verilmiştir. Konut fiyatları üzerine hem yerli hem de yabancı birçok çalışma olmasına rağmen konutun kira bedelini etkileyen çok fazla çalışma yer almamaktadır. Bu çalışmalardan konuyu ilgilendiren çalışmalar kronolojik sıraya göre özetlenmiştir.

Kain ve Quigley (1970)'in konut satışına ait veriler 1967 yazında tamamlanan St. Louis kentinde yaklaşık 1500 hane ve konut biriminin üç ayrı anketinden elde edilmiştir. Bu veriler ile yarı logaritmik ve doğrusal model regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda bireylerin konut satın alırken aslında çok çeşitli hizmetleri satın aldığı ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında metrekarelik yaşam alanı, farklı oda tipleri, bir adres ve istihdama erişebilirlik, bir mahalle ortamı, okullar ve taşra teşkilatı, polis hizmetleri gibi birçok değişkenin konutun satışını etkilediğini analiz etmişlerdir. Buna rağmen konut biriminin fiziksel ve çevresel kalitesinin ve çevredeki yerleşim ortamının ölçülmesindeki zorluğu konut hizmetlerinin değerlendirilmesinde problem olarak görüldüğüne değinmişlerdir.

Hedonik fiyat teorisi hakkında yapılan diğer bir çalışma ise Rosen (1974)’in hedonik fiyatlar ve kapalı piyasalar üzerine yapmış olduğu çalışmadır. Makalesinde malların faydalı özellikleri için değerli olduğu hedonik hipoteze dayanan bir ürün farklılaşması modeli çizmektedir. Örtük fiyatlar ve hedonik fiyat endekslerinin oluşturulmasında ilk adımın regresyon analizi ile olacağını söylemiştir.

Türel (1981) Ankara’da konut fiyatlarının mekânsal farklılaşmadan etkilendiğini söyleyen çalışmasında konutun heterojen olmasından dolayı konut fiyatı belirlenirken hedonik fiyat endeksinden faydalanmıştır. Konut fiyatını tahmin etmek için regresyon modeli uygulamıştır. Konutun yıllık kirası bağımlı değişken olurken bağımsız değişkenler arasında konutun kaloriferli olup olmaması, sıcak su, asansör, binanın yapım yılı, bina katı, hava kirliliği oranı, oda sayısı, işyerine uzaklık, konutun büyüklüğü gibi değişkenler yer almaktadır. Konut kiralardaki farklılaşmayı açıklayan en önemli değişkenlerin oda sayısı ve hanenin kaloriferli olması sonucuna ulaşmıştır.

Ermisch vd. (1996), İngiltere’de yaptıkları çalışma sonucunda, konut talebinin fiyat esnekliği değerinin 0,5 ile 0,8 arasında, konut talebinin gelir esnekliği değerinin ise 0,8 ile 1,0 arasında olduğunu hesaplamışlardır. Bu durumda konuta yapılan harcama zorunlu mal niteliğinde olmaktadır.

Tiwari vd. (1999), Mumbai şehrindeki konut talebini etkileyen parametreleri incelemişler ve çalışmalarında yatay kesit verilerinden faydalanmışlardır. Çalışma sonucuna göre konut sahiplerinin gelir esnekliği 1.18 iken kiracılar için 1.07 olarak bulunmuştur.

Ulusoy ve Vural (2001) kentleşmenin sosyo ekonomik etkileri üzerine çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında kentleşme olgusunun nüfus artışı ve sanayileşme sonucunda ortaya çıktığını ve birçok sorunu da beraberinde getirdiğini söylemişlerdir. Bu sorunlardan bazılarının stres, gecekondulaşma, hava ve su kirliliği, kira ve arsa fiyatlarının artması, gürültü gibi olumsuz etkilerinin olduğundan bahsetmişlerdir. Kentleşmenin olumsuz etkilerinden kurtulabilmek için göçleri önleyici tedbirler alınmasını ifade etmişlerdir.

Akalın (2005) konut kira değerlerini etkileyen faktörleri ele alırken İstanbul’un Beşiktaş ilçesinde incelemelerde bulunmuştur. Beşiktaş’ın gelir düzeyi yüksek kesimlerin oturduğu bir ticaret ve eğitim merkezi olma özelliğini geçmişten günümüze koruduğunu söylemiştir. İncelediği çalışmasında ilçede oturanlara anket uygulamış olup konutun satılık veya kiralık değerini etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Bu faktörlerin konutun ve binanın yapısı, fiziki çevre ve komşuluk ilişkileri, konumu, iç mekân yapısı, sosyo ekonomik çevresi, konutun yer aldığı şehrin özellikleri olduğunu ifade etmiştir. Analiz sonucunda konutun kira değerini etkileyen en önemli faktörün fiziki çevre olduğunu ortaya koymuştur. İç mekân

özelliklerinden konutun kullanım alanının konut kira değerini etkileyen en önemli faktör olduğu ifade edilmiştir. Hai-zhen, Sheng-hua ve Xiao-yu (2005)'nin konut piyasası ile ilgili yaptıkları çalışmada konutun yaşı, iş yerlerine yakınlığı, alışveriş merkezine yakınlığı, okul, hastane, postane gibi kamu hizmetlerine erişebilme olanağı, mahalle ilişkileri, konutun konumu gibi etkilerin konut satışı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Evlerin kira fiyatları ve özellikleri arasındaki ilişkiyi analiz eden bir diğer çalışma ise Omay, Aydın ve Mammadov (2007)'un yapmış olduğu Eskişehir'deki kira fiyatlarının semiparametrik toplamsal regresyon modeli ile tahmin edilmesi çalışmasıdır. Omay vd., evlerin kira fiyatlarını bağımlı değişken olarak ele alırken oda sayısı, kaçınca katta bulunduğu, binanın kat sayısı, evlerde kombi sistemi olup olmaması, binanın yaşı, kiracıdan alınan depozito gibi değişkenleri bağımsız değişken olarak ele almıştır. Analiz sonucunda binaların üst katlarında kira fiyatlarının kısmen düştüğü gözlemlenmiştir. Buna rağmen diğer değişkenler ve kira fiyatları arasında aynı yönlü ilişki mevcuttur. Örneğin oda sayısı arttıkça kira fiyatının arttığı gözlemlenmiştir.

Mutluer (2008) gayrimenkul fiyatlarının derlenmesi ve ülke örnekleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında dünyada kişi başına düşen gelirin artmasıyla birlikte konut fiyatlarında son yıllarda görülen artışa dikkat çekmiştir. Emlak fiyatlarının GSMH ile olan ilişkisi özellikle OECD gibi gelişmiş ülkelerde daha ön plana çıktığına değinmiştir.

Türkiye'deki konutların kira değerinin yapay sinir ağları yaklaşımı ile ele alan çalışmalardan biri Selim ve Demirbilek (2009)'in yapmış olduğu çalışmadır. 7514 hane üzerinde yapılan çalışmalarında hedonik model olarak bir malın özelliklerinin fiyat üzerindeki etkisini incelemişler. Bu inceleme sonucunda kentte yaşayanların kırdaki yaşayanlara göre daha fazla kira verdiğini, dubleks evlere ödenen kiranın diğerlerine göre daha yüksek olduğu, salon zemin döşemesi katsayısının kira bedeli üzerinde herhangi bir anlam ifade etmediği, kat kaloriferi ve merkezi ısıtma sistemine sahip olanların daha fazla kira bedeli ödediği, oda sayısı ve evin büyüklüğünün kira bedeli üzerinde pozitif ilişki içerisinde olduğu, buna rağmen yıllık kullanılabilir gelirin konut kirası üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ekşioğlu Çetintahra ve Çubukçu (2011) çevre estetiğinin konut fiyatlarına etkisi hakkında incelemelerde bulunmuşlardır. Yapılan çalışmaların mekânsal estetik ve konut fiyatları arasındaki ilişkiyi ihmal ettiğini söylemişlerdir. Bu doğrultuda İzmir ili Karşıyaka ilçesinde 18 emlak bürosu ile anketler yapılarak 48 kiralanmış, 52 satın alınmış konut hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Sonuçlara göre mekânsal estetik ölçütlerine göre konuta sahip olma isteğinin konutun piyasa değerini etkilediğini, konutun çevresinin bakımlı ve karmaşık olma durumunun ise kira fiyatını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aynı yıl Kördiş, Işık ve Mert (2011) Antalya'da

konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile tahmin edilmesine yönelik analizde bulunmuşlardır. Analiz sonuçlarına göre Antalya’da konut fiyatlarını etkileyen en önemli faktörler arasında konut büyüklüğü, gelir bakımından iyi bir yerde olması, denize manzarasının olması, denize yakınlığı, otoparkının olması ve asansörünün olması yer almaktadır.

Dokko vd. (2011) ve Kuttner'in (2014) yapmış olduğu çalışmalarında ABD ve bazı ülkelerde 2000’li yılların başlarında konut fiyatları üzerinde faiz oranlarının etkisinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yayar ve Karaca (2014) konut fiyatlarını etkileyen faktörlere yönelik TR83 bölgesi örneği üzerine incelemelerde bulunmuşlardır. Apartman dairelerinin özelliklerinin belirtildiği sorular hazırlayarak emlakçılara uygulamışlar. Anketten elde edilen veriler hedonik sınırlandırılmış regresyon modeli ile tahmin edilmiştir. Apartmanda bulunan daire fiyatını etkileyen en önemli değişkenlerin banyo sayısı, asansör varlığı ve kaloriferli olması iken, negatif yönde etkileyen değişkenler arasında birinci katta olması ve fueloil yakıt cinsini kullanması olmuştur. Uğurlar ve Özelçi Eceral (2014) Ankara’da mevcut konutların mülk ve kiralık olmasına ilişkin araştırmalarda bulunmuşlardır. Araştırmaya göre konut piyasasının konut satın alma veya kira değerlerini belirleyen şeylerin hanenin gelirleri ve konuta olan talepleri olduğunu saptamışlardır. Buna bağlı olarak konut satın alma ve kira bedellerinin farklı olduğu bölgelerin gelir yönünden de farklı gruplara ait olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yayar ve Gül (2014) Mersin kent merkezinin konut fiyatlarını tahmin etmek için emlakçılarla yüz yüze mülakat şeklinde anket uygulayarak 739 apartman dairesine ait bilgiler elde etmişlerdir. Analiz sonucuna göre konutta garaj, banyo sayısı, asansöre sahip olması ve konutun kullanım alanının büyüklüğünün konutun maliyetini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Arslan vd. (2014) çalışmalarında nüfus yapısındaki değişmelerin uzun dönem konut talebi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre konut talebindeki artışın nüfus artışı ve nüfus yapısında meydana gelen değişmelerden kaynaklandığı görülmektedir. 2009- 2050 yılları arasında konut talebinde öngörülerde bulunmuşlar ve bu yıllar arasında konut talebinin % 1,48 oranında artış göstereceğini tahmin ederlerken, bunun 1,08’inin nüfus artışından kaynaklı olabileceği geri kalan % 0,4 ’lük kısmının ise nüfus yapısında meydana gelen değişmelerden kaynaklı olabileceğini ifade etmişlerdir.

Türkiye’de konut talebinin belirleyicileri üzerine 1970-2015 yılları arasında ampirik bir çalışma yapan Uysal ve Yiğit (2015) konut talebini etkileyen faktörlerin kişi başına gelir, fiyat, kentleşme hızı, faiz ve M2 parasal büyüklüğü ele alarak Johansen eş bütünleşme testi uygulamıştır. Teste göre

kişi başına gelir, kentleşme hızı, faiz oranları ve konuta olan talep arasında aynı yönlü bir ilişki saptanırken, TÜFE ile konut talebi arasında zıt yönlü ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte eş bütünleşme testinde yapısal kırılmalara bakmışlar ve kriz yıllarında konuta olan talebin azaldığı kanısına varılmıştır.

Amca (2016) gayrimenkul değerlendirmesi üzerine Denizli merkezinde 9514 satılık konuta ilişkin verileri alarak konut fiyatlarına etki eden faktörleri panel regresyon modeli kullanarak analiz etmiştir. Konut fiyatlarını oda sayısı, bulunduğu mahalle konut alanı, banyo sayısı, ısıtma sistemi, konutun yaşı pozitif yönde etkilerken, salon sayısı, konutun müstakil yada dubleks olmasının negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aliğaoğlu (2016) Balıkesir şehrinde kiracılık üzerine anket çalışması yapmıştır. Kiralık konut fiyatlarını etkileyen en önemli faktörlerin konut çevresinin sosyo- ekonomik özellikleri, madencilik faaliyetleri, konumu, merkeze yakın olması, şehirleşme oranı olduğunu ifade etmiştir.

Dilek vd. (2018), Kastamonu’da 407 kişi üzerinde yaptıkları anket çalışmasında konut talebini; finansal, lokasyon, dışsal dizayn, içsel dizayn, inşaat firmasının tanınırlığı ve çevre faktörlerinin etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Bu faktörlerin ise kişilerin demografik özelliklerine göre konut talebi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. Veri Yöntem ve Analiz

Ana kütle TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)’in 2017 yılında yapmış olduğu hane halkı bütçe araştırmaları mikro veri setinden elde edilen konutta kiracı olarak oturan kişilerin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan gözlem sayısı 2796 olup modele dâhil edilen değişkenleri açıklayıcı istatistiki bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’de yer alan değişkenlerden konutun kira fiyatı bağımlı, diğerleri ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Tablo 1’den de görüldüğü gibi 2017 yılında Türkiye’de konut kira fiyatları ortalama olarak yaklaşık 580,33 TL, oturlan binanın yaşı ortalama 5,91 dir. Oda sayısı 3,48 olur konutun alanı ortalama 104,77 metre karedir. Yıllık ortalama kullanılabilir gelir 44562,6 TL iken, aylık ortalama harcama 3583,4 TL’dir. Araştırmada yer alan konutların ortalama % 8’inin garajı, %2’sinin havuzu, % 29’unun asansörü, %12’sinin çocuk oyun alanı vardır. Isıtma sistemlerinde ise ortalama olarak %40 kombi, %33 soba, %19 kalorifer kullanılmaktadır. Kiracıların nasıl bir binada oturduklarına baktığımızda ortalama olarak en çok %43’ü 10 daireden fazla apartmanda, %17’si müstakil evde, %2’si ise ikiz sıralı evde oturduğu gözlenmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Konut Fiyatlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma
Kira (Hananın aylık kira tutarı sayısal değer olarak)	580,33	5250	50	355,145
Bina Yılı (oturulan bina kaç yıllık)	5,91	8	1	1,587
Oda Sayısı (adet olarak)	3,48	9	1	,697
Konut-Alan (m ²)	104,77	500	14	29,990
Sağlık Merkezine Yakınlık (1:çok kolay, 2:kolay, 3:orta, 4:zor, 5:çok zor)	2,09	5	1	,897
Garaj (var: 1, yok: 0)	,08	1	0	,273
Havuz (var: 1, yok: 0)	,02	1	0	,141
Asansör (var: 1, yok:0)	,29	1	0	,452
Çocuk Oyun Alanı (var: 1, yok: 0)	,12	1	0	,329
Kalorifer (var: 1, yok: 0)	,19	1	0	,396
Kombi (var: 1, yok: 0)	,40	1	0	,490
Soba (var: 1, yok: 0)	,33	1	0	,469
Müstakil Ev (Evet:1, Hayır:0)	,17	1	0	,373
İkiz Sıralı Ev (Evet:1, Hayır:0)	,02	1	0	,129
10 Daireden Fazla Apartman (Evet:1, Hayır:0)	,43	1	0	,495
Kullanılabilir Yıllık Gelir (yıllık eline geçen toplam gelir)	44562,6	391605,8	9,0	31587,01
Aylık Harcama (Aylık harcama tutarı)	3583,4	35256,9	302,3	2733,9

Bu çalışmada regresyon modellerinin geçerliliğini sağlamak için diagnostik testler aracılığıyla gerekli varsayımlar test edilmiş ve tüm varsayımların sağlanmış olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 2, 3, ve 4). Bu çalışmada yatay kesit verisi kullanıldığı için model çoklu doğrusal bağlantılılık (multicollinearity), otokorelesyon (serialcorrelation), değişen varyans (heteroscedasticity) problemi açısından test edilmiştir. Çoklu doğrusal bağlantılılık, Variance Inflation Factor (VIF) değerleri ile incelenebilmekte olup, bu çalışmadaki üç model için hesaplanan VIF değerleri Tablo 2’de gösterilmektedir. Bir modelde çoklu doğrusal bağlantılılık probleminin yaşanmaması için genel bir ölçüt olarak VIF değerinin 10’un altında olması istenir. VIF değerinin 10’dan büyük olması önemli sorun olduğunu, 5’den

küçük olması ise modelin çoklu doğrusal bağlantılılık açısından sorunsuz olduğunu gösterir (Yayar ve Karaca, 2014: 94). Bu çalışmada kullanılan her üç modelde de tüm değerler 5'in altında olduğundan değişkenler arasında herhangi bir çoklu doğrusal bağlantılılık problemi bulunmamaktadır.

Tablo 2: VIF (Variance Inflation Factor) Testi Sonuçları

Değişkenler	Doğrusal Model	Log-Dog Model	Log-Log Model
Bina yıl	1,36	1,36	1,36
Oda Sayısı	2,39	2,39	2,41
Konut Alan	2,54	2,54	2,53
Sağlık Merkezine Yakınlık	1,09	1,09	1,09
Garaj	1,25	1,25	1,24
Havuz	1,24	1,24	1,23
Asansör	1,84	1,84	1,85
Çocuk Oyun Alanı	1,35	1,35	1,35
Kalorifer	3,24	3,24	2,24
Kombi	3,79	3,79	2,80
Soba	3,92	3,92	3,93
Müstakil Ev	1,42	1,42	1,42
İkiz Sıralı Ev	1,06	1,06	1,06
10 Dairenden Fazla Apartman	1,68	1,68	1,68
Kullanılabilir Yıllık Gelir	1,93	1,93	2,10
Aylık Harcama	1,79	1,79	2,07

Çoklu doğrusal bağlantılılık probleminin varlığı ayrıca korelasyon analizi ile de incelenebilir. Genellikle, aralarındaki korelasyon katsayısı $r \geq 0.80$ olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantılılık problemi yaşanabilir (Asteriou, 2006: 96). Çalışmamızda kullanılan tüm bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının verildiği Tablo 3'de tüm korelasyon katsayılarının 0.75'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle, VIF testi sonuçları ve korelasyon analizi bulguları dikkate alındığında modelde kullanılan bağımsız değişkenler arasında herhangi bir çoklu doğrusal bağlantılılık probleminin olmadığını doğrulamaktadır.

Tablo 3: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Korelasyon Matrisi ve Önem Seviyeleri

DEĞİŞKENLER	Kira	Bina Yılı	Oda Sayısı	Konut Alan	Sağlık Merkezine Yakınlık	Garaj	Havuz	Asansör	Çocuk Oyun Alanı	Kalorifer	Kombi	Soba	Müstakil	İkiz Sıralı	10 Dairenden Fazla Apartman	Kullanılabilir Gelir
Bina Yılı	,25															
Oda Sayısı	,27	,22														
Konut Alan	,30	,27	,75													
Sağlık Merkezine Yakınlık	-,22	,09	-,03	-,03												

Türkiye’de Konut Kira Fiyatlarının Hedonik Tahmini

Garaj	,28 ,18 ,12 ,13 -,00
Havuz	,20 ,15 ,04 ,07 -,02 ,36
Asansör	,38 ,42 ,26 ,34 -,03 ,25 ,16
Çocuk Oyun Alanı	,09 ,20 ,13 ,13 ,11 ,19 ,25 ,33
Kalorifer	,10 ,23 ,15 ,23 ,03 ,08 ,02 ,32 ,38
Kombi	,39 ,16 ,11 ,06 -,13 ,12 ,04 ,11 -,08 -,40
Soba	-,52 -,35 -,22 -,22 ,16 -,16 -,08 -,40 -,18 -,34 -,57
Müstakil	-,41 -,26 -,17 -,15 ,16 -,08 -,06 -,28 -,10 -,17 -,28 ,47
İkiz Sıralı	-,09 -,09 -,09 -,08 ,01 -,02 ,00 -,08 -,03 -,06 -,07 ,15 -,06
10 Daireden Fazla Apartman	,38 ,28 ,22 ,21 -,11 ,17 ,09 ,55 ,23 ,28 ,19 -,45 -,39 -,11
Kullanılabilir Gelir	,41 ,20 ,28 ,27 -,09 ,22 ,156 ,26 ,23 ,28 ,14 -,35 -,22 -,04 ,23
Aylık Harcama	,46 ,24 ,28 ,28 -,08 ,21 ,16 ,29 ,21 ,23 ,17 -,35 -,23 -,06 ,24 ,70

3.1. Ampirik Bulgular

Bu çalışmada hedonik fiyat modeli için doğrusal, doğrusal-logaritmik ve logaritmik-logaritmik modelleri de denenmiş olup en anlamlı model tahminleri tam logaritmik (log-log) modelden elde edilmiştir. Bulgular Tablo 4’de gösterilmektedir. Modele katılan 16 değişkenden 14 tanesi anlamlı bulunmuştur. Bu değişkenler konutun alanı, konutun sağlık merkezine yakınlığı, garaj, havuz, asansör ve çocuk oyun alanının varlığı, ısıtma sistemlerinden kalorifer, kombi, soba kullanımı, konutun müstakil, ikiz sıralı ve 10 daireden fazla apartman içerisinde olması, ayrıca hanenin yıllık kullanılabilir geliri ve aylık harcaması yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Konut Kira Fiyatlarına İlişkin Doğrusal, Logaritmik Doğrusal ve Tam Logaritmik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Doğrusal Model			Log - Doğ Model			Log - Log Model		
	Katsayı	Std. Hata	P	Katsayı	Std. Hata	P	Katsayı	Std. Hata	P
Bina yıl	-19,67	3,80	,000	-,005	,005	,373	-,008	,005	,160
Oda Sayısı	-15,18	11,49	,187	,003	,017	,856	-,006	,016	,709
Konut Alan	1,49	,275	,000	,002	,000	,000	,002***	,000	,000
Sağlık Merkezine Yakınlık	-29,304	6,04	,000	-,064	,009	,000	-,062***	,009	,000
Garaj	203,28	21,22	,000	,206	,031	,000	,220***	,030	,000
Havuz	222,64	40,81	,000	,260	,059	,000	,279***	,058	,000
Asansör	70,71	15,55	,000	,128	,022	,000	,123***	,022	,000
Çocuk Oyun Alanı	-69,50	18,30	,000	-,118	,026	,000	-,119***	,026	,000
Kalorifer	-26,29	23,57	,265	-,132	,034	,000	-,130***	,034	,000
Kombi	74,50	20,56	,000	,085	,030	,004	,074**	,029	,012
Soba	-95,32	21,88	,000	-,268	,031	,000	-,257***	,031	,000
Müstakil Ev	-78,45	16,54	,000	-,235	,024	,000	-,221***	,024	,000
İkiz Sıralı Ev	-75,28	41,46	,070	-,115	,060	,054	-,115*	,059	,053
10 Daireden Fazla Apartman	47,09	13,56	,001	,069	,020	,000	,072***	,019	,000

Kullanılabilir Yıllık Gelir	0,002	,000	,000	2,39	,000	,000	,053***	,017	,002
Aylık Harcama	0,019	,003	,000	2,39	,000	,000	,193***	,018	,000
Sabit	446,73	38,28	,000	6,02	,055	,000	4,145	,143	,000
Gözlem Sayısı	2796			2796			2796		
F (16,2780)	120,42			152,57			158,76		
P Değeri	0,000			0,000			0,000		
R kare/ Düzeltilmiş R Kare	0,41/ 0,40			0,47/ 0,46			0,47/ 0,47		
White Testi	6,72			3,19			3,57		
Durbin-Watson	1,19			1,25			1,28		

*0,10 düzeyinde önemli, ** 0,05 düzeyinde önemli, *** 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyini gösterir.

Modelde incelenen değişkenlere ait katsayılar tam logaritmik modelde anlamlı bulunmuştur. Bina yılı ve oda sayısının konut kira tutarı ile %1, %5 ve %10 önem seviyelerinde istatistiksel olarak herhangi bir anlam ifade etmediği görülmektedir. Konutun alanının büyümesi ve konutun havuza, garaja ve asansöre sahip olması konutun kira fiyatını artırırken, çocuk oyun alanına sahip olması anlamlı çıkmasına rağmen konutun kira fiyatını % 11 azalttığı gözlemlenmiştir. Konutun kombi ile ısıtılması kira fiyatlarını % 7 artırdığı görülürken sobalı olmasının fiyatları % 25,7 azal+ttığı görülmüştür. 10 daireden fazla apartmanda oturuyor olmak kira fiyatlarını %7,2 artırmakta iken müstakil ve ikiz sıralı evin varlığının kira fiyatlarını azalttığı görülmektedir. Hanenin yıllık kullanılabilir gelirindeki % 1 bir artış talep ettiğimiz konut kira fiyatlarında % 5,3'lük bir artışa yol açarken, aylık harcamadaki %1 bir artış talep edilen konut kira fiyatlarında %19,3'lük bir artışa yol açacağı görülmektedir.

Tablo 4'te rapor edilen Durbin-Watson test istatistikleri, çalışmada geliştirilen modellerde otokorelasyon/ardışık bağımlılık (autocorrelation) sorunu yaşanabileceğini göstermektedir. Buna karşın modellerde yatay kesit verilerinin kullanılmış olması otokorelasyon olasılığını düşürmektedir (Yayar ve Gül, 2014: 96). R2 değerleri modelin genelinde düşük çıkmakla birlikte Başlevent ve Şahinkaya (2010) İstanbul ve Türkiye genelinde yaptıkları çalışmalarında R2 değerlerini 0,60 ve 0,48 olarak bulmuşlardır. Modele katılan değişkenlerinin bir bütün olarak modeli açıklamada anlamlı oldukları görülmektedir. Modele katılan 16 değişkenden 14 tanesinin anlamlı 2 tane değişkenin ise (Bina yıl ve oda sayısı) anlamlı olmadığı görülmektedir. F istatistik değerinin yüksek çıkması modelin anlamlılığını doğrulamaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de yer alan konutların kira bedellerine etki eden faktörleri belirlemektir. Türkiye'de yer alan 2796 konut için üç farklı fonksiyon tipi denenerek üç farklı model kurulmuştur. Model sonuçlarına

göre en uygun modelin tam logaritmik form olduğu saptanmıştır. Modele katılan 16 değişkenden 14 tanesi anlamlı bulunurken 2 tane değişkenimizin anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir. Anlamlı olmayan değişkenlerin bina yıl ve oda sayısı olduğu görülmektedir. Anlamlı değişkenlerin ise konutun alanı, konutun sağlık merkezine yakınlığı, konutun garaj, havuz, asansör ve çocuk oyun alanına sahip olması, ısıtma sistemlerinden kalorifer, kombi, soba kullanımı, konut şekillerinden müstakil, ikiz sıralı ve 10 daireden fazla apartman içerisinde olması, ayrıca hanenin yıllık kullanılabilir geliri ve aylık harcamasının modelde %1, %5 ve %10 önem seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu gözlenmiştir.

Türkiye’de konut sektörü fiyatlarındaki dalgalanmaların fazla olması dikkate alındığında konut fiyatlarındaki değişimi inceleyen çalışmaların analiz edilerek veri setlerinin oluşturulması konut sektöründeki karmaşık yapının daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır. Bu anlamda konut sektörü ile ilgili hem geçmiş hem de gelecek çalışmaların incelenmesi hem tüketicilere hem de konut sektörüne yatırım yapacak kişilere yol gösterici olması beklenmektedir.

Kaynakça

- Aliağaoğlu, A. (2016). Balıkesir şehri’nde kiracılık. *Eastern Geographical Review*, 20(36), 183-200.
- Amca, F. (2016). *Gayrimenkul değerlemesi ve Denizli Merkez’de bir uygulama*. Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, Y., Ceritoğlu, E., & Kanık, B. (2013). The effects of demographic changes on the long term housing demand in Turkey. *Munich Personal RePEc Archive*.
- Asteriou, D. (2006). *Applied econometrics: A modern approach using EViews and Microfit*. New York: Palgrave Macmillan.
- Başlevent, C. ve Şahinkaya, H. (2010) “Estimation of Apartment Prices in Turkey: Regional Differencies and Some Spesification, <http://ssrn.com/abstract=1687052or> <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1687052>, (14.07.2012)
- Beamish, J. O., Carucci Goss, R., & Emmel, J. (2001). Lifestyle influences on housing preferences. *Housing and Society*, 28(1-2), 1-28.
- Dilek, S., Küçük, O., Gümüş, N., & Amini, R. (2018). How we make our housing decisions? A research in Kastamonu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 3(3), 576-589.
- Durkaya, M., & Yamak, R. (2004). Türkiye’de konut piyasasının talep yönlü analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 19(217), 75-83.

- Dokko, J., Doyle, B. M., Kiley, M. T., Kim, J., Sherlund, S., Sim, J., et al. (2011), "Monetary policy and the global housing bubble", *Economic Policy*, 237–287.
- Ekşioğlu Çetintahra, G. & Çubukçu, E. (2011). Çevre estetiğinin konut fiyatlarına etkisi. *ITU Journal Series A: Architecture, Planning, Design*, 10(1).
- Ermisch, J., Findlay, J., & Gibb, K. (1996), "The price Elasticity Of Housing Demand in Britain: Issues Of Sample Selection", *Journal of Housing Economics*, 5(1), 64–86
- Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis*. Fifth Edition, New Jersey: Prentice-Hall.
- Kain, J. F., & Quigley, J. M. (1970). Measuring the value of housing quality. *Journal of the American Statistical Association*, 65(330), 532-548.
- Kuttner, K. N. (2012), "Low Interest Rates and Housing Bubbles: Still No Smoking Gun", in *The Role of Central Banks in Financial Stability: How Has It Changed?*, World Scientific, 159–185.
- Kördiş, G., Işık, S., & Mert, M. (2014). Antalya'da konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile tahmin edilmesi. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(28), 103-132.
- Mutluer, D. (2008). Gayrimenkul fiyatlarının derlenmesi ülke örnekleri ve Türkiye için bir uygulama. *TISK Academy/TISK Akademi*, 3(6), 241-278.
- Omay, R. E., Aydın, D., & Mammadov, M. (2007). Semiparametrik toplamsal regresyon modeli ile tahmin: Eskişehir'deki evlerin kira fiyatları ve özellikleri arasındaki ilişkilerin analizi. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 153-159.
- Öztürk, N., & Fitöz, E. (2012). Türkiye'de konut piyasasının belirleyicileri: Ampirik bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 21-46.
- Rosen, S. (1974). Hedonic prices and implicit markets: product differentiation in pure competition. *Journal of Political Economy*, 82(1), 34-55.
- Selim, S. & Demirbilek, A. (2009). Türkiye'deki konutların kira değerinin analizi: Hedonik model ve yapay sinir ağları yaklaşımı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 73-90.
- Tosun, E. K. & Fırat, Z. (2012). Kentsel mekândaki değişimler ve kişilerin konut tercihleri: Bursa örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 173-195.
- Türel, A. (1981). Ankara'da konut fiyatlarının mekansal farklılaşması. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1), 97-109.

- Tiwari, P., Parikh, K., & Parikh, J. (1999), “Effective Housing Demand in Mumbai (Bombay) Metropolitan Region Metropolitan Region”, *Urban Studies* 36 (10), 1783–1809.
- Temurlenk, M. S. & Özçelik, A. (2003). Erzurum’da konut kiralalarının hedonic model yaklaşımıyla incelenmesi, VI. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Uğurlar, A., & Eceral, T. Ö. (2014). Ankara’da mevcut konut (mülk ve kiralık) piyasasına ilişkin bir değerlendirme. *İdealkent*, 5(12), 132-159.
- Ulusoy, A., & Vural, T. (2001). Kentleşmenin sosyo ekonomik etkileri. *Belediye Dergisi*, 7(12), 8-14.
- Uysal, D., & Yiğit, M. (2016). Türkiye’de konut talebinin belirleyicileri (1970-2015): Ampirik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19(1), 185-209.
- Wen, H. Z., Sheng-hua, J., & Xiao-yu, G. (2005). Hedonic price analysis of urban housing: an empirical research on Hangzhou, China. *Journal of Zhejiang University-Science A*, 6(8), 907-914.
- Yayar, R., & Gül, D. (2014). Mersin kent merkezinde konut piyasası fiyatlarının hedonik tahmini. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 87-100.
- Yayar, R., & Karaca, S. S. (2014). Konut fiyatlarına etki eden faktörlerin hedonik modelle belirlenmesi: TR83 bölgesi örneği. *Ege Academic Review*, 14(4), 509-518.

[itobiad], 2019, 8 (3): 2027/2056

**Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerin Yapısal ve
Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi**

An Analysis of Narrative Texts in Turkish Textbooks in Terms of
Structural and Educational Principles

Tuncay TÜRK BEN

**Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi
Anabilim Dalı**

Asst.Prof., Aksaray University Faculty of Education

e-mail: tuncayturkben57@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-0167-4173>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: TÜRK BEN, T. (2019). Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerin Yapısal ve Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2027-2056. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/583630>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerin Yapısal ve Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi

Öz

Bu çalışmada ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinler, çocuğa görelilik ilkesi açısından incelenmiştir. Metinler tasarım, içerik ve eğitsel ilkeler doğrultusunda ele alınmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini ilköğretim ikinci kademe 2018-2019 öğretim yılında MEB tarafından dağıtımı yapılan tüm Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Örneklem olarak her kademedeki Türkçe ders kitabından (5-8. Sınıf) random usulüyle üçer öyküleyici metin seçilmiş ve incelenmiştir. Ders kitaplarında bulunan edebî metinler, türlerine göre sınıflandırılmış ve özellikleri belirlenmiştir. Daha sonra Türkçe ders kitabı metinleri belirlenen ilkeler doğrultusunda incelenmiştir. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular, alanyazından elde edilen bulgular birlikte verilmiş ve birtakım önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitabı, Çocuğa görelilik ilkesi, İçerik özellikleri, Tasarım özellikleri, Metin inceleme.

An Analysis of Narrative Texts in Turkish Textbooks in Terms of Structural and Educational Principles

Abstract

In this study, narrative texts in secondary school 5, 6, 7 and 8th grade Turkish textbooks were analyzed in terms of the principle of relativity to the child. The texts were handled in line with design, content and educational principles. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Target population of the study consists of all Turkish textbooks distributed by the Ministry of National Education in the second stage of primary education in the 2018-2019 academic year. As sample, three narrative texts were selected randomly from each stage of the Turkish textbook (5-8th grades) and then they were analyzed. The literary texts in the textbooks were classified according to their genres and their characteristics were determined. Then the texts in the Turkish textbook were analyzed in accordance with the principles specified. At the end of the study, the findings obtained from the literature were given together and some suggestions were made.

Keywords: Turkish textbooks, Principle of relativity to the child, Content features, Design features, Text analysis.

1. Giriş

Türkçe öğretiminin temel amacı; çocukların dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerini bilimsel bir anlayışla planlı bir şekilde geliştirmek, metinler aracılığıyla dilinin zenginlikleri ve inceliklerini sezip kavramalarını sağlamak, onlara okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırmaktır (Adalı, 2003, s. 32; Baki ve Karakuş, 2012, s. 1; Baş, 2015, s. 32-33; Çer, 2011, s. 1402; Göğüş, 1993, s. 6; Güneş, 2014, s. 2; Kavcar, Oğuzkan ve Sever, 2005, s. 5; MEB, 2018; Sever, Kaya ve Aslan, 2013, s. 11-22; Sever, 2015, s. 22). Bu amaca ulaşmada, Türkçe öğretiminin başlıca araçlarından olan çocuk edebiyatının seçkin örneklerinin, öğretim ortamlarında kullanılmasının katkısı yadsınmaz. Baş'a (2015, s. 1) göre Türkçe öğretiminin niteliği, çocuk edebiyatından faydalanma düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Dil öğretiminde, temel dil becerilerini meydana getiren dinleme, konuşma, okuma ve yazma bunun yanında dil bilgisi öğretimi süreçlerinde, edebiyat ürünlerinden yararlanır. Aşılıoğlu'na (2000, s. 433) göre de Türkçe öğretiminde, yazınsal nitelikli çocuk edebiyatı yapıtlarından öğretim etkinliklerinde yararlanması, çocuğun ana dilini öğrenebilmesi ve gelişim süreci içinde güvenle kullanabilmesi için zengin bir yaşantı geçirme olanağı yaratır ve zihinsel yeteneğinin gelişmesini sağlar. Çocuk edebiyatı metinleri, çocuk duyarlılığıyla örülmüş, çocuk düzeyine uygun bir dille kaleme alınmış metinler olduğu için Türkçe öğretiminin vazgeçilmez araçlarından. Öğrenciler bu metinler aracılığıyla dilinin söz varlığını, özelliklerini, inceliklerini özgün birer bağlam içinde görür ve kullanmayı öğrenirler (Aykaç, 2011, s. 37). Öğretim ortamında, öğrenciler bu metinler sayesinde düşünmeyi, yorumlamayı, sonuçlar elde etmeyi ve dilinin kurallarını öğrenirler (Uz Erşahin, 2009, s. 32).

Sever (2013) çocuk kitaplarının çocuğun gelişim sürecindeki işlevlerini *dil gelişimi*, *bilişsel gelişimi*, *kişilik gelişimi* ve *toplumsal gelişimi* olmak üzere dört ana kısımda incelemiştir. Çocukların gelişim sürecinde çocuk edebiyatı yapıtlarının katkısı çok fazladır. Bu katkılardan kuşkusuz en önemli olanı çocukta okumaya karşı ilgi uyandırması ve devam eden süreçte okuma alışkanlığı oluşmasındaki rolüdür. Bu bağlamda çocuk kitaplarının çocuğun gelişimine sayısız ve çok yönlü katkıları olmaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2019) öğrencilerin temel dil becerilerinin yanı sıra üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi de hedeflenmektedir. Çocuklar/öğrenciler bu tür çocuk edebiyatı metinlerinde bilgiyi hazır olarak bulmazlar. Bilgiye ulaşmak için çocukların metni anlaması, yorumlaması ve sonuçlar elde etmesi gerekmektedir. Çocuk, metinle düşünmeyi öğrenir bu da onların bilişsel gelişimine katkı sağlayacaktır (Uz Erşahin, 2009, s. 32).

Çocuklar, çocuk edebiyatı ürünleri sayesinde insanların farklı özelliklerde olabileceğini sezinler, değişik kültürdeki yaşamı ve insan ilişkilerini tanıma fırsatını yakalar. Böylelikle çocukların yaşam çevreleri genişler, o çevrelerden sayısız duygu ve düşünce örnekleriyle buluşma imkânına sahip

olurlar (Sever, 2013, s. 56-57). Çocuklar, yaşayarak öğrenme olanağına sahip olmadığı şeyleri, metindeki kurmaca karakterler sayesinde tanıma ve öğrenme imkânına sahip olurlar. Yaşanan, yaşanmış ya da yaşanabilecek durumlar, bu durumlarla karşı karşıya kalan kişiler, problemlerle baş etme, sorunlara çözüm yolları bulma bu metinler aracılığıyla çocuklara tanıtılır. Çocuk, hayata dair tecrübeler edinir (Dayıoğlu, 2000, s. 530).

Okuyan, okuduğunu sorgulayan öğrencilerin yetişmesinin nitelikli bir yazın eğitimine bağlı olduğunu vurgulayan Dilidüzgün'e (2018, s. 15-16) göre, yazınsal yapıtların okunması düşünsel bir katılımı zorunlu kılar. Okurun, kitapla birlikte düşünmesi, belli yargıları oluşturması ve kitabın kurduğu gerçeklik ile kendi gerçekleri arasında sürekli bir hesaplaşma içerisine girmelidir. Sanatsal bir oluşum olan yazınsal metni anlama ve yorumlama estetik bir duyarlılığı da gerektirmektedir. Arıcı'ya (2016, s. 31) göre çocuklara yönelik hazırlanan metinler, çocukta estetik beğeniyi oluşturmaktadır.

Türkçe ders kitapları, ülke içindeki aynı yaş grubundaki çocukların hemen hemen hepsinin ulaşabildiği kitaplardır. Öğrencilerin okuma sevgisi ve alışkanlığı kazanmalarında bu kitaplarda yer alan metinlerin ve metinlerle birlikte verilen etkinliklerin önemi ve işlevi büyüktür. Bu metinlerin, çocukları nitelikli metinlere yöneltme ve okuma kültürünü kazandırmadaki etkisi göz önünde bulundurularak metin seçimine özen gösterilmelidir. Ders kitaplarındaki metinlerin biçim, içerik ve eğitsel özellikleri itibarıyla çocuğa görelilik ilkesine uygun olması, sanatçı duyarlılığıyla hazırlanmış olması önem arz etmektedir. Türkçe öğretiminin amaç ve hedeflerine ulaşması, çok uyaranlı eğitim ortamlarında yazınsal nitelikli metinlerin etkili yöntem ve tekniklerle işlenmesine bağlıdır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkçe öğretiminde, temel dil becerilerinin geliştirilmesi ve okuma kültürü edinmiş düşünen duyarlı bireylerin yetiştirilmesinde Türkçe ders kitabı metinlerinin önemi büyüktür. Ders kitabındaki metinler öğretimin temel araçlarıdır. Bu araçlarla, Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki (2019) kazanımlara ulaşılması hedeflenmektedir. Bu amaca ulaşmada, çocuk edebiyatının seçkin yapıtları kullanılmalıdır. Bu çalışma, yenilenen program doğrultusunda ders kitabına seçilen metinleri çocuğa görelilik açısından incelemeyi amaçladığı için önemli görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinleri yapısal ve eğitsel özellikler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinler tasarım özellikleri açısından çocuğa görelilik ilkesine uygun mudur?
2. Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinler içerik özellikleri açısından çocuğa görelilik ilkesine uygun mudur?

3. Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinler eğitsel özellikler açısından çocuğa görelilik ilkesine uygun mudur?

2. Yöntem

Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinleri biçimsel, içerik ve eğitsel özellikler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217).

2.1. Çalışma Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Millî Eğitim Bakanlığı'nın seçip dağıtımını yaptığı, ilköğretim ikinci kademede 2018-2019 öğretim yılında kullanılan tüm Türkçe ders kitapları (1 adet 5. sınıf + 2 adet 6. sınıf + 3 adet 7. sınıf + 1 adet 8. sınıf = toplam 7 ders kitabı) oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem yöntemiyle her kademedeki bir Türkçe ders kitabı seçilmiştir. Ders kitaplarından (5 - 8. Sınıf) random usulüyle üçer öyküleyici metin seçilmiş ve incelenmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Dâhil Edilen Ders Kitapları ve Metinler

Sınıf	Ders Kitabı	Yazar	İncelenen Metinler
5. sınıf	Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 5	Haykır, H.A. vd.	❖ Oyuncak ❖ Güvercin ❖ Forsa
6. sınıf	Ortaokul Türkçe ders kitabı 6.	Şekerci, Y.	❖ Kaynatılmış Tohum ❖ Ben Kimim? ❖ Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp
7. sınıf	Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 7	Kır, G., Kırman, E. ve Yağız, S.	❖ Mürefteli Kadınlar ve Emin Astsubay ❖ Ana İşsiz Kalınca ❖ "A" harfi
8. sınıf	Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 8	Mete, G. vd.	❖ Martı ❖ Emine Teyze'nin Çilek Reçeli ❖ Değirmende Döner Taşım

2.2. Verilerin Toplanması ve Çözülmesi

Ders kitaplarında bulunan edebî metinler, Türkben'in (2018b) yapmış olduğu çalışmadan hareketle türlerine göre sınıflandırılmış ve özellikleri belirlenmiştir. Daha sonra Türkçe ders kitabı metinleri, belirlenen özellikler (Sever, 2015) doğrultusunda incelenmiştir. Belirlenen metinlerin analizinde, nitel veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel

analiz, araştırmada kullanılan gözlem, görüşme ve doküman (belge) gibi veri toplama araçlarında yer alan soru, konu ya da temalar temele alınarak analiz edilir (Ekiz, 2015, s. 75).

Türkçe ders kitabındaki öyküleyici metinler tasarım özellikleri (boyut, kâğıt, sayfa düzeni, harfler ve resimler), içerik özellikleri (konu, tema, ileti, karakterler, dil ve anlatım, çevre) ve temel eğitim ilkeleri açısından incelenmişlerdir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı yapıtlarında bulunması gereken özellikleri Sever (2013, s. 120-137) şöyle sıralar:

1. Çocuk Kitaplarının Taşınması Gereken Tasarım Özellikleri: Çocuk edebiyatı metinleri, birçok özelliği içerdiğinde yapıt niteliğine ulaşabilir. Çocukların görsel algılarının ve kitaba duydukları sevginin gelişiminde önemli etkileri olan tasarım (biçimsel düzenleniş ya da dış yapı) özellikleri ise şu başlıklar altında inceleme konusu yapılabilir:

❖ Boyut(lar): Çocukların sürekli değişen ilgilerini kitaplara yöneltebilmek için, çocukluğun ilk yıllarında, değişik boyutlardaki kitaplardan yararlanılmalıdır.

❖ Kâğıt: Çocuk kitaplarında kullanılan kâğıdın niteliği, kitabın görsel niteliğini belirleyen bir öğedir. Kitaplarda kullanılan kâğıt, resimlerin niteliğini ve renkleri özgün biçimleriyle yansıtabilmeli, yazılanların kolayca okunabilmesine olanak sağlamalıdır.

❖ Kapak-Cilt: Kapak, çocuğun kitaba yönelmesini sağlayan ilk uyarandır. Kapağın tasarım özellikleri, kapak resminin görsel etkisi çocuğun kitabı izleme-okuma isteğini artırır.

❖ Sayfa Düzeni: Kitabın sayfalarında yer alan tüm öğeler (resim, fotoğraf, yazı, rakam vb.) arasındaki uyum ile sayfa kenarlarındaki okuma izleme rahatlığı sağlayan boşlukların yarattığı bütünlük, sayfa düzeninin estetik niteliğini belirler.

❖ Harfler: Çocuk kitaplarında kullanılan harfler, sayfa düzeninin niteliğini etkileyen bir değişken olarak yaşlara göre uygun boyutlarda olmalı ve kolay okunabilir özellikler taşınmalıdır.

❖ Resimler: Sanatçı duyarlılığı ile hazırlanmış resimler, çocukların duyu algılarının eğitilmesine, geliştirilmesine katkı sağlar. Çocuklar, yazıyla aktarılanlara renk ve çizginin estetik diliyle görsel yorum katan resimlerin kılavuzluğunda, duyma ve düşünme serüvenlerine çıkarlar. Böylece, çocuklar, sözcüklerin ve çizginin oluşturduğu çok uyaranlı anlam evreninde, iletileri anlama sorumluluğuna dönük denemelere başlarlar. Bu denemeler duyarlı yetişkinlerin çabalarıyla, nitelikli yapıtlarla sürdürülürse 6-7 yaşından başlayarak çocuklar için kitaba yönelmenin, yazılı kültür ürünleriyle iletişim kurmanın yolları da açılmış olur.

2. Çocuk Kitaplarının Taşınması Gereken İçerik Özellikleri: Dil ve anlatım, karakter(ler), konu, izlek ve çevre çocuk edebiyatı metnini yapılandıran

temel öğelerdir. Çocuk edebiyatı öğretiminde, bu öğeler, çocuk kitaplarının taşınması gereken içerik özellikleri olarak ele alınmalıdır.

❖ **Konu:** Çocuk edebiyatında yazar tarafından seçilen konu ile çocukların gelişim özellikleri ve gereksinimleri arasında bir koşutluk bulunmalıdır. Çocuk edebiyatı öğretiminde, incelenen kitapların konuları; çocuğun ilgilerine, sevgi ve özgürlük gereksinmesine uygunluğu açısından, dil ve içerik bütünlüğü içinde sınanmalıdır.

❖ **İzlek (Tema):** Sanatçının ele aldığı konuyla okurda uyandırmak istediği etkidir izlek. İzlek, konunun işlenişiyle, geliştirilişiyle ortaya çıkan soyut anlamdır/ anlamlardır. Çocuk edebiyatı yapıtlarında, konu ve izlek arasında güçlü bir ilişkinin olması, metnin çocuk üzerindeki yazınsal etkisini artırır.

❖ **Karakterler:** Çocuklara seslenen roman, öykü, oyun ve anlatılarda başından olay/olaylar geçen kişi / kişiler (kahraman/ kahramanlar), yazar tarafından duygu, düşünce ve tutkularıyla geliştirilir. Çocuk edebiyatı yapıtlarında, iyi geliştirilmiş devingen karakterlerin, çocukların kitaba ve okumaya ilgisini artıran önemli bir öğe olduğu bilinmektedir.

❖ **Dil ve Anlatım:** Edebiyat metni her şeyden önce bir dil ürünüdür, dilin en yetkin kullanım örneklerini yansıtır. Nitelikli çocuk kitapları erken dönemden başlayarak çocuklara gelişimlerine uygun zengin bir dil çevresi sunan; onların söz varlığını, dil bilincini ve duyarlılığını geliştiren araçlardır.

❖ **İleti:** Sanatçının, yapıtı oluşturmasına neden olan, çocukla paylaşmak istediği duygu ve düşüncedir. Çocuklarda oluşturmak istediği temel duyarlık, onlara iletmek istediği asıl düşüncedir.

❖ **Çevre:** Her insan bir toplumsal çevrede yaşamını sürdürür; o çevrede ilişkilerini biçimlendirir. İnsanı tüm boyutlarıyla anlamaya çalışan edebiyat yapıtlarının değerlendirilmesinde, insanı var eden toplumsal çevrenin de bir değişken olarak inceleme konusu yapılması gerekir.

3. Yapıtların Temel Eğitim İlkeleri Açısından Sınanması: Tasarım ve içerik özellikleriyle bir bütün olarak çocuk edebiyatının ilkelerine uygunluk gösteren yapıtlar, bazı temel eğitim ilkelerinin kılavuzluğunda, çocuğun gelişim özelliklerine ve evrensel değerlere uygunluğu açısından sınanmalıdır.

3. Bulgular

Çocuk edebiyatı metinleri, hedef kitesinin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmalı, biçim özellikleri ve içerik yönünden bir bütün oluşturmalıdır. Bu bölümde Türkçe ders kitabı metinleri tasarım, içerik ve eğitsel özellikler açısından incelenmiş elde edilen bulgular verilmiştir.

3.1. Tasarım Açısından Türkçe Ders Kitapları

Türkçe öğretiminde, ders kitabı öğrencilerin okuma sevgisi ve alışkanlığı kazanmalarında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, ders kitaplarında, çocukların gelişim özelliklerine göre her türün en özgün örneklerine yer verilmesinin yanı sıra renk ve çizginin anlatım olanaklarıyla, sayfa tasarımının çocukların görsel algısını uyaracak ve geliştirecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Ders kitapları, içerik ve tasarım özellikleriyle çocukların belleğinde “kitap” kavramına ilişkin olumlu bir imge oluşturmalıdır (Sever, 2015, s. 24-25).

Ortaokul Türkçe ders kitabı metinleri, bu bağlamda çocuğa görelilik ilkesi açısından incelenmiştir. 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki “Oyuncak”, “Güvercin” ve “Forsa” metinlerinin puntosu 11’dir. Harflerin boyutunun çocukların düzeyine uygun olduğu görülmektedir. “Oyuncak” metninde görseller sayfa düzenine uygun bir şekilde yerleştirilmiştir. Görseller metne görsel bir yorum katarak metnin anlamını tamamlamaktadır. Metnin birinci sayfasında dedenin kızıyla torununun evden ayrılmalarını beklediği görsel yer almaktadır. Görselin yan tarafında ise bu an ile ilgili dedenin taşıdığı duygular verilmiştir (Haykır vd., 2018, s. 10). Ancak görseller renk tonu açısından net değil, soluk durmaktadırlar. Bu açıdan çocuğa görelilik ilkesi açısından uygun görülmemektedir. Çocuğun ilgisini çekebilecek çeşitli oyuncaklara ait görseller bulunmakla birlikte okumayı zenginleştirerek, çocuğun hayal dünyasına ve ilgisine hitap edebilecek görseller olmaktan uzaktırlar. “Güvercin” metninde kullanılan görseller metnin içeriğiyle uyumlu olmasına rağmen çizimi, kullanılan renk tonları çocukta kitapla iletişimi isteklendirecek özellikler taşımamaktadır. Görsellerin sade açık ve anlaşılır olması gerekmektedir (Temizyürek, Şahbaz ve Gürel, 2016, s. 32). Metnin görsellerinde şekiller belirsiz ve iç içe yer almaktadır. Bu da görsel okumayı zorlaştırmaktadır. “Forsa” metninin görselleri de metnin anlamını tamamlamaktadır. Çizimler, biraz daha anlaşılır; renk tonları ise açık ve sadedir. Görseller, çocukta resim isteği uyandıracak niteliktedir. Harflerin renk ve kalınlığı ise izleme ve okuma isteği artırıcı özelliktedir. Görsel tasarımın çocuğa görelilik ilkesine uygun olduğu söylenebilir.

Şekil 1. “Forsa” Metninde Yer Alan Görseller

6. sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan metinlerin harf boyutları çocuğa görelilik ilkesi açısından uygundur. Puntolarının 10 olduğu tespit edilmiştir. "Kaynatılmış Tohum" öyküsünde görseller, metnin içeriğiyle örtüşmektedir. Ancak görsellerin estetik duyarlılığı kısmen geliştirecek düzeyde olduğu görülmektedir (Şekerci, 2018, s. 22-23). Aynı rengin farklı tonlarının kullanılmış olması, renklerin estetik duyarlılığı artırmayacak şekilde düzenlenmesi çocukta okuma ve izleme isteği yaratmayacaktır. Sayfa kenarlarındaki boşluklar ve bunların sayfadaki diğer öğelerle birlikte yarattığı uyum ise çocuğa görelilik açısından uygundur. "Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp" öyküsünde resim-metin uyumu, sayfa kenarındaki boşluklar ve bunların sayfadaki diğer öğelerle uyumu çocuğa görelilik ilkesine uygundur. Resimler, metne görsel bir yorum katarak metnin anlamını tamamlamaktadır. "Ben Kimim" öyküsünde de görseller ile içerik uyuşmaktadır. Görsel tasarımı, çocuğun metnin içeriğine ilişkin düşsel ve düşünsel bir hazırlık yapmasına katkı sağlamaktadır.

7. sınıf Türkçe ders kitabı öykülerinin harf boyutu 10,5 puntodur. Bu sınıf düzeyinde yazı puntosunun 10 olması gerekmektedir. Bu nedenle kısmen çocuğa görelilik ilkesine uygundur. "Ana İşsiz Kalınca" metninin görsel tasarımı içeriği izlemeye olanak veren, çocukta estetik bir etki uyandıracak, metnin içeriğine düşsel ve düşünsel bir hazırlık yapmasına katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 20-23). Kullanılan görseller aracılığıyla çocuklar /öğrenciler öykünün içeriğinde anlatılanları hem çizgi ve renklerle hem de kendisinin çıkardığı sınırlı anlamı, daha derin ve geniş bir evrene taşıma imkânına sahip olacaktadırlar. Bu metinde renklerin ve sözcüklerin estetik dünyasının bütünleştirildiği söylenebilir. "Müreffeli Kadınlar ve Emin Astsubay" metninde resimlerin metne oranı çocuğa görelilik ilkesi açısından uygundur. Görseller, yazılı olarak anlatılan metni açıklayıcı niteliktedir. "A" Harfi metninde yalnızca bir görsel kullanılmıştır. Bu nedenle, çocuğun kitabın içeriğine ilişkin düşsel ve düşünsel hazırlık yapmasına katkı sağlamaktan uzaktır. Kullanılan görsel de bulunduğu sayfanın içeriğiyle değil, bir sonraki sayfanın içeriğiyle örtüşmektedir. Görsel öğelerin o sayfada anlatılanlarla ilgili olması gerekir. Görsellerin az olması çocuğun metinle iletişimini isteklendirmede de yetersiz bırakmaktadır.

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan "Martı", "Değirmende Döner Taşım" ve "Emine Teyze'nin Çilek Reçeli" öykülerinin yazı puntosu gerektiği gibi 10 değil, 11 punto ile yazılmıştır. Dolayısıyla harflerin boyutu çocuğa görelilik ilkesine uygun değildir. Metinlerin, metin-resim uyumu, sayfa kenarındaki boşluklar okuma-izleme rahatlığı sunmasına rağmen görseller estetik bir etki uyandırma açısından yetersiz olduğu düşünülmektedir.

Çocukların duyularının gelişimi çocuğun kitapla olan iletişimine bağlı olduğu için görsel tasarım önem arz etmektedir. Görseller, yazınsal metinlerle çocukları iletişime hazırlar, okumaya özendirir. Bu nedenle ders kitaplarına seçilecek metinlerin görsel tasarımı sanatsal bir kaygı ile hazırlanmalıdır.

3.2. İçerik Açısından Türkçe Ders Kitapları

3.2.1. Konu ve Tema

Türkçe ders kitabına metin seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesi de metinde ele alınan konunun ve temaların çocuğa görelilik ilkesine uygun olmasıdır. Ders kitaplarına metin seçimi yapılırken çocuğun doğası, bakış açısı, dil ve anlam evreni, ilgi ve gereksinimleri göz önünde bulundurulmalıdır. 5. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde çocuk dünyası, millî kültürümüz ve erdemler temaları işlenmektedir. “Oyuncak” öyküsünde yaşı ilerlemiş bir kişinin oyuncaklara olan ilgisi konu edilmektedir. “*Oyuncaklarla oynamak aslında çocukların hakkı. Ama ne yapabilirim? Bu yaşta olmama rağmen ben de seviyorum oyuncaklarla oynamayı.*” (Haykır vd., 2018, s. 10). Metinde ele alınan konu çocukların ilgi alanları ve gereksinimleri açısından uygundur. Çocuk edebiyatında, okurun metnin çekim alanına girmesinde, kurgulanan olay ve olaylara yol açan çatışmaların niteliği belirleyici bir etken konumundadır (Sever, 2013, s. 127). “Oyuncak” adlı öyküde dedenin torununun oyuncaklarıyla oynamak için onların evden ayrılmasını beklemek zorunda kalması, “kişi-toplum çatışması” bağlamında değerlendirilebilir. “*Altmış yaşını çoktan geçmiş birinin, oyuncaklarla böyle oynaması garip gelebilir çoğu kişiye. Belki de gerçekten öyle. Oyuncaklarla oynamak aslında çocukların hakkı. Ama ne yapabilirim? Bu yaşta olmama rağmen ben de seviyorum oyuncaklarla oynamayı!*” (Haykır vd., 2018, s. 10). Öykü karakteri dede, toplumun bakışını yansıtarak tepki çekmemek için gizli den gizli ye oyuncaklarla oynamaya çalışmaktadır. Öykünün yapılandırılmasını zayıflatan abartılmış merak, rastlantısallık ve duygusallık gibi sorunların olmadığı görülmektedir.

“Forsa” adlı öyküde ise vatan özlemi teması işlenmektedir. Kara Memiş adlı kaptanın savaş sırasında esir olması ve vatan özlemi yaşaması ele alınmaktadır. Öyküde vatandan ayrı kalmanın ne anlama geldiği okurlara sezdirilmektedir. Türk gemilerini sürekli rüyalarında gören öykü karakteri Kara Memiş uyandığında Türk donanmasını görünce kalbi hızla atmaya başlar. Öyküde olay, “kişi-kişi çatışması” ve “kişi- doğa çatışması” şeklinde kurgulanmıştır. Kara Memiş esir düşerek yıllarca esir hayatı yaşar. Serbest bırakıldıktan sonra ise bir adada kurtarılmayı bekler. Çatışmalar çocukların sevgi ve özgürlük gereksinimleri açısından uygundur. Çatışmalardaki merak ögesi abartılmamıştır. Metnin giriş kısmında Türk gemilerini karşısında gören karakterin hissettikleri duygusallık yaratmaktadır ama aşırı düzeyde değildir. “*Sarardı, gözlerini açtı. Kalbi hızla çarpmaya başladı. Ellerini göğsüne koydu. Bunlar Türk gemileriydi, kıyıya yanaşıyorlardı. Gözlerine inanmadı. “Acaba yine rüya mı görüyorum?” dedi. Fakat uyanırken rüya görülür mü? Kanaat getirmek için elini ısırды, yerden sivri bir taş parçası aldı, alnına vurdu. Evet, işte acısını duyuyordu, uyanıktı. Gördüğü rüya değildi. O uyanırken donanma, burnun arkasından birdenbire çıkmış olacaktı. Sevinçten, hayretten dizlerinin bağı çözüldü.*” (Haykır vd, 2018, s. 138). Metindeki olaylar dizisi

çocukların heyecanlanmasına, düş kurmasına ve düşünmesine olanak tanımaktadır.

“Güvercin” öyküsünde de birlik, beraberlik ve dayanışma temaları yer almaktadır. Yazar öyküde kişi-kişi çatışması ve kişi-doğa çatışması ile kurguladığı metinde avcının tuzağına yakalanan güvercinlerin birlik içinde hareket ederek şehir dışında yaşayan farenin yardımıyla tuzaktan kurtulmalarını ele almaktadır. “*Kardeşlerim beni dinleyin!.. Herkes kendi başına kurtulmayı da düşünmesin. Böyle yaparsanız hemen avcının eline geçersiniz... Hep birlikte hareket etmeliyiz. Birlikte hareket ederek avcıdan kurtulabiliriz.*” (Haykır vd., 2018, s. 72). Çatışmalar şansa ve rastlantıya bağlanarak sonuçlandırılmamıştır. Güvercinlerin başkanı, dostu olan fareden yardım alarak ağdan kurtuluyorlar. Olaylar dizisi çocukların düş kurmasına, eğlenmesine ve heyecan duymalarına olanak tanımaktadır. İncelenen metinlerde ele alınan konu ve temaların çocuğun düzeyine uygun olduğu, yaşama ve insana özgü durumları çocuğa duyumsatıcı nitelikte olduğu görülmektedir.

6. sınıf Türkçe ders kitabı öykülerinde misafirperverlik, dürüstlük, merak etme temaları yer almaktadır. “Kaynatılmış Tohum” öyküsünde Çinli hükümdar, yerine geçecek kişiyi bulmak için bir sınama yapması; “Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp” öyküsünde ise turist bir çiftin Türk bir aile ile yollarının kesişmesi ve ailenin göstermiş olduğu misafirperverlik konu edilmiştir. “Kaynatılmış Tohum” metninde, ektiği tohumun büyümemesi karşısında endişelenen ve başarısız olduğunu düşünen kahraman iç çatışmaya sürüklenir. Arkadaşları çiçeklerini hükümdarın huzuruna götürürlerken Ling tohumu büyümediği için kralın huzuruna çıkmak istemez. Annesinin isteği doğrultusunda saraya gider. Orda da diğer gençlerin alaycı tutumlarıyla karşılaşır. Çatışmaların şansa bağlanarak sonuçlanmadığı da görülüyor. Dürüst davranarak boş saksıyı götüren Ling, hükümdarın veliahtı olur. “Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp” metninde Anadolu insanının hoşgörüsü, iyi kalpli ve yardımsever olduğu bir olay kurgusu içerisinde ele alınmıştır.

“Ben Kimim” öyküsünde ise olay, bir somon balığının ailesine ne olduğunu merak etmesi konusu etrafında kurgulanmıştır. Gideceği yolu bulma konusunda endişeler taşıyan Meraklı adındaki kahraman iç çatışmaya sürüklenir. Meraklı'nın yaşadığı bu çatışma çocukların yeni bir şeyler öğrendikleri anın heyecanını yansıtmaktadır. Öyküde aşırı duygusallık ve rastlantıya yer verilmemiştir. Ele alınan konular, çocukların ilgi ve gereksinmelerine uygundur. İzlek olarak metinler, yaşama ve insana ait durumları/duyarlılıkları çocuğa sezdirici niteliktedir.

7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Ana İşsiz Kalınca” öyküsünde işsizlik, umut ve umutsuzluk temaları hâkimdir. Metinde gurbette bir annenin işsiz kalması sonucunda yaşanan olaylar aktarılmaktadır. Öyküde işsiz kalan anne iş bulamadığı için sıkılmaktadır. Boşluktan ne yapacağını bilemeyen anne iç çatışmaya sürüklenir. Aynı zamanda kişi-toplum

çatışması da yer almaktadır. “Her geçen gün okuldan biraz daha uzaklaşıyordu. Yöneticiler de onun arkasını aramıyorlardı. Atıl, beni istemedikleri apaçık ortada. Okula gitmeyen Alman çocukların ailelerine hemen mektup yazıyorlarmış. Beni arayıp soran yok. Köydeyken bu şekilde okuldan kaçsam öğretmenim peşimi bırakmazdı diye içleniyordu.” (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21). Metinde işlenen konu çocuğun yaşı ve gelişim özelliklerine uygundur. Olay dizinin yapılandırılmasında inandırıcılık öncelenmiştir. Yaşanabilecek bir olay yapılandırılmıştır. “Seni buraya gezip eğlenerek keyfedesin diye getirmedim. Almanların vergi indirimi ve çocuk parasına kandım da doladım başıma. Ye, iç, rahatına bak. Tarlada, harmanda çalıştırmıyorum. Dağa, bayıra, çobanlığa salmıyorum. Karnın tok, sırtın pek. Başın çatı altında. Çocuk nazı çekemeyecek kadar yorgun ve bezginim. Apırsan da köpürsen de aklıma koyduğum kadar para kazanmadan gitmem buradan! Dişini sık, çeneni tut.” (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 23). Metinde gurbette bulunma ve sıra hasreti çekmenin insanı huzursuz eden en büyük problemler olduğu sezdiriliyor.

“Müreffeli Kadınlar ve Emin Astsubay” öyküsünde ise yardımseverlik, vefa ve kıymet bilme temaları işlenmiştir. Öyküde, millî mücadele yıllarında yaşanan sıkıntılar ve destan yazan kadınlarımız ele alınmaktadır. Öykünün girişinde Müreffet ile ilgili bilgi verilmiştir. Daha sonra ise Çanakkale savaşı yıllarında yaralıların buraya getirilip tedavi edildiği belirtilmektedir. Öykünün kahramanlarından Astsubay Emin Bey vatanı için savaşırken yaralanmıştır. Diğer bir kahraman Anadolu kadını simgeleyen Serpil Hanım’ın ise kocası cephede savaşmaktadır. Kendisi de yaralılara hizmet etmektedir. Konunun ele alınışı ve yorumlanması özgün ve etkileyicidir. Çatışmalar çocukların anlama ve anlamlandırma düzeylerine, çocuğun sevgi ve özgürlük gereksinmelerine uygundur.

“A” Harfi metninde ise Christy’nin hayatı anlatılmaktadır. Bazı zihinsel ve fiziksel sorunlara sahip olan bir çocuğun yazı yazma gayreti ve annenin vermiş olduğu mücadele ele alınmaktadır. Öyküde olay kişi-kişi çatışması ve kişi- toplum çatışması şeklinde kurgulanmıştır. Doktorların çocuğun iyileşmesine olumsuz bakmalarına rağmen annesi pes etmiyor, iyileşmesi için her türlü çabayı sarf etmektedir. Başarı yolunda engellerin aşılabileceği düşüncesi okurlara aktarılmaktadır. “Başarmıştım! Zihnime, kendini ifade etme şansını verecek olan şey başlamıştı. Evet, dudaklarımla konuşmıyordum ama şimdi sözlerden daha kalıcı şeylerle konuşacaktım yazılı sözcüklerle.” Metinde geçen “Ayak parmakları arasında tuttuğum bir parça kırık tebeşirle yere çizdiğim o bir harf benim için yeni bir dünyaya giden yol, zihinsel özgürlüğümün anahtarıydı.” (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 153) ifadesi çocukların düşünme, heyecanlanmasına olanak sağlamaktadır. Çatışmalarda merak ögesinin dengeli bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

8. sınıf Türkçe ders kitabı metinleri de kişisel gelişim, erdemler, zaman ve mekân temaları doğrultusunda seçilmişlerdir. “Martı” isimli öyküleyici metinde Jonathan adındaki karakterin başarı yolunda vermiş olduğu

mücadele anlatılmaktadır. Olay kişi- kişi çatışması etrafında kurgulanmıştır. Martı Jonathan yüksekten dalış denemeleri yaparak yüksek hıza ulaşmaya çalışıyor. Çalışmalarına ara vermeden devam etmektedir. Ama anne babaları ise normal bir şekilde hareket etmelerini istiyorlar. Benzer şekilde kişi- doğa çatışması da bulunmakta, Jonathan uçuş denemelerini yaparken birçok zorluğa da göğüs germektedir. Ele alınan konu çocukların ilgisini çekecektir. Çünkü çocuklar da hayatta kendilerince hedefler koymakta ve bu hedeflerini gerçekleştirmek için çaba sarf etmektedirler. Bazıları en ufak bir problemle karşılaşınca pes edip hayallerinden vazgeçmektedirler. Bazıları ise martının yaptığı gibi sabırlı hareket ederek hedeflerine ulaşmaktadırlar. Öyküdeki olaylar dizisi çocukların gülmesine, heyecanlanmasına, düş kurmasına ve düşünmesine olanak sağlamaktadır.

“Değirmende Döner Taşım” öyküsünde ise yazar ve ailesinin buğdayları öğütmek üzere değirmene gitmeleri ve orada yaşananlar anlatılmaktadır. Metin konusu itibariyle, bilgi ve teknolojinin hızlı değiştiği ve geliştiği günümüzde çocukların ilgisini çekmeyebilir. “Çağımızın getirdiği teknolojik yenilikler ve bilimsel gelişmeler artık çocukların her yaşta ve her düzeyde ilgi alanlarının, algılama kapasitelerinin değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.” (Yalçın ve Aytaş, 2011, s. 14). “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” öyküsünde de yardımseverlik, dayanışma ve çalışkanlık konusu etrafında olay kurgulanmıştır. Olaylar dizisi Emine Teyze’nin Mehmet Bey’in bulunduğu mahalleye taşınmasıyla başlar. Emine Teyze çalışkanlığı ve sevecenliği ile herkesin ilgisini ve takdirini kazanır. Mehmet Bey işsiz oğluna iş bulur. Sonraları birçok kişi iş için Mehmet Bey’in kapısını çalar. Birlikte reçel fabrikası kurarlar. İşsiz insanlar iş sahibi olur. Metinde elbirliği ile birçok sorunun çözülebileceği sezdirilmektedir. “Martı” ve “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” öyküleri konuları itibariyle çocukların anlama ve anlamlandırma düzeyine uygun bir anlayışla ele alınmaktadır.

3.2.2. İleti

İleti, yazarın okurla paylaşmak istediği asıl düşüncedir. Yazınsal nitelikli metinler aracılığıyla çocukların sezme, duyma, düşünme yetilerinin geliştirilmesi, onlara özgü duyarlılık kazandırılması amaçlanmaktadır. İleti ise metnin dokusuna sindirilir (Sever, 2013, s. 140). Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin ekseriyetinin bu bağlamda oluşturuldukları ya da seçildikleri görülmektedir. 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki “Oyuncak” metninde, oyuncakların çocuklara uygun eğlence araçları olduğu ancak büyüklerin de oyuncaklarla oyun oynayabilecekleri belirtilmektedir. “Oyuncaklarla oynamak aslında çocukların hakkı. Ama ne yapabilirim? Bu yaşta olmama rağmen ben de seviyorum oyuncaklarla oynamayı!” (Haykır vd., 2018, s. 10). “Güvercin” adlı öyküde ise birlik ve beraberlik içinde hareket edildiğinde her türlü zorluğun üstesinden gelinebileceği iletisi sezdirilmektedir. “Forsa” metninde ise insan sabrederek umutlu ve inançlı olursa gerçek özgürlüğüne kavuşabilir mesajı okurlara aktarılmaktadır.

Vatan sevgisi duygusu, metnin duygu ve düşünce örüntüsü içerisine sindirilmiştir.

6. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Kaynatılmış Tohum” metninde her koşulda dürüst davranmamız gerektiği ifade edilmektedir. İletişim görsel ve dilsel düzenleme içinde yazınsal ipuçlarıyla okura sunulmuştur. “Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp” metninde ise Türklerin misafirperverlikleri üzerinde durulmaktadır. Türklerin misafire ne kadar değer verdiği yazınsal bir anlayışla sunulmaktadır. Metnin kahramanları, kendi durumları kötü olmasına rağmen kümeslerindeki son tavuklarıyla hiç tanımadıkları yabancı insanların karınlarını doyurmuşlardır. “Ben Kimim” metninde ise merak etmenin, öğrenmenin en önemli anahtarı olduğu vurgulanmaktadır. Çocuğun, sorma-öğrenme isteğini gözeten bir anlayış ile oluşturulmuştur. Bu metinde öğrencilere / çocuklara sorgulayıcı bir bakış açısıyla birçok şeyi öğrenebilecekleri iletişimi aktarılmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019) da öğrencilerden araştırma yapmaları, keşfetmeleri vb. becerileri geliştirmeleri istenmektedir. Metnin iletişimi ile öğretim programının amaçları örtüşmektedir.

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Ana İşsiz Kalınca” adlı öyküde gurbette bulunmanın zor olduğu, işsiz kalan bir insanın hayatta bazı sorunlarla karşı karşıya kalabileceği düşüncesi hâkimdir. Çocukların çevrelerinde yaşanabilecek olaylar yazınsal bir anlayışla sunulmuştur. Çocukta yaşama ve insana yönelik bir duyarlılık oluşturmaktadır. “Müreffeli Kadınlar ve Metin Astsubay” adlı öyküde de savaş yıllarında yaşanan zorluklar, milletimizin ne kadar vefalı olduğu ve fedakârca hareket ettiği duyumsatılmaktadır. “A” Harfi öyküsünde ise Christy’nin zihinsel ve fiziksel birtakım sorunları olmasına rağmen yazı yazmayı başarması anlatılmaktadır. Metinde zihinsel ve fiziksel engellerin başarı önünde engel olamayacağı düşüncesi okura aktarılmaktadır. Metinden elde edilen iletişim çocuğun yeni anlamlar oluşturmaya kılavuzluk etmektedir.

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Martı” adlı öyküde azim ve sabırlı hareket ederek çalışırsak başarılı olabiliriz düşüncesi okura iletilmektedir. Öyküye göre hedeflerimizin peşinden koşarsak mutlaka istediğimiz neticeyi elde edebiliriz. İnsan vermiş olduğu mücadelenin sonunda ancak kendini gerçekleştirebilir. “Yaşamak için ne çok neden var! Balıkçı teknelerinin etrafında o rutin, sıkıcı dönüp dolaşmadan başka nedenler de var yaşamak için. Cehaletimizi kırabiliriz, becerilerimizi, yeteneklerimizi ve zekâmızı kullanarak kendimizi bulabilir, kendimiz olabiliriz. En önemlisi, özgür olabiliriz! Uçmayı öğrenebiliriz!” (Mete vd., 2018, s. 18). Metnin sonunda verilen bu sözler de metnin iletişimi bir yargı şeklinde ortaya koymaktadır. “Değirmende Döner Taşım” öyküsünde de geçmişte bazı ürünlerin büyük emeklerle elde edildiği anlatılmaktadır. “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” öyküsünde ise çalışmanın önemi vurgulanmakta, eğer insanlar el ele verir birlikte hareket ederlerse birçok sorunun üstesinden kolayca gelinebilir mesajı verilmektedir.

3.2.3. Karakterler

Çocuğun okuduğu ya da dinlediği bir öykünün kahramanı ya da kahramanlarıyla kurduğu etkileşim, yeni düşsel arkadaşlar edinmesini sağlar. Çocuk okuduğu kitaplardaki kahraman/kahramanlar aracılığıyla yeni yaşantılar kazanır. Kahramanların fiziksel ve ruhsal özelliklerin abartıya kaçılmadan iyi geliştirilmiş olması, kahramanın öyküdeki olaylara yön veren etkin kişiliği, çocukları kahraman/kahramanlarla özdeşim kurmaya yöneltir (Sever, 2013, s. 76-77). 5.sınıf Türkçe ders kitabındaki "Oyuncak" adlı öyküde yaşlı ilerlemiş olan dede, kızı ve torununa yakalanmadan torununun oyuncaklarıyla oynamaya çalışmaktadır. Oyun oynamak çocukların zihinsel, duygusal, fiziksel gelişiminde çok etkilidir. Çocuklar, oyun oynarlarken yaşadıkları duyguları, kahraman aracılığıyla tekrardan yaşayacaklardır. Dede, aynen çocuklar gibi oyun oynarken kendini tamamen oyuna kaptırmaktadır. Benzer duyguları yaşayan çocuklar, yaşlı insanın duygularını daha iyi anlayacaklardır. Kahramanın daha çok davranışlarıyla geliştirildiğini söylemek mümkündür. "Güvercin" metni bir fabl olduğu için karakterler güvercinler, karga ve faredir. Karakterler insanlar gibi hareket ettirilerek, konuşturularak kişileştirilmiştir. "Hayvanların ve nesnelerin insana özgü davranışlarda bulunması, düşünce gerçeği iç içe yaşayan çocuklar için tanıdık bir dünyanın kapısını aralar." (Sever, 2013, s. 78). Güvercinlerin başkanının tuzağa düşüp bağırıp çağıran arkadaşlarını uyarması, karşılaştıkları sorunu nasıl çözmeleri gerektiği konusunda diğer güvercinleri uyarması başkanın liderlik özelliklere sahip olduğunu gösterir. Bu yönüyle de çocuk okurların özdeşim kurabilecekleri bir karakterdir. Fare karakteri de çocukların ilgisini çekecektir. Kendisine yapılan bir yardımı unutmuyor, güç durumdaki arkadaşlarına yardımcı olmaktadır. Kahraman ve karakterler arasındaki çatışma ve çözümlerin kurgulanışı; çocukların yaş ve deneyimlerine koşut olarak yaşam ve insan gerçekliğine yönelik yaşantılar edinebilmelerine olanak sağlamaktadır. "Forsa" metninin karakterleri ise Kara Memiş, oğlu Turgut ve askerlerdir. Kara Memiş, vatanına kavuşmayı bekleyen bir denizcidir. Ülkesini seven, ümitli, sabırlı bir kahramandır. Sahip olduğu bu değerler bakımından çocukların özdeşim kurabileceği bir karakterdir.

6. sınıf Türkçe ders kitabındaki "Kaynatılmış Tohum" metnindeki karakterler Çinli hükümdar, Ling ve Ling'in annesidir. Karakterler hem davranışlarıyla hem de konuşmalarıyla kısmen geliştirilmişlerdir. Öykünün ana karakterlerinden olan Ling, dürüst davranarak ulaştığı başarıları hak etmektedir. Kahraman bu özelliğiyle çocukların özdeşim kurabilecekleri bir karakterdir. Ling'in cesaretini toplayarak çiçek açmamış tohumu hükümdarın huzuruna götürmesi cesaretini gösterir. Bu davranışı da çocuk okurlar üzerinde etkili olacaktır. "Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp" öyküsünün karakterleri Christoph ve eşi ile köylü karı kocadır. Köylü karı kocanın yabancı bir misafire karşı göstermiş oldukları misafirperverlikle çocuklara Anadolu insanının gönlünün ne kadar geniş olduğu sezdirilir. Karakterler daha çok yazarın yorumuyla zenginleştirilmiştir. Kahramanlar

eylem ve davranışlarıyla insan gerçekliğine ilişkin dönütler sunmaktadır. “Ben Kimim?” metninin kahramanları Uslu adındaki kedi ile Meraklı adındaki somon balığıdır. Yaşanılanlar bir kedi ve somon balığının konuşturulması üzerine kurgulanmıştır. Uslu; olgun, anlayışlı ve bilgili bir kedidir. Meraklı ise adından da anlaşılacağı gibi meraklı ve sabırsız kişiyi canlandırmaktadır. Karakterler hem konuşmalarıyla hem de davranışlarıyla geliştirilmişlerdir. Meraklı, öğrenme ve keşfetme merakıyla dolu bir karakteri canlandırmaktadır. Bu özellikleriyle çocukların ilgisini çekebilecek ve çocukların özdeşim kurmak isteyebilecekleri bir karakterdir.

7. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan “Anne İşsiz Kalınca” öyküsünün karakterleri ise anne-baba ve çocuktur. Karakterler hem konuşmalarıyla hem de davranışlarıyla geliştirilmişlerdir. “*Ana ilk günler evi temizlemiş, tüm kirlileri yıkayıp ütölemişti. Giysileri ve yatak takımlarını elden geçirmiş, söküklere dikip delikleri, yırtıkları yamamıştı. Bu arada hazırlanması uzun süren hamurlu köy yemeklerinden de yapmıştı sık sık. Ama hepsi bu kadardı. Daha sonraki günler boşluktan sıkılmaya başladı. Babaya “Komşu yok, gezip tozma olanağı yok, deliresim geliyor!” diye yakınmaya başlamıştı.*” (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21). Karakterler çocuğun, yaşam ve insan gerçekliğini anlaması üzerine kurulmuştur. Annenin işten çıkması ve babanın çocuk parası için çocuğunu götürmesi gibi olaylar gerçekliği yansıtmaktadır. Kahraman (Atıl), çocuğun özdeşim kurabileceği niteliktedir. Memleketinden ayrı kalan kişiler, karakterlerin yaşadıkları hisleri daha iyi anlayacaktır. Gerek sayfa tasarımında kullanılan görseller, çizimler, kullanılan renk tonları gerekse de yazarın dilin anlatım olanaklarından yararlanarak karakterleri geliştirmesi, okurun bu karakterlerle özdeşim kurmasında etkili olacaktır. “Mürefteci Kadınlar ve Emin Astsubay” adlı öykünün karakterleri Mürefteci kadınlar, Mürefteci Serpil ve Emin Astsubay oluşturmaktadır. Karakterler hem davranışlarıyla hem de konuşmalarıyla geliştirilmiştir. “*Mürefteci kadınların bu özverili davranışları yaralı askerlerimize büyük moral veriyordu.*

Serpil Hanım onun uyandığını görünce,

– *Emin Bey, geçmiş olsun. Lütfen ilacınızı alır mısınız, dedi.*

– *Teşekkür ederim!*

– *İsminizi öğrenebilir miyim?*

– *Serpil...*

– *Burası ne güzel böyle, siz de Mürefteci misiniz?* (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s.45)

Kahramanlar çocuğun özdeşim kurabileceği nitelikte ve okumayı istekle sürdürebilecekleri özelliklere sahiptirler. “A” Harfi metninin kahramanları ise Christy ve annesidir. Christy, beyin felçli olarak dünyaya gelen engelli bir çocuktur. Annesi ise söylenen olumsuz düşüncelere aldırılmayarak çocuğunun bir şeyler başarması için uğraş veren bir karakteri

canlandırmaktadır. Anne; mücadeleden vazgeçmeyen, umudunu hiçbir zaman kaybetmeyen bir karakterdir. Christy ise başarmanın, özgürlüğe adım atmanın heyecanı içindedir. Annenin ortaya koyduğu mücadele, çocuğun başarısı, çocuklara başarı önünde hiçbir engelin duramayacağını göstermektedir.

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Martı” metninin karakterleri Jonathan Livingston adlı martı ile anne babalarıdır. Jonathan Livingston, kendisini sürekli geliştirmeye çalışan, daha iyisini yapmaya çalışan kendi kabına sığmayan bir karakteri canlandırmaktadır. Anne babası, çocuklarının bu şekilde hareket etmesini istememektedirler. Jonathan, anne babasının bütün itirazlarına rağmen uçuş denemelerine devam ederek amacına ve hayallerine ulaşmaya çalışmaktadır. Martı karakterinin kişileştirilerek insanlara has özelliklerinin verilmesi ve martının yeni şeyler başarmak için çaba sarf etmesi, çocukların ilgisini çekecektir. Çocukların hayal dünyası geniştir. Yaratıcı özelliklerinin ortaya çıkarılması için gerek anne babaların gerekse de öğretmenlerin onlara rehberlik etmesi gerekmektedir. Karakterler arasındaki çatışma ve çözümlerin kurgulanışı; çocukların yaş ve deneyimlerine koşut olarak yaşam ve insan gerçekliğine yönelik yaşantılar edinebilmelerine olanak sağlamaktadır. “Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” adlı öykünün karakterleri ise Mehmet Bey, Emine Teyze, anlatıcı ve komşulardır. Mehmet Bey ve Emine Teyze boş durmayı sevmeyen, insanların iyiliği için çalışan kimselerdir. Karakterler, eylem ve davranışları ile insan gerçekliğine ilişkin dönütler sunmaktadır.

3.2.4. Dil ve Anlatım

5. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Oyuncak” adlı metinde yazar samimi, içten bir anlatımla oyuncaklara olan düşkünlüğünü dile getirmektedir. Öyküde; basit, açık, yalın, anlaşılır sözcük ve tümceler kullanılmıştır. Anlatımda devrik cümlelere oldukça fazla yer verilmiş ama bu anlatım tarzı anlaşılabilirlik açısından bir engel teşkil etmemektedir. Metnin dilsel düzenlenişi çocukların düş ve düşünce gücünü devindirecek özellikleri taşımaktadır. Türkçenin söz varlığı, çocuğun dilsel dünyasının geliştirilmesini destekleyecek biçimde örneklendirilmiştir.

Deyimler: “Pencereden dışarı bakıyorum, onlar gözden kayboluncaya kadar.” (Haykır vd., 2018, s. 10), “Onların evden çıkmalarını bekliyorum, dört gözle bekliyorum.” (Haykır vd., 2018, s. 10), “Utancımдан kıpkırmızı olmuşum.” (Haykır vd., 2018, s. 11), “Kızım beni yere yatmış, trenle oynarken görünce katıla katıla gülmüş; bana ‘Ne o baba, çocukluğa mı özendin?’ diye takılmıştı.” (Haykır vd., 2018, s. 11), “Girit bizim canımız, feda olsun kanımız.” (Haykır, H. vd., 2018, s. 11).

İkilemeler: “Özene bezene rayları yerleştiriyorum; lokomotif, vagonları koyuyorum rayların üstüne, basıyorum düğmeye.” (Haykır vd., 2018, s. 10), “Tıpkı canlıymış gibi tıpış tıpış yürüyor bana doğru.” (Haykır vd., 2018, s. 10), “Pervanesini döndüre döndüre süzülüp yere iniyor.” (Haykır vd., 2018, s. 10), “Kızım beni yere yatmış, trenle oynarken görünce katıla katıla gülmüş;

bana 'Ne o baba, çocukluğa mı özendin?' diye takılmıştı." (Haykır vd., 2018, s. 11), "Bu yüzden sık sık dışarı bakıyorum gelen var mı diye." (Haykır vd., 2018, s. 11).

Devrik cümleler: "Pencereden dışarı bakıyorum, onlar gözden kayboluncaya kadar.", "Bayılıyorum torunumun oyuncak trenleri ile oynamaya.", "Altmış yaşını çoktan geçmiş birinin, oyuncaklarla böyle oynaması garip gelebilir çoğu kişiye.", "Tıpkı canlıymış gibi yürüyor bana doğru.", "Hep kızımınla torunumun evden çıkmalarını gözlüyorum oyuncaklarla oynamak için.", "Bayağı seviniyorum onlar evden ayrılınca.", "Arada bir dışarı bakıyorum, kızımınla torunum geliyorlar mı diye.", "O günden sonra çok dikkat ediyorum bir daha suçüstü yakalanmamaya." Metinden örnek olarak verilen devrik cümlelerde de görüldüğü gibi cümleler kısa, yalın, arı, açık ve içten bir anlatım yeğlediği için okur için engel teşkil etmemektedir. Aksine yerinde kullanımı okuyucuda bir dil tadı bırakmış, anlatımı zenginleştirmiştir.

Yazarın ara ara pekiştirmelere de yer verdiği görülmektedir: "Masmavi gözleri, sapsarı saçları var." (Haykır vd., 2018, s. 10), "Utancımın kıpırmızı olmuşum." (Haykır vd., 2018, s. 11).

"Güvercin" adlı fabl metninde yalın, arı, açık bir dil kullanılmıştır. Çocuğun dil ve düşünce gelişimine uygundur. Ancak Türkçenin gücünü ve zenginliğini ortaya koyan söz varlığı unsurları açısından yeterli düzeyde değildir. Metinde kullanılan deyimlerden bazıları şu şekildedir: "Güvercinleri gözden kaybeden avcı daha sonra onları takip etmekten vazgeçmiş." (Haykır vd., 2018, s. 73), "Hazırlanmış tuzağı fark edemeyen güvercinler buğday tanelerini yemeye başlamışlar." (Haykır vd., 2018, s. 72). Türkçenin anlatım özelliklerinden biri olan ikilemelere de fazla rastlanılmamaktadır. Kullanılan ikilemelerden bazıları bağlamlarıyla birlikte şu şekildedir: "Güvercinlerden bazıları da başıyıp çağırarak ağlamaya başlamış." (Haykır vd., 2018, s. 72), "Karga da bulunduğu yerden olup bitenleri seyrediyormuş." (Haykır vd., 2018, s. 73), "Kendi kendine, 'Bu sevimsiz, çirkin yüzlü avcı galiba beni avlamaya gelmiş.'" (Haykır vd., 2018, s. 72).

"Forsa" adlı öyküde konuşma dilinin kullanıldığı görülmektedir. Yalın tümcelerin kullanıldığı, süslü tümcelere çok fazla yer verilmediği söylenebilir. Anlatımı duru, akıcı ve yalındır. Metnin dilsel düzenlenişi çocukların düş ve düşünce gücünü devindirecek nitelikte olduğu söylenebilir. Metinde kullanılan deyimlerin bazıları bağlamlarıyla birlikte şöyledir: "İhtiyarlaşınca, çiftçi onu azat etti." (Haykır vd., 2018, s. 138), "Gözlerine inanamadı." (Haykır vd., 2018, s. 138), "Sevinçten, hayretten dizlerinin bağı çözüldü." (Haykır vd., 2018, s. 138), "Ben karaya cenk etmeye çıkıyorum." (Haykır vd., 2018, s. 140). Çocuklar / öğrenciler bu metin aracılığıyla forsa, güverte, donanma, kadirga, bölük, kaftan, cenk etme gibi kimi kavramları da söz dağarcıklarına katacaklardır. Metinde noktalama ve

yazım kurallarının bağlam aracılığıyla çocuklara doğru sezdirildiği görülmektedir.

6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Kaynatılmış Tohum”, “Boş Bir Kümes, Birkaç Dolu Kalp” ve “Ben Kimim?” metinlerinin de anlatım açısından sade olduğu, gereksiz bayağı sözcüklerin yer almadığı, duruluk, akıcılık, açıklık gibi unsurların göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Ana dilimizin göz alıcı zenginliğini ortaya koyan söz varlığına ilişkin bulgulardan örnekler alıntılanmış metinle birlikte aşağıda verilmiştir:

Deyimler: “Boş ver elinden geleni yapmışsın, dedi.” (Şekerci, 2018, s. 23), “Lin’in ağzını bıçak açmıyordu çünkü hakkında konuşacağı bir çiçeği yoktu.” (Şekerci, 2018, s. 23), “Yabancı bir ülkede, kuş uçmaz kervan geçmez bir yolun ortasında iki Alman, yapayalnız kalmışlardır.” (Şekerci, 2018, s. 60), “İçeride fakirlik göze çarpmaktaydı.” (Şekerci, 2018, s. 60), “Yerde eski püskü bir kilim, üstüne oturabilecek bir iki minder, iki gülümseyen ufak çocuk ve kocaman gülümseyen bir Türk ailesi...” (Şekerci, 2018, s. 61), “Christoph’un gözleri doldu.” (Şekerci, 2018, s. 61), “Hani sözümü kesmeyecektin?” (Şekerci, 2018, s. 111), “Nasıl oluyor bilmiyorum ama doğduğunuz andan itibaren bunu yapmak için yola koyuluyorsunuz.” (Şekerci, 2018, s. 111-112), “Meraklı’nın heyecandan nefesi kesilmişti.” (Şekerci, 2018, s. 111), “Havuzda dalınca derin bir soluk alıp kendine geldi.” (Şekerci, 2018, s. 113), “Sonra bir gün, her ne pahasına olursa olsun bu nehre geri dönmeli, kendi yavruları doğana kadar onların başında beklemeli ve görevini tamamlamanın mutluluğu içinde yaşama veda etmeliydi.” (Şekerci, 2018, s. 113), “Meraklı, bu iş için Uslu’dan daha uygun birini bulamayacağını düşünerek arkadaşını her gün soru yağmuruna tutmaya başladı.” (Şekerci, 2018, s. 113), “Bunu duyunca Meraklı’nın yüzü asıldı.” (Şekerci, 2018, s. 112).

İkilemeler: “Bu arada Ling’in arkadaşları ballandıra ballandıra saksılarındaki çiçeklerden bahsediyorlardı.” (Şekerci, 2018, s. 22-23), “Saraya ulaştığında diğer gençlerin yetiştirdiği çeşit çeşit bitkiler karşısında hayrete düştü.” (Şekerci, 2018, s. 23), “Birbirlerine çiçeklerini nasıl böyle yetiştirdiklerini ciddi ciddi anlatan diğer gençler, Ling’in elindeki boş saksıyı görünce kahkahalarla güldüler.” (Şekerci, 2018, s. 23), “Ling hariç hepiniz, bana çeşit çeşit ağaçlar, bitkiler ve çiçekler getirdiniz.” (Şekerci, 2018, s. 23), “İssiz bir yoldan giderlerken arabaları ‘pıt pıt’ etti ve aniden durdu.” (Şekerci, 2018, s. 60), “Sabah sabah nereden çıktı bu sorular, dedi.” (Şekerci, 2018, s. 110), “Ertesi gün Uslu, havuzun kenarına geldiğinde Meraklı’nın tek başına, ağır ağır yüzmekte olduğunu gördü.” (Şekerci, 2018, s. 110),

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki “Müreffeli Kadınlar ve Emin Astsubay” , “Ana İşsiz Kalınca” ve “A”harfi metinlerinde de Türkçenin anlatım gücü ve olanakları, dil ve anlam evrenine uygun olarak çocuklara sezdirilmektedir. Dil bilinci ve duyarlılığı, çocuğa göre olan bir kurguyla uyarılmıştır. Türkçenin anlatım gücünü gösteren söz varlığı unsurlarından bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Deyimler: "Bu sırada Serpil Hanım'ın gözlerinden yaşlar boşaldı." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 46), "Balkan savaşı sırasında Bulgarların eline geçmiştir." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 44), "Mürefeteli Kadınların canla başla çalışmaları görülmeye değerdi." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 44), "...annem, o anda meseleyi bizzat ele almaya karar vermiş." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 151), "İçi cız etti." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 20), "Ana oğul suspus olup başlarını öne eğdiler." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 20), "Atıl hemen eline alıp bağrına bastı onları." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Pantolonunun paçalarındaki kurumuş çamurlar çarptı gözüne." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Köyündeki insanlar birer birer gözünün önüne geldi." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 22), "Bunları söylerken gözlerinden yaşlar boşandı." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 23), "Elinden bir şey gelmiyor ki." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 23).

İkilemeler: "Evde boş boş oturacağıma burada sizlere hizmet ederim, dedim." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 45), "Dışarıdan sık sık top sesleri geliyordu." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 45), "Yemekten sonra hastalara tek tek ilaç verdi." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 47), "...sık sık kasılıyordum, başım da yanlara ve arkaya doğru kayıyordu." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 151). "Hem de günden güne çok büyümekte!" (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 20), "Komşu yok, gezip tozma yok, deliresim geliyor!" (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 20), "Atıl'ın aklına bir zamanlar iş iş diye çırpınıp duran kaçak Hasan geldi." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 20), "Önündeki giysileri tez tez dürüp dolabın diplerine doğru tikiştirdi." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 23), "Ana dertli dertli içini çekti." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 23).

"Ana İşsiz Kalınca" metninde, öğrenciler ilenmek, içlenmek, buruk, apırmak, köpürmek gibi daha öncesinden karşılaşmadıkları kelimeleri bağlamlarıyla birlikte öğrenme olanağına da sahip olacaklardır. Dil ve anlatımla Türkçenin söyleyiş güzelliği, anlatım olanakları, söz varlığı ve inceliği duyumsatılmıştır. Türkçenin anlatım gücü ve olanakları çocuğun doğasına uygun kurgularla sezdirilmiştir. Ayrıca yazar, anlatımında devrik cümlelerden yararlanmışır. Yerinde kullanmasıyla anlatımı zenginleştirmiştir. Devrik cümlelere ait örnek kullanımlar aşağıda verilmiştir:

"O sırada Atıl'ın köyden gelirken giydiği giysiler çıktı ortaya." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Atıl hemen eline alıp bağrına bastı onları." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Kapatın konuyu!" (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Anaya iş bulunamıyordu bir türlü." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Bu arada hazırlanması uzun süren hamurlu köy yemeklerinden de yapmıştı sık sık." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 21), "Onların mö'leri, me'leri, vak vak'ları, gıt gıt'ları doldu kulaklarına." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 22), "Atıl, uykudan uyanmışçasına dalgın dalgın baktı anasına." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 22), Almanların vergi indirimi ve çocuk parasına kandım da doladım başıma." (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 23).

8. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan "Martı" ve "Emine Teyze'nin Çilek Reçeli" metinleri çocuğun dil ve gelişim düzeyine uygundur. Anlatım, ilgiyi diri tutacak biçimde akıcıdır. "Değirmende Döner Taşım" metninde ise çocukların günlük hayatında çok fazla kullanmadıkları *hıla, dam, hara, telis, üzengi, papak, hara* gibi kelimeler kullanılmıştır. Metinlerde kullanılan söz varlığı unsurlarından bazı örnekler bağlamlarıyla birlikte aşağıda verilmiştir:

Deyimler: "Şunu hiç *aklından çıkarma*, senin uçma nedenin yiyecek bulabilmek!" (Mete vd., 2018, s. 15), "*Kendine geldiğinde* neredeyse akşam olmuştu ve o ay ışığında okyanusun üstünde, dalgalara kapılmış sürükleniyordu." (Mete vd., 2018, s. 16), "Bu hızda eğer kanatları açılırsa milyonlarca minik martı parçacığına dönüşeceğini biliyor ve *bunu göz ardu ediyor.*" (Mete vd., 2018, s. 17), "Neyse ki bu seferlik şans yaver gitmişti de olay kimsenin ölümüne *yol açmamıştı.*" (Mete vd., 2018, s. 17), "*Güneş ensemizde boza pişiriyor.*" (Mete vd., 2018, s. 170), "*İçim içime sığmıyor, değirmene gideceğiz.*" (Mete vd., 2018, s. 170), "Haydar Amca *saçını değirmende gerçekten ağartmış...*" (Mete vd., 2018, s. 170), "Babamı yere göğe sığdıramadı." (Mete vd., 2018, s. 201), "Mahallenin işsizleri bu olaydan sonra babamın *yolunu gözlemeye başladılar.*" (Mete vd., 2018, s. 201), "Emine Teyze reçelinin beğenilmesinden *kıvanç duymuştu.*" (Mete vd., 2018, s. 202), "Sonraki günler her şey *yolunda gitti.*" (Mete vd., 2018, s. 203).

İkilemeler: "Durgun denizin minik dalgaları üzerinde, güneşin altın gibi ışıladığı *piril piril* bir sabahtı." (Mete vd., 2018, s. 15), "Hemen altındaki *uçsuz bucaksız* deniz neredeyse hareketini yitirmişti." (Mete vd., 2018, s. 15), "Bu, çok büyük bir güç istiyordu fakat *yavaş yavaş* oluyordu." (Mete vd., 2018, s. 16), "Kanat uçlarını *belli belirsiz* hafifçe döndürerek dalıştan çıktı..." (Mete vd., 2018, s. 17), "Annem, karıştırırken gözüne ilişen *çeri çöpü* ayıklıyor." (Mete vd., 2018, s. 169), "Parke taşlı yolda *ağır ağır* gidiyor, geçenlerle selamlaşıyor, şakalar yapıyordu." (Mete vd., 2018, s. 170), "Burası kendimi *bildim bileli* gittiğimiz Haydar'ın değirmeniydi." (Mete vd., 2018, s. 170), "Komşular *sık sık* kapımızı çalıyor, oğullarının, kızlarının, yeğenlerinin işsiz olduğundan dert yaniyordu." (Mete vd., 2018, s. 201), "Babam akşamları gözlüğüne takar, *satır satır* o ilanlara bakardı." (Mete vd., 2018, s. 201), "Babamla reçeli tattık, öyle güzeldi ki *kaşık kaşık* yemeye devam ettik." (Mete vd., 2018, s. 202).

Türkçe ders kitabındaki metinlerin genelinde Türkçenin anlatım gücü ve olanakları çocuğun doğasına uygun kurgularla sezdirildiği görülmektedir. Anlatımın da kısa, duru ve içten cümlelerle yapılandırıldığı söylenebilir.

3.3. Eğitsel İlkeler ve İletiler Açısından Türkçe Ders Kitapları

Türkçe ders kitabı metinlerinin genel anlamda çocuklara bazı ulusal ve evrensel değerleri aktarmayı hedefledikleri görülmüştür. İncelenen öykülerde kadına ve erkeğe yüklenen anlam arasında bir ayrımcılığa rastlanılmamıştır. Çocukların cinsel kimlikleri içerisinde kişiliklerini geliştirmelerine engel olabilecek kurgusal özellikler ve iletilerle de

karşılaşılmamıştır. Metinlerde kurgulanan olay dizilerinde denetimci, baskıcı anlayışları onaylayan bir yaklaşım da tespit edilmemiştir.

“Oyuncak” metninde sevgi iletisinin hâkim olduğu görülmektedir. Çocukların dünyasında oyuncakların önemi büyüktür. Metinle etkileşim içerisine giren okur / öğrenci oyuncaklarıyla oynarken yaşadığı duyguları yaşamaya başlayacaktır. “Çuf çuf! Bayılıyorum torunumun oyuncak trenleri ile oynamaya.” (Haykır vd., 2018, s. 10), “Yani öyle bir güzel oynuyorum ki işte o kadar olur! Çocuklar gibi... Her şeyi unutuyorum. Dizlerimdeki o acımasız romatizma ağrılarını bile...” (Haykır vd., 2018, s. 11). Anlatıcı (Kahraman), günümüzde çocukların oynamış oldukları oyuncakları çok sevmektedir. Kendi çocukluğunda da var olan kurşun askerlerin günümüzde plastikten yapılmış olmasına da eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. “Anlamıyorum, niçin o güzelim kurşun askerleri plastikten yaptılar?” (Haykır vd., 2018, s. 11).

“Güvercin” metninde de birlik ve beraberlik, yardımlaşma, iyilik gibi iletilerin ön planda olduğu görülmektedir. “Kardeşlerim, beni dinleyin! Hep bir ağızdan bağırmayın. Herkes kendi başına kurtulmayı da düşünmesin. Böyle yaparsanız hemen avcının eline geçersiniz. Avcıya yakalanmak istemiyorsanız beni dinleyin. Hep birlikte hareket etmeliyiz. Birlikte hareket ederek avcıdan kurtulabiliriz.” (Haykır vd., 2018, s. 72) ifadesinde birlikte hareket etmenin öneminden bahsedilmektedir. “Daha sonra da şehir dışında yaşayan bir fare arkadaşım var, ona gideriz. O ağları kemirmek suretiyle bizi kurtarabilir.” (Haykır vd., 2018, s. 73) ifadesinde ise yardımlaşma ve dayanışmanın insan hayatı için vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Ayrıca hayatta her sorunumuzu kendi başımıza çözemeyeceğimiz, başkalarından yardım almamız gerektiği, bu nedenle de birbirimize destek çıkabileceğimiz dostlar edinmemiz gerektiği iletisi de okurlara aktarılmaktadır.

“Forsa” adlı öyküde de sabırlı olma, özgürlük, vatan sevgisi gibi iletilerin verildiği görülmektedir. Kara Memiş, kendisinin kurtarılmasını sabırla beklemektedir. “Kırk yıllık bir beklemenin verdiği son bir kuvvetle davrandı.” İhtiyarın vatana olan özlemi, bayrağa olan sevgisi ise “İhtiyar, Türklerin yanına varınca öniüne ilk geleni tutup öpmeye başladı... Şehit olursam bunu üzerime örtün. Vatan al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?” ((Haykır vd., 2018, s. 140) sözlerinden anlaşılmaktadır. Vatandan ayrı kalmanın insan için ne kadar zor olduğu sezdirilmektedir.

“Kaynatılmış Tohum” metninde adalet, dürüstlük ve cesaret gibi değerlerin okurlara / öğrencilere aktarıldığı tespit edilmiştir. Kralın yerine geçecek kişiyi belirlerken bir sınama yapması, adalet; annenin çocuğuna, ne olursa olsun dürüst davranması gerektiğini söylemesi, dürüstlük; Ling’in dürüst davranarak arkadaşlarının aksine çiçek açmayan çiçeği kralın huzuruna götürmesi ise cesaret değerine birer örnektir. Bu değerlerin kurgu içerisinde çocuklara aktarıldığı görülmektedir.

“Ben Kimim” metninde ise yaşadığımız çevreyi, dünyayı daha iyi tanımanın yolunun soru sormaktan geçtiği sezdirilmektedir. Metinde kullanılan soru işaretlerinin çokluğundan da görülmektedir ki Meraklı adlı karakter sürekli sorular sorarak bilgilerini geliştiriyor ve genişletiyor. Okurlara / öğrencilere de öğrenmenin yolu soru sormaktan geçmektedir mesajı verilmek istenmektedir. Meraklı adındaki karakterin aklından geçen şu düşünceler de eğitsel bir değer olarak çok önemlidir: “Bunları düşünürken Meraklı’nın aklına yine Bilge Somon geldi. Onun söylediklerini şimdi daha iyi anlıyordu. Bilge Somon’un sözünü ettiği o yaşlı balıklar gibi hayatının son günlerinde pişmanlık duymamalıydı. İşte bu yüzden merak etmeli, soru sormalı, her şeyi öğrenmeli, bu yolculuğa her yönüyle hazır olmalıydı. Ne kadar çok şey bilirse bu zorlu yolculuk da o kadar eğlenceli geçer, önüne çıkan engelleri kolayca aşabilir ve büyük balıklardan kolaylıkla kaçabilirdi.” Önümüze çıkan bütün engelleri aşmamız gerektiği de iletiler arasındadır. Okura / öğrenciye çevremizdeki deneyimli kişilerin tecrübelerinden yararlanmamız gerektiği de duyumsatılmaktadır.

“Ana İşsiz Kalınca” metninde sevgi, ümitli olma, yurt özlemi gibi değerlerin yazınsal bir anlayışla okura iletiliği görülmektedir. Metinde gurbete çalışmak için gelen bir ailenin hikâyesi anlatılmaktadır. Anneleri, işten çıkarılınca boşluğa düşmektedir. Anne bir türlü iş bulamaz. Ama babaları umudunu yitirmez. Yazar yaşanan durumdan hareketle okura, zor zamanlarda sabırlı olunması gerektiğini sezdirmektedir. Atıl’ın köyden gelen elbiseleri bağrına basması ve bu elbiselerin ona köyündeki yaşamı derinden hissettirmesi gurbette bulunmanın hüznünü açık bir şekilde okura hissettirmektedir. Metnin tamamında yurt sevgisinin hâkim olduğu görülmektedir.

“Müreffeli Kadınlar ve Emin Astsubay” adlı öyküde çocuklara / öğrencilere millî duygular, vefa, vatan sevgisi, bağımsızlık gibi değerler aktarılmaktadır. İnsanların zor zamanlarda kenetlenmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Çocuklara vatan hizmetinin kutsal olduğu, bu uğurda nice insanların mücadele verdiği, bu uğurda öldükleri sezdirilmektedir. “Önemli değil efendim. Ne fark eder. Ha benim kocam ha başkasının...” (Kır, Kırman ve Yağız, 2018, s. 46) ifadesi de bu durumu açıklamaktadır. İnsanların kendilerine yapılan iyilikleri unutmaması gerektiği, vefalı olunması da iletiler arasında yer almaktadır.

“A” Harfi metninde mücadele etme, cesaret, umutlu olma gibi değerlerin iletiliği görülmektedir. Annenin çocuğu için var gücüyle mücadele etmesi, olumsuz düşüncelere kulaklarını tıkayıp başarıya olan inancı ve sonunda bunun meyvelerini almış olması çocuklar üzerinde etki bırakacaktır. Gerek anne gerekse de çocuk, karşılarına çıkan engelleri aşarak başarıya ulaşmışlardır. Bu durum, okurlara aşılamayacak bir engelin olamayacağını, başarıya ulaşmak için cesaretli olmamız gerektiğini göstermektedir.

“Martı” adlı öyküleyici metninde de okurlara kendimizi sürekli geliştirmemiz ve hayallerimizin peşinde koşturmamız gerektiği

sezdirilmektedir. Çevremizde olumsuz düşünen insanların varlığına rağmen hedeflerimizi gerçekleştirmek için var gücümüzle çalışmamız gerektiği aktarılmaktadır. Jonathan adındaki karakter belli kalıpların içerisinde tutulmak istenmesine rağmen ısrarlı bir şekilde çalışmış ve hayalindeki düşünceyi gerçekleştirmiştir. Gerçek özgürlüğüne kavuşmuştur. Buradan da okurların çıkarılması gereken epey bir ders vardır.

“Değirmende Döner Taşım” metninde de eski zamanlarda insanların büyük emeklerle ürün elde ettikleri anlatılmaktadır. Teknolojinin insan hayatını nasıl değiştirdiğini, yazarın çocukluk yıllarında buğdayı un haline getirmek için yaptıklarından anlayabiliyoruz. Günümüzde, bu işler teknolojik imkânlarla yapılmaktadır.

“Emine Teyze’nin Çilek Reçeli” adlı öyküde ise sevgi, dayanışma, birliktelik, çalışkanlık gibi değerlerin varlığı görülmektedir. Emine Teyze mahalleye geldikten sonra çevreyi güzelleştirmek için yoğun bir çaba içerisine girer. Anlatıcının “Bitkileri sevmeyi, onları incitmemeyi Emine Teyzeden öğrendim.” ifadesinden de her canlıya karşı sevgi dolu olmamız gerektiğini çıkarabiliriz. Mehmet Bey’in işsiz insanlara iş bulmak için çalışması ve onlarla dayanışma içinde bir reçel yapımevi kurmaları da yardım etmenin, yardımlaşmanın ve dayanışmanın ne denli önemli olduğu sezdirilmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabı metinleri biçim, içerik ve eğitsel özellikler açısından incelenmiştir. Metinler, Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (2019) amaçlanan becerilere ulaşmada önemli birer araçlardır. Türkçe öğretimin niteliğinin geliştirilmesi, çocuğa göre olan yapıtların ders kitaplarına konulmasıyla mümkündür. Bu metinler aracılığıyla çocuklar; anlama, anlatma ve üst düzey düşünme becerilerini geliştirecek, dil bilinci ve duyarlılığı kazanacak, okuma sevgisi ve alışkanlığı da edinmiş olacaklardır.

Çocukların görsel algılarının gelişiminde ve kitaba sevgi duymasında tasarım özellikleri önemli bir yer tutmaktadır. 5.sınıf Türkçe ders kitabı ile 6. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerindeki harf boyutu çocuğa görecelik ilkesine uygundur. Ancak 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerindeki harf boyutu olması gereken (Nas, 2014, s. 67) boyutta değildir. 7. sınıf Türkçe ders kitabında 10 olması gereken harf boyutu 10,5; 8. sınıf Türkçe ders kitabında 10 olması gereken harf boyutu 11 punto ile yazılmıştır.

İncelenen metinlere ait görsellerin sözlü metnin anlamını tamamladığı görülmektedir. Ancak bazı görsellerin çizimi, renk tonu çocuğun kitapla iletişim kurmasında yetersiz kalmaktadır. “Güvercin” metni ile birlikte verilen görseller iletişim sürecinde kendisinden beklenen işlevi yerine getirmemektedir, çizgiler ve renkler iç içe girmiş durumdadır. “Kaynatılmış Tohum” metninde ise aynı rengin farklı tonları kullanıldığı için çocuğa

görelilik ilkesi açısından uygun değildir. "A" Harfi metninde ise yalnızca bir görselle yer verilmiştir. Ders kitabı metinleriyle birlikte verilecek görseller metinle iletişim kurma, okumayı sevdirmeye, duyma, düşünme ve düşünme becerilerini geliştirme açısından önemlidir. Bu nedenle bu görseller, çocuğun dünyasını iyi tanıyan, onların ilgi ve gereksinimlerini iyi bilen usta sanatçıların eliyle oluşturulması gerekmektedir.

İncelenen ders kitabı metinlerinin konuları çocukların gelişim özellikleri ve gereksinimleri açısından uygun bulunmuştur. Konuyu yapılandıran olaylarda verilen çatışmaların türü ve niteliği çocuk gerçekliği açısından uygundur. Metinlerdeki çatışmalar, çocukların anlama ve anlamlandırma düzeyleri, sevgi ve özgürlük gereksinimleri doğrultusunda kurgulanmıştır.

İncelenen öykülere ait karakterlerin büyük çoğunluğu açık (geliştirilmiş) ve durağan (statik) karakterlerden oluşmaktadır. Bu karakterler davranışları, eylemleri ve konuşmalarıyla geliştirilmiştir. "A" Harfi metninde karakterin fiziksel özellikleriyle de geliştirildiği görülmektedir. Öykülerdeki karakterler genel olarak çocukların özdeşim kurabileceği özellikleri taşımaktadırlar. 8.sınıf Türkçe ders kitabındaki "Değirmende Döner Taşım" metnindeki karakterler çok fazla geliştirilmedikleri için özdeşim kurma açısından yetersiz bulunmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen öykülerde iletilerin metnin dokusuna işlendiği görülmektedir. İletilerin insana yaşama ilişkin duyarlılık oluşturabilecek nitelikte oldukları görülmektedir. Ancak "Martı" metninin sonunda iletinin bir yargı şeklinde ortaya konmuş olması bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

Dil ve anlatım açısından incelenen öykülerin çocukların gelişim özelliklerine uygun olduğu görülmüştür. Genel olarak kısa, yalın, duru cümlelerin tercih edildiği görülmüştür. Özellikle "Ana İşsiz Kalınca", "Ben Kimim?" ve "Oyuncak" metinlerinde Türkçenin anlatım olanakları çocuğun doğasına uygun kurgularla sezdirilmiştir. Türkçe sözcükler genel olarak anlatımda kullanılmıştır. Ancak "Değirmende Döner Taşım" metninde teknolojik gelişmeler neticesi dilin çevriminden çıkmış bazı sözcükler yer almaktadır.

Eğitim ilkeleri ve eğitsel iletiler açısından bakıldığında ise çocukların cinsel kimlikleri ve kişiliklerini geliştirmelerine engel olabilecek kurgusal özelliklere ve iletilere rastlanılmamıştır. Yazgıcılığı, boş inançları onaylayan, onları önemli kılmaya çalışan bir yaklaşımla karşılaşılmamıştır. Metinlerin genel olarak çocuğun girişimciliğini, deneme ve araştırma isteğini destekleyici olduğu ifade edilebilir. Metinler aracılığıyla birtakım ulusal ve evrensel değerlerin de aktarıldığı görülmüştür.

Türkçe ders kitabına metin seçimi yapılırken birçok değişkenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü amaçlanan becerilerin gerçekleştirilmesi bu metinler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Canlı'ya (2015) göre metin seçiminde metinsellik ölçütleri, çocuk gerçekliğine uygun olma ve öğrenme- öğretme ilkeleri doğrultusunda hareket edilmelidir. Bir metnin

çocuğa göre olma, çocuğun düş ve anlam evrenine seslenmesi bütün bu özelliklerin çocuğun estetik ve sanatsal uyaran gereksinmelerine yanıt oluşturacak biçimde bir dilsel metne dönüşmesiyle olanaklıdır. Uz Erşahin'in (2009) Türkçe ders kitabındaki çocuk edebiyatı metinlerini çağdaş çocuk edebiyatı ilkeleri açısından incelediği çalışmasında, bazı metinlerin beklentileri karşıladığı bazılarının ise karşılamadığı görülmüştür. Lüle Mert (2012) Türkçe ders kitabındaki öyküleri çocuk yazınının temel ilkeleri açısından incelediği çalışmasında, öykülerin bu ilkeler doğrultusunda kurgulanmadığını belirlemiştir. Sarıçan'ın (2012) yaptığı çalışmada, ders kitabı birçok açıdan eksik bulunmuştur. Metinlerin çoğunun çocukların yaş düzeyine uygun olmadığı, özensizce seçildiği tespit edilmiştir. Çakır (2013) ise Türkçe ders kitaplarındaki öyküleri çocuğa görelilik ilkesi açısından incelemiştir. Yapılan incelemede ders kitaplarındaki öykülerin, tasarım özelliklerinin büyük ölçüde "çocuğa görelilik" ilkesine uygun olduğu; ancak birkaç hikâyede harf(ler) ve resimlemelerin çocuğa göre olmadığı tespit edilmiştir. İçerik özellikleri açısından ise konu, tema, ileti ve çevrenin sunulmuş biçimi bakımından "çocuğa görelilik" ilkesine uygun olduğu görülmüştür. Dil ve anlatımın kusurlu olması, seviyeye uygun olmayan ifadelerin yer alması hikâyeleri çocuğa görelilik ilkesinden uzaklaştırdığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkçe ders kitaplarının çeşitli değişkenler açısından incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı kitapların görsel öğelerine, tasarım özelliklerine, metinlere yönelik hazırlanan etkinlik ve araştırmalara yoğunlaşırken bir kısmı ise metinlerin niteliğini belirlemeye yöneliktir (Akyol, 2008; Çakır, 2009; Çeçen, 2009; Çiftçi, Çeçen ve Melanlioğlu, 2007; Demirel, 1998; Dilidüzgün, 2009; Epçaçan ve Okçu, 2009; Eren, 1994; Evren, 2008; Fidan, 2018; İşeri, 2002, 2007, 2008; Karababa, 2007; Kaya, 2007; Küçük, 2005; Onan ve Tokdemir, 2012; Şen, 2008; Türkben, 2018a, 2018b, 2019; Uz Erşahin, 2009, Zorbaz, 2007). Bu çalışmalarda, Türkçe ders kitaplarına metin seçiminde daha özenli davranılması gerektiği belirtilmektedir. Alanyazındaki çalışmalar ve mevcut çalışmadan hareketle Türkçe ders kitabı hazırlamada disiplinler arası bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Özellikle de metin seçiminde bu özenin gösterilmesi gerekmektedir. Alanyazın ve mevcut araştırmanın bulgularından hareketle aşağıdaki önerilere yer verilebilir:

- Türkçe ders kitabına seçilecek metinlerin çocuğa görelilik ilkesine uygun olmasına özen gösterilmelidir.
- Sayfa düzeni ve resimlemelerde çocuk gerçekliği göz önünde bulundurulmalıdır. Görseller, çocukların duygu ve düşünce dünyasını tanıyan, onların ilgi ve gereksinmelerini tanıyan usta sanatçılar tarafından oluşturulmalıdır.
- Türkçe ders kitabına seçilecek metinlerde Türkçenin söz varlığı yansıtılmalı, dilin doğru ve etkili kullanılması gerekmektedir. Metinlerin

öğretme anlayışından çok öğrencilere duyma ve düşünme sorumluluğu verecek nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.

- Türkçe dersinin en temel özelliği, bilgiden çok beceri kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle ders kitabına seçilecek metinler hem temel dil becerilerini kazandırma hem de insana doğaya, yaşama yönelik duygu, düşünce ve davranışları sezinletme yeterliliğine sahip olması gerekir.
- Türkçe öğretiminde yalnızca Türkçe ders kitabındaki metinlere bağlı kalınmamalı, öğrencilerin çok uyarınlı eğitim ortamları yaratılarak farklı türdeki metinlerle karşılaşmalarına olanak tanınmalıdır.
- Türkçe öğretmen adaylarına çocuk edebiyatı doğrultusunda metin seçiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği aktarılmalıdır. Bu metinler doğrultusunda hazırlanacak etkinliklerin de çocuğa görelilik ilkesine uygunluğu yapılacak uygulamalı çalışmalarla gösterilmelidir.
- Türkçe ders kitabı seçim komisyonlarında çocuk edebiyatı alanında uzman kişilerin bulunması gerekir.

Kaynakça

- Adalı, O. (2003). *Anlamak ve anlatmak*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Akyol, H. (2008). Ders kitaplarındaki metin yapıları ve öğretim açısından analizleri. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu Bildirileri 02-04 Mayıs içinde* (s.712-717). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Aşlıoğlu, B. (2000). İlköğretim Türkçe programının amaçlarının gerçekleştirilmesinde çocuk kitaplarının yeri. *I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve Tömer Dil Öğretim Merkezi Yayınları.
- Arıcı, A. F. (2016). *Çocuk edebiyatı ve kültürü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aykaç, M. (2011). *Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatı metinleriyle kurgulanan yaratıcı drama etkinliklerinin anlatma becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baki, Y. ve Karakuş, N. (2012). *Türkçe öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Baş, B. (2015). *Türkçe öğretimi açısından çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canlı, S. (2014). *Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinlerin niteliği üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Canlı, S. (2015). Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinlerin belirlenmesinde çocuğa görelilik ilkesi. *Journal of Language Education and Research*, 1(1), 98-123.
- Çakır, P. (2009). *6., 7., 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin çocuğa görelilikler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.
- Çakır, P. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin çocuğa görelilik açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(1), 1171-1180.

- Çeçen, M. A. (2009). Yedinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinler üzerine tutarlılık bakımından bir inceleme. *XXII. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 8-9 Mayıs, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Çer, E. (2016). Türkçe öğretiminde çocuğa görelilik ilkesine uygun edebiyat yapıtlarının önemi. *İlköğretim Online*, 15(4), 1399-1410, 2016. [Online]:<http://ilkogretim-online.org.tr> doi: <http://dx.doi.org/10.17051/io.2016.22814>.
- Çiftçi, Ö., Çeçen, M. A., ve Melanlıoğlu, D. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin okunabilirlik açısından değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 206-219.
- Dayıoğlu, G. (2000). Çocuk kitaplarında eğitsellik", I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Sorunlar ve Çözüm Yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi*, 20-21 Ocak 2000 Haz. Sedat Sever, Ankara, s.522- 535.
- Demirel, Ö. (1998). Türkçe ders kitaplarının incelenmesi. *Türkçe Öğretimi*. S. Topbaş (Ed.) içinde, *Türkçe öğretimi* (ss. 147-155). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dilidüzgün, Ş. (2009). Yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanan ilköğretim Türkçe öğretim programı ve ders kitaplarında metin- odaklı görevlerin yeri. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*. Web sitesi: www.oc.eab.org.tr/egtconf/pdfkitap adresinden 19 Mart 2018 tarihinde erişilmiştir.
- Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş çocuk yazını*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- EPCAÇAN, C. ve OKÇU, V. (2009). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu Bildirileri 27-28 Mart 2008* içinde (ss. 239-249). Gazimağusa, KKTC: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Eren, K. S. (1994). *İlköğretim okullarında okutulan Türkçe ders kitaplarının program amaçlarına ulaşabilirlik düzeyi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Evren, Z. (2008). *İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki edebî metinlerin çocuk edebiyatı ölçütlerine göre değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Fidan, M. (2018). Evaluation of secondary school students' attitudes towards texts in Turkish textbooks. *Erciyes Journal of Education*, 2(1), 19-38.
- Göğüş, B. (1993). Türkçe öğretimine genel bir bakış. Ferhan Oğuzkan (Yay. Haz.). *İlköğretim okullarında Türkçe öğretimi ve sorunları*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Hasırcı, S. (2015). *Türkçe öğretiminde çok uyaranlı eğitim ortamlarının yapılandırılmasına dönük bir model önerisi (5-8. sınıf örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Haykır, H.A. vd. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı 5*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerin Yapısal ve Eğitsel İlkeler Açısından İncelenmesi

- İşeri, K. (2002). *Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ilköğretim programına uygunluğunun incelenmesi: Göstergibilimsel Bir Betimleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- İşeri, K. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitabının ilköğretim Türkçe programının amaçlarına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, 136, 58-74.
- İşeri, K. (2008). Türkçe ders kitaplarında (6. sınıf) yer alan metinlerin türlerini temsil yeterliliği. XX. *Ulusal Dilbilim Kurultayı, Bildirileri* 10-11 Mayıs 2007 içinde (ss. 242-250). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Karababa, C. (2007). Ders kitaplarındaki metinlerin çocuğa göreliği. II. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*. (Hazırlayan: Sedat Sever). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (2005). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kaya, Z. (2007). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin türsel/yazınsal niteliği", II. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 83-90).Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kır, G., Kırman, E. ve Yağız, S .(2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı* 7. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Küçük, E. E. (2005). *İlköğretim 6., 7. ve 8. sınıflarda okutulan Türkçe kitaplarındaki düz yazı metinlerinin çocuğa görelilik ilkesine ve metinlerin içerdiği eğitsel iletilere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Lüle Mert, E. (2012). İlköğretim 6., 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öykülerin çocuk yazınının temel ilkeleri bağlamında incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 73-93.
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (1-8. Sınıflar)*. Ankara: T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Mete, G. vd. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe ders kitabı* 8. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nas, R. (2014). *Örneklerle çocuk edebiyatı*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Onan, B. ve Tokdemir, N (2012). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında uzak bağdaştırma kullanımı üzerine bir araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 29-44.
- Soysal, Ö.K (2018). *Eğitim fakültelerindeki çocuk edebiyatı öğretiminin değerlendirilmesi (Bir ders tasarımı örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sarıçan, E. (2012). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarındaki edebî metinlerin çocuk edebiyatı kriterlerine uygunluğu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Sever, S. (2013). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan, C. (2013). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Sever, S. (2015). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Şekerci, Y. (2018). *Ortaokul Türkçe ders kitabı* 6. İstanbul: Eksen Yayıncılık.

- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5) 763-779.
- Türkben, T. (2018a). Beşinci sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinin metinsellik ölçütleri açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 961-986.
- Türkben, T.(2018b). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2152-2166. doi: 10.17218/hititsosbil.419925.
- Türkben, T. (2019). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletildiği değerler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 508-526.
- Temizyürek, F., Şahbaz, N.K. ve Gürel, Z. (2016). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Uz Erşahin, I. (2009). *Türkçe ders kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı metinlerinin çağdaş çocuk edebiyatı ilkeleri açısından değerlendirilmesi ve eğitsel öneriler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçın, A. ve Aytas, G. (2011). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zorbaz, K. Z. (2007). Türkçe ders kitaplarındaki masalların kelime-cümle uzunlukları ve okunabilirlik düzeyleri üzerine bir değerlendirme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(1), 87-10.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2057/2080

**Tüketim Bağlamında Dijital Kadın Dergilerinde Haber-Reklam
İlişkisi: Marie Claire Türkiye Örneği**

News-Advertisement Relationship in Digital Women's Magazines in
the Context of Consumption: Sample of Marie Claire Turkey

Hüseyin KAZAN

Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Asst. Prof., Istanbul Aydın University, Institute of Social Sciences

e-mail: kazan.hsyn@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1458-2860

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 24.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: KAZAN, H. (2019). Tüketim Bağlamında Dijital Kadın Dergilerinde Haber-Reklam İlişkisi: Marie Claire Türkiye Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2057-2080. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/569594>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Tüketim Bağlamında Dijital Kadın Dergilerinde Haber-Reklam İlişkisi: Marie Claire Türkiye Örneği

Öz

Toplumu bilgilendiren önemli mecralardan olan kadın dergileri özellikle magazinleşmeden dolayı reklam aracına dönüşmüştür. Bu durum dergilerin içeriklerini olumsuz etkileyerek içeriğin önüne geçmekte ve tüketime yönlendirmektedir. Bu çalışmada da başlıklar üzerinden iç içe geçmiş haber-reklam ilişkisi incelenmektedir. Çalışmada araştırma için köklü bir geçmişe sahip olması ve çok sayıda ülkede yayınlanmasından dolayı Marie Claire Dergisi seçilmiştir. Çalışma Marie Claire'in dijital ortamda yayınlanan 2016 yılındaki on iki sayısı ile sınırlanmıştır. İçerik analizi ve betimsel tarama yöntemleri kullanılarak hazırlanan çalışmada haber-reklam ilişkisine odaklanılmaktadır. On iki sayının bütün sayfalarının çalışmaya dahil edildiği araştırmada nitel ve nicel olarak derginin reklam ve haber sayıları da ele alınmıştır. Araştırma sonucunda haberlerde genellikle tüketimi özendiren başlıkların kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Marie Claire, Tüketim, Kadın Dergileri, Dijital Dergiler, Haber-Reklam İlişkisi.

News-Advertisement Relationship in Digital Women's Magazines in the Context of Consumption: Sample of Marie Claire Turkey

Abstract

Women's magazines which are among the important mediums informing society have turned into an advertisement tool especially due to tabloidization. This situation affects the content of magazines negatively precluding the content and directs people toward consumption. In this study, the interwoven news-advertisement relationship was examined on the basis of topics. In the study, Marie Claire Magazine was chosen for the investigation because it has a deep-rooted background and is issued in many countries. The study was limited to Marie Claire's twelve issues from 2016 which were published on the digital media. In the study which was prepared using content analysis and descriptive analysis methods, the news-advertisement relationship was focused. In the investigation in which all pages of the twelve issues were included, advertisement and news numbers were also handled both qualitatively and quantitatively. As a result of the study, it was seen that titles encouraging consumption were often used in the news.

Keywords: Marie Claire, Consumption, Women's Magazines, Digital Magazines, News-Advertisement Relationship

Giriş

1990'lerden sonra iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler beraberinde medyayı da geliştirip dönüştürmektedir. Özellikle 2000'li yıllar basılı ürünlerle okuyucunun karşısına çıkan medyanın internete evrildiği yıllardır. Dergiler de bu gelişimden en çok etkilenen medya mecralarından birisidir. Maliyetlerin daha düşük olması, sayfa sınırlamasının bulunmaması gibi nedenlerden dolayı dergiler hızla önce elektronikleşmeye ardından da dijitalleşmeye başlamıştır. Dergilerin dijitalleşmesi ve yeni dijital dergilerin kurulması reklamverenlere ve dergi yayıncılarına yeni fırsatlar sunmuştur. Televizyona oranla daha uygun olmasından dolayı reklamverenler dergilere yüksek oranlarda reklam vermeye başlamıştır. Reklam sayılarının artması dijital dergilerin sayfa sayılarını artırmakla beraber maliyeti sabit tutmaktadır.

Mali açıdan yayıncılara önemli kazançlar sağlayan dijital reklamcılık dergilerin içeriğinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İçerikler giderek daha fazla magazinleşmekte, haberler markaların reklamları ile girift bir ilişki haline dönüşmektedir.

Dergilerde haberlerin sayısı azalmakla birlikte mevcut haberlerde de belli ünlülerin ve markaların doğrudan ve dolaylı reklamları yapılmaktadır. Bu da okur üzerinde tüketim kültürünü tetikleyen bir etki göstermektedir. Hemen hemen her dergi türünde kendisini gösteren haber-reklam ilişkisi daha çok moda ve kadın dergilerinde yaygın olarak görülmektedir. Bu nedenle de çalışma kadın dergilerine odaklanmaktadır.

Kadın Dergileri ve Tüketim Toplumu

Dergilerin dijitalleşmesi ve yeni dijital dergilerin yayınlanması ile birlikte oluşan dijital ortamlar reklamverenler için önemli mecralar durumuna gelmişlerdir. Sayfa sınırlaması olmayan dergiler, etkileşimli olmalarının da verdiği avantajla reklamcılar için önemli fırsatlar sunarken dergi haberciliği için faydalı sonuçlar doğurmamakta, dergilerin magazinleşmesine neden olmaktadır.

Dergi reklamları, detaylar konusunda reklam verenlere ve reklam ajanslarına yeni imkânlar sunmaktadır. Dergi reklamlarında resim, fotoğraf, metin ve sloganlar tasarımcı grafikerler tarafından harmanlanarak etkileyici hâle getirilmektedir. Dergiler içerikleri ile bağlantılı olarak hedef kitlelerine hitap eden reklamlar sunmaktadır. Bu da reklamların etkinlik düzeyini reklamlarda sunulan ürünlerin farkındalık düzeylerini artırmaktadır (Özdemir ve Yaman, 2015). Reklamlar, gerçek hayata alternatif olarak yaşanılardan daha güzel, daha pırıltılı hayatlar ve sürekli olarak sundukları lüks yaşam tarzları ile tüketiciyi hayal âlemlerine götürmektedir (Aydın, 2016). Bunun en somut örneğini de kadın dergileri oluşturmaktadır. Dergilerde yer alan reklamlar genellikle lüks, haz dolu, rahat bir hayatı

simgeleyen ürünlerden oluşmakla birlikte haberleştirilen ünlülerin hayatlarında da aynı temalar işlenmektedir.

Hemen hemen bütün popüler kadın dergilerinde sıradan hayatlar yerine lüks içinde yaşayan, pahalı mekanlarda yaşamını sürdüren, marka kıyafetler kullanan ünlülerin yaşamlarının fotoğrafı çekilerek onlar üzerinden hedef kitlede 'ideal yaşam böyle olmalı' algısı oluşturulmaktadır. Bu da tek tip insan profili oluşturmakla birlikte tüketim toplumuna yeni bireyler kazandırmaktadır.

Bir tüketim toplumunda tüketim sadece ihtiyaçları karşılamak için değil, aynı zamanda statü ve itibar kazanma, farklı olma, farklı olarak bir gruba ait olma, kimlik kazanma gibi değerlere de sahip olabilmek için uygulamaya geçirilmektedir. Tüketim toplumunda, bireysel beğeniler tüketicilerin toplumsal değerlerini ve bireysel yaşam biçimlerini de yansıtmaktadır (Mutlu, 1998). Bireyler, tüketimleri aracılığıyla arzu ve isteklerinin özelliklerini belirterek bu yolla iletişimde bulunma amacı taşırlar. Bu anlamda tüketimin sembolik bir yönü bulunmaktadır. İnsanlar; statü veya sosyal sınıfı belirlemek, kendini tanımlayıp bir role bürünmek, sosyal nitelikte bir varlık oluşturmak ve bunu koruyabilmek gibi nedenlerden dolayı sembolik tüketimde bulunarak (Odabaşı, 1999) bunu sürekli hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bu amaçlara yönelik oluşan sembolik tüketim ile simgesel bir anlatım da meydana gelmektedir. Bu da kitle iletişim araçlarında sunulan yaşam tarzı; diğer bir deyişle kültür biçimidir. Medyada bu biçimi en etkili şekilde topluma sunma yollarından biri reklamdır. (Featherstone, 1996). Reklamlar tüketiciye pazarladıkları parlak ve ışıltı ürünlerle adeta bir hayal dünyası yaratmakta ve bu dünyaya uyum sağlamak için de bireyleri tüketime yönlendirmektedir. Kadın dergileri de bu sürecin en önemli tetikleyicileri konumuna gelmişlerdir. Elele'nin internet sitesinde yer alan "Kusursuz olmanın dayanılmaz güzelliği" başlıklı haberde kusurlarla yaşamının pozitif taraflarının da olabileceği üzerine bir yazı kaleme alınıyor. Haberin altında da Shiseido markasının krem kutusunun fotoğrafına yer verilerek kutunun altına "Shiseido Anti-Dark Circles Göz Kremi 319 TL" yazılmaktadır. Yazıda haberle reklamın iç içe geçmişliğinin yanında kusurları pozitif görmeye (Elele, 2019) yönelik bir felsefeden bahsedilirken bile estetik hazzı ve dolayısıyla da gösterişe vurgu yapılmaktadır. Estetik hazzı yakalamanın çözümü de reklamı yapılan üründe gösterilmektedir. Ürünün reklamının bu şekilde yapılması tek başına reklamının yapılmasından daha fazla okuyucuda duygulara seslenim etkisi doğuracaktır.

Bir pazarlama aracı, tekniği veya ikna edici güce sahip olan reklam, üretici ile tüketici arasındaki iletişimsel (Karabaş, 2013) bir köprüdür. Tüketicinin reklamlara yönelik tutumu olumlu ise reklamın iletmek istediği mesaja da açık olacak ve bu mesajları zihninde bilişsel ve duygusal süreçten geçirip değerlendirmeye alacaktır. Reklama yaklaşım negatif ise reklam birey

tarafından aldatıcı, yanıltıcı ve zaman kaybı olarak algılanacak ve birey, reklamdan (Akyüz, 2011) uzaklaşacaktır. Reklamdan daha fazlasını vermeye çalışan kadın dergilerinde haber-reklam ilişkisi girift bir şekilde okuru çevrelediği için reklamın olumsuz yanları daha fazla minimize edilmektedir. Zira pek çok markanın ürün veya hizmetleri, ideal yaşamın bir paçasını oluşturacak biçimde pazarlandığı için okura reklamdan çok daha fazlasını verdiği imajını oluşturmaktadır. 'Kadınsan mutlaka spor salonuna gitmeli fit bir bedene sahip olmalısın', 'modayı takip etmeli mutlaka mevsimlere göre planlanarak satışa sunulan kreasyonlara göre giyinmelisin', 'lüks mekânlarda vakit geçirmeli kendini bu şekilde kabul ettirmelisin' algısı kadın dergilerinin verdiği temel mesajlardandır.

Reklam ürün ve hizmetlerin bir defaya mahsus satılmasını sağlayabilir, ancak satışın devamlılığının sağlanmasında ürünle ilgili bireysel müşteri deneyiminin rolü büyüktür (Özçam ve Bilgin, 2012). Kadın dergileri bu deneyimi haberler üzerinden vermektedir. Gösteri dünyasından önemli isimlerle söyleşi yapılarak dergilerin sayfalarına taşınmakta ve söyleşi yapılan kişinin giydiği kıyafetlerden tercih ettiği kozmetik ürünlerine kadar reklam içerikli pek çok mesaja yer verilmektedir.

Elele Dergisi'nde yer alan "Onlar Hangi Kırmızıyı Seviyor" başlıklı haberde Buse Terim, Gül Gölge ve Ebru Şallı'nın fotoğrafları kullanılarak ruj ile ilgili düşüncelerine yer verilip direkt olarak tercih ettikleri ruj markasını ifade eden cümleleri haberde yer almıştır. Gül Gölge'nin "Ben kırmızı rujun mat ve kadife dokulu olanlarını seviyorum. Çantamdan ayırmadığım rujlar arasında Nars Jungle Red Lipstick var", Buse Terim'in "Ben daha çok ateş kırmızısı seviyorum. Dior Positive Red favorim" (Elele, 2013) cümlelerine yer verilmiştir. Ebru Şallı da Burberry Lip Gloss rujunu tercih ettiğini söylemiştir. Ünlülerin fotoğrafının ve demecinin hemen altında belirtilen ruj markalarının fotoğrafı ve fiyatına yer verilmektedir. Benzer haberleri hem Elele'de hem de diğer pek çok kadın dergisinde görmek mümkündür.

Yaşadığımız çağda modern kapitalizmin de etkisiyle tüketim, ihtiyaçları karşılamanın ötesinde bir eylem olarak başlı başına bir ihtiyaç haline almıştır. Tüketim toplumunun en temel özelliği kişilerin ihtiyaçları için tüketmek yerine, tüketimin başlı başına bir ihtiyaç ve hatta bir amaç haline dönüşmesidir. Bu yönüyle tüketim, insan yaşamının ve sosyal hayatın şekillenmesinde oldukça etkili ve belirleyici bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2018). Günümüzde tüketimin anlamı başarı, haz, eğlence ve özgürlük gibi kavramlarını içine alacak şekilde genişlemiş ve iyi bir yaşamın anahtarı olarak sunulmaya başlanmıştır. Yaşam standartlarının değişmesi ve değişen ihtiyaçlar ile birlikte, daha fazla tüketim, gücün ve mutluluğun değişmez göstergesi haline gelmiştir. Yaşam tarzı kavramı giderek sosyal kimliğin inşasında temel değer olarak algılanmıştır (Üstün ve Tatal, 2008). Bu da tüketim kültürünü tetiklemiştir.

Yaşamı sürdürme yolunda bir araç olmaktan çıkan tüketim, günümüzde kendi başına bir amaç haline almıştır. Öyle ki yaşadığımız çağda sistemin içerisinde olabilmenin yolu, sistemin üretmiş olduklarını tüketmekten geçmektedir. Geleneksel değerlerin çözümlenerek her şeyin adeta parasal değerlere indirgenmekte olduğu tüketim toplumunda metalaşma had safhalara ulaşmıştır. İnsanlar arasındaki ilişkiler, paranın başrolü oynadığı metalar aracılığıyla kurulan ticari ilişkilere evrilmektedir (Özcan, 2007). Tüketimin artması, gücün ve mutluluğun göstergesine dönüşmüş; bireyin tüketim yaklaşımı giderek sosyal kimliğin temeli olarak algılanmıştır (Güleç, 2015). Bu durum gıdadan giyime, eğitimden spora, kültürden sanata varana kadar yüksek fiyatlarla yaşamın her alanında kendini göstermiştir. (Hız, 2009). Örneğin bir mutfak musluğunun altın kaplamalı olması onu diğer musluklardan ayırmakta ve sahibini güçlü göstermektedir. Oysaki altın olan ve olmayan musluğun görevi aynıdır.

Burada dikkat çekici nokta ise ürünün kullanım amacından öte göstergesel değerinin ön plana çıkmış olmasıdır. Tüketiciler artık sadece ürünleri ve işlevlerini değil sembolik anlamlarını yani imajlarını da tüketir hale gelmektedirler (Aydın, 2018). Toplumdaki marka giyinme, marka mekânlarda vakit geçirme yaklaşımı da bu gösteri toplumunun sonucudur. 'Zara'dan giyinirim', 'Starbucks kahvesinden başka kahve içmem', 'Mercedes'e binerim', 'Magnum yerim' gibi söylemler çoğu zaman markaların toplumdaki popüler algısından yararlanmak için kullanılmaktadır. Bir aylık maaşının bir akıllı cep telefonu satın almaya yetmeyecek durumda olan bireylerin maaşının iki, üç katı kadar fiyatı olan Iphone'ları satın alması 'Iphone' gösterişçi toplumun yansımalarındandır. Bireyler çoğu zaman çok sayıda ürünü ihtiyacı olduğu için değil marka olduğu için satın almaktadır. Zira insanların bu şekilde davranmasının temelinde olumlu imaj yayma çabası bulunmaktadır. (İnce, 2018).

Gösteri toplumunun besleyicileri durumunda olan kadın dergileri de gerek reklamları gerek haberleri ile tüketim toplumunu tetiklemektedir.

Kadın Dergilerinde Haber-Reklam İlişkisi

Gazeteden televizyona, radyodan yeni medya ortamlarına kadar pek çok medya mecrasında haber ile reklam iç içe geçmiş durumdadır. Diğer medya ortamlarına göre biraz daha özgür yayın yapabilen dergilerde haber ile reklam ilişkisi daha girift bir biçimde görülmektedir. Sayfa sayısı olarak oldukça hacimli olan dergilerde sayfalara reklamın yanında birer cümlelik açıklamalarla sayfalarca moda çekimlerine yer verilerek moda çerçevesinde markaların reklamları yapılmaktadır. Ortalama haber sayısı 20-30 arasında değişen dergilerde herhangi bir reklam unsuruna rastlamadan sadece haber okumak son derece zordur. Dergilerde hemen her sayının klasiği haline gelen ünlü söyleşilerinde yapılan çekimlerde kullanılan kıyafetler belli markalara ait olmakta bu da haberde belirtilmektedir. Güzellik haberlerinde kozmetik ürünlerine değinmeden, moda haberlerinde hazır giyim

markalarına ya da tasarımcılara yer verilmeden haber yapılmamaktadır. Dolayısıyla bu ve buna benzer pek çok haber marka reklamı için yapılmaktadır.

Haber-reklam ilişkisi özellikle dijitalleşmenin artması ile birlikte sadece kadın dergilerinde değil hemen hemen bütün dergilerde okurun karşısına çıkmaktadır. Okur direkt olarak reklamlarla ilgilenmediği için reklamlar haberlerin içine yedirilerek verilmektedir. Bu durum reklamverenler için avantaj oluştururken dergi yayıncılığı ve dergi okuru için dezavantajlar oluşturmaktadır. Dergilerin içerikleri zayıflamakta ve magazinleşmektedir. Sadece aldıkları tiraj ve reklamlarla kendilerini finanse eden dergiler içeriklerinin reklamlaşmasına karşı koyamamaktadır. Kadın dergilerinden moda dergilerine, dekorasyon dergilerinden spor dergilerine kadar hemen hemen bütün dergi türlerinde haber-reklam ilişkisi net bir şekilde görülmektedir. Dünyaca ünlü moda dergilerinden olan Vogue'da yer alan "Dior'un Yeni Parfümü Joy'un Yüzü Jennifer Lawrence" başlıklı haberde parfüm markası haberin ana konseptini oluşturmaktadır. "Arkanızda parlak, huzurlu ve bir o kadar da çekici bir imza bırakacak olan Joy by Dior'u koku paletinize eklemeyi es geçmeyin!" (Vogue, 2019) ifadeleri ile paylaşılan haber bir anlamda parfümün reklamından ibarettir. 'Gözler Üstünde: Vahşi Cazibe Cat-Eye' başlıklı haberde de sadece "En yumuşak bakışları dahi vahşi bir cazibeye çeviren gözlüklerin bin bir çeşit yüzü karşınızda" (Vogue, 2019) ifadelerine yer verilerek galeri şeklinde Chimi, Gucci, Prada, Poppy Lissiman, Andy Wolf, Saint Laurent marka gözlüklerin fotoğraflarına yer verilmektedir.

Elele'de "Yazın en cıvıltılı ayındayız!" başlıklı haberde "Denizin ve güneşin olumsuz etkilerine karşı kendimizi korurken bakımlı olmanın ve kadın olmanın keyfini doyasıya çıkarmaya hazırız" ifadelerine yer vererek haber içinde Maybelline, Chanel, Yves Rocher, Klarone, Schwarzkopf markalarının ayrı ayrı ürünleri tanıtılmaktadır. Tanıtım biçimlerini örneklendirecek olursak; Klarone markası için 'Parlaklık ve ışıltı' başlığı kullanılarak "Klorane Ylang Ylang Ekstreli Saç Bakım Yağı, saçı kökten uca sararak koruyor" (Elele, 2019) ifadelerine yer verilmiştir. Açıklamanın altında markanın ürünlerinin fotoğrafı kullanılarak fiyat bilgileri paylaşılmıştır.

Önemli kadın dergilerinden olan Cosmopolitan dergisinde de benzer haberlere sıkça rastlanmaktadır. Dergide yer alan 'Onların hepsi "Bestseller"' başlıklı haberde "Rakamların peşine düştük ve marka temsilcilerinden gerçekleri öğrendik. Bu ikonik ürünleri henüz keşfetmediyseniz sizi böyle alalım" ifadelerine yer verilerek Dove, beauty bar sabun; M.A.C, Russian red ruj; Nars, orgasm allık; Lancôme, hypnôse maskara; Chanel, no. 5 parfüm; Nuxe, huile prodigieuse yağ gibi çok sayıda marka ve ürünün tanıtımı yapılmaktadır. Örnek olması açısından markalardan bir tanesine yer verecek olursak; Dove'un tanıtımı şu şekilde yapılmaktadır: "Dove'un çok satan ve efsaneleşen bu ürünü bir sabundan daha fazlası aslında" (Cosmopolitankurkiye, 2019).

Elle’de “Mango’ya ilham veren kadınlar” başlığı altında “Mango koleksiyonu, gerçek bir değişim gösteren altı kadından ilham alıyor” (Elle, 2019) ifadelerine yer verilerek altı ünlü isim hakkında bilgiler paylaşılmaktadır.

“Francesco Maccapani Missoni’den renklerin mutfağı” başlığı ile Harper’s Bazaar’da yer alan haberin spotunda “İtalya’nın ve kendi ailesinin mutfak geleneklerini The Missoni Family Cookbook’ta toplayan Missoni ile İstanbul’da bir araya geldik” (Harpersbazaar, 2019) ifadelerine yer verilerek Missioni’nin kitabının tanıtımı yapılmaktadır.

Haber-reklam ilişkisinin en yaygın olduğu dergi türlerinden birisi de dekorasyon dergileridir. Maison Française’da yer alan “Mutlu Mekanlar, Mutlu Evler: Saloni Mobilya” başlıklı haberde mobilyadan bahsedilirken Saloni’nin reklamı yapılmaktadır. “Saloni Mobilya, evin ve mobilyanın insan dünyasında bıraktığı psikolojik etkiyi çoktan keşfederek her tarza ve kullanıma uygun akıllı tasarımlar sunuyor” (Maisonfrancaise, 2019) ifadeleri ile başlayan haber Saloni ile ilgili bilgilerle devam ederek web sitesi ve sosyal medya hesaplarının paylaşılması ile son bulmaktadır.

Haber-reklam ilişkisi ile ilgili son örneği de spor dergilerinden paylaşmak yararlı olacaktır. Zira haber-reklam ilişkisinin en yaygın olduğu dergi türlerinden birisi spor dergileridir. Uluslararası spor dergilerinden olan Women’s Health’in web sitesinde manşet haberlerin ilk sırasında yer alan “Spor sütyeni rehberi” başlıklı haberin spotunda “İşte, ölçülerin ve yaptığın antrenman ne olursa olsun, doğru spor sütyenini seçmenin yolları...” (Womenshealth, 2019) ifadelerine yer verilerek meme sağlığı ile ilgili bilgiler paylaşılmaktadır. Haberin sonunda ise farklı göğüs tipleri sıralanarak o tiplere uygun çeşitli markaların ürünlerinin tanıtımı fiyat bilgisi verilerek yapılmaktadır.

Erkek spor dergisi olan Men’s Health’te de benzer haberlere sıkça rastlanmaktadır. Dergide yer alan “Koltuğu kullanarak kas yapın” başlıklı haberde koltukla yapılabilecek spor hareketleri açıklandıktan sonra “Evde spor yapmaya alışmanız için evinize uygun spor aletlerine linki tıklayarak ulaşabilirsiniz! Tıklayınız” (Menshealth, 2019) ifadelerine yer verilmektedir. “Tıklayınız” kelimesine tıklandığında online alışveriş sitesi trendyol.com’ un spor aletleri sayfasına yönlendirilme yapılmaktadır.

Dergilerde dijitalleşmenin artması ve etkili dijital dergilerin daha fazla yaygınlaşması ile birlikte hemen hemen bütün dergi türlerinde haber-reklam ilişkisi giderek daha fazla artmaya devam edecektir.

Marie Claire Dergisi

Marie Claire, uluslararası olarak aylık yayımlanan moda misyonlu bir kadın dergisidir. Dergi moda dergisi olarak anılsa da geniş bir yelpazedeki içeriği onu kadın dergisi konumuna oturtmaktadır. Kendi ifadeleri ile

“Moda, güzellik, ünlüler, seks, ilişkiler, alışveriş, makyaj, saç bakımı, cilt bakımı, sağlık, magazin, astroloji... Kısacası kadına dair her şey” (Marieclaire, 2019) konularında yayın yapmaktadırlar. 24 dilde 35 ülkede yayın yapan derginin ilk sayısı 1937 yılında Fransa’da yayınlandı. Fransa merkezli olan derginin Fransa’daki tirajı 444,149, ABD’de 969,965, Birleşik Krallık’ta 227,729’dur (Wikizero, 2019). Dergi halen çok sayıda ülkede yayınlanarak moda ve kadın dergiciliği konusunda söz sahibi konumundadır.

Marie Claire Üzerine Bir İnceleme

Ocak 2016

Marie Claire’in 194 sayfa olarak yayınlanan Ocak sayısında on beş haber, elli reklam yer almaktadır. Sayfa sayısına göre haber sayısının az olduğu dergide yer alan haber başlıklarının özeti şu şekildedir: Güzel yıldız Amber Heard ile aşk, yeni hayatı ve hızlı yükselişi üzerine konuştuk. Büyük Fantezi: Olgun kadınlar erkeklerin fantezi dünyasının merkezi halindeler. Style: Tasarımcı Dosyası: Brain Atwood 2016 ilkbahar yaz koleksiyonunu İstanbul’da tanıtan tasarımcı ile başarısının sırrı hakkında konuştuk. Mücevher: Derin mavi, safir taşının tasarımları, Bulgari markasının tasarımcısı Lucia Silvestri ile taşlara olan tutkusunu konuştuk. Marie Claire editörlerinin favori rotaları: Gezi rehberi. Miami’ye Hoş Geldiniz: Art Basel’de bu yıl. Moda: Hot couture, Doğanın Cazibesi. Güzellik: Yaşam koçu ve diyet uzmanı Şeyda Coşkun ile söyleşi, Vanilla etkisi anti aging etkili cilt bakımı serisi Chanel markası tanıtımı.

Haber kategorisinde değerlendirilecek çok sayıda haber de reklam niteliğine dönüşmektedir. 46-47. sayfalarda yer alan de Style: Tasarımcı Dosyası: Brain Atwood 2016 ilkbahar yaz koleksiyonu başlıklı haberin içerisinde yer verilen Atwood markasının yaratıcısı ile yapılan röportajda Atwood’un 2016 ilkbahar yaz koleksiyonunun reklamı başta olmak üzere Victoria’s Secret ve Versace’nin de dolaylı olarak reklamlarına yer verilmiştir. Söyleşide Atwood’un tasarladığı ayakkabıların Victoria’s Secret Fashion Show’da da kullanıldığına değinilmiştir.

Sayfa 66-69’da sinema yıldızı Amber Heard ile yapılan röportajda sanatçının fotoğraflarına yer verilerek fotoğraf çekiminde tercih edilen giysilerin Giorgio Armani, La Perla, Messika Joallerie, Cartier, Yeprem, Christian Louboutin, Harry Winston, Tiffany, Bulgari markalarına ait olduğu belirtilerek söz konusu markaların dolaylı reklamına yer verilmektedir.

Sayfa 112-115’te yaşam koçu ve diyet uzmanı Şeyda Coşkun ile yapılan söyleşi metni boyunca yer alan fotoğrafların sol alt köşelerinde sanatçının fotoğraflarda kullanılan çekim kıyafetlerinin Que, Roman ve Michel Kors, TBY Alexander Wang, Intimissimi, Sisley, Milly, Diverse markalarından oluştuğu belirtilerek söz konusu markaların dolaylı reklamına yer verilmektedir.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmıştır: sayfa 75-89 aralığında Cesur Yorumlar başlığı altında on dört sayfa boyunca tam sayfa kullanılan fotoğraflarda yer alan marka reklamları: Beymen, Prada, Dilek Hanif, Gizia Gate, Vakko, H&M, Cha May, Fendi, Bulgari, Lou Boutin. 90-99 sayfa aralığında Doğanın Cazibesi başlığı altında dokuz sayfa boyunca tam sayfa olarak kullanılan fotoğraflarda tercih edilen marka reklamları: Sportmax, H&M, Topshop, Gucci, Di Lorenzo, Beymen, Derishow, Pinko, Stefanel, Needle and Inches, Michel Kors, Mango, Milla by Trendyol, Penti, Roman, Calzedonia, Emporio Armani.

100-109 sayfa aralığında Zıt Uyum başlığı altında dokuz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda kullanılan marka reklamları: Sarar, Park Bravo, Pinko, Liu Jo, Network, Sportmax, Roman, Vintage By Lulu, Topshop, Mudo, Koton, Betilya, Mavi Jeans, Gusto, İnci Ayakkabı, Maxmara, Hotic, İpekyol olmak üzere derginin bu sayısında toplamda otuz dört tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

Reklamlaştırılmış haberlerin dışında Ocak sayısında elli adet reklama da yer verilmektedir. Konulara göre reklam içeriği şu şekildedir: Otuz bir adet hazır giyim markası reklamı, on üç adet kitap tanıtımı, on bir adet kozmetik markası reklamı, dokuz adet ayakkabı – çanta markası reklamı, sekiz adet aksesuar – takı markası reklamı, üç adet mücevher markası reklamı, iki adet dergi reklamı, bir adet SPA merkezi reklamı.

Şubat 2016

258 sayfa olarak yayınlan Marie Claire Şubat'ta on altı haber yer almaktadır. Haber sayısının konu dağılımı özetle şu şekildedir: İçimizdeki anne babalar: sizce Türkiye'de evlat edinme koşullarının ve hassasiyetinin ne kadar bilincindeyiz?, Tasarımcı dosyası: Demna Gvasalia, 9'dan 5'e klasik ve şık seçimleriyle İnanır kozmetik iletişim müdürü Ece Abay ile söyleşi, Gülden Büyükuçak'ın stil günlüğü. Mücevher: pırlanta efekti Cartier'in göz kamaştırıcı dünyasına hoş geldiniz, Taşların görkemi Esra Moreno'nun yarattığı mücevherler. Konular: Sokağın yıldızları, Tugay Mercan ile söyleşi. Moda: Retro modern, Cool şıklık. Güzellik: Özge'nin bakım ritüelleri, Cesur dokunuş makyaj önerileri. Bir önceki sayıda olduğu gibi bu sayıda da yer alan haberlerin bazılarında belli markaların reklamı yapılmaktadır.

32-34 sayfa aralığında yer alan Gülden Büyükuçak'ın stil günlüğü başlıklı söyleşisinde kullanılan fotoğraflarda tercih edilen kıyafet ve mücevherlerin Michael Kros, Marni, Viela ve Saint Laurent gibi üst düzey markalara ait olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Sayfa 76-81'de Muhteşem Cate başlıklı söyleşide metin içerisine yerleştirilen oyuncunun fotoğraf çekimlerinde kullanılan kıyafetlerin Giorgio Armani gibi üst düzey marka isimleri verilerek dolaylı yoldan reklamı

yapılmaktadır. Hatta oyuncunun kullandığı parfümün bile markası olan Armani fotoğrafın köşesine yerleştirilmiştir.

Sayfa 88-93'te Tugay Mercan ile söyleşi metni için yapılan fotoğraf çekimlerinde oyuncunun kullandığı kıyafet, aksesuar ve hatta kuaförünün adresi belirtilerek H&M, Ramsey, Sarar, Burberry gibi üst düzey marka reklamına yer verilmektedir.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmaktadır: 95-107 sayfa aralığında Güncel Klasik başlığı altında on iki tam sayfa boyunca fotoğraflarda Beymen, Chole, B Point, Prada, Vakkorama, Tommy Hilfiger gibi üst düzey marka reklamına yer verilmektedir. 108-117 sayfa aralığında Cool Şıklık başlığı altında dokuz tam sayfa boyunca fotoğraflarda Roman, Derishow, Vakkorama, Levi's, Stefanel gibi üst düzey markaların reklamları konumlandırılmaktadır.

Şubat sayısında toplamda yirmi bir tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

Ocak sayısına göre iki katından fazla artan derginin reklamları yüz otuz altı olarak kayıtlara geçmiştir.

Konulara göre reklam içeriği şu şekildedir: Otuz altı adet kadın hazır giyim markası reklamı, otuz altı adet kozmetik markası reklamı, on dört adet kitap tanıtımı, on adet otel reklamı, on adet ayakkabı-çanta markası reklamı, sekiz adet aksesuar-takı markası reklamı, sekiz adet mücevher markası reklamı, dört adet dergi reklamı, dört adet restoran reklamı, üç adet erkek hazır giyim markası, üç adet parfüm markası.

Mart 2016

370 sayfa olarak yayınlanan Mart sayısında on beş haber yer almaktadır. Haber sayısının konu dağılımı özetle şu şekildedir: Podyumdan Sokaklara: 2016 ilkbahar-yaz trendlerinden 90'lar mı metalik ışıltılar mı yoksa tropik esintiler mi? Hangisi sizi yansıtıyor öğrenmek için trend raporu sayfalarımıza göz gezdirin. Aslı & Şükrü: ekranın en yeni ve çekici ilişkisi Aslı Enver ve Şükrü Özyıldız'la çok özel. Parmaklar Çalışsın: parmaklarınızın henüz keşfetmediğiniz birçok özelliği var. Daha güçlü orgazm yaşamınızı sağlamak gibi. Mücevher: pırlanta dünyası. Farklı tasarımlar. Konular: Birlikten moda doğar. Hayat kurtaran vasiyet. Moda: Erkeklerden rol çalmak. Denim çağı. Güzellik: Renk ve kesim rehberi saçlarınızda değişiklik yapmadan önce trend rehberine göz atın.

Derginin bu sayısında toplamda kırk iki tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

Sayfa 88-97'de Aslı & Şükrü: Ekranın en yeni ve çekici ilişkisi: Aslı Enver ve Şükrü Özyıldız'la çok özel başlıklı söyleşide yer alan fotoğraflarda

kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Hugo Boss, Beymen, Vakko, Gucci, Cos, Bulgari gibi üst düzey markalara ait olduklarını belirtmek gerekmektedir.

Sayfa 102-107'de 'Üstesinden Gelebiliyor Musunuz' başlığı altında yayınlanan röportaj dizisi metni içerisine yerleştirilen ünlülerle gerçekleştirilen fotoğraf çekimlerinde kullanılan kıyafetlerin Roman, DKNY, Gizia, Hugo Boss gibi üst düzey marka isimleri verilerek markaların reklamı yapılmaktadır.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmıştır: 124-134 sayfa aralığında Mavi Aşk başlığı altında on tam sayfa boyunca konumlandırılan fotoğraflarda Gucci, Dolce&Gabbana, Dior, Borgioni gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir.

Sayfa 136-159 aralığında Run Away From The Chaotic Life başlığı altında yirmi üç tam sayfa boyunca kullanılan fotoğraflarda Beymen, DKNY, Gazzas, Burberry, Vakkorama, Salvatore gibi üst düzey marka reklamlarına rastlanmaktadır.

Sayfa 160-169 aralığında Denim Çağı başlığı altında dokuz sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Nine West, Yargıcı, Burberry, Polo, Gusto gibi üst düzey marka reklamına yer verilmektedir.

Sürekli artış gösteren reklam sayısı bir önceki aya göre artarak iki yüz kırk üç olarak gerçekleşmiştir. Hazır giyim markalarının başı çektiği dergide reklam dağılımı şu şekildedir: Elli bir adet kadın hazır giyim markası tanıtımı, kırk dört adet kozmetik markası tanıtımı, yirmi üç adet saç bakım markası tanıtımı, yirmi bir adet mücevher markası tanıtımı, yirmi adet kot pantolon markası tanıtımı, on üç adet kitap tanıtımı, on iki saat markası tanıtımı, on bir adet aksesuar-takı markası tanıtımı, on bir adet ayakkabı-çanta markası tanıtımı, sekiz adet parfüm markası tanıtımı, sekiz adet yurtdışı otel tanıtımı, yedi adet erkek hazır giyim markası tanıtımı, altı adet sergi tanıtımı, beş adet dergi reklamı, beş adet restoran tanıtımı, iki adet ayakkabı markası tanıtımı, bir adet bilgisayar markası.

Nisan 2016

394 sayfa olarak yayınlanan Nisan sayısında yirmi bir haber yer almaktadır. Haber sayısının konu dağılımı özetle şu şekildedir: 2016 İlkbahar-Yaz Trendlerini Belirle: sezonun en kilit parçalarını kendi stilimizle birleştiriyoruz. Peki favori trendiniz hangisi olacak? Fantezilerin Gizli Şifresi: Biz kadınların fantezileri sanıldığından daha tehlikeli. O fantezilerin altında yatan gerçekleri araştırdık. Eşsiz Olmayı Seviyoruz!: özel olarak tasarlanmış bir parçaya sahip olmayı kim istemez ki? Kişiye özel çılgınlığını masaya yatırıyoruz. 9'dan 5'e: Perwoll marka müdürü Nazar Ulaş zarif ve sade stilin kodlarını veriyor. Moda: mavi ve pembenin pastel dünyası

sezonu ele geçiriyor. Bahar İşaretleri; sportif çizginin bahar mevsimi. Mücevher: pembe düşün, romantik bir aşk hikayesi. Konular: Kurşun geçirmez kadınlar savaş muhabiri kadınlar, Punk devrimi. Tasarımda Türk Dokunuşu: Türk tasarımcılarımız moda dünyasını fethediyor. Berlin'in modern yüzü ve hareketli hayatı sizi avucunun içine almaya hazır. Betül Demir bakım ve güzellik sırlarını paylaşıyor. Betül'ün Bakım Ritüelleri.

Haberlerin dışında bu sayıda da oldukça yüksek oranda haber içeriği altında reklam yer almaktadır.

108-115 sayfa aralığında "Leyla Lydia Tuğutlu: O ekranın son yıllarda en hızlı parlayan isimlerinden ve yeni dizisiyle de çok konuşulacak" başlıklı söyleşide yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Beymen, Bee Goddes, H&M, Gucci gibi markalardan oluştuğu belirtilerek markaların reklamına yer verilmektedir.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte yapılan moda çekimleri sayfalar boyunca tam sayfa verilerek markaların reklamları yapılmaktadır. Çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmıştır: Sayfa 117-128 aralığında "Sıcak Etki" başlığı altında on bir tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Chanel, Gucci, Rado, Tod's Dior gibi üst düzey marka reklamlarına yer verilmektedir. Sayfa 129-139 aralığında The Japanese Effect başlığı altında on tam sayfa boyunca kullanılan fotoğraflarda Beymen, Network, Emporio Armani, Maxmara, Prada gibi üst düzey marka reklamlarına yer verilmektedir. Sayfa 140-159 aralığında "Think Pink" başlığı altında on dokuz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Gucci, Prada, Louis Vuitton, Longchamp, Chanel, Burberry gibi üst düzey marka reklamları yer almaktadır. Sayfa 160-169 aralığında "Sıcak Geçiş" başlığı altında dokuz tam sayfa boyunca kullanılan fotoğraflarda Hotiç, Cos, Sarar, Vakko, Roman, Tomy Hilfigger gibi üst düzey marka reklamına yer verilmektedir. Derginin bu sayısında toplamda kırk dokuz tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

Reklam sayısı ivme kazanmaya devam eden dergi Nisan sayısında iki yüz elli beşi görmüştür. Sayının reklam dağılımı şu şekildedir: Yetmiş adet hazır giyim markası tanıtımı, otuz dokuz adet kozmetik markası tanıtımı, otuz adet ayakkabı markası tanıtımı, yirmi yedi adet takı markası tanıtımı, yirmi adet mücevher markası tanıtımı, on bir adet aksesuar markası tanıtımı, on bir adet yurtdışı restoran tanıtımı, on adet çanta markası tanıtımı, dokuz adet saat markası tanıtımı, sekiz adet parfüm markası tanıtımı, altı adet sergi tanıtımı, beş adet gözlük markası tanıtımı, iki adet spor markası tanıtımı, bir adet dergi tanıtımı, bir adet kitap tanıtımı, bir adet otomobil markası tanıtımı.

Mayıs 2016

434 sayfa olarak yayınlanan Mayıs sayısında yirmi haber yer almaktadır. Haber Sayısının Konu Dağılımı özetle şu şekildedir: Aşkımız Bir Sex'ti: aşk dolu romantizmin yerini whatsapp ilişkileri mi alıyor? Ayakkabı Rehberi: daha güçlü yürü. Tasarımcı Dosyası: Dries Van Noten. Davet Çok Elbisem Yok' un Kurucularının Stil Günlüğü. 9'dan 5'e: Turkuaz optik iletişim ve pazarlama direktörü Alev Keskin'in stilini inceliyoruz. Mücevher: Basel seçkisi. Yaz Saati: sezonun en göz alıcı ve gösterişli detaylara sahip modelleri, bahar kokan muhteşem bir çekimle karşınızda. Deniz Macerası: kayıp balık Dory'nin peşinden engin denizlere uzanıyoruz. Doğanın Fısıltısı: bir zen bahçesinin huzurunu eşsiz el işçilikleriyle yansıtan Chanel 2016 ilkbahar koleksiyonunu hayranlıkla inceledik. Moda: Sıcak Romantizm, Denize Doğru. Güzellik: Bakım Ritüelleri.

Derginin bu sayısında toplamda yirmi yedi tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

137-143 sayfaları arasında yer alan Tanrıça Dakota: Hollywood'un dayattığı yapay şöhret kavramını reddeden Dakota Johnson hayatta en çok istediği iki dileğini bize anlattı başlıklı söyleşide yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherler Alexander McQueen, Bulgari, Saint Laurent gibi üst düzey markalara aittir.

144-151 sayfaları arasında Furkan Andıç ile bir otomobil yolculuğundan kalanları okuyacaksınız başlıklı söyleşi metni boyunca yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafetlerin Damat, Ramsey, Vakkorama, Tween, Banana Republic gibi üst düzey markalara ait olduğu belirtilerek ilgili markaların reklamı yapılmaktadır.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmaktadır: 154-162 sayfaları arasında Sıcak Romantizm başlığı altında sekiz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Ganni, Gianvito Rossi, Cacharel, Armani gibi üst düzey marka reklamına yer verilmektedir. Sayfa 163-173 aralığında Modern Victorian Girl başlığı altında on tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Beymen, Miu Miu, Gizia, Gucci gibi üst düzey marka reklamları konumlandırılmaktadır. Sayfa 174-183 aralığında Denize Doğru başlığı altında dokuz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Maxmara, Cashmerei Que, Roman, Hugo Boss gibi üst düzey marka reklamına yer verilmektedir. Dergide marka tanıtımlarının dışında yüksek sayıda reklamlar da yer almaktadır.

Reklam sayılarındaki artış Mayıs sayısında da devam ederek üç yüz seksen olarak gerçekleşmiştir. Reklam sayısındaki artış önceki sayılarda olduğu gibi en yüksek oranda hazır giyimde kendini göstermiştir. Mayıs sayısında doksan üç adet hazır giyim markası tanıtımı yer almıştır. Hazır giyimi tamamlayacak nitelikte olan aksesuar-takı markası reklamı ise, altmış yedi

olarak gerçekleşmiştir. Başlı başına bir sektör haline geldiği için ayrı olarak hesaplanan saat reklamları ise bu ay altmış beş olarak dergide yer almıştır. Saati; kırk beş ile kozmetik, kırk ile ayakkabı, yirmi beş ile çanta, on yedi ile mücevher, on dört ile kitap tanıtımı, yedi ile gözlük, beş ile parfüm, iki ile restoran tanıtımı takip etmiştir.

Haziran 2016

306 sayfa olarak yayınlanan Haziran sayısında yirmi üç adet haber yer almaktadır. Dergide yer alan haberlerin başlıkları ise özetle şu şekildedir: Seksin Ne Kadarı Yeterli, Karşı Konulmaz Rosi, Fit Kalmanın Sekiz Yolu. Style: Sahile doğru, Sportif Caddeler, Tasarımcı Dosyası: Isabel Marant. 9'dan 5'e: Zeynep Ögdem Tuncay'ın stili. Mücevher: Hipnoz Etkisi, Sevgi Dolu Bir Yolculuk, Biliyoruz Özeniyorsunuz! Moda- Sanat. Haberin Yok Peşindeyim. Moda: Summer Dream bikini ve mayo kombinleri, Far Away sade tasarımlarla birleşen lux kumaşlar ve asimetrik kesimler, Festival Zamanı içimizdeki festival kızını ortaya çıkarmaya hazırız. Güzellik: Dilşat Çelebi'nin Bakım Ritüelleri, Mutlu Ayaklar. Miami'yi keşif.

Dergide toplamda otuz altı tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

98-103 sayfaları arasında Karşı Konulmaz Rosi başlıklı söyleşide yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Moeva, Victoria's Secret gibi üst düzey markalara ait olduğu detayına yer verilerek markaların reklamı yapılmıştır.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmıştır: 105-117 sayfaları arasında yer alan Bir Yaz Rüyası başlığı altında on iki tam sayfa boyunca konumlandırılan fotoğraflarda Gucci, Beymen, Monies, Moneva, Cos gibi üst düzey marka reklamlarına yer verilmektedir.

118-133 sayfa aralığında Far Away başlığı altında on beş tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Bottega Veneta, Maxmara, Cos, Fendi, Prada gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir. 134-143 sayfaları arasında Festival Zamanı başlığı altında dokuz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Perspective, Mudo, Network, Roman gibi üst düzey markalara rastlanmaktadır.

Haziran sayısında marka tanıtımlarının dışında üç yüz yirmi altı adet marka reklamına yer verilmektedir. Konulara Göre Reklam İçeriği şu şekildedir: Yüz yedi adet hazır giyim markası, elli sekiz kozmetik markası. Kırk bir adet aksesuar-takı markası, otuz üç adet ayakkabı markası, yirmi adet mücevher markası, on yedi çanta markası, sekiz gözlük markası, sekiz parfüm markası, beş saat markası.

Temmuz 2016

On dokuz haberin yer aldığı Temmuz sayısı 218 sayfa olarak yayınlanmıştır. Dergide yer alan haber başlıkları özetle şu şekildedir: Sezonun Dikkat Çekenleri, yaz davetleri için ihtiyacınız olan en iddialı ve dikkat çeken parçaları sizin için seçtik. Son Durak: Orgazm Bilimi. Style: Tasarımcı dosyası Missoni. 9'dan 5'e stilim. Mücevher: Kristal Dünyası. Benzersiz DNA Fendi' nin yapımı ve tek tek üretilen yeni saat koleksiyonundaki kürk detaylar göz kamaştırıyor. Konular: Bir Tutkudur Havana Chanel'in 2017 kreasyonunun görsel şöleni. Moda: Gömlek Elbise. Cool Woman kendilerinden emin ve bir o kadar da cesur yaz kadını. Safari Etkisi 80'lerin safari ruhu günümüze uyarlandığında ortaya çıkanlar. Güzellik: Bakım Ritüelleri. Periyot Denklemi.

Önceki sayılarda olduğu gibi Temmuz sayısında da sayfalarca haber-reklam karışımından oluşan sayfalara rastlanmaktadır.

86-91 sayfaları arasında Burçin Terzioğlu ile söyleşi başlığı altında beş tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Calzedonia, Eres, Moeva London, Hippicks gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir.

96-104 sayfaları arasında Cool Woman başlığı altında sekiz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Beymen, Vakkorama, Barbara Bui, Valentino gibi üst düzey markaların reklamları yapılmaktadır. 105-115 sayfaları arasında Safari Etkisi başlığı altında on tam sayfa boyunca kullanılan fotoğraflarda Yargıcı, Aldo, Stefanel, Vakko gibi üst düzey markalara rastlanmaktadır. Bu sayısında toplamda yirmi üç tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

Temmuz sayısında reklam sayısı üç yüz kırk beş olarak gerçekleşmiştir. Konulara göre reklam içeriği şu şekildedir: Doksan dokuz adet hazır giyim markası, altmış dört adet kozmetik markası, kırk dokuz adet aksesuar-takı markası, otuz adet ayakkabı markası, yirmi adet mücevher markası, on altı adet çanta markası, on dört adet kitap tanıtımı, on dört adet gözlük markası, on bir adet saat markası, yedi adet parfüm markası, altı adet sergi tanıtımı, beş adet otel tanıtımı, üç adet dergi reklamı, bir adet bilgisayar-tablet markası.

Ağustos 2016

202 sayfa olarak yayınlanan Ağustos sayısında on beş haber yer almaktadır. Haber sayısının konu dağılımı özetle şu şekildedir: Blake'in Muhteşem Yılı, Peki Ya Sonra Ne Oldu eşinizi aldattınız ya da en yakın arkadaşınızla yattınız peki bunları yaparken daha sonra olacak durumlar için hazırlıklı mısınız?, Gerçekten Sağlıklı mı hangi besin sağlıklı? Style: kimono, tasarımcı dosyası Marni. Mücevher: Görkemli Broşlar. Konular: Elif Şafak ile yeni romanı hakkında söyleşi. Neo Seksi tasarım anlayışı ile değişen daha yalın

ve gizemli yeni seksiliği masaya yatırdı. Moda: Power of Rocks güçlü kadının ruhu. Güzellik: Bakım Ritüelleri.

Bu sayıda otuz altı tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

76-81 sayfaları arasında Blake'nin Muhteşem Yılı başlıklı söyleşide yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Roberto Cavalli, La Perla, Ralph Rauren gibi üst düzey markalara ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmaktadır.

87-104 sayfaları arasında Power of Rocks başlığı altında on yedi tam sayfa boyunca kullanılan fotoğraflarda Beymen, Vakkorama, Derishow, SandroMichael Kors gibi üst düzey marka reklamlarına yer verilmektedir. 105-115 sayfaları arasında Etnik Dokunuş başlığı altında on tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Cos, Nine West, Vakkorama, Lug Von Siga gibi üst düzey markalara yer verilmektedir. Sayfa 134-143 aralığında Festival Zamanı başlığı altında dokuz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Perspective, Mudo, Network, Roman gibi üst düzey markaların reklamına yer verilmektedir.

Bir önceki sayıya göre reklam sayısı artan dergide reklam oranı üç yüz yetmiş yedi olarak gerçekleşmiştir. Dergide konulara göre reklam içeriği şu şekildedir: yüz on yedi adet hazır giyim, yetmiş üç adet kozmetik, elli beş adet aksesuar-takı, otuz yedi adet ayakkabı, yirmi yedi adet mücevher, on dört adet kitap tanıtımı, on iki adet saat, on bir adet parfüm, dokuz adet çanta, yedi adet restoran tanıtımı, altı adet dergi reklamı, altı adet sergi tanıtımı, iki adet gözlük, bir adet okul tanıtımı, bir adet otomobil.

Eylül 2016

Yirmi haberin yer aldığı Eylül sayısı 306 sayfa olarak yayınlanmıştır. Dergide haber sayısının konu dağılımı özetle şu şekildedir: The New Rich Mileniallar için zenginlik kuralları değişiyor objelerin yerini artık deneyimler alıyor. Sonbaharda Alınması Gereken 50 Güzellik Ürünü. Style: Tasarımcı dosyası Celine. Fransız stilinde en yeni yorum. Mücevher: Yeni maskülen. Konular: Modada altkültüre ne oldu? Moda: Modernize punk punk akımıyla özgürleşiyoruz. Paris'te yeni sezon. Fall Into Shadow parlak kumaşlar bol kesimlerle birleşiyor. Güzellik: Merve'nin bakım ritüelleri. Detoksunuzu nasıl alırdınız? New York'ta görülmesi gereken en yeni mekanlar ve yükselişe geçen trendler.

Dergide klasikleşmiş olan kıyafetler üzerinden marka reklamı yapma durumu bu sayıda da görülmektedir. 87-99 sayfaları arasında Burcu Biricik ile yapılan röportaj başlıklı söyleşide on tam sayfa fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Elie Saab, Cartier, Dolce

Gabbana gibi üst düzey markalara ait olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalar şu şekilde sıralanmıştır: 105-115 sayfaları arasında Punk başlığı altında on tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Gucci, Beymen, Miu Miu, Prada, Celine gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir.

116-135 sayfaları arasında Sonbahar Senfonisi başlığı altında on dokuz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda da Celine, Miu Miu, Ralph Lauren, Dolce & Gabbana, Chanel, Gucci gibi üst düzey marka reklamlarına yer verilmektedir. 136-149 sayfa aralığında Fall Into Shadows başlığı altında on üç tam sayfa boyunca fotoğraflarda tanıtımı yapılan kıyafetlerin Beymen, Pinko, Vakkorama, Twist, Mango, Cos, Maxmara gibi üst düzey markalara ait olduğu ifade edilmektedir.

Derginin bu sayısında toplamda kırk iki tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir. Bunun dışında dergide reklam sayısı dört yüz seksen beş olarak kayıtlara geçmiştir.

Hazır giyim reklamların yine sayıca üstün olduğu dergide konulara göre reklam dağılımı şu şekildedir: Yüz elli iki adet hazır giyim, seksen dört adet kozmetik, altmış adet aksesuar-takı, elli adet ayakkabı, yirmi dokuz adet saat, yirmi beş adet çanta, yirmi adet parfüm, yirmi adet mücevher reklamı, on üç adet kitap tanıtımı, sekiz adet dergi reklamı, yedi adet restoran tanıtımı, altı adet gözlük, altı adet sergi tanıtımı, dört adet otel reklamı, bir adet otomobil reklamı.

Ekim 2016

314 sayfa olarak yayınlanan Ekim sayısında on dokuz haber yer almaktadır. Haberlerin dağılımı özetle şu şekildedir: SJP Olma sanatı Sarah Jessica Parker ile söyleşi, Edebiyatın Zevk Kelimeleri: Erotikalar, Lekesiz Bir Cilt İçin. Style: Tasarımcı dosyası Kenzo-H&M. Dikkatimizi çeken Moncler koleksiyonu. Düşük İhtimaller ceketlerin omuzları pantolonların belleri iniyor. 9'dan 5'e stili. Mücevher: Kırmızı cazibe. Meleğin gücü. Çöl çiçeği. Konular: Modada kusur etmek: Moda endüstrisi bu sefer hiç olmadığı kadar cesur ve korkusuz. Moda: Sonbahar yaprakları. Güzellik: Sezona bakış. Ameliyatsız gençleşme. Rengarenk makyaj önerileri.

Derginin bu sayısında Eylül sayısında da olduğu gibi toplamda kırk iki tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir.

101-105 sayfaları arasında SJP Olma sanatı Sarah Jessica Parker ile söyleşi başlığında yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Valentino, Amedeo, Dior, gibi üst düzey markalara ait olduğu ifade edilmektedir. 106-111 sayfa aralığında Kerimcan Durmaz Sosyal Medyanın Kavalcısı başlıklı yazıda yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafetlerin

Beymen, Saint Laurent, Valentino gibi üst düzey markalardan oluştuğu bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalarlar sıralanmıştır.

115-127 sayfaları arasında Hareket Mevsimi başlığı altında on iki tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Dior, Givenchy, Boss, Chanel, Prada gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir. 129-137 sayfa aralığında Renklerin Gücü başlığı altında sekiz tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda tanıtımı yapılan kıyafetlerin Pinko, Beymen, Celine, Swarovski, Gucci, Tommy Hilfiger gibi üst düzey markalara ait olduğu bilgisine yer verilmektedir. 139-153 aralığında Neo Konstrüktivizm başlığı altında on dört tam sayfa boyunca konumlandırılan fotoğraflarda Vakko, Beymen, Liu Jo, Stefanel, Sportmax gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir.

Reklam sayısında da iyi düzeyde olan derginin bu sayısında dört yüz yetmiş sekiz reklama yer verilmektedir. Dergide konularına göre reklam dağılımı şu şekildedir: Yüz seksen iki adet hazır giyim, altmış altı adet kozmetik, elli beş adet aksesuar-takı, kırk yedi adet ayakkabı, yirmi üç adet çanta, yirmi iki adet mücevher, on sekiz adet parfüm, on yedi adet saat, on üç adet kitap tanıtımı, on adet dergi reklamı, sekiz adet sergi tanıtımı, sekiz adet restoran tanıtımı, altı adet gözlük, bir adet otomobil.

Kasım 2016

On beş haberin yer aldığı Kasım sayısı 306 sayfa olarak yayınlanmıştır. Haber Sayısının Konu Dağılımı özetle şu şekildedir: İçerideki Masumiyet hapisanedeki çocuklar, Uygulamalı Seks Çağı, Tuğba Ünsal röportaj. Style: Tasarımcı Dosyası Sain Laurent. Dikkatimizi Çeken Club Monaco. Mücevher: İnci Tanesi. Bulgarı'nın Roma'sı. Konular: Gelecek Şimdi beş oyuncu ile söyleşi. Moda: Colours of the day kışın gri havasına inat renkli tasarımlar. Maculine&Feminine farklı tarzların kusursuz uyumu. Güzellik: Berna'nın Bakım Ritüelleri.

Eylül ve Ekim sayılarına göre altı sayfalık düşüş göstermekle birlikte Kasım sayısında da yüksek sayılabacak oranda kıyafetler eşliğinde marka tanıtımına yer verilmektedir.

102-123 sayfa aralığında yer alan Tuğba Ünsal röportajında on dokuz tam sayfa fotoğrafa, son iki sayfada da yazıya röportaja yer verilmiştir. Fotoğraflarda kullanılan kıyafetlerin Louis Vuitton markasına ait olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa olarak markaları ile birlikte verilmiştir. Sayfa 126-137 aralığında Colours of the day başlığı altında on bir tam sayfa

boyunca yer alan fotoğraflarda Beymen, İpekyol, Cos, Pinko, Vakko gibi üst düzey markalara yer verilmektedir. Sayfa 138-152 aralığında Maskuline & Feminine başlığı altında on dört tam sayfa boyunca konumlandırılan fotoğraflarda Beymen, Gucci, Tommy Hilfiger, Prada gibi üst düzey marka reklamlarına yer verilmektedir. Sayfa 153-163 aralığında Uzay Boşluğu başlığı altında on tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda tanıtımı yapılan kıyafetlerin DKNY, Hotiç, Beymen, Baker gibi markalara ait olduğu ifade edilmiştir.

Derginin bu sayısında toplamda otuz altı tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir. Ayrıca marka tanıtımlarının dışında dergide yüksek sayılacak bir oranda reklam yer almaktadır.

Yılın en yüksek reklam sayısına ulaşan dergide beş yüz elli üç reklam yer almıştır. Dergide reklam dağılımı şu şekildedir: Yüz yetmiş beş adet hazır giyim, yüz dokuz adet ayakkabı, yetmiş dört adet kozmetik, elli sekiz adet aksesuar-takı, yirmi yedi adet çanta, yirmi beş adet mücevher, on beş adet kitap tanıtımı, on dört adet parfüm, on adet dergi reklamı, on adet saat, dokuz adet gözlük, altı adet sergi tanıtımı, bir adet otomobil.

Aralık 2016

298 sayfa olarak yayınlanan dergide on sekiz haber yer almaktadır. 2016'nın son sayısının haber sayısının konu dağılımı özetle şu şekildedir: But Sugar Jargon LGBT jargonu öğrenme zamanı, Kate Hudson, Burçları 2017'de Neler Bekliyor. Style: Tasarımcı dosyası Loeve, Türk tasarımcı Nihan Peker, Modaya şekil verenler, 9'dan 5'e stili. Mücevher: Cartier New York'u seviyor. Konular: Pusuda bekleyen kimyasallar. Moda: 70's effect. Natürel yansıma. Güzellik: Ceren'in bakım ritüelleri.

Önceki sayılara göre düşüş olmakla birlikte bu sayıda da sayfalarca kıyafet çekimlerinden oluşan fotoğraflar eşliğinde marka tanıtımlarına yer verilmektedir.

98-103 sayfaları arasında Kate Hudson ile ilgili yazıda yer alan fotoğraflarda kullanılan kıyafet ve mücevherlerin Louis Vuitton, Cushnie Et Ochs gibi üst düzey markalara ait olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca sayının genel durumu incelendiğinde, yukarıda belirtilen sayfalar dışında herhangi bir haber metni bulunmamakla birlikte sayfalar boyunca yapılan moda çekimleri tam sayfa verilerek çekimde kullanılan markalara yer verilmektedir.

Sayfa 110-121 aralığında 70' Effect başlığı altında on bir tam sayfa boyunca yer alan fotoğraflarda Beymen, Burberry, Sorbe, Prada, Celine gibi üst düzey markalara yer verilmiştir. 122-137 sayfa aralığında Natürel Yansıma başlığı altında on beş tam sayfa boyunca konumlandırılan fotoğraflarda Maxmara, Beymen, Stefanel, Vakko gibi üst düzey markaların reklamlarına yer verilmektedir.

Derginin bu sayısında toplamda yirmi beş tam sayfa fotoğraf eşliğinde marka reklamlarına yer verilmektedir. Tanıtımların dışında dergide dört yüz dört adet reklam da yer bulmaktadır. Sayıda konularına göre reklam içeriği şu şekildedir: Yüz yirmi yedi adet hazır giyim, altmış altı adet kozmetik, altmış adet aksesuar-takı, otuz altı adet ayakkabı, yirmi bir adet mücevher, on sekiz adet parfüm, on beş adet kitap tanıtımı, on beş adet çanta, on dört adet dergi reklamı, on dört adet saat, altı adet sergi tanıtımı, altı adet restoran, beş adet gözlük, bir adet otomobil.

Sonuç

Ulusal veya uluslararası fark etmeksizin dergilerin genelinde haberlerle reklamlar iç içe geçmiş durumdadır. Sayfa sayısı bakımından oldukça hacimli olan dergilerin içerikleri son derece zayıftır. Özellikle kadın dergilerinin haber sayısı yirmi ile yirmi beş arasında olup çoğunlukla içeriği tüketime yönelik magazinsel unsurları içermektedir. Haberlerin dışında birer cümlelik açıklamalarla sayfalarca moda çekimi yapılan markaların tanıtımlarına yer verilmektedir. Magazınleşmiş ve söyleşi adı altında markaların dolaylı tanıtımlarının yapıldığı haberler, moda trendi çerçevesinde moda çekimi yapılan markaların sayfalarca süren fotoğraf odaklı tanıtımları, yılın geneline oranladığında sürekli sayıca artan reklamlar günümüzde içeriksel bağlamda dijital dergilerin özeti niteliğindedir. Marka tanıtımı, reklam vb. pazarlama unsurlarını içermeyen haberlerde de konular belli temalara sıkışmış durumdadır. Seks, cinsellik, ilişkiler, moda, kişisel bakım, ideal kadın, ideal erkek hemen hemen bütün kadın dergilerinin ana içeriğini oluşturmaktadır. Konular ayrı olmakla birlikte verilmek istenen mesaj ise hep aynıdır. İdeal yaşam böyledir, ideal kadın portresi budur, mutlaka bakımlı olmalısınız, iyi markalardan giyinmelisiniz, pahalı markalar genelde kaliteli markalardır, bedeninizi hep fit tutmalı bunun için sıkça spor salonuna gitmelisiniz. Bütün bu mesajlar aynı zamanda dergi okurunu tüketime yönlendirmektedir. Dergide tanıtımı yapılan hayatlar ve markalar genellikle lüks sınıfına girdiği için hedef kitle de genel olarak ekonomik düzeyi yüksek olan kişilerle sınırlandırılmıştır.

Çalışmada incelemesi yapılan Marie Claire'de de aynı durum gözlemlenmektedir. Dergide genelde üst düzey pahalı markaların ürünleri tanıtılmaktadır. Dergi için yapılan söyleşilerde konuk isimle yapılan fotoğraf çekimlerinde de popüler markaların kıyafet ve aksesuarları tercih edilmektedir. Söyleşi dışındaki haberlerde de yine belirli markaların doğrudan veya dolaylı tanıtımlarına yer verilmektedir.

Sayfa sayısı bağlamında her sayıda değişiklik gösteren derginin yıllık ortalaması üç yüzdür. Diğer kadın dergilerinde olduğu gibi Marie Claire'de de yüksek sayıda fotoğraf kullanımı görülmektedir. Dergide en düşük sayıda fotoğraf kullanımı Ocak ayında üç yüz altı olarak gerçekleşirken, en yüksek sayıda fotoğraf kullanımı Mayıs ayında beş yüz altmış beş olarak gerçekleşmiştir. Dergide on iki ay boyunca toplamda beş bin iki yüz on altı

adet fotoğraf kullanılmıştır. 2016 yılında aylık fotoğraf ortalaması dört yüz otuz dördtür.

Marka tanıtımlarının dışında reklam sayısı açısından da önemli rakamlar elde eden dergide en düşük reklam sayısı Ocak ayında elli ile gerçekleşirken en yüksek reklam sayısına ait ay beş yüz otuz üçle Kasım olmuştur. Hemen hemen her ay reklam sayısı yükselen derginin aylık ortalaması üç yüz otuz dördtür. Reklamın sektörlere göre dağılımında da modanın etkisi ile hazır giyim reklamları yüksek düzeydedir. Kozmetik ürünleri, mücevher ve takılar yine reklamı en fazla yapılan sektörler arasında yer almaktadır. Fotoğraf kullanımı, reklam sayısı, marka tanıtımı dikkate alındığında dergi hacim olarak görsel ağırlığında reklam odaklı olarak çıkmakta ve hızla magazinleşmektedir.

Dijital dergilerin giderek daha fazla etkileşimli hale gelmesi, dijital pazarlama için daha fazla fırsatlar sunması, dergilerin sayfa sayılarının reklam sayılarına oranla daha fazla artacağını ve içeriklerinin giderek daha fazla tüketime yöneleceğini göstermektedir. Bu durum özellikle dergiler üzerinden ürün pazarlayan markalar için önemli avantajlar oluştururken, içerik bağlamında dergilerin içinin boşalması niteliklerini kaybetmesi açısından önemli riskleri barındırmaktadır. Dergilerin içeriksel bağlamda standardını kaybetmemesi için dijitalleşmenin hipermetin gibi sağladığı avantajlarını içerik kalitesini yükseltmek açısından kullanmaları büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça / Reference

- Akyüz, A. (2011). TV Reklamlarından Kaçınma: Davranışsal ve Mekanik Kaçınmaya Etki Eden Faktörler. *Öneri Dergisi*, 9(35), ss. 143-151.
- Aydın, G. A. (2016). Popüler Kültür ve Reklam İlişkisi: Basılı Reklamlarda 14 Şubat Sevgililer Günü. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 6(12). ss. 387-410.
- Aydın, G. A. (2018). Gösterişçi Tüketim ve Reklam İlişkisi: Akıllı Telefon Reklamları Üzerine Bir Değerlendirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2018(46). ss. 123-140.
- Elele Dergisi. (Ekim 2013). Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.
- Featherstone, M. (1996). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Güleç, C. (2015). Thorstein Veblen ve Gösterişçi Tüketim Kavramı. *Erciyes Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38 (1), ss. 62-82.
- Hız, G. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelerde Gösterişçi Tüketim: Türkiye ile İlgili Bir Araştırma (Muğla Örneği). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İnce, M. (2018). Pozitif Düşünce ve İletişim. Ankara: Elips Kitap.

Karabaş, S. (2013). Pazarlama iletişim aracı olarak tüketicilerin reklam denetimine karşı tutumları: Reklam etiği. Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(1), 143-157.

Marie Claire Dergisi. (Ocak 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Şubat 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Mart 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Nisan 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Mayıs 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Haziran 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Temmuz 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Ağustos 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Eylül 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Ekim 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Kasım 2016). Group Medya.

Marie Claire Dergisi. (Aralık 2016). Group Medya.

Mutlu, E. (1998). İletişim Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Odabaşı, Y. (1999). Tüketim Toplumu. Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Özcan, B. (2007). Rasyonel Satın Alma ve Boş Zaman Sürecine Ait Alışveriş Eylemlerinin Birlikte Sergilendikleri Mekânlar: Alışveriş Merkezleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2), ss. 39-68.

Özçam, D., Bilgin, F.Z., (2012). Satınalma Davranışında Reklamın ve Reklam Türlerinin Önemi ve Etik Algısı. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, ISSN: 1309 -8039, ss.65-74.

Üstün, B., Tural, O. (2008). Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekânlarına Etkisinin Eskişehir Örneğinde İrdelenmesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), ss. 259-281.

<https://www.elele.com.tr/guzellik/cilt-bakimi/kusurlu-olmanin-dayanilmaz-guzelligi> (Erişim: 10.03.2019).

<https://vogue.com.tr/bakim/diorun-yeni-parfumu-joyun-yuzu-jennifer-lawrence> (Erişim: 30.04.2019).

<https://vogue.com.tr/trend/gozler-ustunde-vahsi-cazibe-cat-eye/2> (Erişim: 27.02.2019).

<https://www.elele.com.tr/guzellik/makyaj/yazin-en-civiltili-ayindayiz> (Erişim: 30.08.2019).

<http://www.cosmopolitanturkiye.com/guzellik/2017/01/10/onlarin-hepsi-bestseller> (Erişim: 30.08.2019).

<https://www.elle.com.tr/galeri/extra/mangoya-ilham-veren-kadinlar#1> (Erişim: 30.01.2019).

<http://www.harpersbazaar.com.tr/lifestyle/2018/07/20/francesco-maccapani-missoniden-renklerin-mutfagi> (Erişim: 30.08.2019).

<http://maisonfrancaise.com.tr/dekorasyon/mutlu-mekanlar-mutlu-evler-saloni-mobilya.html> (Erişim: 30.01.2019).

<http://www.womenshealth.com.tr/spor-sutyeni-rehberi/> (Erişim: 30.01.2019).

<https://www.menshealth.com.tr/koltugu-kullanarak-kas-yapin/> (Erişim: 30.02.2019).

<http://www.marieclaire.com.tr/> (Erişim: 30.03.2019).

<http://www.wikizero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEuY3JnL3dpa2kvTWfyaWVfQ2xhaXJl> (Erişim: 30.04.2019).

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2081/2098

**Açığa Satış Fiyatının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Mali Endeksi
(XUMAL) Üzerinde Bir Uygulama**

Determinants of Short Selling Price: An Application on the Borsa
Istanbul Financial Index (XUMAL)

Nida ABDIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İİBF
Asst. Prof., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Economics and
Administrative Sciences
nidaabdioglu@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0002-8498-9893

Sinan AYTEKİN

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İİBF
Assoc. Prof., Balıkesir University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences
saytekin@balikesir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-1502-2643

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 21.05.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ABDİOĞLU, N, AYTEKİN, S. (2019). Açığa Satış Fiyatının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Mali Endeksi (XUMAL) Üzerinde Bir Uygulama. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2081-2098. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/568523>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Açığa Satış Fiyatının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Mali Endeksi (XUMAL) Üzerinde Bir Uygulama

Öz

Tasarruflarını sermaye piyasalarında değerlendirmek isteyen yatırımcıların elde edebilecekleri getiriler sermaye kazancı ve kar payıdır. Sadece sermaye kazancı elde etmek isteyen yatırımcı satın aldığı menkul kıymeti ileride bir tarihte daha yüksek fiyattan satarak getiri elde edebilecektir. Yatırımcı, bunun tersi piyasa hareketlerinde de fiyat düşüşlerinden faydalanabilir. Bu durum yatırımcının sahip olmadığı menkul kıymetleri satması ya da satışı için emir vermesi anlamına gelen açığa satış kavramı ile açıklanmaktadır. Buradan hareketle açığa satış fiyatına etki eden faktörlerin belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada Borsa İstanbul mali endeksinde işlem gören 93 firmanın 2015-2018 yılları arasındaki günlük açığa satış verileri ile panel regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, bağımlı değişken olan ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatı (AOF) ile bağımsız değişkenler olan açığa satış fiyat volatilitesi (VOL), DFİYAT ve YFİYAT arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Yıl kukla değişkenleri göz önüne alındığında ise AOF ile HACİM arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunurken AOF ile hisse getirisi arasında anlamlı ilişkinin varlığına dair bir bulguya ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Açığa Satış, Belirleyiciler, Ödünç Pay Piyasası, Borsa İstanbul, Panel Regresyon

Determinants of Short Selling Price: An Application on the Borsa Istanbul Financial Index (XUMAL)

Abstract

Investors desiring to evaluate their savings in capital markets can obtain returns in the form of capital gains and dividend payments. The investor who only desires to obtain capital gain will be able to obtain returns by selling the purchased security at a higher price in the future. The investor can also take an advantage of price reductions in totally opposite market movements. This condition is expressed with the concept of short selling, which is defined as the investor's selling or giving directions to sell the securities that he does not possess. From this point of view, in this study aiming to determine the factors that impact short selling price; a panel regression analysis was performed with the daily short selling price data of 93 firms that were listed in the Borsa Istanbul Financial Index between the years 2015 and 2018. As a result of the analysis, it was determined that there were statistically significant and positive correlations between the weighted mean short selling price (WMP) which is the dependent variable and short selling price volatility (VOL), DPRICE and YPRICE which are the independent variables. Considering the year dummy variables; it was found that there was a positive and significant correlation between WMP and HACİM, whereas there was no significant correlation between WMP and stock return.

Keywords: Short Selling, Determinants, Loan Share Market, Borsa Istanbul, Panel Regression

Giriş

Sermaye piyasalarında yatırımcılar menkul kıymet fiyatlarının gelecekte yükseleceği beklentisi ile uzun pozisyon alırlar. Ters durumda ise menkul kıymet fiyatlarının düşeceği beklentisi içinde olan yatırımcı kısa pozisyon alacaktır. Fakat sermaye piyasalarında pozitif getiri elde etmenin tek yolu menkul kıymet fiyatlarının yükselmesi değildir. Menkul kıymet fiyatları düşerken de getiri elde edebilmek için kullanılacak yöntem açığa satış işlemidir. Açığa satış, yatırımcının sahip olmadığı menkul kıymetleri satması ya da satışı için emir vermesi anlamına gelir. Açığa satış, yatırımcının aşırı fiyatlanmış olduğunu düşündüğü menkul kıymet fiyatının düşeceği beklentisi üzerine pozisyon almasıdır (Platt, 2004, s. 49). Bu durum sermaye piyasalarında sadece boğa piyasası koşullarında işlem yapmak isteyen yatırımcıların değil ayı piyasası koşullarında da işlem yapan yatırımcıların varlığını sağlayacaktır. Dolayısıyla işlem hacmi artarken fiyat oluşum mekanizması hızlanacaktır (Coşkun, 2010, s. 84). Yatırımcıları açığa satış işlemi yapmaya yönlendiren başlıca 3 temel sebep vardır. Bunlar, sermaye piyasası araçlarının fiyatlarının düşeceği beklentisi (spekülyasyon) içinde yatırımcının pozisyon alması, riskten korunma (hedging) isteği ve fiyat farklılıklarından faydalanarak getiri elde etme (arbitraj) isteği olarak söylenebilir (Dechow, Hutton, Meulbroek, ve Sloan, 2001, s. 81; Lamont ve Stein, 2004, s. 29; Elitaş ve İlarslan, 2009, s. 142). Açığa satış işlemi iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki yatırımcının satmak istediği sermaye piyasası araçlarına hiç sahip olmamasıdır. Bu durumda yatırımcı yükümlülüğünü ilgili sermaye piyasası aracını ödünç alarak yerine getirecektir. Bu işleme çıplak açığa satış (naked short sale) denilmektedir. Açığa satışın diğer bir şekli ise yatırımcının sahipliğindeki sermaye piyasasını araçlarını teslim etmeyerek bunların yerine ödünç alarak takas yükümlülüğünü yerine getirmesidir. Bu işleme ise hesaba rağmen açığa satış (short sale against the box) denilmektedir (Sharma, 2017, s. 2451; Karabacak, 2002, s. 11; Lecce, 2011, s. 17).

Türkiye’de açığa satış ile ilgili ilk düzenleme 27.12.1994 tarih ve 22154 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan (Seri: V, No: 18) “Kredili Menkul Kıymet Açığa Satış ve Menkul Kıymetlerin Ödünç Alma ve Verme İşlemleri Hakkında Tebliğ” ile yapılmış olmasına karşın temel düzenleme Sermaye Piyasası Kurulu tarafından 14.07.2003 tarih ve 25168 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ve amacı “Sermaye piyasası araçlarının kredili alım, açığa satış ve ödünç alma ve verme işlemleri ile bu faaliyeti yapacak olan kurumlara ilişkin ilke ve esasları düzenlemektir” olan “Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri Hakkında Tebliğ (Seri: V, No: 65)” ile yapılmıştır. Ödünç işlemlerinin düzenlenmesi için de 2005 yılında Takasbank bünyesinde ödünç pay piyasası oluşturulmuştur. Türkiye sermaye piyasasında bir menkul kıymetin açığa satışa konu olabilmesi için Piyasa Öncesi İşlem Platformu ve Yakın İzleme Pazarı hariç tutularak BİAŞ Pay Piyasası pazarlarında işlem gören bir pay

veya Borsa Yatırım Fonu olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Yıldız Pazar, Ana Pazar, Gelişen İşletmeler Pazarı, Nitelikli Yatırımcı İşlem Pazarı ve Kolektif Yatırım Ürünleri ve Yapılandırılmış Ürünler Pazarı'nda işlem gören paylardan SPK'nın ABCD düzenlemesi uyarınca A ve B Grubuna dahil olanlar ile Borsa Yatırım Fonları hem kredili alıma hem de açığa satış işlemine konu olabilirler. Buna karşın C ve D Grubundaki paylarda ise kredili alım ve açığa satış işlemi yapılamaz. Bu gruplama kapsamında olmayan varantlar, sertifikalar, sahipliğe dayalı kira sertifikaları, gayrimenkul yatırım fonları ile girişim sermayesi yatırım fonları kredili alım ve açığa satışa konu edilemez. Gayrimenkul sertifikaları için ise kredili işlem yapılabilirken açığa satış işlemi yapılamaz (<https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/pay-piyasasi/kredili-islem-ve-aciga-satis>). Türkiye'de işlem hacmi ve sözleşme sayısı açısından sığ bir görüntüsü olan ödünç pay piyasasına ilişkin 2008-2018 yılları verileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de Ödünç Pay Piyasası

Yıl	İşlem Adedi	İşlem Hacmi (USD)	Sözleşme Sayısı	İşlem Gören Kıymet Sayısı
2008	333.828.290	1.041.386.938,90	12.347	261
2009	599.498.875	1.335.932.672,93	20.132	259
2010	585.049.830	1.956.527.052,51	25.068	290
2011	562.979.879	1.652.862.299,62	21.388	270
2012	606.296.480	1.640.805.842,24	19.808	252
2013	555.804.662	1.615.972.666,93	22.934	258
2014	1.227.054.712	2.877.978.961,89	44.275	295
2015	1.249.155.419	2.096.806.258,93	41.381	266
2016	1.772.093.150	2.462.167.184,45	63.203	275
2017	3.413.092.487	3.565.813.405,85	111.718	302
2018	3.458.576.930	3.090.440.956,79	108.024	326

Kaynak: <https://www.takasbank.com.tr/tr/istatistikler/odunc-pay-piyasasi-opp/opp-yillar-itibariyle-veriler>

Açığa satış işlemleri, Türkiye'de henüz yeteri kadar pazar büyüklüğüne sahip değildir. Buna rağmen sermaye piyasalarının gelişmesi ve fiyat oluşum mekanizmalarını hızlandırması açısından açığa satış işlemlerinin yatırımcıya tanıtılması gerektiği düşüncesiyle bu çalışmada BIST mali endekste işlem gören 93 firmanın 2015-2018 dönemini kapsayan 4 yıllık periyotta ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatına etki eden faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası alanda açığa satışın belirleyicilerini ele alan birçok çalışma olmasına karşın Türkiye sermaye piyasaları açısından açığa satış konu alan ve açığa satışa etki eden faktörleri farklı

değişkenlerle değerlendiren sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu açıdan özgün olan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür Analizi

Açığa satış işlemlerini konu alan Türkiye’de sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Buna karşın uluslararası alanda açığa satışın belirleyicilerini, açığa satış volatilitesi ve işlem hacmi ilişkisini, açığa satışın sınırlandırılmasının hisse senedi getirisine olan etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır.

Açığa satış fiyatının ya da işlem hacminin oluşumuna etki eden faktörleri ele alan çalışmalarında Deev ve Linnertova (2014), borsa yatırım fonlarının açığa satışına etki eden işlem hacmi, fiyat istikrarı, piyasa değeri, coğrafi bölge, yatırım stratejisi gibi faktörleri incelemiştir. Genel olarak farklı değişkenlerin kullanıldığı çalışmalarda arbitraj ve hedging temel belirleyiciler olmuştur. Böyle bir çalışmada Kot (2007), 1998-2002 dönemi için New York Borsası ve Nasdaq hisselerinde açığa satış işlemlerinin arbitraj olanakları ve riskten korunma isteği (hedging) ile pozitif ilişki içerisinde olmasına karşın önceki dönem kısa vadeli getirilerle negatif ilişki içerisinde olduğunu tespit etmiştir. McKenzie ve Henry (2012), Hong Kong Borsasında yaptıkları çalışmada temettü ödemeleri, firmanın temel finansal göstergeleri, risk, opsiyon işlemleri, faiz oranlarındaki yayılmanın ve geçmiş dönem getirilerinin açığa satışın önemli belirleyicileri olduğunu tespit etmişlerdir. Linnertova ise yaptığı iki ayrı çalışmada farklı değişkenler kullanmıştır. Bunların ilkinde Linnertova (2015), açığa satışın belirleyicileri olarak pazara özgü değişkenler ve temel fiyat oranlarını kullanmıştır. Yaptığı panel regresyon ile açığa satış eğilimini, tam örneklem periyodunun üç alt döneme bölünmesiyle analiz etmiştir. Uzun vadeli istikrarlı olan ve açığa satış seviyesini etkileyen anormal getiri oranı, işlem hacmi, volatilité, piyasa kapitalizasyonu ve beta katsayısı gibi faktörler tespit etmiştir. Diğer çalışmasında ise Linnertova (2016), New York Borsasında 1990-2015 yılları için açığa satış hipotezini test etmiştir. Açığa satış oranı (toplam açığa satışlar / ortalama günlük işlem hacmi) ve toplam getiri oranının ((hisse senedinin piyasa fiyatı-olması gereken fiyatı) / piyasa fiyatı) bağımlı değişkenler olmuştur. Diğer taraftan panel regresyon denklemlerinde alfa katsayısı, PD/DD, kazanç verimi, volatilité, işlem hacmi, arbitraj olanakları ve riskten korunma isteği (hedging) ve piyasa kapitalizasyonu bağımsız değişkenler olmuşlardır. Düşük PD/DD ve düşük piyasa kapitalizasyonu olan hisselerin açığa satış yapanlar tarafından tercih edildiğini fakat alım opsiyonlarının beklentinin aksine açığa satış seviyesini azalttığını tespit etmiştir. Ayrıca arbitraj olanakları ve riskten korunma isteğinin açığa satış maliyetleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye sermaye piyasaları için yapılan çalışmada Güler Özçalık ve AYTEKİN (2019), Borsa İstanbul banka endeksinde işlem gören 8 bankanın 2018 yılı açığa satış günlük verilerini incelemiştir. Çalışmalarında ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatını ve açığa satış volatilitésini bağımlı değişkenler olarak analiz

etmişlerdir. Ağırlıklı ortalama açığa satış fiyat oranı, en yüksek açığa satış fiyat oranı, en düşük açığa satış fiyat oranı ve işlem hacmi oranlarının bağımsız değişken olduğu modellerde değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bulgulara ulaşmışlardır.

Ülkelerin sermaye piyasası otoriteleri gerek aşırı dalgalanmayı önleyebilmek gerekse de yatırımcıyı koruyabilmek için bazı durumlarda açığa satış işlemlerini yasaklayabilmektedirler. Bu yasaklamaların ve kısıtlamaların piyasa etkinliğine, volatiliteye ve likiditeye etkisini araştıran çalışmalardan birinde Jones ve Lamont (2002), New York Borsasının 1926-1933 yılları verilerini incelemişlerdir. Açığa satışın kısıtlandığı dönemlerde hisse senetlerinin aşırı fiyatlandığını, açığa satış için pahalı olan veya ödünç pay piyasasına giren hisselerin aşırı fiyatlama hipotezi ile uyumlu olarak yüksek değerlendirildiğini fakat getirilerinin düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Bir diğer çalışmada Nagel (2005), New York Borsasının 1980-2003 yılları verileri ile PD/DD, volatilité, devir hızı değişkenlerini ve kurumsal sahipliği kukla değişken olarak kullanmıştır. Çalışmada açığa satış kısıtlamalarının kesitsel hisse senedi getiri anomalilerini açıkladığını, özellikle büyük PD/DD, devir hızı ve volatiliteye sahip hisselerin düşük kurumsal sahipliği olan hisse senetleri arasında belirgin olduğunu tespit etmiştir. Kurumsal sahipliği düşük olan hisselerin kötü nakit akış haberlerine tepki vermemesine rağmen iyi nakit akış haberlerine aşırı tepki verdiklerini ortaya koymuştur. Dolayısıyla açığa satış kısıtlamalarının bu hisseler için piyasadan kötü haber olarak algılandığı bulgusuna ulaşmıştır. Yine benzer bir piyasada Asquith vd. (2005), New York Borsası, Amerikan Borsası ve Nasdaq hisseleri ile 1998-2002 dönemi için çalışma yapmışlardır. Hisse senetlerinin büyük bir çoğunluğunun açığa satış oranı ve kurumsal mülkiyet seviyelerinin açığa satış kısıtlamalarını olası kılmadığını tespit etmişlerdir. Bu durumu açığa satışın, talebin güçlü fakat ödünç pay piyasasında sınırlı arz olduğu dönemlerde kısıtlandığı gerekçesiyle açıklamışlardır.

Genel olarak açığa satışın kısıtlanmasının piyasada volatilitéyi artırmanın yanı sıra likiditeyi de bozduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Örneğin Beber ve Pagano (2013), 30 ayrı Avrupa ülkesinin 2008-2009 yılları verisi ile çalışma yapmışlardır. Özellikle 2008 yılı finansal krizi döneminde birçok ülkede yasaklanan açığa satış işlemlerinin en fazla küçük sermayeli işletmelerin likiditesini bozduğunu ve ayı piyasalarında fiyat oluşumunu olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan açığa satış kısıtlamalarının kaldırılmasının ise piyasada tam tersi etkiler yarattığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Li, Lin, Zhang ve Chen (2017)'nin Çin sermaye piyasasında yaptığı çalışmada 2010 yılında açığa satış yasağının kaldırılması sonrasında açığa satışın menkul kıymet fiyatlarının dengelenmesine yardımcı olduğunu, fiyat etkinliğini artırdığını ve ek likidite sağladığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Çin sermaye piyasasında Zhong ve Li (2016), açığa satış hacmindeki artışın hisse getirisini

ve likiditeyi arttırdığını tespit etmişlerdir. Türkiye sermaye piyasaları için yapılan çalışmada Sobacı, Şensoy ve Ertürk (2014), Borsa İstanbul günlük açığa satış verilerini kullanarak açığa satış hacminin artmasının likiditeyi arttırdığını ve volatilitiyi düşürdüğünü göstermişlerdir. Fakat bu ilişkinin 2008 yılı finansal krizi döneminde zayıfladığını dolayısıyla Türkiye’de açığa satış işlemlerinin yasaklanmasının finansal istikrar ve piyasa kalitesi açısından zararlı olabileceği bulgusuna ulaşmışlardır. Son olarak ise Sochi ve Swidler (2018), Dakka Borsasında açığa satışın yasaklanmasının piyasa etkinliğine etkisini araştırmışlardır. Çalışmalarında Monte Carlo Simülasyonu sonuçlarını Dow Jones Sanayi Endeksi verileri ile karşılaştırmışlardır. Dakka Borsasında bilginin daha yavaş yayıldığını ve bu nedenle pozitif bir korelasyon sağladığını tespit etmişlerdir.

Açığa satış ile piyasa volatilitesi ve likidite arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan birinde Henry ve McKenzie (2006), Hong Kong Borsasında açığa satış işlemleri sonrasında volatilitenin de arttığını tespit etmişlerdir. Dolayısıyla işlem hacmi ile volatilitenin arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunun aksine Chen ve Zheng (2008), Hong Kong Borsasında 2004-2007 yılları için açığa satışın volatilitenin ve likidite üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında farklı bulgulara ulaşmışlardır. Açığa satışın volatilitenin Granger nedeni olmadığını fakat likiditenin Granger nedeni olduğunu ve bu nedenselliğin iki yönlü olduğunu tespit etmişlerdir. Wang ve Lee (2015), Kore Borsası verileri ile yaptıkları çalışmalarında, Jung, Kim, Lee (2013)’nin yine Kore Borsasında yaptıkları çalışmada elde ettikleri bulgulara benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Çalışmalarında açığa satış işlemlerinin yerelden çok yabancı yatırımcılar tarafından yapıldığını ve bunun hisse senedi fiyatlarını, likiditeyi ve volatilitiyi etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca yabancı yatırımcıların özellikle alım baskısının yüksek olduğu durumlarda açığa satış işlemlerini arttırdıklarını fakat bu işlemlerin volatilitiyi arttırmadığını tespit etmişlerdir. Genel olarak yapılan çalışmalarda açığa satış işlemlerinin piyasada volatilitiyi arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonucun elde edildiği bir çalışmada Baklaci, Suer ve Yelkenci (2016), Amerika sermaye piyasasında günlük açığa satış verileri ile hisse senedi volatilitesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yaptıkları Granger Nedensellik Testi sonucunda iki taraflı bir nedenselliğin olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca açığa satış işlemlerinden kaynaklanan fiyat dalgalanmalarını azaltmak ve piyasa istikrarsızlığını önlemek için piyasa yapımcıların gerektiğinde daha katı kısıtlamalar getirmesi gerektiği görüşünü bildirmişlerdir. Atina Borsası için Mertzanis (2017) yaptığı çalışmada açığa satış işlemlerine izin verildiği dönemlerde toplam hisse senedi getirilerinin kısa vadede volatilitesinin daha yüksek olduğunu fakat piyasanın likiditesinin önemli ölçüde etkilenmediğini tespit etmiştir. Türkiye sermaye piyasaları için ise Çankaya, Eken ve Ulusoy (2012), İMKB’de 2007-2009 yılları verileri ile açığa satışın gün içi volatilitesine etkisini araştırmışlardır. Çalışmada özellikle açılış seanslarının başında, işlem gününün geri kalan

zaman dilimlerine göre volatilitiyi önemli ölçüde etkileyen büyük miktarda açığa satış faaliyeti olduğunu tespit etmişlerdir.

Açığa satış işlemlerini, fiyat oluşumu, anomali, fiyatlama mekanizmaları gibi farklı noktalardan ele alan çalışmalarda mevcuttur. Bunların birinde Aitken, Frino, Mccorry ve Swan. (1998), Ocak 1994-Aralık 1996 dönemi verileri ile yaptıkları çalışmada açığa satışın hisse değerine olan etkisini ölçmüşlerdir. Açığa satışı izleyen 15-20 gün içinde ters bilgi etkisiyle hisselerin %20'ye varan oranlarda negatif değerlendirildiğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Amerikan sermaye piyasalarında yapılan çalışmalardan birinde Blau, Fuller ve Van Ness (2011), New York Borsasında açığa satış işlemleri ile kar payı dağıtım duyuruları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Beklentinin aksine düşük kar payı açıklamaları öncesinde anormal bir açığa satış faaliyetine rastlayamamışlardır. Blau, Van Ness ve Van Ness (2009)'nin New York Borsasında hafta sonu etkisini test ettikleri çalışmalarında ise Cuma günü getirileri yüksek olan hisse senetlerinde dahi pazartesi günü açığa satış işlemlerinin Cuma gününden daha fazla olmadığını tespit etmişlerdir. Yatırımcıların daha çok hafta ortasında açığa satış yaptıklarını ve bunun pazartesi getirileri ile diğer günlere göre pozitif korelasyona sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Boehmer ve Wu (2013), New York Borsasında açığa satışın artmasının hisse senetlerinin daha doğru fiyatlanmasını sağladığını ortaya koymuşlardır. Açığa satış işlemi yapanların işlem hacimlerini, aşırı getirili olayların etrafında fiyatların tahmin edilmesine yardımcı olacak şekilde ve temel değerlerden ayrılmayı azaltarak değiştirdiklerini tespit etmişlerdir. Lynch vd. (2014), Amerikan Borsalarında yaptıkları çalışmada günlük toplam açığa satışlarda meydana gelen standart sapma artışının, sonraki 10 işlem gününde piyasadaki anormal getirileri 36 baz puan (yıllık %9) azalttığı bulgusuna ulaşmışlardır. Diether, Lee ve Werner (2005), Nasdaq Borsasında hisse senetleri için açığa satış işlemi gerçekleştiren yatırımcıların 2005 yılının ilk altı ayı verilerine dayanarak gelecekteki getirileri tahmin edip edemeyeceklerini test etmişlerdir. Açığa satış işlemlerinin artmasını, gelecekte negatif getirilerin de artacağı anlamına geleceği şeklinde yorumlamışlardır. Günlük bazda açığa satış işlemine dayalı bir stratejinin önemli bir getiri sağlayacağını fakat bir o kadar da büyük maliyeti olduğunu belirtmişlerdir. Li ve Zhang (2015), çalışmalarında Russel 3000 endeksinde açığa satış baskısının ve buna bağlı hisse senedi fiyat davranışının yöneticilerin gönüllü açıklama tercihleri üzerinden nedensel bir etki yarattığı bulgusuna ulaşmışlardır. Yöneticilerin bu baskıyı azaltmak için kötü haber açıklamaktan kaçındıklarını ve dolayısıyla mevcut hisse senedi fiyatları seviyesinin korunmasında yöneticilerin stratejik açıklama kararlarının önemli bir rolü olduğunu tespit etmişlerdir.

Araştırmanın Veri Seti ve Yöntemi

Çalışmanın veri setini 1.1.2015-31.12.2018 tarihleri arasında Borsa İstanbul mali endeksinde yer alan firmalar oluşturmaktadır. 2019 yılı Mayıs ayı itibariyle BIST mali endekste işlem gören 94 firma mevcutken hisseleri açığa satışa konu olan 93 firma analize dahil edilmiştir. Bu firmalara ait finansal veriler Finnet veri tabanından alınmıştır. Çalışmada günlük veriler kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan değişkenler ve Finnet veri tabanında alınan tanımları aşağıdaki gibidir:

AOF: Belirtilen tarihteki ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatını verir.

VOL: Açığa satış fiyat oynaklığı (volatilite). Belirlenen tarih için bir hissenin en yüksek ve en düşük fiyat farkının açığa satış en yüksek ve en düşük fiyatına oranını verir.

HACİM: İstenen tarihteki gün sonu açığa satış işlem hacminin, hissenin o günkü işlem hacmine oranını verir.

DFİYAT: Belirlenen tarihte hisse için en düşük açığa satış fiyatının, en düşük fiyat seviyesine oranıdır.

YFİYAT: O günkü en yüksek açığa satış fiyatının, en yüksek fiyat seviyesine oranıdır.

HGETİRİ (%): Araştırmaya konu olan hissenin günlük getirisidir.

Yukarıda tanımlanan değişkenler kullanılarak aşağıdaki model oluşturulmuştur:

$$AOF_{f,t} = a_0 + a_1VOL_{f,t} + a_2HACİM_{f,t} + a_3DFİYAT_{f,t} + a_4YFİYAT_{f,t} + a_5HGETİRİ_{f,t} + \varepsilon$$

Analizde, ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatı (AOF) bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise açığa satış fiyat oynaklığı (volatilite), açığa satış işlem hacmi / toplam işlem hacmi, en düşük açığa satış fiyatı / hisse en düşük fiyatı, en yüksek açığa satış fiyatı / hisse en yüksek fiyatı ve hisse günlük getirisi olarak belirlenmiştir.

Çalışmada ilk olarak rassal etkilerin varlığını test etmek için Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testi yapılmıştır. Bu test yardımı ile rassal etkiler modeli ile en küçük kareler yöntemi arasında seçim yapılabilir (Wooldridge, 2009, s. 178). Tablo 2'de sonuçları gösterilen, sıfır hipotezinin firmalar arasındaki varyansın sıfıra eşit olduğu LM testi sonucu anlamlı çıkmış ve böylece sıfır hipotezi reddedilerek rassal etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla firmalar arası anlamlı değişiklikler olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2. Breusch-Pagan Lagrangian Multiplier Testi

	Değişken	Std. Sapma=karekök(değişken)
AOF	44.05616	6.637481
e	4.90008	2.213612
u	34.52045	5.87541

Bir sonraki aşamada ise rassal etkiler ve sabit etkiler modelleri arasında bir tercih yapmak için Hausman (1978) testi kullanılmıştır. Hausman testi reddedilemediği sürece rassal etkiler modelinin kullanılması uygun görülmektedir. Hausman testinin reddedilmesi, rassal etkiler modelinin ana varsayımının hatalı olduğu ve bu nedenle sabit etkiler modelinin kullanılması gerektiği sonucunu doğurur. Rassal etkiler modelindeki varsayım gözlemlenemeyen etkilerin tüm bağımsız değişkenlerle ilintisiz olduğudur. Bu modeli kullanmakla bağımsız değişkenler arasına olabildiğince zamanla değişmeyen kontrol değişkenlerinin eklenmesi mümkündür (Wooldridge, 2009, s. 493). Rassal etkiler modelinin avantajı, bütün katsayıların ve marjinal etkilerinin tahmin edilebilmesidir (Cameron ve Trivedi, 2010, s. 238). Hausman testi sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir. Sıfır hipotezinin tercih edilen modelin rassal etkiler modeli olduğu bu testte $\chi^2(5)=4.70$ değeri ile sıfır hipotezi reddedilememiş ve en uygun modelin rassal etkiler modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Hausman Testi Sonuçları

	(b) Sabit	(B) Rassal	(b-B) Fark	karekök((V_b-V_B)) Std. Hata
VOL	.0046446	.0046485	-3.86e-06	4.30e-06
HACİM	.0002651	.0002578	7.24e-06	.0000157
DFİYAT	.0293151	.0291755	.0001397	.0001426
YFİYAT	.0262931	.026516	-.0002229	.000132
HGETİRİ(%)	-.0046558	-.0046676	.0000118	.000011

Araştırmanın Bulguları

Tablo 4'te bu çalışmada yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır. Tüm değişkenlerin gözlem sayısının 49,617 olduğu örneklemimizde, ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatının ortalama 4.68 olduğu görülmektedir. Bu sonuç, ortalama bir hissenin 4.68 TL'den açığa satıldığını gösterir. Ortalama bir hissenin açığa satış fiyatındaki dalgalanmayı gösteren açığa satış fiyat oynaklığı (volatilité), BIST mali endeks firmaları için 51.05 seviyesindedir. Hacim oranı değişkeninin 8.93 ortalama değerine sahip

olduğu görülmektedir. Düşük açığa satış fiyat oranı ortalama 101.11 iken yüksek açığa satış fiyat oranı 99.25'tir. Çalışmaya konu olan hisselerin ortalama getirisi ise %21'dir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	N	ORT	SD	p25	p50	p75
AOF	49617	4.681206	6.637481	1.18	2.33	5.04
VOL	49617	51.0533	35.63979	15.38	55.56	84
HACİM	49617	8.932027	9.842417	1.59	5.32	13.12
DFİYAT	49617	101.1101	1.486001	100.17	100.69	101.47
YFİYAT	49617	99.25172	0.983422	98.97	99.57	99.94
HGETİRİ(%)	49617	0.21586	3.046866	-1.17	0	1.36

Tablo 5, bu çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ortalama değerlerinin yıllar itibarıyla değişimini göstermektedir. Açığa satış fiyatının ortalamasında 2015-2018 yılları arasında doğrusal bir artış görülmektedir. Açığa satış fiyat volatilitesinde ise 2018 yılına kadar bir artış görülse de 2018 yılında volatilité azalmıştır. 2017 yılında 20.80'den 52.33'e çıkan volatilité, 2018 yılında 49.71'e düşmüştür. Yine hacim oranı değişkeninde 2018 yılında keskin bir düşüş görülmektedir. Her ne kadar bu oran 2018'e kadar 9 civarında olsa da 2018 yılında 7.80 oranına düşmüştür. Düşük açığa satış fiyat oranı ve yüksek açığa satış fiyat oranında yıllar itibarıyla keskin değişiklikler görülmemektedir. Örnekleme oluşturan hisselerin getirileri 2015 yılında %17 iken 2017 yılında %32 olmuştur. Fakat 2018 yılında bu oran %14'e gerileyerek keskin bir düşüş göstermiştir.

Tablo 5. Yıllara Göre Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	2015	2016	2017	2018
AOF	4.297656	4.3368	4.940558	4.991908
VOL	50.80319	51.43235	52.33341	49.70834
HACİM	9.122744	9.754089	9.27954	7.800193
DFİYAT	101.0034	101.0259	100.9909	101.3705
YFİYAT	99.22269	99.27179	99.34691	99.16592
HGETİRİ(%)	0.175692	0.207016	0.327658	0.145513

Tablo 6, çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin Pearson Korelasyon katsayılarını göstermektedir. Değişkenler arasında yüksek korelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlı değişken AOF ile bağımsız değişkenler olan VOL ve YFİYAT arasında pozitif ilişki bulunurken, AOF ile HACİM, DFİYAT ve HGETİRİ arasında negatif ilişki bulunmuştur. Bu katsayılardan GETİRİ katsayısı hariç diğerleri %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6. Korelasyon Matrisi

	AOF	VOL	HACİM	DFİYAT	YFİYAT	HGETİRİ(%)
AOF	1					
VOL	0.1662*	1				
HACİM	-0.0475*	0.3660*	1			
DFİYAT	-0.1116*	-0.4625*	-0.2730*	1		
YFİYAT	0.1667*	0.5412*	0.1496*	-0.2730*	1	
HGETİRİ(%)	-0.0034	0.0670*	-0.0371*	0.0935*	0.0982*	1

Tablo 7'de çalışmada kullanılan değişkenler için Varyans Şişirme Faktör (VIF, Variance Inflation Factor) değerleri sonucu yer almaktadır. VIF değerinin 10'un altında olduğu durumlarda çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı varsayılır (Hair, Anderson, Tatham, ve William, 1998). Tablo 7'de tüm değişkenlerin değeri 10'un altındadır. Bu nedenle çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 7. VIF Sonuçları

Değişken	VIF	1/VIF
VOL	3.50	0.285558
HACİM	2.11	0.473418
DFİYAT	3.15	0.316993
YFİYAT	3.27	0.305810
HGETİRİ(%)	1.01	0.986165
Ortalama VIF	2.61	

Bu çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlığını belirlemek için Fisher Augmented Dickey Fuller (ADF) testi (Dickey and Fuller, 1979) kullanılmıştır. Bu testin sıfır hipotezi varsayılan serinin birim kök içerdiği'dir. Tablo 8'de ADF testinin sabit ve trendli sonuçları yer almaktadır. Her iki durumda da çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 8- Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF-Fisher Sabit	ADF-Fisher Sabit ve Trend
AOF	276.61***	271.85***
VOL	269.09***	263.09***
HACİM	272.94***	264.60***
DFİYAT	263.14***	256.39***
YFİYAT	271.42***	263.72***

Açığa Satış Fiyatının Belirleyicileri: Borsa İstanbul Mali Endeksi (XUMAL) Üzerinde Bir Uygulama

HGETİRİ(%) 264.58*** 257.35***

Not: (***) %1, (**) %5, (*) %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 9'da Rassel etkiler panel regresyon sonuçları yer almaktadır. 1. sütunda yıl kukla değişkenleri eklenmeden, 2. sütunda ise her yıla ait bir kukla değişken yaratılarak bu değişkenler regresyona eklenmiştir. Yıl etkileri göz önüne alınarak yatay kesit bağımlılığı kontrol edilmiştir.

Tablo 9. Rassel Etkiler Panel Regresyon Sonuçları

	AOF	AOF
VOL	0.005*** [0.000]	0.003*** [0.000]
HACİM	0.0002 [0.846]	0.004*** [0.001]
DFİYAT	0.029*** [0.001]	0.029*** [0.000]
YFİYAT	0.027** [0.043]	-0.007 [0.590]
HGETİRİ(%)	-0.005 [0.162]	0.001 [0.727]
Sabit	-1.458 [0.370]	0.871 [0.574]
Chi2	(5)175.25	(8)6721.34
N	49617	49617
Yıl Etkisi	-	Evet
R ²	0.04	0.02

Not: (***) %1, (**) %5, (*) %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Bağımlı değişken olan ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatı (AOF) ile bağımsız değişken olan açığa satış fiyat oynaklığı (VOL) arasında %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. AOF ile DFİYAT arasında %1 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki bulunurken, AOF ile YFİYAT arasında %5 anlamlılık düzeyinde yine anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. AOF ile işlem hacmi oranı (HACİM) ve hisse getirisinin (HGETİRİ) ilişkisine 1. sütunda rastlanamamıştır. Fakat 2. sütunda yıl kukla değişkenleri göz önüne alındığında AOF ile HACİM arasında %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yine yıl kukla değişkenleri dikkate alındığında AOF ile VOL ve DFİYAT arasında %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. AOF ile VOL ve DFİYAT arasında gerek yıl kukla değişkenleri eklenmeden gerekse de yıl kukla değişkenleri eklenerek elde edilen regresyon

sonuçlarına göre anlamlı ve pozitif ilişki olmasına karşın AOF ile HGETİRİ arasında hiçbir durumda istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

Sonuç

Tasarruflarını sermaye piyasalarında değerlendirmek isteyen yatırımcılar, geleneksel olarak menkul kıymetleri düşük fiyattan alarak ileride bir tarihte daha yüksek fiyattan satmak üzere pozisyon alırlar. Bu pozisyon, yatırım araçlarının fiyatlarının yükseleceği beklentisi üzerine kurgulanmıştır. Fakat sermaye piyasası araçlarının fiyatları her zaman yükselmeyecektir. Dolayısıyla yatırımcı pozitif getiri elde etmek için sadece boğa piyasası koşullarını beklerse ya zarar edecektir ya da yatırımcı işlem yapmayacağı için işlem hacmi düşecek ve dolayısıyla fiyatlar dengeye gelmeyecektir. Alışılmış bu yatırım stratejisinin aksine sermaye piyasası araçlarını yine yüksek fiyattan satmak üzerine kurgulanabilecek bir diğer strateji ise açığa satış işlemleridir. Temel amaç menkul kıymetleri her durumda yüksek fiyattan satmaktır. Burada farklı olan durum ise yüksek fiyattan satılan sermaye piyasası aracının ileride bir tarihte tekrar satın alınmasıdır. Çünkü açığa satış sahip olunmayan sermaye piyasası araçlarının satılması ya da satışı için emir verilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda sahip olunmayan sermaye piyasası aracının yüksek fiyattan satılması sonrasında daha düşük fiyattan tekrar satın alınarak ödünç işlemlerinin tamamlanması gerekmektedir. Tüm bu işlemler yatırımcı açısından ciddi riskler içerdiği için birçok ülkenin düzenleyici kurumları tarafından zaman zaman açığa satış işlemleri yasaklanabilmektedir. Özellikle arbitraj, spekülasyon ve hedging amaçlı başvurulan açığa satış işlemleri her durumda piyasanın aktif kalmasını sağladığı için likiditeye de katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla fiyat oluşum mekanizmasını hızlandırarak denge fiyatına ulaşılmasını kolaylaştırmakta, piyasada volatilitiyi azaltmakta, işlem hacmini artırmakta ve bir bütün olarak piyasa etkinliğini sağlamaktadır.

Sermaye piyasalarının derinleşmesi açısından büyük önem taşıyan açığa satış işlemlerinin konu alındığı bu çalışmada, Borsa İstanbul mali endeksinde işlem gören firmaların ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatının (AOF) belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan panel regresyon sonuçlarına göre bağımlı değişken AOF ile bağımsız değişkenler olan VOL (açığa satış fiyat oynaklığı), DFİYAT (en düşük açığa satış fiyatı / hisse en düşük satış fiyatı) ve YFİYAT (en yüksek açığa satış fiyatı / hisse en yüksek satış fiyatı) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Yıl kukla değişkenleri analize dahil edildiğinde ise AOF ile VOL, HACİM (açığa satış işlem hacmi / toplam işlem hacmi) ve DFİYAT arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur. Her iki durumda da AOF ile HGETİRİ (hissenin günlük % getirisi) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanmamıştır. Uluslararası literatürde AOF

değişkenini bağımlı değişken olarak analiz eden bir çalışma bulunmamaktadır. Buna karşın ele alınan değişkenler açısından bakıldığında VOL değişkeni için gerek korelasyon gerekse de panel regresyon sonuçları Mertzanis (2017), Baklaci vd. (2016), Linnertova (2015), Wang ve Lee (2015), Sobaci vd. (2014) ve Henry ve McKenzie (2006)'nin çalışmalarında elde ettikleri bulgularla örtüşmektedir. Benzer şekilde elde edilen bulgular VOL değişkeni için, iki ayrı modelin kurularak AOF ve VOL değişkenlerinin bağımlı değişken olarak analize edildiği Güler Özçalık ve Aytekin (2019)'in BIST bankacılık endeksi kapsamında yaptığı çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Yine elde edilen bulgular, HACİM değişkenini analize dahil eden Linnertova (2016), Deev ve Linnertova (2014), Henry ve McKenzie (2006) ve Linnertova (2015)'nin çalışmalarında elde ettikleri bulgular ile uyumludur. AOF bağımlı değişkeni ile HGETİRİ (hissenin günlük % getirisi) bağımsız değişkeni arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığına rastlanmamıştır. Bu sonuç yıl kukla değişkenlerinin analize dahil edilmesi durumunda da değişmemiştir. Literatüre bakıldığında elde edilen bulgu, HGETİRİ değişkenini analize dahil eden ve açığa satışın belirleyicileri arasında olduğunu tespit eden Mertzanis (2017), Zhong ve Li (2016), Lynch vd. (2014) ve Kot (2007)'un çalışmaları ile örtüşmemektedir. Bu durumun, Türkiye sermaye piyasalarının sığ olması ve açığa satış işlemlerinin, literatürde incelenen ülkelerin sermaye piyasalarına göre daha düşük işlem hacmine sahip olması şeklinde yorumlanmaktadır.

Bu çalışmanın literatüre en önemli katkısı Türkiye sermaye piyasalarında ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatını etkileyen faktörlerin sunulmasıdır. Her ne kadar uluslararası alanda bu faktörler farklı değişkenlerle araştırılmışsa da Türkiye sermaye piyasaları açısından açığa satışı konu alan sınırlı sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Birtakım değişkenler ile rassal etkiler panel regresyonu yapılmış ve anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Açığa satış fiyat volatilitesinin, en düşük açığa satış fiyat oranının, en yüksek açığa satış fiyat oranının ve açığa satış işlem hacmi oranının, ağırlıklı ortalama açığa satış fiyatı üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bireysel ve kurumsal yatırımcıların açığa satış işlemi yaparken fiyat ile birlikte volatilité ve işlem hacmini de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

Bundan sonraki çalışmalar için açığa satış fiyatını etkileyebilecek diğer faktörlerin analiz edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Aitken, M. J., Frino, A., Mccorry, M. S. ve Swan, P. L. (1998). "Short Sales Are Almost Instantaneously Bad News: Evidence from the Australian Stock Exchange", *The Journal of Finance*, 53 (6), 2205-2223.

Aksoy, M., Uysal, Ö. ve Karatepe, S. (2011). "Hisse Senedi Ödünç İşlemleri ve Takasbank Ödünç Pay Senedi Piyasası: Hisse Senedi Ödünç Komisyon

- Oranları ve Açığa Satış İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 61 (2), 187-216.
- Asquith, P., Pathak, P. A. ve Ritter, J. R. (2005). "Short Interest, Institutional Ownership, and Stock Returns", *Journal of Financial Economics*, 78, 243-276.
- Baklaci, H .F., Suer, O. ve Yelkenci, T. (2016). "A Closer Insight into the Causality Between Short Selling Trades and Volatility", *Finance Research Letters*, 17, 48-54.
- Beber, A. ve Pagano, M. (2013). "Short-Selling Bans Around the World: Evidence from the 2007–09 Crisis", *The Journal of Finance*, 68 (1), 343-381.
- Blau, B. M., Fuller, K. P. ve Van Ness, R. A. (2011). "Short Selling Around Dividend Announcements and Ex-Dividend Days", *Journal of Corporate Finance*, 17 (3), 628-639.
- Blau, B. M., Van Ness, B. F. ve Van Ness, R. A. (2009). "Short Selling and the Weekend Effect for NYSE Securities", *Financial Management*, 38 (3), 603-630.
- Boehmer, E. ve Wu, J. J. (2013). "Short Selling and the Price Discovery Process", *The Review of Financial Studies*, 26 (2), 287-322.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *Review of Economic Studies*, 47 (1), pp. 239-253.
- Cameron, A. C. ve Trivedi, P. K. (2010). "Microeconometrics Using Stata", Texas: Stata Press
- Chen, M. ve Zheng, Z. (2008). "The Impact of Short Selling on the Volatility and Liquidity of Stock Markets: Evidence from Hong Kong Market", <http://efinance.org.cn/cn/aboutme/cm3.pdf>, 10.05.2019.
- Coşkun, Y. (2010). "Kredili İşlemler ve Küresel Kriz Açısından İMKB'de Açığa Satış İşlemleri", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 47 (547), 77-94.
- Çankaya, S., Eken, M. H. ve Ulusoy, V. (2012). "The Impact of Short Selling on Intraday Volatility: Evidence from the Istanbul Stock Exchange", *International Research Journal of Finance and Economics*, 93, 202-212.
- Dechow, P. M., Hutton, A. P., Meulbroek, L. ve Sloan, R. G. (2001). "Short-Sellers, Fundamental Analysis, and Stock Returns", *Journal of Financial Economics*, 61 (1), 77-106.
- Deev, O. ve Linnertova, D. (2014). "The Determinants of ETFs Short Selling Activity", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 109, 669-673.
- Diether, K. B., Lee, K. H. ve Werner, I. M. (2005). "Can Short-sellers Predict Returns? Daily Evidence", <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.146.1&rep=rep1&type=pdf>, 07.05.2019.

- Elitaş, C. ve İlarıslan, K. (2009). "Açığa Satış ve Muhasebeleştirilmesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 43, 137-153.
- Güler Özçalık, S. ve AYTEKİN, S. (2019). "Türkiye Ödünç Pay Piyasası: BIST Bankacılık Endeksi'nde Açığa Satışın Belirleyicileri", 10. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, Özet Bildiri Kitabı: 147.
- Hair, J., Anderson, R. E., Tatham, R., ve William, C. B. (1998). "Multivariate Data Analysis", New Jersey: Prentice-Hall.
- Hausman, J. A. (1978). "Specification Tests in Econometrics", *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Henry, O. T. ve Mckenzie, M. (2006). "The Impact of Short Selling on the Price-Volume Relationship: Evidence from Hong Kong", *The Journal of Business*, 79 (2), 671-691.
- Jones, C. M. ve Lamont, O. A. (2002). "Short-Sale Constraints and Stock Returns", *Journal of Financial Economics*, 66, 207-239.
- Jung, C. S., Kim, W. ve Lee, D. W. (2013). "Short Selling by Individual Investors: Destabilizing or Price Discovering?", *Pacific-Basin Finance Journal*, 21, 1232-1248.
- Karabacak, S. (2002). Açığa Satış İşlemleri Yeterlik Etüdü, Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi, İstanbul, <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/429>, 08.05.2019.
- Kot, W. H. (2007). "What Determines the Level of Short-Selling Activity?", *Financial Management*, 36 (4), 123-141.
- Lamont, O. A. ve Stein, J. C. (2004). "Aggregate Short Interest and Market Valuations", *American Economic Review*, 94 (2), 29-32.
- Lecce, S. (2011). *The Impact of Short-Selling in Financial Markets*, Doctoral Dissertation, Discipline of Finance Faculty of Business and Economics University of Sydney, Australia.
- Li, Y. ve Zhang, L. (2015). "Short Selling Pressure, Stock Price Behavior, and Management Forecast Precision: Evidence from a Natural Experiment", *Journal of Accounting Research*, 53 (1), 79-117.
- Li, Z., Lin, B., Zhang, T. ve Chen, C. (2017). "Does Short Selling Improve Stock Price Efficiency and Liquidity? Evidence from a Natural Experiment in China", *The European Journal of Finance*, 24 (15), 1350-1368.
- Linnertova, D. (2015). "Cross Sectional Analysis of Short Sale Determinants on U.S. Blue Chips", *Financial Assets and Investing*, 6 (2), 21-35.
- Linnertova, D. (2016). "Testing of Short Sale Hypotheses on NYSE", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 220, 261-270.

- Lynch, A., Nikolic, B., Yan, X. ve Yu, H. (2014). "Aggregate Shortselling, Commonality, and Stock Market Returns", *Journal of Finance*, 17, 199-229.
- Mckenzie, M. ve Henry, O. T. (2012). "The Determinants of Short Selling: Evidence from the Hong Kong Equity Market", *Accounting and Finance*, 52 (1), 183-216.
- Mertzanis, C. (2015). "Short Selling Regulation, Return Volatility and Market Volatility in the Athens Exchange", *Studies in Economics and Finance*, 34 (1), 143-164.
- Nagel, S. (2005). "Short Sales, Institutional Investors and the Cross-Section of Stock Returns", *Journal of Financial Economics*, 78, 277-309.
- Platt, H. D. (2004). "A Fuller Theory of Short Selling", *Journal of Asset Management*, 5 (1), 49-63.
- Sharma, N. (2017). "Impact of Short Selling in Financial Markets", *Journal of Social Science Research*, 11 (3), 2447-2481.
- Sobaci, C., Sensoy, A. ve Erturk, M. (2014). "Impact of Short Selling Activity on Market Dynamics: Evidence from an Emerging Market", *Journal of Financial Stability*, 15, 53-62.
- Sochi, M. ve Swidler, S. (2018). "A Test of Market Efficiency When Short Selling Is Prohibited: A Case of the Dhaka Stock Exchange", *Journal of Risk and Financial Management*, 11 (59), 1-17.
- Wang, S. F. ve Lee, K. H. (2015). "Do Foreign Short-Sellers Predict Stock Returns? Evidence from Daily Short-Selling in Korean Stock Market", *Pacific-Basin Finance Journal*, 32, 56-75.
- Wooldridge, J. M. (2009). "Introductory Econometrics A Modern Approach". Canada: South- Western Cengage Learning.
- Zhong, Y. ve Li, S. (2016). "Margin Trading and Short Selling on Stock Liquidity: Evidence from the Expansion of Marginal Securities in Chinese Stock Market", *9th International Symposium on Computational Intelligence and Design*, Proceedings Book: 82-86.

[itobiad], 2019, 8 (3): 2099/2109

**Romantizm Akımının Karşıtlığı İçinde Abdülhak Hâmit Tarhan'ın
Hacle Adlı Kitabında Yaşama Yeniden Tutunması**

Abdulhak Hamit Tarhan's Re-Holding on to the Life in His Book
Hacle within the Antagonism of the Romanticism Movement

Ali ALGÜL

Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Ç. Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi

Asst. Prof., Agri Ibrahim C. Univ. Faculty of Arts and Sciences

a.algul@yahoo.com

Orcid ID: 0000-0003-3657-7111

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 09.08.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz- Ağustos- Eylül
Pub Date Season	: July- August- September

Atıf/Cite as: ALGÜL, A. (2019). Romantizm Akımının Karşıtlığı İçinde Abdülhak Hâmit Tarhan'ın *Hacle* Adlı Kitabında Yaşama Yeniden Tutunması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (3), 2099-2109. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/604313>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Romantizm Akımının Karşıtlığı İçinde Abdülhak Hâmit Tarhan'ın *Hacle* Adlı Kitabında Yaşama Yeniden Tutunması

Öz

Bu çalışmada, Abdülhak Hâmit'in *Hacle* adlı yapıtından ve Romantizm akımından yararlanılarak eşi Fatma Hanım'ı kaybettikten sonra içine düştüğü karamsarlıktan tekrar yaşama dönmesi ele alınmaktadır. 1852'de doğan Abdülhak Hâmit Tarhan, kendisini ikiye bölünmüş bir toplumda bulur. Çok sevdiği Fatma Hanım'ı kaybettikten sonra da dışarıda reel olarak yaşadığı ikilemi bu kez iç dünyasına taşır. Umut-umutsuzluk, yaşam-ölüm, varlık-yokluk arasında bocalayan şâir, kendini sanata vererek eşinin önce hastalığından sonra da ölümünden duyduğu acıyı Romantizm akımının da etkisi altında *Bunlar Odur, Makber, Ölü* ve *Hacle* adlı kitaplarında dışa vurur. Bu eserlerinde öte dünyadan bu dünyaya doğru bir yönelişi ortaya koyan Hâmit, metafizik ve felsefeyi de şiir dünyasına taşıyarak Türk edebiyatının tematik açıdan zenginleşmesini de sağlar. Çalışmada ele alınan *Hacle*, Abdülhak Hâmit'in olumsuzluktan olumluya geçmesini konu edinir. 1886'da yayımlanan yapıtta şâir makber ve hacle arasında çatışma yaşar. Eserin sonunda da yeniden doğuşu sembolize eden hacle, bu çatışmadan üstün çıkar.

Anahtar sözcükler: Romantizm akımı, Abdülhak Hâmit, *Hacle*, şiir, ikilem

Abdulhak Hamit Tarhan's Re-Holding on to the Life in His Book *Hacle* within the Antagonism of the Romanticism Movement

Abstract

This study discussed Abdulhak Hamit's re-holding on to the life back from the pessimism that he had fallen into after losing his wife Fatma Hanım, by using his work *Hacle* and the romanticism movement. Born in 1852, Abdulhak Hamit Tarhan found himself in a society divided into two. After losing his beloved Fatma Hanım, he carried the dilemma that he experienced outside in real terms, now to his inner world. The poet, faltering between hope and despair, life and death, existence and absence, devoted himself to art and revealed the pain that he faced due to his wife's illness first and then her death in his books titled *Bunlar Odur, Makber, Olu* and *Hacle* under the influence of romanticism. Hamit also contributed to the thematic enrichment of the Turkish literature by using metaphysics and philosophy in the world of poetry. Discussed in the study; *Hacle* centers upon Abdulhak Hamit's transition from negative to positive. In the work which was published in 1886, the poet experiences a conflict between makber and hacle. At the end of the work, hacle symbolizing rebirth outstrips from this conflict.

Keywords: Romanticism movement, Abdulhak Hamit, *Hacle*, poetry, duality

Giriş

Abdülhak Hâmit, uzun yaşamına karşın Tanzimat dönemi ikinci kuşak şâiri olarak tanınır. Bunun nedeni de hiç kuşkusuz ses getiren yapıtlarını o dönemde vermesiyle yakından ilgidir. Hâmit'in dünyaya gözlerini açtığı, kişiliğini geliştirdiği sıralarda, Avrupa modern zamanlara geçişin sancılarının şiddetlice yaşarken Türkiye'de de yeni bir uygarlığa yönelişin doğurduğu bunalımlar ve Doğu-Batı çatışması görülür.

Edebiyat ürünleri ortaya konuldukları zamanın zihniyetinden, siyasal anlayışından ayrı düşünülemez; belli sosyal kurumlarla sıkı bir bağlantı içinde doğar (Wellek-Warren, 2005: 74). Avrupa'da Fransız Devrimi sonrası Klasik akımı besleyen sosyal, siyasal kurumlar, gelenek yıkılır; iç çalkantılar ve geleceği görememek de zamanın ruhuna uygun olarak Romantizm akımını doğurur. İngiltere ve Almanya'da ilk örneklerini veren ve 19. yüzyılın birinci yarısında tüm Avrupa'da etkili olan Romantizm akımında edebiyatçılar ağırlıklı olarak aşk, doğa, düş, hastalık (verem), tarih ve ölümü konu edinirler (Karaalioğlu, 1980: 59). Bu konuların dışında Romantizm'de ikilem, doğaya yönelme ve sanatçının özgür olduğu görüşü de öne çıkar. İkilemin yaşanmasının nedeni 1789 Devrimi'nden sonra bir türlü iktidarın kurulamaması ve keşmekeştir. Bir yanda Cumhuriyetçiler diğer yanda kralcılar yer alır. Uzun yıllar boyunca da bu iki tarafın savaşı sürer. Kimin hâkim olacağı belirsizliği sanatçıları da karşıtlığa, kararsızlığa iter. Romantizm akımının başat sanatçılarından biri olan Victor Hugo, uzun yıllar kralcı anlayışla Cumhuriyetçi anlayış arasında ikilem yaşar. Ancak 1848'le beraber Cumhuriyetçilerin yanına geçer (Tanilli, 2007: 142-144). Victor Hugo'nun siyasal durumundaki ikilemi sanatına da yansır. *Doksan Üç* adlı yapıtında yaşadığı ikilem açıkça görülür. Romantik sanatçı insanlarda, çevresinde, dinde ve devlette bulamadığını doğada aramaya başlar. Bir yönüyle de kaçış olan doğayı "Romantikler, sonlu ile sonsuz arasındaki çelişki deneyimini, sonsuzun elde edilememesinden doğan huzursuzluğu, kişinin kendisine ve kendi yaratımına alaylamayla bakışını bilmenin itici gücü olarak görmüşlerdir" (Çalışlar, 1991: 403). Nasıl ki doğada her şey özgürce, kendi gibi yaşıyorsa sanatçı da toplum içerisinde öyle olmalıdır. Bu bakış açısından ötürü Romantizm akımında sanatçının özgür olduğu düşüncesi sıkça vurgulanır. Sanatçının kendisi merkezdir. Bu konuda Victor Hugo şunları söyler: "Sanatın dizginlerle, kelepçelerle, ağız tıkaçları ile işi yok! O size: 'Yürü!' diyor ve sizi yasaklanmış meyvesi bulunmayan o büyük şiiir bahçesine salıveriyor. Zaman da, mekân da şâirlerin. Şâir istediği yere gitsin, hoşuna gidene yapsın; kanun budur... Şâir özgürdür"(Yetkin, 1967: 98). Burada anlatılan Romantizmin ilkeleri her ülkede aynı biçimde yaşama hakkı bulamaz. Bu nedenle de tek bir Romantizm anlayışından söz edilemez. "Batı'nın yaşadığı hiçbir büyük bunalım ya da devrim, bütün ülkelerde aynı anda patlak vermedi, aynı tarzda yaşanmadı; her ülke, birbirine benzer olaylara karşı, kendi ulusal kişiliğine, (...) göre değişik biçimlerde tepkiler gösterdi. Romantizm doğal olarak, Devrim Fransa'sı, (...)

parçalanmış Almanya ya da değişik işgaller İtalya'sı gibi birbirinden farklı ülkelerde aynı yankılara sahip olamaz''(Claudon 2006: 12-13). Türkiye'deki Romantizm akımı da ülke gerçeklerine göre doğar, şekillenir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Doğu-Batı arasında sıkışan Osmanlı devleti, bunalım ve kaos içindedir: Savaşlar yaşanır, padişah değişiklikleri olur, ekonomi çöker, alınan borç paralar ödenemez... Bu kaos da Türk edebiyatçısını farklı arayışlara sürükler. Hürriyet özlemi çeken Namık Kemal'in gür sesi ve Ahmet Mithat'ın ders verici romanlarıyla Türk Romantik akımı başlar.

Bir şâir olarak Hâmit, yaşadığı toplum gibi bir değişim halindedir. Hayatı değiştiği gibi kendisi de sanatı da değişir. Sürekli bir yenilenme içindedir. Yeri gelir farklı ölçüleri dener, yeri gelir ölçü kullanmaz; bir konuya bağlı kalmaz; farklılığın peşindedir. Çünkü "Romantik, kendi varlığında kendini, uyumsuz, aykırı biri olarak duyumsar; kendi kendisi, yeni, saf, öngörülmemiş olmak ister" (Claudon, 2006: 181). Tanzimat döneminde de birçok şâir bu özellikleri taşır. Hâmit ise daha yoğun bir şekilde Romantik edebiyatçı olur. Neredeyse bütün özelliklerini barındırır bu akımın. Sadece sanatında değil özel yaşamında da Romantizm'in özelliklerini yaşar: Zenginlikten yoksulluğa düşer; eşi Fatma Hanım veremden ölür; siyasal olarak da birbirine zıt olan hem saltanatta hem de Cumhuriyet rejiminde yaşar. Kısacası Hâmit'in yaşamını sanatı tamamlar.

Hâmit, şiirlerinde kendini anlatan bir şâirdir. Ondan önceki Tanzimat edebiyatçıları memleket sorunlarıyla, özgürlükle, siyasetle ilgilenirken Hâmit, özel yaşamı, bağlı bulunduğu Romantizm akımı ve dönemindeki siyasi bakış açısı gibi nedenler yüzünden kendine döner. Şiirlerine "ben" hakimdir. Abdülhak Hâmit yapıtlarıyla Türk edebiyatının yeni bir bakış kazanmasını sağlayan şâirler arasındadır. Önce şiirin dilini sonra da bütün bir neslin yüzünü yeni bir âleme çevirir (Tanpınar, 2001: 536).

Hâmit'in bir birey olarak iç çatışmasını en çok sergilediği yapıtı *Hacle'*dir. Büyük gel gitler yaşayan şâir, kendi arayışıyla çıkış yolu bulur; fakat burada üzerinde durulması gereken unsur, bunalımı şâirin biraz da kendisinin istemiş olmasıdır. Çünkü "Gerçek romantik sanatçı, yapıtlarını ortaya koyarken yalnız kendini, yalnız kendi içinin sesini duyurmaya çalışır" (Karaalioğlu 1980: 64). Bu çalışmanın ana kaynağı durumunda olan *Hacle* de şâirin *Garam*, *Sahra*, *Divaneliklerim yahut Belde*, *Makber* gibi kendini yansıttığı bir yapıttır.

1. *Hacle'*den Önce

1885'te yazılıp 1886'da kitap olarak basılan *Hacle*, *Bunlar Odur*'la başlayıp *Makber*'le süren Fatma Hanım'a adanmış şiir kitaplarının dördüncüsünü oluşturmaktadır. Bu nedenle *Hacle'*nin Hâmit'teki etkilerine geçmeden önce *Bunlar Odur*, *Makber* ve *Ölü* adlı kitapları bilinmelidir. Çünkü Hâmit'in kendisi de "*Makber*'le *Hacle* birbirine zevç ile zevcedir. *Bunlar Odur* eserindeki şiirler de o kabilden sânihalardır" (Tarhan, 1994: 173) ifadeleriyle

bu yapıtların birbirlerinden bağımsız ele alınamayacağını bildirmektedir. Bu nedenle en son yazılan *Hacle*'den önce *Bunlar Odur*, *Makber* ve *Ölü*'nün açıklanması gereklidir.

Hindistan'da yazılıp İstanbul'da 1885'te basılan *Bunlar Odur*, on dokuz şiirden oluşan bir kitaptır. Hâmit, bu eserinde Hindistan'ın doğasının yanında ölüm ve dinsel konulara da değinir; ama *Bunlar Odur* daha çok Fatma Hanım'ın Bombay'daki hastalıklı yaşamıyla ilgilidir (Tarhan, 1994: 434). Tanpınar *Bunlar Odur*'un önemini açıklarken eserin aruzdaki mısra yekpareliğini kırdığını, konuşma hususiyetlerini içerdiğini öne çıkarır (Tanpınar, 2001: 536). Bu eserde Hâmit'in doğayı ve ölümü aynı anda konu edinmesi de romantizm akımının bir sonucudur.

Hâmit'teki ölüm temini güçlendiren *Makber*, 1885'in sonlarına doğru yayımlanmıştır. Aruz ölçüsüyle yazılan *Makber*'e, Hâmit Bombay'da başlar ve eşinin ölmesiyle de şiiri Beyrut'ta bitirir. Yapıtta "Tanrı", "ruh", "metafizik" ve "ölüm" gibi temalar ağırlıktadır. "Ölüm karşısında duyulan ızdırabla, ölüm ve diğer metafizik problemler hakkındaki düşünceler, bu eserlerde, birbirini kovalayan dalgalar halindedir" (Akyüz, 1995: 53). Ölüm temasının Abdülhak Hâmit Tarhan'ın şiirlerinde bu kadar baskın olmasının nedeni dönemiyle de ilgilidir. Çünkü "Ölüm XIX. asrın başında, Romantizm'in tesiriyle hemen her edebiyatın belli başlı temlerinden biri olmuştur" (Tanpınar, 2001: 527). Ölümün ötesinde *Makber* hem bir ağıt hem de bir düşüncedir. Şâir bir yandan eşinin ölümünden duyduğu üzüntüden kurtulmak isterken öte taraftan da ölümle, metafizikle ilgilenir; böylece ferdi bir acıdan evrensel temalara ulaşır. Hâmit anılarında Fatma Hanım'ın şokunu ancak Londra'da atlatabildiğini belirtir: "Ve bu gözyaşı fırtınası İngiltere sahillerine kadar gitmiş ve yalnız Londra'da dinmişti" (Tarhan, 1994: 434). *Makber*'de ölüm karşısında çaresiz kalan Hâmit, Tanzimat öncesi edebiyatçıları gibi ölüme hemen teslim olmaz. Acı çeken şâir, metafizik düşüncelere dalar; böylece karşıtlar şâiri olup çıkar: "Hakikatte, şâirdeki metafizik düşüncenin hareket noktası ferdî ızdırabdır. Bunun içindir ki bu düşünceler, ızdırabın hafifleyip artmasına göre, değişik ve hatta birbirine zıt şekiller gösterirler ve şâire çağdaşlarınca tezatlar şâiri sıfatını da verdirirler" (Akyüz, 1995: 53). Tanzimat yıllarında memleketin de tezatlar içinde olduğu unutulmamalıdır. Ülke Doğu-Batı arasına sıkışmış durumdadır.

Ölü, Hâmit'in eşi Fatma Hanım'la ilgili üçüncü yapıttır ve on bentten oluşmaktadır. 1885'te yayımlanan eser, *Makber*'in devamıdır. Hâmit, *Ölü*'de, *Makber*'e göre daha durgun ve ağırbaşlıdır; fakat yine de mezardan vazgeçemez: "Bu taş cebînime benzer ki ayn-ı makberdir; / Dışı sükkût ile zâhir, derûnu mahşerdir" (Tarhan, 1997: 146). Şâir, akıl ve Tanrı üzerinde durur. Gerçekten yakınır ve sonra yaşadığı ölüm gerçeğini kabullenir. Tanzimat döneminde de genel anlayış zaten böyledir. Ziya Paşa gibi birçok şâir ölüm, yaşam, evren, ruh ve beden gibi konuları ele alırlar. Ziya Paşa, Allah'ın mahiyetini düşünce konusu yapmazken Hâmit, Allah'ı bir problem olarak

ele alır (Tanpınar, 2001: 527). Hâmit, *Bunlar Odur, Makber* ve *Ölü'*de devam ettirdiği ve bir türlü içinden çıkamadığı ölüm, Tanrı, metafizik gibi konularda *Hacle'*de bir çözüme doğru gider.

2. Hâmit'in *Hacle'*yle Tekrar Doğuşu

Fatma Hanım üzerine yazdığı eserlerinin sonuncusu olan ve ağırlıklı olarak yeniden doğuş temininin işlendiği *Hacle*, Abdülhak Hâmit'in olumsuz düşüncelerden olumluya geçme istediğinin en somut kanıtıdır. Anılarında *Hacle'*yi nasıl yazdığını anlatırken önce Beyrut'ta manen intihar ettiğini vurguladıktan sonra Çamlıca'nın olumlu etkisine değinerek şu şekilde devam eder: "Fakat Çamlıca'da o mübarek sebab-i vücudumu görünce tekrar dünyaya gelmiş gibi oldum. Ma'suka sâniyem bulunan nâzenin¹-i edebiyat ise bana ilham-i hayat etmekten hâli kalmıyordu. Hatta onun aşkıyla bir de *Hacle* bina etmişim" (Tarhan, 1994: 173). Görüldüğü gibi şâir kötümserlikten iyimserliğe geçiş devrinde İstanbul'un da olumlu etkisiyle *Hacle'*yi kaleme alır. Bu nedenle yapıt, şâirin psikolojisindeki değişimi göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir. *Hacle*, yaşam ve ölüm (*hacle*-*makber*) arasındaki mücadele üzerinedir; fakat eserde vurgulanan tema Hâmit'in yaşama dönme isteğidir. Şâir bunu yapmak için de kitabına ad olarak gelin odası, beşik gibi anlamlar taşıyan "*hacle*" adını verir; mezar ve beşik arasında beşiği tercih eder; fakat bu hiç de kolay olmaz.

Şâir *Hacle'*de; Tanrı'yı, ruhu, hayali, metafiziği bir avunma olarak ele alır; ölen eşinin düşüyle konuşur. Romantizm akımının da etkisiyle düşe fazlasıyla yer verir. Aslında yaptığı Madame de Staël'in belirttiği; şiir, düş gücüyle gözlemi birleştirmelidir ilkesine uygundur (Alkan, 2005: 50). Zaten *Hacle'*de de şâir yaşadıkları ve hayâl arasında kalır. Şimdi *Hacle'*yi bent bent ele alarak şâirin varlık-yokluk çatışmasından nasıl varlığa yöneldiğini irdeleyelim:

Şiirine oldukça iyimser bir havada başlayan Hâmit, toplam sekiz bentten oluşan *Hacle'*nin birinci bendinde, insanlığın ancak yeniden doğarak var olabildiğini vurgulayan "*İnsan bu hacle olmasa neylerdi ey ilah*" (s. 153) dizesiyle başlar; hayatta kalabilmek için yeniden doğuşun şart olduğunu belirtir ve devamında gelen dizede de bunun yolunun "*Evlennemek değil mi hakikatte bir günah*" (Tarhan, 1997: 153) diyerek evlilik olduğunu işaret eder. Sonraki dizelerde şâir kendi durumunu hatırlar: "*Hep âh u vâh ile geçiyordu demim benim*" (Tarhan, 1997: 153). Bu durum karşısında evlilik fikri onu rahatlatır: "*Teskine yetti fikrimi bir nâzenin nigâh*" (Tarhan, 1997: 153). Şâir bu ifadelerden sonra belaların gitmesini ve mutluluğun gelmesini ister: "*Gitsin belâ-yı firkat ile zahmet ü taab, / Gelsin safâ-yı vuslat ile rahat u refah*" (Tarhan, 1997: 153). Sonra tekrar kafasında yarattığı imaja dönerek kendini yaşama bağladığını "*Bir yardan aşağı düşerken zuhur edip / Siz tuttunuz beni yed-i sefkatle, vâh, vâh*" (Tarhan, 1997: 153) mısralarıyla ifade eder. Devamında da

¹ Alıntılarda orijinal metinlere bağlı kalınmıştır.

artık "*Necm-i ümidimi görürüm i'tilâ kılar*" (Tarhan, 1997: 153) diyerek şans yıldızının yükselmeye başladığını vurgular. Keyiflenen şâir "*İsterse tâ-be-haşr sabah olmasın bu şeb*" (Tarhan, 1997: 154) dizesiyle yaşadığı ânın sürekli gecede kalabileceğini söyler. Hâmit ikinci bentte, kafasında yarattığı imajın adını ve kendisine niçin yardım ettiğini öğrenmek ister: "*Bilsem sizin melek mi ya huri mi nâmınız (...) Nolsun bana hayat verişten merâmınız?*" (Tarhan, 1997: 154-155) sorularına yanıt almadan hayali övmeye başlar:

"Pervâz-ı râhdan daha ulvî hurâmınız

(...)

Ger varsa ahterânı semâ-yı muazzamın,

Andan geri kalır mı ihtîşâmınız,

(...)

Bilmem sabahınız ne hured-sûz olur sizin,

Nûr-ı cemali andırıyor çünkü şâmmız"

(...)

Cennet midir sizin acaba zîr-i bâmınız" (s.155).

Övgüyü bitirdikten sonra Hâmit, "*Hoş oldu, hoş bu makbereden intikâmınız*" (Tarhan, 1997: 155) dizesiyle kafasında yarattığı hayalin Fatma Hanım'dan intikam aldığını belirtir. Tabii şâir burada kendisini kötümserliğe iten ölen eşinin psikolojisinden kurtulduğunu anlatmak istemektedir. Bu güzel atmosferden sonra Fatma Hanım'ın hayalinin gözükmesi şâirin bütün mutluluğunu kaçıır; kendinden geçer. Daha sonra yaşadığı şoku atlatan şâir, Fatma Hanım'a tepki gösterir. Ölen eşin hayali bir bakıma zıfaf gecesiyle dalga geçmektedir: "*Tezyif için bu halimi demdir şeb-i zıfaf / Bir böyle fırsatı sevilir iğtinâmınız*" (Tarhan, 1997: 156). *Hacle*'nin üçüncü bendinde Fatma Hanım'ın çok konuştuğunu "*Hiç susmuyor başımda bu senbut-ı beste-leb*" (Tarhan, 1997: 156) dizesiyle ortaya koyar. Bundan sonra gelen mısralarda kendisi için olumsuz ifadeler kullanır: mücrim, ifrit, alçak. Bunlar içerisinde geçen "ifrit" sözcüğü çok önemlidir. Şiirde "*Siz bir meleksiniz ki bu ifrite düştünüz*" (Tarhan, 1997: 156) biçiminde kullanılır. İfrit mitolojik yaratık anlamına gelmektedir; böylece Türk şiirinde ilk kez mitolojik hayal ve bu hayale ait isimler kullanılır (Tanpınar, 2001: 536).

Şiirin dördüncü bölümünde Hâmit, Fatma Hanım'ın hayaliyle konuşur. Şâir bir anda geceden gündüze döner: "*Ben şeb sanır idim bu demi siz göründünüz*" (Tarhan, 1997: 158). Sonra Fatma Hanım'ın hayaline karşı "*Baktıkça hacleniz uçuyor sanki göklere*" (Tarhan, 1997: 158) diyerek yeni bir doğuşu kasteder. Yapıtın bu bendinde ayrıca karşıtlıkların birbirini tamamladığı vurgulanır. Yani gecesiz gündüzün anlamlı olmadığı ya da ölüm ile yeniden doğmanın birlikte anlamlı olduğu söylenir: "*Leyl olmasa olur muydu rûşenî-i rûz*" (Tarhan, 1997: 159). Bendin ilerleyen bölümlerinde söylenen "*Mâzi ise bu hâle abestir tasallutu, / Âti ise o merhamet etsin gedânıza?..*" (Tarhan, 1997: 159) dizelerinde "mâzî" ve "âtî" birlikte kullanılarak tezat unsur pekiştirilir. Aynı

zamanda bu ifadelerle varlık-yokluk konusuna da giren şâir, bunların arasında bocalar: “*Vardır sözü cehlden gelirmiş, / Yoktur dememiz de bence böyle*” (Tarhan, 1997: 61). Bu ifadeleriyle Tarhan’ın varlık-yokluk kavramlarını aynı gördüğü ortaya anlaşılır. Hâmit bu dördüncü bentte “*mâzî-âtî*”; “*varlık-yokluk*” dışında *bîgâne-âşinâ*”; “*subh-şeb*”; “*gitmek-gelmek*”; *zemîn-semâ*” sözcükleriyle de tezat oluşturur. Bu örnekler de şâirin Romantizm akımının ne kadar derin etkisi altında olduğunu kanıtlar.²

Hacle’nin beşinci bendinin girişinde ise Hâmit “*yokluk*”a olumlu bakar. Çünkü yeni yaşamında Fatma Hanım’ın hasreti yoktur: “*Yok dahli yok bu vuslata asla o hasretin*” (Tarhan, 1997: 159). Bu yokluk şâire ilkbahar hayatını sunar: “*Ben şimdi anladım ne imiş nevbahar-ı ömr*” (Tarhan, 1997: 159). Bundan sonra gelen dizede yeni bulduğu sevgisinde mutluluk olduğunu fark eder: “*Bildim ki bir safâsı da varmış muhabbetin*”(Tarhan, 1997: 159). Bu dize de gösteriyor ki Hâmit, aşkın mutlu yönünü yeni görmektedir; fakat bundan sonra gelen “*Muzlim hakikatimle, azâb-ı cahîm ile*” (Tarhan, 1997: 159) başlayan dizelyle birlikte yaşadığı olumsuzlukları anlatmaya başlar. Hemen sonra Hâmit tekrar ikileme düşer. Bu durumdan kurtulmak isteyen şâir, yeni bir yaşamın düşlerini kurar; fakat aynı odaya Fatma Hanım’ın hayali daha kuvvetle hâkimdir (Banarlı, 1971: 937). On bir mısra boyunca devam eder Fatma Hanım gölgesi ve “*Düştüm sizin kenarınıza sevk-ı baht ile, / Bâr-ı giranı gitti serimden mihnetin*” (Tarhan, 1997: 160) diyerek hacleye ağır bir yükten kurtulduğunu söyler. Buna bezer bir iki mısraı daha ekleyen şâir, sonra şu dizeleri yazar:

“(…)

Mâil isem hayâle hayâl etmeyin ki siz,

Âgâh-ı tâli’i değilim âdemiyetin,

Az çok hayâlden gelir insana tesliyet,

Hep iğbirardır yüzü gülmez hakikatin.

Gayretle tırmanıp çıkar âdem sukut için.

Hayret çıkar öbür yanı divâr-ı hayretin,(…)”(Tarhan,1997: 160)

vurgusuyla aslında ne yaptığının gayet bilincinde olduğunu açığa vurur. Beşinci bendin sonlarına doğru Hâmit, hayalin iki gözünün kalbinde olduğunu “*Kalbimdedir dü çeşmi dahi bir hayâletin. / Makberle hacledir iki mahir oyuncusu*” (Tarhan, 1997: 160) vurgusunu yaptıktan sonra makberle hacleyi seven ve sevilen ya da gerçek ve hayal olarak gösterir: “*Makberle hacle birbirine zevç ü zevcedir.*” (Tarhan, 1997: 161). Bu mısraılarıyla şâir varlık ve yokluğun birlikte olduğunu belirtir; ikiliği bünyesinde yaşadığını gösterir.

² Romantik akımda sanatçı yaşamı bir zıtlık olarak görür: “Güzel ile çirkin, iyi ile kötü, günah ile sevap, doğru ile yanlış, hayat ile ölüm, hürriyet ile esaret gibi pek çok zıtlık, pek çok eserin asıl kurgusunu oluşturur.” Bkz. (Çetişli, 2011: 71).

Bilindiği gibi düalizmin temel tezi, hem zihinsel ve hem de cisimsel tözlerin, bir başka deyişle hem ruhların ve hem de bedenlerin var olduğunu savlayan felsefî eğilimdir (Ajdukiewicz, 1994: 103). Bu düalite de *Hacle'*de iki farklı dünya olarak okurun karşısına çıkarılır.

*Hacle'*nin altıncı bendine tezatlarla başlanır. "Giryân-handan" sözcükleriyle zıtlık oluşturulur.³ Sonra Hâmit kafasındaki imajlarla konuşur: "*Siz hacle gördünüz beni şâyân-ı tesliyet / Bir makberim gubâr ile girdim bu mahfile*" (Tarhan, 1997: 161). Hacle ve makber sözcüklerini birlikte kullanarak içinde bulunduğu ruh ikilemini dışa vurur. Sonra Tanrı'ya sorar: "*Yarab nedir bu tayf ki tevkîf eder beni, / eder meot-i âcile*" Kimdir bu şey ki yardım" (Tarhan, 1997: 161). Bu dizelerle şâirin yaşadığı karşıtlıktan çıkamadığı görülür. Bunalıma girer. Akli ve kalbi arasında "*Kalbim benim rekabet eder akl-ı kâmile,*" (Tarhan, 1997: 161) mücadele yaşadığı görülen şâir, akli bırakıp zaman zaman kuruntuların peşinden gider. Hâmit'teki bu ikilem aslında içinde yaşattığı ölümden yaşama geçmenin savaşıdır. Kendini toparlayan şâir, henüz cinnet geçirmediğini dillendirir. Bu durumdan kendini kurtarmak isteğiyle hayale dönerek nefsimi yok edici Tanrı'ya verdim, der:

"Yok yok o rütbe ben daha cinnet getirmedim,

Mîn ba'd beynimizde olur şey mi fâsıla?..

Verdim size irâde-i cüz'iyemi bugün,

Ettim havâle nefsimi Kahhâr-ı âdile" (Tarhan, 1997: 162)

Böylece çareyi dinde bulmaya çalışır: "Duygulara bağlı olan bu düşünüş sistemi, nihayet fâsid bir dairenin içine girer ve sonunda şâir, ancak dinî imana bağlanmak suretiyle buradan kendisini kurtarabilir." (Akyüz, 1995: 53). Kenan Akyüz'ün bu ifadelerini de Hâmit'in üstteki dizeleri doğrulamaktadır.

*Hacle'*nin yedinci bölümünde şâirle eşinin ruhu arasında sanki bir antlaşma söz konusudur. Hâmit yeni imajında bir damla bile matem görmek istemezken; "*Olsun bu şeb cihanda ne varsa fedâ size. / Bir lahza-ı sürûra o mâtem karışmasın*" (Tarhan, 1997: 162). Gökyüzünden ona bir bakıma izin gelir; "*Âlemde yok işim, bana âlem karışmasın / Kalsın lezâiziyle cihan-ı fenâ size*" (Tarhan, 1997: 163); böylece Fatma Hanım dünya zevklerini şâire bırakır. Fatma Hanım'ın ruhunun ortaya çıkması, dinlerdeki ruhların ölümsüzlüğü anlayışıyla açıklanabilir. Bilindiği gibi ruhların ölümsüzlüğü, dinlerin savunduğu ortak fikirlerin başında gelmektedir. Cismî ölümden sonra yine var oldukları ve dinsel adaletin öte dünyada egemen olduğu kabul edilir (Ajdukiewicz, 1994: 103). Hâmit, dizelerin ilerleyen bölümlerinde sevgilisinin kendini ihya ettiğini söyler. Şiirin son bedinde artık şâir yeniden doğmuştur. Sevgilisinin naz uykusundan uyanmasını bekler: "*Subh oldu sevdiğim, uyanın hâb-ı nâzdan*" (Tarhan, 1997: 164). Hâmit artık Fatma

³ Şâir altıncı bentte "*Bin keşf-i âlimâneyi bir zevk-i câhile*" dizesiyle alimâne- cahili sözcüklerini birlikte kullanarak bir başka tezat yapar, bkz. (Tarhan, 1997: 16).

Hanım'ın etkisinden de kurtulur. Sevgilisine seslenir: “*Sevdim sizi yeter bu muammalı sözlerim, / Maksûd sizsiniz bu nüketten, lugazdan, / Sevdim sizi bununla sükkût eyleyim, fakat, (...)*” (Tarhan, 1997: 165). Bu ifadeleriyle artık rahatladığı belli olan şâir, “*Dem urmada şafakta müezzin namazdan*” (Tarhan, 1997: 164) dizesini söyler. Burada geçen “şafak” sözcüğü sadece yeni doğan günü değil, Hâmit'in de yeniden doğduğunu sembolize eder. Türk şiirine, sürekli bir oluşum halinde olan doğayı getiren Hâmit'in yeniden dünyaya dönmesi oldukça anlamlıdır. Bu durum aynı zamanda Romantizm akımının etkisini çok net ortaya koyar. Çünkü Romantik şâirlerin özelliklerinden biri de ölüme, faniliğe ve kara yazgılarına başkaldırmalarıdır (Alkan, 2005: 68). Burada üzerinde durulması gereken ciddi bir nokta da Hâmit'teki din anlayışının öte dünyayla bir ilgisinin olmamasıdır. Çünkü romantizm akımında “(...) her ne olursa olsun, kurtarıcı bir Tanrı'dan çok ruhun gençleşmesi istenci söz konusudur; bu akıma mensup olanlar dünyasal ve geçici olanı daha derinden yaşamak istemektedirler”(Claudon, 2006: 188). Hâmit'in bu şiirinde vurgulanan da bundan başka bir şeydir.

Sonuç

XIX. yüzyılda Batı'da yaşanan siyasal, toplum olayların bir sonucu olarak ortaya çıkan Romantizm akımı, kendisinden önceki Klasik akımı yıkarak yerine geçer. Fransız Devrimiyle dünyaya yayılan özgürlük düşüncesi, Romantizm akımında sanatçının özgürlüğü olarak algılanır ve kuralcılık terk edilir. Kaçışın, kötümserliğin, karşıtlığın temel özelliklerini oluşturduğu akım, Namık Kemal ve Ahmet Mithat'la Türk edebiyatında da boy göstermeye başlar; fakat gerek Fransa'da yaşama şansı bulan ve gerekse bir birikimin üzerine gelen Hâmit'te bütün özellikleriyle ortaya çıkar. Hâmit'in hayatı, Romantizm'le örtüşmektedir. Bu akımın temelinde yatan tezatlar şâirin yaşamında da birebir yaşanmıştır. Bu nedenlerden ötürü Türk şiirinde Coşumculuk akımının en başarılı şairi Abdülhak Hâmit'tir denilebilir geçiş döneminde yaşamasına ve üslûbunda kimi sorunlar olmasına karşın.

Hâmit yaşadığı olaylarla sanatını harmanlayan bir şairdir. Yaşadıkları yazacağı şiirler için bir malzemeye dönüşmektedir. Kendisini derinden etkileyen olaylardan eser çıkarmak bir alışkanlık halindedir onda: Çok sevdiği Mithat Paşa idam edilince *Liberte'*yi; Paris hayatını anlamak için *Divanlıklerim'*i yazar. *Hacle* de hayatının kritik bir dönemini yansıtır. Fatma Hanım'ın ölümü üzerine yazılan *Makber'*de dünyanın anlamsızlığı, metafizik, ölüm arasında dağılmış gibi görünen Hâmit, *Hacle'*de ise ölen eşinin acısından kurtulup yaşama tutunmasını kimi imajları da kullanarak şiirleştirir. Eserinde Romantizm akımındaki karşıtlığı başarılı bir biçimde işleyen şâir, varlık-yokluk üzerinde durur. Ölümle yeniden doğuş karşılaştırır. Yaşamın devamlılığı ağır basar. Dinle çözüme ulaşır; fakat bu din düşüncesi metafizik âleme yönelik değil; Romantizm akımında olduğu gibi yaşadığı, gördüğü fiziksel dünyaya yöneliktir. Sonuçta yeniden doğuş

kazanır. Hâmit bu yapıyla *Bunlar Odur*'la başlayan Fatma Hanım şiirlerini başarılı bir biçimde sonlandırır.

KAYNAKÇA

- Adjukiewicz, K. (1994). *Felsefeye Giriş*. (Çev. A. Cevizci), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Akyüz, K. (1997). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Alkan, E. (2005). *Şiir Sanatı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Claudon, F. (2006). *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*. (Çev. Ö. İnce, İ. Usmanbaş), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışlar, A. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çetişli, İ. (2011). *Batı Edebiyatında Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal. (1980). *Edebiyat Akımları*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Tanilli, S. (2007). *Çağdaşımız Victor Hugo-Bir Dâhinin Portresi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Tanpınar, A. H. (2001). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi
- Tarhan, A. H. (1994). *Abdülhak Hamit Tarhan'ın Hatıraları*. (Hazırlayan: İnci Enginün), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarhan, A. H. (1997). *Bütün Şiirleri 2 (Makber / Ölü / Hacle / Bala'dan Bir Ses)*. (Hazırlayan: İnci Enginün), Ankara: Dergâh Yayınları
- Wellek, R. - Warren, A. (2005) *Edebiyat Teorisi*. (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Kitabevi.
- Yetkin, S. K. (1967). *Edebiyatta Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2110/2127

Yahudiliğin Tek İbadet Merkezi Kudüs müydü?

Was Jerusalem the Only Worship Center of Judaism?

Dursun Ali AYKIT

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Assoc. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Divinity
aykit@yahoo.com

Orcid ID: 0000-0002-0109-2141

Merve YETİM

Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
R. A., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Divinity
merveyetim@cumhuriyet.edu.tr

Orcid ID:0000-0002-3605-7602

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 18.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.10.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: AYKIT, D, Yetim, M. (2019). Yahudiliğin Tek İbadet Merkezi Kudüs Müydü? İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2110-2127. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/621806>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabük University, Faculty of Theology, Karabük, 78050 Turkey. All rights reserved.

Yahudiliğin Tek İbadet Merkezi Kudüs müydü?

Öz

Günümüz Yahudilik anlayışı bize Süleyman Tapınağının dolayısıyla Kudüs'ün daima merkezde olduğunu, hiçbir dönemde bundan başka bir ibadet yerinin kabul edilmediğini iddia etmektedir. Fakat erken dönem Yahudi tarihine bakıldığında birden fazla ibadet mekanları ile karşılaşılmaktadır. Yüksek yerler (İbranice bamot) adı verilen bu ibadet mekanları erken dönemlerde atalar, hakimler ve krallar da dahil olmak üzere tüm İsrailoğullarının ibadet ettikleri mekanlardır. Fakat Babil sürgünü sonrasında insanlar Kudüs'e döndüler ve buradaki tapınak etrafında kenetlenmeye başladılar. İşte bu noktada Kadim İsrail, Krallığın ikiye ayrılması, Kuzey İsrail Krallığının yıkılması, Yoşiya'nın reformu ve Babil sürgünü sonrası olarak beş aşamaya ayırdığımız bu tarihsel süreçler, ibadet yerlerinde geçirilen dönüşümü gözler önüne serecektir. Bu bağlamda iddia edildiği gibi Kudüs'ün ilk dönemlerde ibadet için bir merkeziliği söz konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Mabedi, İsrail Krallığı, Yüksek Yerler, Bamot, Yoşiya, Babil Sürgünü, İbadet, Julius Wellhausen, Kutsal Kitap Eleştirisi.

Was Jerusalem the Only Worship Center of Judaism?

Abstract

Today's understanding of Judaism claims that Jerusalem is always at the center of worship because of the Temple of Solomon and no other place of worship has been accepted in any period. However, more than one place of worship is encountered in the early Jewish history. These places of worship, called high places (bamot in Hebrew), are places where all Israelites, including their ancestors, judges and kings, worship at an early stage. However, it is observed that after the exile of Babylon, people returned to Jerusalem and they began to clamp together around the Temple. At this point, these historical processes, which we have divided into five stages as Ancient Israel, the separation of the Kingdom, the fall of the Kingdom of Northern Israel, the Josiah's reform and the exile of Babylon, will reveal the transformation of the places of worship. In this context, as claimed, there is no centrality of Jerusalem for worship in the early periods.

Keywords: Temple of Solomon, Kingdom of Israel, High Places, Bamot, Josiah, Exile of Babylon, Worship, Julius Wellhausen, Biblical Criticism.

Giriş

Günümüzde Yahudi dünyası insanlara tüm İsrail tarihi boyunca Yahudiliğin yegâne, olmazsa olmaz ibadet mekanının Kudüs merkezli Süleyman mabedi olduğunu dile getirmektedir. Zira en temel sav olarak tarih boyunca Yahudilerin Kudüs'te ibadet edegeldikleri ve bu nedenle Süleyman Mabedi'nin yeniden inşa edilmesi için elden gelen her türlü gayretin gösterilmesi gerektiği savunulur. Acaba dile getirilen bu tez, tüm Yahudi tarihi göz önüne alındığında doğru mudur? Yani Yahudiler tüm tarihleri boyunca merkezi bir tapınakta mı ibadet etmişlerdir? İşte bu soruya cevap aramaya gayret eden bu çalışmada, Yahudi tarihini erken dönemden-Babil sürgünü sonrası döneme kadar incelemeye tabi tutacağız. Zira atalar dönemi de diyebileceğimiz Patriyarkalar zamanından Babil sürgününe kadar Yahudilerin birden fazla mekânda ibadet ettiklerini görebilmekteyiz. O halde Yahudilik tarihi içerisinde İsrailoğulları birçok mekânda ibadet ederken ne oldu veya nasıl oldu da bu ibadet mekanları terkedilip merkezi ve tek bir Tapınak fikrine geçildi? Bu çalışmamızda ibadet mekanındaki *çokluktan tekliğe* geçişin aşamalarını aktaracak ve Kudüs'ün bu aşamalardan nasıl etkilendiği hakkında bilgi vermeye gayret edeceğiz.

Bu makalede Yahudiliğin tüm tarihi süreçler içerisinde yalnızca bir tane mabedi değil birçok ibadet mekanlarının bulunduğuna ilişkin iddiamızı on dokuzuncu yüzyıl Kutsal Kitap eleştirmenlerinin önemli isimlerinden bir tanesi olan Julius Wellhausen üzerinden yürüteceğiz. Zira Wellhausen, Kutsal Kitap üzerine uzun yıllar çalışmalar yapmış ve Kutsal Kitap Eleştiri alanına yeni soluk getirmiş bir araştırmacıdır. Dört kaynak teorisi üzerine yoğunlaşan Wellhausen, *Tanak* metinlerinin hepsini tek tek inceleyerek, onların yazıldığı tarihleri ve kimler tarafından redakte edildiğini tespit etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kutsal Kitap eleştirisi alanında önemli birçok çalışması bulunan Wellhausen'ın *Prologomena to the History of Religion* adlı eseri ele aldığımız konu ile ilgili ciddi verilere sahiptir. Biz Wellhausen'ın bu kaynağını baz alarak Yahudilikteki birden çok olan ibadet mekanlarının nasıl merkezi bir Tapınağa dönüştüğünü sunmaya çalışacağız.

Yahudilik Tarihinde İbadet Merkez(ler)i

İsrailoğulları tarih boyunca önemli dönüm noktaları yaşamış olan milletlerden birisidir. Geçirdikleri çeşitli süreçler yalnızca onlar üzerine kalıcı etki bırakmakla kalmamış müntesibi buldukları Yahudilik anlayışı ve ritüellerinde de etkin rol oynamıştır. Böylece İsrailoğullarının gerek yaşam tarzları gerekse kutsiyet atfettikleri uygulamaları bu dönüm noktalarından etkilenmiş ve çoğu zaman değişiklik geçirmiştir. Bu süreçte değişime uğrayarak dönüşüm geçirmiş hususlardan bir tanesi de ibadet merkezleridir. İbadet etmek İsrailoğulları için hem dinin vecibelerini yerine getirmek hem de sosyal hayatın bir parçası haline gelmiştir. Hatta çoğunlukla aynı iki amaçla yapıldığı da gözlemlenmiştir. Öyle ki zaman zaman hangi uygulamanın dini hangi uygulamanın sosyal amaçla yapıldığı

anlaşılammıştır. Bu nedenle Yahudilik anlayış ve uygulamaları İsrailoğullarından ve onların yaşamış oldukları dönüm noktalarından bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda çalışmamızda İsrailoğullarının geçirmiş olduğu tarihi süreçlere ve bu dönemlerin ibadet merkezleri üzerindeki etkilerine bakacağız.

İbadet merkezlerine geçmeden önce elbette ki bu ibadetlerin neler olduğundan kısaca bahsetmek gerekmektedir. İsrailoğulları erken dönemde *Tanak*'da sunulan emirler doğrultusunda ibadet etmişlerdir. Bu nedenle ritüellerinin büyük kısmını sunulardan ibarettir. Kanlı ve kansız şeklinde ikiye ayrılan bu sunular, yiyecek, içecek, elde edilen mahsul ve canlılardan oluşmaktadır. Kansız sunular daha çok insanın kendi yiyecek ve içeceğinden Yahve'ye sunmasından ibaretken; kanlı sunular ise çoğunlukla *Tanak*'da helal kılınmış ve özellikleri belirlenmiş hayvanların eti, kanı ve yağının Yahve'ye takdim edilmesi şeklindedir. Genel olarak iki kısımda bahsettiğimiz sunuların aslında birçok çeşidi bulunmaktadır, fakat konu bütünlüğüne uyum sağlamaması bakımından konu dışında tutulacaktır. Burada önemli olan husus bu ritüellerin çeşitli dönemlerde değişiklik göstermesi, kiminin tamamen uygulamadan kaldırılması, kiminin ise başka formalara bürünmesidir. İbadetin yapılış şeklini etkileyen bu tarihsel dönüşümlerin aynı zamanda ibadet merkezlerinin belirlenmesinde de ciddi bir rolü vardır. Bu bağlamda bahsi geçen tarihsel dönüşümlerin ibadet merkezleri üzerindeki etkisine geçilebilir.

1. Erken Dönem Yahudi İbadet Merkezleri

Yahudiliğin erken dönemleri içerisinde üzerinde özellikle durulması gereken bazı zaman dilimleri bulunmaktadır. Zira bu dönemler günümüz Yahudiliğin kabul ettiği önemli tarihsel kişiliklerin yaşadığı ve bugüne kadar geçerliliğini sürdürmüş Yahudi ideallerinin ortaya çıktığı iddia edilen periyotlardır. Bunların ilki hiç şüphesiz atalar dönemi, sonrasında Kenan bölgesine yerleşme, ardından gelen hakimler dönemi ve monarşiye geçilen süreci kapsamaktadır. Konu üzerinde çalışılırken de bu sıra üzerinden devam edilecektir.

Çalışmamıza ilk olarak Kenan diyarına giriş ile başlanacaktır. Zira Yahudi kültür ve ritüellerini etkileyecek ilk etkileşimler bu dönemde yaşanmıştır. Yahve tarafından görevlendirilen Musa, köle hayatı yaşayan İsrailoğullarını Mısır'dan çıkararak çöle götürmüştür. *Tevrat*'ın sunmuş olduğu bilgilere göre orada kırk yıl boyunca göçebe olarak yaşayan İsrailoğulları kırkıncı yılın sonunda Kenan diyarına gelmiş ve oraya yerleşmek için çabalamıştır. On iki ayrı kabile şeklinde yaşam süren İsrailoğulları Kenan bölgesine yerleşmiş ve akabinde bölge halkı ile ilişkiler içerisine girmeye başlamıştır (Joyce, 1994: 31-38). Burada konumuz açısından üzerinde durulması gereken bir husus bulunmaktadır. Kutsal Kitap yorumcuları *Tevrat*'ta verilen bilgiler neticesinde Kenanlılar ile İsrailoğulları arasındaki ilişkileri irdelemişlerdir. Zira *Tevrat*'ta var olan birçok uygulama halihazırda Kenanlıların var olan pratikleriyle uyum sağlamaktadır. Hal böyle olunca Kutsal Kitap araştırmacıları bu

konu üzerinde özellikle durmuş ve sonuç olarak Kenan bölgesine yerleşen İsrailoğullarının Kenan halkı ile yoğun iletişiminin kendi uygulama ve anlayışları üzerinde birçok etki bıraktığını saptamıştır. (Michael Avi-Yonah ve Gideon Biger, 2007: 101-105). Bu uygulama ve anlayışlardan biri ise ibadet yerleri ile alakalı olmuştur. Erken dönem Yahudi anlayışı içerisinde tek bir ibadet merkezinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Kenan uygulamalarından olan birden fazla “yüksek yer (bamot)” adı verilen mekanlarda ibadet etmek erken dönem Yahudilikte de kendisini göstermiştir. Zira *Tanak* kitabının içerisinde dahi “yüksek yer” denilen birçok ibadet mekânından bahsedilmiştir (II. Krallar 16/4).

Kenanlılar zamanında yüksek yerler denilen bu mekanlar yerleşim yerlerinin tepelik bölgelerinde kurulan sunaklara (altarlara) verilen isimdir. Kenan halkı bu mekanlarda Tanrularına sunularda bulunmuş, kurbanlar takdim etmişlerdir (Hendel, 2005:14-15). Konumuz ile alakalı olan husus ise İsrailoğullarına da Kenanlıların ibadet mekanlarında onlarla aynı pratikleri yaparken rastlamaktayız. Öyle ki bununla ilgili *Tanak*'da birçok hikâye mevcuttur (Joyce, 1994: 31-38). Fakat bizim en çok üzerinde duracağımız hikâyeler atalar ile ilgili olanlardır. İsrail tarihinde önemli yeri bulunan atalar diğer ismi ile patriyarkalar, İsrailoğullarının tabiri caiz ise rol modelleri olarak adlandırılabilir. Ataların yapmış olduğu her uygulama ve pratik kutsal bir anlayış içermektedir. Dolayısıyla onların yapmış olduğu herhangi bir hareket ve söylemiş olduğu bir söz İsrailoğulları tarafından sorgulanmaksızın doğru kabul edilmekteydi. (Leon James Wood ve David O'Brien, 1986:13-15). İbadet yerleri ile ilgili olan husus da bunlardan bir tanesi olmuştur.

Öncelikle İsrailoğullarının “yüce” olarak adlandırdıkları atalarından ilki olan İbrahim, *Tanak*'da verilen bilgilere göre “kendisine görünen Yahve” için Şekem'de bir sunak inşa ettirmiş (Tekvin 12/7) ardından Hebron'daki Mamre meşeliğine yerleşmiş ve buraya sunak taşları yerleştirerek bir altar yapmıştır (Tekvin 13/18). Patriyarkalardan bir diğeri olan İshak da babası İbrahim gibi bizzat kendisi altar inşa etmiştir. İshak, “Yahve'nin kendisine görüldüğü ve soyunu çoğaltacağını söylediği” Beer-Şeva'da Rabbi Yahve'yi anmak için sunak kurmuştur (Tekvin 26/23-26). *Tanak*'da altar inşa ettiği belirtilen bir diğeri Yahudi atası ise Yakup'tur. Yakup, Yahve ile ahitlemiş olduğu Beytel'de bir altar yaptırmış ve burada Yahve adına kurban sunmuştur. (Yiğitoğlu, 2015, s. 85) *Tanak*'da verilen bilgiler üzere söylenebilir ki atalar için sunak yeri kurmak gelenek halini almıştır. Zira onların inşa etmiş oldukları bu mekanlar uzun süre İsrail halkının ibadet mekanları olarak kullanılmış, halk buralarda çeşitli kurbanlar ve sunular takdim etmiştir. Bunlardan farklı olarak araştırmacıların üzerinde durduğu başka bir husus ise ataların özellikle kendi yerleştikleri yerlere altarlara dikmiş olmalarıdır (Pagolu, 1998:71). Zira İbrahim'in Mamre'de, İshak'ın Beer-Şeva'da, Yakup'un ise Beytel'de yaptırmış olduğu sunaklar bunlara örnektir. Bu konu üzerinde durmamızın sebebi, en başta Yahudi ataları olmak üzere İsrailoğullarının ibadet yapmayı belli bir yer ile sınırlı tutmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Wellhausen'ın iddiasına göre erken

dönemde İsrailoğulları, istedikleri herhangi bir yere altar koyarak Yahve için kurban kesmiş ve takdimeler sunmuşlardır. (Wellhausen, 2003: 26).

Wellhausen'ın iddiası doğrultusunda İsrailoğullarının atalardan bağımsız olarak inşa ettikleri sunak yerleri de halk arasında en az ataların yaptırdıkları kadar meşhur olmuştur. Bu mekanların başında gelen Gilgal (Yeşu 9/6) ve Şilo şehirleri, İsrailoğullarının Kenan diyarına geldiklerinde kurdukları ilk yerleşim yerlerindedir. Bu kentleri kalıcı yer olarak gördükten sonra İsrailoğulları buralara sunaklar inşa etmişler ve ibadet merkezleri haline getirmişlerdir. Nitekim İsrailoğullarının Kenan topraklarında kutladıkları ilk Fıfış bayramı Yeşu önderliğinde Gilgal'da düzenlenmiştir (Yeşu 5/10). Bir diğer önemli şehir olan Şilo ise İsrail tarihi boyunca önemi artırarak devam eden bir ibadet merkezi olmuştur. Zira Şilo, Hakimler döneminin sonuna doğru kurbanların ve takdimelerin sunulduğu yasal bir ibadet yeri haline gelmiştir (Hakimler 21/19). Bunlardan farklı olarak elbette ki İsrailoğullarının başka ibadet mekanları da bulunmaktadır. Zira İsrailoğullarının Kenan diyarının çeşitli bölgelerine yerleşmeleri ile birlikte dini ritüellerin icra edildiği yeni şehirler ortaya çıkmıştır. Öyle ki Oprah, Ramah, Rob gibi kentler de düzenli dini hizmet sunan yerler haline gelmiştir. (Wellhausen, 2003: 26). Böylece Kadim İsrail'de İsrailoğulları ibadet ederken Yasa tarafından herhangi bir özel yer belirlenerek sınırlandırılmamış aksine onlar yaşadıkları yere hemen bir altar kurarak dini ritüellerini yerine getirebilmişlerdir.

Hakimler dönemine gelindiğinde ise *Tanak'*ın sunmuş olduğu bilgiler bize altar yapmanın ve buralarda ibadet etmenin sadece atalar dönemi ile sınırlı olmadığını göstermiştir. Zira Hakimler dönemi boyunca İsrailoğulları, ataların yapmış ya da yaptırmış olduğu altarlarda Rablerine sunuda bulunmuş ve kurban takdim etmişlerdir. Bu dönemde ataların yaptırdıklarından farklı olarak Yahudilikte önemli bir konuma sahip olan peygamber/kahin Samuel de evinin bulunduğu Rama şehrinde Yahve adına bir sunak inşa etmişti (Tekvin 7/15-17). Bu durumda söylenebilir ki Hakimler döneminin sonuna kadar herhangi bir ibadet yeri sınırlandırılması bulunmamaktaydı. İsrailoğulları sunuda bulunmak, kurban takdim etmek kısacası ibadet etmek için tek bir yerde toplanmıyordu, Wellhausen'a göre "cennetin birden fazla kapısı" vardı (Wellhausen, 29).

Hakimler dönemi ardından monarşik düzene geçen İsrailoğulları, Yahve tarafından belirlendiğine inanılan Krallar ile yönetilmeye başladı. İlk Kral Saul döneminde "ibadet mekanları" değişiklik göstermedi. İsrailoğulları ataların inşa ettiği ve ibadetin meşru yeri haline gelen Gilgal, Şilo gibi şehirlerde dini ritüellerini yerine getirdi. Kral Davut zamanında ise Davut'un özellikle parasını vererek almış olduğu bir arsada altar diktiği hem *Samuel* (II. Samuel 24/18-25) hem de *Tarihler* (I. Tarihler 21/18-30) kitabında verilen bir bilgidir. Öyle ki anlatıya göre altarın dikildiği harman yeri bizzat Yahve'nin kendisi tarafından seçilmiştir. Böylece Kral Davut sahibine parasını ödeyerek harman yerini satın almış, oraya altar inşa ettirmiş dahası yakmalık ve esenlik sunularını da orada Yahve'ye takdim

etmiştir. Kral Süleyman'a gelecek olursak Süleyman'da kendi tapınağını inşa etmeden önce başka yüksek yerlerdeki tapınaklara giderek ibadet eden bir Kral olmuştur. *Krallar* (I. Krallar 3/1-5) ve *Tarihler* (II. Tarihler 1/7) kitabında sunulan ortak hikâyeye göre Süleyman, 'tapınma yerlerinin' en ünlüsü olan Givon'a giderek orada Yahve adına bin tane yakmalık sunu takdim etmiştir ve Yahve'de bundan mutluluk duyarak ona "Sana ne vermemi istersin?" (I. Krallar 3/5, II. Tarihler 1/7) diyerek onu ödüllendirmiştir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında söylenilebilir ki erken dönem Yahudilikte ibadet mekanları çeşitlilik arz ediyordu. Bu durum ise ne ataları ne hakimleri ne de Kralları rahatsız etmiyor aksine asıl onlar halkın buralarda ibadet etmesine önyak oluyordu. Dahası birden fazla ibadet yerinin bulunması o dönem için esas Yahve açısından sorun teşkil etmiyordu. Yahve kendine çeşitli yerlerde tapınılmasından, buhur yakılmasından, sunular takdim edilmesinden ve kurban sunulmasından gayet memnundu. Öyle ki bunları yapanları ödüllendiriyordu. (I. Krallar 3/10). Fakat ne olduysa Kral Yoşiya zamanında Yahve fikrini değiştirdi ya da aslında hiç böyle bir fikre sahip değilmiş imajı vermeye başlandı. Bu daha sonraki başlıklarda işleyeceğimiz bir konudur. Sonuç olarak söylenilebilir ki ibadette tek mekân algısı Yahudiliğe aşamalı olarak yerleşmiş ve erken dönem Yahudilik de bu aşamanın ilk basamağını oluşturmuştur.

2. Krallığın İkiye Ayrılmasından Sonraki Süreçte İbadet Mekanları

Kral Süleyman'dan sonraki süreçte İsrailoğulları iki gruba ayrılmıştır. Sosyo-ekonomik sebeplere (Galil, 1995:59-61) dayanan bu ayrılık sonucunda güneyde Yahuda, kuzeyde ise İsrail ismi verilen iki devlet ortaya çıkmıştır. Güney Yahuda Krallığı, Yahuda ve Bünyamin kabilelerinin birleşiminden oluşmuş ve kendilerine Kral olarak Süleyman'ın oğlu Rehavam'ı tayin etmiştir. (I. Krallar 11/43). Kuzey İsrail Krallığı ise geriye kalan on İsrail kabilesinin birleşiminden oluşmuş ve Efrayim kabilesinden Yerovam öncülüğünde kurulmuştur (I. Krallar 12). Krallığın ikiye ayrılması elbette ki İsrailoğullarının yalnızca siyasi anlamda bölünmesi anlamına gelmemektedir. Nitekim birbirinden büyük oranda kopan bu iki grup artık farklı dünyaları yaşamaktadır. Bizim burada üzerinde duracağımız husus ise ibadet mekanları ile alakalı olan değişimdir.

Yerleşim yeri açısından güneyde kalan Yahuda Krallığı, Kudüs merkezli bir idareye devam etmişti. Bu nedenle Süleyman'ın yaptırmış olduğu tapınak önemini sürdürerek Yahuda Krallığının temel ibadet merkezi olarak kalmaya devam etmiştir. (Yiğitoğlu, 2011, 23) Fakat bu dönemde daha önce bahsettiğimiz yüksek yerlerin (bamot) tamamen ortadan kalkmadığı hipotezi Wellhausen'ın en büyük iddialarından bir tanesidir. (Wellhausen, 28) Bu iddiaya göre Yahuda ve Bünyaminoğullarının sunu veya kurban takdim edeceklerinde akıllarına gelen ilk mekan Süleyman Mabedi olmuştur. Fakat bunun yanı sıra halihazırda bulunan yüksek yerler de bu işlevi görmek üzere halen mevcut bulunmaktadır. Onların tamamen ortadan

kalktığı ya da işlevini kaybettiğine dair tarihsel veri bulunmamaktadır. Wellhausen'a göre elbette ki Kudüs, insanların kendilerini Tanrı Yahve'ye daha yakın hissettiği bir mekandı fakat bunun yanı sıra cennetin başka giriş kapıları da bulunmaktaydı. Örnek verecek olursak Güney Krallığı sınırları içerisinde kalan Beer-Şeva ve Gilgal şehirleri hem güneylilerin hem de kuzeylilerin ibadet etmek için gittikleri mekanlar arasındaydı. (Wellhausen, 2003: 29). Her bir şehir içerisinde yüksek yerler (bamot) bulunmaktaydı ve ibadet mekânı olarak varlığını sürdürmekteydi (Smith, 1883:225-234). Ancak Beer-Şeva ve Gilgal gibi şehirlerde yüksek yerler olmasına rağmen Kudüs insanların kendilerini Tanrıya daha yakın hissettikleri mekan olarak daha ön plana çıkmaya başladı.

Her ne kadar güneyde yüksek yerlerdeki (bamot) ibadetler devam etse de bununla beraber İsrailoğulları giderek Süleyman mabedine temayül göstermeye başlamıştı. Böylece mabed etrafında bir birleşme söz konusuydu. Bu nedenle Süleyman tapınağı etrafında dini bir merkezleşme meydana gelmeye başladı. Neticede siyasi merkezleşmeyi Kudüs ile elde eden Güney Yahuda Krallığı dini merkezleşmeyi ise Süleyman mabedi vasıtasıyla sağladı. Yukarıda da söylenildiği üzere dini merkezleşmenin temsili olan Süleyman mabedi dolayısıyla Kudüs, kutsal mekanlarda çokluk esas olmasına rağmen merkezi bir konuma konuldu. Elbette ki bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi özellikle krallığın ikiye ayrılmasından sonra Kudüs'ün Güney Yahuda'nın başkenti olmasından kaynaklanmaktadır (Davies, 2005: 4-5). Böylece siyasi bir öneme sahip olan Kudüs'e dini bir misyonun da yüklenmesi ile birlikte hem siyasi hem dini birlik Güney Yahuda içerisinde sağlanmış oldu. Fakat Kuzey İsrail Krallığı için aynı durumlar söz konusu değildi.

İsrailoğullarının on kabilesinin birleşiminden oluşan Kuzey İsrail Krallığı merkezleşmeyi Güneyliler kadar yakından takip edememişlerdir. Bunun birçok sebebinden zannımızca yalnızca biri İsraililerin kendi içerisinde birlik sağlayamamalarından kaynaklanmaktadır. Zira on kabilenin her birinin isteğini yerine getirmek siyasi istikrarı zora sokmuştur. Bu nedenle istikrarsızlık problemi yaşayan Kuzeyliler merkezleşmeyi tam anlamıyla uygulayamamışlardır. Fakat hiçbir çaba da yok değildir. Örneğin İsrail Kralı Yarovam, Kudüs'e denk düşmesi için hem Dan hem de Beytel şehirlerinde büyük sunaklar yaptırmıştır (Lipschitz ve Blenkinsopp, 2003:94). Şöyle ki devlet siyasi açıdan ikiye ayrılmış durumda olsa da ortak dil, inanç, ibadet ve kültüre sahip olan halk gerek bayram kutlamalarını gerekse kişisel ibadetlerini yerine getirmek için Kudüs'ü kutsal mekanları olarak görmeye devam etmiştir. Bu durumun önüne geçmek isteyen İsrail Kralı ise iki farklı merkez belirlemiştir. Yarovam, Dan ve Beytel isimli iki şehire altın buzağular koydurarak tapınma yerleri inşa etmiştir. Dahası Dan ve Beytel'e sunaklar koydurmuş ve buralara kahin grubu Levililer dışındaki sıradan insanlardan kahinler atamıştır. Yahuda'da ki bayramlara benzeyen bayram günleri belirleyip bu günlerde Dan ve Beytel'deki altın buzağulara giderek buhur yakıp, sunularda bulunmuştur (I. Krallar 12:28-33). Böylece Yarovam, bir

yandan Yahuda Krallığına meydan okurken; diğer yandan Kudüs'ün merkeziliğini reddetmiş ve altın buzağular inşa ettirerek bir nevi halkı eski İsrail adetlerine döndürmeye çalışmıştır (I. Krallar 14/22-25). Burada söylenilmesi gereken bir başka husus ise Asur adetleri ile ilgilidir. Zira birçok Kutsal Kitap yorumcusu Kuzey İsrail Krallığının komşusu Asurluların kültüründen etkilendiğini iddia etmiştir. Nitekim İsraililerin benimsediği politeist inanç yapısı olsun, dini ritüellerin çeşitliliği olsun Asur uygulamaları ile büyük ölçüde uyuşmaktadır. (Mendenhall, 2001:157).

Yukarıdaki iki krallık karşılaştırıldığı takdirde Güney Yahuda Krallığının daha monoteist bir anlayış içerisinde bulunduğu, merkezileşmeyi benimseyerek daha homojen bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir. Bunun tam aksine Kuzey Yahuda Krallığının ise Asur Krallığının inanç yapısından etkilenerek politeist bir yapı sergilediği ve bu doğrultuda inanç sistemini (ibadet mekanları ve ritüellerin çeşitliliği vb.) şekillendirdiği görülmektedir. En azından *Krallar* Kitabının bize sunmuş olduğu veriler tarihi bu şekilde sunmaktadır (I. Krallar 13/33). Fakat burada tarihin ve paralel olarak *Krallar* Kitabının galip gelen Yahuda Krallığı tarafından yazıldığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Zira Wellhausen'a göre *Krallar* yazarının üzerinde durmadığı husus monarşinin ibadet tarihi üzerindeki etkisidir (Wellhausen, 27). Böylece burada monoteist bir Yahuda devleti veya politeist bir İsrail devleti konuşmak yerine, merkezileşmeye uyum sağlayabilmiş bir Yahuda devleti ile merkezileşmeye çok az uyum sağlayabilmiş bir İsrail devleti ayrımı yapmak daha yerinde olacaktır. Yahuda devleti siyasi ve dini anlamda merkezi bir mekân olan Süleyman mabedine sahip çıkarak, monarşinin gerekliliklerini inanç sahasına da dökmüştür. Fakat henüz siyasi anlamda bir birlik bile sağlayamamış olan İsrail devletinin birden fazla ibadet mekânı belirlemesi ve ritüelleri çeşitlendirerek kendisine has bir yapı ortaya koymaya çalışması yadırganacak bir durum değildir. Fakat galip gelen taraf elbette ki ötekinin yaptıklarını "günahlar" olarak değerlendirecek ve İsrail'i böyle "sapkın" bir zemine oturtacaktır (I. Krallar 12/30). Bu nedenle *Krallar* Kitabı yazarının Süleyman mabedini ibadetin yapılacağı tek yapı olarak görmesi ve İsrail Krallarının baştan itibaren kutsal mekânları önemsemeyen yalnızca siyasi iktidara sahip olmak isteyen insanlar olarak yansıtması da kendi bakış açısına göre doğru görünmektedir. Bizim için burada önemli olan ise başlangıçta tüm İsrailoğullarının birden fazla yüksek yerde ibadet ederken monarşiye geçilmesi ile birlikte tekliğin önem kazanması ve çokluğu savunanların nasıl dışlandığını gözler önüne sermektedir. Zira bu anlayış tüm İsrail tarihinde kendisini göstermiş ve ibadet mekanları üzerinden gayelerine ulaşmayı amaçlamıştır.

3. Kuzey Krallığın Yıkılması Sonrası İbadet Mekanları

Kuzey İsrail Krallığının düşüşü ve peygamberlere verilen önemin yükselişe geçtiği bu dönemde siyasi gelişmeler, dini hayat ve ibadet mekanları üzerinde büyük ölçüde etkide bulunmuştur. Dahası bu tür gelişmelerin yaşandığı süreç içerisinde peygamberler ve kralların ibadet mekanları hakkındaki tutumları elbette ki hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle Kuzey

İsrail'in yıkılması ile birlikte başlayan yeni dönemde peygamberler ve krallar inanç esaslarını farklı temellere oturtmaya başlayacaktır.

İlk olarak siyasi gelişmelere bakacak olursak Kuzey İsrail Krallığının yıkılması elbette ki tek Yahudi devleti olarak kalan Güney Yahuda Krallığının yararına olmuştur. İsrail Krallığının yıkılmasından sonra sonra halk, Yahve'nin düşmemiş tek devleti olan Güney Yahuda Krallığı sınırları içerisinde yaşamaya başlamıştır. Böylece İsrail'in ortadan kalkmasıyla birlikte düşen Dan ve Beytel merkezleri de yok olmuş, meydan yalnızca Kudüs'e kalmıştır. Bu nedenle Kudüs'e verilen önem ve yüklenen anlam daha da büyük bir boyut kazanmıştır. Kudüs yalnızca yeni gelen halk için değil halihazırda Yahuda sınırları içerisinde yaşayan halk için de daha büyük bir önem arz etmeye başlamıştır. Zira Yahuda halkı için rakibin ortadan kalkması siyasi bir güç olarak değil dini bir sebebe dayandırılarak yorumlanmıştır. Nitekim Yahudalılar İsrail'in düşüşünü onların Yahve'yi terk etmesine ve ona ortak Tanrılar koşmasına bağlamışlardır. Bu noktada halkı yönlendiren ve genel tavrı belirleyenler ise peygamberler olmuştur.

İsrail Krallığının son dönemlerinde yaşamış olan peygamber Amos (MÖ 803) ve Hoşea (MÖ 748), halkı önemli ölçüde etkileyecek söylemlerde bulundular. Bu iki peygambere göre İsrail Krallığının yıkılmasının en büyük nedeni, onların sapkınlık yapmaları, Yahve dururken başka tanrılar edinmeleri, yüksek yer adı verdikleri yerlerde bu tanrılara buhur yakıp, sunuda bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Böylece onlar İsrail'in yıkılmasını "Yahve'nin günahkarlara verdiği cezası" olarak değerlendirmekteydi (Wellhausen, 31). Peki İsrail'in peygamberlerinden olan Amos ve Hoşea neden kendi krallığı aleyhine söylem yürütmüş olabilir? Wellhausen'a göre bu iki peygamber İsraili olmakla beraber hem Kuzey Krallığı hem de İsrail halkı tarafından hor görülmüş, dışlanmıştı. Aksine Güney Krallığında ise onlara hem kişisel hem de statü olarak çok daha iyi davranılmış ve hatta koruma altına alınmışlardı (Wellhausen, 32). Bu nedenle peygamberler Kudüs'e sempati beslemekten kendini alamadılar ve bunu gizlemediler. Buldukları her fırsatta Kuzey'de yapılan yanlışlardan bahsederken Kudüs'ü dolayısıyla Güney'i yücelttiler.

Wellhausen'a göre kaçırılmaması gereken bir diğer husus ise yüksek yerler ile ilgilidir. Wellhausen, Amos ve Hoşea'nın yüksek yerlerde yapılan uygulamalara yönelik eleştirilerinin yüksek yerler ile ilişkilendirilmesi üzerinde durmuştur. Zira Amos ve Hoşea İsraililerin yanlış yaptığı ritüellerden bahsetmiş, yüksek yerler ile ilgili bir fikir beyan etmemiştir. Fakat bu durum zamanla yanlış bir anlayışa dönüşmüştür. Peygamberler nefretlerini İsraililerin yanlış yaptıkları dini ritüeller üzerinden göstermiş, ancak bu hadise özellikle Kuzey İsrail yıkıldıktan sonra yüksek yerlere duyulan nefrete dönüşmüştür. Halbuki peygamberler için böyle bir durum söz konusu değildir. Onlar yalnızca yüksek yerlerde sergilenen buhur yakma, yabancı tanrılara sunuda bulunma ve putlara tapma gibi yanlış uygulamalara karşı çıkmış ve burada yapılan yabancı adetleri eleştirmiştir. Böylece eleştirilen uygulamalar içerisinde yüksek yerlerde nasibi almış,

sanki oralarda ibadet etmek yanlışmış gibi bir algı oluşmuştur. Fakat burada peygamberlerin amaçlamış olduğu husus bu uygulamaları tamamen ortadan kaldırmak yerine reforme etmek olduğu da belirtilmelidir. Ancak bu reformasyon yanlış anlaşılacak farklı sonuçlar doğurmuştur. Nihayetinde yüksek yerleri ortadan kaldırılıp, merkezi bir ibadet mekânı belirlenmiş ve sorunun böyle çözüleceğine inanılmıştır. Sonuç olarak peygamberlerin ortaya attığı bu algı ibadette tekliğe ve merkezliğe kadar gitmiş ve Kudüs tapınağının lehine sonuçlanmıştır (Wellhausen, 30-31).

Peygamberlerin yüksek yerler ile ilgili tutumu ardından olayların siyasi tarafına bakacak olursak, aslında siyasiler peygamberlerin tavırları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Elbette ki ileride üzerinde duracağımız istisnalar mevcuttur. Fakat İsrail tarihindeki genel eğilim hem siyasi hem dini anlamda daima merkezileşmeye doğru evrilmiştir. Peygamber Amos ve Hoşea'dan daha sonraki bir dönemde yaşamış olan Kral Hizkiya (MÖ 746), ya da *Krallar* Kitabında verilen bilgilere göre onun yüksek yerleri yıktırdığı, dikili taşları kırdırdığı ve aşera putlarını (Batuk ve Köroğlu, 2016: 19-36.) parçalattığı aktarılmaktadır. Bu yaptıklarına binaen *Krallar* Kitabı Hizkiya'nın diğerlerine nazaran Yahve'nin gözünde çok iyi bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Sonrasında bu yaptıklarından dolayı Yahve, onu ödüllendirerek Asur Kral Sanherib'den korumuştur (II. *Krallar* 18-19). *Krallar* Kitabının sunmuş olduğu verilerden devam edersek Kral Hizkiya'nın ölümünün ardından yerine geçmiş olan kişi Hizkiya'nın oğlu Manaşşe olmuştur. Kral Manaşşe ise babası Hizkiya'nın ortadan kaldırmış olduğu putları tekrardan dikirtmiş, Baal için sunaklar yaptırmış ve gök cisimlerine tapınmıştır. Dahası Yahve'nin tapınağı olan Süleyman mabedi içerisine aşera putları koydurmuştur. Kısacası Yahve'nin gözünde kötü olan ne varsa yapmış hatta İsrailoğullarına yabancı milletlerden daha çok zarar vermiştir (Fried, 2002: 450). Peki babası böyle bir reform üzerinde uğraşmışken Manaşşe elli beş yıllık hükümdarlığında neden Yahve adına yanlış olan davranışlarda bulunmuştur?

Kutsal Kitap yorumcularının ve arkeologların ortak çalışmalarına göre *Krallar* Kitabının sunduğu veriler doğrultusunda Hizkiya'nın reformu gibi bir durum söz konusu değildir. Zira arkeolojik kazılar göstermektedir ki Hizkiya'nın hüküm sürdüğü dönem olan sekizinci yüzyıla ait yalnızca dört tane kült yerinden söz edilebilir. Bunlar Lachish, Arad, Beer Şeva ve Tel Halif'dir. Bu dört mekânda bulunan tütsü ve kurban sunaklarının hepsi Asur Kralı Sanherib tarafından yıkılmış ve ortadan kaldırmıştır. Dahası Kral Hizkiya, bundan sonraki hiçbir süreçte onları yeniden inşa edecek gücü kendisinde bulamamıştır. Oğlu Manaşşe'ye gelecek olursak Asur belasından kurtulup refaha eren Manaşşe, halkın kullanmış olduğu ve babasının yeniden inşa edemediği bu yerleri onararak tekrardan İsrailoğullarının hizmetine sunmuştur. Yani burada Hizkiya'nın reformu ya da Manaşşe'nin Yahve'ye ihaneti söz konusu değildir. Peki *Krallar* Kitabında verilen bu övgü ve yergi nereden kaynaklanmaktadır? Kanaatimizce tüm bu kurgu, merkezi bir tapınağa yasallaştırmak isteyen ve oradan başka hiçbir ibadet mekanının

kabul etmeyen sonraki dönemlerde yaşamış Kutsal Kitap redaktörünün elinden çıkmış gibi görünmektedir.

4. Yoşiya'nın Reformu Sonrasında İbadet Mekan(lar)ı

Tanak verilerine göre Yoşiya'nın (MÖ 628) Yahuda Krallığının başına geçmesi sekiz yaşında olmuştur. Otuz bir yıl hüküm sürmüş olan Yoşiya, belki de *Tanak* metinleri içerisinde en çok övülen Krallardan bir tanesidir. (Sweeney, 2001: 3) Zira bugüne kadar ayakta kalan tek tapınak fikrinin yerleşmesinde Yoşiya'nın reformunun yeri büyüktür. Hükümdarlığının on sekizinci yılında Yoşiya, tapınağı onarmaları için Yazman Şafan ve Kâhin Hilkiya'yı görevlendirmiştir. Tapınağı onarma işleri yürütülürken Hilkiya, bir "Yasa Kitabı" bulmuş ve bunu Şafan ile birlikte Kral Yoşiya'ya götürmüştür. Şafan'ın kitabı, Yoşiya'ya okuması üzerine, Yoşiya bunun kaybolmuş olan "Yasa Kitabı" olduğunu anlamıştır. Dahası Yoşiya orada bulunanlara bu kitaba uyulmazsa Yahve'nin daha öncekileri cezalandırdığı gibi kendisini de cezalandıracağını ifade etmiştir (II. Krallar 22/1-14). Anlatının veriliş sırası oldukça manidar durmaktadır. Zira öncelikle şu anda *Tesniye* diye isimlendirdiğimiz yasa kitabına uyulmadığı taktirde cezalandırılacakları ilan edilmekte ardından kitap içerisindeki reformlar yasallaştırarak bir zemine oturtulmaktadır. Anlatıya dönecek olursak devamında Yoşiya bu kitaba uygun reformları yerine getirmekte ve Yahve tarafından kutsanmaktadır.

Öncelikle Yasa Kitabından bahsedecek olursak, bu kitabın *Tesniye* olduğu hemen hemen tüm çevrelerce kabul görmüş bir bilgidir (Harper, 1898: 384-385). Wellhausen'a göre kahinler ve peygamberlerin inşa ettiği *Tesniye* kitabı ya gerçekten bulunmuş bir kitaptır ya da bütünüyle bu iki grubun haklarını artırmak için ortaya koyduğu emirler bütünüdür (Wellhausen, 32). Her iki durumda da kitaba birçok eklemeler yapıldığı ve üzerinde değişikliklere gidildiği Kutsal Kitap eleştirmenlerince kabul görmüştür (Craigie, 1976:7-8). Kitabın içeriği ile ilgili olarak bizim üzerinde durduğumuz husus yalnızca ibadet mekanları ile ilgilidir. Bu bağlamda aşağıda verilen pasaj konumuzu özetlemek açısından faydalı olacaktır:

"Atalarımızın Tanrısı Rab'bin mülk edinmek için size verdiği ülkede yaşamınız boyunca uymanız gereken kurallar, ilkeler şunlardır: Topraklarını alacağınız ulusların ilahlarına taptıkları yüksek dağlardaki, tepelerdeki, bol yapraklı her ağacın altındaki yerleri tümüyle yıkacaksınız. Sunaklarını yıkacak, dikili taşlarını parçalayacak, aşera putlarını yakacak, öbür putlarını parça parça edeceksiniz. İlahlarının adlarını oradan sileceksiniz. Siz Tanrımız Rab'be bu biçimde tapmamalıyız. Tanrımız Rab'bin adını yerleştirmek için bütün oymaklarımız arasından seçeceği yere, konutuna yönelmeli, oraya gitmelisiniz. Yakmalık sunularınızı, kurbanlarınızı, ondalıklarınızı, başışlarınızı, dilek adaklarınızı, gönülden verdiğiniz sunuları, sığırlarınızın ve davarlarınızın ilk doğanlarını oraya götüreceksiniz. Orada, sizi kutsayan Tanrımız Rab'bin huzurunda, siz de aileleriniz de yiyeceksiniz ve el attığımız her işte sevinç bulacaksınız." (Tesniye 12/1-15).

Görüldüğü üzere *Tesniye*'nin sunmuş olduğu emirler doğrultusunda yüksek yerlerin tamamen ortadan kaldırılması istenmiştir. Bunu uygulayan kişi ise bizzat Kralın kendisi olmuştur. Yoşiya, *Tanak*'da verilen hususlara göre yüksek yerleri ortadan kaldırmış, tek ibadet yeri olarak Kudüs'te ki tapınağı belirlemiştir. Anlatıda geçen "Rabbin seçtiği yer" in belirlenmesi çok zor olmamıştır. Zira Krallığın merkez noktası ibadetin de merkezi haline gelmiş, Süleyman Tapınağı ibadet edilebilecek tek yer olarak ilan edilmiştir. Çünkü Kudüs tapınağının kurulması İsrail tarihinin en gurur verici olaylarından bir tanesiydi (Wellhausen, 32). Bunun yanı sıra Süleyman mabedinin içerisinde bulunan Musa'nın on emir levhaları da buranın gerçekten Musa tapınağı gibi hissedilmesine yardımcı olmuştur. Bunların dışında Kudüs tapınağının "Rabbin seçtiği yer" olmasında kanaatimizce başka faktörlerde etkili olmuştur. Diğerleri ile kıyaslandığında Kudüs'teki tapınağın hem daha büyük hem daha meşhur hem daha merkezi hem de daha asil bir geçmişe sahip olduğu söylenilebilir. Bunun yanı sıra Süleyman döneminden beri süregelen merkezileşme hareketi de yavaş yavaş yüksek yerlere zarar vermiş ve onların Kudüs tapınağının gölgesinde kalmasına sebep olmuştur. Dahası *Tanak* metinlerinde üzerinde durulmamış olsa da halihazırda birçok yüksek yer Asurlular, Edomlular ve Mısırlılar tarafından İsrailoğullarının ibadet mekanları olmaları hasebiyle yıkılmıştır (Fried, 460). Böylece söylenilebilir ki Süleyman Tapınağı, rakipleri arasında ön plana çıkmıştır.

Yüksek yerlere yönelik girişilen bu mücadelede Süleyman Tapınağının yüceltilmesi kadar yüksek yerlere yönelik küçümsemelerle de karşılaşmaktayız. Bunun en önemli örneklerinden bir tanesi de *Tesniye*'de karşımıza çıkmaktadır. *Tesniye* yasası yüksek yerlerin kökenini Kenan ulusuna dayandırarak onları küçümsemiştir. (Wellhausen, 40) Dolayısıyla şimdi baştan beri ifade ettiğimiz tezimize geliyoruz. Yüksek yerler İsrailoğullarının Kenanlılardan aldığı birçok adetten bir tanesidir. Fakat asırlar boyunca hiçbir sorun olmadan bizzat atalar tarafından uygulanmış olan bu olgu MÖ VI. yy da yazılmış *Tesniye*'de ilk defa problem olarak yansıtılmıştır. Fakat yüksek yerlerde ibadet etmek, *Tesniye* Kitabından önceki on iki yüzyıl boyunca yasaya aykırı, yanlış veya sapkın olarak değerlendirilmemekle birlikte asırlar boyunca Yahve ile görüşmenin ve ona ulaşmanın bir yolu olarak görülmüştür.

Burada Wellhausen'ın da bir iddiasına değinmek gerekmektedir. Wellhausen'a göre Yahuda halkı kendi topraklarında barış içerisinde kalsaydı ve sürgüne gitmeye zorlanmasaydı, Yoşiya'nın reformu çok da etkili olmayacaktı. Hebron ve Beer-Şeva gibi İbrahim ve İshak tarafından kurularak kutsallık kazanan bu yüksek yerleri, putperestliğin ve günahın merkezi olarak göstermek gelenekten tamamen kopulmasına neden olmuştur (Wellhausen, 34). Zira eskiden beri süregelen bir öneme sahip olan bu mekanlar Yoşiya'nın reformundan sonrasında bile hala varlığını sürdürmüştür. Dahası sadece köy yerlerinde değil başkentinde bile o dönem varlığını devam ettirmiştir. Fakat İsrailoğulları yarım asır boyunca kendi topraklarından ayrı kalacak ve döndüklerinde birçok husus ile birlikte yüksek yerlerin durumu da değişmiş olacaktır.

5. Babil Sürgünü Sonrası İbadet Merkezi

MÖ 597 yılında Yahuda Krallığının yönetimini ele geçiren Babilliler, MÖ 586'da da Süleyman Tapınağını yıkarak bilge ve elit kesim de İsrailoğullarının dahil Babil'e sürgüne göndermiştir (Gürkan, 2012: 32). Böylece Yahuda devletinin dini ve kültürel merkezi Babil'e kaymıştır. Bu sürgün birçok açıdan Yahudilik tarihinin dönüm noktası olmuştur. Bunlardan bir tanesi de ibadet mekanları ile alakalıdır. Öncelikle sürgüne giden Yahudilerin neler yaşadığına ve döndüklerinde ne yaptıklarına ardından ise ibadet mekanları ile ilgili sürgünden sonra yazıldığı düşünülen P (Kahinsel) kaynağının neler dediğine bakalım.

Sürgüne giden Yahudi grubu ilk dönemlerde büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Ne ibadet edecekleri tapınakları ne yaşayabilecekleri toprakları ne de onlara sahip çıkabilecek Kralları kalmıştır. Büyük zorluklar çeken Yahudiler neticede yeni alternatif yollar da bulmaktan geri kalmamışlardır. Örneğin bizim için en önemli husus, ibadet edecekleri herhangi bir tapınakları bulunmayan Yahudilerin tapınak merkezli bir dinden kitap merkezli bir dine geçişidir (Gürkan, 34). Bu bağlamda Kutsal metin onlara neyi emrediyorsa ona dikkat etmişlerdir. Yetmiş yılın sonunda Babil'de sürgün hayatı yaşayan Diaspora Yahudileri için Kudüs'e dönme izni çıkmıştır. Böylece Babil toplumu içerisinde de kendini koruyan bir grup Yahudi, Kudüs'e dönmüştür (Gürkan, 33-34). Fakat kabul edilmelidir ki Kudüs'e yetmiş yıl sonra gelen grup ile yetmiş yıl önce giden grubun kültürü, anlayışı, ibadetleri, öncelikleri değişmiştir. Bu nedenle gelen grubun yapmış olduğu ilk icraat yüksek yerleri yeniden inşa etmek olmamıştır. Dahası kitap merkezli bir anlayışla büyüyen bu gruba Yasa, tek bir tapınak yapılmasını emreder (I. Tarihler, 22/2). Nitekim sürgünden dönenler de ne fiziksel ne de ruhsal olarak birden fazla yüksek yer inşa edecek durumda değildir. Yüksek yerler için çaba harcamadan tek bir tapınak etrafında birleşmeyi tercih etmişlerdir. Böylece yüksek yerler fikri onlar için artık yalnızca eskiden uygulamada olan bir anlayış farklılığından ibarettir. İşte Wellhausen'ın tezi burada önemlidir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Wellhausen'a göre eğer halk yetmiş yıl gibi uzun bir süre boyunca sürgün hayatı yaşamasaydı muhtemelen Yoşiya'nın reformu etkili olmayacaktı.

Kutsal Kitap eleştirmenlerinin büyük bir çoğunluğunun kabulüne göre sürgünden döndükten sonra yazılan P kaynağı, *Tanak* metinleri içerisine ustaca yerleştirilmiş pasajlardan ya da bir bütün hâlinde kitaplardan oluşmaktadır (Viviano, 1999: 40-41). Bu kaynağın önemi hakkında şöyle söylenilebilir. Bu kaynağın yazarı, İsrail Tarihini kendi zamanının gözünden yorumlamış fakat kaleme alırken sanki o dönemlerde yaşamışçasına açıklamalarda bulunmuştur. Şöyle ki günümüz Kutsal Kitap eleştirmenlerinin birçoğuna göre P kaynağı MÖ beşinci yüzyılda kaleme alınmıştır, fakat kaynak içerisindeki yorumlar ve kaynağın takındığı tavır sanki bizzat Musa tarafından kaleme alınmış gibidir. Bu nedenle sanki Musa söylemişçesine birçok emir ve yasakları içerisinde barındırmaktadır (Gaines

ve Jason, 2015: 260). P Kutsal Kitap içerisindeki şeriate dair emir ve yasakların en fazla bulunduğu kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle günümüzdeki Yahudiliğin sürgün sonrasında ortaya çıkan şeri hükümlere göre şekillendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Konunun ibadet yerleri ile ilgili kısmına geldiğimiz zaman birçok değişikliklerle karşılaşmaktayız.

İlk olarak tüm P kaynağının içerisinde yüksek yerlere dair bir atfın hiç geçmediği ve hatta daha önce onlar hiç var olmamış gibi bir tavır takındığını söylemek mümkündür. P kaynağı bize yalnızca “tek tapınak” fikrinden bahseder. Zira onun verilerine göre Musa döneminden bu zamana kadar daima tek bir tapınak olmuştur. Hiçbir süreçte başka mekanlarda sunaklara ihtiyaç duyulmamıştır. Burada dikkat çekici husus, yüksek yerlere dair atfın hiçbir şekilde yapılmamasıdır. P kaynağı, sanki *Tesniye* yüksek yerlere hiç savaş açmamış; sanki halkın daha önceki dönemlerde öncelikli tercihi yüksek yerler olmamışçasına davranarak yüksek yerlere dair tek bir atıfta bulunmamıştır. Peki öyleyse P kaynağı neden yüksek yerleri tamamen saf dışı bırakmaya çalışmıştır?

P kaynağının başından sonuna kadar büyük bir özenle üzerinde durduğu “mişkan” kavramı yüksek yerlere alternatif üretilmiş bir anlayıştır. P kaynağı mişkan kavramı üzerinde özellikle bolca durarak ilk dönemlerde var olan yüksek yerlerin boşluğunu merkezi bir mişkan kavramını öne çıkararak kapatmaya çalışmıştır. Mişkan, tüm Kutsal Kitabın tapınak algısının son basamağıdır. P kaynağı verilerine göre mişkan, bizzat Yahve’nin buyruğu doğrultusunda yapılan ahit sandığının taşınmasında kullanılan, taşınabilir, portatif bir çadırıdır. Dahası tüm yapısal özellikleri ayrıntılı olarak Çıkış Kitabında (Çıkış 35-40 bablar) sunulmaktadır. Peki P kaynağında hakkında tamamen bilgi sahibi olduğumuz mişkanın tarihsel bir gerçekliği var mıdır yoksa hangi amaçla yazılmıştır?

Kutsal Kitap uzmanları uzun yıllar boyunca diğer kaynaklar içerisinde mişkanı ya da ona benzer bir yapıyı aramışlardır. Fakat bu uğraşlar sonucunda mişkana dair önemli bir bulguya rastlamamışlardır (Yetim, 2019: 74-75). Böylece söyleyebiliriz ki mişkan yalnızca P kaynağında gerçekliği bulunan bir yapıdır. P kaynağındaki bilgilere göre mişkan Süleyman Mabedinden önce ibadette merkezileşmeyi sağlayan araçtır. Örneğin atalar döneminde henüz belirlenmiş bir tapınağı bulunmayan atalar ibadet etmemiş, sunuda bulunmamış ve tek tapınak fikrine zarar verecek herhangi bir eylemde bulunmaktan kaçınmışlardır. Musa döneminden sonra ise merkezileşme mişkan ile sağlanmıştır. Krallar ibadet edecekleri zaman mişkan o an hangi şehirde bulunuyorsa onun yanına gitmişlerdir. Yani P kaynağına göre Süleyman’ın Givon’a giderek orada ibadet etmesi orada bulunan meşhur yüksek yerlerden değil mişkanın halihazırda orada bulunmasından kaynaklanmaktadır (II. Tarihler 1/1-7). Nitekim burada mişkanın Süleyman mabedi inşa edilmeden önce onun görevini üstlendiği rahatça söylenilebilir. Bu bağlamda P kaynağının sürgün sonrasında yazıldığı ön bilgisini zihnimize buldurursak ve mişkanın tamamen P kaynağının ürünü olduğu düşünürsek o halde mişkanın hiçbir gerçekliğinin

bulunmadığı kolaylıkla iddia edilebilir. Öyleyse hangi amaçla böyle bir şeye ihtiyaç duyulmuş olabilir?

Kutsal Kitap eleştirmenlerinin çoğunluk görüşüne göre P kaynağı en geç tarihte yazılmış metinler topluluğudur (Hurvitz, 1946: 25). Böylece P kaynağı yazarının tüm yazılanları önceden bildiği ve tarih içerisinde yaşananlara şahit olduğu söylenilebilir. Bunun birçok örneği mevcuttur. Fakat konu dışında kalmaktadır. Sürgün öncesi reformlara şahit olmuş, yüksek yerlere açılan savaşa vakıf olmuş, sürgüne gönderilmiş ve orada yaşamak zorunda kalmış P kaynağı yazarı, topraklarına döndüğünde tekrardan büyük çatışmaların yaşanması, toplumun ikiye ayrılmasını istememiş olabilir. Bunların tam aksine yazar kendi çıkarları doğrultusunda yasayı yönlendirmiş, tek tapınak fikrine doğrudan sahip çıkmışta olabilir. Bu hipotezlerden birini seçmek zor olacaktır. Zira hepsi varsayım aşamasındadır. Fakat burada önemli olan husus sebep her ne olursa olsun bir kişi veya grubun yasayı ve dolayısıyla dini bir topluluğu nasıl yönlendirdiği ve nihayetinde nasıl yeni bir din algısı ortaya koyduğudur.

Sonuç

Tüm toplumlarda olduğu gibi İsrailoğulları da tarihi serüvenleri boyunca gerek farklı milletler ile gerek kendi içerisinde birçok etkileşim yaşamış ve dönüşüm geçirmiştir. Tarih içerisinde İsrailoğullarının başlarından geçen olaylar onların dini, kültürü, inançları ve ritüelleri üzerinde çeşitli etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda Yahudilerin tarihi serüvenleri boyunca birden fazla ibadet mekanlarının bulunduğu, hatta zamanla Kenanlılar ile karşılaşınca bazı Kenan uygulamalarını bu ibadet yerlerinde icra ettiklerini söyleyebiliriz. Atalar döneminden itibaren “yüksek yerler” (bamot) adı verilen mekanlarda ibadet eden İsrailoğulları, buralarda tanrıları adına sunuda bulunmuş, buhur yakmış ve kurban takdim etmişlerdir. Patriyarkalardan Kral Yoşiya'nın hüküm sürdüğü asra (MÖ 18- MÖ 7) kadar İsrailoğulları yüksek yerlerde ibadet etmeye devam etmiş ve bunu hiçbir zaman yanlış bir durum olarak değerlendirmemiştir. Gerek erken dönemde atalar ve gerek hakimler gerekse krallar bu mekanlarda ibadet etmiş hatta bizzat kendileri yüksek tepelere çıkarak bu sunaklardan inşa etmişler ve buralarda sunuda bulunmuşlardır. Ataların, hakimlerin ya da kralların nazarında bu durum hiçbir zaman Yasa'ya aykırı, yanlış veya putperest bir adet şeklinde nitelendirilmemiştir. Fakat Kral Yoşiya dönemine gelindiğinde yüksek yerlerde ibadet etmek yabancı Tanrılara ibadet etmekle eş tutulmuş ve adeta buralara savaş açılmıştır. Birçok yüksek yer yıkılmış ve burada görev yapan kahinler görevden atılmıştır.

Sonraki süreçte ise İsrailoğullarının Babil'e sürgününe gönderilmesiyle birlikte yüksek yerlere olan bağlılık tamamen ortadan kalkmıştır. Sürgünden dönen İsrailoğullarının ilk tercih ettiği yer elbette ki Kudüs olmuştur. Zira Kudüs ayakta kalmayı başarmış son Yahudi devleti olan Yahuda'nın başkenti ve dini merkezidir. Bu nedenle Pers Kralı Koreş'in müsaadesiyle Kudüs'e dönen Diaspora Yahudileri ilk olarak Süleyman

mabedini yeniden inşa etmiştir. Böylece İsrailoğullarının Babil'de yaşadıkları dağınıklık, Tapınak etrafında birleştirilmeye ve ibadetlerde birlikteliğe çalışılmış olmalıdır. Sürgünden sonra kaleme alınan P kaynağının da tek tapınak fikrini desteklemesi ile birlikte Kudüs siyasi ve dini *tek* merkez haline dönüşmüştür. Bu olguda P kaynağı yazarlarının yani kahinlerin ciddi bir etkileri görülmektedir. Zira kahinler, gerek dağınıklığı önlemek, gerek ibadette merkeziliği sağlamak, gerek dini birliktelik ve gerekse kendilerinin Tapınaktaki görevlerini sağlama almak adına böyle bir eğilimin gerçekleşmesine ön ayak olmuşlardır. Tüm bu amaçlar, her halükârda kahinlere bağlılığı ve onlara itaati de peşinden getirmiştir.

Sonuç olarak söylenebilir ki makalenin girişinde dile getirdiğimiz 'acaba Yahudiler tüm tarihleri boyunca merkezi bir Tapınakta mı ibadet ettiler?' şeklindeki soruya cevap olarak 'hayır' diyebilmekteyiz. Zira Yahudilik tarihi göz önüne alındığında Atalar dahil Babil sürgününe kadar İsrailoğullarının yüksek yerler ismi verilen birçok mekanda ibadet ettiklerini ancak zamanla bu çalışmada belirtilen dönüşümlerle Kudüs'teki merkezi bir Tapınak etrafında birleştiklerini belirtebiliriz.

Kaynakça

- Avi-Yonah M., Biger G. (2007), *Israels, Encyclopaedia Judaica*, USA:Thomson Gale.
- Batuk C., Köroğlu M. (2016), Bir Yahudi Tanrıçası Olarak Aşera, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41: 19-36.
- Craigie P. C. (1976), *The Book of Deuteronomy*, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Davies P. R. (2005), The Origin of Biblical Israel, *The Journal of Hebrew Scriptures*, 5, 4-5.
- Fried L. S., The High Places (Bāmōt) and the Reforms of Hezekiah and Josiah: An Archaeological Investigation, *Journal of the American Oriental Society*, 122/3, 450.
- Gaines, Jason M.H. (2015), *The Poetic Priestly Source*, Fortress Press.
- Galil G. (1995), The Last Years of the Kingdom of Israel and the Fall of Samaria, *The Catholic Biblical Quarterly*, 57(1), 52-65.
- Gürkan S. L. (2012), *Yahudilik*, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Harper E. T (1898), Historical Movements in Israel from the Reform of Josiah to the Completion of the Second Temple, *The Biblical World*, 11/6, 384-385.
- Hendel R. (2005), *Remembering Abraham: Culture, Memory, and History in the Hebrew Bible*, USA: Oxford University Press.
- Hurvitz A. (1946), The Evidence Of Language In Dating The Priestly Code: A Linguistic Study In Technical Idioms And Terminology, *Revue Biblique*, 81(1), 24-56.

- Joyce P. (1994), *Israelites and Canaanites, Christians and Jews: Studies in Self-Definition*, *New Blackfriars*, 75(878), 31-38.
- Lipschitz O., Blenkinsopp J. (2003), *Judah and the Judeans in the Neo-Babylonian Period*, Winona Lake: Eisenbrauns.
- Mendenhall G. E. (2001), *Ancient Israel's Faith and History: An Introduction to the Bible in Context*, Londra: Westminster John Knox Press.
- Pagolu A. (1998), *The Religion of the Patriarchs*, Sheffield: A&C Black.
- Smith H. P. (1883), *The High-Places*, *The Hebrew Student*, 2(8), 225-234.
- Sweeney M. A. (2001), *King Josiah of Judah: The Lost Messiah of Israel*, New York: Oxford University Press.
- Viviano P. A. (1999), *Source Criticism, To Each Its Own Meaning: An Introduction to Biblical Criticisms and Their Application*, Westminster John.
- Yiğitoğlu M. (2011) *Yahudilikte Tanrı'nın Yeri: Semâvi Mâbed*, İstanbul: Bayem.
- Yiğitoğlu M. (2015) *Dinlerde Dua Sunu ve Sunaklar (Fiziki Âlemden Sanal Âleme)*, İstanbul: Kitâbî Yayınları.
- Wellhausen J. (2003), *Prolegomena to the History of Israel*, Çev: J. Sutherland Black, Allan Menzies, Illinois: Textbook Publishers.
- Wood J., O'Brien D. (1986), *A Survey of Israel's History*, Michigan: Harper Collins.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2128/2140

**Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Uluslararası Para Fonu
Küresel Bölge Gruplarının Kompozisyonu**

A Composition of Global Region Groups of the International
Monetary Fund on the Basis of Macroeconomic Indicators

Gökhan Oruç ÖNALAN

Doktora Öğrencisi, KBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı
**PhD Student, Karabuk University, Institute of Social Sciences, Business
Department**

goruconalan@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6290-414X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 28.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: ÖNALAN, G. (2019). Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Uluslararası Para Fonu Küresel Bölge Gruplarının Kompozisyonu. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2128-2140. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/597764>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Uluslararası Para Fonu Küresel Bölge Gruplarının Kompozisyonu

Öz

1929 yılında yaşanan büyük buhran sonrasında küresel anlamda finans sisteminin sağlıklı işlemesi adına bir ekonomik işbirliği süreci yaşanmış ve bu doğrultuda Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) kurulmuştur. Günümüzde varlığını etkin bir şekilde sürdüren fon kuruluşundan bugüne üye ülkelere iktisadi başlıklarda hizmet vermektedir. Uluslararası Para Fonu yayınladığı küresel makroekonomik görünüm raporlarında dünya ülkelerini, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) tarafından hazırlanan sınıflandırmayı baz alarak on dokuz bölge grubu üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışmada da Uluslararası Para Fonu tarafından hazırlanan bu bölge grupları çeşitli makroekonomik göstergeler açısından Kümeleme Analizi ile incelenmiş ve böylelikle bölge gruplarının ekonomik görünümleri bakımından birbirleri ile benzeşen ve birbirlerinden ayırtıran yönleri hakkında çıkarsama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomi, Uluslararası Para Fonu, Kümeleme, Bölgeler Ekonomisi, Küresel Bölge.

A Composition of Global Region Groups of the International Monetary Fund on the Basis of Macroeconomic Indicators

Abstract

After the Great Depression in 1929, an economic cooperation process was experienced in order to ensure a healthy functioning of the financial system in the global sense and accordingly, the International Monetary Fund was established. Since its establishment until today, the Fund has been actively providing service to the member countries in economic terms. In its global macroeconomic outlook reports, the International Monetary Fund evaluates the countries of the world based on a classification prepared by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) on the basis of nineteen regional groups. In this study, these regional groups prepared by the International Monetary Fund were examined in terms of various macroeconomic indicators via Clustering Analysis and thus, inferences were made concerning the similarities and differentiating aspects of the regional groups in terms of their economic outlook.

Keywords: Macroeconomics, International Monetary Fund, Clustering, Regional Economy, Global Region Groups.

1. Giriş

Dünya devletleri 1929 Büyük Ekonomik Kriz ve 2. Dünya Savaşı'nın akabinde yeniden imar dönemini görüşmek adına 1944 yılının Temmuz ayında Bretton Woods'da 44 ülkeden temsilcinin olduğu bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantının sonucunda 1 Temmuz 1944'de Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kuruluşu kabul edilmiştir. Bu sistemde önce her ülke parasının önce resmi değeri saptanarak ABD doları karşılığı belirlenmiştir. Dolar ise yukarıda bahsettiğimiz üzere sabit kur üzerinden altına bağlandı. (1 ons altın = 35 Dolar) Yani Bretton Woods sistemi sonucunda Amerikan Dolarının değeri altına bağlı sabit bir kur rejimi oluştuğu söylenebilir. Bu cümlenin diğer bir ifadesi de şudur; Amerikan Merkez Bankası (FED), yabancı merkez bankalarına ellerindeki dolarları vermesi karşılığında 35 dolar karşılığı 1 ons olmak üzere altın satma yükümlülüğü altına giriyordu. (Blanchard, 2006)

Gerekli prosedürlerin tamamlanmasının ardından Uluslararası Para Fonunun resmi olarak 27.12.1945 tarihinde kurulumu gerçekleştirmiştir. (International Monetary Fund, 2018)

Fonun amaçlarını şu başlıklar halinde sayılabilir;

- ⊙ Uluslararası zeminde ticaretin gelişiminin sağlanması
- ⊙ Uluslararası para sisteminin istikrarının sağlanması
- ⊙ Uluslararası ödeme sistemlerinin istikrarının sağlanması
- ⊙ Çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulması
- ⊙ Özellikle ödemeler dengesinin finansmanında açık veren üye ülkelere finansal destek sağlamak
- ⊙ Döviz kurlarında istikrarlı bir yapının oluşmasını sağlamak
- ⊙ Uluslararası düzende parasal anlamda işbirliğini gerçekleştirmek

Uluslararası Para Fonu üyelerine aşağıdaki başlıklarda hizmet vermekle mükelleftir. (International Monetary Fund, 2018)

a) Ekonomik Gözetim Hizmeti: Fon uluslararası arenada parasal sistemin istikrarlı şekilde devamının sağlanması ve oluşabilecek muhtemel krizlerin önlenmesi amacı ile küresel alanda ekonomik ve finansal gelişmeleri takip etmekte ve üye ülkelere tavsiyelerde bulunur. Ayrıca hazırladığı küresel ekonomik görünümü raporları ile de genel ekonomik görünümü sürekli olarak takip etmektedir.

b) Finansal Yardım Desteği: Fon üyesi olan ülkelere ödemeler dengesinde sorun yaşayan ülkelere bu sorunlarının üstesinden gelebilmeleri adına ihtiyaç duyabilecekleri parasal destek sağlamaktadır. Finansal destek

fon ve üye ülke arasında belirlenen politika ve kurallar çerçevesinde ilerlemektedir.

c) Özel Çekme Hakları: Fon bünyesinde Özel Çekme Hakkı (SDR) olarak isimlendirilen bir rezerv varlığı bulunur. Bunun temel amacı üye ülkelerin merkez bankalarının rezervlerine destek olmaktır. Bundan size zaten detaylıca bahsedeceğim.

d) Teknik Destek: Fon üyesi olan ülkelere etkin parasal politikalar geliştirilebilmesi ve uygulamaya sokabilmesi adına yardımcı olma niteliğinde teknik destek ve gerektiğinde eğitim hizmetleri vermektedir. Teknik destekler vergi politikaları, kur politikaları, bankacılık ve finans sistemi gibi konuları kapsamaktadır.

e) Hesap Verilebilirlik: Fon üyesi olan ülkelerin hükümetlerine istendiği zaman hesap verme yükümlülüğü altındadır.

Fonun icra bakımından idaresi ise 24 üyeden oluşan İcra Kurulu tarafından yapılmaktadır. Kurulun başkanı aynı zamanda Uluslararası Para Fonunun da başkanıdır. Üç tane de başkan yardımcısı bulunmaktadır. (International Monetary Fund, 2018) Uluslararası bu hizmetlerini yerine getirirken yayımladığı ekonomik görünüm raporlarında bölgesel grupları ayırmada Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO) tarafından hazırlanan sınıflandırmayı kullanmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre dünya ülkelerini 19 alt bölge altında incelemektedir. Bölge listeleri ve dâhil olan ülkeler fonun web sitesi üzerinde yer almaktadır. (Uluslararası Para Fonu)

2. Veri Seti ve Metodoloji

2.1. Veri Seti

Hazırlanan bu çalışma kapsamına Uluslararası Para Fonu tarafından hazırlanan Küresel Ekonomik Görünüm Raporunda yer alan ve tüm dünyayı temsil eden on dokuz bölge grubu dâhil edilmiştir.

Tablo 1. Uluslararası Para Fonu Bölge Gruplaması

Afrika (Bölge)	Kuzey Afrika
Asya ve Pasifik	Kuzey Amerika
Avustralya ve Yeni Zelanda	Pasifik Adaları
Karayip	Güney Amerika
Orta Amerika	Güney Asya
Orta Asya ve Kafkaslar	Güneydoğu Asya
Doğu Asya	Sahraaltı Afrika
Doğu Avrupa	Doğu Avrupa
Avrupa	Batı Yarımküre
Orta Doğu	

Kaynak: (International Moneraty Fund, 2019)

Hazırlanan bu çalışma kapsamında kullanılacak veriler ise yine Uluslararası Para Fonu tarafından hazırlanan Küresel Ekonomik Görünüm raporundan

elde edilmiştir. Kullanılan veriler 2018 yılına ait değerlerdir. Çalışmaya konu verilerin başlıklar halinde dağılımı tablodaki gibidir.

Tablo 2. Çalışma Kapsamında Kullanılan Veriler

büyüme	Reel GSYİH Büyümesi (Yıllık Yüzde Değişim)
sagp	Satınalma Gücü Paritesine Dayalı GSYİH, Dünya Payı (Dünya Yüzdesi)
kisibasigsyih	Kişi Başına GSYİH, Cari Fiyatlar (Satın Alma Gücü Paritesi; Dolar)
enflasyon	Enflasyon Oranı, Ortalama Tüketici Fiyatları (Yıllık Yüzde Değişim)
nüfus	Nüfus (Milyon İnsan)
caridenge	Cari İşlemler Dengesi, GSYİH Yüzdesi (GSYİH Yüzdesi)
devletborc	Genel Devlet Brüt Borcu (GSYİH Yüzdesi)

Kaynak: (International Monetary Fund, 2019)

İlgili veriler bölgesel grupların sınıflandırılması bakımından temel sosyo-ekonomik göstergeler niteliğine haizdir. Model değişkenlerinden “buyume” Reel GSYİH büyümesi ekonomik büyümeyi temsil etmektedir. Bu kavram; Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’da meydana gelen reel artış oranıdır ya da diyebiliriz ki reel gayri safi yurt içi hasıla’nın zaman içindeki değişim oranıdır. Yani büyüme oranını; mal ve hizmet üretimimizde gerçekleştirilen yıllık artış oranı olarak da tanımlanabilir. Bu ekonomik terimin İngilizce karşılığı “economic growth” olarak belirtilebilir. Ekonomik büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle ülkelerin başlıca amaçları güçlü bir büyüme oranı yakalamaktır. (Önalın, 2018)

Ekonomik olarak büyüme oranı, ortalama büyüme hızı ile ölçülür ve “g” ile gösterilir. İngilizcesi “average growth rate” olarak belirtilebilir. Ortalama büyüme hızı, reel olarak GSYİH düzeyinde uzun dönemde meydana gelen yıllık ortalama artışı yansıtır ve Uzun Dönem Büyüme hızı olarak da nitelendirilebilir. (Sloman, Wride, & Garratt, 2015) Matematiksel formül üzerinden şu şekilde ifade edilebilir.

Ekonomik Büyüme= (Bu yıl Reel GSYİH Değeri-Bir önceki yıl Reel GSYİH Değeri)/(Bir önceki yıl Reel GSYİH Değeri)

Model değişkenlerinden “sagp” bölgelerin satınalma gücü paritesine göre GSYİH düzeyinin dünya içerisindeki payını ifade etmektedir. Normalde bir ülkede döviz kurları şayet esnek kur rejimi varsa hatırlayın döviz talebi ve döviz arzının kesiştiği noktada oluşuyordu. Ancak çeşitli dönemlerde çeşitli faktörlerin etkisi ile oluşabilecek geçici nedenler ülkelerdeki döviz arzı ve döviz talebini etkisi altında bırakarak döviz kurunun gerçekteki denge değerinden sapmasına neden olabilir. Mesela ülkeye işçi döviz girişi yaşanması ve ya yabancı sermaye girişinin artması gibi durumlar buna örnek olarak verilebilir. Dolayısı ile döviz kurunun gerçek denge değerinden sapması o ülkenin makroekonomik göstergeler açısından olduğundan yüksek ya da olduğundan düşük gözükmesine sebebiyet

verebilir. İşte bu sorunu çözebilmek adına Satın Alma Gücü Paritesi yaklaşımı geliştirilmiştir. (Södersten & Reed, 1994)

1990'lı yıllardan itibaren sıkça kullanılan bu yaklaşım özellikle ülkelerin iç fiyatlarında oluşan farklılaşmaları ortadan kaldırmaya yaradığı için uluslararası kıyaslamalarda önemli düzeyde kullanılmaktadır. Satın Alma Gücü Paritesi hesaplanırken bir mal sepeti esas alınır. GSYİH düzeyi hesaplanırken cari fiyatlar yerine Satın Alma Gücü Paritesi kullanılırsa Satın Alma Gücü Paritesine Dayalı GSYİH düzeyi elde edilmiş olmaktadır. (Appleyard & Field, 1995) Modelde kullanılan değişken de Satın Alma Gücü Paritesi üzerinden bölgelerin ulaşılmış olduğu GSYİH düzeylerinin dünya ekonomisi içerisindeki payını vermektedir.

Model değişkenlerinden "kisibasigsyih" Satın Alma Gücü Paritesi üzerinden ulaşılan GSYİH düzeyinin ülke nüfusuna bölünmesi sonucu elde edilen kişi başına düşen GSYİH düzeyini göstermektedir.

Model değişkenlerinden "enflasyon" enflasyon oranının yani fiyat istikrarının bir göstergesidir. Enflasyon, bir ülke ekonomisinde genel fiyat düzeyinde ki biz bunu (P) ile gösterelim, meydana gelen sürekli artışa denmektedir. Enflasyon " π " ile gösterilen enflasyon oranı ile ölçülmektedir. (Keynes, 1936)

Model değişkenlerinden "nüfus" veri kapsamındaki bölgelerin nüfuslarıdır. Çünkü nüfus büyüklüğü verisi ülkelerin demografik büyüklüklerini temsil etmesi açısından ekonomik kaynak kullanımının etkinliğinin nasıl bir seyir gösterdiği hakkında bilgi vermektedir. Çünkü ekonomide bulunan kıt kaynakların tümünün üretime konulmasının yanında bir diğer sorun ise mevcut elde bulunan üretim faktörlerinin toplumda bulunan insanların ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak şekilde üretimde kullanılmasıdır. (Lipsey, Paul N. Courant, & Steiner, 1993)

Model değişkenlerinden "caridenge" cari işlemler dengesinin, GSYİH düzeyine oranıdır. Cari İşlemler Hesabı, Ödemeler Dengesinin en önemli ve en yüksek paya sahip alt kalemidir. İngilizcesi "current transactions account" olarak geçer. Ülkenin ihraç ve ithal ettiği mallar, hizmetler bu başlık altına kayıt edilir. İşlem sonucu oluşan açık/fazlanın GSYİH düzeyine oranlanması sonucu altıncı değişken hesaplanmaktadır. (Rose, 1986)

Model değişkenlerinden "devletborc" Genel Devlet Brüt Borcu'nun GSYİH düzeyine oranlanmasıdır. Devletlerin maliye politikasının uygulanması sürecinde en temel aktör bütçedir. Bütçe herhangi bir yıl temelinde bir devletin yapmayı planlamış olduğu giderleri ile toplamayı planlamış olduğu gelirlerinin listelendiği ve bunlar hakkında çeşitli uygulama hükümlerinin yer aldığı yasal dayanağı olan bir kanundur. (Eğilmez, Hazine, 2015) Şayet bütçe bir şekilde açık vermiş ise bu açık dünya ülkelerinin genelinde iki şekilde finanse edilir. Bu yöntem Kamu Finansmanı olarak adlandırılır. Bütçe dengelerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya oranı günümüzde dünya devletlerinin iktisadi düzeyleri hakkında önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır.

2.2. Metodoloji

Çalışmanın metodolojisini kümeleme analizi oluşturmaktadır. Kümeleme analizi incelenen nesnelere benzerlikleri üzerinden gruplara ayırma işlemi olarak tanımlanabilir. Kümeleme analizi sayesinde veriler arasında daha önceden fark edilememiş ilişkiler boyut indirgenerek ve aykırı değerler tespit edilerek bulunabilir. (Ferreira & Hitchcock, 2009)

Kümeleme Analizinin bir başka çok değişkenli istatistik metodu olan Çok Boyutlu Ölçekleme ile farkı ise şudur; çok boyutlu ölçekleme yakınlıkların uzaysal olarak görüntülenmesini sağlarken, kümeleme analizi yakınlıkların ağaç biçiminde görüntülenmesini sağlar.

Kümeleme analizi, X veri matrisinde yer alan ve doğal gruplamaları kesin olarak bilinmeyen değişkenleri birbirleri ile benzer olan alt kümeler ayırmaya yardımcı olan yöntemler topluluğu olarak nitelendirilebilir. Kümeleme Analizi, araştırma kapsamında gözlenen birimlerin, ölçülen tüm değişkenler üzerindeki değerlerini hesaplar ve bu işlem sonucunda birbirine benzeyen birimleri aynı küme içinde sınıflandırır.

Analiz sonucunda elde edilen kümelerin kendi içlerinde homojen bir görünüm, kendi aralarında ise heterojen bir görünüm sergilemeleri beklenir. Kümeleme analizi tekniği sürecinde ayrıca gözlemler arasındaki uzaklıkların hesaplanması sonucu benzerlik ve yakınlık matrisleri oluşturulur. Bu işlem sonucunda araştırma kapsamındaki verilerden birbirine yakın gözlemler aynı kümede gruplanır. Her kümedeki gözlemler birbirine benzer iken diğer kümelerdeki gözlemlerden ayrışma gösterirler. (Kalaycı, 2018)

Kümeleme Analizi hakkında iki yaklaşım bulunmaktadır. Sırası ile bunlar **hiyerarşik** ve **hiyerarşik olmayan** kümeleme analizleridir. Hiyerarşik kümeleme yönteminin temel mantığı belirlenen uzaklık ve ilgili bağlantı tekniği doğrultusunda analiz kapsamındaki verinin en ideal kaç kümede toplanabileceği hususunun belirlenmesidir. Eğer küme sayısı konusunda belirgin bir durum söz konusu ise de hiyerarşik olmayan kümeleme analizi kullanılır. Bu çalışma kapsamında hiyerarşik olmayan kümeleme metodu kullanılmıştır. Hiyerarşik olmayan kümelemede kullanılan yöntem ise k-ortalama yöntemidir. Bu yöntemde önce küme sayısı belirlenir. Çalışma kapsamında bölge grupları **dört küme** üzerinden incelenmiştir.

3. Bulgular

Çalışma kapsamındaki 19 bölge grubu hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi olan k-ortalama yöntemine göre çalışma değişkenleri olan Reel GSYİH Büyümesi (Yıllık Yüzde Değişim), Satınalma Gücü Paritesine Dayalı GSYİH, Dünya Payı (Dünya Yüzdesi), Kişi Başına GSYİH, Cari Fiyatlar (Satın Alma Gücü Paritesi; Kişi Başına Uluslararası Dolar), Enflasyon Oranı,

Ortalama Tüketici Fiyatları (Yıllık Yüzde Değişim), Nüfus (Milyon İnsan), Cari İşlemler Dengesi, GSYİH Yüzdesi (GSYİH Yüzdesi), Genel Devlet Brüt Borcu (GSYİH Yüzdesi) kullanılarak dört kümeye ayrılmıştır.

Ancak analiz kapsamında kullanılan bu değişkenlerin ölçü birimleri birbirlerinden farklılıklar gösterdiği için veriler “Z Skorları” üzerinden standardize edilmiştir. Bu sayede bütün veriler aritmetik ortalaması “0” ve standart sapması “1” olan bir dağılım haline dönüştürülmüştür. Analizde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır.

Tablo 3. Kümeleme Analizi Sonuçlarına Göre Bölge Grupları

Bölge	Küme
Afrika	1
Karayip	1
Orta Amerika	1
Orta Asya ve Kafkaslar	1
Doğu Avrupa	1
Kuzey Afrika	1
Güney Asya	1
Güneydoğu Asya	1
Sahraaltı Afrika	1
Asya ve Pasifik	2
Avustralya ve Yeni Zelanda	3
Doğu Asya	3
Avrupa	3
Kuzey Amerika	3
Güney Amerika	3
Doğu Avrupa	3
Batı Yarımküre	3
Orta Doğu	4
Pasifik Adaları	4

Uluslararası Para Fonu Küresel Bölge Gruplarının seçilen yedi farklı sosyal ve makroekonomik gösterge üstünden gruplanması sonucu oluşan durum Tablo3’de gösterilmektedir. Sonuçlardan en dikkat çekici olanı Asya Pasifik bölgesinin tek başına bir küme olarak yer almasıdır.

Ayrıca Uluslararası Para Fonu tarafından belirlenen 19 küresel grubunun ülkenin temel sosyal ve makroekonomik göstergelerine göre sınıflandırılması için K-Ortalama tekniği ile yapılan Kümeleme analizinde kullanılan değişkenlerin ANOVA analizi ile kümeleme için anlamlı ayrırcı oldukları tespit edilmesi gerekir.

Tablo 4. Bağımsız Örneklem Tek Yönlü Varyans Analizi

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Zscore: Reel GSYİH Büyümesi (Yıllık Yüzde Değişim)	2,998	3	,600	15	4,994	,013
Zscore: Satınalma Gücü Paritesine Dayalı GSYİH, Dünya Payı (Dünya Yüzdesi)	4,538	3	,292	15	15,519	,000
Zscore: Kişi Başına GSYİH, Cari Fiyatlar (Satın Alma Gücü Paritesi; Kişi Başına Uluslararası Dolar)	3,521	3	,496	15	7,100	,003
Zscore: Enflasyon Oranı, Ortalama Tüketici Fiyatları (Yıllık Yüzde Değişim)	2,162	3	,768	15	2,816	,075
Zscore: Nüfus (Milyon İnsan)	4,472	3	,306	15	14,633	,000
Zscore: Cari İşlemler Dengesi, GSYİH Yüzdesi (GSYİH Yüzdesi)	3,721	3	,456	15	8,162	,002
Zscore: Genel Devlet Brüt Borcu (GSYİH Yüzdesi)	3,294	3	,541	15	6,086	,006

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Yapılan Bağımsız Örneklem Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre çalışma kapsamında kullanılan değişkenlerin enflasyon oranı değişkeni haricinde tümünün kümeleme için anlamlı ayırıcı oldukları tespit edilmiştir. ($p < .05$).

Bölgelerin kümelere göre dağılımı incelendiğinde birinci ve üçüncü küme en büyük toplanmanın görüldüğü yerdir. 19 bölgenin 16 bölgesi bu kümelere aittir.

Tablo 5. Kümelere Göre Bölge Sayısı

Küme	Toplam Bölge Sayısı
1. Küme	9
2. Küme	1
3. Küme	7
4. Küme	2

Yine aynı şekilde 1. Küme’de toplam dokuz, 3. Küme’de toplam yedi ve 4. Küme’de toplam iki bölge yer almıştır.

Sosyal ve Makroekonomik Göstergelere Göre Kümelerin Ayırt Edici Özellikleri bakımından kümeler incelendiğinde 2. Kümenin en yüksek yıllık

büyüme oranına sahip olduğu, 4. Kümenin ise negatif büyüme sürecini yaşadığı görülmektedir.

Tablo 4. Sosyal ve Makroekonomik Göstergelere Göre Kümelerin Ayırt Edici Özellikleri

	Final Cluster Centers			
	Cluster			
	1	2	3	4
Zscore: Reel GSYİH Büyümesi (Yıllık Yüzde Değişim)	,49230	1,23599	-,39609	-1,44705
Zscore: Satınalma Gücü Paritesine Dayalı GSYİH, Dünya Payı (Dünya Yüzdesi)	-,53540	2,94818	,45685	-,66377
Zscore: Kişi Başına GSYİH, Cari Fiyatlar (Satın Alma Gücü Paritesi; Kişi Başına Uluslararası Dolar)	-,62097	-,46368	,97099	-,37226
Zscore: Enflasyon Oranı, Ortalama Tüketici Fiyatları (Yıllık Yüzde Değişim)	,51195	-,47287	-,71158	,42316
Zscore: Nüfus (Milyon İnsan)	-,16484	3,49919	-,10108	-,65406
Zscore: Cari İşlemler Dengesi, GSYİH Yüzdesi (GSYİH Yüzdesi)	-,44392	,19200	-,07325	2,15801
Zscore: Genel Devlet Brüt Borcu (GSYİH Yüzdesi)	-,50593	,81977	,82725	-1,02856

Satın Alma Gücüne göre GSYİH düzeyi bakımından yine 2. Küme pozitif ayrışırken 1. ve 4. Küme negatif ayrışmaktadır. Üçüncü Küme Satın Alma Gücü Paritesine göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyi bakımından başat aktör konumundadır.

Enflasyon oranı bakımından inceleme yapıldığında 1. ve 4. Kümeler pozitif ayrışan ve yüksek enflasyon düzeyinin görüldüğü bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nüfus bakımından en önemli ve büyük aktör ise 2. Kümedir. Devamında Cari Açık miktarının GSYİH düzeyine oranlamasında en olumsuz sonuçlar 2. ve 4. Kümededir. Kamu Borç Stokunun/GSYİH oranlamasında ise 2. ve 3. Kümeler birbirleri ile yakın şekilde olumsuz sonuçlara sahiptir.

4. Genel Değerlendirme

İktisat biliminin temeli kıtlık sorununu ortadan kaldırmaya yani sınırsız ihtiyaçlara sınırlı kaynaklar arasında dengeli bir karşılık bulmaya dayanır. Günümüzde toplumlar hangi ekonomik sistemi benimsemiş olursa olsun en temelinde üç probleme çözüm üretmelidir. Şayet bu problemlere uygun çözümler üretilmiş ise ülke ekonomisi yüksek refah düzeyi içerisinde bir duruma kavuşur. Hem insanların mutluluk düzeyleri yükselir, hem de ülke

her alanda gelişim süreci içerisine girer. Ancak tam tersi durumda fakirlik ve yoksulluk baş gösterecek ve toplum buhran sürecinin içine doğru yönelecektir. (Dinler, Mikroekonomi, 2017)

1. Kıt Kaynakların Hepsinden Yararlanabilme Amacı (Tam Kullanım Sorunu)

Toplumların en önemli görevleri mevcutta buluna bütün üretim faktörlerinin hepsini üretimde kullanmaktır. Ancak günümüzde kıt kaynakların hepsinden yararlanma durumu oluşmamaktadır. Toplumlarda işsizlerin olması yani emek faktörünün tam kullanılmaması ya da fabrikaların kapanması yani sermayenin tam kullanılmaması bu süreçlere örnek olarak verilebilir. Ayrıca ülkeler genelindeki madenlerin tam işletilememesi de (hammadde faktörünün kullanılmaması) bu kapsamda değerlendirilir. Venezuela'nın büyük petrol rezervlerine rağmen üretimde bunu kullanamaması da buna örnektir. (Önalın, 2018)

2. Kıt Kaynakların Gereklerini En Mükemmel Şekilde Karşılacak Şekilde Kullanılmasının Sağlanması (Etkin Kullanım Sorunu)

a) Hangi mallar, ne kadar üretilmelidir?: İnsanların ihtiyaçları sınırsız, kaynaklar ise sınırlıdır. Dolayısı ile bu sınırlı kaynaklar çok değişik ihtiyaçların giderilmesinde kullanılabilir. Ancak kaynaklar sınırlı olduğundan üretimde zorunlu bir seçim yapılması gerekmektedir. Yani neyin ne kadar miktarda üretileceğine karar verilmelidir.

b) Üretim nasıl yapılmalıdır?: Kıt kaynakların kullanılarak üretimine başlanan malların üretim süreçleri genellikle değişkenlik gösterebilir. Bazı yöntemler emeği yani bilek gücünü daha fazla bünyesinde barındırırken (emek yoğun üretim) bazı yöntemler ise sermayeyi (sermaye yoğun üretim) daha fazla bünyesinde bulundurabilir. Peki hangisi seçilecektir? Yine günümüzde firmaların amacı maksimum kar elde etmek olduğundan üretim maliyetlerini minimize etmesi gerekir. Dolayısı ile bu da maliyetin en az olduğu üretim tarzının seçilmesi demektir.

c) Üretim kimler için yapılmalıdır?: Ve son soru. Üretim kimler için yapılacaktır? Günümüzde üretim onu üretenler için değil mal piyasalarında para karşılığı satılarak gelir elde etmek için yapılmaktadır. Dolayısı ile üretimin en temel hedefi üretilen mal/hizmeti satın alacak gelir gücüne sahip tüketici grubudur.

3. Mevcut Kaynaklarla Mal ve Hizmet Üretimini Artırmak

Günümüzde ülkeler farklı nitelikte üretim faktörlerine ve teknolojilere sahiptir. Dolayısı ile bu da ülkelerin mal ve hizmet üretimlerinde farklılaşmalara sebebiyet vermiştir. Sanayi Devrimi sürecinden sonra bazı ülkeler teknolojik gelişimlerini üretim faktörleri ile bütünleştirerek bugünün gelişmiş ülkelerini oluşturmuştur. Günümüzde ister az gelişmiş olsun ister gelişmiş tüm ülkelerin hedefinde mal ve hizmet üretimini artırmak yatmaktadır.

Günümüzde ülkeler konumları, doğal kaynakları, nüfusları, coğrafi özellikleri, beşeri insan sermayesinin niteliği gibi birçok başlıkta birbirlerinden farklılaşma göstermektedirler. Ayrıca tüm ülkeler birbirleri ile gerek ekonomik, gerek sosyal, gerek askeri gerekse siyasi alanlarda işbirliğine gitmekte, ortak stratejiler geliştirmektedir. Bu çalışma kapsamında da yukarıda belirtilen ekonomik sorunlara cevap bularak ülkelerin yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlamak adına küresel ekonomi sahası sosyo-ekonomik göstergeler üzerinden incelenerek kategorize edilmiş ve böylelikle izlenecek ekonomi politikalarının yönü hakkında belirli çıkarımlara ulaşılmıştır. (Önalın, 2018)

Kaynakça / Reference

- Appleyard, D. R., & Field, A. J. (1995). *International Economics*. IRWIN.
- Blanchard, O. (2006). *Macroeconomics*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Çepni, E. (2014). *Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dinler, Z. (2017). *Mikroekonomi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eğilmez, M. (2015). *Hazine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ferreira, L., & Hitchcock, D. B. (2009). A Comparison of Hierarchical Methods for Clustering Functional Data. *Communications in Statistics - Simulation and Computation*, 1925-1949.
- International Monetary Fund. (tarih yok). *Country Composition of Regions for IMF Data Mapper*. 07 21, 2019 tarihinde www.imf.org.tr: <https://www.imf.org/external/datamapper/region.htm> adresinden alındı
- International Monetary Fund. (2018, 08 30). <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/glancet.pdf> adresinden alınmıştır
- International Monetary Fund. (2018, 08 30). *International Monetary Fund*. <http://www.imf.org/en/About> adresinden alınmıştır
- International Monetary Fund. (2019, 07 28). *World Economic Outlook*. www.imf.org: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/AFQ/APQ/AZQ/CBQ/CMQ/CAQ/EAQ/EEQ/EUQ/MEQ/NAQ/NMQ/PIQ/SMQ/SAQ/SEQ/SSQ/WEQ/WHQ adresinden alınmıştır

**Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Uluslararası Para Fonu Küresel Bölge Gruplarının
Kompozisyonu**

- Kalaycı, Ş. (2018). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.
- Lipsey, R. G., Paul N. Courant, D. D., & Steiner, P. O. (1993). *Economics*. Harper Collins.
- Önalın, G. O. (2018). *Temel Makroekonomi*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Rose, P. (1986). *Money and Capital Markets, The Financial System in the Economy*. Texas: Business Publications, Inc.
- Sloman, J., Wride, A., & Garratt, D. (2015). *Economics*. London: Pearson.
- Södersten, B., & Reed, G. (1994). *International Economics*. Chatham: Palgrave Macmillan.
- Uluslararası Para Fonu. (tarih yok). *Country Composition of Regions for IMF Data Mapper*. 08 20, 2019 tarihinde www.imf.org.tr: <https://www.imf.org/external/datamapper/region.htm> adresinden alındı

[itobiad], 2019, 8 (3): 2141/2156

**Milliyetçilik Anlayışının; Atatürk Dönemi Türk Yönetim
Sistemine Yansımaları**

Reflections of the Sense of Nationalism on the Turkish
Management System During Atatürk's Era

Gökmen KANTAR

**Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi Bölümü**

**Asst. Prof., Tekirdag Namık Kemal University, Economics and
Administrative Sciences Faculty**

gkantar@nku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-5120-110X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 18.04.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: KANTAR, G. (2019). Milliyetçilik Anlayışının; Atatürk Dönemi Türk Yönetim Sistemine Yansımaları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2141-2156. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/555434>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Milliyetçilik Anlayışının; Atatürk Dönemi Türk Yönetim Sistemine Yansımaları

Öz

Milliyetçilik düşüncesi, modern çağda sanayi devrimi ile birlikte 19.yy'ın sonlarına doğru Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik akımının etkisi, tarihine ve kültürüne önem veren, Türklerde de tesirli olmuş, Cumhuriyet dönemiyle birlikte milliyetçilik daha da yaygınlaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'te milliyetçiliği ülkü edinmiştir. Özellikle milli mücadele döneminde Türk Milliyetçiliğine ve bağımsız yaşama azmine vurgu yapılmıştır. Bu milli şuur üzerine kurulan Cumhuriyet ve inkılâplar milliyetçilik tabanına göre konumlandırılmıştır. Bu temelin esası Türk Milletini, dünya uygarlık âlemi içerisinde modern ve milli medeniyet seviyesine ulaştırmaktır. Bu çalışmanın amacı, Atatürk'ün düşüncelerinin temeli olan milliyetçilik fikrini siyasi, tarihi ve yönetsel açıdan değerlendirerek; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde milliyetçilik ilkesinin, Türk yönetim sistemine yansımalarını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Atatürk Milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyeti, Milliyetçilik, Türk Yönetim Sistemi

Reflections of the Sense of Nationalism on the Turkish Management System During Ataturk's Era

Abstract

The idea of nationalism appeared in Europe toward the end of the 19th century together with the industrial revolution in the modern age. The Turks who give great importance to their culture and history were affected deeply by the influence of nationalism which became more widespread in the Republican period. Mustafa Kemal Ataturk, the Founder of the Turkish Republic, adopted nationalism as an ideal. He always emphasized the importance of Turkish nationalism and the determination of independent living especially during the national struggle period. The Republic and revolutions which were established on the basis of that national consciousness were positioned according to the foundation of nationalism. The essence of that foundation is to carry the Turkish nation to the modern and national civilization level in the world civilization. The purpose of the study is to evaluate the idea of nationalism which is the basic of Ataturk's thoughts from a political, historical and administrative aspect and to examine its effects on the Turkish management system during the foundation of the Turkish Republic.

Keywords: Ataturk, Ataturk's Nationalism, Republic of Turkey, Nationalism, the Turkish Management System

1. Giriş

Milliyet, içerisinde aidiyet barındıran bir bütüne bağlılığı kasteden kavramı oluşturmaktadır. Milliyetçilik de bu kavrama tabi olan tanım itibari ile aidiyetten yana tutum sergileme ve aidiyetine göre tavır alma şeklidir. Bir topluluğu içinde barındıran bu kavram, elbette ki topluluğun yönetim sisteminin temel kaynağı olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Birlikteliklerini aidiyet şuuru ile yöneten topluluklar medeniyet seviyesine, kendi varlık tanımları ile erişebilmekte, kendi kendini kıldırılan sistem ile de emperyalist ve kapitalist düzenin çemberine takılmadan çağdaş uygarlıkların yüksek mertebesine ulaşabilmektedir. Bu tanım ve kapsam dâhilinde çalışmamızın ana başlığı üzerine bir yorum getirirsek, Tarih boyunca aidiyet bilinci ile göçebe hayattan yerleşik hayata ve demokratikleşme sürecine yol alan Türk Milleti, yönetim sistemi olarak son dönemde milliyetçilik yaklaşımını temel almış, devlet yönetim sistemini milli esaslara dayandırmıştır. Milliyetçilik, bağımsızlık mücadelelerinin uyanışı ile kavram olarak dirilen, yaşadığımız çağın en önemli faktörleri arasında yer almaktadır. Milliyetçilik, yalın bir birlikteliği değil sosyal ve siyasal bir yapılanmanın çoğulculuğu üzerine kurgulanmıştır. Milliyetçilik bir söylem, bir ideal, bir ülkü veya bir hareket tarzıdır. Milliyetçilik bir öğretisi olarak, millet temelli bir siyaseti referans alarak; bu ilkeyi siyasal olarak uygulamaktır. Milliyetçiliği açıklamak için değişik anlayışlar ve teoriler vardır (Yanık & Kara, 2016, s. 559). Milliyetçilik temel olarak bir ifade biçimidir, bir fikrin hayata geçirilişi, tavra ve üsluba yüklenişidir. Alt benliğinde, yani bilincinde yer alan millet olgusu ile devlet yönetimini aynı eksende birleştirme düşüncesi milliyetçiliğin temel özelliklerinden birisini oluşturmaktadır. Milliyetçilik, farklı coğrafyalara, çağlara, siyasal sistemlere ve kültürel alanlarına göre yükselen bir değer olduğu için birçok alanda kendisini göstermiştir. Avrupa'da Fransız İhtilali sonrası yayılan popüler milliyetçiliğe karşı vatan bağı esasına dayalı resmi milliyetçilik gelişmiştir (Anderson, 1995, s.103). Milliyetçiliğin bu türü, yapısal olarak milleti, dilsel ve kültürel açıdan meydana geldiğini kabul etmektedir. (Kusher, 1979, s.10). Milliyetçilik diğer ideolojilerle karşılaştırıldığında insan odaklı olması ile hem diğerlerinden ayrılmakta hem de bir bütünlük içerisinde kalmaktadır. Yine milliyetçilik sadece bir ideoloji olmaması, aidiyet temeline dayanan bir fikri muhasebe olması sebebiyle de diğer düşüncelerden ayrılmaktadır. Milliyetçilik siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağların zayıflamaya başladığı noktada bir kurtarıcı kimliği ile hareket ederek bir toplumu bütün hale getirmektedir (Yanık & Kara, 2016, s. 562). Bu çalışmada Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının, temeli ve milli mücadeleden Türkiye Cumhuriyetine varan sürecin, yönetim sistemine yansımaları ekseninde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk önce milliyetçilik ve Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının temeli, sınırları, öngörülleri ve ulus devlet kavramları incelendikten sonra Türk milliyetçiliğine ayrı bir yer verilmiş ve nihai aşamada Türk yönetimi sisteminin milliyetçilik ile buluşma

noktası incelenmeye değer görülmüştür. Araştırma alanı Atatürk döneminde süregelen milli politikalar da örneklendirilmiştir.

2. Milliyetçilik

Milliyetçilik, toplumu ortak bir ülkü etrafında birleştiren, kimlik ve mensubiyet şuurunu veren bir kuramsal düşüncedir. Toplumsal alanda yeni düşüncelerin çıkmasına imkân sağlayan milliyetçilik, siyasi düşüncelerin gelişmesine açık bir niteliğe sahiptir (Uzun, 2010, s.253). Milliyetçilik, milliyet kavramının ideolojik eyleme geçirilmiş ve gerek bireysel gerek toplumsal olarak gereklilikler bütünü oluşturduğu bir kavramdır. Milliyetçilik, aidiyet duygusu ile töre-kültür-dil nirengisindeki unsurları korumayı ve sürdürmeyi ileri sürerken; devlet yönetimi dâhil tüm kademelerde milli hayatı öneren bir mefkûredir. Milliyetçilik, yaşadığımız yüzyılın sosyal ve siyasal yapısını etkilemektedir. Milliyetçilik, genellikle, bir mefkûre, ifade biçimi, siyasal eylem ve algı mekanizması olarak tanımlanmaktadır. Milliyetçilik, diğer bir tanım itibarı ile doktriner bir düşünce sistemini de karşılamaktadır. Bu doktriner sistem zaman içerisinde evrim süreci ile varılan siyasi bir olgu ve fikri bir kural silsilesidir. Bu farklı açıklamalar üzerine, milliyetçiliğin var oluş sürecini tanımlamak için farklı teoriler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımların temelinde yer alan milliyetçilik, idari, içtimai, iktisadi ve kültürel hayatta oluşturduğu etki alanının nasıl ve ne şekilde yol alacağına yönelik belirginleşmiştir. Milliyetçiliğe referans olarak geliştirilen kuramsal düşüncelerden “modern milliyetçi kuram” milliyetçiliği yaşayan, güncel ve çağdaş bir gerçeklik olarak değerlendirir (Yanık & Kara, 2016, s. 559). Milliyetçilik, bir dil ve ifade biçimidir. Milliyetçilik, insanda doğuştan, yapay, tarihsel, toplumsal ve sanal koşulların etkisi kapsamında meydana gelen ve bir milletin insanlarında müşterek olan fikirlerin genel bir birlikteliğidir. Milliyetçilik hissiyatı, insanlığın varoluşu kadar ortak bir maziye dayanmasına karşın, modern dönemde Fransız İhtilali’nden sonra siyasallaşarak; dünya gündeminde vazgeçilmez bir ideoloji olmuştur. Her milletin, kendi milli devletini ortaya koyma düşü, çok uluslu devletlerin ortadan kalkmasına neden oldu (Dinç, 2018, s. 1).

3. Atatürk Milliyetçiliği ve Döneminin Milliyetçilik Anlayışı

Atatürk’ün milliyetçilik tanımı, din ve ırk birliğine dayanmayan, bilim esaslı, çağdaş uygarlıkların çizgisini hedef alan, bilim adamlarınca da kabul görülen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk, kendine ait milliyetçilik tanımını ilkeler temeline dayandırmıştır. Bu ilkeler; kültür ve dil birliği, coğrafi ve siyasi birlik, tarih birliği, bilinci ve ülkü birliği esasları olarak Atatürk’ün milliyetçilik anlayışının, düşünsel zeminini oluşturmaktadır (İnan, 1969, s. 18). Bu temel esasları daha net bir şekilde açıklamamız gerekirse, aynı topraklarda, bir geçmişi paylaşarak, ülke sınırları içerisinde vatan bilmek ve beraber bir yönetim şekline tabi olmaktır.

Bu milli kaderi, tarihi birliktelik ile sürdürerek geleceğe taşıma ülküsünü benimseyen ve bir aidiyet duyan insanların oluşturduğu toplumun, millet olması ve bu milletin varlığını sürdürülebilmeyi gaye edinmesi olarak ifade edebiliriz. İşte bu tanımlar ışığında Atatürk, Türk Milletinin oluşumunu bazı esaslara bağlamıştır: Bu öğeler; Siyasal bütünlük, Dil Bütünlüğü, Yurt Bütünlüğü, Tarik-Kök Birliği, Ahlak kaidelerinin ortak paydasında buluşma şeklinde sıralanmaktadır (İnan, 1969, s. 48). Atatürk milliyetçiliğini, faşizan çerçeveye sığdırmaya çalışanlara karşı, kendi milliyetçilik anlayışını ve milli mücadeledeki harp ortamını fikri temeller üzerine oturtmuş ve bağımsızlığı tehlikede olan bir milletin yapması gerekenler olarak tanımlamıştır. Millî Mücadele zamanında, batılı güçler tarafından zapt edilmeye çalışılan Türkiye’de milliyetçilik, sömürgeciliğe karşı meydan okuma girişimi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ümmet düşüncesinden millet düşüncesine geçiş Türk milletine sömürgeciliğe karşı direnç gücü geliştirerek vermiştir. Millî Mücadele’nin mutlak sonuca varmasında en önemli etken Türk milliyetçiliği olmuştur. Türk düşmanları, Türkiye’den kovulduktan sonra Atatürk milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Atatürk milliyetçiliği, bağımsız bir Türkiye için vazgeçilemez bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Atatürk milliyetçiliğinin temel amacı devlete karşı yayılcı politikalar ile girilen fethetme çabalarına karşı durabilmektir. Batı dünyası kendi bilinçsizliği ile Türk topraklarına saldırırken Atatürk milliyetçiliği kucaklayıcı bir yaklaşım sergilemiştir (Avcı, 2018, s. 76). Atatürk milliyetçiliği, 1924 Anayasası’nda da geçmektedir. Anayasanın 88. Maddesi din ve ırk ayrımını yok sayarak veya bu konulara üzerinde çok fazla durmadan ayrımcılık yapmadan ulus birlikteliğini bir bütünleşme aracı olarak almıştır. Türk milliyetçiliği bir noktada bütünleşme aracı veya tutkal konumundadır. Bu durum 1982 Anayasasında da belirtilmiş ve Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı üzerinden temel değerler kurgulanmaya çalışılmıştır. Türk toprakları üzerinde bağımsız bir Türk devleti kurulmak isteniyorsa Türk milliyetçiliğe sıkıca sarılmakta fayda görülmektedir. Bu aslında siyasi ve idari birlikteliği de sağlayacak olmasından dolayı önemli bir adım olacaktır. Atatürk’e göre, misak-ı milli sınırları içerisindeki “Türk Milleti’ni, etnik kökenlerine göre ayrıştırmak yerine “kültür birliği” ne önem veren birleştirici bir millet tanımı yapmıştır. Ayrıca Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, başka ulusların egemenlik haklarına saygılı barışçıl, modern ve ırk temelli olmayan bir özelliğe sahiptir (Feyzioğlu, 1984, s.44). Osmanlı Devleti son dönemde batılılaşmaya çalışırken son zamanlarda Ziya Gökalp gibi fikir adamlarının etkisi büyük olmuştur. Atatürk’ün Türk devletini batı dünyasına kabul ettirebilmek için yaptığı çalışmalar ile Ziya Gökalp’in Türkçülük fikirleri aynı mecrada değerlendirilmektedir. Ziya Gökalp’in, doğu kültürleri üzerine çalışıyor olmasının yanında batı kültürlerine yakınlığı bilinmektedir. Gökalp 1922’de Yeni Gün gazetesindeki makalesinde şu sözleri sarf etmiştir:

“Kabul etmediğimiz takdirde Garp devletlerinin esiri olacağız. Garp Medeniyetine hâkim olmak yahut garp devletlerine mahkûm olmak, bu iki şıktan birini kabul mecburiyetindeyiz. Bugün artık şu hakikat anlaşılmalıdır: Avrupa’ya karşı hürriyetimizi ve istiklalimizi müdafaa edebilmek için Avrupa Medeniyetini iğtinam

etmemiz lazımdır. Avrupa medeniyeti müspet ilimlerden ve snai tekniklerden, içtimaî teşkilatlardan ibarettir.” (Erşan, 2006, s. 41).

Avrupa’da milliyetçilik konusunda iki sınıflandırma öne çıkmaktadır. Bu kuramsal yaklaşımları biri Fransız diğeri ise Alman tarzı tanımlama olarak değerlendirebiliriz. Alman milliyetçiliği, etnik ve kültürel temelli bir ideolojik tanım yapar. Fransız milliyetçiliği ise devlet temelini esas alan bir ideolojik tanımlama yapmaktadır. Bu düşünceye göre devletin vatandaşı olmak ve kader birliğine aidiyet duymak o milletten olmak için yeterlidir. Etnik köken ve inanç gibi esaslar ikinci plandadır (Kılıç, 2007, s. 117). Atatürk “fikrimin babası” diyerek adlandırdığı, Türk Milliyetçiliği fikrinin ekolü olan Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında bahsettiği “asri-çağdaş-milli devlet” anlayışını Milliyetçilik anlayışına ilham almış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda esas alarak, Milli Devlet inşa etmek fikrine referans olarak nitelendirmiştir.

3.1. Ulus Devlet Kavramı (Milli-Devlet)

Anne-Marie Thiesse; *“Bir ulusun asıl doğuşu, bir avuç insanın onun mevcut olduğunu açıkladığı ve bunu kanıtlamaya giriştiği andır”* diyerek milliyetçiliğin tanımını yaptığı bu söz, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesini de besleyen bir söz olarak örnek verilebilir (Georgeon, 2006, s. 9). Kadim Türk tarihi, milliyet-milliyetçilik unsurlarını karakter kodu olarak taşıyan hükümdarlar ile asırları aşan bir varlığa milliyetçi kodlarla sahip olmuştur. Bu milliyetçilik her ne kadar var olsa da, 19. yüzyılda dünyada bir tanım kazanmış ve bu dalğadan etkilenen Türk Milleti de, kodlarında taşıdığı bu aidiyeti ideolojikleştirerek; yıkılma aşamasında olan bir imparatorluğu yükselen milliyetçilikle ulus-devlet olarak yeniden diriltmiştir. Ulus-devlet, siyasi iktidarların kurumsallaşmış bir zihniyet içerisinde yoğrulduğu bir düzeni ifade etmektedir. Ulus devlet bir somut gösterge olarak ortaya çıkmış ancak varlık sahibi olamamış bir görünüm sergilemektedir. Ulus devleti meşrulaştıran bir düzen her zaman için varlık kazanan bir gerçekliği de ortaya çıkartmaktadır. Ulus olarak adlandırılan şey ise Türkçe de millet olarak geçmekte ve bir devletin sınırları içerisinde yaşayan her ırktan inşası aynı çatı altında birleştiren bir durumu sembolize etmektedir. Ulus devlet ise bir millet bütünlüğüdür. Ulus-devlet insanların kaderlerinin ve geleceklerinin birliktelik içerisinde yaşayabildiği bir durumu analiz etmektedir. Bu aynı zamanda gelişmemiş toplumların karakterindeki gibi bir siyasi sistemden, merkezi yapıya kavuşturan modern bir siyasi düzene geçiş demektir. Bilindiği üzere aynı dili konuşan, aynı ırka aidiyet duyan, aynı dine inancı benimseyen, aynı kültür içerisinde yetişmiş, aynı tarihi geçmişe sahip, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan birliği olarak “millet”in, siyasi olarak teşkilatlanmış biçimidir. Ulus devlet yani milli devlet esasına dayanan bir kurumdur (Şener, 2014, s. 57). Modern devletlerin doğuşu ile siyaset bilimi yazınında yer edinen ulus devlet, beşeriyetin son beş yüzyılından itibaren varlığını sürdürmektedir. Ancak

ulus devletin ontolojik olarak bu geçmişine karşın devlet misyonunun soyutluğu ve ulus devlet kuramının uygulanmasındaki farklılıklar, kavramın net ve kapsamlı bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır (Uğuz & Saygılı, 2016, s. 128). Thomas Hobbes, kuramsal düşünce sisteminde şunları zikretmiştir: İnsan, yaşadığı sosyal alanda yönetimsiz durumdan kurtulmanın yolunu, kendi bağımsızlığının bir kısmını devlete teslim etmesinden geçtiğini belirtmiştir. Doğal ortam insanın can ve mal güvenliğini sağlayamadığı bir düzeni ifade etmektedir. İnsanlar bu gibi bir ortamda çaresiz kalmakta ve güvenebilecekleri bir liman aramaktadırlar. Özgürlüklerin yaşanabilmesi için devlet denilen bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü güçlü, güçsüzü ezmekte ve yaşam hakkını elinden almaktadır. Thomas Hobbes'a göre "sınırsız özgürlük her zaman tam güvenlik getirmemektedir. Bu sebepten dolayı özgürlüklerin yaşanabilmesi adına, gerektiğinde bunların sınırlandırılması ve de insanların üzerinde bir kamu otoritesinin oluşturulması şart görülmektedir." Böyle bir ortamda bağımsızlık hakkı zamanla mutlak krallardan meşru bir biçimde seçilmiş hükümetlere devredilmeye başlamıştır (Oğuzlu, 2007, s. 4). Osmanlı devletinin çöküşü ile kurulan yeni Türk Devleti olan ve çağdaş uygarlıkların seviyesinde bir yönetimi esas alan Atatürk'ün, milli bir azmin ateşini yakışı ve milli bir zafer sonucu milli bir yönetimi benimseyişi üzerine şekli itibarına kavuşmuştur. Milli- Devlet yani ulus devlet kavramı Atatürk vasıtası ile Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamalarındaki esas olmuş ve tarih boyunca milli beraberliği, bir bağ ile sürdüren Türk Devleti resmi olarak yönetim sistemini de bu esasa dayandırmıştır. Bunun kurucu önderi olan Atatürk, milli mücadele dönemi kongrelerinde ve söylemlerinde, fikri temellerinin altını kalınca çizmektedir. Atatürk, Ulus-Devlet kavramını şekillendiren, milliyetçilik mefkûresini 1923 yılında şöyle açıklamıştır: (Feyzioğlu, 1985, s. 360)

"Biz, milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız. Çünkü tarih, hâdiseler ve müşahedeler, insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir... Özellikle bizim milletimiz, milliyetini ihmal edişinin çok acı cezalarını çekmiştir..."(ASD, 1997, s. 137-146)

3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucu İlkesi: Türk Milliyetçiliği

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne varışındaki mücadele azmini bir eksikliğe bağlamaktadır, bu eksiklik tarih boyunca içimizde var olan ama Osmanlı'nın son dönemlerinde kaybetmeye yüz tutmuş, körelmiş olan milliyet anlayışımızdır, Osmanlı'nın çöküş dönemini benliğinden uzaklaşan bir milletin çırpınışları olarak tanımlayan Atatürk şu cümleleri sarf etmiştir:

"...Osmanlı Devleti içindeki çok çeşitli toplumlar hep millî inançlara sarılarak, milliyetçilik idealinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir

gördüler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmış olduğumuzmuş. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak, ilk önce biz kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti; hissî, fikrî ve fiilî olarak bütün davranış ve hareketlerimizle gösterelim; bilelim ki, millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin avıdır.”(ASD, 1997: 137-146)

Sadri Maksudi Arsal, Atatürk'ün milli mefkûresine tesir eden ve dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş amacındaki ve işleyiş esaslarındaki fikri mertebelere etki eden büyük bir Türkçüdür. O, Türk Milliyetçiliği mefkûresinin, devletin dayanağı, milletin ise ana referans kaynağı olduğunu belirtmiştir (Arsal, 2018, ss.67-77). Atatürk'ün, Cumhuriyetin kuruluşu ile “Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir...”(Atatürk,1933) diyerek Cumhuriyetin kurucu ilkesinin Türk Milliyetçiliği olduğunu bu sözlerle belirtmiş ve gayesinin Türk Kültür ve varlığını yaşatmak olduğunu vurgulamıştır. Atatürk dayanağını yüksek Türk Kültürünün yansıması olduğunu ifade ettiği Devleti köklerinden kuvvetlendirmek için, Türk Kültürü ile bizzat ilgilenmiş ve Türk Tarih-Türk Dil Kurumlarını bu amaç ile kurmuştur. Atatürk Fikirlerine ışık tutan ve fikirlerini benimsediği Ziya Gökalp'in düşünsel sistemini Devletin kuruluşunda esas almıştır. Cumhuriyet Dönemindeki birçok hukukî ve sosyal inkılâpların temel yapısında Ziya Gökalp'in fikirlerinin etkisi vardır. Atatürk ilke ve inkılâplarının, kaynakçası için Ziya Gökalp'in Türkçülüğün Esasları kitabına danışmak yeterlidir. Cumhuriyeti kuran milli ruh kuruluş ve işleyiş temeline Türkçülüğü-Türk Milliyetçiliğini oturtmuştur. Milli direnç ve kurtuluşun olduğu zafer ile kurulan Cumhuriyet, kuruluş aşamasında temelini oluşturan milliyetçilik duygusuna göre yol çizerek, Devletin her kademesinde bu ilkeyi temel edinmiştir. Cumhuriyetin kurucu ilkesi olan Türk milliyetçiliği, Türk Milletine değer verme ve ırkçı bir yaklaşım haricinde Türk Milleti'nin menfaatlerini koruma ve kollama anlayışıdır. Milliyetçilik, her durumda ülkesini ve milletini sevme ve onlara bağlılığını ilan etme anlayışını içermektedir. Buna yabancı literatürde nasyonalizm adı da verilmektedir. Milliyetçilik, yalnızca bir ideoloji değildir. Milliyetçilik bir yaşam tarzıdır. Diğer bir ifade ile milliyetçilik, insanların doğa durumuna bakış açısı ile düzenli toplum içerisinde yaşayan insanların toplumsal hallerini vatan sevgisi ile birleştirmesinden ortaya çıkmaktadır (Dinç, 2008). Türk milliyetçiliği, bir millet oluşturma fikrinden ve hayali bir dünyanın somut gerçekliğinden uzaklaşarak; vatan ve millet sevgisi ile beslenmiş bir düşünce kapsamında 19. yüzyılda hayat bulan reform (yenilikçi) hareketleri ve devletin içinde yer aldığı savaş ve çatışma ortamının içerisinde şekillenecektir. Türk milliyetçiliği yalnızca siyasi alanda değil, aynı zamanda Türk edebiyatında da kendisine yer bulmuş bir hayatın izlerini taşımaktadır. Türk milliyetçiliğinin ayrıcalıklı durumu ve hedef noktasını planlayacak yegâne mesele bir milletin kaderinin bilinmez bir gerçeklik kapsamında

şekillendirilmesi veya bu gidişatın içerik olarak değişkenlik göstermesidir (Yıldırım, 2014, s. 76). Türk Milliyetçiliği, kavramsal olarak doğuşunu ve siyasi tarih başlangıcını İttihat ve Terakki ile bulmuştur. Cumhuriyetin, Türk Milliyetçiliği mefkûresi ile aktif siyasi hayatı İttihat ve Terakki ile başlamış, Kurtuluş Mücadelesindeki Milli ruhun vücut bulduğu Cumhuriyet Halk Fırkası ile devam etmiştir. Türk siyasi hayatının çok partili sisteme geçmesi ile de, Milliyetçi Hareket Partisi, Türk Milliyetçiliğinin siyasi hayatında yeniden bir doğuş olarak devam ettirmiş ve aktif ve ideolojik bağlamda milliyetçilik güç kazanmıştır.

4. Atatürk Dönemi Türk Yönetim Sisteminde Milliyetçiliğin Etkisi

Tarih boyunca bağımsız ve teşkilatlı bir şekilde yaşamış olan Türkler, her ne sebeple olursa olsun yıkılan devletlerinin yerine başka yeni bir devlet kurmayı başarabilmiş bir millet olma özelliğine sahiptirler. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya savaşı sonrasında yapılan Mondros anlaşması sonrası yıkılmaya yüz tutmuştur. 1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya savaşı, küresel ölçekli ve Avrupa merkezli bir savaş olmasında ötürü, Balkanları ve bölgede yaşayan Türkleri derinden etkilemiştir (Akova, 2012, s.183). Başkenti İstanbul'un bile İngiliz işgali altında olan Osmanlı Devleti, elinde kalan son yurdu Anadolu'dan bölüşülerek atılmak istenmiştir. Bu çalkantılı dönemde batıda İzmir bölgesinde Yunanlılar tarafından işgali, güneyde Adana, Maraş ve Antep bölgesinde Fransız işgali, Karadeniz bölgesindeki Pontus çeteleleri ve faaliyetleri, doğu Anadolu'nun itilaf devletlerince Ermenilere verileceği haberleri Türk Milletini derin yaralar açmıştır. Bu ortam ve şartlar içerisinde 19 Mayıs 1919 yılında Bandırma vapuru ile Samsun'a hareket etmiştir. Atatürk'ün aklında kurtuluşun tek çaresini olarak yine milletin azmi ve kararlılığı yatmaktadır. Bu kararlı adımlar ile başlamış olan Milli Mücadele dönemi sonunda Batılı devletlerce bölüşülüp Anadolu'dan atılmak istenen Türk Milleti nihai zafere ulaşmıştır. Milli mücadelenin başarı ile sonuçlanması ardından; İsviçre'nin Lozan kentinde yapılacak barış görüşmeleri öncesinde TBMM ile İstanbul Heyeti'nin çağırılması üzerine harekete geçen Ankara, 1 Kasım 1922'de "Saltanatı" kaldırdığını ilan etmiştir. Daha sonra İstanbul'da buluna Sultan Vahdeddin, İngilizlerin yardımı ile İstanbul'dan ayrıldı. Lozan görüşmelerinden sonra İsmet İnönü ve bir gurup milletvekilinin verdiği yasa teklifi ile milli mücadelenin karargâhu olan Ankara, 13 Ekim 1923'te "başkent" olarak kabul edilmiştir. Bu mücadele döneminde fikri altyapısı ile milliyetçilik, milletin azim kararlılığının bayraktarlığını yapmıştır. Osmanlı toplum yapısı içerisinde "ümme" bilincinden; milli mücadele döneminde "millet" olma bilincine geçiş, Türk Milletine bir direnç aşısı yapmıştır. Bu güç kaynağı Milli Mücadelenin en önemli belirleyen etkeni olmuştur. Daha sonra Atatürk önderliğinde Türkler, Osmanlı Devleti yerine 29 Ekim 1923'te yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuşlardır. Fakat bu devlet, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi sadece bir saltanatın el değiştirmesinden ibaret değildir. Nitekim cumhuriyetin ilanından sonra

devletin yönetim biçiminin milli egemenliğe dayalı bir sistem olması için önemli adımlar atılmıştır. Bu nedenle yeni yönetim sisteminin kurumsallaşması için önce 3 Mart 1924'te çıkarılan kanunla "Halifelik" kaldırılmıştır. Bu kanun ile birlikte "Şeriye ve Evkaf Vekâleti" kaldırılarak; yerine "Diyânet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü" kurulmuştur (Uluğ, 1975, ss.158-161). Kurulan yeni devlet, sistem ve rejim değişikliği açısından farklı bir yönetim anlayışına sahip olmakla beraber; en küçük devlet birimine kadar yeniden gözden geçirilerek, düzenlenmiştir. Atatürk'ün önderliğinde TBMM tarafından başlatılan bu devrimlerin ana yürütücüsü "Kuvay-i milliye" kadroları olmuştur. Bu kurucu kadronun fikri alt yapısını milliyetçilik oluştururken; ortak buluşma noktası millet egemenliğidir. Devletlerin kamu yönetim yapıları, anayasada belirtilen kanunlar dâhilinde ve toplumsal yaşanmışlığın bütünü ile belirginleşerek gelişir. Bu belirgin olma durumu, bir ülkenin daha çok sınır içi koşullarını kapsar. Bu iç koşullardan dolayı her ülkenin kamusal alandaki teşkilat yapısı kendi içerisinde önemli farklılıklar gösterir. 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte yeni bir devlet kuruldu. Bu yeni kurulan devlet, birçok alanda Osmanlı Devletinden farklılıklar gösterse de idari, iktisadi ve içtimai alt yapısını yine Osmanlı Devletinden devralmıştır. İdari anlamda devlet, kuruluşundan sonra 10. Yılına doğru biçimsel olarak nitelik kazanmıştır. Devlet yönetim sistemi, teşkilat biçimi ve nitelik açısından Osmanlı Devleti yönetim sisteminin, ulus devlet yönetim yapısı haline gelmiş sistemin devamı niteliğindedir (Yalçındağ, 1970: 20). Bu açıdan 23 Nisan 1920'de açılan TBMM, bir yandan Milli Mücadeleyi Atatürk'ün başkanlığında yönetirken; diğer yandan ise yeni bir devletin kuruluş zeminini oluşturan ve kurumsal kimliğini belirleyen temel ilkeleri 1921 Anayasasında ortaya koymuştur. İlk maddesi ile "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" vurgusu yapan 1921 Anayasası, milliyetçilikten ziyade "millet" kavramının birleştirici gücü üzerinde durmuştur. Adı geçen Anayasa ile yeni devletin adı "Türkiye Devleti" adını alırken; devletin yönetim şekli açıklanması ise 1923 yılına bırakılmıştır. (Gözübüyük, 1995, s. 135). 1921 Anayasası, her açıdan bakıldığında yeni devletin kurulmasında ve düzenlenmesinde; temel esasları belirleyen ve millet egemenliğini vurgulayan bir konumdadır. Türkiye Cumhuriyeti, Anayasal çerçevede belirlenen teşkilat kanununa göre devlet yönetim yapısı, merkezi ve yerinden yönetim yapıları olmak üzere ikiye ayrılır. Merkezden yönetim kuruluşları, kendi içerisinde "başkent teşkilatı" ve "taşra teşkilatı" olmak üzere yine ikiye ayrılır. Devlet yönetim sistemi, merkezi yönetim, yerinden yönetim ve fonksiyonel yerinden yönetim kuruluşları gibi çeşitli yapı ve birimlerden oluşsa da, adı geçen kurumlar arasında belirlenmiş bir iletişim, uyum ve nizam bulunmaktadır. Aslında bu kurumlar, bir bütünün veya sistemin temel öğeleridir. Belirlenmiş bu öğeler, ana sistem arasındaki bağı, "hiyerarşik" ve "idari vesayet" denetimleri koordinatör olarak sağlamaktadır (Biricikoğlu, 2013). Bu dönemde yeni kurulan bir devletin milletine ve kendine özel yeni bir toplumsal bilince ve kimliğe ihtiyacı

olmuştur. Toplumsal kimlik ve bilinç modern bağlamda ve kazançlı bir siyaset ikliminde belirli ve özel olarak konumlanmış bir zaman diliminde ve özel bir alanda kendisine yol yapmış veya kök salmış ırksal toplulukların diğer topluluklardan farklılığını ortaya koyma, mensubiyet, şuur, duygu ve şahsiyetçiliği ortaya çıkartmaktadır. Bu çerçevede, dil, kültür, din, tarih, yaşam alanı, maddi unsurların yanında, manevi bağ kuran unsurlar olarak, ortak hafıza, yaşanmış ve içselleştirilmiş tarih ehemmiyet taşımaktadır (Alakel, 2011, ss. 14-15). Osmanlı Devleti'nin sonlandırılışı ile Cumhuriyet Rejimine geçen Türk Devleti, Türkiye Cumhuriyeti olma sürecinde, milliyet unsurunu zirveye çıkararak bir kurtuluş mücadelesi ardından, Milliyet unsurunu esas alan bir yönetim sistemi temeli oluşturmuştur. Atatürk'ün Milli Mücadeledeki milliyetçi tavrı, kurtuluş savaşının ardından kurulan yeni yönetim sisteminde; gerek devlet yapılanmasında gerek politikalarda milliyetçi motiflerle karşımıza çıkmaktadır. Bu değerlerin tamamı Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesi olan Atatürk ilkelerinde toplumsal ve siyasal izdüşümünü bulmuştur. Fikri çizgide Ziya Gökalp'ten feyz alan Atatürk, Osmanlı'da başlayan milli kimliğe dayanan tartışmalar ve hızla yükselen bir ses olan milliyetçi cenahın fikri izleri ile bir mücadeleye imza atmış, hanedanlığı cumhuriyete vardırarak bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Ulus-Devlet kavramını teoriden harekete geçirme sürecinde, milli kimlikleşme aşamaları; Devlet yönetim şekli ve kademelerinde, eğitim sisteminde ve de anayasada atıp yapılarak gerçekleştirilmiştir. Milliyetçilik, 1924 Anayasası ile hukuki bir statüye sahip olmuştur. Cumhuriyetin ilanından önce kurulmuş olan, Cumhuriyet Halk Fırkası, esas aldığı altı madde içerisinde "Milliyetçilik" unsurunu da belirterek demokratikleşme sürecini milli mücadele dönemindeki, manevi bağın temelini oluşturan milli hissiyatı, bir politika, bir ideoloji olarak Türk siyasi tarihine geçirmiştir. Devlete yol gösterici konumda olan bu temel ilkeler, 1937 yılında TBMM'de yapılan değişiklikler ile Anayasal bir kimliğe bürünmüştür. Türk Milletini, aklın ve bilimin ışığında belirlenen ahlaki bir yaşam tarzına kavuşturmayı hedefleyen Atatürk, sosyal, siyasal ve ekonomik alanda birçok düşüncesini uygulamaya koymuştur. CHF, milliyetçilik anlayışını "halkçılık" ilkesi ile birleştirip toplumsal bir niteliğe kavuşturmuştur. Milli eğitim sistemi 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu yeniden tanzim edilmiştir. Bu dönemde sosyal alandan eğitim çalışmaları insan odaklı olup "Halkevleri, Halk Odaları, Köy Enstitüleri, ilköğretim, ortaokul ve lise" gibi vatansever bireyler yetiştiren yeni kurumlar kurulmuştur (Binbaşıoğlu, 1995, s.173). Diğer yandan yeni kurulan devlet için "Türkiye Arması" belirlemek isteği ile Maarif Vekâleti 1927 yılında bir yarışma düzenlemiştir. Düzenleme kurulunun belirlediği hakem heyetinin kararına göre Namık İsmail Bey'in "Bozkurt" figürlü arması kazanmıştır. Bu arma her ne kadar resmi bir nitelik kazanamamış olsa da milli arma noktasında Türk Milletinin simgeselleşmiş değeri olan "Bozkurt" motifi, Cumhuriyetin kuruluşuyla meclis kürsüsünün arkasında yerini almıştır. Eğitim kitaplarının kapakları, Bozkurt motifi ile başlamış içerik olarak Türk Milliyetçiliği, vatanseverlik ve kurtuluş mücadelesindeki ruhu diri tutan bir eğitim anlayışı esas alınmıştır.

Devlet makamlarından dersliklere, Türk Milliyetçiliğinin gereği olan Milli Devlet – Milli Eğitim fikri, teoriden uygulamaya geçilmiştir. Atatürk, mensubu olduğu Türk milletinin tarihsel şuuruna, arzu ve ülkülerine vakıf bir kişiliktir. Atatürk'ün, Devleti kurarken ortaya koyduğu düşüncelerde ne kadar ileri görüşlü olduğu O'nun bu bilince sahip olmasından kaynaklanmaktadır. O, Türk tarihinin büyüklüğünü, Türk milletinin bağımsızlık aşkını, mücadele azmini, hakka olan inancını ve insanlığa karşı saygılı bakış açısını biliyordu. Nitekim Türk milleti, şuuraltında dünyaya hükmetmiş cihanşümul bir milletin evlatları olduğunun bilincindedir. Atatürk, Cumhuriyetin ilanının 10. Yılı kutlamalarında yaptığı konuşmasında *"Ne mutlu Türküm diyene"* derken, binlerce yıllık Türk tarihinin derinliğinden çağları aşarak günümüze kadar gelen büyük Türk milletinin sesi idi ve bu ses, Atatürk'ün hem fikri hem devlete bakış açısı hem de şahsiyeti idi (Kafesoğlu, 1970, ss. 167-169). Bunun için Türk Tarih Kurumu, 1930 yılında bizzat Atatürk'ün talimatları doğrultusunda kurulmuştur. Diğer yandan ise Cumhuriyetin ilanından sonra dil alanında Atatürk, 1928'de harf inkılabını yaparak; eğitim alanında Latin alfabesine geçilmiştir. Yine Atatürk'ün talimatları doğrultusunda 12 Temmuz 1932'de *"Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yarasır yüksekliğe erdirmek"* amacı ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur (<http://tdk.gov.tr>: 2019). Ayrıca Atatürk, Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Türkiye dışında esaret altında yaşayan, Dış Türkler için bir ümit olacağını düşünmüştür. Bu sebeple de O'nun Türk dünyasına yönelik öngörülerinin merkezinde Türkiye Türkleri ile Dış Türkleri dil, tarih ve kültür ortaklığı ile bağlantılı bir hale getirmek vardı (Gökçen, 2018, s. 53). Türk kamu yönetiminde; Tanzimat'tan başlayarak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadarki süreçte Türk Milliyetçiliği fikrinin, Türk yönetim sisteminde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bu açıdan yönetim sisteminin yapısal değerleri, devlet kurumlarını, düşüncesini, kültürünü ve yöneticilerini tesiri altına almıştır. Nitekim Atatürk'ün milliyetçilik düşüncesi, belirli bir aidiyeti ve kökü olan anlayıştır. Bu düşüncesini *"Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye Halkına, Türk Milleti denir"* sözünde net olarak ifade etmiştir (İnan, 1969 ss. 460-461). Bu düşüncesini ortaya koyarken kuru bir hamaseti veya hayalperest bir düşüncüyü ifade etmemiş; aksine Dünya'ya, Türkiye ve Türk Milleti penceresinden bakabilmiştir. Çünkü O'nun milliyetçilik anlayışında vatan sevgisi ortak paydası ile milletler arenasında saygın bir yer almak vardır. O'nun düşüncelerinde Türk Milletinin bağımsız, müreffeh ve modern çağın şartlarına uyum içinde yaşadığı bir Türkiye özlemi vardır.

5. Sonuç

Türkler, Atayurtlarından göç edip Anadolu'ya geldikleri günden itibaren bir varoluş mücadelesi içerisine girmişlerdir. Bu mücadele, sırası ile kuruluş, yükseliş, çöküş ve kurtuluş mücadelesi olup her safhası milli karakterdedir.

Bu mücadeledeki başarının sırrı da bu karakter ile oluşan milli şuur ve sahip oldukları teşkilatçı bir yapıdır. Sonuç olarak her devletin kendine özünü oluşturan bir şuru vardır. Bu şuur da o devleti içerisindeki insanlar tarafından milli bir bilinç ile oluşturulur. Milletler bu farklı özellikleri ile birbirinden ayrılır. Türk Milliyetçiliğinin amacı Türk Milletinin ilelebet var olmasını ve payidar kalmasını sağlamaktır. Aidiyetler bütünü olan milliyet kavramının, fikri mecrada savunması olan Türk Milliyetçiliği; Türk Tarihinde fikri mücadeleden vatan müdafaasına, teoriden harekete ve günümüzde ideolojiye varan meşakkatli bir yol kat etmiştir. İttihat ve Terakki'den Milliyetçi Hareket Partisi'ne kadar süren bu yolda, Türk Milliyetçiliği teorik ve uygulama bağlamında gelişim göstererek varlığını korumuştur. Milli Mücadelenin ateşini körükleyen kuvvetli bir rüzgâr olan milliyetçilik, Milli Mücadelenin başkomutanı Atatürk'ün fikri ve askeri hareketlerinin zeminini oluşturmuş, milleti birliğe çağıran Kongrelerinin öznesi olarak, milletin iradesini diri tutan ve birliği sağlayan bir kuvvet niteliğiyle tarihe geçmiştir. Milli Mücadeleyi zafere vardıran etken güç olan milliyetçilik; kurulan yeni devletin temel esası olmuş, Anayasa'dan eğitime milli devlet çerçevesinde bir aşama izlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında 23 Nisan 1920'de açılan TBMM, bir yandan Milli Mücadeleyi Atatürk'ün başkanlığında yönetirken; diğer yandan ise yeni bir devletin kuruluş zeminini oluşturan ve kurumsal kimliğini belirleyen temel ilkeleri 1921 Anayasasında temel esaslar üzerinde belirtmiştir.

1921 Anayasası, tüm yönleri ile incelendiğinde yeni devletin kurulmasında ve düzenlenmesinde; ana ilkeleri belirleyen ve millet egemenliğini vurgulayan bir konumdadır. Türkiye Cumhuriyeti, Anayasal çerçevede belirlenen teşkilat kanununa göre devlet yönetim yapısı, merkezi ve yerinden yönetim yapıları olmak üzere iki yapıda tanzim edilmiştir. Merkezden yönetim teşkilatları, kendi içerisinde "başkent teşkilatı" ve "taşra teşkilatı" olmak üzere yine ikiye ayrılır. Devlet yönetim sistemi, merkezi yönetim, yerinden yönetim ve fonksiyonel yerinden yönetim kuruluşları gibi çeşitli yapı ve birimlerden oluşsa da, adı geçen kurumlar arasında belirlenmiş bir iletişim, uyum ve nizam bulunmaktadır. Diğer yandan ise devlet yönetim sistemi, teşkilat biçimi ve nitelik açısından Osmanlı Devleti yönetim sisteminin, ulus devlet yönetim yapısı haline geçiş yapmış bir benzeri durumundadır. Bununla birlikte Atatürk önderliğinde Türkler, Osmanlı Devleti yerine 29 Ekim 1923'te yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuşlardır. Fakat bu devlet, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi sadece bir saltanatın el değiştirmesinden ibaret değildir. Bu dönemde yeni kurulan bir devletin, milletine ve kendine has bir toplumsal bilince ve kimliğe ihtiyacı olmuştur. Atatürk'ün Milli Mücadeledeki milliyetçi tavrı, kurtuluş savaşının ardından kurulan yeni yönetim sisteminde; gerek devlet yapılanmasında gerek politikalarda milliyetçi motiflerle karşımıza çıkmıştır. Bu değerlerin tamamı Cumhuriyetimizin kuruluş felsefesi olan Atatürk ilkelerinde toplumsal ve siyasal izdüşümünü bulmuştur. Düşünce yapısı olarak Ziya Gökalp'ten feyz

alan Atatürk, Osmanlı'da başlayan milli kimliğe dayanan tartışmalar ve hızla yükselen bir ses olan milliyetçi cenahın fikri izleri ile bir mücadeleye imza atmış, hanedanlığı cumhuriyete vardırın bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Ulus-Devlet kavramını teoriden harekete geçirme sürecinde, milli kimikleşme aşamaları; devlet yönetim şekli ve kademelerinde, eğitim sisteminde ve de anayasada atf yapılarak gerçekleştirilmiştir. Milliyetçilik, 1924 Anayasası ile hukuki bir statüye sahip olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası, esas aldığı altı madde içerisinde "milliyetçilik" unsurunu da belirterek demokratikleşme sürecini Milli Mücadele dönemindeki, manevi bağın altyapısını oluşturan milli şuuru, bir politika, bir ideoloji olarak Türk siyasi tarihine geçirmiştir. Devlete yol gösterici konumda olan bu temel ilkeler, 1937 yılında TBMM'de yapılan değişiklikler ile Anayasal bir kimliğe bürünmüştür. Türk Milletini, aklın ve bilimin ışığında belirlenen ahlaki bir yaşam tarzına kavuşturmayı hedefleyen Atatürk, sosyal, siyasal ve ekonomik alanda birçok düşüncesini milliyetçi düşünce anlayışı ile uygulamaya koymuştur. Atatürk'ün milliyetçilik düşüncesi, belirli bir zemini ve kökü olan anlayıştır. Bu düşüncesini ifade ederken Avrupa'daki çağdaşları gibi kuru bir hamaseti veya hayalperest bir düşüncüyü ifade etmemiş; aksine Dünya'ya, Türkiye ve Türk Milleti penceresinden bakabilmiştir. Çünkü O'nun, milliyetçilik anlayışında vatan sevgisi ortak paydası ile milletler arenasında saygın bir yer almak vardır. O'nun düşüncelerinde Türk Milletinin bağımsız, müreffeh ve modern çağın şartlarına uyum içinde yaşadığı bir Türkiye özlemi vardır. Nitekim Türk Milleti, Türk Milliyetçiliğini İttihat ve Terakki'den sonra Cumhuriyet Halk Partisi ile siyasete sokmuş, CHP'nin altı ilkesinden biri Milliyetçilik olarak belirlenirken; diğer ilkeler bu temel üzerinde şekillendirmiştir. Bu temel ilkelerin yansımaları devlet yönetiminden başlayarak, bütün toplumsal alanı kapsamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi, kurtuluş mücadelesi sonucunda şekillenen Türk Milliyetçiliğini ideolojisidir. Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti milli devlet çizgisinde kurgulanarak, simgeleştirmiştir. Kısacası Atatürk, Nutuk'ta da belirttiği gibi asri ve milli Türk devletini kurmuştur.

6. Kaynakça

- Alakel, M. (2011). İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilimine Dair Teorik Tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 5(9), 1-30.
- Akova, S. (2012) Balkan Savaşları'ndan Günümüze Batı Balkanlar Ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye İle İlişkiler, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / 2012-2 (Temmuz-Aralık) (Balkan Özel Sayısı-II), s.170-201
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Arsal, S., M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Arsan, N. (1961). *Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I ve II / T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında 1919-1938- 1906- 1938*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M.K (1933). Onuncu Yıl Nutku. 3 Ocak 2019 tarihinde <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/onuncu-yil-soylevi> adresinden erişildi.
- Atatürk, M. K.(1970).*Nutuk*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Avcı, C. (2003). *Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınevi.
- Babüroğlu, S. (1982). *Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de eğitim bilimleri tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Biricikoğlu, H. (2018). *Kamu Yönetimi*. 03 Ocak 2019 tarihinde http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/68781/46568/4_hafta.pdf adresinden erişildi.
- Dinç, S. (2008). *Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Milliyetçilik İlkesi*. 7 Ocak 2019 tarihinde http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturkcu_dusunce_sistemi_milliyetcilik_ilkesi.pdf adresinden erişildi.
- Erşan, M. (2006).Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 39-50.
- Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I(2), 353-411.
- Feyzioğlu, T. (1987).*Atatürk ve Milliyetçilik*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Georgeon, F. (2006). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökçen, S. (2018).Türkiye Cumhuriyeti devletinin Kuruluşunda Türk Milliyetçiliğinin Tesirleri. *Dünden Bugüne Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçi Hareket Ulusal Sempozyumu bildiriler kitabı içinde* (ss.21-29), İstanbul: Sonsuztürk Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Gözübüyük, A., Şeref (1995) *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, Beşinci Baskı, 1995
- İnan, A., A. (1969). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kafesoğlu, İ. (1970). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Kılıç, M. (2007). *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi*. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 113-140.
- Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kushner, D. (1979). *Türk Milliyetçiliğinin doğuşu (1876-1908)*, çeviren Ş. Serdar Türet ve Diğerleri, İstanbul: Kervan Yayınları.
- Oğuzlu, H., T. (2007). Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor Mu, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6, 1-35.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul.
- Şener, B. (2014). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Egemenlik Olguları, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(XVIII), 51-77.
- Türk Dil Kurumu Tarihçesi (2019) <http://tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/>
- Uğuz, Hülya Ekşi ve Rukiye Saygılı (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 127-147.
- Uluğ, N., H. (1975) *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Turgay (2010). Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları. *Dumlupınar Üniversitesi SBE Dergisi*, 28, 253-268.
- Yalçındağ, S. (1970). Kamu Yönetim Sistemimizin Tarihsel Evrimi Üzerine Notlar. *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 20-57.
- Yanık, Celalettin ve Mustafa Kara (2016). Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 559-582.
- Yıldırım, Emre (2014). Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28, 73-95.

[itobiad], 2019, 8 (3): 2157/2176

**Çin Ekonomisinde Cari İşlemler, Bütçe ve Tasarruf Dengesi
Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi**

An Empirical Analysis of the Relationship between Current
Accounts, Budget and Saving Balance in the Chinese Economy

Ferhat APAYDIN

Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Lecturer Assist., Adiyaman University, Social Sciences Vocational
School

e-mail: fapaydin@adiyaman.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-5637-3813

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 06.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: APAYDIN, F. (2019). Çin Ekonomisinde Cari İşlemler, Bütçe ve Tasarruf Dengesi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2157-2176. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/587863>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Çin Ekonomisinde Cari İşlemler, Bütçe ve Tasarruf Dengesi Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi

Öz

Bu çalışmada Çin ekonomisinde cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf-yatırım dengesi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Başka bir deyişle Çin ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığı incelenmiştir. Kullanılan veriler yıllık olup 1985-2017 arası dönemde zaman serisi analizi yapılmıştır. Analizde yöntem olarak ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model) sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. ARDL yönteminin tercih edilmesinin temel sebebi serilerin farklı durağanlık derecelerine sahip olmasıdır. ARDL yöntemi farklı durağanlık derecelerine sahip seriler için eşbütünleşme analizine izin vermektedir. Aynı zamanda ARDL analizi ile kısa ve uzun dönem etkiler birlikte incelenmektedir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre Çin için üçüz açık hipotezi sorununa dair bir bulguya rastlanmamıştır. Uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki olmasa da kısa dönemde tasarruf dengesinden cari işlemler dengesine doğru pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tasarruf dengesindeki olumlu ve olumsuz değişimler paralel olarak cari işlemler dengesini aynı yönde etkilemektedir. Çalışma, Çin ekonomisi ve benzer durumda olan ekonomiler için politika önerileriyle literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üçüz Açık, Cari İşlemler Açığı, Bütçe Açığı, Tasarruf Açığı, ARDL Analizi.

An Empirical Analysis of the Relationship between Current Accounts, Budget and Saving Balance in the Chinese Economy

Abstract

This study investigated whether there is a significant relationship between current accounts balance, budget balance and savings-investment balance in the Chinese economy. In other words, it examined whether the triple deficit hypothesis is valid in the Chinese economy or not. The data used were annual and a time series analysis was conducted between the period of 1985-2017. In the analysis, the ARDL (Augmented Redistributed Lag) boundary test approach was used as a method. The main reason for choosing the ARDL method is that the series have different degrees of stability. The ARDL method enables the cointegration analysis for series with different degrees of stability. At the same time, short and long term effects are analyzed together with the ARDL analysis. According to the results of the analysis, we encountered no evidence of the matter of triple open hypothesis for China. Although there was no relationship between the variables in the long run, a positive causality relationship was determined from the savings balance toward the current accounts balance in the short run. Positive and negative changes in the savings balance affect the current accounts balance in the same direction. The study aims to contribute to the literature with political recommendations for the Chinese economy and similar economies.

Keywords: Triple Deficit, Current Accounts Deficit, Budget Deficit, Saving Gap, ARDL Analysis.

Giriş

1980 sonrası yeni dünya düzeni küreselleşme ekseninde neoliberal bir boyut kazanmıştır. Bu çerçevede tasarruf ihtiyacı olan ülkeler bu açıklarını dış kaynak arayarak gidermeye çalışmaya başlamışlardır. Bu dış kaynak arayışı ve kullanımı doğal olarak ülkelerin cari işlemler açığını arttırmıştır. Diğer yandan devlet harcamalarının vergi gelirleriyle karşılanmaması durumu bütçe açığını arttırmıştır. İşte bu hem bütçe açığının arttığı hem de cari işlemler açığının arttığı durumun birlikte yaşanması literatürde “ikiz açık hipotezi” olarak adlandırılmaktadır. “Üçüz açık hipotezi” de ikiz açık kavramından türeyen daha yeni bir fenomen olarak literatürde yerini almıştır. Üçüz açık hipotezi son yıllarda çoğu ülkenin sorunu olmakla beraber bu sorunla nasıl başa çıkılacağı ile ilgili çeşitli görüşler ve politika uygulamaları devam etmektedir.

Ekonominin genel dengesini oluşturan üçüz açık hipotezinde, ikiz açık hipotezinde bulunmayan tasarruf-yatırım dengesi de ilave edilmektedir. Bir ekonomide denge, iç ve dış denge olarak iki kısımda incelenir. Ekonominin dış dengesi (cari işlemler dengesi) dar anlamda ihracat-ithalat farkını gösterirken; iç dengesi de kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlardan ilki kamu kesimi dengesi (bütçe dengesi) olarak adlandırılan kamu harcamaları-kamu gelirleri farkıyla açıklanmaktadır. İkincisi ise özel kesim dengesini gösteren tasarruf-yatırım farkıyla ifade edilmektedir. Bu bağlamda bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve özel kesim dengesinin birbirleriyle ilişkili olması durumu üçüz açık hipotezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üç dengenin herhangi birinde ortaya çıkacak dengesizlik diğerlerinden birini veya ikisini tek taraflı veya karşılıklı olarak etkileyebilmektedir. Böyle bir durumda dış borçlanma, işsizlik, büyüme vb. makroekonomik değişkenler de bu durumdan olumsuz etkilenebilmektedir.

Çin genel olarak 30 yıla yakın bir süredir dış denge bağlamında cari fazla veren, iç denge bileşimlerinden olan özel kesim dengesinde tasarruf fazlası veren ama kamu dengesi bağlamında bütçe açığı veren ve özellikle son yıllarda toplam borçları GSYH'ye oranla çok ciddi artan bir ülke konumundadır. Özellikle 2007 yılından sonra bu dengelerin bozulduğu gözlemlenmektedir. Son yıllarda cari fazlanın giderek azalması, tasarruf fazlasının zaman içinde azalması ve bütçe açıklarının aynı dönemde daha fazla artması bu değişkenler arasında bir ilişki olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. İşte bu çalışmanın odağı bu değişkenler arasında kısa ve uzun dönemde ilişki olup olmadığını test etmektir. Bu değişkenler (tasarruf dengesi, bütçe dengesi, cari işlemler dengesi) arasında tek yanlı veya karşılıklı bir ilişki olup olmadığı tespit edilecektir. Başka bir deyişle üçüz açık hipotezinin Çin ekonomisi için geçerli olup olmadığı araştırılacaktır. Zira üçüz açık hipotezinin geçerliliğinin test edilmesi için bu üç dengenin hepsinin aynı anda açık vermesinden çok bu üç açık arasındaki tek taraflı veya karşılıklı ilişkiyi incelemek gerekmektedir. Böylelikle bu çalışmayla, son yıllarda üçüz açık bileşenlerini oluşturan değişkenlerdeki

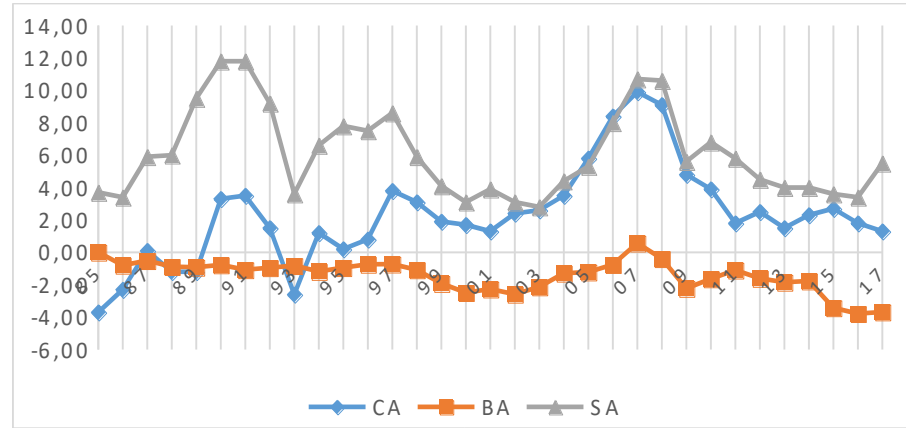

bozulmalardan hareketle Çin ekonomisi için üçüz açık hipotezi araştırılacak ve Çin ekonomisinin geleceği için politika tedbirleri bağlamında literatüre katkı sağlanacaktır.

1. Çin Ekonomisinde Cari İşlemler, Bütçe ve Tasarruf Dengelerinin Seyri (1985-2017)

Çin son yılların hızlı büyüyen ekonomisi olmasının yanı sıra tasarruf fazlası ve de cari işlemler fazlası vermesiyle dikkat çekmektedir. Ancak bu fazlaların son yıllarda zaman içinde azaldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca bütçe dengesi incelendiğinde son yıllarda Çin'in bütçe açıklarının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu dengelerde son yıllarda bir bozulma olduğu ve bu bağlamda bu bozulmaların bu değişkenler arasında bir ilişkiye sebep olduğu sorusu önemli bir soru haline gelmiştir. Bu sorunu daha net bir şekilde şekil 1'de özetlemektedir. CA, cari işlemler dengesini; BA, bütçe dengesini ve SA, tasarruf-yatırım dengesini (tasarruf dengesi) göstermektedir. Bu değişkenlerin tamamı GSYH'nin yüzdesi şeklinde düzenlenmiştir.

Şekil 1. Bütçe Dengesi, Cari İşlemler Dengesi ve Tasarruf Dengesi Arasındaki İlişki

Kaynak: World Development Indicators ve National Bureau of Statistics of China verilerinden hareketle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Dünya Bankası ve Çin Ulusal İstatistik Bürosu verilerinden hareketle cari işlemler fazlası bağlamında bakıldığında Çin'in, özellikle 2008 küresel krizi dönemlerinde cari fazlanın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) oranının yaklaşık %10'lara ulaştığı görülmektedir. Ancak 2010 sonrası bu oran giderek azaldığı görülmektedir. Hatta son birkaç yıldır bu oran %1 seviyelerine doğru yakınsamaktadır. Yani Çin cari işlemler fazlası vermeye devam etmekle birlikte son yıllarda bu cari fazlanın giderek azaldığı dikkat çekicidir. İç dengenin bileşimlerinden biri olan tasarruf-yatırım dengesine açısından küresel kriz yıllarında öncelikle toplam tasarrufların GSYH'ye oranına bakıldığında %50 seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Ancak son

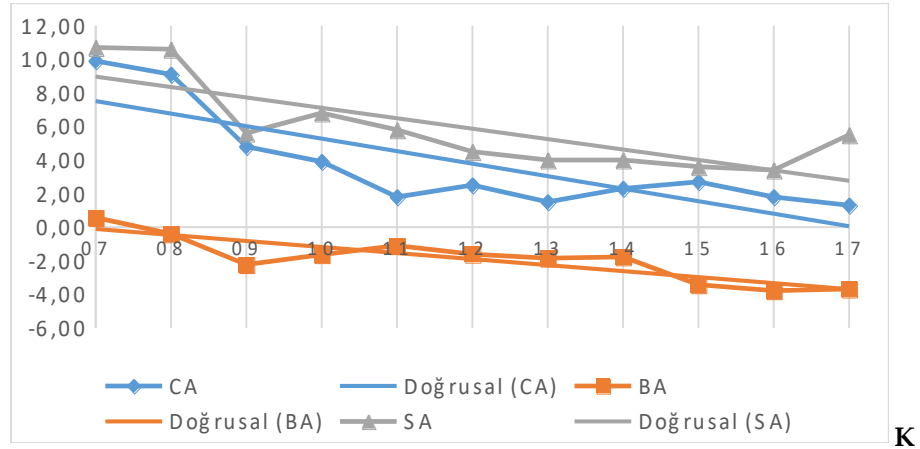
yıllara doğru bu oranın %50'lerin altına düştüğü ama yaklaşık %47 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Yatırımlar ise yine kriz döneminde yatırımların GSYH'ye oranı %40 seviyelerinde iken sonrasında bir miktar artış gösterse de son yıllarda tekrar %40 seviyelerine yaklaşmaktadır. Böylece tasarruf-yatırım dengesi özelinde bakılırsa Çin'in tasarruf fazlası verdiği açıktır. Bu tasarruf fazlasının GSYH'ye oranı 2008'lerde %10 seviyelerine ulaşmıştır. Ancak son yıllarda tasarrufların giderek düşmesi neticesinde yaklaşık %4 seviyelerine kadar düştüğü görülmektedir. O halde Çin hâlâ tasarruf fazlası vermekle beraber bu tasarruf fazlasının giderek azaldığı görülmektedir. İç dengenin bileşimlerinden diğeri olan bütçe dengesine bakıldığında, kamu giderleri kamu gelirlerinin daima üstünde seyretmektedir. Bütçe açığının GSYH'ye oranı özellikle son yıllarda giderek artış göstermektedir. Bu üç değişken arasında ilişki olup olmadığı çalışmanın uygulama bölümünde ampirik olarak test edilecektir.

Çin ekonomisi küresel çapta gerek ekonomik büyümesi gerek cari fazla vermesi gibi makroekonomik göstergeler açısından başarılı ülkeler arasında yer almakla birlikte bunun son yıllarda tartışılabilir hale geldiği bilinmektedir. Zira büyüme oranlarında bir yavaşlama, cari fazlada bir gerileme, tasarrufların düşmeye başlaması ve bütçe açıklarının giderek artması ile birlikte borçlanma artışı bu tartışmanın asli unsurları haline gelmiştir. Ayrıca son yıllarda Çin ile ABD arasında yaşanan ticaret ve gümrük savaşı ile birlikte Çin'in ihracatında bir gerilemeyi beraberinde getirmektedir. Bu da doğal olarak cari fazlayı azaltan temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çin ekonomisinde cari fazla verilmeye devam etmekle birlikte bu cari fazlanın son 10 yıldır giderek azalması; benzer şekilde, tasarruf fazlası verilmeye devam etmekle birlikte bu tasarruf fazlasının son 10 yılda giderek azalması incelenmeye değer görülmektedir. Özellikle 2007 yılı sonrasında temel alan şekil 2 incelendiğinde gerek tasarruf dengesi, gerek cari işlemler dengesi, gerekse bütçe dengesini ifade eden eğrilerin ortalama olarak sürekli azalma eğiliminde oldukları açıkça görülmektedir. Yani tasarruf-yatırım fazlası ile cari işlemler fazlası sürekli azalmakta, ancak bütçe açığı da giderek artmaktadır. Bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmayacağı çalışmanın amacına önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Şekil 2. Bütçe Dengesi, Cari İşlemler Dengesi ve Tasarruf Dengelerinin Eğilim Çizgileri (2007-2017)

aynak: World Development Indicators ve National Bureau of Statistics of China verilerinden hareketle yazar tarafından düzenlenmiştir.

2. Üçüz Açık Olgusu Üzerine Teorik Çerçeve

Üçüz açık hipotezinin anlaşılması ve nasıl türetildiğinin daha iyi analiz edilebilmesi için öncelikle ikiz açık kavramı tanımlanmalıdır. Dahası ikiz açık kavramının türetilmesi için bu açığı oluşturan dengelerin açıklanması gerekmektedir. Böylelikle tüm iç ve dış denge kavramları açıklandıktan sonra ikiz açık ve son olarak üçüz açık teorilerinin açıklanması konunun daha iyi anlaşılması açısından uygun görülmektedir.

1980'lerde ABD'de yaşanan gelişmeler, cari işlemler açığının en önemli belirleyicilerinden birinin bütçe dengesi olduğunu ileri süren "ikiz açık hipotezi" kavramının ortaya çıkmasına temel oluşturmuştur. Yani bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında ilişki kurulması 1980'lerde yaşanan ABD'deki gelişmelere dayanmaktadır. 1970'li yılların enflasyonlu durgunluk (stagflasyon) sürecini aşabilmek amacıyla ABD ekonomisinde arz yanlı iktisat politikaları, kamunun ekonomi içindeki etkinliğinin daraltılması şeklinde hayata geçirilmeye başlanmıştır. Böylelikle kamu harcamalarının disipline edilmesi ve vergilerde indirime gidilerek bir üretim artışı hedeflenmiştir. Ancak beklenen olmamıştır. Çünkü ABD'nin savunma sanayi harcamalarının artışı, özel sektöre sağlanan vergi indirimleri gibi faktörler kamu gelirlerini önemli ölçüde düşürmüştür. Nihayetinde ABD'nin bütçe açıkları giderek artmış ve bu bağlamda toplam borçlar ciddi artış göstermeye başlamıştır. Bütçe açıkları sebebiyle ortaya çıkan borçlanma, yüksek faiz ve kur yapısı, yatırımlar ve dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etki yaratmaya başlamıştır. İşte bu süreç "ikiz açık hipotezi" kavramını ortaya çıkarmıştır (Mucuk ve Karaçor, 2010: 96-98). Yani bu hipoteze göre genel görüş bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Artan kamu harcamaları neticesinde oluşan bütçe açıklarının cari işlemler açığını olumsuz yönde etkilemesi durumu “ikiz açık” olarak adlandırılmaktadır (Parkin, 2000: 848). Ancak daha detaylı incelenecek olursa bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkide geleneksel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar Keynesyen yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle Keynesyen yaklaşım üzerinde duralım. Keynesyen yaklaşımı iki şekilde açıklamak mümkündür. Keynesyen yaklaşımın ilk ayağına göre, bütçe açıklarından cari işlemler açığına doğru pozitif yönlü bir ilişkiyi ifade etmektedir. Yani bütçe açıklarındaki artış cari işlemler açığını arttırmaktadır. Keynes’e göre bütçe açıkları, reel faizlerin artması yönünde bir baskı oluşturacak ve böylece ülkeye yabancı sermaye girişi olacaktır. Bunun sonucunda milli para değerlenecek ve sonuçta nispi olarak ihracat azalıp ithalat artacak, böylece, cari işlemler dengesi açık verecektir (Marinheiro, 2008: 1042; Kızılkaya ve Öztutuş; 2018: 1478). Ya da bütçe açıklarındaki bir artış tüketim harcamalarında bir artışa yol açacak, bu ise milli geliri arttıracak ve sonuçta milli gelir artışı ithalat artışına yol açarak cari işlemler açığına yol açacaktır (İpek ve Kızılgöl, 2016: 427). Keynesyen yaklaşımın diğer bir ayağı, cari işlemlerden bütçe açığına doğru pozitif yönlü bir ilişkiyi ifade eder. Cari işlemler açığının artması, yerli üretim yerine nispi olarak daha ucuz hale gelen ithalatın geçmesi şeklindedir. Süreç şu şekilde işler: Yerli üretimin düşmesiyle vergi gelirlerinde bir azalma meydana gelir ve bu durum bütçe açıkları ile sonuçlanır. Buradaki bütçe açıklarının artmasını tetikleyen sadece vergilerin artması değil, aynı zamanda, cari işlemler açığı dolayısıyla yerli üretimin olumsuz etkilenmesinden hareketle devletin kamu harcamalarını arttırarak genişletici maliye politikasına başvurması bulunmaktadır (Özdemir vd., 2014:1). Birbirinin tersi yönündeki bu iki yaklaşım genel olarak Keynesyen yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunlara ilaveten bir de gerek cari işlemlerden bütçeye, gerekse bütçeden cari işlemler dengesine karşılıklı bir ilişki olduğunu savunan bir görüş daha bulunmaktadır. Ancak bunların hepsi Keynesyen yaklaşımın içinde değerlendirilmektedir. Yine de belirtmek gerekir ki Keynesyen yaklaşımın temeli bütçe açığından cari işlemler açığına bir nedensellik ilişkisi olduğu yönündedir. O halde kısaca Keynesyen yaklaşıma göre, bütçe açıkları cari işlemler açığına neden olmaktadır.

Ricardocu Denklik Hipotezi, Barro (1989: 39) tarafından ileri sürülmüş ve Keynesyen yaklaşımın aksine cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi reddeder. Bu görüşe göre kamu harcamalarındaki artış vergi yerine borçlanmayla finanse edilirse, hane halkının tüketim kararları üzerinde etki yaratmayacağını ifade eder. Başka bir ifadeyle vergi indirimleri nedeniyle bütçe açıklarının artması özel tasarrufların artmasıyla dengelenecektir. Çünkü rasyonel bireyler açısından bugünkü bir vergi indirimi gelecekteki vergilerin ya da borçların artacağı anlamına geldiğinden dolayı vergi indirimi dolayısıyla gelirleri artan hane halkları, artan gelirlerini tüketime değil tasarrufa yönlendirecektir (Akbaş vd., 2014: 138). Buradan hareketle

vergi indirimleri dolayısıyla ortaya çıkan bütçe açıkları tasarruflarla dengeleneceğinden, bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerine hiçbir etkisi olmaz. Ricardocu Denklik Hipotezine göre (Bernheim, 1987: 264) vergilerin zamanlaması ile bireylerin hayat boyu bütçe kısıtları arasında bir ilişki yoktur ve bireylerin tüketim kalıplarını değiştirmelerine yol açmaz. Bu gözlem tüketicilerin geleceklerini planlamalarının uzunluğu ile alakalıdır. Eğer hükümet vergi tahsilatlarını mevcut vergi mükellefleri ölene kadar ertelerse ancak o zaman hane halklarının tüketim kararları ve tercihleri değişir. Öyleyse tüketiciler vergi erteleme veya indiriminin yaşam boyu olmadığını bildiklerinden dolayı gelecek planlamalarını yaparlar ve tasarruf yaparak tedbir almaktadırlar.

Ricardocu Denklik Hipotezi temelde kamu harcamalarının finanse edilmesi için vergilemeye veya borçlanmaya gitmenin ekonomik aktiviteleri etkilemediği düşüncesine dayanır. Yani devlet borçlanması veya devlet tahvilleri net servet olarak görülmemelidir (Turan ve Karakaş, 2017: 213-214). Ricardocu Denklik Hipotezi ile ilgili olarak belirtilmesi gereken aslında bireylerin gelecekteki vergi artışını dikkate alıp almadıklarıdır. Eğer hane halkları şimdiki vergi indiriminden dolayı gelecekte bir vergi artışını dikkate almazlarsa Ricardocu Denklik Hipotezi geçersiz olur. Çünkü vergi artışını dikkate almayan ya da vergi artışı beklemeyen bireyler tasarruf yerine tüketime yöneleceklerdir. Literatürde ikiz açık hipotezini kabul edenler olduğu gibi kabul etmeyen iktisatçılar ve dolayısıyla çalışmalar da mevcuttur. Hatta her ikisini kabul eden çalışmalar da mevcuttur. Çünkü bu durum ülkeden ülkeye değişebilecek ve hatta aynı ülkelerde dönemden döneme değişebilecek bir husustur. Bu sebeple yazında ikiz açık hipotezinin geçerli olup olmadığıyla alakalı çok fazla çalışma mevcuttur.

Üçüz açık kavramının teorik temeline bakıldığında, bu kavram ikiz açık olgusundan türetilmiştir. Bu kavramın yaygınlaşmasına zemin hazırlayan unsur 2008 küresel finans krizidir. ABD'nin krizi hafifletmek amacıyla tahvil yoluyla uluslararası piyasaya Dolar sürmesiyle çoğu ülkede dolar bolluğu yaşanmıştır. Bu da dolaylı olarak bu ülkelerde ithalat artışı yaratmıştır. İthalat artışı demek tasarrufların azalması anlamına geldiğinden, bu ülkelerde tasarruf-yatırım dengesizliğine, yani, tasarruf açıklarının artmasına yol açmıştır. Böylece bu dönemde yukarıda bahsedilen ikiz açık hipotezine tasarruf açığı da eklenerek "üçüz açık hipotezi" daha fazla ön plana çıkmıştır. Üçüz açık hipotezi, bir ekonomide iç dengeyi oluşturan bütçe dengesi ve özel kesim dengesi ikisi birden ayrı ayrı açık verirken; dış dengeyi ifade eden cari işlemler dengesinin de açık vermesi durumudur. Bu bağlamda üçüz açık, bütçe açığı, tasarruf-yatırım açığı ve cari işlemler açığının birbiriyle ilişkili olduğunu ifade eder (Kızılkaya ve Öztutuş: 2018: 1478; Szakolczai, 2006: 40-41)

Üçüz açık kavramını teorik olarak türetmek için temel milli gelir özdeşliğinden (Abel vd., 2017: 34) yola çıkmak gerekmektedir.

$$Y = C + I + G + NX \quad NX = (X-M) \text{ olmak üzere} \quad (1)$$

Aynı zamanda;

$$Y = C + S + T \quad (2)$$

(1) ve (2) numaralı eşitliklerde (Y) milli geliri, (C) tüketim harcamalarını, (G) kamu harcamalarını, (NX) net ihracatı, (S) tasarrufları, (T) ise vergileri ifade etmektedir. Burada NX yerine (X-M) yazılabilir. (X) mal ve hizmet ihracatını ve (M) ise mal ve hizmet ithalatını ifade etmektedir.

(2) numaralı eşitliğe harcanabilir gelir (Y_d) yardımıyla ulaşılır. Çünkü Y_d , tüketim (C) ve tasarrufların (S) toplamından oluşmaktadır. Yani;

$$Y_d = C + S \quad (3)$$

Aynı zamanda Y_d , transfer harcamalarının olmadığı varsayımıyla milli gelir (Y) ile vergilerin (T) farkına eşittir. Yani;

$$Y_d = Y - T \quad (4)$$

Burada (3) ve (4) numaralı denklemler birbirine eşit olduğundan gerekli düzenlemeler yapılırsa (2) numaralı eşitliğin elde edilebileceği kolaylıkla görülebilir.

Bu (1) ve (2) numaralı denklemlerin sol tarafları (Y) birbirine eşit olduğundan bu denklemler birbirine eşitlenirse;

$$Y = C + I + G + X - M = C + S + T \text{ olur.} \quad (5)$$

(5) numaralı eşitlik düzenlenirse,

$$I + G + X = S + T + M \text{ elde edilir.} \quad (6)$$

(6) numaralı eşitliğin sol tarafı enjeksiyonları gösterir. Çünkü bunlar (I + G + X) yurtiçi mallara talep oluşturur. (6) numaralı eşitliğin sağ tarafı ise sızıntıları ifade eder. Çünkü bunlar (S + T + M) yurtiçi mallara yönelik talebi kısmaktadır. (6) numaralı eşitlikte tekrar bir düzenleme yapılırsa;

$$(X-M) = (S-I) + (T-G) \text{ eşitliği elde edilir.} \quad (7)$$

(7) numaralı eşitliğin sol tarafı (X-M) dış dengeyi, yani, cari işlemler dengesini göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafı (S-I) + (T-G) iç dengenin toplamını göstermektedir. Bu iç dengeden (T-G) kamu dengesini, yani, bütçe dengesini; (S-I) ise özel kesim dengesini, yani, tasarruf-yatırım dengesini ifade etmektedir. Öyleyse (7) numaralı denklemde açıkça görülüyor ki tasarruf-yatırım dengesi ile bütçe dengesinin toplamı dış ticaret dengesini vermektedir. Yani bir ekonomide iç ekonomik denge ne kadar açık veriyorsa dış ekonomik denge de o kadar açık vermektedir. O halde iç ekonomik dengedeki açık demek ki dış ekonomik dengedeki açıkla finanse edilmektedir (Eğilmez, 2012). İşte bu üç dengenin birlikte açık vermesi ve bunların birbirlerini etkilemesi “üçüz açık hipotezi” olarak ifade edilmektedir. Bu dengelerin açık verdiği durumu ifade etmek için bu

çalışmada kısaca dış dengedeki açığa cari işlemler açığı (CA), kamu kesimindeki açığa bütçe açığı (BA) ve özel kesimdeki açığa ise tasarruf açığı (SA) şeklinde ifade edilecektir. Bu kısaltmalarla yeniden yazılacak olursa;

$$CA = SA + BA \text{ şeklinde olur.} \quad (8)$$

Buradan hareketle ikiz açık kavramına yeniden atıfta bulunmakta fayda vardır. Bu eşitlikte iç dengedeki unsurlardan herhangi biri (SA veya BA) ile CA açık veriyorsa bu ikiz açık olarak karşımıza çıkar. Ancak iç dengeyi oluşturan unsurlardan her ikisi de (SA ve BA) açık veriyorken CA da açık veriyorsa bu üçüz açık olarak karşımıza çıkar (Tümlüce, 2013: 100). Buradan anlaşılıyor ki ikiz açık illa ki bütçe dengesi ile cari işlemler dengesinin birlikte açık vermesi değil, aynı zamanda tasarruf-yatırım dengesi ile cari işlemler dengesinin birlikte açık vermesi de ikiz açık olarak ifade edilmektedir. Ancak bu teorik olarak her ne kadar böyle olsa da yerleşik görüş; tasarruf-yatırım dengesi bütçe dengesi kadar sık ölçülmediğinden, ikiz açık olarak, bütçe dengesi ile cari dengenin birlikte açık vermesi şeklindedir.

Özetle üçüz açık hipotezi ise yukarıda mevzubahis olan üç dengenin de açık vermesiyle birlikte bunlardan herhangi birinde ortaya çıkacak bir değişimin diğerlerini de etkilemesi şeklindedir. Başka bir ifadeyle bir ekonomide ortaya çıkan bütçe açıklarının asıl nedeni tasarruf açıklarından kaynaklanmakta ve buna bağlı olarak da cari işlemler bilançosu olumsuz etkilenmektedir (Akıncı ve Yılmaz, 2012: 7).

3. Literatür Özeti

Bilindiği üzere Çin uzun yıllardan beri cari fazla veren bir ülke olmasının yanı sıra tasarruf fazlası vermesiyle de önemli bir ülke konumundadır. Çin ekonomisi üçüz açık veren bir ülke olmadığı durumdan dolayı literatürde üçüz açık hipotezi bağlamında Çin ekonomisi üzerine pek fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Ancak üçüz açık hipotezinin bir ülkede geçerli olup olmadığının test edilmesi için bu üç denge arasındaki ilişki olup olmadığı ve bu ilişkilerin yönü önemlidir. Kısaca bir ülkede üçüz açık hipotezini test etmek için mevzubahis olan üç dengenin tamamının da açık vermesi şart değildir.

Kuijs (2006), Çin ekonomisi için 1980-2005 verileriyle yapmış olduğu çalışmada tasarruflardaki artışın bütçe dengesi üzerinde ve buna bağlı olarak cari işlemler dengesi üzerinde etkiye (fazla) neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Böylece yazar, Çin ekonomisi için yapılan bu çalışmasıyla, üçüz açıklar hipotezinin çalıştığı bulgusunu elde etmiştir. Roubini (1988), çalışmasında 18 OECD ülkesinin 1960-1985 dönemi verilerini kullanarak bütçe açığı, cari açık ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgularında bütçe açıklarının tasarruflar ve cari açık üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmaya göre 18 OECD ülkesinde üçüz açık hipotezi geçerlidir. Altunöz (2018) Türkiye’de 2001-2017 dönemine ait

verilerle yapmış olduğu çalışmada kısa ve uzun dönemde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca tasarruf açığı ile bütçe açığı arasında çift taraflı nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Aynı şekilde tasarruf açığı ile cari işlemler açığı ve bütçe açığı ile de cari işlemler açığı arasında karşılıklı nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır. Feldstein (2008), ABD ekonomisi üzerine yapmış olduğu teorik çalışmasında yetersiz tasarrufların kamu harcamalarında meydana gelen bir daralmaya sebebiyet vermekte ve ithal mallarına olan talebi azalttığına dikkat çekmiştir. Böylece yetersiz tasarruflarla bütçe dengesi ve cari işlemler dengesinde düzelme ortaya çıkacağı sonucuna ulaşmıştır. Akbaş vd. (2014), 1960-2012 dönemini kapsayan Türkiye için yapmış oldukları çalışmalarında ilgili dönemde Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında ve cari işlemler açığı ile tasarruf açığı arasında çift taraflı nedensellik ilişkisinin varlığına ulaşılmıştır. Saraç (2019), Türkiye dâhil 23 üst orta gelirli ülkede 2005-2017 yılları için yapmış olduğu çalışmada ilgili ülkelerde cari açık ile bütçe açığı arasında tek yönlü, bütçe açığı ile tasarruf açığı ve tasarruf açığı ile cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Öyleyse Saraç, yapmış olduğu çalışmada üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu bulgularına ulaşmıştır. Güder ve Kılıç (2016), Türkiye için 1980-2012 yılları için yapmış oldukları çalışmalarında inceledikleri dönem için Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Karanfil ve Kılıç (2015), Türkiye için yapmış oldukları 1980-2013 yıllarını kapsayan çalışmalarında ilgili dönem için üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kızılkaya ve Öztutuş (2018), 1960-2016 dönemi verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada elde ettikleri bulgulara göre uzun dönemde üçüz açık hipotezi geçerlidir. Altun ve İnce (2014) 1975-2010 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye için yapmış oldukları çalışmanın bulgularına göre üçüz açık kavramını oluşturan açıkların uzun dönemde birlikte hareket etmedikleri görülmüştür. Ayrıca dış ticaret açığından tasarruf açığına, dış ticaret açığından bütçe açığına, tasarruf açığından bütçe açığına bir nedensellik tespit etmişlerdir. İpek ve Kızılgöl (2016), 2004-2014 arası üçer aylık verilere göre yapmış oldukları çalışmada Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerli olduğunu dair bulgulara ulaşmışlardır.

Sürekcı (2011), Türkiye’de 1987-2007 arası dönemde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini test ettiği çalışmasında kamu açıkları ile cari açıklar arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuş, ancak tasarruf-yatırım dengesi ile cari işlemler dengesi arasında böyle bir ilişki tespit edememiştir. Öyleyse Sürekcı çalışmasında üçüz açıkların söz konusu olmadığını ortaya koymuştur. Özdemir vd. (2014), 17 geçiş ekonomisi üzerinde 2003-2011 verilerini kullanarak yaptıkları incelemede bütçe açıkları ve cari açık arasında herhangi bir ilişki tespit edememişlerdir. Yaptıkları analizde Ricardocu Denklik Hipotezi’nin geçerli olduğu sonucuna ulaşırken, söz konusu ülkelerde çalışmanın kapsadığı yıllarda üçüz açık hipotezinin de geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Çoban ve Balıkçioğlu (2016), 24

ülke için 2002-2013 dönemi yapmış oldukları çalışmada inceledikleri dönemde ilgili ülkelerde üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Şen ve Kaya (2016), 6 post-komünist ülkede 1994-2012 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmasında inceledikleri dönem için söz konusu ülkelerde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğuna dair bir bulguya rastlayamamışlardır. Samırkaş ve Samırkaş (2015), Türkiye’de üçüz açığın geçerliliği üzerine yapmış oldukları 1975-2014 dönemini kapsayan çalışmalarında, bu dönemde üçüz açığın geçerliliğini tespit etmemekle birlikte cari açığın, bütçe ve tasarruf açıkları üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca elde ettikleri bulguda tasarruf açığından bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisine ulaşmışlardır.

4. Veri ve Metodoloji

Çin ekonomisi için üçüz açık hipotezinin ARDL yöntemi ile test edileceği bu bölümde 1985-2017 yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olan cari işlemler dengesi (CA), bütçe dengesi (BA) ve tasarruf-yatırım dengesi (SA) ile açıklanmaya çalışılacaktır. Değişkenler yorumlama kolaylığı sağlaması açısından GSYH'nin yüzdesi şeklinde alınmıştır. CA değişkeni SA değişkeni Dünya Bankası kalkınma göstergelerinden derlenmiştir. CA verisine doğrudan GSYH'nin yüzdesi şeklinde ulaşıldığından bu değişken üzerinden herhangi bir oynama yapılmamıştır. Tasarruf değişkeni ve yatırım değişkenine de benzer şekilde ama ayrı ayrı GSYH'nin yüzdesi şeklinde ulaşıldığından dolayı, tasarruf verisinden yatırım verileri çıkarılarak tasarruf-yatırım değişkeni verisi düzenlenmiştir. Ancak BA verileri Çin Ulusal İstatistik Bürosu'ndan derlenmiştir. Şöyle ki, kamu harcamaları ve kamu giderlerine ayrı ayrı ulaşılmış, sonra kamu gelirlerinden kamu harcamaları çıkarılmıştır. Daha sonra Çin'in GSYH verilerine aynı veri tabanından ulaşılmış ve BA verisi GSYH'nin yüzdesi olacak şekilde düzenlenmiştir.

Ekonomiler sadece uzun dönem ilişkiler değil, aynı zamanda kısa dönem ilişkilerle de ilgilenmektedir. Zira bazı durumlarda (hisse senedi gibi) finansal göstergeler için uzun dönemden ziyade kısa dönem daha anlamlı olmaktadır. Bununla birlikte, denge durumunda, uzun dönem tahminler ön plana çıktığından, zamana bağlı değişkenlik göstermeyen bir yapı ve tahmin edilen ilişkinin güvenilirliği, değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkiyle mümkün hale gelmektedir. Bu ise değişkenlerin durağan olmasıyla ilgilidir. Ancak ekonomiler incelendiğinde ekonomik göstergelerin birçoğunun durağan olmadığı bilinmektedir. Bu durumda bazı yöntemlerin (serilerin durağan olmasına dayalı yöntemler) uygulama alanını kısıtlamaktadır. Dolayısıyla bir takım test ve yöntemler serilerin durağanlığıyla alakalı çeşitli kısıtlarla karşı karşıya kalmaktadır (Göktaş vd., 2018: 95). Eğer araştırma yapılan verilerin durağanlık dereceleri farklı ise bu serilere eş bütünleşme yöntemi uygulanamamaktadır. İşte bu sorunu Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL yöntemiyle ortadan

kaldırmışlardır. Bu yaklaşımın üstünlüğü, değişkenlerin eş bütünleşme derecelerinden bağımsız şekilde uygulanabilmesidir.

4.1. Birim Kök Testleri

Bu çalışmada ise durağanlık sınaması için yani serilerin birim kök içerip içermediğini test etmek için Augmented Dickey-Fuller (ADF) Dickey ve Fuller (1981) ve Phillips-Perron (PP) Philips ve Perron (1988) birim kök testleri kullanılmıştır. ADF testine göre t istatistiği değeri kritik değerlerden daha küçük olduğunda sıfır hipotezi reddedilecek ve serinin durağan hale geldiği sonucuna ulaşılabilecektir. PP testi ADF testinin genişletilmiş hali olup yapısal değişimlerin veya kırılmaların göz önünde bulundurularak durağanlığın sınanması durumunda daha uygun olmaktadır (Karanfil ve Kılıç, 2015: 8). İlgili birim kök testi sonuçları tablo 1’de görünmektedir.

Tablo 1’de yer alan ADF testi sonuçlarına göre serilerin düzey durumları birim kök içeren değişkenlerin, I(1)’de birim kök olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. CA ve SA değişkenleri I(1)’de hem sabit hem de sabit ve trendli hallerinde durağan iken, BA değişkeni sadece yine I(1)’de ama sadece sabitte durağandır. Tabloda yer alan PP testi sonuçlarına göre tüm değişkenler I(1)’de birim kök içermemektedir. CA, SA ve BA değişkenleri hem sabit hem de sabit ve trendli hallerinde durağandır.

Tablo 1. ADF ve PP Testleri

ADF Testi			
		Sabit	Sabit + Trend
SA			
Düzye	Kritik Değer	-3.653730	-4.273277
	t-İstatistiği	-2.421126	-2.646731
	Olasılık Değeri	0.1442	0.2638
1. Fark	Kritik Değer	[-3.661661]***	[-4.284580]***
	t-İstatistiği	-4.689121	-4.632944
	Olasılık Değeri	0.0007	0.0043
BA			
Düzye	Kritik Değer	-3.679322	-4.309824
	t-İstatistiği	-1.330478	-2.429514
	Olasılık Değeri	0.6016	0.3579
1. Fark	Kritik Değer	[-3.689194]*	-4.323979
	t-İstatistiği	-2.897702	-2.950329
	Olasılık Değeri	0.0583	0.1631
CA			
Düzye	Kritik Değer	-3.653730	-4.273277
	t-İstatistiği	-2.521391	-2.185467
	Olasılık Değeri	0.1200	0.4811
1. Fark	Kritik Değer	[-3.661661]***	[-4.284580]***
	t-İstatistiği	-5.124939	-5.187342
	Olasılık Değeri	0.0002	0.0011
PP Testi			
		Sabit	Sabit + Trend
SA			
Düzye	Kritik Değer	-3.653730	-4.273277

	t-İstatistiği	-2.589382	-2.734187
	Olasılık Değeri	0.1055	0.2306
1. Fark	Kritik Değer	[-3.661661]***	[-4.284580]***
	t-İstatistiği	-4.603532	-4.531775
	Olasılık Değeri	0.0009	0.0055
BA			
Düzyey	Kritik Değer	-3.653730	-4.273277
	t-İstatistiği	-1.603013	-2.250015
	Olasılık Değeri	0.4695	0.4476
1. Fark	Kritik Değer	[-3.661661]***	[-4.284580]***
	t-İstatistiği	-5.204902	-5.205422
	Olasılık Değeri	0.0002	0.0010
CA			
Düzyey	Kritik Değer	-3.653730	-4.273277
	t-İstatistiği	-2.571674	-2.300780
	Olasılık Değeri	0.1092	0.4216
1. Fark	Kritik Değer	[-3.661661]***	[-4.284580]***
	t-İstatistiği	-5.163808	-5.689324
	Olasılık Değeri	0.0002	0.0003

Not: - Tablodaki tüm kritik değerler %1 anlamlılık düzeyine göre alınmıştır. ***, %1 anlamlılık düzeyini, **, %5 anlamlılık düzeyini ve * ise %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

- ADF testinde uygun gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.

- PP testinde çekirdek (kernel) yöntemi "Barlett Kernel" ve bant genişliği (bandwith) "Newey West bandwith" yöntemine göre belirlenmiştir.

4.2. ARDL Sınır Testi

Bu çalışmada değişkenlerin farklı durağanlık derecelerine sahip [I(1) ve/veya I(0)] olması durumunda seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL modeli ile araştırılacaktır. Bu yaklaşımın önemi farklı durağanlık derecelerine sahip seriler için eş bütünleşme analizine izin vermesidir. Bununla birlikte ARDL sınır testi yaklaşımında değişkenlerin I(2) olması durumunda hesaplanan F istatistikleri geçersiz olmakta ve I(2) olan değişkenlerle yapılan tahminler yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır. Kısaca serilerin I(2) olması durumunda bu yöntem kullanılamamaktadır. Öyleyse seriler mutlaka I(0) ya da I(1) olmalıdır. ARDL analizi seçilen örneklemin küçük ya da bazı bağımsız değişkenler içsel olsa da etkin bir tahmincidir.

İki aşamadan oluşan ARDL sınır testi yaklaşımının ilk aşamasında modelde yer alan değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi, kısıtsız hata düzeltme modeli (ECM) ile araştırılmaktadır. Eğer değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi varsa ikinci aşamaya geçilmekte ve modelin kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmektedir. Eğer eş bütünleşme ilişkisi yoksa bile ikinci aşamaya yine geçilmekte ikinci aşamada herhangi bir sorun çıkmadığı takdirde yine kısa ve uzun dönem ilişki tahmin edilmektedir.

Çalışmada yapılacak olan ARDL sınır testi için kurulan model Pesaran (2001) ve Altunöz (2018)'den uyarlanmış ve denklem (9)'da aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

$$\Delta CA_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta BA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{3i} \Delta SA_{t-i} + \beta_4 CA_{t-1} + \beta_5 BA_{t-1} + \beta_6 SA_{t-1} + \varepsilon_t \quad (9)$$

(9) nolu eşitlikte CA, cari işlemler dengesini; BA, bütçe dengesini ve SA, tasarruf dengesini ifade etmektedir. Sınır testi için hipotez ise $H_0: \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$ hipotezidir ve eş bütünleşme olduğuna karar vermek için bu hipotez reddedilmelidir.

Tablo 2. Sınır Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken Sayısı	F Hesaplanan	β_4 katsayısının t değeri	Pesaran vd. (2001) Kritik Değerler					
			%1		%5		%10	
k	F_i	t_i						
2	1.564038	-2.214749	4.13 I(0)	5 I(1)	3.1 I(0)	3.87 I(1)	2.63 I(0)	3.35 I(1)
Otokorelasyon			Normallik					
0.9994 (0.3174)			1.7082 (0.4256)					

Not: k, denklemdeki bağımsız değişken sayısını; F_i , (11) nolu denkleme ilişkin hesaplanan F istatistiğini ve t_i ise β_i 'ye ait t istatistiğini ifade etmektedir.

Tablo 2'de sınır testi sonuçları görülmektedir. Cari işlemler dengesi, tasarruf dengesi ve bütçe dengesi arasındaki uzun dönem ilişkiyi test etmek için yapılan sınır testi sonucunda elde edilen F değerinin Pesaran vd. (2001)'den alınan tablo kritik değerlerinden küçük olduğu görülmüştür. Öyleyse sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre söz konusu değişkenler arasında uzun dönemde ilişki bulunmamaktadır. Diagnostik (tanusal) testlere göre sınır testi modelinde otokorelasyon bulunmamakla birlikte normal dağılımın sağlandığı görülmektedir.

Söz konusu değişkenler arasında uzun dönem ilişki olmadığından dolayı uzun dönem katsayı tahmini yapılmamıştır. Hata düzeltme modeli tahminiyle söz konusu değişkenler arasındaki kısa dönem ilişki araştırılmıştır. Kısa dönem ilişkiyi ortaya koymaya yönelik olarak tahmin edilen model (10) nolu eşitlikteki gibidir.

$$\Delta CA_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2i} \Delta BA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta SA_{t-i} \quad (10)$$

Tablo 3. Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
C	-0.233934	-0.844980	0.4072
DBA	-0.054745	-0.137526	0.8919
DBA(-1)	1.004395	2.795480	0.0105
DBA(-2)	0.957716	2.421272	0.0242

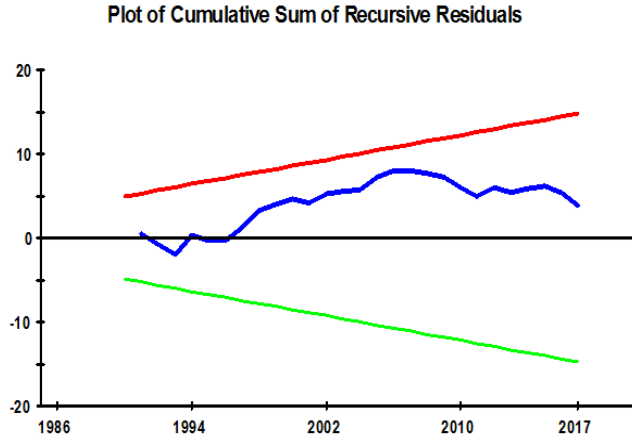

DSA	0.636912	5.364327	0.0000
Cointeg.	-0.205997	-2.509505	0.0199

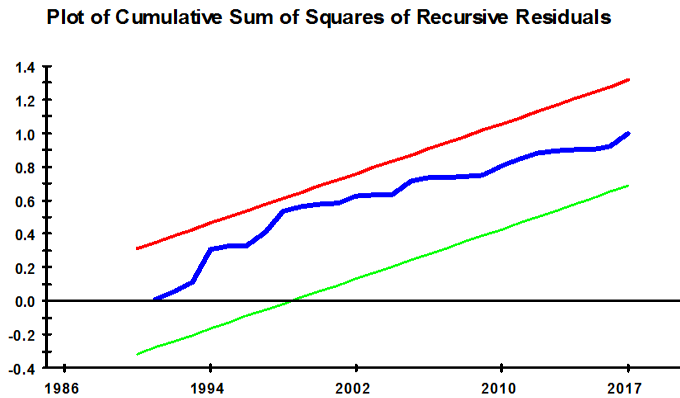
Tablo 3'te görüldüğü üzere kısa dönem ilişkiyi veren hata düzeltme katsayısı (cointeg.) istatistiksel olarak anlamlı ve 0 ile 1 arasında negatif (-0.2059) ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu değişkenler arasında istatistiksel olarak kısa dönemli ilişkinin varlığı bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuçlara göre tasarruf dengesi kısa dönemde cari işlemler dengesini pozitif yönde etkilemekte ve istatistiksel olarak anlamlı iken; bütçe açığının, cari işlemler dengesine etkisi konusunda net bir yorum yapılamamaktadır.

Parametrelerin istikrarını test etmek amacıyla uzun dönem katsayılar sonrasında yapılan CUSUM ve CUSUMQ testleri şekil 4 ve şekil 5'te görülmektedir. Şekil 4 ve şekil 5'e göre CUSUM ve CUSUMQ'yu gösteren devamlı çizgi %5 anlamlılık düzeyinde kesikli çizgiler ile gösterilen sınırlar arasında kaldığı için model istikrarlıdır. Yani modelin artıkları sınır içindedir ve parametreler kararlıdır.

Şekil 4. CUSUM Testi

Şekil 5. CUSUMQ Testi

Çalışmanın bulguları literatürde yer alan bazı önemli çalışmalarla uyumlu olurken birçok çalışmayla da uyumsuzdur. Literatürde Çin ile ilgili olarak üçüz açık hipotezini test eden pek fazla çalışma yoktur. Çin ile ilgili ulaşılan çalışmalardan biri üçüz açık hipotezinin ters çalıştığı sonucuna ulaşan Kuijs (2006)'nın Çin ekonomisi için 1980-2005 verileriyle yapmış olduğu çalışmadır. Kuijs, tasarruflardaki artışın bütçe dengesi üzerinde ve buna bağlı olarak cari işlemler dengesi üzerinde etkiye (fazla) neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yapmış olduğumuz çalışma Kuijs (2006) tarafından ulaşılan bulgularla uyumsuzdur. Çin dışında yapılan diğer üçüz açık hipotezini test eden çalışmalara bakıldığında bu çalışma Ricardocu Denklik Hipotezi (Barro, 1989) ile uyumludur. Yani bizim çalışmamızın bulgularına göre Çin ekonomisinde Ricardocu Denklik Hipotezi geçerlidir. Zira bu çalışmada bütçe dengesi negatif iken tasarruf dengesi pozitifdir. Buradan hareketle vergi indirimleri dolayısıyla ortaya çıkan bütçe açıkları tasarruflarla dengeleneceğinden, bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerine hiçbir etkisi olmamıştır. Demek ki Çin'de hane halkları gelecekte vergi artışı bekleyerek davranış sergilemektedirler.

Literatürde bahsi geçen Özdemir vd. (2014) tarafından ulaşılan bulgularla bizim çalışmamız benzerlik göstermektedir. Zira Özdemir vd. (2014) yapmış oldukları çalışmada üçüz açık hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmalarının yanı sıra Ricardocu Denklik Hipotezi'nin geçerli olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde bizim çalışmamızda Çoban ve Balıkçıoğlu (2016) tarafından yapılan çalışmayla benzer sonuçlar elde edilmiştir. İlaveten Şen ve Kaya (2016) ile Samırkaş ve Samırkaş (2015) tarafından yapılan çalışmalarla da üçüz açık hipotezinin reddedilmesi bağlamında benzer bulgular elde edilmiştir.

Sonuç

Çalışmada, Çin ekonomisi için 1985-2017 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, tasarruf-yatırım dengesi ile bütçe dengesinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelenmiştir. Analiz sonuçları, uzun dönemde cari işlemler dengesinin tasarruf dengesinden pozitif ama istatistiki bakımdan anlamsız; bütçe dengesinden negatif olarak etkilendiğini ama yine istatistiki olarak anlamsız olduğunu göstermiştir. Çalışmanın bulguları Ricardocu Denklik Hipotezi ile örtüşmektedir. Çin ekonomisinde Ricardocu Denklik Hipotezi geçerlidir. Bütçe açıklarından cari işlemler dengesine bir nedensellik söz konusu değildir. Çin vatandaşları mevcut vergi indirimlerinin gelecekte vergi artışı ile telafi edileceğini bilmekte ve ihtiyatlı davranarak tasarruflara yönelmektedirler. Bu davranış sürdürülebilir olduğu sürece Çin açısından olası bir ikiz açık veya üçüz açık tehlikesi yakın dönemde söz konusu olmayacaktır. Ancak son yıllarda tasarrufların azaldığı sorununa dikkat çekilirse bu süreç devam ederse uzun vadede Çin açısından olumsuz bir tablonun ortaya çıkabileceği söz konusu olmaktadır.

Diğer yandan, uzun dönemde elde edilen bulguların kısa dönemde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, kısa dönem sonuçlarına göre tasarruf dengesi kısa dönemde cari işlemler dengesini pozitif yönde etkilemekte ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ancak kısa dönemde bütçe dengesinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi konusunda net bir yorum yapılamamaktadır. Böylelikle üçüz açık hipotezinin Çin ekonomisi için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gerek kısa dönemde gerekse uzun dönemde üçüz açık hipotezi geçerli değildir. Ancak kısa dönemde Çin ekonomisi için tasarruf dengesinden cari işlemler dengesine olan pozitif yönlü ilişki göz ardı edilmemelidir. Tasarruf dengesindeki olumlu gelişmeler cari işlemler dengesine olumlu olarak yansırken, tasarruf dengesindeki olumsuz gelişmeler cari işlemler dengesini olumsuz olarak etkilemektedir. Son yıllarda Çin ekonomisinde tasarruf fazlası azaldıkça cari işlemler fazlası da azalmaktadır. Özellikle 2007 yılından itibaren tasarruf fazlasının azalması cari işlemler fazlasını paralel olarak azaltmıştır. Dolayısıyla Çin hükümeti ekonomi politikaları uygularken tasarruf fazlasının azaldığını ve bu bağlamda cari işlemler fazlasının giderek sifıra yaklaştığını dikkate almalıdır.

Çin tasarruf fazlası ve cari işlemler fazlası veren ülke olmakla birlikte bütçe dengesi konusunda aynı başarıyı gösterememektedir. 1985-2017 arası dönemde 2007 yılı dışında daima bütçe açığı vermekle birlikte bu açığın son yıllarda dramatik boyutlarda arttığı görülmektedir. Bunun yanı sıra tasarruf fazlasındaki azalmalar ve dolayısıyla cari fazlanın azalması Çin ekonomisi için çok olumlu bir tablo değildir. Çin ekonomisinde kamu harcamalarının azaltılarak mali disiplinin sağlanması bu süreci olumlu etkileyecektir. Ek olarak, özel tasarrufların artırılması yönünde ve de kamusal tasarrufların artırılması amacıyla önlemler alınmalı ve bunların bir an önce uygulanması gerekmektedir. Tasarruf fazlasının açığa dönüşmemesi gerekmektedir ki bu cari işlemler dengesi için de önem arz etmektedir. Öyleyse Çin hükümeti kamu tasarruflarının yanı sıra özel tasarrufları da arttıracak politikalar uygulamalıdır. Tasarrufların artırılmasının yanı sıra yatırımları teşvik edici politikalarla yatırımlar da artırılmalıdır. Yatırımlardaki artış büyümeyi olumlu etkileyecek ve büyümenin artması tasarruf artışını hızlandıracaktır. Nihayetinde tasarrufların artması dış finansman gereksinimini azaltacak ve süreç hem bütçe dengesi hem de cari işlemler dengesi üzerinde olumlu etki yapacaktır.

Kaynakça

Abel, Andrew B., vd. (2017), *Makroekonomi*, Çev. Ömer Faruk Çolak, Ankara: Efil Yayınevi.

Akbaş, Yusuf Ekrem vd., (2014), Testing the Validity of the Triplet Deficit Hypothesis for Turkey: Asymmetric Causality Analysis, *Journal of Business and Economics*, 7 (14), 137-154.

- Akıncı, Merter ve Ömer Yılmaz (2012), Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı, *İMKB Dergisi*, 13 (50), 1-27.
- Altun, Nurullah ve Tunç İnce (2014), Türkiye’de Üçüz Açıklara Ampirik Bir Yaklaşım: 1975-2010, *The Sakarya Journal of Economics*, 3, 40-61.
- Altunöz, Utku (2018), Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı Bağlamında Türkiye’nin Üçüz Açık Analizi, *Maliye Dergisi*, 175, 115-139.
- Barro (1989), The Ricardian Approach to Budget Deficits, *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 37-52.
- Çoban, Hilmi ve Eda Balıkçıoğlu (2016), Triple Deficit or Twin Divergence: A Dynamic Panel Analysis, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 271-280.
- Dickey, David A. ve Wayne A. Fuller (1981), Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Eğilmez, Mahfi (2012), İkiz Açık, Üçüz Açık, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2019).
- Feldstein, Martin (2008), Resolving the Global Imbalance: The Dollar and the U.S. Saving Rate, *Journal of Economic Perspectives*, 22 (3), 113-125.
- Göktaş, Pınar, Aytaç Pekmezci ve Kurtuluş Bozkurt (2018), *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütnleşme ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güder, Fatmanur ve Cüneyt Kılıç (2016), Üçüz Açık Sorunu ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11 (2), 46-77.
- İpek, Evren ve Özlem Ayvaz Kızılgöl (2016), Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16 (3), 425-442.
- Karanfil, Muhammet ve Cüneyt Kılıç (2015), Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11 (24), 1-20.
- Kızılkaya, Oktay ve Ferhat Öztutuş (2018), Türkiye’de Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Nedensellik Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (68), 1476-1488.
- Kuijs, Louis (2006), How Will China’s Saving-Investment Balance Evolve?, *World Bank China Research Paper*, No: 5, <http://documents.worldbank.org/curated/en/425541468025211989/pdf/418570NWP0Inve1WP50321443B01PUBLIC1.pdf>, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2019).
- Marinho, Carlos Fonseca (2008), Ricardian Equivalence, Twin Deficits, and the Feldstein-Horioka Puzzle in Egypt, *Journal of Policy Modeling*, (30), 1041-1056.
- Mucuk, Mehmet ve Zeynep Karaçor (2010), İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi, *Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye’nin*

Cari Açık Sorunsalı, Ed: Turan Subaşat ve Hakan Yetkiner, 96-121, Ankara: Efil Yayınevi.

National Bureau of Statistics of China, (2019),

<http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>, (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).

Özdemir, Dilek, vd. (2014), Geçiş ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği, *International Conference on Eurasian Economies*, 1-7.

Parkin, Michael (2000), *Economics*, New York: Addison Wesley Publishing Company.

Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith (2001), Bound Testing Approaches to the Analysis of Level Relationship, *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

Phillips, Peter C. B. ve Pierre Perron (1988), Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika Trust*, 75 (2), 335-346.

Roubini, Nouriel (1988), Current Account and Budget Deficits in an Intertemporal Model of Consumption and Taxation Smoothing: A Solution to the Feldstein-Horioka Puzzle?, *NBER Working Paper*, No: 2773.

Samırkaş, Mustafa Can ve Meryem Samırkaş (2015), Türkiye'de Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 23-32.

Saraç, Şenay (2019), "Üçüz Açık Hipotezine İlişkin Panel Veri Analizi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (1), 77-93.

Sürekçi, Dilek (2011), "-Türkiye'de Üçüz Açıklar Olgusunun Analizi: Dinamik Bir Yaklaşım, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18 (1), 51-69.

Szakolczai, György (2006), The Triple Deficit of Hungary, *Hungarian Statistical Review*, Special Number 10, 40-62.

Şen, Hüseyin ve Ayşe Kaya (2016), Are The Twin or Triple Deficits Hypotheses Applicable to Post-Communist Countries?, *Bank of Finland, BOFIT, Discussion Paper*,

<file:///F:/%C3%9C%C3%A7%C3%BCz%20a%C3%87IK/%C5%9Een%20ve%20Kaya.pdf>, (Erişim Tarihi: 01 Nisan 2019).

Turan, Taner ve Mesut Karakaş (2017), İkiz Açıklar Hipotezine Doğrusal Olmayan Sınır Testi Yaklaşımı, *Maliye Dergisi*, 173, 211-227.

Tümlüce, Yaraşır Sevinç (2013), Türkiye'de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010), *Maliye Dergisi*, 165, 97-114.

World Development Indicators, (2019),

<https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, (Erişim Tarihi: 18 Mart 2019).

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2177/2202

**ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika:
Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Pazarında Rus Hâkimiyetine
Karşı LNG Hamlesi**

Foreign Policy Followed by the U.S. in The European Energy
Market: Shale Gas Revolution and LNG Thrust Against The
Russian Dominance

Efe SIVIŞ

**Dr. Öğr. Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Asst. Prof., Fenerbahçe University, Faculty of Economy and Administration,
Political Science and International Relations
e-mail: efe.sivis@fbu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-1553-3554**

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 24.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 18.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: SIVIŞ, E. (2019). ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Pazarında Rus Hâkimiyetine Karşı LNG Hamlesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2177-2202. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/581534>.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

ABD'nin Avrupa Enerji Pazarına Yönelik İzlediği Dış Politika: Kaya Gazı Devrimi ve Avrupa Pazarında Rus Hâkimiyetine Karşı LNG Hamlesi

Öz

Bu makale, Avrupa gaz pazarının kapasitesini ve Rusya'nın ana gaz tedarikçisi olduğunu göz önünde bulundurmak suretiyle, Avrupa gaz pazarının halen gelişme sürecinde olan Kuzey Amerika gazı için henüz yararlanılmamış bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, ABD ve Rusya'nın enerji sektörü özelinde ilişkilerine jeopolitik çerçevede geniş ve kapsamlı genel bir bakış sunmakta, diğer yandan hem ABD hem de Rusya'nın enerji politikası için Avrupa enerji piyasasının önemini vurgulamaktadır. Makalede, güvenikleştirme teorisi ve enerji güvenliği kavramları çerçevesinde ABD'nin dış politikasının analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak ABD'nin bölgeye ilişkin enerji politikaları bölgeselcilik kavramı çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucu, ABD'nin Avrupa doğal gaz piyasalarındaki çıkarının, yalnızca Avrupa'nın Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltma konusunda 'yardım etmenin' ötesinde olduğunu, ABD'nin nihai dış politika hedefinin Avrupa'nın önde gelen bir doğal gaz tedarikçisi olarak tebarüz etmek olduğunu öngörmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Enerji Piyasası, Güvenikleştirme Teorisi, Enerji Güvenliği, Kuzey Akım 2, Kaya Gazı

Foreign Policy Followed by the U.S. in The European Energy Market: Shale Gas Revolution and Lng Thrust Against The Russian Dominance

Abstract

Considering the capacity of the European gas market and that Russia is the main gas supplier; this paper reveals that the European gas market remains an unused resource for the North American gas, which is still in the development process. The study provides a broad and extensive general viewpoint to the U.S. and Russian relationships specific to the energy sector within a geopolitical framework and also emphasizes the importance of the European energy market for the energy politics of both U.S. and Russia. In the paper, it is aimed to analyze the U.S. foreign policy within the frame of the concepts of securitization theory and energy security. As a method in the study, energy policies of the U.S. concerning the region were analyzed within the frame of the concept of regionalism. The study results anticipate that the U.S.' interest in the European natural gas markets is beyond 'assisting' in just reducing the Europe's dependence on the Russian natural gas and the ultimate foreign policy goal of the U.S. is to be a prominent natural gas supplier of Europe.

Keywords: European Energy Market, Securitization Theory, Energy Security, Nord Stream 2, Shale Gas

1. Giriş

Rusya Enerji Bakanı Alexander Novak 25-29 Haziran 2018 tarihlerinde Dünya Gaz Konferansı için Washington'daki ziyaretinde, “Doğal gaz sektörünün gelişimi ve enerji verimliliği de dahil olmak üzere Rusya ve ABD'nin ortak çıkarları enerji sektörünü iki ülke arasındaki ilişkilerin yapıcı gelişimi için itici bir güç haline getirebilir” ifadelerini kullanmıştır. ABD Enerji Bakanı Rick Perry, her iki ülkenin de hidrokarbon üretiminde önde gelen aktörler olmalarından yola çıkarak, bu süreçte Rus meslektaşları ile enerji verimliliği ve rekabetçi küresel pazarların korunması için iş birliği yapmak üzere anlaşmıştır. 2018 yılının Ekim ayında Rusya ve ABD arasındaki Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması'nın (INF) ihlali, 2018 yılında ABD seçimlerine müdahale edildiği iddiası, İngiltere'deki yaşanan Novichok'un zehirlenmesi gibi sorun alanlarının ortasında enerji diplomasisi ABD ve Rusya'nın yakınlaşması için uygun bir çözüm yolu olarak ortaya çıktı. Ancak Rusya'nın enerji politikasını dış politika ile ilişkilendirme eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, enerji piyasalarının hem ABD hem de Rusya için kendi üstünlüğünü ve liderliğini kanıtlamaya çalıştıkları bir oyun alanı haline geldiği görülmektedir (Khrushcheva ve Maltby, 2016: 21).

Donald Trump, 2016 yılındaki seçim kampanyası sırasında açılış konuşmasını takiben, küresel pazarlarda “enerji hakimiyeti” sağlama odaklı ABD stratejik ve dış politika hedefinden bahsetmiş ve bu hedef doğrultusunda harekete geçmiştir (Boersmam ve Johnson, 2018). Enerji hakimiyetini koruma hedefi, ABD'nin 2017 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin merkezinde yer almış ve Amerika'nın küresel sistemdeki lider bir üretici, tüketici, yenilikçi olarak merkezi konumunu vurgulamış ve pazarların özgür, ABD altyapısının ise sağlam ve güvenli kalması hedefini ifade etmiştir. Bu ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yönetilen Enerji Kaynakları Bürosu'nun ABD ve müttefikleri için ekonomik ve enerji güvencesi sağlamaya devam etme eğilimi ile yan yana koyulduğunda, Washington'ın sadece doğal gaz ihracatı konusundaki sürekli ısrarı değil, aynı zamanda Avrupa enerji pazarında hakimiyeti oluşturmak üzerine sağlam bir dış politika hedefi olduğu da belirginleşmektedir.

Başkan Trump, 6 Temmuz 2017 tarihinde, Polonya ziyareti sırasında, ülkede alternatif enerji kaynaklarını güvence altına almanın önemini vurgulamış ve ABD'yi bu seçeneklerden biri olarak önermişti. Böylece Başkan Trump, Avrupa'nın Rusya'nın doğal gaz arzını karşılaması

konusunda uzun zamandır devam eden endişelerini dile getirmiştir (Gardner, 2018).

2018 yılının Şubat ayında Stockholm'deki tahkim mahkemesi Gazprom'la aralarındaki anlaşmazlıkta Ukrayna lehine bir pozisyon almış, Gazprom'un 2,56 milyar dolar tutarında bir tazminat ödemesine karar vermiş ve 2019 yılında transit anlaşmanın sona ermesine kadar, Ukrayna'dan yılda 110 milyar metreküp gaz transfer edilmesine karar vermiştir (UAWIRE, 2018). ABD yönetimi, tahkim mahkemesi kararının ardından Rusya'nın Ukrayna'nın boru hattına gaz tedarik etmesini beklediğini ifade etmiş, "gaz arzının ve geçişinin hiçbir zaman siyasi bir silah olarak kullanılmaması gerektiğini" vurgulamıştır (UNIAN Bilgi Ajansı, 2018).

Rusya'nın doğal gaz sağlama kapasitesinin iki katına çıkmasını ve Ukrayna'yı dışarıda tutarak Baltık Denizi üzerinden Rus doğal gazının doğrudan Almanya'ya taşınmasını hedefleyen Kuzey Akım 2 projesi, ABD'ye nezdinde bir başka sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan Kuzey Akım 2 projesinin, AB Enerji Birliği'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme hedefiyle çeliştiği görülmektedir. Bunun sebebinin söz konusu projenin Ukrayna'nın transit ülke rolünü zayıflatarak Rus doğal gaz arzına bağıllığı artırması olduğu ortadadır. Projenin gerçekleşmesi halinde Rusya'nın hedeflerine uymayan siyasi kararlar almanın zorlaşacağı savunulabilir. Kuzey Akım 2 inşaatı, Rusya ile siyasi amaçlar gütmeyen bir ticaret anlayışına geri dönüşe işaret etmektedir. Projenin gerçekleşmesi halinde AB'nin Ukrayna ile enerji iş birliğine daha az ilgi gösterecek olması da güçlü bir ihtimal olarak ortadadır. Öyle ki bu durum Batı ile Ukrayna arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecektir (Loskot-Strachota, 2016: 1). ABD söz konusu projenin yalnızca Moskova'nın Avrupa doğal gaz piyasasını Avrupa ülkelerinin aleyhine tekelleştireceğini düşünmektedir. Washington'u endişelendiren bir başka unsur ise Rusya'nın Avrupa'daki jeopolitik nüfuzunu genişletme ve Kuzey Akım 2 kapsamındaki Avrupa ülkelerinde daha önemli bir siyasi güç olma potansiyelidir.

Bu makalenin amacı, ABD'nin enerji politikası perspektifinden Rusya ve ABD'nin Avrupa doğal gaz piyasaları özelinde birbiriyle rekabet eden çıkarlarını incelemektir. Bu çalışma Avrupa doğal gaz piyasasının, Rusya ve ABD'nin birbirleriyle rekabet eden çıkar arayışları için verimli bir zemin olmasına dayanmaktadır. Gaz pazar payının yaklaşık %40'ını

oluşturan AB'ye üye devletlerin lider doğal gaz tedarikçisi Rusya'dır. Öte yandan kaya gazı devrimi, yurtiçi taleplerinin ötesinde ihracat pazarını genişletmek isteyen ABD'nin önemli bir doğal gaz tedarikçisi olarak yükselmesine izin vermektedir. Bu makalenin başlıca teorik bakış açısı olan enerji güvenliği, enerji ilişkilerinin sadece kendi kendine enerji yeterliliği sağlamayı değil, aynı zamanda enerjinin yurtdışında ulusal çıkarlara ulaşma yolunda bir dış politika aracı olarak da kullanıldığını ifade etmektedir. Aynı doğrultuda bu makale ABD'nin Avrupa doğal gaz pazarındaki dış politika hedefinin yalnızca en uzun vadeli müttefiki olan Avrupa'nın Rus doğal gaz arzına olan bağlılığını azaltmak değil, aynı zamanda Avrupa gaz pazarında önemli bir doğal gaz ihracatçısı olarak hakimiyet kurma üzerine de olduğunu savunmaktadır. Bu şekilde ABD, AB'nin enerji çeşitlendirme politikasına katkıda bulunacak ve Avrupa'daki gücünü pekiştirecektir. Ancak Rusya'nın enerji politikasını dış politika ile ilişkilendirme eğilimi göz önüne alındığında, enerji piyasaları hem ABD hem de Rusya için kendi üstünlüğünü ve liderliğini kanıtlamaya çalıştıkları bir oyun alanı haline gelmiştir (Khruscheva ve Maltby, 2016, s. 21). Brezezinski (1997), dünyayı bir satranç tahtasına ve ülkeleri de satranç oyuncularına benzetmektedir. Uluslararası ilişkiler ve ekonomi alanında da enerji piyasalarını oyun teorisi disiplini çerçevesinde değerlendiren çalışmalar mevcuttur (Dilek, 2017: 291).

Bu makale altı alt başlıktan oluşmaktadır. İlk bölüm kısa bir genel bakış vermekte ve problemi enerji çerçevesine yerleştirmektedir. İkinci bölüm makalenin dayandığı esas teorik çerçeve olan güvenikleştirme teorisi ve enerji güvenliğinin gelişimini tanıtmakta, literatüre katkıda bulunan yazarları incelemektedir. Üçüncü kısım, enerji işbirliği konusunda ABD-Rusya ilişkilerine dair tarihsel bir perspektif sunmakta ve Soğuk Savaş dönemi boyunca günümüze kadar olan süreçteki önemli olayları açıklamaktadır. Bir sonraki bölüm Kuzey Amerika'nın enerji alanında dış politika hedeflerinin oluşumunun önünü açan ABD kaya gazı devrimini açıklamaktadır. Bu bölüm aynı zamanda doğal gaz arzını çeşitlendirmek isteyen AB'ye üye devletlerden birkaçını örneklendirerek Avrupa'nın doğal gaz piyasasına bakış açısını açıklamaktadır. Çalışmaya ilişkin sonuçlar ise son bölümde verilmiştir.

2. Teorik Arkaplan

Güvenikleştirme teorisinin özünde, Waever'ın (1998) savunduğu, güç kullanımını meşrulaştırmanın anahtarı olan "güvenlik" kavramı yatmaktadır. Bu kavram, daha genel çerçevede mevcut tehditleri kontrol

altına almak için devletin harekete geçmesine ya da özel güçlere sahip olmasını öngörmektedir. Bir başka deyişle “güvenlik” kavramını kullanan bir devlet temsilcisi acil bir duruma işaret etmektedir ki bu da söz konusu tehdidin önlenmesi için ne gerekiyorsa yapılması hakkını doğurmaktadır. Bu kapsamda güvenliğin politik tarafı, bir politik rejimin veya küresel pazarın kurallarını, normlarını ve kurumlarını baltalayabilecek etkenler tarafından varoluşunun tehdit altında olmasını gerektirmektedir (Buzan vd., 1998, s. 21). Herz’e (1950) göre merkezi otorite eksikliğinde, devlet bir “güvenlik çıkmazı” ile karşı karşıya kalmaktadır. Bir devletin kendi güvenliğini artırmak için gerçekleştirdiği silahlanma veya ittifak oluşumu gibi eylemler başka bir devlet veya devletlerin güvenliğini azaltarak bir karşı önleme yol açmaktadır ki bu da iki tarafta da şüpheleri artırarak her iki tarafı da ilk baştakinden daha az güvenli hale getirmektedir.

1990 yılında Kopenhag Okulu’na katılan Buzan, “güvenliğin” doğrudan bir tehdidin sonucu değil, “güvenlikleştirme” tehdidinin politik yorumlaması olduğunu ifade etmiş, “güvenlik” kelimesini yeniden kavramlaştırmıştır. Bu nedenle Kopenhag Okulu bir adım daha ileri giderek güvenlik kavramının herhangi bir tehdit veya sorundan çok daha belirli bir şey ifade ettiği bir kavramlaştırmayı hedeflemektedir (Buzan vd., 1998, s. 7). Güvenlikleştirme kavramı, ilk kez Ole Wæver (1995) tarafından önerilmiştir. Kavram daha sonra Wæver, Barry Buzan ve Jaap de Wilde (1998) tarafından sistematik olarak geliştirilmiştir. Buzan ve Wæver (2003) güvenlikleştirmeyi, politik bir grup içinde bir olguyu varoluşsal bir tehdit olarak görmek ve bu tehditle başa çıkmak için acil ve olağanüstü önlemler alınmasını mümkün kılan söylemsel bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır (Buzan ve Wæver, 2003: 491). Bir meseleyi “varoluşsal tehdit” olarak addetmek bir gereklilik durumu doğurmaktadır ve bu da meselenin otomatik olarak olağan siyasi kural sınırlarının dışına yerleştirilmesine ve olağanüstü önlemlerin alınmasına izin vermektedir. Wæver’e göre, güvenlikleştirme teorisinin esas önemli noktası, güvenliğin bir “söz-eylem” olarak anlaşılması gerektiğidir yani bir şeyin adı güvenlik meselesi olarak konulduğunda otomatik olarak bir güvenlik meselesi haline gelmesidir.

Güvenlikleştirme kavramı ilk kullanımından itibaren incelenmekte ve tartışılmaktadır. Michael C. Williams’ın eleştirisi güvenlikleştirme teorisinin, güvenliğin bir söz-eylem olarak sunumunun, çağdaş

politikada güvenikleştirmenin sosyal bağlamını, karmaşık iletişimsel ve kurumsal süreçlerini bütünüyle kavramak için çok dar kalabileceği üzerinedir. Bu doğrultuda güvenikleştirme teorisi, güvenlik uygulamalarını hem ampirik açıklama hem de etik değerlendirme açısından ele almayı hedefliyorsa, çağdaş siyasal iletişim ortamlarının, yapılarının ve kurumlarının üzerine daha kapsamlı bir anlayışa ihtiyacı olacaktır (Williams, 2003: 512).

İkinci eleştiri Kopenhag Okulu'nun devlet merkezli yaklaşımı olduğuna ve Uluslararası İlişkiler disiplininin gerçekçilik teorisi ile yakınlığına yöneliktir. Gerçekçi teoriler "güvenliği," "bir devletin güvenliği" olarak algulamakta, devletin toprak bütünlüğünün korunmasına ve halkın fiziksel güvenliğine odaklanmaktadır (Walt, 1991). Bu çerçevede bir devlet, kendine yönelik saldırılardan korunması ve diğer devletlerin kendi davranışlarına ve / veya temel politik değerlerine müdahale etme çabalarını önlemesi halinde güvende olacaktır (Özçelik, Biçer, 2108: 89). Diğer yandan Kopenhag Okulu farklı bir güvenlik okuması sunmaktadır; öyle ki güvenlik yalnızca devlete değil, aynı zamanda insan yaşamını (örneğin hastalık veya çevresel bozulma), ekonomik yoksunluğu, aile içi suçları tehdit eden bireysel veya küresel bir olguya, kültürel özerkliğe veya kimliğe yönelik tehditleri de kapsamaktadır (Booth, 2007).

Bu nedenle genelde gerçekçi teoriyle ilişkilendirilen görece dar kapsamlı bir güvenlik kavramı, söz konusu kavramı devlet merkezli seviyenin ötesine genişleten Kopenhag Okulu ile zıtlık oluşturmaktadır. Rita Floyd (2007) bu okumaya katılmakta ve devlete odaklanmanın nedeninin güvenikleştirmenin çoğunlukla hâlâ devlet aktörleri tarafından yapılmasından kaynaklandığını ve devletlerin, diğer güvenikleştirme güçlerinin aksine, güvenikleştirme kapsamında etki edebilecek yegâne aktörler olduğunu ileri sürmektedir. Güvenikleştirmenin ve güvenlik dışılaştırmanın çoğunlukla devlet merkezli alanlarda gerçekleştiğini savunmaktadır (Floyd, 2007: 41).

Kopenhag Okulu "güvenlik" kavramının kapsadığı beş alandan bahsetmektedir: devletlerin iç ve dış istikrarını içeren *siyasi* alan, savunma ve saldırı kabiliyetini kapsayan *askeri* alan, ulusal ya da dini, kültürel istikrara ve kimliğe işaret eden *kültürel güvenlik* alanı, kaynağa ve pazarlara erişimi kapsayan *ekonomik güvenlik* ve ekolojik biyosferin korunmasını kapsayan *çevre güvenliği* (Buzan, 1991: 19). Kopenhag Okulu tipolojisinde, enerji güvenliği kavramına ayrı bir güvenlik alanı olarak yer vermemiştir. Sonraki bölüm, enerji güvenliği kavramını ve söz

konusu kavramın yukarıda belirtilen alanlarda ne ölçüde etkisi olduğunu açıklamayı amaçlamaktadır.

3. Dış Politika Aracı Olarak Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği kavramı, 1956 tarihli Süveyş Krizi'nde Avrupa'daki petrol arzı dengesizliğinden doğmuştur. Enerji güvenliği önceleri, ulus devletlerin içinde veya aralarında çatışma gibi jeopolitik risklere rağmen istikrarını koruyan bir enerji kaynağı olarak anlaşılıyordu ki, enerji kaynağı olarak akla birincil olarak petrol geliyordu (Irie, 2017: 38). Bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, enerji güvenliğinin klasik tanımı uygun fiyatta ve yeterli miktarda enerji arzı mevcudiyeti olarak anlaşılıyordu (Yergin, 1990).

21. yüzyılın başında, enerji güvenliği kavramı genişlemişse de enerji arzı istikrarını korumanın halen en hayati mesele olduğu ortadadır. Ne var ki üç uluslararası olay klasik enerji güvenliği kavramıyla zıtlık göstermiştir: 11 Eylül terör saldırıları, Rusya-Ukrayna gaz anlaşmazlığı ve Katrina Kasırgası (Irie, 2017: 38). 11 Eylül ile, sadece petrol ticaretinin değil, aynı zamanda elektrik arzı gibi diğer enerji arzlarının da teröristler için potansiyel bir hedef olabileceği sonucuna varılmıştır. Öte yandan, Rusya-Ukrayna doğal gaz anlaşmazlığı, petrol ile hala en önemli yakıt sayılan doğal gazın arzının da endişe verici bir durumda olduğunu kanıtlamıştır (Safarov vd., 2018). 2005 yılının yaz aylarının sonunda Meksika Körfezi'nin ABD kıyısını vuran Katrina Kasırgası'nın, yüzlerce petrol ve gaz kuyusunun ve fosil yakıt tesislerini yerle bir etmiş olması ABD'nin enerji altyapısının yetersizliğini ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplininde enerji güvenliği ve jeopolitik kavramları, ulusal güvenlik ile düşünölmeye devam etmektedir. Özellikle petrol ve doğal gaz olmak üzere fosil yakıtlar konusunda istikrarlı fiyatlar ve yeterli arz ile devlet güvencesi, tartışmaların merkezindedir (Nyman, 2018: 4). Uluslararası Enerji Ajansı, enerji güvenliğini enerji kaynaklarının kesintisiz bir şekilde ve uygun bir fiyatla sunulması olarak tanımlamaktadır. Ekonomik gelişmeler ile çevresel gereksinimler de düşünölmeye zamanında yapılan yatırımlarla ilgilenen uzun vadeli enerji güvenliği ile enerji sisteminin arz-talep dengesindeki ani değışikliklere hızlıca tepki verebilme yeteneğiyle ilgilenen kısa vadeli enerji güvenliği arasında bir ayırım yapılmaktadır. Doğal gaz güvenliğinde ise bölgelere atanmış boru hatları esastır ancak gaz

pazarlarının hızlı bir şekilde genişlemesi ve değişimi sayesinde doğal gaz güvenliği ile ilgili tartışmalar, sadece bölgesel yöne odaklanmak yerine küreselleşmiş ve birbirlerine bağlı pazarlara doğru yönelmektedir.

Siyasi güvenlik bağlamında, devletlerin amacı sadece enerji piyasasında kendi kendine yeterlilik sağlamak değil, aynı zamanda yurtdışında hedeflediği çıkarlara ulaşmak için enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmaktır. Enerji meseleleri önceliklerin, dış politikanın ve güvenlik politikasının belirlenmesi üzerinde gittikçe etkili olmakta ve uluslararası konumda da etkisini artırmaktadır (Cikovic, 2008: 126). Başkan Bush, 2006 yılında yenilenebilir yakıtlar üzerine konuşmasında, “enerji arzının ulusal ve ekonomik bir güvenlik meselesi” olduğunu ifade etmiştir (Washington Post, 2006). Aynı bağlamda Başkan Obama, Amerikan enerji stratejisinden bahsederken, Amerika içinde daha fazla petrol ve gaz üretmenin [...] enerji stratejisinin hayati bir parçası olduğunu ve böyle olmaya da devam edeceğini vurgulamıştır (The White House Office, 2012).

Öte yandan enerji güvenliği, askeri alanda silahlı çatışmalar, çatışma tehdidi veya yabancı diplomasi ile ilgili olduğu için hayati derecede önemlidir. Geçtiğimiz on yıllardaki askeri çatışmalar nedeniyle ABD ordusunun son derece yüksek bir yakıt maliyeti ile karşı karşıya kaldığı ortadadır (Nuttall, 2017: 23). ABD Savunma Bakanlığı, Enerji Güvenliği ve Sürdürülebilirlik Stratejisi, sistemin öngörülemeyen aksaklıklara hızlı cevap verme kabiliyetini geliştirmek için, yenilenebilir ve alternatif seçenekler de dahil olmak üzere, birbirinden bağımsız yerlerde enerji kaynakları oluşturulmasının enerji kaynaklarına erişimin güvence altına alınmasındaki önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, enerji güvenliği dört ögeyi kapsamaktadır: bulunabilirlik, erişilebilirlik, satın alınabilirlik ve kabul edilebilirlik. Enerji güvenliğinin amacı, uygun fiyatta, belli başlı ulusal değeri ve hedefleri riske atmayacak, yeterli ve güvenilir enerji kaynaklarının sağlanmasıdır. Enerji arzını tehdit edebilecek politik, askeri veya teknolojik gelişmelerin gelecekte süreceği öngörülmektedir. Bu süreçte enerji piyasasının esnekliği ve enerji güvenliği konusundaki önlemlerin etkililiği devletlerin söz konusu istikrarsızlıklara karşı mukavemetini belirleyecektir (Nuttall, 2017: 23).

4. ABD-Rusya Enerji İlişkilerine Genel Bakış

Doğu-Batı ilişkilerinde, Sovyet enerji kaynakları zaman zaman gerginlik ve çatışma sebebi olarak ortaya çıksa da daha çok politik bir yumuşatıcı araç kullanıldığı görülmektedir. Demir Perde, Doğu ve Batı arasındaki ayrıştırıcı çizgi olmasına rağmen söz konusu perdenin en geçirgen olduğu alan, enerji akışı alanı olmuştur (Perovic, 2017: vi). Başkan Franklin D. Roosevelt, 1933 yılının Kasım ayında, Sovyetler Birliği'ni resmen tanımıştır. Bu kararı almasında ABD'nin Sovyetleri tanımamasının komünizmin Sovyetler Birliği'ni ele geçirmesini durdurmaya yaramadığını ve ABD'nin bazı uluslararası ekonomik ve diplomatik zorluklar karşısında Sovyetler'in iş birliğine ihtiyaç duyduğunu fark etmesi rol oynamıştır (U.S. Department of State). ABD, 1941 yılında Japonya'ya savaş ilan edip II. Dünya Savaşı'na girmiş ve kendisini Mihver Devletleri'ne karşı SSCB ile aynı tarafta bulmuştur. ABD Ödünç Verme-Kiralama Programı kapsamında, İngiltere, Çin, Hindistan, Avustralya, Fransa, Afrika, Türkiye, Yunanistan, İran ve daha sonra SSCB gibi Mihver Devletleri'ne karşı savaşan devletlere önemli miktarda mühimmat, askeri teçhizat ve yakıt sağlamıştır. SSCB yüksek oktanlı benzin üretmediğinden, ABD ile SSCB arasındaki en önemli iş birliği alanlarından biri uçak yakıtıydı. Bu program SSCB'nin toplam üretim kapasitesinin %7'sini oluşturduğu için, Ödünç Verme-Kiralama Sözleşmesi, SSCB için ekonomik açıdan önemli hale gelmiştir (Lossan, 2015).

Sovyet lider Nikita Kruşçev'e göre enerji hem siyasi hem de ekonomik anlamda ilk öncelikti. Sovyetler Birliği'nin 1950'ler ile 1960'lar arasında, İtalya'ya sağlayacağı ham petrol karşılığında petrol tankeri, sentetik kauçuk ve boru hattı malzemesi alacağına yönelik 12 Ekim 1960 tarihli anlaşma yüzünden ABD ile Sovyetler Birliği'nin ikili ilişkileri bozulmuştur. ABD'nin bakış açısına göre bu anlaşma esas olarak Sovyetler Birliği'nin kendisini Avrupa'da önemli bir petrol tedarikçisi olarak sunma ve önemli uluslararası petrol kaynaklarını kontrol etme girişimiydi ki bu da NATO'nun istikrar ve güvenliğine doğrudan tehdit oluşturuyordu. Söz konusu anlaşmaya mukabele etmek adına J.F. Kennedy dönemindeki ABD yönetimi, ABD'deki petrol şirketlerinin Libya'da çıkardıkları ham petrol ve doğal gazın İtalya'ya temin edileceği üzerine bir anlaşmaya varmıştır. Ne var ki Başkan Nixon'ın 1970'li yılların başlarında Sovyetler Birliği'ne yönelik yakınlaşma politikasını

takiben, enerji sektöründe kapsamlı bir Sovyet-Amerikan iş birliği sağlanmıştır. Sovyetler Birliği, “Kuzey Yıldızı” projesi kapsamında, Kuzey Sibirya'da Urengoy'da doğalgaz çıkarmış, bu gazı sıvılaştırmış ve LNG tankerlerinde, Ukrayna boru hattı aracılığıyla ABD'ye taşımıştır. Batı Almanya da aynı yolu izlemiş, 1970 yılında yirmi yıl sürecince Sovyetlerin gaz sağlamasını şart koşan bir anlaşma imzalamıştır. 1973-1974 Petrol Krizi'nden sonra ülkeler gazı, petrolün yerini alabilecek uygun ve geçerli bir alternatif olarak görmeye başlamıştır. Buna rağmen, Sovyetler'in kriz boyunca sürdürdüğü Arap ülkelerini destekleme eğilimi nedeniyle ABD Kongresi yakınlaşma sürecinin sona erdiğini düşünmüş ve “Kuzey Yıldızı” projesini durdurmuştur. Reagan yönetimi, 1980'li yılların başında Sovyet doğal gazına yönelik güçlü bağlılığın sorun yaratabileceği görüşündeydi. Buna göre Batı Avrupa, Sovyetler 'in arzın manipülasyonu yoluyla siyasi avantaj elde etme girişimine karşı Avrupa'nın savunmasızlığının artabileceğinden endişe duyuyordu. Başkan Reagan, bu nedenle 1981 yılında Sovyetler'in Batı Avrupa'ya gaz taşımak için kuracakları gaz boru hattının inşasını engellemek için ekonomik yaptırımlar uygulamaya karar vermiştir. Yaptırımların görünürdeki nedeni Sovyetler Birliği'nin Polonya'da uyguladığı sıkıyönetim kanunu olsa da Reagan yönetiminin Avrupa'nın Sovyetler Birliği ile gireceği bir ortaklık sonucunda meydana çıkma potansiyeli olan siyasi tehlikeler hakkındaki endişeleri esas olarak üç maddeyle dayanıyordu: Sovyetler'in siyasal şantaj uygulama riskiyle enerji bağımlılığı, imtiyazlı kredi düzenlemeleri, hassas mal ve teknolojinin Sovyetler Birliği'ne nakli (Dziggel, 2016: 136).

Gorbaçov'un 1985 yılında iktidara gelmesinin ardından, Sovyetler'in ABD'ye yönelik dış politikasının ılımlılaşmaya başladığı görülmektedir. Bu yakınlaşma planı, Clinton ve Yeltsin tarafından imzalanan ABD-Rusya Ekonomik ve Teknolojik İş birliği Ortak Komisyonu çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da yürürlüğünü korumuştur. Her ne kadar önceleri enerji ve uzay alanlarında iş birliğinin geliştirilmesi için kurulmuşsa da bu Komisyon'un kapsamı genişletilmiş, iş geliştirme, savunma dönüşümü, çevre, bilim ve teknoloji, sağlık ve tarım alanlarında da ABD-Rusya işbirliğini destekler hale getirilmiştir (U.S. Department of State(b)).

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırılarının ardından, ABD ve Rusya ikili enerji diyaloglarını tekrar gündeme getirmiş, Vladimir Putin, Rusya'nın küresel enerji kaynaklarını Orta Doğu'dan uzaklaştırma ve

çeşitlendirmeye yardım edebileceğini ifade etmiştir. Putin, devlete ait bir kuruluş olan Rosneft'in Gazprom'da hisse satın almasına izin vermiş ve bu da Kremlin'i en büyük gaz üreticisi olan bu şirkette söz sahibi olmasını sağlamıştır. Putin'in adımı, ülkedeki petrol ve doğal gaz boru hatlarındaki devlet kontrolünün hükümetin enerji politikasının başlıca özelliği olacağını ve Rusya'nın özel ve güçlü petrol ve gaz üreticilerinin ekonomik ve politik etkilerini yıllarca koruyacağını belirten bir gelişmeydi (Gorst, 2004: 1).

2000'li yılların başında ABD ve Rusya'nın enerji alanında diyalog arayışını sürdürdüğü görülmektedir. 2002 yılında Prag'da düzenlenen NATO zirvesinin ardından Başkan Putin ve Başkan Bush, enerji alanında ikili ilişkilerin, küresel enerji güvenliğinin, bölgesel ortaklığın, uluslararası stratejik istikrarın ve küresel enerji güvenliğinin güçlendirilmesi amacıyla "ABD-Rus Enerji Diyalogunun Geliştirilmesi" konulu ortak bir açıklama yapmıştır. Enerji Diyalogu ayrıca, Rusya'nın ABD'ye ilk ham petrol dağıtımını, ABD'de Rus enerjisini pazarlayacak işletmelerin kurulmasını ve Rusya'da enerji ihracatı için derin su limanı inşa etme önerisini beraberinde getirmiştir (U.S. Department of State (c)).

Son on yılda, Avrupa enerji sektöründe yaşanan gelişmelerin ABD-Rusya ilişkilerinde yine bir gerilemeye yol açtığı görülmektedir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakını takiben, 2014 yılında Brüksel'deki ABD-AB Zirvesi sırasında, Başkan Obama, Avrupa Birliği'nin Rus enerjisine olan bağlılığını azaltmak için tek başına ABD'ye güvenmesinin yeterli olmayacağını ifade etmiş, AB Üye Devletleri'nin kendi başlarına hareket etmek zorunda olduklarını vurgulamıştır (Emmott ve Strupczewski, 2014). Donald Trump ise 2017 yılının Ocak ayında başkanlık koltuğunun oturmasının ardından, diğer hedeflerinin yanı sıra, enerji üretimini artırmayı, enerji piyasasını hem ABD içinde hem de yurtdışında daha rekabetçi hale getirmeyi ve uluslararası piyasalarda petrol ve gaz ihracatını genişletmeyi amaçlayan "enerji hakimiyetini" baz alan bir politika izlemiştir (Anderson vd. 2017: 3). Bu politikanın ABD egemenliğini ve her şeyden önce ulusal çıkarları korumak isteyen ABD'nin milliyetçi dış politika geleneğiyle uyumlu olduğu savunulabilir (Grevi, 2016: 9).

5. ABD Kaya Gazı Devrimi

Kaya gazı, yeraltındaki şeyl kayalarında bulunan, yatay sondaj ve hidrolik kırma (*fracking*) yöntemleri kullanarak elde edilen bir doğal gaz türüdür. Düşük geçirgenlikli şeyl rezervuarlarındaki doğal gaz, belirtilen teknolojilerin birlikte kullanılmasıyla elverişli bir şekilde üretilmektedir (Energy Institute, 2015: 6). Kaya gazı, şeylde bulunması nedeniyle genellikle “geleneksel olmayan” olarak adlandırılmaktadır. Şeyl, “geleneksel” gazın bulunduğu kumtaşı, silttaşı veya kireçtaşından daha az geçirgendir ve genellikle çok daha geniş bir alana dağılmıştır (Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, 2018). Petrolün aksine doğal gaz, taşımacılık ve altyapının pahalılığı nedeniyle genelde bölgesel bir emtia olarak görülmektedir. Daha hızlı sondaj, daha uzun yan kanallar gibi teknolojik ilerlemeler ve kuyuların hedeflenmesi üzerine yatay delme ve hidrolik kırmadaki verimlilik gelişmeleri, bölgedeki aylık ortalama doğal gaz üretiminin artmasına katkıda bulunmuştur (U.S. Energy Information Administration, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri, enerji üretimi konusunda Rusya'nın önüne geçmiştir; 2011 yılından beri dünyanın en önemli doğal gaz üreticisi ve 2013 yılından itibaren dünyanın en büyük petrol hidrokarbon üreticisi konumuna yükselmiştir (U.S. Energy Information Administration, 2016). 1957 yılından beri ilk kez 2017 yılında, ülke hem boru hattı hem de LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) olmak üzere, ithal ettiğinden daha fazla doğal gaz ihraç etmiştir (U.S. Energy Information Administration, 2018). ABD'de üretim 2005 yılından 2015 yılına, %51 oranında artmış ve bu da ABD'yi yeniden dünya lideri haline getirmiştir. ABD Enerji Bakanlığı'na göre, Şubat 2016 ile Ağustos 2018 tarihleri arasında ABD, 1.571,5 milyar metreküp sıvılaştırılmış doğal gaz ihraç etmiştir. LNG ihracatı, ABD doğal gaz üretiminin yaklaşık %2,4'ünü oluşturmaktadır (Rapier 2018). Amerikan LNG'sinin en büyük ithalatçıları Doğu Asya ve Pasifik (%40,5), Latin Amerika ve Karayipler'dir (%35,0), LNG'nin en düşük ihracatı ise Avrupa ve Orta Asya'yadır (%9,2). ABD'nin LNG'si İspanya'ya (%2,3), Portekiz'e (%1,8), İngiltere'ye (%0,6), Hollanda'ya (%0,4), Malta ve Polonya'ya (her biri %0,2) oranlarında ihraç edilmektedir.

ABD'de kaya gazı büyümesinin ve LNG ihracatına yönelik projelerin çoğalmasının ardından, özellikle Asya ve Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ithalatçı ülke, ABD LNG'sini az sayıdaki büyük üreticilere aşırı

bağlılığa karşı önemli bir çeşitlendirme aracı olarak görmeye başlamıştır (Squeglia ve Matarazzo, 2015: 8). Ayrıca her yerde bir LNG pazarı yaratmış ve bu da küresel gaz fiyatları bastırıcı bir unsur olmuştur (Lo, 2015: 86). Avrupa'nın Norveç ve Rusya dışındaki tüm LNG terminallerinin ithalat tesisleri olmasından dolayı sadece AB dışı ülkeler olan Norveç ve Rusya LNG ihracatçısı konumundadır. Avrupa'da (AB üyesi olmayan Türkiye dahil) 28 farklı yerde büyük ölçekli LNG ithalat terminali bulunmaktadır. Aynı zamanda Finlandiya, İsveç, Almanya, Norveç ve Cebelitarık'ta 8 küçük ölçekli LNG tesisi mevcuttur (King & Spalding, 2018).

Batı Avrupa'daki LNG ithalat terminallerine ve sıvı gaz pazarına erişebilen ülkelerin muhtemel arz kesintilerine karşı sadece bir gaz tedarikçisine bağlı olanlara oranla çok daha dayanıklı oldukları ortadadır (European Commission). ABD'nin 2016 yılının Nisan ayında AB'ye yönelik ilk doğal gaz sevkiyatından beri ABD'den AB'ye sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatı 2,8 milyar metreküp seviyesine ulaşmış durumdadır. AB 2016 yılının başından beri, ABD'den 40'tan fazla sıvılaştırılmış doğal gaz sevkiyatı almıştır. ABD'nin söz konusu ihracatının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Nitekim Avrupa'ya yönelik ihracatlar, ABD'nin toplam sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatının içinde 2016 yılında %5 seviyesinde iken 2017 yılında ABD'nin %10'undan fazla bir orana yükselmiştir (U.S. Code).

6. Avrupa'nın Duruşu

2018 yılının Temmuz ayında Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker'ın Washington ziyaretinde, AB ile ABD'nin enerji işbirliğine yönelik adımları atılmış ve işbirliğini güçlendirmek için bir Yürütme Grubu kurulmuştur. Her iki taraf da ABD'den AB'ye yapılan sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatına ilişkin sorunları aşmaya çalışacağını ifade etmiştir (Garden, 2018). Başkan Juncker, Avrupa Birliği'nin, ABD'den daha fazla sıvılaştırılmış doğal gaz tedarikini kolaylaştırmaya hazır olduğunu öne sürmüştür. Gazın rekabetçi bir şekilde fiyatlandırılması halinde ABD'nin artan LNG ihracatının, AB gaz arzında gittikçe artan ve oldukça stratejik bir rol oynayabileceği; ancak ABD'nin sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatı üzerindeki belirli bürokratik kısıtlamalarından kurtulma yolunda bir çaba göstermesi gerektiği AB makamlarınca dillendirilmiş, her iki tarafın da bu enerji iş birliğinden kazanacağı çok şey olduğu kaydedilmiştir (European Commission, 2018).

ABD'nin doğal gaz ihracatı kanunlarına göre, "hiç kimse Komisyon'un izin veren bir emri olmadan, ABD'den yabancı bir ülkeye doğal gaz ihraç edemez ve yabancı bir ülkeden doğal gaz ithal edemez" (U.S. Code). Mevcut yasada yapılacak herhangi bir değişikliğin ABD Kongresi'nden geçmesi gerektirmekte ve bu da mevcut yönetimin istikrarlı çabasını gerektirmektedir. Avrupa Komisyonu Başkanı Juncker konuya ilişkin, "Biz AB'nin sınıvlandırılmış doğal gaz ithal etmesini kolaylaştıracağız" ifadelerini kullanırken Başkan Trump, bu doğrultuda engelleri kaldırmaya çalışacağını ima etmiştir (Garden, 2018).

Rus gazı hala nakliye maliyeti ve yeniden gazlaştırma (*regasification*) nedenleriyle Avrupa ülkeleri nezdinde ABD'ye oranla daha avantajlı görünmektedir. Gazın gemiyle taşınması, Rusya'nın halihazırda yaptığı gibi boru hatları ile taşınmasından daha maliyetli bir tablo ortaya koymaktadır. Gaz üretimi ve gazın pazara çıkarılması, çok yüksek sabit maliyeti ve nispeten düşük değişken maliyeti olan oldukça büyük projelerle mümkündür. Gaz üzerindeki nakil kısıtlamaları nedeniyle hem LNG satıcıları hem de LNG alıcıları, LNG ticaretinin esnekliğini tek başına sınırlandıran yeniden gazlaştırma tesislerine erişebilmelidir (Stevens, 2010: 2). ABD'den LNG taşıma maliyetinin görece yüksek olmasının Rusya'nın lehine olduğu ortadadır. Diğer yandan Moskova, örneğin kendi LNG ihracat altyapısını inşa etmek veya yeni Asya ihracat pazarlarına erişmek gibi projelerle kendi çıkarlarını korumak için gereken zamana sahiptir (Belleli, 2013: 11). Öte yandan Rus sözleşmeleri petrol fiyatına dayandığından dolayı, gaz fiyatının artış eğilimi göstermesi beklenmelidir. Bu durumun, Gazprom ile ABD ihracatçıları arasında bir fiyat savaşını tetiklemesi güçlü bir ihtimal olarak ortadadır. Gazprom, Avrupa pazarında en az %30'luk payını korumayı hedeflediğini duyurmuştur. Rusya'nın bunun için üretim fazlası, ulaştırma kapasitesi ve düşük üretim/ulaştırma maliyeti gibi gerekli özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Gazprom, bu süreçte ABD'nin Avrupa'ya gönderdiği gazın maliyetine bağlı olarak pazar payını korumak için fiyatları düşürme eğilimine girebilir (Cornot-Gandolphe, 2016: 6).

Mevcut durumda %38,8'lik payı olan Norveç'i geçen Rusya'nın Avrupa ülkelerine yönelik doğal gaz arzları, toplam Avrupa gaz ithalatının %40,6'sını oluşturmaktadır. ABD'nin Avrupa'ya gaz ihracatı, Avrupa'nın toplam ithalatının %5'i olan "Diğer" kategorisine girmektedir (European Statistical Office, 2018). Bu durum, Rusya'yı Avrupa'nın en büyük doğal

gaz tedarikçisi haline getirirken, Avrupa'yı da Gazprom gelirlerinin en büyük katkı sağlayıcısı yapmaktadır. Öte yandan ABD gazı, Avrupa devletlerine tüm gaz ihtiyacını Rusya'dan karşılamaya bir alternatif ve enerji arzlarını çeşitlendirmek için daha güvenli bir yatırım olanağı sunmaktadır ki bu da gaz ihtiyacının yarısını Rusya'dan tedarik eden ülkeler (İtalya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Yunanistan, Bulgaristan, Finlandiya, Litvanya ve Letonya) için politik açıdan daha az maliyetli bir tablo oluşturmaktadır (European Parliament, 2017).

Bu sebeple Avrupa Komisyonu, 2013 ve 2018 yılları arasında çeşitli Üye Devletlerde (İtalya, Litvanya, Fransa, Polonya ve Malta) LNG kapasitesine yatırım ve desteğini artırmıştır. Diğer ülkelerde de (İspanya ve Yunanistan) LNG tesisleri yapım aşamasındadır. Dahası, 'Birliğin ortak çıkar projeleri listesi' altında LNG kapasitelerinin geliştirilmesi, Avrupa Birleştirme Tesisi (INEA, 2018) tarafından finanse edilmektedir: Krk LNG Terminali (Hırvatistan), Kuzey Yunanistan'daki LNG Terminali, Kıbrıs LNG Terminali, Göteborg LNG terminali (İsveç), Polonya'daki Świnoujście LNG terminalinin kapasite artırımı bu kapsamda değerlendirilmelidir (European Commission, 2017).

2014 yılında Klapeida'da lanse edilen Litvanya LNG terminali, Rus gazına olan bağlılığı azaltarak enerji güvenliğini sağlamaya çalışan ülkelere bir örnek teşkil etmektedir. Bu enerji politikası, ABD'ye Litvanya üzerinden Avrupa pazarlarına girme fırsatı vermiştir. Litvanya, 2017 yılında ABD'den 130 bin ton LNG, Norveç'ten ise 590 bin ton LNG ithal etmiştir. Litvanya Enerji Bakanı Zygimantas Vaiciunas'a göre, ABD'nin LNG'si Rus boru hattı gazından bile daha düşük maliyetliydi (Shiryaevskaya, 2018). Bu gelişme yalnızca ABD enerjisi için değil, aynı zamanda enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi hedefleyen Avrupa ülkeleri için umut verici bir örnek olsa da, gaz piyasalarının hala Güney Avrupa, Orta Avrupa ve Güneybatı Avrupa bölgelerinde az gelişmiş olduğu görülmektedir.

Ayrıca Polonya Petrol ve Gaz Şirketi (PPGŞ) ile Cheniere Marketing Uluslararası LLP arasında önümüzdeki 24 yıl süresince Polonya'ya ABD gazı tedarik etmek üzerine uzun vadeli bir anlaşmanın imzalanması, ülkenin çeşitlendirme stratejisinin somut bir örneğidir. 8 Kasım 2018 tarihinde imzalanan anlaşmanın 2019 yılında işlerlik kazanması ve ABD'nin 0,52 milyon ton LNG gaz ihraç etmesi, 2023 yılından itibaren ise

miktarın 1,45 milyon tona çıkması beklenmektedir (Al, 2018).2018 yılının Ocak ve Temmuz ayları arasında, Rus doğal gazının PPGŞ'nin toplam ithalatının %75'ini oluşturduğu göz önüne alındığında, Polonya'nın dış politika hedeflerinden birinin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek olduğu daha da belirginleşmektedir. Polonya, gazı siyasi bir silah olarak kullanan Rus yönetimi hakkındaki endişelerini defalarca dile getirmiştir. Polonya Başbakanı Mateusz Morawiecki, Varşova'daki NATO Parlamento Meclisi toplantısına yaptığı konuşmada, Kuzey Akım 2 Projesi'ni "yeni melez silah" ve "Avrupa güvenliğinin zehirli hâpi" olarak tasvir etmiştir (AP News, 2018). Polonya hükümeti, bu anlaşmayla gaz kaynaklarını farklı bir şekilde yönetmek ve Rus doğalgazı arzına daha az bağlı hale gelmek için uzun zamandır gerçekleştirmeyi beklediği bir planı başlatmış olmayı ummaktadır.

6. Sonuç

Enerji kavramı Soğuk Savaş döneminde ekonomik kâr ve dış politika kazanımları sağlayan bir meta olarak gelişmeye başlamıştır. Avrupa topraklarında kullanılan Sovyet enerjisi genellikle Doğu-Batı çatışmalarına ve gerginliklere neden olmuştur. ABD yönetimi, Soğuk Savaş'ın büyük bir kısmında, enerji arzı kesintilerini siyasi bir araç olarak kullanarak, özellikle Avrupa enerji altyapıları üzerinde Rusya'nın Sovyet etkisinin genişlemesini engellemeye çalışmıştır (Smith, 2008: 4). ABD dış politikasının bu yöndeki eğilimi günümüzde halen gözlenmektedir ve söz konusu eğilim özellikle Başkan Trump'ın "enerji hakimiyeti" vurgusu ile örtüşmektedir. Başkan Trump'ın yönetiminde, kaya gazı sektöründe yapılan büyük yatırımlar ABD'de LNG terminal projelerinin gelişiminde önemli bir rol oynamış ve LNG ihracatına katkıda bulunmuştur (Macit ve Rehm, 2014).

Esas teorik çerçeve olarak güvenikleştirme teorisi ve enerji güvenliğine dayanan bu makale, Avrupa doğal gaz piyasasında ABD'nin dış politika hedeflerini ve bir dış aktör olarak Rusya'yı incelemeye çalışmıştır. Çalışmada ABD'nin enerji alanındaki dış politika projelerinin, sadece doğal gaz ithalatını çeşitlendirmede ve Rus doğal gazı arzına bağlılığı azaltmada Avrupa'yı desteklemekten öteye geçtiğini, hatta Avrupa doğal gaz piyasasına Rusya'yla direkt rekabet eden bir ihracatçı olarak girmeyi hedeflediği savunulmuştur. Bu nedenle makale, ABD kaya gazı devrimi ve yurtdışına doğal gaz ihraç etme eğilimi üzerinde durup Avrupa doğal gaz piyasaları hakkında bilgi vermiştir. Avrupa enerji piyasalarında yaşanabilecek rekabeti daha iyi kavramak için, Soğuk Savaş'ın başından

bu yana ABD ile Rusya arasında enerji ilişkilerindeki en önemli olaylar tarihsel perspektifle sunulmuştur.

ABD'nin, Avrupa'daki müttefiklerinin enerji güvenliği konusundaki bakış açısının net olduğu görülmektedir ki bu bakış açısı tek bir gaz tedarikçisi ülkeye enerji bağımlılığı olunmaması gerektiğini öngörmektedir. ABD'nin Avrupa'yı doğal gaz ihracatı için cazip bir pazar olarak görmesinin sebepleri iki türlü açıklanabilir. İlki, son on yılda kaya gazı üretiminin artmasından sonra ABD'nin, dünyanın en büyük doğal gaz hidrokarbon üreticisi olmasıdır. Kuzey Amerika'nın doğal gaz üretimi ve doğal gaz kaynaklarının bolluğu nedeniyle ABD, yurtdışında yeni ihracat pazarları bulma eğilimine girmiştir. Aynı zamanda, Avrupa Birliği, doğal gaz arzını çeşitlendirmenin ve şu anda çoğu tek bir tedarikçi olarak Rusya'ya bağlı olan Üye Devletlerin enerji kaynaklarını çeşitlendirmenin yollarını aramaktadır.

İkincisi, Rusya'nın jeopolitik hedeflerine ulaşmak için gaz kaynaklarını kullanabiliyor olması, küresel bir enerji üreticisi ve ihracatçısı olmasına dayanmaktadır. Rusya, "yakın çevresinde" çıkarlarını güvence altına almak ve jeopolitik etkisini Avrupa da dahil olmak üzere daha uzaklarda da hissettirmek istemektedir (Korteweg, 2018: 2). Hem geçiş ülkelerini hem de tüketici ülkeleri etkileyen Rusya, gaz kaynaklarını bir ceza ve ödül aracı olarak kullanmaktadır. Tam da bu nedenle ABD'nin, özellikle muhtemel Kuzey Akım 2 projesiyle, Avrupa'nın Rus doğalgaz arzına olan bağımlılığına güçlü bir şekilde karşı çıkmaktadır (Aoun, 2015: 6). ABD, Avrupa'yı artan dış bağımlılık tuzağına düşmemesi konusunda uyarmıştır çünkü bu sadece Rusya'nın dış politika hedeflerini gerçekleştirmesi için kolaylaştırıcı bir etken olacaktır.

Avrupa doğal gaz piyasalarındaki durum, ABD'nin Avrupa'nın çeşitlendirme stratejileri geliştirmesine gösterdiği destek ile birleştiğinde, ABD'den yapılan LNG ihracatının, Rusya'nın Avrupa ülkelerine doğal gaz arzına olan bağımlılığının kademeli olarak kaldırması ve arzın çeşitlendirilmesi için yolu açacağı savunulabilir. Avrupa Komisyonu, daha fazla ABD LNG'si tedarik etmeyi ve AB genelinde LNG terminallerinin geliştirilmesine yatırım yapacağını ifade etmiştir. Avrupa Komisyonu, AB finansman programları kapsamındaki finansal araçları kullanarak, Hırvatistan, Yunanistan, Kıbrıs, Kuzey Yunanistan, Polonya ve İsveç'te daha fazla LNG terminali inşa etmeyi hedeflemektedir.

Ayrıca ABD veya başka bir tedarikçi tarafından ihraç edilen LNG, boru hattı üzerinden Avrupa kıtasına ulaşması halinde gaz ithalatı ile doğrudan rekabete girecektir. Böyle bir durumda Avrupa pazarında tüm aktörler nezdinde yeniden fiyatlandırma stratejileri oluşturulacaktır. ABD'den ihraç edilen gaz için yüksek ulaşım maliyeti, hali hazırda görece uygun fiyatlarla gaz tedarik eden Rusya ve Norveç lehine bir duruma yol açabilir. Ancak ABD LNG'sinin, iki nedenden dolayı Avrupa pazarlarındaki Rus hakimiyeti ile rekabet etmesi mümkün görünmektedir. Birincisi, gaz sözleşmeleri imzalanırken, Rusya'nın halen tüm gaz sözleşmelerini petrol fiyatlarını geleneksel fiyatlandırma modeline bağlı tutmasıdır. Böylece küresel petrol fiyatlarının artması halinde, Rus gazının fiyatı da buna bağlı olarak artacaktır. İkinci olarak Kremlin'in enerjiyi dış politika aracı olarak kullanması, jeopolitik avantaj sağlaması ve doğal gaz sağladığı ülkelerde nüfuzunu kullanması, Üye Devletlerin gaz ithalatının bir kısmı için başka bir yol aramasını tetikleyebilir.

Bu makalede sunulan Polonya ve Litvanya örnekleri, ülkeler için ABD'den yapılacak LNG ithalatının finansal maliyetinin, Rusya'dan yapılan gaz ithalatının politik maliyetinden çok daha kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Kuzey Akım 2 projesinin güçlü muhalifleri, Rusya'nın Avrupa'da daha fazla politik ve ekonomik nüfuz kazanma konusundaki kritik duruşlarını yansıtmaktadır. Kuzey Akım 2 boru hattının inşası, yalnızca mevcutta toplam Avrupa doğal gaz ithalatının yaklaşık %40'ına sahip olan Rus kapasitesinin artırılması değil, aynı zamanda Rusya'nın Kuzey Akım 2'nin kapsamında başta Almanya olmak üzere AB Üye Devletleri ile pazarlık gücünün artmasına yol açacaktır. Bazı Üye Devletlerin çeşitlendirme politikalarından vazgeçmeyecekleri kesin görünmektedir. Meselenin akıbeti, kesin bir duruşu olmayan Üye Devlet hükümetlerinin Rusya'nın gaz arzını iki katına çıkarması eğilimine yönelik kararlarıyla şekillenecektir. Bu nedenle, Kuzey Akım 2 projesine dair son karar, Avrupa'nın hangi yöne hareket etmeye istekli olduğunun bir göstergesi olacaktır.

Sonuç olarak, Avrupa ABD'nin doğal gazına açık olduğu için Washington, uygun fiyatlar sunmak ve LNG terminallerinin gelişimini güçlendirmek için finansal olarak uygun bir strateji ortaya koymak durumundadır. Çeşitli Üye Devletlerin kendi hükümetlerine Moskova tarafından getirilen dış politika kısıtlamalarını kaldırma amaçları düşünüldüğünde, siyasi avantajın ABD lehine olduğu savunulabilir.

Asıl hayati mesele ise Avrupa ülkelerinin Avrupa gaz piyasasındaki Rus hakimiyetinin sürdüğü bir durumda ödemek zorunda olacakları politik maliyet ile mevcut şartlar altında Rusya'nın teklif ettiğiinden daha maliyetli olma potansiyeli olan ABD LNG'sinin finansal maliyetine katlanma arasındaki tercihte düğümlemektedir.

Kaynakça

Anderson, S. et al. (2017), TheAmerica First EnergyPolicy of the Trump Administration, *Journal of Energy & Natural Resource Law*, 35(3), 221-270.

AP News. (2018), 'Poland Says Russian GasPipeline is a 'New Hybrid Weapon', <https://apnews.com/eba0b8e4ba8e4a9b9b107cf166213508>, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Belleli, J. (2013), The Shale Gas 'Revolution' in the United States: Global Implications, Options for the EU, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491498/EXPO-AFET_SP%282013%29491498_EN.pdf, (Erişim Tarihi: 08.02.2018).

Bureau of Energy Resource, U.S. Department of State. <https://www.state.gov/e/enr/>, (Erişim Tarihi: 08.02.2018).

Booth, K. (2007). *Theory of World Security*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brzezinski, Zbigniew. (1997). *Büyük Satranç Tahtası*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Buzan, B. et al. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, London: Lynne Rienner Publishers.

Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: an Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*, Second Edition, London: Harvester Wheatsheaf.

Buzan, B. and Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press.

Centre on Global Energy Policy. (2018), U.S. Energy Diplomacy, <https://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/pictures/CGEPUSEnergyDiplomacy218.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.04.2019).

Cikovic, H. (2008), The Analysis of the Influence of Energy Security on Foreign and Security Policy of the Republic of Poland, *Croatian International Relations Review*, July-December, s.119-128.

Dilek, S. (2017). *Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi*. İstanbul: Seçkin Yayınları.

Dziggel, O. C. (2016). The Reagan Pipeline Sanctions: Implications for U.S. Domestic Policy and the Future of International Law, *Townson University Journal of International Affairs*, 11(2), 129-154.

Emmort, R. and J. Strupczewski. (2014), Obama Tells EU to Do More to Cut Reliance on Russian Gas, <https://www.reuters.com/article/us-usa-eu-summit/obama-tells-eu-to-do-more-to-cut-reliance-on-russian-gas-idUSBREA2P0W220140326>, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Energy Institute. (2015), A Guide to Shale Gas, https://knowledge.energyinst.org/_data/assets/pdf_file/0020/124544/Energy-Essentials-Shale-Gas-Guide.pdf, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Études de l'Ifri. (2016), *The U.S. Natural Gas Exports, New Rules on the European Gas Landscape*, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/etude_cornot_gaz_naturel_en_europe_en_okdb_complet-reduit_ok.pdf, (Erişim Tarihi: 13.04.2019).

European Commission, Liquefied Natural Gas. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas-lng>, (Erişim Tarihi: 10.02.2018).

European Commission. (2017), Commission Delegated Regulation (EU) amending Regulation (EU) No 347/2013 of the European Parliament and of the Council as regards the Union List of Projects of Common Interests, https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/annex_to_pci_list_final_2017_en.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

European Commission. (2018), EU-U.S. Joint Statement of 25 July: European Union Imports of U.S. Liquefied Natural Gas (LNG) Are on the Rise, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4920_en.htm, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

European Parliament. (2017), Europe's Increasing Need for Gas Supply Security (Infographic), <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20170911ST>

O83502/europe-s-increasing-need-for-gas-supply-security-infographic, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

European Statistical Office. (2018), EU Imports of Energy Products – Recent Developments, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

European Policy Center. (2016), Lost in Transition? US Foreign Policy from Obama to Trump, <https://core.ac.uk/download/pdf/148908712.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

European Parliament Committee on Foreign Affairs. (2018), Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXP_O_STU\(2018\)603868_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXP_O_STU(2018)603868_EN.pdf), (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

Floyd, R. (2007). Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move, *Human Security Journal*, 5(Winter), 38-49.

Garden, R. (2018), Remarks by President Trump and President Juncker of the European Commission in Joint Press Statements, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-president-juncker-european-commission-joint-press-statements/>, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Gardner, T. (2018), Trump's 'Energy Dominance' Strategy is Undercutting Russia's Influence and Business in Europe, <http://uk.businessinsider.com/trumps-energy-dominance-undercutting-russias-influence-in-europe-2018-2?r=US&IR=T>, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Gorst, E. (2004), The Energy Dimension in Russian Global Strategy: Russian Pipeline Strategies: Business versus Politics, <https://scholarship.rice.edu/bitstream/handle/1911/91482/russian-pipeline-strategies-business-versus-politics.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment. (2018), What Is Shale Gas, How Is It Extracted Through Fracking and What are Fracking's Impacts?,

<http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/faqs/shale-gas-extracted-fracking-frackings-impacts/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2019).

International Association for Energy Economics. (2017), The Evolution of the Energy Security Concept and APEX Energy Cooperation, <https://www.iaee.org/en/publications/newsletterdl.aspx?id=429> , (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

IstitutoAffariInternazionali. (2015), European Energy Security Challenges and Global Energy Trends: Old Wine in New Bottles?, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1503.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

Jaffe, A. M. (2018), Will Energy Be Part of the U.S.-Russia Helsinki Summit. Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/blog/will-energy-be-part-us-russia-helsinki-summit>, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Khrushcheva, O. and T. Maltby (2016).The Future of EU-Russia Energy Relations in the Context of Decarbonisation, *Geopolitics Journal*, 21(4), 799-830.

INEA, Innovation and Networks ExecutiveAgency. (2018), Connecting Europe Facility, <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

International Energy Agency, Energy Security, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

King&Spalding. (2018), An Overview of LNG Import Terminals in Europe, https://www.kslaw.com/attachments/000/006/010/original/LNG_in_Europe_2018_-_An_Overview_of_LNG_Import_Terminals_in_Europe.pdf?1530031152, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Lo, B. (2015), *Russia and the New World Disorder*, London: Brookings Institution Press.

Loskot-Strachota, A. (2016), 'NordStream 2: Policy Dilemmas and the Future of EU Gas Market', https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2378856/3/NUPI_Policy_Brief_2_Loskot_Strachota.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2019).

Lossan, A. (2015), 'Russian Historian: Importance of Lend-Lease Cannot be Overestimated',

https://www.rbth.com/business/2015/05/08/allies_gave_soviets_130_billion_under_lend-lease_45879.html, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Macit, F. and H. Rehm. (2014), 'The U.S. Shale Gas Revolution and Perspective for LNG Exports', https://www.academia.edu/10275936/The_US_Shale_Gas_Revolution_and_Perspectives_for_LNG_Exports, (Erişim Tarihi: 29.02.2018).

Metzel, M. (2018), Energy May Become Driving Force for Russia-US Ties, <http://tass.com/economy/1011071>, (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

Nuttall, W. J. (2017), Energy and the Military: Convergence of Security, Economic, and Environmental Decision-Making. Energy Policy Research Group, <https://www.eprg.group.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2017/11/1717-Text.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.03.2019).

Nyman, J. (2018). Rethinking Energy, Climate and Security: a Critical Analysis of Energy Security in the United States, *Journal of International Relations and Development*, 21(1), 118-145.

Özçelik, T. G., Biçer, R. S. S. (2018), *Dünden Bugüne Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Açısından Sivil Asker İlişkisi*, Ekin Yayınevi: Bursa.

Perovic, J. (Ed.) (2017), *ColdWarEnergy: A TransnationalHistory of SovietOilandGas*, London: PalgraveMacmillian.

Poland at Sea Maritime Magazine. (2018), '24-year Contract with Cheniere Signed – Deliveries of American LNG to Poland Will Commence in 2019', <http://www.polandatsea.com/24-year-contract-with-cheniere-signed-deliveries-of-american-lng-to-poland-will-commence-in-2019/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

Polish Oil and Gas Company (PGNiG). (2018), 'Gas Consumption in Poland is on the Rise. Share of Gas Purchased from Russia is in Decline, While Imports of LNG Have Grown', <http://en.pgnig.pl/news/-/news-list/id/gas-consumption-in-poland-is-on-the-rise-share-of-gas-purchased-from-russia-is-in-decline-while-imports-of-lng-have-grown/newsGroupId/1910852>, (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

Rapier, R. (2018), 'The U.S. Is Still The Global Natural Gas King', <https://www.forbes.com/sites/rrapier/2018/07/29/the-u-s-is-still-the-global-natural-gas-king/#6928ed16f902>, (Erişim Tarihi: 24.02.2018).

Safarov, A. et al. (2018), 'Russia-Ukraine GasDispute: Is Europe Under Threat', <https://www.dw.com/en/russia-ukraine-gas-dispute-is-europe-under-threat/a-42912675>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018).

Shiryayevskaya, A. (2018), 'U.S. LNG Gets a Big Cheer in One of Russia's Small Neighbours', <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-04-19/u-s-lng-gets-a-big-cheer-in-one-of-russia-s-smaller-neighbors>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

Smith, K. C. (2008), *Russia and European Energy Security: Divide and Dominate*, Washington DC: Centre for Strategic and International Studies.

Squeglia, C. and R. Matarazzo. (2015), 'The US-EU Energy Trade Dilemma', <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1528.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

Stevens, P. (2010), 'The 'Shale Gas Revolution': Hype and Reality', https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy%2C%20Environment%20and%20Development/r_0910stevens.pdf, (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

U.S. Code. 'The Natural Gas Act. Exportation or Importation of Natural Gas; LNG Terminals. 15 U.S. Code § 717b.' <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/717b>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

The White House Office of the Press Secretary. (2012), 'Remarks by the President on American-Made Energy', <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/03/22/remarks-president-american-made-energy>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).

UNIAN Information Agency. (2018), *U.S. Urges Russia not to Use Gas as Political Weapon against Ukraine*, <https://www.unian.info/politics/10029284-u-s-urges-russia-not-to-use-gas-as-political-weapon-against-ukraine.html>, (Erişim Tarihi: 19.02.2018).

U.S. Department of the Army, 'Energy Security & Sustainability (ES²) Strategy', <https://www.army.mil/e2/c/downloads/394128.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.02.2018).

U.S. Department of State. 'Highlights in the History of U.S. Relations with Russia, 1780-2006', <https://www.state.gov/p/eur/ci/rs/200years/c30273.htm>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

- U.S. Department of State (b). (2010), 'Gore-Chernomyrdin Commission. 95/06/20 FactSheet', http://www.channelingreality.com/Clinton_Gore/95_06_20_Gore-Chernomyrdin_1994_Moscow.pdf, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).
- U.S. Department of State (c). (2002), 'Development of the US-Russian Energy Dialogue', <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/2002/15433.htm>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).
- U.S. Energy Information Administration. (2018), 'The United States Exported more Natural Gas than It Imported in 2017', <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=35392>, (Erişim Tarihi: 24.02.2018).
- U.S. Energy Information Administration. (2017), 'Appalachia Region Drives Growth in U.S. Natural Gas Production Since 2012', <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=33972#tab1>, (Erişim Tarihi: 24.02.2018).
- U.S. Energy Information Administration. (2016), 'United States Remains Largest Producer of Petroleum and Natural Gas Hydrocarbons', <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=26352>, (Erişim Tarihi: 24.02.2018).
- U.S. Presidency. (2017), 'National Security Strategy of the United States of America (2017)', <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.02.2018).
- Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies, *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Williams, M. C. (2003). Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics, *The International Studies Association*, 47(4), 511-531.
- Yergin, D. (1988), Ensuring Energy Security in the 1990s, *Foreign Affairs*, 67(1), 110-132.
- Washington Post. (2006), 'Bush Delivers Speech on Renewable Fuel Sources', <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/25/AR2006042500762.html?noredirect=on>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

[itobiad], 2019, 8 (3): 2203/2228

**Spor Sponsorluğu İle Marka İmajı ve Marka Değeri Arasındaki
İlişki: Nicel Bir Araştırma**

The Relationship Between Sports Sponsorship, Brand Image and
Brand Value: A Quantitative Research

Elif DENİZ

Dr. Öğr. Üyesi., İzmir Katip Çelebi Üniv. İİBF

Asst. Prof., Izmir Katip Celebi Univ. FEAS

elif.deniz@ikc.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-6873-5757

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 25.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: DENİZ, E. (2019). Spor Sponsorluğu ile Marka İmajı ve Marka Değeri Arasındaki İlişki: Nicel Bir Araştırma. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2203-2228. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/596615>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Spor Sponsorluğu ile Marka İmajı ve Marka Değeri Arasındaki İlişki: Nicel Bir Araştırma

Öz

Bu çalışmada Türkiye A Milli Futbol Takımı ve 2018 yeni forma, ayakkabı ve ekipman sponsoru olan dünyaca ünlü spor giyim markası arasındaki sponsorluk ilişkisi Keller (1993, 2003)'in tüketici temelli marka değerlendirme yaklaşımıyla incelenmiştir. Veriler nicel bir araştırma yöntemi ile takımın 2018 UEFA Uluslar Ligi ve 2020 Avrupa Şampiyonası elemeleri maçları öncesi ve sonrası toplam 378 kişilik bir örneklem grubundan toplanmış, elde edilen bulgulara göre maçlardan önceki ve sonraki katılımcıların Milli Takımın imajına, sponsor marka imajına ve marka değerine yönelik tutumları sabit kalmıştır. Buna göre hem Milli Takım hem de sponsor marka olumlu marka imajlarını korumuştur. Ancak sponsor markanın imajı ve marka değeri arasındaki korelasyonda iki değişken arası orta derece, anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş ve bu ilişkinin gücü maçlardan sonra bir miktar düşmüştür. Sonuç olarak sponsor markanın imajına yönelik olumlu ya da olumsuz tutumların marka değerini etkilediği ve marka imajı yükseldikçe marka değerinin de yükseldiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sponsorluk, Spor sponsorluğu, Marka imajı, Marka değeri, Futbol

The Relationship Between Sports Sponsorship, Brand Image and Brand Value: A Quantitative Research

Abstract

In this research, the sponsorship relation between Turkish National Football Team and its 2018 new form, shoes and equipment world-famous sponsor brand is examined via Keller (1993, 2003)'s approach of consumer-centered brand valuation. With a quantitative research method, the data is gathered before and after the team's 2018 UEFA National League and 2020 European Championship prelims from a sample of 378 participants and according to the findings, the former and the latter participants' attitudes towards National Team's image, sponsor brand's image and value remain same. Accordingly, both National Team and sponsor brand preserve their positive images. However, within the correlation between sponsor brand's image and brand value it is found that there is a moderate, significant and positive relationship between two variables and the strength of this relationship decreased after the prelims. As a result, it can be proposed that the positive or negative attitudes towards sponsor brand's image affect brand value and brand value increases while brand image increases.

Keywords: Sponsorship, Sports sponsorship, Brand image, Brand value, Football

Giriş

Firmalar ve markalar için hedef kitleyi yakından tanıma, mesajlarını bu kitleye doğru bir biçimde iletebilme, kitlede markaya karşı olumlu tutumlar yaratma ve bu doğrultuda uzun vadeli ve sadakate dayalı ilişkiler oluşturma rekabette öne çıkmada oldukça önemli hale gelmiştir. Bu açıdan alternatif ve başarılı yöntemler peşinde olan pazarlamacılar sıklıkla pazarlama iletişim tekniklerine başvurmaktadır. Bu teknikler içerisinde son 20 yılda ortaya koyduğu başarılı sonuçlar ve hedef kitlede yarattığı pozitif etkiler incelendiğinde sponsorlukların önemi ve kullanımı oldukça yükselmiştir. Günümüzde sponsorluklar halka ilişkiler faaliyetinin bir alt başlığı olarak değil artık başlı başına bir başlık olarak, kazan-kazan ilişkisine dayanan ve stratejik bir biçimde planlanan ve yönetilen ticari bir iş anlaşması şeklinde ele alınmaktadır. Dünya genelinde firmaların ve markaların sponsorluk çalışmalarına bakıldığında artan sponsorluk harcamaları ilgili aktörlerin bu alana daha çok eğilmesine sebep olmuş, sponsorluklar içerisinde ise başı çeken spor sponsorlukları hem sponsor olan firma ve markalara hem de sponsor olunan alanlara ciddi avantajlar sunmuştur. Spor endüstrisinin gelişimi, küreselleşmesi, spor tüketicisinin ayrıcalıklı özellikleri, spor sponsorluğunun artan çeşitliliği ve bu özellikler bağlamında sponsorlukların pazarlama iletişimi açısından yarattığı etkiler oldukça çarpıcıdır.

Bu çalışmada sponsorluk kavramı, anlam ve önemi, geçmişten günümüze yaşadığı ilerleme, sunduğu avantajlar ve spor sponsorluğun bu alanda neden öne çıktığı kısaca açıklanmış, pazarlama bakış açısıyla markaların imajlarını ve değerlerini kuvvetlendirmede sponsorluklardan nasıl faydalandıkları irdelenmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden faydalanarak Türkiye A Milli Futbol Takımı ve 2018 yeni forma, ayakkabı ve ekipman sponsoru olan dünyaca ünlü spor giyim markası arasındaki sponsorluk ilişkisi incelenmiş, sponsor markanın marka imajı ve değeri bu ilişki kapsamında değerlendirilmiştir. Son olarak marka imajı ve marka değeri arasındaki korelasyonda iki değişken arası orta derece, anlamlı ve pozitif bir ilişkinin tespit edilmesiyle literatür ışığında çeşitli değerlendirmeler yapılmış ve benzer çalışmalara ışık tutacak önerilerde bulunulmuştur.

2. Literatür Taraması

2.1. Sponsorluk Kavramı ve Çeşitlerine Genel Bir Bakış

Küreselleşmeyle beraber artan rekabet firmaları kendilerini farklılaştırma ve hedef kitleye ulaşma konusunda reklamdan başka alternatif kanallar aramaya doğru sevk etmektedir. Bu noktada sponsorluklar günümüzde etkin bir pazarlama iletişim aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Sponsorlukla ilgili farklı tanımlamalar mevcuttur. Ferrand vd. (2007: 12)'ye göre 'sponsorluk, bir sponsor tarafından tüketicilerin zihninde sportif etkinliğin ruhu ile sponsorun markasını ilişkilendirmeyi amaçlayarak uygulanan düzenli bir iletişim biçimidir'. Akyürek (1998: 6)'ya göre ise 'sponsorluk,

kurumsal ya da pazarlama amaçlarına yönelik olarak destekleyen ve desteklenen arasında çeşitli olaylar ya da nedenler sebebiyle yapılan ve karşılıklı yarar sağlayan ticari bir yatırım, bir iş anlaşmasıdır'. Sponsorluğun geçmişine bakıldığında oldukça eski bir uygulama olduğu, tarihte zengin kişilerin menfaat beklentisi olmadan kültür ve sanat adamlarını korumaya ve desteklemeye yönelik himayecilik girişimlerinin zaman içinde gelişerek sponsorluğa dönüştüğü görülmektedir. Sponsorluğun ilk örneklerinde bir Avustralya firması olan Spiers and Pond'un Avustralya'nın İngiltere ile gerçekleşen spor turnuvasının ilk turuna 1861'de sponsor olduğu ve bundan 11.000 dolar kâr elde ettiği, sponsorlukla desteklenen ilk olimpiyat oyununun ise 1984'de düzenlenen Los Angeles Olimpiyat Oyunları olduğu görülmektedir (Bozkurt, 2005: 318; Güçlü, 2001).

Sponsorluk faaliyetleri dünya genelinde artan bir biçimde firmaların iletişim bütçelerinden daha fazla pay almaya ve halkla ilişkiler etkinliği altında değil, kendi başına bir başlık olarak daha kapsamlı bir biçimde ele alınmaya başlamıştır. Sponsorluklar hem ticari yatırım hem de karşılıklı yarar sağlayan bir iş düzenlemesi olarak ele alınması, profesyonel bir biçimde planlanması ve yönetilmesi gereken faaliyetlerdir. Son 20 yılda sponsorluk harcamalarında görülen artışın temel nedenleri arasında çeşitli reklam yasakları sebebiyle ürünler için alternatif yayın alanları aranması, medyada reklam maliyetlerinin yüksekliği ve sponsorluğun kendini etkinlik açısından ispatlamış olması gibi faktörler sayılabilir (Odabaşı ve Oyman, 2013: 345-46). Sponsorluğun sponsor markanın satın alınmasını %62 oranında arttırdığı, muadilleri arasında tercih edilme oranını ise %65'lere çıkardığı göz önüne alındığında bu denli etkin bir pazarlama iletişiminin firmalarca artan bir biçimde tercih edilmesi oldukça anlamlıdır (Altunbaş, 2008: 54).

Sponsorluğun temel amaçları kurum imajını geliştirmek, kamuoyunda farkındalık yaratmak, finansal kurumlar, devlet, müşteriler ve diğer dış paydaşlarla ilişki geliştirmek, marka farkındalığı yaratmak, marka imajı oluşturmak, satış yapmak ve medyada görünürlüğü arttırmak şeklinde sıralanabilir. Firmalar genellikle spor, kültür-sanat, eğlence, radyo-TV programları, eğitim, sağlık ve çevre gibi alanlarda sponsorluk faaliyetleri gerçekleştirmektedir (Odabaşı ve Oyman, 2013: 349). Sponsorluklar temel olarak iki şekilde yapılmaktadır. Aynı sponsorluklar sponsorun sponsorluk konusu olan harcamaları bizzat kendisinin yapmasıyla gerçekleşirken, nakdi sponsorluklar sponsorluk bedelinin sponsorun hesabına yatırılmasıyla gerçekleşir (İnal, 2008: 83-84). Sponsorluklar çeşitli biçimlerde sınıflandırılmakla beraber en bilinen sınıflandırma sponsor bakış açısıyla; sponsorun yaptığı katkının türüne göre; hizmet, mali ya da araç-gereç desteği, sponsor sayısına göre; ana ya da ortak sponsor, sponsorun türüne göre; profesyonel, yarı profesyonel veya amatör, sponsorluğun çeşitliliğine göre; spor, seyahat, kültür-sanat ya da uluslararası sponsorluklar olarak çeşitli başlıklar altında incelenebilmektedir (Okay, 1998: 149-151).

Sponsorluklar önem sırasına göre büyükten küçüğe sıralandığında ise; büyük çaplı ve uzun süreli anlaşmalar ile gerçekleşen, sponsor olunan projeye kurumun adı eklenen, spor kulüplerinin stadyumları veya etkinlik ismi önünde daha çok kullanılan isim sponsorluğu, bir ya da birden fazla sayıda ve projeyi sahiplenmek isteyen kurumların daha çok tercih ettiği, özellikle forma göğüs sponsorluklarının bu kapsamda değerlendirildiği, platin ya da daimi sponsor gibi adlara sahip olan ana sponsorluk, daha düşük bir bütçe ile projeyi destekleme amacıyla, forma sırt ve şort sponsorluklarının bu kapsamda değerlendirildiği, altın ya da bronz sponsorluk gibi isimlerle sıklıkla anılan resmi sponsorluk, projeye maddi olarak değil, ürün vererek veya hizmet sunarak katılan kurumların gerçekleştirdiği, ulaşım ya da malzeme sponsorluğu olarak bilinen ürün ve hizmet sponsorlukları şeklinde kategorilere ayrılabilir (www.anasponsor.com, 2019).

2.1.1. Spor Sponsorluğu ve Pazarlama Bakış Açısıyla Spor

Sponsorluğun bir çeşidi olan spor sponsorluğu sporun en belirgin özelliği olan dünya genelinde aynı dili konuşması sebebiyle tüm sponsorluk faaliyetleri içinde en büyük paha sahiptir. Sponsorluk endirekt bir iletişim olduğundan ve hedef kitle mesajlardan kaçamadığından özellikle sporda markaya ve mesajlarına maruz bırakma etkisi daha yüksektir. Spor sponsorluğunda sponsorluk çeşitleri bireysel, organizasyon, spor takımı ve spor yayın sponsorluğu şeklinde sayılabilirken, yeni yaklaşımlar altında spor etkinliğinin ana sponsoru, iletişim sponsoru, isim sponsoru, medya sponsoru, sağlık sponsoru, giyim sponsoru olarak farklı isimlendirmeler de mevcuttur (Altunbaş, 2008: 52-54). Spor günümüz kapitalist sistemi içerisinde, boş zaman kavramı, sporun sağlık ve toplumsal boyutları, spor izleyicisi, kulüpleri ve organizasyonlarındaki artış, spor malzemeleri ve donanımlarında etkisi olan teknolojik gelişmeler, iletişim sektörünün gelişimi ve küreselleşmenin de yarattığı etkiler altında artık kâr elde etmek için yatırım yapılan önemli bir alan olarak değerlendirilmektedir (İnal, 2008: 21-25). Sponsorluk anlaşmaları ile sponsor firmalar spora büyük bir oranla ulaşım, malzeme, para ve beslenme sağlarken sporun sponsor firmalara katkısı ise çoğunlukla reklam ve satış amaçlarına yönelik olmakla beraber para, saygınlık, finansal hareketlilik, uluslararası statüyü ve marka imajını güçlendirme ve vergiden düşme gibi faydalar şeklindedir (Galiyev, 2018).

Pazarlama bakış açısıyla spor, bir ürün olarak ele alındığında sporcular, federasyonlar, stadyum park yerleri, takımlar, lisanslı ürünler, spor medyası, stadyumlar ve seyirciler devreye girmekte, bu tarz yaşamın tam ortasında ve her şeyle etkileşim halinde olan bir ürün doğal olarak özellikli bir iletişim biçimine ihtiyaç duymakta, sponsorluklar da artan güçleriyle bu noktada spora önemli bir iletişim desteği sağlamaktadır (Altunbaş, 2008: 43). Sporun tüketicisi diğer tüketicilerden farklı olarak katılımcı ya da seyirci olup olmama ve ilgisinin frekans ve seviyesine göre farklılaşmakta, seyirci kitlesinin genellikle katılımcılardan daha fazla olduğu bilinmektedir (Altunbaş, 2008: 36). Spor motivasyonları ise temelde hareketlilik, benzeme

duygusu, sosyalleşme ihtiyacı, eğlence, grup üyeliği, başarı ve kazanma arayışı olarak öne çıkmaktadır (Altunbaş, 2008: 37-40). Öte yandan spor ürününün alıcıları ligleri ve kulüpleri destekleyen şirketler, lig ya da takımla ilgili ürünleri satın alan ve medyadan sporu seyredenler, spor etkinliklerini satın alan ve gösteren medya unsurları, kulüpleri destekleyen ve tesis yapan kuruluşlar olarak sıralanabilir (Altunbaş, 2008: 41).

Dünya genelinde spor sponsorluğunda yaşanan gelişmeler oldukça hızlı ve dikkat çekicidir. IEG 2018 Dünya Sponsorluk Raporu (IEG Sponsorship Report, 2018)'na göre e-ticaret ve dijital medya firmaları artan bir biçimde sponsorluğa yatırım yapmakta, sporun medyayla ilgili yasal hakları, tüketicinin dijitalle uyumu, sosyal medya platformlarında sporla ilgili dijital içerik üretimi, e-sporun gelişimi yüksek bir biçimde tartışılmaktadır. Markaların sosyal sorumluluk amaçları da spor sponsorluklarıyla eşleştirilmekte, NBA basketbol ligi gibi çoğu spor etkinliği artık sporcular, müzik ve moda ile birlikte bir yaşam tarzına işaret etmektedir. Orta-Doğu, Asya ve Rusya'dan git gide daha çok firmanın ve teknoloji firmalarının sponsorlukla ilgilendiği görülmektedir. Sponsorluklar kapsamında elde edilen gelirlere bakıldığında Avrupa Premier Lig'de 2017-2018'de 20 takımın ticari gelirleri 1,1 milyar Pound'a ulaşmış, bu gelirlerin 300 milyon Pound'dan fazlasını forma sponsorluklarından elde edilen gelirler oluşturmuştur (Aktifbank Rapor, 2018: 68). Barcelona Futbol Kulübü'nün spora yönelik ürünler üreten dünyaca ünlü spor giyim firması ile 2018-2019 sezonundan itibaren geçerli olacak forma ve sportif ekipman sponsorluk anlaşmasına göre firma her sezon kulübe 155 milyon Euro sponsorluk geliri kazandıracaktır (Aktifbank Rapor, 2018: 71). Bireysel spor sponsorluklarında ise David Beckham gibi oyuncuların sponsorluk anlaşmalarından yılda yaklaşık 30 milyon\$ kazandığı, 2016 yılı verilerine göre ise Rio olimpiyat oyunları sponsorluk gelirlerinin 2012 Londra olimpiyat oyunlarını geride bırakarak 1 milyar \$'ı geçtiği bilinmektedir (İnal, 2008: 79-81; IOC Marketing Report, 2016: 42).

Spor sponsorluğuyla adını özdeşleştiren dünyaca tanınmış markaların diğer girişimlerine bakıldığında yine dünyaca ünlü bir spor giyim firmasının dünya kupası sponsorlukları kapsamında forma tedarik sponsorluğunda yıllık bazda Fransa'nın 2011-2018 yılları arasında 54 milyon \$, İngiltere'nin ise 2014-2018 yılları arasında 46 milyon\$ kazandığı görülmektedir. 2018 Dünya Kupası'nda ise 324 farklı marka ile toplam 386 sponsorluk anlaşması imzalanmış, forma tedarik sponsorluğu olmak üzere giyim ve aksesuar sponsorlukları 41 anlaşma ile başı çekmiştir. En çok hatırlanan sponsorlar ise giyim ve aksesuar, yiyecek-içecek ve otomobil sektöründendir (Koç, 2018). İngiliz takımı Chelsea takımıyla spor ürünler üreten diğer bir lider firma ise 10 yıllığına 30 milyon Pound'luk sponsorluk anlaşması yapmıştır. İngiltere takımlarından Manchester United dünya genelinde her yıl 3,5 milyon forma satmaktadır (Türkel, 2017).

2.1.2. Türkiye’de Spor Sponsorluğu

Türkiye’de Spor Genel Müdürlüğü spor sponsorluğu verilerini düzenli bir biçimde yayınlamakta ve alanın gelişmesi için ciddi çabalar göstermektedir. 2017 Türkiye sektörel sponsorluk dağılımına göre %70 oranla en büyük payı spor (%55 spor kulüpleri, %34 federasyonlar, %7 sporcular, %4 diğer kurumlar) almakta, kalan payın %10’u eğlenceye, %9’u kâr gütmeyen kuruluşlara, %4’ü kültür-sanata, %4’ü etkinlik ve fuarlara, %3’ü de diğer organizasyonlara dağılmaktadır. Yapılan sponsorlukların %85’ini maddi, %15’ini ise aynı sponsorluklar oluşturmaktadır (blog.anasponsor.com, 2018). 2017-2018 futbol sezonu Türkiye Spor Toto Süper Lig’de yer alan sponsorlukların sektörel dağılımına bakıldığında ise ilk 3 sırada inşaat/yapı malzemeleri, banka/sigorta ve hazır giyim başı çekmektedir. Başarılı bir örnek olarak Beşiktaş Jimnastik Kulübü’nün son yıllarda pazarlama ve iletişim projeleri, sponsorluk yatırımları, reklam ve marka işbirlikleri ile ticari gelirlerini 198,5 milyon TL’den 279,4 milyon TL’ye çıkarması ve ticari gelirlerini en çok arttıran takım olması ise oldukça dikkat çekicidir (Aktifbank Rapor, 2018: 73-77).

Türkiye Spor Genel Müdürlüğü verilerine göre 2001 yılında 137 bin TL civarında olan sponsorluk gelirleri 2017 yılında 184 milyon TL civarında seyretmiş ve bu artış önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir. En yüksek sponsorluk gelirini spor kulüpleri elde etmiştir (www.fotomac.com.tr, 2018). Pazarlama iletişimi açısından dünyada reklam harcamalarına ayrılan pay azalırken sponsorluk bütçelerinde artışlar yaşanmakta, önümüzdeki 3 yılda sponsorluklar ve medya haklarından oluşacak spor pazarı büyüklüğünün ise 100 milyar \$’a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Sponsorlukta en büyük payı futbol ve basketbol alırken Türkiye’de 2000’li yıllarda Türk futbol ekonomisi açısından pazar büyüklüğünün 200 milyon \$ civarında seyrettiği ancak bu büyüklüğün günümüzde 6-7 milyar dolarlık bir pazara dönüştüğü ifade edilmektedir (Doğan, 2018).

Spor olaylarının sosyal etkisi sportif organizasyonların ve dahil olan ortakların gücü ve meşruluğu, olaya katılan kişilerin sayı ve karakteristiklerinin fazlalığı ve çeşitliliği, spor olayın meydana geldiği mekan, sonucunun önemi, medyada kapsadığı yayın alanı ve meydana geldiği çevredeki etkisiyle direk bağlantılıdır. Sporun kurumsallaşması sporu küresel bir sistem içinde gelişmeye doğru yönlendirmekte ve bu sistem atletler, kulüpler, çalışanlar, politikacılar gibi içsel, topluluklar, medya, sponsorlar, kamuoyu gibi dışsal ve ilgili ortakları da kapsamaktadır. Bu sebeple spor sponsorluğunda sponsorluk hak sahibi ve sponsor arasındaki iki-taraflı bir ilişkiden ziyade bu sistemdeki çok sayıda ortakla oluşan çok-taraflı bir ilişkidir. Böylelikle ilgili tarafların karşılıklı bağımlı olduğu bu karmaşık sistem içinde sponsorluğun konumunun değerini spor olayının hedef kitlesi belirlemektedir (Ferrand vd. 2007: 4).

Bu açıdan bakıldığında son 20 yıldır sponsorluğun odağının formalar, panolar, vb. kullanarak markaya maruz bırakmanın değerlendirilmesinden,

ilgili örgütün hedef kitlesiyle olan ilişkisine kayarak sponsor markayı aktive etmeye odaklandığı görülmektedir. Burada amaç hedef kitleye eğlence, bilgi ve zevk sunarak dokunulabilir bir faydayı ulaştırmaktır (Ferrand vd. 2007: 1-2). Reklamlar ticari mesajları direkt olarak verirken sponsorluklar hedef kitleyle ilgili aktivite ya da organizasyon yardımıyla uzun vadeli ve duygusal bağ kurar ve kitle farkına varmadan markaya karşı farkındalık geliştirir. Öte yandan dünyaca ünlü spor markalarının 2006 FIFA Dünya kupası için yarıştığı ve forma sponsorluklarının kıyasıya bir rekabetle aylar öncesinden belirlendiği göz önüne alındığında bu ve benzeri spor organizasyonların artık sponsorluk olmadan gerçekleşmeyeceği düşünülmekte, spor sponsorluğunun hedef kitlesinin gücü de dikkate alındığında gelecekte de yatırımcılarına oldukça kazanç sağlayacak bir alan olduğu ilgili otoriteler tarafından tartışmasız bir biçimde kabul edilmektedir (İnal, 2008: 82-83).

2.2. Spor Sponsorluğu, Marka İmajı ve Marka Değeri İlişkisi

2.2.1. Marka, Marka Kimliği ve Marka İmajı

Marka geçmişten günümüze hukuksal, finansal ya da psikolojik bakış açıları altında farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Genel olarak marka; bir ürünün orijinalliğini garanti eden isim ya da işaret, bir ürünün içine gömülmüş ve onu farklılaştıran kimlik, tüketicilerin zihninde konumlanan güçlü pozisyon, güvenilir bir söz, pazarları etkileyen güç, tüketiciye sunulan fayda ya da değerler, bu değerler etrafında bir topluluk oluşturabilen, istek ya da sadakat yaratan ve fiyatı unutturan, saygı, aşk ya da sadakati yönlendiren bir isim' olarak ifade edilebilmektedir (Kapferer, 2012: 30). Ayrıcalıklı olma, ürün geliştirme, tüketicilerin ürüne yönelik algılarını destekleme ve kuvvetli bir biçimde markalaşmanın birlikte ele alındığı yeni yaklaşımlar markanın hem finansal hem de tüketici bakış açısıyla oluşan değerinin önemini arttırmıştır. Böylelikle marka yaratmanın yanında markanın değeri arttıracak yöntemlerin geliştirilmesi yeni bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır. Markalaşmanın rekabette farklılaşmada çok önemli bir araç olduğu düşünüldüğünde tüketicinin farkına varacağı ve değer vereceği belirgin marka karakteristikleri yaratmak ve bunu tüketiciye ürünün fonksiyonelliğinin ötesine geçerek değer, imaj ve konumlandırmadan oluşan bir bütün halinde sunmak gerekmektedir. (Beck-Burridge ve Walton, 2001: 3-8).

Markalar artık bir isim olmanın ötesinde tüketicilerin en yakın arkadaşı ve statülerinin göstergesi olma gibi özellikler de göstermektedir. Bu özellikleri sergileyebilmek ve tüketicilerce tercih edilebilmek için güçlü marka değerine sahip olmak gerekmektedir. (Taşkın ve Kosat, 2016). Marka değeri 1980'lerden itibaren gelişmeye başlayan bir kavram olup markanın sahip olduğu tüm bileşenlerle tüketici zihninde olumlu bir izlenim oluşturması ve rakiplerle kıyaslandığında daha değerli bir konum elde etmesini ifade etmektedir. Marka farkındalığı, markayla ilgili çağrışımlar, algılanan kalite,

marka sadakati ve marka imajı marka değerinin boyutları olarak ele alınmaktadır. Marka değeri yüksek markaların sponsorluklarının sponsor-etkinlik uyum oranının ve başarısının daha yüksek olduğu bilinmektedir (Dumanlı Kürkçü, 2015). Marka imajı alıcının tarafında olup markanın belirli gruplar tarafından nasıl algılandığıyla, markanın kapsadığı ürün, hizmet ve iletişimden yayılan sinyallerin bu alıcı grup tarafından çözümlenmesiyle ilgilidir. Marka kimliği ise kaynağın tarafında yer alarak markanın anlamını, amacını ve öz-imajını nitelendirmekle ilgili olup hem bunların yorumlanması hem de sonucudur. Marka yönetiminde kimlik imajdan önce gelmektedir. Böylelikle markanın imajı markanın mesajlarını, adını, görsel sembollerini, ürünlerini, reklamlarını ve sponsorluklarını kapsamaktadır (Kapferer, 2012: 151).

Yüksek marka kişiliği oluşturmak marka kişiliği ve imajını doğru bir biçimde yaratmak ve yönetmekten geçmektedir. İmaj bir marka, kişi ya da kurumla ilgili hedef kitlenin zihninde oluşan resim ya da bir zihinsel algılanış olarak tanımlanmakta, bilgi ve deneyimler zaman içinde oluşan imajı şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Kurumların ve markaların günümüzde olumlu imaja sahip olma ve yönetme kaygısı ve bu doğrultuda gerçekleştirdikleri çabalar yükselmekte, %50'lik bir oranla imajlarını kuvvetlendirme gerekçesiyle sponsorluk faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir (Canöz ve Doğan, 2015). Markanın tanıtıcı ve ayırt edici bir unsur olarak etkin olmasında markanın doğru konumlandırmasının ve imajının yönetilmesinin, markanın güçlü bir marka olmasında ise tüketicide oluşan marka güveninin önemi büyüktür. Markanın sergilediği performans ve markadan duyulan memnuniyet ile marka imajı marka güvenini etkilemekte ve bu güven markaya karşı tüketicide oluşan tutum ve sadakati yönlendirmektedir. Sponsorluklar bu bağlamda imajı desteklediğinden markaya karşı güveni de pekiştirmektedir (Can ve Yiğit, 2017).

Bir tüketicinin bir marka hakkında sahip olduğu bilgiler hafızasında tuttuğu ve markayla ilişkilendirdiği farklı tipte bilgileri yansıtmaktadır. Bu marka çağrışımları özellikler, faydalar, tecrübeler ve tavırlar şeklinde çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu çağrışımlar marka ve ürün kategorisi deneyimlerini, ürün özelliklerini, fiyat bilgisini, tutundurma iletişimindeki konumlandırmayı, ambalajı, kullanıcı imgelemine ve kullanım durumlarını içeren çok çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşmaktadır. Sponsorluk aktiviteleri ise marka çağrışımlarını kuvvetli bir biçimde desteklemektedir. Sponsorlukta en temel amaçlardan biri desteklenen olayın sahip olduğu imajın sponsor olan marka imajına transferidir (Odabaşı ve Oyman, 2013: 349). Sponsorlukla birlikte spor olayıyla ilgili çağrışımlar markayla ilişkilendirildiğinde imaj transferi ortaya çıkmaktadır. Böylelikle bireyler spor olayıyla ilgili olan özellikler, faydalar, tecrübeler ve tavırlara ait bilgileri hafızalarında sponsor markayla eşleştirmektedir.

Marka imajının önemli bir boyutu olan ve markayla ilişkilendirilen insan karakteristikleri olarak ifade edilen marka kişiliği de sponsorluk yardımıyla iletilmekte ve rakiplerden farklılaşma amacıyla kullanılmaktadır (Keller,

1993; Keller, 2003; Aaker, 1997). Bu kişilik sponsorun hedef kitleleriyle kurmak istediği iletişimle de yakından ilgilidir (Ferrand vd. 2007: 21). Örneğin, ING Bank maratonlara yaptığı sponsorlukla imaj transferini başarıyla gerçekleştirmiş, böylelikle banka daha sağlam, başarılı ve disiplinli algılanmaya başlamıştır (Altunbaş, 2008: 53). Spor sponsorluğu ele alındığında özellikle marka imajını destekleme, farkındalık ve hatırlanabilirliği yükseltme adına marka ve logoların kullanımı oldukça yaygındır. Böylelikle hedef kitleye marka kimliği ve kişiliği hakkındaki ipuçlarının logolar, renkler, yazı karakteri vb. unsurlarla iletilmesi kolaylaşmaktadır (Yaman ve Açıkgözoğlu, 2016). Dolayısıyla spor sebebiyle tüketicilerde oluşan pozitif algı sponsorun marka değerine transfer edilmekte, markaya karşı güven ve sempati arttırılarak marka imajı da kuvvetlendirilmektedir. Spor sponsorluğunda taraftarların spor olayı ya da takımla daha yoğun ve duygusal bağlar geliştirmesi ve kendilerini bunlarla özdeşleştirmesinden doğan güç sponsorluklara da dolaylı olarak yansımaktadır. Sponsorluklar böylelikle hem tanınırlık hem de hatırlamayı destekleyerek marka bağlılığı ve seçiminde de etkili olmakta, firmaların marka değeri yaratma ve rekabetçi güç elde etmesi de kolaylaşmaktadır (Erdoğan Tarakçı ve Baş, 2018).

Markaların sponsorluk vasıtasıyla kendi imajlarını olumlu destekleyebilmeleri için mesaj kaynağını titizlikle seçmesi ve planladığı sponsorluğun ne ölçüde uyumlu olduğunu detaylıca değerlendirmesi önemlidir. Ayrıca spor taraftarının olay ya da takımla kendini özdeşleştirmesi (psikolojik bağ) ve ilgilenim düzeyi sponsorluğun markaya karşı tutum yaratma başarısını etkilemektedir. Özdeşleştirme ve ilgilenim seviyesi yüksek taraftarlar aynı zamanda birer kanaat önderine dönüştüklerinden diğerlerini etkileme seviyeleri de yüksektir. Önderler takım imajı ve sponsor imajını olumlu bir biçimde eşleştirdiklerinde sponsora karşı olumlu tutum ve satın alma davranışı göstermekte, dolayısıyla markalar bu önderler üzerinden onlarla iletişim halinde olan diğer bireyleri de etkilemektedir (Enginkaya, 2014). Stadyumların isim haklarını satın alan sponsorlar da taraftarın zihninde bir yer edinmeye çalışmakta, onların stadyuma yükledikleri anlamları ve imajları kendi markalarına transfer etmeye çalışmaktadırlar. Öte yandan taraftarlar bağlı oldukları takıma bir gelir kaynağı yaratarak destek olmaları sebebiyle sponsorlara ayrı bir sempati duymaktadırlar. Burada temel amaç sponsor markaya karşı inançların tutumlara, olumlu tutumların olumsuzlardan daha baskın olmasına, tutumların da sponsorun ürün veya hizmetlerinin satın alınmasına dönüştürülmesidir. Böylelikle marka ilgili hedef kitleden daha geniş bir kitleye de ulaşabilmektedir (Doğru, 2016). Bir spor giyim üreticisinin spor sponsorluğu gerçekleştirmesindeki gibi sponsor markanın ürünlerinin fonksiyonel özellikleri sponsor olunan aktiviteye ne kadar uyumluysa sponsor-etkinlik uyumu da o kadar yükselmekte ve imaj transferi kolaylaşmaktadır. Enerjik ya da sert gibi marka kişilik özellikleri

yine bu özellikleri gösteren spor olaylarıyla eşleştiği zaman marka imaj transferi kuvvetlice desteklenmektedir (Kwon vd. 2015).

Aeker (1991: 15)'e göre pozitif marka imajı yaratmak ve bunu desteklemek direkt olarak, markaya karşı pozitif tutum oluşumunu desteklemek ise dolaylı olarak marka değerini yükseltmektedir. Satın alma niyetindeki artış ve fiyatlar yüksek olsa da alma isteği marka değerinin temel göstergeleridir. Böylelikle firmalar yüksek marka değeri elde etmek için iyi bir pazarlama iletişimiyle marka imajını ve markaya karşı tutumu yönetmeli ve tüketici temelli bakış açılarına odaklanmalıdırlar (Faircloth vd. 2001). Finansal temelli değere kıyasla tüketici temelli marka değeri, markanın pazarlanmasına yönelik tüketicinin verdiği cevaptaki markaya ait bilgilerin farklılaştırıcı etkisidir. Bu değer tüketici eğer markaya aşına ise ve markayla ilgili olumlu, güçlü ve benzersiz marka özellikleri hafızasında yer etmişse ortaya çıkar. Markayla ilgili bilgiler markayı hatırlama ve fark etmeyle ilgili olan marka farkındalığını ve tüketicilerin zihinlerinde markayla ilişkilendirdikleri özelliklere işaret eden marka imajını kapsamaktadır (Keller, 1993).

2.2.2. Marka Değeri ve Bileşenleri

Marka değeri ve bileşenleriyle ilgili olarak sponsorluk, spor sponsorluğu ve futbolda sponsorluk konusu ele alındığında literatürde yapılan çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Erdoğan Tarakçı ve Baş (2018)'in elde ettiği bulgulara göre spor sponsorluğu ile marka farkındalığı ve tüketici tercihi arasında kuvvetli bir ilişki bulunmakta, spor sponsorluğunda tüketiciler sponsorluğu bir tanıtım aracı olarak algılamakta, yüksek bir oranda sponsor markaları hatırlamakta ve bu markaları öncelikli olarak ve gerekirse yüksek fiyatlar ödeyerek tercih etme eğilimi göstermektedir. Gümüş ve Erdem (2014) ise spor sponsorluğu faaliyeti gerçekleştiren firmanın müşterilerinin sponsor markaya karşı algılarının olumlu bir biçimde yükseldiğini, bunun da tutum ve davranış değişikliğine yol açtığını ifade etmiştir. Açak ve Karabulut (2016)'ya göre özellikle fanatik taraftarların takımlarını kendi kimliklerinin bir uzantısı olarak görme, takımın performansını kendi başarı ya da başarısızlıkları sayma ve takıma karşı duydukları bağ sponsor markaları bilme, hatırlama ve bunların ürünlerini satın almada oldukça etkilidir. Öte yandan alkol ve sigara markalarının spora sponsor olması taraftarlar nezdinde olumsuz karşılanmaktadır. Dumanlı Kürkçü (2015)'nin elde ettiği sonuçlara göre spor sponsorluğu faaliyeti gerçekleştiren markaya yönelik sadakatte pozitif yönde bir artış ve sponsorluk desteğinden kaynaklanan markaya karşı bir sempati ve bağlılık oluşumu görülmektedir. Sponsorluk yapılan takım anıldıkça ilgili markanın ve özelliklerinin de akla gelme oranı yükselmektedir.

Argan vd. (2006)'ya göre Türkiye'de futbola sponsor olan markaların en büyük gerekçesi markaya karşı olan farkındalığı yükseltmektir. Sporun gerçekleştiği alanlarda gösterilen markalara bilinçli bir biçimde bakılmasa

da sonrasında bu sponsor markalar tüketici tarafından yüksek oranda fark edilmiş bulunmaktadır. Sponsorlukların uzun dönemli olması da daha fazla hatırlanmayı desteklemektedir. Doğru (2016)'ya göre ise futbola ilgi düzeyi ve sponsorluk anlaşmasının reklamlarla tanıtılması arttıkça sponsor markanın ürün ya da hizmetinin kullanımı artmakta, sponsorluk miktarları arttıkça taraftarların spor kulübünden ünlü oyuncu transferi gibi spor markasının gücüne dönük beklentileri de yükselmektedir. Yaman ve Açıkgözoğlu (2016)'nın araştırmasına göre futbol takımlarında forma sponsorluğunun hatırlanması yüksek olup bu sponsorluklar reklamlarla desteklendiğinde daha hatırlanabilir hale gelmektedir. Takım formaları tüketiciler tarafından lüks ürün olarak algılandığından ve satın alınmaları kolay olmadığından formalardaki sponsorlukların satın almadan ziyade marka imajını desteklemede daha etkin olduğu görülmektedir. Geliri yüksek ve genç yaştaki kitle ise ilgili takımın sponsor markalarının ürünlerini daha çok satın almaktadır. Elde edilen tüm bu sonuçlara göre yüksek marka değeri oluşturmada ve marka değeri bileşenlerini yönetmede sponsorlukların etkisi anlamlı bulunmakta, böylelikle sponsorluğun sunduğu avantajlar konunun farklı açılardan ele alınmasının ve gelecekteki ilgili çalışmaların önemine dikkat çekmektedir.

3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

3.1. Sponsor Marka Hakkında

Bu çalışmada Türkiye A Milli Futbol Takımı ve 2018 yeni forma, ayakkabı ve ekipman sponsoru olan dünyaca ünlü bir spor giyim markası incelenmiş olup sponsor markayla ilgili temel verilere bakıldığında markanın 2006'dan beri küresel olarak yıllık gelir anlamında anlamda en büyük rakibini geride bıraktığı, Statista Global Tüketici Araştırması 2018'in paylaştığı dünyanın önde gelen 10 giyim markasının 2017 yılındaki marka değerleri listesine göre ise 34,185 milyar \$'lık marka değeriyle ilk sırada yer aldığı görülmektedir. CIES Football Observatory'nin yaptığı araştırmaya göre ise Avrupa'nın beş büyük futbol liginde top koşturan en pahalı 100 oyuncunun %57'sinin ilgili marka ile sponsorluk anlaşması bulunmaktadır (Altan, 2018). Bu veriler sponsor firmanın hem marka değerini yönetme hem de sponsorluk faaliyetlerini etkin bir biçimde gerçekleştirme adına göze çarpan bir firma olduğunu göstermektedir.

Sponsor firma Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın UEFA Uluslar Ligi ve 2020 Avrupa Şampiyonası elemelerinde iç saha ve deplasmanda giyeceği formalar için sponsorluğunu 2018'de yenilemiştir. Geleneksel kırmızı göğüs bantlı tasarıma sahip formalarda hızlı simgeleyen gölgeli tasarım unsurları bulunurken Ay-Yıldızlı arma, kalbin tam üstünde büyütülerek yer almıştır. Ayrıca formanın yaka arkasına da Ay-Yıldız detayı eklenmiştir. Formalar sahada baskı altındaki oyuncuları kuru ve serin tutmaya yardımcı olmak için teri vücuttan arındıran teknolojiyle üretilmiştir. Koleksiyonun tanıtımı için A Milli Takım'ın golcüsünün yanı sıra Türk futbolunun gelecekteki

yıldızları olarak ifade edilen bazı oyuncular kamera karşısına geçmiştir. Formalar markanın ilgili web sitesi üzerinden satışa çıkarılmış ve 29 Mart 2018'den itibaren bütün mağazalarından da satışa sunulmuştur (tr.eurosport.com, 2018). A Milli Futbol Takımı markanın tasarladığı yeni formaları giyerek UEFA Uluslar Ligi'ne B Ligi 2. Grup'ta başlamış ancak Eylül-Kasım 2018 tarihleri arasında gerçekleşen grup aşamaları maçlarında gösterdiği düşük performans ve sadece bir maçta galibiyet elde etmesi neticesinde maçların bitimi itibariyle C Ligi'ne düşmüştür (skor.sozcu.com.tr, 2018).

Kapferer (2012: 158)'e göre marka kimliğinin altı yüzü vardır ve bunlar marka kimliği prizması olarak ifade edilebilir. Prizmada göndericinin resmi fiziksel özellikler ve kişilikten, alıcının resmi yansıma ve öz-imaждан, içselleştirme ilişkiden, dışsallaştırma ise kültürden oluşmaktadır. Marka iletişimi de bu çerçevede oluşmaktadır. Sponsor marka kimliği bu boyutlara göre değerlendirildiğinde; fiziksel yapıda kalite, konfor ve trendi, ilişkide sloganları bazında bir provokasyonu, yansımada kazanan olmayı, enerjiyi, agresifliği, gençliği, rekabeti ve marka bilincini, öz-imaжда bir atlet olmayı, havalı ve marka bilinçli olmayı, kültürde Amerikalı olmayı, sporu ve zindeliği, kişilikte ise sporcu kadın ve erkekleri, sporcu ruhu ve yaşam tarzını yansıtmaktadır. Keller (1993, 2003)'in tüketici temelli marka değerlendirme yaklaşımına göre ise sponsor markanın markaya dönük performansında yüksek teknik performans, yargılarında yüksek kalite ve inovasyonla tanımlanmış bir profil, imgeleminde bir statü sembolü ve insanların gözünde havalı bir aksesuar, hislerde başarı hissi ve her şeyi yapmaya muktedir olma, markaya karşı anlayışta ise markaya karşı sadakat başlıca tanımlamalar olarak öne çıkmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

1980'lerden günümüze kadar uzanan süreçte küresel çapta firmalar ve başarılı markalar markalaşma stratejileri kapsamında marka değeri konusunu gitgide artan bir biçimde gündemlerine almaya başlamış, öte yandan doğru marka kimliği ve imajı oluşturarak pazarda başarılı konumlandırma yapmanın, yüksek marka değeri yaratarak tüketici nezdinde olumlu tutum, yüksek satın alma davranışı ve marka sadakati oluşturmanın önemi ise daha iyi anlaşılır ve tartışılır hale gelmiştir. Özellikle hedef kitleye markanın kimliği, kişiliği ve vaatlerini doğru tanıtmak ve marka imajını kuvvetlendirmek suretiyle marka değerini desteklemek açısından bir pazarlama iletişim faaliyeti olan sponsorluklardan ve sunduğu avantajlardan faydalanma oranının bu doğrultuda yükseldiği görülmektedir. Ancak yüksek marka değeri elde etmek amaçlanırken marka değerinin boyutlarını doğru anlamak ve etkin sonuçlar ortaya koyacak şekilde sponsorluk faaliyetlerini doğru seçmek ve yönetmek oldukça önemlidir. Bu çalışma sponsorluk faaliyetleri arasında en çok gerçekleştirilen spor sponsorluğunu ele almakta, spor sponsorluğu ile marka imajı ve marka değeri arasındaki ilişkiyi Keller (1993, 2003)'in tüketici temelli marka değerlendirme yaklaşımı altında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu

kapsamda çalışmada Türkiye A Milli Futbol Takımı ve yeni forma, ayakkabı ve ekipman sponsoru olan dünyaca ünlü spor giyim markası arasındaki ilişkisi incelenmiş, marka imajı ve değeri bu sponsorluk ilişkisi kapsamında irdelenmiştir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada spor sponsorluğu ile marka imajı ve marka değeri arasındaki ilişkiyi incelemek için Keller (1993, 2003)'in tüketici temelli marka değerlendirme yaklaşımı ve Faircloth vd. (2001)'in marka değeri modellerinden faydalanılmıştır. Keller (2012)'nin marka değerini ölçmede kullandığı 6 boyutlu ölçek ise; marka yerleştirme, marka performansı, marka imgelemi, kalite, güvenilirlik ve farkındalıktan oluşan markaya karşı yargılar, markaya karşı hisler, sadakat, bağlılık, topluluk ve angajmandan oluşan markaya karşı anlayıştan oluşmaktadır. Bu çalışmada kullanılan ölçek ise Keller (2012)'in marka değeri ölçeğinden uyarlanmış, marka imajı için marka performansı ve marka imgelemi boyutları ele alınmıştır. Sponsor markanın imajıyla ilgili olarak marka performansı 'Sponsor marka ürünleri iyi tasarlanmıştır' şeklinde ifadeler içeren 5 madde ile, marka imgelemi 'Sponsor marka ürünleri özendiğim ve saygı duyduğum kişiler tarafından giyilir' şeklinde ifadeler içeren 11 madde ile, marka değeri ise 'Sponsor marka benim tercih ettiğim spor giyim markasıdır' şeklinde ifadeler içeren 10 madde ile ve 5'li Likert kullanılarak (1= kesinlikle katılıyorum, 5= kesinlikle katılmıyorum), A Milli Futbol Takımı'nın imajı ise 'Dünyadaki en iyi milli takımdır, en iyi 3 milli takımdan biridir, dünyadaki en iyi milli takımlardan biridir, iyi bir milli takımdır' ifadelerinden çoktan seçmeli olarak ölçülmüştür. Oluşturulan anket etik kurul tarafından uygun bulunarak ilgili örnekleme uygulanmıştır.

Evren ve örneklem göz önüne alındığında araştırma İzmir ilinde yer alan bir devlet üniversitesinde, erişimlerinin görece kolay olması sebebiyle, lisans seviyelerinde okuyan öğrencilere ulaşmayı hedeflemiştir. Öğrenciler kolayda örneklem yöntemiyle (Nakip ve Yaraş, 2017: 259) seçilerek futbol ve spor olaylarına ilgileri sorulup olumlu cevapları alındıktan sonra ankete gönüllü katılımları (Berg, 2001: 53) esas alınmış ve toplam 378 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. 200 anket UEFA Uluslar Ligi ve 2020 Avrupa Şampiyonası elemelerinden önce 2018 ilkbahar-yaz döneminde dağıtılmış, bunlardan 185'i kullanılabilir özellikte bulunmuş, şampiyona elemeleri gerçekleştikten ve A Milli Futbol Takımı C ligine düştükten sonra ise 200 anket dağıtılmış ve bunlardan 193'ünün kullanılabilir olduğu tespit edilip analize dahil edilmiştir. Böylelikle sponsor markanın sponsorluk ilişkisiyle marka değerindeki değişimi anlamak için maç öncesi ve sonrası verileri elde etmek ve analiz yapmak mümkün kılınmıştır.

Araştırmada yapılan analizler SPSS istatistik programı ile gerçekleştirilmiş, bu kapsamda frekans ve yüzdelerden, Cronbach's Alpha güvenilirlik analizlerinden, Bağımsız Örneklem T-Testleri'nden ve Korelasyon

Analizi'nden faydalanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliği kapsamında Cronbach's Alpha değerlerine bakılmış, bu değerler sırasıyla marka performansı için $\alpha = 0,838$, marka imgelemi için $\alpha = 0,784$ ve marka değeri için $\alpha = 0,775$ çıkmıştır. Cronbach's Alpha değerinin 0,60 üzerinde olması beklendiğinden (Karagöz, 2016: 941) bu değerlere göre çalışmada kullanılan ölçek oldukça geçerli ve güvenilir bir özellik göstermektedir. Araştırmanın örnekleminde sadece İzmir ilindeki bir üniversitede okuyan lisans grubu öğrencilerin yer alması, çeşitli spor dallarından sadece futbolun ele alınarak tek bir takımın ve ona sponsor olan tek bir markanın incelenmesi sonuçların genellenememesi açısından temel kısıtlar olarak sayılabilir. Ayrıca marka değerini oluşturan pek çok boyut arasından bu çalışmada sadece marka imajıyla ilgili olarak markanın performansı ve markanın imgelemlerine bakılması da bir kısıt olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

4. Verilerin Analizi ve Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Verileri

Araştırmaya katılan öğrencilerin daha büyük bir çoğunluğunu erkekler oluşturmakta olup tüm katılımcıların yaşları 18-25 yaş aralığında değişmekte ve katılımcılar toplamda 7 farklı fakültenin öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmaya hazırlık sınıfından 4. sınıfa kadar öğrenim gören toplam 5 sınıfa ait lisans grubu öğrencileri katılmıştır. Öğrencilerin sadece %14,6'sı çalışmaktadır. Aylık gelirlere bakıldığında çoğunluğu oluşturan 1000 TL ve altı grup %68,2'lik oranla öne çıkmakta, dolayısıyla örneklem grubunun aylık gelirinin görece düşük bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Spor giyim ürünlerine (giyim, ayakkabı, çeşitli spor aksesuarları, vb.) yönelik alışveriş sıklığına bakıldığında büyük bir çoğunluk 3 ayda ve yılda birkaç kez spor giyim ürünler satın almaktadır. 1 yılda yapılan alışveriş tutarı ise büyük bir yüzde ile 0-1000 TL arasında değişmektedir. Öte yandan spor giyim alışverişi yapılırken en çok markanın orijinal ürünlerini satan mağazasından alışveriş yapılması görece markaya verilen öneme işaret ederken bunu internet ortamından yapılan alışverişler takip etmekte, taklit ürün ve ikinci el ürün alımlarının ise düşük seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Genel olarak bakıldığında spor giyim ürünlerine yönelik alışveriş miktarı ve sıklığının düşük bir seviyede olduğu ancak grupta spor ürünlere karşı bir marka bilincinin de var olduğu gözlemlenmektedir. Veriler **Tablo 1**'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografisi Hakkında Temel Veriler

Değişkenler		Frekans	Yüzde	Değişkenler		Frekans	Yüzde
Yaş				Spor ürünler için alışveriş sıklığı			
	18-19	110	29,1		Yılda birkaç	185	48,9

	20-21	138	36,5		3 ayda birkaç	128	33,9
	22-23	107	28,3		Ayda birkaç	54	14,3
	24-25	23	6,1		Haftada birkaç	11	2,9
<i>Çalışma durumu</i>				<i>Son 1 yılda spor ürünler için yapılan toplam alışveriş tutarı</i>			
	Evet	55	14,6		0-500 TL	179	47,4
	Hayır	323	85,4		501-1000 TL	139	36,8
<i>Aylık Gelir</i>					1001-1500 TL	40	10,6
	1000 TL ve altı	258	68,2		1501 TL ve üstü	20	5,3
	1001-2000 TL	82	21,6	<i>Sınıf</i>			
	2001 TL ve üstü	38	10,2		Hazırlık	12	3,2
	Toplam	378	100		1. sınıf	102	27
<i>Fakülteler</i>					2. sınıf	114	30,2
	İslami ilimler	11	2,9		3. sınıf	103	27,2
	Mühendislik	67	17,7		4. sınıf	47	12,4
	İİBF	118	31,2	<i>Maçlar öncesi ve sonrası toplanan anketler</i>	Önce-2018 bahar	185	48,9
	Sağlık Bilimleri	130	34,3		Sonra 2018-Güz	193	51,1
	Turizm	3	0,7	<i>Cinsiyet</i>	Kadın	167	44,2
	Tıp	49	13,2		Erkek	211	55,8
					Toplam	378	100

<i>Alışveriş yapılan yer*</i>	Markanın orijinal ürünlerini satan kendi mağazalarından	Markanın taklit ürününü satan yerlerden	İnternet ortamından	İkinci el satıcılardan			
Frekans	283	110	167	23			
Yüzde	48,5	18,9	28,6	3,9			
*Çoklu cevap içeren soruda N sayısı örneklem hacmini geçmektedir.							

4.2. Bağımsız Örneklem T-Testleri

Bağımsız Örneklem T-Testleri'nde toplam 3 analiz gerçekleştirilmiştir. Bu testler iki bağımsız grup arasındaki ortalamalara bakarak istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını inceler. Analiz sonuçlarına göre Sig. (2-tailed)>0.05 ise örneklem gruplarından elde edilen ortalamaların eşit olduğu, yani istatistiksel olarak gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı kabul edilir (Shapiro ve Wilk, 1965). Test ile ilgili hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: UEFA Uluslar Ligi grup maçlarından önceki ve sonraki araştırmaya katılan katılımcıların Türk Milli Takımı'nın imajına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: UEFA Uluslar Ligi grup maçlarından önceki ve sonraki araştırmaya katılan katılımcıların sponsor markanın performansına ve imajına (marka imajına) yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: UEFA Uluslar Ligi grup maçlarından önceki ve sonraki araştırmaya katılan katılımcıların sponsor markanın marka değerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Türk Milli Futbol Takımı'nın UEFA Uluslar Ligi grup maçlarından önceki ve sonraki araştırmaya katılan katılımcıların Milli Takım'ın maçlardan elde ettiği galibiyet ya da mağlubiyetle ilişkili olarak takımın marka imajına yönelik görüşleri **Tablo 2'**de özetlenmiştir. Verilere göre maçlar sonrası Milli Takım'ın imajında dünyanın en iyilerinden olmasından ziyade iyi bir milli takım olarak algılanması şeklinde yüzdesel olarak bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün sebebi olarak takımın maçlara B Ligi'nde başlayıp elde ettiği mağlubiyetler neticesinde C Ligi'ne düşmesi, yani maçlarda gösterdiği düşük performans gösterilebilir. Ancak maç öncesi ve sonrası katılımcılarının takımın marka imajına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığına Bağımsız Örneklem T-Testi ile bakılmış, ilgili veriler **Tablo 3'**te gösterilmiştir. Elde edilen sonuca göre maçlardan sonra takımın imajına yönelik tutumda ortaya çıkan yüzdesel düşüş istatistiksel olarak anlamlı değildir (0,076>0,05). Dolayısıyla *H1* reddedilmiştir. Grup maçları öncesi ve sonrası katılımcılarının Türk Milli

Takımı'nın imajına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 2. Türk Milli Futbol Takımı Marka İmajı

			Sıklık	Yüzde	Toplam yüzde
Maçlar öncesi	<i>Milli Takım Marka İmajı</i>	Dünyadaki en iyi milli takımdır	19	10,3	10,3
		Dünyadaki en iyi 3 milli takımdan birisidir	23	12,4	22,7
		Dünyadaki en iyi milli takımlardan biridir	61	33,0	55,7
		İyi bir milli takımdır	82	44,3	100,0
		<i>Toplam</i>	<i>185</i>	<i>100,0</i>	
			Sıklık	Yüzde	Toplam yüzde
Maçlar sonrası	<i>Milli Takım Marka İmajı</i>	Dünyadaki en iyi milli takımdır	11	5,7	5,7
		Dünyadaki en iyi 3 milli takımdan birisidir	23	11,9	17,6
		Dünyadaki en iyi milli takımlardan biridir	59	30,6	48,2
		İyi bir milli takımdır	100	51,8	100,0
		<i>Toplam</i>	<i>193</i>	<i>100,0</i>	

Tablo 3. Türk Milli Takımı'nın İmajına Yönelik Tutum Farklılıkları (Bağımsız Örnekleme T-Testi)

	<i>Maçlar</i>	<i>N</i>	<i>Mean</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
A Milli Futbol Takımı İmajı	<i>Önce</i>	185	3,1135	0,652	0,076
	<i>Sonra</i>	193	3,2850		

Milli Takım'ın maçlarından önceki ve sonraki araştırmaya katılan katılımcıların Milli Takım'ın maçlardan elde ettiği galibiyet ya da mağlubiyetle ilişkili olarak sponsor markanın performansı ve imgelemine

(marka imajına) yönelik görüşlerinde anlamlı bir değişim olup olmadığına bakmak için Bağımsız Örneklem T-Testi yapılmış, ilgili değerler **Tablo 4**'te gösterilmiştir. Marka imajıyla ilgili ortalamalar toplamında sponsor markanın marka imgelemi ve performansı ile ilgili maddeler yer almıştır. Elde edilen sonuca göre sponsor markanın marka imajıyla ilgili olan ifadelerle katılım dereceleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($0,094 > 0,05$). Dolayısıyla H_2 reddedilmiştir. Bu sonuca göre maçlardan önceki ve sonraki katılımcıların sponsor markanın marka imajına yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Öte yandan katılımcıların sponsor markanın marka imajına yönelik ifadelerle katıldıkları (2,1990 ve 2,2902) ve olumlu tutumları olduğu söylenebilir.

Grup maçlarından önceki ve sonraki araştırmaya katılan katılımcıların Milli Takım'ın maçlardan elde ettiği galibiyet ya da mağlubiyetle ilişkili olarak sponsor markanın marka değerine yönelik görüşlerinde anlamlı bir değişim olup olmadığına bakmak için Bağımsız Örneklem T-Testi yapılmış, ilgili veriler **Tablo 4**'te gösterilmiştir. Elde edilen sonuca göre sponsor markanın marka değeriyle ilgili olan ifadelerle katılım dereceleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($0,723 > 0,05$). Dolayısıyla H_3 reddedilmiştir. Bu sonuca göre maçlardan önceki ve sonraki katılımcıların sponsor markanın marka değerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Diğer yandan katılımcıların sponsor markanın marka değerine yönelik ifadelerle katılımlarında kararsız kaldıkları (3,0016 ve 3,0249) söylenebilir.

Tablo 4. Sponsor Markanın İmajına ve Değerine Yönelik Tutum Farklılıkları (Bağımsız Örneklem T-Testi)

	Maçlar	N	Mean	F	p
Sponsor Markanın Marka İmajı	Önce	185	2,1990	0,353	0,094
	Sonra	193	2,2902		
Sponsor Markanın Marka Değeri	Önce	185	3,0016	3,326	0,723
	Sonra	193	3,0249		

4.3. Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi iki veya daha çok değişken arasında bir ilişki olup olmadığını ve varsa bu ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü tespit etmek amacıyla yapılır. Sig. (2-tailed) < 0.05 olması anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret ederken Pearson korelasyon katsayısı ise ilişkinin derecesini ve yönünü ifade eder (Daşdemir, 2016: 123-25). Korelasyon analizinde sponsor markanın performans ve imgelemden oluşan marka imajının bağımsız değişken, marka değerinin ise bağımlı değişken olarak kabul edildiği bir

analiz gerçekleştirilmiş olup ilgili hipotez aşağıdaki gibidir:

H4: Türk Milli Futbol Takımı'nın UEFA Uluslar Ligi grup maçlarında ortaya koyduğu performansların bir sonucu olarak sponsor markanın marka imajında yaşanan değişim ile sponsor markanın marka değerinde yaşanan değişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Gerçekleştirilen korelasyon analizinde Pearson korelasyon katsayıları seçilmiş olup imajla ilgili ortalamalar toplamında sponsor markanın marka imgelemi ve performansı ile ilgili maddeler, değerle ilgili ortalamalar toplamında ise sponsor markanın marka değeriyle ilgili ifadeler yer almıştır. Birleşik ölçüğe ait veriler **Tablo 5**'te yer almıştır. Analize göre marka imajı ve marka değeri arasındaki Pearson korelasyon katsayısı 0,550 olup anlamlılık değeri ise 0,000<0,05'tir. Dolayısıyla *H4* kabul edilmiştir. İki değişken arası orta derece, anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Sponsor markanın marka imajı yükseldikçe marka değeri de yükselmektedir. **Tablo 6**'da ise grup maçları öncesi ve sonrası değerlere ilişkin korelasyon analizi yer almaktadır. Maçlar öncesinde de sonrasında da marka imajı ve marka değeri arasında orta derecede, anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır ancak maçlar sonrası Pearson korelasyon katsayısının 0,555'ten 0,549'a düştüğü, ilişki gücünün bir miktar azaldığı görülmektedir.

Tablo 5. Sponsor Markanın Marka İmajı ve Marka Değerindeki Değişim Arası İlişki (Birleşik Ölçek)

		Değer (meansum)	İmaj (meansum)
Değer (meansum)	Pearson Correlation	1	,550**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	378	378
İmaj (meansum)	Pearson Correlation	,550**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	378	378

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 6. Sponsor Markanın Marka İmajı ve Marka Değerindeki Değişim Arası İlişki (Maçlar Öncesi-Maçlar Sonrası)

		Değer	İmaj
Maçlar Öncesi	Pearson Correlation	1	,555**
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	185	185
İmaj (meansum)	Pearson Correlation	,555**	1

	Sig. (2-tailed)	,000		
	N	185	185	
Maçlar Sonrası	Değer (meansum)	Pearson Correlation	1	,549**
		Sig. (2-tailed)		,000
	N	193	193	
İmaj (meansum)		Pearson Correlation	,549**	1
		Sig. (2-tailed)	,000	
	N	193	193	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Sonuç

Sponsorluklar pazarlama iletişimi içerisinde reklamları bile neredeyse geride bırakacak şekilde fayda sunan, markayla ilgili mesajları etkin bir biçimde hedef kitleye aktaran, özellikle marka imajı ve değeri güçlendirmede oldukça başarılı sonuçlar ortaya koyan bir araç haline gelmiştir. Sponsorluk anlaşmalarına yapılan yatırım ve verilen önem küresel çapta artmış, sponsorluklar arasında spor sponsorlukları ise spor endüstrisinin gelişimi, küreselleşmesi ve kurumsallaşmasıyla en çok payı alan konuma yükselmiştir. Spor sponsorlukları içerisinde ise futbol ve basketbol başı çekmektedir. Avrupa Premier Lig’de 2017-2018’de 20 takımın sponsorluktan kaynaklı ticari gelirlerinin 1,1 milyar Pound’a ulaşması, olimpiyat oyunları sponsorluk gelirlerinin 1 milyar \$’ı geçmesi, Türk futbol ekonomisinin 7 milyon \$’lık bir pazara işaret etmesi, sponsorluk çeşitleri açısından forma tedarik sponsorluğu olmak üzere giyim ve aksesuar sponsorluklarının başı çekmesi, sponsorluğun markayı satın alma ve tercih etme oranını %60’lara çıkarması gibi çarpıcı veriler spor sponsorluğunun ne kadar dikkate değer sonuçlar ve faydalar ortaya koyduğunun bir göstergesidir. Bu hususta bir yandan hedef kitleye eğlence, bilgi ve zevk sunarken diğer yandan markayla ilgili mesajlarını ve vaatlerini iletme, tüketicide olumlu tutumlar oluşturma, satın almaya teşvik etme, marka imaj ve değerini kuvvetlendirme, uzun vadeli ilişkiler kurarak marka sadakatini oluşturma gibi gerekçelerle firmaların ve markaların özellikle spor sponsorluğuna bu derece ilgi göstermesi oldukça anlaşılır bir konumdadır.

Bu çalışma kapsamında da sponsorluk türleri içerisinde spor sponsorluğu bahsedilen yükselen önemi gerekçesiyle ele alınmış, spor sponsorlukları içerisinde ise futbol yine futbol ekonomisinin ve sponsorluğunun öne çıkan gücü sebebiyle seçilmiştir. Böylelikle çalışmanın konusu olarak Türkiye A Milli Futbol Takımı ve 2018 yeni forma, ayakkabı ve ekipman sponsoru olan dünyaca ünlü spor giyim markası incelenmiş, ikisi arasında gerçekleşen sponsorluk anlaşması bağlamında sponsor markanın marka imajı ve değeri irdelenmiştir. Nicel bir yöntem benimseyen çalışmada veri toplamak

amacıyla takımın 2018 UEFA Uluslar Ligi ve 2020 Avrupa Şampiyonası elemeleri maçları öncesi ve sonrası toplanan anketlerden 378'i kullanılabilir bulunmuş ve ilgili analizleri gerçekleştirmek üzere değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada spor sponsorluğu ile marka imajı ve marka değeri arasındaki ilişki Keller (1993, 2003)'in tüketici temelli marka değerlendirme yaklaşımıyla incelenmiş, sponsor markanın marka imajı ise marka performansı ve marka imgelemine yönelik ifadelerle ölçülmüştür.

Yapılan bağımsız örneklem t-testleri ve korelasyon analizi sonucu elde edilen bulgulara göre, maçlardan sonra takımın imajına yönelik tutumda ortaya çıkan yüzdesel düşüş istatistiksel olarak anlamlı bulunmamış, maçlardan önceki ve sonraki katılımcıların sponsor markanın marka imajına ve değerine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiş, ancak katılımcıların sponsor markanın marka imajına yönelik olumlu tutumlara sahip olduğu, marka değerine yönelik ifadelerde katılımlarında ise kararsız kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca sponsor markanın marka imajı yükseldikçe marka değerinin de yükseldiği tespit edilmiş, maçlar öncesinde de sonrasında da marka imajı ve marka değeri arasında orta derecede, anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu ancak maçlar sonrası ilişki gücünün bir miktar azaldığı görülmüştür.

Analiz sonuçlarına göre Milli Takım ilgili maçlara B Ligi'nde başlayıp elde ettiği mağlubiyetler neticesinde maçlar sonunda C Ligi'ne düşse de maçlar önce ve sonrası katılımcıların Milli Takım'ın imajına yönelik görüşleri değişmemiştir. Buna göre katılımcıların Türkiye A Milli Futbol Takımı'nun imajına yönelik tutumu 'İyi bir milli takım' şeklindedir. Takımın imajına yönelik tutumunda bir değişiklik yaşanmaması örneklem grubunu oluşturan lisans öğrencilerinin maçlara ve takıma yönelik yüksek ilgilenim göstermemesi, çok fazla yorum yapmaya değer bulmaması, ya da çeşitli milliyetçi gerekçelerle takımı olduğu gibi sevmesinin gibi gerekçeler altında değerlendirilebilir. Nitekim örneklem grubunun spor ürün satın almaya yönelik tutumlarına ve harcamalarına bakıldığında bu seviyenin düşüklüğü de gruba has bir ilgilenim seviyesi (Enginkaya, 2014) düşüklüğüne işareti olarak değerlendirilebilir.

Milli Takım'a sponsor olan spor giyim markasının imajına bakıldığında imajı değerlendirmek üzere marka performansı ve marka imgelemine yönelik ifadelerle bakılmış, imaja yönelik tutumların olumlu bir yönde şekillendiği görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların hem Milli Takım hem de sponsor markanın imajını pozitif ve olumlu bir biçimde değerlendirdikleri görülmüştür. Bu görüşün maçlardan önce ve sonra aynı kalması, takımın maçlarda gösterdiği performans düşüklüğünün bunu etkilememesi katılımcıların takımlarını kendi kimliklerinin bir uzantısı olarak görme, takımın performansını kendi başarı ya da başarısızlıkları sayma (Açak ve Karabulut, 2016), ilgilenim seviyesinin yüksekliği (Enginkaya, 2014) gibi etkenlerden uzak olunduğunun bir göstergesi sayılabilir. Öte yandan

sponsor markanın Kapferer (2012: 158)'in marka kimliği prizmasına göre öne çıkan özellikleri katılımcıların sponsor markanın marka imajına karşı gösterdiği olumlu tutumlarla desteklenmektedir. Sponsor markanın marka imajı ve marka değeri arasındaki korelasyonda iki değişken arası orta derece, anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunun tespit edilmesi ise literatürü destekler bir biçimde marka imajının marka değeri yaratmada etkili olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla marka imajı yükseldikçe marka değerinin de yükseldiği (Aaker, 1991: 15; Faircloth vd. 2001; Keller, 1993) söylenebilir. İlişkinin gücünün maçlardan sonra bir miktar düşmesi ise takımın performansıyla bağlantılanabilir.

Sonuç olarak spor sponsorluklarında marka değeri ve marka imajı etkileri ele alındığında ilgili hedef kitlenin markaya, spora ve sponsorluğa ilgilenim ve farkındalık seviyesinin yüksek olmasının daha anlamlı bulgular ortaya koyacağı söylenebilir. Bu amaçla konuyla ilgili benzer çalışmalarda yine tüketici temelli değerlendirme yöntemi benimsenerek bu araştırmanın kısıtları arasında yer alan gelir ve spor ürün harcaması düşük bir öğrenci grubu yerine gelir, spor ürün harcaması ve spora karşı farkındalığı yüksek bir grubun veya taraftarların ya da fanatiklerin seçilmesi, sadece marka imajı ve marka değeri arasındaki korelasyona değil de sponsorun ürünlerini satın almaya karşı tutumlara, bunları hatırlama, farkında olma ve ilgilenim seviyelerinin ölçülmesine de yer verilmesi daha anlamlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşmayı sağlayabilir. Ayrıca marka imajı ve değeriyle ilgili bu çalışmada yer alan boyutlar haricindeki boyutların da çalışılması daha kapsamlı bulgular elde edilmesine yardımcı olabilir. Sonuç olarak spor sponsorluğunun artan gücü pazarlama bakış açısıyla ele alındığında markalar açısından çeşitli stratejiler geliştirmek ve geleceklerini şekillendirmek adına yol gösterici etkiler ortaya koyacak potansiyeldedir. Bu nedenle özellikle pazarlamacıların tüketici temelli yaklaşımlar, marka ve iletişim konuları kapsamında spor sponsorluklarına eğilmesi ve bu alanda daha fazla çalışma yapılması literatürdeki görece eksikliği de kapatacak ve gelecek çalışmalara da oldukça yön gösterici bir ışık tutacaktır.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1991). *Managing Brand Equity*. New York: The Free Press.
- Aaker, J. L. (1997). 'Dimensions of Brand Personality'. *Journal of Marketing Research*, 34 (3), s. 347-356.
- Açak, M. ve Karabulut, R. (2016). 'Futbol Kulüp Taraftarlığı: Üniversite Öğrencilerinin Spor Sponsorluğu Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi'. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayısı*, s. 214-230.
- Akyürek, R. (1998). *Sponsorluk Planlaması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.
- Altunbaş, H. (2008). *Spor Pazarlaması ve İletişim*. Konya: Tablet Yayınları.

- Argan, M. ve Katırcı, H. (2010). Spor Pazarlaması, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Argan, M., Huher, H. K., Özer, A. (2006). 'Türk Seyircilerin 'Formula 1 Turkey Grand Prix' Sponsor Markalarını Hatırlamaya Yönelik Tutumları ve Marka Hatırlama Düzeyleri'. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 27, s. 17-31.
- Beck-Burridge, M. ve Walton, J. (2001). Sports Sponsorship and Brand Development, The Subaru and Jaguar Stories. New York: Palgrave.
- Berg, B. L. (2001). Qualitative Research Methods For Social Scientists, Fourth Edition, Allyn & Bacon.
- Bozkurt, İ. (2005). İletişim Odaklı Pazarlama. İstanbul: MediaCat.
- Can, P. ve Yiğit, İ. (2017). 'Sponsorluk Faaliyetlerinde Tüketici Etnosentrizmi, Tüketici Kozmopolitliği, Müsabakalara Katılım ve Sponsor Markasına Tutumun Marka Güvenine Etkisi Üzerine Bir Araştırma', Selçuk İletişim, 10 (1), s. 98-119.
- Canöz, K. ve Doğan, İ. (2015). 'İmaj Oluşturma Aracı Olarak Sponsorluk'. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergisi, 3 (2), s. 19-39.
- Daşdemir, İ. (2016), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Dumanlı Kürkçü, D. (2015). 'Sponsorluğun Marka Değeri Üzerine Etkisi'. Yıldız Sanat ve Tasarım Dergisi, 2 (1), s. 1-18.
- Enginkaya, E. (2014). 'Futbol Taraftarlarının Sponsor Markalara İlişkin Tutum, Satın Alma Niyeti ve Takımla Özdeşleşmeleri Arasındaki İlişki'. Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 36 (2), s. 145-158.
- Erdoğan Tarakçı, İ. ve Baş, M. (2018). 'Bütünleşik Pazarlama İletişiminde Spor Sponsorluğu ve Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi'. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53 (1), s. 291-326.
- Faircloth, J. B., Capella, L. M., Alford, B. L. (2001). 'The Effect Of Brand Attitude And Brand Image On Brand Equity'. Journal Of Marketing Theory and Practice, 9 (3), s. 61-75.
- Ferrand, A., Torrigiani, L., Povill, A. C. (2007). Routledge Handbook of Sports Sponsorship (Trs. Pierre-François Lalonde, Elizabeth Christopherson). New York: Routledge.
- Güçlü, M. (2001). 'Olimpiyat Oyunları ve Spor Sponsorluğu'. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21 (3), s. 223-239.
- Gümüş, S. ve Erdem, B. (2014). 'Spor Sponsorluklarının Tüketici Tutumuna Etkisi, Hava Yolu Müşterileri Üzerine Bir Uygulama'. International Anatolia Academic Online Journal, 2 (1), s. 1-25.

- İnal, R. (2008). Küreselleşme ve Spor, Küreselleşmenin Spora Etkileri. İstanbul: Doğa Basım Yayın.
- Kapferer, J-N. (2012). The New Strategic Brand Management, Advanced Insights And Strategic Thinking. 5. Baskı, London: Kogan Page L.T.D.
- Karagöz, Y. (2016). İstatistiksel Analizler, SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keller, K. L. (1993). 'Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity'. Journal of Marketing, 57 (1), s. 1-22.
- Keller, K. L. (2003). 'Brand Synthesis: The Multidimensionality of Brand Knowledge'. Journal of Consumer Research, 29 (4), s. 595-600.
- Kwon, E. P., Ratneshwar, S., Kim, E. A. (2015). 'Brand Image Congruence Through Sponsorship of Sporting Events: A Reinquiry of Gwinner and Eaton (1999)'. Journal of Advertising, 0 (0), s. 1-9.
- Nakip, M. ve Yaraş, E. (2017). SPSS Uygulamalı Pazarlamada Araştırma Teknikleri. 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2013). Pazarlama İletişimi Yönetimi. 12. Baskı. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Okay, A. (1998). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sponsorluk. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Shapiro, S. S. Wilk, M. B. (1965). 'An Analysis of Variance Test For Normality (Complete Samples)'. Biometrika, 52 (3/4), s. 591-611.
- Taşkın, E. ve Kosat, A. (2016). 'Tüketicilerdeki Spor Sponsorluğu Algısının Marka Değeri Üzerine Etkisi'. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afro-Avrasya Özel Sayısı, s. 1-17.
- Yaman, F. ve Açıkgözoğlu, S. (2016). 'Bir Tutundurma Aracı Olarak Sponsorluk: Spor Sponsorluğunun Hatırlanabilirliği ve Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi'. Global Business Research Congress (GBRC), Mayıs 26-27, 2016, İstanbul, Türkiye, s. 535-543.

İnternet Kaynakları

- '2017 Yılı Türkiye Sponsorluk İnfografiği' (2018). <https://blog.anasponsor.com/2017-yili-turkiye-sponsorluk-infografiği/>. (Erişim: 12.01.19).
- 'A Milli Takım'ın yeni formları tanıtıldı' (2018). https://tr.eurosport.com/futbol/a-milli-takim-in-yeni-formalari-tanitildi_sto6683662/story.shtml. (Erişim: 17.01.19).
- 'Aktifbank Rapor' (2018). <https://www.aktifbank.com.tr/tr/Documents/2016-2017%202017-2018%20Sezonu%20Futbol%20Ekonomisi%20Raporu-3%20%20.pdf>. (Erişim: 12.01.19).
- 'Sponsorluk çeşitleri nelerdir?' (2019). <https://anasponsor.com/sponsorluk->

cesitleri-nelerdir/. (Erişim: 13.01.19).

'Sponsorluk gelirlerinde müthiş artış' (2018).
<https://www.fotomac.com.tr/genel/2018/04/02/sponsorluk-gelirlerinde-muthis-artis>. (Erişim: 12.01.19).

'Sponsorship Trends To Watch In 2018 - IEG Sponsorship Report (2018)'.
<http://www.sponsorship.com/iegsr/2017/04/24/Quick-Hits--Sponsorship-Results.aspx>. (Erişim: 12.01.19).

'UEFA Uluslar Ligi'nde C Ligi'ne düşen Türkiye'nin rakipleri netleşti' (2018).
<https://skor.sozcu.com.tr/2018/11/21/uefa-uluslar-liginde-c-ligine-dusen-turkiyenin-rakipleri-netlesti-810330/>. (Erişim: 17.01.19).

Altan, S. (2018). 'Spor Giyim Savaşları: Nike vs Adidas'.
<https://pazarlamasyon.com/spor-giyim-savaslari-nike-vs-adidas/>. (Erişim: 17.01.19).

Doğan, M. A. (2016). 'Reklam Daralırken Sponsorluk Büyüyor'.
<http://www.derinekonomi.com/sector/reklam-daralirken-sponsorluk-buyuyor/>. (Erişim: 12.01.19).

Galiyev, S. (2018). 'Spor pazarlaması ve spor sponsorluğu'.
<http://blog.milliyet.com.tr/spor-pazarlamasi-ve-spor-sponsorlugu/Blog/?BlogNo=150687>. (Erişim: 13.01.19).

IOC Marketing Report, Rio 2016 (2016).
<http://touchline.digipage.net/iocmarketing/reportrio2016/1-1>. (Erişim: 13.01.19).

Koç, H. A. (2018). '2018 Dünya Kupası Sponsorlukları [Derin İnceleme]'.
<https://pazarlamaturkiye.com/sponsorluk/2018-dunya-kupasi-sponsorluklari-derin-inceleme/>. (Erişim: 12.01.19).

Türkel, F. (2017). 'Dünyadaki sponsorluk harcamalarının üçte ikisi spora gidiyor'.
<https://medium.com/@FikriTurkel/d%C3%BCnyadaki-sponsorluk-harcamalar%C4%B1n%C4%B1n-%C3%BC%C3%A7te-ikisi-spora-gidiyor-f9a26cd62a82>. (Erişim: 12.01.19).

[itobiad], 2019, 8 (3): 2229/2242

Şakerim Kudayberdiuli'nın Şiirlerinde Düşünme Hâlleri

Ways of Thinking in Sakerim Kudayberdiuli's Poems

Mustafa KUNDAKCI

**Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü**

Asst.Prof., Karabuk University Faculty of Letters

mustafakundakci@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-6092-4043

Yılmaz BACAĞLI

Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Bölümü

Lecturer, Karabuk University Faculty of Letters

yilmazbacagli@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-6128-5482

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 04.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: KUNDAKCI, M, BACAĞLI, Y. (2019). Şakerim Kudayberdiuli'nın Şiirlerinde Düşünme Hâlleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2229-2242. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/587007>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Şakerim Kudayberdiuli'nın Şiirlerinde Düşünme Hâlleri

Öz

Türk dünyası edebiyat birikiminin Kazak coğrafyasında şiirleriyle dikkati çeken Şakerim Kudayberdiuli ideal sahibi, düşünen bir şairdir. O şiirlerinde sadece mensubu olduğu millete değil tüm insanlığa faydalı olabilecek şeyleri bizzat kavramaya, kavrayabildiklerini de birinci elden okuru ile paylaşmaya çabalar. Onun şiirlerinde düşünme fiili çoğu zaman oluş hâlinde verilir. Yine bu şiirlerde bireyin ihtiyaç ve menfaatlerine karşılık gelen, geçici ve derinliksiz; toplumun faydasına hizmet eden, ahlak hâlini almış, derinlikli olmak üzere iki farklı düşünme fiiline dikkat çekilir. Şair okuyucularını, bu iki düşünme biçimi arasında ideal olduğuna inandığı şekilde bir düşünme yeteneği kazandırmak için uğraşır.

Kazak coğrafyasında eğitim, millî birlik ve doğru din anlayışı konusunda yaşanan sıkıntılar sebebiyle ideal düşünme biçiminden uzaklaşmış olduğunu düşünen Kudayberdiuli, geleceği kurtarmak için bu düşünce şeklinin yeniden kazanılması gerektiğine inanır. Çünkü ona göre adalet, doğruluk, özgürlük ve hak kavramlarının hem teorik hem de pratik olarak bireyin ve toplumun hayatında yerleşik hâle gelebilmesi bu düşünce biçiminin kazanılmasıyla mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şakerim Kudayberdiuli, Kazak edebiyatı, şiir, ideal düşünme, eleştiri.

The Title of the Paper as English Ways of Thinking in Sakerim Kudayberdiuli's Poems

Abstract

Drawing attention with his poems of the Turkic literature accumulation in the Kazakh geography; Sakerim Kudayberdiuli is an idealist and a philosopher poet. In his poems, he endeavors to comprehend the things that can be beneficial not only to his nation, but to the whole humanity and to share his comprehension with the readers at first hand. In the poems, the act of thinking is often given as an occurrence. Also, these poems draw attention to two different acts of thinking, one of which is a temporary and shallow thinking corresponding to individual's needs and benefits and the other one is a deep thinking serving the benefits of society in the form of morality. The poet strives to give his readers the ability to think in a way between these two ways of thinking that he believes to be ideal.

Kudayberdiuli believes that this way of thinking should be regained in order to save the future because of the difficulties in education, national unity and the true religious understanding in the Kazakh geography, which have caused people to estrange from the ideal way of thinking. Because according to him, the concepts of justice, righteousness, freedom and right can be established in the life of individual and society both theoretically and practically only through gaining this way of thinking.

Keywords: Sakerim Kudayberdiuli, Kazakh Literature, poetry, ideal thinking, criticism.

Giriş

İnsanoğlunun en eski, belki de ilk sanat faaliyetlerinden biri şiirdir. Şiir, ham maddesi söz olduğu ve sözün işlenmesinden başkaca bir şeye ihtiyaç duyulmadığı için diğer sanat dallarına nazaran insanlar tarafından daha çok ilgi görür. Yine şiir, diğer sanat dallarıyla karşılaştırıldığında sadece sanatçısı ile sınırlı hususi bir faaliyet olmaktan çok, okurunu da varlığının bir parçası kılan en az iki kişi tarafından üretilen bir sanat faaliyetidir.

Şiir, insanın dışarıda bulamadığını içerisinde aramasından doğar. Esasında şairin dışarıda bulamadığı şey içerisinde hazır hâlde yer almaz. İşte şiir, şairin bildiği ve özlemine çektiği bir yitiğini hemen her detayıyla düşünceyi kullanarak yeniden inşa etme işidir. Yalın söz, yani şiirsiz dil, insan varlığının ihtiyaç duyduğu bilgi ve duygu toplamını vermede yetersiz kalmaktadır. Şiir, yalın sözlü dilin eksik kaldığı bu kısmı tamamlamak üzere bir 'üst dil' olarak devreye girer (Özel, 2002:18). Bu noktada şairin sadece kalbe değil zihne yani düşünceye yakın bir sanat olduğunu da kabul etmek gerekir.

Kazak edebiyatında bir şair olarak kendisine hususi bir yer bulan Şakerim Kudayberdiulı'nın şiiri de sadece duyguların ifadesine değil, düşüncelerin aktarılmasına hatta düşünme fiilini gerçekleştirilmesine aracılık eder. Bu bakımdan Kudayberdiulı şair olmanın yanı sıra bir aydın, düşünür olarak da değerlendirilebilir. Yine Kazak düşünce ve sanat dünyasının önemli isimlerinden Abay Kunanbayev'in yeğeni olan Kudayberdiulı onun elinde yetişir. O, şiirlerinde hayata ve insana sorgulayan bir filozof gibi bakar. Düşünme onda dinamik bir süreçtir. Bu dinamik düşünme süreci kendi imkânlarıyla gelişmeye bırakılmış değildir. Şair ve aydın Şakerim Kudayberdiulı düşünme fiilini ve düşünce birikimini geliştirmek için doğudan ve batıdan ulaşabildiği tüm eserleri okumaya gayret eder (Baktıbaykızı Sahipova, 2005:153).

Kudayberdiulı'nın düşünme fiilinin gelişmesinde ve derinleşmesinde yaşadığı dönem koşulları oldukça etkilidir. Göçebe bir hayat süren ve hayvancılıkla uğraşan Kazak toplumunun bir kısmının güzel otlakları paylaşma konusundaki doyumsuzluğuna, yönetici seçilme konusundaki hırslarına karşılık bir kısmının da yokluk, sefalet içerisinde acı çekmesi onu insan ilişkileri üzerine düşünmeye mecbur bırakır (Sıdıkov, 2014: 125). Ayrıca Çarlık Rusya döneminde muhalif Rus aydınlarının Kazak coğrafyasına sürgün edilmeleri ve bu coğrafyadaki kültür faaliyetleri de diğer Kazak aydınları gibi Şakerim'i de etkiler (Sıdıkov, 2014: 81-85).

Hayatında ve şiirlerinde düşünce derinliğinin artmasında İstanbul üzerinden gerçekleştirdiği hac ziyaretinin de önemi büyüktür. Bu gezi esnasında pek çok farklı kitaptan faydalanma imkânı bulur.

"İlmî, dinî kitapların hepsini Türkçe yazmışlar, (birçoğunu okuyarak) felsefecilerin, mütefekkir bilginlerin fikirlerini öğrenmiş oldum. Gemiyle bir aylık yolculuktan sonra İstanbul'a ulaştım, orada çeşitli

memleketlerden gelen mollalarla tanıştım. İstanbul'da aradığım kitapları buldum. (Yeni arkadaşlarımla) fikir teatisinde bulundum. Hedefim yüksekti. Kör olan gözüme ışık görünmeye, önümdeki ağır sis kalkmaya başladı. Oradan öğrendiklerimi beş yıl boyunca yazdım, çok yoruldum, çok zayıfladım. İğneyle kuyu kazar gibi çalıştım; düşüncem, sırrım, durumum bundan ibaretti. Ben niçin yaratılmışım? (Bu hayatta) ne yapmalıyım? Can öldükten sonra tamamen kayboluyor mu? İşte bu üç meseleyi önemsemeyen kimse gayretsiz, düşüncesiz, (hiçbir şeyi anlamayan) ayyaşdır.” (İbragim, 2013:179-180)

Kudayberdiuli şiiri bir görev gibi görür. O, şiir sanatını inandığı maddî ve manevî değerleri bunlardan yoksun kimselerle paylaşmak ve yaşadığı toplumda bu değerlerin kalıcı hâle gelmesini sağlamak için kullanmaya çalışır. Bu sebeple onun sanatının topluma hizmet etme anlayışı üzerine kurulu olduğunu söylemek gerekir.

Eğitim amacıyla resmi bir okula gitmeyen ve kendi kendini yetiştiren şair, Türk dillerinin yanında Arapça, Farsça ve Rusçayı o dillerde edebî, felsefî ve özellikle din tarihi sahasına ait eserleri okuyabilecek kadar iyi bilir. Yedi yaşında başladığı şiirlerinde bu okumalarının etkisiyle temel insan sorunları ve felsefe geniş yer tutar (Altınmakas, 2014: 355).

Şakerim Kudayberdiuli'nin düşünce dünyasının beslendiği kaynaklar dönemiyle birlikte değerlendirildiğinde oldukça çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Onun yaşadığı ve yazdığı dönemde Sovyet ideolojisi, topraklarını işgal ettiği Türkistan halkının düşünce dünyasını da işgal etmeye çalışır. Bunu sağlayabilmek için Türk toplumlarının kendisine has kültür unsurunu içeren her türlü düşünce, araştırma hatta atıflara bile yasak konulur. Fakat Kudayberdiuli, bu temel Sovyet prensibine aykırı bir biçimde kendi inanç ve ahlak dünyasını esas alan kültür unsurları üzerine düşünmekte ısrar eder (İbragim, 2010:279).

Bir bilge olarak kabul ettiği Abay'ın düşünce dünyasına yakın bir çizgi takip eden Şakerim, şiirlerinde halkına ve şahsî hayatına dönük esef ve acıma duygusunun eşlik ettiği eleştiriler yapar. O, üzerine düşünme ve eleştirme işinde genel yaklaşımın aksine kendisini paranteze alan ve sadece diğerleriyle ilgilenen biri değildir. 'Kendime' başlıklı şiirinde geçip giden ömründe yaptıkları ve yapmadıklarıyla yüzleşen şair daha çok özeleştiri yapar.

“Faydasız ve beyansız kuru işin,

Dipsizi doldurayım diye gitti gücün,

Verdiğin hizmetin hepsi yanmadan,

Ak ölümü çağırдын, budur işin." (Işık, 2004: 111)

Kудayberdiulı'nın şiirlerinde düşünme fiili iki temel anlamda kullanılır. Bunlardan ilki çoğu zaman en asgari ihtiyaçlar planlanırken kullanılan ve derinliği olmayan genel insan fiili olarak da adlandırılabilir düşünme şeklidir. İkincisi ise ideal insan örneğinde bulunan şuurlu, derinlik ve detay gerektiren, emek isteyen nitelikli düşünme biçimidir.

Kудayberdiulı'nın Şiirlerinde Genel İnsan Fiili Olarak Düşünmek

Kудayberdiulı bir kısım şiirinde düşünmek fiilini; "*tasarlamak, ilgisini canlı tutmak, hesaba katmak, sürekli hatırlamak vb.*" (Topaloğlu, 2014: 354) genel anlamıyla hemen her insanın gerçekleştirdiği bir fiil olarak kullanır. Bu şekilde 'düşünmek' fiili nitelikli bir fiil değildir ve hiçbir özel yanı yoktur.

Şair düşünmek fiilini genel anlamıyla ifade ederken bazen farklı kelimelerden istifade eder. Bu fiili özellikle 'ilgiyi canlı tutmak ve sürekli hatırlamak' anlamında 'hayal' kelimesi ile karşılar. 'Yaz Çıkıp Kötülük Yok Olduğunda' başlıklı şiirinde kelimeyi bu anlamlarda kullanır:

"Gençlik özlemi var yaşlıların hayalinde,

Gelişip büyümek var çocuğun hayalinde.

Erkek gibi rahat ömür sürmedik diye,

Kadınlar da olur yine bu hayal peşinde.

Kâmil insanın baht ve mülk hayalinde,

Hırsıza koşan atın yelesi hayal.

Yerin yüzünü yese de gözü doymaz,

Padişahlar da hâlâ kendi emellerinin peşinde." (Işık, 2004: 87)

Bu dizelerde anlaşılacağı üzere birbirine benzemeyen farklı insan grupları eksikliğini hissettikleri ya da arzuladıkları kimi durum, tutum ve kazanımları sürekli düşünmektedir. Fakat onlardaki bu canlı ilgi ve sürekli hatırlama hâlinde bir derinliğin olmadığı yine aynı şiirin sonunda şair tarafından ifade edilmekte ve bu çeşit düşünme biçimi eleştirilmektedir. Çünkü düşünmek insanı düşündüğü şeyi gerçekleştirmek veya onu düşünmenin doğru olup olmadığını tartmak noktasında harekete geçirmiyorsa bu düşünme veya hayal etme biçimi anlamsız ve haksızdır.

“Kıymet versem insanların hepsi hayalde,

Sayıversem, çok çeşitli hayaller bulunur.

Kendi bilmez, bilenin dediğini tutmaz,

Açıkça düşünerek baksam, hepsi hayalde.” (Işık, 2004: 87)

Şair, yine ‘Yeryüzü Yaratıldığında İlim Yönünde’ başlıklı şiirde zenginlerin düşünmek fiilini kendi kazanç ve itibarlarını artırmak amacıyla yeni kazanç kapıları tasarlamak biçiminde kullandıklarından şikâyet eder. Ona göre bu tür insanlar da derinlikli düşünmekten uzak, bencil ve mağrur kişilerdir.

“Gözü gökte, gönlü gururdadır.

Üzülenin bilmez içinin yağını.” (Işık, 2004: 97)

Kudayberdiuli bir karara bağlanmayan düşünceyi sağlıklı bulmaz. Özellikle gençlik çağında sürekli değişen karar ve arzular şeklinde ortaya çıkan düşünce insanı yanıltır. Bu çeşit bir düşünce şaire göre bozuktur.

“Bu dünyada kızlar garip,

Delikanlılıkta düşünce bozuk.

Civa gibi kıpırdanıp

Tilki gibi gezinip

Gider gönül her yana.” (Işık, 2004: 90)

Şairin şiirlerinde derinlikli olmayan, toplumu değil bireyi önceleyen ve çıkar odaklı düşünme biçimlerinin tamamını eleştirir. Ona göre bu tür düşünme biçimleri ideal topluma ve insana götürmekten uzak ‘haram’ ve ‘sığ’ düşüncelerdir. Nitekim ‘Açıklık ve Tanık’ başlıklı şiirinde genel olarak bu düşünme biçimlerini hedef alır.

“Haram düşünceyle ar satıp keser koparır,

İşte, fayda kıldım diye övünür.

Birisinin bildiği hileyi diğeri de bilir,
Kendi kurduğu darağacına o da asılır.

Siğ düşünüp gösteriş yapıp taklit eder,
Pek sağlam can çıkıp göze sadece.
Birbirini çekiştirirken kayıp gidip,
İtibarın temizlenir, sakın ol, dostum.

Siğ düşüncenin sonu böyledir,
Biraz aydınlığa gönlü hoş olur.
Arsızlık, haram, acele hilekârlık,
Bunların hepsi şeytanın dostu olmaktadır." (Işık, 2004:104)

Kудayberdiulı'nın Şiirlerinde İdeal İnsan Fiili Olarak Düşünmek

Kудayberdiulı şiirlerinde düşünmek fiilini; "*daha önce elde edilen bilgilere zihinsel etkinlik uygulayarak düşünce üretmek, bir sonuca varmak amacıyla bir şey üzerinde durmak, bir varlığın bilinmeyen yönlerini ve niteliğini anlamak için kafa yormak vb.*" (Topaloğlu, 2014: 354) anlamlarında ideal insanın gerçekleştirdiği nitelikli bir fiil olarak kullanır.

İdeal insan fiili olan düşünmeyi yine 'Açıklık ve Tanık' başlıklı şiirinde şu şekilde açıklar:

"Düşünün akıl, bilim nerededir,
Tende hangi yerde, nerededir?
Bilmek, inanmak, uyandırmak akıl işini,
Ne yapsa ziyan, ne yaptığında fayda olur?
Ten sezer, kulak duyar, gözle görülür,
Burun koku, dil tatla haber verir.

Beşinden de beyindeki düşünce haber alır,

İyi kötü her işi o tetkik eder.” (Işık, 2004:103)

Bu dizelerden hareketle şairin o dönem Kazak coğrafyasında en çok eksikliği hissedilen bilimsel düşünceden bahsettiği görülmektedir. Fakat Şakerim, düşünmek fiilinin tek başına duyularla gerçekleşmediğini esasında yüreğinde düşünme sürecine eşlik ederek doğru olan konusunda kendisini dikkate alan insana yol gösterdiğine inanır. Nitekim ‘Açıklık ve Tanık’ başlıklı şiirinin devamında bu durumdan söz eder:

“Bütün hüküm o yürekten çıkarılır,

Vücudunu o ürpertir tesir eder.

Fikrini doğru söyleme, ters söyleme,

Bunların farkını belirleyip dikkat et fakat.

‘Uygun’ diye yakışana baş sallar,

Nefret etse iğrenip titrer.

Yüreğinin dili yok, ipucu o,

Anlayabil de ediver ona yardım.” (Işık, 2004:103)

Bilimsel düşünceyi ideal düşünce biçimi olarak kabul eden şaire göre hurafe ve ataletten uzak olan doğru din anlayışı bu düşünme biçimiyle asla çelişmez. ‘Bir Allah’a Sığınan Boş Yere Ölmez’ başlıklı şiirinde bu görüşünü şu dizelerle ifade eder:

“Bir Allah’a sığınan boş yere ölmez,

Hüda’sız kulun elinden iş de gelmez.

Niyeti riski göze almak olanın beli kırılmaz,

El bozsa da doğruluk değişmez.” (Işık, 2004: 112)

Buna karşılık hurafe, tembellik, düşmanlık öğütleyerek insanları korkutan ve bu korku duygusunun üzerine kendi saltanatını kuran sofuları ideal düşünme

biçiminin önündeki en büyük engel olarak görür. Onların sırf Rus diye Tolstoy'u eleştirmesine ve onu kâfir olarak yaftalamasına 'Yaşımdan İyi Bildim Türk Dilini' başlıklı şiirinde karşı çıkar. Ona göre Tolstoy ideal düşünme biçimine sahip biridir. Adı geçen şiirde bunu şu dizelerle açıklar:

"Canıyla sevdi adaleti, hak yolunu seçti,

Bu yüzden o sahibidir derin düşüncenin." (Işık, 2004: 110)

Tolstoy ve sofı karşıtlığı üzerinden gerçek din anlayışı ve bu anlayışın ideal düşünme içerisindeki yerine işaret eden Kudayberdiulı, kendi düşünce dünyası ve durduğu fikrî zemin ile ilgili de tercihini açıkça bu şiirde ortaya koyar.

"Tolstoy kâfir değildir, kâfir sensin,

Din değildir, bütün aldatmaktır söylediğin sözün.

Gönlü kör nadansın, meylin kara,

Nur ışığını nasıl görsün gözün?

Kabul etmem dini yanlış anlatmanı,

Sofunun gitmem kuranına.

Gerçek sırrımı söylesem, Tolstoy'un

Bin sofuyu değişmem tırnağına.

Yolunu kaybetmezsin akıllı, namusa ulaşırsan,

Yol boyu görme tatlı dilli hilekâr sofı görsen.

Akıllı, samimi, iyi niyetli insanların

Aldanmazsın ardından yürüyüversen." (Işık, 2004: 110)

Kudayberdiulı, ideal düşünmeyi geliştirebilmek için şiirin imkânlarıyla manzum bilmeceler yazar. "Bilmeceler ve Bilmecelerin Çözümü" başlıklı şiirlerinde bu şiirleri yazma amacını yine şiirde şu ifadelerle açıklar:

"Bilmece düşünceyi genişletir, vermez ipucu,

Temiz suyu hatipliktir, deryası sözdür,

...

Bilmece sorup ne gerek uğraştırmaya.

Gereği şu: Düşünüp düşüncenin açılması." (Işık, 2004:95-96)

Kudayberdiuli ideal insanın düşünmesinin her zaman onu mutlu etmediğini, hatta bu tarz düşünmenin sonunda insanın dünyadan el ayak çekebileceğini "Sinir ve İnsaf" başlıklı şiirinde bizzat kendisinden hareketle anlatır:

"Gece gündüz düşünüp,

Yazıdan da bıktım.

Gazete, kitap ele alıp,

Okumaktan yoruldum.

Halk dilime kulak asmadı,

Ağladım ve üzüldüm.

Ümitsizlik gittikçe büyüdü,

Hâlsizleştim ve aklımı kaybettim.

...

Taktik bulmadan yolumu şaşırdım,

Kaygı çoğalıp boynumda.

Aklımla çatıştım,

Yaş döküldü koynuma.

Düşündüm de düşündüm,

Zehir yayıldı vücuduma,

Dertleşmeye hazırlandım.

Gayretimle düşüncemle." (Işık, 2004:99)

Şairin düşünmenin zorluğu konusundaki yakınmaları onu düşünmekten alıkoyamaz. O, daima kendisiyle muhakeme hâindedir. Esasen bu muhasebe bile onda düşünme fiilinin bir derinlik kazandığına ve değişmez bir ahlaka dönüştüğüne işarettir.

“Halk sağır, nâdândır,
Duyulur mu bu bağrış.
İlaç olmayan insandır,
İlaç olur mu sadece of.
Kulağınla gözünü aç,
Ders okut, ilmi yay,
Nasihati öylece saç,
Onu bilemeden devam etsin.

Gazete yaz, kitap yaz,
Bastır, okut Kazaklar'a.
Methedene olup memnun,
Kaliverme dalgaya.
Susuz ekin nasıl çıksın,
Sula, dayan eziyete mihnete,
Tadını alıp halk anlasın,
Gene de ilerler boğaza.” (Işık, 2004:102)

Kudayberdiulı şiirlerinde bireysel konulardan çok toplumsal problemlere ağırlık veren bir şairdir. Toplumsal sorunların kaynağının da düşünmemek olduğuna inanır. Şiirlerinde kendi halkını ve genel olarak insanlığı düşünmemekle suçlar.

“Kazakta yok akılla fikir tasdik edecek
Nefis beğense olanı, tamamı bitecek.
Tevekkül diye ad koyup ihtimale,

Bağı olmayan şeyden fayda güdecek.

Bulayım diye teşebbüs edip fikrine alır,

Kendi hâline göre eleştiride bulunur.

Az düşünse Kazak'ın başı donar,

Zararlı işi faydalı diye koyup kalır.” (Işık, 2004: 104)

Emek gerektiren ideal düşünme konusunda tembellik gösteren herkesi 'Arzu ve Akıl' şiirinde tembelliğe sevk eden 'arzu'dan uzak durmaya çağırır:

“Arzu denen açgözlülükle çekiştirmek,

Akla getirip istediğini yapsam demek,

İş uygun mu, değil mi,

Düşünüp onu anlamak gerek.

Üretken düşüncedir aklın manası,

Giysisi yürektir, beyin de başı.” (Işık, 2004:108-109)

Yukarıda verilen şiirden de anlaşılacağı üzere Kudayberdiuli, ideal düşünmeye boş hevesin engel olduğunu, mantığın ve aklın ise bu tür düşünme biçiminin esası olduğunu belirtir. Diğer dikkat çekici bir husus ise bu çeşit bir düşünme biçiminde yüreğin de en az beyin kadar etkili olduğu tezini tutarlı bir biçimde sürdürmesidir.

Sonuç

Şakerim Kudayberdiuli, Kazak coğrafyasının en netameli döneminde yaşar ve bir sanat adamı olmanın yanı sıra bir aydın olarak da halkına hizmet eder. İnanç ve ahlak bakımından kendisini geliştirmek için hayatının her devresinde özel bir gayret gösterir. O, geleneğe bağlı olmakla birlikte öğrendiği her şeyi asıl kaynaklardan teyit eden ve öğrendiklerinin doğruluğu ve faydası üzerine emek sarf ederek düşünen bir ideal adamıdır.

Şiirlerinde okuyucusunun duygu dünyasına seslendiği kadar onun zihnini de inşa etmeye uğraşır. Hatta daha çok akli ve düşünceyi harekete geçirecek, tefekküre imkân sağlayacak sarsıcı şiirler yazar. O, insanın kendi menfaatini teminde kullandığı alelade düşünme biçiminden, tüm insanlığı ve bu insanlığın evi olan dünyayı dert edinen kapsamlı ve nitelikli bir düşünme biçimine geçilmesi gerektiğini savunur. Bu düşünme biçimi insanı mutlak bir biçimde adalete ve doğruya götürmektedir.

Ona göre ideal bir düşünme biçimi sadece bilimsel verilerden oluşmaz. Bu verileri her durumda destekleyen yürek ve doğru bir din anlayışı da ideal düşünmenin ana unsurlarındandır. Nitekim şair şiirlerinde, insanın hakikate ideal düşünme biçimiyle ulaştığını, onun doğruluğunu ise yüreği ile teyit ettiğini savunur. İnancından da bu hakikati savunma konusunda ihtiyaç duyduğu cesareti aldığını düşünür.

Kapsamlı ve nitelikli düşünmenin toplum için faydası olsa da kendisi için zararlı olduğunun farkında olan Kудayberdiulı, yine de bu tarz düşünmekten vazgeçmez. Çünkü esas olanın birey değil toplum olduğuna inanır.

Kaynakça / Reference

ALTINMAKAS, Layik (2014). **Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.

BAKTIBAYKIZI SAHİPOVA, F. (2005), **Kazak Aydın Şekerim Kудayberdiұlı: Hayatı ve Eserleri (1858 - 1931)**. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 149-161, Ankara

İŞİK, Suzan (2004), **Şekerim Kудayberdiyev'in Şiirleri, Giriş-Metin-Dizin**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir

İBRAGİM, Damira (2010), **Klâsik Kazak Şâiri Şakerim (Şahkerim) Kудayberdiұlı'nın Hayatı ve Aşk Konulu Şiirleri**. Turkish Studies, 5 (3), 258-281

İBRAGİM, Damira (2013), **Kazak Şair Şahkerim (Şakerim) Kудayberdiұlı'nın Şiirlerinde Sevgili**. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 11, 177-194, İstanbul

ÖZEL, İsmet (2002). **Şiir Okuma Kılavuzu**. İstanbul: Şule Yay.

SIDIKOV, Yerlan. (2014). **Kazak Edebiyatının Abidevî Şairi Şakerim**. Ankara: Bengü Yay.

TOPALOĞLU, Ahmet. (2014). **Türkçe Sözlük**. İstanbul: Kapı Yay.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2243/2255

**Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları
Başarılı Olabilir mi? Kırılmalı Birim Kök Analizi**

Can Carbon Dioxide Emission Policies Be Successful in European
Union Countries? Unit Root Analysis With Structural Changes

Selim YILDIRIM

Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Assoc. Prof. Anadolu University, FEAS, Economics Department

selimy@andolu.edu.tr

0000-0002-7900-6813

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 02.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2019
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: YILDIRIM, S. (2019). Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları Başarılı Olabilir mi? Kırılmalı Birim Kök Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2243-2255. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/614319>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları Başarılı Olabilir mi? Kırılmalı Birim Kök Analizi

Öz

Avrupa Birliği çevre konusunda duyarlı bir yaklaşıma sahiptir ve çevre koruma politikaları açısından önemli adımlar atmaktadır. Avrupa Birliği sera gazı emisyonunu ilişkin olarak 1990 yılına kıyasla 2020'de %20 ve 2030'da %40 düşüş hedeflemektedir. 2050 hedefi olarak ise Paris Anlaşmasına bağlı kalarak küresel ısınmayı 2°C'nin altında, tercihen 1.5°C'de tutmak için gerekli politikaları uygulamayı hedeflemektedir. Bu çalışma sera gazları içinde CO₂'de odaklanarak Avrupa Birliğinin sera gazı ile ilgili politikalarda başarılı olup olamayacağını araştırmaktadır. Bu amaçla yirmi sekiz Avrupa ülkesine ait kişi başı yıllık CO₂ emisyonu serisi kırılmasız, bir kırılmalı ve iki kırılmalı ADF birim kök testleri ile sınanmıştır. Kırılmalı birim kök testleri birkaç durum dışında serilerin durağan olduğunu yani politikalar yapısal değişiklik yaratırsa CO₂ emisyonunu yeni trend etrafında hareket edeceğini; yani politikaların başarılı olacağı yönünde bulgular ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Çevre Politikaları, CO₂ Emisyonu, Zaman Serisi, Kırılmalı Birim Kök Testleri.

Can Carbon Dioxide Emission Policies Be Successful in European Union Countries? Unit Root Analysis With Structural Changes

Abstract

The European Union has an environmentally sensitive approach to governance and is taking important steps in terms of environmental protection policies. The European Union set itself the policy targets to reduce greenhouse gas emissions by 20% in 2020 and by 40% in 2030 compared to 1990 levels. Furthermore, the objective of 2050 is to adhere to the Paris Agreement and to implement the necessary policies to keep global warming below 2 ° C, preferably around 1.5 ° C. This study focuses on CO₂ among the greenhouse gases and examines whether the European Union can succeed in greenhouse gas-related policies. For this purpose, the annual CO₂ emission series of twenty-eight European countries have been investigated with no-break, one-break and two-break ADF unit root tests. The unit root tests with break(s) indicate that, except in a few cases, the series are stationary, therefore if policies make structural changes, CO₂ emissions will move around the trend. In other words, findings indicate that greenhouse gas reduction policies may be successful.

Key Words: European Union, Environmental Policies, CO₂ Emission, Time Series, Unit Root Tests with Structural Breaks.

Giriş

Normalde CO₂ dünyadaki yaşam döngüsünün doğal bir parçasıdır. Hayvanlar ve insanlar nefes alırken CO₂ solur ve bitkiler bu gazı emer ve oksijen üretir. Bitkiler ve hayvanlar yaşayıp ölürken karbon hava, kara ve deniz arasında geçer. Geçmişte bu döngü istikrarlı bir çerçevede hareket ediyordu, karbon çıktıları ve karbon emilimi nispeten istikrarlı çalışıyordu.

Sanayi Devrimi bu istikrarlı döngüyü değiştirmiştir; fosil yakıtlarının ısı, nakliye ve imalat amaçlı yakılması sonucu oluşan CO₂ bu döngüdeki istikrarı bozmuştur (İnançlı 2018). CO₂ emisyonundaki istikrarsızlık insanlığı iklimleri değiştirmek, arazi kullanımını kısıtlamak ve yaşam alanlarını daraltmakla tehdit etmektedir. CO₂, dünyanın atmosferini terk eden ısıyı absorbe ettiği için, CO₂ düzeyindeki artış yüzey sıcaklığının artmasına ve hava koşullarında daha geniş dalgalanmalara neden olmaktadır. Küresel ısı artışı, atmosferik hareketlerde kaymalar ve sıcaklığa bağlı ölümlerden vektör kaynaklı hastalıkların yayılmasına kadar insan sağlığı için olası sonuçlar, bir çok bilimsel çalışmada ele alınmıştır (Epstein, 2005; Gamble vd., 2008; Ogden ve Lindsay, 2016; Patz ve Kovats, 2002).

Avrupa Birliği (AB), dünyadaki en büyük enerji tüketicilerindedir ve buna bağlı olarak en fazla sera gazı salınımını da gerçekleştirmektedir (Gonzalez vd. 2014a; Gonzalez vd. 2014b). Dolayısıyla, enerji ve iklim politikası AB politikasının temel taşlarından biridir (Tol, 2012). AB'nin enerji ve iklim hedefleri, diğer hedeflerinin yanı sıra Avrupa 2020 Stratejisine (Avrupa Komisyonu, 2012) ve Kaynak Verimli Avrupa girişimine dahil edilmiştir (Bere, 2015; Scarlet, 2015). Böylece, AB, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile 2020 yılında salınacak sera gazı emisyonlarının azaltılması hedeflerini belirlemiştir. Ayrıca, AB tarafından 5 Ekim 2016'da resmi olarak onaylanan Paris anlaşmasında AB üyesi ülkeler, küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayi öncesi seviyelere kıyasla 2°C'nin altında tutma ve sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 1990 yılına kıyasla en az % 40 oranında azaltma uzun vadeli amacı üzerinde anlaşmışlardır (Falkner, 2016).

Avrupa Birliği'nin iklim ve çevre koruma politikalarına kaynak ayırması, ilgili kanunların üretim maliyetlerini artıracak olması bu politikaların başarılı olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Yıldırım (2019) bu soruyu dünya ülkelerini gelir düzeylerine göre dört farklı gruba ayırarak birim kök testleri ile incelenmiştir. Bulgular pek de iç açıcı sonuç vermemiştir; bu dört gruba ait CO₂ emisyon serilerinde birim kök gözlenmiştir. Bu durum CO₂ emisyonunu etkileyecek tüm şokların etkisinin kalıcı olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle iklim ve çevre politikalarının pozitif etkisi de yeni kurulan fabrikaların ya da taşıt emisyonlarının negatif etkisi de kalıcı olacaktır. Bu şokların etkilerinin ayrıştırılması ve kontrol edilmesi mümkün olmayacaktır. CO₂ emisyon serilerinin birim kök taşımayarak durağan olması ise emisyonun trend

etrafında hareket ettiğini, her hangi bir şokun etkisinin geçici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda çevre politikaları nasıl etkili olacaktır? Politikalar dışsal etkenler olarak ele alındığında, politikaların başarılı olması yapısal değişiklik olarak seride kırılmalar şeklinde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla çalışmada seriler ADF birim kök testinin yanı sıra yapısal değişimleri ele almak için tek ve çift kırılmalı ADF birim kök testiyle incelenmiştir.

Veri

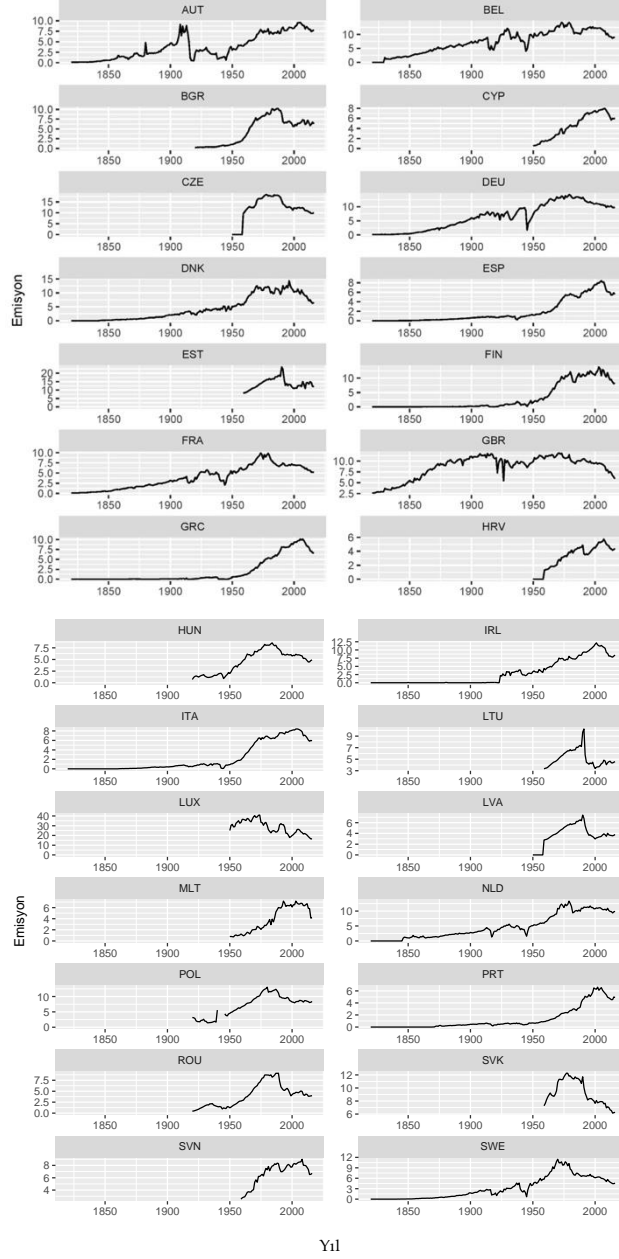
Çalışmada kullanılan Avrupa Birliği ülkelerin ait CO₂ emisyonu verileri Oxford Üniversitesi merkezli ourworlddata.org veri tabanından elde edilmiştir. Veri seti 28 Avrupa Birliği üyesi ülkenin yılda kişi başı ton cinsinde CO₂ emisyonundan oluşmaktadır. Verilerde eksik gözlemler bulunması nedeniyle en az son eli yılı içeren içeren ve kesintisiz en uzun dönem tercih edilmiştir. Dolayısıyla verilerin kapsadığı dönem ve pek tabii gözlem sayısı farklılık göstermektedir. Alfabetik olarak sıralanmış ülke kodları, açılımların ve ilgili dönem ile gözlem sayıları şöyle listelenmiştir: AUT(Avusturya, 1820-2016, 197 gözlem), BEL (Belçika 1820-2016, 197 gözlem), BGR (Bulgaristan, 1920-2016, 97 gözlem), CYP (Kıbrıs, 1950-2016, 67 gözlem), CZE (Çek Cumhuriyeti, 1950-2016, 67 gözlem), DEU(Almanya, 1820-2016, 197 gözlem), DNK (Danimarka, 1820-2016, 197 gözlem), ESP (İspanya, 1820-2016, 197 gözlem), EST (Estonya, 1959-2016, 58 gözlem), FIN (Finlandiya, 1820-2016, 197 gözlem), FRA (Fransa, 1820-2016, 197 gözlem), GBR (Birleşik Krallık, 1820-2016, 197 gözlem), GRC (Yunanistan, 1820-2016, 197 gözlem), HRV (Hırvatistan, 1950-2016, 67 gözlem), HUN (Macaristan, 1920-2016, 97 gözlem), IRL (İrlanda, 1820-2016, 197 gözlem), ITA (İtalya, 1820-2016, 197 gözlem), LTU (Litvanya, 1950-2016, 67 gözlem), LUX (Lüksemburg, 1950-2016, 67 gözlem), LVA (Letonya, 1950-2016, 67 gözlem), MLT(Malta, 1950-2016, 67 gözlem), NLD (Hollanda , 1820-2016, 197 gözlem), POL (Polonya, 1946-2016, 71 gözlem), PRT (Portekiz, 1820-2016, 197 gözlem), ROU (Romanya, 1920-2016, 97 gözlem), SVK (Slovakya, 1959-2016, 58 gözlem), SVN (Slovenya, 1959-2016, 58 gözlem), SWE (İsveç, 1820-2016, 197 gözlem).

Serilerin grafikleri Şekil 1 'de sunulmaktadır. İlk olarak Polonya'ya ait seride bir kesinti görülmektedir. Buna bağlı olarak serinin sadece 1946 sonrası dönemi ele alınmıştır. Genel olarak bakıldığında tüm serilerde 1950 sonrasında kişi başı CO₂ emisyonunda artış gözlenmektedir. Bunu yanı sıra son dönemde de serilerde azalma sergilenmektedir. Bunun yanı sıra kimi ülkelerde bazı yapısal kırılmalar da gözlenmektedir. Tüm bunlar seriler bahsi geçen kırılmaları dikkate alan yöntemler ile incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

**Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları Başarılı Olabilir mi?
Kırılmalı Birim Kök Analizi**

Şekil 1: Avrupa Birliği üyesi ülkelerde kişi başı CO₂ emisyonu

Yöntem

Avrupa Birliği ülkelerinin yılda kişi başı CO₂ emisyonu serileri üç birim kök testi ile incelenmiştir: Dickey ve Fuller (1979) tarafında geliştirilen ADF, Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen seride tek bir kırılma varken çalışan 1kADF, son olarak da Narayan ve Popp'un (2010) geliştirdiği seride

iki kırılma olması durumunda kullanılan 2kADF. Bu üç test de ADF temellidir; yani y_t t anında incelenen seriye ait gözlem değerini, ε_t artıkları ve $\delta(t)$ ifadesi deterministik terimi göstermek üzere

$$\Delta y_t = \alpha y_{t-1} + \delta(t) + \sum_{i=1}^k d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

şeklinde modellenen seride $\alpha=0$ birim kök hipotezi seride birim kök yoktur alternatifine karşı t-istatistiği kullanarak sınanır. Her üç testte de t-istatistiği kullanılmasına karşın boş hipotez altında t-dağılımı kullanılmamakta dolayısıyla her test için kritik değerler yazarlar tarafında yukarıda bahsedilen üç makalede ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu üç testi bir birinden ayıran temel özellik ise deterministik terimin fonksiyonel formundan kaynaklanmaktadır. Testler arasındaki farklar ise tablo 1’de sergilenmektedir.

Tablo 1: ADF, 1kADF ve 2kADF

Test	Sabitli	Trendli
ADF	$\delta(t)=\mu$	$\delta(t)=\mu+\beta t$
1kADF	$\delta(t)=\mu+\theta_1 DU_1$	$\delta(t)=\mu+\beta t+\theta_1 DU_1+\varphi_1 DT_1$
2kADF	$\delta(t)=\mu+\theta_1 DU_1+\theta_2 DU_2$	$\delta(t)=\mu+\beta t+\theta_1 DU_1+\theta_2 DU_2+\varphi_1 DT_1+\varphi_2 DT_2$

Tablo 1’de μ sabit terimi, t trendi ve DU ortalamada kırılmaları ile DT trendde kırılmaları ifade eden kukla değişkenleri göstermektedir. Sabitli ADF’de sadece μ sabiti varken ve trendli ADF’de μ ve t deterministik terimleri bulunmaktadır. Sabitli ADF’ye DU kuklasının, trendliye DU ve DT kuklalarının ilavesi 1kADF testinde kullanılan modeli elde etmemizi sağlar. 1kADF testinde sabitli modele bir tane daha sabitte kırılma kuklası DU eklenmesi ve trendli için hem sabitte kırılma DU hem de trendde kırılma DT kuklalarının eklenmesi de 2kADF testinde kullanılan modelleri vermektedir.

Bir ve iki kırılmalı testlerin modellerinde kullanılan DU ve DT kuklaları içsel olarak oluşturulmaktadır. Başka bir deyişle hem 1kADF hem de 2kADF testlerinde kırılma tarihi içsel olarak belirlenmektedir. Kırılma tarih(ler)i serideki test denklemlerindeki kırılma kuklalarının ızgara taraması (grid search) ile belirlenmesi ile elde edilir. Böylece seride yapısal değişimlerin varlığı dikkate alınarak birim kök sınaması yapılabilir.

Ampirik Bulgular

Avrupa Birliği üyesi 28 ülkeye ait kişi başı CO₂ emisyonuna ait birim kök testi bulguları tablo 2,3,4 ve 5 de sunulmaktadır. Tablo 2 ve 3’de ADF testine ait bulgular sunulmaktadır. Hem sabitli hem de trendli ADF testinde seride birim kök olduğu boş hipotezi reddedilememiştir. Bu ülkelerin CO₂

serilerine gelen şokların etkilerinin kalıcı olduğu anlamına gelir. Böyle bir durumda herhangi bir politika uygulamak mümkün değildir.

Ancak 1kADF ve 2kADF testleri farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. 1kADF daha önce de belirtildiği gibi seride tek bir kırılma olduğunda birim kök varlığını ve ve 2kADF testi seride iki kırılma olduğunda birim kök varlığını sınar. 1kADF testide sabitli durumda Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, İtalya, Litvanya ve Portekiz için %5’de Finlandiya, İspanya ve Letonya için %10’da birim kök vardır boş hipotezini reddedilmektedir. Bu sonuçlar çok az ülkede CO₂ emisyonunu engelleyici politikaların uygulanabileceği anlamına gelir. Ancak Şekil 1’den de hatırlanacağı üzere seriler trend taşımaktadır ve sadece sabitli bir modelde test edilmeleri doğru sonuçlar vermeyecektir. Trendli modelde ise Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Litvanya %5’te birim kök sahip değildir yani durağandır. Almanya, Fransa, İsveç ve Lüksemburg ise %10’da durağandır. 2kADF testide sabitli modelde dört ülke dışında diğerlerine ait CO₂ emisyonu serilerini %5 anlamlılık düzeyinde birim kök taşımadığı yani durağan olduğu görülmektedir. Durağan olmayan dört ülke ise Birleşik Krallık, Kıbrıs Macaristan ve Malta’dır. Bu dört ülke arasından Kıbrıs ve Malta ada devletidir. Küçük bir ülke olması avantaj gibi görünse de ülkelerin ekonomik yapısı gereği CO₂ emisyon düzeyine müdahale edememeleri normaldir. Bu devletlerin ekonomileri turizme dayanmaktadır ve fazla sanayi sektörü gelişmemiştir. Dolayısıyla CO₂ emisyonu taşıt trafiği, ısıtma ve benzeri durumlardan kaynaklanması beklenmektedir. Dolayısıyla bu durumları etkileyecek şokların etkisi elbette kalıcı olacaktır. Birleşik Krallık da birçok adadan oluşan bir devlettir ve karmaşık bir yönetim yapısına sahiptir. Ancak adalardan oluşmasına rağmen Malta ve Kıbrıs gibi ekonomisi eğitim ve turizm sektörüne bağlı değildir. Devletin merkezi toprakları olan Büyük Britanya kısmında yoğun sanayi üretimi yapılmaktadır. Warr vd. (2010) çalışmalarında 20. yy. boyunca Birleşik Krallık’ın bu üretimin ağırlıklı olarak kömür ve ham petrol ile petrol ürünleri kullanılarak gerçekleştirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla CO₂ emisyonu da sanayi sektöründeki değişimlerden etkilenecektir. Sanayi sektöründe yatırımlar zaman almaktadır ve inovasyonların kabulü anlık değildir. Başka bir deyişle değişimin hızlı olduğu bir sektör değildir. Dolayısıyla sanayi sektörüne bağlı oluşan CO₂ emisyon içinde şokların etkilerinin kalıcı olması beklenebilir. Birleşik krallığın CO₂ emisyonuna ait bu özellik sadece ADF ve 1kADF testleriyle sınırlı kalmamış 2kADF testinde ortaya çıkmıştır. Birleşik Krallık’ın yanı sıra Finlandiya da 2kADF testinde trendde birim kök taşımaktadır. Finlandiya ekonomisi de sanayi sektörüne oldukça bağlıdır. Bu özellik nedeniyle yine CO₂ emisyonu serisinin durağan olmadığı söylenebilir. Bu iki ülkenin yanı sıra %5 anlamlılık düzeyinde birim kök taşıyor olarak görünse de Bulgaristan, İtalya ve Slovenya’ya ait CO₂ emisyon serileri %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmemektedir.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sabitli Model Bulguları

Ülkeler	Sabitli			Kritik Değerler	
	Test ist.	Gec	%1	%5	%10
AUT	-1.319235	4	-3.46446	-2.876435	-2.574788
BEL	-1.925604	0	-3.463749	-2.876123	-2.574622
BGR	-1.285233	3	-3.502238	-2.892879	-2.583553
CYP	-1.721072	0	-3.533204	-2.90621	-2.590628
CZE	-2.252507	0	-3.533204	-2.90621	-2.590628
DEU	-1.384138	0	-3.463749	-2.876123	-2.574622
DNK	-1.077502	3	-3.46428	-2.876356	-2.574746
ESP	-0.534127	3	-3.46428	-2.876356	-2.574746
EST	-2.038651	2	-3.555023	-2.915522	-2.595565
FIN	-0.305445	2	-3.464101	-2.876277	-2.574704
FRA	-1.350345	0	-3.463749	-2.876123	-2.574622
GBR	-2.193566	5	-3.464643	-2.876515	-2.574831
GRC	-0.996993	4	-3.46446	-2.876435	-2.574788
HVR	-1.843049	0	-3.533204	-2.90621	-2.590628
HUN	-1.360435	1	-3.500669	-2.8922	-2.583192
IRL	-0.465408	5	-3.464643	-2.876515	-2.574831
ITA	-0.930491	5	-3.464643	-2.876515	-2.574831
LTU	-1.813625	2	-3.555023	-2.915522	-2.595565
LUX	-1.186527	1	-3.534868	-2.906923	-2.591006
LVA	-2.076007	0	-3.533204	-2.90621	-2.590628
MLT	-1.346567	0	-3.533204	-2.90621	-2.590628
NLD	-0.72582	0	-3.463749	-2.876123	-2.574622
POL	-2.303103	1	-3.528515	-2.904198	-2.589562
PRT	0.041314	4	-3.46446	-2.876435	-2.574788
ROU	-1.545077	1	-3.500669	-2.8922	-2.583192
SVK	-0.46085	0	-3.550396	-2.913549	-2.594521
SVN	-2.544518	0	-3.550396	-2.913549	-2.594521
SWE	-1.388316	4	-3.46446	-2.876435	-2.574788

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Trendli Model Bulguları

Ülkeler	Trendli			Kritik Değerler	
	Test ist.	Gec	%1	%5	%10
AUT	-2.722833	4	-4.006566	-3.433401	-3.14055
BEL	-3.09303	4	-4.006566	-3.433401	-3.14055
BGR	-1.072479	3	-4.059734	-3.458856	-3.15547
CYP	0.399883	2	-4.107947	-3.481595	-3.168695
CZE	-1.471618	0	-4.103198	-3.479367	-3.167404
DEU	-2.486487	0	-4.005562	-3.432917	-3.140265
DNK	-1.309023	3	-4.006311	-3.433278	-3.140478
ESP	-2.000676	3	-4.006311	-3.433278	-3.140478
EST	-1.802042	2	-4.133838	-3.493692	-3.175693
FIN	-1.473681	2	-4.006059	-3.433156	-3.140406
FRA	-1.288151	0	-4.005562	-3.432917	-3.140265
GBR	0.094926	5	-4.006824	-3.433525	-3.140623
GRC	-1.955167	4	-4.006566	-3.433401	-3.14055
HVR	-1.089854	0	-4.103198	-3.479367	-3.167404
HUN	-0.225449	1	-4.057528	-3.457808	-3.154859
IRL	-2.267594	5	-4.006824	-3.433525	-3.140623
ITA	-2.067278	5	-4.006824	-3.433525	-3.140623
LTU	-1.950801	2	-4.133838	-3.493692	-3.175693
LUX	-2.792719	1	-4.105534	-3.480463	-3.168039
LVA	-1.426002	0	-4.103198	-3.479367	-3.167404
MLT	-0.098216	0	-4.103198	-3.479367	-3.167404
NLD	-2.379918	0	-4.005562	-3.432917	-3.140265
POL	-0.898757	0	-4.09455	-3.475305	-3.165046
PRT	-1.778438	3	-4.006311	-3.433278	-3.140478
ROU	-1.031153	1	-4.057528	-3.457808	-3.154859
SVK	-2.396363	0	-4.127338	-3.490662	-3.173943
SVN	-0.811124	0	-4.127338	-3.490662	-3.173943
SWE	-2.013593	4	-4.006566	-3.433401	-3.14055

Tablo 4: 1kADF Birim Kök Testi Bulguları

Ülkeler	Sabitli		Kırılma Tarihi	Trendli		Kırılma Tarihi
	Test ist.	Gec		Test ist.	Gec	
AUT	-5.8904	4	1913	-5.9342	4	1913
BEL	-4.2178	4	1995	-5.2171	4	1966
BGR	-3.8522	4	1988	-3.3084	4	1959
CYP	-2.8748	2	2007	-4.5193	2	2001
CZE	-6.8263	0	1957	-6.7743	0	1957
DEU	-4.0876	0	1989	-4.9035	0	1958
DNK	-2.4185	4	1948	-3.258	4	1960
ESP	-4.7858	3	1968	-3.6209	1	1934
EST	-5.7389	2	1991	-7.5967	2	1990
FIN	-4.7004	2	1960	-1.8234	2	1962
FRA	-3.0343	3	1990	-5.0649	3	1965
GBR	-1.0684	4	1857	-1.3674	4	1858
GRC	-4.0894	2	1969	-2.7437	2	1912
HRV	-2.6505	0	1957	-3.6211	0	1989
HUN	-2.5051	1	1986	-2.906	1	1968
IRL	-3.5782	0	1957	-3.0914	0	1894
ITA	-5.093	2	1958	-2.0976	2	1889
LTU	-6.8734	2	1981	-9.9646	2	1981
LUX	-4.0034	1	1978	-4.9028	1	1978
LVA	-4.7413	0	1990	-4.2108	0	1990
MLT	-1.732	0	2007	-3.1293	1	1984
NLD	-4.2975	0	1958	-4.746	0	1960
POL	-3.6139	0	1986	-4.1297	0	1973
PRT	-5.311	4	1984	-4.4342	4	1946
ROU	-4.146	1	1988	-3.2431	1	1965
SVK	-4.5141	0	1967	-4.5107	0	1968
SVN	-2.7266	4	1968	-4.5107	4	1976
SWE	-3.5451	4	1944	-5.0686	4	1958

NOT: Sabitli modelde %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde kritik değerler sırasıyla -5.340, -4.800 ve -4.580 şeklindedir. Trendli modelde %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde kritik değerler sırasıyla -5.570, -5.080 ve -4.820 şeklindedir.

**Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları Başarılı Olabilir mi?
Kırılmalı Birim Kök Analizi**

Tablo 4: 2kADF Birim Kök Testi Bulguları

Ülkeler	Sabitli		Kırılma Tarihi 1	Kırılma Tarihi 2	Trendli		Kırılma Tarihi 1	Kırılma Tarihi 2
	Test ist.	Gec			Test ist.	Gec		
AUT	-6.8732	4	1904	1913	-7.6069	4	1879	1913
BEL	-4.7539	4	1936	1996	-6.897	4	1936	1978
BGR	-6.7075	4	1959	1988	-4.8613	4	1959	1988
CYP	-3.6166	2	1984	2008	-5.925	2	1987	2005
CZE	-10.848	0	1957	1968	-10.733	0	1957	1988
DEU	-4.8958	0	1948	1989	-7.7232	0	1943	1960
DNK	-4.5295	4	1958	1995	-5.1729	4	1960	1992
ESP	-5.9582	3	1968	1986	-6.4093	1	1948	1996
EST	-6.9513	2	1989	1991	-8.6589	2	1988	1997
FIN	-5.2394	2	1949	1962	-3.7557	2	1936	1983
FRA	-4.2396	3	1960	1979	-7.7556	3	1938	1978
GBR	-2.0813	4	1857	1995	-3.2837	4	1858	1991
GRC	-5.2429	4	1961	1980	-5.5264	0	1950	1995
HRV	-6.1454	0	1989	2007	-6.8388	0	1989	2007
HUN	-3.83	1	1949	1986	-5.1648	1	1942	1974
IRL	-4.7403	0	1923	1964	-5.0516	0	1922	1995
ITA	-5.2553	2	1952	1958	-4.7881	2	1939	1987
LTU	-14.759	2	1979	1981	-15.769	2	1978	1981
LUX	-5.0872	1	1966	1978	-5.4692	1	1973	1978
LVA	-10.279	0	1957	1990	-11.081	0	1957	1990
MLT	-3.349	0	1984	2007	-5.845	1	1984	2009
NLD	-4.9997	0	1960	1995	-7.4912	0	1940	1968
POL	-4.2346	0	1966	1987	-5.6227	0	1973	1996
PRT	-7.2475	4	1966	1984	-8.5339	4	141	176
ROU	-6.0171	1	1965	1988	-6.7466	1	1947	1988
SVK	-8.1034	0	1968	1989	-8.2339	0	1968	1989
SVN	-4.4464	0	1968	2007	-4.8569	0	1988	2005
SWE	-5.1019	4	1944	1978	-7.5166	4	1938	1978

NOT: Sabitli modelde %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde kritik değerler sırasıyla -4.958, -4.316 ve -3.980 şeklindedir. Trendli modelde %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde kritik değerler sırasıyla -5.576, -4.9370 ve -4.596 şeklindedir.

Sonuç

Avrupa Birliği sera gazı salınımını azaltmak amacıyla bir çok politika uygulamaktadır. Bu çalışmada bu politikalarının başarılı olup olmayacağı ADF temelli birim kök testleri ile incelenmiştir. Seride birim kökün varlığı tüm şokların birikimli olduğu ifade eder. Başka deyişle ister olumlu politika

şokları ister taşıt kullanımı veya sanayi sektöründen kaynaklı negatif şoklar olsun bu şokların etkisi kalıcı olacaktır. Dolayısıyla şokların etkilerin birbirinden ayrıştırmak mümkün olmayacak ve her hangi bir politika uygulaması başarılı olmayacaktır. Bunun yanı sıra CO₂ emisyonu serisinin durağan olması şokların etkisinin zaman için söneceği anlamına gelir. Bu ilk bakışta bir politikanın etkisinin de geçici olacağı fikrini uyandırabilir. Ancak politika yapısal kırılma oluşturursa CO₂ emisyonu yeni deterministik terim etrafında hareket edecek ve politika başarılı olacaktır. Bu nedenle Avrupa Birliği üyesi 28 ülkenin CO₂ emisyonu serilerin kırılmasız birim kök testinin (ADF) yanı sıra bir kırılmalı (1kADF) ve iki kırılmalı (2kADF) birim kök testleri ile incelenmiştir.

Kırılmasız ADF testi tüm serilerin birim kök taşıdığını gösterirken 1kADF trendli durum için sadece Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, İsveç, Lüksemburg ve Litvanya durağandır. 2kADF testinde ise sadece Birleşik Krallık ve Finlandiya'ya ait serilerin durağan olmadığı bulunmuştur. Zaman içinde oluşan yapısal değişimler dikkate alındığında iki istisna Avrupa Birliği ülkelerinin CO₂ emisyonu serilerinin durağan yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum kişi başı CO₂ emisyonu serilerinin trend etrafında hareket etmeye meyilli olduğunu ve herhangi bir şokun etkisinin geçici olduğunu göstermektedir. Bu bulgu Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yapısal kırılma sağlayacak politikalar geliştirirlerse CO₂ emisyonu politikalarında başarılı olacaklarını göstermektedir.

Kaynakça

- Avrupa Komisyonu, (2010) Europe 2020: a European Strategy for Smart Sustainable and Inclusive Growth. Communication COM, Brüksel. Erişim adresi:<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
- Bere, R.C., Precup, I.B. ve. Silvestru, C.I. (2015). On growth poles from EU Countries in the framework of Europe 2020. *Proc. Econ. Financ.*, 23, 920-925.
- Dickey, D. A. ve Fuller., W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Epstein, P.R. (2005). Climate change and human health. *New England Journal of Medicine*, 353,1433-1436.
- Falkner R. (2016). The Paris Agreement and the new logic of international climate politics. *International Affairs*, 92(5), 1107-1125
- Gamble, J.L., Ebi, K.L., Sussman F.G. ve Wilbanks, T.J., (Ed.). (2008). *Analyses of the Effects of Global Change on Human Health and Welfare and Human Systems*. Washington DC, A.B.D.: Environmental Protection Agency.

- Gonzalez, P. F., Landajo, M. ve Presno, M.J. (2014a). Tracking European Union CO2 emissions through LMDI (logarithmic-mean Division index) decomposition: The activity revaluation approach. *Energy*, 73, 741-750.
- Gonzalez, P. F., Landajo, M. ve Presno, M.J. (2014b). The driving forces behind changes in GHG emission levels in EU-27: Differences between member states, *Environ. Sci. Policy*, 38, 11-16.
- İnançlı S. (2018). *Ulusal ve Uluslararası Boyutta Çevre Ekonomisi: Kavram, Politika, Uygulama*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Narayan, P.K. ve Popp, S. (2010). A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time. *Journal of Applied Statistics*, 37(9), 1425-1438.
- Ogden N.H. ve Lindsay L. R. (2016) Effects of Climate and Climate Change on Vectors and Vector-Borne Diseases: Ticks Are Different. *Trends in Parasitology*, 32(8),1-11.
- Patz J.A. ve Kovats R.S. (2002) Hot spots in climate change and human health. *Br. Med. Journal*, 325, 1094-1098.
- Scarlat, N., Dallemand, J.-F, Monforti-Ferrario, F., Banja, M. ve Motola, V. (2015). Renewable energy policy framework and bioenergy contribution in the European Union - an overview from national renewable energy action plans and progress reports. *Renew. Sustain. Energy Rev.*, 51, 969-985.
- Tol, R.S.J. (2012). A cost-benefit analysis of the EU 20/20/2020 package. *Energy Policy*, 49, 288-295.
- Warr, B., Ayres, R., Eisenmenger, N., Kraussman F. ve Schandl H. (2010). Energy use and economic development: a comparative analysis of useful work supply in Austria, Japan, the United Kingdom and the US during 100 years of economic growth. *Ecological Econ*, 69, 1904-1917.
- Yıldırım S. (2019) Karbondioksit Salınımı Üzerine Bir Şokun Etkisi Kalıcı Mı? Farklı Gelir Gruplarının Karbondioksit Salınımının Durağanlık Analizi. Fatih Temizel (Ed.) *İşletme ve Finans Yazıları - 2* içinde (s. 102-115) İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Zivot, E. ve Andrews, W.K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

[itobiad], 2019, 8 (3): 2256/2271

Comparative Analysis of The Competitiveness of Turkey's Iron-Steel Industry

Türkiye'nin Demir Çelik Sektörünün Rekabet Gücünün
Karşılaştırmalı Analizi

Hayrettin KESGİNGÖZ
Doç.Dr., Karabük Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü
Assoc. Prof. Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economy
hayrettinkesgingoz@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-5143-4891

Serkan DİLEK
Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Assoc. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Economy
serkan.dilek@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-0393-4509

Muharrem YELDAN
Karabük Üniversitesi, SBE ,Karabuk University, Social Sciences Institute
muharremyeldan@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-3118-8395

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 11.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: KESGİNGÖZ, H, DİLEK, S, YELDAN, M. (2019). Comparative Analysis of The Competitiveness of Turkey's Iron-Steel Industry. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2256-2271. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/576164>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Comparative Analysis of The Competitiveness of Turkey's Iron-Steel Industry¹

Abstract

The values of the Grubel-Lloyd, Vollrath and CEP indices are important indices used to show the countries' competitiveness levels. Turkey wants to prove and maintain its presence in the iron and steel sector, which has been the locomotive sector of industrialization for years. Turkey's iron and steel industry competitiveness, to a comparative analysis with other countries Grubel-Lloyd, vollrath and Kip indices were calculated for the years 2001-2017. As a result of analysis, Turkey; it operates in-industry trade against the USA, Germany, China, Britain and Russia. In Addition, it has a comparative advantage in the field of iron and steel and its competitiveness is quite high. The country where we have the highest competitive power and export share from these 5 countries is USA, considering the intra-industry trade values. The USA is followed by China, Britain, Germany and Russia respectively. In industrial trade, which is the feature of Industrialised Country, Turkey sells significant amounts of iron-steel out and also buys it from outside. Considering these analyses; In the iron and steel sector, which is a capital intensive sector, iron-steel sector investments should be encouraged in order to maintain the increase continue in competitiveness observed against the USA, Germany, China, Britain and Russia and to increase its competitiveness. For this, financial arrangements such as the necessary infrastructure investments and tax incentives appear to be a viable policy.

Keywords: Iron and Steel, Competition, Comparative Advantages, Grubel-Lloyd, Vollrath, Comparative Export Performance (CEP) Indices

Türkiye'nin Demir Çelik Sektörünün Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi

Öz

Grubel-Loyd, Volrath ve Kip endeksleri değerleri ülkelerin rekabet düzeylerini göstermekte kullanılan önemli endekslerdir. Türkiye yıllar itibariyle sanayileşmenin lokomoif sektörü olan demir-çelik sektöründe varlığını dünyaya ispatlamak ve sürdürmek istemektedir. Türkiye'nin demir-çelik sektörünün rekabet gücünü ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz etmek için Grubel-Loyd, Volrath ve Kip endeksleri 2001-2017 yılları için hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye; ABD, Almanya, Çin, İngiltere ve Rusya'ya karşı endüstri içi ticaret gerçekleştirmektedir. Ayrıca demir-çelik alanında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ve rekabet gücü oldukça yüksektir. Bu 5 ülkeden en yüksek rekabet gücü ve ihracat payına sahip olduğumuz ülke endüstri içi ticaret değerlerini de düşünürsek ABD'dir. ABD'yi sırasıyla Çin, İngiltere, Almanya ve Rusya izlemektedir. Sanayileşmiş ülke özelliğini olan endüstri içi ticarete Türkiye önemli miktarlarda demir-çeliğini dışarıya satmakta ve yine dışardan da satın almaktadır. Bu analizler göz önüne alınırsa; sermaye yoğun bir sektör olan demir-çelik sektöründe ABD, Almanya, Çin, İngiltere ve Rusya'ya karşı gözlemlenen rekabet gücündeki artışı devam ettirebilmek ve rekabet gücünü artırabilmek için demir-çelik sektörü yatırımlar teşvik edilmelidir. Bunun için gerekli altyapı yatırımları ve vergi teşvikleri gibi mali düzenlemelerin yapılması uygun bir politika olarak gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demir-Çelik, Rekabet, Karşılaştırmalı Üstünlükler, Grubel-Loyd, Vollrath, Kip Endeksleri.

¹ Fourth International Iron and Steel Symposium (UDCS'19) April 4-6, 2019, is an extended version of the paper presented.

Introduction

Competition is an increasingly important phenomenon in today's conjuncture. Competition can be defined as the studies to obtain position or scarce thing instantly against more than one competitor in fair conditions (Dilek, 2017:198). Countries have to increase their competitiveness in order to sell their goods in the current market. Competitiveness refers to a steady increase in the ability and capacity of a country's production. The aim of measuring International Competitiveness is to demonstrate the economic performance of the company, sector or country. To measure the comparative superiority and competitiveness of the iron and steel sector, which is the locomotive of the manufacturing industry, especially in the industrial sector of Turkey, numerous researches have been conducted at national and international levels.

In this study, Turkey's exports and imports iron and steel industry in the provision of Turkey's iron and steel industry in mind the competitiveness of countries in the world situation was investigated. For this purpose, the USA, Germany, China, Britain and Russia were included in the study. Turkey's competitiveness in comparison with these countries have been analysed with the help of international indices. These indices are Grubel-Lloyd, Volrath, CEP Indices. By using foreign trade data for the years 2001-2017, the competitiveness of Turkey in the relevant chapters for the iron and steel sector was analysed. In this Study, the data on exports and imports of Turkey has been addressed primarily after the conceptual competitiveness of the information is given. Then, information is given about the countries of export and import. It is Then explained how the Grubel-Lloyd, Volrath, CEP Indices are calculated. Later, Turkey's iron and steel sector analysis performed for the respective chapters indices were calculated and interpreted. In the Conclusion part, the study was generally evaluated and completed.

1- Conceptually Competitive Power

Industry-level competitiveness is the ability of an industry to achieve the same or higher level of productivity as its competitors, the ability to maintain that level of productivity, or the ability to produce and sell the same or lower cost than its competitors (Markusen, 1992: 8). It means increasing the competitiveness of a country or region. The competitiveness of a country is the ability to create and sustain an environment that enables countries to create more value for their companies and to sustain more prosperity for their people (Atik, 2005: 21; Dilek, 2017:208). Moreover,

international competitiveness is that countries' companies and industries can have the best possible environmental conditions such as price and non-price conditions necessary to achieve competitive advantage in the international arena.

Cost, price advantage and efficiency, non-price competitive advantage reflects the company's level of competitiveness; when the foreign trade performance is added to these, industrial competitiveness; when the real mileage per capita income performance and quality of life performance are included, the concept of international competitiveness is reached (Aktan ve Vural 2004).

Foreign trade is divided into 2 sectors, between industries and in-industry trade. When it comes to the foreign trade of products belonging to different industries in interindustrial trade, it expresses the foreign trade of products belonging to the same industry in the in-industry trade. In-industry trade is called trade between industrialized countries with similar factor equipment (Zhang 2004: 10). In Addition, the high level of in-industry trading in an industry indicates that there is no apparent comparative superiority, and that countries have similar levels of sophistication in the relevant sectors. Therefore, the number of sectors in which foreign trade between countries is high in the industrial trade level increases, and the development levels between countries can be discussed (Şahin 2015: 52). Today, most of the world trade is carried out in-industry trade (Erün 2010: 72; Şahin 2016a: 178). In response to the question of why in-industry trade is so important for countries, it is of great importance that it brings a different perspective to the factors that directly affect the welfare levels of countries such as the creation of a competitive industrial structure and the development of international commercial gains (Küçüksakarya 2016: 28). In the Globalizing world, the type of in-industry trade, which forms a large part of foreign trade, is particularly common among developed countries. Countries such as Germany, France, Japan and USA both export and imports consist of the same sector and products belonging to the same chapter.

2- The Competitiveness of Turkey in the Iron and Steel Sector

With increasing competition in the World's conjuncture, foreign trade is becoming more and more challenging every day. One of the most important factors for the realization of foreign trade is that it has comparative advantage among countries. The basis of Competition is the costs. In order to see the competitiveness of Turkey in the iron and steel sector in the world conjuncture, we must see its export and import values according to the

chapters. In Table 1, the export values of Turkey according to the chapters are given.

Table 1: Exports of Turkey According to Chapters 2019-2001 (Thousand Dollars)

Years	72. Chapter	73. Chapter
2019 (first 2 months)	1 818 762	988 623
2018	11 547 161	6 534 643
2017	8 230 403	5 598 990
2016	6 180 353	4 964 336
2015	6 556 416	5 465 334
2014	9 244 173	6 356 117
2013	9 918 794	6 148 046
2012	11 332 482	6 093 117
2011	11 225 329	5 748 004
2010	8 740 067	4 850 216
2009	7 641 010	4 545 275
2008	14 946 358	5 742 363
2007	8 372 266	4 129 749
2006	6 273 353	3 336 371
2005	4 973 475	2 731 357
2004	5 359 512	2 226 923
2003	2 969 012	1 391 047
2002	2 269 813	1 243 852
2001	2 069 932	975 727

Source: TUIK

Table 1 shows an upward trend in Chapter 72 from 2001 to 2008. Although the value of our exports decreased with 2008 global financial crisis, it increased in 2010, 2011 and 2012. The decline in 2015 was replaced by a rising trend in the following years. 2008 is the year of the Summit. After the global financial crisis, this value has not yet been reached. 73. Chapter also watched a course like the 72 chapter. The Only difference was the year 2018 of the summit. According to the chapters, if we look at the import figures;

Table 2: Imports of Turkey According to Chapters 2019-2001 (Thousand Dollars)

Years	72. Chapter	73. Chapter
2019 (first 2 months)	2 076 232	375 581
2018	18 401 466	2 825 007
2017	16 761 929	2 957 422
2016	12 575 460	2 982 520

2015	14 775 094	2 742 274
2014	17 575 890	2 617 511
2013	18 690 888	2 757 735
2012	19 642 041	2 367 176
2011	20 424 235	2 521 135
2010	16 120 796	1 966 864
2009	11 351 640	1 526 071
2008	23 160 241	2 227 429
2007	16 182 379	1 836 715
2006	11 525 251	1 488 786
2005	9 457 831	1 184 644
2004	8 031 522	928 097
2003	4 747 844	827 360
2002	2 904 980	709 226
2001	1 797 367	844 630

Source: TUIK

In Table 2, the import value for Chapter 72 tends to increase from 2001 to 2008 to the global financial crisis.

The summit value was realized in 2008. The following years have followed a wavy cruise. For Chapter 73, the trend shows a trend in the same trend as export figures. After looking at the value of Turkey's exports and imports, we need to look to his distribution of exports and imports by country. In Table 3 shows the breakdown of exports by country of Turkey.

Table 3: Iron and Steel Exports of Turkey by Country

Countries	2015	2016	2017	Share in 2017	2017 (January-May)	2018 (January-May)	Change 2017/2018 (%)
Italy	337	388	765	5,5	168	323	92,3
Germany	590	621	786	5,7	171	264	54,4
USA	1246	1160	1184	8,6	350	266	-24
Israel	406	493	660	4,8	137	222	62
United Kingdom	514	504	675	4,9	172	192	11,6
Spain	211	258	509	3,7	139	190	36,7
Romania	375	412	617	4,5	118	191	61,9
Belgium	104	116	244	1,8	69	171	147,8
Netherland	206	253	339	2,5	68	128	88,2
Yemen	348	246	154	1,1	107	136	27,1
Total list	4337	4451	5933	57,1	1499	2083	39
Total	12022	11145	13829	100	5737	6906	20,8

In Table 3, the highest shares of Turkey's iron and steel exports are in 2015 to USA, Germany and the Britain respectively. In 2016, the first three ranks are in the USA, Germany and Britain. In 2017, while the USA, Germany maintained its first two ranks, Britain was replaced by Italy. By 2018, the reduction of exports to USA is explained by Turkey's expanding to new markets. In 2018, Italy, Israel and Romania took the share of the USA.

Table 4: Turkey's Iron and Steel Imports by Country

Countries	2015	2016	2017	Share in 2017	2017 (January-May)	2018 (January-May)	Change 2017/2018 (%)
Russia	2753	2247	3380	17,1	1013	1452	43,3
USA	1194	863	1331	6,7	299	549	83,6
Germany	994	1024	1271	6,4	361	546	51,2
United Kingdom	1196	797	1198	6,1	308	511	65,9
Ukraine	1642	1162	1220	6,2	370	505	36,5
Belgium	638	710	914	4,6	284	425	49,6
Netherland	472	683	1010	5,1	273	363	33
China	2121	1589	1236	6,3	393	361	-8,1
France	651	657	949	4,8	259	324	25,1
Korea R.	1029	1001	990	5,0	284	308	8,5
First 10	12690	10733	13499	68,5	3844	5344	39
Total	17517	15558	19720	100	6985	9649	39,3

In Table 4, the highest shares of Turkey's iron and steel imports are in 2015 to Russia, China, Ukraine, USA, Germany and the Britain respectively. In 2016, it is still in Russia, China, Ukraine, USA, Germany and the Britain respectively. According to 2017 market share, Russia, USA, Germany, China, Ukraine, Britain and Netherlands are listed. By 2018, the highest increase percentage in USA compared to 2017 and the lowest percentage of the decline was realized with China.

3- Methods to Be Used In The Analysis

There are some indices used to compare competitiveness for countries. In This study, the Grubel Lloyd Index, the Comparative Export Performance Index and the Volrath Index were used to measure competitiveness. The results of the analysis were evaluated by calculating these indices for iron-steel and 73 chapter, which are chapter 72.

- **Grubel Lloyd Index**

$$GL_{ak} = \frac{\sum(X_{ak} + M_{ak}) - \sum(X_{ak} - M_{ak})}{\sum(X_{ak} + M_{ak})}$$

GL_{ak} ; "A " refers to the trade level of the country in the "J " sector.

X_{ak} ; "A" refers to the export of the country in the "K" sector.

M_{ak} ; "A" refers to the imports of the country in the "K" sector.

The Grubel Lloyd index is worth between 0 and 1.

The value approaching 1 means in-industry trading. If it approaches 0, it means trading between industries (Bashimov, 2017).

- **Comparative Export Performance Index (CEP)**

It compares the total of a country's exports in one sector and its location within the world exports of goods in that sector (Altıntaş & Akpolat, 2013).

$$CEP_{trk} = (X_{tk} / X_{rk}) / (\Sigma X_{tc} / \Sigma X_{rc})$$

$$CEP_{trk} = (X_{tk} / X_{rk}) / (\Sigma X_{tc} / \Sigma X_{rc})$$

CEP_{trk} ; "T" in the face of rival countries of the country, "R", "K" describes the coefficient of performance in the goods group.

X_{tk} ; "T" describes the exports of his country in the goods group K.

X_{rk} ; Describes the exports of competing countries or country groups in the "k" goods group.

ΣX_{tc} ; Describes the total exports of the country "T".

ΣX_{rc} ; Describes the total exports of competing countries.

If $CEP > 1$ Competitive position.

If $CEP < 1$ is It does not have the Competitive advantage.

- **Vollrath Index**

Vollrath (1991) suggested alternative methods for calculating the Explained Comparative Superiors that Balassa calculated. The Relative Trading Advantage, which is related to Export and import data, is equal to the difference between the Relative Export Advantage and the Relative Import Advantage, which is equivalent to Balassa's index. The RXA index shows the Relative Export Advantage and the RMA shows the relative import advantage. The Vollrath index causes a wide range of use by competing countries, which have both asymmetry and similar factor density, to compare competitiveness with respect to their export performance in the same target market (Altay; 2008:226).

$$RXA = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt})$$

$$RMA = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt})$$

$$RC_{ij} = \ln(RXA_{ij}) - \ln(RMA_{ij})$$

The export and import of "X " and "M " respectively, "i " represent the selected country, "J " is the property of the measure, "t " represents the total amount of goods, and "n " is the country or country group in comparison. The competitive advantage index is equal to the difference between the relative Export Advantage logarithm and the logarithm of the Relative Import Advantage. "RCij " is the relative competitive advantage index in the "I " property of the "J " country. If the result of the Vollrath index value is greater than 0 it can be said that the country has a comparative advantage in the relevant sector. The fact that it is less than 0 indicates that it has a comparative disadvantage.

4- Literature Review

There are many researches which used Vollrath index in literature.

In the research of Gürpınar and Barca (2007) index values for furniture industry are below 1 between the years of 2001 and 2004 while they are above 1 in 2005 and 2006. This means that Turkish furniture industry became stronger between the years of 2001 and 2006. The industry was not competitive in 2001 and 2004 however it becomes competitive in 2005.

Altay (2008), found that Turkey has competitive advantage toward rival countries such as Poland, Romania, Portugal, India etc. in labour and raw material products. In this research Ballasa and Vollrath indexes are used.

Erkan (2012) searched competitive advantages of Turkey in export of agricultural products by using Balassa and Vollrath indexes. As a result of this research it is found that Turkey has comparative advantages in figs, raisins, nuts, pistachios, dried apricots. However Turkey has disadvantages in export of almond, walnut.

Erkekoğlu et.al (2014) studied competitive advantages of Kayseri furniture industry by using Vollrath indexes and found that Kayseri furniture export has revealed comparative advantage and strong competitive power.

Kaya and Oduncu (2016) used Balassa and Vollrath indexes to calculate revealed comparative advantage coefficients in textile industry by using 2006-2013 data. According to RTA and RCA values, Turkey has competitive advantages in Textile industry.

Şahin (2016b), compared China and Turkey according to their competitiveness by using Balassa index and its' derivatives. The analysis is conducted between the years of 2000-2013. As a result of this research it is found that China is more competitive than Turkey in electrical and

electronics industry. At the same time both Turkey and China is highly competitive in textile and garment industry.

Bozdoğan and Erkan (2019) used several indexes including Vollrath indexes to measure the specialization and competitive advantage of Shanghai Cooperation Organization. According to the results of this research, Shanghai Cooperation Organization countries have competitive advantages in low added value products such as labour and raw materials intensive products. They except China have not competitive advantage in export of high value added products.

Kara et.al (2019), calculated several index coefficients such as Balassa and Vollrath indexes in their research to investigate competitive advantage of Turkey in wood and wood products industry. During 2008-2017 period, it is reached that Turkey has competitive advantage in 4 items of total 14 items. However in other 10 items, Turkey has competitive disadvantages.

6-Result of Analysis

The first index for determining the international competitiveness of Turkey's iron and steel sector is the Grubel-Lloyd index. In table 5, the index value for chapter 72 and 73 chapter was calculated.

Table 5: Grubel-Lloyd Index Value

Chapters	Index Value
72. Chapter	0.947907964
73. Chapter	0.717280348

In Table 1, looking at the value of Grubel Lloyd, if this value approaches 1, then intra-industry trade is done. If it is approaching 0, it means there is inter-industry trade. For 72 chapters, it is very close to 1, approaching 1 in 73 chapters. For both chapters, there is in-industry trade. This means that in the iron and steel sector of Turkey, 72 And 73 in the Chapters, both the exporter position and the importer are located. This is the case for most of the trade between industrialized countries. The first 5 chapters in which Turkey's most exported products in 2018 were as follows, respectively. Motor vehicles and trailers are the main metal industry, machinery and equipment, textile products and apparel. The first 5 chapters in which Turkey's most imported products in 2018 were as follows, respectively. Chemical substances and products, the main metal industry, machinery and equipment, motor

Comparative Analysis of The Competitiveness of Turkey's Iron-Steel Industry

vehicles and trailers and petroleum products-are nuclear fuels. Exports and imported products are considered to be valid in-industry trade (TUIK).

Turkey from 2001 to 2017, with TÜİK and INTRACEN data, in the iron and steel sector (72 and 73. In the Chapters), Turkey, USA, Germany, China, Britain and Russia, which are the countries that can be considered in exports, are competing with the competition and the degree of this competition will be measured. In Table 6, the CEP and Vollrath indices are shown.

Table 6: CEP and Vollrath Indices for USA

Years	CEP 72. Chapter	CEP 73. Chapter	Vollrath 72 fasil	Vollrath 73. Chapter
2001	9.660	2.731	9.660	2.731
2002	8.638	2.991	8.638	2.991
2003	6.864	2.609	6.864	2.609
2004	7.646	3.044	7.646	3.044
2005	5.350	2.963	5.350	2.963
2006	6.026	2.998	6.026	2.998
2007	5.307	3.009	5.307	3.009
2008	6.174	3.191	6.174	3.191
2009	5.133	3.408	5.133	3.408
2010	4.948	3.361	4.948	3.361
2011	4.861	3.409	4.861	3.409
2012	5.028	2.919	5.028	2.919
2013	5.237	2.897	5.237	2.897
2014	5.117	2.887	5.117	2.887
2015	4.706	2.907	4.706	2.907
2016	4.888	2.889	4.888	2.889
2017	5.049	2.997	5.049	2.997

If $CEP > 1$ is in a competitive position while $CEP < 1$ does not have the competitive advantage. In Addition, the result of the Vollrath index value greater than 0 is an indication that the country has a comparative advantage in the relevant sector. The fact that it is less than 0 indicates that it has a comparative disadvantage. Table 7 is that increased competitive advantage over the USA in Turkey. It has a comparative advantage. Vollrath and CEP index values are above 1. Table 7 shows the competitiveness of Germany.

Table 7: CEP and Vollrath Indices for Germany

Years	CEP 72. Chapter	CEP 73. Chapter	Vollrath 72. Chapter	Vollrath 73. Chapter
2001	3.4247	1.6210	3.42	1.62
2002	3.2635	1.7584	3.26	1.76
2003	3.2696	1.6158	3.27	1.62
2004	3.7650	1.8471	3.76	1.85

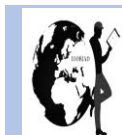
2005	2.8138	1.6946	2.81	1.69
2006	2.8999	1.6848	2.90	1.68
2007	2.8984	1.6321	2.90	1.63
2008	4.2216	1.7906	4.22	1.79
2009	3.6069	1.7647	3.61	1.76
2010	3.3058	1.8498	3.31	1.85
2011	3.4603	1.8284	3.46	1.83
2012	3.3384	1.7448	3.34	1.74
2013	3.2456	1.7460	3.25	1.75
2014	3.0281	1.7960	3.03	1.80
2015	2.6287	1.7547	2.63	1.75
2016	2.6868	1.6496	2.69	1.65
2017	2.8919	1.6978	2.89	1.70

Table 8 that Turkey has become more of a competitive advantage over Germany. It has a comparative advantage. Vollrath and CEP index values are above 1. Table 9 shows the competitiveness of China.

Table 9: CEP and Vollrath Indices for China

Years	CEP 72. Chapter	CEP 73. Chapter	Vollrath 72. Chapter	Vollrath 73. Chapter
2001	7.856	1.378	7.86	1.38
2002	8.774	1.551	8.77	1.55
2003	8.058	1.366	8.06	1.37
2004	4.356	1.523	4.36	1.52
2005	3.418	1.488	3.42	1.49
2006	2.828	1.411	2.83	1.41
2007	2.383	1.278	2.38	1.28
2008	3.029	1.285	3.03	1.29
2009	6.668	1.583	6.67	1.58
2010	4.185	1.717	4.19	1.72
2011	3.961	1.580	3.96	1.58
2012	4.103	1.458	4.10	1.46
2013	3.737	1.560	3.74	1.56
2014	2.476	1.558	2.48	1.56
2015	2.106	1.427	2.11	1.43
2016	2.103	1.408	2.10	1.41
2017	2.767	1.414	2.77	1.41

Table 9 that Turkey has become more of a competitive advantage over China. It has a comparative advantage. Vollrath and CEP index values are above 1. Table 10 shows the competitiveness of UK.

Comparative Analysis of The Competitiveness of Turkey's Iron-Steel Industry

Table 10: CEP and Vollrath Indices for UK

Years	CEP 72. Chapter	CEP 73. Chapter	Vollrath 72. Chapter	Vollrath 73. Chapter
2001	5.089	2.644	5.09	2.64
2002	4.612	2.850	4.61	2.85
2003	3.721	2.233	3.72	2.23
2004	3.662	2.692	3.66	2.69
2005	2.861	2.757	2.86	2.76
2006	3.503	2.957	3.50	2.96
2007	2.877	2.365	2.88	2.36
2008	4.017	2.826	4.02	2.83
2009	3.931	2.743	3.93	2.74
2010	3.615	3.359	3.62	3.36
2011	3.781	3.499	3.78	3.50
2012	3.661	2.997	3.66	3.00
2013	3.534	3.400	3.53	3.40
2014	2.916	2.899	2.92	2.90
2015	2.923	2.913	2.92	2.91
2016	3.330	2.709	3.33	2.71
2017	3.328	2.962	3.33	2.96

Table 10 that Turkey has become more of a competitive advantage over UK. It has a comparative advantage. Vollrath and CEP index values are above 1. Table 11 shows the competitiveness of Russia.

Table 11: CEP and Vollrath Indices for Russia

Years	CEP 72. Chapter	CEP 73. Chapter	Vollrath 72. Chapter	Vollrath 73. Chapter
2001	1.189	3.983	1.189	3.983
2002	1.035	4.885	1.035	4.885
2003	1.003	3.740	1.003	3.740
2004	0.957	4.428	0.957	4.428
2005	0.915	4.586	0.915	4.586
2006	1.239	5.410	1.235	5.391
2007	1.302	5.437	1.302	5.437
2008	1.852	6.588	1.852	6.588
2009	1.533	4.327	1.533	4.327
2010	1.625	12.143	1.625	12.143
2011	1.957	10.637	1.957	10.637
2012	1.725	6.859	0.173	0.686
2013	1.717	6.208	1.717	6.208
2014	1.420	6.368	1.420	6.368
2015	1.030	5.657	1.030	5.657
2016	0.877	4.393	0.877	4.393
2017	1.002	3.715	1.004	3.723

Table 11 that Turkey has become more of a competitive advantage over Russia. It has a comparative advantage. Vollrath and CEP index values are above 1.

7- Results

After analyzing the values of Grubel-Lloyd, Vollrath and CEP indices, Turkey has the advantage of competing with the USA, China, Britain, Germany and Russia in the export and import of iron and steel. These countries have a comparative advantage as compared to other countries. The highest competitive power and export share from these 5 countries is USA, considering the in-industry trade values. The USA is followed by China, Britain, Germany and Russia respectively. In the Industrialised country, in-industry trade, Turkey sells significant amounts of iron-steel out and also buys it from the outside. If These analyses are taken into consideration; In the iron and steel sector, which is a capital intensive sector, investments in the iron and steel sector should be encouraged in order to sustain the increase in competitiveness observed against the USA, Germany, China, Britain and Russia and to increase the competitiveness. For This, financial arrangements such as the necessary infrastructure investments and tax incentives appear to be a viable policy.

Referring generally to the results of analysis performed using GL index, Turkey's iron and steel product differentiation and diversification is taking place at the beginning of the main reasons to both exporting and importing. However, the Export-import of the aforementioned products, processed and processed, also triggers this situation. Furthermore, the fact that the GL index values of these products have been relatively high in years are indicative of the fact that the foreign trade of these products will be more active over time. Moreover, in industry-based competitively competitive industries in manufacturing industry low EIT is realized and high EIT is realized in competing industries based on quality. It is possible for countries to develop their foreign trade more frequently with bilateral relations.

The International competitiveness level of a country; Affects foreign exchange rates, interest rates, public deficits, labour costs, taxation, natural resources and government policies. The competitiveness of the country shows that the goods produced by the country are capable of competing with goods of other countries, such as price, quality, design, reliability and timely delivery. Turkey's attention to These factors is a factor that increases the level of international competitiveness.

References

- Aktan, C. C. ve Vural, Y.İ. (2004). Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri. Ankara: TİSK Yayını Rekabet Dizisi.
- Altay, H. (2008). "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995-2007" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2008, Sayı: 21, Ağustos 2008, 215-240.
- Altıntaş, N. ve Akpolat, A. (2013) "Tekstil Sektöründe Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Rekabet Analizi" Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(6): 33-42.
- Atik, H. (2005). Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bashimov G (2017). Tarım ve gıda ürünlerinde endüstri-içi ticaretin analizi: Türkiye ve Rusya örneği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(4), 155-167.
- Bozdoğan, E.T. and Erkan , B. (2019), "Şangay İşbirliği Örgütü Üyelerinin Katma Değeri Yüksek Ürün İhracatındaki Uzmanlaşma Düzeyleri", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 6(3), 140-154
- Dilek, Serkan (2017), Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları
- Erkan, B. (2012), "Türkiye'nin Geleneksel Tarım İhraç Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(1), 75-83.
- Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z. And Gökner, H. (2014), "Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 44, 1-22.
- Erün, Gülay (2010). "Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret Analizi". Ekonomi Bilimleri Dergisi 2 (1): 71-78.
- Gürpınar, K. and Barca, M. (2007), "Türk Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Düzeyi ve Nedenleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2), 41-61
- Kara, O, Şahin, Ö, Bekar, İ and Kayacan, B. (2019), "Endüstriyel Ağaç ve Ahşap Ürünleri Sektörünün Uluslararası rEkabet Gücü Analizi: Türkiye Örneği", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15(1), 15-32.
- Kaya, Ö. And Oduncu, A. (2016), "Türk Tekstil Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Değerlendirmesi", Akademik Bakış Dergisi, 54, 418-428
- Küçüksakarya, Sevilay (2016). "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamında Endüstri-İçi Ticareti Üzerine Bir İnceleme". Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8 (2): 2741.

Markusen, J. (1992). Productivity, Competitiveness, Trade Performance and Real Income:the Nexus Among Four Concepts.Minister of Supply and Services, Canada, 8.

Şahin, Dilek (2015). "Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Endüstri içi Ticaretinin Statik Analizi: AB-15 Ülkeleri ile Karşılaştırma". Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8 (2): 49-66.

Şahin, Dilek (2016a). "Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İç Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği". Akademik Bakış Dergisi 54: 174-187.

Şahin, Dilek (2016b), "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile Türkiye ve Çin'in Sektörel Rekabet Gücünün Karşılaştırması", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 127-148

Vollrath, T.L. Weltwirtschaftliches Archiv (1991) 127: 265.
<https://doi.org/10.1007/BF02707986>

Zhang, Zhaoyong (2004). Country Specific Factors and The Pattern of Intra-Industry Trade in China's Manufacturing. Seoul: Korea Institute for International Economic Policy CNAEC Research Series.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2272/2296

**Sosyal Sermaye ve İnovasyonun Belirleyicileri; Düzce İli İçin
Bir İnceleme**

Determinants of Social Capital and Innovation; An Investigation for
Duzce Province

Recep KOÇ

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat ABD

PhD Student, Suleyman Demirel University, Graduate School of Social Science,
Department of Economics,
reckoc@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0003-2626-9414

Bekir Sami OĞUZTÜRK

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat
Bölümü

Prof., Suleyman Demirel University, Faculty of Economic and Administrative
Science, Department of Economics,
bekiroguzturk@sdu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-3076-9470

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 01.06.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 25.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: KOÇ, R, OĞUZTÜRK, B. (2019). Sosyal Sermaye ve İnovasyonun Belirleyicileri; Düzce İli İçin Bir İnceleme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2272-2296. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/573319>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Sosyal Sermaye ve İnovasyonun Belirleyicileri; Düzce İli İçin Bir İnceleme

Öz

Türkiye'nin iki büyük şehri İstanbul ve Ankara'nın arasında merkezi bir coğrafi konuma sahip olan Düzce ilinin umulan refah seviyesine ulaşılmasında özellikle kişi başı geliri artırıcı katma değer inovasyonla yapılacağı düşünülen çalışmada; inovasyonu artırıcı bir unsur olarak sosyal sermayenin mevcudiyetinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Buna istinaden, çalışmanın literatür bölümünde konuya yön gösterecek yapılan çalışmaların özetlerine yer verilmiştir. Çalışmada yapılmak istenen analiz ile ilgili göstergeler belirlenmeye çalışılmıştır. Veri analizinde, inovasyon ve sosyal sermaye ile ilgili göstergelerin en anlamlı sonuçlar verecek gösterge ve faktör yüklerini elde etmek için faktör analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre sosyal sermaye belirleyicileri içerisinde en fazla etkisi olan değişkenin bin kişi başına düşen STK sayısı, inovasyon için ise MARKA TESCİL sayısı olarak görülmüştür

Anahtar Kelimeler: En Sosyal Sermaye, İnovasyon, Düzce, Faktör Analizi, Göç

Determinants of Social Capital and Innovation; A Investigation for Duzce Province

Abstract

For Duzce, which have a central geographical location between Ankara and İstanbul of Turkey, which is anticipated to reach high welfare level, Especially at paper that is taught that added value will increase the per capita income with inovatif activities that precense of social capital is as a factor enhancing innovation needs to be improved by it.

Based on this, summaries of the studies conducted in the literature section of the study are given. In the next chapters, the indicators related to the analysis to be performed in the study were tried to be determined. Afterwards, factor analyzes were performed to obtain the most significant results of the indicators related to innovation and social capital. As a result, the number of STK per thousand inhabitants of the variable with the highest effect on social capital was seen as the number of TRADEMARK REGISTRATION for innovation.

Keywords: Social Capital, Innovation, Duzce, Factor Analysis, Migration

Giriş

Kişi başı gelir artışı ile ilişkilendirilen ekonomik büyüme, gelişmişliğin bir göstergesi olarak bunun tamamını ifade eder mi? Yoksa ekonomik büyüme, sosyo- kültürel ve ekonomik göstergeler ile birlikte mi ekonomik gelişme olarak görülebilir? Literatürde iş gücü, fiziki sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji ile oluşan üretim faktörlerinin nasıl optimum seviyede verimli kullanılabilir olacağı farklı başlıklar altında incelenmektedir. Günümüzde bunlardan en ilgi çeken ve hem bir üretim faktörü hem de ekonomik büyümenin yanında ekonomik gelişmenin de olabilmesine sebep olarak düşünülen kavram, bir katalizör gibi işleyen sosyal sermayedir. Bu mekanizmayı zinde tutacak olan sistem ise inovasyondur.

Çalışmada Düzce ilinin inovasyon gücünü ve bunu etkileyeceğine inanılan sosyal sermaye kavramının, iktisadi literatürdeki çalışmaların yer aldığı literatür kısmında çalışmanın amaçlanan yönüne bir ışık tutması beklenmektedir.

Sosyal sermaye inovasyon göstergelerin belirlendiği bölümde, sosyal sermaye ve inovasyon arasında var olduğuna inanılan ilişkinin ispat edilmesi için belirlenecek olan göstergelerin hem sosyal sermayedeki hem de inovasyon açısından ilişkileri yorumlanacaktır.

Nitel olarak tam manası ile belli bir veri setine sahip olduğunun söylenmesinin zorluğu yanında ve buna istinaden ölçüm zorluğu olan inovasyonun sosyal sermaye tarafından etkilendiğine inanılan Düzce ilinde, bu değişkenlerin alakalı olduğu; metrik verilere ulaşılabilen göstergelerin tespitinden sonra, bu iki ana değişken için en iyi skorların elde edileceği faktör analizi çalışması yapılmıştır.

Literatür

Yazarlar Bourdieu, Coleman ve Putnam'ın temel çalışmaları sayesinde sosyal sermaye, politika, sosyoloji ve ekonomi alanında kabul gören bir konu haline geldi. Bourdieu'nun bireyler üzerindeki düşünceleri, grup üyeliğini (Bourdieu, 1986) ve Coleman'ın, eğitim vasıtasıyla nesilden nesile sosyal sermaye aktarımı konusundaki araştırmalara katkısı nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Coleman, 1998). Putnam'ın tanımı, toplumdaki karşılıklı faydalara sebep olan konular arasındaki iş birliğini destekleyen güven faktörlerini, ağ yapılarını ve normları içerir. Böylece Putnam sosyal sermayesini bireylerin başlangıcı olarak kabul edip ve kolektif-bölgesel sosyal sermaye kavramını oluşturmuştur (Hvızdkova ve Urbancikova, 2014).

Başka bir çalışmada, sosyal sermaye çeşitliliğinin, bölgesel politikaların uygulanmasında farklı inovasyon türleri ile nasıl bir ilişkide olduğu incelenmiştir. Hem zor denilebilecek geleneksel hem de hafif olan geleneksel olmayan inovasyon ölçümlerini içeren politikaların uygulaması durumunda, analiz farklı bölgesel inovasyon programlarının farklı sosyal sermaye üretme biçimleriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Üretilen yenilik türleri ve farklı sosyal sermaye biçimleri arasında önemli ilişkiler vardır. Özellikle sosyal ağların sunacağı yararlarla ilgili olan sosyal sermaye unsurlarının, inovasyon ile olumlu ilişkileri tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sosyal ağların pozitif etkisinin politika müdahalelerinde güç bakımından değiştiğine ve bu ilişki üzerinde güçlü bir bağlamsal ve çevresel etkiye işaret ettiğine dair kanıtlara ulaşılmıştır. Bölgesel politika programlarında, sosyal sermayenin, inovatif etkinlik düzeylerini arttırmak için her derde deva olarak görülmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Murphy, Huggins ve Thompson, 2017).

Sosyal sermayenin inovasyon ile doğrudan ilişkisinin tespit edildiği çoğu araştırmalara göre bu iki kavramın doğrudan ekonomik büyümeye etkisinin pozitif olması gerektirdiği hipotezlere tam olarak destek olmayacak çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalara örnek olarak bir araştırmada, inovasyonun doğrudan, sosyal sermayenin dolaylı olarak büyümeye katkısının olduğu sonucuna varılmış, Avrupa Birliği'nde sosyal sermaye, inovasyon ve kişi başına gelir artışı arasındaki etkileşimi araştırılmıştır. Bahsedildiği üzere, inovasyon, sosyal sermayeyi daha yüksek gelir seviyelerine dönüştüren önemli bir mekanizma olarak modellenmiştir. 1990–2002 döneminde 102 Avrupa bölgesinin ampirik yapılan ilgili çalışmada, yüksek inovasyon performansının kişi başına gelir artışına elverişli olduğunu ve sosyal sermayenin bu büyümeyi dolaylı olarak inovasyonu teşvik ederek etkilediği ifade edilmiştir. Yapılan tahminlerde, Avrupa Birliği ülkelerindeki örneklerde sosyal sermayenin kişi başına gelir artışını arttırmada doğrudan bir rol olmadığı gösterilmiştir (Akçomak ve ter Well, 2009).

Yüksek faizli ipotek usulü yöntemi ile verilen ev satışı sisteminden kaynaklanan uluslararası finans krizinden dolayı kaynaklı güven problemleri, 20. Yüzyıl sonlarından beri ekonomik büyüme modeller için ortak ve önemli bir konu olduğu iddiasıyla başlanan bir çalışmada; güven ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler temel bileşenler analizi (faktör analizi) kullanılarak incelenmiştir. 13 Avrupa ülkesinin 1980 ve 1999 arasındaki sosyal sermaye etkileri ve

beşeri sermaye verileri kullanılarak Avrupa ekonomisinin durumu test edilmiştir. Burada e Avrupa Ülkelerinin geliştirilmiş güven üç grup içinde bölümlendirilmiştir. En yüksek geliştirilmiş güvenin İskandinav ülkelerinde, buna göreli düşük olan geliştirilmiş seviyesi Akdeniz ülkelerinde, ikisi arasında olan bir yerde Merkez Avrupa Ülkeleri yer edinmiştir (Neira, 2009).

Sosyal Sermaye ve İnovasyon

Sosyal sermaye, karşılıklı fayda sağlamasına yönelik birlikte yapılan işleri kolaylaştıran ahlaki değerler gibi normları ve bireysel ilişkilerde köprü gibi düşünülecek ağları içeren geniş ve soyut bir terimdir (Cristoforou, 2003). Bu ağlar ve normların sosyal sermaye olan yönü nasıldır? Birlikte yapılan işlerde oluşan sorunlara çözüm bulmada ve karşılıklı yarar sağlamada ki işlevselliği nasıldır? Bunların cevaplanmasında yapılan araştırmaların çokluğu daha yeni bir konudur.

Son yıllarda, bu cevapları aramada sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmalarda bulunan etkili sonuçlara ulaşanlardan Coleman (1988), ampirik çalışmasında, ekonomik büyüme ve yakınsama açısından, güven, sosyal gruplar veya kamu işlerliği vb. kavramların sosyal boyutlarının ilgili gölge ekonomik canlılığa dair etkisini ve sosyal bileşenlerinin nasıl önem atfedeceği gibi konularla karşı karşıya kalmıştır (Palomino ve Ausina, 2012).

Sosyal sermaye, iş birliği yaparak gruplaşma ve azaların hedeflerine ulaşmak için müşterek hareket ettikleri kaynaklar (Bourdieu, 1986), sorumluluklar ve beklentiler, bilgi kanalları ve sosyalleşmek için gereken gayri resmi kurallarla insanların grup halinde çalışabilme kabiliyetidir (Coleman, 1988). Sosyal sermaye, olmaması halinde gerçekleştirilemeyen veya yüksek mali yükümlülükler ile gerçekleştirilebilen belli amaçları başarabilmeye imkân veren sosyal organizasyonlardır (Coleman, 1990). Sosyal sermaye belli bir sistem halinde faaliyetleri gerçekleştirmeye imkân vererek toplumun aktivitelerini geliştiren güven, normal ve gönül esasına dayalı örgütlere üyelikler ve de iletişimin güçlü ağlar gibi adlandırılan sosyal organizasyonlardır (Putnam, Leonardi ve Naneti, 1993). Müşterek hedeflere ulaşabilmek için iştirak edenlerin birlikte verimli şekilde faaliyette bulunabilmeleri için gerekli olan kavramlar; ağlar, normlar ve güven kavramlarının ortak şeklidir (Putnam, 1995). Sosyal sermaye, fertler arasında iletişim zincirleridir ve sosyal ağlar, normlar

ve bunların oluşmasına imkân verecek güvendir (Putnam, 2000). Sosyal sermaye bireylerin müşterek hedeflerine ulaşmada gruplar şeklinde çalışabilme kabiliyetidir. Ayrıca bir organizasyonda ya da üyelerinde güven duygusuyla hareket edebilen bir beceridir (Fukuyama, 1995). Sosyal sermaye gruplar ve sosyal ağlar halinde veya arasında ortak hareket kabiliyetini geliştiren normlar ve değerlerdir (OECD, 2001). Sosyal sermaye grup içinde hareket eden azalara pozitif dışsallık sağlar. Bunlar, güven, normlar ve değerler ile ve bunların kullanılmasını davranışlara yansımaları ile başarılıdır. Bu kavramlar, sosyal ağlar ve iş birliği ile ilgili gayri resmi organizasyonlar vasıtasıyla çıkar (Woolcock, 1998).

İktisadi yaşamda farklı bir şeyler yapma işlevi inovasyon kavramı ile tanımlanır. Bunla birlikte bu kavram icat ile salt aynı manaya gelmemektedir. İnovasyon yapmak için bilimsel bir uğraş gerekmez. Akademik çalışmada inovasyon denildiğinde akla ilk gelen isim Schumpeter, icat ve inovasyon terimlerini mana olarak tamamen ayırır. İcat ve inovasyon, hem iktisadi olarak hem de sosyolojik olarak farklı terimlerdir. Genelde, bu kavramlar aynı kişi tarafından yapıldığı görülür fakat bu ayrımın farklılığını değiştirmez. İcat bilimsel bir çabanın sonucu iken; inovasyon girişimcinin ulaşmak istediği arzudur (Schumpeter, 1934). İnovasyon, firmaların daha önce olmayan veya olduğu halde uygulanmayan, kullanılmayan yenilikleri keşfederek veya var olanları farklı metotlarla arz ederek firma karlılığını artırmalarına olanak bulmasıdır (Dilek, 2017:191).

Sanayi devriminden sonra, özellikle son yüzyılda çalışma ve kişisel yaşama rehberlik eden yenilikçi icatlar insanlığa yeni iktisadi çağlar açmıştır. 70'li yıllarda, bu yeniliklerle birlikte ürün çeşitliğinin artması, yeni ülkelerinin bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında firmalar, rekabet edebilmek için, iç dinamiklerini çalıştıran iktisadi uğraşlara gitme mecburiyetine girmişlerdir. Bunlar, ürünlerin niteliklerini geliştirme, bu geliştirme süreci ve pazarlama etkinliklerine ticari kazanım elde etme kavramlarıdır. Elbette bilgi çağında bu etkinliklerin yapılabilmesi için gereken üretim faktörlerinin iyileştirilebilmesi için gereken kavram inovasyondur (Koç, 2013, s. 17).

Yenilik (inovasyon) kelimesi bazı çalışmalar veya uygulamada daha önce üretilmemiş bir ürünü, bazılarında bu ürünün gelişim sürecini ifade eder (Verhees ve Meulenbergh, 2004). Bunun sonucunda, inovasyon kelimesine bir eş anlam sözcük olarak kullanılabilir

olan kelime yenilik; bu işlemin yapılma aşamasını ifade eden terim ise yenilikçilik terimi denilebilir (Sungur, Koç ve Dulupçu, 2014, s. 3).

Kuşkusuz sosyal sermayenin yenilik süreçleri üzerinde her zaman önemli etkileri olmuştur, ancak son dönem gelişmeleri, bu süreçteki etkileri büyük ölçüde arttırmıştır. Bu, inovasyon sürecinin değişen algıları ile bağlantılıdır. Önceden bilim ve teknoloji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, finansman, üretim ve pazarlama aşamalarına ulaşmadan önce, bilimsel araştırmalarla başlayan ve daha sonra teknoloji geliştirmeye geçen doğrusal bir inovasyon modeli olarak görülüyordu. Akademik, işletme ve devlet kurumları arasında sürekli bağlantı etkili değildi. Bu algı, yenilikle bütünleştirici ve etkileşimli bir yaklaşımla değiştirilmiştir. Ar-Ge'den ürüne doğru tek boyutlu bir akıştan ziyade, yenilik, hem ileri hem de geri bağlantılara sahip entegre bir süreç ve farklı seviyelerdeki ve aşamalarda aktörler arasındaki sürekli etkileşimin bir sonucu olarak algılanmaktadır. Çağdaş inovasyon süreçlerinin dinamiklerini açıklamak için bilimsel, teknolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel yönlerin bir karışımı gerekmektedir. Yenilik, (a) teknolojik sonuçlardan ziyade problem çözmeye odaklanan bir süreç olarak görülmektedir; (b) devlet kurumları ve laboratuvarlardan ziyade şirketlerde yer almak; (c) etkileşimlidir ve çevrelerindeki şirketler ile çeşitli aktörler arasındaki resmi ve gayri resmi ilişkileri içerir; (d) Kullanarak öğrenme, yaparak öğrenme ve öğrenmeyle öğrenme biçimini alan ve firmanın bilgi alma kapasitesine bağlı çeşitlendirilmiş bir öğrenme sürecidir; (e) hem kodlanmış hem de gizli bilgilerin paylaşılmasını içerir; ve (f) aktörler arasında birbirine bağımlılık sistemik biçimleri oluşturur (Nielsen, 2003, s. 9).

Göstergelerin Belirlenmesi

İnovasyonun sosyal network teorileri, yakın zamana kadar geliştirilememiştir. Sosyal network teorilerine yeni bakış açısı, bilginin (knowledge) yenilikçiliği geliştirmesi giderek artan önem arz etmektedir. Bilginin varlığı, inovasyonda ve dolayısıyla bir firmanın veya coğrafi alanın başarısında kilit bir bağımsız değişken olduğu kabul edilmektedir. Yeniliğin teşvik edilmesinde artan önemde kritik bir etken olan bilgi fikrinin altında yatanlar şunlardır; Zamanla biriken teknik bilgi miktarının sürekli genişlemesi ve dünya çapında bir ölçekte çok hızlı bir şekilde bilgi anlamına gelen iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır (Landry, Amara ve Lamari, 2002).

Çalışanların bilgilerini harekete geçirebilecek ve geliştirebilecek organizasyonların inovasyon için daha iyi bir konumda oldukları iddia edilir. Bilgi, çalışanların yetenekleri, eğitim geçmişlerinde ve mesleki deneyimlerinde (ve ayrıca eğitim, yaratıcılık ve motivasyon) yatmaktadır. Eğitim programları, bu sayede yenilikçi çözümlere yol açan yeni bilgilerin üretilmesine yardımcı olmaktadır. Şu da denilebilir; bir güven ve yetkinlik duygusu çalışanların bilgiyi paylaşmaya istekli olmaları ile yakından ilişkilidir (Barrutia, Echebarria ve Lopez, 2010).

Sosyal sermaye göstergeleri

Çalışmada hesaplanacak olan sosyal sermaye için belirlenecek olan değişkenlerin temelinde güven faktörü kabul edilmektedir. Bir insanın hem kişisel hem de kurumsal güven, çevresi ile olan ilişki ve iletişimdeki davranışlarında en temel belirleyici duygusudur. Bu cihette çalışmanın devamında Tablo 1'deki değişkenlerin temelinde ya güven seviyesi yüksektir ya da düşüktür şeklinde yorum yapabilecek açıklamalar yapılacaktır. Bu güven seviyesinin yüksekliği ile ilgili sosyal sermaye alt başlığı sosyal fayda, güven seviyesinin düşüklüğü olarak sonuçlanacak sosyal sermaye alt başlığı sosyal hoşnutsuzluk olarak kabul edilmiştir. Yazar tarafından hazırlanan sosyal sermaye ile ilgili göstergeler Taşçı ve Özsan (2011) ve Filiztekin (2009) çalışmalarından yardım alınarak hazırlanmış olan tabloda 1'de bölge için belirlenen göstergeler çalışmanın devamında açıklanacaktır.

Tablo 1. Çalışma İçin Belirlenen Sosyal Sermaye Göstergeleri

Sosyal Fayda Göstergeleri	Sosyal Hoşnutsuzluk Göstergeleri
Hane halkı büyüklüğü (HHB)	Net göç oranı %0 (NGÖÇ)
Yüz Bin Kişi başına doktor sayısı (KBDS)	Kaba Boşanma Oranı (KBOŞH)
Bin Kişi başına sinema sayısı (KBSİN)	Kaba İntihar oranı %000 (KİNTH)
Kız okullaşma oranı % (NKIZOK)	On Bin Kişi Başı Suç oranı (KBSUÇ)
Bin Kişi başına STK sayısı (KBSTK)	Seçime katılım oranı
Okuma yazma oranı (OKUYAZ)	

(Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Toplumun en küçük birimi olan aile kavramının karşılığı olarak *Hane halkı büyüklüğü*, sosyal sermayenin oluşturulmasında bir gösterge olarak kabul edilmiştir. Kısacası; sosyal bir şekil olarak aile yapısı, arkadaşlık kurulmasında, yaşam için gereken ihtiyaçlarda ilişki ve iletişim kurmada ve de bu durumu sürdürmede gereken kuralların

kurulmasında en temel etkidir. Aile, ana eğitim rolünü oynamaktadır (Karagül ve Masca, 2005). Bu sebeple sosyal sermayenin kapsamında değerlendirilmekte ve çalışmada temsilen Hane Halkı Büyüklüğü şeklinde kabul edilmektedir.

Bir yerleşim yerinde yaşam koşullarının gelişiminde gereken alt yapıların olması, hem kültürel etkinliklerin yapılabilmesi hem de ekonomik karşılığı olan faaliyetlerin imkânını sunan mekânların varlığı, günümüzde meslek denildiğinde ilk akla gelen doktorluk mesleği ve benzeri sosyal sermayeyi geliştirici meslekleri için cezbedici bir yaşam unsuru olarak değerlendirilebilir. Bu şekilde bir yaklaşımla doktor sayısının oransal olarak büyüklüğü elbette ilgili bölgenin sosyal sermaye gelişimine paralel bir yapı göstermektedir.

Bir bölgenin gelişmesinde gerekli olan nitelikli nüfus için cazip hale gelmesinde kültürel faaliyetlerin yapılabileceği kamusal alanların olması sosyal sermayenin gelişiminde katkı sağlayacaktır. Bu alanların temsilen *sinema sayısı* sosyal sermaye göstergesi olarak kabul edilmiştir. Örneğin, doktorların bir bölgeye gelmesinde sinema sayısının ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Kız çocukların okullaşma oranının sosyal sermayenin göstergesi olarak kabul edilmesinin sebebi; elbette kız evlatların aileleri açısından hassasiyet unsuru bir varlık olması ve de sonuç olarak çevreye duyulan güven veya güvensizlik sonucu kızların okullaşmasıdır.

İlgili öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan öğrencilerin, ait olduğu birimin öğrenim kademesindeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir (MEB, 2018).

Sosyolojik olarak *sivil toplum kuruluşları*, güvenin temelini oluşturan, iş birliği, yardımlaşma ve dayanışma, bilgi paylaşımı, etik gibi normlar ve bunların dağılımına sebep olan gayri resmi ağların sonucunda oluşan oluşumlardır. Denilebilir ki; sivil toplum kuruluşları toplumun bir bütün olarak entegre olması, üyelerinin müşterek hareketlerine sebep olan bir istişare kurumu gibi olması, sosyal sermayeye önemli katkılar sağlamaktadır (Gök, 2016).

Sosyal sermayenin göstergeleri olarak kabul edilen değişkenlerin temelinde olan güven faktörünün sebep olacağı söylenen normlar ve sosyal ağlar gibi tüm yaşam koşullarında bilgi paylaşımı ve aktarımı gibi dinamizmin oluşmasında gerekli olan kavram iletişimidir. Bu iletişim kaynakları topluluk şeklinde veya istişareler yoluyla olabileceği gibi iletişim kanalları olan bilişim aygıtları da olabilir. Bu

iletişim kanallarının sağlıklı şekilde olabilmesi için gerekli asli unsur, *okuma yazma* oranıdır.

Sosyal sermayenin artırılmasında fayda sağlayan değişkenlerin yanında, bunlara maliyet yükleyici ve sonucunda mutluluk azaltıcı sosyal sermaye göstergeleri de vardır. Bunlar literatür çalışmalarında sayıca varlığı fazladır. Bunlar nicel ve nitel özellikler göstermektedir. Bu çalışmada nicel bir ispat tercih edildiğinden dolayı, Düzce ili ile ilgili ulaşılabilen, veri stokunda bulunan bilgilere ulaşılabilen değişkenler seçilmiştir. Bu değişkenler elbette sosyal sermayenin oluşumunda yüksek derecede önemli göstergelerdir.

Bu göstergelerden ilki, özellikle ekonomik özgürlük arayışında olanların bir hareketi gibi düşünülecek olan göç kavramıdır. Bununla birlikte bireyler göç kararı aldığı anda, farklı değişkenlerin varlığı ile ilgilide bilgiler araştırılacaktır. Örneğin, balık tutma hastalığı olan birinin bu faaliyetleri ile ilgili deniz vb coğrafi imkânlarla bakmakla birlikte; evli olan birinin eş ve çocukları için özellikle sosyal sermaye artırıcı sosyal çevreyi araştırılacaktır. Kısaca denilebilir ki; göç kararı vermek için en önemli karar verici sebep olarak ekonomik özgürlük değişkeninin yanında sosyal kavramlarda bu kararı almada etkili sebep olabilir. Bunun yanında göç oranında ki değişiklikler ilgili bölgenin kişi başı gelirinde değişimlere sebebiyet verecektir. Bu durum, ilgili bölge halkı için gelir azaltıcı maliyet yükleyici olacaktır.

Sosyal hoşnutsuzluk şeklinde sosyal sermayenin bir diğer göstergesi *boşanma* oranıdır. Sosyal sermayenin en temel göstergesi kişisel güvenin başlangıcı olan ailedir. Aile yapısındaki güçlü birlik sosyal sermayeyi güçlendirirken, aile yapısının bölünmesinde ilişkilerde olumsuz bir bağlantı şekli ile sosyal sermayeyi etkiler. Bahsedildiği üzere sosyal sermayenin fertleri ilgilendiren birçok değişkene sahiptir. Bunlardan biri olan boşanma, ailedeki bölünmenin bir tetikleyicisi olmakla beraber, gelecekte çocukların sosyal sermaye içindeki olumsuz tarafına da sebebiyet vermektedir (Demir, 2011).

Toplumsal işleyişte güven seviyenin artırılmasında baskıcı anlayıştan ziyade eğitim vasıtasıyla ve de kültürel oluşumlarla gelişen insanlarla yapılmalıdır. Bunun başarılması toplumsal etkiye sahip olan güvensizlikten sebep olan boşanma, intihar ve suç oranlarının düşmesine sebep olacaktır. Bu şekilde sosyal sermayenin iyileştirilmesi ekonomik performansa dolaylı olumlu etkide bulunacaktır (Aslan, 2016, s. 200).

Siyasi kurumlara güvenin bir göstergesi, kendi yönetimine karşı olan inancın bir uygulaması gibi kabul edilecek olan seçimlere katılım

oranı toplumsal güvenin sosyal sermayeye katkısı olduğu bir gerçektir. Ekonomik güven ortamında seçilere katılım oranının yüksekliği siyasi kurumların meşrutiyyetinin derecesi gibi düşünülebilir (Sabatini, 2006).

İnovasyon Göstergeleri

Özellikle 2000’li yıllardan sonra dünya genelinde ilgi uyandıran, üzerinde yapılan çalışmaların artan oranda önem kazanarak derecelendirilmesi ile birlikte; gelişmekte olan ülkelerin de araştırma geliştirme faaliyetlerinin gelir içindeki harcama payında artışa sebep olan organizasyonlarında, hedeflerindeki kavram olan inovasyonun günümüzde tek bir gösterge ile açıklanması özellikle ampirik çalışmalarda yetersiz kalmaktadır. İnovasyon göstergesi olarak Scumpeter’in (1934) ticari sömürü yani yapılan girişimlerde ticari kazanım manasına tekabül eden patent başvuruları ve tescilleri kabul edilmektedir. Çalışmada bölgesel olarak araştırması hedeflenen göstergelerin Düzce il düzeyinde metrik verilerin yetersizliği, çalışmanın nihai hedefine, ulaşılabilen veri seti ile bir analiz yapma mecburiyetine itmiştir.

Denildiği üzere inovasyon ile ilgili birçok değişken ekonomi veya işletme literatüründe çalışılmıştır. Düzce bölgesinin inovasyon varlığının derecesine katkısı amaçlanan çalışmada bölgesel düşünülen göstergelerin, denildiği üzere ulaşılan veri seti kadar gösterge çalışmaya monte edilmeye çalışılmıştır. Kabul edilen göstergelerin daha iyi ekonomometrik test sonuçlarına ulaşma adına, çalışmanın analiz yöntemine uygun birden çok inovasyon için gösterge hedeflenmiştir. Denildiği gibi inovasyon ile ilgili metrik bir çalışma yapılabilmesi için veri seti oluşturma adına ilgili, çokça olan göstergeleri çalışmada verimli sonuçlara ulaşma adına, bölge ile ilgili ulaşılabilen 5 gösterge olarak inovasyon göstergeleri belirlendiği daha yalın bir ifade ile söylenir. Bu göstergeler şunlardır;

Tablo 2. Çalışma İçin Belirlenen İnovasyon Göstergeleri

Bin Kişi Başı Patent Başvuruları (PATENT)

Bin Kişi Başına Patent Tescil (PATENT TESCİL)

İş Gücüne Eğitimli Nüfus Oranı (İŞGEÇT)

Bin Kişi Başına Marka Başvurusu (MARKA)

Bin Kişi Başına Marka Tescil (MARKA TESCİL)

(Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Yöntem

Çalışmanın amacı, Düzceliler için klişe olmuş Türkiye'nin iki metropol şehri İstanbul ve Ankara illerinin tam ortasında yer alan, Türkiye'nin en genç ili olan Düzce'nin coğrafik ve doğal konumu itibari ile hem sosyo-ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan layık olduğu yerde olmamasına dair hayıflanmalardır. Buna istinaden, ileride yapılacak olan bağımsız çalışmalara yön verilmesinin umulduğu bu çalışmada, mevcut hayıflanmanın kişisel gelir dağılımının adaletsizliği, sanayileşmenin yetersizliği, istihdam olunanların gelecek kaygılarından ziyade; Düzce ilinin sosyal sermayesinin durumu ve de sosyal sermaye ve inovasyon kavramlarının daha da somutlaştırmak adına yapılan faktör analizleri ile ilgili kavramaları temsil edecek metrik göstergeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca belirlenen değişkenlerin korelasyon ilişkilerinin durumuna göre mevcut hayıflanmalara nispeten cevap niteliğinde yorumlarla çalışmanın, ileriki bağımsız çalışmalara kaynak oluşturması adına önem kazanması sağlanacaktır.

Öncelikle çalışma için kabul edilen göstergelerin 2009 ve 2017 yılları arasındaki verileri, sosyal sermaye ve inovasyon göstergeleri halinde, grupları en iyi temsil edecek şekilde değişken skorları, faktör analizi yapılarak belirlenmiştir. Hem sosyal sermaye olsun hem de inovasyon olsun göstergeler belirlenirken, literatürde kullanılan değişkenlerin Düzce ilinde mevcut veri stokuna ulaşmada imkân olan değişkenlere çalışmada yer verilmiştir. Bazı ulaşılan değişkenlere, yıllar itibari ile belli seri halinde verilerin olmamasından dolayı da çalışmada yer verilmemiştir. Örneğin seçimlere katılım oranı belli yıllarda yapıldığında veri setinin güvenli olması adına çalışmada yer verilmemiştir.

Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu, Türk Patent Enstitüsü, Milli Eğitim Bakanlığı, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Bilim Sanayi Bakanlığı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü veri kaynaklarından temin edilmiştir. Bu veriler yazar tarafından tablolar haline dönüştürülmüştür.

Faktör Analizi

Faktör analizi, ilişkili birçok değişkenin daha az sayıda anlamlı ve nispeten daha bağımsız hale getirilen analiz türüdür. Bu terim, ilişkili fakat farklı teknikler içerir. Bunlardan en çok kullanılanı *Temel Bileşenler Analizi* (Principal Component Analysis) yöntemidir (Kalaycı, 2010, s. 321).

Temel bileşen analizi (PCA) veri azaltmada kullanılan istatistiksel bir tekniktir. Değişkenlerin korelasyonu veya kovaryans matrisinin öz (eigen) ayrışmasından oluşan, yön veren öz (eigen) vektörler, varyansın çoğunu içeren değişkenlerin ilişkisiz bir doğrusal kombinasyonlarını açıklar. Veri azaltmaya ek olarak, bir PCA'daki öz (eigen) vektörler genellikle verinin altında yatan yapı hakkında daha fazla bilgi edinmek için denetlenir.

Bu analizi yapmadaki amaç, bahsedildiği üzere en iyi faktör skorlarına ulaşarak çalışma ile ilgili yorumlama yapmaktır. Bu amaçta, hedefe ulaşana kadar, gerekli ölçüt ve testlerle birkaç simülasyon çalışması yapılmıştır. Mamafih çalışma ile ilgili temel bileşen analizi şu aşamalardan oluşmuştur:

Öncelikle ilişkili değişkenler ile ilgili veri seti oluşturulmuştur. Analizde kullanılan değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin matrisini oluşturulduğu ilk aşamada bu değişkenlerin aralarında ki ilişkilere göre bir yol izlenmiştir. Öncelikle Düzce ili için belirlen sosyal sermaye ve inovasyon veri seti (Bkz. Tablo15) SPSS istatistik programı kullanılarak Temel Bileşenler Analizi yapılarak ilk veriler elde edilmiştir. İlk önce 11 sosyal sermaye göstergesinin analizi yapılmış ve olması gereken korelasyon katsayılarına ulaşılmıştır. Bu veri setine göre faktör analizi yapılamayacağı, anlamlı olmadığı uyarısı ile neticelenmiştir.

Korelasyon katsayısı mutlak değer olarak 0,30 üzerinde olanlar kayda değer kabul edilir. Çünkü, bu değeri aşan yüklemeler yüzde 95 güven aralığında istatistiki olarak anlamlı olmaktadır (Işık, Duman, & Korrmaz, 2004). Buna istinaden analize devam etmek için düşük korelasyon katsayılarına sahip olan, kaba boşanma hızı (KBOŞH) ve kaba intihar hızı (KİNTH) analizden çıkarılmıştır.

Sonraki aşamada kalan göstergelerle tekrar aynı programda faktör analizi uygulanmıştır. Çıkan sonuçlar itibari ile bir anlamlılık yüklenememiştir.

Ayrıca bu analizde değişkenlerin seçiminde tutarlılık açısından bazı uygunluk testlerinin yapılması uygulanmıştır. Bu açıdan, kullanılacak örneklemin analize katkısının ne kadar aralıkta olacağını gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Bununla birlikte analize verilerin uygun olduğunun anlaşılmasına yol gösterecek Barlett Testi yapılmıştır.

Kaiser – Meyer – Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçüsünü gösterir. KMO, 0 ile 1 arasındaki değerleri alır, küçük değerler genel değişkenlerin bir PCA'yı garanti altına almak için çok az ortak noktaya sahip olduğunu gösterir. Tarihsel olarak, aşağıdaki etiketler KMO değerlerine verilmiştir. 0,00-0,49 arası kabul edilemez, 0,50-0,59 arası cüzi kabul edilebilir, 0,60-0,69 orta altı kabul edilebilir, 0,70-0,79 arası orta derece kabul edilebilir, 0,80-0,89 kabul edilebilir, 0,90-1,00 arası mükemmel şekilde değerlere göre hareket edilir (Kaiser, 1974). Kısacası KMO testi 0,50 üstü olması örneklem kifayeti açısından önem arz etmektedir. Verilerin uygunluğu açısından Bartlett testinin 0,01'in altında olması gerekmektedir (Kaya, 2013, s. 180).

Tablo 18 Sosyal Göstergeler KMO ve Bartlett Testi verilerine bakıldığında KMO yeterlilik testi 0,50 değerinin altında olmasından dolayı, korelasyon katsayıları 0,30 altında olan KBDR ve KBSİN göstergeleri analizden çıkarılmıştır.

Tablo 3 Sosyal Sermaye Göstergeleri Korelasyon katsayıları

		OKUYA					
		HHB	NKIZOK	KBSTK	Z	NGÖÇ	KBSUÇ
Korelasyon	HHB	1,000	-0,935	-0,940	-0,980	-0,650	0,916
	NKIZOK	-0,935	1,000	0,986	0,939	0,711	-0,967
	KBSTK	-0,940	0,986	1,000	0,934	0,775	-0,943
	OKUYA Z	-0,980	0,939	0,934	1,000	0,615	-0,941
	NGÖÇ	-0,650	0,711	0,775	0,615	1,000	-0,609
	KBSUÇ	0,916	-0,967	-0,943	-0,941	-0,609	1,000
Sig. (Tek Kuyruk)	HHB		0,000	0,000	0,000	0,029	0,000
	NKIZOK	0,000		0,000	0,000	0,016	0,000
	KBSTK	0,000	0,000		0,000	0,007	0,000
	OKUYA Z	0,000	0,000	0,000		0,039	0,000
	NGÖÇ	0,029	0,016	0,007	0,039		0,041
	KBSUÇ	0,000	0,000	0,000	0,000	0,041	

Kalan 6 gösterge ile yapılan analizde çıkan sonuçlara ilk sonuçları Tablo 3'te ulaşılmıştır. sonuçlara göre korelasyon katsayıları istenilen düzeyde görülmekle beraber, yüzde 95 güvenirlilikte testle anlamlı çıkmaktadır.

Ayrıca örneklemin tutarlığı açısından KMO testi 0,82 düzeyinde iyi derecede kabul edilebilir çıkmıştır (Bkz. Tablo 4). Serbestlik derecesi 15 değerinde verilerin uygunluğu açısından bir ölçüt olan Bartlett test değeri 0,01 altında olması verilerin kabul edilmesine bir engel oluşturmamaktadır.

Tablo 4. Sosyal Sermaye Göstergeleri KMO and Bartlett's Test

Kaser-Meyer-Oklin Örnekleme Yeterlilik Ölçümü		0,823
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	70,750
	Serbestlik Derecesi	15
	Anlamlılık	0,000

Ortak varyans için elde edilen değerleri olarak karşımıza çıkan skorlar Tablo 5'te gösterilmiştir. Çalışmadaki herhangi bir değişkenin bir diğer değişkenlerle müşterek elde ettikleri varyans miktarı şeklinde elde edilen bu değerlerde, ortak varyansın yüksek olması analiz için yapılacak yorumlara güvenilirlik kazandıracaktır (Büyüköztürk, 2002). Burada bir değişkenin diğer değişkenin 0,50 üzerinde açıklaması beklenmektedir (Kalaycı, 2010). Bu açıdan Sosyal Sermaye Göstergeleri Ortak Varyans Analizi Tablo 5 değerlerine bakıldığında değerlerin 0,50 üzerinde olması yapılacak yorumların güvenilirliğini anlamlı kılacaktır.

Tablo 5. Sosyal Sermaye Göstergeleri Ortak Varyans Analizi

	İlk Değer	Açıklama Oranı
HHB	1,000	0,934
NKIZOK	1,000	0,971
KBSTK	1,000	0,981
OKUYAZ	1,000	0,932
NGÖÇ	1,000	0,576
KBSUÇ	1,000	0,922

Çalışmada faktör sayısını belirlemede bileşenlerin Öz Değerlerine ve istatistiğe bağlı açıklanan varyans yüzdesine bakılmaktadır. Burada 1 değerinden yüksek olan öz değer (Eigen Values) skorlarına bakılarak faktör analiz belirlenmektedir. İstatistiğe göre 1 adet faktör 1 değerini geçmiştir. Buda gösterir ki; 1 adet faktör analizi açıklamaya yetecektir. İlgili değerlerin birikimli varyans yüzdesine bakarak diğer

değişkenlerin açıklama varyansına ulaşılacaktır. Kısacası ilgili faktör tüm varyansın yüzde 88,6'sını açıklamaktadır.

Tablo 6. Sosyal Sermaye Göstergeleri Özdeğer İstatistiğine Bağlı Faktör Sayısı ve Açıklanan Varyans Yüzdesi

Bileşen	Başlangıç Öz Değerler		
	Total	Açıklanan Varyans	Kümülatif Varyans
1	5,317	88,616 %	88,616 %
2	0,514	8,571 %	97,187 %
3	0,112	1,874 %	99,061 %
4	0,035	0,581 %	99,642 %
5	0,014	0,232 %	99,874 %
6	0,008	0,126 %	100,000 %

Bir başka önemli gösterge, hangi bileşenin sosyal sermayeye ile ilişkisinin nasıl olduğudur. Bu durum Tablo 7 Sosyal Sermaye Göstergeleri Faktör Matrisi yük değerleri ile açıklanmaktadır.

Tablo 7. Sosyal Sermaye Göstergeleri Faktör Matrisi

	Bileşen
	1
HHB	-0,967
NKIZOK	0,986
KBSTK	0,991
OKUYAZ	0,966
NGÖÇ	0,759
KBSUÇ	-0,960

Ayrıca temel bileşen değerleri değişkenleri ağırlıkları ile beraber bu değerlerin yönünü de göstermektedir. Eğer bu yük değerleri negatif değer aldı ise ters yönlü; pozitif ağırlıkta ise, paralel bir ilişkiyi gösterir. Teknik bir ifade ile denilirse burada ki ilişki, temel bileşenlerin açıklama yönü ve faktörler arasında ki istatistiki ilişki yapısıdır (Tüysüz, 2011). Örneğin; Kişi Başı Suç oranını artması sosyal sermayede 0,96 seviyesinde bir azalmaya sebep olmaktadır.

Tablo 8. Sosyal Sermaye Göstergeleri Faktör Skorları

Yıllar	Faktör Skoru
--------	--------------

2017	1,32824
2016	0,97275
2015	0,88706
2014	0,45533
2013	0,13338
2012	-0,34780
2011	-0,81018
2010	-1,12079
2009	-1,49800

Faktör analizinin hedefi daha az sayıda, anlamlı ve uygulanabilir seviyede faktör sayısı belirlemektir. Çalışmada şu ana kadar sosyal sermaye adına faktör skorlarına ulaşmış çalışmaya başka bir aşamaya geçmekti. Buna istinaden, sosyal sermaye ile ilgili temel bileşenler analizine göre 2009 – 2017 yılları arasındaki veri setine göre ulaşılan faktör skorları Tablo 8’de gösterilmiştir. Denildiği gibi; belirlenen göstergeler ve veri seti üzerine uygulanan analiz sonucunda bir faktöre ulaşılmış ve bu faktörün adı Sosyal Sermaye (SS) olarak belirlenmiştir.

Çalışmada sosyal sermaye ile varlığı olması gereken değişken inovasyon ile ilgili 5 değişken Patent, Patent Tescil, Marka, MarkaTescil, ve İşgücünü Eğitilmiş Nüfus ile faktör analizi uygulanmış, en anlamlı değerlere ulaşılan kadar belli aşamalarda analiz yapılmıştır. Deneme yanılma şekli ile yapılan analizin ilk aşamasında elde edilen ilk veriler neticesinde, bu analizin örneklem yeterliliğini test eden KMO test değeri 0,50 üstü olması kabul edilirken, uygunluğunu ölçen Bartlett anlamlılık değeri 0,01 değerinden yüksek çıkması, açıklanan ortak varyans yüklerinde en düşük değere sahip olan MARKA göstergesi çıkarılarak analiz tekrar yapılmıştır. İkinci aşamada elde edilen skorlar neticesinde, yeterlilik testi ve uygunluk ölçütüne göre değerler sonucunda analizin çalışmaya katkısı anlamlı olması gerekirken, PATENT TESCİL göstergesinin korelasyon katsayısı anlamlılık değeri 0,05 in üstünde çıkması ile, bu değişkenin analizden çıkarılarak yeni neticeye varması için yeni bir aşama için analiz üç gösterge ile tekrar yapılmıştır. Yeni çıkan değerlerde Tablo 9 İnovasyon Göstergeleri Korelasyon Katsayıları verilene bakıldığında anlamlılık değerleri 0,05 değerlerin altında olması anlamlı görülmüştür.

Tablo 9. İnovasyon Göstergeleri Korelasyon Katsayıları

		PATENT	İŞGEĞT	MARKA TESCİL
Korelasyon	PATENT	1,000	-,801	,649
	İŞGEĞT	-,801	1,000	-,870
	MARKA TESCİL	,649	-,870	1,000
Sig. (Tek Kuyruk)	PATENT		,005	,029
	İŞGEĞT	,005		,001
	MARKA TESCİL	,029	,001	

Örneklemin yeterlilik testi olan KMO testi değeri 0,64 gözlenmesi ve uygunlu ölçütü anlamlılık test değeri 0,01 değeri altında olması analizin çalışmada kabul edilmesi için yeterli görülmüştür.

Tablo 10. İnovasyon Göstergeleri KMO ve Bartlett Testi

Kaser-Meyer-Oklin Örnekleme Yeterlilik Ölçümü		0,642
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	15,219
	Serbestlik Derecesi	3
	Anlamlılık	0,002

Ayrıca, inovasyon göstergeleri ortak varyans değerleri de 0,50 üstü çıkması inovasyon için yapılacak yorumlamada güvenilirlik yüksek çıkmıştır.

Tablo 11. İnovasyon Göstergeleri Ortak Varyans Analizi

	İlk Değer	Açıklama Oranı
PATENT	1,000	0,779
İŞGEĞT	1,000	0,938
MARKA TESCİL	1,000	0,834

İnovasyon için belirlenen göstergelerin faktör analizi yapmadaki en anlamlı faktörlerine ulaşmada kullanılacak olan faktör skolarını belirlemede gözlenen öz değerlerin varyansını gösteren Tablo 12'deki 1 den büyük olan 1 faktör değeri inovasyon için açıklamada yüzde 85 oranında olması yeterli gelmektedir.

Tablo 12. İnovasyon Göstergeleri Özdeğer İstatistiğine Bağlı Faktör Sayısı ve Açıklanan Varyans Yüzdesi

Bileşen	Başlangıç Öz Değerler		
	Total	Açıklanan Varyans	Kümülatif Varyans
1	2,550	85,004 %	85,004 %
2	0,357	11,891 %	96,894%
3	0,093	3,106 %	100,000 %

Hangi faktörün, inovasyonu bir birim değişimde ne kadarını etkilediğini gösteren değerlerin gözlemleri Tablo 13'te gösterilmiştir. Burada inovasyon ile ilişkide en güçlü olan değişken iş gücüne eğitilmiş nüfus katılım oranı olarak gözlemlenmiştir. İŞGEĞT değeri bir birim artması inovasyonu ilginç bir şekilde 0,9 oranında azaltmaktadır. Düzce ilinde inovasyona katkısı en fazla olan değişken MARKA TESCİL göstergesidir. İnovasyon için düşünülen göstergelerden eğitilmiş nüfusun iş gücüne katılım oranının temsil eden İŞGEĞT değişkeninin inovasyon ile kuvvetli negatif ilişkisi olmasındır.

Tablo 13. İnovasyon Göstergeleri Faktör Matrisi

	Faktör
	1
PATENT	0,882
İŞGEĞT	-0,968
MARKA TESCİL	0,913

Bahsedildiği üzere temel bileşenler analizinde, veri setinde bulunan sayıca fazla değişkenin anlamlı daha az değişken sayısına indirmektir. İkinci analizde, tek bir gösterge ile gösterilmesi yetersiz olacağı düşünülen inovasyon ile ilgili göstergelerde Düzce ili için verilerine ulaşılabilen kapsayıcı göstergeler ile yapılan aşamalar sonucunda, inovasyonun temsil edebilecek tek faktör sayısına ve skorlarına ulaşılmıştır. Nihayetinde Tablo 14' gözlemlenen veriler içeren bu faktör inovasyon olarak adlandırılacaktır.

Tablo 14. İnovasyon Göstergeleri Faktör Skorları

Yıllar	Faktör Skoru
2017	0,88683
2016	1,01267
2015	0,42755
2014	0,96225
2013	042040
2012	0,09737
2011	-1,21003
2010	-1,46673
2009	-1,13031

Sonuç ve Öneriler

Hem sosyolojik hem de iktisadi literatürde daha önceleri beşeri sermaye ile ilişkilendirilen sosyal sermaye kavramı artık günümüzde etkileri tartışılmaz, daha kapsamlı konuları içeren bir iktisadi zaruri kavram olarak kabul edilmektedir. Aslında sosyal sermayenin iktisadi değişkenlerin iyileştirilmesinde, araştırılan bölgenin gelişimi için önem arz etmektedir. Literatürdeki sosyal sermaye göstergelerinin bir bütün halinde ele alınamaması, ayrıca düşündürücü bir hal almaktadır. Bilgi çağında milli çıktının artırılmasında gereken işlemin günümüzde olmaz ise olmazı inovasyondur.

Bu bilgiler ışığında, sosyal sermaye ile inovasyon arasındaki ilişkini varlığının araştırılmasından ziyade bu kavramların somutlaştırılması için uygulanan çalışmada, öncelikle konu ile ilgili literatür çalışması örnekleri verilmiştir. Daha sonraki bölümlerde sosyal sermaye ve inovasyon ile ilgili alt göstergeler belirlenmiştir. Belirlenen değişkenler ile beraber değişken sayısını azaltmak ve bundan dolayı en iyi faktör yüklerine ulaşmak için temel bileşenler analizi SPSS programı ile yapılmıştır. Bununla ilgili yorum ve öneriler şu şekildedir:

Üretim faktörlerinin verim seviyesinin artırılmasında yapılması gereken organizasyonlarda ve üretim sürecinde yenileşmenin olması kabul edeceğimiz inovasyon kavramı sosyal sermaye ile özellikle bilgi alışverişinde güven duygusunun daha hızlı bir durum alması ekonomik canlılığı artıracaktır. Bununla birlikte bölgesel manada

inovasyon göstergelerinin bölge istatistiki açısından yetersiz kalması bölge için kurumların yetersiz çalıştığı izlenimi vermektedir.

Faktör analizi sonucunda güven kavramının kişisel olarak gelişiminde, ayrıca toplumun en temel birimi aile kavramının temsil edildiği hane halkı büyüklüğünde ki (HHB) bir birimlik artışın sosyal sermayeyi 0,967 seviyesinde düşüşe sebep olmaktadır. Yani hane halkındaki ortalama düşüş trendi Düzce ilinde sosyal sermayeye artırıcı etki sağlamaktadır.

Kişi başı doktor oranının, faktör analizinde KMO test değerinin artırılması için analiz dışı bırakılmıştı. Bırakılmasının sebebi olarak Düzce ilinin elit meslek gurubu için cezbedici bir bölge olmadığını göstermekle birlikte sosyal sermayeyi artırıcı bir anlamlı bir unsur olarak görülmemektedir. Elit meslek gruplarının bölgeye çekebilmek için, cezbedici bölge adına kültürel faaliyetlere imkân sunan yapıların yapılması sosyal sermayenin artırmasında katkı sağlaması muhtemeldir.

Sosyal sermaye faktör analiz çıktılarında net göç oranının maliyet yükleyici bir netice gösteren negatif değer alması beklenirken; pozitif değer alması bölgeye göç eden nüfusun yüklediği maliyetten ziyade verimliliğinin fazla olması, nitelikli göçün varlığını göstermektedir.

İnovasyon için yapılan faktör analizi sonuçlarında ulaşılan çıktılarda iş gücüne eğitilmiş nüfusun katılım oranının negatif yönde kuvvetli ilişkisi olmasının muhtemel yorumu şu şekilde olabilir: Sosyal sermaye için maliyet yükleyici niteliği olması beklenen fakat tersi bir durumla, net göç oranının nitelikli göç ile sosyal sermayeye verimli bir katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Bu analizde eğitilmiş nüfus olarak yükseköğretim verileri kullanılmıştır. Bu durumda nitelikli göç olarak orta öğretim seviyesi ara eleman göçünün varlığından söz edilebilir.

Kaynakça

Akçomak, I. S., & ter Well, B. (2009). Social Capital, Innovation and Growth: Evidence from Europe. *European Economic Review*, 53(5), 544-567.

Aslan, S. (2016). Türkiye'de Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 181-204.

Barrutia, J. M., Echebarria, C., & Lopez, A. (2010). Social and innovation: an empirical analysis in the context of European regions. *Faculty of Economics and Business Administration University of the Basque (Spain)*.

https://www.academia.edu/6815696/Social_capital_and_innovation_an_empirical_analysis_in_the_context_of_European_regions
adresinden alındı

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. Richardson içinde, *Handbook of theory and Research for Sociology of Education* (s. 241-258). New York: Greenwood Press.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirme Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*(32), 470-483.

Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94(94), 95 - 120.

Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Cristoforou, A. (2003). Social Capital and Economic Growth: The Case Of Greece. *London: London School of Economics, European Institute, The 1st PhD Symposium on Social Science Research in Greece*.

Demir, S. A. (2011). Aile ve Sosyal Sermaye İlişkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 897-915.

Dilek, S. (2017). Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi. Seçkin Yayınları.

Filiztekin, A. (2009). Türkiye'nin Rekabet Endeksi . *Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi* (s. 8-39). içinde EDAM.

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* . New York: Free Press.

Gök, M. (2016). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Sermaye. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(52), 655-683.

Hvızdkova, I., & Urbancikova, N. (2014). The Level of Social Capital, Innovation and Competitiveness in the Countries of the European Union (EU). *European Spatioan Research and Policy*, 21(1), 123-136.

Işık, S., Duman, K., & Korrkmaz, A. (2004). Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler Bir Faktör Analizi Uygulaması. *D.E.Ü İ.İ.B.F Dergisi*, 19(1), 45-69.

- Kaiser, H. F. (1974). An index of factor simplicity. 39, 31-36.
- Kalaycı, Ş. (2010). Faktör Analizi. Ş. Kalaycı, & A. S. Subaşı (Dü.) içinde, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (s. 319-332). Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Karagül, M., & Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar(1), 37 - 52.
- Kaya, M. F. (2013). Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*(28), 175-193.
- Koç, R. (2013). Antalya tarım sektöründe işletmelerin yerel paydaşlar ile ilişkileri üzerine inovasyon açısından bir inceleme. İSPARTA: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Landry, R., Amara, N., & Lamari, M. (2002). Does social capital determine innovation? To what extent? *Technological Forecasting and Social Change*, 69(7), 681-701.
- MEB. (2018). Strateji Geliştirme Başkanlığı. <http://sgb.meb.gov.tr/> adresinden alındı
- Murphy, L., Huggins, R., & Thompson, P. (2017). Social capital and innovation: A comparative analysis of regional policies. *Sage Journals in Environment and*, 34(6), 1025-1057.
- Neira, I. (2009). An Empirical Approach to Trust and Growth in the European Countries. *Applied Econometrics and International Development*, 9(2), 63-72.
- Nielsen, K. (2003). Social Capital and Innovation Policy. *Network Institutional Theory Research Paper*, 10/03, Roskilde University.
- OECD. (2001). The Well Being of Nations: The Role of Human and Social Capital. Centre for Educational Research and Innovation. <http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf> . adresinden alındı
- Palomino, J. P., & Ausina, E. T. (2012). Social Capital, Investment and Economic Growth Evidence For Spanish Provinces. *Documentos de Trabajo* 14 . *Fundacion BBVA*. http://www.fbbva.es/TLFU/dat/DT_14_2012_web.pdf. adresinden alındı

- Putnam, R. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. UK: Princeton University Press.
- Sabatini, F. (2006). The Empirics of Social Capital and Economic Development: A Critical Perspective. <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/12097/1/wp060015.pdf> adresinden alındı
- Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Sungur, O., Koç, R., & Dulupçu, M. A. (2014). Antalya'da Tarım Ve Tarımla İlişkili Firmaların İnovasyon Ve Yerel Aktörlerle İşbirliği Faaliyetlerinin Analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20(1), 1-15.
- Taşçı, K., & Özsan, M. E. (2011). Bölgesel Hoşnutsuzluk Endeksi. 12. *Uluslararası Ekonometri Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu* (s. 1-17). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Tüysüz, N. (2011). Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (Uzmanlık Tezi).
- Verhees, F., & Meulenber, T. (2004). Market orientation, innovativeness, product innovation, and performance in small firms. *Journal of Small Business Management*, 42(2), 134-154.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151 - 208.

Tablo 15. Çalışma için kullanılan veri seti

YIL	HHB	KBDR	KBSİN	NKIZOK	KBSTK	OKUYAZ	NGÖÇ
2017	3,400	0,006	0,005	88,290	2,297	96,850	12,070
2016	3,500	0,006	0,004	87,470	2,182	96,610	9,680
2015	3,500	0,006	0,001	85,130	2,071	96,330	13,150
2014	3,600	0,006	0,003	85,290	2,001	96,130	3,740
2013	3,600	0,006	0,000	81,130	1,876	96,000	-0,760
2012	3,700	0,006	0,002	75,320	1,701	95,770	3,020

Sosyal Sermaye ve İnovasyonun Belirleyicileri; Düzce İli İçin Bir İnceleme

2011	3,700	0,006	0,003	73,080	1,605	95,110	-0,420
2010	3,900	0,005	0,003	70,900	1,546	94,480	1,680
2009	4,000	0,006	0,002	69,430	1,473	93,730	2,740

Tablo 16 Çalışma için kullanılan veri seti

YIL	KABOŞH	KAİNTH	KBSUÇ	PATENT	PATENT		MARKA	
					TESCİL	İŞGEÇT	MARKA	TESCİL
2017	1,720	2,940	0,030	0,04767	0,000	0,080	0,61704	0,49522
2016	1,780	3,560	0,037	0,06210	0,016	0,089	0,53190	0,45900
2015	1,430	3,350	0,037	0,02775	0,003	0,073	0,56328	0,44397
2014	2,180	3,390	0,038	0,03656	0,014	0,082	0,60751	0,61032
2013	2,060	2,870	0,037	0,04267	0,006	0,099	0,90467	0,38690
2012	1,930	2,320	0,059	0,04618	0,020	0,130	0,77058	0,30015
2011	1,510	2,350	0,074	0,00877	0,000	0,206	0,65469	0,21336
2010	1,570	2,970	0,071	0,01183	0,003	0,250	0,37553	0,18333
2009	1,580	3,620	0,082	0,01193	0,000	0,232	0,32821	0,27748

[itobiad], 2019, 8 (3): 2297/2350

**Soft Power Potentials of European Union and Turkey: A
Comparative Analysis**

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Potansiyellerinin
Mukayeseli Analizi

Ayhan Nuri YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi Üniversitenin
Asst. Prof. Ph.D., Duzce University, School of Business Administration
ayhannuriyilmaz@duzce.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0597-6884

Gökmen KILIÇOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi
Asst. Prof. Ph.D., Duzce University, Akçakoca Bey Faculty of Political
Sciences

gokmenkilicoglu@duzce.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3161-1907

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 07.08.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 30.09.2019
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2019
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: YILMAZ, A, KILIÇOĞLU, G. (2019). Soft Power Potentials of European Union and Turkey: A Comparative Analysis. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (3), 2297-2350. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/47378/603497>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Soft Power Potentials of European Union and Turkey: A Comparative Analysis

Abstract

The purpose of this study is to analyze the soft power impact of the European Union, a supra-national body exerting its power in the economic sphere rather than in the military field such as nation states, in establishing its inspiring and appealing exceptional structure and the soft power of Turkey in a comparative perspective.

For the purpose of this analysis, the soft power of the EU is examined and evaluated with a holistic approach besides dwelling on the soft power activities of the EU's Big Four, namely Germany, United Kingdom, France and Italy. We already know that Turkey, as a candidate for EU membership, has been affected by such activities for a long time. In this respect, the point that should be inquired is how much the EU is affected from Turkey. That is why we believe that this study will shed light on the soft power and public diplomacy dimensions of EU-Turkey relations.

Keywords: European Union, Turkey, Exertion of Soft Power, Public Diplomacy, Cultural Activities, Turkey's Public Diplomacy Institutions, Turkish Trademarks.

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Potansiyellerinin Mukayeseli Analizi

Özet

Bu çalışmanın amacı, ulusüstü bir yapı olan ve ulus devletler gibi gücünü askeri sahadan ziyade iktisadi sahada gösteren Avrupa Birliği'nin özenilen ve cezbeden bu istisnai yapısını oluşturmasındaki yumuşak güç etkisi ile Türkiye Cumhuriyetinin yumuşak güçlerini inceleyip bunların birbiri ile karşılaştırmasını yapmaktır.

Bunu ortaya koyarken AB'nin yumuşak gücü bir bütün olarak incelenmiş ve değerlendirilmiş yanısıra AB'nin 4 büyükleri olan Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'nın da yumuşak güç faaliyetlerine değinilmiştir. Uzunca bir süredir AB aday ülkesi statüsündeki Türkiye'nin bu faaliyetlerden etkilendiğini bilmekteyiz. Bu bağlamda sorgulanması gereken husus AB'nin Türkiye'den ne denli etkilendiği olmalıdır. İşte bu yüzden bu çalışmanın AB-Türkiye arasındaki ilişkilerin yumuşak güç ve kamu diplomasisi yönüne ışık tutacağını düşünmekteyiz.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Yumuşak Güç Kullanımı, Kamu Diplomasisi, Kültürel faaliyetler, Türk Kamu Diplomasisi Kurumları, Türk Markaları.

Introduction

The integration adventure of the European Union (EU), which was started with the European Coal Steel Community (ECSC) in 1952 in order to re-develop Europe in the post-World War II period and prevent reoccurrence of a mass war, has continued until today. This integration effort of the EU on the European continent has taken today's form by evolving from its 6-member state to a 28-member state with the enlargement parameter and from the Customs Union stage to the full integration stage with the deepening parameter. This integration, which is referred to as a peace project, is still considered to be very successful and inspiring to other states, despite some specific problems and troubles. At this point, the soft power of the Union and the issue of how it is used, which constitute the main subject of our study, has emerged. The concept of Soft Power, whose terminological background is in the United States, was in fact a redefinition of an existing situation in academia. The use of force, whose content and scope is still being debated and subject to new analyzes with new perspectives, is a great way to describe the influence of the EU, whose has no or limited hard power, on other countries.

The Europeans, who tried to become a customs union by establishing the European Economic Community (EEC) after the ECSC, indicate the establishment of the strongest unity ever among European people, the use of common resources to protect peace and freedom, and removal of the barriers in front of the stable expansion, balanced trade and fair competition as the main targets in the preamble of the 1957 Treaty of Rome, which constitutes the legal content of this structure. Even these statements show that European integration, which aims to be a peace project, in fact, intends to use soft power even when it is not named yet.

The Community, which later became named as the European Union, has become a center of attraction for the countries around it, unlike the USA, with its socio-economic structure, in which the inequality diminishes and the society becomes more integrated, and realization of a peaceful world order, which efforts for the integration of European people and respects the environment, and determination in solving the disputes via the participation and diplomacy. As a matter of fact, the fact that it first has become a center of attraction for Eastern and Central European Countries, and membership of Ukraine and Georgia to the Union, proves this argument (Smith, 2006). On the other hand, the less developed countries that are not in Continental Europe demanded to get support from the Union for development and reach the European market by cooperating with the EU (Smith, 2006). In other words, the EU's attractional force has caused the enlargement phases from 1973 to 2013, indicating that it continues with Turkey, Macedonia, and Montenegro, which already have the candidate country status, and potential candidate countries Albania, Bosnia and Herzegovina, Serbia and Kosovo (Ferreira-Pereira, 2012: 298). Since the values on which the EU is based are

economic growth and prosperity, democracy, adherence to the rules of law and respect for human rights, the former Iron Curtain countries have been willing to accept the conditions of the Union, including its values, norms, and standards. Then, the EU completed the accession process with all Central European countries and three Baltic countries. At this point, the attractiveness of the union, the desire and determination to realize the reforms, justice and reliability have been seen and shown as necessary elements for the EU accession process (Volten, 2016: 93). In this process, the idealized democratic and human values of the EU were standardized with the Copenhagen Criteria¹ and followed up during the accession negotiations. Since the end of the Cold War, the spread of freedom, legality, free market economy, democracy, human rights and fundamental freedoms on the European continent has been the basis of EU policies (Kodakcı, 2004). Claiming to be a zone of wealth and high standards, the EU has been expanding its benefits, values, and prosperity to countries within its borders or attracting new members with this promise for more than 20 years through the expansion instrument. Nevertheless, one way or the other, the accession of the Central and Eastern European countries to the Union should be seen as a major contribution of the EU to world peace. The Union clearly uses the enlargement parameter for the unification of the European continent under the values of peace, democracy, stability, and prosperity, which are its main founding principles, and in doing so, transforms the candidate countries.

In this framework, the EU has started a democratization process since 1989 with its attraction and economic and technical assistance tools that it has when the Eastern and Central European countries are not members of the Union (Yılmaz, 2008). The most important criterion in EU enlargements since this date is the democratic governance in the candidate country and implementation of the democratic reforms that the Union obliges, and the Copenhagen criteria adopted in 1993 were an indication of the importance that the EU attaches to the protection of democracy, human rights, and fundamental freedoms: The membership requires that the candidate country ensures the institutional stability guaranteeing the democracy, legal order, human rights and the protection of minorities. In 2004, some Central and Eastern European countries, which were former members of the Eastern Bloc and recently opened to the free market economy, were allowed to adopt the democracy and the rule of law, which are the fundamental values of the EU through the accession to the Union. In other words, the EU has asked the candidate countries to fulfill their obligatory criteria for full membership in order to be able to include new members its entity without trouble and deepen, however, this has not been received reaction since it is not compelling, but, is indicated as a means of reaching the ideal social structure that constitutes the content of the soft power of the community.

¹ http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html

Therefore, the fact that the EU is both a prosperous regional community and a strong international economic actor creates a socioeconomic attraction. We can say that the principles of democracy, peacekeeping, and respect for human rights have a serious impact in the creation of this power of attraction on the continent, which has not had a war for more than fifty years, and that these emerged as soft power instruments of the community.

According to the general assumption, the concept of power in international relations is now divided into hard power and soft power (which we see and accept this concept as the attraction power and influence in this analysis). According to most academics, the concept, which is expressed as hard power, emerges as military intervention or economic pressure/aid. Soft power, which is the opposite of hard power and which is the essential element of our work, is seen as the achievement of the goals that a country demands to achieve in foreign policy through the attraction power arising from its culture, identity, and values. Although the EU is not a state, it is not different from any other state in terms of soft power use with its supranational and quasi-state structure.

According to Joseph Nye, the American scholar who first used the concept of Soft Power, the word power, which can be expressed as the ability to control others and make them do something they do not want to do, was previously defined in international law as having population, land, natural resources, economic size, military power and political stability by associating with having certain resources. Within this framework, the war and peace between countries, determination of borders and resolution of disputes related to borders, determination of the rules of trade between countries, transactions of governments towards foreign country citizens and determinations of the rules regarding the international communication and transportation were included in the traditional diplomacy carried out between countries or governments and, because of its nature, mostly in secret. However, in today's global world, military power, population, land size or natural resources recedes relatively into the background as technology, education and economic development have gained great importance in international power. The traditional diplomacy, in order to create international public opinion aiming that the countries reach international policy objectives in a peaceful way, is replaced by the public diplomacy compromising all international actors including non-governmental organizations and international companies and the skill of using the interdependence of countries on the issues of security, trade, and finance for their own interest with the organizational and institutional skills and its strategies and activities including all communication channels. Public diplomacy is not a new concept and the propaganda, nation marking and image formation go back to ancient times; it is understood that it was performed in the Ancient Greek and Byzantine Empire, and even it is thought that it was in the Bible (Melissen, 2005: 3). Since the countries desire to introduce themselves worldwide through public diplomacy in order to

create a brand for their nation, they present the ideas using the concepts, images, and words, that is, all kinds of communication channels (Nirwandy and Awang, 2014). The aim of creating a country brand is to gain international acceptance and achieve foreign policy objectives. For this purpose, governments want to gain significant gains such as control power in negotiations, an economy recovering rapidly during crises and high tourism revenues in exchange for the serious expenditures they make for the brand companies (Nirwandy and Awang, 2014).

Today, developing communication tools connect the whole world and provide access to information quickly and simultaneously. On the other hand, since the countries are strongly linked to each other in terms of trade, security or financial aspects, a country prefers that the countries, which have commercial relations with it, or the countries in the same region have economic and political stability and are safe. Moreover, using military force to achieve economic gains is now more costly and risky for countries than ever before. Instead, the great powers prefer to achieve their objectives by using multinational companies and small states. In this context, the countries demanding to spread their power to non-governmental actors use the economic dependence with other countries, activities of international companies, nationalist feelings in weak countries, and diffusion of technology, and, when necessary, they skillfully change the political issues. This situation makes soft power not only an element of choice but also an obligation for the countries that want to be effective and maintain their effectiveness.

Public diplomacy, which can be defined as the state's activities to receive the support of foreign public opinion in other countries, has provided different and more comprehensive dimension to the international relations and is now accepted as one of the most important elements of soft power (Nye, 1990). In this context, we can say that the EU and the major European countries are very advantageous and successful in this regard. In the harmonization process to Union, its role in the social and legal change of Turkey is undeniable, however, the fact that the Union uses its soft power sometimes against Turkey, despite all the positive image, leads that the EU values and public diplomacy activities are questioned in Turkey and the idea that Europe is a hidden agenda. From this point of view, we can say that soft power, which is perceived as a completely positive concept, can be used as a tool for ideology and cultural wars. For example, the strategy of the USA to eliminate the negative image that stuck to it after the Iraq War in 2003 has been the effort to gain sympathy and influence other governments, people of foreign countries and opinion leaders rather than resorting to military force or threats. Likewise, the countries with a bad history of human right violations, such as Germany, or the countries that were formerly poor, have used soft power to improve their negative country images in the minds

of foreign people. As a matter of fact, no country holds Germany responsible for the Nazi period.

Another point in this matter that should be emphasized is that in the case that a country imposes its power, whether soft or hard, legitimately to other countries, it will face much less resistance in achieving its objectives by intervening in whatever it wants. But the fact that the source of this power is based on soft power makes the country that uses power lovely and makes its intervention legitimate among others. Therefore, in the event that a strategic communication with the public opinion of foreign countries is established mutually and on the basis of public opinion researches in public diplomacy practice, it is thought that in addition to the correct understanding of the messages of the country implementing public diplomacy the likelihood of success in the medium and long term increases (Oktay, 2012: 128).

Soft Power and Public Diplomacy Practices of the European Union

Human rights, peace, and democracy have been the basis of enlargement policies since the establishment of the EU. With the emergence of the idea of enlargement, respect for human rights, promotion of democracy and peacekeeping have become concrete goals driving the actions and instruments of the EU in foreign policy (Ferreira-Pereira, 2012). Therefore, when the accession of the former Eastern Bloc countries to the Union is brought to the agenda, the EU has redefined itself as a global power that maintains peace and determines rules instead of regional power. The transformation of the Common Foreign and Security Policy into the European Security and Defense Policy in 1999, the fact that the EU has military power and the partial and limited military operations in Africa and the Balkans are the indications that the EU wants to act as a global power (Ferreira-Pereira, 2012). Nevertheless, it is thought that it is very difficult for the EU to transform into a structure that uses both hard and soft power like the USA. In this situation, as well as the financial resources to provide hard power, the different positions of the countries forming the union are effective. According to the traditional understanding, in order for a country's foreign aid or diplomacy to be effective, it must have also military power, however, the EU is a civilian power with great global influence. In this frame, soft power understanding and practices of the EU differ from the original definition of Nye (Smith, 2014). It is known that the efforts of the EU, which emerged as an economic integration and gradually increased it, to create a defense community in order to increase its strength and influence as a structure, have always been suspended due to the concerns of small countries and the lack of an answer to how their financial burden will be met. Therefore, the use of soft power remains largely the only power factor in increasing the international effectiveness of the Union. As a matter of fact, the European Union has included the concept of soft power in both its discourses and legislation since 1999, and this concept reflects the unique

characteristics of the Union and its role in international relations (Kavaliunaite, 2011: 241). Soft power has become an important tool used by the EU to determine its foreign policy, manage international risks, strengthen its foreign influence and ensure peace and security.

The EU is based on development and foreign aids as the main pillar of its influence and effective tools of its soft power in the international arena. The cultural richness and diversity of Europe are closely related to its role and influence in the world. The EU is not only an economic union and a commercial power but also an unprecedented and very successful cultural and social project (Kavaliunaite, 2011: 241). For this reason, it sets an example to the rest of the world thanks to its soft power stemming from its values and norms such as human dignity, solidarity, tolerance, freedom of expression, respect for differences and intercultural dialogue. The enlargement policy, on the other hand, is the main instrument for the development of the EU in order to prevent Europe to be divided and to spread peace and stability to the whole continent, and played great role both in the destruction of dictatorships and collapse of communism and the establishment of democracy, human rights and stability. Although it is thought, considering some of its attitudes, by someones that this high values of the EU are ignored in some cases for the commercial and economic benefits and interests of the union, the general perception is that the EU is at the forefront in the matters of universal values and principles,

Interestingly, the concept of soft power has been originated as a recommendation for the administration of the USA to create a gravitational force without the use of power or incentive methods (stick/carrot), it has become a more suitable concept for the foreign policy of the EU. Thus, Nye defined the European countries and the EU as the closest competitors of the USA in terms of the use of soft power (Smith, 2014). Because while the USA still continues to be a superpower in terms of military and economic aspects, the EU, with its supranational structure, is an example for and evokes the admiration of the others. As a matter of fact, today, the EU has important soft power sources and the highly theorized relations between its member states have changed the international relations in the whole continent. The EU is a powerful model for the rest of the world. Most neighboring countries wish to join the EU instead of balancing or resisting it, and other regional organizations are trying to resemble it (Smith, 2014). The most interesting example of this encouraging attitude took place in 1987 with the application for membership of Morocco, an African country. Although the application was rejected on the grounds that Morocco was not within the geographical and political borders of Europe, this is a good example of the attractiveness of this soft power effect. As a matter of fact, all non-member countries in the Balkans are candidate members in the EU accession process or in the

potential member status². The fact that the Union is seen as a successful model has inspired activities for similar partnership efforts elsewhere in the world. The goodwill created by the international policy of the EU based on international law and multilateral participation in the international arena distinguishes its soft power from the soft power of the USA, which violates most international treaties and even renders the UN dysfunctional at times. In this sense, the anti-American attitude of the German-French block within the EU is observed in international relations, especially in the intervention of the USA to Iraq, in a couple of times.

All EU member states are democratic, respectful to human rights, have important cultural heritage and civil society. Or at least they evolved in this direction. The EU, which does not have an army, only uses its military force for peacekeeping or training exercises but reverses this disadvantage with its great economic and diplomatic tools. The EU, which has the largest development aid budget in the world, makes trade and aid agreements with third countries and international organizations and encourages other countries to enter into dialogue through its delegations and special representatives (Smith, 2014: 105). The foreign aids of the EU are conditional and it expects that the recipient country will, in principle, comply with human rights and democratic principles. In addition, the country receiving foreign aid must comply with EU trade regulations. If the country cannot meet the demands of the Union or the EU does not approve its policies, in this case, the EU imposes sanction (Smith, 2014). In this case, the award is replaced by punishment.

In 2004, the EU Commission decided to financially support the initiatives of European non-governmental organizations regarding the development in the poorest, vulnerable and marginalized regions. The European Parliament acknowledged the contributions of the member states and the international donor community as essential elements of the Union's soft power understanding (Kavaliunaite, 2011: 241). This situation can be perceived as an indication that the EU is trying to increase the effectiveness of its soft power practices by making them coordinated with NGOs. The EU's soft power understanding and practices are based on non-military social practices such as social action programs, social processes and social systems. According to this approach of the EU, it is possible to separate these social practices into two groups as dictatorships/communism and poverty/vulnerabilities/marginalization of some groups and to prevent the threats and dangers they cause by means of soft power tools (Kavaliunaite, 2011: 242). This attitude can sometimes give negative results. As a matter of fact, the fact that the EU considers the use of power as soft power and chooses to intervene in different ways can sometimes exacerbate the problems. The most appropriate example is the problems experienced in the Balkans such as Bosnia and Herzegovina and Kosovo. Because of the EU's

² Macedonia, Montenegro, Serbia, Bosnia and Herzegovina, Albania and Kosovo

reluctance to use military force in these events, which turned into mass deaths and even genocide, no intervention could be made in time and the problem became more chronic. As is known, interventions to these problems could be solved by the initiative of the USA via the deployment of the NATO.

What makes the EU a unique actor on the international stage is the relationship between the impact it plans to have on other countries (proactive foreign policy) and the impact it has without planning (Casier, 2012). The exports to the Union, which has a major impact particularly on neighboring countries as an economic giant, is about 30% of the total exports of the countries covered by the European Neighborhood Policy³. Such economic dependence often leaves no choice but to accept the standards and practices of the EU. The prosperity offered by the Union within its borders leads it to be an attraction center or attracting power. Another unplanned impact of the EU's foreign policy on its neighbors is its attracting power (Casier, 2012). Neighboring countries in Eastern Europe adopt the standards and practices of the Union not only because they are economically dependent on the Union, but also because of the potential to become a member of the Union (except those in North Africa). Consequently, it is possible to say that the relationship between the EU and neighboring countries varies depending on political support, internal agenda, political preferences and degree of dependence (Casier, 2012).

Public Diplomacy Practices of Leading EU Members

In this section, the potentials and contents of the powers of the largest countries of the union in terms of economy and population, that are, in order of power, Germany, Britain, France, Italy and Spain, will be examined.

Germany has a troubled history, particularly in relation to World War II. The fall of the Berlin Wall and unification of West and East Germany as single Germany made it the largest and most powerful country in Europe. Despite the concerns of France and Britain, Germany has retained its commitment to EU values and norms. "Germany, which has positioned itself as a civilian power within the Western system after the World War II, has acted as the locomotive of Europe in a wide range of institutional structure and cooperation from human rights to disarmament" (Kıratlı, 2016: 214). Since 1990, Germany has pursued a foreign policy aiming at building confidence in the long term (Holguin, 2013: 8). Germany has tried to avoid being on the agenda with its strong power by emphasizing human rights and democracy in its discourses and policies. Thus, it aimed to improve the

³ European Neighbourhood Policy (ENP) is the official name given to the instrument used by the European Union in its relations with countries in the south and east.

negative image in other countries (Yılmaz and Kılıçoğlu 2017: 92). Germany's understanding of diplomacy focuses on public diplomacy based on German culture, education, and values, rather than its own national security (Holguin, 2013: 8). In the Soft Power 30 list⁴, Germany ranked 2nd with 73.89 points in 2015⁵, 3rd with 72.60 points in 2016⁶, by receding one rank, 4th with 73.67 points in 2017⁷ and 3rd with 78.87 points in 2018⁸.

In the Monocle index, which is another index measures the soft power, Germany ranked 3rd in 2012, first in 2013 and 2015 and second in 2014, 2016, 2017 and 2018.

It can be said that Britain, one of the three major countries of the EU, lost its status as a superpower after the collapse of the Great British Empire. Nevertheless, although the United Kingdom has weakened greatly in military and economic terms, it continues to use its hard and soft power simultaneously as the USA in order to protect its national interests (Bell, 2016: 75). As it uses its soft power through cultural institutions such as the British Council, it has recently increased its influence on other countries thanks to large companies, which are an element of commercial diplomacy. Although British culture makes the United Kingdom attractive for other nations, the commercial expansion provided by British companies both increases the economic power of the United Kingdom and facilitates to gain the advantages of its interests (Bell, 2016: 79).

The UK ranked first in the Monocle Soft Power ranking in 2012, second in 2013, third in 2014 and 2015, fourth in 2016, fifth in 2017 and sixth in 2018.

In the Soft Power 30 list of Portland⁹, the United Kingdom ranked first with 80.55 points in 2018¹⁰, 2nd with 75.72 points in 2017¹¹, 2nd with 75.97 points in 2016¹², 1st with 75.61 points in 2015¹³.

France is one of the five permanent members of the United Nations Security Council and has nuclear power like the other permanent members (Kıratlı,

⁴ https://softpower30.com/country/germany/?country_years=2016,2017,2018

⁵ It ranked 7th in digital index, 10th in enterprise, 5th in education, 5th in culture, 3rd in engagement, 6th in government, and 3rd in polling.

⁶ It ranked 4th in digital index, 15th in enterprise, 5th in education, 4th in culture, 3rd in engagement, 8th in government, and 7th in polling.

⁷ It ranked 3rd in digital index, 11th in enterprise, 5th in education, 4th in culture, 3rd in engagement, 7th in government, and 9th in polling.

⁸ It ranked 4th in digital index, 6th in enterprise, 2nd in education, 4th in culture, 8th in engagement, 6th in government, and 9th in polling.

⁹ https://softpower30.com/country/united-kingdom/?country_years=2015

¹⁰ It ranked 3rd in digital index, 7th in enterprise, 3rd in education, 2nd in culture, 2nd in engagement, 11th in government, and 6th in polling.

¹¹ It ranked 2nd in digital index, 13th in enterprise, 2nd in education, 2nd in culture, 2nd in engagement, 11th in government, and 8th in polling.

¹² It ranked 3rd in digital index, 14th in enterprise, 2nd in education, 2nd in culture, 2nd in engagement, 13th in government, and 5th in polling.

¹³ It ranked 2nd in digital index, 17th in enterprise, 2nd in education, 2nd in culture, 2nd in engagement, 13th in government, and 7th in polling.

2016: 216). Unlike Germany, France has shown the necessary political will to lay the foundations of the EU and throughout the integration process, but never has the power and potential that Germany has. For France, we can also say that it differs from Germany as a country with a significant political, economic and cultural impact on many countries with its deep-rooted colonial history. However, France could not demonstrate the economic and technological miracle that Germany demonstrated by rising from its ashes after the World War II and could not evolve into the position driving and shaping the international politics and became a middle-class power. Nevertheless, the foreign policy priorities and objectives for France have been to free Europe from the influence of the USA and to create an environment in which the EU is a global player and France is its leader (Kıratlı, 2016: 216).

The Mediterranean Union, which was formed within the framework of the EU's neighborhood policy, was essentially France's proposal and aimed to increase its leadership in the region. In this way, France aimed both to increase its impact on the Mediterranean countries and to balance the power and influence of Germany on Eastern Europe Countries with the Mediterranean countries, and also, to propose a different partnership relationship for Turkey, it opposed its membership to the Union.

In the Soft Power 30 list¹⁴, France ranked 4th with 73.67 points in 2015¹⁵, 5th with 72.14 points in 2016¹⁶, 1st with 75.75 points in 2017¹⁷, and 2nd with 80.14 points in 2018¹⁸.

In Monocle index, it ranked fourth in 2012 and 2013, fifth in 2014, 2015, 2016, third in 2017, first in 2018.

Italy is an important member of the EU. It is possible to say that it comes to the forefront especially in cuisine and sports. Besides its historical and cultural aspects, the Vatican is undoubtedly one of the soft power factors of Italy. This little state, despite its independent state status, is looking like a neighborhood (maybe even smaller), and it may be thought that it has a positive contribution to Italy and Italian perception due to its status. Even only the name of Rome has made Rome, which is the center of the Roman Empire, a brand and is providing a positive contribution to the Italian perception among other peoples. In the Soft Power 30 list¹⁹ of Portland, the

¹⁴ https://softpower30.com/country/france/?country_years=2016,2017,2018

¹⁵ It ranked 3rd in digital index, 19th in enterprise, 6th in education, 3rd in culture, 1st in engagement, 15th in government, and 4th in polling.

¹⁶ It ranked 5th in digital index, 18th in enterprise, 9th in education, 3rd in culture, 1st in engagement, 15th in government, and 9th in polling.

¹⁷ It ranked 4th in digital index, 19th in enterprise, 8th in education, 3rd in culture, 1st in engagement, 18th in government, and 5th in polling.

¹⁸ It ranked 2nd in digital index, 18th in enterprise, 5th in education, 3rd in culture, 1st in engagement, 15th in government, and 5th in polling.

¹⁹ https://softpower30.com/country/italy/?country_years=2016,2017,2018

Italy ranked 12th with 63.09 points in 2015²⁰, 11th with 63.79 points in 2016²¹, 13th with 64.74 points in 2017²², and 12th with 70.40 points in 2018²³.

In Monocle index, it ranked fourteenth in 2012, tenth in 2013 and 2017, twelfth in 2014, 2015 and 2018, and eleventh in 2016.

In the 1980s, Spanish Foreign Minister Fernando Moran referred to the history and culture of his country by saying that: "Spain has no power but has the influence" (BBC Monitoring European, 2008). Spain's foreign policy is based on public diplomacy. Spain entered to the Soft Power 30 list of Portland²⁴, at rank 14 with 61.70 in 2015²⁵. In 2016, by levelling up two ranks, it ranked 12th with 63.47 points.²⁶ It went down to 15th rank in 2017 with 63.57 points²⁷, it ranked 14th in 2018 with 69.11 points²⁸.

In Monocle index, Spain ranked sixteenth in 2012, eleventh in 2014 and 2015, twelfth in 2016, fourteenth in 2017, and thirteenth in 2018. The soft power and public diplomacy practices in various areas of the afore-mentioned countries are examined below.

Sport

Sport is among culturally interchangeable elements such as knowledge, language, and art between countries. Massive sporting events can attract the attention of billions of people on the same thing for days, make itself mentioned all over the world, and are therefore an excellent tool for the host country to present itself with its culture, political values, and image. While making its citizens proud of its successful athletes and organization, it contributed to the positive image of the country (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017: 94). The image of a state diplomacy that is cold, indifferent and difficult to understand can become innovative, effective and public by using sport. Moreover, in the postmodern information age, making foreign peoples dependent by using soft power is more likely (Murray & Pigman, 2014: 1102). Indeed, Nye says the fact that the countries are increasingly eager to invest in elite sports and to host elite sports organizations is arising from

²⁰ It ranked 20th in digital index, 25th in enterprise, 12th in education, 8th in culture, 5th in engagement, 20th in government, and 6th in polling.

²¹ It ranked 24th in digital index, 26th in enterprise, 19th in education, 7th in culture, 12th in engagement, 23rd in government, and 2nd in polling.

²² It ranked 29th in digital index, 26th in enterprise, 19th in education, 7th in culture, 7th in engagement, 24th in government, and 3rd in polling.

²³ It ranked 24th in digital index, 26th in enterprise, 9th in education, 10th in culture, 6th in engagement, 21st in government, and 1st in polling.

²⁴ https://softpower30.com/country/spain/?country_years=2016,2017,2018

²⁵ It ranked 22nd in digital index, 21st in enterprise, 13th in education, 6th in culture, 8th in engagement, 17th in government, and 12th in polling.

²⁶ It ranked 14th in digital index, 25th in enterprise, 16th in education, 6th in culture, 6th in engagement, 19th in government, and 12th in polling.

²⁷ It ranked 26th in digital index, 25th in enterprise, 12th in education, 6th in culture, 6th in engagement, 22nd in government, and 12th in polling.

²⁸ It ranked 16th in digital index, 25th in enterprise, 16th in education, 5th in culture, 7th in engagement, 18th in government, and 10th in polling.

their demand to reach what they want to achieve in their foreign policies through these investments (Nye, 1990).

Germany was one of the countries that successfully used this feature. The sense of admiration aroused in individuals has been influential in Germany's policies and had a significant impact on other countries. The world football championship in 2016 is an example of Germany's soft power. The fact that Germany has hosted such a large sports organization has set an example of what the soft power effect of sports can be. The use of sports in the development of Germany's national image and national brand fully complies with Nye's soft power concept. It is possible to see that German flags are hung during the matches even in countries that do not fall within the cultural influence of Germany and have never been involved in the colonization process. This example also demonstrates that the effect of soft power is greater than expected in regard to how a sports activity can affect people and how they take action.

After World War II, and especially since the fall of the Berlin Wall, Germany has made great efforts for international relations and cooperation with foreign countries (Holguin, 2013). For this purpose, it has tried to change its bad reputation and image that it has brought from the past with its typical tactic, namely elite sports organization.

In Germany, the task of branding Germany's hosting of the 2006 World was assigned to the government-funded organizations. Successful examples such as Germany's hosting at the World Cup have contributed to the emergence of elite political identity with high self-confident and resurgent patriotism among the people, the increase in the number of tourists visiting the country, and the growth of exports and investments (Grix and Houlihan, 2014: 579).

The use of sport as a public diplomacy strategy in Germany is not new, it goes back to the 1936 Nazi Olympics (Grix and Houlihan, 2014: 579). Adolf Hitler saw the 1936 Berlin Olympics as an opportunity for the Nazis to show the world his power and tried to prove to everyone that German athletes were "superior" to others (Erhan, 2010). Socialist East Germany then used sport as a means of gaining international recognition and legitimacy. After successfully hosting the 2006 World Cup, both the German people displayed their pride with their country to all world by emblazoning everywhere with the flags and colors of the country, and more than 26 billion cumulative spectators watched the cup (FIFA, 2016) live from the beginning to the end on television, and during the four-week World Cup, 2 million tourists came to Germany and this contributed to the improvement of the country's image (Grix and Houlihan, 2014: 580). Consequently, hosting the 2006 World Cup is a unique opportunity to promote German culture and its people to the world. Another consideration is the sustainability of this matter. 2 million tourists who came to watch the 2006 World Cup have continued to increase

in recent years after the cup and, in addition to the improvement in tourism, this situation is also seen in enhancements in airline transportation, food, cinema, and media sectors. As a better indicator of Germany's improved country image, Germany, in the Anholt-GfK Roper Country Ranking, rose from the seventh rank in 2004 to the first in 2006 and remained first until 2012 (Grix and Houlihan, 2014: 580).

The 2012 London Olympic Games also emerges as an important event in terms of the fact that the UK increases and uses its soft power. As the UK Foreign Relations Committee says, the UK is seen by other nations as "fair, innovative, pluralistic, confident and stylish but old fashioned, cumbersome, cold, impertinent and arrogant" (House of Commons 2005–06, FCO written evidence, 20, 2016, in Grix and Houlihan, 2014: 583). For this reason, the UK Foreign and Commonwealth Office has stated that they want to create a more modern, open (tolerant, different, sincere), geographically and politically connected (in terms of trade and travel through the United Nations and the G20), creative and dynamic UK (House of Commons 2005–06, FCO written evidence, para. 20, 2011, in Grix and Houlihan, 2014: 583) and within this framework the 2012 London Olympics were seen by the Foreign Office as an opportunity to improve the image of the United Kingdom. The British Foreign Office's view of sport as an element of soft power has been a very new and untested attempt for the UK (Grix and Houlihan, 2014: 584). It is only recently that Britain has begun to think that sport can reach a broad audience from different economic and social strata, and therefore it can be used as an element of public diplomacy. Since it has no previous experience in public diplomacy where the sport has been used extensively and successfully, Foreign and Commonwealth Office (the "FCO") of the UK, in order for the 2012 London Olympics and Paralympic Games hosting strategy is successful, has initiated an 18-month preparatory process, and targeted the matters of emphasizing British culture and the fact that England is a vibrant, open and modern country and a global transfer hub in the interconnected world both at home and abroad, of stimulating the economy and creating commercial opportunities in the target countries for the British business world, of increasing the security of their own countries by ensuring the security of the Olympics and of strengthening tolerance, moderation and open-mindedness among young people (Grix and Houlihan, 2014: 588). According to British Foreign Minister Jeremy Browne, the 2012 London Olympics would contribute to the economic goals envisaged by the FCO and would make the UK particularly attractive in terms of trade and foreign investment. As is seen, the fact that the UK attaches the main importance to increasing international trade opportunities stems from the fact that the UK, unlike Germany, does not have the image of a negative country should be corrected or it is not a country, which has a history as bad and dirty as Germany's (Grix and Houlihan, 2014: 586). Before the start of the Olympics, three Olympic Ambassadors were identified and they traveled to selected countries such as Israel, Palestine, and Jordan.

Following this, granting the Chevening Scholarship, which has a long history, to the leading figures in the field of sports in connection with the International Inspiration Program is ensured and five athletes were granted scholarships in 2011-2012.

The differences between the two organizations were that the UK State Department's public diplomacy strategy including sports was modest, especially when compared to Germany's 2006 World Cup, and was mainly financed by the donations provided by the foundations of International Inspiration and Sports Relief. FCO of the UK was planning to attract foreign public attention on the Olympics in pre-opening demonstrations, opening ceremony and evaluations after the end of the games. The most watched part of the event was the opening ceremony, and the FCO decided to use this opportunity to develop the UK brand. The inauguration ceremony consisted of the celebration the institutions such as the history of the UK, which also hosted the industrial revolution, the National Health Service and the marketing section indicating that the UK is warm, cosmopolitan, creative and connected to the outside world. Indeed, the 2012 London Olympics, even years later, would make the people talk about its success with passionate fans filling the stadium and with the people living the sports, art, and culture simultaneously by filling the streets and squares. The criticism in the international press was positive and pleased with the introduction of the UK's culture, and even Washington Post made the reports indicating that it is thought that it was "fully British"(Grix and Houlihan, 2014: 588). We could say that in our modern world, where the monarchies are perceived as old and archaic, the fact that even the British queen was reflected as a positive figure is ingenious and it is worth to examine that she was used as an element in creating a positive image as a case analysis (<https://www.dw.com/en>).

Spain's foreign policy is based on public diplomacy. In particular, the two major events held in 1992, the Barcelona Olympics and Seville Expo, introduced Spain's local cultural creativity and successful hosting to other nations and brought Spain international reputation. Spain continues to interpret public diplomacy in a new and broad way with non-governmental actors (BBC Monitoring European, 2008).

Education

Germany, in particular under Helmut Kohl's ruling, has determined a foreign policy that could be defined as self-limitation since 1990, and aimed at improving the negative image in other countries by bringing human rights and democracy to the agenda instead of talking about weapons and power. Germany's foreign policy is fully suited to the use of soft power. In other words, we can say that Germany has followed a foreign policy aiming to build confidence in the long term (Holguin, 2013: 8). In this frame, Germany places great emphasis on education and tries to influence other

countries with the pedagogical and academic effects of around 1000 German schools across the world.

Germany supports the development of democracy and the decision-making mechanisms via the cooperation between the German foundations in Latin American countries and political elites, business world, media, churches, associations, academic institutions and schools of the said countries. Thanks to the activities of the German foundations and schools in the field of education, Germany is able to influence the governments of many countries and make them adopt its own policies and practices (Holguin, 2013: 42).

As the United Kingdom has used its soft power through cultural institutions such as the British Council, it has recently increased its influence on other countries through large corporations, which are an element of commercial diplomacy. Although British culture makes the UK attractive for other nations, the commercial expansion provided by British companies both increases the economic power of the UK and facilitates to gain the advantages of its interests (Bell, 2016: 77). Compared to cultural and educational exchange programs, it can be said that companies are much more effective and successful in the influence of the UK expanding in the world and allowing it to reach its foreign policy objectives.

In this sphere of influence, mainly the countries of the Commonwealth of Nations, where the remains of the British Empire were kept alive in economic and cultural dimensions, are the prominent ones. This structure, of which 52 countries are members, covers almost one-third of the world's population in an area of 30 million km². The fact that the headquarters of the community is in London and the president is queen clearly indicates that the UK is the center of power. Therefore, in these countries, which constitute the British influence area, it offers an extremely suitable medium for the use of soft power to the UK. There are sportive, cultural and educational activities among the community members, and their economic output is known to contribute significantly to the UK.

France has the highest number of schools in foreign countries: it has 461 high schools and 260,000 students in 130 countries (Lane, 2013: 102). In spite of their decreasing influence, French schools are still regarded as prestigious schools in Turkey, and the opinion that their graduates are advantageous in the career path maintains its effect in the majority of society. Aside from the 400-year-old history in Turkey, France prefers developing countries more with respect to the schools and provides assistance to them about education as well. We can clearly state that there is a demand in this policy that French is wanted to be a world language again. The fact that their strategists state that the 10 most spoken languages will remain as we enter the next century makes us even think that there is a war of language and culture. Therefore, it should not be surprising that France's efforts to increase the effectiveness of French by using its advantages in this regard. For France, the most intense field of linguistic activity is Africa, but the sole aim of France in the region is

not to be seen as linguistic. The importance of African countries for France is also closely related to the power that France wants to have globally (Milburn, 2009).

Language and Culture

In the post-World War II era, a disarmed Germany had no means to use, other than soft power, to change its negative image in the minds of the rest of the world. For this purpose, the promotion of German language and culture is provided all over the world by generalizing academic and cultural exchange institutions such as the German Academic Exchange Service and the Goethe Institute. Two other events that contributed to Germany's country image were the fall of the Berlin Wall in 1989 and the merging of the two Germany in 1990.

It has used its soft power through cultural institutions such as the British Council as well as it has recently increased its influence on other countries thanks to large companies, which are an element of commercial diplomacy. Although British culture makes the UK attractive for other nations, the commercial expansion provided by British companies both increases the economic power of the UK and facilitates to gain the advantages of its interests (Bell, 2016: 77).

Within the framework of the policy of the UK to influence foreign public opinion and establish institutions to act for this purpose, the British Council²⁹ (operating in more than 100 countries) and the BBC World Service³⁰ have played a major role in creating and communicating cultural value, especially from the 1950s to the end of the 1970s, thus, they have taken place among the actors forming the soft power of the UK (Martin, 2014: 3). Both institutions operated on the basis of the view that British culture was a worthy source of dissemination and that their activities were appreciated by the masses who followed them. While the British Council focused on cultural relations, the interpretation of international news from the British perspective and values was likewise a cultural activity. These institutions acted with political and commercial concerns and cooperated with a particular focus on the development of English language curricula (Martin, 2014: 4). Within this framework, the BBC was engaged in propaganda against the communism and supported British export products, while was simultaneously trying to spread British values. The British Council operated for the dissemination of British culture through activities such as visiting programs covering various occupational groups, provision of engineering and vocational training equipment to educational institutions in the Middle East and India, opening of branches in the foreign countries by sending a representative for the first time to Japan in 1952 (Martin, 2014: 14).

²⁹ <https://www.britishcouncil.org/>

³⁰ <https://www.bbc.co.uk/worldserviceradio>

France establishes cultural, educational, scientific and academic co-operation with other countries using its creative history, artists and French, the aspects that in which it is strong in the international arena, and uses its embassies and *French Culture*³¹ and *Francais Alliance*³² s associations (Lane, 2013). For this purpose, he classified his embassies until 2011 and gave priority to the ambassadors with the roles of defense, culture, economy, security, and extended role.

French is the ninth most widely spoken language in the world, and *TV5 Monde*³³ is one of the five most-watched television channels in the world. *TV5 Monde* transmits French globally to 210 million homes through 6000 cable networks worldwide (Lane, 2013). Other institutions operating to promote and spread the French language in the world are *Agence universitaire de la francophonie*, *Assemblée parlementaire de la francophonie*³⁴ (*Francophone University Ajansi*, *Francophone Parliamentary Assembly*) and *Sedar Senghor University*³⁵ in Alexandria and the *Association internationale des maires francophones*³⁶ (International Association of French Mayors). Africa is France's most important priority for French language and education. The 29 countries have accepted French as the official language and this corresponds to more than half of the total number of countries on the continent. In these countries, the associations of *French Culture* and *Alliances Françaises* play an important role in the cooperation and dissemination activities in the field of education and language.

La Francafonie, which resembles a Commonwealth of Nations-style structuring in the UK example, is a structure with more than 28 million km² and more than 1 billion people living in 57 countries and an organization which includes all of those countries in which all or a significant part of the population have a connection with French language and culture. This organization, which is largely active in the former French colonies like the *Commonwealth*, carries on its struggle with English to become a world language over this structure. This power of English, which made great progress towards becoming an international single language depending on the economic and political power of England in the 19th century and the US in the 20th century, was created by working against French at most. Maintaining and increasing the effectiveness and prevalence of the French language plays a significant role in the soft power policies of France.

The fact that their strategists state that the 10 most spoken languages will remain as we enter the next century makes us even think that there is a war of language and culture. Therefore, it should not be surprising that France's efforts to increase the effectiveness of French by using its advantages in this

³¹ <https://www.ifturquie.org/>

³² <https://www.alliancefr.org/>

³³ <http://www.tv5monde.com/>

³⁴ <http://apf.francophonie.org/>

³⁵ <http://www.usenghor-francophonie.org/>

³⁶ <http://www.aimf.asso.fr/>

regard. The most intense working area of France's linguistic activity efforts is Africa, but France's only goal in the region should not be considered as linguistic. The importance of African countries for France is also closely related to the power that France wants to have globally (Milburn, 2009).

Perhaps the most important factor among the soft power factor of Spain is the Spanish language. The infrastructure of making today's Spanish a world language that is called Castilian in historic concept and one of nearly 10 languages spoken in the Iberian peninsula, in fact, has begun with the period of discoveries. From this period, while increasing its effectiveness in the Iberian Peninsula, on the one hand, it has become the only language spoken in the colonial countries, on the other hand. As of today, the number of people who use Spanish as their mother tongue is even more than English and it is the most widely spoken European language in the world with a total of over 500 million speakers, mainly in Latin America. This provides Spain with a broad global space for soft power use globally, particularly in 21 countries that use Spanish as their mother tongue. The Cervantes Institutes, which are scattered all over the world, perform the promotion activities of Spanish culture and language.³⁷

Gastronomy

Gastronomy, meaning good culinary in a simplest way, surprisingly influences the recognition of countries. Therefore, they constitute the most delicious corner of cultural diplomacy (Yılmaz, 2018: 23).

When Italy is considered, the first thing that comes to mind is culinary culture. Gastro diplomacy, on the other hand, is considered as another branch of public diplomacy based on the use of soft power, and it is very powerful and non-verbal communication method because it is now regarded as one of the important elements in determining national identities such as flag and national anthem (Nirwandy and Awang, 2014: 327).

Gastro Diplomacy emerges as a powerful approach based on the fact that the countries, which are featured with their cuisine, influence other countries and cultures in the world by saucing their food with public diplomacy (Nirwandy and Awang, 2014: 329). It is a comprehensive strategy regarding the cultural diplomacy that countries use their entire cuisine or famous food as a country brand and started to be defined as a platform where the countries use the world-wide reputation of their cuisine and strengthen their economies thanks to cuisine and tourism accompanying it (Nirwandy and Awang, 2014: 328). The presentation of national cuisine by combining it with national values can make the country globally attractive. In addition, if the cuisine of the country in question is famous for healthy or diet food, tourists may want to go to this country just for this reason. Italy

³⁷ For Turkey <https://estambul.cervantes.es/tr/default.htm>

has been very successful in gaining prestige by presenting its national cuisine as Mediterranean Cuisine. Such that, the international tourists demanding to eat healthy foods and to get into good shape are invited by claiming that Italian cuisine offers healthy and light meals (Ab Karim, 2006).

As the small countries with unrecognized dishes demanding to gain international prestige will not be able to make great gains from this strategy, and the cuisines such as Japanese, Mexican, French and Italian cuisines, which are a distinctive and national signature, always bear the flags of their countries around the world: Pizza undoubtedly carries the brand of Italy all over the world. Lasagna, spaghetti, and risotto are other worldwide famous Italian dishes and are perceived as Italian brands. A very important link is established between food and tourism due to the fact that food culture is associated with Italy and it is connected with the Italian lifestyle by foreign nations (Ab Karim, 2006).

Since Italy is also famous for its vineyards and olives, food tourism includes tours to farms and wineries, where food and drinks are tasted by tourists. With its historical and cultural heritage, foreign tourists traveling to Italy have the opportunity to see Italian culture and history together with Italian food. Italy is very successful in developing the cultural role of gastronomy and the food sector is an important sector that contributes to the Italian economy and social development (Ab Karim, 2006). It was not accidental that the *Slow Food*³⁸ movement, which was founded in 1986 by Carlo Petrini in Bra, Italy and is aiming to start a movement against the Fastfood culture, is not accidental and reflects the value given to Italian food culture. We can say that this organization, which is active in many parts of the world with its nearly 100 thousand members, contributes to the Italian soft power. Consequently, the quality food and wine and historic, cultural and natural treasures have led Italy to become an attraction for other nations.

Spain is also a European country that effectively emphasizes gastronomy. With the food products such as tomatoes, potatoes, avocados, cocoa, corn, and vanilla brought to the new continent by the Spanish after the discovery of America by Columbus, Spain can be defined as the place where the globalization of food begins (De Lera, 2012). Indeed, since Spanish cuisine includes many tastes Spain has become a brand in the gastronomy and tourism areas. For example, Andalusian-style fish fries, cold tomato soup Gazpaço, seafood rice, the famous Paella are some of the most well-known Spanish dishes.

Tapas (Spanish appetizers), on the other hand, are not only snacks taken with a drink in the bar but also the reflection of Spanish culture and view of life. Mediterranean cuisine, which has been included in the UN's cultural heritage list, affirms that the Spanish cuisine to be both delicious and healthy (De Lera, 2012).

³⁸ <http://www.slowfood.com/#>

Tourism

The slogans that Spain used for tourism were "Spain is different" and "Everything under the sun" were the slogans fully expressing Spain (BBC Monitoring European, 2008). In order to promote Spanish culture and develop commercial relations, ICEX (Spanish Institute of Foreign Trade), SEACEX (Association of Foreign Cultural Activities) and Cervantes Institute (Spanish Cultural Center) serve the international image of Spain which is the brand of "Spain" created by performing activities abroad. (Rius-Ulldemolins and Zamorano, 2015).

Spain, which is the country most preferred by tourists after the USA, France and China, hosted 52.67 million tourists in 2010 and generated approximately 49 Billion Euros (De Lera, 2012: 116). Gastronomy is one of the most important reasons for traveling to Spain, and food and gastronomy are among the most dynamic sectors in the export of Spain (De Lera, 2012: 116).

Use of Military Power as an Element of Soft Power

Since the German Constitution prevents the German army from conducting operations abroad, except for the United Nations and NATO operations, Germany, by following a civil and passive security policy, has initially sent troops to countries for only humanitarian aid (Kıratlı, 2016: 214). On July 12, 1994, after the German army was allowed to participate in out-of-territory operations to ensure peace, Germany has actively participated in many international operations with humanitarian aid purposes until now. However, in the course of this process, Germany has not changed its civil and peaceful character and has refused to participate in military operations unless it believes it is necessary from the humanistic approach. The harsh reaction it demonstrated against the intervention of the USA to Iraq and its opposition against the intervention of France and the UK through NATO to Libya can be regarded as the examples of this situation.

Some Examples about the Use and Effect of the Soft Power of the EU on Other Countries

The EU initiated negotiations for the Stabilization and Unification Agreements with the three former Yugoslav countries, Serbia, Montenegro, and Bosnia Herzegovina, towards the end of 2005. However, for countries like Serbia, the EU's Copenhagen Criteria focuses on cooperation with the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Lašas, 2013: 903). Relations between the EU and Serbia could not be improved because Serbia refused to cooperate with the International Criminal Court and did not recognize Kosovo, which declared its independence on February 17, 2008. The European Perspective developed by the EU for the Balkans also included Kosovo, which has the potential to become formally a member of

the Union, but since Serbia's aim was to join the Union by joining Kosovo into its territory, it did not comply with EU conditions for good relations with the neighbors and regional cooperation and made it difficult for the Union (Obradovic-Wochnik and Wochnik, 2012: 1159).

Even though Brussels and Belgrade came together to solve these problems, the solution was reached in 2011 through a dialogue process initiated between the two sides with the contribution of the EU's External Action Service (Economides and Ker-Lindsay, 2015: 1027). Within the scope of the dialogue, agreements were signed primarily on the protection of the right to life of the people, close cooperation in the Balkans and rapprochement with the EU, and an agreement was reached on integrated border management with the participation of Kosovo in the meetings of regional organizations. Although the Union declared that Serbia meets the Copenhagen criteria for accession, delayed its decision on the candidate country status should be announced in 2011 until February 2012 and left it after the signing of goodwill agreements by Serbia in dialogue process it conducts with Kosovo (Obradovic-Wochnik and Wochnik, 2012: 1159).

Subsequently, in April 2013, Serbia and Kosovo signed an agreement to normalize relations, and this diplomatic success echoed the international arena because it was highly regarded as a positive sign that Serbia no longer wanted Kosovo to be divided (Economides and Ker - Lindsay, 2015: 1028). Following the agreement, Serbians and Kosovans announced that they would not interfere with the integration of the other side with the EU, which indicates that Serbia would not oppose Kosovo's integration into the EU. However, the most important consequence of the normalization of relations between Serbia and Kosovo is the opening of Serbia's EU accession negotiations on 21 January 2014. The most likely reason for the major changes Serbia has made in its Kosovo policy is the fact that it changes its direction because of the EU's drawing power and its demand to reach full membership, which is its ultimate target, by Europeanizing its foreign policy within the frame of Union's values, standards and practices (Economides and Ker-Lindsay, 2015: 1028). The most important motivation and incentive for Serbia have been the embodiment of full membership target to the Union. The European Commission stated that this was the most concrete evidence of the EU's power and its role in healing the wounds with historical roots (European Commission, 2014).

Another example of the EU's soft power effect is observed in the EU's position in the Iranian Nuclear Crisis. Since 1992, the EU, in order to contribute to achieving international stability, has preferred, as opposed to the USA's Iran policy, to conduct its relations with Iran through diplomacy and negotiations, largely, on a largely constructive and balancing basis, however, it did not take Iran on. The EU has been a major actor in the prevention of Iran's nuclear program from the beginning, and the three major EU countries, Britain, Germany and France, decided for the first time in 2003 to pursue a compelling diplomacy against Iran (Sauer, 2007).

However, Iran's strong relationship with some member states and the desire to be accepted by the EU made the Union an actor capable of achieving results in the international arena in the eyes of Iran. The EU's Iranian policy is sometimes influenced by its relationship with the USA, but since it has no relationship with the United States, Iran only regards the Union (European Parliament, 2016). Between 1992 and 1997, the Common Foreign and Security Policy began to work for a constructive solution known as "Critical Dialogue" to influence the Iranian regime on issues related to the EU interests (Kaussler, 2012: 54). The international community feared that Iran would lead to a new military struggle in the region, already suffering from violence and instability, and Iran's nuclear weapons could be a dangerous example for the region and the world (Kutchesfahani, 2006).

The EU considered that the countries have the right to armament in order to defend themselves, but that Iran's armament should not pose a threat to international stability (Kutchesfahani, 2006) and, in order to influence Iran through dialogue and adapt it to the international system in the long term, opposed the American embargo (Kaussler, 2012). The EU's approach to the Iranian crisis was that it was impossible to ensure international stability and security by isolating Iran. The economic relations of Europe with Iran and its expectation that these relations will be strengthened further after Rafsanjani takes the office led the EU to engage in the said international crisis (Kaussler, 2012: 55).

On the other hand, the three major countries of the Union, Britain, France, and Germany, launched the EU-3 diplomatic initiative in October 2003 to fill the gap that emerged after the USA has ceased its diplomatic relations with Tehran since 1979 (Kutchesfahani, 2006: 5).

The said initiative has also provided the International Atomic Energy Authority with the principal authority position in the crisis with Iran and increased interest in foreign policy in European countries. Moreover, without the EU-3 nuclear diplomacy on Iran, it would not have been possible for the USA and Israel to accept the EU as a serious partner in the Middle East Peace Process and to give it delicate tasks in Gaza and elsewhere (Kutchesfahani, 2006: 5).

In December 2006, the EU supported the decision of the United Nations Security Council to ban the import and export of materials and technology used in the processing or reprocessing of uranium enrichment, or the systems of delivery of nuclear weapons (Kaussler, 2012).

After Barack Obama became the President of the USA, a tendency to soften relations with Iran began and new high-level negotiations were initiated in Geneva in October 2009 (Kaussler, 2012: 61). By 2012, Iran had demanded that the sanctions cease and continue the prospering activities, meanwhile, the EU had to pursue punitive measures, the only option to force Iran to

come to the table. Consequently, neither the EU's carrots nor America's stick was enough to solve the crisis, and how to deal with the crisis caused by Iran's nuclear program has become a problem for international policymakers (Kutchesfahani, 2006: 6).

The facts that Obama changed his attitude by realizing that it was unrealistic to require Iran to stop enrichment activities in 2012 and that Hasan Ruhani took office in Iran in June 2013 was a turning point in relations with Iran (European Parliament, 2016). In November 2013, the five permanent member states of the United Nations Security Council, together with Germany, agreed on a Joint Action Plan with Iran. The said Action Plan outlines the future of negotiations with Iran and envisaged a comprehensive agreement on Iran's nuclear program. On 1 July 2015, as a result of intense negotiations, by creating a Joint Comprehensive Action Plan, the steps of the plan for the termination of the sanctions imposed by the United Nations, the EU and the USA against Iran in 2023 for the termination of the nuclear program by the said country are included (European Parliament, 2016).

While trying to control Iran's nuclear power, the EU tried to force it to come to the agreement in the frame of the rules of law formulated by itself (Kaussler, 2012). As Iran is both a strategic actor in the Middle East and an important energy source for the EU and the US, EU-3's diplomatic efforts are based on the interests of their own countries (Kutchesfahani, 2006). Since the Union's Neighborhood Policy accepts Middle Eastern countries among the EU's neighbors, relations with Iran were very important due to geographical proximity, economic relations and the citizens of Middle Eastern origin living in the Union (European Parliament, 2016). Sustainable regional development for the EU and the development and availability of Iranian gas were of paramount importance because of the possibility that it would become a future energy source of the Union.

The fact that Iran needs to be reintroduced into the international system and their economic interdependence with Iran has caused the Union to fail in diplomatic ways and has often used its soft power against Iran. Furthermore, the EU felt that Iran was outside the international system and should be drawn into this system. The framework of multilateral negotiations set by the EU has been focused on bringing Iran, the EU and the United States together, addressing the problems, and obtaining multilateral results, because the Union knows that if it does not develop a long-term strategy based on sustainable dialogue with Iran by taking the initiative, China, Japan or another country will take its position both politically and commercially (European Parliament, 2016).

The Ukrainian crisis is another problem that the EU faces and which has not yet been fully resolved. This problem is not independent of the power struggle between the USA and Russia and Europe's energy resources from Russia. Energy resources have always led to wars in Europe, and therefore the foundations of the EU are based on the cooperation of European

countries on coal and steel resources (Alkan, 2015: 215). "Energy security is one of the largest political barriers that the EU faces today" (Goldthau and Sitter, 2015: 942). In this context, the EU has been involved in the crisis experienced between Russia and Ukraine in 2014 from the very beginning and exerted pressure when necessary. One can argue to what extent the EU has succeeded in managing the crisis, but in this crisis, the Union has not made its mistake in Kosovo and Bosnia and Herzegovina and has not withdrawn. "The EU imports 35 percent of the oil it needs and 30 percent of the natural gas from Russia and the stability of the Eurasian geography is vital for European states in this sense" (Alkan, 2015: 221-222). These rates are much higher when some states are considered individually. The Ukraine crisis in 2014 made Europe felt the sufferings of the crisis in 2009 when 80 percent of the gas that Europe needed had to pass over Ukraine (Schubert et al., 2014). During the crisis in 2009, many European countries did not receive gas for two weeks. The North Stream pipelines now reach Germany from Russia, which significantly reduces the annual gas amount received from Ukraine by European countries. While the EU is dependent on Russia's gas and oil, Russia is dependent on energy revenues. Although the EU's dependence on Russian gas and oil continues in the short or medium term, Russia's poor economy will need the EU as soon as the Union finds a great and stable alternative (Schubert et al., 2014). In addition, energy security is a national security issue for the EU (Alkan, 2015: 216). Therefore, despite the different foreign policy objectives of the member states and the different levels of trade relations with Russia and the pressures made by the member states and internal actors on the EU, whose decision-making mechanisms are hard and difficult, the Union, by responding to the crisis between Russia and Ukraine at the supranational, national and international level, imposed economic sanctions on Russia and offered institutional and financial assistance to Ukraine and provided reverse gas flow to Ukraine through Europe (Kareloweski et al., 2016). In 2015, the EU started to impose economic sanctions on Russia for failing to fulfill its commitments and in June 2016, these sanctions were extended until 31 January 2017 (Karolewski et al., 2016).

The Union also changed its stance in foreign policy again in order to respond to the issues of Euromaidan³⁹, Russia's annexation of Crimea, hitting the civilian plane of Malaysia Airlines, and entry of Russian soldiers into the territory of Ukraine (Kareloweski et al., 2016). The annexation of the Crimea and Russia's previous disputes with Ukraine regarding the gas indicates how risky the eastern transit route, on which the EU is dependent in energy, could be for the Union (Goldthau and Sitter, 2015). For the first time after World War II, a country was attacked because it strengthened its

³⁹ It is the name given to the mass protests that began after the Ukrainian government's rejection of the partnership agreement to be signed with the EU on 21 November 2013. The subsequent process continued until the Ukrainian revolution of 2014.

relations with the EU. However, the crisis between Ukraine and Russia increased confidence between EU institutions and member states; additionally, Russia's propaganda and misinformation campaigns during the crisis have led to unity and integration among member states with different attitudes (Karelowski et al., 2016). Nevertheless, the EU stated that it needed time to build consensus on sanctions against Russia and initially opted for more moderate measures than the USA (Goldthau and Sitter, 2015).

Moreover, due to its success in managing the crisis, EU foreign policy has proved to be reliable and has gained much value in the eyes of the large countries of the Union, in particular Germany, which has used economic relations to influence Russia on human rights and democracy until then (Karelowski et al., 2016). Russia's annexation of the Crimea, hitting a civilian plane, and the propaganda that it made caused Germany to lead the Union for economic sanctions, by influencing other member states and all member states to agree with the Union.

Soft Power and Public Diplomacy Practices of Turkey

According to the Western point of views, the process from the establishment of modern Turkey until now is expressed as the alteration and Westernization that also means the transformation from an Eastern Islamic empire to a secular nation-state (Joseph, 2012). Westernization transformed to Europeanization that includes the adoption of the values, rules, and institution of the EU in the direction of Turkey's goal of accession to the EU. If Turkey reaches its goal, it will be the only Muslim country in the EU.

Considering the balance in the relations between the EU and Turkey, Turkey is an indispensable regional actor from both military&geostrategic and economic&commercial aspects. The EU is a center of attraction, representing prosperity, democracy and adherence to the rules of law. Turkey, which signed the Association Agreement (Ankara Agreement) with the EU in 1963, applied for full membership of the Union in 1987 and officially received the status of candidate country in 1999 (Joseph, 2012). In 2004, the EU announced the Copenhagen Criteria that must be met for the starting of EU accession negotiations, upon the fulfillment of these criteria by Turkey, 8 titles of the accession treaty are opened for negotiation as of the year 2009. However, the Union does not include an automatic membership by leaving open the end of the next step after the completion of negotiations (which is the first in EU enlargement) for Turkey. Even some members, particularly France, have stated they would make a referendum for the membership of Turkey. With the fact that Turkey obtained the candidate country status, the process that may be defined as the approximation of its foreign policy to the foreign policy of the EU started and one of the underlying reasons to refuse to act jointly with the USA in the Iraq war was that France and Germany, the large countries of the Union, did not support the USA's intervention to Iraq (Oğuzlu, 2010). Also, the fact that Turkey moderates in the matters

regarding Cyprus it traditionally defends indicates that it may shape its priorities in foreign policy in the frame of the foreign policy of the EU and demands that its problems in international platforms are resolved in the accession process to the EU. With the Europeanisation of the foreign policy as the candidate country, Turkey, in order to increase its security in its own geography, requested to create EU-like security communities with self-confidence arising from its enhancing regional economic, social and political power and reinforced institutions (Oğuzlu, 2010). Turkey's leadership in the Organization of Islamic Conference and the granting observer status in Arab League indicates that Turkey increases its influence in the international organizations. Likewise, it supports various regional initiatives to ensure security in the Balkans for purposes ranging from peacekeeping to stability and supports Balkan countries' accession to the EU and NATO (Oğuzlu, 2010). Turkey is redefining threats related to national security and working to achieve results through economic relations in foreign policy via diplomacy. Within this framework, it renounces to consider Greece as a threat, supported the Annan Plan on Cyprus, took steps to improve relations with Armenia and started to follow a more integrative policy regarding the Kurds of Northern Iraq (Oğuzlu, 2010). Also, the diplomacy performed between Israel and Syria to solve the Palestinian problem and the support in the negotiations between Iran and the EU can be given as the examples for mediation activities. Turkey's efforts were not left unrewarded in the country progress reports issued by the EU and its contributions to regional peace and stability were mentioned in praise (Oğuzlu, 2010).

As a result of the Europeanisation of the foreign policy as the candidate country to the Union, it can be argued that the foreign policy of the EU and Turkey's foreign policy in the regions of priority approached in various degrees, a much powerful approach does not seem possible due to NATO membership of Turkey (Joseph, 2012). Moreover, Turkey, by acting as an EU in its region, is trying to prevent the unstable and insecure environment of the Middle East effects it adversely: the fact that Turkey implements the approach of the EU that responding to the international crises and intervening to solve the problem in its own region may enhance its image and prestige in the Middle East and it can set an example for others by indicating that democracy, Islam and secularism is possible in this geography (Oğuzlu, 2010).

2002 and 2003 Harmonization Packages of Turkey contained significant changes to comply with the EU acquis and were carried out by different governments. We can say that with the signature of such changes, Turkey demonstrated its willingness and determination for the accession to the EU. The most obvious aspect of this is the progress made in the EU harmonization and negotiation process and that Turkey has made correspondingly many of its internal regulations brought into line with the EU acquis (Cohen, 2011).

Turkey has made a significant progress in meeting membership criteria of the EU in ten years, has taken the necessary steps for a globally featured trade infrastructure, the improvements in speech and belief freedoms were made, the minority rights began to be protected more, the necessary measures for the prevention of torture were taken, the education system was improved, the influence of the army on the government was removed and the quality of democracy has been increased (Cohen, 2011). Although all the steps, which are taken by Turkey for full membership, did not succeed or their positive effects are not seen in the short term, it is thought that they will probably improve the quality of life in Turkey in the future (Cohen, 2011). When the possibility for the EU membership in the immediate future appears, the public opinion in Turkey supported the realization of the reforms, however, since the spirit arising from the demand of some large countries of the EU for granting special status or privileged partnership to Turkey instead of full membership and the constant postponement of membership target spread to people and governments, they moved away from the EU target. It is thought that if the EU officially rejects the membership of Turkey to the Union, the current situation realized with democratic reforms may change back and Turkey, which abandons the hope, may be controlled by even extremists, who are now stronger (Phillips, 2004). The goal of the full membership to the EU is a very powerful motivation for Turkey to change its policies. The Union requested Turkey to meet as many criteria as it did not request from any candidate so far, nevertheless, the final date for the membership negotiations given to every candidate country has not been given to Turkey. In fact, the EU is the essential actor to make press on Turkey to develop and strengthen the democratic institutions, however, the fact that this pressure arises from its internal dynamics may make it more powerful, more democratic and stable country (Cohen, 2011). Although many things have changed in the last 10 years both in Turkey and Brussel, it is thought that Turkey and the EU should redress a delicate balance between hardness and empathy and between soft and hard powers (Volter's, 2016). The biggest challenge for the EU, in the long run, is to develop a worldview based on different religions and cultures, including Islam, and whether it will succeed to build its integrity on its differences as the relations between countries become increasingly interdependent nowadays (Phillips, 2012). However, the current situation indicates progress in the opposite direction. In fact, these evaluations and analyses make us think that the EU uses its soft power for holding Turkey on its own line and guiding it politically by pointing its high values as a target. The tides in this complex and multi-component relationships sequence put the relationships between the EU and Turkey at a completely different place. However, since this aspect of the issue will be the subject of a different study, it will not be mentioned extensively here. The issue highlighted and should be considered is that the EU used its soft power elements in its relationship with Turkey.

Turkey's Practices

Turkey has attached importance to and started to use public diplomacy in recent years. In this context, public diplomacy has been applied in many fields by using soft power elements. The constitutional changes and economic reforms made under the leadership of the Justice and Development Party (the "JDP" [AK Parti]) has increased the attractiveness and soft power potential by making Turkey a "model country". Turkey, as noted by Kalın (2011: 10), has made use of its soft power well from Balkans to Central Asia by using its cultural and historical richness coming from the Ottoman heritage and the values it has. During this period, Turkey has come to the forefront in the international communities such as the G-20, Organization of Islamic Cooperation, NATO and OSCE. Turkey's rising soft power has also been accepted scientifically by Monocle index. Turkey, entering Monocle index in the twenty-fifth rank in 2010, raised to the twenty-third rank in 2011 and twentieth rank in 2012 (Karataşlı, 2016: 78). Turkey ranked 28th in the annual list of Softpower30 in 2015 with 42.55 points, ranked 30th with 45.35 points in 2017. In 2018, it could not enter the list (softpower30.com).⁴⁰

The most important source of Turkey's soft power, especially until the early 2010s, is the "model country" status. Turkey's strategic and geopolitical position, historical and cultural heritage it has inherited from the Ottoman Empire, the success to be able to continue a secular and democratic system in the geography where it is, constitutional reforms it has performed and its strong economy, its intermediary way in the conflicts, and especially after September 11, its struggle for the peace of civilizations increased Turkey's reputation in foreign policy (Kılıçoğlu and Yılmaz, 2017: 151).

One of Turkey's soft power elements is that it is a donor country. The operative organization of this policy has been the Turkish Cooperation and Coordination Agency (the "TCCA"). TCCA's activities in Europe, one of the leading institutions of Turkey's public diplomacy, is concentrated more in the Balkans. The examples of its activities in the European continent include the renewal of the technical infrastructure of the Albanian Ministry of Foreign Affairs, the provision of equipment for physics, chemistry and biology laboratories in Bosnia and Herzegovina, the renovation and equipment project of the art class of the Mihaly School in Hungary, establishment of a fully equipped foreign language laboratory in the Obuda High School in Hungary, support for schools with disabilities in Romania

⁴⁰ In 2015, it ranked 21nd in digital index, 27th in enterprise, 25th in education, 21st in culture, 25th in engagement, 27th in government, and 27th in polling. In 2017, it ranked 18th in digital index, 28th in enterprise, 25th in education, 26th in culture, 15th in engagement, 27th in government, and 30th in polling.

and building a park for the use of children with disabilities in Serbia (TCCA, 2016). Also, according to the 2015 report of the Development Assistance Turkey (TCCA, 2015), Turkey, by using 0.37% of the gross national product as charity, has become the "most generous country" of the world.

Another important institution in Turkey's public diplomacy practices has been the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (the "PTA"). The PTA has undertaken the task of coordination of the efforts regarding Turks living abroad, cognate and related (sister) communities, and students with international scholarship studying in Turkey (Kılıçoğlu and Yılmaz, 2017a: 143).

The PTA carries out and encourages the activities focusing on informing, raising awareness, legal support, and network building against discrimination, racism, hostility to Islam, social exclusion, violation of rights (YTB, no date). The institution also develops policies against Islamophobia-based practices (<https://www.ytb.gov.tr/yurtdisi-vatandaslar/genel-bilgi>).

As public diplomacy activities and related organizations increase, coordination between them has become an important requirement. We observe that the Public Diplomacy Coordination Institution (the "PDC") has been established for this aim. The Institution carries out university programs, political communication activities, and media promotion activities.

The aim of the Institution, within the framework of new, social, political and economic dynamics, is to introduce the role and activities of Turkey in the changing world geopolitics both in the region and in the global scale in Turkey and abroad. The PDC aims to become a platform that transforms civil-public interaction into action by involving non-governmental organizations into the foreign policy process (Yılmaz and Kılıçoğlu: 2015). The activities of the Institution remain in a limited area.

Today, Presidential Communication Presidency of the Republic of Turkey, established by Presidential Decree No. 14, assumes the public diplomacy activities and inter-agency coordination roles. One of the new Presidency's task is "to steer Turkey's foreign promotional activities, by using public diplomacy methods and tools aimed at informing the international community in international platforms, to the cooperation and coordination between public institutions and organizations and civil society organizations regarding strategic communication and promotional activities" (Presidential Decree on the Organization of the Communication Presidency). There is a Department of Public Diplomacy (the "DPD") within the institution. According to the Presidency Decree, the tasks of the DPD are as follows:

a) To communicate and promote actively the thesis and policy preferences that Turkey puts forward in the national and international area in a way to be effective on international public opinion within the strategic communications framework determined.

- b) To conduct researches, prepare reports, organize programs or supporting similar projects in cooperation with public institutions and organizations, universities and non-governmental organizations that carry out activities for the promotion of our country before the international public opinion.
- c) To carry out the activities such as panels, symposiums, conferences, project, and programs in order to provide the works supporting the interests of Turkey in the international arena, to ensure continuity of the relations of the circles in question with our country by making the necessary coordination with relevant agencies and organizations.
- d) To ensure that the institutions and organizations and persons, who have an impact on international public opinion and the studies about Turkey abroad are informed correctly through the various organizations.
- e) To implement the objectives and strategies regarding international promotion determined by the President.
- f) To cooperate with public institutions and organizations and non-governmental organizations and to ensure coordination between them about the strategic communication and promotion activities by using public diplomacy methods and tools in order to inform the international community correctly in international platforms.
- g) To prepare general and specific researches and projects and, when necessary, to commission expertise individuals and organizations to prepare them.
- h) To direct international promotion activities and to cooperate with all public institutions and organizations and private organizations for this purpose.
- i) To take and implement measures to facilitate the work of foreign media and its members and to establish permanent and temporary press centers for them.
- j) To monitor and assess the propaganda activities about Turkey, and to cooperate with the relevant public institutions and organizations and take necessary precautions.
- k) To monitor and evaluate the activities of the offices of press counselor abroad and present the results to the authorities
- l) To perform other duties assigned by the President

That internationally important sports, culture and arts events held in Turkey and the joint efforts of the public and the private sector to bring new ones to the country; that the security forces provide training to the military and police organizations of different countries; the foundation of mosques and Islamic culture centers in many regions of the world, especially in Western countries, under the auspices of the Presidency of Religious Affairs;

increasing the number of tourists coming to the country through private sector investments under the coordination of the Ministry of Culture and Tourism; that Turkish Radio and Televisions (the “TRT”) has a number of channels to be able to announce Turkey's theses in the target geography and the enrichment of their content; making movie industry of the country is distinguished in the international arena, thus, cultural values reaching all around the world and growing interest for Turkey are the issues can be considered within the public diplomacy (Kavoğlu, 2013: 121).

Sport

As we mentioned in the related parts of the study, sport is also used as a foreign policy tool and a soft power element. Studies on the use of sports are made in Turkey as well. Some of these activities are as follows: 2004-2005 Champions League Final Match was played in Istanbul, hosting the events such as Formula 1, Moto GP and Red Bull Air Race; in addition, in the scope of the large-scale sports events in Istanbul, the UEFA Cup Final and the World Basketball Championship matches are played in 2009. The fact that European Capital of Sport 2012 is Istanbul⁴¹, provided great publicity mean for Turkey. Additionally, the UEFA European Under-19 Women's European Football Championship in Antalya in 2012⁴², the University Winter Games in Erzurum in 2011⁴³, European Olympic Youth Summer Festival held in Trabzon in 2011⁴⁴, Women's Volleyball World Championship in Ankara and European Athletics Teams Championship in Istanbul are hosted (Yıldırım, 2014: 170- 171).

Education

Educational exchange programs, which can be considered as a form of strategic communication, are generally evaluated in cultural diplomacy, however, they can be easily used in different fields for various purposes. Exchange programs are a two-way form of public diplomacy because it allows dialogue and alternative views. Exchange programs have a high impact power as they provide access to first-hand information rather than secondary information in the new cultural environment in which one is involved (Yıldırım, 2014: 151-152).

The European Union uses the programs such as Erasmus⁴⁵ in university education, Comenius⁴⁶ for preschool, primary and secondary school periods, and Leonardo Da Vinci⁴⁷ for vocational education.

⁴¹ <https://ab.gov.tr/45362.html>

⁴² <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=1143&ftxtID=15462>

⁴³ <http://erzurumportali.com/shf/4713/2011-Erzurum-Universiade-Kis-Universite-Oyunlari>

⁴⁴ <http://www.taf.org.tr/2010/04/19/eyof-2011-trabzon/>

⁴⁵ <https://www.erasmusprogramme.com/>

⁴⁶ <http://ua.gov.tr/programlar/erasmus-program%C4%B1/okul-e%C4%9Fitimi-program%C4%B1>

⁴⁷ <http://ua.gov.tr/programlar/erasmus-program%C4%B1/mesleki-e%C4%9Fitim-program%C4%B1>

Turkey, immediately after the collapse of the Soviet Union, launched the Great Education Project for the Turkish world and has accepted many students to universities in Turkey. In this process, some disruptions have been observed and both the scope of the program and the way of implementation have changed. Today, students from all over the world can benefit from exchange programs.

Student and Faculty Exchange Program among Higher Education Institutions, which is known as Farabi program, is a student and faculty exchange program between higher education institutions that provide education at associate degree, undergraduate, graduate and doctorate levels within the universities and high technology institutes (<https://farabi.yok.gov.tr/farabi-degisim-programi>).

With the help of the Mevlana program⁴⁸, which makes it possible to exchange students and faculty between higher education institutions providing education in Turkey and higher education institutions providing education outside Turkey and which is inspired by the Erasmus programme of the EU, the student and faculty exchange between higher education institutions abroad and higher education institutions in Turkey has been allowed (<https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler>).

Scholarship programs are important for international students. Great Student Project, with the evaluation of the disruptions observed, has been brought into action as a more comprehensive project, Turkey's Scholarships (<https://www.turkiyeburslari.gov.tr/tr>).

Turkish students are using Erasmus programs effectively. Even this student mobility alone provides serious training mobility and standardization between Turkey and EU countries. Students from Europe and many countries in the world are studying in Turkey. This will allow people to get to know different cultures and civilizations more closely and to introduce themselves.

Language and Culture

Another basis of public diplomacy is undoubtedly culture. As people's communication develops, intercultural exchange increases, which obliges different cultures to know each other better (Yıldırım, 2014: 239). Cultural elements for public diplomacy are valuable because they reflect the living cultural image of a nation. The main purpose of public diplomacy is to create a positive image among other countries and to gain the approval, sympathy, and appreciation of their people with this image. Turkey's use of cultural arguments such as "2010 Istanbul European capital of culture" in order to eliminate the negative image, one of the obstacles in the EU process, and prejudices pursues this purpose (Iser, 2012: 119).

⁴⁸ <https://mevlana.yok.gov.tr/en>

This project, which contributed greatly to make Istanbul a 'brand city', provided the cultural and historical richness of Istanbul to be transferred to the world within a different process and identity frame, and reinforced the efforts of the promotion of Istanbul and Turkey (Yıldırım, 2014: 254). It is also noteworthy that the events take place not only in locations where Istanbul has historical and cultural sites but also in many different districts such as Tuzla, Esenler, and Küçükçekmece. Prepared for the European Capital of Culture with the joint projects of Istanbul Metropolitan Municipality, Governorship and 2010 European Capital of Culture Coordination Board, Istanbul has become a tourism city with congresses, fairs, and cultural, artistic and sporting activities in the world.⁴⁹

The artistic activities performed by Turkey abroad raises important implications for a positive image of Turkey. One of the prime examples might be given in this context is the exhibition called "Turks: 1000 Years of Journey" at the Royal Academy of Arts in England in 2005. The fact that some of the 234 works in this exhibition were obtained from the St. Petersburg museum with the support and contributions of the Turkish republics makes the event even more interesting. Despite the limited number of contributions, this exhibition that arose great interest and admiration is important in terms of being a demonstration of the synergy that will be created by the cooperation with other states and communities with Turkish background. This exhibition emphasized the artistic side of the a-thousand-year deepness of Turkish history. These artistic works are original, exclusive and belong to the Turks. It is also a successful example against the mentality that limits the viewpoint of art within western sculpture alone (Yılmaz, 2018: 21).

As in many countries, the cultural products created by Turkey (shows, television channels, and the studies of music, literature and studies) reach to and receive the appreciation of many people in Europe and contribute to Turkey's reputation. However, before demonstrating the effect of these cultural products, Yunus Emre Institute (the "YEI") established to promote Turkish culture, art, and language in the world should be mentioned. In this sense, the YEI does not have a very different purpose than its European counterparts', such as the British Council, the British Goethe Institut, the French Institut Français, the Italian Instituto Cultura, and the Spanish Cervantes. It is carrying out activities to teach and introduce the Turkish language and culture. Indeed, the YEI was founded in 2007 and organizes cultural and artistic events, as well as the promotion of Turkey and is trying to spread the Turkish culture with cultural centers that have it has opened abroad. It is not possible in the near and middle term that Turkish becomes like English and is used with the purpose of having a global influence, however, Turkish can still be used as a tool for the closeness of Turkish-speaking peoples. Turkey Turkish, this aim can be served by increasing the

⁴⁹ For detailed information see <http://istanbul2010.org/>

number Yunus Emre Institutes and by increasing the number of Turkish language and literature departments globally by providing inter-university cooperation opportunities. (Yılmaz, 2018: 22).

The centers of the YEI in Europe include Amsterdam, Berlin, Brussels, Budapest, Cologne, London, Paris, Rome, Warsaw, Vienna, and Zagreb (<https://www.yee.org.tr/>). Cultural centers in the Balkans are in Belgrade, Bucharest, Foyunitsa, Silk, Shkodra, Constanta, Mostar, Podgorica, Pristina, Prizren, Sarajevo, and Tirana. In these cultural centers, activities are organized about Turkish culture, Turkish language, and Turkish art. The YEI has become the leading actor of the cultural diplomacy among institutions conducting public diplomacy in Turkey.

Turkey Radio and Television (the "TRT") Corporation is also one of the institutions performing cultural activities on behalf of Turkey. The TRT prepares programs in order to promote Turkish culture to the societies living in different parts of the world. TRT is working with the aims of the promotion of Turkey, the establishment of positive public opinion about Turkey, the announcement of Turkey's achievements (Gideon, 2015: 57-58).

Gastronomy

The concept of Gastro diplomacy, which has been firstly used in the article titled "Food as Ambassador" written to introduce Thai Culinary strategy in the issue of the Economist journal (the Economist, 2002) published on February 21, 2002, gained value in terms of soft power. It is the field of diplomacy where national dishes come to the fore with the idea that the way to win hearts and minds passes through the stomach (Alaca, 2018: 498).

The institutionalization of gastro diplomacy realized when UNESCO, Education, Culture and Science Institute of the United Nations, adopted the "Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage" at its 32nd General Conference in 2003. By including the national dishes of the states in the scope of this agreement, they have attached importance to branding in the field of gastro-tourism. National food culture, aside from its political consequences, contributes to the national economy through the tourism and export of foodstuffs (Alaca, 2018: 501).

Turkish cuisine, which is very rich with its cooking techniques and variety of dishes, is still not in its rightful place in respect to recognition, but it is still indicated and accepted by experts among 3-5 rich cuisines of the world (Yılmaz, 2018: 24). Only in the cuisine culture of Gaziantep, thirteen kinds of soups, whose different variations are available, eleven different meat dishes, eight different vegetable dishes, four different types of rice (we can also find nine more variations depending on the type of supplementary food used), eleven kinds of kebabs, eighteen different meatballs, eight kinds of pies, fifteen kinds of desserts and many other food types and various desserts are available. Only in this example, the richness of Turkish cuisine can be

revealed (Meydan, 1989: 21). Among the elements that enrich Turkish cuisine, it is also effective that the Turks blended what they brought from Central Asia with what they found in Anatolia. Thanks to the wide Ottoman geography and the trade advantage provided by *pax turcica*, the ingredients are enriched and cooking techniques were improved. Today, Turkish cuisine is Middle Eastern from one side, Mediterranean from one side, Middle Asian from one side and a Caucasian from one side, but it is still Anatolian. When talking about Turkish cuisine, not only individual dishes but also food groups are mentioned. The existence of hundreds of different types of rice under the rice group is a good example of this. While this wealth is not known, it is thought-provoking that the Spanish paella rice is widely known. A similar relationship can be established between Turkish *pides* and Italian pizzas or ravioli and *mantı*. Therefore, Turkish cuisine expects its potential to be revealed and presented to the global market. The results will be very tasty if successful (Yılmaz, 2018: 24).

There are controversies about the origins of some foods. A culinary war in the international arena will not be an exaggerated expression. States are in a race to add the foods to the above-mentioned UNESCO list. Turkey added "Turkish coffee" in 2013, "Traditional Ceremony Keşkek" in 2011 in this list, however, "lavaş as thin bread, pastry, katyrma" were declared in 2016 as common food of Iran, Azerbaijan and Kazakhstan, and Turkish food (UNESCO Turkey's National Commission).

Greece is trying to introduce the Turkish foods of national cuisine, namely *baklava* (baklavas), *cacık* (tzatziki), casserole (giouvetsi), dolma with olive oil (dolmadakia), loukoumades, Turkish delight (Greek delight bites), Turkish doner (Greek Gyro), Turkish raki (national drink ouzo) and Turkish coffee (Greek coffee) as its own national cuisine foods to the world. The Armenians claimed that Kashkek was their own food and they added lavash to their list (Alaca, 2018: 501). Currently, they are conducting a similar study for Turkish pizza (*lahmacun*).

Turkey should make better use of its cuisine, which is its great richness. With the opening of "Turkish Culinary Culture Centers" in important cities of the world, many activities will be carried out in the fields of food culture as well as another cultural diplomacy (Kul, 2019: 179).

Turkey's one of the practices in this area is the Milan EXPO 2015 (<http://www.expo2015.org/en/>). Turkey participated in the program, in which 145 countries participated and which about 20 million visitors visited, with the theme of "Digging into History for Food of the Future" and the emphasis has been given to 12 thousand years of Anatolian history. Turkey pavilion at Expo was installed in the area of 4170 square meters that was the fifth largest pavilion. The pavilion consists of seven separate parts and pomegranate is used as the visual symbol. The inspiration for the construction of the pavilion was taken from the architecture of the dome and tower, arches, bridges, great plane trees, fountains and traditional Turkish

houses (Bilgici, 2015). As you can see, not only the food but the culture was introduced.

Another example is the "Mobile Turkish Coffee Truck" launched in 2008 in the USA. The project, which first started with the website "www.turkayfe.org", then was shaped in 2011 by a Turkish coffee company in the USA; with the inspiration of the Food Trucks that are common in the USA, it was started with the name of "Turkish Coffee has been the Name of Friendship for 500 Years" covering 5 states in the USA (Kul, 2019: 159). The Turkish Coffee truck has traveled to many cities and universities and has spread beyond the United States to the world. The tours promoting Turkish coffee in 14 cities of 6 countries such as the Netherlands, Belgium, and France continued in Canada (TRTHaber, 2016).

The existence of long-term gastro diplomacy of Turkey is questionable. Rather, it works as short-term projects with additional supports. Public diplomacy aims to tell states' "own stories". Gastro diplomacy policy of Turkey should also be compatible with this story and have the emphasis of "tasting the story" (Kul, 2019: 181). Thus, the policies supporting each other will increase the effectiveness and enhance the soft power.

Tourism

Tourism is important for soft power and constitutes a pillar of cultural diplomacy. It is an area where you have the opportunity to directly influence the foreign citizens, who are your main target audience. Considering its contribution to the economy, it is a prominent sector. The concept of soft power is mainly about how well you are able to introduce your country and society to other countries and societies and how easily you can influence them. The potential of tourism to be a soft power factor comes to the forefront even when countries are biased towards other countries (Gür, 2014: 2).

Turkish tourism is growing and has a serious potential to grow further. It is an area can be diversified, besides sun, sea, and sand tourism called Three S, as culture, nature, health tourism.

According to data compiled by the World Bank, 7.1 million tourists in 1995, 9.6 million tourists in 2000 visited Turkey. These figures, when they are compared with the figures of the countries developed economically more, whose geographic and historical richness is not at Turkey's level, are much lower. The number of international tourists increased to 20 million in 2005 and 35 million in 2012 (Gür, 2014: 2). Although the international agenda-induced decline in 2018, Turkey, by being among the most visited countries with 46 million visitors at 6th rank, clarified that it is a tourism country in every sense. In this context, what interests us the most is that the majority of tourists were Europeans. Thus, the possibility of that a European person,

satisfied as a guest and culturally enjoyed, has a positive perception about Turkey is rising, or even if he/she is biased, this can be neutralized.

Behind this rise, good relations with countries in the region Turkey has developed exist. In addition, the increase in the popularity of Turkish TV shows in the international arena reflected in tourism as well (Kılıçoğlu and Yılmaz, 2018: 154). Many European tourists visited Turkey in order to see the locations, in which the serials they loved are staged, and the places they knew through the serials. (Nuroğlu, 2013: 2).

Making the country accessible in a way easier and more comfortable; direct flights from more countries were also effective in this process. In this context, the roles of modern airports opened in major touristic regions and Turkish Airlines flying to the most destinations in the world are very important. THY, which contributes to Turkey's 'brand diplomacy' with its success rates in recent years, received the title of "most global" Turkish brand (Autonomist, 2018: 393).

Civil Society and Diaspora

One of the important differences of public diplomacy from classical diplomacy is the ability to use units outside the usual official diplomatic institutions and actors. Non-governmental organizations, diasporas outside their homeland and their organizations are also included in these new actors. As the level of democracy increases, the influence of these actors increases.

In particular, Turkey has a serious diaspora in some European Union countries. To orientate them appropriately will significantly increase the impact of the country's soft power.

There are also efforts of civil society organizations in the accession process carried out by Turkey with the EU. TÜSİAD (Turkish Industry & Business Association) is the leading institution that supports public diplomacy studies in the European public opinion. TÜSİAD, by lobbying in Brussels, contributed to Turkey's candidacy status at the end of the Helsinki summit in 1999. Additionally, TÜSİAD, which continues its lobbying activities rapidly in recent years, has created Turkey's expansion file in the website "www.euractive.com". TÜSİAD, which tries to reach European people through newspapers, televisions, and radios, aside from its activities in Turkey, establishes relations with the EU Commission, European Parliament and other EU institutions (Akçadağ, 2011: 6).

Another institution that stands out in the public diplomacy studies within the EU is the Economic Development Foundation (the "EDF"). In the process of harmonization with the EU, IKV carries out projects, which aim to inform the Turkish private sector and public as well as to strengthen the cooperation between institutions and organizations. In June 2002, IKV established a large platform called "European Movement 2002", therefore, at the first stage, over 175 NGOs gathered under the same roof, and it is

ensured that they give support to Turkey's EU membership and exhibit a common attitude (Akçadağ, 2011: 7).

Turkey Union of Chambers and Commodity Exchanges (TOBB) has an office and permanent representation in Brussels. Through this office, it is aimed to be in direct contact with the decision makers.

Turkish Promotion Foundation (TÜTAV) carried out more than 850 performances in 37 countries on 5 continents (<http://www.tutav.org.tr/>). In these activities, which are organized as "Turkish Promotion" or "Turkish Culture Weeks", the activities and performances are staged such as folk dances, sema and semah mystic dances performed by TÜTAV Performance and Arts Group of 40 people with modern stage arrangements, fashion shows, original Turkish music, Turkish cuisine and traditional handicrafts, exhibitions, and conferences. All of the activities that we have carried out so far have been met with a great interest in all countries, taken place in the visual and written media with praise, and contributed significantly to the promotion of Turkey (<http://www.tutav.org.tr/tutav-genel-bilgiler/>).

The so-called Armenian genocide allegations is a problem, which damages the image of Turkey in the world and especially in Europe, and leads the organization of activities against Turkey. In many European countries, not recognizing the Armenian deportation as genocide has become punishable action. This leaves the people of Turkish origin, in particular, those living in those countries in difficult situation. In Europe, another civil society initiative has fought against the attitudes that prevent freedom of expression and revealing the facts and has achieved success in the framework of international law. When the civil initiative groups operating in Turkey contact with the equivalent groups abroad, the activities regarding the target country can be more effective. The concept of diaspora diplomacy also steps in here.

The process leading to the establishment of the Talat Pasha Committee began with the prohibition of saying "There is no Armenian Genocide" in Switzerland (Kılıçoğlu, 2018: 339). A criminal investigation was opened against Yusuf Halaçoğlu, the President of the Turkish Historical Society, in Switzerland on the grounds that "He denied the Armenian Genocide". In 2004, the investigation against Yusuf Halaçoğlu, who stated that there was no genocide in a conference he attended at the invitation of the Federation of Turkish Associations, was opened on the basis of Switzerland Penal Code, article 261 bis and he was asked to deliver his statement to public prosecutor office. Then, the leader of the Labor Party, Doğu Perinçek, went to Switzerland and delivered a speech, which can be summarized as "The Armenian genocide claim is a historical lie, an international lie, an imperialist lie" on the steps of the place where the Lausanne Treaty was signed in German on May 7, 2005 (Kılıçoğlu, 2018: 340). As a result of Perinçek's speeches, an investigation began against him and Perinçek

participated in these investigations and cases. Talat Pasha Committee created under the leadership of Rauf Denktash in Turkey, by performing various activities within Turkey and abroad, brought both Perinçek case and so-called genocide allegations.⁵⁰ Perinçek, who was sentenced by Swiss courts, applied to the European Court of Human Rights against the decision; in the first decision, it was decided that the Armenian deportation could not be legally genocide. Upon the application of the Swiss government appealing against this decision, the second decision saw the prohibition of not accepting so-called genocide allegations as an interference with freedom of expression. Aside from the decision itself, it has been seen how efficient results can be obtained when plain citizens, living both in Turkey and abroad, are organized.

When it comes to Turks living in Europe, another institution that operates seriously is the Presidency of Religious Affairs. The Presidency of Religious Affairs operates in cooperation with various non-governmental organizations in Europe on the basis of the countries. In Germany, the Religious Affairs Turkish-Islamic Union (DİTİB) is one of these organizations. The debate on DİTİB, which was criticized by the German public for its dependence on the Turkish government, increased with allegations of the institution's activities within the scope of the fight against Fetö terror organization members in Germany after the July 15 coup attempt and the officials of the institution were charged with espionage (Deutsche Welle, 2019).

Presidency of Religious Affairs took into account the concept of "heart diaspora" used by Ahmet Davutoğlu when he was the Minister of Foreign Affairs (Cankurtaran, 2015: 129) and continued his studies not only for those of Turkish origin but also for all Muslims. 2nd European Muslims Meeting organized by the Presidency of Religious Affairs in cooperation with the Turkish Islamic Union for Religious Affairs (DİTİB) is an example of this argument. From the representatives of the institutions and organizations of the Muslims living in Europe, in particular, the Secretary General of the European Fatwa and Research Council, the President of the Board of Imams and Mosques of England and the President of the Azzagra Cultural Foundation of Spain, 100 guests participated in this meeting held between 2 and 4 January 2019 in Cologne (DİB, 2019).

Religious Affairs and Religious Foundation of Turkey provides religious buildings, religious structures, and humanitarian aid in many regions of the World. It was one of the institutions that best represented the prominent values of Turkish foreign policy in the last period (Kılıçoğlu & Yılmaz, 2018). It has been an important actor of both the African expansion (Yılmaz and Kılıçoğlu, 2016) and the Latin American expansion (Kılıçoğlu and Yılmaz, 2017b).

⁵⁰ For detailed information about the case see D. Perinçek (2012), *Perinçek-İsviçre Davası: Ermeni Soykırımı Yalanı AİHM'de*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Conclusion and Evaluation

It has become a generally accepted idea that public diplomacy is the prominent diplomacy method of today. In compliance with this change, Turkey has had to make use of this tool, in particular, in its relations with the EU. Nevertheless, despite the general belief that the effects of this concept are positive, it is controversial whether the soft power of Turkey, and accordingly, its public diplomacy activities have an impact on the EU. Because there are prejudices and lack of knowledge that have the roots and historical connections on the roots of the problems in the relationships between the EU and Turkey. Interestingly, the most effective way to overcome this situation is the correct and proper use of public diplomacy tools.

Turkey already shows its flag in the region with its soft power as well as the traditional tools of diplomacy. Several non-governmental organizations operate both in Turkey and the EU countries. Turkish TV serials are also being watched with interest in the countries where they are shown in Europe. Various cultural exchanges, the importance of economic relations, mutual training programs, working in the same international friendship organizations have not altered the outlook of the EU public opinion on Turkey yet. However, it should be remembered that this is a long run. For a lasting positive impact in Europe, public diplomacy activities should be continued without slowing down with diversification.

Turkey, which entered in a drastic transformation process after JDP's coming into power, has experienced significant changes in foreign policy with the impact of the end of the cold war. Especially after the September 11 attacks, the increase in the geopolitical and strategic importance of Turkey has contributed to this process. During this period, Turkey came to the fore in its geography and was considered as the "model country" with its legislative and constitutional reforms, strengthening and expanding economic structure, and participatory, proactive and order-making approach in the foreign policy it adopted. Turkey's "model country" place, was also reflected in the relations with the EU and the negotiations towards full membership with the EU also started in this period. Turkey has discovered the importance of using soft power in its relations with the EU and used successfully the numerous sources that it has by coordinating them for this purpose. Turkey has enhanced its attractiveness in the EU with its versatile and peaceful foreign policy, helpfulness exhibited in the moments of crisis, donations provided to countries in need, universities preferred by international students, television productions watched admiringly in different parts of the world, awards in the arts and sciences and commercial organizations successfully representing the country. During this period, it emerged that Turkey has very strong soft power potential.

Turkey, which has used its soft power resources successfully until the early 2010s, begun to experience significant difficulties in this regard after various developments. The relations with the EU have worsened, the solution of the Cyprus problem has become difficult, and Turkey was left alone against the Armenian allegations. In this period, Turkey has fallen short of telling the difficult situation that it is in, the freedom-security dilemma it has experienced, territorial integrity concerns and, in particular after the July 15 coup attempt, the efforts exerted to re-establish the security and stability in the country. The EU failed to show sensitivity to the sensitivities of Turkey and, especially in matters relating to security and terrorism, has approached with an attitude which lacks empathy to Turkey.

Turks living in European countries, that is Turkish diaspora, are the most predominant soft power source of Turkey in Europe and, however, this element is also regarded as a source of concern for some EU countries. According to the data of the Ministry of Foreign Affairs of Turkey, 4.6 million out of 5.5 million Turkish citizens living abroad live in Western European countries. Moreover, this figure does not include the 3 million people who previously returned and the Turks who became naturalized in the countries they live in. It is impossible for a population of such a high number to affect the society in which they live. Moreover, with their differences in belief and lifestyle, they often constitute a visible minority. Interestingly, some people coming from this large population are gaining admiration and appreciation in politics, culture, art, and business world, while a larger group increases reaction and anger in their community. Furthermore, this process has increased negatively in the last few years depending on Turkey's relations with these countries, Islamophobia growing in Europe has almost become Turcophobia. Such that in many European countries, the right-wing parties entered the elections in an attempt to gather votes upon the Turkish fear and danger in their election propaganda. This reveals an interesting irony. There is a serious soft power resource of the population and their success stories, on the one hand, a perspective of negative perception that has formed or has been created despite this fact, on the other hand. We think the dilemma and paradoxical situation of Turkey in Europe is that. But it still remains a fact that Turkey cannot use and coordinate the Turks in Europe effectively and this might be the subject of another study. The existence of the Turks in Europe and the influence of Turkey over them is worrying the members of the European Union at times. In particular, the activities of the Religious Affairs and related institutions constitute an obstacle for the implementation of an effective integration policy, which is the ultimate goal in European countries. There is this issue behind the problem with Germany arising from the allegation that the religious persons related to the DİTİB are spies.

Simon Anholt, who is an expert in national brand management, says that "if a country cannot manage its own perception and reputation, its reputation does not proceed with its natural rhythm, but becomes governed by others"

(Sanberk and Altnay, 2008). Although Turkey is very advanced, compared with the previous periods, in expressing itself and managing its perception and reputation, it has not realized its potential in this regard yet. It is of great importance for Turkey in this difficult period to carry out more coordinated and planned public diplomacy.

We must be careful to express ourselves correctly and to tell our story firsthand. The fact that the politicians use the expressions, which are far from science of politics and generally accepted political approaches, in tense situations causes, even if they are rightful, that the soft power to leave its field to hard power. Such attitudes can be applauded in domestic politics but serve only to undermine the public diplomacy strategy established with great difficulty.

The EU is widely defined as civil or soft power. So there is a joke that it is an economic giant but a military dwarf. The EU's ability to use harsh power is limited because the Union does not have harsh power tools, namely a strong army, a solid budget and direct control over its companies. Therefore, soft power is not an option for the EU but an obligation. It even uses its common market as a tool for its soft power and urges countries to act within the policies of its choice. In this context, the soft power of the Union leads to the major companies in the world to enter the European single market by accepting the rules of the Union and, likewise, to neighboring countries voluntarily adopt the values, norms, and standards of the Union and try to become a part of the Union. This practice shows that the EU fully emerge as different from Turkey's soft power and public diplomacy activities. Similar to the remodeling of Turkish foreign policy according to the new conditions after the cold war, the EU has also been affected by the changes in the international arena and started to pursue a more active policy. It is observed that the EU implements the award-punishment practice on the countries wishing to benefit from the EU economy and its commercial size. The fact that the EU is able to apply the "stick" as a punishment for the countries that fail to comply with its own norms and standards, and "carrots" as a reward for the countries that are able to act in harmony, through very wide and bureaucratic tools, makes it a unique power. This power element effects not only Turkey, which integrated its economy to the EU via the customs union, but also all third countries to varying degrees.

The EU defines its area of responsibility as building peace globally. Since Europe, through European Security and Defence Policy, reached civilian and military capacity large enough to engage in common action, it desires to promote democracy, protect legality and respect for human rights and resolve disputes beyond its borders by combining soft power and hard power. The EU's ability to achieve its objectives as a global power within the framework of the European Security and Defense Policy may be possible, either indirectly as a center of attraction, or by ensuring that they adapt

themselves to it. In other words, the power the EU has on other countries is not only its exemplary standing, which is democratic, respectful to human rights and adhered to the rule of law, but its ability to make them act in accordance with its own values, standards, and norms by attracting the attention of others. In this context, it is observed that Turkey reveals itself in a very different way as a power. The Turkish Armed Forces and other security members appear to have entered a completely different position in the last few years on the grounds of terror and civil war.

The fact that the enlargement of the EU is of the Western Balkans axis makes it confronts Turkey, which endeavors to become a regional power, because the geography of the Balkans is among the regions, to which Turkey gives priority regarding the implementation of its soft power and Turkey has historical, cultural and, with some of them, religious ties with the people in the region. While the EU approaching the region with its promise of wealth and high standards, Turkey is largely approaching by using historical and cultural parameters. While the example of the EU with respect to the power struggle in the region is its last member Croatia, Turkey was exerting effort to take the position in Macedonia, which has been marginalized. Though these two approaches are not perceived as direct competition, the fact that the countries started the EU accession negotiations has put Turkey to backseat may be regarded as an implication of unnamed struggle. In fact, it seems that if the EU and Turkey cooperate in the region they can be more successful for regional peace and integration. We believe that Turkey can invite the EU for its public policy activities by making this cooperation issue more technical and programmed. This issue is becoming more important for countries, such as Bosnia and Herzegovina, Albania and Kosovo, that will undergo a more difficult transition. Nonetheless, Turkey has made significant progress with respect to the EU standards and reforms and it is a reality that it, as a strategic, will contribute to accelerating the integration of the region as a strategic partner.

The EU is using its economic power to increase its political influence and, in general, its soft power. The EU, therefore, uses trade policy not only to achieve its economic interests but also to disseminate its own values and norms and to have a say in solving global problems such as security, human rights, climate change, poverty alleviation, fighting terrorism and regional stability. In this context, the fact that Turkey's economic power is not comparable with the EU and that it spends its power largely to protect itself from the problems in the region puts it in a completely different position from the EU. On the other hand, the ability to act independently and effective hard power that it has as a nation-state makes Turkey, unlike the EU, to able to use its hard power together with soft power, which makes Turkey is able to use smart power.

The fact that Turkey's entry into the different attitudes in terms of relations with the USA and Russia can be seen as an opportunity for the EU to compensate the USA. Even just in terms of energy security and regional

peace, Turkey emerges as a country that cannot be ignored. On the other hand, the fact that the EU, which wants to play an important role as a global actor, plays an active role as a whole, not through its members in international organizations, will be related to this change that it will make within itself.

Consequently, we can say that the Union should be motivating and encouraging in the path of the membership of Turkey to the EU, the applications otherwise will move Turkey away from the EU. Turkey's full membership will bring diversity and power to the Union. In addition, the full membership will not only contribute to the modernization of Turkey, but also will make a positive impact on the stability in the Mediterranean region. Historical and cultural ties and relations that Turkey has in the Caucasus, Central Asia, and the Middle East will strengthen the Common Foreign and Security Policy. We can state that it is essential that Turkey reconsiders its public diplomacy activities towards the EU and plans them in the context of effectiveness because otherwise will move Turkey from the block that is connected economically, commercially and even politically and make an adversary of them. Even in order to be efficient and effective, it is an obligation and requirement of Turkey to exert its soft power in this challenging region.

References

- Ab Karim, Shahrim (2006), **Culinary Tourism as Destination Attraction: An Empirical Examination of the Destination's Food Image and Information Sources**, Doctorate Thesis, Proquest Dissertations and Thesis, Proquest DissertationsPublishing,
<http://search.proquest.com.ezproxy.bu.edu/docview/304945685/>, (Online: 05.05.2019)
- Akçadağ, Emine, (2011), "Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", **Politika Dergisi**, Sayı 24, ss. 1- 15.
- Alaca, Aşkın İnci Sökmen (2018), "Gastro Diplomasi ve Dünya'daki Örnekleri", içinde Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu (Edts.), **Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler**, Nobel Yayınları, Ankara 2018.
- Alkan, Mustafa Nail (2015), "Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Ukrayna Meselesi", **Karadeniz Araştırmaları**, Kış 2015, Sayı 44, s. 215-227.
- Avrupa Komisyonu (2014), "Enlargement Strategy and Main Challenges 2013-2014/* COM/2013/0700 final */", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52013DC0700>, Online 01.11.2016.
- Avrupa Parlamentosu (2016), "An EU Strategy for Relations with Iran After the Nuclear Deal", **Directorate General for External Policies**, Policy Department.
- BBC Monitoring European, 4 Kasım 2008, "Spain Using "Public Diplomacy" to Gain International Prestige-Pundit", BBC Worlwide Limited, http://search.proquest.com.ezproxy.bu.edu/docview/459498844?accountid=9676&rfr_id=info%3Axri%2Fsid%3Aprim0, (Online: 20.11.2016)
- Bell, Emma (2016), "Soft Power and Corporate Imperialism: Maintaining British Influence", **Institute of Race Relations**, Vol. 57, issue 4, ss. 75-86.
- Bilgici, Yenal (2015), "EXPO 2015 Milano: Türkiye'nin En Tatlı Hali", **Hürriyet**, 31. 08.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/expo-2015-milano-turkiye-nin-en-tatli-hali-29929526>, (Online: 05.05.2019)
- Cankurtaran, Burcu Sunar (2015), "Türk Dış Politikasında 'Diaspora Diplomasisi Açılımı' ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı", içinde Mehmet ŞAHİN ve B. Senem ÇEVİK (der), **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Cassier, Tom (2012), "European Neighborhood Policy: Living up to Regional Ambitions?", içinde Federiga Bindi ve Irina Angelescu (Edts), **The Foreign Policy of the European Union**, Brookings Institution Press , <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12618t.23>

Cohen, Matthew S. (2011), "Turkey and the EU: European Soft Power and How It Has Impacted Turkey", Master Thesis, Harvard University.

Çamır, M. (2009), **Yumuşak Güç Kavramı ve Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul.

De Lera, Ruiz (2012), "Gastronomy as a Key Factor in Branding Spain", in **OECD, Food and the Tourism Experience: The OECD-Korea Workshop**, OECD Publishing, Paris.

Deutsche Welle (2019), "DİTİB'den Almanya'ya "yeni Başlangıç" Çağrısı", <https://www.dw.com/tr/ditibden-almanyaya-yeni-ba%C5%9Flang%C4%B1%C3%A7-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-46989705>, (Online: 21.05.2019).

DİB (2019), "2. Avrupa Müslümanlar Buluşması Sonuç Bildirgesiyle Tamamlandı", 04.01.2019, <https://diyanet.gov.tr/TR/Kurumsal/Detay/13289/2-avrupa-musulmanlar-bulusmasi-sonuc-bildirgesiyle-tamamlandi>, (Online: 15.05.2019).

Economides, Spyros ve James Ker-Lindsay (2015), "Pre-Accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo", **Journal of Common Market Studies**, 2015, Volume 53, No.5, pp. 1027-1044.

Erhan, Çağrı, "Spor ve Kamu Diplomasisi", **Türkiye Gazetesi**, 06.07.2010, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/453414.aspx> (Online: 11.05.2019).

Ferreira-Pereira, Laura (2012), "The European Union as a Model Power: Spreading Peace, Democracy, and Human Rights in the Wider World", içinde Federiga Bindi ve Irina Angelescu (Edts), **The Foreign Policy of the European Union**, Brookings Institution Press. (2012), <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12618t.23>, (Online: 11.05.2019).

Freedom House. (2015). Freedom - World 2017, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/turkey>, (Online: 22.03.2017).

Goldthau, Andreas ve Sitter, Nick (2015), "Soft Power with a Hard Edge: EU Policy Tools and Energy Security", **Review of International Political Economy**, vol. 22, issue 5, 941-965, Taylor & Francis.

Grix, Jonathan ve Houlihan, Barrie (2014), "Sports Mega-Events as Part of a Nation's Soft Power Strategy: The Cases of Germany (2006) and the UK (2012)", **The British Journal of Politics and International Relations**, Political Studies Association, BJPIR: 2014, Vol. 16, 572-596.

Gültekin, H. (2015), **Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Kavramı**, Unpublished Masters Thesis, T.C. Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Gür, Nurullah (2014), "Yeni Türkiye'nin Yumuşak Güç Unsuru: Turizm", **SETA Perspektif**, S. 58, Temmuz.

Holguin, Juan Carlos (2013), **German 'Soft Power': From the Fall of the Wall to the 2006 World Cup**, Master Thesis, Georgetown University, Washington DC.

Isar, Yudhishtir Raj (2012), "Kültür Diplomasisi: Şişirilmiş Bir İtiraf Peşinde mi?", in Abdullah Özkan and Tuğçe Ersoy Öztürk (Edts.), **Kamu Diplomasisi**, Çev. Tuğçe Ersoy Öztürk, Tasam Yayınları, İstanbul ss.111-126.

Joseph, Joseph S. (2012), "EU Enlargement: The Challenge and Promise of Turkey", in Federiga Bindi and Irina Angelescu (Edts.), **The Foreign Policy of the European Union**, Brookings Institution Press. (2012), <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12618t.23>

İletişim Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, chrome-extension://oemmndcblboiebfnladdacbfmadadm/<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.14.pdf> (Online: 05.06.2019).

Kalın, İ. (2011), "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", **Perceptions**, 16 (3), 5-23.

Karataşlı, M. (2016), **Soft Power Politics in Middle Powers: Brazilian and Turkish Foreign Policy Between 2003-2015**, Unpublished Masters Thesis, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir.

Karolewski, Ireneusz Pawel ve Mai'a K. Davis Cross (2016), "The EU's Power in the Russia-Ukraine Crisis: Enabled or Constrained?", **Journal of Common Market Studies**, Special Issue, August 2016, Research Gate, <https://www.researchgate.net/publication/306362939>

Kaussler, Bernd (2012), "From Engagement to Containment: EU-Iran Relations and the Nuclear Programme, 1992-2011", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 14, No. 1, March 2012, pp. 53-76.

Kavaliunaite, Sigita (2011), "Comparative Analysis of Concepts "Soft Security" and "Soft Power" in EU Legislation", **Viesoj, Politika ir Administravimas**, Vol. 10, issue 2, http://search.proquest.com.ezproxy.bu.edu/docview/1426128409?accountid=9676&rfr_id=info%3Axi%2Fsid%3Aprim0#, (Online: 19.05.2019).

Kavoğlu, Samet (2013), "Yapılandırıcı Perspektiften Kamu Diplomasisi ve Türkiye", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, C.2, no: 45, ss. 115-128.

Kılıçoğlu, Gökmen (2018), "Sözde Ermeni Soykırımı İddiaları ile Mücadelede Kamu Diplomasisi Kullanımı ve Sivil Toplumun Rolü: Talat Paşa Komitesi Örneği", in Ayhan Nuri Yılmaz and Gökmen Kılıçoğlu (Edts.), **Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler**, Nobel Yayınları, Ankara 2018.

Kılıçoğlu, Gökmen ve Yılmaz, Ayhan Nuri (2018), Türkiye'nin Bir Yumuşak Güç Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı. In İlhan EROGLU, Serkan KEKEVI, Yusuf TEMUR (Edts), **İslami Düşünce Ekseninde İktisadi Mali Politik Meseleler**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Kılıçoğlu, Gökmen and Yılmaz, Ayhan Nuri (2017), "Türkiye'nin AB Üzerindeki Yumuşak Gücü ve Etkisi", içinde Nezihe Tüfekçi (Edt), **İşletme ve Ekonomi Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Lap Lambert Academic Publishing, Mauritius, ss. 151- 164.

Kılıçoğlu, Gökmen and Yılmaz, Ayhan Nuri (2017a), "Türkiye'nin AB'ye Yönelik Kamu Diplomasisi Uygulamaları", içinde Nezihe Tüfekçi (Edt), **İşletme ve Ekonomi Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Lap Lambert Academic Publishing, Mauritius, ss. 137- 149.

Kılıçoğlu, Gökmen and Yılmaz, Ayhan Nuri (2017b), "Latin Amerika'da Türkiye Etkisi; Yumuşak Güç Ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasi Projeksiyonlar", içinde İsmail ERMAĞAN (der), **Dünya Siyasetinde Latin Amerika**, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Kıratlı, Osman Sabri (2016), "Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1, Yıl: 2016 (207-224)

Kodakçı, Devrim (2004), **Genişleme, Avrupa Birliğinde Demokrasi Eksikliğine Çözüm Önerileri**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi,

http://www.ab.gov.tr/files/Uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/devrim_kodakci.pdf, (Online 10.05.2019).

Kul, Neslihan (2019), **Mutfak Kimlik Diplomasi: Türkiye'de Gastro Diplomasi**, Tün Kitap, Ankara.

Kutchesfahani, Sara (2006), "Iran's Nuclear Challenge and European Diplomacy", **EPC Issue Paper**, No. 46, March 2006.

Lane, Philippe (2013), **French Scientific and Cultural Diplomacy**, Liverpool University Press, <http://www.jstor.org.ezproxy.bu.edu/stable/j.ctt5vjg4z>, (Online: 20.11.2016).

Lašas, Ainius (2013), "Legacies of Srebrenica: The Dutch Factor in EU-Serbian Relations", **Political Psychology**, Vol. 34, No. 6, 2013.

Martin, Nat (2014), "Cultural Value of the British Council and BBC World Service: a Comparative Examination of Annual Reports, 1952- 1978",

- <http://www.open.ac.uk/researchprojects/diasporas/sites/www.open.ac.uk/researchprojects.diasporas/files/BC%20%26%20BBCWS%20Annual%20Reports,%201952-78.pdf>, (Online 21.11.2016).
- Melissen, Jan (2005), "The New Environment", *New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, in Jan Melissen (Edt.), **Studies in Diplomacy and International Relations**, Palgrave.
- Meydan, Filiz (1989), "Türk Mutfağı", **Milli Folklor**, C. 1, S. 3, Eylül, ss. 20-21.
- Milburn, Sarah S. (2009), "Power, Patronage and Presence: How France Preserved Its Influence in the Former Afrique Equatoriale Française, 1960-1995", Proquest Dissertation and Theses, Proquest Dissertations Publishing, <http://search.proquest.com.ezproxy.bu.edu/docview/304993382/>
- Murray, Stuart and Pigman, Geoffrey Allen. (2014), "Mapping the Relationship Between International Sport and Diplomacy", **Sport in Society**, vol.17, issue 9, ss. 1098-1118.
- Nirwandy, Noor and Ahmad Azran Awang (2014), "Conceptualizing Public Diplomacy Social Convention Culinary: Engaging Gastro Diplomacy Warfare for Economic Branding", **Procedia – Social and Behavioral Sciences**, 130 (2014) 325-332.
- Nuroğlu, Elif (2013), Dizi Turizmi: Orta Doğu ve Balkanlar'dan Gelen Turistlerin Türkiye'yi Ziyaret Kararında Türk Dizileri Ne Kadar Etkili?, https://www.researchgate.net/publication/261002399_Dizi_Turizmi_Orta_Dogu_Ve_Balkanlar%27dan_Gelen_Turistlerin_Turkiye%27yi_Ziyaret_Kararinda_Turk_Dizileri_Ne_Kadar_Etkili?enrichId=rgreq-bafe01f86c44e6b7fff7dda8f84ce461-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI2MTAwMjM5OTtBUzoXMDYyNzE0NjU4ODk4MDVAMTQwMTE1NjQxMDQzMzD%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf, (Online: 20. 05. 2019).
- Nye, Joseph S. (1990), "Soft Power". **Foreign Policy**, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153-171.
- Obradovic-Wochnik, Jelena and Alexander Wochnik (2012), "Europeanising the 'Kosovo Question': Serbia's Policies in the Context of EU Integration", **West European Politics**, 35:5, 1158-1181.
- Oğuzlu, Tanık (2010), "Turkey and Europeanization of Foreign Policy?", **Political Science Quarterly**, Winter 2010/2011, Vol.125(4), pp.657-0_8
- Oktay, Emel (2012), "NATO'nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi'nin Artan Rolü", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s. 125-149.
- Öztermiyeci, Murat (2018), "THY ve İstanbul Yeni Havalimanının Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkileri" içinde Ayhan Nuri Yılmaz ve Gökmen Kılıçoğlu (Edts.), **Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler**, Nobel Yayınları, Ankara 2018.

Perinçek, Doğu (2012), **Perinçek-İsviçre Davası: Ermeni Soykırımı Yalanı AİHM'de**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Phillips, David L. (2004), "Turkey's Dreams of Accession", **Foreign Affairs**, 1 September 2004, Vol.83 (5), pp.86-97.

Rius-Ulldemolins, Joaquim ve Mariano Martin Zamorano (2015), "Spain's nation Branding Project Marca Espana and its Cultural Policy: The Economic and Political Instrumentalization of a Homogeneous and Simplified Cultural Image", **International Journal of Cultural Policy**, Vol. 21, No.1, pp. 20-40

Sanberk, Özdem and Altınay, Hakan (2008), **Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç**, <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/01/08/haber,A9BC3A84BEF146B2BF13D4F0ED804C08.html>, (Online: 20. 05. 2019).

Sauer, Tom (2007), "Coercive Diplomacy by the EU: The Iranian Nuclear Weapons Crisis", **Third World Quarterly**, Vol. 28, No.3, pp 613-633.

Schubert, Samuel R., Johannes Pollak and Elina Brutschin (2014), "Two Futures: EU-Russia Relations in the Context of Ukraine", **Eur J Futures Res** (2014) 2:52, Springer.

Smith, Karen E. (2014), "Is the European Union's Soft Power in Decline?", **Current History**, Vol 113(761), pp. 104-109, http://search.proquest.com.ezproxy.bu.edu/docview/1506937903?accountid=9676&rfr_id=info%3Axri%2Fsid%3Aprim0, (Online 19.05.2019).

Smith, Mitchell P. (2006), "Soft Power Rising: Romantic Europe in the Service of Practical Europe", **World Literature Today**, Vol. 80, No. 1 (Jan. - Feb., 2006), pp. 20-23, Board of Regents of the University of Oklahoma.

Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsili-Listesi, (Online 02.06.2018)

Trombetta, Raffaella (2012), "The Making of EU Foreign Policy-Does Lisbon Matter? A View from Within", içinde Federiga Bindi ve Irina Angelescu (Edts), **The Foreign Policy of the European Union**, Brookings Institution Press. (2012), <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12618t.23>

TRTHaber (2016), "'Gezici Türk Kahvesi" kamyonu Toronto'da", 14.04.2016, <https://www.trthaber.com/haber/yasam/gezici-turk-kahvesi-kamyonu-torontoda-244848.html>, (Online 10.05.2019).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (2015), **Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu**, http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/turkiye_kalkinma_yardimlari_raporlari-24, (Online: 21.03.2017).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (2016), **TİKA 2016 İdare Faaliyet Raporu**,

http://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22, (Online: 21.03.2017).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (ty), Hakkımızda, <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Online: 24.03. 2017).

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, "Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye", <http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n->

Volten, Peter (2016), "Hard Power versus Soft Power or a Balance Between the Two?", *All Azimuth*, Vol.5, No.2, July 2016, 91-94.

Yıldırım, Gonca (2014), *Uluslararası Halkla İlişkiler Perspektifinden Kamu Diplomasisi: "Türkiye Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği Çerçevesinde Kültürel Diplomasi"*, Unpublished Doctorate Thesis, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Ayhan Nuri (2018), "Kültür ve Sanatın Ulusal Tanınırlığının Pozitifleştirilmesinde Bir Araç Olarak Kullanılması: Türkiye'nin Kültürel Yumuşak Güç Potansiyeli", in Ayhan Nuri Yılmaz and Gökmen Kılıçoğlu (Edts.), *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler*, Nobel Yayınları, Ankara 2018.

Yılmaz, Ayhan Nuri and Kılıçoğlu, Gökmen (2017), "Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 8, S. 15, s. 83- 118.

Yılmaz, Ayhan Nuri and Kılıçoğlu, Gökmen (2015), "Kafkaslardaki Türk Dili ve Kültürünün Etkisi; Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasi Projeksiyonlar", *Yeni Türkiye*, yıl 21, sayı 75, ss. 176- 203.

Yılmaz, Sait (2008), "Avrupa Birliği ve Postmodern Jeopolitik", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/avrupa-birligi-ve-postmodern-jeopolitik>, (Online: 03.05.2019).

For info: <http://erzurumportali.com/shf/4713/2011-Erzurum-Universiade-Kis-Universite-Oyunlari>

For info: <http://istanbul2010.org/>

For info: <http://ua.gov.tr/programlar/erasmus-program%C4%B1/mesleki-e%C4%9Fitim-program%C4%B1>

For info: <http://ua.gov.tr/programlar/erasmus-program%C4%B1/okul-e%C4%9Fitimi-program%C4%B1>

For info: <http://www.expo2015.org/en/>

For info: <http://www.slowfood.com/#>

For info: <http://www.taf.org.tr/2010/04/19/eyof-2011-trabzon/>

For info: <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=1143&ftxtID=15462>

For info: <http://www.tutav.org.tr/tutav-genel-bilgiler>

For info: <https://ab.gov.tr/45362.html>

For info: <https://www.dw.com/tr/g%C3%B6rkemli-olimpiyat-a%C3%A7%C4%B1%C4%B1%C5%9F%C4%B1/a-16128903>

For info: <https://estambul.cervantes.es/tr/default.htm>

For info: <https://farabi.yok.gov.tr/farabi-degisim-programi>

For info: <https://mevlana.yok.gov.tr/en>

For info: <https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler>

For info: https://softpower30.com/country/france/?country_years=2015

For info:

https://softpower30.com/country/germany/?country_years=2016,2017,2018

For info:

https://softpower30.com/country/turkey/?country_years=2015%2C2017

For info: <https://www.erasmusprogramme.com/>

For info: <https://www.turkiyeburslari.gov.tr/tr>

For info: <https://www.yee.org.tr>

For info: <https://www.ytb.gov.tr/yurtdisi-vatandaslar/genel-bilgi>

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (3): 2351/2355

Yayın Esasları

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'nde [itobiad], insan ve toplum ile ilgili sosyal bilimler (*Tarih-Kültür ve Sanat, İktisadi İdari Bilimler, Felsefe ve Dini Araştırmalar ile Eğitim*) alanlarında yapılmış telif ve tercüme makale, metin neşri ve tercüme; sempozyum, seminer, konferans, panel gibi bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar; model önerileri, vb. yazılar yayınlanmaktadır.

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

Derginin yazı dili Türkçe olmakla beraber yabancı dilde yazılar da yayınlanabilir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], Ocak-Şubat Mart / Nisan, Mayıs, Haziran / Temmuz, Ağustos, Eylül / Ekim, Kasım, Aralık dilimlerinde olmak üzere yılda 4 (Dört) sayı yayınlanmaktadır.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar amaç, kapsam, içerik, yöntem, yazım kurallarına uygunluk açısından yayın kurulunca incelenir. Çalışmalar intihal taramasından geçirilir. Uygun bulunan yazılar bilimsel yetkinlikleri açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması durumunda çalışma Editör incelemesinden sonra yayınlanır; hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda yazının yayınlanmasına Editör veya Yayın Kurulu karar verir. Yayınlanma onayı alınan çalışma, yayın sırasına alınır. Hakem raporları gizlidir. Yazar(lar)a çalışmalarıyla ilgili dönem içerisinde cevap verilir.

Yazarlar, yayın kurulu ve hakemlerin raporlarını dikkate almak zorundadırlar. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal açıdan sorumluluğu yazarına aittir. Yayın kurulu gönderilen yazıyı yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Yazarların yayınlanan yazıları yayın kurulu kararı doğrultusunda yayından kaldırılabilir. Yayınlanan yazılar Yayın Kurulu Kararı dışında geri çekilemez. Yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yayınlanmış yazıların her türlü hakkı İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, öncelikle Editör, Editör Yardımcısı ve Yayın Kurulunca incelenir. Sonrasında Hakemlere yönlendirilir. Hakemler 7 (Yedi) gün içerisinde Hakemliği kabul ettiklerini beyan eder. Hakemlerin gönderilen yazıları değerlendirme süresi 30 gündür. İncelenen çalışmaların kesinlikle derginin yayın politikasına uygun olması gerekmektedir. Hakemler ve Editör tarafından yayınlanması kabul gören çalışmalar ise dergide yer alır.

Yazım Kuralları

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Yazım Kuralları [ISSN: 2147-1185]

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

1. Başlık: Makalenin İçeriği ile uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle 12 Punto Palatino Linotype **Her Sözcüğünün Baş Harfi Büyük** yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar adı ve kurum bilgileri: Sisteme yüklenecek olan çalışma hakemlere gideceğinden dolayı yazar ad ve kurum bilgileri yazılmamalıdır. Yazı yayınlanması için onay aldıktan sonra son şekliyle yüklenmeden önce **Ad-Soyad, Kurum Bilgileri (TR&ENG), email ve Orcid ID** şablonunda belirtildiği üzere yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe-İngilizce özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler mutlaka verilmelidir. Anahtar kelimelerin **Her Sözcüğünün Baş Harfi Büyük** yazılmalıdır ve aralarında virgül kullanılmalıdır.

5. Ana Metin: Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri de dâhil olmak üzere 35 dergi sayfasını (8,000 sözcük) aşmamalıdır. Dergiye gönderilecek yazılar A4 boyutlarında beyaz kâğıda üst, alt, sağ 4 cm ve sol taraflardan 5 cm boşluk bırakılarak "en az, 12nk" satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve 10 punto "Palatino Linotype" yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. ([Detaylı ve görsel bilgi için mizanpaj sayfasındaki "dergi sayfa düzeni örneği"ne bakılmalıdır.](#)) Bununla birlikte, gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir. Dipnot ve kaynakça gösteriminde "APA" sistemi kullanılacaktır.

6 Bölüm Başlıkları: Makalede, içerik ile uyumu sağlamak kaydıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Bu başlıklar **Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır.**

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Dergiye gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 3 satırdan az alıntılar satır arasında; 3 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla **9 punto** olarak yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve (Office Word) otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Alıntı ve Kaynakların ayrıntılı bilgisi için bakınız. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

Publishing Policies

Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad],

In this Journal, articles and translation articles, texts and translations made in the fields of social sciences related to human and society (History, Culture and Art, Economic Administrative Sciences, Philosophy and Religious Studies) symposiums, seminars, conferences, panel discussions and evaluations of scientific activities such as experimental, descriptive and theoretical studies; model recommendation, etc. writings are published.

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

Although the journal is published in Turkish, articles in foreign languages are also welcome.

Journal of the Human and Social Sciences Researches 4 (four) issues are published annually in January - February March / April, May, June / July, August, September / October, November, December.

Evaluation of Articles

Written articles to be published in the journal will be reviewed by the editorial board in terms of purpose, scope, content, method, and conformity to the writing rules. The work goes through plagiarism. The appropriate letters will be sent to two referees in the field to be evaluated in terms of their scientific competence.

If the referee reports are positive, the study is published after the editorial review; In the event that one of the arbitrators reports negatively, the Editor or Editorial Board decides to publish the article. The work for which approval of publication is received is carried out at the time of publication. Referee reports are secret. The author (s) will be responded to during his / her studies.

The revision and improvement demanded by the referees must be implemented in order for an article to be published. Authors are informed within three months about the decision regarding the publication of their material.

Material submitted to the journal is not returned, even if it is not accepted for publication. Authors assume the responsibility of the article with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects.

The material published in the journal is copyrighted; it cannot be used without proper reference.

Journal Articles sent for publication are first reviewed by the Editorial Board and Editorial Board. It is then forwarded to the Referees.

They declare their acceptance of the refereeing within 7 (seven) days. The submissions of the referees are 30 days of evaluation. The studies that are examined must definitely be in accordance with the publication policy of the magazine. The works accepted by the editor are published in the journal.

Writing Rules

Journal of the Human and Social Science Researches Writing Rules [ISSN: 2147-1185]

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

1. Title of the Article: The title should suit the content and express, and should be written in **bold letters**. in 12 Punto Palatino Linotype each word.

2. Author Name and Institution Information: Author name and institution information should not be written as they will go to the study referees who will be installed on the system. The article must be typed exactly as it appears in the Name, Surname, Organization Information (TR & ENG), email and Orcid ID before receiving the final approval.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 100 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts.

4. Keywords: Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. Each word of the keywords must be written in Capital letters and a comma must be used between them.

5. Body Text: The texts sent, pictures, maps etc. should not exceed 35 journal pages (8,000 words), including the attachments. Written letters should be written in A4 size with white space at the top, bottom, right 4 cm and 5 cm from the left side with "at least 12nk" line spacing, two sides, without line hyphenation and 10 points "Palatino Linotype" font. (For detailed and visual information, the "journal page layout example" should be looked at on the layout page.) However, the submitted tables, figures, pictures, graphics and the like should not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be easier to use. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements. The "APA" system will be used for footnotes and references.

6 Section Titles: In the article, main, intermediate and subtitles can be used in order to provide compatibility with the content. These headings should be written in Capitalized Word.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. The tables, figures, pictures, graphics and the like sent to the journal must not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be used more easily. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements.

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations:: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 3 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 3 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 9 punto. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered (Office Word) automatically.

You can look for more information on Quotations and Resources. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

